ISTORIA ROMÎNIEI

IV

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ISTORIA ROMÎNIEI

Comitetul de coordonare:

acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI; acad. EM. CONDURACHI; acad. C. DAICOVICIU; acad. A. OȚETEA; acad. D. PRODAN; acad. M. ROLLER; M. BERZA, T. BUGNARIU, V. MACIU, I. NESTOR, ȘT. PASCU, GH. ȘTEFAN, membri corespondenți ai Academiei R. P. R.; prof. univ. L. BÁNYAI; prof. univ. V. CHERESTEȘIU; conf. univ. B. T. CÂMPINA; conf. univ. V. POPOVICI.

Secretar: N. FOTINO.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

B(R) I-87

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ISTORIA ROMÎNIEI

IV

FORMAREA ŞI CONSOLIDAREA ORÎNDUIRII CAPITALISTE (1848—1878)

Comitetul de redacţie al volumului:

acad. P. CONSTANTINESCU-IAŞI, *redactor responsabil*; V. MACIU, membru corespondent al Academiei R.P.R., *redactor responsabil adjunct*; prof. univ. V. CHERESTEŞIU, D. BERINDEI, conf. univ. N. N. CONSTANTINESCU, *membri*. *Secretar*: TR. LUNGU.

I. 43407

BIBLIOTECA „GHEORGHE LAZĂR" — Sibiu

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
1964

VERIFICAT

PREFAȚĂ

În volumul de față se dă pentru prima oară o sinteză, întemeiată pe concepția materialismului istoric, a perioadei istoriei patriei noastre care începe cu revoluția de la 1848 și se termină prin cucerirea independenței Romîniei la 1878. Această perioadă este dominată de marile mișcări sociale și naționale ale poporului romîn pentru sfărîmarea formațiunii social-economice feudale și pentru unitatea și eliberarea națională. Ea e caracterizată prin lupta revoluționară burghezo-democratică din 1848, formarea treptată a orînduirii social-economice capitaliste, înfăptuirea Unirii Moldovei și Țării Romînești într-un singur stat național, Romînia, reforma agrară din 1864, instaurarea regimului burghezo-moșieresc, alipirea forțată a Transilvaniei la Ungaria în urma constituirii dualismului austro-ungar sub conducerea Casei de Habsburg, începutul mișcării muncitorești și al celei socialiste și prin dezvoltarea luptei pentru cucerirea independenței de stat a Romîniei, terminată în urma participării la războiul din 1877—1878.

S-a dat o atenție deosebită studiului forțelor de producție în continuă dezvoltare și consolidării relațiilor de producție capitaliste, caracteristice noii formațiuni social-economice, dar și resturilor de relații feudale, care au frînat dezvoltarea generală a societății romînești. Dacă istoriografia burgheză n-a ținut seama în periodizarea istoriei moderne a țării noastre de modul de producție, pe care istoricii burghezi îl treceau sub tăcere, autorii acestui volum au adoptat periodizarea strict științifică bazată pe evoluția formațiunii social-economice existente. S-a studiat cu multă atenție — ceea ce vechea istoriografie în general neglija — rolul maselor în desfășurarea principalelor evenimente istorice ale acestei perioade, atribuite de către istoricii burghezi de cele mai multe ori altor factori. În toate capitolele volumului lupta de clasă, în concordanță cu realitatea, a fost prezentată drept principalul factor al dezvoltării societății bazate pe existența claselor

antagoniste ale epocii: feudalitatea, țărănimea, burghezia și proletariatul în formare.

Autorii volumului au reușit să demonstreze că rolul principal în dezvoltarea societății românești l-au avut factorii interni, înlăturîndu-se părerile vechii istoriografii, care atribuia o importanță exagerată și neîntemeiată influențelor externe. În același timp, nu s-a neglijat însă nici studierea atentă a acestei frămîntate perioade a istoriei moderne a patriei noastre în strînsa sa legătură cu istoria europeană din care face parte. S-a subliniat de asemenea lupta comună a poporului român de pe ambele versante ale Carpaților pentru înfăptuirea unității naționale fără a se neglija aportul minorităților naționale la dezvoltarea societății. Aprecierile clasicilor marxism-leninismului, privitoare la problemele istoriei europene moderne sau la unele aspecte ale istoriei țării noastre, au stat la baza caracterizării unora din evenimentele importante.

În periodizarea istoriei moderne a țării noastre, adică atît în delimitarea acestei perioade însăși, cît și în stabilirea diviziunilor ei, istoriografia burgheză se întemeia pe criterii neștiințifice sau pseudo-științifice. A. D. Xenopol, în lucrarea sa principală *Istoria românilor din Dacia traiană*, delimita istoria modernă a poporului român prin începutul domniei lui Matei Basarab și Vasile Lupu (1633—1634) și prin răscoala lui Tudor Vladimirescu (1821), considerînd în mod eronat influența grecească drept fundamentala trăsătură a societății românești din acea perioadă. În volumele IX și X ale *Istoriei românilor*, apărute în anii 1938 și 1939, N. Iorga fixează periodizarea istoriei țării noastre, pe care noi o numim istoria modernă, în funcție de procesul formării și desăvîrșirii statului național român independent, trecînd cu vederea faptul că la baza acestui proces istoric de caracter suprastructural a stat dezvoltarea modului de producție capitalist și fără să stabilească vreun raport între etapele înfăptuirii statului național și etapele dezvoltării capitalismului, pe care-l ignorează. Astfel, vol. IX al lucrării menționate, intitulat semnificativ *Unificatorii*, cuprinzînd anii 1831—1866, se divide în două « cărți »: I, *Pregătirea Unirii*, și II, *Unirea*, iar vol. X, intitulat *Întregitorii*, expunînd istoria poporului român de la 1866 pînă la 1938, are de asemenea două părți pentru restul istoriei moderne: I, *Lupta pentru independență* (1866—1906) și II, *Lupta pentru unitatea națională*, (1906—1918).

O periodizare a dezvoltării social-economice a României moderne, întemeiată pe modificările produse în structură, a încercat sociologul burghez Șt. Zeletin. După el « Era nouă » — adică istoria modernă — apare în România o dată cu tratatul de la Adrianopol (1829), în urma căruia a început a se forma burghezia română prin « sciziunea » boierimii sub influența expansiunii capitalismului anglo-francez în țara noastră. Prima parte a « Erei noi » s-ar fi întins de la 1829 pînă la 1866, cînd s-a terminat procesul formării statului modern român. Partea a doua de la 1866 pînă în primii ani de după primul război mondial s-ar caracteriza prin baza sa mercantilistă. Această subperioadă Șt. Zeletin o

divide în două etape: prima, cuprinsă între anii 1866—1886, constituie « faza » de distrugere a vechii industrii meşteşugăreşti şi ţărăneşti; a doua, dintre anii 1886—1922, este « faza » de creare a industriei mari.

Cercetînd în mod cu totul superficial istoria dezvoltării economice a Romîniei şi căutînd să justifice exploatarea burgheză, Şt. Zeletin şi-a întemeiat periodizarea pe afirmaţii nedocumentate, precum este aceea că în a doua jumătate a sec. al XIX-lea nu existau în Romînia clase dominante, funcţia lor fiind îndeplinită de o « oligarhie », compusă la început din birocraţi deveniţi apoi bancheri! Dar, existenţa istorică a burgheziei şi moşierimii, care au pus statul modern român, creat prin lupta poporului, în serviciul intereselor lor de clase exploatatoare, nu putea fi contestată decît de aceia care voiau să treacă sub tăcere crunta exploatare la care au fost supuse masele ţărăneşti şi muncitoreşti.

Ştiinţa istorică marxistă stabileşte periodizarea istoriei societăţii omeneşti prin schimbările produse în structură, fiecăreia din cele cinci formaţiuni social-economice, care s-au succedat pînă astăzi, corespunzîndu-i o perioadă istorică diferită. Întemeindu-ne pe această concepţie, singura ştiinţifică, considerăm că istoria modernă a Romîniei începe o dată cu revoluţia din 1848, al cărei program a fost să înlăture formaţiunea social-economică feudală şi s-o înlocuiască printr-o formaţiune burgheză. Deşi revoluţia a fost înfrîntă, ea a zdruncinat aşa de adînc feudalismul, intrat în destrămare încă din secolul precedent, încît modul de producţie capitalist a devenit curînd dominant, întîi în Transilvania, apoi în restul ţării.

Prin reformele burgheze din vremea lui Cuza şi prin cucerirea independenţei Romîniei, s-a încheiat prima etapă a istoriei moderne a ţării noastre, caracterizată prin lupta pentru consolidarea orînduirii capitaliste şi înfăptuirea statului naţional independent.

Expunînd istoria societăţii din ţara noastră din momentul în care s-a dat lupta decisivă pentru înlocuirea formaţiunii social-economice feudale prin formaţiunea capitalistă pînă în momentul cînd s-a deschis larg calea destrămării şi pieirii capitalismului, istoria modernă a Romîniei are ca problemă principală dezvoltarea societăţii capitaliste, inclusiv începutul imperialismului, fenomen ignorat de istoriografia burgheză aproape complet şi negat sau falsificat atît de sociologii burghezi cît şi de cei oportunişti.

Exponent al burgheziei în ascensiune, M. Kogălniceanu a afirmat că în anii 1848—1864 s-au produs schimbări fundamentale în societatea romînească, trecîndu-se de la o organizare socială la alta, dar, îngrădit de interesele de clasă ale burgheziei, el n-a voit să pătrundă în esenţa fenomenelor şi să vadă transformarea capitalistă a ţării cu toate aspectele pozitive şi negative pe care le aducea capitalismul. Deşi consideră că prin emanciparea ţăranilor din « . . . lanţurile iobăgiei, a pontului şi a clăcii » şi « . . . constituirea proprietăţii mari şi mici ca proprietate liberă şi absolută, ca proprietate occidentală » reforma agrară din 1864 « . . a schimbat faţa economică a Romîniei » iar prin emanciparea robilor

țigani, desființarea privilegiilor boierești și înlocuirea lor cu « ... egalitatea politică și civilă a tuturor cetățenilor » se țintea a se crea « ... o societate europeană și democratică », el nu recunoștea fățiș că baza noii societăți o constituia capitalismul, camuflat prin cuvintele « proprietate occidentală » și « societate europeană și democratică ». Întemeindu-se pe studiul izvoarelor, dar fără a face generalizări științifice mai ample în lucrarea sa *Pentru ce s-au răsculat țăranii*, apărută la sfîrșitul anului 1907, Radu Rosetti observă judicios că prin reforma agrară din 1864 « ... puterea boierească » a fost înfrîntă, făcîndu-se însă loc, unei noi clase exploatatoare, pe care însă n-o definește. Tot el subliniază că prin reformele din timpul lui Cuza « ... între trecut și viitor se săpase în șapte ani un hogaș mare, care din zi în zi avea să se lățească și să se schimbe în prăpastie ». Recunoscînd în termeni nebuloși schimbarea formațiunii social-economice în vremea lui Cuza, nici el nu utilizează cuvîntul capitalism, nu pentru că nu-i cunoștea sensul, dar pentru că dezvăluirea relelor pe care le aducea orînduirea capitalistă prin exploatarea cruntă a maselor populare era în contradicție cu interesele claselor dominante al căror reprezentant era și el.

Fără să țină seama că la baza luptei pentru Unire stătea necesitatea formării pieții interne unice și înlăturarea privilegiilor feudale, ambele impuse de ascensiunea capitalismului, A. D. Xenopol consideră că epoca 1848—1859 se caracterizează « ... mai ales prin eforturile politice ale poporului romîn pentru a se constitui ca organizare », afirmație adevărată dar incompletă. Nici expunînd conținutul art. 46 al Convenției de la Paris din 1858, care este burghez, nici apreciind reforma agrară din 1864, el nu remarcă schimbarea formației social-economice care se producea. A. D. Xenopol declară că la 1848 s-a pus problema trecerii la « ... o altă viață politică și socială » cu un caracter « liberal », fără să arate că liberalismul era expresia ideologică și politică a capitalismului, noul mod de producție ce devenea dominant. El nu înțelegea sensul burghez al reformelor din timpul lui Cuza, deși semnala « ... înlăturarea privilegiilor și egalizarea condițiilor sociale » și accepta cu ușurință în ediția a III-a a *Istoriei romînilor din Dacia traiană* teza de esență menșevică a *neoiobăgiei*, elaborată de C. Dobrogeanu-Gherea. Negînd schimbarea formațiunii social-economice în anii 1848—1864, I. C. Filitti, exponent al părții celei mai reacționare a burgheziei și moșierimii dintre cele două războaie mondiale, temătoare de revoluția proletară, ajungea în lucrarea sa *Proprietatea solului în Principatele Romîne pînă la 1864* la o concluzie similară, afirmînd că emanciparea și împroprietărirea din 1864 au dus la căderea țăranilor « ... în situația pe care Dobrogeanu-Gherea a calificat-o de *neoiobăgie* ».

Sociologii burghezi au fost nevoiți, pentru justificarea pozițiilor lor, să facă o analiză mai adîncă a problemei existenței sau inexistenței capitalismului în Romînia. Titu Maiorescu, care a combătut marxismul, se ferește de a utiliza noțiunile feudalism și capitalism, preferînd pe acelea de « barbarie » și « civilizație », pentru a ascunde sensul lor economic și social.

Exponent al burgheziei şi moşierimii legate de capitalul străin, Titu Maiorescu s-a ridicat împotriva introducerii la noi a democraţiei burgheze ca formă de guvernămînt. În articolul său *În contra direcţiei de azi în cultura romînă*, el expunea teza după care instituţiile burgheze cu care era dotată Romînia n-aveau o bază — un « fond » — în societatea romînească a timpului, fiind introduse în mod artificial din Occident de ideologii lipsiţi de simţul realităţii ai revoluţiei de la 1848. Ponegrind cuceririle maselor în revoluţia de la 1848, Titu Maiorescu susţinea: „ Constituţiunea din 15 iulie 1848, de pe « cîmpul libertăţii » de la Filaret era o operă de fantezie, fără valoare politică... ".

Din teoria formei fără fond a lui Titu Maiorescu reieşea concluzia profund reacţionară că mişcarea pentru progres trebuia frînată ca nefiind corespunzătoare realităţilor economice şi sociale — după autorul ei, culturale — din ţara noastră.

Pentru a justifica poziţia sa oportunistă în mişcarea socialistă, C. Dobrogeanu-Gherea a contestat existenţa capitalismului în Romînia în momentul cînd i s-au « impus » acesteia instituţiile politico-sociale ale Occidentului capitalist. « Nu erau în ţară, scria el în *Neoiobăgia*, nici condiţiile obiective, nici cele subiective pentru întocmirea politico-socială a capitalismului; nici forţele economice care să necesiteze o asemenea transformare, nici clasele producătoare numeroase şi importante, care s-o reclame ». După părerea lui, instituţiile burgheze, nepotrivite cu structura feudală a societăţii, i-au fost impuse Romîniei de către statele capitaliste avansate din Occident, interesate să existe la Dunărea de jos un stat romîn independent cu instituţii capitaliste. Şi după reforma agrară din 1864, în relaţiile social-economice au dominat însă ca şi pînă atunci « relaţii în fond iobăgiste », între vechea şi noua iobăgie nefiind nici o deosebire esenţială, deşi, inconsecvent, la altă pagină din aceeaşi lucrare, vorbeşte despre « . . . instituţiile politico-sociale burgheze şi relaţiile de producere semifeudale », ceea ce, desigur, e altceva.

Dacă burgheziei îi convenea înainte de primul război mondial să se afirme că toate relele sociale din ţară se datorau nu orînduirii capitaliste, ci feudalismului, care ar fi fost încă existent, după victoria Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie şi crearea primului stat socialist din lume, U.R.S.S., la graniţa nord-estică a Romîniei, cînd proletariatul din ţară, neţinînd seama de teoria neoiobăgistă, a trecut la lupta deschisă pentru dărîmarea capitalismului, ea a simţit nevoia să afirme şi să justifice existenţa acestuia. Aproape concomitent, au apărut lucrarea lui E. Lovinescu, *Istoria civilizaţiei romîne moderne*, vol. I, *Forţele revoluţionare*, în 1924, şi lucrarea principală a lui Şt. Zeletin, *Burghezia romînă, origina şi rolul ei istoric*, în 1925, ambele menite să militeze, prima pe baza idealismului hegelian, a doua utilizînd tezele revizionismului pseudo-marxist, pentru justificarea dominaţiei de clasă a burgheziei. E. Lovinescu contestă, ca şi Titu Maiorescu, existenţa capitalismului în ţara noastră la jumătatea sec. al XIX-lea, afirmînd că penetraţia ideologiei sociale a revoluţiei franceze a determinat formarea civilizaţiei romîne. Departe de a considera însă nefastă, ca Titu Maiorescu,

adoptarea instituțiilor burgheze, el, servind interesele burgheziei, o apreciază drept salvatoare pentru existența poporului romîn. Pentru a da aparență științifică tezei sale, Șt. Zeletin afirmă că revoluția burgheză în țara noastră a început la 1829, dar ea era de abia după 1920 pe punctul de a se termina, ceea ce, considera el, opunîndu-se revoluției proletare, în mod necesar cerea prezența mai departe a burgheziei la conducerea societății, menirea ei, după el, nefiind terminată. Sociologul burghez consideră că procesul de trecere de la feudalism la capitalism în Romînia a fost determinat nu de condițiile dezvoltării social-economice interne ale țării ci de capitalismul englez, interesat în formarea statului național romîn independent, burghezia romînă fiind ea însăși — după Șt. Zeletin — un produs al acestei expansiuni.

Negînd existența capitalismului în Romînia la mijlocul sec. al XIX-lea, C. Dobrogeanu-Gherea și Șt. Zeletin — ca să nu ne referim la idealiști declarați ca Titu Maiorescu și E. Lovinescu — au confundat capitalismul cu etapa sa înaintată din Occident din acel timp, ale cărei trăsături firește nu se găseau în țara noastră în acel moment. Ei uitau că, în etapa de început a formațiunii social-economice burgheze, adică în sec. al XVII-lea respectiv sec. al XVIII-lea, capitalismul din Anglia și cel din Franța n-aveau fizionomia celui din sec. al XIX-lea ci semănau din multe puncte de vedere cu capitalismul romîn de la mijlocul secolului trecut. Ei ignorau faptul că Marx, în primul volum al *Capitalului*, atrăgea atenția asupra slăbiciunii economice a burgheziei engleze post-revoluționare, cînd modul de producție capitalist era de mult timp dominant în Anglia, arătînd, după dr. Aikin « că pînă în 1690 nu au existat decît puține sau nici un fel de capitaluri între 3 000 și 4 000 l.st., cîștigate în industrie » și că « Abia în 1758 a fost văzută « *o singură* persoană angajată în mod efectiv în afaceri cu o trăsură proprie », lucru care a făcut epocă ! » [1].

Referindu-se la concepția neoiobăgistă, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej arată că Gherea a apreciat « greșit condițiile obiective ale etapei în care se afla țara noastră, nu vedea că în Romînia — țară cu economie înapoiată în care predomina agricultura — capitalismul era în plină dezvoltare, iar o dată cu aceasta creștea proletariatul industrial, ca o clasă revoluționară, de sine stătătoare și în plină ascensiune » [2].

Autorii volumului IV al *Istoriei Romîniei* — prezentînd perioada 1848—1878 — susțin teza existenței capitalismului în Romînia, întemeindu-se pe o bogată documentație, care lipsea într-o măsură mai mică sau mai mare istoricilor și sociologilor dinainte de 23 August 1944, și pe aplicarea riguroasă și consecventă a teoriei marxist-leniniste privind stadiile acestui mod de producție. Ei au constatat că în ajunul revoluției de la 1848 capitalismul, apărut încă din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, se afla în plină ascensiune în toate cele trei țări romîne.

---

[1] Karl Marx, *Capitalul*, vol. I, ediția a IV-a, Ed. politică, București, 1960, p. 597.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *40 de ani de luptă sub steagul atotbiruitor al marxism-leninismului*, în *Articole și cuvîntări august 1959 — mai 1961*, Ed. politică, București, 1961, p. 426—427.

Participarea acestora la piaţa mondială, în special după 1829, a contribuit într-adevăr prin intensificarea producţiei de cereale marfă la dezvoltarea capitalismului în sînul societăţii feudale, dar în acelaşi timp a constituit şi o frînă a dezvoltării lui prin concurenţa ce făceau produselor industriale romîneşti, insuficient apărate de tarifele vamale impuse de Imperiul otoman, fabricatele occidentale. Deşi slab, dar fiind modul nou de producţie, superior feudalismului, capitalismul autohton a constituit baza luptei pentru înlăturarea formaţiunii social-economice feudale şi pentru unirea poporului romîn într-un singur stat independent. Devenit modul de producţie dominant în perioada anilor 1848—1864, capitalismul şi-a deschis o cale mai largă de dezvoltare.

Ca urmare a înfrîngerii revoluţiei de la 1848 şi a menţinerii unor puternice resturi de relaţii feudale în agricultură şi după reforma agrară din 1864, în cadrul modului de producţie capitalist dominant, în Romînia nu s-a ajuns la instaurarea unui regim politic burghez, ci a unuia burghezo-moşieresc, întemeiat pe înţelegerea dintre burghezie şi moşierime pentru apărarea proprietăţii private. Avîndu-şi germenii în colaborarea dintre burghezie şi boierimea liberală în timpul revoluţiei de la 1848, coaliţia burghezo-moşierească s-a manifestat în Adunările ad-hoc şi, cu prilejul alegerii lui Cuza, în Adunările elective. Modul diferit în care înţelegeau diferitele pături ale claselor exploatatoare să se facă reforma agrară, devenită urgentă pentru organizarea noii formaţiuni social-economice, precum şi voinţa de a obţine mai grabnic sprijinul economic şi politic al statelor capitaliste occidentale, în vederea întăririi dominaţiei lor de clasă, au determinat moşierimea conservatoare, o parte a moşierimii liberale şi burghezia liberal-radicală să alcătuiască în anii 1862—1863 monstruoasa coaliţie, al cărei prim obiectiv era răsturnarea lui Cuza şi aducerea unui prinţ străin, în vederea constituirii regimului burghezo-moşieresc al ambelor clase exploatatoare, burghezia şi moşierimea, luate în ansamblul lor. După detronarea lui Cuza coaliţia burghezo-moşierească şi-a integrat toate elementele, inclusiv pe susţinătorii acestuia, şi a instaurat un regim care a durat pînă la 23 August 1944. În sînul regimului burghezo-moşieresc s-au ivit îndată contradicţii, fiecare din cele două clase componente voind să aibă conducerea în stat pentru a promova interesele sale, dar îndată ce masele asuprite se ridicau ameninţătoare, burghezia şi moşierimea se grăbeau să-şi strîngă rîndurile.

★

Cu revoluţia de la 1848 începe istoria modernă a Romîniei. Ea a marcat începutul trecerii de la orînduirea feudală la cea burgheză. N. Bălcescu considera revoluţia pe drept cuvînt izvorîtă din dezvoltarea firească a societăţii romîneşti, nu importată din Occident, cum afirmau încă de pe atunci exponenţii boierimii conservatoare. El declara că revoluţia romînească era « democratică şi soţială » şi urmărea « democratizarea statului prin egalitatea

drepturilor, a pămîntului prin împroprietărirea țăranilor și a capitalului prin instituțiile de credit organizate de stat ».

Încă din 1852, M. Kogălniceanu, unul dintre participanții la lupta revoluționară din 1848, situîndu-se pe o poziție evoluționistă, convenabilă majorității burgheziei românești, s-a simțit obligat, apărîndu-se de învinovățirile ce-i aduceau boierii, să declare că nu revoluția ci adaptarea lentă la noile condiții sociale și economice era calea pe care poporul român putea ajunge la înfăptuirea aspirațiilor sale. « Țara noastră, scria el, nu prin grabnice și zgomotoase schimbări se poate ridica ». După instaurarea regimului burghezo-moșieresc, cînd burghezia și moșierimea își disputau conducerea țării, Titu Maiorescu a trecut la denigrarea revoluției din 1848, căreia nu-i recunoaște alt merit decît că « manifestase, cu oarecare răsunet în Europa, deșteptarea conștiinței naționale în românii din Principate și voința lor de a se dezvolta în conexitate cu civilizația occidentală ». Burghezia, spre a-și atribui meritul înființării României moderne, cu ocazia semicentenarului revoluției de la 1848, a făcut să apară două monografii privind acest eveniment, una a lui C. Colescu-Vartic, intitulată *1848. Zile revoluționare*, și alta a lui I. C. Bibicescu, cu titlul *1848 în România*. După cum se vede, în titluri apare tendința de estompare și chiar de înlăturare a cuvîntului revoluție, de care burghezia ajunsese să se teamă, gîndindu-se la revoluția proletară, care se anunța. Lucrarea lui C. Colescu-Vartic rămîne cea mai de seamă lucrare a istoriografiei burgheze consacrată revoluției de la 1848 în Țara Românească prin informația sa bogată și prin prezentarea favorabilă a luptei revoluționare. Ambele lucrări au fost însă menite să atribuie meritul acțiunilor purtate la 1848 unor conducători ai Partidului Liberal și să neglijeze pe acela al altora, în special pe al lui N. Bălcescu. Fără să aibă o concepție științifică a rostului revoluțiilor, A. D. Xenopol a ajuns la o înțelegere mai adîncă a revoluției de la 1848, pe care o prețuiește pentru că « era *singurul* mijloc de mîntuire a existenței neamului », a pus problema emancipării țăranilor prin împroprietărire, a desființării privilegiilor boierești și a unirii naționale. Revoluția, spune el, a îndrumat poporul român către unire și independență și la « înlocuirea sistemului nedreptății și al privilegiului cu ideile de libertate, dreptate și egalitate patronate de cugetarea modernă, precum și spre închegarea statului român într-o întindere mai cuprinzătoare ». Istoriografia burgheză dintre cele două războaie mondiale, cînd teama de revoluția proletară obseda burghezia, a căutat să discrediteze revoluția de la 1848. Astfel N. Iorga susținea în vol. IX al *Istoriei românilor* că în Moldova și Țara Românească a fost numai o *încercare revoluționară*, deoarece aci revoluția nu ar fi avut o bază proprie, evenimentele din 1848 fiind opera fiilor de boieri ce se aflau la studii în Franța, de unde căutau să importe, prin imitație, revoluția. Istoriografia burgheză a dat o atenție deosebită revoluției din Transilvania, care a fost utilizată în agitațiile sale naționaliste. A. Papiu-Ilarian, exponent al țărănimii românești, deși apreciază rolul maselor și aprobă revendicările acestora, nu diferențiază masele populare maghiare de

nobilimea maghiară, punînd, eronat, problema luptei generale dintre romîni şi maghiari. În lucrarea sa *Părţi alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*, G. Bariţiu a reuşit să dea o bogată informaţie asupra revoluţiei din 1848 în Transilvania, fără să depăşească însă concepţia sa burgheză. Pe o poziţie asemănătoare se situează Kővári László şi Jakab Elek, care critică atitudinea reacţionară a aristocraţiei şi în general egoismul de clasă al nobilimii. Lucrările lor nu iau însă atitudine critică faţă de conducătorii revoluţiei maghiare şi nu fac să se înţeleagă resorturile adînci sociale ale luptei maselor populare romîneşti. În ciuda îngrădirilor sale de clasă N. Iorga a întrezărit în *Istoria romînilor din Ardeal şi Ungaria* că factorul principal al revoluţiei din 1848 din Transilvania l-au constituit masele. El contestă totuşi caracterul de clasă al revoluţiei, afirmînd că ea n-a fost o revoluţie antifeudală ci numai o revoluţie naţională.

După 23 August 1944 interesul pentru lupta revoluţionară din 1848 a apărut mai viu ca niciodată, manifestat prin apariţia a numeroase studii şi articole privind diferitele aspecte ale revoluţiei. În lumina concepţiei materialiste dialectice, istoricii din timpul regimului democrat-popular au studiat şi au scos în evidenţă rolul precumpănitor al maselor orăşeneşti şi ţărăneşti în lupta revoluţionară şi au arătat caracterul burghezo-democratic al revoluţiei din 1848.

În volumul IV al *Istoriei Romîniei*, revoluţia de la 1848 este prezentată ca izbucnirea violentă a contradicţiilor de clasă dintre burghezie şi ţărănime, de o parte, şi feudalitate, de alta. Revoluţia a fost privită ca punctul de plecare al întregii dezvoltări a Romîniei moderne. Spre deosebire de istoricii burghezi, care nu vedeau ce este comun în luptele revoluţionare de la 1848 din cele trei ţări romîne, autorii capitolului privind această problemă consideră că lupta revoluţionară din 1848 în Moldova, Ţara Romînească şi Transilvania formează o unitate prin revendicările antifeudale şi naţionale comune. Ei au acordat cea mai mare atenţie maselor orăşeneşti şi ţărăneşti, stabilind caracterul burghezo-democratic al revoluţiei în funcţie de lupta acestora şi de revendicările lor înscrise în aproape toate programele revoluţionare. S-a scos în evidenţă rolul important al lui N. Bălcescu în revoluţie, fără a se neglija activitatea altor revoluţionari devotaţi poporului, cum au fost Avram Iancu, Eftimie Murgu sau Gh. Magheru.

În prezentarea revoluţiei din 1848 din Transilvania s-a arătat că lupta împotriva orînduirii feudale a constituit o bază de colaborare între romîni, maghiari şi saşi, dar că această colaborare nu s-a putut dezvolta din cauză că la conducerea revoluţiei în Ungaria se afla nobilimea liberală, care se opunea accentuării caracterului burghezo-democratic al luptei revoluţionare şi colaborării pe bază de egalitate cu romînii. Menţinerea forţei economice a nobilimii maghiare şi după 1849, atît în Ungaria cît şi în Transilvania, a dus în ultimă analiză la încheierea pactului dualist austro-maghiar din 1867, al cărui caracter reacţionar, atît din punct de vedere social cît şi naţional, a fost reliefat.

Perioada Unirii, a reformelor burgheze din timpul lui Cuza, perioada formării statului național romîn, n-a fost tratată științific de nici unul dintre istoricii burghezi romîni, care, de altfel, dădeau în lucrările lor privind aspecte ale acestei probleme o atenție exagerată factorilor externi, neglijau sau desconsiderau rolul maselor, atribuind meritul înfăptuirii Unirii nu poporului ci unor personalități politice. Cu o bază de informare mai largă decît contemporanii săi, A. D. Xenopol a expus această problemă în *Istoria romînilor din Dacia traiană*, în *Domnia lui Cuza Vodă* și în *Istoria partidelor politice în Romînia*. Cu toate că el a considerat Unirea de o importanță majoră în istoria poporului romîn și a putut da uneori o interpretare mai obiectivă faptelor istorice, caracterul general al lucrărilor sale rămîne idealist și limitat de interesele de clasă ale burgheziei. A. D. Xenopol n-a căutat originea mișcării pentru Unire în dezvoltarea economică și socială a țării, ci în cultură, a dat o importanță exagerată hazardului și n-a înțeles rolul hotărîtor al maselor în înfăptuirea Unirii. În mod eronat el afirmă că reforma agrară din 1864 se datorează filantropiei lui Cuza și a lui M. Kogălniceanu. Mergînd pe o cale asemănătoare, N. Iorga desconsideră rolul maselor în alegerea lui Cuza și ajunge, din dorința de a confirma teoria « solidarității » naționale, să susțină în vol. IX al *Istoriei romînilor* că pentru Unire ar fi luptat și boierii conservatori separatiști din Moldova. Mai mult, el nu înțelege sensul revoluționar al acțiunii maselor cu prilejul alegerii lui Cuza în Țara Romînească și nu dă importanță reformei agrare din 1864, pe care o consideră opera personală a lui Cuza și a lui M. Kogălniceanu.

Exprimînd năzuințele poporului, știința istorică marxist-leninistă a studiat temeinic problema Unirii și a reformelor din timpul lui Cuza. Centenarul Unirii a ocazionat apariția unui însemnat număr de lucrări consacrate diferitelor aspecte ale acestui important act, dintre care unele au apărut în 1960 în volumul *Studii privind Unirea Principatelor*, în care s-a reliefat în mod special rolul maselor în înfăptuirea Unirii.

În vol. IV al *Istoriei Romîniei*, problema formării și consolidării statului național romîn — care include Unirea și reformele burgheze — este expusă sintetic, dar destul de cuprinzător, încît să nu lipsească nici unul din aspectele sale principale. Unirea e prezentată ca rezultat al dezvoltării economice și al luptei maselor pentru înlăturarea feudalismului. Fără a se desconsidera contribuția personalităților, în primul rînd a lui Cuza și a lui Kogălniceanu, autorii capitolelor privind problema formării statului național romîn arată că rolul determinant în înfăptuirea Unirii l-au avut masele populare orășenești și țărănești, ale căror revendicări nu se puteau realiza decît într-un stat național.

Reforma agrară din 1864, prezentată de istoricii burghezi fugar sau ca izvorîtă din spiritul filantropic al lui Cuza și al lui Kogălniceanu, este expusă în acest volum ca rezultat al dezvoltării economice, al luptei maselor țărănești împotriva asupririi boierești și ca moment hotărîtor al consolidării orînduirii capitaliste în vechea Romînie.

S-a expus cuprinzător mişcarea ţărănească antifeudală din anii 1848—1864 şi s-au reliefat aspectele noi ale mişcării ţărăneşti din anii 1864—1878, îndreptate împotriva exploatării burghezo-moşiereşti, prezentate în treacăt şi falsificate de vechea istoriografie.

În volum se acordă o atenţie deosebită apariţiei clasei muncitoare pe scena istoriei patriei noastre. Începuturile formării şi dezvoltării clasei muncitoare, organizarea primelor asociaţii profesionale şi editarea unor publicaţii cu caracter muncitoresc (*Analele tipografice*, *Lucrătorul romîn* ş.a.) precum şi constituirea primelor cercuri socialiste, revoluţionare, în deceniul al 8-lea, reprezintă momente importante din perioada începutului mişcării muncitoreşti din întreaga ţară. Toate acestea, ca şi primele acţiuni şi greve muncitoreşti, au stat în atenţia autorilor, aceştia străduindu-se să valorifice cît mai complet şi judicios, dar sintetic, rezultatele cercetărilor din ultimii ani.

Un eveniment de o mare importanţă în istoria poporului romîn l-a reprezentat războiul pentru independenţa Romîniei, întrucît pînă la 1877, deşi ţara avea o autonomie deplină, dependenţa faţă de Imperiul otoman constituia încă o frînă în calea dezvoltării economice, sociale şi politice a patriei noastre. Istoriografia burgheză, uneori cu caracter memorialistic, a consacrat un număr mare de lucrări acestui eveniment cu scopul de a atribui meritul purtării războiului şi al cuceririi independenţei ţării burgheziei şi unor conducători politici şi militari, în primul rînd lui Carol I sau lui I. C. Brătianu. Într-un asemenea scop a fost elaborată întinsa lucrare *Istoricul războiului din 1877—1878. Participarea Romîniei la acest război*, apărută încă în sec. al XIX-lea, a cărei singură calitate stă în bogăţia informaţiei ce dă. Încercînd să pătrundă mai adînc în înţelegerea problemei, prin utilizarea a numeroase şi variate izvoare, N. Iorga a publicat în 1927 *Războiul pentru independenţa Romîniei*, în care, deşi recunoaşte rolul maselor populare în promovarea politicii de independenţă şi în purtarea războiului, conchide totuşi în mod eronat că rolul hotărîtor l-au avut « personalităţile » politice în frunte cu Carol I.

După 23 August 1944 istoricii marxişti au prezentat cucerirea independenţei ca rezultat al dezvoltării economice şi sociale a Romîniei şi al luptei patriotice a poporului. Autorii capitolului privind războiul de independenţă din volumul IV au insistat asupra contribuţiei materiale a maselor şi a jertfelor de vieţi omeneşti făcute de ele pe cîmpul de luptă pentru cucerirea independenţei, precum şi asupra colaborării militare romîno-ruse. Ei au atras atenţia asupra interesului de clasă al burgheziei în purtarea războiului şi asupra sabotajului economic şi politic la care s-au dedat exponenţii moşierimii.

Cultura poporului romîn şi a minorităţilor naţionale din prima perioadă a istoriei moderne a Romîniei (1848—1878) este expusă, ca reflectare a existenţei sociale, într-un întins capitol, care cuprinde toate aspectele vieţii spirituale din perioada studiată, prezentîndu-le însă, în mod firesc, sintetic. Este prima privire de ansamblu marxist-leninistă a culturii din această perioadă a istoriei

IZVOARE

Tratarea materialist-dialectică a perioadei cercetate în volumul IV al *Istoriei Romîniei* a impus autorilor să recurgă la o arie vastă şi la un număr variat de izvoare istorice. « Marxismul — indică Lenin — a arătat drumul cercetării multilaterale, atotcuprinzătoare a procesului naşterii, dezvoltării şi decăderii formaţiunilor social-economice, îmbrăţişînd *totalitatea* tendinţelor contradictorii, reducîndu-le pe acestea la condiţiile de existenţă şi de producţie precis determinabile ale diferitelor *clase* ale societăţii... » [1].

Selecţionarea izvoarelor publicate de către istoricii burghezi a fost tendenţioasă şi unilaterală, ceea ce face deosebit de dificilă utilizarea acestor publicaţii. Deşi istoriografia marxistă din ţara noastră în anii regimului democrat popular a obţinut rezultate remarcabile în editarea unor colecţii de izvoare privind epoca cercetată, sînt probleme şi evenimente încă insuficient reflectate în publicaţiile de izvoare. Acest stadiu de publicare a izvoarelor privind istoria modernă a ţării noastre a făcut necesară cercetarea a numeroase fonduri arhivistice interne şi din afara hotarelor. Totodată s-a dat întreaga atenţie izvoarelor edite existente: colecţii de documente, memorii, broşuri contemporane evenimentelor şi publicaţii periodice. Metoda de lucru a istoriografiei marxiste a impus un cîmp larg de cercetare, recurgerea la o multilaterală şi — în limita posibilităţii — cît mai completă bază de informare. Lenin a criticat în mod energic metoda greşită atît de des folosită de istoriografia burgheză de a se aprecia faptele istorice de pe o bază mărginită şi incompletă de izvoare. « În domeniul fenomenelor sociale — arată Lenin — nu există o metodă mai răspîndită şi mai inconsistentă ca luarea unor fapte *răzleţe*, jocul de-a exemplele. Să alegi exemple, în general, — asta nu e deloc greu, dar nici importanţă nu are, sau dacă are, apoi are una pur negativă, pentru că esenţialul îl constituie condiţiile concrete istorice ale diferitelor cazuri. Faptele, dacă le luăm în *ansamblul* lor, în *conexiunea* lor, sînt nu numai « îndărătnice », dar şi absolut concludente. Faptele, dacă sînt luate în afara ansamblului, în afara conexiunii, dacă sînt fragmentare şi arbitrare, nu sînt decît o jucărie sau chiar ceva şi mai rău... ». « Concluzia care se poate trage

[1] V. I. Lenin, *Karl Marx*, în *Opere*, vol. 21, Ed. politică, Bucureşti, 1959, p. 43.

de aici e clară — arată mai departe Lenin — trebuie să încercăm să stabilim o temelie de fapte exacte şi incontestabile pe care să ne putem sprijini, cu care să putem compara oricare dintre raţionamentele « generale » sau « exemplificatoare » de care se face fără măsură atîta abuz în unele ţări în zilele noastre. Ca aceasta să fie într-adevăr o temelie, trebuie să luăm nu fapte răzleţe, ci *întreg ansamblul* faptelor referitoare la problema analizată, *fără nici o* excepţie ... » [1]. Aceste indicaţii leniniste sînt cu atît mai valabile pentru perioada modernă, în care date fiind specificul, varietatea şi numărul foarte mare al izvoarelor, selecţionarea lor justă pentru stabilirea exactă a faptelor, evenimentelor şi proceselor istorice, ce au avut loc în perioada studiată, ridică în faţa cercetătorului probleme deosebit de complexe. Sarcina autorilor volumului IV a fost cu atît mai grea cu cît despre o disciplină a studiului izvoarelor epocii moderne a Romîniei încă nu putem vorbi.

Avînd ca îndreptar principiile leniniste de selecţionare şi studiere a izvoarelor, care stau la temelia istoriografiei marxiste, autorii volumului au folosit o bogată bază de informare. Documentaţia largă, recurgerea la izvoarele inedite din arhive şi temeinica analiză a izvoarelor edite, privite în ansamblu, au ajutat la justa înţelegere a problematicii complexe pe care o punea tratarea sintetică a importantei perioade din istoria modernă a Romîniei prezentată în volum.

1. IZVOARE INEDITE

Materialele inedite au lărgit orizontul de cercetare, întregind informaţiile oferite de izvoarele publicate. În ţară s-au utilizat, îndeosebi, fondurile Arhivei Istorice Centrale a Statului din Bucureşti şi ale Arhivelor Statului din Iaşi, Cluj, Arad, Sibiu, Dej; fondurile de manuscrise şi documente ale Bibliotecii Academiei R.P.R. şi ale Bibliotecii Centrale de Stat; arhiva Institutului de istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.; fondurile Ministerului Afacerilor Externe; documentele Muzeului Unirii din Iaşi etc. Au fost cercetate atît arhivele de stat cît şi fondurile de corespondenţă inedită a diferiţilor fruntaşi politici ai vremii — acestea în special în arhiva secţiei de manuscrise a Bibliotecii Academiei R.P.R. şi în arhiva Bibliotecii Centrale de Stat.

Cercetarea mai adîncă a unor probleme a fost însă stînjenită şi din cauza dispariţiei unori fonduri de arhivă (de exemplu, parte din Arhiva fostului Minister de Război, sau arhivele unora dintre administraţiile de judeţe ori instanţe judiciare). Dispariţia acestor fonduri se datorează lipsei de grijă arătată de regimul burghezo-moşieresc faţă de problema conservării fondului naţional arhivistic; uneori lipsurile se explică însă şi prin distrugerea sau dezorganizarea premeditată ce convenea intereselor de clasă ale burgheziei şi moşierimii.

În străinătate s-au făcut, de asemenea, importante cercetări de arhivă în vederea îmbogăţirii conţinutului a numeroase capitole ale volumului. La

[1] V. I. Lenin, *Statistică şi sociologie*, în *Opere*, vol. 23, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1957, p. 272.

Moscova s-au cercetat Arhiva Istorică Centrală de Stat, Arhiva de politică externă a Rusiei (fondurile consulatelor din Bucureşti şi Iaşi, fondul Cancelariei şi cel al ambasadei din Constantinopol), Secţia de manuscrise a Bibliotecii Lenin. Tot din Uniunea Sovietică au fost utilizate fondurile Arhivei Centrale Istorice de Stat din Leningrad şi cele ale Arhivei Istorice Centrale de Stat a R. S. S. Moldoveneşti din Chişinău. Pentru probleme de istorie a politicii externe s-a mai cercetat Arhiva Generală Germană din Merseburg (R.D.G.). Investigaţii s-au întreprins şi în Arhivele de la Sofia, ca şi în cele din Budapesta. Aci s-au făcut cercetări în fondurile Preşedinţiei, Ministerului de Interne, Ministerului de Finanţe, Ministerului de Comerţ, în Arhiva Istorică Militară (fondul armatei austriace din Transilvania, fondul cetăţii Timişoara, fondul cetăţii Arad etc.), în Arhiva Regnicolară etc. ... În ansamblu, cercetarea arhivelor din străinătate în anii 1958—1961 a contribuit la îmbunătăţirea nivelului de informaţie al volumului.

În redactarea capitolului referitor la revoluţia din 1848 s-au utilizat materiale inedite din Biblioteca Academiei R.P.R. şi Biblioteca Centrală de Stat; pentru revoluţia din Transilvania s-au întreprins cercetări deosebit de utile în arhivele din Cluj, Sibiu, Arad şi Budapesta. Materialele de arhivă s-au folosit, de asemenea, pentru elaborarea capitolului IV consacrat dezvoltării economice a Principatelor în perioada 1848—1864 (Arhivele Statului din Iaşi; fondul Departamentului Lucrărilor Publice din Moldova de la Arhiva Istorică Centrală a Statului şi Arhiva Ministerului Afacerilor Externe). Fondul Ministerului de Interne al Ţării Romîneşti, Divizia Administrativă, a fost cercetat pentru o serie de capitole. Pentru capitolul referitor la perioada de reacţiune următoare înăbuşirii revoluţiei din 1848, s-a mai utilizat şi fondul Înaltei Curţi Criminaliceşti de la Arhiva Istorică Centrală a Statului din Bucureşti, ca şi arhiva Grigore A. Ghica (1849—1857) de la Biblioteca Academiei R.P.R.; de asemenea, s-a mai folosit pentru acest capitol volumul în manuscris elaborat de Cornelia C. Bodea: *Corespondenţa exilaţilor după 1848*, care conţine o culegere de documente inedite. Fondul rapoartelor consulare austriace din Bucureşti şi Iaşi—copiile ce se găsesc în secţia de manuscrise a Bibliotecii Academiei R.P.R. — a fost utilizat ca sursă de informaţie pentru redactarea capitolelor consacrate luptei pentru Unire, formării şi organizării statului naţional romîn. Documente din arhiva Muzeului Unirii din Iaşi s-au folosit în elaborarea capitolului referitor la perioada Adunărilor ad-hoc, iar pentru capitolul referitor la formarea şi consolidarea statului naţional romîn s-au cercetat fondurile Ministerului Afacerilor Externe. Culegerea *Documente privind relaţiile agrare şi lupta ţărănimii (1859—1864)*, elaborată în cadrul Institutului de istorie din Bucureşti şi care este în curs de publicare, a folosit în redactarea capitolelor VII şi VIII, privind perioada 1859—1866.

Izvoarele inedite referitoare la mişcarea ţărănească din anii 1864—1876 provin, în cea mai mare parte, din Arhiva Istorică Centrală a Statului din Bucureşti, fondul Ministerului Afacerilor Interne, Diviziunea Rurală-Comunală,

fiind culese în cadrul Institutului de istorie, în vederea publicării de un colectiv condus de V. Mihordea. Pentru studierea mai profundă a problemelor privind atît chestiunea națională cît și dezvoltarea mișcării muncitorești din Transilvania s-au întreprins unele cercetări de arhivă la Budapesta. Adîncirea cercetărilor referitoare la viața politică internă și externă a Romîniei în anii 1866—1876 s-a făcut prin utilizarea materialelor ce se găsesc în secția de manuscrise a Bibliotecii Centrale a Statului, a fondurilor I. C. Brătianu și M. Kogălniceanu și a documentelor din Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al Romîniei (fondul Convenții Comerciale). Din arhiva secției de manuscrise a Bibliotecii Academiei R.P.R. s-au folosit memoriile inedite ale lui Ioan Bălăceanu *(Souvenirs politiques et diplomatiques, 1848—1903)*. În sfîrșit, informații valoroase privind anii 1870—1877 au fost culese din Arhiva politicii externe a Rusiei de la Moscova (fondul ambasadei din Constantinopol și al consulatului general rus din București), ca și din arhivele din Sofia.

Utilizarea informațiilor din documentele și manuscrisele inedite au ajutat pe autorii capitolelor volumului IV să-și adîncească cercetările și să interpreteze în mod just evenimentele tratate.

2. IZVOARE EDITE

La redactarea volumului s-a utilizat un însemnat număr de izvoare edite: documente, texte de legi, materiale statistice, dezbateri parlamentare, memorii, articole și note din ziare. Prin bogăția și varietatea lor aceste izvoare au constituit o vastă sursă de informație. Dar, totodată, bogăția și varietatea, ca și valoarea inegală a acestor izvoare au pus probleme dificile privind selectarea și utilizarea lor. O bună parte din izvoarele edite — și în primul rînd cele tipărite chiar în perioada cercetată — oglindesc poziția de clasă a burgheziei și moșierimii; ele sînt o expresie a epocii din care provin, a raporturilor și pozițiilor ocupate în acea vreme de diferitele clase și pături sociale. În marea lor majoritate, ele reflectă poziția claselor dominante și de aceea trebuie privite critic și utilizate, ținîndu-se seama de această situație. De asemenea, în ceea ce privește colecțiile de documente editate în timpul regimului burghezo-moșieresc, în deceniile următoare cuceririi independenței de stat a Romîniei și pînă la instaurarea regimului democrat-popular, în afara faptului că materialele pe care le cuprind sînt scrise în marea lor majoritate de pe pozițiile burghezo-moșierești, ele mai reflectă și metodele și principiile istoriografiei burgheze de selecționare și publicare a izvoarelor. Totodată, faptul că istoricii burghezi au efectuat publicațiile de acest fel avînd la bază concepții neștiințifice și o lipsă de sistematizare a planului și a cercetărilor lor, a făcut ca perioade întinse și probleme însemnate să rămînă lipsite în bună parte de o bază documentară edită. În selectarea documentelor din aceste colecții editate în timpul regimului burghezo-moșieresc s-a dat o slabă atenție problemelor social-economice, s-a ocolit publicarea izvoarelor

referitoare la lupta de clasă, s-a dat o atenție precumpănitoare și nejustă documentelor externe și s-au publicat documente cu scopul de a pune în valoare « rolul » anumitor personalități politice și în primul rînd al « arbitrului » regimului burghezo-moșieresc, Carol de Hohenzollern. Autorii volumului de față au folosit însă critic izvoarele cercetate, ei trebuind să distingă realitatea de sub învelișul adeseori tendențios sau fals în care faptele erau prezentate sau pe care l-a creat modalitatea de selecționare și de reliefare a unora dintre izvoare. Concepția materialist-istorică a constituit prețiosul îndreptar care a stat la baza utilizării izvoarelor în prezentul volum. Învățătura marxist-leninistă a ajutat pe autori la valorificarea critică a acestor materiale.

Editarea în condiții optime în anii regimului de democrație populară a unor importante colecții de documente, la alcătuirea cărora s-au folosit metodele și principiile de selecționare și publicare ale istoriografiei marxiste, a fost de un mare folos autorilor volumului. În aceste colecții s-a dat o deosebită atenție factorului economic, care — după cum arată Engels — este « factorul în *ultimă instanță* hotărîtor în istorie », dar, totodată și celorlalți factori. « Starea economică — subliniază Engels — este baza, dar diferitele elemente ale suprastructurii — formele politice ale luptei de clasă și rezultatele ei — constituțiile date de clasa biruitoare după cîștigarea luptei etc. — formele juridice, fără a mai vorbi de oglindirea tuturor acestor lupte reale în mințile participanților, teoriile politice, juridice, filozofice, concepțiile religioase și dezvoltarea lor ulterioară în sisteme dogmatice — își exercită de asemenea înrîurirea asupra desfășurării luptelor istorice și determină în multe cazuri, în special, *forma* lor. Există o interacțiune a tuturor acestor factori — arată mai departe Engels — în cadrul căreia mișcarea economică, croindu-și drum prin mulțimea nesfîrșită de întîmplări... se impune în cele din urmă ca ceva *necesar* »[1]. Ghidîndu-se după aceste principii de bază, istoriografia marxistă din patria noastră a publicat și pregătește spre editare importante colecții și serii de volume cuprinzînd documente referitoare la istoria modernă a patriei noastre. În selectarea documentelor acestor colecții s-a dat și se dă o mare atenție factorului economic, luptei de clasă, ca și momentelor celor mai de seamă ale istoriei Romîniei din această perioadă. Publicațiile de izvoare au contribuit la ridicarea nivelului de documentare al volumului, completînd deseori — de pe un plan calitativ net superior — lipsurile colecțiilor de documente ale istoriografiei burgheze.

Documente

Publicațiile de documente au oferit autorilor volumului IV un larg domeniu de informare în toate etapele supuse cercetării lor.

Capitolele privind dezvoltarea social-economică în perioada 1848—1878 au fost întemeiate pe o vastă bază documentară. Legile, regulamentele și diferite

[1] *Engels către J. Bloch, Londra, 21/22 septembrie 1890*, în K. Marx-F. Engels, *Opere alese*, ediția a II-a, vol. II, E.S.P.L.P., București, 1955, p. 533—534.

publicații ministeriale, care toate reflectă pe larg politica economică a guvernelor și interesele de clasă care au stat la baza lor, se găsesc publicate în foile oficiale. Colecția *Codul general al Romîniei*, alcătuită de C. Hamangiu, oferă cercetătorului întreaga legislație și modificările intervenite, publicate sistematic și riguros din punct de vedere juridic într-un însemnat număr de volume. De mare importanță este, de asemenea, colecția *Acte și legiuiri privitoare la chestia țărănească*, formată din 12 volume, împărțită în două serii; cea dintîi, compusă din patru volume, alcătuite de D. C. Sturdza-Șcheeanu, se referă la perioada care începe încă de la Vasile Lupu și merge pînă la 1866, iar cea de-a doua, referitoare la perioada 1866—1907, grupează opt volume întocmite de Radu Rosetti. Ambele serii ale colecției, deși nu îndeplinesc toate cerințele metodei actuale de editare a izvoarelor, constituie, totuși, un însemnat izvor de cercetare pentru problemele de istorie economică. De folos pentru primii ani ai perioadei analizate au fost și *Documente privitoare la economia Țării Romînești, 1800—1850*, culese de I. Cojocaru (București, 1958, vol. I—II). Mai trebuie menționată editarea de către Direcția Generală a Arhivelor Statului a colecției *Documente privitoare la istoria economică a Romîniei*, în care vor fi cuprinse sistematic documentele de bază privind perioada descompunerii feudalismului și apariției capitalismului. Pentru volumul de față au fost consultate și utilizate volumele *Statistica. Țara Romînească și Moldova, Seria B*, vol. I (București, 1960) și *Orașe și tîrguri. Moldova. Seria A*, vol. II (București, 1960).

În afara materialelor din publicațiile periodice, numeroase materiale de natură economică, îndeosebi statistice, au fost publicate în diferite lucrări. Însemnate sînt informațiile din *Ancheta industrială*, vol. I: *Industria Mare* (București, 1904), unde se consemnează rezultatele statisticii industriale făcute la începutul acestui secol de Ministerul Domeniilor, Agriculturii, Comerțului și Industriei. Datele din această statistică — prețioase și pentru deceniile anterioare întocmirii ei — au trebuit însă să fie prelucrate spre a putea fi utilizate pentru anii 1864—1878. Problemele economice, în special cele financiare, din ajunul și din timpul războiului pentru independența Romîniei au fost rezolvate în bună parte pe baza informațiilor procurate de colecția *Documente privind istoria Romîniei. Războiul pentru independență* (București, 1952 — 1955, vol. I—IX). Această colecție, în afară de faptul că este cea mai cuprinzătoare sursă de informații privind participarea Romîniei la războiul din 1877—1878, este valoroasă și prin numeroasele documente privitoare la contribuția maselor la cucerirea independenței patriei noastre.

Utile s-au mai dovedit pentru elaborarea capitolelor economice informațiile extrase din lucrări ca *Statistica agricolă* (București, 1870—1876) sau *Creșterea arenzii pămîntului în bani și dijmă, a pășunatului și prețurilor muncilor agricole de la 1870—1906* (București, 1908). S-a mai utilizat, de asemenea, volumul lui D. Z. Furnică, *Documente privitoare la comerțul romînesc. 1473—1868* (București, 1931). Deși scrise de pe pozițiile claselor exploatatoare dominante și menite să

apere interesele lor, lucru care se vede extrem de clar mai ales atunci cînd este vorba de repartiția proprietății rurale, de evoluția prețurilor, de salarii, de lungimea zilei de muncă, de accidente de muncă etc., aceste materiale cercetate și analizate cu grijă, critic, de pe poziții marxist-leniniste, oferă pentru studiu un imens material documentar.

Pentru anul revoluționar 1848, s-au folosit cele șase volume ale colecției *Anul 1848 în Principatele Romîne* (București, 1902—1910), culegere cuprinzătoare, întocmită la un nivel științific satisfăcător pentru epoca în care a fost publicată, dar care a fost menită să pună în relief anumite personalități ale Partidului Liberal și îndeosebi pe I. și D. Brătianu. Din această cauză ele dau o informație unilaterală și, adeseori, părtinitoare, incompletă. Același scop l-a avut și publicarea colecției Ion C. Brătianu, *Acte și cuvîntări* (București, 1903—1913, vol. I—II; ediția II, București, 1930—1943, vol. I—IX). Tot pentru anul revoluționar 1848 au fost utile materialele documentare din cele două volume de documente publicate în anii regimului democrat-popular: *Anul revoluționar 1848. I. În Moldova* (București, 1950) și volumul *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova* (București, 1960), care aduce informații prețioase privitoare la situația revoluționară din ajunul anului 1848 și la mișcarea țărănească din Moldova în 1848. S-au mai utilizat documentele din lucrarea lui C. D. Aricescu, *Corespondința secretă și acte inedite ale capilor revoluției romîne de la 1848* (București, 1873—1874, broșurile I—III), documentele din I. Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848* (ed. O. Boitoș, Craiova, 1940, vol. I—III) și cele patru volume editate de G. Fotino, *Din vremea renașterii naționale a Romîniei. Boierii Golești* (București, 1939). Utilă s-a dovedit și lucrarea lui C. D. Aricescu, *Chestiunea proprietății desbătută de proprietari și plugari la 1848* (București, 1862), în care sînt cuprinse dezbaterile Comisiei proprietății de la București și menită să grăbească împroprietărirea țăranilor clăcași. În privința Transilvaniei, s-a utilizat colecția de documente apărută sub îngrijirea lui August Treboniu Laurian, *Die Romänen der Österreichischen Monarchie* (Viena, 1849—1852, fasc. I—III), volumul lui Kővári László, *Okmánytár az 1848—1849-ki erdélyi eseményekhez* (Colecția de documente referitoare la evenimentele din anii 1848—1849 din Transilvania) (Pesta, 1861), tomul I al lucrării lui N. Popea, *Memorialul arhiepiscopului și mitropolitului Andrei baron de Șaguna sau luptele naționale politice ale romînilor, 1846—1873* (Sibiu, 1889). Dacă cea dintîi dintre aceste lucrări încearcă să justifice atașamentul burgheziei romîne față de Habsburgi printr-o selecție, care lezează caracterul ei științific, autorul celei de-a doua, atacînd aristocrația contrarevoluționară, manifestă, totodată, o neînțelegere a resorturilor adînci ale mișcării maselor populare romînești; în sfîrșit, lucrarea lui N. Popea, deși conține un material documentar prețios, are un caracter clerical și satisface doar parțial prin metoda de publicare cerințele epocii în care a apărut. Material documentar de seamă, dar pătruns de un puternic spirit naționalist și clerical, cuprinde și lucrarea lui Deák

Imre, *1848. A szabadságharc története levelekben, ahogyan a kortársak látták* (1848. Istoria războiului pentru libertate, așa cum au văzut-o contemporanii în corespondența lor, Budapesta, 1944). În sfîrșit, un vast material documentar se găsește în volumele lui Silviu Dragomir, *Studii și documente privitoare la revoluția romînilor din Transilvania* (Sibiu—Cluj, 1944—1946, vol. I—III), în care însă autorul nu pune accent pe rolul maselor și nu apreciază revoluția din Transilvania în complexul ei.

Pentru perioada de reacțiune de după anul 1848, în afara unor volume amintite mai sus, s-au utilizat cele două volume de documente ale lui N. Iorga referitoare la domnia lui Barbu Știrbei: *Corespondența lui Știrbei Vodă* (București, 1904) și *Mărturii istorice privitoare la viața și domnia lui Știrbei Vodă* (București, 1905). Colecția lui D. A. Sturdza, *Acte și documente privitoare la istoria renașterii Romîniei* (București, 1889—1909, vol. I—X) a fost una din bazele documentare ale capitolelor V—VII referitoare la perioada 1849—1861. Dar această colecție nu conține suficiente materiale care să arate rolul hotărîtor jucat de mase în lupta pentru Unire. Ea acordă o atenție precumpănitoare izvoarelor externe și nu dă suficientă atenție izvoarelor interne; totodată în această colecție se încearcă să se pună în relief îndeosebi fruntașii Partidului Liberal, în dauna maselor luptătoare pentru Unire. Deosebit de importantă a fost noua colecție *Documente privind Unirea Principatelor*, ale cărei cinci volume — tipărite sau în curs de tipărire — au fost de un mare folos în redactarea capitolelor amintite. De asemenea, s-a utilizat și volumul XVIII al colecției lui N. Iorga, *Studii și documente privitoare la istoria romînilor* (București, 1910). Pentru capitolul VIII consacrat înfăptuirii reformelor burgheze, loviturii de stat și legii rurale, s-au mai folosit documentele volumului lui Vasile M. Kogălniceanu, *Acte relative la 2 mai 1864* (București, 1894).

În afara materialelor de arhivă menționate mai sus pentru elaborarea subcapitolului privind mișcarea țărănească în anii 1864—1878 s-au utilizat documentele din partea I a vol. I din colecția *Documente privind istoria Romîniei. Războiul pentru independență* (București, 1954), anexele lucrării lui V. Mihordea, *Răscoala grănicerilor de la 1866* (București, 1958), precum și ordinele circulare ale Ministerului de Interne publicate în diferite numere ale *Monitorului Oficial* din perioada analizată. Tratarea mișcării muncitorești și socialiste din anii 1864—1878 din Romînia s-a întemeiat îndeosebi pe colecția de documente privind războiul de independență și în special pe partea I a vol. I și pe volumul publicat de M. Roller, *Documente din mișcarea muncitorească (1872—1916)* (ediția II, București, 1947). Este de remarcat că în elaborarea capitolului XI privind mișcarea muncitorească și mișcările țărănești în anii 1864—1878, s-au folosit îndeosebi documente din lucrări tipărite în timpul regimului democrat-popular.

Documentele anexate lucrării lui Paul Henry, intitulată *L'abdication du prince Couza* (Paris, 1930), au constituit izvoare pentru întocmirea capitolului XII consacrat instaurării regimului burghezo-moșieresc. Pentru studierea politicii interne a Romîniei în anii 1866—1876 s-au utilizat legile și publicațiile oficiale

din *Monitorul Oficial*, precum şi documentele din culegerea lui D. A. Sturdza, intitulată *Domnia regelui Carol I. Fapte. Cuvîntări. Documente* (Bucureşti, 1906, tomul I/1866—1876), volum care reflectă însă poziţia adulatoare faţă de monarhie a autorului. Pentru politica externă a Romîniei dintre 1866 şi 1877 au fost utilizate colecţia de documente menţionată privind războiul pentru independenţă — în special partea a II-a a volumului I (Bucureşti, 1954) — documentele publicate de N. Iorga sub titlul *Correspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles I-er (1866—1880)* (Bucureşti, 1938, ed. II), volumul I din colecţia *Documenti za balgarskaia istoriia* (Sofia, 1948), unde se găsesc relatate legăturile revoluţionarilor bulgari cu romînii în anii 1867—1868, şi volumele din colecţia *Archives diplomatiques. Recueil de diplomatie et d'histoire* (Paris, 1867—1876).

Pregătirea şi purtarea războiului de independenţă au fost urmărite îndeosebi în colecţia *Documente privind istoria Romîniei. Războiul pentru independenţă* (Bucureşti, 1952—1955, vol. I—IX), care conţine documentaţia de bază asupra diferitelor aspecte ale acestei probleme. Pentru ajunul războiului şi proclamarea independenţei Romîniei mai sînt utile colecţia *Documente oficiale. Neutralitatea Romîniei. Neutralitatea Dunării. Diverse*, publicată în 1876 de Ministerul Afacerilor Străine al Romîniei, precum şi corespondenţa lui P. D. Parensov cu K. V. Levitki înaintea începerii operaţiunilor de război cu Turcia, publicată în limba rusă în *Русская старина* XXXVI (1905).

În elaborarea capitolelor din volum consacrate istoriei Transilvaniei în perioada următoare revoluţiei din 1848—1849, s-au folosit, în afara unora din colecţiile şi volumele menţionate pentru istoria revoluţiei, colecţia lui Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur sau luptele naţionale ale romînilor de sub coroana ungară* (Sibiu, 1904—1915, vol. I—VIII), publicaţie de documente a unui nespecialist, preţioasă prin bogăţia materialului, dar în care nu s-au respectat criteriile metodico-ştiinţifice de publicaţie a izvoarelor şi în care autorul a redus luptele naţionale numai la lupta burgheziei şi a conducătorilor ei. Util a fost şi volumul lui Kemény G. Gábor, *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában* (Budapesta, 1952, vol. I, 1867—1892), culegere de documente concepută de pe poziţiile marxist-leniniste, care priveşte însă numai parţial Transilvania şi problema naţională a poporului romîn; de asemenea, s-a utilizat volumul I din *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai* (Budapesta, 1951), publicaţie care cuprinde un material bogat în legătură cu mişcarea muncitorească, interesînd în parte şi Transilvania. Tot pentru mişcarea muncitorească transilvană s-a folosit lucrarea *Documente din mişcarea muncitorească din Romînia. 1872—1916*, amintită mai sus.

Memorii

O grupă importantă de izvoare o alcătuiesc amintirile sau memoriile. Datorate, în general, unor personalităţi marcante ale vremii, aceste lucrări reflectă însă mai pronunţat atît poziţia de clasă, cît şi anumite interese personale ale autorilor lor. Cu toate acestea, este

neîndoielnic că izvoarele memorialistice reprezintă pagini vii de istorie din care — analizate critic — s-au putut desprinde informații deosebit de importante de către autorii volumului. Aceste lucrări conțin, deseori, în afara amintirilor, documente prețioase, care au ajutat la cercetarea problemelor analizate în tratat. Dintre scrierile memorialistice privind anii 1848—1878 trebuie să fie menționate următoarele cu un caracter general: N. Suțu, *Mémoires du prince... 1798—1871* (Viena, 1899); Ion Ionescu de la Brad, *Viața mea de mine însumi*, (Iași, 1889); G. Sion, *Suvenire contimpurane* (București, 1888); R. Rosetti, *Amintiri din copilărie* și *Amintiri din prima tinerețe* (București, 1925 și 1927); dr. C. D. Severeanu, *Din amintirile mele* (București, 1930, vol. II). Pentru anul revoluționar 1848 și pentru perioada de reacțiune ce i-a urmat s-au folosit între altele: I. Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848* (ed. O. Boitoș, Craiova, 1940, vol. I—III); Ioan Eliade Rădulescu, *Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine ou sur les événements de 1848 accomplis en Valachie* (Paris, 1851); iar pentru perioada Unirii și a reformelor: V. Alecsandri, *Extras din istoria misiilor mele politice*, în *Convorbiri literare*, XI—XII (1877—1878); N. Gane, *Amintiri (1848—1891)* (ediția I. Șiadbei, Craiova, f.a.); N. T. Orășanu, *O pagină a vieții mele sau 22, 23 și 24 ianuarie* (București, 1861). *Viața lui Cuza Vodă*, scrisă de D. Bolintineanu (ed. a V-a, București, 1873) este, de asemenea, o lucrare memorialistică.

Amintirile constituie un izvor important de informații și pentru anii 1866—1877. Au fost folosite ca izvoare de ordin memorialistic pentru această perioadă: Al. Candiano-Popescu, *Amintiri din viața-mi* (București, 1944, vol. I); Radu Rosetti, *Amintiri din prima tinerețe* (București, 1927); M. Theodorian-Carada, *Efimeridele, însemnări și amintiri* (București, 1930, vol. I); generalul Văcărescu, *Memorii*, în *Convorbiri literare*, 1915—1916 etc. Scrise pentru apărarea propriei sale cauze și chiar în spirit dușmănos poporului romîn, memoriile lui Carol I: *Memoriile regelui Carol I al Romîniei (De un martor ocular)* — ed. Universul (1912), publicate inițial în limba germană — constituie, totuși, un izvor de informații necesar pentru cunoașterea epocii, deși trebuie utilizate cu prudență, deoarece erau menite să-l slăvească pe Carol însuși mai mult decît alte lucrări de același gen. Volumul I din *Însemnări zilnice* dezvăluie resorturile intime ale manifestărilor teoreticianului junimist Titu Maiorescu pentru anii 1855—1880. Un izvor memorialistic important îl reprezintă și memoriile diplomatului prusian Joseph Maria von Radowitz intitulate *Aufzeichnungen und Erinnerungen aus dem Leben Botschafters... herausgegeben von Hajo Holborn. Erster Band 1839—1877* (Berlin și Leipzig, 1925), care cuprind informații asupra mișcării antidinastice din anii 1870—1871. Legăturile Hohenzollernilor de la Berlin și de la București cu omul de afaceri, ajuns apoi la faliment și în închisoare, celebrul dr. Strousberg, sînt dezvăluite în memoriile acestuia publicate sub titlul *Dr. Strousberg und sein Wirken von ihm selbst geschildert* (Berlin, 1876). De asemenea, unele izvoare memorialistice dau detalii prețioase pentru dezvoltarea mișcării munci-

toreşti din Romînia în perioada 1864—1878: Zamfir C. Arbure, *În exil. Din amintirile mele* (Craiova, 1896); dr. Gh. Sabin, *Amintiri din războiul independenţei* (Bucureşti, 1912) şi *O pagină din socialismul romîn. Viaţa şi activitatea lui Nicolae Zubcu Codreanu* (f.a.).

Pentru războiul de independenţă au fost folosite, între altele St. Georgescu-Sergent, *Memorii din timpul războiului pentru independenţă* (Bucureşti, 1891); Dr. Ludovic Fialla, *Reminiscenţe din resbelul romîno-ruso-turc anul 1877 şi rolul societăţii Crucea Roşie* (Bucureşti, 1892); Partenie Sireteanu, *Amintiri din războiul pentru independenţă* (Bucureşti, 1927); ca şi lucrarea dr. Gh. Sabin, amintită ceva mai sus. Dintre izvoarele memorialistice externe au fost utilizate însemnările ministrului de Război al Rusiei D. A. Miliutin: *Дневник Д. А. Милютина* (Moscova, 1949, vol. II), ca şi memoriile lui Nelidov, unul din autorii proiectului de convenţie romîno-rus, apărute sub titlul *Souvenirs d'avant et d'après la guerre de 1877—1878*, în *Revue des deux mondes* (Paris, 1915, vol. 4).

Pentru istoria Transilvaniei pot fi amintite între scrierile memorialistice, cele ale lui Johann Czetz *(Bem's Feldzug in Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849*, Hamburg, 1850) şi Jósika Miklós *(Zur Geschichte des ungarischen Freiheitskampfes, Authentische Berichte*, vol. I—II, Leipzig, 1851), care se referă la evenimentele de la începutul perioadei analizate în volum şi care au meritul de a arăta necesitatea istorică a revoluţiei din 1848, condiţiile coapte pentru izbucnirea ei. Dar, pe de altă parte, aceste memorii se caracterizează şi printr-un subiectivism, care vine în contradicţie cu caracterul ştiinţific. Un alt izvor memorialistic transilvan, de asemenea, subiectivist, îl constituie memoriile lui Ioan cavaler de Puşcariu, *Notiţe despre întîmplările contemporane* (Sibiu, 1913), care cuprind date asupra evenimentelor politice şi bisericeşti.

Cărţi — Broşuri

Lucrări apărute sau scrise în perioada 1848—1878 au ajutat în mod substanţial la elaborarea capitolelor volumului IV. În general, ele trebuie considerate însă critic. Trebuie luată în seamă poziţia de clasă şi poziţia politică a autorilor lor, care oscilau între progres şi reacţiune. De asemenea, deseori, aceste scrieri contemporane evenimentelor sau imediat următoare desfăşurării lor, au un caracter polemic.

Un număr important de lucrări au fost folosite în întocmirea capitolelor referitoare la dezvoltarea economică şi socială a Romîniei. Deosebit de valoroase sînt în această privinţă lucrările lui N. Bălcescu, *Question économique des Principautés danubiennes*, Paris, 1850; *Despre împroprietărirea ţăranilor* şi *Reforma socială la romîni*; aceasta din urmă reprezentînd un concept iniţial mai restrîns al lucrării *Question économique...* (prima şi a treia lucrare în *Opere*, vol. I, Bucureşti, 1940). În domeniul statisticii se pot menţiona: N. Soutzo, *Notions statistiques sur la Moldavie* (Iaşi, 1849) şi *Lucrări statistice făcute în anii 1859—1860. Publicate de direcţia centrală de statistică din Ministerul de Interne al Moldovei*

[Cu raport de C. Negruzzi. Capitolul I—III], 3 vol., (Iaşi, 1860—1861); aceasta din urmă întregeşte datele oferite de *Analele statistice* ale lui Marţian. Discuţiile care au avut loc în jurul problemei agrare au provocat de asemenea apariţia unei serii de cărţi şi broşuri. Dintre aceste lucrări, se pot aminti între cele care reflectă poziţii înaintate: Elias Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés danubiennes*, (Paris, 1855). A. G. Golescu, *De l'abolition du servage dans les Principautés danubiennes* (Paris, 1856), I. Gheorghiu, *Ceva despre adunarea ad hoc a Moldovei şi chestiunea ţăranilor* (Paris, 1857), N. Istrati, *Chestia relaţiilor dintre proprietarii de moşii din Moldova cu locuitorii de pămînt, observată din mai multe puncte de vedere* (Iaşi, 1857), P. Opran, *Cestia proprietăţii de moşii în principatul Romînia* (Paris, 1858), C. Boerescu, *De l'amélioration de l'état des paysans roumains* (Paris, 1861); F. Colson, *Nationalité et régénération des paysans moldo-valaques* (Paris, 1862), sau L. Amiable, *La question des paysans en Roumanie* (Paris, 1861). În sfîrşit, poziţiile reacţionare în problema agrară ale boierimii conservatoare sînt dezvăluite în lucrările lui Barbu Catargiu *(Proprietatea în Principatele Moldo-Romîne*, Bucureşti, 1857), şi Apostol Arsache *(Questiunea proprietăţii înaintea adunărilor legislative*, Bucureşti, 1860).

Monografiile redactate pe baza materialului « viu », la faţa locului, de contemporani, referitoare la sate, oraşe şi judeţe, alcătuiesc o altă categorie de izvoare. Pot fi menţionate în această privinţă valoroasele lucrări ale lui Ion Ionescu de la Brad [1]: *Agricultura romînă din judeţul Dorohoi* (Bucureşti, 1866), *Agricultura romînă din judeţul Mehedinţi* (Bucureşti, 1868) şi *Agricultura romînă din judeţul Putna* (Bucureşti, 1869). De asemenea, mai au o valoare documentară însemnată, care însă nu exclude necesitatea confruntării cu alte surse, unele lucrări de sinteză ca *Notice sur la Roumanie* (Paris, 1867) sau *La Roumanie économique d'après les données les plus récentes* de M. G. Obedenaru (Paris, 1876). În sfîrşit, materialele economice se găsesc şi în lucrarea lui Ion Ghica, *Convorbiri economice* (Bucureşti, 1879).

Un număr însemnat de cărţi şi broşuri contemporane evenimentelor constituie un preţios izvor de informaţie pentru istoria politică a vremii. Lucrările lui N. Bălcescu, *Mersul revoluţiei în istoria romînilor* şi *Mişcarea romînilor din Ardeal la 1848*, ca şi articolul *Trecutul şi prezentul* (vezi pentru toate: N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1953), întocmit pe baza lucrărilor lui Bălcescu şi probabil sub îndrumarea acestuia, au o deosebită importanţă pentru înţelegerea istoriei poporului romîn în perioada modernă. Însemnate sînt şi scrierile datorate altor fruntaşi politici ai vremii. M. Kogălniceanu este autorul unei serii de broşuri apărute în 1848: *Dorinţele partidei naţionale în Moldova* (Cernăuţi, 1848); *Proiect de constituţie pentru Moldova* (Cernăuţi, 1848) şi *Noul acatist al marelui voievod Mihail Grigoriu* (Cernăuţi, 1848). Dînd

[1] Ion Ionescu de la Brad şi-a completat numele după 1869, pînă la care dată semna numai Ion Ionescu.

amănunte pentru partea inițială a perioadei analizate în volum mai pot fi menționate, între altele, *Scrieri din juneţe şi din esiliu* de C. A. Rosetti (ed. a II-a Bucureşti, 1885, tom. I—II), sau *Echilibrul între antiteze* al lui I. Eliade Rădulescu (în *Opere complete*, Bucureşti, 1916, ed. Minerva, vol. I—II). Merită să fie utilizată şi lucrarea lui Elias Regnault, menționată: *Histoire politique et sociale des Principautés danubiennes*, (Paris 1855).

Perioada luptei pentru Unire a fost ilustrată printr-o serie întreagă de broşuri. Acestea au apărut, îndeosebi, peste hotare şi au fost datorate mai ales străduinței exilaților de la 1848 fiind scrise de aceştia sau de sprijinitori şi partizani ai lor pentru susținerea luptei unioniste. Dintre aceste lucrări pot fi amintite: Paul Bataillard, *La Moldo-Valachie dans la manifestation de ses efforts et ses vœux* (Paris, 1856); Idem, *Premier point de la question d'Orient. Les principautés de Moldavie et de Valachie devant le congrès* (Paris, 1856); Basile Boeresco, *Mémoire sur les Moldo-Valaques présenté au congrès de Paris* (Paris, 1856); Idem, *La Roumanie après le traité de Paris de 1856* (Paris, 1856); Idem, *Le firman turc pour la convocation des Divans ad hoc dans les Principautés Unies du Danube* (Paris, 1857); Idem, *Examen de la Convention du 19 août, relative à l'organisation des Principautés Danubiennes* (Paris, 1858); [D. Bolintineanu], *L'Autriche, la Turquie et les Moldo-Valaques* (Paris, 1856); C. Bolliac, *Choix de lettres et mémoires sur la question roumaine. 1852—1856* (Paris, 1856); I. C. Brătianu, *Mémoire sur la situation de la Moldo-Valachie depuis le traité de Paris* (Paris, 1857); I. Dobreano, *Die Rechte der Donaufürstenthümer und das politische Interesse Europas* (Berlin, 1858); Ch. Duveyrier, *L'Autriche dans les Principautés Danubiennes* (Paris, 1858); Aurélie Ghika, *La Valachie devant l'Europe* (Paris, 1858); [C. Hurmuzaki şi I. Maiorescu], *Dezvoltarea drepturilor Principatelor Moldo-Romîne în urma tratatului de la Paris din 30 Martie 1856* (Bruxelles, 1857); [Armand Lévy], *L'Empereur Napoléon III et les Principautés Roumaines* (Paris, 1858); Elias Regnault, *Mystères diplomatiques aux bords du Danube* (Paris, 1858); I. Strat, *Un coup d'œil sur la question roumaine* (Paris, 1858); Edmond Texier, *Appel au congrès en faveur des Roumains* (Paris, 1858); A. Ubicini, *La question des Principautés devant l'Europe* (Paris, 1858) etc. În afara broşurilor apărute în străinătate, au apărut şi în Principate un număr destul de însemnat de lucrări de acest fel, legate aproape toate de problema Unirii. Dintre acestea se pot cita: *O aruncătură de ochiu asupra Unirei Principatelor Romîne, de un romîn din Bucuresci* (f.l., 1857); C. Eraclidi, *Dorinţele ţarei* (Iaşi, 1856); Melhisedec, *Jărtvă pentru Unirea Principatelor* (Iaşi, 1856); Neofit Scriban, *Unirea şi neunirea Principatelor Romîne* (Iaşi, 1856) etc.

O altă serie de broşuri documentează perioada desăvîrşirii Unirii Principatelor pe plan politic şi administrativ. Pot fi amintite: [D. Bolintineanu], *Vizita domnitorului Principatelor Unite la Constantinopole* de D.B. (Bucureşti, 1860); Emmanuel M. Cretzulesco, *La Roumanie en 1859* (Paris, 1859); Léon Donnat, *Les Principautés et l'Europe occidentale...* (Paris, 1861); *Est-ce légal ? La Rou-*

manie, le Congrès, la situation actuelle (Paris, 1859); A. P[apiu]-I[larian], *Independința constitutionale a Transilvaniei* (Iași, 1861) prin care se milita pentru eliberarea națională a romînilor transilvăneni. Unele broșuri dintre acestea pun în discuție probleme de ordin intern; între altele, merită să fie menționate: *Trecutul, relele țerei și lecuirea lor* de C.T. [C. Rosetti-Tețcanu] Iași, 1859; C. A. Crețulescu, *Trecutul și era nouă* (București, 1860); R. I[onescu], *Domnitorul și unirea completă a Principatelor de...* (București, 1861); T. Lateș, *De legea electorală* (Iași, 1861); [I. G. Valentineanu], *Biografia oamenilor mari scrisă de un om mic* (București, 1859), scrisă în spirit antiboieresc etc. Toate aceste lucrări constituie izvoare însemnate pentru cunoașterea evoluției istorice a poporului romîn cu o sută de ani în urmă. Ele cuprind însă puncte de vedere deseori diferite și oglindesc fiecare poziția de clasă și orientarea politică a autorilor lor.

O serie de broșuri din 1864, 1865 și 1866, deși în general reacționare și potrivnice lui Alexandru Ioan Cuza, aduc unele informații, care merită să fie ținute în seamă *(Relation authentique du coup d'Etat du prince Couza* (Paris, 1864); *La vérité sur la Roumanie* (La Haye, 1864); *Le gouvernement du prince Couza jugé par ses amis* (Paris, 1866). Mai importante și conținînd numeroase elemente demascatoare ale regimului burghezo-moșieresc și ale corifeilor săi sînt însă unele lucrări apărute în deceniul premergător războiului din 1877: C. D. Aricescu, *Dizolvarea camerei elective* (București, 1866); Idem, *Politica d-lui Ion Ghica ex-bey de Samos* (București, 1870); D. Bolintineanu, *Domnii regulamentari și historia celor trei ani de la 11 februarie pînă astăzi* (București, 1869); Nicolae Fleva, *Procesul lui 8 august. Apărarea făcută celor 41 acuzați...* [București, 1871]; G. Mîrzescu, *Politica contemporană. Martirii de la 1848 și salvatorii de la 66* (București, 1878); *La Roumanie et la politique allemande en Orient* (Paris, 1875), care atacă cu violență pe Carol I.

Publicațiile periodice Materialele de presă completează datele oferite de documente, cărți și broșuri. Deși diferitele periodice oglindesc interesele social-politice de clasă, partid ori grupare a redactorilor și susținătorilor lor și sînt o sursă de informare de o valoare relativă în comparație cu celelalte izvoare de documentare, presa capătă o puternică dezvoltare în anii 1848—1878, ceea ce face ca — ținînd seama de limitele amintite — publicațiile periodice să constituie o importantă categorie de izvoare. În această perioadă apare presa politică propriu-zisă, care-și are începutul în timpul revoluției de la 1848, ca și un număr însemnat de publicații periodice de natură ceva mai diversă: economice, științifice, culturale, pedagogice, militare, umoristice, clericale etc. Acestea toate, în ansamblu, furnizează istoricului un material de informație deosebit de important. În afara informațiilor și a articolelor, în care sînt dezbătute problemele fundamentale ale epocii — reflectînd pozițiile diferitelor clase și pături sociale — multe din periodice publică piese documentare ale căror originale, în cele mai multe cazuri, astăzi sînt pierdute.

Dintre publicaţiile periodice cu un caracter economic, deosebit de importante sînt *Analele statistice pentru cunoştinţa părţei muntene din Romînia* (1860—1863) şi *Analele economice pentru cunoştinţa părţei muntene din Romînia* (1860—1862), al căror conţinut se lărgeşte după unificarea pe plan politic şi administrativ a Principatelor, ele luînd titlul de *Analele statistice pentru cunoştinţa Romîniei* (1864—1869), şi *Analele economice pentru cunoştinţa Romîniei* (1863—1864). Aceste publicaţii periodice au fost redactate în cea mai mare parte de economistul Dionisie Pop-Marţian. Cu toate lipsurile lor, datorate greutăţilor de ordin administrativ întîmpinate cu prilejul efectuării cercetărilor statistice, numărul insuficient al personalului statistic, metodei neuniforme utilizate, ca şi grupărilor statistice, adesea nepotrivite şi care oglindeau interesele de clasă ale burgheziei, aceste *Anale* constituie pînă astăzi un material informativ de bază pentru cunoaşterea istoriei economice şi sociale a Romîniei în cel de-al treilea sfert al secolului XIX. După Marţian, cercetările statistice au marcat însă un evident regres reflectat în lucrări mai puţin corespunzătoare în acest domeniu. În afara *Analelor* au mai fost utilizate şi alte periodice economice. Se pot cita: *Economia naţională* (1873—1876), publicaţie iniţiată de P. S. Aurelian şi care reprezenta interesele burgheziei industriale şi comerciale, *Curierul financiar* (1874—1878), *Arhiva rurală* (1872—1876), *Economia rurală* (1876—1877) etc. Materiale economice şi sociale preţioase se găsesc, de asemenea, în presa muncitorească, care apare şi se dezvoltă spre sfîrşitul perioadei cercetate. Realităţile ascunse sau atenuate de statistica şi presa burghezo-moşierească şi-au găsit exprimarea tocmai în presa muncitorească.

Periodicele tipărite în timpul revoluţiei din 1848 sînt o sursă preţioasă pentru înţelegerea evenimentelor petrecute în cele trei ţări romîneşti. *Poporul suveran*, în redacţia căruia se găseau mai multe personalităţi înaintate ale vremii în frunte cu N. Bălcescu, şi *Pruncul romîn*, care a apărut sub redacţia lui C. A. Rosetti, au fost publicaţiile periodice cele mai înaintate din timpul revoluţiei muntene. *Învăţătorul satului*, intrat sub conducerea lui N. Bălcescu, a militat pentru ridicarea conştiinţei revoluţionare a ţăranilor. În Transilvania, în afara *Gazetei de Transilvania* şi a *Foii pentru minte, inimă şi literatură*, al căror redactor era G. Barițiu, trebuie semnalată apariţia *Organului luminării* — mai apoi *Organul naţional* — şi a foii *Învăţătorul poporului*, periodice apărute la Blaj sub redacţia lui Timotei Cipariu şi apariţia foii *Espatriatul*, scoasă la Braşov în 1849 de Cezar Bolliac; de asemenea, este de amintit publicarea la Pesta între 3/15 iunie şi 28 octombrie / 9 noiembrie 1848 a foii *Amicul poporului* de sub redacţia lui Sigismund Pop. La Cluj a apărut în timpul revoluţiei gazeta maghiară *Honvéd*, în care germanul Anton Kurz, adjunct a lui Bem, a publicat un înflăcărat apel la unirea revoluţionară a romînilor, ungurilor şi germanilor. O acţiune publicistică revoluţionară a dus şi gazeta săsească *Kronstädter Zeitung*, care a apărut la Braşov tot timpul revoluţiei.

În timpul emigrației, exilații romîni de la 1848 au scos mai multe periodice: *Romînia viitoare*, Paris, 1850; *Junimea romînă*, Paris, 1851; și *Republica romînă*, Paris — Bruxelles 1851, 1853. Prin aceste publicații ei au întreținut vii ideile de luptă pentru eliberarea națională și socială, ca și pentru unitatea poporului romîn. Publicațiile periodice din țară au reprezentat însă în această perioadă de reacțiune punctele de vedere ale clasei dominante boierești, temătoare de revoluție și progres. De altfel, atît în Țara Romînească cît și în Moldova, nu se pot remarca în anii următori revoluției decît publicațiile oficiale sau semioficiale. În Transilvania își continua apariția cu titlul modificat *Gazeta Transilvaniei* și din 1853 începea să se publice la Sibiu, *Telegraful romîn*, dar amîndouă foile erau încorsetate în chingile cenzurii absolutiste habsburgice.

Dezvoltarea mișcării pentru Unire și noile împrejurări internaționale create la sfîrșitul și după războiul Crimeii au dat un puternic impuls apariției publicațiilor periodice. Începutul l-a făcut *Timpul*, la sfîrșitul anului 1854, dar mai însemnate au fost *Romînia literară* a lui V. Alecsandri și *Steaua Dunării* a lui M. Kogălniceanu, tribune de luptă pentru progres și Unire. Presa politică a reluat avînt începînd din 1857 în Țara Romînească unde C. A. Rosetti, revenit din exil, a preluat conducerea foii *Concordia*, căreia i-a dat titlul mai adecvat de *Romînul*, care titlu reflecta și ideea unității naționale a poporului romîn. În locul publicațiilor periodice unioniste din Moldova, a căror apariție a fost oprită de regimul represiv al caimacamilor T. Balș și N. Vogoride, s-a publicat la Bruxelles, sub redacția lui N. Ionescu, *L'Étoile du Danube*, tribună de luptă a partidei naționale din cele două principate. În preajma îndoitei alegeri și în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, se remarcă publicarea unui număr variat de periodice de orientări și preocupări diverse. Dacă *Steaua Dunării*, *Zimbrul* și *Vulturul*, reunite într-un singur organ de presă, *Romînul*, *Tribuna romînă*, *Dîmbovița* și *Reforma*, ca și publicațiile umoristice *Țînțarul*, *Nichipercea*, *Bondarul*, reflectau pozițiile înaintate, tot acum și-au făcut apariția unele periodice retrograde, reflectînd interesele boierimii conservatoare. Începînd de la *Nepărtinitorul* — periodic separatist, publicat la Iași în 1856 — continuînd cu *Patria* (Iași, 1858—1859), trecînd apoi la *Conservatorul progresist*, *Unirea* și *Viitorul*, conservatorii, siliți să iasă în arena publicității, au încercat să-și apere pozițiile. Nota dominantă a presei din această perioadă a rămas însă cea înaintată. Merită să fie amintită publicarea foii *Țeranul romîn* (1861—1863) de sub redacția lui Ion Ionescu de la Brad, tribună de luptă pentru progres și pentru îmbunătățirea stării țăranilor, ca și a foii înaintate *Buciumul* editată de Cezar Bolliac, dîrză adversară a monstruoasei coaliții (1862—1864).

După 1866, publicațiile periodice continuă să fie un izvor însemnat de informații. În general, însă trebuie ținut seama că aproape în ansamblu, cu excepția publicațiilor muncitorești și de tendință socialistă, presa reflecta interesele celor două clase dominante care puseseră bazele regimului burghezo-moșieresc. Pe poziții mai înaintate se găseau *Romînul*, *Perseverența* (1867—1869)

și *Democrația* (1869—1871). Tot acum se remarcă apariția primelor periodice muncitorești și de tendință socialistă: *Analele tipografice* (1869—1872), *Lucrătorul romîn* (1872—1874) și *Socialistul* (1877). Dintre publicațiile periodice mai trebuie menționate *Telegraful* (1871—1878), ziar cu pronunțat caracter progresist, *Pressa* (1868—1878) foaie conservatoare, *Térra* (1867—1870) conservatoare moderată, organ al *Junei drepte*, și *Trompeta Carpaților* (1865—1877), care urmînd foii *Buciumul* reapare, ca și aceasta, sub redacția lui Cezar Bolliac, aparent independentă, dar în serviciul grupărilor conservatoare după 1868. La sfîrșitul perioadei cercetate, mai pot fi amintite *Timpul* (1876—1878) și *Războiul* (1877—1878), foi conservatoare.

În afara foilor transilvane *Gazeta Transilvaniei* și *Telegraful romîn*, care au avut o apariție neîntreruptă în toată perioada analizată, mai poate fi menționată apariția foilor: *Albina* (Viena, 1865—1869; Pesta, 1869—1876); *Familia* (Pesta 1865—1878) și *Federațiunea* (Pesta, 1868—1876). Dintre acestea, *Familia*, apărută sub redacția lui Iosif Vulcan, a ocupat o poziție mai înaintată, în paginile ei scriindu-se, între altele, în termeni favorabili, despre Internaționala I și Comuna din Paris.

Presa oficială și semioficială reprezintă un izvor de informație important, ea conținînd legile, regulamentele și publicațiile oficiale ale vremii și deseori dezbaterile parlamentare. Acestea din urmă au fost publicate, în anumite perioade și în publicații aparte. Astfel, lucrările Divanului creat prin convenția de la Balta Liman se găsesc tipărite în colecția *Analele parlamentare ale Romîniei*, în timp ce dezbaterile Adunărilor ad hoc au fost tipărite în *Monitorul Adunării ad hoc* (București, 1857—1858), în *Procès verbaux des séances de l'Assemblée ad hoc de la Roumanie* (București, 1857) și în *Buletinul ședințelor Adunării ad hoc a Moldovei* (Iași, 1857). Lucrările Adunărilor elective și legislative ale Moldovei și Țării Romînești, iar apoi ale Adunării Romîniei se pot urmări în foile oficiale și uneori în volume separate și tot astfel lucrările Adunării deputaților și ale Senatului, începînd din 1864.

În ansamblu, presa și în general publicațiile periodice, reprezintă unul din principalele izvoare de informație pentru cercetarea perioadei 1848—1877. Ea a fost din plin utilizată în volum și a contribuit la îmbogățirea bazei de cercetare a problemelor luate în dezbatere.

3. MATERIALE ILUSTRATIVE

Materialele ilustrative — în majoritate lucrări artistice, litografii, schițe și fotografii contemporane evenimentelor — au rolul de a completa izvoarele scrise, uneori prin sugerarea unor noi date, alteori clarificînd datele scrise prin detaliile oferite de imagine. Totodată, materialele ilustrative contribuie la

înţelegerea atmosferei generale în care s-au desfăşurat diferitele evenimente istorice, ajută la reconstituirea felului de viaţă şi a moravurilor vremii, prezintă mai sugestiv, prin portrete, diferitele personalităţi.

Pentru anii 1848—1878 se găsesc diverse materiale ilustrative; unele dintre ele, din cele mai de seamă, au fost redate în volum. Desene şi schiţe, litografii, tablouri şi portrete, caricaturi şi mai ales fotografiile contribuie la înţelegerea mai deplină a istoriei moderne a patriei noastre. Deosebit de sugestive sînt desenele şi schiţele prin care artişti de talia lui N. Grigorescu şi Sava Henţia au relevat scene ale războiului din 1877—1878. Litografiile sînt caracteristice îndeosebi pentru partea iniţială a perioadei cercetate. Sînt de relevat litografiile privind Adunarea naţională de la Blaj din 1848, lupta pompierilor din Dealul Spirei, Unirea Principatelor ori reforma agrară din 1864, datorate cele mai multe lui D. Papazoglu. Unele litografii reprezintă figuri de luptători înaintaţi pentru progres ca N. Bălcescu, A. I. Cuza, M. Kogălniceanu, D. Bolintineanu etc. Tablourile şi portretele — unele reuşite opere de artă — oferă detalii preţioase. Pictura revoluţionară, mobilizatoare, a lui Daniel Rosenthal, pictura unionistă a lui Th. Aman, tablourile lui N. Grigorescu înfăţişînd sugestive momente din 1877, sînt, neîndoielnic, izvoare istorice însemnate. De exemplu, Aman a lucrat tabloul său consacrat şedinţei secrete din 24 ianuarie 1859 a Adunării Ţării Romîneşti folosind fotografiile tuturor deputaţilor, ceea ce l-a ajutat să redea aproape o imagine fotografică a importantului moment istoric. Portretele — de pildă, cel clasic al lui Bălcescu şi cel al generalului G. Magheru, datorate lui Tattarescu — sînt, de asemenea, importante.

Noi materiale ilustrative, caracteristice perioadei cercetate, sînt caricaturile. Au apărut un număr de publicaţii periodice umoristice (*Ţînţarul*, *Nichipercea*, *Bondarul*, *Ghimpele*, *Aghiuţă* etc.) cu un bogat conţinut de imagini caricaturale. În general aceste periodice se situau pe o înaintată poziţie de ascuţită critică socială. Modul sugestiv prin care caricaturile prezentau situaţiile şi personajele politice ale vremii completează, deseori, datele oferite de documentele scrise. În sfîrşit, o ultimă categorie de materiale ilustrative este reprezentată de fotografii. S-au păstrat imagini fotografice ale localităţilor şi caselor, ca şi fotografii ale diferitelor persoane. Fotografiile redau cel mai fidel aspectele şi persoanele din trecut.

Utile au fost pentru autorii capitolelor din volum albumele sau colecţiile de ilustraţii consacrate evenimentelor celor mai importante din perioada analizată. Sînt de menţionat *Albumul 1848 în Principatele Romîne* (Bucureşti, 1948), albumul *Lupta artiştilor plastici pentru Unirea Ţărilor Romîne* (Bucureşti, 1959), ca şi articolele lui N. Iorga, *Războiul din 1877—1878 în ilustraţii* şi *Noi ilustraţii străine ale războiului din 1877—1878* (Almanahul graficei romîne, 1929, p. 26—32; 1930, p. 28—30).

În ansamblu, materialele ilustrative au ajutat la clarificări şi precizări, completînd în mod armonios diferitele materiale scrise.

*

Îmbinarea informațiilor inedite din arhive cu știrile edite din publicațiile cele mai variate, ca și utilizarea materialelor ilustrative au dat o serioasă bază documentară volumului. Folosirea unei arii largi de multilaterale surse de informații a ajutat la elaborarea în bune condiții a capitolelor volumului IV. Totodată, utilizarea unei temeinice baze de informații a creat posibilitățile de a aprecia critic o serie de probleme puse de istoria modernă a patriei noastre, a asigurat condițiile pentru combaterea teoriilor burgheze reacționare în acest domeniu și pentru elaborarea unei istorii științifice a Romîniei moderne.

LISTA ABREVIAŢIUNILOR

Ac. Rom.	— *Academia Romînă.*
Acte şi doc.	— D. A. Sturdza etc., *Acte şi documente relative la istoria renaşterii Romîniei*, Bucureşti, 1889—1909, 10 vol.
Acte şi legiuiri	— D. C. Sturdza-Şcheeanu, *Acte şi legiuiri privitoare la chestia ţărănească*, Seria I, 4 vol., Bucureşti, 1907—1908.
An. Ec.	— *Analele economice.*
An. Inst. Ist. Partidului	— *Analele Institutului de istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.*
An. Rom. Sov.	— *Analele romîno-sovietice.*
An. St.	— *Analele statistice.*
An. St. Ec.	— *Analele statistice şi economice.*
An. St. Rom.	— *Anuarul Statistic al Romîniei.*
An. Univ. Buc.	— *Analele Universităţii Bucureşti.*
Anul 1848	— *Anul 1848 în Principatele Romîne*, 6 vol., Bucureşti, 1902—1910.
Arch. dipl.	— *Archives diplomatiques. Recueil de diplomatie et d'histoire*, Paris, 1857—1868.
Arh. B.C.S.	— *Arhiva Bibliotecii Centrale de Stat.*
Arh. centr. ist. Leningrad	— *Arhiva centrală istorică din Leningrad.*
Arh. F.A. Cluj	— *Arhiva Filialei din Cluj a Academiei R.P.R.*
Arh. Inst. Ist. Cluj	— *Arhiva Institutului de istorie al Filialei din Cluj a Academiei R.P.R.*
Arh. Inst. Ist. Partidului	— *Arhiva Institutului de istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.*
Arh. Ist. Centr. St.	— *Arhiva Istorică Centrală a Statului.*
Arh. M.A.E.	— *Arhiva Ministerului Afacerilor Externe.*
Arh. M.I.U.	— *Arhiva Ministerului de Interne al Ungariei.*
Arh. P.E.R.—C	— *Arhiva de politică externă a Rusiei. Fondul Ambasada din Constantinopol.*
Arh. P.E.R.—P	— *Arhiva de politică externă a Rusiei. Fondul arhivei politice.*
Arh. St. Iaşi	— *Arhivele Statului din Iaşi.*
B.A.R.P.R. mss.	— *Biblioteca Academiei R.P.R. Manuscrise.*
Dezb. Ad. Dep.	— *Dezbaterile Adunării deputaţilor.*
Dezb. Sen.	— *Dezbaterile Senatului.*
Doc. dipl. français	— *Documents diplomatiques français.*
Doc. m. m.	— *Documente din mişcarea muncitorească 1872—1916*, îngrijite de M. Roller, ed. II, Bucureşti, 1947.

Doc. Răzb. Ind.	— *Documente privind istoria Romîniei. Războiul pentru Independenţă*, Bucureşti, 1952—1955, 9 vol.
Doc. rev. 1848	— *Documente privitoare la anul revoluţionar 1848 în Moldova*, Bucureşti, 1960.
Doc. U. Pr.	— *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I—II, Bucureşti, 1959, 1961.
Hiv. Stat. Közl.	— *Hivatalos Statisztikai Közlemények.*
M.M.T.V.D.	— *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai*, vol. I, Budapesta, 1951.
Magy. Stat. Évk.	— *Magyar Statisztikai Évkönyv.*
Magy. Stat. Közl.	— *Magyar Statisztikai Közlemények.*
Mem. Secţ. Ist. Ac. R.	— *Memoriile Secţiei Istorice a Academiei Romîne.*
Min. Int.	— *Ministerul de Interne.*
Min. Int. Div. Rur.-Com.	— *Ministerul de Interne. Divizia Rural-Comunală.*
Mon. Of.	— *Monitorul Oficial.*
Rev. Arh.	— *Revista arhivelor.*
Rev. Ist., Arh., Filolog.	— *Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie.*
St. cerc. ist. Cluj	— *Studii şi cercetări de istorie*, Cluj.
St. mat. ist. modernă	— *Studii şi materiale de istorie modernă.* vol. I şi II, Ed. Acad. R.P.R. [Bucureşti], 1957 şi 1960.
Stat. Közl.	— *Statisztikai Közlemények.*

CAPITOLUL I

LUPTA REVOLUȚIONARĂ DIN 1848 ÎN EUROPA

Lupta revoluționară izbucnită în 1848 în țările romîne face parte integrantă din revoluția generală care a zguduit din temelii aproape întreaga Europă. În prima jumătate a anului 1848, flacăra revoluției s-a întins de la Oceanul Atlantic pînă la Dunărea de jos; revoluția a izbucnit la Palermo și Paris, la Viena și Berlin, la Pesta și Praga, la Cracovia și București. Acolo unde iobăgia nu era desființată și unde se creaseră condiții pentru o revoluție burgheză, masele țărănești s-au ridicat pentru a scăpa de servituțile feudale, pentru pămînt și libertate. Valul revoluției a pătruns pînă în guberniile de vest ale Rusiei, a pus în mișcare și cercurile revoluționare ruse. Cei mai înaintați fii ai Rusiei de atunci, Herzen, Cernîșevski, Saltîkov-Șcedrin, au salutat cu entuziasm revoluția europeană.

Referindu-se la cauzele izbucnirii și înfrîngerii revoluției din 1848, Engels scria că ele « nu trebuie căutate în întîmplătoarele eforturi, merite, lipsuri, greșeli sau acțiuni trădătoare ale cîtorva conducători, ci în situația socială generală și în condițiile de existență ale fiecărei națiuni care a trecut printr-o astfel de zguduire » [1].

Care erau condițiile de viață economică și politică în preajma revoluției?

În Europa occidentală și centrală, nevorbind de Europa răsăriteană și de cea sud-estică, condițiile social-economice erau foarte diferite. Anglia, Franța, Belgia, Germania de vest și, în parte, Italia se scuturaseră una după alta de barbaria feudală; în aceste părți ale Europei s-a dezvoltat mai de vreme industria, s-a extins mai mult comerțul decît într-o parte a Germaniei și în țările Imperiului habsburgic.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, în Austria propriu-zisă, în Boemia, în unele țări germane, industria urmînd dezvoltarea din Anglia, Franța, a trecut tot mai mult de la faza manufacturieră la cea mecanizată. În deceniul al cincilea al secolului, ritmul de dezvoltare a rețelei de căi ferate și a transportului

[1] F. Engels, *Revoluție și contrarevoluție în Germania*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 8, Ed. politică, București, 1960, p. 6.

fluvial cu vapoare înviora comerțul și stimula producția. « Barierele muntoase care despărțiseră monarhia austriacă de lumea exterioară... s-au năruit — scria Engels — în fața căilor ferate... Produsele marii industrii, ale mașinilor, au pătruns rapid... în cele mai îndepărtate colțuri ale monarhiei, distrugînd vechea muncă manuală... » [1].

« Introducerea mașinilor și a forței aburilor în industrie a revoluționat în Austria, ca și pretutindeni, vechile relații și condițiile de trai ale unor întregi clase sociale... Noua populație comercială și industrială intra pretutindeni în conflict cu vechile instituții feudale » [2]. Burghezia nu se împăca cu situația ca puterea politică să fie în mîinile unei clase care, în mare parte, își pierduse importanța economică și care, sprijinită de monarhiile absolutiste, frîna dezvoltarea economică.

Pe lîngă burghezie, care, întărită prin dezvoltarea crescîndă a industriei și comerțului, voia să ia în mîinile sale conducerea societății, a apărut pe arena istoriei ca o forță politică independentă nouă și puternică proletariatul. În Anglia, în 1847, numai în industria textilă lucrau peste o jumătate de milion de muncitori; și în Franța erau centre industriale, ca Lyonul și Parisul, cu un proletariat numeros, a cărui conștiință de clasă era în creștere. În state cu orînduire feudală ca Austria și Prusia, clasa muncitoare s-a afirmat ca o forță politică importantă în lupta pentru înlăturarea privilegiilor feudale și a regimului absolutist.

O dată cu întărirea economică a burgheziei, s-au întețit în centrul, estul și sud-estul Europei mișcările naționale. « Baza economică a acestor mișcări — scrie Lenin — constă în faptul că pentru victoria deplină a producției de mărfuri este necesar ca burghezia să cucerească piața internă, este necesar ca teritoriile cu populații vorbind aceeași limbă să se închege ca state, fiind înlăturate totodată orice piedici în calea dezvoltării acestei limbi și în calea încetățenirii ei în literatură... De aceea orice mișcare națională tinde (năzuiește) spre formarea unui *stat național*... pentru întreaga lume civilizată, statul național este *tipic*, normal pentru perioada capitalistă » [3]. Formarea statelor naționale în deceniile de la mijlocul veacului al XIX-lea a fost un proces istoric legat de evoluția economică și social-politică a societății, în strictă conexiune cu lupta împotriva feudalismului. În formarea statelor naționale erau deci interesate, în afară de burghezie, și masele largi ale populației.

Existența a zeci de principate, ducate, mai ales pe teritoriul german și italian, stătea în drumul unificării. Necesitatea dezvoltării capitalismului impunea

---

[1] F. Engels, *Începutul sfîrșitului Austriei*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 4, Ed. politică, București, 1958, p. 515.

[2] F. Engels, *Revoluție și contrarevoluție în Germania*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 8, Ed. politică, București, 1960, p. 33—34.

[3] V. I. Lenin, *Despre dreptul națiunilor la autodeterminare*, în *Opere*, vol. 20, Ed. politică, București, 1959, p. 398—399.

înlăturarea acestor piedici. Burghezia germană, pentru a-şi asigura piaţa internă, a format uniunea vamală a statelor germane; în acelaşi timp au existat încercări şi în vederea constituirii unei uniuni vamale italiene.

Ivirea şi întetirea mişcărilor naţionale în Imperiul habsburgic au zguduit din temelii acest imperiu asupritor al atîtor popoare. S-a întărit mişcarea naţională germană, cehă, maghiară, romînă, polonă, italiană, croată, sîrbă, slovacă, ucraineană, popoarele acestea tinzînd la o viaţă liberă, unele dintre ele la crearea de state naţionale separate, independente. Încă în ianuarie 1848, la sosirea primelor ştiri despre mişcările revoluţionare din Italia, Engels întrevedea sfîrşitul Austriei: « Monarhia austriacă — scria Engels —, acest complex pestriţ rezultat din moşteniri şi furtişaguri, acest talmeş-balmeş organizat în care se învălmăşesc zece limbi şi zece naţiuni, acest amestec întîmplător de obiceiuri şi legi dintre cele mai contradictorii, începe în sfîrşit să se destrame » [1].

În epoca deşteptării naţionale a popoarelor din centrul şi estul Europei, erau încă o seamă de popoare care gemeau sub asuprirea străină. Imperiul habsburgic era o adevărată închisoare a popoarelor, tot aşa Imperiul ţarist şi cel otoman. Poporul polonez avea de suferit dominaţia a trei state reacţionare: Imperiul ţarist, Imperiul habsburgic şi regatul Prusiei. Nu e de mirare că la scurte răstimpuri se reînnoiau luptele de eliberare ale polonezilor.

În acelaşi timp, cînd industria, oraşele, comunicaţiile se dezvoltau, la sate persistau în cea mai mare parte a Europei centrale şi răsăritene relaţiile feudale care apăsau milioane de ţărani, dînd o mare parte a rodului muncii acestora feudalilor parazitari. Aceste relaţii, pe lîngă că loveau în interesele vitale ale celei mai mari părţi a populaţiei, constituiau o piedică în dezvoltarea economiei capitaliste. « Marile ţări agricole situate între Marea Baltică şi Marea Neagră — scria Engels — nu pot fi izbăvite de barbaria patriarhală-feudală decît cu ajutorul unei revoluţii agrare care să-i transforme pe ţăranii iobagi sau clăcaşi (frohnpflichtigen) în proprietari de pămînt liberi, o revoluţie cu totul asemănătoare celei care a avut loc în 1789 în satele franceze » [2].

Pentru rezolvarea problemelor arzătoare ale timpului — emanciparea ţăranilor de servituţile feudale şi împroprietărirea lor cu pămînt, desfiinţarea monopolurilor şi a celorlalte privilegii feudale, cucerirea libertăţilor burgheze şi a egalităţii burgheze în faţa legilor, crearea condiţiilor pentru ca muncitorimea să poată lupta pentru îmbunătăţirea vieţii sale, abolirea autocraţiei, eliberarea popoarelor aflate sub stăpînire străină, unirea în state naţionale a unor popoare despărţite în două sau mai multe state, exista o singură cale, aceea a revoluţiei burghezo-democratice.

---

[1] F. Engels, *Începutul sfîrşitului Austriei*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 4, Ed. politică, Bucureşti, 1958, p. 511.

[2] F. Engels, *Dezbaterile de la Frankfurt cu privire la Polonia*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 5, Ed. politică, Bucureşti, 1959, p. 370.

Lenin arată că « în... 1848 atît în Franţa, în Germania cît şi în întreaga Europă revoluţia *burghezo*-democratică era *în mod obiectiv* la ordinea zilei » [1].

Monarhii autocraţi, aristocraţii feudali, sprijinindu-se pe clerul înalt, birocraţie şi poliţie, au căutat să pună stavilă mişcărilor revoluţionare, să smulgă din rădăcini spiritul « rebel » ce cuprinsese popoarele. În ciuda regimului poliţienesc instituit în multe ţări ale Europei, mişcările revoluţionare ale claselor şi popoarelor asuprite nu conteneau, deşi dăinuia încă « Sfînta Alianţă » a monarhilor. Intelectualii, scriitorii progresişti se ridicau împotriva absolutismului, împotriva sufocării gîndirii, pături largi ale burgheziei îşi manifestau nemulţumirea. Se formau asociaţii politice care, din cauza terorii poliţieneşti, luau un caracter conspirativ. Cei mai înaintaţi intelectuali romîni, polonezi, maghiari, cehi, slovaci etc. îmbrăţişau postulatele ţărănimii: eliberarea de servituţile feudale, împroprietărirea pentru cei lipsiţi de pămînt. În 1846 s-a dezlănţuit răscoala ţăranilor din Galiţia; vestea răscoalei din Galiţia a pătruns în Moldova, Ţara Romînească şi Transilvania. Pe întregul cuprins al Imperiului habsburgic ţăranii spuneau că a venit timpul să alunge pe domnii feudali şi să ia în stăpînire pămîntul lucrat de ei.

O dată cu creşterea numerică a proletariatului, mişcarea muncitorească lua amploare în ţările care păşeau pe calea revoluţiei industriale. Insurecţiile muncitorimii din Lyon din anii 1831—1834 au fost înăbuşite, dar muncitorii cei mai conştienţi din Franţa au format organizaţii ilegale; ori de cîte ori le spărgea poliţia, ele renăşteau. De la mijlocul deceniului al patrulea pînă la sfîrşitul deceniului al cincilea al veacului al XIX-lea, în Anglia s-a dezvoltat chartismul, o mişcare politică revoluţionară care a cuprins sute de mii de muncitori şi a avut răsunet în toată Europa. În 1844 a izbucnit în Silezia răscoala ţesătorilor; *Das « Blutgericht »* [*Tribunalul sîngelui*], cîntecul de luptă al muncitorimii sileziene, răsuna în toată Germania. În acelaşi an, la Praga, erau lupte de baricade, iar în 1845 au loc la Viena manifestaţii pentru pîine. Muncitorimea recurgea tot mai des la grevă, dîndu-şi seama că părăsirea muncii constituia o armă puternică împotriva exploatării capitaliste. Lupta de clasă între burghezie şi proletariat a început să ocupe primul loc în istoria ţărilor mai dezvoltate ale Europei.

O seamă de gînditori, în ura lor împotriva orînduirii înrobitoare care condamna imensa majoritate a omenirii la mizerie, concepeau planuri utopice pentru construirea unei societăţi noi, drepte, socialiste. Meritul utopiştilor Saint-Simon, Fourier şi Owen este că au arătat imposibilitatea de a menţine exploatarea capitalistă; ei greşeau însă cînd se bazau pe bunăvoinţa şi înţelegerea claselor stăpînitoare, care urmau să renunţe de bunăvoie la situaţia lor privilegiată şi la beneficiile lor.

---

[1] V. I. Lenin, *Despre broşura lui Junius*, în *Opere*, vol. 22, Editura P.M.R. (Bucureşti), 1952, p. 310.

Dezvoltarea științei și creșterea luptei proletariatului împotriva exploatării în deceniile patru și cinci ale secolului al XIX-lea în Europa occidentală au pregătit terenul pentru dezvoltarea socialismului de la utopie la știință. Meritul întemeierii socialismului științific îl au K. Marx și F. Engels. Născut la 1818 la Trier, în Prusia renană, K. Marx a studiat istorie și filozofie, devenind în 1841 doctor în filozofie. Influențat de idealismul obiectiv al lui Hegel, dar și de materialismul lui Feuerbach, el milita în 1842 pentru democrația radicală, ca redactor-șef al ziarului *Rheinische Zeitung*. Expulzat în Franța, din cauza ideilor sale înaintate, Marx a cunoscut în 1844, la Paris, pe F. Engels, cu care s-a împrietenit pentru totdeauna. Acesta era cu doi ani mai tînăr; născut la Barmen, în Prusia renană, trăia, din 1842, în Anglia, unde cunoscuse mișcarea chartistă și pe aceea a lui Owen. Adînc observator al vieții sociale, el scrisese aici opera sa *Situația clasei muncitoare din Anglia*, pe care a publicat-o în 1845. Prietenia dintre Marx și Engels se întemeia pe convingerea comună că proletariatul era clasa menită să înfăptuiască societatea comunistă, precum și pe concepția materialistă dialectică despre lume și societate care începea să se cristalizeze în mintea lor. Combătînd pe filozofii anteriori, în special pe Feuerbach și pe Hegel, Marx scria în 1845: « Filozofii nu au făcut decît *să interpreteze* lumea în diferite moduri; important este însă de *a o schimba* » [1]. În anii următori, în diferitele lor lucrări, Marx și Engels au stăruit asupra rolului practicii revoluționare în înțelegerea și transformarea lumii.

Expulzat din Franța în 1845 pentru activitatea sa revoluționară, Marx a trecut în Belgia, la Bruxelles, unde a militat în cadrul *Ligii democratice* și al *Asociației Generale a Muncitorilor*, intrînd în acest timp în legătură cu organizația revoluționară *Liga celor drepți*. Înființîndu-se în 1847 la Londra *Liga comuniștilor*, Marx și Engels au aderat la ea.

Statutul prevedea că scopul ligii era desființarea proprietății private, întemeierea unei societăți noi, fără clase. Congresul al doilea, ținut la Londra la sfîrșitul anului 1847, însărcina pe Marx și Engels să scrie programul ligii. Acest program a apărut în februarie 1848, purtînd titlul *Manifestul Partidului Comunist*.

În această nemuritoare operă Marx și Engels expun concepția materialistă despre lume, pun bazele socialismului științific. Ei arată că ascuțirea contradicțiilor din societatea capitalistă duce în mod inevitabil la socialism. Manifestul dezvoltă teoria luptei de clasă, arătînd rolul revoluționar al proletariatului, ca făuritor al unei orînduiri noi, comuniste, desființînd exploatarea omului de către om. Proletariatul avea acum ideologia sa proprie, revoluționară și a devenit o forță de sine stătătoare.

Clasa muncitoare nu era încă, la începutul anului 1848, atît de organizată și conștientă încît să poată lua conducerea luptei revoluționare. Uneori — scria

[1] K. Marx, *Teze despre Feuerbach*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 3, Ed. politică, București, 1958, p. 7.

Engels într-un articol publicat în ianuarie 1848 —, proletariatul « participă la strădaniile lor şi în parte la iluziile lor [ale burghezilor — *n.r.*], ca de pildă în Italia şi în Elveţia, iar alteori este tăcut şi reţinut, pregătind însă treptat răsturnarea burgheziei, cum e cazul în Franţa şi în Germania; în sfîrşit, ca în Anglia şi în America, unde se răzvrăteşte făţiş împotriva burgheziei dominante » [1]. În alte ţări, ca Imperiul habsburgic, proletariatul constituia o forţă importantă în lupta împotriva vechii orînduiri.

Nu numai clasa muncitoare, dar şi celelalte clase şi pături sociale, cu excepţia beneficiarilor regimului de asuprire, erau în fierbere; majoritatea populaţiei era sătulă de guverne, care se menţineau numai prin poliţie şi forţa baionetelor. În anii 1846 şi 1847, recoltele proaste de cartofi şi cereale au făcut ca în multe ţări să bîntuie foametea. Iarna 1847—1848 a fost deosebit de grea pentru muncitorimea oraşelor şi satelor. Cu alimentele se făcea speculă, orăşenii săraci au început să se revolte împotriva unor regimuri ce nu luau nici o măsură pentru îndreptarea situaţiei şi s-a ajuns în multe oraşe la ciocniri sîngeroase. În ţările unde nu se desfiinţase iobăgia, intensificarea exploatării feudale, răpirile de pămînt aduceau ţărănimea la disperare. Accentuarea luptei de clasă, la care se adăuga în multe părţi şi asuprirea naţională, a dus la crearea unei situaţii revoluţionare în cele mai multe ţări ale Europei. Frămîntările neîncetate de la oraşe şi sate prevesteau apropierea unei furtuni. Clasele dominante înseşi, în Franţa burghezia, în Europa centrală şi în ţările romîne feudalitatea, îşi dădeau seama că nu mai puteau conduce cu metodele folosite pînă atunci.

Revoluţiile din 1848 au început cu insurecţia din Palermo, la 31 decembrie 1847/12 ianuarie 1848. Regele a fost constrîns să dea o constituţie; în curînd şi papa de la Roma şi alţi domnitori s-au văzut siliţi să dea anumite libertăţi poporului răsculat. Revoluţia din Paris din 10—12/22—24 februarie a răsturnat regimul regelui Ludovic-Filip de Orléans, întemeiat pe oligarhia bancară. Astfel în Franţa sarcina principală a revoluţiei, care a unit la început burghezia industrială, mica burghezie şi proletariatul, a fost lichidarea dictaturii aristocraţiei financiare. În luptele de baricade, care au durat trei zile, rolul determinant l-a avut proletariatul. În 13/25 februarie, sub presiunea muncitorilor înarmaţi s-a proclamat republica. Conducătorii burgheziei industriale s-au folosit de revoluţie pentru a înlătura de la putere oligarhia bancară, dar în acelaşi timp căutau să combată cu toate mijloacele influenţa proletariatului.

Revoluţia victorioasă de la Paris a avut o mare influenţă asupra claselor exploatate şi asupra popoarelor subjugate din Europa. La Viena, vîrfurile aristocraţiei şi birocraţiei, în frunte cu Metternich, au fost înlăturate de la putere prin revoluţia din 1/13 martie. Sistemul feudalo-absolutist austriac era nevoit să facă concesii. Astfel, în guvernul imperial au intrat, în afară de reprezentanţii

---

[1] F. Engels, *Mişcările din 1847*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 4, Ed. politică, Bucureşti, 1958, p. 510.

aristocrației austriece, și cîțiva funcționari liberali; s-a desființat cenzura. Împăratul, în manifestul din 3/15 martie, promitea convocarea dietei la Viena, pentru a elabora o constituție. La două zile după evenimentele din Viena, a izbucnit revoluția și la Pesta; peste puțin, împăratul habsburg, ca rege al Ungariei, se vedea constrîns să sancționeze legile adoptate de dieta ungară, care erau menite să asigure independența și dezvoltarea burgheză a Ungariei. La 6/18 martie, mișcarea revoluționară din Berlin a silit pe regele Prusiei să promită introducerea unei constituții; s-a format un guvern din reprezentanți ai burgheziei liberale. Și în celelalte state germane, monarhii au fost siliți să promită libertăți poporului.

În aprilie, Marx și Engels arătau că sarcina imediată a mișcării revoluționare germane era răsturnarea guvernelor monarhice, lichidarea instituțiilor feudale, unificarea Germaniei într-o republică burghezo-democrată. În cadrul acesteia, proletariatul putea să se organizeze pentru a trece apoi la înlăturarea burgheziei însăși de la putere. Marx și Engels vedeau în victoria revoluției burghezo-democratice prologul revoluției proletare.

În curînd însă guvernul liberal din Prusia a trădat cauza revoluției. Speriindu-se de mișcările țărănești care aveau drept țintă lichidarea completă a relațiilor feudale, liberalii burghezi, sub titlul apărării sfintei proprietăți, dau ajutor militar moșierilor pentru înăbușirea mișcărilor țărănești. În tot timpul revoluției, Marx și Engels au susținut în gazeta *Neue Rheinische Zeitung* mișcarea antifeudală a țărănimii, văzînd în această mișcare principala forță motrice a revoluției burghezo-democratice din 1848.

Națiunile asuprite — precum arată Marx și Engels — își revendicau dreptul la existență politică independentă. Patrioții polonezi voiau să-și elibereze țara de sub jugul Prusiei, Austriei și Rusiei și să formeze un stat național unitar. « Germania, devenită revoluționară — scria Engels —, trebuia să se lepede de tot trecutul ei, în special în ceea ce privește relațiile cu popoarele vecine. Ea trebuia să proclame, o dată cu libertatea ei, libertatea popoarelor pe care le oprimase pînă atunci » [1]. Departe de a duce această politică națională justă, guvernul liberal din Prusia s-a folosit de militarismul prusac pentru a zădărnici mișcarea de unificare a Poloniei.

Se reînnoiesc, încă din primele luni ale anului 1848, cu deosebită putere luptele naționale din Lombardia și Veneția, pe atunci provincii austriece. Lupta de eliberare de sub jugul străin, îmbinată cu lupta pentru unitatea țării, națională-statală, pentru reforme sociale, era dusă de poporul italian sub conducerea celor mai buni fii ai săi.

Mersul revoluțiilor în diferitele țări ale Europei nu e același, el variază după condițiile specifice, după stadiul diferit al dezvoltării social-economice

---

[1] F. Engels, *Insurecția de la Praga*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 5, Ed. politică, București, 1959, p. 92.

şi politice a ţării respective. În Franţa şi în statele de vest ale Germaniei, iobăgia era desfiinţată, scopurile revoluţiei se deosebeau deci de cele din Prusia răsăriteană, Austria, Ungaria, unde relaţiile iobăgeşti erau dominante. Şi mai diferită era situaţia în Transilvania, Moldova şi Ţara Romînească, unde desfiinţarea relaţiilor iobăgiste devenise o problemă capitală a revoluţiei. În aceste ţări, precum şi în statele italiene, se punea în plus şi problema eliberării şi unităţii naţionale, iar în Ungaria, Cehia, Polonia, a independenţei statului.

Burghezia germană punea, în primăvara anului 1848, unificarea Germaniei pe primul plan al străduinţelor sale. La 6/18 mai s-a întrunit parlamentul german la Frankfurt pe Main, votînd, după nesfîrşite discuţii, o constituţie. În calea unificării Germaniei stătea Austria habsburgică. Existenţa acestui imperiu făcea imposibilă instituirea unei orînduiri democratice. Austria şi principii germani şi guvernele lor n-au recunoscut autoritatea parlamentului şi a guvernului central, problema unificării Germaniei rămînînd astfel nerezolvată. Proletariatul nu era încă destul de puternic şi educat politiceşte spre a-şi impune voinţa, mica burghezie era dezorientată, iar burghezia mare şi mijlocie, temîndu-se de proletariat şi de răscoalele ţărăneşti, a trădat cauza revoluţiei şi a capitulat înaintea reacţiunii.

Eroica insurecţie din iunie a proletariatului din Paris a fost cel mai important eveniment al revoluţiei din 1848. Proletariatul s-a manifestat ca o forţă independentă, care lupta pentru scopurile sale proprii, de clasă. În această primă bătălie între proletariat şi burghezie, proletariatul a fost înfrînt şi a suferit reprimări sîngeroase. Marx şi Engels arată că, după lupta proletariatului din Paris, burghezia din toate ţările a fost atît de speriată de posibilitatea unei noi insurecţii a proletariatului, încît ea s-a aruncat în braţele reacţiunii. Tot atunci, precum scria Engels, « prosperitatea industrială care treptat s-a făcut din nou simţită de la mijlocul anului 1848, ajungînd în 1849 şi 1850 la apogeu, a fost forţa înviorătoare a reacţiunii europene, care prinsese noi puteri » [1]. Şi contrarevoluţia din Austria a prins curaj; curtea vieneză caută să anuleze libertăţile acordate mai înainte de frica revoluţiei. În septembrie trupele turceşti au intrat în Ţara Romînească pentru a înăbuşi revoluţia; după cîteva zile le urmează şi trupe trimise de ţarul Nicolae.

În octombrie 1848, la Viena s-a dezlănţuit o nouă insurecţie, dar ea a fost curînd reprimată de forţele armate. Printr-o lovitură de stat a fost dizolvată şi adunarea naţională din Prusia.

În august 1849 s-au stins ultimele focare ale revoluţiei din Europa. Trupele ţariste şi cele habsburgice au înăbuşit revoluţia din Ungaria, ultimul bastion al luptei revoluţionare europene dîn 1848—1849, în timp ce forţe armate franceze şi austriece lichidau ultimele puncte de rezistenţă ale revoluţiei din Italia.

---

[1] K. Marx, *Luptele de clasă în Franţa (1848—1850)*, ed. a II-a, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1957, *Introducere* de F. Engels, p. 6.

Cauzele înfrîngerii revoluţiilor din anii 1848—1849 sînt multiple. În Franţa, în vestul şi centrul Germaniei, precum şi în Austria propriu-zisă, a izbucnit lupta de clasă dintre proletariat şi burghezie pentru conducerea revoluţiei burghezo-democratice. S-a ajuns astfel la insurecţia din iunie 1848 a proletariatului parizian şi la trecerea burgheziei din Occident pe o poziţie contrarevoluţionară, întrucît interesele de clasă ale burgheziei o împiedicau pe aceasta să ducă pînă la capăt revoluţia burghezo-democratică, iar proletariatul nu era destul de călit încă spre a prelua conducerea revoluţiei. În Italia, în statele Imperiului habsburgic, în Prusia centrală şi răsăriteană, în Principatele Romîne dunărene, burghezia, interesată în apărarea proprietăţii private asupra mijloacelor de producţie, n-a sprijinit suficient lupta ţărănimii pentru lichidarea marii proprietăţi funciare, trădîndu-şi principalul ei aliat contra feudalităţii.

O altă cauză a înfrîngerii revoluţiei au constituit-o în Europa centrală şi răsăriteană contradicţiile naţionale. Pentru a avea la dispoziţie o piaţă întinsă, burghezia liberală austriacă a sprijinit pe Habsburgi în campania dusă împotriva luptei de eliberare naţională a italienilor, cehilor, maghiarilor, romînilor şi polonezilor. La rîndul lor, nobilimea şi burghezia maghiară s-au opus cu armele eliberării naţionale a romînilor, slovacilor, croaţilor şi sîrbilor. Burghezia prusacă s-a împotrivit formării unui stat naţional polonez independent, împiedicînd extinderea revoluţiei în răsăritul Europei. Între conducătorii diferitelor revoluţii n-a existat o colaborare reală, întrucît burghezia din ţările cuprinse de revoluţie se preocupa în primul rînd de apărarea intereselor sale înguste de clasă şi naţionale. Se adăuga particularismul mic statal care a acţionat în mod negativ în diferitele state italiene, germane şi habsburgice.

Slaba dezvoltare a capitalismului în Rusia a făcut ca aici să nu izbucnească revoluţia, din care cauză ţarismul, jandarmul Europei — cum îl numeau Marx şi Engels —, a putut veni cu numeroasele sale forţe armate în ajutorul reacţiunii feudale din Principatele Romîne dunărene şi din Imperiul habsburgic.

Totuşi, luptele maselor muncitoare din anii 1848—1849 n-au fost zadarnice. Insurecţia proletariatului din Franţa a contribuit incontestabil la ridicarea conştiinţei clasei muncitoare, a îmbogăţit tradiţiile revoluţionare ale proletariatului. Ţărănimea s-a ridicat cu atîta putere, încît desfiinţarea iobăgiei în ţările din Europa centrală a rămas un fapt împlinit, iar unele privilegii nobiliare, ca scutirea de dări sau menţinerea posturilor de conducere în mîinile nobilimii, au fost înlăturate; astfel, elemente burgheze pătrund tot mai mult şi în administraţia provinciilor Imperiului habsburgic, chiar şi în guvernul din Viena. Cu drept cuvînt constată Engels că « groparii revoluţiei din 1848 deveniseră executorii ei testamentari » [1].

---

[1] K. Marx, *Luptele de clasă din Franţa (1848—1850)*, ed. a II-a, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1957, *Introducere* de F. Engels, p. 14.

Revoluția din 1848 n-a rezolvat problema eliberării unor popoare de sub asuprire străină și nici problema unirii în state naționale a germanilor, italienilor, românilor etc.; ea a dus totuși la întărirea mișcărilor naționale, care au contribuit în ultimă analiză — cu toate că unele, temporar, au sprijinit dinastia — la destrămarea monarhiei habsburgice. Mersul revoluției nu putea fi oprit: « Începînd din 1789 — scria Engels în 1853 —, hotarele revoluției înaintează neîncetat. Ultimele ei avanposturi au fost Varșovia, Debrețin și București; avanposturile viitoarei revoluții trebuie să fie Petersburgul și Constantinopolul » [1]. Previziunea genială a lui Engels avea să se adeverească în revoluțiile ruse din 1905 și 1917 și în cea turcă din 1908.

★

Revoluția europeană a cuprins curînd și Transilvania, Moldova și Țara Românească, unde poporul asuprit aștepta numai un semn ca să se ridice. Unul dintre conducătorii revoluției din Țara Românească, marele revoluționar democrat Nicolae Bălcescu, se afla la Paris la izbucnirea revoluției. A luptat împreună cu masele franceze trei zile pe baricadele Parisului, pînă la victoria revoluției. Plin de entuziasm, scria prietenului său, poetului Vasile Alecsandri: « Minunata revoluție... va schimba fața lumii ».

Îndată după constituirea guvernului provizoriu în Țara Românească a început reacțiunea în Franța, apoi și în alte țări. Întărirea reacțiunii europene a spulberat însă, pentru acel moment istoric, speranțele patrioților români în forțele revoluționare europene. Încercările unor emigrați polonezi și români și ale unor emisari ai revoluției ungare, din primăvara și vara anului 1849, de a făuri un front revoluționar slavo-româno-maghiar n-a dus decît prea tîrziu, în ajunul intervenției țariste, la o înțelegere româno-maghiară. Înăbușirea ultimelor focare ale revoluției din 1848—1849 n-a putut să frîngă însă voința revoluționarilor înaintați și nici a maselor populare de a lupta mai departe pentru « a schimba fața lumii ».

După înfrîngerea revoluției în țările române, boierimea conservatoare a susținut că revoluția n-ar fi fost decît opera unor tineri « bonjuriști », imitatori ai revoluției din Paris. Mulți istorici burghezi au căutat să acrediteze aceeași părere, cu scopul de a răpi poporului tradițiile sale revoluționare.

N. Bălcescu a combătut cu tărie teoria că revoluția din Țara Românească ar fi fost importată și că ea n-ar fi avut rădăcini adînci în țară. « Revoluția română de la 1848 — scrie Bălcescu în 1850, în *Mersul revoluției în istoria românilor* — n-a fost un fenomen neregulat, efemer, fără trecut și viitor, fără altă cauză decît voința întîmplătoare a unei minorități sau mișcarea generală euro-

---

[1] F. Engels, *Care va fi soarta Turciei europene?*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 9, Ed. politică, București, 1959, p. 35.

peană. Revoluția generală fu ocazia, iar nu cauza revoluției romîne. Cauza ei se pierde în zilele veacurilor. Uneltitorii ei sînt optsprezece veacuri de trude, suferințe și lucrare a poporului romîn asupra lui însuși »[1].

Desfășurarea revoluției din țările romîne a stat, fără îndoială, în legătură cu evenimentele internaționale, cu fluxul și refluxul revoluției europene. Faptul acesta nu înseamnă însă nicidecum că revoluțiile din 1848 de pe teritoriul țării noastre n-ar avea cauze adînc înrădăcinate în istoria țării.

BIBLIOGRAFIE

I. *Lucrări teoretice*

K. Marx, *Luptele de clasă în Franța (1848—1850)*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 7, Ed. politică, București, 1960.

K. Marx-F. Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 4, Ed. politică, București, 1958.

K. Marx-F. Engels, *Сочинения*, vol. XIV, Moscova-Leningrad, 1931 ; vol. XV, Moscova, 1933.

F. Engels, *Mișcările din 1847*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 4, Ed. politică, București, 1958.

— *Începutul sfîrșitului Austriei*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 4, Ed. politică, București, 1958.

— *Insurecția de la Praga*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 5, Ed. politică, București, 1959.

— *Dezbaterile de la Frankfurt cu privire la Polonia*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 5, Ed. politică, București, 1959.

— *Revoluție și contrarevoluție în Germania*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 8, Ed. politică, București, 1960.

— *Care va fi soarta Turciei europene?* în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 9, Ed. politică, București, 1959.

— *Introducere* la K. Marx, *Luptele de clasă în Franța (1848—1850)*, ed. a II-a, E.S.P.L.P., București, 1957.

V. I. Lenin, *Despre dreptul națiunilor la autodeterminare*, în *Opere*, vol. 20, Ed. politică, București, 1959.

— *Despre broșura lui Junius*, în *Opere*, vol. 22, Editura P.M.R. (București), 1952.

II. *Izvoare*

Lucrări contemporane:

Bălcescu, N., *Mersul revoluției în istoria romînilor*, în *Opere* (ed. G. Zane), t. I, partea a II-a, București, 1940.

[1] N. Bălcescu, *Mersul revoluției în istoria romînilor*, în *Opere* (ed. G. Zane), t. I, partea a II-a, București, 1940, p. 99.

BARIŢIU, G., *Părţi alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*, vol. II, Sibiu, 1890.

IORGA, N., *Istoria romînilor din Ardeal şi Ungaria (De la mişcarea lui Horia pînă astăzi)*, Bucureşti, 1915.

KAN, S. B., *Революция 1848 года в Австрии и Германии*, Moscova, 1948.

POTEMKIN, F. V. şi A. I. MOLOK, *Революции 1848—1849 гг.* vol. I—II, Moscova, 1952.

BARIŢIU, G., *Părţi alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*, vol. II, Sibiu, 1890.

IORGA, N., *Istoria romînilor din Ardeal şi Ungaria (De la mişcarea lui Horia pînă astăzi)*, Bucureşti, 1915.

KAN, S. B., *Революция 1848 года в Австрии и Германии*, Moscova, 1948.

POTEMKIN, F. V. şi A. I. MOLOK, *Революции 1848—1849 гг.* vol. I—II, Moscova, 1952.

CAPITOLUL II

SITUAȚIA ECONOMICĂ, SOCIALĂ ȘI POLITICĂ DIN ȚĂRILE ROMÎNE ÎN AJUNUL REVOLUȚIEI DE LA 1848

1. MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÎNEASCĂ

Dezvoltarea forțelor de producție în Țara Romînească și în Moldova în perioada premergătoare anului 1848 se lovea tot mai puternic de dominația relațiilor feudale care încătușau întregul progres. Pe plan social, contradicția dintre forțele de producție mai înaintate și relațiile de producție perimate se manifesta prin lupta crescîndă dintre tînăra burghezie în dezvoltare și feudali, ca și prin ascuțirea deosebită a contradicției dintre țăranii dependenți și feudali.

Descătușarea forțelor de producție și deschiderea largă a drumului pentru producția capitalistă, care luase naștere în sînul feudalismului aflat în descompunere, impuneau înlăturarea orînduirii feudale. Orînduirea feudală era însă apărată de beneficiara ei — boierimea —, cît și de Imperiul otoman, sub suzeranitatea căruia se aflau cele două țări. De aceea, pentru înlăturarea vechii orînduiri, care împiedica dezvoltarea forțelor de producție, se va impune tot mai mult, ca o necesitate vitală, revoluția. Aceasta trebuia să sfărîme dominația feudalității interne și să înfăptuiască unirea și eliberarea romînilor de sub dominația străină, care îi împiedica în dezvoltarea lor.

Dezvoltarea economică. Contradicția dintre formația capitalistă care se năștea și orînduirea feudală

Așa cum arată Lenin, « în dezvoltarea istorică a capitalismului sînt importante două momente: 1) transformarea economiei naturale a producătorilor direcți în economie bazată pe producția de mărfuri și 2) transformarea economiei bazate pe producția de mărfuri în economie capitalistă » [1].

Ca urmare a dezvoltării forțelor de producție și, pe această bază, a diviziunii sociale a muncii, producția de mărfuri și procesul de transformare a producției de mărfuri în producție capitalistă au înregistrat în cel de-al doilea pătrar

[1] V. I. Lenin, *Cu privire la așa-zisa problemă a piețelor*, în *Opere complete*, vol. 1, Ed. politică, București, 1960, p. 88.

al secolului al XIX-lea o însemnată creştere. Meşteşugurile orăşeneşti au căpătat extindere, producţia de mărfuri a gospodăriilor boiereşti creştea masiv şi înseşi produsele gospodăriei ţărăneşti erau tot mai mult atrase în sfera schimbului. În acelaşi timp se desfăşura diferenţierea micilor producători în procesul de concurenţă. Un număr însemnat de meseriaşi, ruinîndu-se, ajungeau muncitori salariaţi la cei îmbogăţiţi sau mai ales la negustorii de care în prealabil ajunseseră dependenţi. În felul acesta, în condiţiile descompunerii micii producţii de mărfuri se formau ateliere bazate pe cooperaţia capitalistă simplă, apăreau continuu capitalişti, precum şi muncitori salariaţi. De asemenea, avea loc un proces de creştere a numărului de manufacturi cu caracter capitalist. În fine, în cursul deceniului cinci al secolului al XIX-lea se poate constata chiar apariţia cîtorva întreprinderi — e drept, destul de mici — care începeau să folosească maşini.

Creşterea producţiei meşteşugăreşti, a atelierelor bazate pe cooperaţia capitalistă simplă, a manufacturilor etc., ca şi a producţiei agricole destinate schimbului, dezvoltarea treptată a diviziunii sociale a muncii între oraş şi sat, ca şi dezvoltarea mai apoi a unei reţele de « drumuri şoseluite », duceau la întărirea legăturilor economice dintre diferitele regiuni ale Principatelor şi, astfel, spre formarea pieţei naţionale. Ca urmare a acestui proces economic obiectiv, încă Regulamentul organic a trebuit să prevadă desfiinţarea tuturor vămilor dinăuntrul fiecărui principat, iar pe calea unei convenţii speciale încheiate în 1846, de la 1/13 ianuarie 1848 a fost desfiinţată însăşi vama dintre cele două ţări surori.

La rîndul său, strîns legat de creşterea însemnată a producţiei de mărfuri a Ţării Romîneşti şi Moldovei, comerţul exterior al acestora a crescut mult în deceniile imediat premergătoare anului 1848, balanţa comercială prezentînd, de regulă, un excedent foarte important. În acelaşi timp, comerţul exterior a fost acela care a dat imbold dezvoltării oraşelor-porturi de la Dunăre, pe care veneau şi plecau tot mai multe vase acţionate cu aburi.

Sporirea activităţii economice a celor două ţări, concretizată şi în dezvoltarea simţitoare a comerţului interior şi exterior, a avut o mare însemnătate atît pentru creşterea numerică a burgheziei cît şi pentru întărirea poziţiilor sale economice în condiţiile societăţii feudale aflate în descompunere.

Nivelul atins de dezvoltarea forţelor de producţie în Ţara Romînească şi Moldova la sfîrşitul deceniului al cincilea din secolul al XIX-lea poate fi caracterizat într-o anumită măsură cu ajutorul datelor furnizate de recensămîntul « stabilimentelor industriale » din 1859—1860, publicate de D. Pop-Marţian în 1863. Potrivit acestui recensămînt, la data efectuării lui în 1859—1860, mai existau pe teritoriul celor două ţări un număr de 4 025 « stabilimente industriale », cu 8 432 lucrători, înfiinţate între 1830—1850. Dintre aceste întreprinderi, 1 154, cu 2 149 lucrători, erau în Moldova, iar 2 871, cu 6 283 lucrători, în Ţara Romî-

nească [1]. Aceste cifre nu reprezentau însă toate « stabilimentele industriale » create în această perioadă, deoarece, între timp, multe dintre ele dispăruseră. Totuşi ele dau o indicaţie asupra activităţii desfăşurate în domeniul producţiei cu caracter industrial în cele două decenii premergătoare lui 1848. Din cele 4 025 de « stabilimente industriale », 2 443, adică aproape 61%, erau mori, 458, adică peste 11%, erau poverne, 164, sau peste 4%, erau olării, 139, sau peste 3%, erau pive şi dîrste ş.a.m.d. Însăşi enumerarea acestor ramuri în care existau « stabilimentele industriale » amintite mai sus indică de la început înapoierea economică a celor două principate. Cît priveşte dimensiunile şi caracterul acestor întreprinderi, trebuie spus că circa 90% dintre ele nu depăşeau cooperaţia capitalistă simplă, iar foarte multe dintre ele nu reprezentau nici măcar cooperaţia capitalistă simplă, ci doar forme ale micii producţii meşteşugăreşti. Numărul mediu de lucrători pe întreprindere în diferitele ramuri constituie o mărturie cît se poate de clară în această privinţă. Cu un număr mic de muncitori pe întreprindere, este de la sine înţeles că formele manufacturiere de lucru nu puteau fi în fiecare ramură decît foarte rare. Nu-i mai puţin adevărat că operaţiunile de statistică ale timpului erau foarte defectuoase şi adeseori, patronii ascundeau în mod intenţionat realitatea, pentru a se sustrage de la achitarea impozitelor.

În acelaşi timp însă, merită să fie subliniat faptul că, deşi restrînse cantitativ, totuşi într-o serie de ramuri existau şi întreprinderi cu un număr mai mare de lucrători. Astfel, zalhanalele aveau în medie cîte 23,1 lucrători, pietrăriile cîte 9 lucrători, întreprinderile statului cîte 25 de lucrători, « fabricile » de postav cîte 65,8 lucrători, o întreprindere de lumînări de stearină 102 lucrători [2]. În condiţiile în care tehnica folosită în aceste întreprinderi era manuală, numărul mediu de lucrători indică, de obicei, existenţa unor manufacturi. Ca fabrici, recensămîntul menţionează una textilă, avînd 121 de lucrători. Mai existau însă fabrica de hîrtie a lui Asaki, de lîngă Piatra, o fabrică de postav la Tunari, lîngă Bucureşti, şase mori cu aburi şi un număr însemnat de « velniţe cu maşini », neînregistrate însă ca atare la recensămînt. În fine, la datele recensămîntului publicate de Marţian, şi care privesc doar aşa-numita industrie prelucrătoare, mai trebuie adăugate salinele, în care munceau circa 2 400 de lucrători, forma de organizare tehnică a producţiei fiind cea manufacturieră.

Dacă comparăm datele de mai sus cu situaţia din alte ţări mai evoluate, desigur că ele nu vor face decît să scoată în relief marea înapoiere a Ţării Româneşti şi a Moldovei din punctul de vedere al industriei. Aceasta însă constituie doar o latură a problemei. Cealaltă latură constă în faptul că, în comparaţie cu situaţia de la începutul secolului al XIX-lea, la mijlocul lui, aşa cum arată cifrele menţionate mai sus, forţele de producţie din cele două ţări înregistraseră o

[1] N. N. Constantinescu, *Din istoricul formării şi dezvoltării clasei muncitoare din Romînia. Pînă la primul război mondial.* (Sub redacţia lui...), Ed. politică, Bucureşti, 1959, p. 84, 108, 110.
[2] N. N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 134.

creştere însemnată. Într-adevăr, prezenţa în ajunul lui 1848 a primelor două stadii istorice principale de sporire a productivităţii muncii caracteristice capitalismului, cooperaţia simplă şi diviziunea muncii în manufactură, fără a mai aminti de primii lăstari ai celui de-al treilea stadiu — maşinismul —, dovedesc din plin acest lucru. Cooperaţia capitalistă simplă, manufactura şi maşinismul însă, îndeosebi ultimele, reprezentau forţe de producţie care depăşeau cadrul orînduirii feudale. Aşa se explică faptul că chiar dacă în cursul perioadei de descompunere a feudalismului au existat unele manufacturi create de domni sau boieri, cu ajutorul muncii clăcaşe, caracterul producţiei manufacturiere a impus cu timpul spargerea formei feudale a relaţiilor. Astfel, la început manufactura a impus înlăturarea, cel puţin parţială, a muncii clăcaşe cu care se desfăşura, ajungîndu-se la manufactura cu caracter mixt, feudalo-capitalist, de felul celei a lui Arbut, pentru ca pînă la urmă să fie tot mai mult înlăturate şi formele mixte, feudalo-capitaliste, de către manufacturile bazate pe exploatarea muncii salariate (proces care la 1848 era avansat). Toate acestea dovedesc că, alături de creşterea burgheziei comerciale, deceniile premergătoare anului 1848 au cunoscut şi o anumită creştere a burgheziei angajate în diferite forme ale producţiei cu caracter industrial.

Dezvoltarea forţelor de producţie care cereau relaţii capitaliste, şi deci dezvoltarea burgheziei însăşi, erau frînate de dominaţia relaţiilor feudale. Interesele burgheziei se loveau atît de orînduirea economică, cît şi de regimul politic feudal. Lupta dusă de burghezie în perioada anterioară lui 1848 pentru obţinerea de condiţii favorabile creşterii puterii sale economice şi pentru a căpăta dreptul de a lua parte la conducerea politică a celor două ţări nu a adus decît rezultate cu totul nesatisfăcătoare pentru ea. Pe plan economic, burghezia continua să se lovească în dezvoltarea ei de existenţa vechiului privilegiu feudal privitor la înfiinţarea tîrgurilor pe moşii şi a vînzării cu prioritate a produselor, de privilegiile fiscale ale boierilor, între care şi acela de a fi scutiţi de plata « patentei » pentru comerţ şi pentru întreprinderile cu caracter industrial create de ei pe moşii. De asemenea, starea de dependenţă a maselor largi ţărăneşti constituia o piedică foarte mare în calea formării de muncitori salariaţi pentru producţia capitalistă în creştere. În afară de aceasta, burghezia se lovea tot timpul de interesele contrare ale boierimii atunci cînd voia să întemeieze întreprinderi mai mari. În această privinţă, un exemplu cît se poate de caracteristic îl reprezintă respingerea, datorită insistenţei boierilor, a cererii făcute de un anume Feraldi, în 1841, de a construi o fabrică de zahăr modernă. Motivul refuzului era acela că braţele de muncă erau necesare agriculturii şi că « nu s-ar cuveni să năzuim la folosurile meşteşugite deocamdată prin aşezarea de fabrici de asemenea fel » [1]. Rolul de frînă al feudalismului apare cît se poate de clar. Prin întreaga lor poziţie în economie şi societate, feudalii frînau puternic atît acumularea sumelor de capital în mîinile burgheziei cît şi procesul de formare

[1] *Analele parlamentare ale Romîniei*, t. XI, partea I, Bucureşti, 1898, p. 254.

a muncitorilor salariaţi necesari dezvoltării producţiei capitaliste. Nu este de mirare deci că, în 1847, în *Albina romînească*, analizîndu-se situaţia economică din cele două ţări se sublinia « lipsa de capital », « lipsa protecţiei », « lipsa de lucrători » şi « neputinţa guvernului » [1] de a ajuta la dezvoltarea economică.

Şi pe plan politic revendicările de bază ale burgheziei erau nesatisfăcute. E drept că, datorită luptei burgheziei, boierimea fusese nevoită s-o recunoască prin Regulamentul organic ca fiind « o clasă din cele mai însemnătoare ale societăţii ». În ceea ce priveşte acordarea de drepturi, boierimea nu a făcut însă decît oarecare concesii şi numai în măsura în care considera că acestea nu-i puneau situaţia în pericol sau puteau într-o oarecare măsură să-i folosească. Astfel, boierimea se arătase dispusă să îngăduie burghezilor de « întîia stare », adică celor mai bogaţi, să intre în componenţa sfaturilor de comerţ, a tribunalelor de comerţ şi a « maghistraturilor », adică a sfaturilor orăşeneşti. A admis chiar ca un număr restrîns de deputaţi din partea corporaţiilor (breslelor) să fie aleşi în cele două « obşteşti adunări extraordinare » din Bucureşti şi Iaşi, menite să aleagă pe cei doi domnitori. Numai că acest număr reprezenta o proporţie infimă, şi anume în Ţara Romînească 27 de deputaţi faţă de 163 ai boierimii şi ai înaltului cler, iar în Moldova 21 faţă de 132. Adunarea obştească extraordinară n-avea să fie aleasă însă decît o singură dată, în 1842, în Ţara Romînească. Aparatul central de conducere, adică domnia, sfatul administrativ sau guvernul, precum şi « Obişnuita obştească adunare » şi divanurile judecătoreşti rămăseseră rezervate exclusiv boierimii.

Nr. 43407

În aceste condiţii, cînd boierimea nu voia să renunţe de bunăvoie la privilegiile ei, calea care îi rămînea burgheziei pentru cucerirea puterii politice şi deschiderea unui cîmp larg de dezvoltare a capitalismului era aceea a revoluţiei. La rîndul lor, masele largi populare, exploatate şi oprimate, erau interesate în cel mai înalt grad în doborîrea feudalismului. Ţăranii dependenţi cereau abolirea clăcăşiei şi împroprietărirea, iar meseriaşii şi muncitorii salariaţi cereau libertăţi economice, sociale şi politice.

Agravarea exploatării ţărănimii şi ascuţirea contradicţiei dintre ţărănimea dependentă şi feudali

Dezvoltarea treptată a diviziunii sociale a muncii între oraş şi sat şi creşterea posibilităţilor de export, îndeosebi după pacea de la Adrianopol, au dat un tot mai puternic imbold dezvoltării producţiei de mărfuri agricole. Cerealele au ajuns să ocupe primul loc în export. Marile posibilităţi de cîştig care apăreau în aceste condiţii au determinat pe boieri să manifeste o tendinţă nestăvilită de mărire a producţiei agricole marfă. În acest scop, ei căutau să extindă tot mai mult suprafeţele cultivate în regie proprie sau, eventual, date în arendă, pe calea restrîngerii cu orice mijloace a pămînturilor aflate în posesia clăcaşilor, adesea chiar alungîndu-i, ca

[1] *Albina romînească*, Iaşi, nr. 79 din 5 octombrie 1847.

şi pe calea acaparării a cît mai multe pămînturi moşneneşti şi răzeşeşti. Pe această linie, adoptarea Regulamentului organic a constituit un moment de cea mai mare însemnătate. Aşa cum remarca însuşi Kiselev prin Regulamentul organic, « spaţiul de teren la care aveau pînă acum dreptul [clăcaşii — *n.r.*] este comparativ redus la jumătate » [1]. Mai mult încă, Regulamentul organic conţinea prevederea că boierul putea « să depărteze pe lăcuitorii ce ar avea prea mulţi după asemănarea întinderii moşiei sale » [2]. Boierii îşi asiguraseră astfel posibilitatea de a declara în anumite condiţii moşia indisponibilă în totalitatea ei şi de a-i izgoni pe clăcaşi pentru a-i sili să accepte să muncească moşiile în condiţii şi mai grele, ca simpli « chiriaşi » prin numitele « tocmeli » sau « învoieli ». La asemenea « tocmeli » sau « învoieli » erau obligaţi să recurgă, din lipsă de pămînt, şi majoritatea ţăranilor, care aveau nevoie de prisoase. În legătură cu aceasta stă folosirea din ce în ce mai frecventă a termenului de « proprietari », stabilit de Regulamentul organic în locul termenului boier. Totodată, ca urmare a procesului exproprierii ţărănimii libere de pămînturi în decursul vremii, în ajunul anului 1848, potrivit unor calcule, marea proprietate feudală cuprindea 80% din pămînt, fiind deţinută în Ţara Romînească de vreo 3 100, iar în Moldova de vreo 2 800 de familii de boieri, precum şi de mănăstiri. Ca urmare, proprietatea de pămînt a ţăranilor liberi mai reprezenta doar 20% din total. Ea era deţinută de vreo 70 000 de familii de moşneni în Ţara Romînească şi de vreo 50 000 de familii de răzeşi în Moldova. Totodată a crescut numărul de ţărani aserviţi. Pe la 1848, din totalul ţărănimii, ţăranii aserviţi constituiau aproape 80%, ei fiind reprezentaţi prin 190 000 de familii de clăcaşi în Moldova şi prin 330 000 de familii de clăcaşi în Ţara Romînească [3]. Spolierea ţărănimii libere de pămînt ajunsese aşa de puternică după Regulamentul organic, încît, pe la 1840, N. Istrati recunoştea că « încă puţin şi răzeşi cu moşie în Moldova nu se va mai afla » [4]. Peste 10 ani, Bălcescu, actualizînd teza sa cu privire la originea proprietăţii boiereşti provenită dintr-un « şir de spoliaţii succesive », constata cu îngrijorare: « Nu vedem noi şi-acum încă această acţie mistuitoare a proprietăţilor mari către cele mici, această deposedare silnică a moşnenilor de către domni, boieri şi monastiri? » [5].

De asemenea, trebuie subliniat că, pe măsura extinderii agriculturii, defrişarea pădurilor se efectua pe scară tot mai însemnată.

În vederea sporirii producţiei agricole pentru vînzare, pe unele moşii încep să fie aplicate oarecare metode noi pentru o mai bună lucrare a pămîntului,

---

[1] Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. IX, Iaşi, 1887 p. 342.

[2] *Regulamentul Organic*, Bucureşti, 1832, art. 144.

[3] La baza acestui calcul stau cifrele date de N. Suţu pentru anul 1848 (Cf. *Nicolae Suţu*, de Victor Slăvescu, Bucureşti, 1941, p. 273 şi 276, tabela), cifrele date de J. A. Vaillant (*La Romanie*, 1844, tom. III) şi cifrele date de N. Bălcescu (*Reforma soţială la romîni*, în *Opere*, E.S.P.L.A. [Bucureşti], 1952, p. 84, nota 5).

[4] [N. Istrati], *Unele documente din Moldova*, în *Supliment la Dacia literară*, Iaşi, 1840, p. 27 (în nota de la p. 26—27).

[5] N. Bălcescu, *Reforma soţială la romîni*, în *Opere*, E.S.P.L.A. [Bucureşti], 1952, p. 67.

pentru o mai chibzuită strîngere a recoltei; încep, e drept destul de rar, să fie folosite şi unele maşini agricole (batoze). Preocupările în ceea ce priveşte tehnica producţiei agricole se manifestă, de asemenea, prin înfiinţarea *Societăţii de agricultură* de la Bucureşti şi prin apariţia unor broşuri şi periodice de specialitate, cuprinzînd pagini cu noţiuni practice de economie agricolă ş.a.m.d. Totodată pe moşii se utiliza într-o proporţie restrînsă şi munca salariată.

Calea de bază folosită de boierime pentru a-şi asigura producţia agricolă de pe suprafeţe cît mai întinse de pămînt era însă nu aceea a îmbunătăţirii tehnicii producţiei şi a angajării de lucrători salariaţi, ci aceea a sporirii la maximum a exploatării clăcaşilor. Acest lucru şi-a găsit expresia în însuşi Regulamentul organic. « Regulamentul organic al Principatelor dunărene — scrie Karl Marx — era o expresie *pozitivă* a goanei după supramuncă, goană pe care fiecare paragraf o legalizează » [1]. Lucrurile merg pînă acolo încît, dacă cumva se întîmpla că boierul nu avea la ce muncă să pună pe unii clăcaşi pe moşie, aceştia trebuiau să plătească claca în bani. Dar povara ţăranului faţă de boier consta atît în clacă, cît şi în dijma pe care trebuia s-o dea, şi anume « a zecea parte din rodul pogoanelor » şi pe care trebuia s-o care acolo unde cerea boierul. Exploatarea clăcaşilor era şi mai mult agravată prin practicarea de către boieri, din ce în ce mai frecvent, a exploatării indirecte, prin darea moşiei în arendă. Astfel, ţăranul trebuia să sature cu munca sa atît nesaţul boierului, cît şi lăcomia arendaşului. Totodată, pe lîngă obligaţiile de clacă şi dijmă, ţăranul dependent era împovărat şi cu un noian de obligaţii către stat, judeţ şi sat. Astfel, el trebuia să plătească birul sau capitaţia, apoi un supliment de bir timp de 7 ani pentru acoperirea capitaţiei celor morţi, o taxă pentru ţinerea unui dorobanţ (jandarm), o taxă pentru plata pîrcălabului, a unui logofăt şi a vătăşeilor satului, ca şi alte taxe pentru întreţinerea învăţătorului, pentru clădirea casei satului (primăria) şi a şcolii. La acestea se adăugau: 6 zile muncă pentru şoselele mari; obligaţia de a face şi a repara drumurile vicinale, de a face poduri, de a munci pentru preotul satului şi de a-l ajuta cu hrană, de a da de fiecare 50 de familii un recrut la oştirea care luase fiinţă şi de a-l înzestra la intrarea în oştire cu o sumă de 300 de lei, de a da şi pune la dispoziţia boierului (proprietarul, cum îl numea Regulamentul organic), pentru muncile acestuia, cîte patru « slujbaşi volnici » de fiecare 100 de familii în Ţara Romînească şi cîte 10 în Moldova şi alte obligaţii asemănătoare. Aşadar, şi edificiul statului, cu aparatul său complex şi dezvoltat de către Regulamentul organic, apăsa în cea mai mare parte pe umerii ţărănimii, în timp ce boierimea continua să-şi menţină vechile ei privilegii feudale.

Exploatarea şi oprimarea ţărănimii în cele două decenii care s-au scurs de la Regulamentul organic pînă la 1848 ajunseseră de nesuportat. Ea este reflectată în numeroase documente care vorbesc despre « împovărări », « prigoniri »,

[1] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ed. a IV-a, Ed. politică, Bucureşti, 1960, p. 262.

« cazne » — e glosarul documentelor — ce țăranii aveau de suferit fie din partea boierilor — « proprietarilor » — și arendașilor, fie din partea administrației abuzive și ocrotitoare a boierimii.

În aceste condiții generale, contradicția dintre țărănime și boierime se agravează în mod deosebit.

Problema agrară, cu revendicarea țăranilor de a fi eliberați de servituțile feudale și împroprietăriți, constituia problema centrală a epocii.

Intensificarea luptei revoluționare antifeudale

Ascuțirea contradicției dintre capitalismul în ascensiune și feudalismul dominant, dar în descompunere, manifestată prin intensificarea luptei burgheziei și țărănimii contra boierimii și prin dezvoltarea luptei întregului popor romîn pentru unitatea și independența națională, a determinat în cei zece ani dinainte de 1848 creșterea rapidă a mișcării antifeudale în Moldova și Țara Romînească. Programul general al acestei mișcări avea în vedere desființarea tuturor privilegiilor boierești, eliberarea țăranilor clăcași de servituțile feudale și împroprietărirea lor cu pămînt, eliberarea robilor țigani, egalitatea tuturor locuitorilor în fața legilor, libertatea presei și întrunirilor, crearea unei piețe interne proprii pentru capitalism, cuprinzînd întreg teritoriul locuit de poporul romîn, bază a unui stat național romîn independent. Elementele acestui program, de-abia schițate înainte de 1838, au fost definite și precizate treptat în anii cuprinși între 1838 și 1848, pe măsură ce mișcarea antifeudală se adîncea.

În fruntea luptei pentru înlăturarea orînduirii feudale stătea burghezia, clasa direct interesată la instaurarea noii orînduiri capitaliste. Agitațiile și acțiunile ei contra feudalismului s-au intensificat treptat, pe măsura apropierii anului 1848, deși cîrmuirea boierească se grăbea să ia măsuri aspre de înăbușire a lor, trimițînd la închisoare, în surghiun la mănăstiri sau în exil peste granită pe capii lor, cum s-a întîmplat cu conducătorii mișcării din 1840 din Țara Romînească și peste cîțiva ani cu conducătorii mișcării antifeudale în Moldova. Cîrmuirea înțelegea uneori să cedeze, pentru a destrăma forțele antiboierești. Astfel s-a întîmplat în ianuarie 1846, cînd s-au produs tulburări la Iași, provocate de nemulțumirea burgheziei împotriva unui recensămînt fiscal prin care se urmărea mărirea exagerată a impozitelor.

În lupta sa contra boierimii, burghezia mare și mijlocie se sprijinea la orașe atît pe mica burghezie, compusă din meseriași, mici negustori și mici funcționari, cît și pe muncitorime, care, fiind încă în formare, lupta împreună cu burghezia pentru răsturnarea orînduirii feudale. Tot cartierul tabacilor din București, locuit de peste 6 000 de suflete, era gata să se răscoale în toamna anului 1840, spre a sprijini mișcarea organizată contra boierimii. Ciocănașii și « măglașii » care, lucrau la ocnele de sare de la Telega și Slănic (jud. Prahova) și de la Ocnele Mari (jud. Vîlcea) erau într-o stare de permanentă frămîntare contra asupririi administrației boierești. În anul 1844 a avut loc la Telega chiar un început de revoltă

a ciocănaşilor. « Şavgăii », cum erau numiţi o parte din muncitorii de la ocnele din Tîrgu-Ocnei din Moldova, s-au revoltat în 1843.

Un aliat puternic al burgheziei în lupta contra feudalismului erau ţăranii clăcaşi, care constituiau majoritatea populaţiei celor două principate, întrucît înlăturarea orînduirii feudale era o condiţie a eliberării lor de servituţile feudale. După 1838, ţărănimea continua lupta ei spontană, neorganizată contra asupririi boiereşti, prin vechile ei forme de împotrivire: nesupunerea la clacă şi la plata birului, fuga de pe moşiile boiereşti la oraşe sau peste graniţă, incendierea recoltelor boiereşti, haiducia şi răzbunările contra boierilor sau arendaşilor, precum şi împotriva autorităţilor boiereşti abuzive, nesupunerea la recrutare etc. Fuga ţăranilor la oraşe sau pe domeniile statului era o lovitură grea ce se dădea boierilor, pentru că îi lipsea de o parte din forţa de muncă gratuită de care dispuneau. Deoarece cîrmuirea în Ţara Romînească permisese din 1837 libera plecare a ţăranilor de pe moşiile boiereşti, Adunarea obştească, dominată de boierimea conservatoare, a cerut şi a obţinut în 1842 de la Curtea suzerană şi de la Curtea protectoare îndepărtarea din domnie a lui Alexandru Ghica. În martie 1844, Mihail Sturdza a permis clăcaşilor fără loturi din satele de munte să se mute unde voiau ei.

Lupta ţărănimii clăcaşe contra asupririi boiereşti s-a manifestat şi prin răzvrătiri locale. Astfel, în 1845 s-au răsculat 300 de ţărani din Islaz (jud. Romanaţi). Ei s-au hotărît să pornească în masă spre Bucureşti, pentru a înfăţişa cîrmuirii nemulţumirea lor, dar subcîrmuitorul a chemat dorobanţii pentru a-i opri cu forţa. O altă încercare de răzvrătire s-a produs în 1846 în plaiul Cloşani (jud. Mehedinţi), de unde pornise în 1821 Tudor Vladimirescu răscoala poporului. Organizatorii acestei răzvrătiri au fost însă prinşi la Cerneţi de oamenii cîrmuirii judeţului, fiind acuzaţi « de duh de răzvrătire » [1]. În Moldova, tot în 1846, au avut loc răzvrătiri locale în judeţele Bacău, Putna şi altele, împotriva cărora domnia s-a grăbit să ia măsuri. Intensificarea legăturilor cu oraşul prin vînzări-cumpărări şi înmulţirea ştiutorilor de carte, în special în Ţara Romînească după înfiinţarea în 1838 a şcolilor săteşti, au făcut ca o parte a ţărănimii să-şi poată însuşi unele dintre ideile înaintate care circulau tot mai intens prin oraşe, prin presă sau prin diferite cărţi şi broşuri. În special în rîndurile ţărănimii înstărite, printre învăţători şi alţi cărturari săteşti, se iveau elemente, cum a fost preotul Radu Şapcă din Celei, care colaborau cu burghezia pentru organizarea comună a luptei contra feudalismului.

A crescut şi agitaţia robilor ţigani împotriva asupririi boiereşti, încurajată de luptătorii pentru progres, între care M. Kogălniceanu şi Cezar Bolliac. S-au produs răzvrătiri mărunte şi acte de violenţă contra stăpînilor sau a vechililor lor. Ca urmare a acestei agitaţii şi a necesităţii de a pune la dispoziţia pieţei noi forţe de muncă libere, în 1844 în Moldova şi 1845 în Ţara Romînească au fost

[1] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. XI, Bucureşti, 1906, p. 253—254.

eliberaţi robii statului şi ai mănăstirilor, rămînînd însă în vechea asuprire robii boierilor. Agitaţia printre ţiganii rămaşi robi a devenit şi mai vie în anii următori, aşa încît revoluţia va afla apărători devotaţi în rîndurile lor.

Mişcarea antifeudală condusă de Ion Cîmpineanu, compusă din burghezi şi boieri liberali, a alcătuit un program. Se urmărea desfiinţarea privilegiilor boiereşti şi emanciparea ţăranilor, dar fără pămînt, moşiile rămînînd în proprietatea deplină a foştilor stăpîni feudali, monarhia constituţională parlamentară, unirea Ţării Romîneşti, a Moldovei şi Transilvaniei într-un singur stat independent. Gruparea liberală condusă de Ion Cîmpineanu, lipsită de sprijinul maselor ţărăneşti, înţelegea să realizeze acest program cu ajutorul Angliei şi Franţei. Conducătorii acestor state capitaliste, care nu se gîndeau decît la apărarea intereselor burgheziei proprii, au refuzat ajutorul ce li se cerea. La reîntoarcerea în ţară, Ion Cîmpineanu a fost arestat şi trimis la mănăstirea-închisoare de la Mărgineni. Lupta împotriva feudalismului a căpătat însă îndată un caracter mai radical. Fără să recurgă la ajutor străin, în toamna anului 1840 o grupare revoluţionară, compusă din exponenţi ai burgheziei şi ai micii boierimi, a organizat o conspiraţie pentru a cuceri puterea prin violenţă şi a instaura o conducere republicană burgheză. Nici programul acestei mişcări nu prevedea împroprietărirea ţăranilor, ci numai emanciparea lor de servituţile feudale şi transformarea lor în embaticari, ceea ce nu putea să-i atragă în luptă. Descoperită, conspiraţia condusă de Dimitrie Filipescu şi Eftimie Murgu, şi din care făcea parte N. Bălcescu, a fost înăbuşită prin arestarea şi condamnarea principalilor ei conducători.

Mişcarea antifeudală se lărgea totuşi încă din 1840 prin latura sa naţională, care oferea mai puţină îngrijorare cîrmuirii boiereşti. În luna ianuarie a acelui an a început să apară la Iaşi, în redacţia lui M. Kogălniceanu, cunoscut ca istoric şi luptător pentru progres, revista *Dacia literară*, suprimată după al treilea număr. În program se arăta că revista va fi o publicaţie românească, care va primi producţii literare romîneşti din oricare parte a Daciei, adică din Moldova, Ţara Romînească şi Transilvania. Se preciza că ţelul revistei era ca romînii « să aibă o limbă şi o literatură comună pentru toţi ». Titlul şi programul indicau, în limitele permise de cenzură, voinţa de unitate naţională a întregului popor romîn. Suprimată în iunie 1840 *Dacia literară* a fost continuată ideologic de *Arhiva romînească*, prima revistă de istorie scoasă tot de M. Kogălniceanu în 1841 la Iaşi, în a cărei *Introducţie* declara că « naţiile, ca şi oamenii îndeosebi, îşi au solia lor pe pămînt, şi sînt răspunzătoare de petrecerea lor aici... » [1] şi recomanda ca « istoria românească mai ales să ne fie cartea de căpetenie, să ne fie paladiul naţionalităţii noastre » [2]. Însărcinat să predea cursul de istorie naţională la Academia Mihăileană din Iaşi, M. Kogălniceanu, în *Cuvînt pentru*

[1] Mihail Kogălniceanu, *Opere*, t. I, *Scrieri istorice* (ed. Andrei Oţetea), Bucureşti, 1946, p. 612.
[2] *Ibidem*.

deschiderea cursului de istorie națională..., expus la 24 noiembrie / 6 decembrie 1843, îndemna pe ardeleni, bănățeni, munteni și moldoveni să se considere ca făcînd parte dintr-o « singură și aceeași națiе » [1], condamna pe istoricii care « n-au avut în privire decît biografia Domnilor, nepomenind nimică de popor, izvorul a tuturor mișcărilor și isprăvelor, și fără care stăpînitorii n-ar fi nimică » [2] și conchidea că prin prelegerile sale va putea deștepta « ... un duh de unire mai de aproape între toate ramurile neamului romînesc și un interes mai viu pentru națiе și patrie » [3]. Activitatea ideologică a grupării din jurul lui M. Kogălniceanu căpăta, prin *Cuvînt pentru deschiderea cursului de istorie națională*, un caracter național, liberal-democrat, reușind să antreneze nu numai un cerc foarte larg de intelectuali, ci și majoritatea burgheziei, ale cărei revendicări erau cuprinse în sîmbure în această lucrare. Ea dovedea, în același timp, că lupta pentru eliberarea și unitatea națională se contopea cu lupta pentru înlăturarea orînduirii feudale.

Adîncirea contradicțiilor dintre orînduirea feudală dominantă și relațiile de producție capitaliste după 1843 a dezvoltat și mai mult mișcarea antifeudală. La ieșirea din închisoare, N. Bălcescu a înființat în 1843, împreună cu Ion Ghica și Chr. Tell, o societate secretă, *Frăția*, care trebuia să dea luptei revoluționare o largă bază de mase, atrăgînd nu numai burghezia și boierimea liberală, ci și mica burghezie, muncitorii și mai ales țărănimea clăcașă, care forma majoritatea poporului. S-a stabilit o colaborare mai strînsă cu grupul liberal-democrat din Moldova, prin intermediul lui Ion Ghica, atunci profesor la Academia Mihăileană.

În noua publicație a lui M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, Ion Ghica ș. a. apărută în 1844, *Foae științifică și literară*, al cărui titlu inițial, *Propășirea*, fusese respins de cenzură, pe lîngă Ion Ghica a colaborat și N. Bălcescu, publicînd aici prima sa operă semnată, *Puterea armată și arta militară de la întemeierea Principatului Valahiei pînă acum*, în concluzia căreia propunea înarmarea întregului popor, incompatibilă însă cu servituțile feudale ale țăranilor ca și cu privilegiile boierești. În anii următori, N. Bălcescu a inițiat un nou program agrar, întemeiat pe împroprietărirea țăranilor cu loturi de pămînt, care să le asigure și independența economică, nu numai libertatea personală. În acest scop, N. Bălcescu, care propaga și prin viu grai revendicările țăranilor, făcîndu-se exponentul lor cel mai înaintat, a publicat în 1846 în revista *Magazinu istoric pentru Dacia*, pe care o redacta împreună cu transilvăneanul A. T. Laurian, articolul *Despre starea soțială a muncitorilor plugari în Principatele Romîne în deosebite timpuri*. Aci el declara o « monstruozitate soțială ca o țeară întreagă să robească la vreo cîțiva particulari » [4] și susținea că independența țării era condiționată de îmbunătățirea situației mate-

[1] Mihail Kogălniceanu, *Opere*, t. I, *Scrieri istorice* (ed. Andrei Oțetea), București, 1946, p. 647.
[2] *Ibidem*, p. 648.
[3] *Ibidem*, p. 652—653.
[4] N. Bălcescu, *Opere*, I (ed. G. Zane), București, 1940, p. 192.

riale şi politice a ţăranilor. Prin activitatea şi scrierile lui N. Bălcescu, ideea împroprietăririi ţăranilor a fost propagată şi în Moldova, unde şi-au însuşit-o Ion Ionescu de la Brad, Costache Negri ş.a., încă din primăvara anului 1846. Prin acceptarea revendicării împroprietăririi ţăranilor, mişcarea antifeudală căpăta cea mai largă bază de masă. În legătură cu călătoriile lui N. Bălcescu în Moldova trebuie pusă şi înfiinţarea aici a *Asociaţiei Patriotice*, a cărei activitate făcea pe Mihail Sturdza să ia — în vara anului 1846 — măsuri contra unora dintre conducătorii ei — Teodor Rîşcanu, Vasile Mălinescu etc. —, arestaţi, apoi alungaţi peste graniţă.

Prin înfiinţarea în 1845 a *Magazinului istoric pentru Dacia*, care a apărut trei ani şi se adresa, ca şi *Dacia literară*, românilor din cele trei ţări, Moldova, Ţara Românească şi Transilvania, mişcarea pentru unitatea şi independenţa naţională a luat o şi mai mare extindere. În această revistă a publicat N. Bălcescu în 1847 lucrarea sa *Campania românilor în contra turcilor la anul 1595*, în care laudă pe Mihai Viteazul pentru că «... lucra la crearea naţionalităţii româneşti, la unirea tuturor românilor într-un stat politic. Idee măreaţă şi singură mîntuitoare pentru noi... şi care singură trebuie să fie ţinta politică a românilor de astăzi»[1].

În condiţiile specifice în care se aflau la mijlocul secolului al XIX-lea ţările române, sarcina înlăturării orînduirii feudale şi a înfăptuirii unităţii şi independenţei naţionale era deosebit de grea, căci îndeplinirea ei necesita nu numai înfrîngerea feudalităţii interne, ci şi sfărîmarea dependenţei feudale a Moldovei şi Ţării Româneşti faţă de Poartă, a protectoratului ţarist asupra acestor ţări, precum şi înlăturarea dominaţiei Habsburgilor şi a feudalilor maghiari asupra Transilvaniei. Din această cauză ea nu putea fi realizată decît prin unirea forţelor revoluţionare româneşti cu forţele revoluţionare ale celorlalte popoare interesate în sfărîmarea jugului feudal în Europa centrală şi de răsărit. În acest scop, s-a înfiinţat în iulie 1846 la Paris *Societatea studenţilor români*, care, de fapt, era o organizaţie politică, avînd ca preşedinte pe Ion Ghica, secretar pe C. A. Rosetti şi casier pe moldoveanul Scarlat Vîrnav. La discuţiile politice şi sociale duse în această societate au luat parte şi N. Bălcescu, M. Kogălniceanu, Ion Ionescu de la Brad, Costache Negri ş. a., veniţi în mod special sau pentru mai mult timp la Paris. Prevăzîndu-se izbucnirea apropiată a revoluţiei în Europa, s-a intensificat acţiunea de pregătire a revoluţiei în Moldova şi Ţara Românească.

Pe cînd N. Bălcescu şi Costache Negri au rămas la Paris, M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, C. A. Rosetti, Ion Ghica şi Ion Ionescu de la Brad au revenit în ţară, pentru a continua propagarea revoluţiei. Centrul mişcării revoluţionare era la Bucureşti, unde *Asociaţia literară*, înfiinţată în 1845 ca paravan al *Frăţiei*, dădea posibilitatea desfăşurării unei activităţi legale. C. A. Rosetti a deschis, în afară de librăria pe care o avea, un cabinet de lectură cu lucrări şi ziare

[1] N. Bălcescu, *Opere*, I (ed. G. Zane), Bucureşti, 1940, p. 250.

romînești și străine, în special franceze, pentru difuzarea ideilor avansate, dar și pentru a mijloci întîlnirea partizanilor mișcării. La Iași, unde Mihail Sturdza exercita o supraveghere mai severă, gruparea liberal-democratică își desfășura activitatea mai greu, V. Alecsandri, prieten al lui N. Bălcescu, militînd în primele rînduri.

Mișcarea antifeudală, inclusiv latura sa națională, cuprinsese cea mai mare parte a societății din cele două principate. În toamna anului 1847 și în iarna anului următor agitația a cuprins orașele, în timp ce țăranii se frămîntau tot mai mult contra asupririi boierești. Chiar o bună parte dintre boierii conservatori, neliniștiți, se ridicau împotriva domnitorilor, fie spre a le lua locul, fie pentru a calma agitația maselor prin schimbarea capilor regimului.

2. TRANSILVANIA

Situația economică

În deceniile premergătoare anului 1848, în condițiile adîncirii descompunerii feudalismului, elementele capitaliste din economia Transilvaniei au cunoscut o creștere tot mai însemnată. Marii comercianți — între aceștia și negustori romîni, concentrați mai ales la Brașov și la Sibiu —, acumulînd capital, încep să înființeze manufacturi de bumbac, spălătorii de lînă, postăvării, tăbăcării, mori de hîrtie. Manufacturile de textile din Cisnădie, Sibiu și Brașov ajung la un înalt grad de dezvoltare. Se înființează și « fabrici » de zahăr, de spirt, turnătorii de lumînări, cărămidării. Unii maiștri, neținînd seamă de regulamentul breslelor de a nu lucra decît cel mult cu trei calfe, angajau în atelierele lor 10—12 lucrători.

Și mineritul se dezvolta, crescînd numărul societăților pe acțiuni înființate pentru exploatarea bogatelor zăcăminte de minereuri. La Săcărîmb s-a înființat o școală medie de minerit. La Zlatna s-a pus în funcțiune, în 1838, prima mașină cu aburi întrebuințată în principatul Transilvaniei. Peste puțin timp, o mașină cu aburi a fost instalată și la Baia Mare. În 1846 s-au introdus la cuptoarele înalte și laminoarele din Reșița trei mașini cu aburi; era un început modest atunci, cînd în monarhia habsburgică se aflau în funcție peste trei sute, iar în Franța patru mii de mașini cu aburi. Existau topitorii și turnătorii și la Rusca; acolo lucrau pînă la 4 000 de oameni. În comitatul Caraș extracția de cărbuni de piatră a luat un deosebit avînt; s-a intensificat întrebuințarea cărbunelui în topitorii. Încep lucrările la prima linie de cale ferată din Transilvania, Oravița—Baziaș, pe care urmează să se transporte în primul rînd produse miniere.

Procesul de acumulare a capitalului se manifestă și în dezvoltarea rapidă a caselor de păstrare și economii. Prima casă de păstrare se înființează în Transilvania la Cluj, în 1825; în 1836 se întemeiază casa de economii din Brașov, iar în deceniul premergător revoluției, în toate orașele mari ale Transilvaniei,

ca: Sibiu, Arad, Oradea, Timişoara şi Satu-Mare, sînt case de economii. Suma depunerilor la aceste instituţii e într-o rapidă creştere; astfel, la casa de păstrare din Sibiu depunerile se cifrează în 1848 la un milion de florini.

Cererea crescîndă de produse agricole, mai ales din partea oraşelor din Austria, face ca unele moşii din Transilvania să intensifice producţia de cereale, carne, lînă etc. Cîţiva latifundiari, pentru a mări producţia de mărfuri, încep să folosească unele maşini agricole şi muncă salariată, dîndu-şi seama că modernizarea agriculturii nu se poate face cu munca silită a iobagilor. Folosind în mare parte fondurile băneşti de care dispunea în scopuri neproductive şi neavînd deprinderea de a organiza producţia pe baze capitaliste, nobilimea nu reuşea să-şi procure multe maşini şi să angajeze mai mulţi salariaţi; legea avicităţii, menită să păstreze în mîna feudalităţii mijlocul principal de producţie în agricultură — pămîntul —, oprea orice vînzare a moşiilor nobiliare şi chiar şi grevarea acestora cu împrumuturi, iar cămătarii luau dobînzi atît de mari, încît investiţiile în agricultură deveneau nerentabile. Unii stăpîni de moşii din vestul Transilvaniei, unde răscumpărarea era îngăduită, pentru a-şi procura bani eliberează pe iobagi de robote în schimbul unor sume. În acelaşi timp, în principatul Transilvaniei dieta nemeşească refuza propunerea ca iobagii să se poată răscumpăra de sarcinile lor feudale; nu voia să admită nici o breşă în edificiul feudal. Cei mai mulţi stăpîni de moşii, inclusiv cei din Banat, din comitatele de vest şi din nord, tind să menţină metodele feudale de exploatare; caută să mărească producţia de pe moşiile lor, impunînd iobagilor şi jelerilor o cantitate mai mare de muncă. Astfel se ascut şi mai mult contradicţiile dintre stăpînii de moşii şi ţărănimea dependentă.

În calea dezvoltării forţelor de producţie stătea şi organizaţia breslelor, de care profita un cerc restrîns de maiştri. Breslele nu mai asigurau posibilităţi de muncă pentru toţi meşteşugarii din oraşe; la Braşov, de exemplu, erau 300 de calfe rămase în afara breslelor şi care trăiau din munci ocazionale.

La cătuşele orînduirii feudale se adăuga — atît pentru Banat, comitatele din vest şi din nord, cît şi pentru principatul Transilvaniei — starea de dependenţă, faţă de Austria. Guvernul central austriac susţinea interesele industriei din Austria propriu-zisă şi Boemia, iar cercurile industriale din aceste provincii aveau tot interesul ca Transilvania să rămînă furnizoare de cereale, carne şi materii prime ieftine şi cumpărătoare în acelaşi timp a produselor industriale de care avea nevoie. Prin vămi protecţioniste se favoriza dezvoltarea industriei din Austria şi Boemia, în schimb industria din Transilvania nu era ferită de concurenţa austriacă. În acelaşi timp, pentru cereale, carne şi alte produse agricole ale Transilvaniei, nefiind altă piaţă de desfacere decît provinciile de vest ale monarhiei, Austria dicta preţurile acestor produse. Ca urmare, nu numai proprietarii întreprinderilor, manufacturilor, ci şi latifundiarii încep să-şi dea seama de urmările dependenţei ţării faţă de Austria, cu atît mai mult cu cît ei înşişi deveneau producători de cereale marfă, lînă şi vite.

Forţele de producţie în ascensiune ajung într-un conflict acut cu relaţiile feudale, dominante în Transilvania. Apare clar că privilegiile nobiliare, situaţia dependentă a imensei majorităţi a ţărănimii, sistemul anchilozat al breslelor şi, nu în ultimul rînd, starea de dependenţă semicolonială faţă de Austria trebuiau înlăturate, pentru a deschide calea liberei dezvoltări economice.

Clasele şi păturile sociale. Creşterea forţelor antifeudale

Criza feudalismului a avut puternice repercusiuni asupra nobilimii proprietare în majoritate zdrobitoare, maghiară. Mulţi nobili — în primul rînd cei din nobilimea mijlocie — care aveau moşii mai mici, iobagi mai puţini, nu puteau concura cu latifundiarii. Împinşi spre ocupaţii burgheze, ei căutau să-şi atragă burghezia maghiară, puţin numeroasă, pentru a alipi principatul Transilvaniei la regatul Ungariei, singura cale prin care îşi puteau asigura şi mai departe conducerea statului şi moşiile, ameninţate de transformările revoluţionare care se anunţau. Unii nobili manifestau tendinţe liberale, declarau că vor să facă anumite concesiuni iobagilor şi se pronunţau împotriva absolutismului, dar desfăşurau o acţiune şovină, care ţintea la deznaţionalizarea forţată a românilor şi saşilor.

Nobilii liberali cu proprietăţi, mari sau reduse, se despărţeau însă cu greu de vechile privilegii şi aveau o atitudine şovăielnică faţă de problema eliberării totale a iobagilor şi jelerilor. Erau pentru reforme burgheze, cu condiţia ca nobilimea să-şi păstreze supremaţia socială şi naţională.

O altă pătură a nobilimii o constituia aristocraţia conservatoare, compusă, în general, din latifundiari. Ea voia să păstreze instituţiile feudale, oferind doar concesiuni neînsemnate. Ştiind că numai Curtea de la Viena era susţinătorul vechilor instituţii, ea era gata să renunţe şi la împotrivirea faţă de dominaţia habsburgică.

În ciuda cătuşelor feudale, burghezia se dezvolta şi se întărea. Înfiinţarea unor case de economii la Arad, Oradea, Satu-Mare, Timişoara, Cluj, Braşov şi Sibiu demonstrează şi ea forţa economică a burgheziei din Transilvania; în acelaşi sens pledează şi luarea în arendă a unor moşii de către arendaşi burghezi. Prin întărirea burgheziei se creează un nou raport de forţe în societate. Lovindu-se mereu la înfiinţarea întreprinderilor, la procurarea materiilor prime, la transportul şi la desfacerea mărfurilor de prerogativele feudale, de întreaga administraţie samavolnică şi coruptă, de privilegiile învechite ale breslelor, burghezia căuta să înlăture orînduirea feudală.

Burghezia nu era însă nicidecum unitară. Maiştrii breslaşi ţineau la privilegiile lor şi căutau să pună stavilă dezvoltării manufacturilor; comercianţii saşi şi români îşi disputau pieţele. Burghezia era divizată pe naţionalităţi; în Banat, comitatele din vest şi din nord, exista o burghezie germană, maghiară, română, evreiască şi sîrbă, iar în principatul Transilvaniei burghezia era săsească, română şi maghiară. Lipsa de omogenitate slăbea puterea de acţiune a burgheziei.

Cele mai înaintate tendinţe ale burgheziei erau exprimate de pătura intelectuală. Aceşti intelectuali înaintaţi, scriitori, ziarişti, artişti, profesori, avocaţi şi studenţi, căutau să îmbrăţişeze cauza poporului asuprit, înscriind pe steagul lor deviza revoluţiei franceze: «Libertate, egalitate, frăţie». Idei revoluţionare nutreau mulţi dintre tinerii romîni care îşi făceau studiile la Cluj, Blaj, Tîrgu-Mureş şi Pesta. «Ei simţeau — scrie Bariţiu — demnitatea lor de om şi de cetăţean, prin urmare orice privilegiu şi prerogative aristocratice le erau nesuferite»[1]. Pentru «răscolirea poporului» zăcea în închisoarea militară din Buda revoluţionarul romîn Eftimie Murgu. Tot acolo era închis şi revoluţionarul maghiar de origine iobagă Mihai Táncsics, care scrisese că «noi, ţăranii, putem trăi fără grofi şi nemeşi, dar aceştia nu pot trăi fără noi». Tot el susţinuse că pămîntul trebuia să fie al acelora care-l lucrau. Scrierile lui Táncsics, ca şi acelea ale lui Alexandru Petőfi, aveau răspîndire în Transilvania.

Unii intelectuali din principatul Transilvaniei luptau pentru transformarea burgheză a ţării. Cartea lui Bölöni Farkas Sándor *Călătorie în America de Nord* [2], apărută în 1834, elogia orînduirea burgheză şi avea, deşi interzisă, mulţi cititori între studenţii romîni de la Blaj.

Cu toată asprimea cenzurii, idei antifeudale strecura şi George Bariţiu în gazetele romîne din Braşov.

Sub acţiunea dezvoltării producţiei de mărfuri şi prin înmulţirea populaţiei, majoritatea sesiilor urbariale se fărîmiţau, creştea numărul ţăranilor cu pămînt neîndestulător. Sesii întregi şi chiar jumătăţi de sesii nu existau în Transilvania decît puţine în acea epocă. Cele mai multe loturi nu aveau decît 1/4 sau 1/8 din întinderea unei sesii. Cu mijloace de lucru rudimentare, cu vite slab întreţinute, iobagul avea să scoată de pe o fracţiune de sesie urbarială hrana nu numai pentru familia sa, dar şi pentru curţile domneşti şi aparatul de stat feudal. El trăia în mizerie şi nu rareori, cînd era secetă sau bătea grindina, multe familii de ţărani mureau de foame.

La îngreunarea soartei iobagilor contribuia şi tendinţa feudalilor de a-şi mări rezerva seniorială, pămîntul de care dispuneau în voie; aici proprietarul putea produce cereale-marfă, putea să facă creşcătorie de vite, de oi, putea cultiva plante industriale (sfeclă, rapiţă şi cartofi). O exploatare pe întinderi mari se putea face mai raţional, aducînd venituri mari. Posibilitatea mărită, din cauza dezvoltării capitalismului, de a-şi desface mărfurile (cereale, carne, lînă, plante industriale) pe piaţă îi făcea deosebit de hrăpăreţi pe stăpînii de moşii care considerau că tot pămîntul era al lor şi că ţăranii urbariali nu erau decît nişte arendaşi. Atenţia lor se îndrepta mai ales spre pădurile şi păşunile comunale, care înainte nu erau împărţite. Deoarece creşterea vitelor şi exploatarea pădurilor

[1] G. Bariţiu, *Părţi alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*, vol. II, Sibiu, 1890, p. 2.

[2] Bölöni Farkas Sándor, *Utazás Északamerikában*, Cluj, 1834.

constituiau o sursă importantă de venit, stăpînii de moşii tindeau să rupă din păşunile comunale o parte cît mai mare şi să pună mîna pe păduri. Aceste tendinţe hrăpăreţe loveau, mai ales în regiunile muntoase, în interesele vitale ale ţărănimii, care avea aici puţine terenuri arabile.

Forurile judecătoreşti nemeşeşti legalizau răpirile de pămînt făcute de stăpînii feudali pe o scară largă. Aceste răpiri de păduri, de păşuni comunale, care înainte erau în folosinţa satelor, aduceau la desperare pe ţărani. Ţăranii se adresau prin petiţii împăratului; acesta îşi lua masca de binefăcător al popoarelor din Imperiul habsburgic, trimitea petiţiile cancelariilor spre cercetare. Urmau proceduri de ani de zile, în care timp bieţii ţărani trăiau cu nădejdea, iar proprietarii foloseau nestînjeniţi pămînturile răpite. Mulţimea proceselor nerezolvate sporea din an în an; nerezolvarea atîtor probleme de viaţă ale ţăranilor aducea ţărănimea în pragul răscoalei.

Numărul jelerilor, al ţăranilor lipsiţi cu totul de pămînt sau avînd un lot nesatisfăcător pentru a hrăni o familie, creştea cu mult mai mult decît cel al iobagilor cu sesii întregi, jumătăţi sau sferturi de sesii, limitat de îngustarea necontenită a pămîntului urbarial. Jelerii erau siliţi să ia în folosinţă, obligîndu-se la prestaţii deosebit de grele, o bucată din alodiul domnesc sau să se tocmească ca slugi (argaţi) la stăpînii de moşii; mulţi deveneau proletari agricoli, care trebuiau să se mulţumească cu munci sezoniere.

Faţă de frămîntările şi de nemulţumirea ţăranilor, nobilimea utiliza ca principal remediu teroarea. Bătăile, uneori pînă la schilodirea pentru toată viaţa, erau partea celor care refuzau robota sau nu erau supuşi; pe ţăranii rămaşi pe drumuri, după ce li s-a luat şi ultimul petic de pămînt, îi aşteptau închisorile sau, ceea ce era aproape acelaşi lucru, casele de muncă, iar cei care luau drumul codrilor şi deveneau haiduci erau ameninţaţi cu spînzurătoarea.

Majoritatea zdrobitoare a iobagilor erau romîni; nicidecum nu se poate însă prezenta situaţia din Transilvania din preajma revoluţiei din 1848 în mod simplist, aşa cum o descriu unii istorici romîni naţionalişti: anume iobagii erau romîni, iar nobilii unguri. Iobagii, scrie Bariţiu, nu erau numai romîni, deoarece gemeau şi foarte multe comune maghiare şi cîteva săseşti sub jugul iobăgiei.

Relaţiile capitaliste se impuneau totuşi într-o măsură oarecare şi la sate: pe alocuri se tocmeau muncitori zileri. Bariţiu arată că mai ales la lucrul pămînturilor din jurul oraşelor se angajau muncitori cu ziua. Introducerea muncii salariate în agricultură a contribuit la subminarea sistemului de exploatare iobăgească.

În urma dezvoltării producţiei de mărfuri, se accentua diferenţierea în rîndurile ţărănimii. Pe lîngă o pătură subţire de ţărani liberi, de ţărani iobagi cu un lot de pămînt care putea să le asigure traiul, era covîrşitoarea majoritate a ţăranilor cu pămînt neîndestulător, jeleri fără pămînt, însetaţi cu toţii după un trai mai omenesc, după pămînt şi libertate. Prin dezvoltarea capitalismului ivindu-se posibilităţi de muncă salariată, ţărănimea iobagă simţea şi mai mult

lanțurile iobăgiei, ale muncii forțate și neplătite. Creștea conștiința țăranilor iobagi și se întărea hotărîrea lor de luptă.

Cei mai mulți stăpîni de moșii din principatul Transilvaniei nu voiau să-și schimbe atitudinea față de iobagi. Ei profitau, pentru a încărca cu tot mai multe sarcini pe iobagi, de faptul că în majoritatea satelor iobăgite nu exista un urbariu care să fixeze, ca în Ungaria, raporturile dintre moșieri și iobagi. Abia în pragul revoluției, în noiembrie 1847, dieta transilvană a votat o lege urbarială. « Se făcu o lege, — scrie George Barițiu — prin care feudalii erau să răpească partea cea mai mare a pămîntului recunoscut iobăgesc *ab antiquo* (subl. ns.) și să-l încorporeze la alodiaturile lor. Toți oamenii cu mintea întreagă puteau să prevadă că poporul iobăgit, romîni și maghiari, uniți precum a fost în anul 1437, s-ar fi opus la executarea legii urbariale și răscoala era să spargă [izbucnească] desigur fără ca să mai aștepte vreo revoluțiune europeană; o nouă Horaiadă romîno-maghiară, mult mai violentă decît cea din anul 1784 ar fi încruntat pămîntul acestei țări nefericite »[1]. De teama răscoalei, legea din 1847 nici n-a fost pusă în aplicare, dar țăranii aflaseră că « domnii » iar se pregăteau să le mai răpească o parte din micul lor lot de pămînt.

Procesul de sărăcire a meșteșugarilor, neputința de plasare în atelierele meșteșugărești a sute de calfe, precum și venirea în orașe a multor țărani care își pierduseră posibilitatea de existență la sate, au pus la dispoziția atelierelor de cooperație capitalistă simplă, a manufacturilor, « fabricilor », minelor, un număr suficient de brațe de muncă. Multe manufacturi lucrau însă numai într-o perioadă a anului, apoi erau și muncitori, mai ales mineri, care mai aveau și o gospodărie țărănească, astfel că numărul muncitorilor nu poate fi stabilit decît cu aproximație; se poate spune că în preajma anului 1848 se găseau în Transilvania circa 50 000 de muncitori (inclusiv minerii).

Muncitorii, mai ales cei necalificați, erau obligați să se mulțumească cu un salariu de mizerie; patronul putea oricînd voia să-i dea afară din întreprinderea sa. Situația mizeră îi împingea pe muncitori la luptă; astfel, în 1840 a izbucnit o grevă a minerilor din Băița. Față de întreaga populație a Transilvaniei, muncitorii nu reprezentau decît o mică minoritate; totuși, acolo unde muncitorii erau mai concentrați (Timișoara și centrele miniere), ei au putut exercita o anumită înrîurire asupra evenimentelor din 1848.

Mișcarea națională

Cu o tărie crescîndă s-au manifestat în deceniile premergătoare revoluției din 1848 mișcările naționale, care constituiau forțe antifeudale de o deosebită importanță. Mișcările acestea aveau ca țintă să asigure burgheziilor proprii piețe interne cuprinzătoare, state

[1] Corneliu Diaconovici, *Prefață*, la G. *Barițiu, 12/24 mai 1812—1892, Foi comemorative la serbarea din 12/24 mai 1892*, Sibiu, 1892, p. 18. Cea mai mare parte din *Prefață* este scrisă de G. Barițiu însuși (Cf. Olimpiu Boitoș, *Memoriile lui George Barițiu*, în *Studii literare*, vol. I, Sibiu, 1942, p. 184—185).

naţionale unitare şi independente, necesare dezvoltării capitalismului. Mişcările naţionale erau îndreptate împotriva zidurilor despărţitoare formate de privilegiile feudale, ziduri care împărţeau populaţia în comunităţi cu diferite drepturi şi obligaţii, iar statul în teritorii cu diferite legi şi administraţii. Înlăturarea fărîmiţării feudale a fost una dintre sarcinile istorice de frunte ale mişcării naţionale. Se resimţea, după somnolenţa feudală, pulsul mai viu al capitalismului, se dezvolta comerţul, multe oraşe şi sate ieşeau din izolarea lor, ziarele pătrundeau şi la sate; se poate vorbi, într-o oarecare măsură, şi de o burghezie incipientă a satelor. Pături destul de largi îşi dădeau seama de importanţa limbii, care e cel mai de seamă mijloc de comunicare între oameni. Se dezvoltau asociaţiile pentru cultivarea limbii, formate încă în perioada anterioară, se depuneau eforturi pentru crearea limbilor literare unitare, folosite de întreaga naţiune.

O dată cu dezvoltarea burgheziei romîne, se întărea mişcarea naţională romînă în Transilvania. Burghezia romînă era încă slabă, dezvoltarea ei era stînjenită de relaţiile feudale, de privilegiile nobilimii maghiare şi ale patriciatului săsesc. Ea întîmpina în dezvoltarea ei obstacole şi mai mari decît burghezia maghiară şi cea săsească, deoarece suferea şi asuprirea naţională a claselor privilegiate, a aristocraţiei şi a nobilimii maghiare şi a patriciatului săsesc, acestea deţinînd toate posturile importante din administraţia statului, comitatelor, oraşelor şi « pămîntului crăiesc ». Pentru a-şi uni forţele, burghezia romînească se sprijinea pe păturile înstărite ale ţărănimii libere şi iobage, din rîndurile căreia se ridicau tot mai mulţi cărturari.

Exponenţii burgheziei romîne de la oraşe şi sate erau cei ce se numeau în Transilvania « inteligenţă »: profesori, avocaţi, medici, cîţiva funcţionari romîni pătrunşi cu greu în administraţie şi aparatul judiciar, apoi învăţători şi preoţi. În rîndurile intelectualilor romîni înaintaţi se înteţeau străduinţele de a răspîndi cultura în cercuri cît mai largi romîneşti, de a înfiinţa şcoli multe şi bune. Lupta cărturarilor romîni din deceniul antemergător revoluţiei, lupta lui G. Bariţiu, T. Cipariu, E. Murgu, S. Bărnuţiu şi a atîtor altor romîni din Transilvania a fost, în esenţă, o luptă antifeudală, pentru că a avut drept scop să atragă cercuri largi în viaţa culturală şi politică naţională. Aceşti cărturari n-au făcut decît să dezvolte tradiţiile lui P. Maior, Gh. Şincai, Gheorghe Lazăr, de trezire naţională a poporului romîn. Ceea ce da căldură, tărie şi ascuţiş scrierilor mînuitorilor de condei romîni transilvăneni, ceea ce înaripa lecţiile profesorilor de la Blaj era conştiinţa că luptau pentru un popor asuprit şi disprețuit de toţi aceia care erau la putere, pentru un popor care merita o soartă mai bună, un viitor mai frumos.

O deosebită importanţă pentru dezvoltarea mişcării naţionale romîne a avut apariţia, în 1838, a celor două foi: *Gazeta de Transilvania* şi *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*. Înfrîngînd severitatea cenzurii, Bariţiu şi colaboratorii săi au ştiut să strecoare în presă ideile despre importanţa limbii şi culturii naţionale, despre drepturile fiecărui popor la o viaţă proprie, despre asuprirea pe

care o suferea iobăgimea şi despre « spiritul vremii », căruia nu i se pot împotrivi instituţiile medievale învechite. Faţă de tendinţele de a deznaţionaliza pe romîni, foile lui Bariţiu căutau să întărească încrederea intelectualilor în forţele de nesecat ale poporului, să dezvolte conştiinţa solidarităţii naţionale a romînilor. Gazetele din Braşov accentuau în repetate rînduri faptul că între romînii transilvăneni şi cei din Ţara Romînească şi Moldova exista o strînsă legătură naţională, care constituia o garanţie sigură pentru viitorul naţiunii romîne.

Conştiinţa unităţii naţionale a romînilor o întăreau şi operele scriitorilor şi poeţilor romîni ce apăreau în foile din Braşov, opere prevestitoare ale primăverii, ale renaşterii poporului romîn. În *Foaie pentru minte, inimă şi literatură* şi *Gazeta de Transilvania* din Braşov apăreau poezii şi scrieri ale lui Alecsandri, Alexandrescu, Bolintineanu, Bolliac, Donici, Negruzzi; aici apare şi îndemnul lui Alecsandri de a se culege cîntece populare. Tot aici se publică scrieri sociale şi istorice ale lui Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu, Ion Ghica, A. Treboniu Laurian, dovedind dreptul de a fi al poporului romîn, demonstrînd că romînii nu aveau nevoie de o limbă străină pentru a se cultiva şi a se ridica. Astfel, presa romînă, în limitele posibilităţilor de atunci, a căutat să cultive la cititori, înainte de toate, nemărginita încredere în viitorul poporului romîn. Întărirea conştiinţei naţionale a unui popor, căruia — deşi în principatul Transilvaniei constituia majoritatea absolută a populaţiei — i se refuzau drepturile politice şi naţionale, însemna încă o forţă pentru doborîrea putredei orînduiri feudale.

Mişcarea naţională maghiară a cunoscut de asemenea în deceniile premergătoare revoluţiei din 1848 un avînt deosebit. Limba de predare latină din şcolile reformate şi catolice s-a înlocuit cu cea maghiară. Cu toată opoziţia clerului, în şcoli se da o mai mare amploare predării fizicii experimentale şi matematicii; cîştiga teren gîndirea materialistă. La Cluj apare începînd din 1827 gazeta *Erdélyi Hiradó*, iar din anul 1834 încă o gazetă maghiară *Vasárnapi Ujság* sub redacţia eruditului Samuil Brassai. S-a dezvoltat literatura, teatrul, s-au făcut culegeri de cîntece şi poveşti populare maghiare. În unele oraşe se înfiinţează cercuri de lectură, prin care şi ideile revoluţiei franceze capătă oarecare răspîndire. În gazete apar în deceniul premergător revoluţiei şi cîteva articole despre socialismul utopic.

Şi mişcarea germană din Transilvania ia o puternică dezvoltare. La Sibiu se înfiinţează o academie de drept cu limba de predare germană, tot acolo funcţionează un teatru german. La Braşov şi Sibiu apăreau ziare germane de nuanţă conservatoare şi liberală.

Sub influenţa tendinţelor naţionaliste, publiciştii saşi au început să numească « pămîntul crăiesc » — « pămînt săsesc », deşi majoritatea populaţiei era şi aici romînă. Tot aşa şi presa maghiară numea comitatele stăpînite de nobilime « pămînt maghiar », deşi iobagii romîni formau marea majoritate a populaţiei din comitate. Numirile acestea exprimau, fără îndoială, tendinţe de deznaţio-

nalizare față de romîni și constituiau jigniri aduse celei mai numeroase populații a Transilvaniei.

Ascuțirea contradicțiilor naționale

În deceniul premergător revoluției de la 1848, contradicțiile naționale pe care le provoca dezvoltarea burgheză se manifestau din plin în Transilvania. Între mișcările naționale din această țară contradicțiile erau determinate de interesele divergente ale burgheziilor proprii — romînă, maghiară și germană —, contradicții care slăbeau lupta comună antifeudală. Mișcarea romînilor milita, în ultimă analiză, pentru înființarea unui stat național romîn independent prin unirea Transilvaniei, Țării Romînești și a Moldovei. Mișcarea maghiară, în care nobilimea liberală avea un rol important, voia să anexeze Transilvania la Ungaria, în timp ce mișcarea germană sprijinea aspirațiile burgheziei austriece de a transforma Imperiul habsburgic, acest conglomerat de națiuni și de state, într-o mare Austrie unitară, sub conducerea ei.

Cele trei mișcări naționale din Transilvania erau susținute din afară. Mișcarea romînă era încurajată de romînii din Moldova și Țara Romînească. Publicațiile din Brașov, cele din Iași și București militau în mod direct sau indirect pentru aceeași țintă: unirea celor trei țări romîne într-un singur stat. În Moldova și în Țara Romînească activau numeroși intelectuali romîni din Transilvania, care păstrau cele mai strînse legături cu mișcarea națională de acasă. Societatea revoluționară *Frăția* avea printre membrii săi o parte din acești intelectuali și întreținea legături cu George Barițiu și cu alți transilvăneni.

Mișcarea maghiară din Transilvania era sprijinită de nobilimea mijlocie din Ungaria, înrudită cu nobilimea transilvăneană. Promotoare a mișcării pentru transformarea burgheză a Ungariei, această nobilime nu renunța nicidecum la tradițiile ei istorice, la concepțiile ei învechite despre națiune și stat, după care Ungaria modernă trebuia să cuprindă toate teritoriile care aparținuseră înainte de dominația otomană coroanei sfîntului Ștefan, ceea ce ducea la anexarea Transilvaniei și la maghiarizarea forțată a romînilor transilvăneni și a altor națiuni care formau majoritatea populației chiar în cuprinsul regatului ungar. Nobilimea liberală maghiară susținea că poporul romîn, german și popoarele slave din principatul Transilvaniei și din Ungaria n-ar fi avut o istorie proprie, deoarece n-ar fi format niciodată state independente, deci nici nu ar putea fi considerate drept națiuni [1]. Principiile naționaliste — care nu porneau de la realitatea că principatul Transilvaniei forma un stat deosebit și că Ungaria era un stat multinațional, ci de la ideea că Ungaria trebuia să cuprindă și principatul Transilvaniei și să fie un stat unitar național maghiar, de la ideea că nu instituțiile statului

[1] Arató Endre, *A nemzetiségi kérdés története Magyarországon 1840—1848*, vol. II, Budapesta, 1960, p. 35, 145, 162, 185.

trebuiau să se acomodeze popoarelor, ci popoarele instituțiilor — au fost dominante în politica națională a nobilimii și burgheziei maghiare.

Legile făcute de nobilimea maghiară în deceniile premergătoare revoluției poartă pecetea acestor concepții în problema națională. Reformatorii au căutat să înlocuiască în viața de stat limba latină cu cea maghiară și în regiunile unde romînii, slovacii, sîrbii, ucrainenii erau în absolută majoritate. În dorința de a impune limba maghiară în toate teritoriile Ungariei și în Transilvania, pentru a forma un stat unitar, *nu numai prin aceleași drepturi cetățenești ale locuitorilor*, ci și prin unitatea limbii și culturii populației întregi, dieta din Pojon (Bratislava) a introdus în toate școlile (afară doar de școlile croate), ca limbă de învățămînt limba maghiară.

Tot atunci și în principatul Transilvaniei s-au votat legi pentru maghiarizarea vieții publice. La începutul anului 1842, baronul liberal Kemény Dénes își înainta în dieta transilvană propunerea în problema limbii oficiale. În toate școlile transilvănene, exceptînd pe cele săsești, limba de predare trebuia să fie cea ungară; chiar și în școlile episcopiei unite de la Blaj peste 10 ani urma să se treacă cu totul la limba de predare maghiară.

Legile votate de dietele din Pojon și Cluj, în scopul maghiarizării romînilor și slavilor din Ungaria și din principatul Transilvaniei, au stîrnit neliniște și indignare la popoarele din ambele state. Națiunea romînă, trezită la conștiința națională, și-a intensificat lupta justă pentru drepturile limbii și culturii sale naționale.

Mișcările țărănești

Accentuarea crizei feudalismului adîncea tot mai mult contradicțiile dintre clasele principale din orînduirea feudală: țărănimea dependentă și stăpînii de moșii. În preajma revoluției din 1848 a fost înăbușită, cu ajutorul vicarului episcopal Andrei Șaguna, mișcarea din Munții Apuseni, condusă de Ecaterina Varga; în același deceniu, premergător revoluției din 1848, s-a ridicat în apusul Transilvaniei, în comitatul Caraș din Banat, o mișcare antifeudală a țărănimii romîne condusă de revoluționarul Eftimie Murgu [1], în înțelegere cu cîțiva intelectuali romîni.

Răpirea pășunilor mai bune și a pădurilor, precum și ciuntirea sesiilor urbariale de către stăpînii de moșii făceau ca rezistența maselor țărănești față de asuprirea « domnilor » să devină mai îndîrjită. Introducîndu-se pe alocuri — în jurul orașelor, în regiuni miniere, în cultura viilor — munca salariată, țăranii își dădeau și mai bine seama că nemeșii proprietari și întregul aparat administrativ trăiau ca niște paraziți pe trupul țărănimii.

Mișcările țărănești dinainte de 1848 n-au putut să sfărîme edificiul feudal. S-au ascuțit contradicțiile însă mai ales între nobilimea stăpînă de moșii și masele de iobagi. Aristocrația și o parte a nobilimii mijlocii din Transilvania

[1] V. Cheresteșiu, *Luptătorul revoluționar Eftimie Murgu*, în *Studii*, IX (1956), nr. 1, p. 65—85.

nici nu voiau să ştie însă de reforme, de concesii în favoarea iobagilor. « Aristocraţia ardeleană — scrie contemporanul Jakab Elek — a crezut că privilegiile ei sînt veşnice, a crezut că şi dacă s-ar schimba toate societăţile şi toate organizaţiile politice din lume ea va putea să menţină Transilvania, această ţărişoară, drept o relicvă împietrită a evului mediu » [1].

Anul 1847 a fost un an secetos. Orice calamitate aducea masele, care, în urma cruntei exploatări, n-aveau nici o avere, în pragul foametei. Şi în iarna 1847—1848 a bîntuit în unele părţi ale Transilvaniei foametea; ţăranii disperaţi au început să atace pe alocuri cămările stăpînilor de moşii, dînd foc curţilor.

În această atmosferă s-au făcut auzite primele veşti despre evenimentele revoluţionare din Paris, Viena şi Pesta.

BIBLIOGRAFIE

I. *Lucrări teoretice*

K. Marx, *Capitalul*, ed. a IV-a, vol. I, Ed. politică, Bucureşti, 1960.

F. Engels, *Mişcările din 1847*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 4, Ed. politică, Bucureşti, 1958.

V. I. Lenin, *Cu privire la aşa-zisa problemă a pieţelor*, în *Opere complete*, vol. 1, Ed. politică, Bucureşti, 1960.

II. *Izvoare*

Publicaţii de documente:

Anul 1848 în Principatele Romîne, Acte şi documente, tomul I, Bucureşti, 1902.

Codrescu Th., *Uricariul*, vol. IX, Iaşi, 1887.

Cojocaru L., *Documente privitoare la economia Ţării Romîneşti 1800—1850*, vol. I—II, Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1958.

Documente privitoare la anul revoluţionar 1848 în Moldova, volum alcătuit de colectivul arhiviştilor Arhivelor statului din Iaşi sub conducerea lui Gh. Ungureanu. Ed. Direcţiei Generale a Arhivelor statului din R.P.R., Bucureşti, 1960.

Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria romînilor*, vol. XVII şi supl. I, vol. VI.

Iorga N., *Studii şi documente privitoare la istoria romînilor*, vol. XI, Bucureşti, 1906.

Istrati N., *Unele documente din Moldova* în *Supliment la Dacia literară*, Iaşi, 1840.

Regulamentul organic al Valahiei, Bucureşti, 1832,

Regulamentul organic al Moldovei, Iaşi, 1837.

Sturdza-Şcheeanu D. C., *Acte şi legiuiri privitoare la chestia ţărănească*, seria I, vol. I, Bucureşti, 1907.

Memorii şi lucrări contemporane:

Bălcescu N., *Opere*, Ed. G. Zane, t. I, partea I, Bucureşti, 1940.

Kogălniceanu M., *Opere*, t. I, *Scrieri istorice* (ed. Andrei Oţetea), Bucureşti, 1946.

Soutzo N., *Notions statistiques sur la Moldavie*, Iassy, 1849.

[1] Jakab Elek, *Szabadságharczunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848—1849-re*, Budapesta, 1881, p. 73.

VAILLANT, J. A., *La Romanie*, t. III, Paris, 1844.
Periodice:
Albina românească, Iaşi, 1847.
Analele parlamentare ale României, t. XI, Bucureşti, 1898.

III. *Lucrări generale*

ADAM, I şi N. MARCU, *Studii despre dezvoltarea capitalismului în agricultura României*, vol. I, E.S.L.E.J., Bucureşti 1956.
BARIŢIU, G., *Părţi alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*, vol. I—II, Sibiu, 1889—1890.
DAICOVICIU, C., PASCU, Şt., CHERESTEŞIU, V., MORARIU, T., NEAMŢU, AL. şi IMREH, Şt., *Din istoria Transilvaniei*, ed. a II-a, vol. I, Ed. Acad. R.P.R. (Bucureşti), 1961.
IORGA, N., *Istoria românilor din Ardeal şi Ungaria (De la mişcarea lui Horea pînă astăzi)*, Bucureşti, 1915.

IV. *Lucrări speciale*

ARATÓ, ENDRE, *A nemzetiségi kérdés története Magyarországon. 1840—1848*, vol. II, Budapesta, 1960.
CHERESTEŞIU, V., *Luptătorul revoluţionar Eftimie Murgu*, în *Studii*, IX (1956), nr. 1.
CONSTANTINESCU, N. N., *Din istoricul formării şi dezvoltării clasei muncitoare din România. Pînă la primul război mondial.* (Sub redacţia lui. . .), Ed. politică, Bucureşti, 1959.
CONSTANTINESCU, OLGA şi N. N. CONSTANTINESCU, *Cu privire la problema revoluţiei industriale în România*, Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1957.
EMERIT, MARCEL, *Les paysans roumains depuis le traité d'Andrinople jusqu'à la libération des terres*, Paris, 1937.
FILITTI, I. C., *Tulburări revoluţionare în Ţara Românească între 1840—1843*, Bucureşti, 1912.
— *Domniile române sub Regulamentul organic, 1834—1849*, Bucureşti, 1915.
GEORGESCU-BUZĂU, GH., *N. Bălcescu*, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1956.
IORGA, N., *Cei dintîi ani în noua Brăilă românească*, Bucureşti 1929.
POPOVICI, VALERIAN, *Unele date noi despre conjuraţia confederativă din anul 1839*, în *Studii şi cercetări ştiinţifice*, vol. I, fasc. I, Iaşi, 1950.
TRÓCSÁNYI, ZSOLT, *Az erdélyi parasztság története 1790—1849*, Budapesta, 1956.
UNGUREANU, GH., *Frămîntări social-politice premergătoare mişcării revoluţionare din 1848 în Moldova*, în *Studii*, XI (1958), nr. 3.

CAPITOLUL III

REVOLUŢIA DIN 1848 ÎN ŢĂRILE ROMÎNE

1. MIŞCAREA REVOLUŢIONARĂ DIN MOLDOVA

Forţele revoluţionare

În ajunul anului 1848, forţele de producţie şi raporturile capitaliste, ajunse tot mai mult în conflict cu feudalismul, împingeau societatea din Moldova la înlăturarea orînduirii feudale şi la înlocuirea ei prin orînduirea burgheză.

Intensificarea legăturilor economice dintre Moldova şi Ţara Romînească a impus instituirea uniunii vamale a celor două ţări. Uniunea vamală, pusă în aplicare chiar în ianuarie 1848, a avut un important rol în procesul de creare a pieţii interne unice, bază economică a formării statului naţional romîn. Chiar Adunarea obştească a Moldovei, în anaforaua ei din 15/27 martie 1848 către domn, atrăgea atenţia că încheierea convenţiei şi unirea vămilor « ... înfăţişează nu mai puţin singura închezăşluire a unui îndemn priincios lucrării pămîntului şi a industriei... » [1]. Mişcarea împotriva servituţilor şi privilegiilor feudale şi pentru unirea poporului romîn în cadrul unui singur stat independent cuprindea masele. Ea se manifesta prin mişcările ţăranilor şi orăşenilor contra asupririi boiereşti şi prin numeroase acţiuni conduse de luptătorii pentru progres şi unire, între care un loc de frunte aveau M. Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Costache Negri şi Alecu Russo.

Dezvoltarea capitalismului în sînul societăţii feudale impunea burghezia în fruntea luptei pentru răsturnarea feudalismului şi înfăptuirea statului naţional independent. Referindu-se la epoca de ascensiune a capitalismului în Europa vestică şi centrală în anii 1789—1871, Lenin arată că burghezia, « reprezentată prin diferite pături de producători de mărfuri *avuţi*, era într-un grad diferit progresistă, iar uneori... chiar revoluţionară » şi că programul ei era « *determinat de faptul* că lupta dusă de ea împotriva feudalismului nu-şi atinsese încă scopul, nu era încă terminată » [2]. Compusă dintr-un număr restrîns de manu-

[1] *Anul revoluţionar 1848, I. În Moldova.* Sub redacţia acad. Mihail Roller, Ed. de stat Bucureşti), 1950, p. 7.

[2] V. I. Lenin, *Sub pavilion străin*, în *Opere*, vol. 21, Ed. politică, Bucureşti, 1959, p. 134.

facturieri şi fabricanţi, cam tot atîţia comercianţi angrosişti şi bancheri, dintr-un număr relativ mare de patroni ai unor ateliere de cooperaţie capitalistă simplă şi din comercianţi mijlocii, precum şi din numeroşi mari arendaşi şi stăpîni de moşii producători de cereale marfă, deveniţi « nişte burghezi care caută să producă cît mai mult şi cu cheltuieli cît mai reduse, care cumpără de unde se poate cumpăra mai ieftin şi vînd unde se poate vinde mai scump » [1], burghezia era clasa direct interesată la înlăturarea feudalismului, pentru că numai prin desfiinţarea diferitelor piedici puse în calea sa — servituţile feudale, privilegiile boiereşti, abuzurile aparatului de stat boieresc etc. — se putea dezvolta capitalismul nestingherit. Deşi slabă din cauza insuficientei dezvoltări a industriei manufacturiere şi de fabrică, precum şi a divergenţelor marcante între diferitele ei pături, prin situaţia pe care o ocupa în societate, burghezia moldoveană era purtătoarea de cuvînt a noii orînduiri şi se situa în mod firesc în fruntea mişcării revoluţionare. Prin nivelul ei cultural ridicat, prin rudimentele de organizaţie politică — cercul din jurul lui M. Kogălniceanu şi cel din jurul lui Costache Negri —, prin legăturile cu organizaţia revoluţionară *Frăţia* din Ţara Romînească şi cu cercul din jurul lui George Barițiu din Transilvania, ea putea să ducă acţiunea pentru răsturnarea vechii orînduiri şi instaurarea celei noi. Ea era sprijinită de toate celelalte pături orăşeneşti, inclusiv de proletariatul în formare şi de masele ţărăneşti.

Asuprită de boierime, ţărănimea dependentă, care îşi dovedise forţa ei revoluţionară cu prilejul răscoalei din 1831, suporta din ce în ce mai greu servituţile feudale şi dorea să intre în stăpînirea deplină a pămîntului boieresc pe care îl făcea să rodească. Formînd majoritatea zdrobitoare a populaţiei ţării, ea constituia masa a cărei ridicare revoluţionară putea duce la sfărîmarea rezistenţei boierimii şi a aparatului său de stat. Răspîndită în mii de sate şi neavînd nici o organizaţie politică, ea aştepta însă orice îndemn pentru a se răscula.

Urînd pe Mihail Sturdza, care o ţinea departe de înaltele demnităţi, o parte a boierimii cu tendinţe liberale căuta să se înţeleagă cu burghezia pentru a răsturna pe « tiran » şi a proceda la o serie de reforme menite să pregătească terenul pentru schimbarea orînduirii, schimbare devenită inevitabilă, aşa cum se făcea în Prusia în urma înfrîngerii acesteia în lupta de la Iena. Deoarece se temea de ţărănime că vrea să-i ia tot pămîntul, boierimea liberală se opunea antrenării maselor în lupta pentru răsturnarea lui Sturdza. Avînd legături de afaceri cu diferitele pături ale burgheziei, ea a reuşit să stabilească un început de înţelegere cu aceasta pentru a proceda pe cale legală la reorganizarea societăţii. Potrivnică domnului era şi o parte a marii boierimi conservatoare, pentru că nu era primită în posturile mari.

---

[1] K. Marx, *Procesul împotriva Comitetului districtual al democraţilor din Renania. Pledoaria lui Marx*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 6, Ed. politică, Bucureşti, 1959, p. 269.

Situaţia revoluţionară

Ca urmare a dezvoltării contradicţiilor dintre burghezie şi ţărănime pe de o parte şi boierime pe de alta, încă din 1846 începuse a se crea în Moldova o situaţie revoluţionară manifestată, între altele, prin intensificarea luptelor locale ale ţărănimii, prin mişcarea burgheziei ieşene şi prin acţiunile *Asociaţiei Patriotice*, o organizaţie secretă cu ţeluri asemănătoare celor ale *Frăţiei* din Ţara Romînească. Arestarea şi exilarea sau prigonirea conducătorilor ei nu reuşiseră să-i împiedice influenţa în mijlocul maselor.

O întinsă mişcare a boierimii liberale împotriva majorităţii boierimii conservatoare în cap cu Mihail Sturdza a avut loc în vara anului 1847, cu prilejul alegerilor de deputaţi pentru Adunarea obştească, care pînă atunci fuseseră în mod sistematic falsificate fără vreo împotrivire organizată. O aprigă luptă împotriva candidaţilor boierimii conservatoare a avut loc la Bacău, Huşi, Bîrlad, Roman, Iaşi şi Focşani. La Bacău, un grup de boieri liberali, în frunte cu Alecu Aslan, Răducanu şi Lascăr Rosetti, sprijiniţi de elemente ale burgheziei conduse de Zaharia Moldovanu, unul dintre principalii agitatori în timpul mişcării revoluţionare din martie 1848, a provocat frămîntări. La Huşi, agitaţia împotriva candidatului guvernamental a fost dusă chiar de către preşedintele judecătoriei ţinutului Fălciu, Anastase Panu, viitorul luptător pentru Unire în timpul Adunărilor ad-hoc şi al alegerii lui Cuza. La propunerea Sfatului Extraordinar, Anastase Panu, care se făcuse « căpetenie răzvrătirii şi unealtă prăpăditoarelor cugetări » [1], a fost destituit şi arestat. La Bîrlad, lupta împotriva falsificării alegerilor a fost şi mai largă. Chiar în octombrie 1847 o grupare de burghezi şi de boieri liberali, condusă de Mihăiţă Ştefănescu, Simion Bantăş, Şt. Racliş şi Iordache Lambrino, ataca în public şi în întruniri ţinute în locuinţele lor cîrmuirea. Deşi, în cele din urmă, prin utilizarea întregului aparat de stat, prin arestări şi abuzuri de tot felul, s-a ajuns la alegerea unei Adunări cu totul supuse domnului, fiind aleşi numai trei deputaţi ai opoziţiei, totuşi împotrivirea boierimii liberale la alegerea candidaţilor guvernului dovedea că dominaţia boierimii conservatoare susţinătoare a lui Mihail Sturdza devenea din ce în ce mai şubredă.

Nemulţumirea contra guvernării despotice a boierimii conservatoare se manifesta în rîndurile intelectualilor şi din cauza înlocuirii în 1847 a limbii romîne prin limba franceză în predarea cursurilor la clasele « înalte » ale Academiei Mihăilene, precum şi din cauza asprimii cenzurii, care căuta să oprească imprimarea şi difuzarea oricăror lucrări cu conţinut progresist sau naţional. Pentru a împiedica dezvoltarea mişcării antiboiereşti, cîrmuirea a interzis în ianuarie 1848 difuzarea comediei lui V. Alecsandri *Piatra din casă*, tipărită fără aprobarea cenzurii, precum şi a unor calendare romîneşti şi almanahuri străine, neautorizate de cenzură, care cuprindeau articole « cu rea şi nepriincioasă ţintire » [2]. Cu toate măsurile represive ale cîrmuirii, agitaţia

[1] *Doc. rev. 1848*, p. 105.
[2] *Ibidem*, p. 120.

revoluționară se întețea în iarna anului 1848, fiind antrenați în ea și polonezii emigrați, ce se aflau în număr mare în Moldova. Pentru supravegherea acestora, cîrmuirea a luat la începutul lui februarie 1848 măsura să stabilească exact numărul, numele și domiciliul lor.

Agitația țăranilor, grefată pe vechea lor ură contra boierilor, s-a intensificat în iarna anului 1848, din cauza urmărilor secetei care bîntuise Moldova în vara anului precedent, a pustiirii ogoarelor de către lăcuste și a epizootiei, care făcuse să moară mii de vite. Sărăciți, țăranii rămăseseră în urmă cu plata birului și făcuseră la boieri, arendași, cămătari și negustori, datorii ce se ridicau la peste opt milioane lei pentru a cumpăra cereale, nutreț pentru vite și plata birului. Aceste datorii apăsau mult gospodăriile țărănești și-i împingeau pe țărani la revoltă. Pe lîngă foametea și lipsurile de tot felul ce bîntuiau satele, bătăile și schingiuirile cu instrumente speciale de tortură pe care le sufereau țăranii măreau ura lor contra boierilor. În toamna anului 1847 și în vara anului 1848 nesupunerea la lucru, pribegiile peste hotare și răzvrătirile locale ale țăranilor s-au intensificat. Într-o reclamație adresată ispravnicului de Fălciu împotriva țăranilor, un boier arăta în 1848 că « un duh de revoltă, de nesupunere și de anarhie se înfățoșează astăzi... între locuitori » [1].

Către sfîrșitul iernii anului 1848, agitația contra cîrmuirii boierimii conservatoare și a domniei tiranice a lui Mihail Sturdza a devenit și mai vie. G. Sion, un participant la mișcarea revoluționară din martie, arată că se formaseră « două tabere mari distincte », una guvernamentală, compusă din sprijinitorii domnului, și alta națională, în care « intrau oameni de toate clasele și de diferite nuanțe: funcționari „supărați" de pierderea posturilor, aspiranți la posturi, liberali convinși, patrioți sinceri, sau de calcul, nemulțumiți pentru diverse cauze, ambițioși, în fine oameni de felurite culori » [2]. Despre agitațiile și adunările ce aveau loc la Iași sînt referiri și în memoriile altui contemporan și participant la mișcarea revoluționară, învățatul boier liberal moderat Nicolae Suțu [3]. Acesta subliniază că mulți boieri potrivnici cîrmuirii se concentraseră la Iași, unde în repetate adunări se manifestau pentru îndepărtarea din domnie a lui Mihail Sturdza. Ca mare boier, N. Suțu era împotriva unei mișcări a maselor și privea cu ironie și neîncredere speranța tineretului că ar fi putut avea loc în Moldova o revoluție. La intensificarea agitației revoluționare a contribuit și vestea revoluțiilor de la Paris și Viena. « Proclamarea republicii, fuga regelui Louis Philippe, manifestul lui Lamartine [4], răscularea tuturor naționalităților, arată Sion, electrizară inimele moldovenilor. Toți oamenii bine cugetători văzură o rază de speranță pentru schimbarea lucrurilor » [5]. Ziarele franceze, care, cu

---

[1] *Doc. rev. 1848*, p. 319.
[2] G. Sion, *Suvenire contimpurane*, București, 1888, p. 164—165.
[3] *Mémoires du prince Nicolas Soutzo* . . . , Vienne, 1899, p. 149.
[4] *Manifeste à l'Europe* (n. r.).
[5] G. Sion, *op cit.*, p. 167.

toate măsurile luate de Mihail Sturdza, pătrundeau în țară în plicuri închise, erau traduse și « prin mii de copii răspîndite se făcea propaganda ideilor și faptelor revoluționare din Franța » [1].

Spre mijlocul lunii martie, după închiderea Adunării obștești, agitațiile din Iași deveniră tot mai puternice. În timpul nopții se lipeau afișe pe ziduri în care se cerea libertatea presei, izgonirea din țară a lui Gr. Sturdza, fiul domnitorului, care era urît de popor din cauza cruntei exploatări la care erau supuși țăranii de pe moșiile lui și a abuzurilor pe care le făcea. Nemaiavînd încredere în oștirea națională, Mihail Sturdza a organizat încă din 1846 « o gardă pretoriană », alcătuită din arnăuți, elemente străine, dubioase, mercenari, carę să-l apere în caz de revoluție și dacă va fi învins să-l ajute să fugă peste graniță. Această adunătură de oameni înarmați, gata oricînd la pradă și omor, a mărit starea de agitație din capitala Moldovei.

Consulul Franței, îndemnat de extinderea mișcării, s-a prezentat la domnitor și i-a arătat că, în cadrul unei Europe cuprinse de revoluție, va fi imposibil ca Moldova să rămînă în nemișcare. Clasele « de jos » vor fi cu ușurință cîștigate de insurecție. De aceea i-a propus să ia inițiativa unor reforme imediat realizabile. Dar intervenția consulului francez a fost zadarnică. Domnul i-a răspuns că dacă i se va prezenta un asemenea proiect îl va respinge cu forța sau va fugi ca Ludovic-Filip. Consulul Franței la Iași, Guéroult, a mai făcut o încercare, căutînd să-l convingă pe Sturdza că Principatele Romîne, mai devreme sau mai tîrziu, vor căpăta independența și că deci ar fi mai bine să se pună în fruntea mișcării populare. Prin aceste sugestii date domnitorului, Guéroult spera să-l cîștige pentru reforme burghezo-liberale și să-l antreneze la sprijinirea politicii externe a Republicii Franceze în Europa orientală.

Încă înainte de începutul mișcării revoluționare din Moldova, țarul Rusiei și-a arătat printr-un manifest hotărîrea de a opri valul revoluționar la marginea imperiului său. Cancelarul Rusiei, Nesselrode, comunica la 16/28 martie 1848 consulului general rus din Principate să aducă la cunoștința domnitorului că, oricare ar fi în alte părți « rezultatul orcanului revoluționar, împăratul este determinat a nu suferi ca anarhia să pătrundă în partea staturilor otomane puse sub a lui protecție » [2]. Această atitudine a Rusiei țariste, cunoscută curînd la Iași, va influența în mod negativ asupra desfășurării mișcării revoluționare din Moldova.

Mișcarea revoluționară din martie 1848

În desfășurarea mișcării revoluționare din Moldova se disting două etape: prima etapă cuprinde mișcarea din martie 1848 și lichidarea ei, urmată de a doua etapă, în care s-au dezvoltat și s-au precizat țelurile revoluționare, s-a organizat din nou lupta, fiind atrase în mișcare și masele țărănești.

[1] G. Sion, *op. cit.*, p. 167.
[2] *Anul 1848*, I, București, 1902, p. 168 și 169.

Mişcarea revoluţionară moldoveană trebuia să înceapă concomitent cu cea din Ţara Romînească. Îndată după izbucnirea revoluţiei de la Viena, ţinînd seama de situaţia revoluţionară creată în Principate, N. Bălcescu a apreciat că momentul izbucnirii revoluţiei în Ţara Romînească şi Moldova se apropia şi, împreună cu ceilalţi fruntaşi ai mişcării pentru progres din Ţara Romînească şi Moldova, a căutat să dea revoluţiei o bază organizată unitară. Aflîndu-se la Paris, el a convocat acasă la dînsul în ziua de 8/20 martie 1848 pe toţi « moldo-romînii ». La întrunire au participat, pe lîngă muntenii N. Bălcescu, A. G. Golescu (Negru), D. Bolintineanu, C. Mavrodin, şi moldovenii Iancu Alexandri, V. Mălinescu, I. Lecca, Teodor Rîşcanu şi I. T. Curius. În această adunare s-a hotărît să se înceapă lupta revoluţionară, redactîndu-se şi un program revoluţionar burghezo-democratic. Referitor la problema ţărănească s-a stabilit ca împroprietărirea să se facă prin despăgubire. Bălcescu a propus ca toţi împreună, atît moldoveni cît şi munteni, să se adune în Ţara Romînească, unde să înceapă mişcarea şi apoi să treacă în Moldova. Dar moldovenii prezenţi la consfătuire au fost de părere că « mişcarea să fie simultană şi că fiecare să meargă în principatul lui » [1]. Desfăşurarea evenimentelor ulterioare a arătat că a triumfat ultima propunere. După luarea acestei hotărîri, N. Bălcescu şi A. G. Golescu (Negru) au plecat spre patrie, fiind urmaţi după cîteva zile de toţi ceilalţi.

Printre moldovenii care se aflau atunci la Paris era şi C. Negri. El pleca spre ţară hotărît să-şi împartă moşiile, cu despăgubire, scutindu-i pe ţărani de a-şi mai plăti datoriile. C. Negri a ajutat cu bani pe revoluţionarii din Paris pentru a se reîntoarce cît mai repede în ţară. Ajuns la Galaţi după ce mişcarea revoluţionară începuse, el a fost oprit să intre în Moldova. Nici ceilalţi moldoveni nu vor putea ajunge în ţară. Din această cauză s-a schimbat planul iniţial de acţiune, fapt care va avea importante consecinţe în desfăşurarea revoluţiei de la 1848.

În martie 1848 a fost răspîndit la Iaşi şi în ţinuturi un apel anonim către moldoveni prin care se demascau corupţia şi abuzurile domnitorului şi ale favoriţilor săi. « Bărbaţi moldoveni — încheia acest apel —, treziţi-vă, fie-vă milă de voi, de averele voastre şi de viitorimea voastră... Adunaţi-vă, sfătuiţi-vă cu înţelepciune, fără turburare şi cerînd alegere de domn patriot... Luaţi pildă de la neamurile luminate că îşi rostesc cugetarea în slobozenie. Nu vă temeţi de despotismul lui vodă... Miliţia este moldoveană, este a voastră, pentru voi. Toţi ofiţerii sînt luminaţi şi buni patrioţi. Ei aşteaptă baterea ceasului şi a unui clopot de unire spre îndreptare ». Această chemare pentru « fericirea norodului » venea din partea unor « patrioţi şi partidă mare » [2]. Un rol important în mobilizarea la Iaşi a cît mai multă lume din ţinuturi l-au avut Costache Moruzi şi Emanoil Costache Epureanu.

---

[1] Cf. Notele dictate de N. Bălcescu lui Ion Ghica în 1852, publicate de Gh. Georgescu-Buzău, *Activitatea lui N. Bălcescu pentru pregătirea dezlănţuirii revoluţiei din 1848*, în *Studii*, IX (1956), nr. 1, p. 47 şi 57.

[2] *Anul 1848*, I, p. 144—145.

Poziţiile cu privire la căile care trebuiau urmate în lupta revoluţionară din primăvara anului 1848 erau diferite. Unii boieri liberali se pronunţau pentru o amînare a declanşării mişcării pînă la unirea Germaniei şi reconstituirea Poloniei. Boierii ostili lui Mihail Sturdza erau şi ei pentru o amînare sau chiar voiau să nu se ajungă la o mişcare. În sfîrşit, exista o grupare liberal-democrată grăbită să treacă la luptă, hotărîtă să înceapă mişcarea. Membrii acestei grupări ţineau întruniri numeroase, discutau asupra măsurilor care urmau să fie luate. La aceste adunări participau şi reprezentanţii celorlalte grupări, pentru a vedea la ce hotărîri se va ajunge. Dat fiind numărul mare de participanţi la aceste întruniri, guvernului îi era teamă să le interzică. În aceste împrejurări a avut loc adunarea de la 27 martie/8 aprilie de la Iaşi.

În seara acelei zile s-au adunat la hotelul Petersburg din Iaşi peste 1 000 de oameni aparţinînd tuturor păturilor burgheziei, boierimii liberale şi cîţiva reprezentanţi ai opoziţiei boiereşti conservatoare. Participau şi emigraţi polonezi, negustori şi meseriaşi germani şi evrei. Dacă se aflau şi elemente ţărăneşti din cartierele mărginaşe, ţăranii din satele apropiate nu fuseseră chemaţi, din cauza opoziţiei boierimii liberale moderate. Asemenea întruniri nu-i conveneau guvernului, totuşi, sub presiunea mulţimii adunate, el a aprobat ţinerea adunării şi a trimis pe ministrul din Lăuntru însoţit de şeful poliţiei să afle care erau revendicările ce se vor formula.

Adunarea a fost prezidată de Gr. Cuza, cunoscut pentru ideile sale liberale şi pentru acţiunile sale împotriva guvernului lui Mihail Sturdza. Au luat cuvîntul mai mulţi conducători ai mişcării, Lascăr Rosetti, Al. I. Cuza, Vasile Ghica, suditul A. Winkler, care au atacat regimul existent în Moldova, cerînd ministrului din Lăuntru explicaţii şi măsuri de îndreptare. Încercările ministrului de a intimida adunarea, care se transformase « într-un club revoluţionar », rămînînd fără nici un efect, el a trebuit să bată în retragere, prefăcîndu-se că recunoaşte ca drepte cererile formulate. După încheierea dezbaterilor, s-a hotărît ca un comitet alcătuit din 16 persoane, boieri şi burghezi, să redacteze o petiţie care să fie înaintată domnitorului. Sub impresia acestei adunări, a numărului mare de oameni, mai mulţi miniştri, înalţi funcţionari ai statului şi deputaţi ai Adunării obşteşti şi-au dat demisia.

Programul şi tactica revoluţionară

Problemele de bază care trebuiau să fie rezolvate de poporul romîn în revoluţia de la 1848 erau emanciparea ţăranilor de servituţile feudale şi împroprietărirea lor, desfiinţarea privilegiilor feudale, înfăptuirea unităţii naţionale şi cucerirea independenţei statului. Cucerirea puterii în stat era primul pas al luptei revoluţionare. Aceste ţeluri au fost urmărite de partea cea mai înaintată a conducerii mişcării.

După adunarea de la hotelul Petersburg au apărut distincte două grupări în conducerea mişcării revoluţionare: una, liberal-democrată, sprijinită de burghezie, şi alta a boierilor liberali moderaţi şi a opoziţiei conservatoare

boiereşti. Gruparea liberal-democrată, din rîndurile căreia făceau parte V. Alecsandri, Al. I. Cuza, Zaharia Moldovanu etc., urmărea schimbarea imediată a orînduirii feudale şi înlocuirea ei prin orînduirea burgheză. Gruparea boierilor liberali moderaţi era pentru trecerea treptată la noua orînduire pe calea reformelor, fără revoluţie, temîndu-se de mase. Ea considera că primul pas era înlăturarea lui Mihail Sturdza, care la ultimele alegeri de deputaţi pentru Adunarea obştească folosise aparatul de stat pentru a o împiedica să-şi aleagă candidaţii. Cele două grupări erau unite prin ura comună contra cîrmuirii tiranice a lui Mihail Sturdza. Cu aceste gînduri s-au întrunit reprezentanţii lor în casa lui Costache Sturdza a doua zi după adunarea de la hotelul Petersburg, la 28 martie/9 aprilie, pentru a redacta petiţia în care să fie prezentate revendicările lor. Pentru a fi puse de acord « opiniile extreme », arată N. Suţu, condiţia « sine qua non » pentru cooperarea boierilor liberali moderaţi şi a opoziţiei conservatoare la mişcare a fost « ca plîngerile să fie formulate sub formă de petiţie, care să fie remisă domnitorului fie direct, fie prin intermediul ministrului din Lăuntru ; ca, odată petiţia remisă, orice întrunire să înceteze şi orice asociaţie să fie dizolvată » [1]. Această dublă condiţie era impusă de faptul că boierimea liberală moderată şi opoziţia conservatoare se temeau că, dacă se vor continua manifestaţiile, masele orăşeneşti şi ţărăneşti, sub conducerea unor elemente avansate, cum era Zaharia Moldovanu, se vor ridica împotriva întregii boierimi, nu numai contra celei conservatoare susţinătoare a lui Mihail Sturdza. Nevoind să se despartă de boierimea liberală moderată pentru a se pune în fruntea maselor, gruparea liberal-democrată a cedat, gîndind că, după ce-şi va întări poziţia în colaborare cu boierii liberali moderaţi, va putea să treacă la acţiuni mai radicale. « Cînd, la 28 mart — spune M. Kogălniceanu la sfîrşitul lui august 1848, în *Dorinţele partidei naţionale în Moldova* —, obştea adunată în Iaşi din toate ţinuturile Moldovei a cerut numai acele 35 puncturi întemeiate pe Reglement, ea prin aceasta n-a arătat că n-ar ave trebuinţă şi de alte reforme mai radicale » [2].

După ce s-a ajuns la un acord între cele două părţi, au început să fie discutate articolele petiţiei, a cărei elaborare a fost încredinţată unui comitet de şapte persoane. Lui Vasile Alecsandri i-a revenit sarcina să redacteze această petiţie.

Petiţia-proclamaţie cuprindea, în cele 35 de articole ale sale, următorul program de revendicări: siguranţa persoanei, eliberarea tuturor deţinuţilor politici, răspunderea miniştrilor pentru actele lor, reformă şcolară pe o temelie largă, naţională, desfiinţarea vămii de export pentru cereale, înfiinţarea unei bănci naţionale, îmbunătăţirea soartei ţăranilor. În sfîrşit, în ultimele articole se cerea dizolvarea Adunării obşteşti, aleasă prin abuzuri şi violenţe, constituirea unei noi adunări, care să fie « adevărata reprezentaţie a naţiei », desfiinţarea cenzurii şi alcătuirea unei gărzi cetăţeneşti [3]. Conţinutul petiţiei exprima cu

[1] *Mémoires du prince Nicolas Soutzo* . . ., Vienne, 1899, p. 154.
[2] *Anul 1848*, IV, p. 91.
[3] *Ibidem*, I, p. 176—179.

moderație interesele burgheziei și ale boierimii liberale. Deși în primul articol se proclama « Sfînta păzire a Regulamentului », ultimele revendicări erau în contradicție cu legiuirea care sta la baza statului boieresc. Dacă se realizau aceste trei revendicări — dizolvarea vechei Adunări obștești și alegerea uneia noi, desființarea cenzurii și alcătuirea unei gărzi cetățenești — burghezia și boierii liberali ar fi putut înlătura de la putere boierimea conservatoare și pe Mihail Sturdza însuși. Întărită, burghezia ar fi putut duce cu succes, cu sprijinul maselor, lupta pentru înlăturarea orînduirii feudale și instaurarea propriei sale orînduiri. O dată petiția redactată, sute de persoane au venit s-o semneze în casa lui C. Sturdza, din seara zilei de 28 martie și pînă a doua zi după amiază. Ea a fost iscălită și de mitropolit și de către unii miniștri demisionați. Apoi a fost trimisă domnitorului printr-o deputație din care făceau parte Vasile Ghica, C. Rolla, Costache Moruzi și alții.

Primind răspunsul lui Sturdza că refuza să accepte din cele 35 de puncte dizolvarea Adunării obștești și înființarea gărzii cetățenești, deputația s-a retras spre a-l aduce la cunoștința conducătorilor mișcării, strînși în casa lui Alexandru Mavrocordat la Copou. Sub influența celor mai revoluționari dintre conducătorii mișcării s-a hotărît să nu se admită nicio concesie. Reîntorcîndu-se deputația cu această hotărîre la palat, domnitorul s-a înspăimîntat și a început să se bîlbîie. Somat să dea un răspuns clar într-o jumătate de oră, dacă primește sau nu în întregime cele 35 de cereri, el și-a revenit, a îndepărtat deputația și s-a refugiat cu familia la cazarma miliției pentru a începe reprimarea mișcării [1].

Acțiunile revoluționare de la 28—29 martie/ 9—10 aprilie și reprimarea lor

În conformitate cu cele hotărîte înainte de redactarea petiției, orice manifestări și întruniri trebuiau să înceteze. Aceasta fusese condiția boierilor liberali moderați participanți la mișcare și a opoziției conservatoare. Dar din acest moment s-a ajuns la o ruptură între cele două grupări. Nefiind de acord cu poziția moderaților, care se temeau de mase, unele elemente înaintate din rîndurile grupării liberal-democrate au făcut copii după « petiția-proclamațiune » și le-au răspîndit în Iași și în ținuturi, cu scopul de a atrage masele de partea mișcării. Ele au părăsit casa lui C. Sturdza și s-au întrunit în casa lui Alexandru Mavrocordat, la Copou. În zilele de 28 și 29 martie / 9 și 10 aprilie, strada unde se aflau casele lui C. Sturdza și A. Mavrocordat a fost înțesată de multă lume: burghezi, funcționari, meseriași, lucrători și boieri liberali. Un rol important în atragerea la mișcare a meseriașilor și lucrătorilor l-a avut Zaharia Moldovanu. Începuseră să se strîngă arme și o parte din miliție fusese cîștigată pentru mișcare. După sosirea răspunsului negativ la petiția-proclamațiune, din partea domnitorului, acestei mulțimi adunate în curtea casei Mavrocordat și în stradă i-au vorbit, îndemnînd-o la luptă, Vasile Ghica,

[1] *Anul 1848*, I, p. 228.

Al. I. Cuza şi C. Racliş. S-a cerut înarmarea tuturor pentru ca a doua zi, la 30 martie/11 aprilie, să meargă cu toţii, în frunte cu mitropolitul, « asupra baionetelor tiranului », pentru a « se deschide un viitor naţiei noastre ». Era un ndemn hotărît la lupta revoluţionară.

Nu a mai fost însă timp pentru a se organiza lupta împotriva teroarei dezlănţuite de Mihail Sturdza. După ce s-a terminat adunarea de la Copou, o dată cu venirea nopţii a început şi acţiunea de reprimare a mişcării, sub conducerea celor doi fii ai domnitorului, Dimitrie şi Grigore Sturdza. Acţiunea de înăbuşire a mişcării s-a produs după ce domnitorul se convinsese că nu era vorba numai de « o opoziţie gălăgioasă şi pe hîrtie », căci această opoziţie care ataca guvernul, « deşi pornise greşit acţiunea ei, totuşi dacă ea va fi lăsată să activeze mai departe ea va răsturna guvernul existent în cîteva zile », deoarece toată lumea « era atinsă de căldura revoluţiei » [1]. S-au făcut peste 300 de arestări, unii au fost surghiuniţi pe la moşii sau mănăstiri, iar 13 dintre fruntaşii mişcării [2] au fost porniţi spre Galaţi, de unde urmau să fie trimişi în exil în Turcia. În ţară s-a introdus cea mai severă cenzură. *Albina romînească*, subvenţionată de cîrmuire, condamna mişcarea revoluţionară. La graniţă s-a organizat un riguros control pentru a fi oprită intrarea publicaţiilor cu conţinut revoluţionar şi a tinerilor ce se aflau la studii în Franţa şi reveneau în ţară pentru a participa la lupta revoluţionară. În drumul de la Galaţi la Brăila, şase dintre exilaţi au reuşit să scape de sub pază şi cu paşapoarte austriace au ajuns în Transilvania, de unde se vor îndrepta apoi spre Bucovina. Această provincie, locuită în jumătatea de sud de către romîni, fusese cuprinsă şi ea de transformările revoluţionare, ca şi restul Imperiului habsburgic, şi se bucura de un regim relativ liberal, aşa încît exilaţii moldoveni s-au putut concentra aici în iunie şi iulie 1848 pentru a reorganiza propria lor luptă revoluţionară, fiind sprijiniţi şi de romînii bucovineni.

Caracterul mişcării revoluţionare din martie 1848 şi cauzele înfrîngerii ei

Mişcarea din martie 1848 din Iaşi urmărea să înlăture de la conducere boierimea conservatoare, sprijinitoare a domniei tiranice a lui Mihail Sturdza, pentru a se putea dezvolta apoi lupta revoluţionară pentru înlăturarea orînduirii feudale. Dizolvarea Adunării obşteşti, aleasă prin fraudă şi silnicie, ar fi dus în condiţiile înfrîngerii lui Mihail Sturdza la alegerea unei noi Adunări, cu o majoritate compusă din grupările liberale. Desfiinţarea cenzurii ar fi dezarmat cîrmuirea boierească, ale cărei abuzuri o dată dezvăluite poporului ar fi compromis-o cu totul, iar înfiinţarea gărzilor

[1] B.A.R.P.R., ms. Arh. I. Ghica, *Scrisoarea lui P. Balş către I. Ghica*, din 2/14 mai 1850 (comunicată de C. Bodea).

[2] Cei 13 exilaţi erau Al. I. Cuza, A. Moruzi, V. Canta, Em. C. Epureanu, Zaharia Moldovanu, Lascăr, Mitică şi Răducanu Rosetti, N. Catargiu, D. Filipescu, Gr. Romalo, I. Cuza şi Sandu Miclescu. Erau căutaţi în toată ţara pentru a fi prinşi vii sau morţi Costache Moruzi şi Vasile Ghica. Primul a fost prins în aprilie 1848, iar cel de-al doilea a reuşit să fugă peste graniţă.

naţionale putea pune la dispoziţia luptei revoluţionare o forţă armată de cîteva ori mai mare decît mica oştire sub 2 000 de oameni de care dispunea statul boieresc în toată ţara. Văzînd clar primejdia, Mihail Sturdza s-a opus cu hotărîre satisfacerii acestor revendicări, prefăcîndu-se că pe celelalte le-ar fi acceptat. Refuzul său a determinat pe conducătorii grupării liberal-democrate să renunţe la colaborarea cu boierii liberali moderaţi şi cu opoziţia conservatoare şi să pornească la ridicarea la lupta revoluţionară a maselor. Zaharia Moldovanu spunea muncitorilor şi meseriaşilor, pe care-i recruta în acest scop, că mişcarea avea ca ţel să proclame republica, iar Costache Moruzi, care dusese o vie şi perseverentă agitaţie pentru organizarea adunării de la Iaşi, a declarat la interogatoriu, după ce a fost prins în fruntea unei cete de ţărani înarmaţi, « că reforma de căpetenie ce ei vroiau să facă era de a îmbunătăţi soarta ţăranilor pentru a feri vreo răzvrătire» [1].

Mişcarea din martie din Iaşi a avut totuşi un caracter revoluţionar limitat, determinat de slăbiciunea burgheziei şi de colaborarea ei cu boierimea liberală moderată interesată în instaurarea noii orînduiri, dar pe calea reformelor, şi cu opoziţia conservatoare. Aceste grupări boiereşti care erau împotriva mişcării maselor şi au împiedicat introducerea în petiţia-proclamaţie a precizării că îmbunătăţirea soartei ţăranilor trebuia să stea în desfiinţarea servituţilor feudale şi împroprietărirea lor cu pămînt. Din această cauză nici nu s-a făcut apel la ţărani în timpul mişcării din martie. Nemulţumit de opoziţia conservatoare, cu care era în contact la Iaşi, Faustin Filanowicz, conducătorul emigraţilor democraţi-revoluţionari poloni în Moldova, învinovăţea în iulie 1848 « aristocraţia moldoveană, care nu vrea să piardă nimic din privilegiile sale » şi că ea « nu ura decît pe domn » [2]. Mişcarea revoluţionară din martie a început prea devreme, înainte de a se produce revoluţiile din Ţara Romînească şi Transilvania şi fără revoluţionarii moldoveni care veneau de la Paris. Teodor Rîşcanu, V. Mălinescu, N. Chinezu şi Gr. Cozadini, spirite avansate, sosiţi în Transilvania, au încercat să pătrundă în ţară după reprimarea mişcării prin pasul Oituzului, dar la Grozeşti au fost descoperiţi, din care cauză au fost nevoiţi în urma unei ciocniri să se retragă dincolo de munţi. Şi încercarea lui Costache Negri, I. Alexandri şi Al. Russo, colaboratori apropiaţi ai lui N. Bălcescu, de a intra în Moldova prin Ţara Romînească n-a reuşit. Planul făurit la Paris împreună cu revoluţionarii munteni de a începe lupta revoluţionară în acelaşi timp în Moldova şi Ţara Romînească nu s-a putut realiza. Nici M. Kogălniceanu nu a putut să participe la mişcare. La acea dată el era în conflict cu domnitorul, deoarece în calitate de avocat al mănăstirii Neamţ protestase împotriva unui abuz săvîrşit de fiul domnitorului, Grigore Sturdza, care pe un preţ derizoriu luase în arendă 12 moşii ale mănăstirii. Îndrăznind să aducă acest fapt la cunoştinţa consulului rus, domnitorul îl condamnase la surghiun la Soveja. Fiind urmărit, M. Kogălniceanu, ajutat de Gr. Ghica, viitorul domn al Moldovei, care l-a ţinut

[1] *Anul 1848*, I, p. 266.
[2] *Ibidem*, II, p. 270.

ascuns pe moşiile lui, şi de ispravnicul de Neamţ, V. Rosetti, un simpatizant al mişcării revoluţionare, nu a putut fi arestat de zbirii stăpînirii. În lunile aprilie-iulie el ţinea consfătuiri conspirative împotriva guvernului. La 22 iulie/3 august era încă în Moldova, după cum se constată din « protestaţia » lui prin care se arată că nici el şi nici N. Istrate nu erau autorii pamfletului « Căinţa încrederii în boierii aristocraţi şi sfînta hotărîre de a nu-i mai crede ». El menţiona cu acest prilej că se afla în Moldova, « bine sănătos ». În tot acest timp el a scris şi a răspîndit în ţară broşuri şi satire împotriva lui M. Sturdza.

În condiţiile arătate, mişcarea revoluţionară din martie a putut fi înfrîntă. Dar înfrîngerea mişcării n-a însemnat şi sfîrşitul luptei revoluţionare din Moldova în 1848.

Continuarea mişcării revoluţionare

După evenimentele din martie, tendinţa de continuare şi dezvoltare a mişcării revoluţionare a devenit tot mai evidentă în rîndul maselor, în proiectele şi programele elaborate de conducătorii ei, atît ale celor rămaşi în ţară cît şi ale celor din emigraţie. Legăturile tot mai strînse ale moldovenilor cu revoluţionarii din Ţara Romînească şi Transilvania şi izbucnirea revoluţiilor în aceste principate au întărit convingerea în necesitatea luptei comune.

A început cea de-a doua etapă a mişcării revoluţionare în Moldova. Condiţiile de luptă vor fi grele şi acum, deoarece în ţară erau urmărite cu severitate orice manifestări revoluţionare. Membrii partidei naţionale, cum începeau să se numească liberalii-democraţi şi liberalii-moderaţi împreună, erau organizaţi în două grupări, în două comitete revoluţionare. Unul acţiona în ţară în condiţii conspirative, iar al doilea peste hotare. Cele două comitete revoluţionare, avînd experienţa eşecului din primăvara anului 1848, urmăreau să dea mişcării un program politic mai radical, să organizeze temeinic lupta şi să facă apel la masele populare, în special la ţărănime. Apar o serie de broşuri, memorii şi proiecte de constituţie.

Gruparea din partida naţională rămasă în ţară a continuat calea memoriilor, dar nu către domnitor. Aceste memorii erau trimise Turciei şi Rusiei. Primul memoriu a fost trimis la Constantinopol în luna iunie 1848 prin consulul Prusiei la Iaşi, Richthoffen. În acest memoriu se făcea istoricul tuturor abuzurilor săvîrşite de domnitor, era prezentată desfăşurarea evenimentelor din luna martie şi represiunea cu care domnitorul a răspuns la petiţia care i-a fost adresată. Se cerea îndepărtarea regimului de corupţie al domnitorului. Pe aceeaşi poziţie se plasa şi broşura *Mihail Sturdza, partida naţională şi comisia*, redactată după sosirea în Principate a generalului rus Duhamel şi a comisarului turc Talaat-efendi, care urmau să ancheteze starea de nemulţumire din Moldova şi Ţara Romînească. În această broşură s-a arătat în mod categoric că între ţară şi domnitor prăpastia era prea adîncă pentru a se fi putut nădăjdui o împăcare. Totuşi şi de astă dată apărea evident faptul că autorii broşurii urmăreau îmbunătăţirea situaţiei pe

cale pașnică. Se aștepta ca rezolvarea crizei să fie făcută de reprezentanții « Curților protectoare și suzerană » veniți în țară. În mod deosebit găsim însă în această broșură o atenție sporită pentru țărani, arătați ca osîndiți să poarte singuri toată greutatea statului, drept răsplată suferind toate asupririle din partea întregului aparat de stat în frunte cu domnitorul. În sfîrșit, memoriul remis comisarului Porții de către mitropolit și o delegație de boieri, fiind prezentă și o mare mulțime de orășeni, relata o serie de abuzuri și abateri ale domniei de la prevederile Regulamentului organic, dar nu depășea caracterul unui protest pașnic.

Paralel cu activitatea comitetului din Moldova, care prin petiții și memorii rămăsese încă în faza de a solicita bunăvoința împăraților Rusiei și Turciei pentru îndreptarea situației din țară, exilații au început să se adreseze poporului. În Moldova ei au răspîndit broșuri prin agenții lor, cerînd schimbarea orînduirii existente în vederea căreia făceau apel la ajutorul tuturor păturilor sociale. Deseori însă țăranii priveau cu scepticism îndemnurile ce le primeau, neavînd încredere în boierimea liberală moderată, care, la rîndul ei, căuta să obțină o înlocuire a orînduirii, fără a avea de gînd să satisfacă revendicarea principală a țărănimii, împroprietărirea cu pămînt.

Pe măsură ce în țară mișcarea revoluționară se adîncea, programul exilaților se radicaliza în timp ce se întîlneau revoluționarii exilați cu cei ce se întorceau de la Paris. Broșura redactată de Vasile Alecsandri în mai 1848, intitulată *În numele Moldovei, a omenirii și a lui Dumnezeu*, după ce arăta starea jalnică a Moldovei, termina printr-un apel la unirea tuturor împotriva lui Mihail Sturdza. Se urmărea atragerea la mișcare în primul rînd a « locuitorilor săteni », apoi a negustorilor, dar și a boierilor, ceea ce indica limitele acestei broșuri. Semnificativ broșura se adresa « fraților romîni din toată Romînia », ceea ce înseamnă că se făcea pregătirea pentru o mișcare comună cu muntenii și transilvănenii. Și în *Proclamația partidului național din Moldova către romîni* se acorda o deosebită atenție « locuitorilor săteni », cărora li se promitea că « li se pregătește un viitor frumos și fericit ». Se cerea unirea « împotriva ocîrmuirii mîrșave și asupritoare » pentru « a scăpa patria noastră din ghiarele ei » [1]. Conținutul celor două proclamații arată în mod evident că se urmărea atragerea țăranilor de partea mișcării, fără să se prevadă însă măsurile concrete pentru îmbunătățirea situației lor.

În literatura istorică burgheză a fost prezentat fără temei ca fiind de proveniență moldoveană programul de revendicări cuprins în broșura *Ce sînt meseriașii ?* scrisă după modelul broșurii privind starea a treia a lui Siéyès. Într-adevăr, această broșură conținea idei mult mai avansate decît memoriile care au apărut după înăbușirea mișcării din martie, iar analiza textului acestei broșuri din punct de vedere istoric și lingvistic arată originea ei munteană.

[1] *Anul 1848*, I, p. 458—459. Printre cei 18 semnatari ai proclamației se aflau și moldovenii întorși de la Paris: C. Negri, Iancu Alexandri, Alecu Russo, N. Ionescu etc.

Programul revoluționar de la Brașov

Programul revoluționar moldovean cel mai înaintat a fost *Prințipiile noastre pentru reformarea patriei*, redactat la 12/24 mai 1848 la Brașov de grupul de exilați, care cuprindea pe cei mai înaintați luptători moldoveni. De data aceasta erau împreună conducătorii mișcării din martie și grupul de moldoveni întorși de la Paris în frunte cu C. Negri și Al. Russo. În cele șase articole ale *Prințipiilor* se prevedea

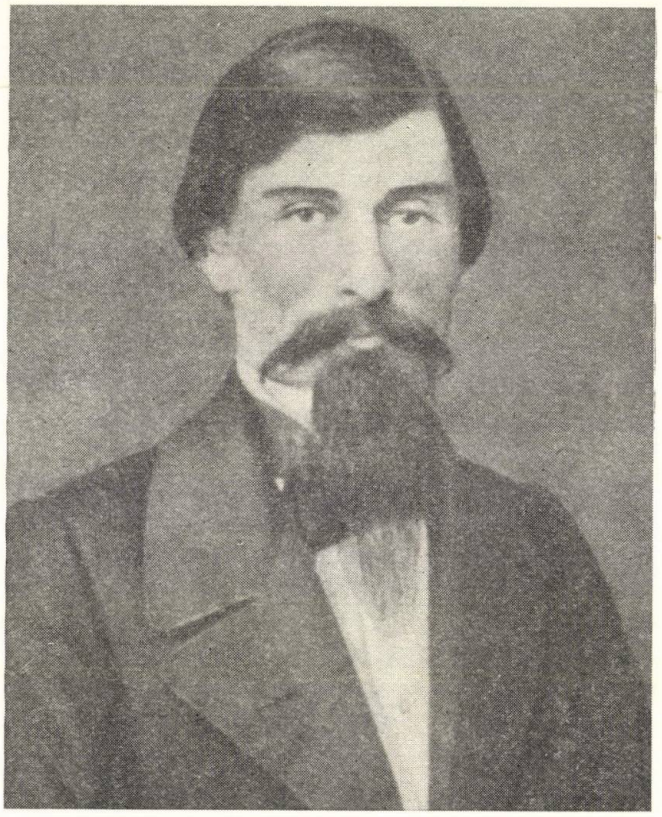

Fig. 1. — Alecu Russo (1817—1859), fotografie.

completa abolire a tuturor privilegiilor feudale, « Întemeierea instituțiilor țării pe principiile de libertate, de egalitate și frățietate dezvoltate în toată întinderea lor ». În acest program, chestiunea țărănească ocupa un loc central. Ea era înscrisă în primul și al treilea articol al « Prințipiilor » de la Brașov. Se prevedea cea mai radicală rezolvare a problemei țărănești într-un program burghez: desființarea iobăgiei și împroprietărirea țăranilor « fără nici un fel de răscumpărare din partea lor » [1]. Dacă toate celelalte revendicări se întîlnesc în diferite

[1] V. Popovici, *Dezvoltarea mișcării revoluționare din Moldova, după evenimentele din martie 1848*, în *St. cerc. șt. Iași*, 1954, 1—2, p. 447. Doc. original se află în Biblioteca Universitară din Cluj.

proiecte de reforme anterioare anului 1848, soluționarea radicală dată problemei țărănești de data aceasta este cu totul nouă. Ea depășește în această chestiune punctul de vedere anterior al lui C. Negri, luptător pentru cauza țărănească, care era pentru împroprietărirea cu despăgubire, precum și cuprinsul articolului 13 al Proclamației de la Islaz. Este evident faptul că revoluționarii moldoveni, ajungînd la Brașov, după ce participaseră la impresionanta manifestație populară de pe Cîmpia Blajului, fuseseră puternic influențați de atitudinea dîrză a maselor populare transilvănene, care au impus un larg program de schimbări sociale. Astfel, punctul al treilea din programul de la Brașov referitor la problema țărănească reproducea aproape cu aceeași formulare articolul 3 din Protocolul de la Blaj, care cerea « fără întîrziere desființarea iobăgiei fără nici o despăgubire din partea țăranilor iobagi » [1]. În sfîrșit, pentru prima dată apărea concretizată în mod precis într-un program de reforme problema unirii și independenței naționale. În punctul al 6-lea se înscria « Unirea Moldovei cu Valahia într-un singur stat neatîrnat romînesc ». Ideea unirii Moldovei cu Țara Romînească nu era un lucru nou, căci era îmbrățișată de cele mai progresiste elemente din cele trei țări românești, care vedeau în realizarea ei începutul înfăptuirii unității depline a românilor, dar înscrierea ei într-un program de revendicări revoluționare constituia un pas înainte în lupta spre unire a poporului român.

Programul de la Brașov, deși rezumat numai în 6 articole, exprima cele mai largi aspirații ale burgheziei și țărănimii, căpătînd astfel un caracter burghezo-democratic. Prin acest program se dădea o nouă orientare mișcării revoluționare din Moldova.

Dorințele partidei naționale în Moldova

Sub puternica impresie a luptei românilor transilvăneni și a revoluției din Țara Romînească, exilații au plecat în Bucovina, pentru a organiza continuarea mișcării revoluționare în Moldova pe baze noi. La Cernăuți ei s-au întîlnit cu M. Kogălniceanu și cu alți moldoveni refugiați, cu care au organizat Comitetul revoluționar moldovean.

Era necesar ca « prințipiile » elaborate la Brașov să fie expuse într-un larg program de revendicări sociale și politice. Cu redactarea acestui program a fost însărcinat M. Kogălniceanu de către Comitetul revoluționar moldovean. Kogălniceanu arată cum a ajuns la elaborarea acestui program: « Junimea refugiată la Cernăuți formula și ea programul său politic, economic și social, sub titlul de *Dorințele partidului național din Moldova*. Redacțiunea mi-a fost încredințată mie » [2]. La Cernăuți, unde s-au redactat și publicat *Dorințele partidei naționale...*, se cunoșteau proclamația de la Islaz și programul revoluționar

[1] G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*, vol. II, Sibiu, 1890, p. 121.

[2] M. Kogălniceanu, *Desrobirea țiganilor, oborîrea pronomiilor și privilegielor de naștere și de castă, emanciparea țăranilor*. Discurs rostit la Academia Romînă la 1. IV. 1891, în *An. Acad. Rom.*, seria II, tom. XIII (1890—1891), Partea administrativă și dezbaterile, p. 28.

de la Blaj. Avînd în față aceste documente, precum și « prințipiile » de la Brașov, Kogălniceanu a elaborat programul mișcării revoluționare moldovene. De altfel, el afirmă că la Brașov s-a făcut adevăratul program al partidei naționale

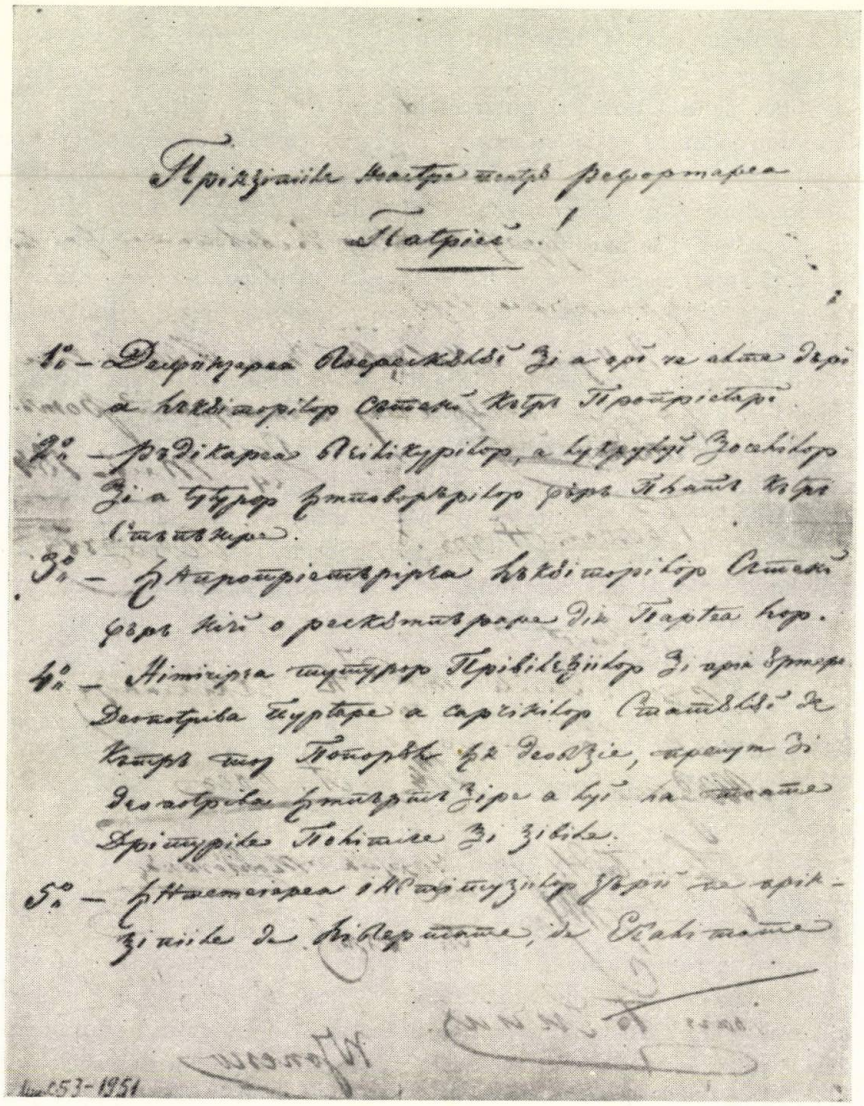

Fig. 2. — *Prințipiile noastre pentru reformarea patriei*, prima pagină.

din Moldova, la care au aderat toți refugiații din Cernăuți și care apoi a fost dezvoltat în *Dorințele partidei naționale.*

Într-o largă expunere de motive, Kogălniceanu justifica programul de revendicări al partidei naționale. El condamnă Regulamentul organic, care prin

prevederile lui oprea dezvoltarea societăţii. Pornind de la principiul că toţi oamenii sînt egali în faţa legilor, avînd aceleaşi drepturi şi datorii, se sublinia marea discrepanţă care exista în Moldova la acea dată între cei un milion şi

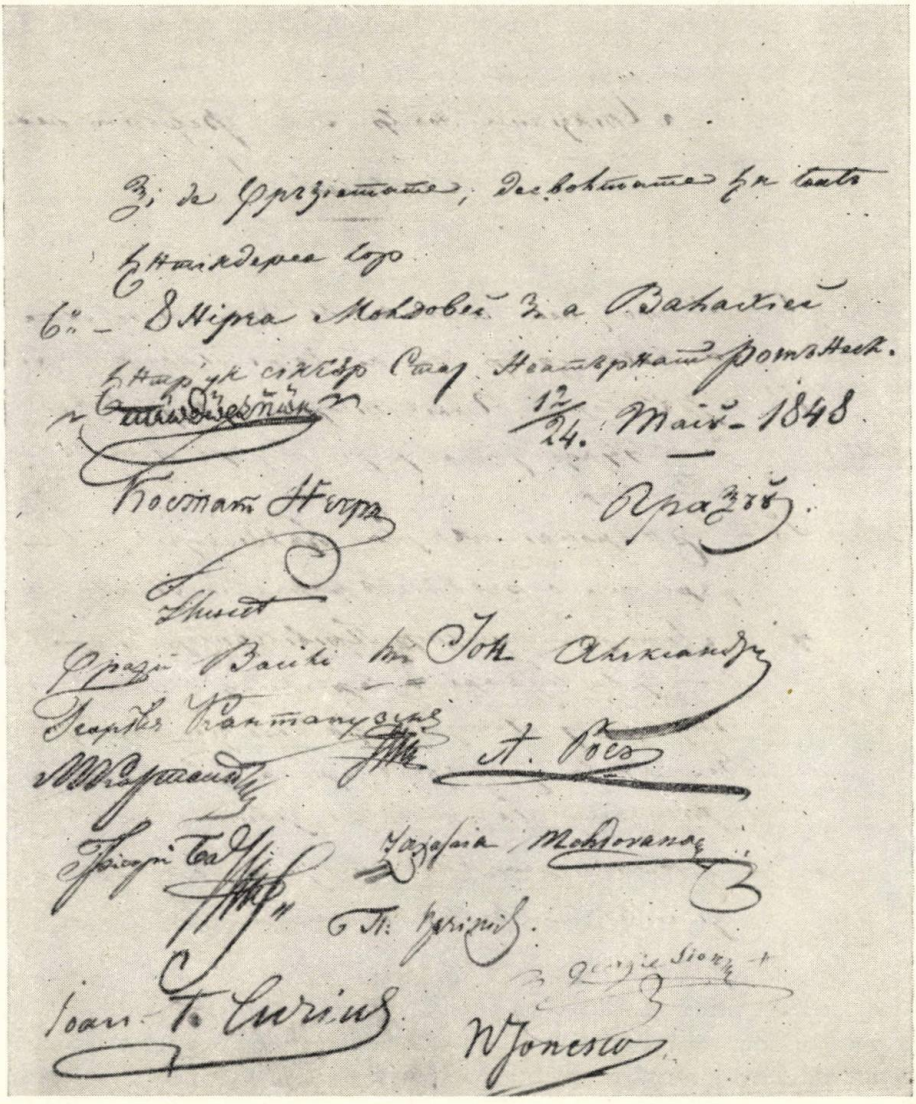

Fig. 2. — *Prinţipiile noastre pentru reformarea patriei*, pagina a doua.

jumătate de locuitori ţărani şi orăşeni şi cei trei mii de boieri, singurii consideraţi cetăţeni. În special ţăranii erau fără nici un drept, nu aveau asigurate nici cele mai elementare condiţii de dezvoltare materială şi intelectuală. Erau supuşi numai dărilor şi greutăţilor ţării. Pe drept cuvînt ţăranii erau prezentaţi ca simple

instrumente de muncă în mîna boierilor şi a statului feudal. Condamnînd starea de cumplită suferinţă a ţărănimii, M. Kogălniceanu ajungea pînă la o înaltă formulare a nedreptăţii sociale: « că nu este omenesc ca omul să exploateze pre om, ca cei mulţi să fie instrumentele de muncă a celor puţini » [1]. Se demonstra necesitatea desfiinţării boierescului şi a împroprietăririi ţăranilor, dar prin

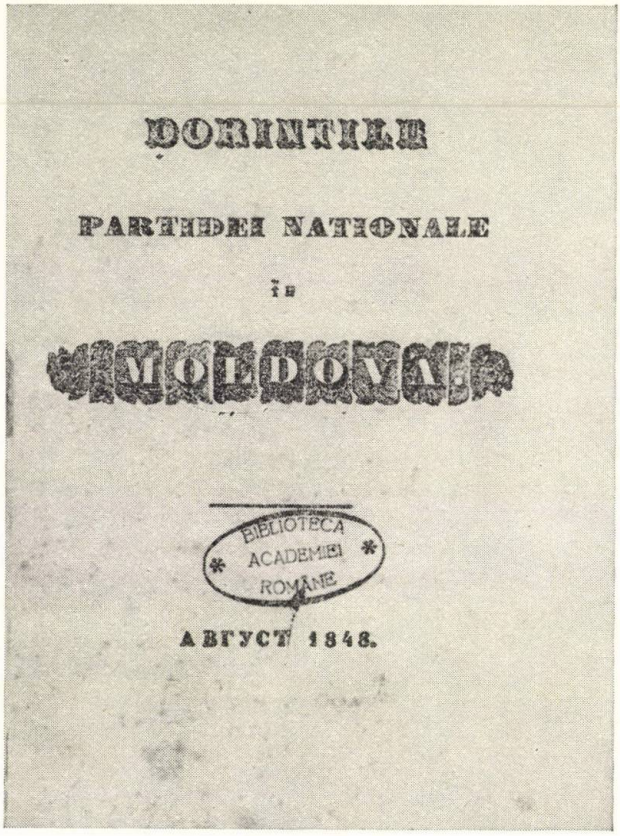
DORINŢILE

PARTIDEI NAŢIONALE

în

MOLDOVA

BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

АВГУСТ 1848.

Fig. 3. — *Dorinţele partidei naţionale în Moldova*, pagina de titlu.

răscumpărare. Unirea Moldovei cu Ţara Romînească era socotită drept « cheia bolţei » fără de care s-ar prăbuşi tot edificiul naţional. Se schiţa şi un larg program de dezvoltare economică a Moldovei. Partida naţională din Moldova mai susţinea şi alte reforme principale cu caracter burghez: egalitatea în drepturi civile şi politice, libertatea individuală, desfiinţarea privilegiilor de clasă, instrucţie egală şi gratuită, desfiinţarea robiei cu despăgubirea numai a celor ce ar cere-o, autonomia deplină a ţării, înfiinţarea unei bănci naţionale şi de scont, înfiinţarea unor gărzi urbane şi rurale, libertatea cultelor, secularizarea averilor închinate

[1] *Anul 1848*, IV, p. 108.

locurilor sfinte etc. Multe din aceste revendicări cu aproape aceeași formulare se întîlnesc atît în programul aprobat de Adunarea națională de la Blaj, cît și în « Proclamația » de la Islaz, ceea ce dovedește unitatea de luptă revoluționară a întregului popor romîn. *Dorințele partidei naționale* preconizau alcătuirea unui stat organizat pe baze constituționale, cu o monarhie electivă și regim parlamentar, întreaga activitate politică urmînd să se desfășoare sub controlul unui parlament ales de obștea cetățenilor contribuabili, toți egali în drepturi și datorii.

În afară de acest program, M. Kogălniceanu a mai redactat și *Proiectul de Constituție pentru Moldova*, avînd ca izvoare pe lîngă programele revoluționare ale anului 1848 din țările romîne și constituțiile burgheze din Occident, în special constituția belgiană din 1831. Proiectul prevedea organizarea statală a Moldovei sub forma unei monarhii constituționale, cu o domnie temporară și regim reprezentativ și în temeiul principiului burghez al separației puterilor. Toate ideile din *Dorințele partidei naționale* își găseau o largă dezvoltare în cele 120 de articole ale *Proiectului de Constituție*. Cu acest proiect se încheia seria de memorii, proclamații și proiecte de reforme ale mișcării revoluționare moldovene. Ambele programe redactate de M. Kogălniceanu în vara anului 1848, *Dorințele partidei naționale în Moldova* și *Proiect de Constituție pentru Moldova*, expresie a intereselor de clasă ale burgheziei și boierimii liberale îmburghezite, deși mai înaintate decît programul de la Iași din martie 1848, constituiau un pas înapoi atît față de programul revoluționar de la Brașov — întrucît impuneau desființarea servituților feudale și împroprietărirea țăranilor prin răscumpărare —, cît și față de cel de la Islaz, căci, spre deosebire de acesta, în locul republicii burghezo-democratice acceptau monarhia constituțională parlamentară, frînă în calea luptelor viitoare ale țărănimii și proletariatului.

Spre deosebire de răspîndirea pe care au avut-o programele revoluționare din Țara Romînească și Transilvania, programele moldovene au avut o arie de difuzare mult mai restrînsă. Programul de la Brașov a fost mult mai tîrziu tipărit. Una din cauzele principale care au împiedicat o largă pătrundere în mijlocul maselor a *Dorințelor partidei naționale* a fost ocuparea Moldovei de către armata țaristă pentru a opri o nouă izbucnire revoluționară.

Reorganizarea mișcării revoluționare moldovene

Paralel cu cristalizarea programului, Comitetele revoluționare desfășurau o vie activitate de organizare a luptei, adaptînd-o la condițiile create de înfrîngerea mișcării din martie și de ocupația țării de către armata contrarevoluționară străină. Încă de la începutul lunii iunie 1848 activa la Cernăuți Comitetul revoluționar moldovean, avînd în frunte pe C. Negri, Al. I. Cuza, P. Cazimir, Zaharia Moldovanu și alții. Acest comitet era în strînsă legătură cu Comitetul revoluționar din Moldova, în rîndurile căruia se remarcau Gr. Cuza, Gr. Ghica, Alecu Aslan și Al. Mavrocordat. Delegați ai celor două comitete se

întruneau în mod conspirativ în țară sau lîngă graniță, pentru a discuta și hotărî asupra desfășurării mișcării din Moldova.

Pentru crearea mijloacelor financiare necesare mișcării, a luat ființă o « casă de bani », cu fonduri realizate fie prin donațiile membrilor, fie pe calea unei liste de contribuții, acoperită prin subscrieri sau împrumuturi în Moldova și în Bucovina. Din « Comitetul executiv » al acestei « case de bani » făceau parte C. Negri, Al. I. Cuza și P. Cazimir. Comitetul revoluționar din Cernăuți era în strînsă legătură cu cel muntean, unde a trimis pe Iancu Alexandri, fratele poetului. În Moldova începeau să se strîngă arme pentru o nouă acțiune revoluționară. Comitetul revoluționar moldovean urma să ridice pe țărani la luptă, să facă un centru de rezistență în regiunea muntoasă, așa cum făceau și revoluționarii munteni. Membrii Comitetului revoluționar din Cernăuți insistau în mod deosebit pe lîngă comitetul din Moldova să acționeze mai energic, să se retragă în regiunea de munte și de acolo, cu ajutorul țăranilor și în strînsă legătură cu revoluția muntеană, să înceapă lupta pentru eliberarea țării. În vara anului 1848 s-a întocmit de către Răducanu Rosetti un amănunțit proiect de organizare a unei insurecții în Moldova. Acest proiect stabilea în fiecare ținut, începînd de la Galați pînă la Dorohoi, măsurile ce trebuiau luate și persoanele care trebuiau să organizeze insurecția. Printre acestea cei mai importanți erau Alecu Sturdza, Vasile Sturdza, C. Hurmuzaki, V. Canta și N. Ghica.

Desfășurarea victorioasă a revoluției din Țara Romînească a încurajat la luptă pe fruntașii revoluționari rămași în Moldova. Aceștia încep să activeze. Ei se declară pentru unirea Moldovei cu Țara Romînească, care în acel moment le apărea mai ușor de realizat. Dimitrie Cantacuzino scria din Baia Comitetului revoluționar din Cernăuți că unirea trebuie făcută cu orice preț, subliniind că în țară erau împotriva unirii doar boierii bătrîni. În vederea realizării acestui scop, el propunea organizarea unei forțe armate de cel puțin 25 000 de soldați și a unui corp de grăniceri de 90 000 de oameni, pe care îi socotea mai buni decît o gardă națională.

Cu toată supravegherea poliției lui Mihail Sturdza, propaganda revoluționară s-a întins în ținuturi. Fusese cîștigată pentru cauza revoluției și o parte a miliției. Se pregătea o proclamație pentru popor, însoțită de un proiect de constituție după modelul Țării Romînești. Dar faptul cel mai important care se constată în această perioadă îl constituia aderarea maselor populare la mișcare. Devenea tot mai mare numărul revoltelor țărănești împotriva proprietarilor de moșii, împotriva autorităților de stat.

Mișcări țărănești

În Moldova n-a existat, ca în Țara Romînească, un corp organizat de propagandiști, care să explice scopul revoluției în mijlocul maselor; au fost însă încercări de a obține adeziunea țăranilor după înfrîngerea mișcării din martie și a fost organizată difuzarea a mii de copii de pe manifestele revoluționarilor. Astfel au fost răspîndite prin ținuturi

copii după *Petiția-proclamațiune*, adresate țăranilor într-o formă prelucrată pe înțelegerea acestora, subliniindu-se și extinzîndu-se în special punctele care se refereau la îmbunătățirea situației lor. Au fost difuzate încă din luna aprilie 1848 foi volante tipărite prin care se îndemna la unire pentru a lupta împotriva «tiranilor»: «Unirea scapă robii din robie»; prin unire și bărbăție, «toate neamurile se ridică» și «omul calcă tiranii în picioare» [1]. Urmărit de autorități, Mihail Kogălniceanu stătea ascuns dar redacta pamflete și satire împotriva lui Mihail Sturdza, care erau răspîndite în toată țara.

După reprimarea mișcării din martie 1848, o parte din conducătorii care nu fuseseră prinși s-au pus în fruntea unor cete de țărani răsculați, dar unii dintre ei au fost înfrînți și arestați, iar ceilalți au fugit peste graniță. Masele țărănești continuau să se agite. Astfel, țăranii din Bozieni, din ținutul Neamț, își manifestau credința «că ei n-ar avea mai mult a face boierescul, ci a se îngriji numai de lucrul lor» [2]. Domnitorul, paralel cu măsurile de reprimare a mișcărilor revoluționare, de întărire a forței militare prin dotarea cu arme și muniții, mai ales după izbucnirea revoluției din Țara Romînească, a încercat să stăvilească lupta maselor, acordînd la 26 iulie/7 august 1848 printr-un ofis domnesc unele mici concesii și luînd măsuri pentru stîrpirea abuzurilor, în sensul «petiției» din martie, în favoarea țăranilor și a burgheziei. Dar cu toate acestea mișcările țărănești au continuat și s-au intensificat, avînd la bază ura contra asupririi boierești.

Se întîlnesc în această perioadă toate formele de luptă ale țărănimii împotriva moșierilor și a autorităților. Chiar țăranii de pe moșiile lui Mihail Sturdza refuzau să presteze claca. În rîndul celor care ridicau țăranii la revoltă se aflau și mici boieri și funcționari din ținuturi. Aceștia arătau țăranilor că trebuie să se războiască pentru patrie. Mulți «buntuluitori» vorbeau țăranilor despre mișcările țărănești din Galiția împotriva moșierilor. Slujitorii domnești, mergînd prin sate să reprime mișcările sau să sfătuiască pe țărani să stea liniștiți, arată că prin sate «ca o epidemie politică, trecută de pe aiurea, circulează în fantazia lor: că ar fi sosit timpul cînd să se ridice în contra proprietarilor, să împartă moșiile sau cel puțin să încalce proprietățile» [3]. Vestea victoriei revoluției în Țara Romînească și a programului lansat a produs un viu entuziasm în rîndurile țăranilor moldoveni. Plini de speranță, ei devin tot mai îndrăzneți. Atacă unele conace moșierești pentru a se răzbuna de asupririle suferite din partea proprietarilor. Țăranii din numeroase sate au refuzat să iasă la seceratul grînelor boierești. Astfel, la Mălăești (ținutul Fălciu), boierul Iancu Costachi se plîngea la începutul lui iulie că țăranii, refuzînd să iasă la secere, «ca niște bontușcici [răsculați, n. r.], s-au atins și chiar de cinstea mea, cu feluri de cuvinte îndestul de atacarisitoare și cu sumeții» [4]. La moșia Uricani, 500 de țărani s-au răzvrătit

---

[1] *Doc. rev. 1848*, p. 215–216.
[2] *Ibidem*, p. 152.
[3] *Ibidem*, p. 319.
[4] *Ibidem*, p. 259.

împotriva fraților Catargiu. Satele Pîrîul Pîntii, Sabasa și Stejarul din ținutul Sucevii s-au răzvrătit în iunie 1848, amenințînd că vor omorî pe plăeșii trimiși să-i scoată la muncă cît și pe moșier, nevrînd să mai plătească nici bir.

O deosebită amploare au avut mișcările țărănești din ținuturile Bacău, Neamț, Roman, Suceava și Tutova. Mulți fruntași ai mișcării moldovene, după înăbușirea ei, s-au retras în părțile dinspre munte și acolo au început să răscoale satele. Centrele cele mai importante ale mișcării au fost pe moșia Grozești (ținutul Bacău) a lui D. Cantacuzino, la Hangu și Bălțătești (ținutul Neamț), pe moșiile fraților Gh. și Gr. Cantacuzino. S-au organizat cu sprijinul celor trei Cantacuzini două steaguri de oaste a cîte 250 de călăreți bine înarmați și 1 000 de pedestrași cu steaguri tricolore, așa cum aveau și revoluționarii munteni. Au fost și emigrați poloni care au participat la pregătiri. Dar aceste formațiuni militare țărănești n-au opus rezistență unităților de armată trimise împotriva lor. Ele s-au dizolvat în urma sfaturilor date de organizatorii lor, care, fiind moșieri, se temeau de o răscoală generală a țăranilor. Unii dintre aceștia au fost arestați, iar alții au trecut peste granță, luînd calea emigrației. Părăsiți, țăranii s-au retras în satele lor.

Lichidarea mișcării

Înăbușirea revoluției din Țara Romînească a curmat speranța în reușita unei insurecții, care trebuia să înfrîngă nu numai rezistența forțelor armate ale cîrmuirii boierești, ci și pe aceea a armatei țariste care ocupase între timp țara spre a împiedica extinderea revoluției spre răsărit. Unii dintre exilați au cerut să li se permită revenirea în țară cu angajamentul de a se abține de la manifestări revoluționare. Ceilalți, între care M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, Al. Russo, C. Negri, au continuat lupta, însă Comitetul revoluționar moldovenesc din Cernăuți s-a destrămat. În toamna anului 1848, boierii conservatori considerau că pericolul revoluției trecuse. O tîrzie încercare de a reaprinde flacăra luptei revoluționare în Moldova, făcută în iunie 1849 de generalul polonez Bem —, comandantul forțelor revoluționare din Transilvania —, a fost repede înfrîntă de către armata țaristă.

★

Spre deosebire de Țara Romînească și Transilvania, în Moldova nu s-a putut ajunge la o revoluție, ci numai la o mișcare revoluționară, avînd însă aceleași obiective: înlăturarea sistemului feudal și instaurarea orînduirii burgheze în cadrul unui stat național.

Lupta din 1848 a moldovenilor a rămas numai în faza de mișcare revoluționară din cauză că aici capitalismul era mai puțin dezvoltat decît în Țara Romînească și Transilvania. Burghezia, clasa direct interesată la înlăturarea feudalismului, dar avînd unele interese comune cu parte din boierime și temîndu-se de ridicarea la luptă a maselor, căutase să se înțeleagă cu boierimea liberală moderată spre a începe acțiunea de răsturnare treptată a orînduirii feudale, din care cauză nu recursese încă din martie la sprijinul maselor populare, în

special la acela al țărănimii. Neantrenarea maselor în mișcare a făcut ca aceasta să poată fi lichidată chiar după primele zile de la izbucnirea ei. La înfrîngerea mișcării din martie a contribuit și faptul că lipseau din țară o mare parte dintre elementele liberal-democrate înaintate, ca V. Mălinescu, C. Negri, Alecu Russo, T. Rîșcanu etc., aflați în drum de la Paris spre țară. Lipsiți de experiența acestora, revoluționarii au colaborat cu boierii liberali-moderați și chiar cu opoziția conservatoare, care le-au impus să nu facă apel deschis la mase. De aici caracterul limitat revoluționar al mișcării din martie. Încercarea de a duce mișcarea în lunile următoare pe calea unei largi acțiuni de mase a eșuat din cauza insuficienței programului lansat, care nu satisfăcea revendicarea principală a țărănimii, desființarea servituților feudale și împroprietărirea cu pămînt, programul înaintat de la Brașov rămînînd necunoscut țăranilor.

Brutala represiune a mișcării din martie și amenințarea unei intervenții contrarevoluționare țariste, care s-a și produs în iunie 1848, au contribuit în bună măsură la slăbirea luptei revoluționare în Moldova.

Din condițiile pregătirii, desfășurării și reprimării mișcării din martie au putut trage învățăminte atît revoluționarii moldoveni, cît și cei munteni. Continuarea mișcării moldovene s-a făcut pe baze noi, cu un program și o organizare înaintate, dar din cauza ocupării Moldovei în iunie 1848 de către trupele țariste, a înfrîngerii revoluției din Țara Romînească și apoi a celei din Transilvania și Ungaria, Comitetul revoluționar moldovean n-a putut să antreneze masele la o răscoală generală. Deși mișcarea revoluționară din Moldova a fost înfrîntă, ca și revoluțiile din Țara Romînească și Transilvania, ea a avut o deosebită importanță istorică, scoțînd în evidență faptul că în Moldova orînduirea feudală nu mai putea rezista ascensiunii capitalismului, care se dezvolta în sînul societății vechi, feudale. Ura maselor populare împotriva orînduirii feudale era așa de mare, încît, cu toate că o nouă mișcare revoluționară nu s-a mai produs, de teama răzvrătirii lor s-au înfăptuit în deceniile următoare o parte dintre revendicările înscrise în programele revoluționare ale anului 1848.

2. REVOLUȚIA DIN ȚARA ROMÎNEASCĂ

Situația revoluționară Ascuțirea contradicțiilor de clasă dintre burghezie și țărănime de o parte și boierime de alta a creat în iarna 1847—1848 o situație revoluționară în Țara Romînească. Criza comercială provoca stagnarea afacerilor, lovind în mod direct burghezia mică și mijlocie, dar și o parte însemnată a maselor orășenești. Izbucnirea revoluției în Europa de vest și în țările Imperiului habsburgic a contribuit la intensificarea agitației revoluționare, mărind încrederea în lupta împotriva feudalismului și pentru unitatea și independența națională a romînilor. Conducerea luptei contra feudalității o avea burghezia, o clasă încă slabă, dar mai puternică decît burghezia

din Moldova. « Noua societate burgheză — arată Marx — , care se sprijină pe cu totul alte temelii, pe un mod de producție schimbat, trebuia să pună mîna și pe puterea politică; ea trebuia să smulgă din mîinile reprezentanților intereselor societății pe cale de dispariție această putere politică, a cărei întreagă organizare a apărut pe baza unor relații sociale materiale cu totul diferite. *Prin aceasta se și explică revoluția* » [1]. Împreună cu burghezia, cu care se contopea, acționa și boierimea liberală compusă din moșieri producători de mărfuri, dar forțele motrice ale luptei revoluționare erau masele orășenești, compuse din muncitori, meseriași, mici burghezi, și țărănimea, ale căror revendicări burghezia le va înscrie în programul ei pentru a le atrage în luptă. Împotrivindu-se mișcării revoluționare, boierimea conservatoare, deși era o pătură puțin numeroasă, avea însă la dispoziția sa aparatul de stat și conta pe ajutorul armat al Imperiului otoman și al Rusiei țariste, dușmane ale revoluției.

La începutul lui martie, agitația revoluționară s-a intensificat, avînd ca program, cum raporta de Nion, consulul Franței la București, lui Lamartine, președintele de fapt al guvernului provizoriu și ministrul de Externe al Republicii Franceze, emanciparea țării sau cel puțin « o reformă radicală a instituțiilor sale » [2]. Noaptea erau afișate manifeste în cartierele cele mai populate, cerînd « abolirea generală a privilegiilor boierimii, formarea unei gărzi civice și libertatea presei » [3]. Sperînd să atragă pe domn în fruntea mișcării de reforme, pentru a împiedica izbucnirea revoluționară a maselor, boierii liberali și burghezii liberali moderați stăruiau pe lîngă el pentru desființarea servituților feudale ale țăranilor, desființarea robiei țiganilor și înlăturarea înalților demnitari abuzivi. S-au alcătuit și petiții în acest sens. Domnul, căruia cîțiva dintre capii mișcării i le-au prezentat, a refuzat satisfacerea lor.

Burghezia mijlocie și mică își manifesta revendicările îndeosebi prin broșura anonimă, intitulată *Ce sînt meseriașii ?*,[4] inspirată după pamfletul lui Siéyès privind *starea a treia*. Prin « meseriași » autorul necunoscut al broșurii, fără îndoială unul dintre conducătorii burgheziei mijlocii, înțelege pe toți cei care nu erau boieri și aveau o ocupație productivă sau comercială oarecare, inclusiv pe țărani și pe păstori. Autorul afirmă că «meseriașii sînt nația întreagă» și că ei « trebuie să fie tot », în sensul ca să li se acorde și pe plan politic importanța ce aveau pe plan economic și social. Regulamentul organic este atacat, se cere desființarea privilegiilor boierești, egalitatea de drepturi a tuturor, dreptul electoral pentru toți proprietarii de imobile, patentarii de orice fel și liberprofesioniștii de la 21 de ani în sus — proletarii fiind prin urmare excluși —, desființarea cenzurii, impozite proporționale cu veniturile, o gardă națională,

---

[1] K. Marx, *Procesul împotriva comitetului districtual al democraților din Renania*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol.6, Ed. politică, București, 1959, p. 269—270.
[2] *Anul 1848*, I, p. 159.
[3] *Ibidem*, p. 161.
[4] A se vedea și p. 49.

judecarea proceselor pentru crime şi contravenţii de către juraţi, secularizarea averilor mănăstireşti, desfiinţarea clăcii, podvezilor şi beilicului, desăvîrşita libertate a ţăranilor, împroprietărirea acestora cu loturi de cîte cel puţin cinci pogoane, despăgubirea fiind plătită de stat etc. O nouă Adunare obştească, aleasă pe baza principiilor electorale arătate, trebuia să revizuiască Regulamentul organic pentru a-l pune în armonie cu principiile de mai sus [1]. Înfăptuirea acestui program ar fi dus la înlăturarea feudalităţii şi la instaurarea dominaţiei burgheziei.

Către sfîrşitul lui martie s-a ajuns chiar la încercări de a provoca « dezordini », cum relata Bibescu lui Pavel Kiselev, sfătuitorul său. O parte dintre ofiţeri nu erau siguri. Kiselev îl sfătuia să opună propagandei revoluţionare protejarea ţăranilor contra abuzurilor şi reducerea impozitelor grele la care erau supuşi [2].

Boierimea şi burghezia bogată erau cuprinse de teama avîntului revoluţionar al maselor. Bibescu, pentru a înăbuşi agitaţia, a căutat să strîngă în jurul său boierimea şi, îngrijorat, îşi petrecea nopţile « nu în palat, ci în cazărmi » [3]. Doamna era păzită « de două sute de soldaţi, care, în timpul zilei, stăteau în pivniţe » [4].

Ştirea despre începutul luptei revoluţionare a românilor din Transilvania a provocat în Ţara Românească entuziasmul şi a trezit speranţa unirii viitoare a întregului popor român [5]. Din partea lor, românii transilvăneni urmăreau cu cea mai mare atenţie creşterea mişcării revoluţionare în Moldova şi Ţara Românească, împinşi de aceeaşi dorinţă a unirii naţionale într-un singur stat românesc. La 7/19 aprilie, *Gazeta de Transilvania* publica articolul *Ţeara Românească şi Moldavia*, în care se relata că « Publicul stă să ne scoată din casă cu silirea de a împărtăşi novele din vecinele Principate » [6].

Cu ajutorul aparatului de stat şi utilizînd teama boierimii liberale şi a burgheziei moderate în faţa creşterii avîntului revoluţionar al maselor ţărăneşti şi orăşeneşti în cazul unei insurecţii populare, precum şi zvonul că armatele turceşti ar ocupa ţara, Bibescu a reuşit, pentru un moment, să împiedice demonstraţiile populare de stradă, fără a putea însă să zăgăzuiască mişcarea revoluţionară. La sfîrşitul lui mai, cu prilejul venirii în ţară a comisarului otoman Talaat-efendi, exponenţii burgheziei şi boierimii liberale i-au înmînat acestuia un memoriu, în care cereau « o reprezentare mai echitabilă a diferitelor clase ale societăţii într-o Adunare naţională, pentru ca aceasta să fie o expresie mai dreaptă a dorinţelor şi nevoilor ţării », libertatea presei, gardă naţională, impozit asupra

---

[1] *Anul 1848*, I, p. 460—467.
[2] Georges Bibesco, *Règne de Bibesco. Correspondance et documents. 1843—1856*, tome premier, Paris, 1893, p. 321.
[3] *Anul 1848*, I, p. 170.
[4] *Ibidem*, p. 170.
[5] *Ibidem*, p. 280.
[6] *Ibidem*, p. 333.

tuturor claselor, « abolirea robiei şi eliberarea completă a ţăranului printr-o dreaptă răscumpărare din partea statului », responsabilitatea miniştrilor, desfiinţarea tuturor titlurilor de nobleţe. Se menţionau tendinţele populaţiei Moldovei şi Ţării Romîneşti « de a se grupa într-acelaşi stat »[1]. Cu excepţia ultimei revendicări, majoritatea celorlalte cereri, exprimate aici pe un ton moderat, erau cuprinse şi în broşura *Ce sînt meseriaşii ?*, ceea ce arată colaborarea autorilor celor două programe.

Îngrijorat, domnul, căruia comisarul otoman îi arătase memoriul ce i se înmînase, urmînd cu întîrziere sfatul ce-i dăduse Kiselev, după ce a început arestarea capilor mişcării pe care i-a putut prinde, a lansat la 7/19 iunie un manifest intitulat *Către toţi locuitorii satelor acestui prinţipat*, în care, spunînd că întrucît « nişte oameni pierduţi... s-ar fi ivit la unele sate, muncindu-se a amăgi pe locuitori cu cuvinte măglisitoare şi cu făgăduieli mincinoase », îndemna pe ţărani să se ferească de aţîţători, căci « îmbunătăţirea » soartei lor nu se putea dobîndi « decît printr-o liniştită petrecere »[2]. Vaga şi zadarnica promisiune a capului boierimii nu putea folosi acesteia la nimic. După cum scria la 12/24 iunie Aron Florian lui Bariţiu, « Spiritele în general erau toate înflăcărate şi, de la o margine a ţării pînă la cealaltă, toţi simţeau trebuinţă de o prefacere mare în toate, o îmbunătăţire radicală în tot corpul soţial. În toată întinderea ţării circulau proclamaţii tipărite ce cuprindeau punturile noii Constituţii. Va să zică, toată ţeara era revoluţionată »[3].

Organizarea luptei revoluţionare

Mişcarea revoluţionară din Ţara Romînească avea o organizaţie în societatea secretă *Frăţia*,[4] întemeiată la 1843 de N. Bălcescu, Ion Ghica şi Christian Tell, care era susţinută de o parte importantă a burgheziei mijlocii şi mici şi cea mai mare parte a tinerilor intelectuali exponenţi ai burgheziei sau ai ţărănimii, dar nu şi majoritatea burgheziei mari şi a boierimii liberale, care vedeau în liberalii moderaţi Ion Eliade Rădulescu şi Nicolae Golescu pe exponenţii lor. În iarna şi primăvara anului 1848 se crease un centru al *Frăţiei* la Bucureşti în jurul lui Ion Ghica şi al lui C. A. Rosetti, care acţionau pentru strîngerea tuturor forţelor revoluţionare sub o singură conducere.

În curent cu situaţia revoluţionară din ţară, grupul revoluţionarilor romîni aflaţi la Paris, unde participaseră cu armele în mîini la victoria revoluţiei, considerînd că se apropia momentul izbucnirii revoluţiei şi în Principate, a hotărît să revină în patrie pentru a participa la organizarea insurecţiei[5]. La 8/20 martie, N. Bălcescu a convocat o adunare la care au participat majoritatea muntenilor

---

[1] *Anul 1848*, I, p. 441—442.
[2] *Ibidem*, p. 485.
[3] *Ibidem*, p. 541.
[4] A se vedea p. 23.
[5] A se vedea p. 42.

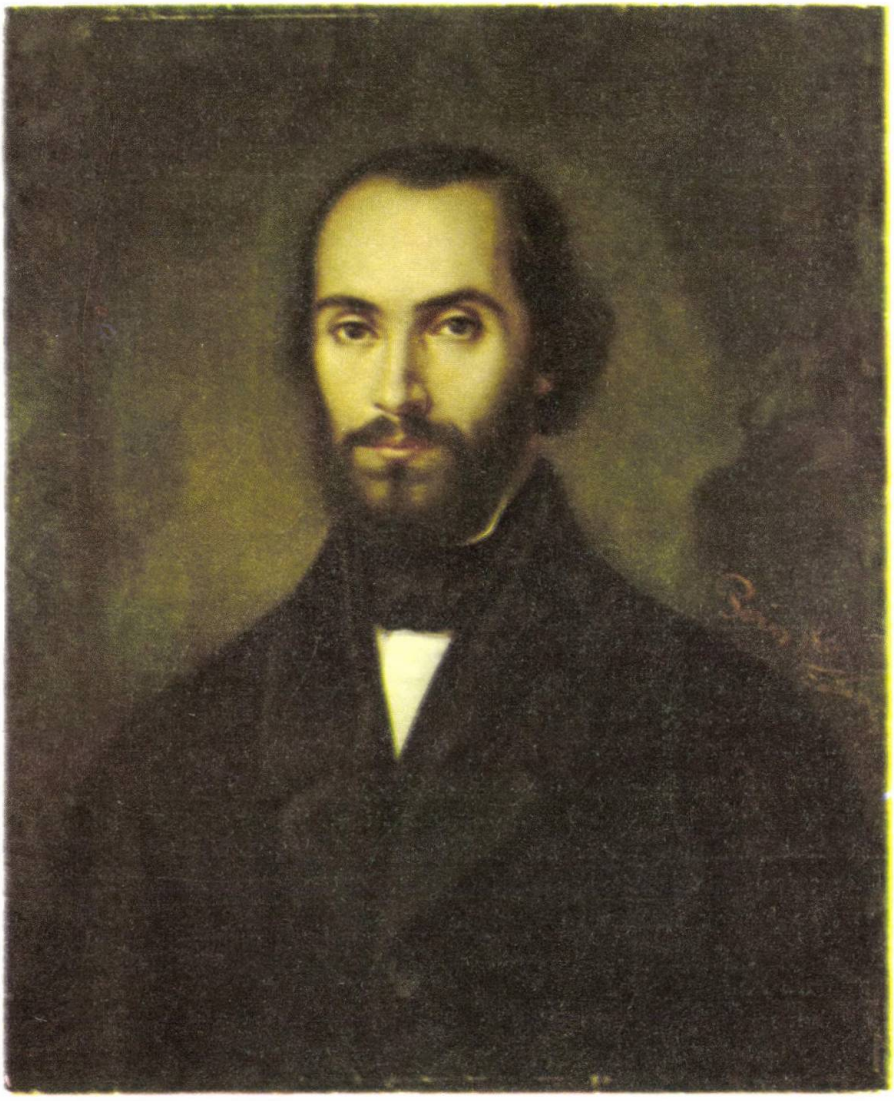

Pl. I. — N. Bălcescu (1819—1852), pictură de Gh. N. Tattarescu (1851).

GHEORGHE LAZĂR

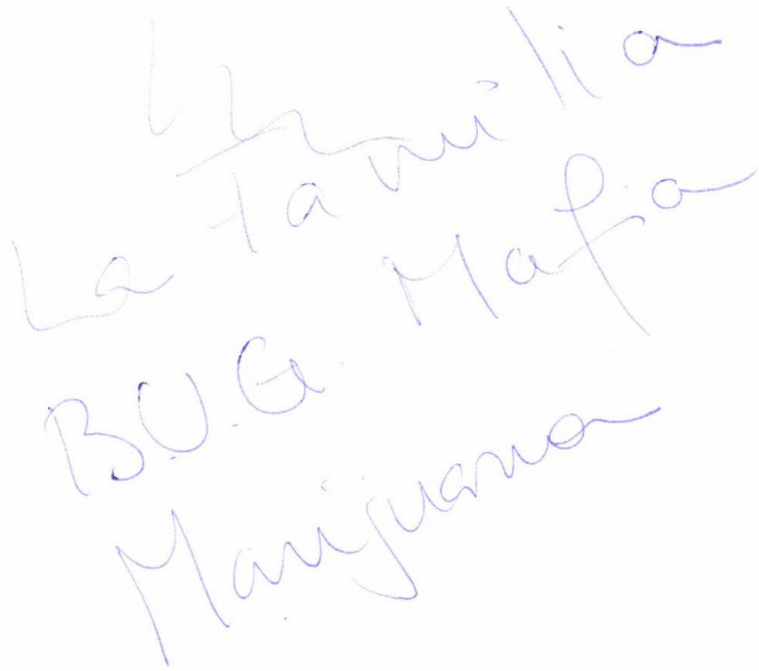
La familia
B.U.G. Mafia
Marijuana

şi moldovenilor aflaţi la Paris. S-a hotărît să se înceapă lupta şi s-a alcătuit un program comun. Într-o nouă şedinţă, cum s-a mai arătat, hotărîndu-se plecarea spre ţară, nu s-a admis propunerea lui Bălcescu ca toţi, atît moldovenii cît şi muntenii, să se adune în Ţara Romînească spre a începe lupta revoluţionară aici şi apoi să se treacă în Moldova, spre a o extinde.

N. Bălcescu a plecat apoi spre ţară împreună cu A. G. Golescu (Negru) urmaţi în decurs de cîteva zile de către toţi revoluţionarii romîni aflaţi la Paris. Trecînd prin Germania, Bălcescu a întîlnit la Colonia pe Adam Czartoryski, capul emigraţiei polone, căruia i-a propus colaborarea romîno-polonă pentru extinderea revoluţiei în Europa de răsărit. Ajungînd în ţară, el a luat contact la Islaz cu căpitanul N. Pleşoianu şi la Giurgiu cu maiorul Tell, convingîndu-i să sprijine cu unităţile lor militare insurecţia. La Bucureşti s-a sfătuit cu Ion Ghica şi cu C. A. Rosetti, apoi cu fraţii N. şi Şt. Golescu, boieri liberali apropiaţi de mişcarea revoluţionară. Cercetîndu-i-se intenţiile Eliade s-a declarat şi el pentru revoluţie, dar fără împroprietărirea ţăranilor, în care vedea o ştirbire adusă dreptului de proprietate burghez.

În prima adunare secretă, convocată la 8/20 aprilie la C. A. Rosetti, N. Bălcescu a propus ca insurecţia să înceapă la 11/23 aprilie, dată care coincidea cu prima zi de Paşti. Majoritatea a cerut să se amîne data, pentru a se vedea desfăşurarea evenimentelor în Europa. În alte două adunări ţinute a doua zi, Bălcescu a stăruit pentru dezlănţuirea imediată a revoluţiei. Celor care susţinuseră mai înainte amînarea revoluţiei li s-a alăturat de astă dată şi Ion C. Brătianu. Acesta s-a opus dezlănţuirii imediate a revoluţiei, condiţionînd-o pe de o parte de sosirea unui ajutor francez promis de Lamartine, cu care fraţii Brătianu avuseseră o convorbire la plecarea lor de la Paris, iar pe de alta de « un ajutor în oameni » din Transilvania. Ion C. Brătianu s-a împotrivit şi la participarea armatei la revoluţie, aşa cum preconiza Bălcescu, motivînd că s-ar ajunge la « o mişcare pretoriană » [1]. Spre deosebire de cei mai mulţi dintre organizatorii revoluţiei, Bălcescu a susţinut cu hotărîre dezlănţuirea imediată a revoluţiei, bazîndu-se pe starea de spirit prielnică a poporului, care era gata să pornească revoluţia. Dar din cauzele arătate, planul său a eşuat. Amînarea revoluţiei din Ţara Romînească pe de o parte, iar pe de alta izbucnirea prematură a mişcării din Moldova, în contradicţie cu planul iniţiat la Paris, au schimbat cu totul perspectiva. Ultima adunare din seara de 9/21 aprilie a luat sfîrşit fără a se fi fixat o altă dată la care să înceapă insurecţia.

Acţiunea pentru organizarea dezlănţuirii revoluţiei a fost reluată pe la începutul lunii mai. De astă dată a fost admisă colaborarea cu Eliade prin mijlocirea lui I. Ghica, precum şi colaborarea cu fraţii Golescu. Eliade va mărturisi mai tîrziu că a acceptat această colaborare « cu gîndul să anihileze mijloacele răzvrătitoare, reformele ultraradicale şi entuziasmul războinic al *Frăţietăţii* »;

[1] Gh. Georgescu-Buzău, *Activitatea lui N. Bălcescu pentru pregătirea dezlănţuirii revoluţiei din 1848*, în *Studii*, IX (1956), nr. 1, p. 61.

aceasta sub formula aşa-zisei « regenerări naţionale ». Şi Nicolae Golescu a intrat cu gînduri asemănătoare. Intrarea în comitetul revoluţionar lărgit atît a lui Eliade, cît şi a fraţilor Golescu era fapt împlinit pe la 10/22 mai 1848. Componenţa comitetului format între timp era următoarea la data de 17/29 mai: I. Ghica, fraţii N. şi C. Bălcescu, Alexandru G. Golescu (Negru), C. A. Rosetti, fraţii D. şi I. C. Brătianu, Cezar Bolliac, fraţii Ştefan, Nicolae, Alexandru şi Radu C. Golescu, I. Eliade Rădulescu şi I. Cîmpineanu [1]. În această perioadă se făceau ultimele pregătiri în vederea izbucnirii insurecţiei. A fost adoptată proclamaţia către popor care trebuia să însoţească programul revoluţionar şi s-a ales o comisie executivă, formată din trei membri: N. Bălcescu, A. G. Golescu (Negru) şi I. Ghica, cu depline puteri pentru a organiza şi conduce acţiunea. I. Ghica a fost însă desemnat ca « agent confidenţial » la Constantinopol pe lîngă guvernul turc, dîndu-i-se o scrisoare de plenipotenţă şi instrucţiuni în acest scop, în locul său fiind ales C. A. Rosetti. S-a stabilit şi planul de dezlănţuire a revoluţiei, care urma să izbucnească în mai multe locuri, atît în Muntenia, cît şi Oltenia, şi anume în judeţul Prahova la Telega, în judeţul Romanaţi, la Islaz, în judeţul Vîlcea, la Ocnele Mari, precum şi la Bucureşti. Pentru izbucnirea revoluţiei, a fost fixată ziua de 9/21 iunie.

În acelaşi timp, ocîrmuirea a intensificat însă măsurile pentru preîntîmpinarea revoluţiei, care începuseră a fi luate îndată după Paşti, cînd aga Iancu Manu stăruise pe lîngă Bibescu să se procedeze la arestări. Paralel a avut loc în acelaşi scop o acţiune externă atît din partea Rusiei, cît şi din partea Turciei. Încă de la 30 aprilie/12 mai sosise la Bucureşti generalul Duhamel, trimisul ţarului, oferind, între altele, intrarea în ţară a 20 000 de soldaţi « spre asigurarea liniştei publice » [2]. Din partea sultanului a fost trimis spre sfîrşitul lunii mai comisarul Talaat-efendi, spre a se informa la rîndul său asupra stării îngrijorătoare de aici şi a recomanda măsurile de rigoare din partea Turciei.

Mulţi dintre organizatorii insurecţiei s-au răspîndit în ţară la începutul lunii iunie pentru a da semnalul. Efectul activităţii lor a şi început să se simtă, căci masele au început să intensifice mişcarea lor. Agitarea maselor a fost făcută prin difuzarea pe cale orală a punctelor programului revoluţionar, care va fi tipărit mai tîrziu şi separat de proclamaţia de la Islaz.

Programul revoluţionar

Primul program al revoluţiei, în care se preconiza împroprietărirea ţăranilor, a fost întocmit la Paris, în cadrul adunării ţinute la 8/20 martie 1848 din iniţiativa lui N. Bălcescu. După ce izbucnirea revoluţiei a fost amînată, Comitetul revoluţionar format între timp a procedat la întocmirea unui nou program avînd la bază pe cel elaborat de Bălcescu la Paris. Noul program, redactat probabil pe la începutul lunii mai 1848, în urma unor discuţii divergente între membrii Comitetului revoluţionar, cuprinde

[1] *Anul 1848*, I, p. 400.
[2] *Ibidem*, p. 480.

în 22 de articole toate schimbările cerute de popor în general şi de burghezie şi boierimea liberală în special, adică exprimă interesele claselor şi păturilor sociale preocupate de schimbarea orînduirii feudale şi de obţinerea independenţei ţării.

În primul articol este formulată revendicarea cu privire la independenţa « administrativă şi legislativă » a ţării şi neamestecul niciunei puteri din afară, ceea ce ar fi constituit un pas spre independenţa naţională. Revendicările înscrise în fruntea proclamaţiei se referă la desfiinţarea privilegiilor feudale şi la schimbarea vechilor instituţii centrale ale statului printr-o lărgire a bazei lor. Astfel se cereau: egalitatea de drepturi politice; egalitate la plata dărilor şi deci impunerea şi a boierimii la contribuţie, proporţional cu venitul; o adunare generală compusă din reprezentanţi ai tuturor stărilor societăţii, adică înlocuirea « Obşteştii adunări », care avea o componenţă exclusiv boierească, printr-o nouă adunare, mai largă; domn responsabil pe cinci ani, ales din toate stările societăţii, ceea ce tindea la înlocuirea domnitorului de tip feudal, care era exponent exclusiv al boierimii mari, cu un domnitor ales din rîndurile burgheziei, căci firește că nu era vorba de promovarea unui domnitor din mijlocul poporului. Alegerea domnitorului pe un timp limitat de cinci ani însemna, de fapt, instaurarea unei republici. E de observat că, deşi toate reformele din fruntea programului corespundeau năzuinţelor maselor populare, ele erau menite să satisfacă înainte de toate revendicările fundamentale imediate ale burgheziei pentru cucerirea puterii politice, nu însă fără a colabora cu boierimea liberală. În articolele următoare sînt înscrise: reducerea listei civile a domnitorului; responsabilitatea miniştrilor şi a tuturor funcţionarilor; libertatea absolută a tiparului; acordarea oricărei recompense de către patrie prin reprezentanţii săi, iar nu de către domn; dreptul fiecărui judeţ de a-şi alege dregătorii, în conformitate cu dreptul poporului de a-l alege pe domn; formarea unei gărzi naţionale, care să apere libertăţile publice proclamate de revoluţie; în sfîrşit, secularizarea averilor mănăstireşti, pusă sub formula « emanciparea mănăstirilor închinate ». În art. 13 a fost înscrisă emanciparea clăcaşilor şi împroprietărirea lor prin despăgubire. În ultimele articole au fost adăugate alte revendicări: dezrobirea ţiganilor prin despăgubire; reprezentarea ţării la Constantinopol; învăţămînt egal pentru orice romîn de ambele sexe; desfiinţarea rangurilor fără funcţii; desfiinţarea pedepsei cu bătaia, cît şi a celei cu moartea; înfiinţarea unor aşezăminte penitenciare pentru corecţiunea criminalilor şi, în sfîrşit, emanciparea izraeliţilor şi acordarea drepturilor politice oricăror compatrioţi de altă credinţă. În art. 22 s-a prevăzut convocarea de îndată a unei Adunări generale extraordinare-constituante, aleasă pentru a reprezenta toate interesele sau « meseriile » naţiunii şi care urma să redacteze o nouă constituţie pe baza celor 21 de articole enunţate în program [1].

După poziţia pe care au avut-o mai întîi faţă de introducerea în acest program a unor revendicări care să corespundă intereselor largi ale maselor, precum

[1] *Anul 1848*, I, p. 495—496.

și după poziția pe care au adoptat-o în desfășurarea revoluției, atît față de înfăptuirea acestor reforme, cît și față de boierime, membrii Comitetului revoluționar pot fi împărțiți în trei curente principale.

Cel mai avansat dintre ele a fost curentul democrat-revoluționar, în frunte cu N. Bălcescu. Acest curent se caracterizează prin sprijinirea năzuințelor largi ale maselor țărănești și printr-o poziție revoluționară netă împotriva boierimii. Urmează curentul liberal-radical în frunte cu C. A. Rosetti, reprezentant al intereselor burgheziei mijlocii și mici și ale micilor moșieri îmburgheziți, care a sprijinit reformele largi democratice, dîndu-și seama că altfel nu era posibilă mobilizarea maselor de la sate și orașe pentru asigurarea biruinței revoluției. În desfășurarea revoluției, exponenții acestui curent n-au arătat destulă fermitate pentru realizarea imediată a acestor reforme. Ei au pus pe primul plan problema națională și revendicările imediate ale burgheziei mijlocii și mici. Exponenții curentului liberal-moderat în frunte cu Eliade, reprezentînd interesele burgheziei și boierimii liberale, s-au opus de la început reformelor largi democratice și au fost gata să ajungă la compromis cu boierimea și la transformarea revoluției într-o protestație pașnică. Ultimele două curente au fost predominante. Totuși, curentul democrat-revoluționar a izbutit să introducă în program unele reforme importante. Cea mai de seamă dintre acestea a fost emanciparea și împroprietărirea clăcașilor prin despăgubire, înscrisă în art. 13. Sprijinitorul perseverent al acestei reforme precumpănitoare a fost N. Bălcescu, care a luptat consecvent pentru eliberarea și împroprietărirea țăranilor, fie prin activitatea politică dusă, fie prin lucrările sale dinainte de 1848. Pentru introducerea acestei importante reforme în program, curentul democrat-revoluționar a avut de înfruntat o puternică opoziție din partea moderaților. Numai Bălcescu, A. G. Golescu (Negru) și I. Ghica au susținut cu hotărîre această reformă [1].

N. Bălcescu va scrie mai tîrziu: « Revoluția din 1848 se cuprinde pe de-a-ntregul în acest articol al 13-lea; celelalte puncte doar mai dezvoltate sînt reproducerea programului din 1821 ». Referindu-se la formula propusă în această privință de liberalii moderați, care căutau să limiteze reforma numai la emanciparea clăcașilor, deci fără împroprietărire, Bălcescu constata: « Revoluția de la 1848 a vrut ca romînul [țăranul] să fie nu numai liber, dar și proprietar, fără care libertatea și egalitatea e minciună » [2]. Pornind de la această teză, el își pusese întrebarea: « Care trebuie să fie programul revoluției de la 1848? ». Și răspunzînd, preciza categoric: « Era dezvoltarea progresivă a revoluției din 1821; era de a organiza democrația și de a dezrobi pe țăran, făcîndu-l proprietar. Într-un cuvînt, trebuia să fie o revoluție democratică și socială » [3]. Aceeași

[1] George Fotino, *Din vremea renașterii naționale a Romîniei. Boierii Goleștí*, vol. III, București, 1939, p. 108—109.

[2] N. Bălcescu, *Mersul revoluției în istoria romînilor*, în *Opere* (ed. G. Zane), t. I, partea a II-a, București, 1940, p. 106.

[3] Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, ed. Olimpiu Boitoș, vol. II, Craiova [1940], p. 213.

convingere o avea şi A. G. Golescu (Negru). Observînd că revoluţia din 1848 a fost frămîntată fără îndoială de mai multe chestiuni care cereau reforme politice şi sociale, conchide şi el că aceea a desfiinţării iobăgiei era « chiar cea dintîi şi le rezuma pe toate » [1]. Chiar dacă reprezentanţii curentului liberal-moderat au admis acum înscrierea reformei în programul elaborat, după izbînda revoluţiei vor tergiversa înfăptuirea ei şi vor căuta s-o reducă numai la emanciparea clăcaşilor, pentru ca pînă la urmă s-o abandoneze cu totul.

Altă reformă importantă a cărei introducere s-a datorat îndeosebi lui N. Bălcescu este cea prevăzută în art. 5 cu privire la înlocuirea domniei de tip boieresc, urmînd ca domnitorul să fie « căutat în toate stările soţietăţii » şi să fie ales pe un timp limitat. Meritul curentului democrat-revoluţionar nu constă numai în propunerea celor mai importante reforme pentru a fi introduse în program, ci şi în conţinutul democratic mai larg pe care îl dădea reformelor pe care le-a sprijinit alături de celelalte două curente. Iniţiativa acestui program aparţine, aşadar, curentului democrat-revoluţionar, în frunte cu N. Bălcescu, iar în forma sa definitivă programul este opera colectivă a întregului Comitet revoluţionar, în sensul precizărilor făcute cu privire la rolul pe care fiecare din cele trei curente l-a avut în elaborarea sa, cît şi la conţinutul dat reformelor înscrise în proiect.

Cuprinzînd atît reformele care interesau în primul rînd burghezia, cît şi unele reforme menite să satisfacă revendicările maselor, ca urmare a frămîntării lor crescînde, acest program constituţional poate fi caracterizat ca un program burghezo-democratic. O dată elaborat, programul a fost dat spre tipărire lui Eliade, în tipografia sa de la Obor. Totodată i s-a încredinţat şi sarcina de a redacta el o proclamaţie, constînd dintr-o expunere de motive în care să se explice atît scopul revoluţiei, cît şi reformele enunţate în program, pentru a-l face mai uşor de înţeles. Din textul acestei proclamaţii, cît şi din o serie de mărturii ale unor contemporani, precum şi din mărturiile proprii ale lui Eliade, reiese că acesta a căutat să transforme proclamaţia într-un « antidot » împotriva « anarhiei», cum spune el însuşi [2]. Într-adevăr, proclamaţia începe printr-un îndemn la pace şi frăţie între clase, în scopul de a frîna ura de clasă a poporului împotriva boierimii şi deci spiritul revoluţionar al maselor. O altă preocupare a lui Eliade a fost apărarea proprietăţii moşiereşti, ţinînd astfel să facă inoperant art. 13 al programului, cum va mărturisi chiar el [3]. Proclamaţia este străbătută de acest spirit tranzacţionist şi pacificator, exprimat mai înainte de Eliade prin formula: « Urăsc tirania. Mi-e frică de anarhie » [4].

Prezentată într-o primă formă în Comitetul revoluţionar, proclamaţia a stîrnit proteste şi a suferit multe ştersături şi corecturi, dar pînă la urmă « tot

---

[1] A. G. Golesco, *De l'abolition du servage dans les Principautés danubiennes*, Paris, 1856, p. 2.

[2] I. Heliade Rădulescu, *Scrisori din exil*, Bucureşti, 1891, p. 78—79.

[3] Idem, *Proprietarii şi sătenii*, în *Anexe la Instituţiunile Romînei*, Bucureşti, 1864, p. 226—237.

[4] Idem, *Scrisori din exil*, Bucureşti, 1891, p. 78.

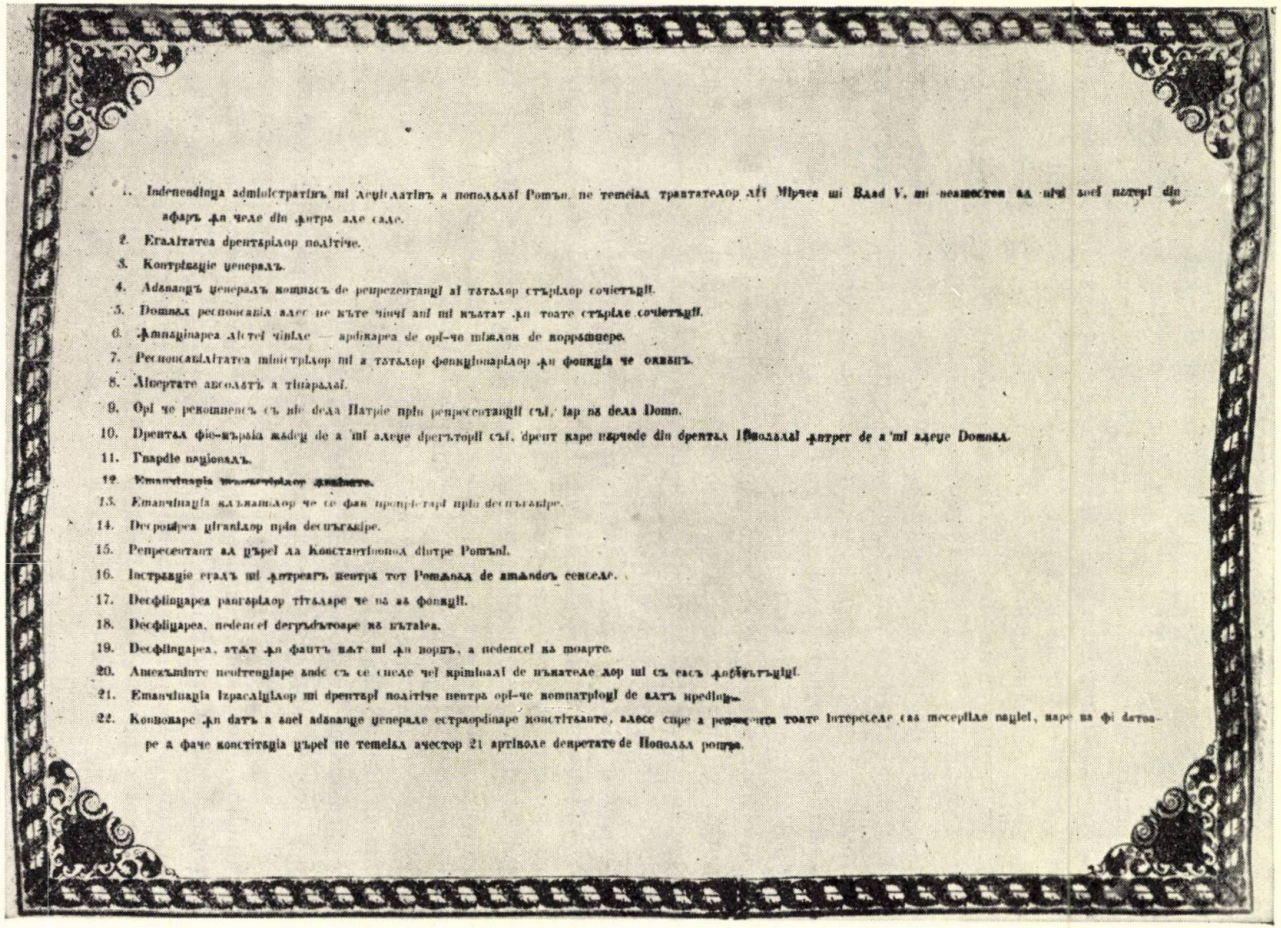

1. Indeпendinца admiнiстратiвъ mi леціслатiвъ а попoлълъi Ромъn, пе темеiъл трактателор лiй Мiрчеа mi Влад V, mi неашестеи ал нiчi ъnеi пътерi din афаръ ѫn челе din ѫнтръ але саде.
2. Егалiтатеа дрептърілор полiтiче.
3. Контрiбъціе ценералъ.
4. Adъnanцъ ценералъ комнъсъ de репрезентанцi аi тътълор стърiлор сочiетъцiи.
5. Domnъл респонсабiл алес пе къте чiнчi анi mi къътат ѫn тоате стърiле сочiетъцiи.
6. Ѫmпъцiнареа лiстеi чiнiле — ардiкареа de орi-че мiжлок de коррътпере.
7. Респонсабiлiтатеа мiнiстрiлор mi а тътълор фонкцiонарiлор ѫn фонкцiа че окъпъ.
8. Лiбертате абсолътъ а тiпарълъi.
9. Орi че рекомпенсъ съ кiе дела Патрiе прiн репресентанцiи съi, iар nъ дела Domn.
10. Дрептъл фiе-кърiа жъдец de а 'mi алеце дрегъторiи съi, дрепт каре пърчеде din дрептъл Пiнолълъi ѫнтрег de а 'mi алеце Domnъл.
11. Гвардiе нацiоналъ.
12. Еmанчiпацiа [illegible]
13. Еmанчiпацiа клъкашiлор че се фак пропрiетарi прiн деспъгъбiре.
14. Десробiреа цiганiлор прiн деспъгъбiре.
15. Репресентант ал църеi ла Константiнопол дiнтре Ромъni.
16. Iнстръцiе егалъ mi ѫнтреагъ пентръ тот Ромъnъл de amъndoъ секселе.
17. Десфiiнцареа рангърiлор тiтъларе че nъ аъ фонкцiи.
18. Десфiiнцареа, пеdепсеi дегръдътоаре къ бътаiеа.
19. Десфiiнцареа, атът ѫn фаптъ кът mi ѫn ворбъ, а пеdепсеi къ моарте.
20. Ашезъмiнте пенiтенцiаре ъnde съ се спеле чеi крiмiналi de пъкателе лор mi съ еасъ ѫnфрътъцiцi.
21. Еmанчiпацiа Iзраелiцiлор mi дрептърi полiтiче пентръ орi-че компатрiоцi de алтъ крedinцъ.
22. Конвокаре ѫn датъ а ъnеi адъnанце ценерале естраорdiнаре констiтъанте, алесе спре а репрезента тоате iнтереселе сах месерiiле нацiеi, каре на фi датоаре а фаче констiтъцiа църеi пе темеiъл ачестор 21 артiколе декретате de Пополъл ромъn.

Fig. 4. — Programul revoluţionar de la Islaz, foaie volantă.

ieşi plină de defecte », cum constată C. A. Rosetti [1]. Chiar dacă Eliade a avut un rol aproape exclusiv în redactarea proclamaţiei, această proclamaţie nu trebuie considerată ca un reflex al poziţiei sale singulare. Ea oglindeşte atît poziţia elementelor din rîndurile boierimii liberale ţinute la curent de Eliade cu tonul şi conţinutul proclamaţiei pe care o redacta, cît şi poziţia unor elemente din rîndurile burgheziei, care, chiar dacă acum au respins proclamaţia în prima ei formă şi au cerut să i se facă modificări, după biruinţa revoluţiei au adoptat linia oscilantă preconizată de Eliade. Cu toate echivocurile ei, proclamaţia a fost aprobată în unanimitate de Comitetul revoluţionar, deci chiar şi de către exponenţii curentului democratic-revoluţionar, probabil în speranţa întemeiată că, o dată ridicate la luptă revoluţionară, masele populare nu se vor lăsa adormite, ci vor lupta pentru înfăptuirea reformelor cuprinse în program, aşa cum s-a şi întîmplat.

Izbucnirea şi întinderea revoluţiei

Conform planului fixat de către Comisia executivă în vederea dezlănţuirii revoluţiei, rolurile conducătorilor au fost astfel repartizate: în judeţul Prahova, N. Bălcescu; în judeţul Vîlcea, Costache Bălcescu, care urma să dea îndemnul de început la Ocnele Mari; în judeţul Romanaţi, I. Eliade Rădulescu împreună cu Ştefan Golescu şi Christian Tell, care urmau să ridice steagul revoluţiei la Islaz, cu concursul lui Gh. Magheru, cîrmuitorul judeţului, al căpitanului N. Pleşoianu, comandantul companiei de acolo, precum şi al lui Radu Şapcă din Celei, preot din rîndurile ţărănimii asuprite şi propovăduitor al revoluţiei; în sfîrşit, la Bucureşti trebuiau să activeze pentru ridicarea maselor orăşeneşti C. A. Rosetti, I. C. Brătianu şi ceilalţi fruntaşi rămaşi aici. Focarele alese pentru declanşarea revoluţiei se aflau în regiunile cele mai frămîntate în ultimele decenii, între care Oltenia, unde începuse răscoala din anul 1821.

Şi de astă dată, în ziua de 9/21 iunie 1848, prima biruinţă a fost repurtată tot aici, la Islaz. Biruinţa a fost înlesnită de trecerea de partea revoluţiei a cîrmuitorului Gh. Magheru şi a căpitanului N. Pleşoianu, împreună cu unităţile militare de aici. Masele ţărăneşti adunate la Islaz au ascultat cu entuziasm proclamaţia citită de Eliade şi au jurat într-un glas cu preotul Şapcă pe programul cuprins în ea. Astfel acest program a primit consfinţire din partea poporului. Masele ţărăneşti s-au angajat să lupte pentru înfăptuirea reformelor cuprinse în program. Dintre acestea, reforma cea mai apropiată de inima ţărănimii şi care a mobilizat-o îndeosebi a fost emanciparea clăcaşilor şi împroprietărirea lor prin despăgubire înscrisă în articolul 13.

Totodată a fost constituit şi proclamat un guvern provizoriu, format din I. Eliade Rădulescu, Ştefan Golescu, maiorul Christian Tell, căpitanul N. Pleşoianu şi preotul Şapcă, guvern care s-a contopit apoi cu guvernul provizoriu ales de popor la 14/26 iunie la Bucureşti.

[1] C. A. Rosetti, *Domnilor Eliade şi Tell*, în *Scrieri din juneţe şi exiliu*, ediţia a II-a, t. II, Bucureşti, 1885, p. 42.

Fig. 5. — Guvernul revoluționar provizoriu de la Islaz.

Însoţit de mulţimea ţăranilor adunaţi la Islaz, care se mărea necontenit pe drum, guvernul provizoriu s-a îndreptat spre Caracal, unde sosi în ziua de 11/23 iunie şi fu primit de Gh. Magheru, de mii de ţărani veniţi aici din satele din jur, de dorobanţi şi de orăşeni, în strigăte de « Trăiască libertatea! Trăiască constituţia! ». Cu această forţă revoluţionară, la care la Albota s-au adăugat alte sute de ţărani veniţi din satele învecinate, înarmaţi cu lănci şi coase, guvernul provizoriu a pornit spre Craiova, ţinta cea mai importantă, a cărei ocupare trebuia să constituie biruinţa deplină a revoluţiei în Oltenia. Mulţimea poporului, la care cale de o jumătate de poştă se adăugaseră alte valuri de ţărani, ajunse aici în frunte cu guvernul provizoriu duminică 13/25 iunie. Prefectul I. Bibescu, fratele domnitorului, împreună cu maiorul Vlădoianu, comandantul batalionului din garnizoană, încercară să opună rezistenţă, sprijiniţi de boierii reacţionari, care aţîţau populaţia contra « comuniştilor », cum le spuneau ei în mod exagerat revoluţionarilor. Populaţia Craiovei trecu însă cu înflăcărare de partea revoluţiei şi paralizâ orice încercare de rezistenţă, astfel că « guvernul provizoriu » intră în oraş triumfător, proteguit de mulţime. Un animator al maselor craiovene pentru a îmbrăţişa cauza revoluţiei a fost profesorul I. Maiorescu. În cadrul unei adunări solemne şi entuziaste, ţinută la Colegiul Naţional, se depuse şi aici jurămîntul pe programul revoluţiei. Deşi biruinţa era asigurată, Eliade începu să oscileze în favoarea boierimii, primind o delegaţie din partea acesteia, care îi ceru să renunţe la aplicarea art. 13 din program, ceea ce el consimţi să promită şi influenţă şi pe ceilalţi membri ai « guvernului provizoriu » să accepte, numai Tell opunîndu-se acestei concesiuni. Era începutul trădării cauzei ţărănimii în desfăşurarea revoluţiei. Cu toată satisfacţia ce i se dăduse, boierimea reacţionară încercă printr-o lovitură pusă la cale în ziua de 14/26 iunie să aresteze « guvernul provizoriu ». Acesta fu salvat însă printr-o intervenţie energică a lui Gh. Magheru şi a maselor craiovene, care puseră pe fugă bandele reacţionare. A fost prima încercare a reacţiunii de a pune de la început capăt biruinţei revoluţiei, precum şi prima intervenţie a maselor pentru salvarea ei.

Biruinţa revoluţiei la Islaz a asigurat izbucnirea ei la Bucureşti, iar după aceea în toată ţara. În judeţele Prahova şi Vîlcea revoluţia nu putuse izbucni la 9/21 iunie. Bălcescu a fost împiedicat în acţiunea sa de către colonelul Banov, trimis de Bibescu Vodă pe urmele sale pentru a-l prinde şi aresta. A fost însă ajutat în zilele următoare de C. Telegescu şi de căpitanul Al. Cristofi, comandantul închisorii politice de la Telega, precum şi de pictorul I. Negulici, care a activat la Ploieşti.

Pusă la cale să izbucnească şi la Bucureşti în dimineaţa zilei de 10/22 iunie, insurecţia a fost întîrziată aici de numeroase arestări făcute din porunca lui Bibescu printre organizatorii revoluţiei şi printre iniţiaţii la mişcare, începînd din ziua de 7/19 iunie şi intensificîndu-se în seara zilei de 9/21 iunie, după atentatul din seara acelei zile la viaţa domnitorului. Vestindu-i începutul ce se făcuse acolo, precum şi programul revoluţionar cuprins în proclamaţie, membrii guvernului de la Islaz au invitat pe Bibescu să se pună « în fruntea acestei mari

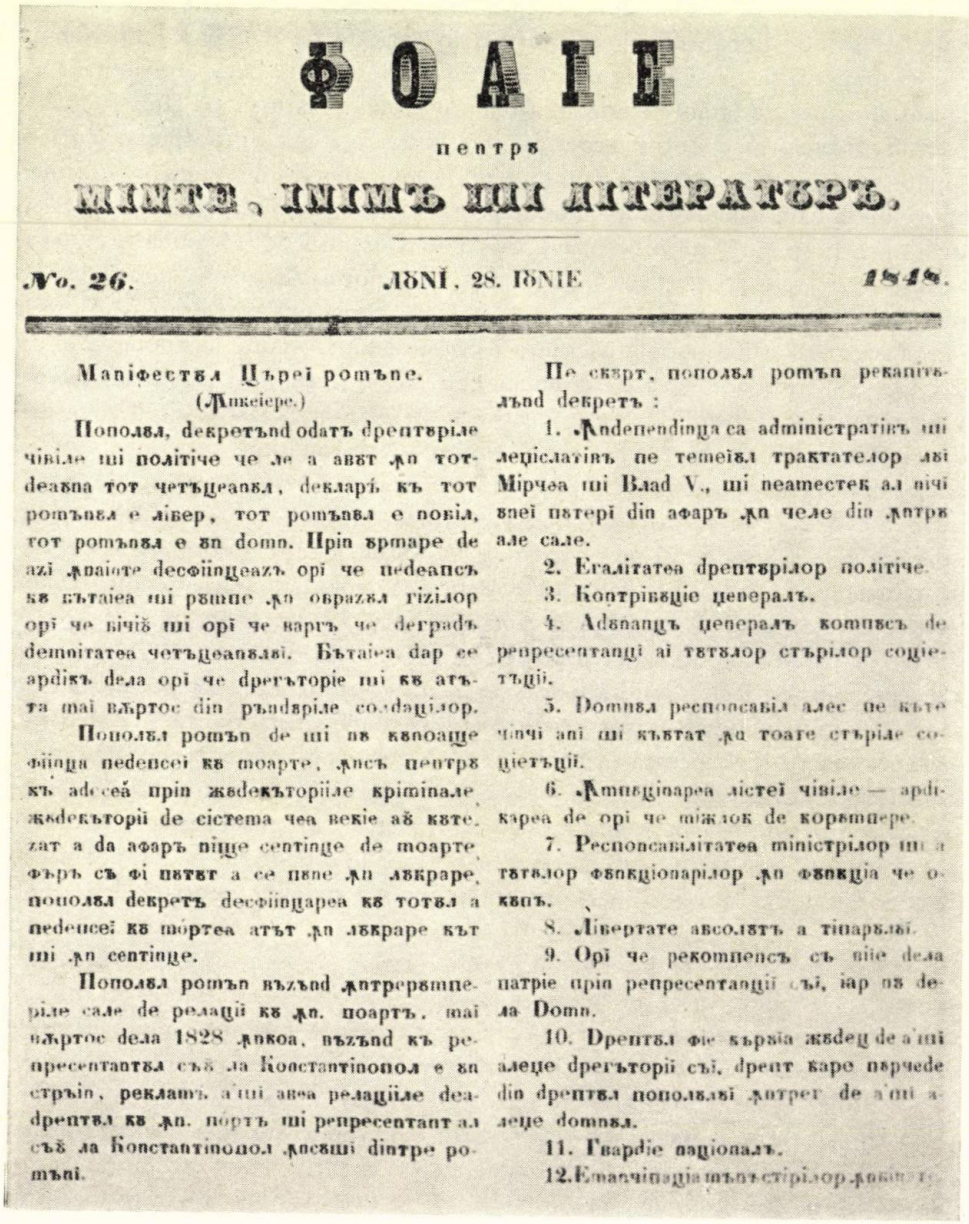

ФОАІЕ

пентрѫ

МІНТЕ, ІНІМЪ ШІ ЛІТЕРАТѪРЪ.

№. 26. ЛЪНІ, 28. ІѢНІЕ 1848.

Манїфестѫл Цѣрей ромъне.

(Дикеіере.)

Пополѫл, декретъnd одатъ дрептѫріле чівіле ші політіче че ле а авут дп тотдеавна тот четъцеанѫл, декларѣ къ тот ромънѫл е либер, тот ромънѫл е повіл, тот ромънѫл е ѫn domn. Прін ѫртаре де азі дпаіште десфіінцеазъ орі че педеапсъ къ бътаіеа ші рѫпне дп образѫл гізілор орі че вічіѣ ші орі че карѣ че деградѣ демнітатеа четъцеанѫлві. Бътаіеа dар се ардікъ дела орі че дрегъторіе ші къ атъта маі вѫртос din рѫндѫріле солдацілор.

Пополѫл ромън де ші ѫn кѫпоаще фіінца педепсеі къ моарте, дпсъ пентрѫ къ адесеа прін жѫдекъторіїле крімінале жѫдекъторіі de сістема чea векіе аѫ кътезат a da афаръ піще сентінце de моарте фъръ съ фі пътят a се пене дп лѫкраре, пополѫл декретъ десфіінцареа къ тотѫл a педепсеі къ мо́ртea атът дп лѫкраре кът ші дп сентінце.

Пополѫл ромън възънd дптрерѫперіле сале de релацїі къ дп. поартъ, маі вѫртос дела 1828 дпкоа, възънd къ репресентантѫл съѫ ла Константінопол е ѫn стрѫін, реклатъ а'ші авea релацїіле деадрептѫл къ дп. портъ ші репресентант ал съѫ ла Константінопол дпсъші dintre ромъні.

По скърт, пополѫл ромън рекапітѫлънd декретъ :

1. Ѧndependinца са administrativъ ші леціслатivъ пе темеіѫл трактателор лві Мірчea ші Vlad V., ші неаместек ал вічі вшеі пътері din афаръ дп челе din дптрѫ але сале.

2. Егалітатea дрептѫрілор політіче.

3. Контрівуціе цeнeралъ.

4. Авѫанцъ цeнeралъ компвсъ de репресентанці аі тътълор стърілор соціетъцій.

5. Domнѫл респонсавіл алес пе кътe чінчі анї ші кътат дп тоате стъріле соціетъцій.

6. Ѧмнвцінареа лістеі чівіле — ардікареа de орі че міжлок de корѫпере.

7. Респонсавілітатea міністрілор ші а тътълор фѫнкціонарілор дп фѫнкціа че окѫпъ.

8. Ліbертате абсолѫтъ a тіпарѫлві.

9. Орі че рекомпенсъ съ вїе дела патріе прін репресентанції съі, ір ѫn дела Domn.

10. Дрептѫл фіе кърѣія жѫдец de a'ші алеце дрегъторії съі, дрепт каре парчede din дрептѫл пополѫлві дптрег de a'ші алеце domнѫл.

11. Гвардіе націонал.

12. Емансіпація мънъстірілор дпкіна

Fig. 6. — Pagină de titlu din *Foaie pentru minte, inimă şi literatură* cu articolul *Manifestul Ţărei Romîne.*

fapte », ei fiind gata să renunțe la puterea pe care le-o încredințase poporul imediat ce domnitorul ar fi acceptat invitația, ceea ce însemna să accepte programul revoluției. « Conlucrarea » fusese propusă și în proclamația de la Islaz. Era o gravă inconsecvență față de cauza revoluției în general și față de articolele din program privitor la instaurarea de fapt a unei republici de tip burghez. Bibescu a dat însă ordin pentru intensificarea arestărilor, inclusiv a membrilor guvernului de la Islaz, și a măsurilor de pază atît în Capitală, precum și în țară. În ziua de 10/22 iunie, au fost trimise porunci la cîrmuirile județelor să fie prinși fruntașii revoluției răspîndiți prin țară pentru a da semnalul de început și să fie aduși la București sub pază strașnică. Chiar dacă unii dintre aceștia au fost prinși, au rămas însă destui care și-au continuat activitatea și mai ales a rămas poporul, pornit la lupta revoluționară pe cîmpia de la Islaz și pretutindeni în restul țării.

Domnitorului îi mai rămăsese o speranță pentru zăgăzuirea acestui început, și anume armata din garnizoana București. La sosirea știrii izbucnirii revoluției la Islaz, unitățile militare din București au dat însă semne de fraternizare cu revoluționarii, ceea ce desigur l-a pus și mai mult pe gînduri pe Bibescu Vodă. Nu i-a reușit nici încercarea de a atrage de partea sa corpul comercianților, pe care plănuia să-l înarmeze spre a forma o gardă orășenească. Dimpotrivă, comercianții așteptau cu nerăbdare crescîndă semnalul de izbucnire a revoluției, care devenise iminentă și în București, cu toate măsurile polițienești ale lui Bibescu. În sfîrșit, într-o adunare secretă ținută la 10/22 iunie în casa lui Axente Sever din mahalaua Dobroteasa, organizatorii revoluției, care scăpaseră de urmăririle poliției, luară hotărîrea ca a doua zi, 11/23 iunie, la orele 4 după amiază, să se dea semnalul de început. Ei se bazau pe starea febrilă care se accentua în rîndurile maselor bucureștene, sub imboldul izbînzii revoluției în Oltenia. Se și zvonise că guvernul provizoriu de la Islaz, însoțit de masele revoluționare și de armata care se solidarizase cu revoluția, pornise spre București pentru a veni în ajutorul izbucnirii revoluției și aici.

Chemarea la revoluție a fost făcută pentru ora fixată. Masele de orășeni au răspuns numaidecît, îndreptîndu-se în valuri spre străzile din centrul Capitalei. Din toate străzile și mahalalele mulțimea se revărsa spre palatul domnesc, asemenea unor torente. Tabacii și măcelarii au dat și ei năvală. Capitala era în plină revoluție. La barierele orașului își fac apariția către seară și țărani din satele din jurul Bucureștilor. Alături de orășeni, masele de țărani s-au îndreptat spre palatul domnesc. « ... Țăranii cu orășenii înfrățiți — se scria într-o relatare contemporană — între răsunete de glasuri detunătoare, înaintară pe ulițele Capitalei către palatul prințului » [1]. În fața acestei avalanșe, nici poliția și nici armata n-au opus nici o rezistență. Se cerea cu insistență ca domnitorul Gheorghe Bibescu să subscrie „constituția", cum i se spunea programului revoluționar aprobat de popor la Islaz.

[1] *Anul 1848*, I, p. 543.

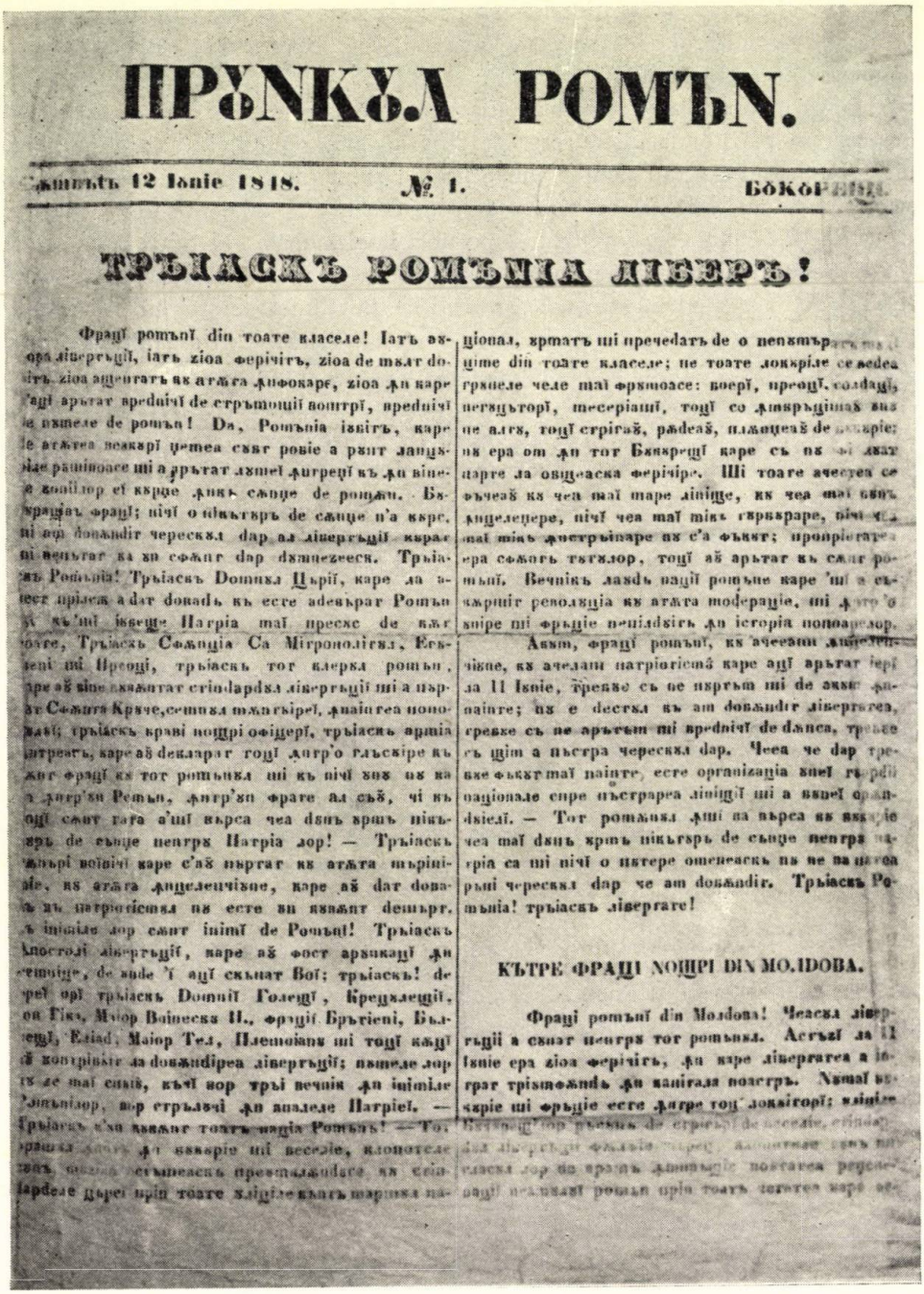

ПРѢNКѢЛ РОМѢN.

Сѫмвѣтѣ 12 Іюніе 1848. № 1. БѢКѢРЕШТІ.

ТРѢІАСКЪ РОМѢНІА ЛІВЕРЪ!

Фраці ромѣнї din тоате класеле! Іатѣ вакя лівертъцій, іатѣ zioa ферічіт, zioa de мълт dorit, zioa ашептатѣ ка атѫта днфокаре, zioa дн каре ай врѣтат вредніч de стрѣмошій вострї, вредніч ши пътеле de ромѣн! Da, Ромѣніа ізвінтъ, каре де атѫта векурї ґемеа сѫб ровіе а рѫт ланцзіле рушінозе ші а врѣтат лъмеі днтрегї къ дн вінеле вошілор ей кърце днкъ сънце de ромѣн. Бъкурѫвъ фраці; нічї о нікътърь de сънце н'а кърс. ші ар домънdit чересъл dар ал лівертъцій кърат ші вѣрсат ка ун сфѫнт dар dумнезееск. Трѣіасъ Ромѣніа! Трѣіасъ Domnul Църій, каре ла вест прінсе а dат домнь къ есте адевърат Ромѣн ші къ'ші ізвеще Патріа маї пресус de кът тоате, Трѣіасъ Сфѫнціа Са Мітрополітул, Егзені ші Преоцї, трѣіаскъ тот клерул ромѣн, каре аб вінє кѫмънтат стіндардул лівертъцій ші а пърат Сфѫнта Крвче, сетнінд тѫнгъірі, дндемнѣнd попоръл; трѣіаскъ крвві нострі офіцері, трѣіаскъ арміа нтрегъ, каре аб декларат тоцї дмпрео глъсвіре къ жнг фраці ка тот ромѣнул ші къ нічї вно ок ка а дмпрѣна Ромѣн, дмпрѣна фрате ал съб, ші къ ощї сѫнт гата а'шї вѣрса чea дінъ врмъ нікъпърь de сънце пентрв Патріа лор! — Трѣіаскъ жърі воінічі каре с'аб пвргат ка атѫта мърініе, ка атѫта дндемнічіне, каре аб dат домнь къ патріотісмъ ка есте ун ѫмънт дешърт, ъ ініміле лор сѫнт інімі de Ромѣні! Трѣіаскъ клостолі лівертъцій, каре аб фост арвнкаці дн ґетніне, de вnde 'і ащї скъпат Боґ; трѣіаскъ! de врї орї трѣіаскъ Domnіі Голеску, Крецълеску, ов Гікъ, Мајор Воінеска Н., фрацій Брътіені, Бълеску, Еліад, Маіор Тел, Плетоіану ші тоцї кацї аб контрібвіт ла домънdіреа лівертъцій; пътеле лор ва зе маї сънъ, къчї нор тръі вечніч дн ініміле ромънілор, нор стрълъчі дн аналеле Патріеі. — Трѣіаскъ сѫнт ѫмънат тоатъ нація Ромѣнъ! — Тот врѣнікул дн кварціе ші веселіе, клопотеле вом сънъ сълпеаскъ пресълъвіторе ка стіндарделе дърей прін тоате клінціле кълъторіей пасіонал, врматъ ші пречедатъ de о пепътърь ґіме din тоате класеле; не тоате локъріле се вedea грвпеле челе маї фрвмоасе: воерї, преоцї, солдацї, пегъцъторї, тесеріашї, тоцї со дмпрѣцінаб вно не алтъ, тоцї стрігаб, рѫdеаб, плънцеаб de бъкуріе; ка ера от дн тот Бъкърещї каре съ пе ві лват пърте ла овщеаска ферічіре. Ші тоате ачестеа се вѣчеаб ка чea маї маре лініще, ка чea маї дънъ дндемнаторе, нічї чea маї мікъ гървърare, нічї чea маї мікъ дострѣпаре ак с'а фъкът; пропріетатea ера сѫнть тъгълор, тоцї аб врътат къ сънг ромънї. Вечнікъ лаздъ нацї ромъне каре 'ші а съкърмат революція ка атѫта модерацје, ші дупъ о кліпе ші фрвмоасе пеліdзіть дн історія попоарелор.

Акът, фраці ромънї, ка ачестеа дндемнѣнdіне, ка ачелаш патріотісмъ каре ащї врътат ієрі за 11 Іюніе, требе съ не пкрътъм ші de акът дънаінте; ак е dестъл къ ам домънdit лівертатea, требе съ не врътъм ші вредніч de dумнеа, требе съ щім а пъстра чересъл dар. Чеа че dар требе фъкът маї наінте, есте організація вней гърді націонале спре пъстрареа лініщї ші а вней орdінdіелї. — Тот ромънул дші ва вѣрса ак вякъріе чea маї dінъ врмъ нікътърь de сънце пентрв патріа са ші нічї о пятере отпеаскъ пъ не ва пътеа рѣні чересъл dар че ам домънdit. Трѣіаскъ Ромѣніа! трѣіаскъ лівертатe!

КЪТРЕ ФРАЦІ NOШРІ DIN MOLDOVA.

Фраці ромънї din Молdова! Чеасъл лівертъцій а сѫнат пентрв тот ромънул. Астъзї за 11 Іюніе ера zioa ферічіт, дн каре лівертатea а ізврат трівмфънdь дн капітала поастрь. Ымаї вякріе ші фрвмоасе есте датре тоц локвіторї; кліпіле

Fig. 7. — *Pruncul romîn*, Bucureşti, pagina de titlu.

Pl. II. — Grup de revoluționari romîni manifestînd la București, acuarelă de Kostake Petrescu.

BIBLIOTECA ... LAZĂR

Sub presiunea crescîndă a mulțimii, Bibescu a trebuit să subscrie programul revoluției, numit și constituție, pe care i l-a prezentat spre semnare pe la orele nouă seara o deputație formată din zece cetățeni, în frunte cu N. Golescu. Domnitorul explică el însuși în josul proclamației că a semnat, « văzînd stăruința poporului ». Deși mulțimea primi cu aclamații entuziaste vestea că domnitorul a subscris „constituția", nu s-a mulțumit cu aceasta, ci a stăruit ca să fie schimbat și guvernul. Într-adevăr, era de neconceput ca programul revoluției să fie aplicat de apărătorii vechiului regim reacționar. Domnitorul trebui să satisfacă și această cerere stăruitoare a maselor, procedînd la formarea unui nou cabinet ministerial, care i-a fost propus de N. Golescu și I. C. Brătianu. Componența acestuia a fost următoarea: N. Golescu la Departamentul din Lăuntru, Șt. Golescu la Departamentul Dreptății, colonelul Ioan Odobescu șef al Oștirii, Ioan Eliade la Departamentul Credinței, Gh. Magheru la Departamentul Finanțelor, N. Bălcescu secretar al statului, C. A. Rosetti șef al poliției [1]. Este de observat că posturile cele mai importante pe plan intern au fost repartizate unor oameni mai apropiați de domnitor, și anume Departamentul din Lăuntru lui N. Golescu, boier liberal, iar conducerea armatei colonelului Odobescu, care deținuse același post și înainte. Inițial, în acest post a fost propus Tell, dar numele său a fost șters de pe listă și înlocuit cu acela al lui Odobescu, cu consimțămîntul lui N. Golescu și al lui I. C. Brătianu.

Lui N. Bălcescu și Gh. Magheru, care erau revoluționari consecvenți, li s-au încredințat posturi mai puțin importante pentru consolidarea biruinței revoluției. Bălcescu va preciza că « la 11 iunie, în lipsă, poporul m-a numit ministru » [2]. Anunțat despre numirea sa, el s-a întors la București în ziua de 13/25 iunie. Aici a găsit cabinetul ministerial constituit în forma arătată. Era însă deplin satisfăcut că revoluția izbîndise. La alcătuirea cabinetului, Bălcescu a fost plasat într-un post ales pentru a-i neutraliza perseverența revoluționară, și anume în postul de secretar al statului, avînd în atribuțiile sale afacerile externe. Vinovat de aceasta va recunoaște că a fost și el, deoarece la întoarcere a declarat că nu vrea să se amestece cu nimic în guvernare și că-și rezervă rolul de a propaga revoluția prin presă. Lui Gh. Magheru, care avusese un rol important în asigurarea biruinței revoluției în Oltenia și făcuse dovada unui devotament nețărmurit, i s-a încredințat Departamentul Finanțelor, deși era cel mai indicat pentru a ocupa postul de ministru al Oștirii. Aceste combinații de culise tindeau, firește, la temperarea dezvoltării revoluției.

Forța conducătoare a revoluției a fost burghezia, atît burghezia mare, avînd ca exponenți caracteristici pe I. Eliade, scriitor și patron tipograf, și pe maiorul Chr. Tell, cît și burghezia mijlocie, ai cărei exponenți erau C. A. Rosetti, scriitor, patron tipograf și librar, și profesorul I. Maiorescu. Mica burghezie, pătură numeroasă, care-și găsea un exponent în poetul I. Catina — autorul

[1] *Anul 1848*, I, p. 513—514.
[2] Ion Ghica, *op. cit.*, II, p. 217.

unui *Marş revoluţionar* —, a luptat cu devotament pentru cauza revoluţiei, lăsîndu-se însă condusă de către exponenţii burgheziei mijlocii.

Biruinţa generală a fost cîştigată de către masele orăşeneşti şi ţărăneşti, pe care burghezia căutase să şi le atragă prin însuşirea revendicărilor lor principale. Ele au dat asaltul în ziua de 11/23 iunie asupra palatului domnesc, spre a-l sili pe Bibescu să se plece în faţa revoluţiei. Programul revoluţionar a fost expus pentru prima oară deschis în faţa unei mari adunări populare la Islaz. La 15/27 iunie, pe Cîmpia Libertăţii de la Filaret, vreo 30 000 de oameni, orăşeni şi ţărani, au jurat pe programul revoluţionar, recunoscîndu-l drept «constituţie», şi au aclamat guvernul revoluţionar provizoriu, format cu sprijinul lor în ajun. Marx şi Engels au arătat, în articolul *Proiect de lege cu privire la garda civilă*, publicat în *Neue Rheinische Zeitung* în iulie 1848, că « Burghezia nu poate cuceri propria ei dominaţie fără să-şi asigure în prealabil ca aliat întregul popor, fără să se manifeste, prin urmare, în spirit mai mult sau mai puţin democratic » [1].

La Craiova, în prima zi după sosirea taberei de la Islaz, masele orăşeneşti au înfrînt atacul boieresc asupra guvernului revoluţionar. Masele orăşeneşti, din Bucureşti, compuse din muncitori, meseriaşi, ţărani mărginaşi şi mici funcţionari, au înfrînt de două ori comploturile boierimii reacţionare şi s-au arătat gata să-şi verse sîngele pentru apărarea revoluţiei contra trupelor turceşti invadatoare.

Proletariatul în formare a constituit partea cea mai hotărîtă a maselor orăşeneşti. Lucrătorii tipografi, tabacii şi măcelarii din mahalaua Scaunelor şi de pe chei au avut un rol important în luptele revoluţionare. O satiră reacţionară contemporană vorbeşte răutăcios de tabaci [2]. Colonelul Gr. Lăcusteanu notează în amintirile sale că « tabacii şi măcelarii au jucat principalul rol în revoluţia de la 1848 ». Comisia « pentru cercetarea turburărilor liniştei obşteşti », alcătuită după înăbuşirea revoluţiei, recomanda îngrijorată Departamentului din Lăuntru ca « subt nici un fel de cuvînt să nu sloboază vreo armă... breslelor tăbăcarilor şi măcelarilor, a cărora purtări sînt cunoscute de obşte », ceea ce arată cît de puternică a fost participarea acestora la revoluţie [3]. Au fost prezenţi în revoluţie şi lucrătorii de la « fabrica de postav » de la Dragomireşti (jud. Dîmboviţa) a lui N. Băleanu. De asemenea, cu prilejul marii întruniri de la Filaret din 15/27 iunie s-a făcut remarcat carul alegoric al tipografilor, care-şi manifestau întreaga adeziune la cauza revoluţiei. Proletariatul, care încă nu se formase ca o clasă pentru sine, n-a avut exponenţi proprii. El sprijinea în general revendicările burgheziei mijlocii şi mici.

---

[1] K. Marx-F. Engels, *Proiectul de lege cu privire la garda civilă*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 5, Ed. politică, Bucureşti, 1959, p. 270.

[2] C. D. Aricescu, *Satire politice...*, Bucureşti, 1884, p. 81.

[3] Gh. Georgescu-Buzău, *N. Bălcescu*, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1956, p. 139.

Pl. III. — Romînia revoluţionară, pictură alegorică de C. D. Rosenthal.

BIBLIOTECA „GHEORGHE LAZĂR"

Participarea țărănimii la revoluție a fost masivă. Majoritatea zdrobitoare a adunării de la Islaz, care a deschis lupta revoluționară, o alcătuiau țăranii din Islaz și din satele învecinate. Ei au format și grosul taberei înarmate pe care s-a sprijinit în marșul său către Caracal și Craiova guvernul ales de popor la 9/21 iunie [1]. Victoria revoluției la București la 11/23 iunie a fost asigurată prin sosirea miilor de țărani din satele apropiate. Cînd s-a auzit de intrarea țăranilor în Capitală, Bibescu s-a grăbit să accepte programul revoluționar și să formeze un cabinet ministerial impus de revoluționari [2]. Țărănimea a avut ca exponent principal pe democratul-revoluționar N. Bălcescu, care s-a situat pe poziția cea mai înaintată impusă de realitățile istorice romînești, care consta în sfărîmarea boierimii ca clasă prin exproprierea unei mari părți a pămînturilor ei și împroprietărirea masivă cu pămînt a țăranilor și în organizarea unei conduceri de stat burghezo-democratice.

Masele populare vor avea un rol determinant pentru susținerea revoluției contra reacțiunii interne, apoi pentru apărarea ei împotriva intervențiilor armate contrarevoluționare din afară spre a o înăbuși. Prin acțiunea lor revoluționară permanentă, masele populare au menținut pînă la sfîrșit caracterul burghezo-democratic al revoluției.

N. Bălcescu, ca și alți intelectuali romîni aflați la Paris, a fost influențat de ideile revoluției franceze, participînd alături de mulțimea pariziană la revoluția din februarie. Tinerii revoluționari romîni întorși în patrie au răspîndit ideile revoluției franceze și europene. Acest fapt a fost însă unilateral prezentat de istoriografia burgheză, care mai ales după ridicarea la luptă a proletariatului contra burgheziei, căutînd să frîneze lupta revoluționară a poporului nostru, a considerat în mod eronat revoluția de la 1848 din Țara Romînească aproape constant ca o revoluție de import, în sensul că ar fi fost un apendice al revoluției din 1848 din Franța. Bălcescu — fără să nege influența acestei revoluții — a subliniat că acel „atlet", cum numea el poporul, s-a mișcat și în 1848, ca și în 1821, din propria-i pornire.

Istoriografia burgheză a trecut pe plan secundar sau, în unele cazuri, a ignorat cu totul rolul poporului în revoluție. Această denaturare a început chiar din timpul revoluției, cînd unii dintre conducători, și anume cei mai puțin îndreptățiți, au revendicat pentru ei meritul de a fi dezlănțuit revoluția. Aceștia bravau, lăudîndu-se că « revoluția ei au făcut-o »; Eliade o considera ca fiind « revoluția » sa [3]. Bălcescu, cel mai activ și mai consecvent dintre conducătorii revoluției, n-a pretins niciodată că ar avea vreun astfel de merit. Referindu-se la falsa aureolă cu care se autoîncununau acești conducători ai revoluției, Bălcescu le scria, curînd după

[1] J. Héliade Radulesco, *Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine ou sur les événements de 1848 accomplis en Valachie*, Paris, 1851, p. 62, 83, 88.

[2] *Anul 1848*, I, p. 542—543.

[3] [G. Zane], *N. Bălcescu, Corespondență inedită, 1843—1851*, în *Revista fundațiilor*, seria nouă, București, XIII (1946), nr. 1 (ian.), p. 27.

aceea: « *Revoluția din iunie n-a fost inventată, nici fabricată, nici de mine, nici de voi, nici de d-l Eliade, nici de vreun alt revoluționar.* [Ea nu-i decît dezvoltarea acelei mișcări continui și providențiale începută chiar de la origină atît în societatea noastră, cît și în toate celelalte societăți » [1]. Cît privește rolul conducătorilor, tot Bălcescu preciza: « Comitetul revoluționar nu el făcu revoluția, el puse mîna pe ea, o dirijă, o orîndui. El a formulat într-un program sentimentul poporului și îi dădu ideea revoluționară... » [2].

N. Bălcescu a scos în relief rolul maselor în revoluție. Cu toate acestea, foștii conducători ai revoluției, care au supraviețuit în deceniile următoare, n-au contenit să braveze ca făuritori ai revoluției. Însuși unul dintre ei, Ion Ghica, a respins însă această plăsmuire, scriind lui Vasile Alecsandri: « Am auzit și am văzut pe mai mulți atribuindu-și lor, numai lor, tot meritul revoluțiunii de la 1848 și mi-am zis adesea: căci nu trăiește Nicu Bălcescu că le-ar spune cu pana lui cea ageră, în stilul său cel pătrunzător, că deșteptarea de la 1848 nu a fost opera unui singur om, nici a unui grup sau a unui partid... Le-ar spune că acea revoluțiune nu putea fi oprită de nimeni și că ea s-ar fi făcut chiar în lipsa fiecăruia dintr-acei care au sau au avut cutezanța a-i revendica paternitatea. Cugetătorul și organizatorul a fost națiunea... » [3].

Mistificarea cu privire la rolul determinant pe care foștii conducători l-ar fi avut în revoluția de la 1848 a fost dublată de minimalizarea rolului lui N. Bălcescu, precum și al altor fruntași revoluționari mai consecvenți. Aproape în unanimitate, istoricii burghezi au atribuit rolurile cele mai importante fraților D. și I. C. Brătianu, fraților Golescu, sau lui Ioan Eliade Rădulescu, risipind cînd asupra unora, cînd asupra altora aprecierile cele mai elogioase. Adevărul istoric arată însă că marele merit al revoluției de la 1848 revine poporului și acelora dintre conducători care s-au identificat cu năzuințele sale.

Formarea guvernului provizoriu

După ce în primele trei zile revoluția a cuprins toată țara, a urmat abdicarea domnitorului Gheorghe Bibescu. Deși în ziua de 11/23 iunie acesta subscrisese « constituția », în noaptea de 13/25 spre 14/26 iunie a luat hotărîrea să abdice și a părăsit țara, fugind în Transilvania, la Brașov.

Abdicarea domnitorului a fost determinată atît de opoziția sa la înfăptuirea reformelor înscrise în « constituție », pe care o subscrisese numai sub presiunea maselor, cît și de teama de a nu fi învinuit de Turcia, puterea suzerană, cît și de Rusia, puterea protectoare, că patronează revoluția. Chiar a doua zi după ce a subscris « constituția », i-a fost adresată o notă de protest de către Kotzebue, consulul țarist de la București, prin care acesta declara că toate reformele — « inovațiile » —

---

[1] Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, II, p. 212.
[2] *Ibidem*, p. 215.
[3] *Idem*, *Scrisori către V. Alecsandri*, în *Scrieri* (ed. Petre V. Haneș), vol. III, București, 1914, p. 404—405.

ce urmau să fie introduse în cadrul noii stări de lucruri erau în contravenție flagrantă cu dispoziţiunile Regulamentului organic, bazat pe stipulaţiunile tratatului de la Adrianopol şi că, din această cauză, îşi întrerupe funcţiunea şi-şi anunţă plecarea[1]. S-a retras apoi la Focşani împreună cu Duhamel pentru a supraveghea îndeaproape desfăşurarea evenimentelor din Ţara Romînească şi a reflecta la măsurile de rigoare. Deocamdată, Poarta a adoptat o atitudine de espectativă.

Chiar a doua zi dimineaţa, după abdicarea şi după plecarea lui Gheorghe Bibescu, boierii reacţionari, invitaţi de mitropolitul Neofit, se întruniră la locuinţa acestuia pentru a pune la cale un complot, avînd ca scop restabilirea vechii stări de lucruri şi readucerea domnitorului. Cabinetul ministerial, care era informat despre această întrunire conspirativă, n-a luat nici o măsură. N-a rămas însă indiferentă populaţia Bucureştilor. Aflînd despre această conspiraţie, masele bucureştene se adunară în număr de mai multe mii şi se îndreptară în grabă spre casa lui Nicolae Golescu, ministrul din Lăuntru, pentru a-l lua în mijlocul lor şi a merge împreună în curtea mitropoliei ca să ceară socoteală mitropolitului şi boierilor reacţionari despre uneltirea lor. La vederea acestei mari mulţimi de popor, care năvălea cuprinsă de mînie, strigînd împotriva conspiratorilor, mitropolitul şi boierii fură cuprinşi de spaimă. Mitropolitul Neofit, a cărui caterisire era cerută stăruitor de mulţime, fu gata să-şi iscălească « paretisul » (demisia). Numai intervenţia lui C. A. Rosetti, potoli mînia mulţimii. Înspăimîntaţi, boierii reacţionari schimbară numaidecît tactica, dînd asigurări că erau de partea poporului. Atunci masele invitară pe boieri şi pe mitropolit să sărute stindardul tricolor al revoluţiei şi să presteze un jurămînt solemn, crezînd că astfel se asigură de sinceritatea lor. Poporul a numit şi un guvern, cu sarcina de a conduce statul pînă la alegerea unui nou « domn ». Ca preşedinte al acestui guvern numit « vremelnicesc », alcătuit în această împrejurare, fu propus şi acceptat chiar mitropolitul Neofit, ceea ce a constituit o mare greşeală, iar ca membri, Ioan Eliade, Ştefan Golescu, Christian Tell, Gh. Magheru şi Gh. Scurtu. N. Bălcescu, A. G. Golescu (Negru), C. A. Rosetti şi I. C. Brătianu au fost numiţi în guvern numai cu titlul de secretari. În cabinetul ministerial fu menţinut în importantul post de şef al Oştirii colonelul Odobescu, iar celălalt post, la fel de important, şi anume postul de ministru din Lăuntru fu încredinţat din nou boierului liberal N. Golescu. Şi Eliade fu menţinut ca ministru al Credinţei. Ca miniştri noi, au fost introduşi I. Cîmpineanu la Departamentul Dreptăţii, C. N. Filipescu la Departamentul Finanţelor şi Ion Voinescu II la Secretariatul statului. Întregul minister cu excepţia lui Neofit şi a lui Odobescu a fost alcătuit din liberali-moderaţi. Într-o scrisoare de după revoluţie, N. Bălcescu spunea că părerea sa, repetată în mai multe rînduri, era că trebuia « un guvern energic şi tare, fără sentimentalism în politică », pentru că « revoluţia nu trebuie

[1] *Anul 1848*, I, p. 544.

să cadă la înțelegere cu dușmanii săi ». El precizează că numai A. G. Golescu (Negru) împărtășea felul său de a vedea. Despre N. Golescu spune că acesta « nu prea știa de ce făcuse revoluția și ce era de făcut ». Despre C. A. Rosetti arată că acesta voia să facă din revoluție o « epopee sentimentală », concepînd-o ca pe o « tranzacție » cu boierii, iar pe I. C. Brătianu îl critică pentru că îi plăcea « agitația pentru agitație » și nu era « un om de guvern » [1]. Concluzia ce se desprinde din aceste caracterizări ale lui N. Bălcescu este că de divergențele din rîndurile elementelor mai mult sau mai puțin revoluționare au profitat celelalte elemente capitulante care au pătruns în guvern. Dintre acestea, mitropolitul Neofit, președintele guvernului, a avut un rol trădător. Pe de o parte, el binecuvînta revoluția și « constituția », iar pe de altă parte complota cu boierii reacționari și făcea apel în numele acestora la reacțiunea din afară, îndeosebi la agenții țarului, pentru a cere intervenția armatei țariste spre a se înăbuși revoluția [2]. Și colonelul Odobescu a jucat un rol la fel de trădător.

Acțiunile contrarevoluționare din 19 iunie/1 iulie și 29 iunie/11 iulie

Numai după patru zile de la formarea guvernului provizoriu, la 19 iunie/1 iulie, revoluția a fost din nou pusă la o grea încercare de către reacțiune, printr-un complot. Cu complicitatea colonelului Odobescu, șeful oștirii, și a colonelului Solomon, menținut în postul de comandant al regimentului nr. 3 din garnizoana București, boierii reacționari au izbutit să aresteze guvernul provizoriu la palat, unde era adunat. La aflarea veștii despre această mișelie, masele bucureștene, chemate din nou la luptă, s-au strîns din toate colțurile Capitalei și au dat năvală spre palat. În fața iureșului maselor, colonelul Solomon a dat ordin ostașilor pe care-i adunase, după ce în prealabil îi îmbătase, să tragă în popor. Surprins și nearmat cum era, poporul se retrase la început, dar după ce se înarmă cu pietre, cu pari, cu scînduri, cu arme luate din magazine și cu ce găsi repede la îndemînă, se năpusti din nou, cu mai mare îndîrjire. Elanul de luptă al mulțimii crescu în momentul cînd trecu în fruntea ei Ana Ipătescu, înarmată cu cîte un pistol în fiecare mînă și strigînd: « Curaj, copii! Moarte trădătorilor! ». Un îndemn asemănător a dat mulțimii și cofetarul Toma Gheorghiu. Desmeticiți, nu mai ascultau nici ostașii ordinele colonelului Solomon pentru continuarea focului. Guvernul fu eliberat de către mulțime, iar coloneii ucigași, precum și maiorul Locusteanu, complicele lor, arestați sub presiunea maselor. Revoluția era astfel salvată, dar de astă dată cu prețul a șapte morți și a opt răniți din rîndurile mulțimii. Înmormîntarea impresionantă ce s-a făcut victimelor a doua zi a constituit un nou prilej de manifestare a urii înverșunate a maselor bucureștene împotriva reacțiunii.

Spre deosebire de mase, guvernul nu numai că n-a fost necruțător cu autorii măcelului, dar a dat o proclamație prin care scuza pentru această crimă

[1] Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, II, p. 218—220.
[2] *Anul 1848*, II, p. 42—43.

№ 1.

POPORUL SUVERAN.

Ачестъ фоайе есе де доў орі пе сэптъмынъ. Анул ші Ноемврі. Прецул пе ун анъ леі 32 — пе о жумътате ан 16 — пе 3 луні 8.

ГАЗЕТЪ ПОЛИТІКЪ ШІ ЛИТТЕРАРЪ.

ЛІБЕРТАТЕ, ЕГАЛІТАТЕ, ФРАТЕРНІТАТЕ.

Асоцаціа се ех че ла Бъкуреці ла Тіпографіа луі Іс. Конъчіог ла Жалеце ші ла Д. П. професорі ші колеціалор пощі

Бъкуреці | Сэмбэтъ 19 Іуніе. | Анул 1848.

Цінта ачестуі жърнал есте а спріжіні дрептъціле попорулуі Ромън. Глаголь съ се ва ридіка кь енерціе ын контра тіраніі, дар нь ва ръмъне маі нічі ын контра попорулуі кърд ачеста ва авеа де ліберътатеа de каре се бъкурэ; ачесть ачеаста ва фі ка съ ла лумине ші съ ла ын тоарнъ de ла орі че артаре. Ір контра ліберътатеа ші ір addâne Патріа ла неіре ші анархіе. Редакціа ачестуі фоі ва прінді орі че ылэнцере дрептъ а четъценілор ші ва фаче съ ресъне колоанеле сале ын фаворул челор недрептъціці. Ва авea дрепт цінтъ ассемеа спіреа провінчіілор Ромъне ші тот че ва путea даче Ромъніеі ла ферічіре ші ла мъріре.

Бъкуреці.

Ромъній din Прінціпатул Валахіеі ын маі мълте рънкурі de ашърътчене ші рокіе, Ромъній ал кърор нъме фь албэгат дінтре нъмеле челор-л-алте нації ка о флоаре че ескаладе пе гіранда стрълучіть, се стрънсе ші се адунь ын пълере; Ромъній че нъреск къ нь аў ынкь брацеле de кът нъмаі а лефі ынчінсе ын фіарэле рокіеі, ші нь аў кънтат de кът нъмаі спре а'л ылека ынаінтеа апъсъторілор тірані.

Ла 11 Іуніе се ридікарь ла стрігъ ліберътъці de каре ерай ынсътошаці, спаргерь зэгазіле ші арътарь Еворіі кь фіі Ромі дъкеск ынкь нъмъріта Дачіі. Дар чеіа че фаче маі маре оноаре нъмелуі de Ромън, есте покліа партаре а попорулуі de ла 11 Іуніе ші нъмъ астъзі. Нь есте есемпле ын історіа лумі ынкь: о нарціе съ се скоалэ, съ сфърме тіранія din ръдъчінь ші съ фіе атът de пачінікь, атът de moderaтъ. Іаръ дар жосніі сноалезор. Іаръ петректорілор че ва аў зіс а сълкърі ахтаа de вънзарея патрій! Іаръ попорулуі че а щіут съ дохълфеаскъ дрептъріле патрій пріntr'un міжлок атът de moderaт, ші рэвне вънзътторілор, ачеле плаете пастарде ші мъртвае че се ынтіпсеск ші ынекаск тот че есте флоаре ын патріе!

Акум франціор Ромъні, прекум аці арътат moderaціе ші клъндеге кіар ын фъріа воастръ, кът аці трас лаза Еворіі ші аці іотрат ын рандул нафіілор чівілізате, кь ачеаші moderaціе, ка ачеаші цеперосітате партаці-въ ші de акум ынаінте. Нъпеці ордіп лъкърілор воастре спре а нь се ъцъма сакра ліберътате de кътре дъшманіі патріеі, прін ізтріріле зор челе іафаме, ка съ нь стрікаці фрумоса монумент че аці зідіт ын рэвнеле вост гевера періт ын зіоа дрептъцій ка пасъреа de нопцте ла луміна соарелуі; ын сфъріт, ка съ нь въ фачеці невредніч de а порта нвмеле імортал че віторіа ва ынкліеті нобілілор фіі ai Ромъніеі.

Прінцыл а сніт din капіталь; фіе ачестъ плекаре вна дінтре ачеле че нь маі аў ретърнаре.

Fig. 8. — *Poporul suveran*, Bucureşti, pagina de titlu a nr. 1.

pe principalul vinovat, colonelul Odobescu, după ce încercase să facă scăpat pe colonelul Solomon. Spre a justifica această slăbiciune a guvernului, în care el avea un rol proeminent, Eliade a aruncat mai tîrziu vina lansării acestei proclamații pe C. A. Rosetti, al cărui rol era secundar în guvern. El ar fi motivat această atitudine prin « un sentiment de generozitate față de dușmanii învinși »[1]. Dar și Eliade a avut o atitudine asemănătoare, căci, cu prilejul înmormîntării victimelor, a cerut prin discursul ținut « să iertăm pe cei ce au comandat să se facă foc asupra fraților lor, să-i iertăm ca niște adevărați creștini, ca să ne ierte și pe noi Dumnezeu, cînd vom fi înaintea lui ». Poporul înverșunat nu s-a lăsat înduplecat de rugăciunea lui Eliade pentru iertăciune. Consimțind ca ucigașii să fie iertați de pedeapsa cu moartea, poporul n-a consimțit însă să fie iertați « cu totul», ci a răspuns îndîrjit « prin mii de guri: Nu ! Nu ! La ocnă pentru toată viața » și a cerut ca aceștia să fie dați în judecată [2]. Doar o oarecare schimbare s-a produs în urma sfărîmării acțiunii contrarevoluționare și anume că ministru al oștirii a fost numit generalul Tell, avansat în acest scop, iar la comanda regimentului nr. 3 din București a fost numit colonelul N. Pleșoianu, deoarece ambii dăduseră dovezi de devotament pentru cauza revoluției. Și generalul Tell, care uneori se situa pe o poziție mai avansată, făcea însă parte tot din grupul moderaților. Lui Gh. Magheru, care era înclinat către curentul democrat-revoluționar, i se încredințase la 18/30 iunie postul de căpitan general al tuturor trupelor neregulate de dorobanți și panduri, care însă trebuiau să ia ființă de-abia de acum înainte, constituind baza unei armate populare. La 21 iunie/3 iulie, această numire i-a fost reînnoită. Guvernul a continuat să arate aceeași indulgență față de reacțiune. Ba i-a dat chiar o importantă satisfacție pentru a o potoli, și anume a semnat un decret prin care cerea țăranilor clăcași să împlinească « datoriile lor » către proprietari și arendași « pentru munca cîmpului din anul acesta » [3]. Numai N. Bălcescu n-a fost de acord cu amînarea desființării servituților feudale.

Indulgența guvernului a culminat în desfășurarea procesului intentat autorilor acțiunii contrarevoluționare. În primele zile s-a căutat ca procesul să fie amînat, bineînțeles în scopul obținerii unei sentințe moderate. Aflînd despre aceste tărăgăneli, N. Bălcescu, care între timp fusese trimis la Focșani, pentru a întîlni un emisar turc, recomanda la 22 iunie/4 iulie guvernului să facă mai repede judecata « complotiștilor » și să procedeze mai cu energie, căci numai astfel va căpăta încrederea poporului, nerăbdător să vadă pedepsirea exemplară a acestora. Numai astfel i se va tăia reacțiunii pofta de a mai complota, cum continua să facă. «Acum avem mijloc a ne scăpa de toți reacționerii. Trebuie ca judecata să fie foarte expeditivă. O comisie ostășească ar fi de trebuință pentru aceasta, mai cu seamă de veți

---

[1] J. Héliade Radulesco, *Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine ou sur les événements de 1848 accomplis en Valachie*, Paris, 1851, p. 119.
[2] *Anul 1848*, I, p. 695—697.
[3] *Ibidem*, II, p. 17.

simți că complotiștii tot lucrează, cum auzisem ieri; atunci nu trebuie a ne feri d-a proclama chiar legea marțială pentru dînșii. În împrejurările grele și extraordinare, trebuie măsuri extraordinare. Nu faceți poezie și sentimentalism, ci dreptate straşnică »[1]. Aceasta era linia revoluționară pe care Bălcescu o recomanda guvernului de pe poziția sa fermă față de dușmanul de clasă. Procesul a fost însă transformat într-o adevărată farsă. Sentința dată la 26 iunie/8 iulie s-a limitat numai la înlăturarea din armată a acuzaților, cu pierderea gradelor, urmînd ca apoi « să se dea sub judecată criminalicească », ceea ce n-avea să se mai întîmple.

Încurajată de acest compromis, reacțiunea a pus numaidecît la cale o nouă acțiune contrarevoluționară, încercînd să reia puterea pentru a doua oară în zece zile. Lansînd zvonul că o numeroasă armată țaristă intrase în Moldova și că se îndrepta spre București, concomitent cu o armată turcească, în scopul înăbușirii revoluției, reacțiunea a derutat guvernul provizoriu, determinîndu-l să facă greșeala de a părăsi Capitala în noaptea de 28 iunie/10 iulie spre 29 iunie/11 iulie și să se refugieze la Rucăr. Mitropolitul Neofit, rămas în București, anunța bucuros poporul, printr-o proclamație difuzată a doua zi, despre plecarea guvernului și despre apropierea de hotarele țării a celor două armate străine, precum și despre restatornicirea vechiului regim boieresc. A fost constituită o căimăcămie formată din doi mari boieri: Teodor Văcărescu și Emanoil Băleanu. Vechii slujbași reacționari au fost rechemați la posturile lor și a început o adevărată teroare împotriva populației. Cîrmuitorilor județelor li se ordonă să se silească a readuce pe locuitori la ascultarea Regulamentului organic și îndeosebi să-și reia munca pe moșiile proprietarilor și arendașilor. Coloneii Odobescu și Solomon nu numai că au fost puși în libertate, dar li s-au redat vechile posturi.

Triumful reacțiunii n-a durat însă decît două zile. Printr-o nouă acțiune viguroasă, poporul a răsturnat iarăși regimul reacționar, înlăturînd căimăcămia și pe cei doi colonei trădători. Masele bucureștene, evaluate la vreo 40 000 de oameni, au dat asalt asupra cazărmii unde aceștia se aflau pentru a pune la cale un nou măcel și, înfruntînd tunurile pregătite pentru tragere, au pătruns înăuntru. Părăsiți de soldați, care s-au îmbrățișat cu mulțimea, cei doi colonei au trebuit să se supună. Ei au fost cruțați numai după ce au jurat că-și dau demisia din armată și că vor părăsi țara numaidecît. Această nouă clemență a fost smulsă poporului de către mitropolitul Neofit, care a avut cinismul să vină în mijlocul maselor trădate, după ce a dat o proclamație ipocrită că renegă isprava din ajun și că reînnoiește jurămîntul făcut pe « Constituție », excluzînd, e drept, din aceasta articolul 13. Neofit era acum încadrat de I. Cîmpineanu, rămas în București, și de I. C. Brătianu, reîntors între timp, care l-au însoțit pe mitropolit

[1] Gh. Georgescu-Buzău, *O scrisoare inedită a lui N. Bălcescu*, în *Studii*, II (1949), nr. 4, p. 178.

în această împrejurare [1]. S-a format un guvern interimar sprijinit de popor. În fruntea acestui guvern a rămas totuşi ca preşedinte mitropolitul Neofit, avînd alături de sine pe I. Cîmpineanu, C. A. Creţulescu, N. Mincu şi I. C. Brătianu, ca secretar. Toţi aceştia s-au grăbit să semneze chiar a doua zi, la 2/14 iulie, înainte de întoarcerea celorlalţi membri ai guvernului, un decret pentru primirea demisiilor din armată ale celor doi criminali, acordîndu-le şi pensii « pentru vechile dumnealor slujbe » de 18 ani [2]. Totodată, cu aceeaşi grabă şi sub aparenţa unei oarecare pedepse, li s-a acordat celor doi încuviinţarea să părăsească ţara.

În zilele următoare s-au întors la Bucureşti membrii guvernului şi şi-au reluat posturile în vechea formaţie eterogenă. Poporul salvase din nou revoluţia. Bălcescu elogiază plin de admiraţie şi această acţiune eroică a poporului, după cum acuză cu indignare pactizarea unor membri ai guvernului cu reacţiunea. Această pactizare pe plan central a fost extinsă şi în aparatul administrativ local, fie prin menţinerea unor slujbaşi reacţionari moşteniţi din domnia lui Bibescu, fie prin plasarea unor elemente şovăielnice din rîndurile burgheziei de întîia stare sau ale micii boierimi îndeosebi în administraţia judeţelor, a plăşilor sau a plaiurilor şi a oraşelor. Sub masca unui fals revoluţionarism, aceste elemente, strecurate în conducerea locală cu complicitatea tranzacţioniştilor din guvern, au fost gata, la rîndul lor, să cadă la înţelegere cu « proprietarii » locali, cu arendaşii şi cu ceilalţi reacţionari pentru a sabota revoluţia sau chiar pentru a complota împreună cu aceştia împotriva ei. În marea lor majoritate, noii numiţi în importantele posturi de administratori ai judeţelor făceau parte din această categorie. De aceea, după primele numiri de administratori de judeţe făcute la 13/25 şi 14/26 iunie [3], a trebuit să se procedeze la unele înlocuiri cerute de populaţia locală şi de radicalii din guvern. Doar 6 din cei 17 administratori de judeţe erau devotaţi cu totul cauzei revoluţiei şi acţionau în consecinţă. Printre aceştia s-au aflat: Aron Florian la Ilfov, iar apoi la Dolj; Ioan Negulici la Prahova; Scarlat Voinescu la Olt, iar apoi la Buzău ş.a. La conducerea plăşilor sau plaiurilor, administratorii liberali-moderaţi ai judeţelor plasau unelte de-ale lor pentru a le face jocul. Aparatul poliţienesc a fost lăsat în cea mai mare parte în mîinile vechilor poliţai din timpul lui Bibescu, care continuau să tortureze populaţia, încercînd să paralizeze orice manifestare revoluţionară şi ocrotind activitatea reacţiunii. Pînă şi căpitanul Costache, faimosul zbir al agiei Capitalei dinainte de revoluţie, îşi vedea de treabă în continuare, de astă dată la plaiul Rîmnicului Sărat, unde s-a oploşit. De asemenea şi aparatul judecătoresc continua să fie manevrat în favoarea reacţiunii de către vechii preşedinţi de tribunale şi judecători, menţinuţi în posturi.

Împotriva acestei stări de lucruri, care ducea la prăbuşirea revoluţiei, au acţionat elementele consecvent revoluţionare atît din guvern, cît şi din aparatul

[1] *Anul 1848*, II, p. 327.
[2] *Ibidem*, p. 242.
[3] *Ibidem*, I, p. 555, 558, 559, 561.

administrativ local. Astfel, la 22 iunie/4 iulie, Bălcescu, aflat în trecere prin Buzău, a procedat prompt la înlocuirea uneltelor reacțiunii din administrația orașului. Tot așa a procedat și generalul Magheru, care a fost foarte atent față de această situație în Oltenia, îngrijindu-se ca administrația locală din cele cinci județe de aici să fie încredințată elementelor celor mai devotate cauzei revoluției. De-abia la 16/28 iulie, guvernul constata că vechii funcționari potrivnici noilor instituții erau încă neschimbați din posturile lor de conducere din cele mai multe județe și hotăra ca Departamentul din Lăuntru să ordone tuturor administratorilor de județe să-i înlocuiască cu oameni pătrunși de principiile noii « Constituții ». De o deosebită vigilență pentru aplicarea acestui decret au dat dovadă unii comisari de propagandă. Sesizările lor temeinice adresate ministrului din Lăuntru N. Golescu nu au fost luate în seamă. De aceea, în unele locuri masele n-au mai așteptat hotărîrea organelor centrale, ci au procedat ele la schimbarea slujbașilor nedoriți.

La adăpostul și cu complicitatea elementelor reacționare din aparatul administrativ local, reacțiunea și-a putut continua uneltirile, atît înăuntru, cît și în afară. Din cauza acestor uneltiri a fost mult întîrziată acțiunea pentru depunerea jurămîntului pe « Constituție » în țară, la orașe și îndeosebi la sate. Din aceeași cauză au fost încetinite formarea gărzii naționale, formarea armatei de voluntari și panduri și alte inițiative ale guvernului, legate de reformele enunțate în programul revoluționar.

Cu toate acestea, guvernul se arăta în general tolerant față de reacțiune, chiar după experiența dramatică a celor două acțiuni contrarevoluționare de la 19 iunie/1 iulie și 29 iunie/11 iulie, deși printr-o proclamație către popor adresată la 7/19 iulie se ceruse hotărît să se ia « cele mai aspre măsuri » pentru a se pedepsi, fără excepție, « orice minciună, orice intrigă, orice încercare ucigătoare de libertăți »[1]. De aceea, de pe aceeași poziție revoluționară ca și N. Bălcescu, A. G. Golescu (Negru), trimis între timp ca agent al țării în Occident, critica pe membrii guvernului într-o scrisoare din 9/21 iulie 1848 pentru slabele măsuri pe care le luaseră pînă atunci împotriva inamicilor, atît dinăuntru, cît și din afară, și recomanda o « politică mai energică »[2]. Și recomandarea sa, ca și aceea a lui Bălcescu și ca și altele pornind din partea unor elemente consecvent revoluționare de mai mică importanță, au fost zadarnice. Lipsa de energie a guvernului a continuat sub diferite forme, așa cum s-a arătat.

Speculînd pasivitatea guvernului în general, reacțiunea și-a continuat uneltirile și în Capitală. Pe la mijlocul lui august, reacțiunea, ale cărei speranțe în intervenția armatelor străine pentru a înăbuși revoluția crescuseră, și-a intensificat uneltirile, ceea ce intensifica ura poporului contra ei. Înspăimîntați, reacționarii au lansat zvonul că se pregătea asasinarea lor în propriile case. I. C. Brătianu, atunci șef al poliției Capitalei, s-a văzut nevoit să adreseze cetățenilor o proclamație de liniștire a «patimilor», combătînd atît temerile boierilor reacționari, cît și pe acelea ale poporului[3].

---

[1] *Anul 1848*, II, p. 334.
[2] *Ibidem*, p. 370.
[3] *Ibidem*, III, p. 603—604.

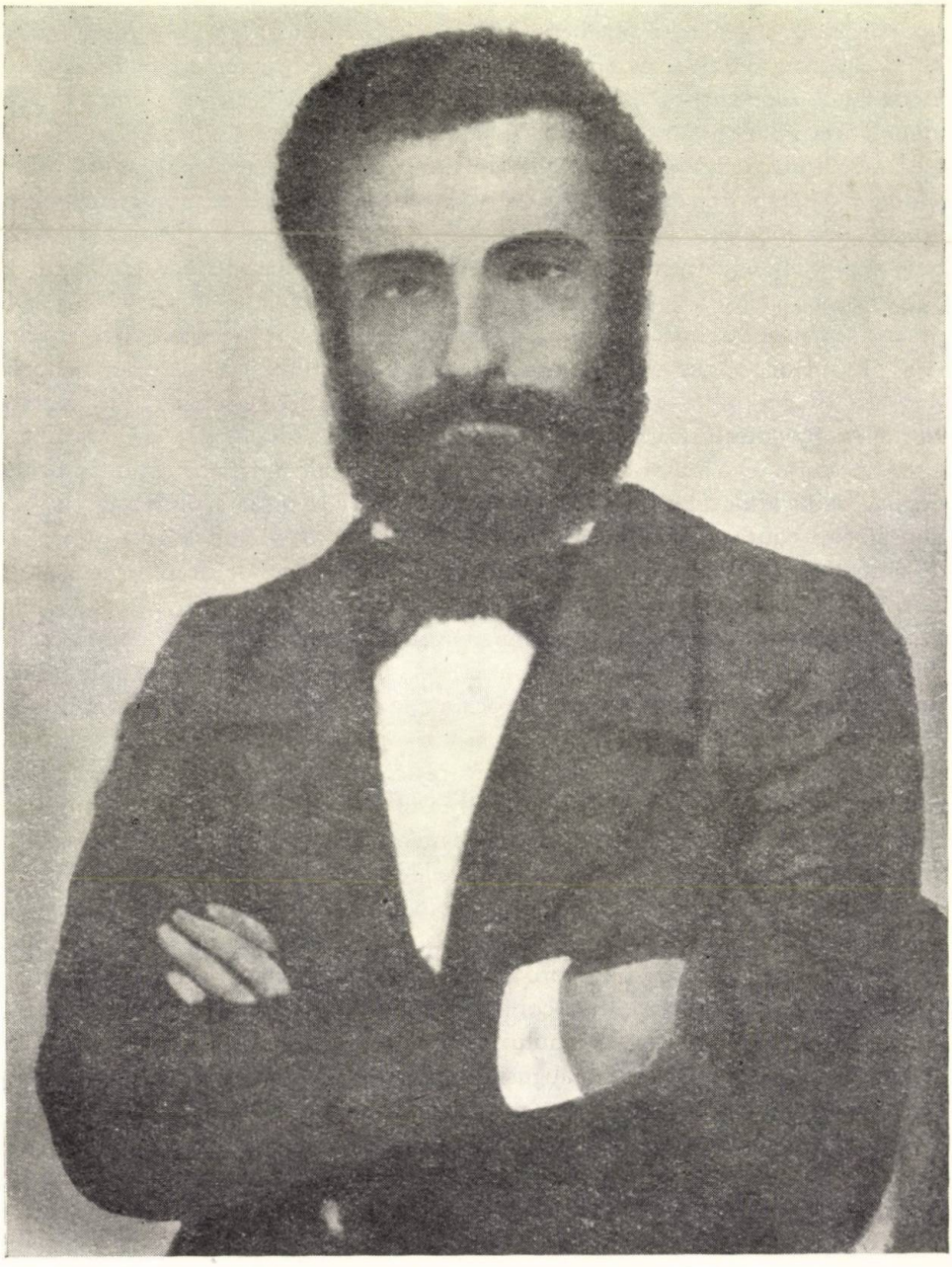

Fig. 9. — A. G. **Golescu** (1819—1881), fotografie.

Aplicarea programului revoluției

După formarea guvernului provizoriu din 14/26 iunie, s-a trecut la aplicarea treptată a programului expus la Islaz la 9/21 iunie 1848 și aprobat de popor pe Cîmpia Libertății la București la 15/27 iunie, unde a fost numit *constituție*, deși nu era decît o declarație de principii. Ultimul articol al programului prevedea convocarea unei Adunări Constituante, care să elaboreze și să voteze o constituție.

Disensiunile din sînul guvernului și cele două acțiuni contrarevoluționare au contribuit la întîrzierea aplicării integrale a programului revoluției. Cu toate acestea, unele dintre principiile proclamate au început să fie aplicate încă din primele zile ale revoluției, deschizîndu-se calea libertăților burghezo-democratice.

Chiar de la începutul revoluției evreii și ceilalți locuitori de altă credință religioasă decît creștinii ortodocși au fost considerați ca cetățeni cu drepturi egale. La 14/26 iunie s-a decretat desființarea bătăii și a pedepsei cu moartea [1], s-au desființat rangurile boierești, apoi s-au eliberat deținuții politici [2] și s-au numit administratori în județele din Oltenia, iar mai tîrziu și în alte județe. Cele trei idei mari ale revoluției — libertate, egalitate și fraternitate — erau declarate principii de bază ale noii orînduiri politice. A fost ridicată o statuie a libertății. La 14/26 iunie, guvernul revoluționar a dat o proclamație în care declara că pînă la convocarea Adunării obștești era « gata a da ascultare deputaților trimiși din partea cetățenilor, ca să arate guvernului dorințele, bănuielile sau orice păsuri ale mulțimii » [3]. De acest drept s-au folosit în primul rînd diferitele pături ale burgheziei, dar și țăranii, care au trimis numeroase deputațiuni la București sau numai în orașele reședințe de județe, precum și boierii, care, sub pretextul unei asemenea manifestări, au încercat la 19 iunie/1 iulie să răstoarne guvernul.

La 14/26 iunie s-a decretat desființarea cenzurii și dreptul pentru orice romîn « ... de a vorbi, a scrie și a tipări slobod asupra tuturor lucrurilor » [4]; defăimarea vieții private a locuitorilor și îndemnul la nesupunere față de legi și guvern urmau a fi însă judecate de tribunale. S-a permis oricui să-și exprime public părerile în diferite chestiuni sociale și politice. Chiar și boierii, care preferau să se numească « proprietari », profitînd de liberalismul exagerat al guvernului au putut organiza întruniri, cum au făcut la 19 iunie/1 iulie în sala « Redoute », unde au atacat cu violență revoluția, învinuind-o că vrea să le ia moșiile spre a le da țăranilor.

Cenzura presei fusese desființată spontan prin însăși răsturnarea dominației boierești. Au apărut, începînd de la 12/24 iunie, gazete ale diferitelor curente din sînul Comitetului revoluționar, care continua să existe. Încă la 12/24 iunie a început să apară *Pruncul romîn*, sub redacția lui C. A. Rosetti și a lui Winter-

---

[1] *Anul 1848*, I, p. 569.
[2] *Ibidem*, p. 612.
[3] *Ibidem* p. 570.
[4] *Ibidem*, p. 568.

halder. Articolul program, intitulat *Trăiască Romînia liberă*, cerea poporului să apere libertatea prin organizarea unei gărzi naţionale. Urma un apel *Către fraţii noştri din Moldova*, în care moldovenii erau îndemnaţi să alunge pe domnitorul lor tiran şi să se unească cu muntenii spre a se opune « oricăruia vrăjmaş al libertăţii noastre ». Apelul urmărea, în sensul în care acţiona de altfel însuşi guvernul revoluţionar, să întindă revoluţia şi în Moldova. *Pruncul romîn* reprezenta interesele burgheziei mijlocii şi mici, dar voia să-şi întindă influenţa şi asupra burgheziei mari, ceea ce nu i-a reuşit, căci aceasta a făcut să apară în august gazeta *Amicul comercianţilor*, sprijinită de Eliade. La 19 iunie/1 iulie 1848 a început să apară şi *Poporul suveran*, sub redacţia lui Dimitrie Bolintineanu, dar care se afla sub influenţa lui N. Bălcescu. În scurtul articol program din primul său număr, *Poporul suveran* declara că se va ridica cu energie contra tiraniei şi va avea ca ţintă « unirea provinciilor romîne şi tot ce va putea duce Romînia la fericire şi la mărire ». De la 14/26 iulie *Învăţătorul satului*, gazetă oficială anterioară revoluţiei, a trecut sub redacţia lui N. Bălcescu, care a folosit-o pentru a ridica conştiinţa revoluţionară a ţăranilor. În timpul revoluţiei au mai apărut şi alte gazete cum a fost *Reforma*, redactată de Alexandru I. Creţescu, *Romania*, care purta subtitlul, *Libertate, egalitate, fraternitate*, sub conducerea lui G. A. Baronzi şi *Naţionalul*, care apărea la Craiova, în redacţia lui T. Strîmbeanu şi a lui P. Cernătescu. În Ţara Romînească erau cu căldură primite şi gazetele romîneşti din Transilvania, în special cele de la Braşov, *Gazeta de Transilvania* şi *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*. Boierii, fugiţi în bună parte peste hotare, n-au scos nici o gazetă. Ei se fereau să expună opiniei publice vederile lor şi recurgeau la comploturi sau chemau în ajutor armatele străine contrarevoluţionare.

Una dintre primele măsuri ale revoluţiei a fost să-şi asigure o forţă armată devotată. La 14/26 iunie guvernul a decretat ca steagul naţional să aibă trei colori: albastru, galben şi roşu, cu deviza *Dreptate-Frăţie*. În aceeaşi zi s-a decretat şi înfiinţarea gărzii naţionale, atît în Bucureşti cît şi în toată ţara. Comandantul gărzii din Bucureşti a fost numit colonelul Scarlat Creţulescu, un liberal moderat, care a sabotat organizarea gărzii şi apoi a fugit în Austria. Pentru că în ţară nu era nici o manufactură de armament, guvernul a făcut apel la populaţie ca să împrumute statului puşti cu care să înarmeze garda naţională. Deoarece numărul puştilor procurate pe diferite căi era mic, peste o săptămînă guvernul a dat ordin comandantului gărzii din Bucureşti să angajeze meşteri fierari spre a-i făuri două mii de lănci [1]. Necesitatea înarmării cu puşti a gărzii naţionale din Bucureşti a silit guvernul să ia toate armele din depozitul regimentului al treilea. În locul lui Scarlat Creţulescu, fugit, a fost numit la 2/14 iulie comandant al gărzii naţionale din Bucureşti locotenentul Deivos, înlocuit peste cîteva zile de maiorul Teologu, ambii devotaţi cauzei revoluţiei.

---

[1] *Anul 1848*, II, p. 45—46.

Deoarece organizarea gărzii naţionale mergea încet şi era nevoie de numeroase forţe armate pentru apărarea şi extinderea revoluţiei, s-a hotărît la 18/30 iunie organizarea unui corp de dorobanţi şi panduri voluntari sub comanda lui Gh. Magheru, numit căpitan general. Peste cîteva zile, Gh. Magheru devenea şi inspector al tuturor gărzilor naţionale din ţară. Organizarea acestei miliţii a mers foarte încet. De-abia peste zece zile se decreta ca două treimi din dorobanţii fiecărui judeţ să fie gata de a fi convocaţi, împreună cu cît mai mulţi voluntari « de orice clasă, naţie şi religie » [1], urmînd a se forma regimente de cîte 2 000 de oameni. Emigraţia polonă, în speranţa că prin mişcarea revoluţionară romînă va extinde revoluţia şi în Polonia, a trimis în iulie pe colonelul Zablocki să ajute la organizarea acestei miliţii. De-abia la începutul lui august Magheru se afla la Rîmnicu Vîlcea, de unde a convocat dorobanţii şi voluntarii taberei pe care urma să o organizeze la Rîureni, un sat pe malul Oltului, la cîţiva km spre sud [2].

Înfăptuirea libertăţilor democratice amintite mai sus, hotărîrea guvernului de a cîrmui în conformitate cu voinţa poporului care fusese chemat pe Cîmpul lui Filaret — devenit Cîmpia Libertăţii — să recunoască programul revoluţionar drept constituţie, organizarea gărzii naţionale şi a taberei de la Rîureni, toate acestea au stîrnit entuziasm în rîndurile poporului.

Eliberarea robilor ţigani şi pregătirea convocării Adunării Constituante

La 26 iunie/8 iulie guvernul înştiinţa printr-o proclamaţie că de la 10/22 iulie toţi robii ţigani ai boierilor erau liberi. Totodată s-a alcătuit o comisie, compusă din Cezar Bolliac, Petrache Poenaru şi Ioasaf Snagoveanu, organizată pentru a da foştilor robi adeverinţe de eliberare şi foştilor stăpîni acte pentru despăgubirea bănească din partea statului. Această despăgubire urma să fie fixată de Adunarea Constituantă. Curînd după intrarea sa în funcţiune, comisia a primit numeroase reclamaţii din partea unor robi ţigani, că stăpînii lor nu dau ascultare hotărîrii guvernului de a-i elibera, continuînd să-i ţină « în silnicie tot robi ». Înfruntînd rezistenţa stăpînilor lor, aceşti robi s-au eliberat cu de la ei putere şi au pornit spre Bucureşti, pentru a obţine din partea comisiei bilete de dezrobire, pe care autorităţile locale reacţionare, în complicitate cu proprietarii, refuzaseră să li le dea.

O altă măsură importantă a fost aceea prevăzută în art. 4 cu privire la Adunarea Constituantă, compusă din reprezentanţi ai tuturor stărilor societăţii. Divergenţa dintre conducătorii revoluţiei, împărţiţi în cele trei curente principale, s-a resimţit puternic şi în această problemă. Curentul democrat-revoluţionar s-a străduit să dea o rezolvare democratică prin aplicarea votului universal, în timp ce celelalte două curente au propus votul « cenzitar » bazat pe avere, atît

[1] *Anul 1848*, II, p. 153.
[2] *Ibidem*, III, p. 237—238.

pentru alegător, cît şi pentru candidatul la alegere. Bălcescu a susţinut « votul universal » şi « direct », ceea ce ducea la o reprezentare corespunzătoare a maselor. El îl acuză pe Eliade că, sprijinit de I. Cîmpineanu, C. A. Rosetti şi N. Golescu, voia să compună viitoarea adunare din 100 de deputaţi ai boierilor, 100 de deputaţi ai burgheziei şi 100 de deputaţi din partea ţăranilor, deşi aceştia constituiau marea masă a poporului. El mai dă interesantul amănunt că « principalul

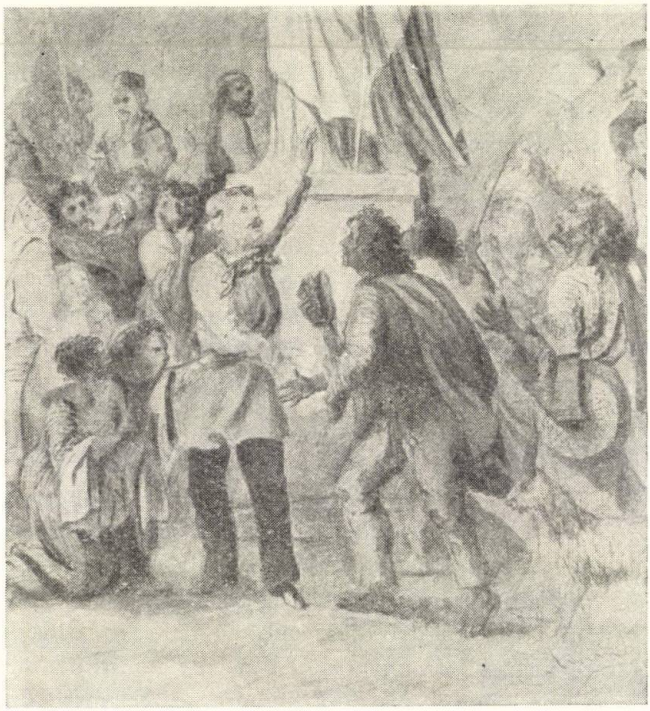

Fig. 10. — Eliberarea robilor ţigani, desen de Th. Aman.

argument al adversarilor noştri era că sistemul lor e necesar, fiind o garanţie pentru boieri la discuţia art. 13 », asupra căruia urma să se pronunţe această viitoare adunare [1]. Cei 100 de deputaţi ai boierilor (proprietarilor), bizuindu-se şi pe votul aproape al tuturor celor 100 de deputaţi ai burgheziei, apărători ai proprietăţii private, puteau să pună în minoritate pe cei 100 de deputaţi ai ţăranilor. Proiectul lui Nicolae Bălcescu preconiza o Adunare întemeiată pe o bază de mase mai largă. Totuşi, ambele proiecte constituiau, pentru acea vreme un progres important faţă de prevederile electorale ale Regulamentului organic.

[1] Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, II, p. 221—222.

Revendicarea Unirii cu Moldova. Comisarii de propagandă

O revendicare care n-a fost înscrisă în programul revoluției, pentru că ar fi stîrnit de la început protestele Turciei suzerane, ca și ale Rusiei țariste, este aceea a Unirii Țării Romînești cu Moldova. Bălcescu va mărturisi că pe revoluționari « împrejurările politice nu-i iertară a pune din început în programul lor chestia unității naționale » [1]. Această revendicare a fost susținută

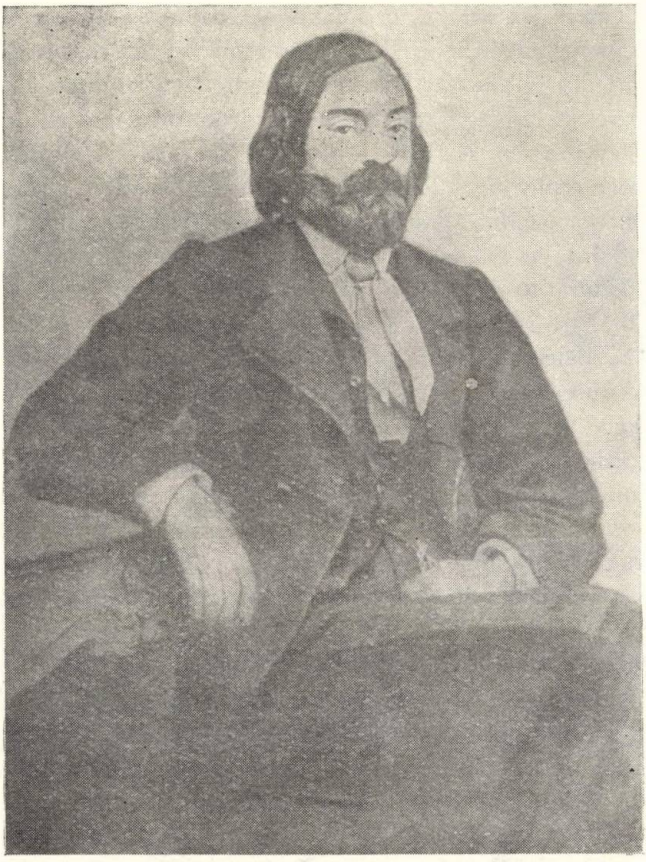

Fig. 11. — C. A. Rosetti (1816—1885), fotografie.

de către toți conducătorii revoluției. Cererea pentru unire, neexprimată în program, e pusă însă, în mod evident, în primele numere ale celor două ziare pașoptiste: *Pruncul romîn* și *Poporul suveran*.

Și de dincolo de Milcov răzbate în această vreme dorința de unire cu Țara Romînească, manifestată de mulți orășeni moldoveni cu prilejul venirii

[1] N. Bălcescu, *Mișcarea romînilor din Ardeal*, în *Opere* (ed. G. Zane), t. I, partea a II-a, București, 1940, p. 130.

lor la Rîmnicu-Sărat pentru a asista la depunerea jurămîntului pe « Constituție » la 21 iunie/3 iulie 1848, precum și la Focșani la 15/27 iulie 1848, unde au venit moldoveni de la Tecuci, de la Bîrlad și de mai departe în același scop.

De la astfel de manifestări s-a trecut și la o acțiune mai concretă. La 31 iulie/12 august 1848, o știre din București consemnează faptul că 10 deputați au sosit de la Iași pentru a cere unirea celor două țări. Cîteva zile după aceea apărea în ziarul *Pruncul romîn* un articol intitulat « Moldavia » prin care « frații moldoveni » erau îndemnați să întreprindă o acțiune pentru unire și pentru răsturnarea stării de lucruri din Moldova. Lipseau însă din Moldova cei mai mulți dintre luptătorii progresiști, pentru că apucaseră drumul pribegiei după înăbușirea mișcării de la Iași din martie 1848. Și aceștia și-au formulat dorința pentru unire mai întîi în programul din 12/24 mai 1848 redactat la Brașov, iar apoi în *Dorințele partidei naționale în Moldova*. Printr-o scrisoare trimisă din Sibiu la 4/16 iulie 1848 lui N. Bălcescu, Alecu Russo își exprima nădejdea că Unirea națională va fi înfăptuită cu ajutorul revoluției din Țara Romînească, aflată în plină biruință. Și Vasile Alecsandri scria din Bucovina, la 25 iulie/6 august 1848, tot lui N. Bălcescu că dorința cea mai arzătoare a unei mari partide din Moldova era Unirea Moldovei și Țării Romînești sub o singură conducere și cu o singură constituție. În atmosfera entuziastă a revoluției din Țara Romînească preocuparea pentru Unire era prezentă în paginile ziarelor *Pruncul romîn* și *Poporul suveran*. Între timp, Unirea celor două țări a fost cerută și de deputația trimisă la Constantinopol la începutul lunii august 1848.

Un rol deosebit de important în acest început de înfăptuire a unor reforme înscrise în « Constituție » au avut comisarii de propagandă. Organizarea propagandei revoluției s-a efectuat din inițiativa lui N. Bălcescu și a curentului democrat-revoluționar. Spre deosebire de majoritatea exponenților celorlalte două curente din guvernul provizoriu, care după izbucnirea și biruința revoluției erau interesați să zăgăzuiască elanul revoluționar al maselor, N. Bălcescu a susținut propagarea mai departe a ideilor revoluționare, îndeosebi printre țărani. Aceștia, spunea el, « au trebuință a fi aprinși, iar nu potoliți », cum îi voiau moderații, pentru a-i face supuși față de « proprietari ». În primul decret al guvernului provizoriu, adresat la 24 iunie/6 iulie 1848 lui N. Golescu, ministrul din Lăuntru, pentru trimiterea comisarilor prin sate, se făcea recomandarea ca aceștia să se îngrijească a-i lămuri pe țărani despre « drepturile cele noi » ce le dădea « Constituția » revoluției, precum și despre « datoriile lor ». În această privință se făcea precizarea că țăranii erau datori să nu aducă « pagubă proprietarilor », adică să continue a-și face claca pe moșiile boierești și a-și îndeplini toate obligațiile feudale de pînă atunci. Dimpotrivă, în « proiectul de instrucțiuni » pentru comisarii de propagandă pe care Bălcescu l-a întocmit în această vreme [1] nu se face nici o

[1] *Anu 1848*, II, p. 93.

aluzie la o astfel de datorie a țăranilor. Bălcescu recomanda comisarilor, care trebuiau să fie recrutați dintre elementele devotate cauzei revoluției, să vorbească oamenilor îndeosebi despre drepturile lor, făcîndu-i « să le simtă pe deplin », să trezească astfel în ei conștiința libertății. Prețuind la justa sa valoare rolul poporului în conducerea statului, el mai sfătuia pe comisari « să facă pe popor să-și simtă marea sa putere », pe care trebuia să și-o impună printr-o voință « tare și statornică » [1]. El le mai încredința și importanta misiune de a observa toate elementele reacționare menținute în administrație, împuternicindu-i să le schimbe în înțelegere cu organele administrative superioare locale. Propaganda în legătură cu alegerile pentru viitoarea Adunare Constituantă era considerată de Bălcescu ca o sarcină « de căpetenie ». Pentru a se asigura alegerea unei Adunări care să fie însuflețită de « duhul revoluționar » și a contracara alegerea elementelor dubioase, el recomanda comisarilor să propună drept candidați numai oameni cu trecutul nepătat și sincer atașați noilor principii revoluționare. Trebuiau să fie aleși cît mai mulți deputați dintre oamenii cei noi, unii « prieteni vechi » devotați cauzei poporului, precum și cît de mulți dintre țăranii mai inteligenți [2].

Guvernul n-a acordat aceeași importanță organizării propagandei. În egală măsură cu Bălcescu și în același sens a prețuit propaganda revoluției și A. G. Golescu (Negru). Într-o scrisoare trimisă din Viena la 19/31 iulie 1848 lui N. Bălcescu, el sublinia importanța propagandei, atît pe plan muntean pentru propagarea ideilor revoluționare, cît și într-un cadru mai larg care să cuprindă toate provinciile românești, și deci « cauza noastră națională » [3]. În acest scop, A. G. Golescu a propus să se întocmească un comitet de propagandă a cărui dirijare să fie luată de Bălcescu [4].

Bălcescu a luat asupra sa această grea sarcină, dar a avut de întîmpinat greutăți din partea guvernului. Împotriva zelului revoluționar pe care el li-l insuflase comisarilor, N. Golescu, ministrul din Lăuntru, recomanda ca ei să-și potolească ura împotriva boierilor. Comisarii nu trebuiau să semene « discordia », ci « frăția », atrăgea el atenția administratorilor de județe. Aceia dintre comisari care nu s-ar converti la un astfel de sentiment de « frățietate » cu boierii să fie făcuți cunoscuți ministerului, se spune în încheiere, bineînțeles pentru a fi îndepărtați. Revendicînd pentru sine inițiativa de a fi organizat grupul comisarilor și de a-i fi sprijinit « împotriva tuturor » membrilor guvernului, afară de Tell, care l-a ajutat în această acțiune, Bălcescu le apreciază meritele scriind: « singuri, poți zice, că a[u] scăpat revoluția, prin ideile ce au semănat în țeară » [5].

---

[1] *Anul* 1848, II, p. 202.
[2] *Ibidem*, p. 202—203.
[3] *Ibidem*, p. 616.
[4] *Ibidem*, p. 618.
[5] [G. Zane], *N. Bălcescu. Corespondență inedită, 1843—1851*, în *Revista fundațiilor*, seria nouă, XIII (1946), nr. 1 (ian.), p. 28.

Problema agrară şi mişcarea ţărănimii

Aplicarea articolului 13 al programului de la Islaz, care prevedea emanciparea ţăranilor clăcaşi de servituţile feudale prin împroprietărire cu pămînt a fost tergiversată, deşi înfăptuirea acestui act ar fi constituit lovitura principală dată boierimii, împotriva dominaţiei căreia se ridicase însăşi burghezia. Aceasta avea însă în rîndurile sale numeroase elemente — cum erau marii arendaşi, cămătarii şi marii comercianţi de cereale şi vite — interesate în menţinerea marii proprietăţi funciare, care se opuneau unei imediate împroprietăriri a ţăranilor.

După ajungerea la Craiova a guvernului provizoriu format la Islaz, cu toată opoziţia lui Tell, Eliade a dat un decret pentru toată Oltenia, în care îndemna pe ţărani să-şi îndeplinească vechile îndatoriri faţă de moşieri pînă la noul an[1]. Chiar în ziua de 16/28 iunie, cînd au sosit la Bucureşti Eliade, Tell şi Ştefan Golescu, guvernul provizoriu a dat o proclamaţie către săteni, în care li se spunea că peste trei luni vor fi împroprietăriţi cu pămînt, dar că pînă atunci trebuiau să dea ajutor proprietarilor şi arendaşilor să-şi strîngă recolta, primind cîte doi lei de fiecare zi de lucru, căci duşmanii lor nu erau boierii, ci legile rele şi greşelile domnitorilor. O Adunare obştească, la care vor participa şi mulţi dintre ţărani, va aduce dreptatea. Pentru pămînturile ce vor primi, ţăranii nu vor plăti nimic, statul luînd asupra sa sarcina despăgubirii proprietarilor[2]. În aceeaşi zi s-a publicat în *Monitorul romîn* o proclamaţie a guvernului provizoriu către proprietarii de moşii, în care aceştia erau îndemnaţi să recunoască « pe ţăran proprietar de o mică părticică de pămînt trebuincioasă pentru hrana lui »[3], dar această măsură nu se va aplica decît de către Adunarea Constituantă, care va hotărî « cum se cuvine ca stăpînirea să despăgubească pe proprietari pentru desfiinţarea drepturilor de care se bucurau ei pînă acum... »[4]; pînă atunci, « ...nu este iertat ca sătenii să înceteze de a răspunde proprietarilor sau arendaşilor de moşii îndatoririle proprietăreşti, afară de acea infamă iobăgie »[5].

Singura deosebire dintre cele două documente e declaraţia guvernului din prima proclamaţie că recunoaşte desfiinţarea clăcii. Ambele proclamaţii prin amînarea împroprietăririi pînă în toamnă, constituiau un pas înapoi faţă de principiul emancipării prin împroprietărirea ţăranilor înscris în programul de la Islaz. Cu toate concesiunile ce i se făcuseră, boierimea a trecut peste trei zile la acţiunea contrarevoluţionară de a răsturna guvernul provizoriu. Deşi a ieşit învingător cu ajutorul maselor bucureştene, acesta s-a situat pe o poziţie

---

[1] J. Héliade Radulesco, *Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine ou sur les événements de 1848 accomplis en Valachie*, Paris, 1851, p. 93—94.
[2] *Anul 1848*, I, p. 615—616.
[3] *Ibidem*, p. 620.
[4] *Ibidem*.
[5] *Ibidem*.

mai moderată într-o nouă proclamație adresată sătenilor la 21 iunie/3 iulie. Se spunea țăranilor pe un ton aspru «vi s-a poruncit ca, pentru munca cîmpului din anul acesta, să vă împliniți toate datoriile voastre către proprietari și arendașii lor, tot așa după cum le-ați împlinit și pînă acum », pentru a fi « de aici înainte » scutiți « de toate dările către proprietari » [1]. Li se cerea în plus țăranilor să se liniștească, « căci trepădarea pe la orașe, ori încetarea de la munca cîmpului, va aduce scumpete și foamete asupra țării și rău vouă și nouă tutulor » [2]. Țăranii erau sfătuiți să se liniștească pe la satele lor și să nu dea ascultare celor ce i-ar îndemna să nu mai lucreze nimic pentru că acum este « zaveră » [3].

Aceste proclamații au provocat o mare tulburare printre țărani, așa cum recunoștea guvernul însuși peste trei zile, în decretul pentru înființarea comisarilor de propagandă. Aceștia trebuiau să meargă « prin toate satele ce sînt în aţîţare » spre a-i lămuri pe țărani asupra înțelesului proclamațiilor, deoarece neînțelegerea acestora aducea « pagubă proprietarilor și stavilă liniștei publice »[4]. După părerea lui Bălcescu, țăranii nu trebuiau însă sfătuiți să se potolească, ci, dimpotrivă, « să se revoluționeze ». « Altmintrelea, revoluția noastră, care este politică și soțială, se perde pe jumătate, poate și toată »[5].

Cu toate îndemnurile date de guvernul provizoriu prin proclamațiile menționate, pe care însă comisarii de propagandă — recrutați dintre intelectuali proveniți din mica burghezie — le interpretau în sensul intereselor țărănimii, în majoritatea satelor țăranii au refuzat de a presta mai departe claca și de a da dijmă din produse, cum recunoștea însuși guvernul provizoriu într-o nouă proclamație adresată țăranilor la 6/18 iulie [6]. Într-adevăr, țărănimea a luptat cu dîrzenie în tot timpul revoluției pentru anularea obligațiilor feudale, lupta ei îmbrăcînd o varietate de forme, inclusiv pe cele violente. În satul Viziru (jud. Brăila), profesorul I. C. Massim a găsit pe țărani refuzînd să lucreze pămîntul proprietarului; la Glodeanu (jud. Buzău), sătenii, « lepădînd respectul către proprietate » — se plînge stăpînul moșiei —, n-au vrut să execute claca și tot așa la Ulmu, Vărăști și Boșneagu, în plasa Borcii (jud. Ialomița), unde ei « s-au împotrivit cu totul la datoriile proprietăricești », sau în județul Romanați, pe moșiile mănăstirii Bistrița, unde, « ivindu-se revoluția », satele Potelul, Ianca și Hotarul « n-au vrut să meargă la muncile arendașului ». În alte locuri, țăranii au pătruns pe locurile rezervate de arendași; astfel, pe moșia Salcia (jud. Teleorman) clăcașii au cules în « silnicie » o tarla de porumb a arendașului, iar pe moșia Rusănești (jud. Romanați) clăcașii și-au băgat vitele în arăturile proprietății, înainte ca recolta să fi fost adunată. Țăranii refuzau nu numai să clăcuiască și să dea dijmă, dar nu mai țineau seamă nici de monopolurile boierești.

[1] *Anul 1848*, II, p. 17.
[2] *Ibidem*.
[3] *Ibidem*.
[4] *Ibidem*, p. 56.
[5] Gh. Georgescu-Buzău, *O scrisoare inedită a lui N. Bălcescu*, în *Studii*, II (1949), nr. 4, p. 177—178.
[6] *Anul 1848*, II, p. 314.

Deseori țăranii treceau la acțiuni violente împotriva unor stăpîni de moșii reacționari; astfel stăpînul moșiei Cremenea (jud. Mehedinți), care calificase guvernul revoluționar drept « tîlhar », a fost amenințat « cu pușca » și silit să se ascundă « într-o luncă »; la Punghina, în același județ, au fost devastate de către țărani două cîrciumi ale arendașului, iar la Aninoasa (jud. Gorj) clăcașii, « cu deosebire mai exaltați și împotrivitori », au bătut isprăvnicelul care-i chema la lucru. Sătenii din Maltezi (jud. Ialomița) l-au trimis pe stăpînul moșiei la București, legat « în funii, în car cu boi », iar la Chichinețul (jud. Brăila) clăcașii au pus foc produselor arendașului. La Cetate (jud. Dolj) și Ulmeni (jud. Ilfov) țăranii au dărîmat casele proprietății [1].

Comisia proprietății

Față de creșterea mișcării revoluționare a țărănimii, căreia nu i se putea opune vreo rezistență serioasă, la stăruința lui N. Bălcescu guvernul provizoriu s-a văzut silit la 9/21 iulie să repună pe ordinea de zi rezolvarea articolului 13 din programul revoluției. Astfel, guvernul provizoriu a semnat la 9/21 iulie un decret pentru instituirea unei comisii « pentru proprietate », alcătuită dintr-un număr egal de deputați, și anume unul din partea « proprietarilor » (boierilor) și unul din partea clăcașilor din fiecare județ. Comisia avea să se ocupe cu întocmirea unui proiect de lege pentru înfăptuirea articolului 13, urmînd ca acest proiect să fie prezentat viitoarei Adunări Constituante, care avea să hotărască asupra lui pentru a-l transforma în lege [2]. Decretul a fost urmat la două zile de o proclamație a guvernului provizoriu, prin care se dădeau explicații suplimentare asupra modului cum era concepută reforma. Aici se stăruia pe lîngă proprietari pentru a-i convinge că reforma era îndreptățită, că era determinată și de o necesitate economică, obiectivă, că era bazată pe principiul respectului față de proprietate, că proprietarii vor fi despăgubiți de către stat și că îmbunătățirea situației clăcașilor le va folosi și lor, deoarece aceștia vor deveni niște consumatori cu o putere mai mare de cumpărare, ceea ce va duce la mărirea veniturilor moșiilor [3].

În urma alegerilor ținute, comisia și-a deschis ședințele la 9/21 august, după ce Locotenența Domnească, care preluase între timp atribuțiile guvernului provizoriu, a numit ca președinte pe boierul Alecu Racoviță în locul lui Constantin Năsturel-Herăscu « îmbolnăvit » în ajun, iar ca vicepreședinte pe moldoveanul Ion Ionescu de la Brad, unul dintre revoluționarii din Moldova. Agronom cu studii superioare și cunoscător profund al situației economice, Ion Ionescu de la Brad a fost chemat la București îndeosebi de N. Bălcescu pentru a avea în el un sprijinitor de nădejde al cauzei țărănimii în Comisia proprietății. El era un adept al lui N. Bălcescu în această problemă

[1] Pentru toate, vezi A. Stan, *Aspecte ale mișcării țărănești în timpul revoluției de la 1848 în Țara Romînească*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. II, Ed. Acad. R.P.R., București, 1960, p. 159—177.

[2] *Anul 1848*, II, p. 359—360.

[3] *Ibidem*, p. 408—413.

Atitudinea reacționară a proprietarilor s-a văzut de la început, căci n-au participat la ședința de deschidere a comisiei din ziua de 9/21 august decît opt deputați din partea lor. În cele nouă ședințe ținute între 10/22 și 19/31 august, deputații clăcașilor au dezvăluit în cuvinte impresionante toate aspectele grelei exploatări pe care o îndurau de la punerea în aplicare a Regulamentului organic încoace, stăruind să se pună capăt « robiei » și să fie împroprietăriți prin răscumpărare pe moșiile boierești pe care trudeau. Prin intervențiile sale, vicepreședintele I. Ionescu de la Brad a luat mereu apărarea cererilor formulate de țărani. Deputații proprietarilor s-au împotrivit însă cu încăpățînare la justele revendicări ale deputaților clăcași, nefăcînd altceva decît să prelungească dezbaterile prin discuții sterile.

Ei au votat cu greu chiar și numai emanciparea clăcașilor. Cît privește împroprietărirea acestora, ei au încercat mai întîi să smulgă deputaților clăcași o mărturie pentru « sfințirea » proprietății, ceea ce în mod deghizat făcea imposibilă exproprierea. Deputații săteni nu s-au lăsat însă înșelați, declarînd că « noi sfințim proprietatea, însă după ce se va împărți ». În urma stăruinței deputaților clăcași și a vicepreședintelui I. Ionescu de la Brad, deputații proprietari votară în sfîrșit, în ședința a șasea, propunerea pentru împroprietărirea clăcașilor prin răscumpărare. Cînd însă în ședința următoare s-a trecut la concretizarea acestei propuneri și deputații clăcași au cerut să fie împroprietăriți cu 14 pogoane la cîmp, unde pămîntul este « bun și roditor », cu 16 pogoane la baltă, unde este locul « cleios », cu 11 pogoane la deal și cu 8 pogoane la munte, suprafață în care, pe lîngă locul de arătură, intra și locul de casă, grădina, izlazul pentru vite, locul de fîneață și locul de pădure, deputații proprietari au respins categoric această cerere. Ei au pretextat că țăranii clăcași n-ar putea acoperi prețul răscumpărării acestor suprafețe. Unii proprietari au propus ca această suprafață să fie redusă la șase pogoane, alții la numai două pogoane, în care să intre locul de casă, locul de arătură și izlazul; alții au propus să fie limitată numai la vetrele satelor, cu o fîșie împrejur de 20 de stînjeni, iar acestea să nu fie date prin expropriere, ci prin vînzare cu « bani peșin » și numai dacă proprietarii consimt la aceasta; cei mai mulți n-au admis nici un fel de împroprietărire, propunînd ca țăranii să părăsească moșiile și să treacă pe moșiile statului și ale mănăstirilor, a căror suprafață se știe că nu acoperea decît în mică parte nevoia de pămînt a țărănimii. Deputații proprietari au invocat în sprijinul lor principiul « respect către proprietate », repetat de atîtea ori, începînd cu proclamația de la Islaz.

Tocmai cînd în cea de-a noua ședință, din ziua de 19/31 august, comisia urma să ia o hotărîre cu privire la împroprietărirea clăcașilor, a apărut în sala de ședințe Eliade, venind în numele Locotenenței Domnești. După ce a ținut o cuvîntare, s-a dat citire, spre consternarea țăranilor, decretului Locotenenței Domnești pentru suspendarea ședințelor Comisiei proprietății. Primul motiv invocat în sprijinul acestei suspendări a fost acela că ședințele comisiei deveniseră din zi în zi « mai tempestuoase », iar al doilea că « cei numiți din partea guvernului », adică vicepreședintele I. Ionescu de la Brad, dăduseră dovadă de părtinire sau de

« zel dictat de simpatii » în favoarea uneia din părți, adică în favoarea țărănimii [1]. E limpede deci că Locotenența Domnească a venit prin acest decret în apărarea proprietarilor, hotărînd suspendarea comisiei la cererea stăruitoare a acestora. În încheiere, se recomanda ca fiecare deputat să prezinte în viitor propuneri în scris către Locotenența Domnească, urmînd ca aceasta să întocmească proiectul de lege, conducîndu-se după principiile: « Respect către proprietate » și « Respect către persoane! » [2] etc.

Suspendarea ședințelor Comisiei proprietății a confirmat o dată mai mult duplicitatea curentului liberal-moderat din conducerea revoluției față de această reformă atît de importantă. În desfășurarea revoluției, poziția lui Eliade a fost însă adoptată cu deosebiri de nuanțe și de către unii liberali-radicali. N. Bălcescu constată zelul guvernului pentru interesele boierilor și ale proprietății mari, deși poporul îi încredințase realizarea dorințelor lui [3]. I. Ionescu de la Brad se plînge că a fost acuzat de a fi părtinit pe țărani atît de Locotenența Domnească, cît și de I. C. Brătianu, atunci șeful poliției Capitalei [4], ceea ce arată acordul acestuia cu Locotenența Domnească pentru luarea unei asemenea hotărîri.

Referindu-se la Eliade și la partizanii săi, I. Ionescu de la Brad scria într-un articol publicat în ziarul *Pruncul romîn* că formula la care se opriseră liberalii îmbrăcați în « mantaua libertății » era redusă la emanciparea clăcașilor, convenabilă și boierilor, cărora li s-ar fi dat în proprietate de tip burghez moșiile în întregime, inclusiv loturile țăranilor jefuiți astfel de pămîntul pe care îl posedau de secole. Sub formula mascată a emancipării clăcașilor, ei ascundeau « emanciparea moșiilor », ceea ce, de fapt, însemna aruncarea clăcașilor într-o situație mai grea decît aceea pe care o avuseseră sub Regulamentul organic [5]. La rîndul său, C. A. Rosetti a adresat lui Eliade, în timpul exilului, o scrisoare deschisă în care-l întreba: « Unde erai cînd noi formarăm societatea pentru teatru și alta pentru a împroprietări pe țărani. . .? » [6].

Bălcescu va acuza mai tîrziu pe acei « revoluționari » care « s-au lăsat antrenați de o dorință de conciliere » cu boierii. El îi numește « falși liberali » și constată că o astfel de emancipare revenea la deposedarea țăranului « de toate drepturile sale, a-l declara *proletar* și cu dreptul d-a muri de foame unde va voi sau a primi condițiile cu care va voi proprietarul a-i da pămîntul » [7], după ce va trebui să primească învoielile așa-zise « libere ». Pornind de la aceeași idee, el reafirma în 1850 că libertatea și egalitatea erau minciună pentru țăran, dacă

[1] *Anul 1848*, III, p. 541.
[2] *Ibidem*, p. 541—542.
[3] N. Bălcescu, *Reforma socială la romîni*, în *Opere*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R. (București), 1953, p. 283.
[4] *Anul 1848*, IV, p. 253. Aceeași constatare este repetată și într-o scrisoare a lui I. Ionescu din 25 febr. 1849 (C. D. Aricescu, *Corespondința secretă și acte inedite ale capilor revoluțiunii romîne la 1848*, broșura a II-a, București, 1874, p. 49).
[5] *Anul 1848*, IV, p. 209—210.
[6] *Apel la oamenii cei liberi*, în I. Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, III, p. 193.
[7] N. Bălcescu, *Reforma socială* . . . , în *Opere*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R. (București), 1953, p. 285.

nu devenea şi « proprietar » [1]. Chiar dacă la propunerea exponenţilor curentului democrat-revoluţionar şi îndeosebi a lui N. Bălcescu unii membri ai Comitetului revoluţionar admiseseră introducerea art. 13, iar apoi propunerea lui N. Bălcescu pentru constituirea Comisiei proprietăţii, ei au căutat, aşadar, după aceea să limiteze reforma numai la emanciparea clăcaşilor. A. C. Golescu (Albu) va declara, exagerînd că « *singur Bălcescu* » l-a susţinut şi îmbărbătat pe I. Ionescu de la Brad în greaua sa misiune, în timp ce « opinia publică, tot tineretul, *inclusiv membrii guvernului provizoriu*, toţi îl evitau, îl acuzau ca aţiţător la anarhie, la dezordine » [2]. Sprijinitor al reformei emancipării şi împroprietăririi clăcaşilor a fost şi A. G. Golescu (Negru) [3]. El nu se mai afla însă în ţară în momentul hotărîrii Locotenenţei Domneşti pentru suspendarea Comisiei proprietăţii.

Cele două ziare apărute după izbucnirea revoluţiei şi puse în slujba acesteia, şi anume *Pruncul romîn* de sub redacţia lui C. A. Rosetti şi Winterhalder şi *Poporul suveran* de sub redacţia lui Dimitrie Bolintineanu, au publicat în paginile lor articole prin care sprijineau activitatea Comisiei proprietăţii, dînd diferite soluţii şi stăruind să-i aducă pe proprietari la sentimente mai umane. După suspendarea şedinţelor Comisiei proprietăţii, cele două ziare au publicat articole de protest şi de acuzare împotriva reacţiunii.

Introducerea art. 13 în « Constituţie », iar apoi iniţiativa pentru elaborarea proiectului de lege privitor la emanciparea şi împroprietărirea clăcaşilor, precum şi perspectiva eventuală a înfăptuirii reformei, au fost sistematic prezentate de boierii reacţionari ca o acţiune « comunistă », împotriva căreia cereau ajutor prin repetate apeluri adresate ţarului şi sultanului. Plasîndu-se pe o poziţie apropiată de aceea a boierilor, Eliade va acuza de socialism şi de comunism pe I. Ionescu de la Brad pentru activitatea sa ca vicepreşedinte al Comisiei proprietăţii [4]. Era o falsificare menită să deruteze unele elemente ale burgheziei, făcîndu-le să creadă că revoluţia urmărea desfiinţarea proprietăţii private. Programul de la Islaz arată însă că, în realitate, era vorba de o revoluţie burghezo-democratică al cărei scop era să asigure o dezvoltare cît mai rapidă a capitalismului. Condiţiile pentru trecerea la socialism erau departe de a fi create în acel moment în ţara noastră.

Lupta pentru consolidarea revoluţiei pe plan extern

S-a organizat şi o acţiune diplomatică, guvernul provizoriu căutînd să stabilească legături directe cu organele de conducere ale celorlalte revoluţii europene, ca şi cu unele din marile puteri. Chiar în ziua de 11/23 iunie 1848 D. C. Brătianu, trimis anterior la Pesta, a fost numit agent diplomatic pe lîngă guvernele Austriei şi Ungariei, pentru a încerca să stabilească o legătură

[1] *N. Bălcescu*, *Mersul revoluţiei...*, în *Opere* (ed. G. Zane), t. I, partea a II-a, Bucureşti, 1940, p. 106.

[2] *Din vremea renaşterii naţionale a Romîniei. Boierii Goleşti*, III, Bucureşti, 1939, p. 109 (subl. n. r.).

[3] *Anul 1848*, III, p. 429—432.

[4] I. Heliade-Rădulescu, *Amintiri asupra istoriei regenerării romîne sau evenimentele de la 1848*, Bucureşti, 1893, p. 177—178.

între revoluția maghiară și revoluția romînilor din Transilvania pe de o parte, iar pe de altă parte pentru a solidariza aceste revoluții cu revoluția din Țara Romînească, conform planului lui N. Bălcescu. Acest plan a dat însă greș, de aceea la 29 iunie/11 iulie a fost însărcinat să reia această grea misiune A. G. Golescu (Negru), căruia i s-a dat în același scop o plenipotență pentru Transilvania și totodată « pentru toate puterile Europei ». Curînd apoi a fost numit și I. Maiorescu agent diplomatic pe lîngă dieta germană de la Frankfurt, iar la 1/13 august A. G. Golescu a fost acreditat agent diplomatic la Paris. De asemenea au existat strînse legături politice și militare cu emigrația polonă.

Prin această acțiune diplomatică s-a căutat să se facă cunoscută în țările din apusul Europei adevărata situație creată de revoluție în țară, pentru a se contracara astfel colportările reacțiunii interne și externe și totodată spre a se obține simpatia și sprijinul acestor țări pentru cauza revoluției romînești. O activitate asemănătoare a desfășurat la Constantinopol I. Ghica. A fost o acțiune grea și pozitivă, chiar dacă n-a dat rezultatele scontate. În ajunul intervenției turcești și țariste pentru înăbușirea revoluției, Locotenența Domnească a acreditat pe lîngă diferitele puteri « prietene » din Europa pe A. G. Golescu și D. C. Brătianu în scopul de a le arăta « nenorocirile și primejdiile » în care se afla țara și spre a le cere să intervină pentru prevenirea «unor eventualități care sînt de natură a compromite liniștea întregei Europe» [1].

De la jumătatea anului 1848, în Europa raportul dintre forțele revoluției și forțele contrarevoluției începuse să fie în favoarea celor din urmă. La conducerea Franței, burghezia, înspăimîntată de avîntul eroic al insurecției proletariatului parizian din zilele de 23—25 iunie 1848 (st. n.), aduce pe generalul Cavaignac, călăul care a înăbușit insurecția într-o baltă de sînge. De aceea sprijinul diplomatic pe care conducătorii revoluției din Țara Romînească îl cereau și-l așteptau din partea noului guvern francez s-a redus la o iluzie. În zadar nădăjduia N. Golescu într-o notă adresată consulului general al Franței la București că acest guvern va da ascultare apelurilor revoluționarilor romîni [2]. Chiar dacă uneori a vrut să pară că sprijină cauza revoluției romîne, guvernul francez a rămas în realitate pasiv, situîndu-se, cu deosebiri de nuanță, pe aceeași poziție ca și guvernul englez.

Ambasadorul englez la Constantinopol, Stratford Canning, a exprimat poziția guvernului său prin formula: « Devotament pentru cauza integrității imperiului otoman » [3]. Ion Ghica raporta de la Constantinopol la 22 iulie/3 august că ambasadorul Angliei nutrea puțină simpatie « pentru spiritul democratic al revoluției noastre » și că păstra « o rezervă excesivă » față de aceasta, nevoind să angajeze cabinetul său în nici un chip în această problemă. Cabinetul englez a declarat că, Principatele nefiind state recunoscute, va fi foarte greu Angliei să intervină în această chestiune.

---

[1] *Anul 1848*, IV, p. 311—312.
[2] *Ibidem*, II, p. 641.
[3] *Ibidem*, p. 516.

Acțiunea diplomatică a revoluției din Țara Romînească n-a izbutit să împiedice intervenția armatelor otomană și țaristă, dar a contribuit la recunoașterea de către guvernele statelor din centrul și occidentul Europei că în Principatele Romîne dunărene exista un focar revoluționar, de care ele vor trebui să țină seama în acțiunile lor viitoare.

Prima intervenție otomană

Revoluția din Țara Romînească a rămas, așadar, să se apere singură împotriva amenințărilor din afară, atît din partea sultanului, cît și din partea țarului. Prima intervenție armată otomană pentru restabilirea vechii stări de lucruri a avut loc la mijlocul lunii iulie 1848. Această intervenție a fost determinată atît de faptul că revoluția amenința interesele directe ale Porții în Țara Romînească, deși se dăduseră asigurări asupra menținerii supunerii față de sultan, cît și din cauza zvîrcolirilor feudalității interne. Eventualitatea împroprietăririi țăranilor a constituit motivul principal al panicii boierilor și, implicit, al apelurilor desperate către sultan, pentru a interveni să înăbușe revoluția, ceea ce nu izbutiseră prin propriile lor mijloace cu prilejul celor două acțiuni contrarevoluționare de la 19 iunie/1 iulie și 29 iunie/11 iulie 1848. Un alt factor care a determinat această intervenție a fost țarismul, interesat atît la înăbușirea revoluției din 1848, în general, cît și la înăbușirea revoluției din țările vecine, în special, pentru a fi astfel oprit valul revoluționar care amenința să se propage și în Rusia. Încă de la izbucnirea revoluției din februarie 1848 în Franța, care avea un ecou puternic în toată Europa, țarul Nicolae I se arătase foarte îngrijorat. El și-a arătat atitudinea sa ostilă revoluției din Țara Romînească încă înainte de izbucnirea ei, pe care a căutat s-o prevină prin trimiterea aici a generalului Duhamel. După izbucnirea revoluției, Nicolae I a fost gata de cîteva ori să dea ordin detașamentului de armată de sub comanda generalului Gerstenzweig să intre în Țara Romînească. Deocamdată a amînat însă această intervenție, de teama unor complicații internaționale și îndeosebi de teama unui conflict armat cu Turcia, pe care nu-l dorea cîtuși de puțin în acel moment [1]. În urma acestor manevre ale țarului, sultanul s-a hotărît s-o ia el înainte, considerîndu-se mai îndreptățit să intervină, ca suzeran. Fu trimis în acest scop Suleiman-pașa, un diplomat abil, însoțit de un corp de armată de 20 000 de ostași, sub comanda lui Omer-pașa. Vestea despre sosirea lui Suleiman-pașa la Rusciuc în ziua de 13/25 iulie îngrijoră firește mult guvernul provizoriu, căci nu se aștepta la o astfel de intervenție.

În zadar guvernul provizoriu a încercat să înduplece pe Suleiman să se oprească la Rusciuc, asigurîndu-l de sentimentele de credință și de supunere către Poartă. La 19/31 iulie acesta a trecut la Giurgiu cu o parte a armatei sale,

---

[1] A. S. Nifontov, *Activitatea politicii externe a lui Nicolae I de la mijlocul anului 1848*, în *Rusia în anul 1848*, cap. VII, Moscova, 1949, p. 255—269. (Text tradus în l. romînă la I.S.R.S.).

anunțînd că nu intra în țară ca vrăjmaș, dar precizînd că avea misiunea să restabilească « ordinea legală » și să protejeze « vechile drepturi și instituțiuni ale țării ». O notă de protest adresată de guvern numaidecît rămase zadarnică, cum au rămas și alte proteste de după aceea. În noaptea următoare, sosi în Capitală Tînghir-efendi, secretarul lui Suleiman-pașa, pentru a duce o scrisoare din partea acestuia către mitropolitul Neofit și către boierii țării și a lua legătura exclusiv cu ei în vederea aducerii la îndeplinire a planului cu care trimisul sultanului venise. Tînghir declara că trimisul Sublimei Porți nu poate intra în țară decît pe poarta Regulamentului organic, care nu recunoaște capi ai națiunii decît pe boieri. Și în această împrejurare, masele populare din Capitală și din satele din apropiere îndreptară întrucîtva mersul defavorabil al evenimentelor. Datorită unei puternice manifestații de protest a poporului, mitropolitul, care se arătase gata să se ducă singur la Tînghir-efendi, admise să meargă însoțit de un membru al guvernului, care fu desemnat în persoana lui Eliade. Sub aceeași presiune a maselor, consimți și Tînghir să primească, alături de mitropolit și pe Eliade din partea guvernului. Pînă la urmă, guvernul, sprijinit de masele populare printr-o acțiune de protest crescîndă de la o zi la alta, a obținut un parțial cîștig de cauză, în sensul că Suleiman-pașa admise ca trimisul său să ducă tratative la București nu numai cu boierii, ci și cu « notabilii țării », formulă care îngădui guvernului și fruntașilor revoluției să manevreze oarecum adunarea convocată de Tînghir în ziua de 22 iulie/3 august pentru a-i aduce la cunoștință cuprinsul scrisorii lui Suleiman-pașa.

Cum era și de așteptat, prin această scrisoare s-au adus acuzații grave împotriva revoluției și a noilor instituțiuni introduse în urma acesteia. Noua administrație era caracterizată ca « ilegală » și ca incompatibilă cu drepturile Sublimei Porți asupra Țării Romînești, considerată de către sultan ca « parte integrantă a Imperiului otoman ». În concluzie, se făcea recomandarea să se revină la calea supunerii, urmînd ca starea de lucruri de atunci să înceteze prin dizolvarea guvernului provizoriu și numirea unei « locotenențe » conform Regulamentului organic. Numai după îndeplinirea acestei prime condiții Poarta avea să cerceteze unele plîngeri ale țării, care urmau să fie expuse lui Suleiman-pașa de către o deputațiune alcătuită în acest scop și luate de acesta în considerare, dacă vor fi găsite întemeiate. În caz de nesupunere, Suleiman amenința: « nu voi putea să mă opresc de a înainta în țară cu forța armată pe care o am la dispoziție, ca ultim mijloc de a executa ordinele majestății-sale împăratului » [1].

Situația era grea, deoarece în aceeași zi, la 19/31 iulie, cînd Suleiman-pașa a redactat în lagărul armatei turcești de la Giurgiu scrisoarea amintită, a fost întocmită o « notă » amenințătoare și din partea cancelariei țariste, comunicată reprezentanților săi de pe lîngă guvernele europene. Prin această notă, țarul

[1] *Anul 1848*, II, p. 608.

căuta să justifice hotărîrea sa de a interveni în Principate, în înţelegere cu Poarta, pentru « a restabili ordinea ». Se invoca în acest scop dreptul de intervenţie al Rusiei, ca putere protectoare, alături de dreptul Turciei ca putere suzerană. Revoluţionarii din Ţara Romînească erau învinovăţiţi că aveau planul de a extinde revoluţia şi în Moldova, în care scop « o mulţime de emisari munteni şi străini » s-ar fi răspîndit deja aici [1]. Se arăta îngrijorarea că revoluţionarii moldoveni exilaţi puneau la cale şi în Moldova o mişcare al cărei rezultat trebuia să fie, ca şi în Ţara Romînească, « asasinarea sau expulzarea domnitorului, răsturnarea ordinii stabilite şi unirea celor două principate într-un singur stat, fără nici un fel de legătură cu Rusia sau cu Poarta otomană » [2]. În încheiere, se repeta explicaţia că intervenţia în Moldova se făcea « de comun acord cu Poarta otomană » şi că trupele ţarului nu vor acţiona în Muntenia decît dacă va fi nevoie, şi atunci împreună cu cele turceşti. Se mai dădea asigurarea că ele vor fi retrase în momentul cînd « ordinea legală » va fi restabilită sau cînd Poarta va crede că a dobîndit « o garanţie suficientă » pentru liniştea ulterioară a celor două provincii. Sub această dublă şi gravă ameninţare s-au desfăşurat evenimentele în Ţara Romînească după comunicarea scrisorii lui Suleiman-paşa de către Tînghir-efendi în adunarea de la 22 iulie/3 august 1848.

Între timp, Suleiman-paşa, pentru a nu dezvălui cu totul duşmănia Porţii faţă de revoluţie, s-a lăsat convins că poporul sprijinea revoluţia cu ardoare şi putere şi că aceasta nu era numai opera unor « rebeli », cum o înfăţişa reacţiunea. De aceea el începu să trateze cu capii revoluţiei. Ţinînd seama de rezistenţa poporului, el a acceptat propunerea ca guvernul provizoriu să fie înlocuit de o locotenenţă domnească compusă din mai mulţi membri, iar nu dintr-un singur locotenent. Vestea aceasta comunicată la Bucureşti în dimineaţa zilei de 23 iulie/4 august produse foarte mare bucurie. Numaidecît guvernul provizoriu adresă o proclamaţie către popor pentru a se întruni în după amiaza aceleiaşi zile pe Cîmpia Libertăţii spre a alege un alt guvern sub denumirea de « Locotenenţa Domnească a Ţării Romîneşti ». Peste 40 000 de oameni răspunseră la această chemare. Fu proclamată prin aclamaţii unanime Locotenenţa Domnească, formată din şase membri ai fostului guvern provizoriu. Suleiman-paşa nu se lăsă însă înduplecat de asigurările de supunere ce i se repetară şi respinse formula locotenenţei domneşti ce i se propunea, perseverînd în formula propusă de el. El declară că dacă instrucţiunile sale în această privinţă nu vor fi respectate, va merge la Bucureşti să restabilească cu forţa armată vechea stare de lucruri. Pînă la urmă admise însă ca locotenenţa de şase să fie înlocuită printr-o locotenenţă de trei, formulă propusă de un membru al deputaţiunii — pare-se Eliade — în spiritul Regulamentului organic. La această pretenţie se mai adăugă încă una, şi anume aceea ca noile instituţiuni să nu intre în vigoare decît după aprobarea şi confirmarea sultanului, ceea ce lovea

[1] *Anul 1848*, II, p. 609.
[2] *Ibidem*, p. 609—610.

direct în autonomia ţării. Vechea locotenenţă fu obligată să dea în acest sens o proclamaţie către popor. Această formulă, care însemna renunţarea la deplina autonomie şi totodată abandonarea de fapt şi de drept a « Constituţiei », a fost admisă de Eliade şi de alţi membri ai Comitetului revoluţionar. Împotriva ei, şi deci pentru apărarea autonomiei ţării, s-au aflat alături N. Bălcescu, C. A. Rosetti, I. C. Brătianu şi Cezar Bolliac; Bălcescu precizează cu privire la aceasta, într-o scrisoare de mai tîrziu, adresată lui A. C. Golescu (Albu): « *Locotenenţa inaugură venirea sa la putere sacrificînd printr-un act public remis lui Soliman autonomia ţării, cu toată opoziţia pe care i-am făcut-o noi.* Fraţii tăi au fost părtaşi la această nenorocită afacere ». El face apoi următoarea constatare judicioasă: « Din acel moment, revoluţia politică a fost sacrificată şi părăsită, tot aşa precum fusese mai înainte şi revoluţia socială » [1].

Cea de-a doua alegere, a Locotenenţei de trei, a fost anunţată poporului de-abia la 28 iulie/9 august, după ce vechea Locotenenţă a făcut concesia amintită. În adunarea populară de pe Cîmpia Libertăţii au fost propuşi spre a fi aleşi Eliade, N. Golescu şi Chr. Tell, toţi trei liberali moderaţi. Se hotărîse ca al treilea membru să fie ales N. Bălcescu, dar el a refuzat, nefiind de acord cu politica concesiilor care fusese inaugurată şi urma să fie continuată, conform liniei trasate de Suleiman-paşa.

În prima sa proclamaţie către ţară, Locotenenţa de trei repetă că noile instituţii cerute nu vor avea putere decît după aprobarea lor de către sultan [2], ceea ce convenea atît Porţii, cît şi reacţiunii dinăuntru. De aceea noua Locotenenţă, care urma să conducă ţara pînă la alegerea noului domn, a fost recunoscută numaidecît de către Suleiman-paşa, în numele sultanului. Nu numai atît, dar Suleiman-paşa chemă la Giurgiu pe cei trei locotenenţi, îi complimentă pentru alegerea lor şi dădu chiar mai multe banchete în onoarea lor. Şi consulii străini din Capitală, începînd cu Colquhoun, consulul Angliei, şi sfîrşind cu Timoni, consulul Austriei, felicitară Locotenenţa şi restabiliră relaţiile diplomatice oficiale, întrerupte din cauza revoluţiei. Reacţionarii care fugiseră peste hotare se întorseseră aproape cu toţii la invitaţia repetată a Locotenenţei. Instituirea Locotenenţei a constituit un regres al revoluţiei.

Urmînd linia concesiilor pe care pornise, Locotenenţa admise propunerea lui Suleiman-paşa pentru modificarea « Constituţiei » ce urma să fie prezentată sultanului spre aprobare. Au fost modificate cele mai importante articole menite să ducă la democratizarea ţării. Pentru prezentarea « Constituţiei » la Constantinopol, astfel modificată, a fost alcătuită o comisie compusă din Şt. Golescu, N. Bălcescu, Gr. Grădişteanu, D. Brătianu şi N. Vasiliade, negustător fruntaş din Capitală. Bălcescu propusese ca această comisie să prezinte Porţii textul « Constituţiei » aşa cum fusese aprobată de către popor şi numai acolo să se procedeze la modificările ce eventual ar fi fost cerute. Locotenenţa a operat

[1] Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, II, Craiova, p. 223.
[2] *Anul 1848*, III, p. 1.

însă aceste modificări în prealabil, dînd totală satisfacţie lui Suleiman-paşa. « Eu m-am opus la toate aceste urmări, am arătat că constituţia n-o puteam modifica fără voinţa poporului... că trebuia a se lăsa comisia de a trata; că acum nu mai putem trata, cum ar fi trebuit, de vreme ce prin greşeli s-a compromis tratăţia şi rola (rolul — *n.n.*) comisiei este numai ca să ducă petiţia Locotenenţei la Poartă » [1], arată Bălcescu. « Am vrut să mă scap de această însăr-

Fig. 12. — Sigiliul locotenenţei domneşti din 1848 a Ţării Romîneşti.

cinare, dar nu s-a putut, din cauza mănăstirilor şi altora, pe care numai eu puteam să le dezbat acolo », explică el mai departe. Înainte de a pleca cu deputaţiunea, Bălcescu a arătat poziţia cutezătoare şi demnă de pe care aceasta urma să ducă tratativele cu Poarta, în articolul său *Drepturile romînilor către Înalta Poartă*, publicat anonim în ziarul *Poporul suveran* din 2/14 august 1848. « Să nu uităm că sîntem datori a apăra naţionalitatea şi drepturile noastre, de vom fi nevoiţi, chiar vărsînd sîngele nostru », încheie Bălcescu articolul. El anticipa astfel de pe acum asupra poziţiei de luptă pe care poporul trebuia s-o adopte în eventualitatea refuzului sultanului de a-i satisface cererile transmise prin această deputaţiune.

Apărătorii sinceri ai cauzei revoluţionare şi-au legat multe nădejdi de reuşita acestei misiuni pentru salvarea situaţiei în care ţara ajunsese. Aceste

[1] *Anul 1848*, VI, p. 23.

nădejdi fură date de însuşi Suleiman-paşa, care cu prilejul unei vizite făcute în Bucureşti între 8/20 şi 12/24 august voise să pară că şi-a aplecat mai mult urechile la strigătul: « Trăiască constituţiunea romînă », pe care l-a auzit pretutindeni şi în tot acest timp. Au fost însă tot iluzii. Deputaţiunea romînă a sosit la Constantinopol la 10/22 august 1848. Aici a găsit o atmosferă grea, infectată întîi de toate de boierimea reacţionară din ţară. Printr-un memoriu adresat Porţii îndată după venirea lui Suleiman-paşa la Bucureşti, reacţiunea internă, nemulţumită de aparenta toleranţă arătată de acesta faţă de revoluţie, a izbutit să aţîţe furia sultanului. Boierii reacţionari acuzau pe Suleiman că « a tratat cu revoluţia », dîndu-i astfel « relief », în loc ca mai întîi să fi înăbuşit-o şi după aceea să fi adus unele îmbunătăţiri. Ei au căutat să provoace, prin asemenea argumente meşteşugite, ca şi prin altele, rechemarea acestuia şi înlocuirea lui cu un alt trimis turc mai energic, care să procedeze în sensul dorit de ei [1].

Atmosfera grea găsită aici de deputaţiunea romînă a fost accentuată şi de către diplomaţia ţaristă din Constantinopol. Aceasta a prezentat Porţii o notă prin care s-a plîns împotriva atitudinii conciliante adoptate pînă la urmă de Suleiman-paşa în Ţara Romînească şi a cerut dezavuarea şi pedepsirea sa, precum şi intrarea trupelor turceşti în Bucureşti pentru « restabilirea vechii stări de lucruri » [2].

Pe de o parte manevrele reacţiunii din ţară pe lîngă sultan şi guvernul turc, pe de altă parte manevrele diplomaţiei ţariste şi-au atins ţinta: deputaţiunea romînă n-a fost recunoscută ca atare şi n-a fost primită nici de sultan şi nici de marele-vizir. Această poziţie corespundea şi intereselor Porţii faţă de revoluţia din Ţara Romînească. Aşa stînd lucrurile, misiunea deputaţiunii romîne a trebuit să se limiteze doar la prezentarea documentelor ce-i fuseseră încredinţate de către Locotenenţa Domnească.

A doua intervenţie pentru înăbuşirea revoluţiei

Cererile deputaţiunii romîne n-au fost luate în considerare. Dimpotrivă s-a hotărît rechemarea lui Suleiman-paşa şi înlocuirea lui cu Fuad-efendi, considerat ca om « ferm », fireşte pentru a proceda mai energic şi a restabili vechea stare de lucruri. Eşecul fusese prevăzut de Bălcescu încă de la plecare. Amintindu-şi într-o scrisoare de după 1848 despre misiunea pe care totuşi încercase s-o ducă la îndeplinire, în condiţiile dificile create de Locotenenţa Domnească, care pusese revoluţia la picioarele lui Suleiman-paşa, Bălcescu dă amănuntul că, « vorbind cu Cor [funcţionar superior al ambasadei franceze la Constantinopol situat pe poziţia contra-revoluţionară a marii burghezii — n.r.], am pronunţat cuvîntul revoluţie ». La această intervenţie a sa, a primit însă răspunsul: « Nu mai puteţi reclama nimic în numele revoluţiei. *Acum v-aţi supus*, nu mai puteţi vorbi în numele dreptului revoluţionar. Trebuie să aşteptaţi totul — după cum a declarat guvernul vostru — de la bunăvoinţa

[1] *Anul 1848*, III, p. 358—360.
[2] *Ibidem*, p. 502.

sultanului»[1]. «Bunăvoința» sultanului a constat într-o a doua intervenție a Porții, pe care urma s-o concretizeze Fuad-efendi prin înăbușirea brutală a revoluției.

Înainte de a porni cu armata spre București, Fuad-efendi se opri la Giurgiu. Aici au venit din București mii de oameni, nu atît pentru a-i ieși în întîmpinare, ci pentru a-și demonstra atașamentul față de revoluție. Fuad a refuzat să facă orice declarație, răspunzînd că nu va aduce la cunoștință decizia sa decît la sosirea în București. Totodată a refuzat să dea vreun răspuns memoriului prezentat de deputațiune, prin care se cerea să se respecte « Constituția » revoluției sau « drepturile » proclamate prin aceasta. De aceea la întoarcerea deputației în București s-a organizat o demonstrație populară în ziua de 6/18 septembrie. Cu acest prilej populația Capitalei și-a manifestat hotărîrea pentru menținerea « Constituției », repetînd jurămîntul ce depusese la 15/27 iunie pe Cîmpia Libertății. După aceea, în cadrul unei ceremonii funebre, a fost ars Regulamentul organic, în strigăte de: « Jos Regulamentul: Trăiască constituția! »[2]. A fost apoi aruncată în flăcări și « arhondologia » sau condica rangurilor boierești. Această demonstrație l-a îndîrjit și mai mult pe Fuad-efendi, astfel că la 13/25 septembrie a intrat cu armata în București.

În această nouă și mai gravă împrejurare, N. Bălcescu a adoptat poziția cea mai indicată, preconizînd rezistența armată împotriva iminentei intervenții armate turcești și a intervenției armate țariste. Referindu-se la poziția pasivă pe care se situaseră cei mai mulți dintre conducătorii revoluției față de intervențiile armate din afară împotriva revoluției, Bălcescu constată că « Aceea ce ne-a pierdut pe noi a fost langajul supus ce am ținut și protestațiile noastre de *paix à tout prix*, declarînd că în orice caz nu ne-am împotrivit[3]. El conchide: « Pîn-acum am umblat cu binele; acum e vremea să schimbăm tonul[4] ». În vederea organizării rezistenței, Bălcescu recomandase să se dea generalului Magheru « putere mare și extraordinară » pentru a face din Oltenia o bază a acestei rezistențe, după ce primele încercări ar fi eșuat. În vederea întăririi acestei baze, el propunea o colaborare cu Banatul, de unde avea promisiuni de ajutoare din partea lui Eftimie Murgu, conducătorul revoluției romînilor de acolo, cu care Bălcescu era în strînse legături. Curînd după izbucnirea revoluției, Bălcescu trimisese lui Eftimie Murgu « program și alte acte », probabil proclamații ale revoluției din Țara Romînească. Acesta s-a bucurat mult aflînd despre « triumful libertății în Romînia » și despre « fericirea fraților mei, care mai demult ar fi meritat această soartă ». Prin răspunsul său din 8/20 iulie trimis lui Bălcescu printr-un om de încredere, Eftimie Murgu dădea sfatul: « Cea dintîi grijă să vă fie, fraților, arma! *Armată*, cît mai în grabă, căutați să aveți, ca să puteți cel puțin cea întîie năvală să o întîmpinați cu bună ispravă: apoi

[1] Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, II, p. 223.
[2] *Anul 1848*, IV, p. 239.
[3] Bibl. Acad. R.P.R. mss., reg. inv. cor. 14 504. Cf. N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, *Corespondență*, ediție îngrijită de G. Zane, Ed. Acad. R.P.R. (București), 1962, p. 106.
[4] *Ibidem*, p. 107.

de *aci încolo va fi grija noastră* ». Era o asigurare de ajutor din partea revoluției romînilor din Banat și a revoluției maghiare, cu care Eftimie Murgu se solidarizase. În încheierea acestei scrisori, Eftimie Murgu adaugă că va pregăti adunarea revoluționară maghiară de la Pesta « spre a păși la o alianță cu Moldo-Romînia »[1], ceea ce însă n-avea să izbutească.

În problema apărării revoluției cu armele, Bălcescu a adoptat poziția preconizată și de Eftimie Murgu. Față de cea de-a doua intervenție turcească pusă

Fig. 13. — Spînzurarea Regulamentului organic și a arhondologiei.

sub comanda lui Fuad-efendi, el recomandă o poziție dîrză. Deputațiunea romînă a părăsit dezamăgită Constantinopolul la 4/16 septembrie 1848 și s-a întors în țară. Ajuns aici, Bălcescu avea să constate că formarea corpului de oștire neregulată alcătuită din voluntari fusese foarte slab sprijinită de Locotenența Domnească, cu toate stăruințele repetate ale generalului Magheru, căpitanul general al acestor trupe, pentru a i se trimite fondurile și armele necesare. De aceea tabăra de la « Cîmpul lui Traian » (Rîureni, jud. Vîlcea), compusă în majoritate zdrobitoare din țărani, se afla slab înarmată în momentul celei de-a doua intervenții turcești, de astă dată cu forța armată concentrată îndeosebi la Giurgiu. În fața acestei intervenții, care se petrecea la 13/25 septembrie 1848, Bălcescu a confirmat poziția pe care o preconizase. Alături de popor, el a rămas cel mai

[1] G. Bogdan-Duică, *Eftimie Murgu*, București, 1937, p. 171—172.

dîrz apărător al revoluției, fiind hotărît pentru rezistența în fața armatei turcești. Masele bucureștene au făcut în această gravă împrejurare ultima încercare de a rezista în fața armatei otomane. Orășenilor li s-au alăturat mii de țărani și cu toții au încercat, chiar neînarmați, să împiedice pe turci să intre în oraș, La invitația lui Fuad-efendi, 200 de delegați, între care 40 de boieri reacționari, au mers în tabăra otomană la Cotroceni, unde li s-a citit proclamația adresată locuitorilor țării, în care revoluția era caracterizată ca o « rebeliune izvorîtă din acel duh al comunismului » împotriva căruia se pretindea că lupta întreaga Europă, apoi se anunța restabilirea regimului regulamentar și numirea lui Constantin Cantacuzino în funcția de caimacam [1]. Urmînd protestul lui N. Bălcescu, majoritatea delegaților a strigat: « Moarte mai bine decît Regulamentul » [2]. Ca urmare, Fuad a ordonat arestarea delegaților protestatari.

După aceasta, trupele otomane, împărțite în trei coloane, au pornit asupra Capitalei. La bariera Podului de pămînt, una din coloanele turcești a fost întîmpinată de poporul neînarmat; cavaleria turcă își croi însă drum cu săbiile și cu lăncile în mulțime, trecînd cu caii peste cei ce i se aruncaseră în cale. Arestarea conducătorilor revoluției și atitudinea dușmănoasă a turcilor față de populație au stîrnit în masele bucureștene și în rîndurile micii garnizoane a orașului un val de ură și mînie. Cu toate că Locotenența Domnească dăduse cuvînt de ordine abținerea de la orice act ostil față de armata invadatoare, evenimentele au căpătat cu totul alt curs. Roata de pompieri a orașului București, în rîndurile căreia acțiunea politică a unor elemente revoluționare ca Dincă Bălășeanu și Ioan Deivos făcuse din această unitate un sprijin statornic și credincios revoluției, părăsind cazarma de la agie sub comanda paruicului Pavel Zăgănescu, a angajat în mod spontan lupta cu a doua coloană otomană, de douăzeci de ori mai numeroasă, care pătrunsese în oraș prin bariera Dealul Spirii și staționa în fața cazărmii de infanterie. În cursul luptei eroice și inegale, ostașii companiei de pompieri, sprijiniți de cetățenii înarmați, au asaltat la baionetă artileria dușmană, capturîndu-i o parte din tunuri pe care le-a întors apoi împotriva turcilor, provocîndu-le sute de morți și răniți. Au căzut în această bătălie — denumită de Marx « baia de sînge de la București » [3] — mai mult de jumătate din efectivul companiei de pompieri, între care și ofițerii Dănescu și Starostescu, precum și o parte din ostașii batalionului 2 din regimentul 2 infanterie care participaseră la luptă, trăgînd asupra turcilor din interiorul cazărmii. Sublocotenentul Dincă Bălășeanu, cu restul pompierilor, s-a retras, pentru a continua lupta, în tabăra lui Gh. Magheru la Rîureni. Ulterior el a trecut munții și a devenit centurion în armata revoluționară condusă de Avram Iancu.

---

[1] *Anul 1848*, IV, p. 319—321.
[2] *Ibidem*, p. 436.
[3] Karl Marx, « *Frankfurter Oberpostamts-Zeitung* » *și revoluția de la Viena*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 5, Ed. politică, București, 1959, p. 484.

Fig. 14. — Lupta din Dealul Spirii, litografie de D. A. Papazoglu după un desen de C. Danielis.

După 13/25 septembrie 1848, masele țărănești din satele de pe tot cuprinsul Munteniei, precum și tabăra pandurilor de la Cîmpul lui Traian, au stat gata să apere revoluția, atît împotriva armatei turcești, cît și împotriva armatei țariste, care a trecut Milcovul la 15/27 septembrie 1848 sub comanda generalului Lüders, pentru a sprijini armata Sultanului. Tabăra de la Cîmpul lui Traian voia să continue lupta. Marx, referindu-se la încercarea de rezistență, în iulie 1854 scria: « Magheru, conducătorul trupelor neregulate valahe, a fost singurul care a opus rezistență »[1]. A sosit însă aici Grant, secretarul consulului englez din București, cu o scrisoare din partea acestuia, prin care generalul Magheru era sfătuit să procedeze la dizolvarea taberei și să se supună, dîndu-i-se asigurări despre « intențiile binevoitoare » și recomandîndu-i-se « supunere »[2]. Generalul Magheru s-a lăsat influențat atît de această intervenție, cît și de o scrisoare ce-i trimiseseră Eliade și Tell de la Sibiu, unde se refugiaseră după 13/25 septembrie, și prin care fusese sfătuit « să nu azvîrle țara într-un război fatal »[3]. Numai după multe stăruințe și rugăminți din partea generalului Magheru, pandurii și țăranii s-au lăsat convinși de « a nu arunca patria în greaua poziție de a purta război cu două puteri mari » și de a-și păstra curajul și hotărîrea lor de luptă pentru « alt timp favorabil ». Ei au consimțit cu greu la dizolvarea taberei în ziua de 28 septembrie/10 octombrie 1848. Gh. Magheru cu un grup de ofițeri și ostași a trecut în Transilvania. Lupta revoluționară organizată, începută la 9/21 iunie 1848 se încheia.

Regimul regulamentar a fost reinstaurat de Fuad-efendi printr-o proclamație drastică dată la 13/25 septembrie, în care anunța că « trebuie să piară cu totul orice urmă a revoluției ». La adăpostul baionetelor străine, caimacamul Constantin Cantacuzino, agreat atît de sultan cît și de țar, s-a arătat un executor fidel al noilor dispoziții și al intereselor boierimii reacționare. Fierberea revoluționară a continuat însă în țară. Țăranii, care s-au retras cu greu din București, unde rezistaseră la 13/25 septembrie împreună cu masele orășenești împotriva armatei turcești, n-au ținut seamă de proclamațiile guvernului reacționar prin care li se recomanda supunere. Declarînd că nu vor mai face nici o zi de clacă, bătînd pe ispravnici, alungînd cu ciomegele pe dorobanții care veneau să le impună voința caimacamului Cantacuzino, împotrivindu-se să mai dea dijmă boierilor, sătenii s-au opus cu îndîrjire restabilirii clăcii. Pentru a-i readuce la ascultare, au fost puse la dispoziția guvernului de către armatele de ocupație coloane mobile călări, însărcinate să meargă din sat în sat « ca să cerceteze dacă pretutindenea lucrările cîmpului s-au reînceput ». La aceasta s-a adăugat închisoarea și bătaia. Mulți țărani au fost aruncați în închisori, iar alții au fost pedepsiți la « expatriație » peste Dunăre. Și conducătorii

---

[1] K. Marx, *Insurecția de la Madrid. — Tratatul austro-turc. — Moldova și Valahia*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 10, Ed. politică, București, 1961, p. 332.

[2] *Anul 1848*, IV, p. 537—538.

[3] I. Heliade-Rădulescu, *op. cit.*, p. 250.

revoluției sînt exilați, precum și mulți dintre participanții mai activi la revoluție, iar mulți alții au fost aruncați în închisori și condamnați la osînde grele.

În emigrație, foștii conducători ai revoluției au continuat lupta împotriva acestei stări de lucruri.

Cauzele interne și externe ale înfrîngerii revoluției

Înfrîngerea revoluției a fost determinată de faptul că în țară capitalismul era slab dezvoltat și de faptul că burghezia, temîndu-se de mase, nu a dus o luptă hotărîtă în alianță cu acestea împotriva boierimii. Burghezia romînească, încă slabă, după ce a cucerit puterea cu ajutorul maselor, temîndu-se de elanul lor revoluționar, a căutat să ajungă la înțelegere cu boierimea prin concesiuni care au dus la trădarea țărănimii de către cea mai mare parte a ei, reprezentată de către liberalii moderați în frunte cu Eliade. Trădate, masele țărănești au pierdut o parte din elanul lor revoluționar, dar nici burghezia nu le-a organizat și nu le-a condus la lupta pentru apărarea revoluției cu armele în mîini. « Falșii liberali », cum i-a caracterizat Bălcescu, s-au arătat gata pentru o înțelegere cu boierimea, unii de la început, iar alții în desfășurarea revoluției, acționînd pe această linie pînă la sfîrșitul revoluției și continuînd să acționeze în același sens și după aceea. Referindu-se la liberalii germani din perioada revoluției de la 1848, Marx și apoi Lenin au observat că la baza tacticii acestora a stat « teoria concilierii », a concilierii între monarhie și popor, între vechea putere și forțele revoluției. Această tactică a exprimat interesele de clasă ale burgheziei germane în revoluția burgheză din Germania și se explică prin teama burgheziei în fața eventualității că revoluția ar fi dusă pînă la capăt, că proletariatul și-ar fi dobîndit libertatea, că țărănimea ar fi dobîndit o victorie deplină asupra exploatatorilor ei medievali. « Interesele de clasă ale burgheziei o îndemnau să încheie o tranzacție cu reacțiunea, („conciliere") împotriva revoluției », conchide Lenin [1]. Această constatare este în cea mai mare parte confirmată și de exemplul revoluției din Țara Romînească, după cum a reieșit din desfășurarea evenimentelor.

La baza pactizării dintre «falșii liberali» și o bună parte a boierimii — în special a boierimii mici și mijlocii — a stat teama că dezvoltarea mișcării populare putea duce la atacarea principiului proprietății private asupra mijloacelor de producție, nu numai feudale, dar și burgheze, și la « anarhie » — cum spunea Eliade — adică la răsturnarea dominației de clasă a burgheziei însăși. La aceasta trebuie să se adauge faptul menționat, că numeroase elemente ale burgheziei — mari arendași, cămătari și mari comercianți de cereale și vite — erau interesate în menținerea marii proprietăți funciare și că pătura cea mai bogată a burgheziei se temea de proletariatul în formare, care putea deveni curînd, ca și în Occident, amenințător pentru proprietatea burgheză însăși. Salvarea proprietății private

[1] V. I. Lenin, *Fr. Mehring despre Duma a II-a*, în *Opere*, vol. 12, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 374—375.

Pl. IV. — Generalul Gh. Magheru (1804 — 1880), litografie contemporană de Matheescu.

GEORGHE LAZĂR

asupra mijloacelor de producție i-a apropiat, așadar, pe tranzacționiști de boieri și a dus la fracționarea conducerii revoluției. Totodată a dus la oprirea revoluției « la jumătatea drumului » [1], în sensul limitării unor reforme democratice, cum a fost aceea a votului universal și mai cu seamă aceea a emancipării și împroprietăririi clăcașilor. Același tranzacționism s-a manifestat și prin cruțarea reacțiunii, chiar atunci cînd a complotat pentru răsturnarea revoluției, precum și prin folosirea elementelor reacționare atît în guvern, cît și în aparatul administrativ în general. Exponenții curentului democrat-revoluționar, în frunte cu N. Bălcescu, au acționat în sensul intereselor poporului, dar s-au aflat în minoritate. Cauzelor interne ale înfrîngerii revoluției din Țara Romînească trebuie să li se adauge o cauză externă, ofensiva contrarevoluționară care a început în Europa în urma înfrîngerii insurecției din iunie a proletariatului parizian de către burghezie. În articolul său *Mișcarea revoluționară*, publicat la 1 ianuarie 1849 (st. n.), Marx atrage atenția că înfrîngerea clasei muncitoare franceze și victoria burgheziei au însemnat totodată și victoria barbariei feudale asupra civilizației și « asuprirea romînilor » [2] de către țar și sultan.

Revoluția de la 1848 din Țara Romînească, punctul cel mai înaintat spre răsărit al luptei revoluționare europene, a constituit momentul culminant al luptei poporului romîn pentru răsturnarea feudalismului, pentru libertăți democratice și un moment important al luptei pentru independența și unirea națională. Ea a contribuit la dezvoltarea luptei revoluționare în răsăritul Europei, în special în Balcani. Deși înfrîntă prin trădarea majorității burgheziei și prin invazia masivă a armatelor contrarevoluționare străine, revoluția din 1848 din Țara Romînească a deschis drum luptei largi a maselor orășenești și țărănești pentru sfărîmarea dominației boierești și înfăptuirea statului național romîn independent. Nemaiputînd rezista presiunii maselor, boierimea s-a văzut nevoită să ajungă, prin concesiuni reciproce, la înțelegere cu burghezia, dar poporul a dezvoltat lupta pentru sfărîmarea asupririi, așa încît revoluția burghezo-democratică începută la 1848 va fi desăvîrșită peste un veac sub conducerea proletariatului, singura clasă consecvent revoluționară.

3. REVOLUȚIA DIN 1848 ÎN TRANSILVANIA

Revoluția din 1848 înseamnă o piatră de hotar în istoria poporului romîn și a minorităților naționale din Transilvania, după cum ea marchează un punct crucial și în istoria celorlalte două țări romîne, Moldova și Țara Romînească.

Obiectivul revoluției era în Transilvania eliberarea socială și națională. Țărănimea, aflată de mult într-o necontenită frămîntare — iar în Munții Apuseni într-o adevărată stare de revoltă —, fiind amenințată în toamna anului 1847

[1] V. I. Lenin, *Problema agrară și forțele revoluției*, în *Opere*, vol. 12, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 321.

[2] K. Marx, *Mișcarea revoluționară*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 6, Ed. politică, București, 1959, p. 163.

cu o nouă jefuire a pămînturilor sale prin legea urbarială făcută de dieta feudală, clocotea de ură contra nobilimii, considerîndu-se totodată îndreptăţită — cum ceruse pe vremuri Horea — să-şi însuşească întreg pămîntul moşieresc, pe care ea îl făcea să rodească. În fruntea ţărănimii se aflau mulţi intelectuali ieşiţi din popor, în special tineri însufleţiţi de ideile noi. Unul dintre aceştia, tînărul jurist Avram Iancu, fiu de iobag din Munţii Apuseni, aflînd despre votarea legii urbariale de către feudali, a strigat plin de mînie: « Nu cu argumente filozofice şi umanitare vei putea convinge pe aceşti tirani, ci cu lancea, ca Horia » [1]. Burghezia era tot mai nerăbdătoare să scape de restricţiile de breaslă şi de privilegiile feudalităţii pentru a putea deschide calea dezvoltării capitalismului. În special burghezia romînească, lovită mai greu de restricţiile impuse de bresle, precum şi de faptul că era lipsită de orice drepturi politice, dorea tot mai fierbinte înlăturarea orînduirii feudale. Mişcările ţărăneşti pentru pămînt şi libertate se îmbinau cu lupta burgheziei pentru instaurarea unei noi orînduiri, pentru o viaţă naţională liberă. Libertatea naţională nu putea fi asigurată însă în cadrul restrîns al principatului Transilvaniei, care nici nu şi-ar mai fi putut menţine multă vreme existenţa pentru că piaţa internă strîmtă pe care o forma nu permitea o dezvoltare puternică a noului mod de producţie capitalist. Intensificarea legăturilor economice ale Transilvaniei cu Moldova şi Ţara Romînească, dezvoltarea rapidă a economiei acestor din urmă ţări, rolul tot mai mare al Dunării de jos şi al Mării Negre în transportul mărfurilor şi al călătorilor, concurenţa produselor industriale austriece convingeau burghezia romînească din Transilvania de avantajele economice pe care le-ar fi putut avea prin crearea unei singure pieţe interne, formată din întrunirea teritoriilor celor trei ţări romîne. Idealul formării unui singur stat naţional romînesc independent, care să cuprindă toate cele trei ţări romîne, străbătea de trei sferturi de secol aproape toate lucrările istoricilor şi filologilor romîni — uneori şi pe ale literaţilor — de pe ambele versante ale Carpaţilor şi proiecte de unire fuseseră făcute şi mai înainte; acum însă, cînd revoluţia era gata să izbucnească, problema formării unui singur stat naţional independent pentru întregul popor romîn constituia una dintre preocupările principale ale intelectualilor romîni.

În preajma anului 1848, societatea romînească ajunsese la un asemenea stadiu de maturizare a forţelor revoluţionare, încît revoluţia putea să izbucnească din moment în moment. Astfel, revoluţiile din Italia, Franţa, Germania şi din Imperiul austriac au constituit în Transilvania, ca şi în celelalte două ţări romîne, numai ocazia şi nu cauza revoluţiei.

Timp de aproape un secol, memorialistica şi istoriografia burgheză romînă şi străină au căutat să prezinte revoluţia din 1848 din Transilvania ca pe o luptă acerbă dintre romîni şi unguri. « Istoria romînilor din Dacia superioară — scria Papiu-Ilarian — n-a fost alta decît o asuprire neîntreruptă a romînilor din partea

[1] Iosif Sterca Şuluţiu de Cărpiniş, *Biografia lui Avram Iancu*, Sibiu, 1897, p. 6.

ungurilor: o luptă continuă între aceste două elemente »[1]. Întemeindu-se pe concepţia lui Bărnuţiu, expusă în catedrala de la Blaj, A. D. Xenopol vorbeşte, referindu-se la evenimentele din 1848—1849, de revoluţia romînilor contra asupritorilor lor[2]. Pornind de la teze naţionaliste, istoricii burghezi romîni nu au văzut în mişcarea revoluţionară ungară elementele antifeudale, ci numai pe cele naţionaliste, iar lupta poporului maghiar pentru cucerirea independenţei faţă de Austria o considerau ca izvorîtă numai din voinţa de a-şi asigura posibilitatea de a asupri în voie pe romînii şi saşii din principatul Transilvaniei şi pe romînii, slovacii, sîrbii, croaţii şi germanii din regatul Ungariei. Pe de altă parte, istoricii burghezi maghiari, chiar şi cei cu concepţii mai liberale, — ca Jakab şi Kővári —, nu voiau să recunoască faptul că guvernul maghiar a dus în 1848 şi 1849 o politică naţională eronată, refuzau — susţinînd teza naţionalistă a rolului conducător şi a superiorităţii culturale a poporului maghiar — să admită justeţea revendicărilor naţionale romîne, slovace, sîrbeşti şi croate din 1848. Aproape toţi istoricii burghezi maghiari au prezentat lupta romînilor din Transilvania ca pe « o răscoală » împotriva cîrmuirii maghiare « liberale », considerînd pe romînii « răsculaţi » drept unelte oarbe ale reacţiunii habsburgice şi ţariste.

Atît istoricii burghezi romîni, cît şi cei maghiari au neglijat faptele luptei de clasă dintre ţărani şi moşieri. N-au voit să vadă că ţăranii şi intelectualii legaţi de popor, atît romîni, cît şi maghiari, au luptat împotriva întregului edificiu absolutist-feudal, că erau deci puncte de contact între revoluţionarii romîni şi maghiari din Transilvania. Prezentînd revoluţia din 1848 ca pe o luptă între romîni şi maghiari, istoricii burghezi au propagat în interesul claselor stăpînitoare dezbinarea popoarelor din Transilvania.

Începutul luptei revoluţionare în Transilvania

Frămîntările din rîndurile burgheziei, muncitorimii şi ţărănimii au izbucnit în martie 1848 ca adevărate manifestaţii revoluţionare. În oraşele mai mari, Arad, Timişoara, Oradea, Cluj, Tîrgu-Mureş, Braşov etc., au avut loc manifestaţii de stradă. În fruntea manifestaţiilor revoluţionare erau intelectuali înaintaţi, urmaţi de studenţi, meseriaşi, calfe şi muncitori. Ţărănimea a intensificat protestele sale împotriva apăsării feudale. Presa dădea mereu ştiri despre succesele mişcării revoluţionare, care cuprindea o parte tot mai mare a Europei, salutînd cu entuziasm ideile revoluţiei. Publicaţiile romîneşti — *Gazeta de Transilvania* şi *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*, din Braşov, redactate de George Barițiu, şi *Organul luminării*, din Blaj, de sub redacţia lui Timotei Cipariu — au început o campanie perseverentă pentru libertăţile democratice, accentuînd totodată importanţa celor naţionale. *Organul luminării*, relatînd despre înfăptuirile revoluţiei din Ungaria, saluta înlăturarea privilegiilor feudale şi scria:

[1] A. Papiu-Ilarian, *Istoria romînilor din Dacia superioară*, t. I, Viena, 1852, p. 224.
[2] A. D. Xenopol, *Istoria romînilor din Dacia Traiană*, ed. a III-a, vol. XII, Bucureşti, f.a., p. 48.

Fig. 15. — G. Bariţiu (1812—1893), gravură de Ioan Costande.

« Geniul timpului au mai bine violența evenimentelor, suflă de pre calea libertății popoarelor, ca pulvere toate stavilele, catenele [lanțurile] și încuietorile ce-i conteneau [opreau] pașii înfierați de sute de ani » [1]. Sprijinind conlucrarea revoluționară romîno-maghiară, cele două publicații ale lui George Barițiu scoteau în evidență ideile comune antifeudale pe care le îmbrățișau atît românii, cît și maghiarii, tratînd separat însă problema alipirii Transilvaniei la Ungaria, înscrisă în programul revoluției maghiare. Referindu-se la revendicările democratice ale programului revoluției maghiare, *Foaie pentru minte, inimă și literatură* scria că românii transilvăneni « vor ține numai cu aceia care vor apăra și vor realiza aceste drepturi sfinte, omenești și politico-sociale... » [2].

În comitatele de vest ale Transilvaniei, care făceau parte din regatul Ungariei, revoluția se desfășura fără nici o piedică. La 27 martie/8 aprilie, românii aflați în număr destul de mare la Pesta, împreună cu masele populare maghiare, au eliberat din închisoare pe democratul revoluționar Eftimie Murgu, devenit curînd conducătorul luptei pentru drepturi naționale ale românilor din Banat. Printre românii din comitatele de vest ale Transilvaniei a început să circule un manifest în limba română care vestea: « Nu mai sînt astăzi iobagi și nobili, nu mai sînt domni [stăpîni] și robi, fără numai oameni slobozi, toți deopotrivă... » [3].

Nobilimea maghiară și patriciatul săsesc din Transilvania, întemeiate pe vechile lor privilegii feudale și sprijinite de casa de Habsburg, nu înțelegeau să cedeze în fața presiunii revoluționare a maselor, care încă nu erau organizate. Ambele pături ale feudalității transilvane, aristocrația conservatoare și nobilimea mijlocie și mică liberală, care pînă atunci erau în conflict, s-au înțeles în grabă, de teamă că masele țărănești gata de răscoală ar fi putut să le ia moșiile, și la 9/21 martie au publicat o declarație comună în care insistau asupra alipirii principatului Transilvaniei la regatul Ungariei, singurul mijloc prin care credeau că-și puteau menține atît proprietățile, cît și dominația în stat. Burghezia maghiară din Transilvania, slabă economic și numeric, s-a grăbit să se ralieze acestui program care frîna lupta revoluționară. Și patriciatul săsesc a căutat să opună rezistență valului revoluționar. Chiar și în prima decadă a lunii aprilie el se opunea în unele orașe să împartă cu românii conducerea, din care cauză la Brașov 400 de români, în frunte cu Ioan Bran, au pătruns cu forța în clădirea magistratului, cerînd egalitate în drepturi cu sașii, noi alegeri pentru magistrat, dreptul românilor de a numi jumătate din funcționarii orașului și de a avea o gardă națională proprie. Magistratul a evitat însă de a trata cu numeroasa delegație românească, iar conducătorul acesteia, Ioan Bran, a fost amenințat cu spînzurătoarea.

Întrucît guvernul principatului Transilvaniei rămînea neclintit în apărarea vechii orînduiri, între unii români, maghiari și sași au început să se ducă discuții

---

[1] *Organul luminării*, Blaj, nr. 66 din 31 martie 1848, p. 375.
[2] *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, Brașov, nr. 15 din 12 aprilie 1848, p. 116.
[3] *Országos Levéltár*, Budapesta, Gub. Trans., Praes. 1848, nr. 982, 993 și 1 102.

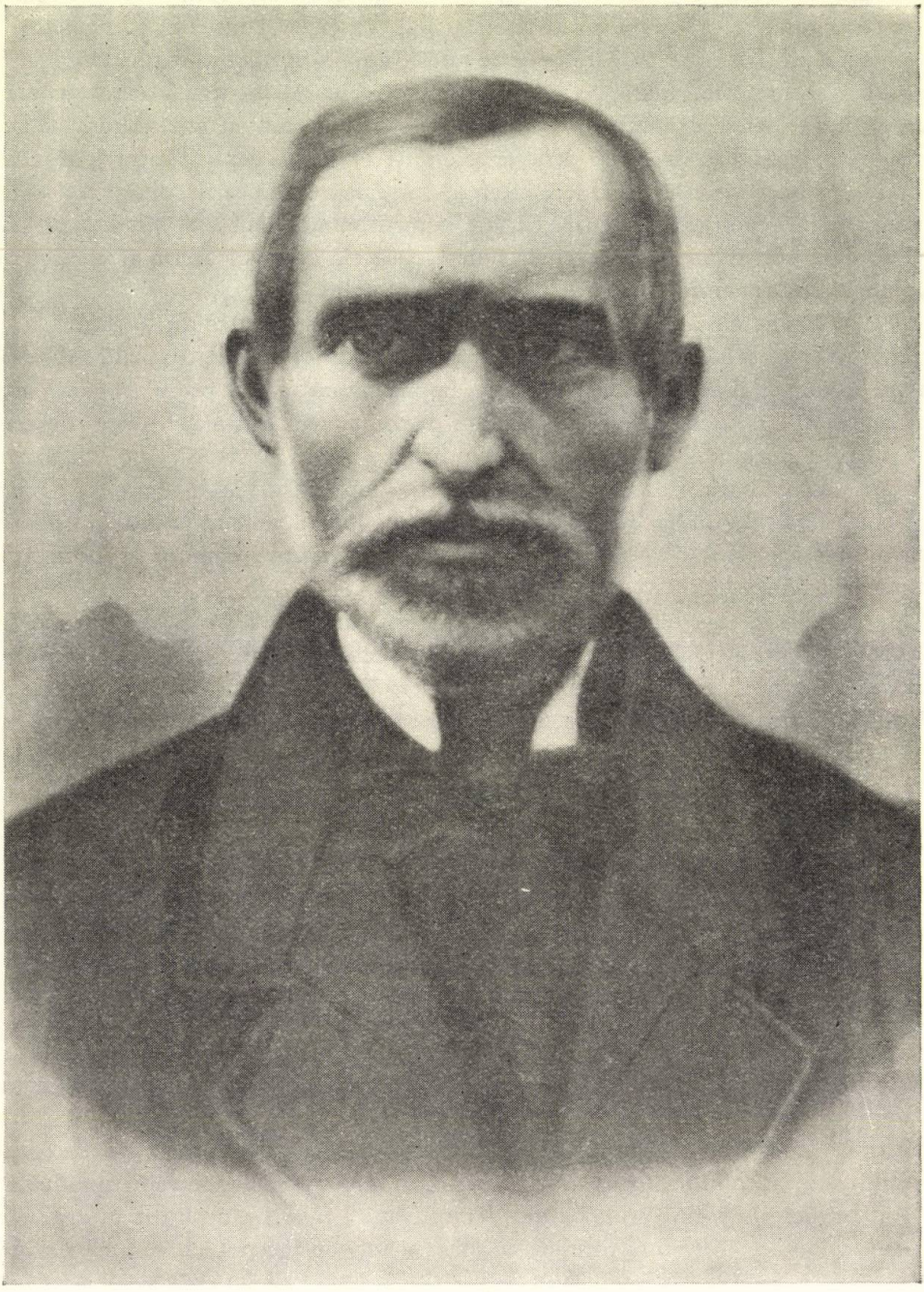

Fig. 16. — Simion Bărnuțiu (1808—1864), litografie de E. Sieger.

pentru stabilirea unui program revoluționar comun, dar contradicțiile dintre țărani și nobili și dintre burghezia romînă, maghiară și săsească constituiau o frînă în calea unei înțelegeri. La 13/25 martie a avut loc la Tîrgu-Mureș o întrunire la care au participat intelectuali romîni, maghiari și sași, majoritatea tineri « cancelişti » — absolvenți în drept care făceau practică pe lîngă cel mai înalt for judecătoresc din Transilvania. S-a redactat o petiție în care se cereau diferite drepturi burgheze, între altele libertatea tiparului și egalitatea în fața legilor. Tinerii intelectuali maghiari, cei mai mulți fii de nobili, au impus cererea alipirii Transilvaniei la Ungaria, formulată și în legile votate de dieta maghiară din Pojon, și se împotriveau ca revendicarea desființării imediate a iobăgiei să fie trecută în petiția ce se elabora. În același timp, cum scria tînărul cancelist romîn A. Papiu-Ilarian în corespondența trimisă *Foaiei pentru minte, inimă și literatură*, romînii participanți la întrunire s-au declarat însă pentru desființarea imediată și totală fără nici o despăgubire a iobăgiei, pentru egalitatea deplină în drepturi civile și politice și pentru respectarea și asigurarea feluritelor naționalități și limbi [1]. Discuțiile de la Tîrgu-Mureș au fost relatate și de memorialistul și istoricul maghiar Kővári László. « Într-una din serile lunii martie, scrie acesta, tinerii maghiari și romîni erau împreună. Un tînăr deșirat, cu o barbă roșiatică, urmărea dîrz discuția în jurul deziobăgirii și deodată a spus răspicat: desființarea robotelor fără despăgubire sau moarte » [2]. Tînărul care rostise cuvintele acestea, scrie Kővári, era Iancu; își fixa ca țintă a vieții sale eliberarea poporului. Cu toate contradicțiile sociale și naționale ivite, tinerii intelectuali romîni din Tîrgu-Mureș, ca și alții din alte localități, erau însuflețiți de dorința conlucrării revoluționare cu maghiarii, așa cum scria A. Papiu-Ilarian într-o altă corespondență, trimisă de astă dată *Organului luminării* la Blaj. « Noi — scria el — ... ca să nu mai înverșunăm ura,— spun ce e adevărat, nu e de tot stinsă, între unguri — nobili și romîni nenobili ... am subscris » [3]. Cu alt prilej, Papiu-Ilarian arăta că a subscris, ca romîn, petiția în speranța că se va ajunge fără întîrziere la răscumpărarea totală și fără nici o despăgubire din partea țăranilor a servituților iobăgești, la « egalitate deplină în drepturi civile și politice, respectarea și asigurarea feluritelor naționalități și limbi din Transilvania și Ungaria » [4].

Exponent al burgheziei romîne transilvănene, care aspira să cucerească prin revoluție rolul conducător în principatul Transilvaniei, dar și al maselor țărănești, Simion Bărnuțiu, student la o vîrstă înaintată la Academia germană de drept din Sibiu, după ce fusese îndepărtat din postul său de profesor la Blaj de către episcopul greco-catolic Ioan Lemeni, a alcătuit la 12/24 martie o proclamație în care chema pe romînii transilvăneni la luptă pentru drepturi naționale. El a trimis copii manuscrise ale proclamației tinerilor intelectuali

---

[1] *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, Brașov, nr. 13 din 29 martie 1848, p. 99—100.
[2] Kővári László, *Erdély története 1848 — 1849-ben*, Pesta, 1861, p. 54.
[3] *Organul luminării*, Blaj, 31 martie 1848.
[4] *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, Brașov, loc. cit.

din Blaj, Cluj, Tîrgu-Mureş şi Braşov, cu îndemnul de a le multiplica şi răspîndi în toate localităţile ţării. « Astăzi — scria el — este ziua învierii popoarelor celor moarte. Ascultaţi romîni! Voi aţi fost pînă acum morţi politiceşte... voi, un milion trei sute de mii şi mai bine de romîni, nu existaţi pe lume ca naţie... astăzi este ziua învierii dreptului nostru ». Mai departe, el îndemna pe ţăranii romîni să ceară « să se şteargă iobăgia » pentru că au muncit destul pe moşiile nobililor pe degeaba, căci pămîntul a fost cucerit de strămoşii romani. Bărnuţiu izola astfel cauza iobagilor romîni de aceea a iobagilor maghiari, pe care-i ignora. Proclamaţia se încheia cu aceste cuvinte: « Încă o dată, fraţilor! Fără naţionalitate pentru noi şi republică e numai un despotism afurisit. Ştergerea iobăgiei naţiei romîne, congres naţional, în care să ne înţelegem mai înainte despre dobîndirea acestora » [1].

Proclamaţia lui Simion Bărnuţiu, exprimînd aspiraţiile burgheziei, dar fiind grefată pe lupta de veacuri a ţărănimii romîne pentru pămînt şi libertate, a avut o largă răspîndire şi a produs o puternică impresie atît asupra maselor, cît şi asupra intelectualilor. De unde pînă atunci revendicările romînilor se mărgineau la desfiinţarea iobăgiei, egalitatea în drepturi şi recunoaşterea naţionalităţii lor, de aici înainte romînii au revendicat cu putere recunoaşterea lor ca naţiune de sine stătătoare, cu participare la conducerea statului în proporţie cu numărul lor în ţară. Bărnuţiu nu refuza colaborarea cu maghiarii, ci, aşa cum a subliniat Karl Marx în însemnările sale din septembrie 1856, el spunea: « Nici o uniune cu ungurii înainte ca noi să avem dreptul de a trata cu ei de la naţiune liberă la naţiune liberă » [2].

Înainte de a cunoaşte proclamaţia lui Bărnuţiu, la 16/28 martie s-au întrunit la Cluj şi au elaborat o petiţie A. Papiu-Ilarian, Ioan Buteanu, Francisc (mai tîrziu Florian) Micaş şi alţii. Petiţia, trimisă prin Timotei Cipariu şi episcopul Lemeni guvernatorului Teleki, cuprindea revendicări naţionale moderate şi ridica problema emancipării iobagilor şi a împroprietăririi lor cu sesiile sau cu părţile de sesii pe care le aveau în folosinţă, stăpînii de moşii urmînd să fie despăgubiţi de stat. Pentru sprijinirea revendicărilor formulate în petiţia din Cluj la începutul lunii aprilie, Ioan Buteanu şi Simion Balint au organizat mai multe adunări populare în Munţii Apuseni, la Cîmpeni, Bistra, Abrud şi Zlatna, care au îngrijorat autorităţile feudale. Şi romînii din Banat şi Crişana se rosteau pentru conlucrare cu revoluţionarii maghiari pe baza egalităţii naţionale. Bănăţenii revendicau în plus reînfiinţarea banatului Timişoarei şi înlocuirea episcopilor sîrbi cu episcopi romîni.

Ridicîndu-se împotriva conservatorismului patriciatului, intelectualii înaintaţi saşi — în frunte cu Anton Kurz, Maximilian Moltke şi Stephan Ludwig

---

[1] Bibl. Acad. R.P.R., mss., Doc. rom. CCLX, 178, 1—3.

[2] Citat reprodus din lucrarea *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Ed. Acad. R.P.R. (Bucureşti), 1961, p. 13, nota 2.

Roth —, grupați în jurul publicației *Siebenbürgisches Wochenblatt*, s-au pronunțat pentru sprijinirea ideilor revoluționare. Silită de mișcarea acestora și pentru a atrage burghezia romînă la colaborare, « universitatea săsească » din Sibiu — organizația scaunelor săsești — a făcut la începutul lui aprilie cîteva concesii romînilor, declarînd că-i acceptă în consiliile comunale, în bresle etc.

Față de creșterea mișcării revoluționare a romînilor, coaliția aristocrației conservatoare și a nobilimii liberale a căutat să realizeze alipirea Transilvaniei la Ungaria înainte ca ele să fie înlăturate de la conducere de către masele populare. Burghezia maghiară transilvană urma de aproape nobilimea liberală. Exista un mic număr de intelectuali maghiari, ca de exemplu Medgyes Lajos, care susțineau că poporul pretindea mai mult decît ceea ce îi ofereau nobilii. În gazeta maghiară din Cluj *Ellenőr*, care se declara ziar al radicalilor, se demasca atitudinea antițărănească a unor stăpîni de moșii, dar apăreau și articole de nuanță șovină. Se poate spune că, în general, elementele revoluționare maghiare erau și în orașele Cluj, Tîrgu-Mureș, Aiud etc. copleșite de cele zise « moderate », nobilimea proprietară păstrîndu-și aici aproape toate posturile de conducere. Țărănimea maghiară iobagă, dușmană a asupririi feudale, se arăta indiferentă în problema alipirii Transilvaniei la Ungaria.

Temîndu-se de masele țărănești și socotind insuficiente forțele armate de care dispunea, nobilimea a luat măsura să-și organizeze gărzi proprii, pe care le numea « naționale », compuse din administratori, vătafi, paznici plătiți și diferiți oameni cu avere. Gărzile maghiare din principatul Transilvaniei au devenit astfel în bună parte instrumente de terorizare a maselor. Romînii erau însă împiedicați să-și organizeze gărzi naționale și guberniul urmărea cu cea mai mare strășnicie ca nu cumva iobagii, jelerii și sărăcimea orașelor să-și procure arme.

Mișcarea țărănească din aprilie și mai

Încă de la sfîrșitul lunii martie, țăranii romîni și maghiari au cerut pretutindeni: desființarea imediată a robotelor și a oricăror alte prestații feudale, redobîndirea pășunilor și a pădurilor răpite de stăpînii de moșii.

În Banat și Crișana, care cuprindeau comitatele de vest ale Transilvaniei, s-au aplicat în a doua jumătate a lunii aprilie legile votate de dieta maghiară din Pojon și sancționate la 30 martie/11 aprilie, care prevedeau desființarea servituților feudale și trecerea sesiilor urbariale în proprietatea deplină a foștilor iobagi, despăgubirea bănească a proprietarilor rămînînd în sarcina statului. Deveniți proprietari liberi, foștii iobagi romîni și maghiari din vestul Transilvaniei și-au văzut aspirațiile în parte împlinite, dar luptau mai departe pentru pășunile și pădurile răpite de moșieri. Jelerii din aceste comitate, deși considerați liberi, rămîneau însă fără pămînt, deoarece proprietatea alodială, baza puterii economice a nobilimii, nu era atinsă prin legile dietei din Pojon. Într-o epocă în care lozincile revoluției de libertate, egalitate și

frăție pătrundeau cu iuțeala fulgerului și la sate, inegalitatea strigătoare la cer — după cum se exprima un corespondent al gazetei *Munkások Ujsága* din Pesta, redactată de Táncsics și care se citea și la Făgăraș și la Baia Mare — între cei care aveau zeci de mii de iugăre și cei care nu aveau nici măcar un loc pentru o căsuță, revolta tot mai mult masele țărănești fără pămînt. Nemulțumiți, jelerii au început să pună mîna pe pămînturile nobililor, pe care ei le făceau să rodească. « Jelerii — se spune într-un raport din comitatul Bihor — pretind aproape în unanimitate ca, în conformitate cu principiul egalității, să se împartă între ei pămînturile moșierilor »[1]. În multe sate, jelerii refuzau să mai dea, conform contractului, prestații în muncă sau în bani proprietarilor de pămînt alodial. Ei se considerau proprietarii de drept ai pămîntului pe care-l lucrau. Nobilii au chemat în ajutor gărzile naționale pe care ei le organizaseră, cum au făcut la Herendești (comitatul Caraș), unde garda a atacat pe țărani, arestînd « 18 tulburători principali ». Mișcări ale jelerilor s-au mai produs în multe locuri, cum au fost comitatul Solnocul de Mijloc și ținutul Chioar; mișcările au fost înăbușite prin intervenția armatei.

În principatul Transilvaniei, iobagii au rămas mai departe supuși robotelor pînă în iunie, din care cauză creștea și ura lor contra nobilimii, mai ales că aflau despre emanciparea iobagilor din Banat și Crișana. Nemulțumiți, țăranii au intensificat mișcările lor pe Cîmpie, în comitatele Alba, Cojocna, Dobîca, Turda și Trei Scaune. La mișcarea din comitatul Dobîca au participat, în aprilie, 40 de sate cu centrul în satul Drag, unde a fost trimisă armata pentru reprimarea ei. La mișcare participau toate păturile țărănimii, alături de care mergeau de multe ori preoții și învățătorii satelor, a căror soartă se asemăna cu aceea a țăranilor. În satele cu populație mixtă, romîno-maghiară sau romîno-săsească, toți țăranii, fără deosebire, luptau contra asupririi feudale.

Exprimînd în primul rînd interesele burgheziei românești, Barițiu, Cipariu și Bărnuțiu cereau desființarea iobăgiei, dar sfătuiau pe țărani să aștepte în liniște eliberarea și dezaprobau mișcările lor. Dimpotrivă, legați profund de popor, Avram Iancu și A. Papiu-Ilarian s-au făcut exponenții țărănimii, sprijinind cererea acesteia de a se desființa imediat iobăgia, de a li se restitui țăranilor pășunile și pădurile răpite. Împotriva țăranilor, nobilii din principatul Transilvaniei, ca și cei din comitatele de vest, au trimis gărzile organizate de ei; pe deasupra, au făcut ca guberniul să decreteze la 13/25 aprilie, în cele mai multe comitate, statariul (starea excepțională), în timpul căruia judecătoriile dădeau și sentințe capitale care se executau pe loc. În afară de spînzurători, care nu încetaseră să existe, nobilii terorizau pe țărani cu închisorile, în care mulți erau arestați și torturați.

Faptul că nobilimea asupritoare era aproape în întregime maghiară și că cea mai mare parte a iobăgimii era formată din români împingea țărănimea

[1] *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Ed. Acad. R.P.R. (București), 1961, p. 20.

romînească să nu accepte alipirea principatului Transilvaniei la regatul Ungariei, prevăzută în legile dietei din Pojon, în favoarea cărora se declarau atît nobilimea, cît şi burghezia maghiară din Transilvania. Lupta ţărănimii transilvane împotriva asupririi feudale era în acelaşi timp şi o luptă de eliberare naţională.

Guberniul şi aristocraţia din principatul Transilvaniei căutau să înăbuşe mişcările ţărăneşti prin forţă, cerînd intervenţia armatei. S-au operat arestări, intelectualii romîni apropiaţi de popor erau urmăriţi. S-au luat măsuri încă de la 1/13 aprilie pentru arestarea lui Avram Iancu la Tîrgu-Mureş, iar peste mai puţin de o lună pentru aceea a lui A. Papiu-Ilarian şi a lui Ioan Buteanu. Sub învinovăţirea că ar fi îndemnat pe ţărani la « rebeliune », la 15/27 aprilie a fost arestat Micaş. Mişcările ţărănimii pentru a-şi scutura lanţurile iobăgiei, pentru a-şi redobîndi pămîntul răpit de către feudali, pentru a lichida toate rămăşiţele robiei feudale, se întîlneau cu năzuinţele burgheziei romîne, care voia să-şi asigure un loc de frunte în economia şi în conducerea Transilvaniei. Iobagii romîni, lipsiţi de o organizaţie politică proprie, terorizaţi de aparatul de stat feudal şi de gărzile naţionale locale conduse de nobili, erau fericiţi că-şi găseau conducătorii în unii dintre intelectualii romîni, intelectuali care înfierau iobăgia.

Istoriografia burgheză maghiară a prezentat mişcarea revoluţionară romînă din primăvara anului 1848 ca rezultat al acţiunii unor demagogi. Mergînd pe o cale nejustă, istoriografia burgheză romînă atribuia lui Simion Bărnuţiu şi adepţilor săi meritul declanşării acestei mişcări. În realitate mişcarea revoluţionară a maselor romîneşti din primăvara anului 1848 din Transilvania n-a fost decît dezvoltarea firească a luptei duse de ele în anii precedenţi împotriva jugului feudal şi a asupririi naţionale.

Agravarea contradicţiilor naţionale

De o mare importanţă pentru desfăşurarea luptei revoluţionare din Transilvania a fost felul în care dieta din Pojon a stabilit graniţele statului naţional maghiar şi a căutat să rezolve problema naţională. Ea nu numai că nu a respectat voinţa de autodeterminare a romînilor din Banat şi Crişana, a slovacilor, sîrbilor, croaţilor şi ucrainenilor cuprinşi în regatul de origine feudală al Ungariei, ci a legiferat alipirea la Ungaria a principatului Transilvaniei, locuit în majoritate absolută de romîni, precum şi a teritoriului denumit « Parţium », compus din comitatele Crasna, Solnocul de Mijloc, Zărandul şi districtul Chioar, toate cu o populaţie în covîrşitoarea majoritate romînească. Singura concesie ce se făcea era ca dieta principatului, care reprezenta numai pe privilegiaţi şi nicidecum poporul, să se declare pentru « uniune ». O astfel de « uniune » însemna, de fapt, anexarea principatului Transilvaniei de către Ungaria. Îngrădirile naţionaliste ale nobilimii îmburghezite maghiare, care avea cuvîntul hotărîtor în dieta de la Pojon, s-au manifestat şi în politica dusă faţă de naţiunea romînă şi de naţiunile slave. Deşi proporţia populaţiei romîneşti şi a celei slave din Transilvania şi Ungaria întrecea

cu mult pe aceea a populației maghiare, cele 31 de articole de lege votate la Pojon neglijau complet asigurarea drepturilor acestor națiuni în ceea ce privește limba și cultura lor proprie. Legile acordau drepturi egale tuturor cetățenilor, fără să țină seama de naționalitatea și religia lor. Sub aspectul acesta, legile din martie le putem numi democratice și ele constituiau un pas hotărîtor înainte. Ele nu acordau însă drepturi celorlalte națiuni din noul stat al Ungariei, recunoscînd numai o singură națiune politică, și anume pe cea maghiară. Aceste legi impuneau folosirea exclusivă a limbii maghiare (a «limbii de stat») în toate comitatele, afară de cele croate, în cele două camere, în instanțele judecătorești, în administrație etc. Această latură reacționară a legislației din primăvara anului 1848 nu rezulta din scăpări, ci avea drept origine concepțiile clasei conducătoare maghiare.

Concepția nobilimii îmburghezite asupra națiunii maghiare se baza nu pe ideea burgheză a statului național, care nu trebuia să cuprindă decît teritoriile locuite în majoritate de același popor, ci pe concepția feudală după care statul aparținea acelei «națiuni» din care se compunea feudalitatea. În statul feudal maghiar, nobilimea maghiară forma într-adevăr «națiunea», deoarece peste 80% din nobilime era maghiară. Pe această bază, nobilimea maghiară voia la 1848 să constituie un stat național burghez în hotarele vechiului stat feudal al Ungariei, deși majoritatea cetățenilor era formată din romîni, slavi și germani. În acest scop a introdus votul cenzitar, n-a admis prin lege în rîndul deputaților pe cei care nu cunoșteau limba maghiară și toate posturile de comandă în stat a căutat să le păstreze pentru sine. Prin aceste prevederi ale legilor din martie, dieta din Pojon a limitat posibilitatea dezvoltării revoluției maghiare.

Nobilimea îmburghezită, fiind hegemonul revoluției maghiare din 1848, ducea o politică menită să-i asigure atît moșiile pe care le stăpînea, cît și dominația de stat asupra întregului teritoriu care aparținuse regatului feudal maghiar dinainte de Mohács. Stăpînită de naționalism, de importanța limbii și culturii naționale pentru consolidarea dominației sale, ea a ignorat cu totul aspirațiile naționale ale popoarelor conlocuitoare. În privința drepturilor cetățenilor «de limbă străină», s-a limitat la declarații formale cu caracter general asupra libertății și egalității, dar n-a respectat, de fapt, această egalitate în ce privește națiunile de pe teritoriul pe care voia să-l constituie într-un stat național burghez unitar și omogen. Conducătorii revoluției maghiare din 1848 — cu prea puține excepții — nu și-au dat seama de gravitatea politicii de deznaționalizare pe care o duceau în Transilvania, Slovacia, Croația etc. Ei n-au înțeles că pentru a duce cu succes lupta pentru asigurarea cuceririlor revoluției, pentru asigurarea independenței națiunii maghiare, aveau neapărată nevoie de conlucrarea cu națiunea romînă și cu națiunile slovacă, croată și sîrbă. Au desconsiderat mișcările naționale ale popoarelor conlocuitoare, nevrînd să vadă în aceste mișcări decît mîna reacțiunii habsburgice și a celei țariste. Rezultatul a fost că forța revoluției s-a măcinat în lupte duse nu numai pentru independența poporului maghiar, ci și pentru dominarea unor popoare care nu voiau să renunțe la existența lor națională.

Adunarea pregătitoare de la Blaj. Frămîntări în vederea alcătuirii unui program social și național al romînilor

Ideea unei adunări mari la care să participe țăranii și intelectualii romîni din toată Transilvania s-a născut în consfătuirile tinerilor cancelişti romîni din Tîrgu-Mureș, în frunte cu Avram Iancu și A. Papiu-Ilarian. În același timp, Simion Bărnuțiu avea în vedere, precum reiese din corespondența sa, o adunare a « inteligenței » romîne, care să revendice recunoașterea romînilor din Transilvania ca națiune politică de sine stătătoare, condiție *sine qua non* pentru orice tratative cu reprezentanții altor națiuni.

În înțelegere cu Avram Iancu, A. Papiu-Ilarian și Samuil Porutiu, profesorul de filozofie din Blaj Aron Pumnul a adresat poporului romîn din principatul Transilvaniei o proclamație în care-l chema la o adunare la Blaj la 18/30 aprilie, unde să se hotărască eliberarea națională, spiritul vremii urmînd să aducă și desființarea iobăgiei. Proclamația a fost citită în mici adunări sătești în sute de sate de către tinerii intelectuali și de către elevii școlilor din Blaj care cutreierau țara. Guberniul a dat ordin să se aresteze cei care răspîndeau proclamația și a decretat interzicerea adunării, dar țăranii n-au ținut seama de această măsură și s-au îndreptat în mare număr către Blaj. De teama unei răscoale generale a țăranilor, guvernatorul Teleki n-a îndrăznit să-i oprească, dar a trimis la Blaj doi comisari însoțiți de armată spre a împrăștia adunarea cu concursul episcopului greco-catolic Ioan Lemeni.

Numeroase cete de țărani au sosit la Blaj încă din 17/29 aprilie, avînd în frunte pe « tribuni », cum erau numiți tinerii intelectuali legați de popor. Temîndu-se că ar putea fi arestați de armată, care sosise și ea, « tribunii » s-au ascuns peste noapte în satele vecine, de unde au revenit a doua zi dimineața și au început să explice poporului în scurte cuvîntări rostul adunării care urma să se țină. Cetele de țărani au continuat să sosească și în ziua de 18/30 aprilie. Pe la ora 10 au sosit Avram Iancu și Ioan Buteanu, în fruntea unei numeroase cete de țărani din Munții Apuseni. Adunarea se ridica acum, după izvoarele contemporane, la 4000 de oameni. Încă mai înainte, cei doi comisari ai guberniului au îndemnat pe țărani să se reîntoarcă în liniște la casele lor, pentru că iobăgia se va desființa atunci cînd Transilvania va fi alipită Ungariei. Țăranii au respins cu indignare îndemnurile lor și au strigat, « ... iobagi, ne jurăm, mai mult nu vom fi, ori de vor șterge domnii iobăgia, ori nu »[1]. Cînd episcopul Lemeni i-a îndemnat și el pe țărani să se reîntoarcă la casele lor și să nu dea ascultare tinerilor intelectuali, țăranii l-au întrerupt și nu l-au mai lăsat să vorbească, dînd ascultare lui Avram Iancu, A. Papiu-Ilarian și lui Ioan Buteanu, care le spuneau că iobăgia va fi desființată curînd. Protestînd contra arestării lui Micaș la Cluj, poporul a aprobat o petiție în care se arăta că romînii voiau să trăiască în înțelegere cu naționalitățile conlocuitoare. După amiază a venit

[1] A. Papiu-Ilarian, *Istoria romînilor din Dacia superioară*, t. II, Viena, 1852, p. 137—138.

din satul vecin, Mănărade, și Simion Bărnuțiu, pe care poporul l-a primit cu entuziasm, considerîndu-l ca pe conducătorul său. În cuvîntarea ținută, Bărnuțiu a spus: « A venit timpul ca iobăgia să se șteargă și romînii încă să se pună în drepturile lor ce li se cuvin, ca unei națiuni » [1]. I-a îndemnat însă pe țărani să aștepte eliberarea din iobăgie pe calea legii și să vină în număr cît mai mare la adunarea națională, care se hotărîse să se țină tot la Blaj la 3/15 mai. Spre seară, adunarea s-a desfăcut și cetele de țărani s-au îndreptat către satele lor.

Deși nu se încheiase nici un protocol, adunarea din 18/30 aprilie de la Blaj a avut o mare însemnătate. Ea a cimentat legătura dintre masele țărănești și intelectualii revoluționari, exponenți ai țărănimii, cum erau Avram Iancu și A. Papiu-Ilarian, și ai burgheziei, constituind astfel începutul revoluției burghezo-democratice din Transilvania. Fără adunarea din dumineca Tomii, cum i s-a mai spus acestei adunări, Adunarea națională de la Blaj, care s-a ținut peste două săptămîni, n-ar fi putut lua o atît de mare amploare.

În urma adunării pregătitoare de la Blaj, țăranii au devenit mai încrezători în forțele lor. La mișcarea țărănească participau, în afară de romîni, și satele de sași iobagi din comitatul Alba Inferioară și țăranii maghiari. Nemulțumirea țăranilor creștea pe măsura întîrzierii desființării iobăgiei și a opresiunii birocrației feudale. Nobilimea și burghezia maghiară din Transilvania nu țineau seama de revendicările revoluționare ale țărănimii, în majoritatea zdrobitoare romînă, nici de cele ale burgheziei romîne, pentru că întărirea caracterului democratic al revoluției ar fi dus la împărțirea proprietăților nobiliare între țărani și la cucerirea puterii în stat de către burghezia romînească. Pe de altă parte, amenințarea că Transilvania va fi alipită la Ungaria fără voia romînilor a solidarizat majoritatea burgheziei și a țărănimii romîne în jurul intransigenței lui Simion Bărnuțiu.

În preajma celei de-a doua adunări de la Blaj, în rîndurile intelectualității romîne din Transilvania se puteau distinge cîteva curente, după poziția luată față de lupta de eliberare socială și națională a maselor romîne, precum și după aliații pe care și-i alegeau în această luptă.

Vom aminti, în primul rînd, pe intelectualii grupați în jurul lui Avram Iancu, cei mai mulți ridicați în prima sau cel mult a doua generație din rîndurile țărănimii asuprite. Lor li se alăturau și cîțiva tineri romîni din mica nobilime, pătrunși de ideile revoluționare ale vremii. Acești intelectuali, fiind adînc legați de țărănimea obijduită, erau purtătorii de cuvînt ai revendicărilor sociale ale țărănimii. Privind atitudinea lor față de popor, ei pot fi numiți democrați-revoluționari [2]. Văzînd că în principatul Transilvaniei țăranii erau siliți și mai

[1] A. Papiu-Ilarian, *Istoria romînilor din Dacia superioară*, t. II, Viena, 1852, p. 145.

[2] Szabó Ervin, traducătorul și răspînditorul de frunte al scrierilor lui Marx și Engels în Ungaria înainte de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, scria despre Iancu și alți tineri intelectuali romîni că ei n-au fost cu nimic mai puțin democrați decît cei mai radicali membri ai « tineretului din martie » din Ungaria. Acești intelectuali romîni trăiau, scrie Szabó, în mijlocul poporului și erau, în ce privește scopurile lor, apropiați de popor. Szabó Ervin, *Társadalmi és pártharcok a 48—49-es magyar forradalomban*, ed. a II-a, Budapesta, 1949, p. 321.

departe să facă robote, că în loc să se dea libertate se decreta în comitate statariul, că ei înşişi erau urmăriţi de autorităţile reacţionare transilvănene din cauza legăturilor lor cu poporul, s-au ridicat împotriva nobilimii şi burgheziei maghiare din Transilvania şi s-au opus alipirii acesteia la Ungaria, acceptînd concepţia lui Bărnuţiu. Voiau teritoriu naţional, « ţară romînească », în care sperau că, zdrobind puterea nobilimii proprietare, vor putea înfăptui eliberarea ţărănimii. În cursul revoluţiei, convingîndu-se tot mai mult că Habsburgii se foloseau de luptele şi jertfele romînilor în scopurile lor dinastice, antipopulare, Iancu s-a apropiat de concepţia lui Nicolae Bălcescu, ducînd tratative în primăvara şi vara anului 1849 cu conducătorii revoluţiei maghiare în vederea unei înţelegeri revoluţionare. Apropiat de curentul democrat-revoluţionar — în adunarea pregătitoare de la Blaj fusese considerat conducător — era şi Simion Bărnuţiu, care, încă de pe cînd era profesor la Blaj, îşi cîştigase prin cursul ţinut în limba romînă un mare prestigiu în cercurile intelectualilor romîni, cu atît mai mult cu cît Bărnuţiu avusese mult de suferit în urma luptei sale împotriva tendinţelor de maghiarizare. Luptînd pentru drepturile naţionale ale poporului romîn, Bărnuţiu punea înainte de toate problema recunoaşterii naţiunii romîne ca naţiune de sine stătătoare în principatul Transilvaniei, dar cerea şi desfiinţarea iobăgiei fără despăgubire. Vedea în Habsburgi eventuali aliaţi împotriva asupririi sociale şi naţionale a nobilimii maghiare. Nefăcînd distincţie între nobilimea şi burghezia maghiară şi masele populare maghiare, el a contribuit la îngreunarea colaborării revoluţionare romîno-maghiare. Această poziţie, adoptată de Bărnuţiu încă din primăvara anului 1848 faţă de hotărîrea nobilimii şi a burgheziei maghiare de a alipi principatul Transilvaniei la Ungaria, fără a ţine seama de voinţa romînilor, precum şi faţă de Curtea din Viena, a făcut să se ivească divergenţe, în cursul primăverii şi verii, între democraţii-revoluţionari şi gruparea condusă de George Bariţiu şi Timotei Cipariu.

Un alt curent îl formau liberalii democraţi care credeau că dezvoltarea unei burghezii romîneşti, precum şi ridicarea economică, socială şi culturală a poporului nu se puteau înfăptui decît prin lichidarea orînduirii feudale. În privinţa căilor de înfăptuire a acestei sarcini, ei erau moderaţi şi nu depăşeau limitele « legalismului », militînd pentru transformarea socială pe calea schimbării legilor, în speranţa că reformele vor duce la emanciparea poporului. Reprezentantul de frunte al acestui curent era redactorul gazetelor din Braşov, George Bariţiu; în aceeaşi direcţie activa şi eruditul canonic de la Blaj Timotei Cipariu, care pe lîngă *Organul naţional*, a început să scoată la 12 mai şi *Învăţătorul poporului*, menit să militeze pentru promovarea culturii romîneşti printre ţărani, şi care a sprijinit lupta pentru desfiinţarea iobăgiei. Bariţiu considera — şi, împreună cu el, mulţi intelectuali din principatul Transilvaniei — că reformele burgheze vor asigura şi drepturile naţionale ale romînilor din Transilvania şi vedea în despotismul ţarist, aliat al casei imperiale austriece, principalul duşman al libertăţii popoarelor.

Făcînd o analiză temeinică a situaţiei istorice-sociale în preajma revoluţiei, Bariţiu arăta, încă din 1844, că în Transilvania existau două clase sociale antagoniste: nobilimea proprietară şi iobăgimea. « Greşeşte cineva foarte greu — scria Bariţiu — dacă numai pe romînime o ia de reprezentantă a supuşilor asupriţi şi numai pe maghiarime de supuitoare cu asupreală; ci la noi trebuie să vorbim de aristocraţie în general şi de iobăgime iarăşi numai în general » [1].

G. Bariţiu a luptat cu înflăcărare împotriva asupririi poporului romîn, împotriva persecuţiilor naţionale de orice fel. În acelaşi timp el arăta necesitatea unirii popoarelor din Imperiul austriac în lupta împotriva jugului feudal-absolutist, văzînd în înlăturarea orînduirii feudale şi a sprijinului de frunte al acestei orînduiri, absolutismul habsburgic şi despotismul ţarist, scopul principal al mişcărilor politice din 1848 ale romînilor. Curentul reprezentat de Bariţiu, predominant în burghezia democrată romînă în primăvara anului 1848, şi-a pierdut, în măsura în care devenea evident că cercurile conducătoare maghiare nu voiau să asigure drepturi naţionale romînilor, o mare parte dintre aderenţi.

O politică retrogradă făcea gruparea condusă de episcopul Şaguna, căutînd să slujească interesele Curţii imperiale de la Viena [2] pentru « a da cezarului ce e al cezarului » şi pentru a menţine astfel vechea orînduire. Tînăr, ambiţios şi şiret, trecut de curînd pe la Carloviţ, unde fusese hirotonisit de mitropolitul sîrb Raiačić, om al Habsburgilor, Şaguna nu voia să piardă nici încrederea Vienei, nici pe a guvernului din Pesta. Tot o politică retrogradă ducea şi episcopul greco-catolic Lemeni, dar el era devotat mai mult nobilimii maghiare. Prin toate mijloacele căuta să convingă clerul greco-catolic şi prin acesta şi pe « credincioşi » că orice împotrivire faţă de tendinţele nobilimii proprietare nu putea aduce romînilor decît nefericire. Cîţiva canonici şi protopopi mai înstăriţi căutau să frîneze de asemenea mişcările revoluţionare ale maselor.

Cu toate deosebirile dintre aceste curente, trebuie să avem în vedere că burghezia era favorabilă desfiinţării iobăgiei, iar ţărănimea era convinsă că numai într-un stat naţional şi democratic romînesc va putea scăpa de stăpînii de moşii. Episcopii Şaguna şi Lemeni nu reprezentau decît nişte pături sociale foarte subţiri, aşa încît ei au fost siliţi în Adunarea naţională de la Blaj să se ralieze majorităţii burgheziei şi să accepte revendicările ţărănimii.

Factori economici şi sociali specifici au contribuit ca în Banat, Crişana, care făceau parte din regatul Ungariei, precum şi în Maramureş, să se formeze în rîndurile burgheziei romîne curente întrucîtva diferite de cele din principatul Transilvaniei. Astfel, în părţile de vest ale Transilvaniei producţia de mărfuri agricole pentru piaţă era mai intensă, pătrunderea capitalismului în agricultură

[1] *Gazeta de Transilvania*, Braşov, 1844, nr. 52, p. 206.

[2] Şi N. Iorga scrie despre Şaguna: « A fost un austriac, imperialist şi habsburgic » (N. Iorga, *Istoria romînilor din Ardeal şi Ungaria*, Bucureşti, 1915, p. 138).

mai accelerată. O parte din nobilimea proprietară își dădea deci mai curînd seama că munca iobagilor era puțin rentabilă, legile de desființare a iobăgiei au întîmpinat deci o mai mică rezistență din partea nobilimii în aceste părți decît în principatul Transilvaniei. Atitudinea romînilor din Banat și Crișana era influențată și de lupta susținută de ei pentru eliberarea bisericii și școlii romîne de sub supremația mitropoliei sîrbești, ierarhie sprijinită de Curtea din Viena.

Gruparea cea mai numeroasă era cea a liberalilor democrați, compusă din intelectuali de origine nobiliară (Alexandru Buda, Ioan Dragoș) sau burgheză (Teodor Serb, Emanuil Gojdu, Dimitrie Haica și alții). Reprezentanții acestei grupări erau pentru înscăunarea unor rînduieli democratice, care să asigure libertatea și dezvoltarea tuturor popoarelor de pe teritoriul țării. Astfel, ei puneau pe primul plan lupta împotriva sistemului absolutist, împotriva privilegiilor feudale, pentru eliberarea iobagilor, cerînd totodată drepturi egale pentru toate popoarele țării, garantarea dreptului folosirii limbii romîne în administrație, asigurarea autonomiei bisericii romîne, promovarea școlilor și culturii poporului romîn. Aceste drepturi voiau să le obțină în cadrul unei Ungarii democrate, independente. Față de mișcările țărănești, care tindeau să rezolve în mod radical problema țăranilor fără pămînt prin lichidarea marii proprietăți, această grupare a avut o atitudine negativă și căuta să sfătuiască țărănimea să respecte legalitatea. Mai mult de nobilimea liberală decît de gruparea liberalilor democrați țineau unii nobili proprietari romîni, ca Gabriel Mihali din Maramureș, care au luat parte la reprimarea sîngeroasă a mișcărilor țărănești, la judecarea țăranilor răsculați. Proprietarii romîni cu pămînturi întinse în Banat, Petru și Andrei Mocioni de Foen, profesau idei conservatoare și vedeau în Habsburgi « scutul » națiunii romîne și, nu în ultimul rînd, al marilor lor proprietăți. Izolați, ei aveau puțini aderenți, căci interesele maselor romîne erau în contrazicere cu interesele acestor mari moșieri.

O grupare care se sprijinea pe masele largi romînești din Banat s-a format în jurul democrat-revoluționarului Eftimie Murgu. Murgu și cei din jurul lui au îmbrățișat cauza țăranilor; ei voiau un ținut autonom romînesc, înființarea unei armate țărănești romîne cu conducători romîni, armată care avea să lupte pentru apărarea și lărgirea cuceririlor revoluționare. Aceeași armată urma să dea, după planul lui Murgu, ajutor și revoluției din Țara Romînească. Avînd un orizont larg, Murgu căuta să îmbine mișcarea revoluționară din țările romîne cu cea maghiară și cu revoluțiile altor popoare dornice de libertate. Au luptat alături de Murgu deputatul din camera ungară Aloisíu Vlad, Dimitrie Stoichescu din Lipova și mulți oameni din popor. Acțiunea revoluționarului romîn a fost însă împiedicată de clasa conducătoare maghiară, care vedea în această activitate primejduirea « integrității Ungariei ».

Trebuie să menționăm că poziția cercurilor conducătoare din principatul Transilvaniei, a guvernului ungar Batthyány, de a refuza net revendicările sociale

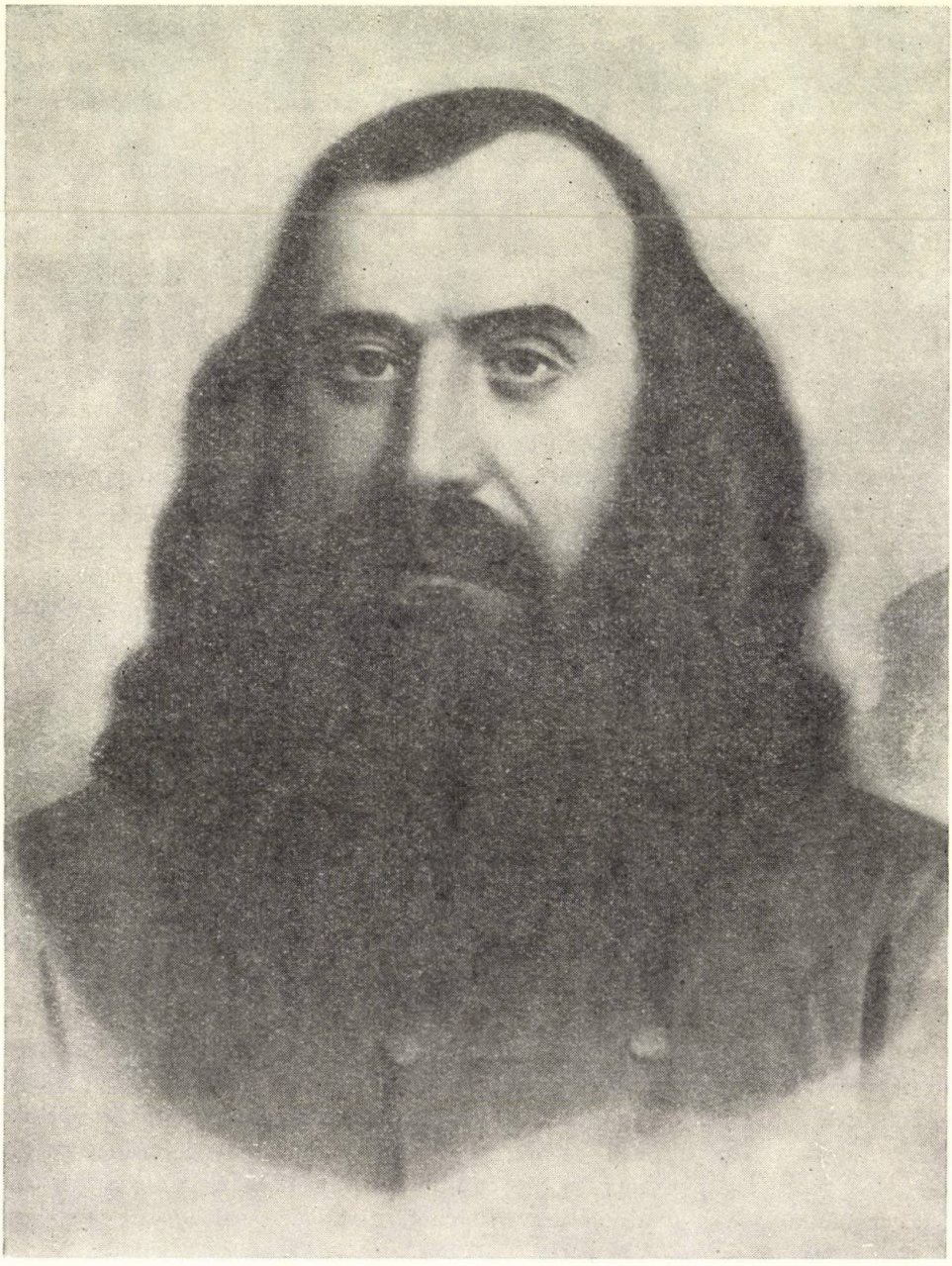

Fig. 17. — Eftimie Murgu (1805—1870).

şi naţionale concrete ale romînilor a subţiat mult rîndurile intelectualilor romîni din principatul Transilvaniei care militau pentru o înţelegere romîno-maghiară. În Ungaria erau însă şi luptători hotărîţi pentru democraţie; uniţi în *Liga egalităţii*, ei luptau împotriva dominaţiei de clasă a nobilimii proprietare, împotriva guvernului Batthyány. În *Liga egalităţii*, în care activa şi poetul Petőfi, s-au încadrat şi revoluţionari romîni ca Eftimie Murgu, A. Vlad şi alţii.

În principatul Transilvaniei nu exista o *Ligă a egalităţii* şi în rîndurile burgheziei maghiare de aici erau prea puţini democraţi care s-ar fi ridicat împotriva măsurilor reacţionare ale guberniului, aliat pe atunci cu comandantul militar din Sibiu. Şi studenţii maghiari din Cluj, îndată ce guvernatorul, contele Teleki, le-a explicat în taină că era nevoie de cenzură pentru a ţine în frîu presa romînă şi săsească, au renunţat la orice luptă pentru libertatea tiparului. Arestarea avocatului Micaş, urmărirea altor conducători, ca Avram Iancu, A. Papiu-Ilarian şi Ioan Buteanu, biciuirea şi aruncarea în lanţuri a ţăranilor « răzvrătiţi » au îngreuiat mult înfăptuirea unei înţelegeri în primăvara anului 1848. S-a pierdut astfel un moment istoric cînd însufleţirea cu care masele ţărăneşti şi orăşeneşti romîne şi maghiare, precum şi cercurile intelectuale romîne din Transilvania, au primit revoluţia din martie ar fi putut alcătui un temei solid pentru o colaborare frăţească între cele două popoare, o colaborare bazată pe drepturile egale ale naţiunii maghiare şi ale celei romîne.

Înţelegerea dintre romîni, maghiari şi saşi a fost mult îngreuiată în principatul Transilvaniei prin punerea pe primul plan de către cercurile conducătoare maghiare a alipirii principatului la regatul Ungariei. « Trăiască uniunea » era cuvîntul de ordine al nobilimii liberale şi al burgheziei maghiare din Transilvania, în timp ce lozinca romînilor era: trăiască libertatea naţională [1]. Hotărîrea nobilimii şi a burgheziei maghiare de a alipi principatul Transilvaniei la Ungaria nu izvora atît din voinţa de a înfrunta cu forţe unite absolutismul habsburgic, ci din naţionalismul lor, din dorinţa de a ţine naţiunea romînă şi în împrejurările schimbate sub supremaţia ungară. Naţionalismul nobilimii proprietare avea ca bază şi interesul economic de a-şi asigura, cu concursul cercurilor conducătoare din Ungaria, moşiile din principat, situate în covîrşitoarea majoritate în ţinuturi romîneşti. Nobilimea liberală maghiară, împreună cu burghezia maghiară crescută în spirit naţionalist, visa o Ungarie mare, cu 14 000 000 de locuitori, deveniţi unguri nu numai prin drepturi cetăţeneşti egale, ci, într-un viitor apropiat, şi prin limba şi cultura lor. Nu se ţinea seama de realităţile etnice din Transilvania, nici de principiul democratic al consultării maselor; se credea că e de ajuns să se invoce « drepturile istorice » ale « sfintei coroane ungare » asupra principatului Transilvaniei şi ca dieta privilegiaţilor din principat să voteze «uniunea».

---

[1] Johann Czetz, *Bem's Feldzug in Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849*, Hamburg, 1850, p. 21.

Adunarea naţională de la Blaj din 3—5/15—17 mai. Adunarea de la Lugoj

Adunarea naţională de la Blaj din 3—5/15—17 mai 1848 a fost cea mai puternică manifestare politică a maselor romîneşti din Transilvania pentru desfiinţarea iobăgiei, pentru cucerirea garanţiilor unei vieţi naţionale libere. Burghezia romînă, ca niciodată înainte, s-a ridicat pentru a-şi asigura un rol de conducere în stat, bazîndu-se pe faptul că romînii, poporul cel mai vechi al ţării, formau majoritatea populaţiei.

Hotărîrea de a se ţine această adunare se luase cu cîteva săptămîni înainte. Îngrijorat, guvernatorul Teleki a cerut celor doi episcopi, Andrei Şaguna şi Ioan Lemeni — capii celor două confesiuni romîneşti, ortodoxă şi greco-catolică —, să facă fiecare cîte o adunare separată şi să oprească venirea ţăranilor. Întrucît episcopii, temîndu-se de popor, nu i-au dat ascultare, guvernatorul a trimis la Blaj armată, compusă din infanterie, cavalerie şi artilerie, şi a ordonat arestarea lui A. Papiu-Ilarian şi a lui Ioan Buteanu, care se aflau la Sibiu. Podurile mobile peste Someş, Arieş, Mureş şi Tîrnave au fost scoase din funcţiune pentru a se împiedica venirea maselor ţărăneşti la Blaj.

La Sibiu, unde se concentraseră mulţi dintre conducătorii mişcării revoluţionare a romînilor, s-a ţinut la 26 aprilie/8 mai o conferinţă a reprezentanţilor burgheziei şi ţărănimii. Participau, între alţii, Simion Bărnuţiu, Timotei Cipariu, A. Papiu-Ilarian, Ioan Buteanu, precum şi August Treboniu Laurian şi Constantin Roman, reveniţi din Ţara Romînească, unde erau profesori. S-a aprobat un proiect de program elaborat de Bărnuţiu, compus din trei articole: 1) proclamarea naţiunii romîne; 2) depunerea jurămîntului naţional; 3) protest contra « uniunii » cu Ungaria [1].

Cu puţin înainte de adunare, au revenit din ţările romîne dunărene şi Ioan Axente (care mai tîrziu s-a numit Axente Sever), Nicolae Bălăşescu, Aron Florian, Vasile Maiorescu, Petre Suciu şi Iuniu Armatu. Ioan Maiorescu, care se afla la Craiova, îndemna să vină la adunare nu cîteva mii, ci 20 000 — 30 000 şi chiar 40 000 de oameni. De acord cu Ion Ghica, N. Bălcescu, fiind împiedicat să vină, a însărcinat pe Laurian să ajungă la înţelegere cu maghiarii. Au participat la adunare şi mulţi revoluţionari moldoveni care se aflau în Transilvania.

Cu trei zile înainte de data fixată, au început să sosească mii de ţărani din toate părţile Transilvaniei. Ca nişte rîuri se revărsau spre Blaj masele ţărăneşti, nimeni nu le putea sta în cale. Se părea că poporul, ca un uriaş, s-a trezit şi a ajuns la conştiinţa forţei sale, la ideea necesităţii luptei de eliberare socială şi naţională. « Măreţ era spectacolul ce se desfăşura în faţa noastră — scrie istoricul şi memorialistul maghiar Jakab Elek, care, ca observator al guberniului, a asistat la adunare. O masă de vreo 20 000 de oameni [numărul celor adunaţi s-a ridicat apoi la circa 40 000] îmbrăcaţi sărăcăcios, cu înfăţişare chinuită, un

[1] A. Papiu-Ilarian, *Istoria romînilor din Dacia superioară*, t. II, Viena, 1852, p. 189.

biet popor de iobagi... »[1], continuă același istoriograf. « Cît privește aspectul exterior al acestei mărețe adunări populare — scrie un alt contemporan maghiar — așa ceva n-a prea văzut vreodată Europa. Masa populară oferea spectatorului în tumultul sălbatic, tălăzuitor al patimilor politice, un tablou extraordinar de interesant și zguduitor »[2]. Masele țărănești veneau cu voioșie pentru că erau încredințate că li se va anunța desființarea iobăgiei. Delegații multor sate aduceau cu ei chiar petiții, în nădejdea că adunarea de la Blaj le va face dreptate și-i va scăpa de năpăstuirile stăpînilor de moșii.

Duminică, 2/14 mai, cu o zi înainte de adunare, după terminarea serviciului religios — la care au participat cei doi episcopi, Ioan Lemeni și Andrei Șaguna —, s-a ținut în catedrală o conferință a reprezentanților burgheziei și a exponenților țărănimii, cu scopul de a stabili un program, în timp ce masele țărănești ocupau piața și străzile din jur. La conferință au participat cîțiva romîni din Banat și Crișana, precum și o parte din revoluționarii moldoveni, între alții Al. Russo, G. Sion, N. Ionescu, Lascăr Rosetti, Ioan Curius și Zaharia Moldovanu. Eftimie Murgu, care fusese chemat să prezideze adunarea, nu se afla de față.

Participanții la conferința de la Sibiu, care reprezentau majoritatea burgheziei și țărănimea, stăteau pe poziția precizată prin programul aprobat acolo. Restul burgheziei se împărțea între celelalte curente menționate mai sus și care aveau în problema națională vederi moderate. O mare importanță a avut pentru orientarea conferinței și a adunării naționale discursul ținut de Simion Bărnuțiu. Preamărind triumful libertății, el lăuda acordarea constituției de către împărat și desființarea iobăgiei în Ungaria, dar se opunea hotărîrii dietei maghiare de a alipi principatul Transilvaniei la Ungaria, spunînd că prin « uniune » maghiarii voiau « să stingă pe toate popoarele neunguresti, ca să facă din toate numai o națiune... »[3]. După un întins istoric al relațiilor romîno-maghiare, Bărnuțiu cerea ca « națiunea, adunîndu-se din toate părțile la această sărbătoare a libertății... *să proclame libertatea și independența națiunii romîne* ». Înlăturînd constituția maghiară, continua oratorul, națiunea romînă « declară sărbătorește că de aici înainte nu se va cunoaște obligată decît prin legile care se vor pune în dieta țării, unde va fi reprezentată și ea după dreptate și cuviință, și se va ține datoare cu ascultare numai diregătorilor aleși din sînul său; națiunea romînă dă de știre națiunilor conlocuitoare că, voind a se constitui și organiza pe temei național, n-are cuget dușman în contra altor națiuni și cunoaște același drept pentru toate, voiește a-l respecta cu sinceritate, cerînd respect împrumutat după dreptate; prin urmare, națiunea romînă nici nu voiește a domni preste

[1] Jakab Elek, *Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848—1849-re*, Budapesta, 1880, p. 119.

[2] Mészáros Károly, *A magyar szabadságharc előjátéka 1848-dik évben*, Ungvár, 1862, p. 25.

[3] Simion Bărnuțiu, *Romînii și ungurii. Discurs rostit în catedrala Blajului [la] 2/14 mai 1848. Cu o introducere de G. Bogdan-Duică*, Cluj, 1924, p. 10, r. 79—80.

alte naţiuni, nici nu va suferi a fi supusă altora, ci voieşte drept egal pentru toate » [1].

Netăgăduită valoare au pasajele discursului în care Bărnuţiu exprima aspiraţiile juste ale poporului în lupta sa pentru cucerirea drepturilor naţionale. Frumos şi convingător a exprimat şi postulatul că într-o administraţie democratică dregătorii trebuie să fie pentru popor şi nu poporul pentru dregători. Pline de conţinut sînt şi pasajele din discurs închinate libertăţii, care constituie temelia unei vieţi demne naţionale. Discursul din catedrală denotă însă şi îngrădirile naţionaliste ale oratorului. Astfel Bărnuţiu nu vedea — ceea ce au înţeles Bălcescu, Murgu, Bariţiu şi alţi romîni înaintaţi — că lupta pentru drepturile naţionale ale romînilor trebuia dusă împreună şi în înţelegere cu popoarele vecine şi cu fiii cei mai înaintaţi ai acestor popoare. Bărnuţiu nu şi-a dat seama că rezolvarea problemelor esenţiale în acel moment — abolirea absolutismului, desfiinţarea privilegiilor, acordarea libertăţilor şi egalităţii cetăţeneşti, desfiinţarea iobăgiei — ar fi creat condiţii mai favorabile pentru dobîndirea drepturilor naţionale ale poporului romîn. Prin identificarea unui popor întreg, al maghiarilor, cu clasa stăpînitoare a nobilimii proprietare, Bărnuţiu a semănat neîncredere şi duşmănie între romîni şi maghiari, ceea ce a frînat lupta revoluţionară a popoarelor romîn şi maghiar. El conchidea că singurul scop al Adunării de la Blaj trebuia să fie proclamarea libertăţii şi independenţei naţiunii romîne şi că celelalte probleme, ca de pildă desfiinţarea iobăgiei, se vor rezolva de la sine, în « spiritul vremii ».

Discursul lui Bărnuţiu a fost aprobat cu aplauze prelungite de către toţi participanţii la conferinţă. Nici unul dintre partizanii lui Lemeni şi ai lui Şaguna n-a îndrăznit să-l dezaprobe. S-a votat apoi proiectul de program, prezentat de Bărnuţiu, în care se punea accentul pe proclamarea independenţei naţiunii romîne. În şedinţele de după-amiază şi de seara, profitînd de absenţa exponenţilor ţărănimii — care se aflau afară, în mijlocul poporului, spre a-i arăta hotărîrile ce se luaseră —, aripa moderată a burgheziei, sprijinită de clerul înalt, a stăruit pentru amînarea aplicării imediate a independenţei naţionale proclamate.

În ziua de 3/15 mai s-a deschis Adunarea naţională de la Blaj. Episcopii şi partizanii lor voiau să ţină Adunarea în catedrală sau în piaţa din faţa acesteia, cu scopul de a împiedica poporul să participe direct la dezbateri. Bărnuţiu şi exponenţii ţărănimii s-au opus şi i-au invitat să meargă pe cîmpia din estul oraşului, numită apoi *Cîmpul libertăţii*, unde ridicaseră o catedră pentru prezidiu şi aduseseră scaune pentru reprezentanţii burgheziei. Neîndrăznind a se opune, episcopii au acceptat invitaţia şi s-au îndreptat în fruntea poporului către *Cîmpul libertăţii*. Un steag tricolor — albastru, alb şi roşu —, declarat steag naţional încă de conferinţa de la Sibiu, era purtat înaintea lor. Poporul s-a rînduit, prin grija lui Avram Iancu şi a muntenilor săi, în forma unei

[1] Simion Bărnuţiu, *Romînii şi ungurii. Discurs rostit în catedrala Blajului [la] 2/14 mai 1848. Cu o introducere de G. Bogdan-Duică*, Cluj, 1924, p. 42, r. 1 571—1 588.

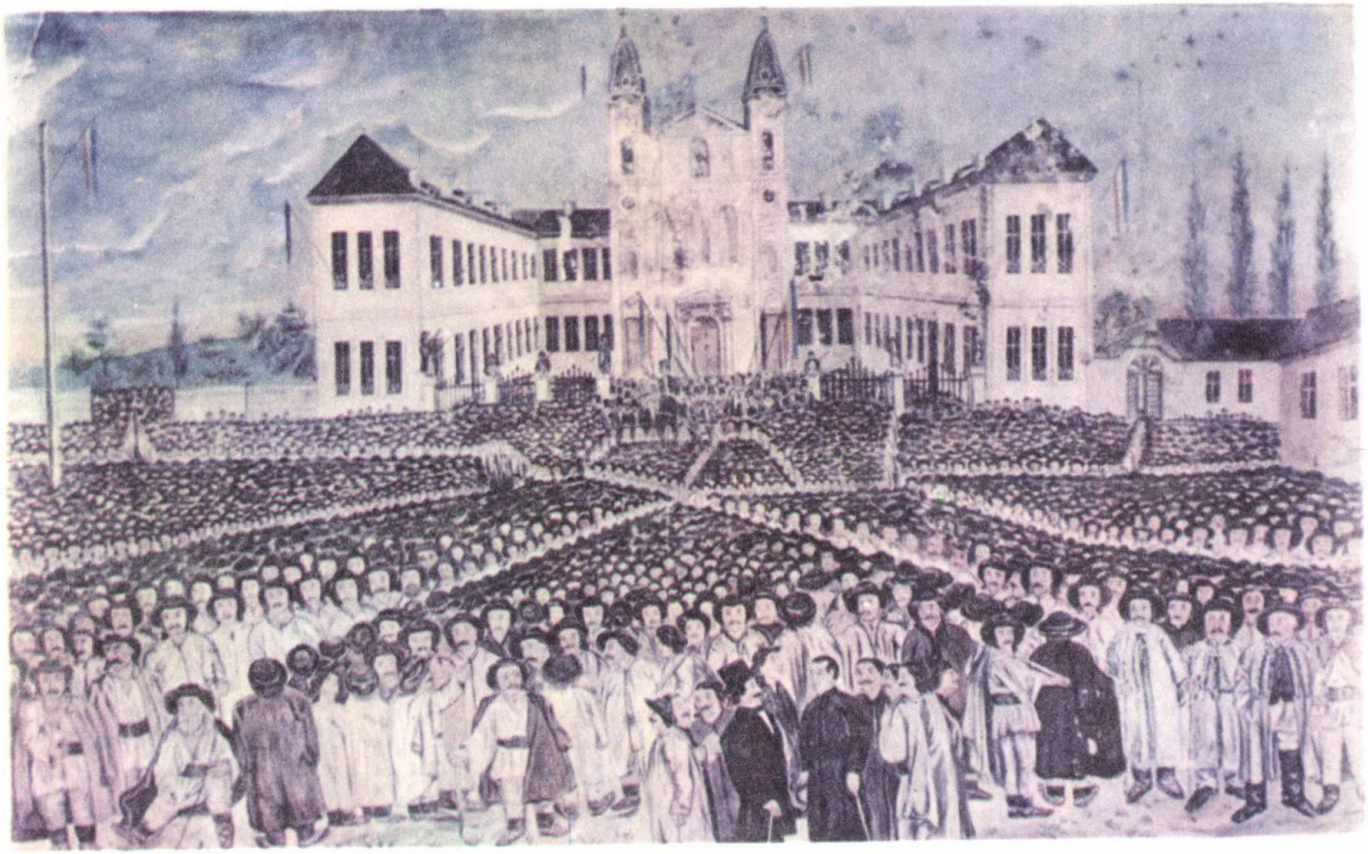

Pl. V. — Adunarea naţională ţinută la 3—5/15—17 mai 1848 pe Cîmpia Libertăţii de la Blaj.

uriaşe stele, compusă din numeroase adunări mai mici, în care se dezbăteau cuvîntările şi propunerile făcute la catedră. Lemeni şi Şaguna au fost proclamaţi preşedinţi, Bariţiu şi Bărnuţiu, vicepreşedinţi şi s-au numit zece secretari, printre care Timotei Cipariu şi A. T. Laurian.

După deschiderea Adunării, Bărnuţiu a citit programul aprobat în ziua precedentă de conferinţa din catedrală. Adunarea de pe *Cîmpul libertăţii* se proclama Adunare generală naţională a romînilor transilvăneni. Într-un moment în care monarhia era menţinută atît la Viena cît şi la Pesta, se declara că se va depune jurămînt de credinţă împăratului Austriei şi marelui principe al Transilvaniei. Partea principală a programului o constituia însă afirmaţia că « *Naţiunea romînă se declară şi se proclamă de naţiune de sine stătătoare şi de parte întregitoare a Transilvaniei pe temeiul libertăţii egale* » [1]. După aprobarea unanimă a programului, Bărnuţiu a citit şi un proiect de jurămînt, care a fost şi el aprobat cu entuziasm de Adunare, după ce i s-au adus uşoare modificări. În jurămînt se arată că se va susţine totdeauna, « *pe calea dreaptă şi legiuită* », naţiunea romînă, care va fi apărată « *contra oricărui atac şi asuprire* ». Nu se va lucra niciodată « *contra drepturilor şi intereselor naţiunii romîne* », ci se va « *apăra legea şi limba noastră romînă, precum şi libertatea, egalitatea şi frăţietatea* ». Pe baza acestui principiu vor fi respectate toate naţiunile transilvane, cerîndu-li-se şi lor respect reciproc. Nu va fi asuprit nimeni, dar nici nu se va suporta asuprirea altora. Se va « *conlucra după putinţă la desfiinţarea iobăgiei, la emanciparea industriei şi a comerţului, la păzirea dreptăţii, la înaintarea binelui umanităţii, al naţiunii romîne şi al patriei noastre* » [2].

Concepţia lui Bărnuţiu s-a impus astfel atît în program, cît şi în jurămînt. În program, accentul se punea pe revendicările naţionale, numai în jurămînt făcîndu-se loc şi revendicării principale a ţărănimii, desfiinţarea iobăgiei, dar într-o formă puţin categorică.

A doua zi, 4/16 mai, Adunarea naţională şi-a continuat lucrările. Deşi această « masă imensă de oameni — cum scrie Jakab — ... părea o mare liniştită, pe a cărei suprafaţă nu se zărea nici cel mai mic val... » [3], nici ţăranii care formau majoritatea zdrobitoare a Adunării, nici tinerii intelectuali exponenţi ai ţărănimii, care se numeau « tribuni », nu erau satisfăcuţi de îngustimea programului şi a jurămîntului votate de Adunare în prima zi.

Dîndu-şi seama că fără sprijinul ţărănimii revendicările ei vor rămîne neluate în seamă, cum se întîmplase cu revendicările din *Supplex Libellus Valachorum*, burghezia a trecut, sub presiunea maselor, la elaborarea unui larg program care să dea satisfacţie maselor ţărăneşti. Noul program, compus din 16 articole şi cunoscut sub numele de «petiţiunea naţională», a fost citit de la tribună de către A. T. Laurian, mulţumind pe deplin poporul. În primul articol, bazîndu-se pe

[1] A. Papiu-Ilarian, *op. cit.*, p. 232.
[2] *Ibidem*, p. 233—234.
[3] Jakab Elek, *op. cit.*, p. 122.

principiul libertății, egalității și frățietății, Adunarea revendica independența națiunii romîne, care să fie reprezentată în dieta țării în proporție cu numărul său, să aibă dregători în toate ramurile administrative, judecătorești și militare în aceeași proporție, să folosească limba sa în toate chestiunile care o priveau atît în legislație, cît și în administrație, să poată ține în fiecare an cîte o adunare națională generală. În articolul 2 se revendica independența bisericii romîne fără deosebire de confesiune și egalitatea ei în drepturi cu celelalte biserici ale Transilvaniei. În articolul 3 se cerea « fără întîrziere desființarea iobăgiei fără nici o dezdăunare din partea țăranilor iobagi, atît în comitate, cît și în districte, scaune și granițe militare ». S-a cerut totodată și desființarea dijmelor. Pentru burghezie se revendica, în articolul 4, libertatea industrială și comercială prin desființarea breslelor, a privilegiilor și a tuturor piedicilor și stabilirea comerțului cu țările vecine, inclusiv desființarea vămilor la graniță, ceea ce contribuia la formarea unității economice a țărilor romîne, bază a viitoarei lor unități politice. Printre celelalte revendicări, mai importante erau libertatea cuvîntului și desființarea cenzurii, asigurarea libertății personale și a adunărilor, înființarea tribunalelor cu jurați, dreptul națiunii romîne de a-și organiza gărzi naționale proprii, formarea unei comisii mixte pentru delimitarea moșiilor și pădurilor, pentru rezolvarea proceselor privind ocuparea pămînturilor comune și a sesiilor iobăgești, înființarea de școli elementare romînești în toate satele și orașele, înființarea de gimnazii, institute militare și tehnice, seminarii pentru preoți, precum și a unei universități romîne dotate din tezaurul statului, impozit proporțional cu averea fiecăruia, alcătuirea unei noi constituții pentru Transilvania de către o adunare constituantă la care să participe toate națiunile țării pe baza principiilor dreptății, libertății, egalității și frățietății. În ultimul articol se cerea să nu se ia în dezbatere « cauza uniunei cu Ungaria, pînă cînd națiunea romînă nu va fi națiune constituită și organizată cu vot deliberativ și decisiv în camera legislativă; iară din contra, dacă dieta Transilvaniei ar voi totuși a se lăsa la pertractarea aceleiași uniuni de noi fără noi, atunci națiunea romînă protestează cu solemnitate » [1]. Revendicările din « petițiunea națională » aveau un pronunțat caracter burghezo-democratic. Aprobarea lor entuziastă de către Adunarea națională consolida alianța burgheziei cu țărănimea sub conducerea burgheziei.

Pentru aducerea la îndeplinire a revendicărilor din petiție, s-au ales în catedrală — deci cu excluderea maselor țărănești — două delegații: una menită să meargă la împărat la Viena, alta la dieta feudală a Transilvaniei la Cluj, convocată pentru 17/29 mai spre a se pronunța în privința « uniunii ». Delegația către împărat avea ca președinte pe episcopul Andrei Șaguna și ca vicepreședinte pe Noptsa, fostul comite suprem (fișpan) și împilator al poporului romîn din comitatul Hunedoara. Delegația care urma să se prezinte dietei din Cluj era prezidată de episcopul Lemeni, cunoscut ca avînd o ținută lașă față de

[1] A. Papiu-Ilarian, *op. cit.*, p. 246—249.

GAZETA DE TRANSILVANIA.

(CU PREANALTA VOIE.)

ANUL AL XI-LEA.

№ 39 Brașov, 12. Maiu 1848.

ADѪNANЦA NAЦIONALĂ ROMѪNĂ DIN БЛАЖ.

Fig. 18. — *Gazeta de Transilvania* despre Adunarea națională romînă de la Blaj.

nobilimea maghiară. S-a alcătuit şi un comitet permanent cu sediul la Sibiu, sub preşedinţia lui Şaguna şi cu Bărnuţiu vicepreşedinte, care să conducă îndeplinirea hotărîrilor Adunării. În Comitetul permanent au fost aleşi membri, printre alţii, Aron Pumnul, Avram Iancu, A. Papiu-Ilarian şi N. Bălăşescu.

După-amiază, Şaguna a făcut să se distribuie poporului o proclamaţie în care îl îndemna să plece acasă, întrucît Adunarea s-a terminat. La îndemnul « tribunilor », ţăranii nu i-au dat ascultare şi au rămas şi pentru a treia zi a Adunării, pînă se va verifica protocolul. Ei erau nemulţumiţi de îndemnurile episcopului de a se încrede în stăpînii de moşii şi de afirmaţia lui că iobăgia se va înlesni, ceea ce însemna că el nu se angaja pentru desfiinţarea ei, cum se scrisese în petiţia naţională citită de la tribună şi aprobată de popor.

La 5/17 mai, continuîndu-şi lucrările, Adunarea naţională a verificat protocolul, după care s-a declarat închisă în mijlocul entuziasmului general. S-a înfiinţat apoi o gardă naţională, prima gardă naţională românească. Seara, tinerii au făcut o manifestaţie entuziastă pe străzi, salutînd în special pe revoluţionarii moldoveni prezenţi.

Adunarea naţională de la Blaj a fixat programul social şi politic al românilor din principatul Transilvaniei, un program burghezo-democratic curajos şi înaintat. Programul acesta n-a fost însă acceptat nici de Curtea imperială, nici de dieta feudală din Cluj. Cu toate acestea, Adunarea a avut o puternică influenţă, nu asupra schimbării situaţiei politice a românilor din Transilvania, ci asupra ridicării conştiinţei naţionale atît a intelectualităţii, cît şi a ţărănimii, precum şi asupra întăririi combativităţii maselor ţărăneşti.

Măreaţa Adunare de la Blaj a lăsat urme de neşters în inimile şi în gîndirea tuturor românilor transilvăneni care pentru întîia dată s-au întrunit în număr impresionant într-o adunare naţională. Veniseră din toate părţile Transilvaniei şi au putut să dea mîna, cei mai mulţi de asemenea pentru întîia oară, cu fraţii veniţi din Moldova şi din Ţara Românească; a luat avînt gîndul unirii românilor din cele trei ţări române. Informaţia lui Bălcescu, bazată pe mărturiile unor participanţi la Adunare, că la Blaj s-a auzit strigătul: « Noi vrem să ne unim cu ţara », e confirmată prin mai multe rapoarte oficiale maghiare care constată că ţăranii români nu voiau o uniune cu Ungaria, ci cu Ţara Românească.

La Blaj nu s-a proclamat independenţa naţională, cum a propus Bărnuţiu, ci s-au redactat petiţii în care se cerea de la dietă şi de la împărat recunoaşterea naţiunii române. În conştiinţa participanţilor, şi mai ales în conştiinţa intelectualilor tineri, a rămas însă vie convingerea că românii din Transilvania, o dată treziţi la viaţa naţională, nu vor renunţa niciodată la dreptul de a fi o naţiune liberă, independentă, egală în drepturi cu celelalte naţiuni. Unele grupuri au şi venit la Adunare cu steaguri naţionale, dovedind că şi românii erau o naţiune, cu acelaşi drept la viaţă proprie ca şi naţiunile cu drepturi parafate. Şi iată că naţiunea română, recunoscută ca atare sau nerecunoscută de către guvernanţi,

ФОАІЕ

пентрв

МІНТЕ, ІНІМЪ ШІ ЛІТЕРАТЮРЪ.

№. 20. ЛЮІ, 17. МАІЮ 1848.

Пентрв ліле пацівнії ромъне трансілване нотате ля adвнанца пацівналъ дела Блаж ля 15—17. Маів в. п. 1848.

1) Націвнеа ромънъ ръзіматъ не прінчіпівл лівертъцій, егалітъцій ші фратерітъцій претінде індепендінца са пацівналъ ля респектвл політіч, ка съ фігвреze ля нвмеле съв ка пацівне ромънъ, съ'ші аівъ репрезентанції съі ла діета църії ля пропорцівне кв нвмервл съв, съ'ші аівъ дрегъторії съі ля тóте рамврíле адміністратіве, жвдекъторещі ші мілітаре ля ачеванї пропорцівне, съ се серveаскъ кв лімва са ля тóте тревíле че се атінг де дъпса, атът ля леціслъчівне кът ші ля адміністрътівне. Ea претінде не тот анвл о адвнаре пацівналъ ценерал. — Ла ачестea съв адаос кв де ачі ляінте ля лвкрърíле легале але челор лалте пацівні трансілване ші ля лімвеле лор, ромъній съ се нвмеаскъ романі, іар нв Олаһ, Walach ші Bloch.

2) Націвнеа ромънъ претінде ка бісерíка романъ фъръ дістінцівне де конфесівне съ фіе ші съ ромънъ ліверъ, індепендінтъ дела орі каре алтъ бісерíкъ, егалъ ля дрептврі ші фолóсе кв челелалте бісерічі але Трансілванієі. Ea чере реставрíреа мітрополіеі романе ші а синодвлві ценерал анвал двпъ векíв дрепт, ля каре синод съ фіе депвтаці бісерічещі ші мірепещі. Ля ачелаш синод съ се алеагъ ші епіскопії романі ліверъ прін маіорітатеа вотврілор фъръ кандідаціе.

(La adвчереа амінте деспре векíв дрепт ал романілор де а авé мітрополіе ші синод ценерал анвал, с'а проклămат де попор мітрополіа романъ трансілванъ кв анлавс вонвім. Дакъ епіскопії челорлалте пацівні ші конфесівні вор авea не venitopíв скавн ля діетъ ка репрезентанці ai бісерічії лор ші дакъ капітвлврíле лор вор фі репрезентате, націвнеа ромънъ чере ачелаш дрептврі пентрв епіскопії ші капітвлврíле лор.*)

3) Націвнеа ромънъ ажвнгънd ла конщіінца дрептврілор індівідвале, чере фъръ ля тързіере десфіінцареа де іобъціе фъръ нічі о деспъгвбíре din партеа църапілор іобацї атът ля комітате кът ші ля дістрікте, скавне ші граніца мілітаре. Ea чере тотdeодатъ ші десфіінцареа дішмелор ка а авé міжлок de контрвбíре ля деdекъторíв економієі.

4) Націвнеа ромънъ повтеще лівертатеа індвстріалъ ші комерчіалъ кв рідікареа цехврілор ші а прівілеґівріlor ші

*) Bezi și Gazeta Nr. 39.

Fig. 19. — *Foaie pentru minte, inimă şi literatură* despre programul de la Blaj.

a devenit un factor important, de care oamenii politici maghiari ar fi trebuit să ţină seamă. Subestimarea mişcării naţionale romîne, subestimarea poporului care s-a deşteptat la o nouă viaţă, a adus prejudicii grave cauzei revoluţiei din 1848.

Masele de țărani venite la Adunare au fost nemulțumite că nu s-a proclamat acolo imediata desființare a robotelor și nici nu s-a promis pămînt celor fără de pămînt. Totuși, țăranii s-au întors de la Blaj cu conștiința forței lor; Iancu vorbea din sufletul maselor cînd spunea: « uitați-vă pe cîmp, romînilor! Sîntem mulți ca cucuruzul brazilor, sîntem mulți și tari » [1]. Numai pe vremea lui Doja se adunase în Transilvania și în Ungaria o masă atît de uriașă de țărani ca acum, în ziua de 3/15 mai 1848, la Blaj. Țăranii s-au întors la vetrele lor, în satele care i-au delegat să meargă la Blaj, cu o ținută mai dîrză, mai conștientă față de « domnii pămîntului » și față de dregătorii care mai voiau să salveze domnia nobililor. Mulți dintre delegații satelor au răspîndit vestea că Blajul ar fi hotărît eliberarea din iobăgie. S-a ajuns la mari mișcări țărănești la Buia, Rucăr, Feleac, Lechința etc.

În lupta antifeudală a țărănimii romîne, mulți țărani maghiari și sași au fost alături de țăranii romîni. Solidaritatea de clasă a țărănimii romîne și maghiare, în ciuda agitațiilor șovine ale naționaliștilor burghezi romîni și maghiari, s-a manifestat și după Adunarea de la Blaj.

Adunarea națională de la Blaj a întărit conștiința națională a romînilor și a ridicat combativitatea țărănimii. Participarea unor revoluționari din Moldova și a transilvănenilor care reveneau din Țara Romînească, unde se aflau sub influența mișcării revoluționare, precum și împletirea luptei de eliberare socială cu lupta de eliberare națională au săpat adînc în mințile maselor țărănești și orășenești convingerea că romînii din Transilvania, Moldova și Țara Romînească formau o singură națiune. Sub impresia Adunării de la Blaj, eruditul sas Stephan Ludwig Roth scria: « Masele care au venit aici aveau, ce-i drept, numai dorința să afle în sfîrșit eliberarea de robote, — dar în fiecare [participant], care urmase vreo școală numai puțină vreme, se aprinse repede și dorința ca naționalitatea proclamată să prindă rădăcini atît de trainice în toate inimile, încît acest gînd să nu mai poată fi distrus niciodată din inimile lor » [2]. Vasile Alecsandri, care se afla în Transilvania, sub impresia Adunării naționale de la Blaj a scris și a publicat în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, la 24 mai și la 14 iunie 1848, două poezii: *Către romîni* și *Hora Ardealului*, în care romînii erau îndemnați la unire în cadrul Romîniei. În *Hora Ardealului* se află strofa atît de cunoscută:

« Hai să dăm mînă cu mînă
Cei cu inima romînă,
Să-nvîrtim hora frăției
Pe pămîntul Romîniei ».

Vădit sub influența grandioasei Adunări populare de la Blaj, revoluționarii moldoveni au formulat la Brașov la 12/24 mai programul *Prințipiile*

[1] Al. Russo, *Scrieri*, București, 1908, p. 43, *Cugetări*, cap. III.
[2] St. L. Roth, *Die Volksversammlung der Romanen in Blasendorf am 3/15 Mai 1848*, în *Gesammelte Schriften und Briefe*, vol. V, Brașov, 1937, p. 301—302.

noastre pentru reformarea patriei, în care cereau desființarea boierescului și a altor dări ale locuitorilor săteni către proprietari, împroprietărirea țăranilor fără despăgubire, nimicirea tuturor privilegiilor, impozit proporțional cu averea, unirea Moldovei și Țării Românești într-un stat independent. În acest document accentul cădea asupra revendicărilor țărănești, asupra luptei împotriva privilegiilor. Adunarea de la Blaj, exprimînd cu atîta tărie obiectivul antifeudal al revoluției, a făcut ca participanții moldoveni să-și dea seama de necesitatea imperioasă a soluționării problemei țărănești. În acest sens pot fi înțelese cuvintele lui N. Iorga că de aici, de la Adunarea din Blaj, a pornit în bună parte gîndul reformei din 1864 [1]. Astfel se împletesc gîndurile oamenilor înaintați din țările române, astfel se integrează mișcările revoluționare române din 1848 într-un tot unitar. Lupta antifeudală și lupta pentru o viață națională independentă constituie trăsături comune ale mișcărilor revoluționare din cele trei țări române.

Nu se poate trece ușor, așa cum a făcut istoriografia naționalistă română, peste faptul că la Adunarea de la Blaj au avut loc manifestații pentru « preabunul împărat » și « augusta casă domnitoare », de la care unii pretindeau că « avem tot binele ». Greșeala lui Bărnuțiu era că el credea că Habsburgii îi vor ajuta pe români să-și întemeieze statul lor național. Întreaga desfășurare a istoriei de după 1848, cei încă 70 de ani de dominație a Habsburgilor asupra popoarelor monarhiei, au dezmințit aceste așteptări.

Fără a exagera importanța manifestațiilor proimperiale din Blaj, trebuie arătat că aceste manifestări, regizate probabil de comandamentul militar din Sibiu în colaborare cu Șaguna, făceau să apară primejdia unei legături nefirești între mișcarea națională română din principatul Transilvaniei și Habsburgii asupritori de popoare. Prin cele 16 puncte de la Blaj era afirmată însă posibilitatea înțelegerii și luptei comune româno-maghiare împotriva absolutismului și privilegiilor feudale.

Populația românească din părțile de vest ale Transilvaniei și-a manifestat în adunările de la Arad, Oradea și Lugoj, precum și în congresul de la Timișoara, voința de a colabora la lupta revoluționară pentru lichidarea feudalismului și înlăturarea absolutismului și de a trăi în pace și frățietate cu națiunea maghiară și cu celelalte popoare.

La adunarea de la Lugoj din 3/15 mai, au fost convocați numai românii din comitatul Caraș. Au venit circa 1 000 de persoane, burghezi, muncitori și țărani. În cuvîntările lor, vorbitorii au cerut drepturi naționale și scoaterea bisericii românești din Banat de sub ierarhia sîrbească. S-a ales un comitet sub președinția lui Eftimie Murgu și s-a hotărît ca, împreună cu românii din Lipova, Arad și Timișoara, să se ceară aprobare pentru ținerea unui congres românesc la Timișoara. Delegația trimisă la Pesta a prezentat guvernului maghiar un memoriu în care se cerea despărțirea bisericii române din Banat și Crișana de biserica

[1] N. Iorga, *La comemorarea zilei de 3 mai 1848. Conferințe*, București, 1914, p. 5.

sîrbă, numirea unui vicar de mitropolit romîn, despărțirea învățămîntului romînesc de cel sîrbesc, înlăturarea legilor de maghiarizare puse în aplicare în anii dinainte de 1848, garanție pentru dreptul de a folosi limba romînă, angajarea de funcționari romîni și mărirea numărului ofițerilor romîni în regimentele grănicerești din Banat.

Pe baza aprobării primite, s-a ținut congresul bisericesc din 3/15 iunie al romînilor din Banat și Crișana, unde s-au dezbătut, amplificîndu-se, revendicările din memoriul înaintat cu o jumătate de lună înainte guvernului maghiar, precizîndu-se problema națională în sensul că se cerea recunoașterea legală a naționalității romîne și a angajării de funcționari romîni în proporție cu populația națională. Congresul fiind dominat de clerul înalt, revendicările țăranilor jeleri și ale foștilor iobagi — restituirea pășunilor și pădurilor răpite de nobili — n-au fost luate în discuție, din care cauză nici revendicările aprobate de congres n-au avut un larg sprijin de masă. De altfel, conducătorii congresului nu voiau să îngrijoreze nobilimea liberală maghiară proprietară de moșii, care avea puterea în stat. Totuși, contradicțiile dintre țărănimea și burghezia romînă și nobilimea maghiară au izbucnit cu prilejul alegerilor de deputați din iunie. Deputații romîni reușiți la alegeri s-au alăturat în bună parte aripii radicale a dietei, susținînd revendicările sociale și naționale ale romînilor bănățeni și crișeni.

Dezvoltarea luptei antifeudale și naționale a maselor romînești după încorporarea principatului Transilvaniei la Ungaria

Dieta privilegiaților întrunită la Cluj la 17/29 mai a votat, fără să țină seama de hotărîrile Adunării de la Blaj, « uniunea » principatului Transilvaniei cu Ungaria. În dietă nu era nici un deputat care să fi reprezentat poporul romîn. Singurii romîni din dietă erau episcopul Lemeni și deputatul Alexandru Bohățel. Lemeni făcea însă parte din dietă ca regalist, iar Bohățel era alesul nobilimii din Hațeg, nu al romînilor. Cercurile conducătoare ungare nu și-au dat seama ce greșeală politică gravă comiteau atunci cînd, împotriva voinței majorității locuitorilor din principatul Transilvaniei, forțau « uniunea ». Numai cîțiva intelectuali maghiari înaintați au văzut primejdia. Cu trei zile înainte de votarea « uniunii », gazeta radicalilor *Márczius Tizenötödike* [Cincisprezece martie], scria: « În Transilvania, două puteri au să hotărască asupra soartei uniunii: dieta și poporul romîn. Dieta nu reprezintă decît cîteva sute de oameni, romînimea înseamnă Transilvania întreagă... Uniunea Transilvaniei cu Ungaria fără consimțămîntul romînilor e un lucru de care nici să nu ne apucăm »[1].

Avertismentul dat n-a fost ascultat; chiar și delegații sașilor au hotărît să voteze în unanimitate în dietă pentru « uniune »; în consfătuiri anterioare, 10 delegați sași fuseseră pentru « uniune », 5 împotrivă; minoritatea s-a supus majorității săsești. În zadar a mers delegația romînă la împărat, Curtea vieneză

[1] *Márczius Tizenötödike*, Budapesta, 26 mai 1848, p. 247—248.

își continua politica de duplicitate pentru a cîștiga timp în vederea organizării intervenției în Ungaria. Deocamdată, camarila nu se simțea destul de tare spre a rupe în mod deschis cu guvernul ungar și cu cercurile liberale maghiare din principatul Transilvaniei, astfel încît monarhul a sancționat la 29 mai/10 iunie legea « uniunii » principatului Transilvaniei cu Ungaria. Ceea ce Bărnuțiu a considerat obiectivul principal al Adunării de la Blaj, recunoașterea națiunii romîne și împiedicarea « uniunii » cu Ungaria, nu s-a realizat.

După proclamarea « uniunii » principatului Transilvaniei cu Ungaria, guberniul și vechile autorități nobiliare au intensificat măsurile « de mînă tare » împotriva romînilor. Era declarat « rebel » și pasibil de pedeapsă cel care nu recunoștea « uniunea » cu Ungaria. Comitetul permanent din Sibiu fu dizolvat, iar în august s-a decretat arestarea lui.

În ce privește revendicările țărănimii, dieta de la Cluj, hotărînd « uniunea » cu Ungaria, deci introducerea legilor ungurești din 6/18 martie, a fost obligată să desființeze robotele și dijmele foștilor iobagi. Iobagii au devenit proprietarii pămînturilor urbariale, nefiind obligați să mai presteze robote și să dea dijme proprietarilor de moșii. Legea din 1848 prevedea că, fără aprobarea unei judecătorii, nu se puteau lua nici jelerilor pămînturile alodiale folosite de ei. Copie a legii similare din Ungaria și lăsînd în proprietatea deplină a nobililor pămînturile alodiale, legea nu împroprietărea cu pămînt sutele de mii de jeleri. Întrucît proprietățile alodiale nu erau precis delimitate de cele urbariale, aparatul administrativ și judecătoresc, în întregime la dispoziția nobililor, putea să declare pămînturi alodiale pămînturile care aparțineau foștilor iobagi. Guberniul a întîrziat de altfel să pună în aplicare legea, deși ea prevedea ca începînd de la 6/18 iunie să înceteze robotele. Vechii proprietari, ajutați de administrație, au încercat să mențină sub diferite pretexte — datorii vechi etc. — prestațiile țăranilor, iar mulți jeleri erau alungați, dacă nu făceau robote, de pe pămîntul alodial. În multe părți, văzînd că nu li se făcea dreptate, că nu li se restituiau pășunile și pădurile acaparate de marii proprietari, țăranii ocupau cu forța ceea ce credeau că de drept era al lor. Comitatele nemeșești au cerut ajutorul armatei, și, deoarece n-aveau încredere în regimentele romînești, preferau unități secuiești sau gărzi naționale maghiare pentru reprimarea mișcărilor țărănești. « Se înmulțiseră peste măsură — scrie Barițiu — și execuțiunile în țară, agrare sau urbariale, în favoarea domnilor feudali » [1]. Gărzile maghiare erau considerate astfel de către țăranii romîni drept unități ale stăpînirii maghiare: contrazicerile sociale luau un aspect național. Au loc ciocniri sîngeroase. Un deosebit răsunet a avut în toată Transilvania măcelul din 21 mai/2 iunie de la Mihalț (comitatul Alba). Țăranii ocupaseră un fînaț pe care li-l luase pe nedrept cu mulți ani înainte contele Eszterházy; comitele suprem (fișpanul), baronul Bánffy, a dat ordin ca armata

[1] G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*, vol. II, Sibiu, 1890, p. 179.

să tragă în țărani; 12 țărani au plătit cu viața încercarea de a-și recăpăta pămîntul răpit. Numai cu greu a putut fi reținut Iancu de către Barițiu și Bărnuțiu să nu plece în fruntea oamenilor săi să răzbune sîngele vărsat [1].

Țăranii se înarmau cu lănci, cu coase, cu îmblăcii. Comisarii trimiși la Zlatna (Munții Apuseni) raportau la 2/14 iunie 1848 că locuitorii din Cîmpeni și din satele din jur se înarmau în așa măsură, încît fierarii de prin sate nu mai făceau altceva decît lănci.

Romînii din Banat, conduși de Eftimie Murgu, urmau o politică de colaborare cu revoluția ungară; în același timp, ei nu au renunțat nicidecum la cerințele lor naționale, pretinzînd autonomie (căpitanat) pentru acest ținut. La noua adunare de la Lugoj, din 10/22 iunie 1848, ei au formulat următoarele revendicări: înarmarea poporului romîn, oștirea să aibă un căpitan și trei subcăpitani (toți romîni), limba administrației să fie romînă și numai în relațiile cu guvernul să se întrebuințeze limba maghiară. S-a cerut din nou independența bisericii romîne față de ierarhia sîrbească. În revendicarea bănățenilor de a avea un « căpitanat » și în postulatul romînilor din principatul Transilvaniei de a păstra principatul separat de Ungaria se exprima voința fermă de a se constitui în ținuturile romînești o administrație națională.

La sfîrșitul lui iunie s-au făcut în Ungaria, apoi în Transilvania, alegeri pentru « Adunarea țării » (Camera de jos). Nobilimea a stăruit să-și mențină pozițiile de conducere. Mobilizînd tot aparatul administrativ vechi, ea a împiedicat intrarea în Cameră a elementelor revoluționare plebee, încît pînă și poetul revoluționar Petőfi a căzut la aceste alegeri. Totuși, romînii din Banat, Crișana și Maramureș au reușit să-și impună candidații în multe circumscripții electorale; astfel, Eftimie Murgu a fost ales în trei circumscripții. În general însă, în afară de cei 30 de deputați radicali și de cîțiva deputați ai poporului romîn și german, Camera din Pesta nu se deosebea mult de vechile diete. Covîrșitoarea majoritate a deputaților erau nobili care nu voiau să satisfacă nici revendicările țărănești, nici pe cele ale « naționalităților ». Deputații romîni Eftimie Murgu, Alexandru Buda și Sigismund Pop, precum și alesul țărănimii maghiare, Táncsics, au făcut propuneri pentru restituirea de către nobili a pășunilor și pădurilor răpite în ultimele două decenii, pentru lichidarea rămășițelor feudale, dar Adunarea nu le-a luat în considerare. În septembrie membrii delegației alese la Blaj au dus încă tratative cu guvernul ungar, care însă n-au dat rezultate. Guvernul Batthyány n-a arătat înțelegere nici pentru cererile moderate ale romînilor.

Cercurile conducătoare revoluționare maghiare n-au dat sprijinul cuvenit nici luptei revoluționare din Țara Romînească. Și propunerea de a încheia o confederație revoluționară romîno-maghiară, făcută de Laurian în numele lui N. Bălcescu, a fost refuzată [2]. În același timp, Barițiu, Murgu și alți conducători

[1] G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*, vol. II, Sibiu, 1890, p. 164—165.

[2] Scrisoarea lui A. T. Laurian din 20 iunie 1848, publicată în *Anul 1848*, I, p. 694.

romîni din Transilvania, avînd contact permanent cu revoluționarii romîni de peste Carpați, așteptau din clipă în clipă izbucnirea revoluției la București. « Soarta națiunii romîne se va hotărî în București și în Iași, iar nu în Cluj, nici în Blaj, nici în Buda », scria *Gazeta* la 27 mai/8 iunie [1], curînd după ce dieta feudală din Cluj proclamase « uniunea » Transilvaniei cu Ungaria. Privind mereu spre Moldova și Țara Romînească, Barițiu vedea clar primejdia ce amenință din partea țarismului atît mișcarea de eliberare romînă, cît și pe cea ungară din 1848. Cîteva zile înainte de izbucnirea revoluției din Țara Romînească, *Gazeta* scria: „« Independență moldavo-romînă... sau moarte » este deviza tuturor romînilor". *Gazeta* propunea ungurilor „alianță pe temeiul deplinei egalități, cu respectarea strînsă a naționalității noastre" [2].

Revoluționarul Murgu, avînd drept scop unirea forțelor revoluționare din Banat, Crișana și Ungaria, căuta să contribuie cu toate puterile sale la înscăunarea unui regim democratic de egală îndreptățire a națiunilor și lucra în același timp la pregătirea unei alianțe între Ungaria, Moldova și Țara Romînească, menită să apere libertatea popoarelor împotriva imperiilor contrarevoluționare. Îndată după izbucnirea revoluției din Țara Romînească, N. Bălcescu i-a trimis fostului său profesor programul și alte acte ale revoluției. În răspunsul său, Murgu scria: « Eu, frate, să știi că am plîns de bucurie cînd am luat știre despre triumful libertății în Romînia... Îndată ce se va închide Adunarea țării, măcar numai pe o zi, voi să vin să ne vedem, că mi-i dor de frații mei ». În aceeași scrisoare amintea despre nevoia de a se forma în Țara Romînească o armată romînă. Dezvolta și ideea alianței între Ungaria și Moldo-Romînia: « Voi căuta să pregătesc Adunarea [parlamentul ungar], spre a păși la o alianță cu Moldo-Romînia... bine ar fi să autorizați pe cineva spre a trata în numele țării, că nu-i bine să stăm izolați » [3]. Murgu nu avea cunoștință despre faptul că, încă înaintea izbucnirii revoluției din Țara Romînească, Comitetul revoluționar din București îl trimisese pe Dimitrie Brătianu la Pesta pentru a încheia o alianță împotriva unei eventuale intervenții țariste.

Încercările acestea au rămas însă zadarnice, în primul rînd din cauza poziției greșite a cercurilor conducătoare revoluționare maghiare în problema romînă. Guvernul Batthyány, ținînd morțiș la « integritatea » Ungariei în granițele coroanei sfîntului Ștefan, căuta să combată tendințele naționale romîne care țineau spre realizarea unității naționale, tendințe care, după cum scrie istoricul marxist maghiar I. Tóth Zoltán, trebuie privite ca tendințe înaintate [4]. Departe de a recunoaște năzuințele romînești spre unire, guvernul ungar nu voia să asigure nici drepturile naționale elementare ale poporului romîn din Transilvania.

---

[1] *Gazeta de Transilvania*, Brașov, 27 mai/8 iunie 1848, p. 177.

[2] *Ibidem*, 3/15 iunie și 7/19 iunie 1848, p. 188 și 189.

[3] Scrisoare către Bălcescu din 8/20 iulie, publicată în *Transilvania*, Brașov, 1877, p. 184—185.

[4] I. Tóth Zoltán, *A magyar-román szövetség kérdése 1848-ban*, în *Századok*, 1948, nr. 1—4, p. 270.

Față de mișcările naționale ale romînilor și ale popoarelor slave ducea o politică de « mînă tare » și nu s-a dat înapoi nici de la întrebuințarea unor mijloace brutale.

Și unii membri ai Comitetului național romîn din Sibiu au făcut greșeli politice în cursul tratativelor din vara anului 1848. Aceștia, printre care și A. T. Laurian, au căutat să prezinte înaintea revoluționarilor munteni guvernul ungar ca fiind lipsit de orice forță reală. Din această cauză, trimisul revoluționarilor munteni nici nu prea a căutat să intre în legătură cu guvernul din Pesta.

O politică cu totul greșită a dus guvernul ungar în Transilvania. Guberniul, în care precumpăneau elementele reacționare, n-a fost desființat nici după anexarea principatului la Ungaria, iar comisarul ungar, baronul Vay, a devenit exponentul vederilor aristocrației transilvane. De aici a rezultat tărăgăneala în desființarea robotelor și sprijinirea moșierilor spre a sili și mai departe pe țărani, prin execuții militare, la robote. Nemeșimea maghiară nu-și dădea seama cît de primejdios era să aplici vechile metode teroriste față de o țărănime a cărei hotărîre de luptă crescuse mult în urma pătrunderii în mase a ideilor revoluționare, mai ales în urma măreței Adunări de la Blaj.

Față de conducătorii romîni, guberniul aplica de asemenea metode de teroare: a ordonat în august arestarea întregului comitet național din Sibiu. Bărnuțiu a reușit să fugă pe teritoriul Regimentului 1 de grăniceri, Laurian și Bălășescu au fost arestați; ei au fost eliberați peste o săptămînă, sub presiunea maselor.

Desfășurarea revoluției din Transilvania în a doua jumătate a anului 1848

Printr-o politică greșită a guvernului ungar, dar mai ales prin politica reacționară a guberniului și a nobilimii din Transilvania, prin ațîțarea la maximum a sentimentelor naționale, s-a creat o situație în care conflictul armat putea să izbucnească din moment în moment. Semnalul pentru acest conflict l-au dat evenimentele externe, ruptura între Curtea imperială și conducătorii revoluției ungare.

După înfrîngerea din iunie a eroicei insurecții a proletariatului din Paris, contrarevoluționarii din toată Europa au trecut la contraofensivă. Așa cum arată Engels, burghezia era atît de zdruncinată de însăși victoria clasei sale, încît în toate țările ea s-a refugiat în brațele reacțiunii monarho-feudale abia răsturnate [1]. Curtea din Viena, sprijinindu-se pe burghezia austriacă și pe resturile feudalității, credea că a sosit timpul să retragă o bună parte dintre concesiile făcute de frica revoluției. Împăratul a dizolvat parlamentul ungar, a anulat toate legile votate, chiar și pe cele sancționate de dînsul, și a trimis un comisar imperial la Pesta să facă « ordine », declarînd starea de război în Ungaria și în principatul Transil-

[1] F. Engels, *Introducere* la K. Marx, *Luptele de clasă în Franța (1848—1850)*, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 9.

vaniei. Sub presiunea elementelor revoluționare maghiare, s-a constituit la 10/22 septembrie Comitetul de apărare a patriei, avînd în frunte pe Kossuth, fără a se înlătura dinastia Habsburgilor. În această perioadă, pentru a combate elementele capitulante din sînul nobilimii, Kossuth s-a aliat cu tabăra revoluționarilor plebei și cu aripa stîngă a Adunării. Nerecunoscînd dreptul regelui de a dizolva Camera, aceasta își ținea mai departe ședințele. Deputații sași au părăsit Pesta, nevoind să ajungă în conflict cu monarhul; majoritatea deputaților romîni a rămas credincioasă revoluției din Ungaria și luptei antihabsburgice.

În principatul Transilvaniei, armata imperială, inclusiv regimentele grănicerești romîne din Orlat și Năsăud, a început pregătirile de luptă împotriva « rebelilor ». Zvonul răspîndit de agenții habsburgici — că nobilii vor să-și înființeze o armată pentru a reintroduce, împotriva voinței împăratului, iobăgia — aflase crezare în regiuni întregi, cu atît mai mult cu cît mulți dintre nobilii moșieri căutau prin toate mijloacele să-și mențină în dependență țărănimea. Astfel, mii de țărani romîni și maghiari din Sălaj treceau pe teritoriul regimentului din Năsăud pentru a nu fi recrutați în armata ungară. În unele părți, de pildă la Luna (comitatul Turda), s-a ajuns la reprimarea sîngeroasă a mișcării țărănești îndreptate împotriva recrutărilor.

În atmosfera aceasta s-a întrunit a treia adunare de la Blaj; ea a ținut 10 zile, între 3/15 și 13/25 septembrie. Au venit peste 20 000 de țărani, de astă dată înarmați cu furci, lănci, puțini cu puști. În tot decursul verii, nobilii moșieri au încercat să-i silească pe țărani, în ciuda « libertății » proclamate, la robote; pe jeleri îi alungau de pe pămînturile alodiale, aduceau pe capul satelor care voiau să-și redobîndească pășunile răpite de ei forțe militare, iar la hotarul comunelor ridicau spînzurători. Țăranii au venit la Blaj cu hotărîrea ca de aici să pornească de îndată împotriva nobililor moșieri, dușmanii lor de veacuri, și împotriva tuturor celor care susțineau urgisita domnie nemerească; « ... de ar fi mai cutezat atunci vreun cărturar romîn... — scrie Bariț iu — să zică poporului romîn mai stați, mai așteptați; cereți mai întăi de la gubern comisiune și satisfacțiune pentru sîngele vărsat, cred că unul ca acela ar fi ieșit din adunare cum n-ar fi știut, sau poate nici nu ar fi mai ieșit viu de acolo » [1]. Conducătorii adunării — Axente Sever, Avram Iancu, Iovian Bradu —, precum și membrii Comitetului veniți din Sibiu abia în 13/25 septembrie — Bărnuțiu, Laurian și Papiu-Ilarian — n-au făcut decît să dea glas adîncii neîncrederi a maselor față de cîrmuirea nobilimii maghiare, să formuleze hotărîrile adunării în așa fel încît acestea să poată fi înaintate forurilor din Viena.

Astfel, adunarea a declarat că nu recunoaște « uniunea » Transilvaniei cu Ungaria, în contra căreia a protestat înainte. Se cerea o dietă compusă din deputați romîni, germani și maghiari, aleși proporțional cu populația aparținînd fiecăreia dintre aceste națiuni. Se cerea mai departe guvern provizoriu, ales pe

[1] G. Bariț iu, *op. cit.*, vol. II, p. 243.

aceleaşi baze. Adunarea susţinea din nou revendicările ţărănimii: pretindea să nu se mai trimită execuţii militare la sate, « să înceteze tot felul de robote, spre a nu mai lăsa drum deschis apăsărilor şi jafurilor foştilor domni de pămînt şi dregătorilor din comitate ». În sfîrşit, adunarea proclama în numele

Fig. 20. — Andrei Mureşanu (1816—1863).

naţiunii romîne că principatul Transilvaniei recunoştea ca suveran numai pe împărat [1].

Fără îndoială, masele ţărăneşti romîne din principatul Transilvaniei au pornit, şi în toamna anului 1848, pe drumul luptei de clasă împotriva asupririi nemeşimii proprietare maghiare. « Ţărănimea — scrie Iorga — avea întîi amintirea lucrurilor din 1784... pentru libertate de sarcini, pentru dreptul asupra muncii sale, pentru stăpînirea asupra pămîntului... erau gata să se răscoale, ca bunicii şi părinţii lor odinioară, toţi aceşti fii nedreptăţiţi şi batjocuriţi ai ţerii » [2]. Comitetul din Sibiu, în frunte cu Bărnuţiu, a căutat însă să pună această mişcare antifeudală în slujba taberei împărăteşti, în credinţa că împă-

[1] G. Barițiu, *op. cit.*, vol. II, p. 248—249.
[2] N. Iorga, *Istoria romînilor din Ardeal şi Ungaria*, Bucureşti, 1915, p. 142—143.

ratul, văzînd «rebeliunea ungurească» şi atitudinea favorabilă faţă de dinastie a conducătorilor romîni, va consimţi ca principatul Transilvaniei, în baza majorităţii romîneşti, să devină şi în ce priveşte cîrmuirea şi administraţia o ţară romînească. Bărnuţiu, împreună cu alţi intelectuali romîni, avea părerea că Transilvania era menită să formeze punctul de plecare pentru unirea ţărilor romîne, fie şi sub împărăţia Habsburgilor. Iancu a pornit, urmat de alţi « prefecţi » şi « tribuni », în fruntea maselor de ţărani — ca un adevărat conducător de oaste ţărănească — pentru nimicirea puterii nemeşeşti, văzînd în nemeşimea maghiară duşmanul de frunte al eliberării sociale şi naţionale a romînilor din Transilvania; el voia o ţară romînească, condusă de cei mai buni romîni, adevăraţi prieteni ai poporului.

Lupta încinsă în principatul Transilvaniei între romîni şi maghiari a constituit o grea lovitură pentru cauza revoluţiei şi a contribuit în mare măsură la înfrîngerea luptei revoluţionare a popoarelor din Imperiul austriac de către forţele unite ale reacţiunii europene; vina nu o poartă poporul maghiar, care lupta pentru independenţa sa, ci acei conducători care duceau — precum scrie autorul sovietic Narocinițki — în regiunile slave şi romîneşti o politică de asuprire şi de maghiarizare forţată [1], precum şi acei romîni, slovaci, sîrbi şi croaţi care vedeau în Habsburgi pe aliaţii poporului romîn şi ai popoarelor slave din Imperiul austriac.

Politica cercurilor conducătoare maghiare din principatul Transilvaniei a revoltat nu numai Comitetul naţional din Sibiu, ci şi pe acei intelectuali romîni care de la începutul revoluţiei s-au străduit necontenit să unească forţele revoluţionare romîne şi maghiare. Din rîndurile acestor intelectuali s-au recrutat, desigur, autorii memoriului datat la 4/16 septembrie 1848 şi trimis sub semnătura « Romînii ardeleni » parlamentului ungar. Autorii memoriului rugau cu insistenţă parlamentul şi guvernul ungar să pună capăt « absolutismului unguresc, tiraniei şi jecmănirii din partea dregătorilor comitatelor ». Ei atrăgeau atenţia parlamentului că numai cu promisiuni şi cu măsuri teroriste nu se putea cîştiga poporul romîn. Memoriul a ajuns la Pesta şi s-a propus să se trimită o comisie la Blaj; mai tîrziu s-a revenit, întrucît conducătorii Comitetului romîn declaraseră că memoriul nu le aparţinea lor, de altă parte guvernul ungar se simţea destul de tare să zdrobească mişcarea naţională şi socială a romînilor din Transilvania [2].

În vederea luptei armate, Comitetul naţional a hotărît înfiinţarea a 15 legiuni romîne, formate pe ţinuturi. În fruntea fiecărei legiuni s-a numit un prefect şi un viceprefect; legiunile se împărţeau în cete, comandate de tribuni şi vicetribuni. Se cereau, în afară de arme, ofiţeri austriaci ca instructori şi

---

[1] A. Narocinițki, *Tradiţiile revoluţiei ungare din 1848—1849 şi contemporaneitatea*, în *Kommunist*, 1957, nr. 3, p. 72 (trad. romînă).

[2] I. Tóth Zoltan, *Kossuth és a nemzetiségi kérdés 1848—49-ben*, în *Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára*, Budapesta, 1952, vol. II, p. 301.

conducători pentru fiecare legiune de la comandamentul imperial din Sibiu, generalul Puchner. După 18 zile de ezitare, acesta a acordat ceva arme şi cîţiva ofiţeri austriaci [1]. «Prefecţii» şi «tribunii» se recrutau dintre tineri intelectuali romîni, avocaţi, cancelişti, studenţi care făceau dreptul sau teologia, preoţi şi învăţători. Printre conducători erau şi cîţiva romîni moldoveni şi munteni veniţi după înăbuşirea revoluţiei din Ţara Romînească în principatul Transilvaniei [2].

Generalul comandant austriac din Transilvania, baronul Puchner, a dat ordin legiunilor romîne să dezarmeze gărzile naţionale ungureşti. Multe dintre aceste gărzi înăbuşiseră cu cruzime în timpul verii mişcările de eliberare ale ţăranilor romîni; lăncierii romîni erau bucuroşi că acuma o să răzbune nu numai năpăstuirile din ultimele luni, ci o asuprire de veacuri. În multe locuri gărzile naţionale maghiare s-au împotrivit, s-a ajuns la «un război barbar» cum scrie Bălcescu, la cruzimi groaznice, comise din ambele părţi. Fapt e că poporul (în multe părţi ţăranilor romîni li se alăturau şi foştii iobagi maghiari) s-a ridicat cu toată puterea pentru a distruge proprietatea feudală, precum şi administraţia nemeşească.

În scurt timp, exceptînd scaunele secuieşti şi cîteva oraşe, gărzile maghiare au fost dezarmate. S-a introdus administraţia romînească în mai multe comitate, în Făgăraş, Alba Inferioară, Cetatea de Baltă (Tîrnava), Hunedoara, Zărand. S-au ales funcţionari şi judecători romîni, iar în unele ţinuturi limba romînă a devenit limba oficială. Comitetul romînesc era considerat de către popor ca «guvern romînesc», la care ţăranii romîni veneau cu plîngeri în problemele lor [3].

În noiembrie 1848, trupele imperiale au devenit stăpîne pe întregul principat, în afară de ţinutul Trei Scaune. Conducătorii oraşului Cluj, contele Mikó Imre şi judele prim Groiss Gusztáv, s-au grăbit să-l asigure pe generalul-comandant Puchner de devotamentul lor. Aristocraţia liberală maghiară din principatul Transilvaniei — cea «aulică» n-a încetat să fie de partea Habsburgilor — era gata să se supună Curţii din Viena, sub rezerva ca trupele imperiale să le apere moşiile împotriva ţăranilor răsculaţi. Generalul Puchner, el însuşi moşier şi aristocrat, a ordonat ca legiunile romîne să depună armele, ameninţîndu-le cu tunurile artileriei imperiale. Clujul capitulînd în faţa trupelor austriace, condiţia principală a conducerii oraşului a fost ca lăncierii romîni să nu intre în oraş, ci numai trupele regulate; comandantul austriac a acceptat această condiţie — romînii n-aveau ce căuta în capitala Transilvaniei, chiar dacă victoria fusese obţinută prin sîngele lor. Au început să se manifeste urmările nefaste ale unei alianţe nefireşti dintre romînii din principatul Transilvaniei, care se luptau pentru eliberarea socială şi naţională, şi dinastia habsburgică, unul dintre pilonii de bază ai contrarevoluţiei europene.

---

[1] G. Barițiu, *op. cit.*, vol. II, p. 309—311.
[2] *Ibidem*, p. 525.
[3] *Ibidem*, p. 314.

Romînii din Banat, Crişana şi Maramureş au mers, în parte, cu revoluţia ungară. În rîndurile iobagilor, deveniţi stăpîni pe pămîntul urbarial în urma revoluţiei, dispoziţiile autorităţilor aflau mai curînd ascultare, pe cînd jelerii, atît romîni, cît şi maghiari, îşi manifestau nemulţumirea, căci nu primiseră pămînt şi au rămas tot în dependenţă faţă de moşieri. În unele părţi, cum erau Crişana şi Banatul, ţăranii nemulţumiţi s-au ridicat împotriva domniei nemeşeşti; s-a ajuns la mişcări care au fost înăbuşite. În general, se poate spune că ţăranii romîni din Transilvania de vest mergeau pe acelaşi drum cu ţăranii maghiari de condiţii sociale egale. Intelectualii romîni din părţile de vest ale Transilvaniei au luat parte la viaţa de stat a Ungariei, deputaţii romîni şi-au ridicat glasul în repetate rînduri atît pentru drepturile naţionale, cît şi pentru revendicările ţărăneşti [1]. Murgu a cerut cu toată tăria în cuvîntarea sa din 14/26 august 1848 să se respecte voinţa poporului romîn exprimată în adunarea de la Lugoj, iar deputatul Dragoş a înaintat un proiect de lege menit să garanteze folosirea limbii romîne în biserică, şcoală şi administraţie. Din Camera ungară făceau parte şi cîţiva deputaţi romîni, ca Alexandru Bohăţel, Constantin Papfalvi, aleşi în principatul Transilvaniei.

Deputaţii romîni au militat, în ciuda politicii greşite a conducătorilor maghiari în problema naţională, pentru o colaborare frăţească revoluţionară romîno-maghiară. Ei erau convinşi că, prin dobîndirea şi asigurarea drepturilor cetăţeneşti, poporul romîn va găsi o soluţie justă şi în problema naţională.

Situaţia era deosebit de complexă în toată monarhia. Ţăranii din Croaţia — se spune în monografia privind revoluţiile din 1848 redactată de istoricii sovietici Potemkin şi Molok — au luptat în armatele sugrumătorilor revoluţiei, în armatele lui Radetzky şi Jelačić. Dar, în acelaşi timp, în 1848, mulţi părinţi sau fraţi ai soldaţilor lui Radetzky şi Jelačić, la ei acasă, în satele lor, s-au ridicat împotriva asupririi feudale, tăiau pădurile moşierilor şi ucideau pe paznicii lor, iar în unele locuri răsturnau chiar puterea locală. Din rîndurile ţăranilor slovaci s-au format detaşamente care luptau sub steag austriac, dar ţărănimea săracă slovacă a luat în stăpînire pămînturile moşiereşti [2].

Nu se poate pierde din vedere faptul că mişcările antifeudale ale romînilor din Transilvania au avut pe lîngă caracterul lor social şi un caracter naţional şi că această luptă pentru înlăturarea jugului feudal şi naţional era în concordanţă cu obiectivele generale ale revoluţiei burghezo-democratice, obiective ce urmăreau instituirea unei noi orînduiri în Europa. Libertatea individuală — scria Bălcescu la începutul lui iunie 1849, vorbind de cauzele conflictului dintre romîni şi unguri — nu e suficientă; naţiunile vor libertate naţională. Le-am spus maghiarilor că voi aţi zis — scria Bălcescu în aceeaşi scrisoare referindu-se la cuvintele lui Kossuth adresate încă în aprilie 1848 unei delegaţii sîrbeşti, cuvinte care au

[1] Szabó E., *op. cit.*, p. 283, 285 şi 291.

[2] F. V. Potemkin şi A. I. Molok, *Революции 1848—1849* гг., vol. II, Moscova, 1952, p. 471, 472.

făcut ocolul la toate popoarele din Ungaria şi Transilvania — că dreptul la naţionalitate cu sabia se ia: astfel naţiunile au căutat o altă alianţă [1]. Cu cîteva luni înainte, venind din Transilvania şi Banat, în scrisoarea sa de la sfîrşitul lui decembrie 1848 Bălcescu arăta importanţa luptei romînilor: « crez că acum soarta romînimei va fi mult îmbunătăţită şi că Transilvania şi Banatul, desmădulate de Ungariea, s-a apropiat mult de unirea cu noi » [cu Principatele Romîne dunărene]. În aceeaşi scrisoare el constata că « Din nenorocire mişcarea romînilor, care e dreaptă într-aceea că ungurii erau ciocoii lor şi le refuza naţionalitatea, a profitat reacţiei împărăteşti... Comitetul romîn... se află cu totul sub poruncile lui General-Komando... Spre a scăpa din această poziţie, am povăţuit pe Comitet ca să convoace o adunare naţională, care să înceapă a organiza Transilvaniea ca o ţară romînească şi a o declara astfel ». În aceeaşi scrisoare stabileşte şi vina cercurilor conducătoare maghiare, scriind: « Eu aş fi dorit ca ungurii să se fi purtat altfel, să nu fi provocat pre romîni şi să se fi înfrăţit cu dînşii, căci lucrurile ar fi loat o faţă cu totul alta; şi imperiul austriac se desmădula » [2].

În principatul Transilvaniei s-a ajuns la situaţia că unii glotaşi romîni erau uneori folosiţi ca trupe auxiliare ale armatei austriece; în acelaşi timp ţăranii romîni îşi duceau însă şi lupta împotriva nobilimii proprietare maghiare. Această nobilime cerea ajutor împotriva ţăranilor răsculaţi de la guvernul ungar, dar foarte mulţi moşieri erau gata să cadă la învoială cu comandamentul austriac, dacă acesta îi va apăra împotriva ţărănimii răsculate. În Adunarea naţională ungară, majoritatea deputaţilor era împotriva oricăror concesii faţă de revendicările ţărănimii fără pămînt şi nu voia să ştie de acordare de drepturi naţionale popoarelor slave şi poporului romîn. O parte mare a deputaţilor căuta să frîneze mersul revoluţiei şi, temîndu-se de avîntul revoluţionar al maselor, era gata să cadă la înţelegere cu Habsburgii. Deputaţii radicali, care se situau în problema ţărănească, precum şi în lupta împotriva contrarevoluţiei, pe poziţii înaintate, formau o mică grupare în Adunarea naţională (grupului radical i se raliau şi cîţiva deputaţi romîni). Atitudinea şovăielnică a parlamentului a influenţat mult mersul revoluţiei din Ungaria.

În timp ce o parte a ţărănimii romîne din principatul Transilvaniei se lupta sub pajura imperială, ţărani romîni din Bihor şi Arad au fost recrutaţi în armata revoluţionară şi au săvîrşit acolo multe acte de vitejie, recunoscute în repetate rînduri de generalul revoluţionar polonez Bem.

Ţinînd seama de complexitatea situaţiei, în revoluţia din Transilvania se împleteau lupta antifeudală a maselor romîne şi maghiare pentru pămînt, lupta poporului şi a burgheziei pentru drepturi naţionale şi pentru asigurarea unui teritoriu romînesc scăpat de dominaţie străină, precum şi participarea multor

[1] N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV *Corespondenţă*, ediţie îngrijită de G. Zane, Ed. Acad. R.P.R. (Bucureşti), 1962, p. 118—119.
[2] *Ibidem*, p. 119.

mii de romîni din Transilvania de vest la acțiunile militare ale armatei revoluționare maghiare. Revoluția din Transilvania cuprindea, de asemenea, lupta secuilor din Trei Scaune împotriva cotropirii trupelor austriece, lupta orășenimii sărace și a muncitorimii pentru păstrarea și dezvoltarea cuceririlor revoluționare. Punerea din partea Comitetului din Sibiu a glotașilor romîni în serviciul comandamentului austriac, precum și folosirea unor detașamente secuiești sau de gărzi naționale maghiare pentru execuții militare împotriva satelor romînești care voiau pămînt și libertate, n-a făcut decît să întărească contrarevoluția.

Pentru mișcarea revoluționară a secuilor, o deosebită importanță a avut-o adunarea din 3/15—4/16 octombrie de la Lutița (Agyagfalva). Adunarea a constituit un punct culminant al luptei contra absolutismului habsburgic: secuii, sprijinindu-se pe puterea lor armată, au desființat administrația militară și civilă de pe teritoriul secuiesc, administrație subordonată Curții de la Viena; s-a hotărît ca toți bărbații secui să pornească, fără a se mai întoarce acasă de la adunare, împotriva imperialilor. La început, oastea secuiască a avut succese; trupele austriece de sub comanda locotenent-colonelului Urban au fost bătute, orașul Reghin s-a predat. Sub influența unor nemeși proprietari, izgoniți de pe moșiile lor de țăranii romîni, o parte a formațiilor secuiești s-a îndreptat împotriva comunelor romînești și săsești, care au fost incendiate și prădate; în urma acestor acțiuni, disciplina oastei a fost subminată. Mulți secui au plecat în satele lor; bătălia de la Tîrgu-Mureș, la începutul lunii noiembrie, a însemnat distrugerea oastei secuiești de către armata imperială.

În lupta ce s-a încins în toamna anului 1848, secuimea n-a avut o atitudine unitară. Mulți secui din Ciuc au fost ademeniți de preoții catolici și ofițerii imperiali să treacă de partea împăratului. În scaunul Odorhei și în Trei Scaune, un număr mare de secui au devastat, în unele locuri împreună cu lăncierii romîni, curțile domnești și au măcelărit pe nemeșii căzuți în mîinile lor. Au fost astfel prădate curțile nemeșilor proprietari din Micloșoara, Aita Mare și Belin [1]. O rezistență puternică împotriva trupelor imperiale a fost organizată în Trei Scaune: fostul caporal din regimentul grăniceresc secuiesc Gábor Áron, instalînd un atelier la Tîrgu-Secuiesc, a reușit să toarne peste 60 de tunuri din clopotele bisericilor; formațiunile secuiești au și ținut piept pînă spre sfîrșitul lunii decembrie 1848 armatelor austriece.

În 7/19 septembrie, cei șase deputați sași au părăsit parlamentul ungar, iar la sfîrșitul lunii septembrie sașii au hotărît să nu mai recunoască « uniunea » principatului Transilvaniei cu Ungaria și să se lupte sub comandă împărătească. Deși erau aliați cu romînii din principatul Transilvaniei, foarte curînd s-au ivit disensiuni serioase între romîni și sași, aceștia ținînd să-și mențină stăpînirea pe « pămîntul crăiesc », în ciuda faptului că și pe acest pămînt romînii formau majoritatea populației. Cîțiva intelectuali germani care se stabiliseră

[1] Johann Czetz, *op. cit.*, p. 134—135.

la Braşov, urmaţi de foarte puţini saşi, au mers, îndată ce li s-a oferit ocazia, alături de revoluţia ungară.

Burghezia germană (şvăbească) din Banat, avînd unele interese comune cu cea maghiară, a mers mult timp alături de guvernul ungar; după actul de detronare a Habsburgilor, temîndu-se de o radicalizare accentuată a mişcării, ea a părăsit însă cauza revoluţiei.

Muncitorii mineri şi din topitorii din regiunile Baia Mare şi Reşiţa, romîni, germani şi maghiari, au participat activ la revoluţie. Astfel, cînd în noiembrie un detaşament austriac a atacat Reşiţa, 400 de muncitori au respins duşmanul [1].

Luptele de la sfîrşitul anului 1848 şi din anul 1849. Apărarea teritoriului Munţilor Apuseni ca ţară romînească în primăvara şi vara anului 1849

În a doua jumătate a lunii decembrie, situaţia s-a schimbat în mod radical, prin intrarea în acţiune a trupelor revoluţionare comandate de generalul Bem. Iosif Bem, vechi luptător pentru libertatea poporului polon, care se luptase şi la Viena, nu avea la început decît circa 8 000 de oameni slab înarmaţi, recrutaţi în grabă; totuşi el a dus o campanie victorioasă în Transilvania [2]. El a ştiut să însufleţească oştirea, să-i dea conştiinţa că luptă pentru libertatea popoarelor. Un ajutor efectiv îl dau voluntarii veniţi din toate părţile Europei, în primul rînd voluntarii austrieci (legiunea vieneză consta din 600 de oameni) şi cei polonezi. E de relevat că în oastea lui Bem luptau şi peste 3 000 de romîni [3]. Armata aceasta nu mai era o armată cu caracter nemeşesc (în ce priveşte conducerea) şi exclusiv maghiară, lupta antihabsburgică şi antiţaristă primea o largă bază populară şi internaţională, întrucît Bem avea legături şi cu Comitetul revoluţionar polon. Se creau astfel condiţii favorabile unei colaborări între mişcarea de eliberare socială şi naţională romînă şi mişcarea revoluţionară maghiară. Bem a căutat să îndepărteze din armată elementele contrarevoluţionare pe care numai setea de a se răzbuna asupra ţărănimii romîne care se ridicase împotriva asupritorilor ei îi adusese în armata ungară. A introdus o disciplină de fier, pedepsind pe ofiţerii şi subofiţerii care se purtau neomenos cu trupa, mai ales cu soldaţii romîni sau de alte naţionalităţi. Ca vechi revoluţionar, Bem a ştiut să îmbine lupta pentru dezrobirea poporului său cu cauza revoluţiei europene. Intrînd la 13/25 decembrie 1848 în capitala Transilvaniei, a lansat imediat o proclamaţie în care declara că n-a venit pentru a asupri popoarele, ci ca să combată despotismul. Să se uite neînţelegerile trecutului, iar romînii şi saşii să se alăture cauzei libertăţii. Bem s-a şi ţinut de cuvînt, a acordat o amnistie largă şi în calitate de comandant în Transilvania nu tolera, pe cît îi stătea în putinţă, acte de răzbunare

[1] Spira György, *A magyar forradalom 1848—1849-ben*, Budapesta, 1959, p. 429—430.
[2] K. Marx şi F. Engels, *Bem*, în K. Marx — F. Engels, *Opere* vol. 14, Ed. politică, Bucureşti, 1963, p. 146.
[3] G. Barițiu, *op. cit.*, vol. II, p. 396.

ale nobililor moşieri împotriva foştilor iobagi. El a făcut, după cum spunea Bălcescu la 26 aprilie/8 mai 1849 într-o scrisoare a sa către Ghica, ca maghiarii, secuii, romînii şi nemţii să fraternizeze între dînşii în Transilvania [1].

Succesele lui Bem au fost fulgerătoare; pînă în martie 1849, toate trupele imperiale austriece au fost izgonite din Transilvania. Din martie « pînă-n luna lui mai, Bem improvizase din Transilvania un corp de 30 mii cu 110 tunuri... El singur a făcut în 6 săptămîni atîta cît n-au ştiut să facă 6 generali austriaci în 6 luni de zile... » [2]. S-au retras şi trupele ţariste, chemate în ajutor de către comandantul austriac, de episcopul Şaguna şi de patricienii saşi. Bariţiu fusese ameninţat cu împuşcarea de către un preot din Săcele pentru că se opusese, ca şi majoritatea Comitetului romîn din Sibiu, chemării trupelor ţariste [3].

Chemarea trupelor ţariste n-a constituit singura decepţie pentru conducătorii transilvăneni romîni; o lovitură grea dată aşteptărilor şi speranţelor romîne a constituit-o şi aşa-numita « constituţie » imperială din 20 februarie/4 martie 1849, dată de noul împărat. Francisc Iosif I îi urmase la tron, la 20 noiembrie/2 decembrie 1848, lui Ferdinand; « camarila de la Olmütz — scrie Engels — a înfăptuit lovitura de mult pregătită. Ea l-a silit pe idiotul Ferdinand, care se compromisese prin concesiile făcute revoluţiei şi-şi pierduse orice autoritate, să abdice şi a urcat pe tron, ca unealtă a ei, pe tînărul Franţ-Iosif, fiul Sofiei » [4]. Departe de a admite unirea romînilor din monarhia habsburgică într-un mare stat romînesc, romînii urmau să fie mai departe divizaţi în mai multe provincii; se înfiinţa o voivodină pentru sîrbi de care ţineau şi părţi ale Banatului. De altfel, toate provinciile acestea nu aveau decît o autonomie restrînsă; problemele importante rămîneau în competenţa organelor centrale ale imperiului, dependente numai de împărat.

În preajma ocupării Sibiului (27 februarie/11 martie 1849) de către trupele lui Bem, Comitetul naţional şi un număr însemnat de intelectuali romîni s-au refugiat în Ţara Romînească. Primirea făcută acestora de către oficialităţi n-a fost de loc prietenească; boierii conservatori îi acuzau pe intelectualii transilvăneni că ar fi agitat pe ţărani împotriva proprietăţii boiereşti, iar comandamentul militar ţarist îi invinuia de propagandă antiţaristă. 80 de intelectuali romîni, în frunte cu Bariţiu, Bărnuţiu, Cipariu, au fost arestaţi; unii au fost ţinuţi 5—6 săptămîni închişi prin cazărmi şi grajduri [5]. Eliberaţi, o parte dintre ei au plecat în Moldova, alţii în Bucovina; Bărnuţiu a plecat la Constantinopol, iar de acolo, ceva mai tîrziu, la Viena, unde erau încă unii conducători romîni, în frunte cu Laurian. Şaguna, bănăţeanul Mocioni şi bucovineanul Hurmuzaki au înaintat împreună mai multe memorii guvernului austriac, cerînd unirea

---

[1] N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 161.
[2] G. Bariţiu, *op. cit.*, vol. II, p. 486.
[3] N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 123.
[4] F. Engels, *Ungaria*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 6, Ed. politică, Bucureşti, 1959, p. 567.
[5] G. Bariţiu, *op. cit.*, vol. II, p. 574—575.

ținuturilor cu populație romînă din Imperiul habsburgic într-o provincie dependentă direct de Viena. Tratativele din Viena, continuate pînă în septembrie 1849, n-au dat nici un rezultat; ele au demonstrat perfidia Curții din Viena și jocul ei cinic cu interesele popoarelor din monarhie. Membrii Comitetului veniți la Viena și-au pierdut legătura cu populația romînă și nici n-au mai influențat evenimentele din Transilvania.

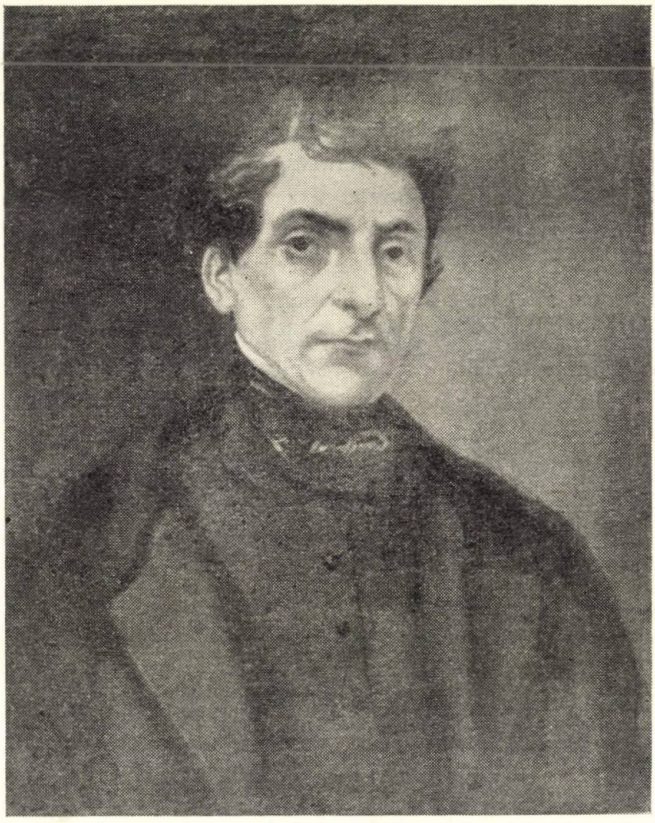

Fig. 21. — Stephan Ludwig Roth.

În Brașov a apărut ziarul *Espatriatul*, redactat de scriitorul revoluționar Cezar Bolliac, iar în limba germană, în *Kronstädter Zeitung* scriau Anton Kurz și Maximilian Moltke în favoarea prieteniei și luptei comune a popoarelor împotriva despotismului. La Cluj a apărut o nouă gazetă, *Honvéd*. În primul număr al ziarului *Espatriatul*, la 25 martie 1849, Bolliac a adresat un apel romînilor, în care se spunea: « Fraților romîni!... Pătrundeți-vă odată de acest adevăr... astăzi este o singură luptă în toată Europa, este lupta între libertate și tiranie, între popoare și dinastii. Dinastiile își dau mîna din toate părțile spre a-și propti tronurile ce se surpă, și toată speranța

ce le-a mai rămas este neînțelegerea și învrăjbirea popoarelor între ele »[1]. Din nefericire, intențiile bune ale generalului revoluționar Bem au fost adeseori dejucate de către unii conducători maghiari, ei înșiși proprietari de moșii sau legați de interesele nemeșimii proprietare. Acești nemeși credeau că a venit timpul să se răzbune pe romîni, care devastaseră curțile domnești, și pe «ațițătorii » sași și intelectuali romîni. Comisarul gubernial pentru Transilvania,

Fig. 22. — Generalul Iosif Bem (1794—1850).

Csány, declara amnistia dată de Bem ca nevalabilă și a instituit « tribunale de sînge » pentru pedepsirea « trădătorilor ». Un astfel de tribunal a condamnat la moarte, la Cluj, pe eruditul profesor și pastor sas Stephan Ludwig Roth. Kossuth a afirmat că această execuție s-ar datora unei « neînțelegeri »; în adevăr, moartea lui Roth, precum și moartea lui Buteanu, Dragoș și a atîtor alți luptători, a fost o urmare a urii naționale ațîțate de către ofițerii și agenții habsburgici, de nemeșimea proprietară maghiară, de naționaliștii burghezi maghiari, romîni și sași.

În martie 1849 aproape întregul teritoriu al principatului Transilvaniei era în mîinile armatei lui Bem. În aprilie, armata lui Bem intra în Banat, ocupînd

[1] *Espatriatul*, Brașov, nr. 1 din 25 martie 1849.

Caransebeşul şi Lugojul; populaţia îl întîmpina ca pe un eliberator. La 4/16 mai, întregul Banat, cu excepţia cetăţii Timişoara, era eliberat de sub dominaţia habsburgică. Marx şi Engels apreciau mult poziţia revoluţionară a lui Bem.

După ce arătau că în Transilvania Bem «a avut meritul de a împiedica cruzimile inutile şi lipsite de simţ politic», ei scriau: «Politica lui de conciliere a naţionalităţilor învrăjbite l-a ajutat ca în cîteva luni să-şi sporească efectivul armatei sale pînă la 40 000—50 000 de oameni şi să dispună, în cadrul ei, de cavalerie şi artilerie suficientă»[1].

Din întregul principat al Transilvaniei, armatelor ungare le rezista numai regiunea Munţilor Apuseni — cercurile Cîmpeni, Abrud şi părţile muntoase ale cercurilor Ilia, Huedin, Turda şi Zărand —, care cuprindea în total o zecime din principatul Transilvaniei, avînd o populaţie de aproximativ 150 000 de locuitori [2]. Aici se refugiaseră, după înfrîngerea austriecilor, mulţi glotaşi romîni, împreună cu prefectul Vlăduţiu. Sub comanda prefectului Avram Iancu, ţăranii romîni s-au organizat milităreşte, înarmîndu-se cu lănci de fier şi cu puţine puşti. Avram Iancu era ajutat de prefecţii Axente Sever, Simion Balint, Ioan Buteanu, Ioan Vlăduţiu şi Vasile Moldovanu. Comandamentul armatei ungare a hotărît împresurarea ţinuturilor muntene cu un cordon militar care trecea prin Ciucea, Huedin, Cluj, Turda, Aiud, Deva, Brad, Vaşcău, Oradea, şi care însuma 13 000—21 000 de oameni. Rezistenţa romînilor era determinată de faptul că guvernul maghiar continua să nu recunoască dreptul la existenţă naţională al romînilor, iar amnistia proclamată de Bem nu era respectată de autorităţile maghiare dominate de nobilime.

Bem voia să ajungă la o înţelegere cu romînii şi saşii pentru a se îndrepta cu toată oastea împotriva armatelor împărăteşti, în timp ce cercurile conducătoare maghiare pretindeau capitularea fără nici o condiţie, iar nobilii proprietari voiau să pedepsească pe romînii «răsculaţi» pentru omorurile din Zlatna, (12/24 octombrie 1848), incendierea Aiudului (27—28 decembrie 1848/8—9 ianuarie 1849), uitînd cîte fărădelegi săvîrşiseră ei împotriva iobagilor, cîte sate romîneşti incendiaseră şi devastaseră în decursul verii anului 1848 prin execuţii militare. Se credea că glotaşii romîni vor putea fi bătuţi fără nici o greutate; mai întîi fu trimis un detaşament sub comanda lui Csutak, apoi expediţia rămînînd fără rezultat, au fost trimise, în luna mai, noi trupe, sub comanda maiorului Hatvani. Acesta a fost bătut în două rînduri. Primul atac s-a produs prin surprindere, la începutul lunii mai, în timp ce erau duse tratative pentru împăcare de către deputatul Ioan Dragoş, venit cu învoirea lui Kossuth. Întrucît Dragoş promisese armistiţiu, romînii n-au putut apăra Abrudul, care a fost cucerit. Hatvani a arestat imediat pe prefecţii Ioan Buteanu şi Dobra, precum şi pe alţi conducători romîni; Avram Iancu de-abia a putut scăpa. Sub condu-

[1] K. Marx şi F. Engels, *Bem*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 14, Ed. politică, Bucureşti, 1963, p. 147.

[2] G. Bariţiu, *op. cit.*, vol. II, p. 525.

cerea lui Avram Iancu, a lui Simion Balint, a lui Ioan Vlăduțiu și a altora, românii au contraatacat, recucerind Abrudul, de unde au alungat pe Hatvani, care a fugit din munți numai cu cîteva sute de oameni. Înainte de retragere, el a ordonat împușcarea lui Dobra, iar pe Buteanu l-a executat mai tîrziu. La recucerirea Abrudului, românii l-au omorît pe Dragoș, crezîndu-l înțeles cu Hatvani. După o săptămînă, Hatvani a revenit la atac, dar a fost greu înfrînt și de data aceasta, între Roșia și Abrud. La începutul lunii iunie, contele Kemény, care dispunea de 4 000 de oameni și 18 tunuri, a pornit din Brad un nou atac contra românilor, dar a fost și el înfrînt după două săptămîni de lupte grele. Un nou atac a fost dat la începutul lunii iulie de către Vasvári, unul dintre partizanii apropiați ai lui Kossuth. El a fost însă înfrînt în lupta de la Fîntînele, unde a pierit, împreună cu el, cea mai mare parte din oastea sa, inclusiv legiunea vieneză. Aceste lupte au slăbit forțele revoluționare, atît românești cît și maghiare.

Muntenii — cum li se spunea pe atunci locuitorilor din Munții Apuseni, căci « moți » se numeau numai locuitorii a cîtorva comune — s-au luptat cu o vitejie fără seamăn, au îndurat tot felul de lipsuri, regiunea fiind blocată din toate părțile. Încă din vara anului 1848 ei luaseră în stăpînire puținele pămînturi arabile, pășunile și pădurile pentru care purtaseră zeci de ani procese, pentru care trimiseseră înainte zeci de petiții. Au luptat pentru stăpînirea munților lor și astfel se explică dîrzenia cu care s-au luptat pentru acest teritoriu pînă la sfîrșitul revoluției. « Cînd [poporul din Munții Apuseni] — scrie Bălcescu în *Mișcarea românilor din Ardeal la 1848* — rămase slobod de orice povățuire nemțească ce îl paraliza, îl văzurăm desfășurînd toată energia sa, stînd neclintit ca granitul munților săi înaintea dușmanului ce măturase atîtea oștiri mari, regulate și tari... Fusei fericit a găsi acolo, pe acele piscuri uriașe, pe deasupra norilor, o naționalitate și o viață românească înfocată și puternică » [1]. Lupta din primăvara anului 1849 era întemeiată pe o mișcare de masă independentă de influența reacționară a Curții vieneze. Și femeile, mai ales « buciumanele » (locuitoare din comuna Bucium), au luat parte la toate primejdiile, fie că stăteau de pază — rîndurile bărbaților se răriseră în luptele necontenite —, fie că participau la lupte. Sub aspectul revoluției europene, al luptei popoarelor împotriva absolutismului austriac și a despotismului țarist, lupta izolată a românilor din Munții Apuseni pentru pămînt și drepturi naționale n-a putut să dea rezultate; ea trebuia, așa cum a povățuit Bălcescu, să se încadreze în lupta generală pentru libertatea popoarelor. Nu trebuie să pierdem însă din vedere că țăranii români, în frunte cu « craiul munților » Avram Iancu, s-au luptat pentru pămînt, pentru libertate și egalitate națională, împotriva apăsătoarei domnii a nobilimii proprietare. Aceasta se arătase cu totul neînțelegătoare față de justele revendicări ale maselor țărănești. La 16/28 aprilie, însuși Csány, comisarul guvernului maghiar în Transilvania, care încurajase răzbunările contra românilor și sașilor, s-a văzut silit

[1] N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R. (București), 1953, p. 333—334.

să dea o ordonanță în care acuza pe nobilii moșieri că-i sileau pe foștii iobagi la robote, împingîndu-i astfel la răscoală [1]. Autoritățile dominate de nobilime intensificau teroarea contra românilor și sașilor. Indignat contra acestor răzbunări, generalul revoluționar Bem spunea, într-o proclamație dată la 2/14 iunie din Brașov: « Cu mare durere vedem cum că și aceia cari pentru cîștigarea libertății civile și-au vărsat sîngele, libertatea cea adevărată rău înțelegînd-o, asupresc și terorizează și prin aceasta înstrăină simpatia către ocîrmuirea cea maghiară » [2].

Tradițiile luptei populare din Munții Apuseni au rămas vii nu numai în Munții Apuseni ci au contribuit la ridicarea și întărirea conștiinței naționale a românilor din Transilvania. Un timp s-au adăpostit în Munții Apuseni și revoluționari veniți din Țara Românească — Al. Golescu-Albu, Ion Ionescu de la Brad, Gheorghe Adrian, pictorul Iscovescu etc. Marele revoluționar democrat Bălcescu, care a mers el însuși la sfîrșitul lui iulie la Avram Iancu, unde a fost adăpostit apoi de ura reacțiunii habsburgice și țariste, a prețuit mult vitejia și jertfele maselor transilvănene, dar totodată a văzut clar tragicele greșeli ale conducătorilor români și maghiari.

Ca răspuns la « constituția » imperială emisă la 20 februarie/4 martie 1849, menită a provoca o și mai mare desbinare a naționalităților din Imperiul habsburgic, la 2/14 aprilie 1849 Camera deputaților maghiari, întrunită la Debrețin (Dobrițin), a votat legea care detrona pe Habsburgi și declara Ungaria independentă, Kossuth fiind ales guvernator al acesteia. E de accentuat că la acest memorabil act au luat parte și deputații români.

În curînd însă disensiunile din pătura conducătoare maghiară s-au manifestat cu toată tăria. Aristocrații, dintre care mulți se refugiaseră la Curtea din Viena, cerșeau ajutorul țarului împotriva revoluției; o mare parte a nobilimii mijlocii, pentru a nu face concesii maselor lipsite de pămînt, națiunii române și celor slave, a format « partidul păcii », cu scopul de a ajunge la un compromis cu Habsburgii. O dată cu intervenția masivă a trupelor țariste, defetismul a cuprins conducerea armatei; la 28 iulie/9 august, oștile de sud ungare au fost bătute la Timișoara, iar la 1/13 august generalul comandant Görgey a capitulat la Șiria (Világos, comitatul Arad). Cu două săptămîni înainte, armata lui Bem fu învinsă în lupta de la Sighișoara-Albești. Aici cad doi adjutanți ai lui Bem, poetul revoluționar Petöfi și publicistul german Anton Kurz, care au militat pentru înfrățirea revoluționară a popoarelor.

Austria — arată Herzen — și-ar fi dat sufletul, dacă n-ar fi intervenit mîna criminală a țarului Nicolae. S-a întărit din nou acest imperiu reacționar, sprijin al aristocrației latifundiare, dușman al libertății popoarelor. Victoria contrarevoluției în Ungaria a prelungit cu încă șapte decenii existența monarhiei habsburgice, numită cu drept cuvînt o închisoare a popoarelor.

---

[1] G. Barițiu, *op. cit.*, vol. II, p. 776.

[2] Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, vol. II, comentate de Olimpiu Boitoș, Craiova (1940), p. 65.

Străduințele pentru crearea unui front comun revoluționar. Acțiunea lui Bălcescu. Atitudinea lui Iancu

În timpul revoluției, oameni înaintați români, maghiari, germani, polonezi etc. au depus mari eforturi pentru crearea unui front revoluționar al popoarelor dornice de libertate. Pentru unirea forțelor revoluționare europene au militat Marx și Engels în *Neue Rheinische Zeitung*. Deputații români din Camera revoluționară maghiară au atras în mai multe rînduri atenția guvernului ungar asupra necesității satisfacerii cerințelor naționale române, chiar în vederea luptei împotriva dușmanului comun. Eftimie Murgu, Aloisiu Vlad, Alexandru Buda, Ioan Dragoș, Sigismund Pop și alți conducători români s-au străduit din toate puterile, în tot timpul luptelor revoluționare, să asigure drepturi naționale românilor din Transilvania, nu prin intervenții străine, nu prin petiții la curți împărătești, ci prin promovarea unei înțelegeri frățești, revoluționare a națiunilor din Transilvania și Ungaria. Intelectualii români din Transilvania de vest se loveau continuu de naționalismul clasei conducătoare maghiare. Totuși, cîțiva deputați români din Camera maghiară din 1848 au luptat alături de revoluționarii maghiari pînă la căderea revoluției; ei s-au mutat, împreună cu guvernul maghiar și cu parlamentul, urmînd soarta armelor, din oraș în oraș. Acești deputați s-au încadrat în grupul radical al Camerei, alături de acei maghiari care și în problema națională aveau o poziție mai înaintată. Patru deputați români (între care E. Murgu, S. Pop și A. Buda), încredințați că pe calea aceasta se va ajunge la o colaborare revoluționară mai adîncă între români, maghiari, slovaci, sîrbi, croați și germani, au subscris manifestul partidului radical, care cerea transformarea Ungariei într-o republică democrată. În același timp, Ladislau Teleki, trimisul guvernului ungar la Paris, insista mereu să se satisfacă toate cererile rezonabile ale românilor și ale popoarelor slave, scriind lui Kossuth că nu numai Imperiul habsburgic trebuia să dispară, ci și Ungaria Sfîntului Ștefan. Și conducătorii emigrației poloneze stăruiau să se încheie o înțelegere slavo-maghiaro-română. Generalul Bem, în proclamațiile date în orașele transilvane, îndemna la frăția popoarelor. Și publicistul german Anton Kurz, adjutant al generalului Bem, publica în ediția germană a gazetei *Honvéd* un apel înflăcărat, îndemnînd pe români, maghiari și germani să lupte împreună împotriva reacțiunii habsburgice.

O adîncă înțelegere pentru problema revoluției din Transilvania și Ungaria, a relațiilor dintre diferite popoare în cadrul acestei revoluții, a avut Bălcescu. În primăvara anului 1849, Nicolae Bălcescu a venit în Ungaria, unde se aflau și unii revoluționari polonezi, italieni, germani, căci aici era în acel moment focarul luptei împotriva absolutismului. Engels scria în articolul *Ungaria*, apărut la 7/19 mai 1849 în *Neue Rheinische Zeitung*: « războiul ungar a pierdut foarte curînd caracterul său național, pe care îl avusese la început... acest război a căpătat un caracter categoric european... Ungaria independentă, Polonia restaurată, Austria germană ca centru revoluționar al Germaniei, Lombardia

și Italia devenite independente — prin înfăptuirea acestor planuri ar fi fost nimicit tot sistemul de state din Europa răsăriteană » [1].

Ținînd seama de situația internațională, emigrația revoluționară romînă din Constantinopol a dat mandat lui Bălcescu să ia legătură cu guvernul ungar. « Eu sînt acreditat — scria Bălcescu din Constantinopol — și am a mă înțelege și cu sîrbii și cu maghiarii » [2].

Pentru a putea mijloci o înțelegere și alianță între Moldova, Țara Romînească, Transilvania și Ungaria, era neapărată nevoie să se pună capăt luptei dintre romînii transilvăneni și maghiari. Bălcescu a venit cu multă încredere în posibilitatea împlinirii misiunii sale, deși își dădea seama de greutatea ei. Avea însă încredere că, prin adîncirea luptei revoluționare și triumful democrației, relațiile dintre maghiari, romîni, slavi și germani se vor îmbunătăți: « cu democrația — scrie Bălcescu — majoritatea Dietei Ungariei va fi *romîni* și *slavi* și anevoințile reciproce va sili pe toți a primi a trăi *în confederație* » [3]. Avea viziunea unor noi raporturi între state, a unor noi rînduieli. În locul Ungariei coroanei Sfîntului Ștefan, întemeiată « pe forță, invazie și cucerire », trebuia să se nască o confederație a popoarelor, pe temeiul independenței și egalei îndreptățiri între popoare libere. Bălcescu n-a renunțat nicidecum la postulatul egalității politice a națiunii romîne din Transilvania cu națiunea maghiară, la ideea ca romînii din Transilvania, Moldova și Țara Romînească să se unească o dată într-o țară liberă, independentă; « ... revoluționarii de la 1848 din Țara Romînească — scrie Bălcescu în *Mișcarea romînilor din Ardeal la 1848* — deși crezură... că împrejurările politice nu-i iartă a pune din început în programa lor chestia unității naționale, dar n-au pierdut un minut din vedere solidaritatea ce îi leagă cu toate ramurile nației romîne » [4]. Bălcescu a cumpănit bine ce se putea realiza în problema romînilor din Transilvania în 1848 și 1849, fără a primejdui cauza unității luptei popoarelor, cauza revoluției generale, de a cărei victorie depindea și libertatea, eliberarea de despotism a romînilor din Transilvania. În această ordine de idei, el scria: « Garanția cea mai temeinică a *naționalității lor* [a romînilor din Transilvania] este libertatea *Valahiei mari, Valahiei mici și Moldovei...* » [5]. Istoria a verificat previziunea lui Bălcescu că unitatea națională a romînilor va porni de la unirea Moldovei și Țării Romînești.

Bălcescu nu putea admite ca, în cursul luptei pentru eliberarea socială și națională, romînii să se alieze cu puterile retrograde, cu absolutismul Habsburgilor și cu despotismul țarist. El era convins că națiunile nu se puteau dezvolta decît numai sub un regim de libertate, aspirațiile națiunii romîne trebuiau deci să se lege de tendințele cele mai înaintate ale timpului. El și-a dat bine seama

---

[1] F. Engels, *Ungaria*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 6, Ed. politică, București, 1959, p. 572.
[2] N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, *Corespondență*, p. 154.
[3] *Ibidem*, p. 181.
[4] Idem, *Opere*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., 1953 (București), p. 335.
[5] Idem, *Opere*, vol. IV, *Corespondență*, p. 186.

atît de greşelile unor conducători ai revoluţiei ungare, cît şi de cele ale unor fruntaşi ai luptei de eliberare a romînilor din Transilvania; a luptat împotriva acestor greşeli, arătînd că ideea democraţiei nu se împăca cu cea a supremaţiei

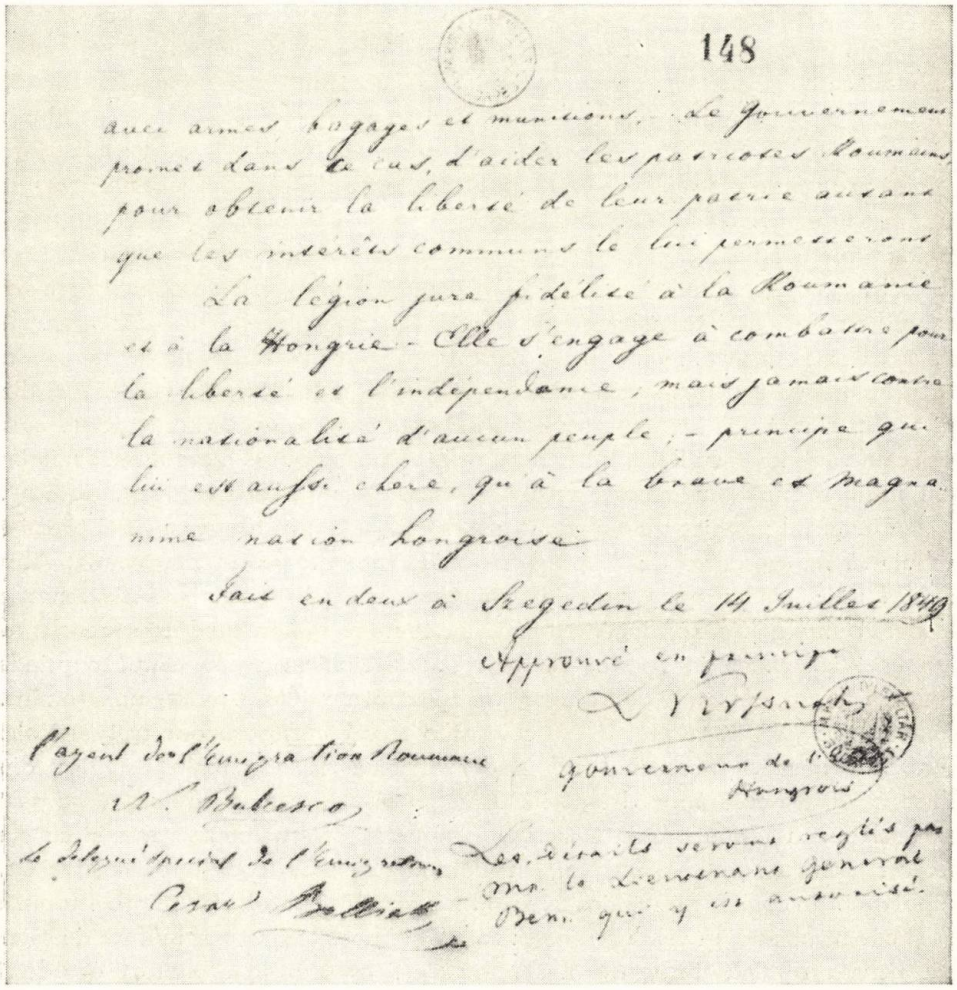
148

Fig. 23. — *Projet de pacification.*

naţionale, că nu ajungea garantarea libertăţii individuale, ci epoca reclama să se dea şi libertate naţională. El şi-a dat însă seama că în acel moment istoric, în primăvara şi vara lui 1849, războiul ungar a căpătat un caracter european, că Ungaria era singura ţară care lupta cu armele împotriva despotismului, ţară care mergea sub steagul revoluţiei, cu toate greşelile şi limitările nobilimii şi burgheziei maghiare, care aveau conducerea.

N. Bălcescu a încercat pe toate căile să determine constituirea unui front comun al revoluționarilor romîni și maghiari. La 18/30 mai, el a adresat o scrisoare ministrului de Externe al Ungariei, contele Batthyány, în care îi arăta că emigrația din Moldova și Țara Romînească voia să colaboreze cu armatele ungare împotriva dușmanilor libertății, în care scop cerea permisiunea de a organiza o legiune sub drapel romîn [1]. În iunie 1849 a apărut la Pesta cu concursul lui N. Bălcescu gazeta *Democrația*, redactată de Sigismund Pop, deputat în Camera maghiară, pentru a milita în sensul colaborării romîno-maghiare [2]. În aceeași lună, Bălcescu a înaintat guvernului maghiar un proiect în care se spunea: «Patrioții romîni se angajează în plus să se folosească de toate mijloacele lor morale pentru a acționa asupra fraților lor din Transilvania și a-i face să înceteze această luptă fratricidă pe care o duc încă împotriva națiunii ungare și să se unească pentru apărarea libertății patriei comune» [3]. Guvernul maghiar tărăgăna însă aprobarea formării legiunii romîne, deși trupele țariste trecuseră de la 6/18 și 7/19 iunie granițele Ungariei și Transilvaniei, pentru a participa la înfrîngerea revoluției maghiare. Totuși Bălcescu a trimis curînd doi tineri la Avram Iancu, să-l povățuiască din partea lui «să se țină neutru între unguri și muscali și să nu iasă din munți, cum și să caute a se învoi cu Bem, îndemnînd pe acesta a se pune în capul unei mișcări mai mult romînă sau curat transilvană, fără excepție de naționalități...» [4].

Guvernul maghiar nu s-a grăbit însă să încheie o înțelegere a cărei premisă trebuia să fie acordarea de drepturi naționale romînilor din Transilvania. Abia la 2/14 iulie, cînd trupele țariste pătrunseseră adînc în Ungaria, s-a semnat la Seghedin înțelegerea romîno-maghiară, guvernul maghiar fiind reprezentat de Kossuth, iar emigrația romînă de Bălcescu și Bolliac. Documentul cuprinde două părți: un *Proiect de pacificare* și un tratat pentru formarea legiunii romîne. *Proiectul de pacificare* are 18 articole și o anexă compusă din trei articole. Guvernul maghiar, acceptînd libera dezvoltare a tuturor naționalităților din Ungaria, dădea romînilor drepturile următoare: limba maghiară va fi utilizată în legislație, în administrarea afacerilor externe și guvernamentale numai cît era necesar pentru unitatea statului, în comune folosindu-se limba majorității populației. În comitate cu majoritate romînă, se va putea folosi atît limba romînă, cît și cea maghiară. În toate școlile existente și în cele ce se vor înființa de către stat pentru romîni, limba de învățămînt va fi cea romînă. Biserica ortodoxă romînă devenea independentă. În comunele cu majoritate romînă, limba de comandă a gărzilor naționale va fi romînă. Romînii vor fi primiți în orice funcțiune de stat. Romînilor răsculați li se acorda amnistia. Robotele și celelalte prestații

---

[1] Ion Ghica, *op. cit.*, p. 50—51.

[2] În scrisoarea sa din 2/14 iunie din Pesta, Bălcescu îi scrise lui Ion Ghica: « Aicea se începe o foaie romînă. N-am vrut să mă dau de față ca redactor, dar voi căuta a o influința mult și fără asta, cum și a scri cîteodată ». *Opere*, vol. IV, *Corespondență*, p. 191.

[3] Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848. Noi scrisori către V. Alecsandri*, comentate de Olimpiu Boitoș, vol. II, Ed. Scrisul romînesc, Craiova, f. a., p. 62.

[4] Ion Ghica, *op. cit.*, p. 101.

feudale se desființau pentru toți țăranii. Satele arse se vor reda, împreună cu pămînturile lor, țăranilor; contractele impuse cu forța de nobilii moșieri vor fi anulate [1].

În preambulul tratatului pentru organizarea legiunii romîne se scria: « Opinia guvernului maghiar și a patrioților care au condus și conduc mișcarea liberală în Romînia (Moldova-Valahia) e că cele două națiuni maghiară și romînă sînt destinate prin poziția lor topografică, prin asemănarea intereselor lor și mai ales prin primejdia de care sînt amenințate ambele națiuni... să se ajute reciproc și să lupte sub același drapel... pentru apărarea libertății... Aceste considerații au făcut ca patrioții moldo-valahi să propună guvernului maghiar de a le permite să formeze o legiune pentru a se lupta în Ungaria contra Austriei și a Rusiei care amenință libertatea comună. Guvernul maghiar a acceptat această cerere și confirmă prin prezentul act condițiile mai jos menționate » [2]. În cele 18 articole următoare se indica modul de organizare a legiunii, iar în partea finală a documentului se spunea: « Legiunea jură credință Romîniei și Ungariei. Ea se angajează să lupte pentru libertate și independență, dar niciodată contra naționalității vreunui popor, principiu care îi este tot așa de scump ca și bravei și mărinimoasei națiuni maghiare » [3].

În urma semnării *Proiectului de pacificare*, Kossuth a dat dispoziții lui Bem să colaboreze cu emigrația romînă și să intre în Țara Romînească. N. Bălcescu a plecat prin Cluj la Avram Iancu pentru a porni cu oastea lui în aceeași direcție, dar n-a ajuns la el decît peste două săptămîni.

La 16/28 iulie, Camera maghiară a votat legea care asigura drepturi naționale romînilor și slavilor din Ungaria. Aceeași lege, dacă ar fi fost adoptată în primăvara anului 1848, ar fi putut să aibă urmări fericite asupra dezvoltării colaborării dintre maghiari, romîni și slavi. Votată un an mai tîrziu, în preajma capitulării de la Șiria, nu mai putea schimba mersul evenimentelor, întrucît nu mai era timpul necesar pentru organizarea unor forțe militare comune.

După cîteva zile de ședere în Munții Apuseni, N. Bălcescu a plecat din nou către guvernul maghiar, ducînd cu sine scrisoarea din 22 iulie/3 august 1849, adresată acestuia de către Avram Iancu. În scrisoare, Iancu arăta că era prea tîrziu spre a se încheia o alianță romîno-maghiară, dar se angaja să păstreze neutralitate față de armata maghiară. La 29 iulie/10 august, organul oficial al guvernului ungar, *Közlöny*, publica decretul lui Kossuth pentru încetarea luptelor dintre maghiari și romîni. Era prea tîrziu. Peste cîteva zile, comandantul armatei maghiare, generalul Görgey, a trădat cauza revoluției, capitulînd în fața armatelor țariste și habsburgice. Cu greu a putut N. Bălcescu ajunge din nou în tabăra lui Avram Iancu, unde acesta l-a ținut ascuns pînă a putut pleca, tot cu ajutorul lui, spre Franța, pentru a continua lupta revoluționară.

---

[1] Ion Ghica, *op. cit.*, p. 120—123.
[2] *Ibidem*,, p. 124.
[3] *Ibidem*, p. 130.

În zbuciumul anilor revoluționari, Bălcescu a formulat cu clarviziune unele principii înaintate ale convieţuirii paşnice a popoarelor din Transilvania. În lucrarea sa *Istoria romînilor sub Mihai-Vodă Viteazul*, Bălcescu scrie: « nu e nici drept, nici folositor, nici cu putinţă de a curăţi ţara Ardealului de toate populaţiile străine, care fac mai a treia parte din totalul locuitorilor ei; [romînii] uitară că o posesie îndelungată aduce drepturi pozitive şi netăgăduite, că o naţionalitate, oricît de mică va fi, trebuie respectată, căci sfînt e dreptul ce are ea de a trăi în pămîntul ce ocupă; că acest drept natural e pe deasupra oricărui drept istoric, de vreme ce pămîntul este al oamenilor, iar nu oamenii ai pămîntului. Problemul de dezlegat în Ardeal era şi este nu cum vor face romînii, ungurii, saşii şi secuii ca să rămînă numai ei singuri într-acea ţară şi să gonească pe celelalte popoare, ci, proclamînd dreptul comun sau egalitatea pentru indivizi şi naţionalităţi, să caute mijlocul a armoniza împreună... Fără îndoială că numărul romînilor în Ardeal le asigură în orice caz o preponderenţă naturală şi dreaptă în trebile ţării şi va preface oarecum Ardealul într-o ţară romînească.

Astfel romînii şi ungurii, la 1848, luptîndu-se unii împotriva celorlalţi, plecară de la aceleaşi principii greşite şi căzură subt acelaşi jug » [1].

Împreună cu generalul Bem, Bălcescu plănuia transformarea luptei pentru independenţă a revoluţiei ungare în lupta pentru eliberarea popoarelor din estul Europei, înglobînd în această luptă şi pe polonezi şi stabilind o colaborare frăţească slavo-romîno-ungară. Bem conta chiar pe ridicarea poporului rus şi a celorlalte popoare din Rusia împotriva despotismului ţarist. Acţiunea revoluţionară a unor soldaţi şi ofiţeri ruşi arăta clar că, afară de Rusia ţaristă, asupritoare de popoare, exista şi o Rusie revoluţionară.

Bem voia să răscoale poporul romîn din Moldova şi Ţara Romînească, unind în armata sa, după planul lui Bălcescu şi Kossuth, şi trupele lui Avram Iancu. Bălcescu era nespus de fericit că va lua şi el parte la campania aceasta de eliberare; voia să formeze, avînd ca centru munţii din Transilvania, un bastion al luptei antiţariste. Bem a şi pătruns cu trupele sale în Moldova şi a dat o proclamaţie la Tîrgu-Ocna; situaţia din Transilvania şi Ungaria l-a silit însă să se retragă.

Istoriografia naţionalistă romînă, pornind de la teza greşită că duşmanul poporului romîn ar fi fost poporul maghiar, a prezentat pe romînii care au militat pentru o unire a forţelor revoluţionare romîne şi maghiare contra absolutismului habsburgic şi ţarist drept « rătăciţi » sau chiar « trădători ».

Pînă şi A. D. Xenopol a considerat zadarnice eforturile cîtorva emigraţi romîni, ca Bălcescu, de a uni lupta întregului popor romîn pentru libertate socială cu lupta antifeudală a tuturor celorlalte popoare, inclusiv a poporului maghiar.

---

[1] N. Bălcescu, *Opere*, vol. II, Ed. Acad. R.P.R. (Bucureşti), 1953, p. 262.

GHEORGHE LAZĂR
BIBLIOTECA

Pl. VI. — Avram Iancu (1824—1872), pictură de Barbu Iscovescu.

Mult timp istoriografia burgheză romînă a căutat să ascundă faptul că Avram Iancu, conducătorul oştirii ţărăneşti romîne în anii 1848—1849, a înclinat spre o înţelegere cu guvernul revoluţionar ungar. În martie 1848 Iancu a salutat cu bucurie evenimentele revoluţionare de la Viena şi Pesta. El a îmbrăţişat cu tot entuziasmul revendicările ţărănimii şi spusese la Tîrgu-Mureş răspicat: « desfiinţarea robotelor fără despăgubire sau moarte ». Atitudinea sa i-a atras prigoana din partea guberniului din Cluj şi a dregătorilor nobili ai comitatelor. Execuţiile militare, întreprinse pe scară largă în interesul stăpînilor de pămînt, cu ajutorul « gărzilor naţionale » maghiare, compuse în mare parte din oameni legaţi de interesele păturilor privilegiate, precum şi starea de asediu decretată în cele mai multe comitate, au făcut ca în Transilvania conducătorii maselor romîneşti să confunde guvernul ungar revoluţionar cu vechea ocîrmuire a domnilor feudali. Avram Iancu credea că, dezarmînd « gărzile naţionale » ungureşti, alungînd dregătorii împilatori, ocupînd păşunile şi pădurile revendicate de romînii munteni, se va instaura domnia poporului şi vor fi recunoscute drepturile naţionale ale romînilor. El n-a urît niciciînd poporul maghiar, ci a urît trufia nobililor şi era gata să încheie o înţelegere romîno-maghiară, mai ales după ce în primăvara anului 1849, după cum scrie Bălcescu — « rămase slobod de orice povăţuire nemţească ». Voia să încheie o alianţă cu guvernul revoluţionar maghiar pe bază de egalitate şi de luptă comună împotriva puterilor reacţionare. În aprilie 1849, Iancu a tratat cu deputatul romîn Ioan Dragoş, împuternicitul guvernului ungar [1]. Era nevoie de armistiţiu pentru a putea duce mai departe tratativele; Kossuth nu şi-a dat însă învoirea la armistiţiul promis de Dragoş [2].

Cu tot sfîrşitul tragic al misiunii lui Dragoş, Iancu nu şi-a pierdut nădejdea într-o înţelegere. Răspunzînd unui apel de unificare pe care i-l adresase un comandant militar maghiar, într-o scrisoare din 15/27 iunie 1849, adresată « fraţilor maghiari », spunea aceste cuvinte frumoase şi totodată pline de amărăciune: « ... între voi şi noi armele niciodată nu pot hotărî... firea ne-a aşezat într-o patrie ca împreună să asudăm cultivînd-o, împreună să gustăm dulceaţa fructelor ei... Credeneţi [sic] nouă... că în aceste două patrii surori maghiarul de existenţă [de azi] şi viitor nu poate vorbi fără de romîn, nici romînul fără de maghiar... Pe noi — continuă Iancu — ne-au răsculat nerecunoaşterea naţionalităţii politice, tiraniile şi barbariile feudalilor şi aristocraţilor transilvani maghiari, pe care poporul în această epocă nu le-a mai putut suferi » [3]. În scrisoarea din 22 iulie/3 august 1849 predată lui Bălcescu, Iancu arată că era prea tîrziu pentru încheierea unei alianţe romîno-maghiare, întrucît armatele ţariste erau pe Mureş, dar asigură neutralitatea romînilor faţă de armata maghiară.

---

[1] S. Dragomir, *Tratativele romîno-maghiare din vara anului 1849*, Cluj, 1947.
[2] Spira, *op. cit.*, p. 555.
[3] Scrisoare publicată în *Transilvania*, Braşov, 1877, p. 54—56.

Iancu şi alţi conducători ai ţărănimii şi burgheziei romîne din Transilvania şi-au făcut iluzia de a fi aşteptat de la Curtea din Viena împlinirea revendicărilor naţionale şi sociale. Aceşti conducători nu şi-au dat seama decît tîrziu — vina pentru această întîrziere o poartă în primul rînd oamenii politici maghiari care aveau puterea în mînă şi mult timp nu voiau să facă nici o concesie în problema naţională şi în ce priveşte revendicările ţărăneşti — că Habsburgii se foloseau de mişcările naţionale numai pentru a dezbina forţele revoluţiei.

Însemnătatea şi urmările revoluţiei din 1848 din Transilvania

Înfrîngerea revoluţiei a însemnat reinstaurarea brutală a absolutismului, prigonirea maselor doritoare de libertate socială şi naţională. Îndată după capitularea armatei ungare, comandantul austriac a dat ordin ca şi legiunile romîne din Munţii Apuseni să depună armele, iar ţăranii au fost alungaţi de pe pămînturile erariale (ale statului) şi de pe cele moşiereşti pe care le ocupaseră în timpul revoluţiei. Nu numai mii de maghiari, dar şi foarte mulţi romîni au fost aruncaţi în închisori sau înrolaţi cu forţa în armata imperială; Murgu şi alţi conducători revoluţionari romîni au fost condamnaţi la moarte, mai tîrziu pedeapsa capitală a fost comutată în ani grei de închisoare. Unii conducători, ca Bărnuţiu, Papiu-Ilarian, Laurian şi alţii, cu toate că militaseră pentru o orientare prohabsburgică, s-au văzut siliţi să părăsească Transilvania, iar « craiul munţilor », Avram Iancu, după amara decepţie pe care a încercat-o, rătăcea prin munţi cu mintea tulburată. « Astăzi — scrie Bălcescu în 1851 — vedem curat că acelaşi despotism ne copleşeşte pe toţi romînii împreună cu ungurii, duşmanii de ieri, şi cu toate popoarele Europei. Astăzi este învederat pentru tot romînul cu minte şi cu inimă că libertatea naţionalităţilor nu poate veni de la curţile împărăteşti şi din mila împilatorilor şi a despoţilor, ci numai dintr-o unire strînsă între toţi romînii şi dintr-o ridicare a tuturor împreună şi în solidaritate cu toate popoarele împilate » [1]. Într-o scrisoare din mai 1850, Bălcescu îl cita pe Laurian, care spunea despre situaţia din Transilvania: « Lanţuri noi se pregătesc, iar libertăţi de loc... » [2].

Lupta revoluţionară a maselor din Transilvania în anii 1848—1849 a avut urmări hotărîtoare. Deşi revoluţia a fost înfrîntă, au fost înlăturate raporturile feudale care existau între proprietarii nobili şi iobagi, fostul iobag devenind proprietar al pămîntului urbarial pentru care înainte dădea dijme, făcea robote. La zguduirea sistemului iobăgist au contribuit din plin luptele ţărănimii romîne, duse adeseori alături de ţăranii maghiari, împotriva nobilimii proprietare de pămînt. Aceste lupte ale maselor au fost, în esenţă, lupte antifeudale, atît sub aspectul social, cît şi sub cel naţional. Nobilimea a pierdut monopolul asupra pămîntului în comitatele Transilvaniei; s-a format o pătură largă a ţărănimii proprietare romîne,

[1] N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., 1953 (Bucureşti), p. 335.
[2] Idem, *Opere*, vol. IV, *Corespondenţă*, p. 296.

care constituia, pînă la formarea şi întărirea muncitorimii, una dintre forţele principale ale mişcărilor sociale şi naţionale romîne.

Un alt obiectiv al revoluţiei din Transilvania a fost eliberarea naţională a poporului romîn. Şi sub acest aspect s-a făcut un pas important înainte. Datorită revoluţiei au fost desfiinţate instituţiile feudale ale celor trei « naţiuni »; romînii nu mai aveau, ca înainte de 1848, situaţia înjositoare de « popor tolerat »; nobilimea maghiară şi patriciatul săsesc şi-au pierdut privilegiul de a ocupa toate funcţiile publice. Prin luptele din 1848—1849, poporul romîn a ajuns, precum scrie Bariţiu, « nu numai la conştiinţa individualităţii sale naţionale, dar şi la conştiinţa demnităţii şi a valorii sale » [1]. Contactul viu dintre revoluţionarii din Ţara Romînească, Moldova şi Transilvania a dus la dezvoltarea luptei pentru unirea ţărilor locuite în covîrşitoare majoritate de romîni.

Cu toate că în anii 1848—1849 pe pămîntul Transilvaniei mişcarea naţională romînă şi cea maghiară s-au înfruntat în multe lupte, acestor ani le datorăm şi tradiţii de prietenie şi colaborare frăţească. Încercările din 1848 şi 1849 de a uni pe romînii, maghiarii şi saşii din Transilvania şi pe romînii din Moldova şi Ţara Romînească sub acelaşi steag al luptei pentru eliberarea socială şi naţională constituie o tradiţie înălţătoare a înfrăţirii popoarelor.

4. CARACTERUL ŞI URMĂRILE REVOLUŢIEI

Revoluţia din 1848 din cele trei ţări romîne, parte a revoluţiei europene, a avut sarcina principală de a sfărîma orînduirea feudală şi a o înlocui cu orînduirea capitalistă. Ea a fost, prin conţinutul răsturnării social-economice urmărite, o revoluţie burgheză. « Aceasta înseamnă — arată Lenin — că revoluţia are loc pe baza relaţiilor de producţie capitaliste şi că rezultatul revoluţiei este în mod inevitabil dezvoltarea mai departe tocmai a acestor relaţii de producţie. Mai simplu: întreaga economie socială *rămîne* subordonată puterii pieţei, puterii banului chiar şi în condiţiile celei mai depline *libertăţi* şi în condiţiile celei mai depline victorii a ţăranilor în lupta pentru *pămînt*. Lupta pentru pămînt, lupta pentru libertate este o luptă pentru condiţiile de existenţă ale societăţii burgheze, deoarece dominaţia *capitalului* se menţine şi în republica cea mai democrată şi în condiţiile oricărei treceri „a întregului pămînt în mîinile poporului" » [2].

Toate programele revoluţionare romîneşti din 1848 prevedeau desfiinţarea servituţilor feudale şi împroprietărirea ţăranilor cu pămînt, egalitatea tuturor cetăţenilor în faţa legilor şi desfiinţarea privilegiilor de orice fel, adunări legiuitoare alese de popor, libertatea întrunirilor şi a tiparului. Programul de la Islaz, mai avansat, instituia, de fapt, o conducere republicană.

---

[1] G. Bariţiu, *op. cit.*, vol. II, p. 619.

[2] V. I. Lenin, *Problema agrară şi forţele revoluţiei*, în *Opere*, vol. 12, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1957, p. 319—320.

Dezvoltarea capitalismului pe teritoriul țării noastre impunea cu necesitate revoluției două sarcini speciale, a căror realizare deplină ar fi creat condițiile cele mai favorabile progresului. Trecerea de la orînduirea feudală la cea capitalistă nu se putea face într-un timp scurt decît prin însușirea pămînturilor feudale de către țărani cu sprijinul burgheziei. Pe de altă parte, era necesară formarea unei largi piețe interne care să cuprindă întreg teritoriul locuit de poporul romîn și să constituie un singur stat național independent, ceea ce impunea înlăturarea suzeranității otomane asupra Moldovei și Țării Românești și a dublei dominații a Habsburgilor și a nobilimii maghiare asupra Transilvaniei.

Înfăptuirea unității și independenței naționale a poporului romîn constituia preocuparea permanentă a tuturor exponenților luptei sale revoluționare. În 1848, acestora însă, așa cum arată N. Bălcescu în lucrarea sa *Mișcarea romînilor din Ardeal la 1848*, « li se păru că deosebitele frîngeri ale nației au nevoie de o lucrare asupră-le în parte, spre a-și curăți mizeriile și spinii din casă, pînă a nu se uni și topi într-același trup » [1]. Într-adevăr, numai adîncirea revoluției din cele trei țări romîne și extinderea ei în tot răsăritul Europei puteau duce la constituirea unui singur stat național romîn independent.

Voința de unire a poporului romîn a fost exprimată clar în timpul revoluției din 1848. Programul revoluționar moldovean de la Brașov cuprindea și revendicarea unirii Moldovei cu Țara Românească într-un singur stat independent, iar în *Dorințele partidei naționale în Moldova*, programul oficial al Comitetului revoluționar moldovean publicat de M. Kogălniceanu, se cerea unirea celor două principate, aceasta fiind apreciată « cheia bolții, fără care s-ar prăbuși tot edificiul național » [2]. Din motive tactice, revoluționarii munteni au revendicat în programul de la Islaz numai independența administrativă și legislativă, dar ei s-au grăbit, îndată după cucerirea puterii, să acționeze pe diferite căi pentru revoluționarea Moldovei în vederea unirii ei cu Țara Românească. Adunarea națională de la Blaj a înscris printre principalele ei revendicări independența națională a românilor din Transilvania și participarea la conducerea statului în proporția numărului lor, ceea ce însemna transformarea Transilvaniei într-un stat românesc. Trecînd peste conducătorii săi, poporul adunat la Blaj a cerut unirea Transilvaniei cu Țara Românească. Unul dintre exponenții acestei adunări, A. T. Laurian, a propus peste puțină vreme lui N. Bălcescu convocarea unui congres general al reprezentanților întregului popor romîn.

La înlăturarea orînduirii feudale și înlocuirea ei prin orînduirea capitalistă erau interesate atît burghezia, cît și masele populare de la orașe și sate, în primul rînd țărănimea. Dacă burghezia a avut rolul conducător, datorită concentrării sale în orașe, forței economice și pregătirii sale politice, în schimb masele populare orășenești și țărănești au fost forțele motrice ale revoluției, impunînd înscrierea în programele acesteia a principalelor lor revendicări. Interesate în

[1] N. Bălcescu, *Opere*, t. I, partea II, ediția G. Zane, București, 1940, p. 126.
[2] *Anul 1848*, IV, p. 109.

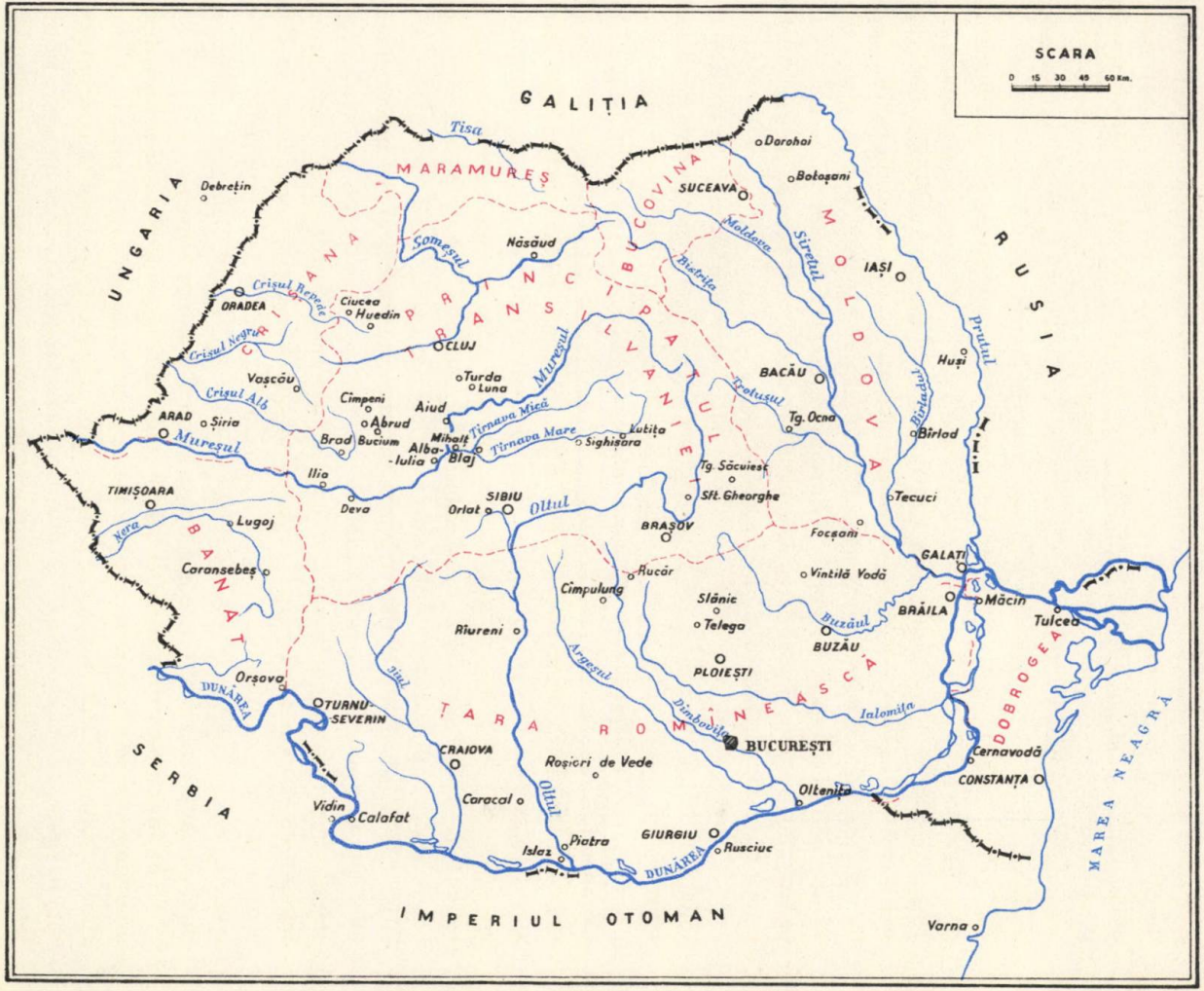

Pl. VII. — Revoluția de la 1848 în țările romîne.

sfărîmarea completă a forței economice și politice a feudalității, ele au apărat cauza revoluției cu armele în mîini, dînd numeroase jertfe de vieți pentru victoria ei. Chiar în Moldova, masele țărănești, după înfrîngerea mișcării din martie, s-au ridicat împotriva boierimii direct sau sub conducerea unora dintre emisarii Comitetului revoluționar moldovean. În Țara Romînească, participarea maselor la revoluție a fost hotărîtoare. În cîteva rînduri masele orășenești au zdrobit acțiunile contrarevoluționare ale boierimii, iar masele țărănești, cu ajutorul cărora revoluția învinsese, au continuat lupta, deși trădate, și după intervenția armatelor străine. Apărînd cu armele în mîini timp de mai mult de un an revendicările sociale și naționale înscrise în programul aprobat de Adunarea națională de la Blaj, masele țărănești din Transilvania au dovedit că revoluția constituia propria lor cauză.

Prin înscrierea în programele sale a revendicărilor maselor orășenești și țărănești și prin lupta acestora, revoluția de la 1848 din cele trei țări romîne a avut un caracter burghezo-democratic.

Lupta maselor populare sub conducerea burgheziei pentru revendicări burghezo-democratice a fost profund progresistă. Însă, chiar dacă aceste revendicări ar fi fost atunci pe deplin realizate — ceea ce ar fi constituit un important salt înainte al societății romînești —, caracterul asupritor de clasă al noii orînduiri capitaliste n-ar fi întîrziat să se manifeste, pe măsura dezvoltării capitalismului în industrie și agricultură, scoțînd la iveală antagonismul dintre proletariat și burghezie, orînduirea capitalistă fiind și ea, deși într-un mod diferit, întemeiată pe exploatarea omului de către om, ca și orînduirile feudală și sclavagistă.

Revoluția din 1848 a fost înfrîntă din cauza nerezolvării imediate a revendicărilor sociale și naționale ale maselor orășenești și țărănești, precum și a intervențiilor armate străine. În Moldova, masele țărănești au fost în primul moment ținute departe de luptă, pentru că burghezia prefera să colaboreze cu boierimea liberală și cu opoziția conservatoare boierească, care se temeau de țărănime. Trădînd interesele maselor țărănești, pe care le chemase la luptă în numele frăției și dreptății, burghezia din Țara Romînească a amînat împroprietărirea țăranilor și n-a organizat rezistența armată împotriva invadatorilor. În Transilvania, alianța burgheziei maghiare cu nobilimea, care se temea că țăranii îi vor lua moșiile, a dus la nerecunoașterea drepturilor naționale ale poporului romîn și la luptele dintre romîni și maghiari; la rîndul ei, burghezia romînească s-a sprijinit pe Casa de Habsburg și într-o anumită măsură pe burghezia austriacă susținătoare a Habsburgilor. Urmarea a fost că forțele revoluționare ale romînilor și maghiarilor s-au măcinat reciproc, așa încît contrarevoluția habsburgică a putut rămîne victorioasă.

E neîndoios că unirea forțelor revoluționare din principatul Transilvaniei și Ungaria, care se putea face și fără o « unire » statală, ar fi ajutat mult cauza revoluției, în scopul de a combate cu succes încercările Curții vieneze și ale aristocrației, îndreptate spre reinstaurarea vechiului regim feudalo-absolutist.

Forţarea cu toate mijloacele a « uniunii » statale cu Ungaria a trebuit să nască disensiuni grave, cu atît mai mult cu cît ideea Dacoromîniei, a unui stat care să cuprindă cele trei ţări cu populaţie covîrşitoare română, Ţara Românească, Moldova şi Transilvania, era destul de răspîndită în rîndurile cărturarilor români încă de la începutul secolului al XIX-lea. În 1848, cînd se ridica imperios problema unirii germanilor, italienilor, polonezilor, cînd popoarele mai dezvoltate din Imperiul habsburgic voiau să se organizeze şi ele în state naţionale, s-a întărit şi ideea unirii românilor într-un stat naţional, idee care avea ca bază şi legăturile economice destul de dezvoltate între cele trei ţări româneşti. Ideea aceasta o nutreau şi numeroşi profesori şi învăţători trecuţi, din cauza situaţiei vitrege a intelectualităţii române din Transilvania, în Ţara Românească şi Moldova, unde se creaseră condiţii pentru o viaţă naţională română. Aceşti profesori nu s-au rupt de ţara lor de baştină şi, la prima chemare, s-au întors în Transilvania, ca propagatori ai ideii unirii ţărilor române. Lupta pentru unitatea naţională, împotriva dominaţiei străine, era, neîndoios, o luptă revoluţionară, progresistă.

Condiţiile externe nu erau însă coapte pentru realizarea imediată a unirii; Moldova şi Ţara Românească erau încă sub suzeranitatea Imperiului otoman şi sub « protecţie » ţaristă, iar principatul Transilvaniei era încadrat în Imperiul habsburgic ca o provincie austriacă. Cu greu se putea crede că Austria, Rusia ţaristă şi Imperiul otoman vor îngădui formarea unui stat naţional român. În aceste condiţii forţele interne singure nu erau încă destul de puternice pentru a înfăptui unirea, şi numai răsturnarea revoluţionară a monarhiilor feudalo-absolutiste din centrul şi răsăritul Europei, prin lupta tuturor popoarelor asuprite, ar fi făcut cu putinţă înfăptuirea neîntîrziată a unităţii naţionale a poporului român.

Intoleranţa nobilimii şi a burgheziei maghiare faţă de naţiunile conlocuitoare, manifestată atît în deceniul premergător revoluţiei, cît şi în decursul ei, a făcut ca rănile vechi cauzate de asuprirea naţională şi de politica maghiarizării să se redeschidă şi a îngroşat rîndurile românilor, slovacilor, sîrbilor, saşilor care căutau o altă cale pentru dobîndirea drepturilor naţionale decît cea a colaborării frăţeşti cu poporul maghiar. În acelaşi timp, luptînd pentru afirmarea naţională, mulţi români, maghiari şi saşi din Transilvania nu şi-au dat seama că libertăţile cucerite prin revoluţie puteau fi uşor pierdute dacă nu se ajungea la o alianţă a popoarelor împotriva forţelor contrarevoluţionare. Puţini dintre conducătorii români, maghiari şi saşi aveau un orizont politic mai larg, vedeau inevitabilitatea ciocnirii dintre forţele progresiste şi forţele reacţionare. Un astfel de intelectual era eruditul publicist şi profesor din Braşov, G. Bariţiu. După convingerea lui şi a altor intelectuali români, duşmanul de frunte al progresului şi al libertăţii popoarelor era despotismul ţarist; era necesar deci ca popoarele dornice de libertate să se înţeleagă. Bariţiu, Murgu şi Cipariu întrevedeau, împreună cu mulţi revoluţionari din Ţara Românească, o luptă comună româno-ungară împotriva absolutismului care ameninţa libertatea popoarelor.

Activitatea lui Bariţiu, Murgu, Cipariu dovedeşte că în primăvara anului 1848 existau posibilităţi pentru o colaborare revoluţionară romîno-maghiară. Dacă guvernul ungar ar fi urmat o politică justă faţă de naţionalităţi, lupta elementelor progresiste din fiecare mişcare naţională (romînă, slovacă, sîrbă etc.) ar fi fost uşurată [1]. Cercurile contrarevoluţionare din Viena au ştiut să profite de greşelile politice ale guvernului ungar. Au trimis emisari în principatul Transilvaniei, mai ales la Sibiu, cu broşuri antiungare tipărite la Viena. Între altele, se promitea romînilor că vor fi recunoscuţi ca naţiune politică. De altfel, şi în constituţia austriacă din 13/25 aprilie 1848 se decretau drepturi egale pentru toate naţiunile monarhiei, tot în scopuri diversioniste, căci la Curtea din Viena nimeni nu se gîndea serios să pună în viaţă acest principiu.

Peste tot în cele trei ţări romîne a avut loc alianţa burgheziei cu boierimea liberală şi chiar cu unele elemente opozante ale boierimii conservatoare. Lenin a scos în evidenţă « tendinţa burgheziei de a încheia revoluţia burgheză la jumătatea drumului, prin obţinerea libertăţii pe jumătate, printr-o tranzacţie cu vechea putere şi cu moşierii » [2]. Analizînd cauzele contrarevoluţiei din Prusia, Marx arăta în noiembrie 1848 că « Burghezia ar transforma cu multă plăcere, *prin bună înţelegere, monarhia feudală* într-o *monarhie burgheză*. După ce i-ar smulge partidului feudal blazoanele şi titlurile care jignesc mîndria ei burgheză şi ar desfiinţa veniturile care ţin de proprietatea feudală şi care impietează asupra modului de apropriere burghez, ar încheia cu plăcere o alianţă cu partidul feudal şi ar subjuga împreună cu el poporul » [3]. Tipic, alianţa burgheziei cu boierimea liberală a funcţionat în Moldova, unde burghezia nu s-a despărţit de boierimea liberală nici chiar cînd a început să cheme ţărănimea la luptă. Alianţa burgheziei cu boierimea liberală se întemeia pe acceptarea de către aceasta a noii orînduiri capitaliste, cu condiţia ca schimbarea să se facă cu cît mai puţine concesii din partea ei, şi cu păstrarea marii proprietăţi funciare. Adîncirea revoluţiei în direcţia burghezo-democratică putea duce la destrămarea acestei alianţe, dar înfrîngerea luptei revoluţionare a făcut ca ea să constituie germenul coaliţiei burghezo-moşiereşti viitoare.

Înfrîngerea revoluţiei de la 1848 din cele trei ţări romîne a fost determinată şi de factori externi. Trecerea burgheziei din Franţa, Confederaţia germanică şi Austria pe poziţii contrarevoluţionare în urma înfrîngerii insurecţiei din iunie a proletariatului parizian a încurajat statele feudalo-absolutiste să intervină cu forţele lor armate pentru sfărîmarea revoluţiei din ţara noastră şi din alte ţări. Faptul că Rusia şi Imperiul otoman n-au fost cuprinse de revoluţie a dat

---

[1] *Magyarország története*, III, Budapesta, 1961, p. 419.

[2] V. I. Lenin, *Problema agrară şi forţele revoluţiei*, în *Opere*, vol. 12, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1957, p. 321.

[3] K. Marx, *Contrarevoluţia de la Berlin*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 6, Ed. politică, Bucureşti, 1959, p. 15—16.

ţarului posibilitatea să intervină cu trupele sale în iunie 1848 în Moldova pentru a împiedica izbucnirea unei noi mişcări revoluţionare, iar în septembrie sultanului şi ţarului să trimită importante forţe armate spre a înăbuşi revoluţia din Ţara Romînească. Neadîncirea revoluţiei în Ungaria, unde nobilimea a rămas la conducere, a încurajat nobilimea din Transilvania să amîne desfiinţarea robotelor, a dus la nerecunoaşterea dreptului de autodeterminare naţională a romînilor şi la intervenţia armată spre a se apăra marea proprietate funciară contra maselor ţărăneşti şi a se impune prin forţă alipirea Transilvaniei la Ungaria, singura cale pe care se putea asigura conducerea nemeşească. Intervenţia armată ţaristă din 1849 a ajutat forţele armate habsburgice să restabilească dominaţia austriacă.

Revoluţia de la 1848 n-a rămas fără importante urmări. Ea a ascuţit spiritul revoluţionar al maselor, care au luptat cu şi mai mult avînt pentru sfărîmarea exploatării feudale şi pentru înfăptuirea unităţii şi independenţei naţionale. În martie 1853, Marx şi Engels, referindu-se la ţările romîne dunărene, observau ca un fapt pozitiv că « spiritul revoluţionar a pătruns şi în aceste principate, aşa cum a dovedit-o revoluţia de la 1848 ». Mai departe, ei constatau « creşterea spiritului revoluţionar » din aceste ţări în anii următori şi preconizau că « naţionalitatea valahă ar putea să joace un rol important în rezolvarea definitivă a problemei acestor teritorii » [1]. O urmare a revoluţiei a fost dezvoltarea tot mai puternică a mişcării naţionale a romînilor din Transilvania, Moldova şi Ţara Romînească. Deşi înfrîntă, revoluţia a dat lovitura hotărîtoare orînduirii feudale, determinînd schimbarea ei treptată cu orînduirea capitalistă. În Transilvania, chiar groparii revoluţiei, Habsburgii, au fost siliţi, de teama izbucnirii unei noi mişcări, să patroneze reformele burgheze. În Moldova şi Ţara Romînească boierimea, apărată de armatele străine contra reizbucnirii revoluţiei, n-a mai avut încredere ea însăşi în vitalitatea orînduirii feudale şi a considerat de aici înainte provizorie dominaţia sa de clasă, care se destrăma cu repeziciune. Programul revoluţionar din 1848, deşi trunchiat, s-a realizat în bună parte, dar treptat, atît pe plan economic şi social, cît şi pe plan politic şi naţional. Orînduirea capitalistă a luat locul celei feudale în anii 1848—1864; s-a înfăptuit în 1859 unirea Moldovei şi Ţării Romîneşti într-un stat naţional, Romînia. Aceasta a putut, în 1877—1878, să-şi cucerească suveranitatea, iar în 1918, prin unirea Transilvaniei, să desăvîrşească unitatea statală a poporului romîn.

Din cauză că revoluţia din 1848 a fost înfrîntă, proprietatea moşierească n-a fost lichidată. Cu toate că ţăranii dependenţi au fost eliberaţi de servituţile feudale şi împroprietăriţi cu loturi de pămînt în 1848—1854 şi în 1864, acestea au fost în majoritatea cazurilor cu totul insuficiente, ceea ce a avut ca urmare că masa ţărănimii nu s-a putut elibera de sub dominaţia economică a

[1] K. Marx-F. Engels, *Politica britanică. — Disraeli — Emigranţii. — Mazzini la Londra. — Turcia*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 9, Ed. politică, Bucureşti, 1959, p. 9—10.

moşierilor, la care s-a adăugat şi exploatarea din partea marilor arendaşi şi a chiaburilor, iar dezvoltarea capitalismului s-a produs într-un ritm lent. Pe baza menţinerii proprietăţii moşiereşti, a resturilor de relaţii feudale în agricultură şi în condiţiile unei slabe dezvoltări a industriei s-a instaurat regimul burghezo-moşieresc, rezultat al înţelegerii burgheziei cu moşierimea pentru exploatarea maselor ţărăneşti şi muncitoreşti, apărarea proprietăţii private şi asigurarea poziţiilor social-economice şi politice ale claselor dominante împotriva luptei revoluţionare a muncitorimii şi ţărănimii.

BIBLIOGRAFIE

I. *Lucrări teoretice*

K. Marx, « *Frankfurter Oberpostamts-Zeitung* » *şi revoluţia de la Viena*, în K. Marx — F. Engels, *Opere*, vol. 5, Ed. politică, Bucureşti, 1959.

— *Contrarevoluţia de la Berlin*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 6, Ed. politică, Bucureşti, 1959.

— *Mişcarea revoluţionară*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 6, Ed. politică, Bucureşti, 1959.

— *Procesul împotriva comitetului districtual al democraţilor din Renania*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 6, Ed. politică, Bucureşti, 1959.

— *Luptele de clasă în Franţa (1848—1850)*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 7, Ed. politică, Bucureşti, 1960.

K. Marx şi F. Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*. vol. 4, Ed. politică, Bucureşti, 1958.

— *Proiectul de lege cu privire la garda civilă*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 5, Ed. politică, Bucureşti, 1959.

— *Politica britanică. — Disraeli. — Emigranţii. Mazzini la Londra. — Turcia*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 9, Ed. politică, Bucureşti, 1959.

— *Bem*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 14, Ed. politică, Bucureşti, 1963.

F. Engels, *Ungaria*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 6, Ed. politică, Bucureşti, 1959.

— *Anti-Dühring. Domnul Eugen Dühring revoluţionează ştiinţa*. ed. a III-a, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1955.

— *Introducere* la K. Marx, *Luptele de clasă în Franţa (1848—1850)*, ed. a II-a, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1957.

V. I. Lenin, *Fr. Mehring despre Duma a II-a*, în *Opere*, vol. 12, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1957.

— *Problema agrară şi forţele revoluţiei*, în *Opere complete*, vol. 15, Ed. politică, Bucureşti, 1963.

— *Sub pavilion străin*, în *Opere*, vol. 21, Ed. politică, Bucureşti, 1959.

II. *Izvoare*

Arhive şi publicaţii de documente:

Országos Levéltár, Budapesta, Gub. Trans., Praes., 1848, nr. 982, 993 şi 1102.

Bibl. Acad. R.P.R., mss., Doc. rom. CCLX, 178, 1—3.

★

Anul revoluţionar 1848. I. În Moldova. Sub redacţia acad. M. Roller, Ed. de stat (Bucureşti), 1950.

Anul 1848 în Principatele Romîne. Acte şi documente, publicate cu ajutorul Comitetului pentru rădicarea monumentului lui Ioan C. Brătianu, t. I—VI, Bucureşti, 1902—1910.

BERINDEI, DAN, *Noi documente privind revoluţia de la 1848*, în *Revista Arhivelor*, seria nouă, V (1962), nr. 1.

Documente privitoare la anul revoluţionar 1848 în Moldova, volum alcătuit de colectivul arhiviştilor Arhivelor statului din Iaşi sub conducerea lui Gh. Ungureanu. Ed. Direcţiei Generale a Arhivelor Statului din R.P.R., Bucureşti, 1960.

DRAGOMIR, SILVIU, *Studii şi documente privitoare la revoluţia romînilor din Transilvania în anii 1848—1849*, vol. I—II, Sibiu, 1944, vol. III şi V, Cluj, 1946.

Memorii şi lucrări contemporane:

ARICESCU, C. D., *Corespondinţă secretă şi acte inedite ale capilor revoluţiunii romîne de la 1848*, Broşura I—III, Bucureşti, 1873—1874.

BĂLCESCU, N., *Mersul revoluţiei în istoria romînilor*, în *Opere*, ediţie critică adnotată cu o introducere de G. Zane, t. I, partea a II-a, Bucureşti, 1940.

— *Mişcarea romînilor din Ardeal la 1848*, în *Opere*, ediţie critică adnotată, cu o introducere de G. Zane, t. I, partea a II-a, Bucureşti, 1940.

— *Reforma socială la romîni*, în *Opere*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R. (Bucureşti), 1953.

— *Istoria romînilor sub Mihai-Vodă Viteazul*, în *Opere*, vol. II, Ed. Acad. R.P.R. (Bucureşti), 1953.

Opere, vol. IV, *Corespondenţă*, ediţie îngrijită de G. Zane, Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1962.

BĂRNUŢIU, SIMION, *Romînii şi ungurii. Discurs rostit în catedrala Blajului [la] 2/ [14] mai 1848. Cu introducere şi comentar de G. Bogdan-Duică*, Cluj, 1924.

BIBESCO, GEORGES, *Règne de Bibesco. Correspondance et documents, 1843—1856. Lois et décrets, 1843—1848. Histoire et légende*, t. I—II, Paris, 1893, 1894.

CZETZ, JOHANN, *Bem's Feldzug in Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849*, Hamburg, 1850.

ELIADE RĂDULESCU, I., *Proprietarii şi sătenii*, în *Anexe* la *Instituţiunile Romîniei*, Bucureşti, 1864.

— *Bucăţi alese*. Culegere de. . . Michail Stăncescu, *Proza*, Bucureşti, [1909].

— *Scrisori din exil*, Cu note de N. B. Locusteanu, Bucureşti, 1891.

FOTINO, GEORGE, *Din vremea renaşterii naţionale a Romîniei. Boierii Goleşti*, vol. I—IV, Bucureşti, 1939.

GEORGESCU-BUZĂU, GH., *O scrisoare inedită a lui N. Bălcescu*, în *Studii*, II (1949), nr. 4.

GHICA, ION, *Scrisori către V. Alecsandri*. Cu un adaos. Publicate cu o introducere, note, planşe şi două hărţi. . . de prof. C. I. Bondescu şi D. Mărăcineanu, Bucureşti, 1940.

— *Amintiri din pribegia după 1848. Noi scrisori către V. Alecsandri*. Comentate de Olimpiu Boitoş, vol. II, Craiova [1940].

GOLESCO, A. G., *De l'abolition du servage dans les Principautés danubiennes*, Paris, 1856.

HELIADE RĂDULESCO, J., *Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine ou sur les événements de 1848 accomplis en Valachie*, Paris, 1851.

IONESCU DE LA BRAD, I., *Viaţa mea de mine însumi*, Iaşi, 1889.

Mémoires du Prince Nicolas Soutzo, Grand-Logothète de Moldavie 1798—1871. Publiés par Panaïoti Rizos, Vienne, 1899.

PAPIU, ILARIAN A., *Istoria romînilor din Dacia superioară*, t. II, Viena, 1852.

PUŞCARIU, IOAN, *Notiţe despre întîmplările contemporane*, Sibiu, 1913.

ROTH, ST. L., *Die Volksversammlung der Romanen in Blasendorf am 3/15 Mai 1848*, în *Gesammelte Schriften und Briefe*, vol. V, Braşov, 1937.

ROSSETTI, C. A., *Scrieri din junețe și esiliu* (ediția a II-a), t. II, București, 1885.
RUSSO, AL., *Scrieri*. Comentate de Petre V. Haneș, Craiova [f.a.].
SION, G., *Suvenire contimpurane*, București, 1888.
Periodice:
Espatriatul, Brașov, 1849.
Foaie pentru minte, inimă și literatură, Brașov, 1848.
Gazeta de Transilvania, Brașov, 1844, 1847—1848.
Organul luminării, Blaj, 1848.
Organul național, Blaj, 1848.
Poporul suveran, București, 1848.
Pruncul romîn, București, 1848.

III. *Lucrări generale*

BARIȚIU, G., *Părți alese din istoria Transilvaniei, pe două sute de ani din urmă*, vol. II, Sibiu, 1890.
COLESCU-VARTIC, C., *1848. Zile revoluționare*, București, 1898.
CHERESTEȘIU, V., BODEA, C., SURDU, B., MUREȘAN, C., NUȚU, C., EGYED, A., CURTICĂPEANU, V., *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, ediția a II-a Ed. Acad. R.P.R. (București), 1963.
FILITTI, IOAN C., *Domniile Romîne sub Regulamentul Organic 1834—1848*, București, 1915.
IONESCU, DIONISIE, GHEORGHE ȚUȚUI și GHEORGHE MATEI, *Dezvoltarea constituțională a statului romîn*, Ed. științifică, București, 1957.
IORGA, N., *Istoria romînilor*, vol. IX, *Unificatorii*, București, 1938.
— *Istoria romînilor din Ardeal și Ungaria*, București, 1915.
Magyarország története, III: *Magyarország története 1790—1849*, irta: Arató Endre, Benda Kálmán, Mérei Gyula, Spira György, Varga Zoltán, Budapesta, 1961.
POTEMKIN, V. P. și A. MOLOK, *Революции 1848—1849 гг.* vol. I—II, Moscova, 1952.
REGNAULT, ELIAS, *Histoire politique et sociale des Principautés danubiennes*, Paris, 1855.
ROLLER, MIHAIL, *Studii și note științifice privind istoria Romîniei*, E.S.P.L.P. (București) 1956.
XENOPOL, A. D., *Istoria partidelor politice în Romînia*, vol. I, partea I, București, 1910.
— *Istoria romînilor din Dacia Traiană* (ed. a III-a), vol. XII, București (f.a.).

IV. *Lucrări speciale*

I. *Moldova*

BĂDINA, O., *Participarea grupării democrat-revoluționare poloneze la acțiunile revoluționare din Moldova și Țara Romînească în 1848*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. III, Ed. Acad. R.P.R. (București), 1963.
BĂLAN, TEODOR, *Activitatea refugiaților moldoveni în Bucovina 1848*, Sibiu, 1944.
CORIVAN, N., *Preciziuni în legătură cu revoluția de la 1848*, în *Arhiva românească*, t. IX (1943), partea I.
IORGA, N., *Despre revoluția de la 1848 în Moldova*, București, 1938.
PASCU, ȘT., *Contribuțiuni la cunoașterea mișcării revoluționare de la 1848 din Moldova*, în *Studia Universitatis Victor Babeș et Bolyai*, Cluj, tomus III (1958), series IV, fasciculus II, Historia.
POPOVICI, VALERIAN, *Dezvoltarea mișcării revoluționare din Moldova după evenimentele din martie 1848*, în *St. cerc. științifice*, Iași, V (1954), nr. 1—2.
UNGUREANU, GH., *Frămîntări social-politice premergătoare mișcării revoluționare din 1848 în Moldova*, în *Studii*, XI (1958), nr. 3.

2. *Țara Românească*

BĂDINA, O., *Revoluția de la 1848 în orașul și județul Buzău*, în *St. art. istorie*, III, București, 1961.

BERINDEI, DAN, *Contradicțiile de clasă în desfășurarea revoluției muntene din 1848*, în *Studii*, XI (1958), nr. 3.

CONSTANTINESCU-IAȘI, P., *Intelectualii și revoluția de la 1848 în Principatele Române* [Editura] « Națiunea », București, 1948.

— *Trei pictori români în revoluția de la 1848: Negulici, Rosenthal, Iscovescu*, Ed. de stat, București, 1948.

FLORESCU, G. G., *Aspecte privind politica internațională a Țării Românești în anul revoluționar 1848*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. III, Ed. Acad. R.P.R. (București), 1963.

GEORGESCU-BUZĂU, GH., *N. Bălcescu*, E.S.P.L.A., București, 1956.

— *Activitatea lui N. Bălcescu pentru pregătirea deslănțuirii revoluției din 1848*, în *Studii*, IX (1956), nr. 1.

— *Aspectul agrar al revoluției din 1848 în Muntenia* [ed. a II-a], [Ed. de stat], (București), 1948.

GEORGESCU, FLORIAN, *Participarea maselor populare bucureștene la revoluția din 1848*, București, 1961.

MOCIOIU, N., *Date privind anul revoluționar 1848 în orașul și județul Brăila*, în *Studii*, XIV (1961), nr. 4.

NIFONTOV, A. S., *Activitatea politicii externe a lui Nicolae I, de la mijlocul anului 1848*, în *Rusia în anul 1848*, cap. VII, Moscova, 1949 (trad. ms. din l. rusă).

PANAIT, IOANA și P. I., *Participarea maselor populare din București la înfrîngerea comploturilor reacțiunii din iunie 1848*, în *Studii*, XIII (1960), nr. 6.

POPESCU-DOREANU, N., *Nicolae Bălcescu și revoluția de la 1848*, Ed. P.M.R. (București), 1948.

* * * *Problemele Tratatului de Istorie a României. Dezbateri asupra problemelor revoluției din 1848*, în *Studii*, XII (1959), nr. 3.

ROȘCA-ROSEN, M. și A. PAȚICA, *Răscoala țăranilor în anul 1848 în Țara Românească*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, Cluj, tomus III (1958), series IV, fasciculus II, Historia.

SMĂRĂNDACHE, GH., *Armata Țării Românești în sprijinul revoluției de la 1848*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. III, Ed. Acad. R.P.R. (București), 1963.

STAN, A., *Aspecte ale mișcării țărănești în timpul revoluției de la 1848 în Țara Românească*, în *St. mat. ist. modernă*, vol. II, București, 1960.

— *Participarea țărănimii muntene la revoluția de la 1848 în lumina unor noi documente*, în *Revista arhivelor*, seria nouă, V (1962), nr. 1.

ZANE, G., *Note și materiale*. Anexă la N. Bălcescu, *Opere*, Ediție critică adnotată, cu o introducere de . . . , t. I, partea a II-a, București, 1940.

— *Aspecte noi ale vieții lui N. Bălcescu în lumina unor documente inedite*, în *Studii*, XIII (1960), nr. 1.

3. *Transilvania*

BODEA, CORNELIA C., *Revoluția din 1848—1849 în Transilvania și Ungaria văzută de John Paget*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. II, Ed. Acad. R. P. R. (București), 1960.

BOGDAN-DUICĂ, G., *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, București, 1924.

— *Eftimie Murgu*, București, 1933.

CHERESTEŞIU, V., *Contribuţii la istoria mişcărilor ţărăneşti în Transilvania în anul revoluţionar 1848*, în *St. ref. ist. Romîniei*, partea I, Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1954.

— *Luptătorul revoluţionar Eftimie Murgu*, în *Studii*, IX (1956), nr. 1.

DRAGOMIR, S., *Tratativele romîno-maghiare din vara anului 1849*, Cluj, 1947.

IORGA, N., *La comemorarea zilei de 3 mai 1848. Conferinţe*, Bucureşti, 1914.

JAKAB, ELEK, *Szabadságharczunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848—1849-re*, Budapesta, 1880.

MÉSZÁROS, KÁROLY, *A magyar szabadságharc előjátéka 1848-dik évben*, Ungvár, 1862.

NAROCINIŢKI, A., *Tradiţiile revoluţiei ungare din 1848—1849 şi contemporaneitatea*, în *Kommunist*, XXXIII (1957), nr. 3.

SPIRA, GYÖRGY, *A magyar forradalom 1848—1849-ben*, Budapesta, 1959.

STERCA-ŞULUŢIU DE CĂRPINIŞ, IOSIF, *Biografia lui Avram Iancu*, Sibiu, 1897.

SZABÓ ERVIN, *Társadalmi és pártharcok a 48—49-es magyar forradalomban*, ed. a II-a, Budapesta, 1949.

TÓTH ZOLTÁN, I., *A magyar-román szövetség kérdése 1848-ban*, în *Századok*, 1948, nr. 1—4.

— *Kossuth és a nemzetiségi kérdés 1848—49-ben*, în *Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150 évfordulójára*, vol. II, Budapesta, 1952.

CAPITOLUL IV

DEZVOLTAREA ECONOMICĂ ŞI SOCIALĂ A PRINCIPATELOR ÎN ANII 1848—1864

În Moldova şi Ţara Romînească, ca urmare a înfrîngerii revoluţiei de la 1848 relaţiile feudale în agricultură — spre deosebire de industrie — deşi aflate într-un proces avansat de destrămare, au continuat să rămînă predominante pînă la 1864, în timp ce în Transilvania relaţiile capitaliste au devenit predominante şi în agricultură ca urmare a revoluţiei din 1848. Contradicţia dintre forţele de producţie şi relaţiile de producţie feudale, care persistau în agricultura Moldovei şi Ţării Romîneşti, s-a adîncit şi s-a intensificat lupta ţăranilor dependenţi împotriva servituţilor feudale şi pentru pămînt. Temîndu-se de lupta maselor, care dovediseră în timpul revoluţiei că aveau revendicări mai radicale decît propriile ei revendicări, cea mai mare parte a burgheziei a renunţat pentru totdeauna la calea revoluţionară de asigurare a victoriei orînduirii capitaliste. În aceste condiţii, după 1848 capitalismul se va dezvolta în Moldova şi în Ţara Romînească pe calea reformelor şi a compromisului dintre burghezie şi moşierime. Interesele burgheziei şi moşierimii se vor împleti strîns, avînd drept principal obiectiv înăbuşirea luptei maselor populare.

Perioadă de înlăturare a sistemului feudal, anii de la 1848 pînă la 1864 s-au caracterizat totodată printr-o creştere mai accentuată decît înainte a elementelor capitaliste în economie. Menţinerea ţărănimii în stare de clăcăşie făcea însă ca întregul proces de dezvoltare economică a ţării să fie încă frînat. De aceea problema agrară va ocupa locul central în frămîntările sociale şi politice din decursul întregii perioade.

Agricultura

În agricultura Ţării Romîneşti şi a Moldovei, la mijlocul secolului al XIX-lea continuau încă să predomine relaţiile feudale. Cu toate acestea, datorită dezvoltării forţelor de producţie şi, pe baza lor, a intensificării circulaţiei mărfurilor, pătrunderea relaţiilor capitaliste în agricultură s-a accentuat în deceniul al şaselea.

Agricultura era principala ramură a economiei. Ea grupa (împreună cu « profesiile libere ») în 1860 în Ţara Romînească 530 351 de capi de familie, respectiv 2 218 638 de locuitori dintr-un total de 569 464 de capi de familie

şi 2 400 921 de locuitori, cît număra populaţia ţării [1]. Chiar şi locuitorii oraşelor se îndeletniceau în bună parte cu muncile agricole; în 1860, din cei 310 246 de orăşeni munteni, 176 582 erau agricultori. De asemenea agricultura susţinea prin produsele ei aproape întreg comerţul extern. În 1864, Principatele exportau cereale şi vite în valoare de 370 330 698 de lei, în timp ce valoarea totală a exportului era de 401 005 807 lei.

Examinarea datelor statistice arată că atît în Moldova, cît şi în Ţara Romînească suprafeţele însămînţate cu grîu şi secară au crescut în mod substanţial în anii 1848—1864, în comparaţie cu perioada anterioară. Acest fapt este, neîn-

Fig. 24. — Ţăran la arat, reproducere dintr-o litografie de D. A. Papazoglu.

doielnic, urmarea creşterii producţiei de grîu pentru piaţă, căci producerea de grîu pentru vînzare este un «prevestitor al destrămării vechiului regim» [2].

Moşierimea deţinea cea mai mare parte din teritoriu, iar la mijlocul secolului al XIX-lea principalul producător de mărfuri agricole era gospodăria moşierească. În 1860, în Ţara Romînească moşierii şi mănăstirile stăpîneau circa trei sferturi din suprafaţa ţării. În 1860, tot aici, 889 de moşii dădeau fiecare un venit de peste 1 000 de galbeni; 552 de moşii dădeau fiecare un venit de peste 1 500 de galbeni anual, iar dintre acestea 204 chiar de peste 3 000 de galbeni. Marea majoritate a celor 552 de moşii erau masate în judeţele Prahova (93), Ilfov (86), Ialomiţa (66) şi Dolj (47). Şi în Moldova existau latifundii: A. Moruzi dispunea în ţinutul Dorohoi de moşii în întindere de peste 17 000 ha. Flămînzii, moşia lui M. Sturdza, însuma peste 27 000 ha (cu un perimetru de 82 km) şi moşia Hangu din Neamţ cuprindea 63 000 ha. Nicu Ghica, Alecu Balş, N. Conachi-Vogoride posedau şi ei întinse latifundii.

[1] *An. St.*, 1860, p. 108—109.

[2] V. I. Lenin, *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, în *Opere complete*, vol. 3, Ed. politică, Bucureşti, 1961, p. 180.

Extinderea prin diferite mijloace a rezervei boiereşti, în dauna dreptului de folosinţă a pămîntului de către ţărani, a depăşit întinderea de o treime pe care Regulamentul organic a stabilit-o pentru stăpînii de moşii. În anii 1859—1860, în Moldova, din suprafaţa de 909 925 de fălci [1] arături, vii, grădini şi livezi, rezerva boierească şi pămîntul răzeşesc însumau 627 380 de fălci, iar partea ţăranilor clăcaşi reprezenta mai puţin de o treime din total (282 545 de fălci); stăpînii de moşii şi răzeşii foloseau apoi 815 436 de fălci de fîneţe şi imaş, iar ţăranii clăcaşi 374 962 de fălci [2]. În 1860, repartiţia dintre pămîntul aşa-zis proprietaricesc [3] (inclusiv cel devălmaş) şi cel clăcăşesc din Ţara Romînească era următoarea: aproape paritate în privinţa grădinilor şi păşunilor, 418 715 pogoane de fîneaţă proprietaricească, faţă de 591 341 de pogoane fîneaţă clăcăşească şi 1 705 302 pogoane arătură clăcăşească faţă de 868 938 de pogoane arătură proprietaricească. Totodată, în amîndouă ţările continuau acţiunile de deposedare a răzeşilor şi moşnenilor de către stăpînii de moşii.

Gospodăria moşierească era marea producătoare de grîu. De asemenea, tot pe rezerva boierească se cultivau plantele industriale şi în special rapiţa. În 1860, proprietăţile funciare muntene dădeau un venit total de 4 719 952 de galbeni; 3 537 617 galbeni proveneau din cereale, 502 966 de galbeni din vii, 417 688 din mori, hanuri şi cîrciumi, iar pădurile dădeau venitul minim de 91 529 de galbeni.

Dar gospodăria moşierească avea o productivitate încă foarte mică. În 1856, A. G. Golescu aprecia producţia medie din Principate la hectar la 7 hl, faţă de o producţie medie de 14,6 hl întîlnită în acea vreme în Franţa. Menţinerea relaţiilor feudale, nivelul tehnic inferior, productivitatea scăzută a muncii clăcaşilor, lipsa de capitaluri şi de mînă de lucru liberă calificată frînau mult producţia agricolă. Creşterea producţiei de cereale-marfă pe moşii se efectua, în esenţă, prin intensificarea exploatării ţăranilor clăcaşi şi prin extinderea terenurilor agricole. E drept că moşierii foloseau şi muncă salariată, însă în proporţie redusă. În 1860, ei utilizau în Ţara Romînească 54 332 de zileri; dar, totodată, ei beneficiau de munca a 334 545 de clăcaşi, ceea ce arată că numărul acestora din urmă era de peste şase ori mai mare decît cel al zilerilor salariaţi. Totodată, dezvoltarea agriculturii cu caracter comercial a dus pe unele moşii la un început de specializare a agriculturii pe ramuri de producţie. Aşa, de pildă, moşia Sîrca de lîngă Iaşi se specializa în creşterea vitelor, în primul rînd pentru nevoile oraşului, iar moşia Reuseni mai furniza pe lîngă cereale, legume pentru capitala Moldovei. Un exemplu de moşie cu activitate agricolă-comercială intensă era Pomîrla (Dorohoi) a lui Anastasie Başotă, care cultiva cereale pe 610 fălci arătură,

---

[1] O falce avea 14 322 m², avînd 80 de prăjini lungime şi 4 prăjini lăţime; o prăjină însuma 6,69 m.

[2] *Lucrări statistice făcute în anii 1859—1860 publicate de Direcţia Centrală de Statistică din Ministerul de Interne al Moldovei*, Iaşi, 1861, p. 20—23.

[3] Moşiile particulare, moşiile mănăstireşti, moşiile statului şi ale comunelor, pămînturile ţăranilor moşneni.

avea o herghelie de 200 de cai, 1 000 de bovine, 1 000 de porci, 4 000 de oi merinos şi 100 de prisăci, o velniţă mare etc.

Arendăşia s-a extins în viaţa agricolă a Principatelor în această perioadă atît în Ţara Romînească, cît şi în Moldova. Mare parte dintre moşii se arendau, îndeosebi moşiile statului şi ale aşezămintelor religioase. Astfel, în 1857, numai din suprafaţa de circa 583 000 de fălci proprietate mănăstirească, adică 25,4% din întinderea totală a moşiilor Moldovei, peste 90% era arendată. Arendaşii erau moşieri, negustori, funcţionari, în cazuri foarte rare răzeşi. Din 1855 au

Fig. 25. — Prăşitul porumbului, reproducere dintr-o litografie de D. A. Papazoglu.

început să apară în Moldova asociaţii de arendaşi în care intrau şi cămătari, iar în Ţara Romînească au luat fiinţă în anii Unirii, în special în oraşele dunărene, societăţi pentru arendări. Unele dintre aceste societăţi erau preocupate într-o oarecare măsură şi de îmbunătăţirea nivelului tehnic al producţiei.

Evenimentele revoluţionare din 1848 dovediseră că boierimea nu-şi mai putea menţine mult timp privilegiile feudale. În consecinţă, boierimea a încercat să devină proprietară absolută a moşiilor, deposedînd ţărănimea, dar menţinînd încă un timp relaţiile de clacă. Totodată boierimea a căutat să-şi menţină monopolurile şi drepturile feudale (dreptul vînzării de vin şi rachiu, dreptul de a vinde carne şi de a ţine prăvălii, morile, heleşteiele etc.).

În perioada analizată a avut loc în amîndouă ţările o nouă reglementare a relaţiilor agrare, concretizată în legiuirile din 1851, care au rămas în vigoare pînă la reforma din 1864. Deşi aceste legiuiri n-au satisfăcut decît interesele boierimii conservatoare, ele au marcat, atît în Ţara Romînească cît şi în Moldova, o nouă etapă pe drumul transformării proprietăţii feudale în proprietate

burgheză. În Țara Romînească, pînă la generalizarea învoielilor, țăranilor li se acordau 3 pogoane de arătură, cîte un pogon de islaz de fiecare vită (pînă la cel mult 5 pogoane) și 3 pogoane de fîneață (pentru cinci vite, scăzîndu-se proporțional, în cazul unui număr mai mic de vite). Totodată, clăcașii erau obligați la 22 de zile muncă cu nart, la 1/10 dijmă din produse și 1/5 dijmă din fîn. Se desființau slujbașii volnici, ceea ce constituia pentru țărani o reală ușurare. În Moldova, țăranii primeau pentru folosința lor o falce și jumătate arătură, 40 de prăjini fînaț, 40 de prăjini pășune (cu 20 mai mult ca în redacția din 1835 a Regulamentului organic) și 10 prăjini pentru casă, ogradă și grădină; pentru fiecare pereche de boi sau cai (pînă la maximum două perechi), țăranii mai primeau 60 de prăjini de fînaț și 60 de prăjini de pășune. Prin analogie se ajungea la o cantitate de muncă totalizată pe un an întreg și exprimată în noua legiuire în suprafețe de teren arabil ce aveau să fie arate, prășite, secerate, cosite de către fiecare gospodărie țărănească așezată pe moșia boierului. Stăpînii de moșii au introdus această nouă reglementare a muncii, fiind mai avantajoasă pentru ei decît cea anterioară. Prin așezămînt se confirma desființarea dijmei prevăzute în « pravila pentru prefacerea dijmei în lucru » din 1848. Pentru boier era convenabilă convertirea dijmei — greu de strîns și ale cărei produse erau deseori de proastă calitate — în muncă, pentru a produce pe rezerva boierească cît mai multe cereale-marfă. Pentru a justifica « dreptul » de proprietate absolută al moșierilor, se proclama dreptul de strămutare pentru țărani, dar, în fapt, s-au pus condiții grele pentru realizarea acestor strămutări. Țăranii erau datori să-și anunțe mutarea cu șase luni înaintea efectuării ei. Așezămîntul din Moldova, ca și cel muntean, mai prevedea izgonirea țăranilor « îndărătnici », ceea ce dădea prilej la nenumărate abuzuri ale stăpînilor de moșii și le îngăduia să izgonească pe sătenii care se împotriveau mai dîrz exploatării. În Țara Romînească, strămutările țăranilor nu puteau avea loc decît din 5 în 5 ani, anunțîndu-se cancelariei sătești cu un an mai înainte și săteanul achitîndu-și obligațiile față de proprietar și stat.

Legiuirea din Țara Romînească numea pe țărani « chiriași », tocmai pentru a justifica așa-zisul drept al boierilor asupra întregului pămînt. În Moldova, așezămîntul avea aceeași tendință; fără să prevadă textual că țăranul era chiriaș pe moșia boierului, el sublinia că munca lucrătorului de pămînt urma « a se analoghisi după valoarea pămîntului ce i se dă », pînă cînd « năimirile de pămînt se vor putea face prin alcătuiri de bunăvoie ». Aceasta arăta că și în Moldova, ca și în Țara Romînească, tendința principală a noii legiuiri era deposedarea completă de pămînt a țărănimii clăcașe. Dacă boierii n-au îndrăznit să legifereze în mod expres exproprierea totală a sătenilor, aceasta s-a datorat numai fricii pe care o aveau de o răscoală în masă a țărănimii. La aceasta se mai adăuga și faptul că moșia boierească nu era încă deplin pregătită pentru o exploatare pe baze capitaliste.

Legiuirile din 1851, moment important în procesul acumulării primitive a capitalului în țara noastră, au reprezentat o încercare a moșierimii de a rezolva

problema agrară în folosul ei, creîndu-se premise în vederea transformării proprietăţii feudale în proprietate burgheză. Se încerca să se netezească calea pentru transformarea moşierului în proprietar absolut asupra întregului pămînt şi în acelaşi timp pentru proletarizarea ţăranului, declarat « liber şi stăpîn » pe persoana şi forţa sa de muncă, dar şi « liber » de pămînt. De altfel, şi ulterior, pînă în anii 1860 şi 1862, moşierii conservatori au căutat să rezolve chestiunea agrară în acelaşi sens, adică prin completa deposedare de pămînt

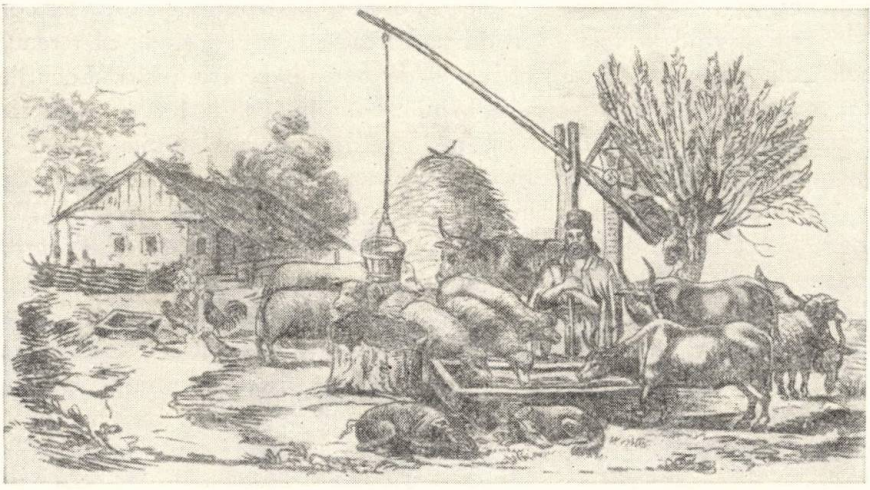

Fig. 26. — Curtea şi animalele domestice ale unui ţăran, reproducere dintr-o litografie de D. A. Papazoglu.

a ţărănimii, iar în aprilie 1864 ei nu acceptau sub presiunea maselor ţărăneşti decît o minimă împroprietărire.

Gospodăria ţărănească ocupa poziţia principală în complexul vieţii agricole din Principate, deşi majoritatea ţărănimii era supusă clăcii. Ţăranii clăcaşi produceau pe locurile legiuite sau pe prisoasele ce le aveau în folosinţă de la moşieri şi tot ei asigurau, în bună parte cu vitele şi inventarul lor, munca pe părţile rezervate de stăpînii moşiilor sau de arendaşi. O statistică din 1858 indică producţia de cereale din acel an în Ţara Romînească rezultată pe părţile « locuitoreşti » ale moşiilor: 399 121 de chile [1] grîu şi secară, 1 752 562 de chile porumb, 95 855 de chile mei şi 187 755 de chile orz şi ovăz [2]. Ţăranii erau aproape singurii cultivatori ai porumbului; tot ei cultivau pe locurile lor cea mai mare parte a meiului, orzului şi ovăzului şi cam o treime din producţia de grîu. În schimb, ei nu puteau aduce îmbunătăţiri agrotehnice importante şi nici nu puteau face culturi speciale, dată fiind situaţia lor grea, în condiţiile menţinerii relaţiilor feudale. Ţăranii erau interesaţi — cum arată şi comisia Consiliului de Stat în

[1] Chila echivala cu circa 500 kg.
[2] *An. St.*, 1860, p. 14.

1864 — să întreprindă culturi « nu din cele mai mult producătoare de foloase, ci din cele mai puțin costătoare de cheltuieli » [1]. Marea masă a țăranilor, cu pămînt tot mai redus, nu-și putea acoperi necesitățile de hrană și lua pămînt în plus (prisoase) pe cale de învoieli apăsătoare de la moșieri sau arendași. Supuși bunului plac al moșierilor și arendașilor, exploatați, lipsiți de hrană, țăranii cereau rezolvarea problemei agrare prin sfărîmarea lanțurilor clăcii și prin împroprietărirea lor.

În anii 1848—1864 s-a dezvoltat mai departe agricultura cu caracter comercial. În primul rînd a crescut producția cerealieră, prin întinderea terenurilor agricole cultivate și sporirea producției de cereale pentru piață. Locurile de cultură au crescut în Moldova de la 876 212 fălci în 1849 la 1 493 394 în 1865 [2]. În Țara Romînească, în 1860, cam trei milioane din întinderea totală de 10 644 673 de pogoane a teritoriului muntean erau cultivate (terenuri arabile, vii și grădini). Arătura era mai extinsă în județele Ialomița (279 289 de pog.), Dolj (277 332 de pog.), Ilfov (267 277 de pog.). În ultimii ani ai perioadei analizate, sub impulsul pieței, suprafețele însămînțate au crescut într-un ritm mai grăbit. În anul agricol 1863—1864, în preajma reformei, suprafața însămînțată pe teritoriul muntean era cifrată la 3 532 186 3/4 pog. [3]. Cele mai importante culturi, în necontenită dezvoltare, erau în amîndouă țările porumbul și grîul. Recolta de porumb a fost în 1863 în Moldova de 1 635 102 chile, față de 364 349 de chile în 1848, iar cea de grîu de 885 815 chile în 1863, față de 208 115 chile în 1850. Într-o măsură mai restrînsă se cultivau: orzul, ovăzul, secara, rapița, fasolea, lintea, tutunul, cînepa, inul, cartofii etc. Creșterea animalelor a continuat de asemenea să aibă în anii 1848—1864 un rol însemnat în agricultura Principatelor. În 1860, Țara Romînească număra circa 2 000 000 de vite mari, circa 350 000 de cai, vreo 3 500 000 de oi, aproape un milion de porci și peste 200 000 de stupi. În Moldova, numărul vitelor mari era evaluat, în același an, la 1 407 137.

Agricultura Principatelor producea din ce în ce mai mult pentru piață. Dar accentul se punea în această privință în sectorul gospodăriilor moșierești, căci legătura cu piața a majorității gospodăriilor țărănești era slabă și sporadică. Principalul venit al stăpînilor de moșii și al arendașilor rezulta din vînzarea cerealelor și în special a grîului. În 1862, Principatele aveau disponibilă pentru export o cantitate de grîne echivalentă sau chiar superioară producției întregi din acel an a părții muntene din țară. Astfel erau disponibile pentru export: 1 118 115 chile grîu, 1 112 044 de chile porumb, 385 533 de chile ovăz și orz, 73 909 chile secară, 5 825 390 de ocale [4] fasole, 729 409 ocale tutun, 583 238 de ocale rapiță, 599 487 de vedre de vin, 390 207 vedre de rachiu etc. [5]. În 1863

---

[1] *Acte și legiuiri*, seria I, vol. II, București, 1907, p. 845.
[2] N. Suțu, *Opere economice*, București, 1957, p. 246.
[3] *An. Ec.*, 1864, p. 52—53.
[4] Ocaua echivala, după regiuni, cu 1260—1291 g
[5] *An. Ec.*, 1863, p. 102—103.

numai prin portul Galaţi s-au exportat 581 092 de chile cereale. Caracterul accentuat comercial pe care-l ia agricultura din Principate este ilustrat, între altele, prin apariţia unor societăţi agricole-comerciale cum ar fi *Asociaţia agricolă romînă* din Brăila şi *Societatea de agricultură şi comerţ* din Oltenița, autorizate în 1862 şi 1863, care se ocupau de arendări, de o exploatare agricolă « sistematică », precum şi de vînzarea produselor cerealiere. De asemenea, s-a intensificat desfacerea comercială a vitelor. În 1850 s-au exportat din Ţara Romînească vite în valoare de 7 755 132 de lei, în 1852 exportul de vite a ajuns la 14 759 915 lei, iar în 1855 a atins cifra de 29 270 914 lei. Nu se exportau însă numai vite vii, ci şi produse din carne, a căror valoare se cifra la sume de milioane. În 1864, Principatele au exportat animale şi produse animaliere în valoare de 65 445 714 lei [1].

Transformarea industrială a anumitor produse agricole în mărfuri, destinate deseori şi exportului, era şi ea un alt semn al dezvoltării agriculturii cu caracter comercial. Se exportau însemnate cantităţi de rachiu, brînzeturi (caşcaval, burduf etc.), seu, pastramă şi cervişuri etc. În ultimii ani ai perioadei analizate, se tindea spre o valorificare în ţară a unor materii prime rezultate din unele culturi speciale. De asemenea, producţia de vin avea un rol însemnat; astfel, numai în Moldova, în 1863 — an cu o recoltă medie — erau disponibile pentru export 178 939 de vedre de vin.

Se remarca creşterea într-o anumită măsură a culturilor de plante industriale. Din 1858, Ţara Romînească a început să exporte rapiţă. În 1858 exportul acestui produs se cifra la 500 000 de lei, în anul următor depăşea 2 600 000 de lei, pentru ca în 1860 să fie mai mare de 4 000 000 lei. S-a dezvoltat şi cultura tutunului, dar caracteristică este rapida dezvoltare a sericiculturii, atît pe locurile cultivate de ţărani pe seama lor, cît şi pe cele cultivate pe seama stăpînilor de moşii şi a arendaşilor. În 1862 s-a obţinut în Moldova o producţie de 4 357 de ocale gogoşi de mătase şi 60 de ocale de seminţe de viermi de mătase. Gogoşile de mătase şi mai ales seminţele erau cumpărate de negustori străini (francezi, italieni etc.). Pentru a se sprijini creşterea viermilor de mătase, s-au luat măsuri pentru înfiinţarea unor pepiniere de duzi pe domeniile statului. Interesantă este şi iniţiativa luată în 1864 pentru a încuraja cultivarea bumbacului. Totuşi o dezvoltare mai mare a culturilor speciale era incompatibilă cu menţinerea relaţiilor feudale.

La mijlocul secolului al XIX-lea, pămîntul se cultiva, în general, mai ales cu uneltele provenite din inventarul ţăranilor clăcaşi. Aceste unelte erau rudimentare. Dezvoltarea tehnicii agricole era frînată mai cu seamă de existenţa relaţiilor de clacă, care ofereau mînă de lucru moşierului sau arendaşului şi duceau la lipsa de interes a acestora de a îmbunătăţi uneltele agricole. Lipsa de capital necesar pentru achiziţionarea de maşini agricole, ca şi lipsa unor ateliere

[1] *An. St.*, 1860, p. 16; 1865, p. 266.

şi a unor specialişti pentru întreţinerea şi repararea acestor maşini au întîrziat şi ele răspîndirea unei tehnici mai perfecţionate.

Cu toate acestea, după 1848 se observa uneori o oarecare preocupare de perfecţionare a tehnicii pe unele moşii. De altfel, Lenin a arătat că progresul tehnicii în agricultură se poate manifesta chiar şi « printr-o simplă extindere a suprafeţelor însămînţate » sau « prin cultivarea rădăcinoaselor » [1]. În Principate se înregistra la sfîrşitul perioadei cercetate existenţa a 338 869 de care, 150 510 pluguri şi 804 maşini; iar statistic, pe ţară, la fiecare 10 familii reveneau 18 animale de muncă, 6 care şi 2 pluguri [2]. Se remarca de asemenea o uşoară tendinţă de creştere a inventarului agricol şi a numărului de vite ale moşierilor. S-au înfiinţat unele ateliere de reparat şi chiar de asamblat unelte şi maşini agricole şi au început să fie utilizate mai accentuat maşinile de treierat. Au apărut şi maşini de semănat, secerat şi vînturători pentru curăţatul grîului. În 1864, E. Grant a obţinut concesionarea unei şcoli ai cărei elevi trebuiau să înveţe să repare şi să conducă maşini agricole. Iniţiativa era bine venită, întrucît puţinele ateliere care existau nu puteau face faţă cerinţelor. D. P. Marţian observa în 1864 că văzuse pe la unele moşii, magazii pline cu maşini de treierat neutilizate din cauză că lipseau meşteri care să le repare.

Paralel cu iniţierea folosirii uneltelor de muncă perfecţionate, se constata în agricultură şi o îmbunătăţire a metodelor de muncă. Pe unele moşii au început să se ia măsuri pentru a se realiza oarecare îmbunătăţiri funciare. S-au făcut unele lucrări de îndiguire. În unele ţinuturi (Covurlui, Roman, Putna) s-a dezvoltat sistemul de irigare a grădinilor [3]. Se constata practicarea în unele locuri a asolamentului trienal, îndeosebi în legătură cu dezvoltarea culturilor de rădăcinoase. Tot în această perioadă s-a redeschis şcoala de agricultură de la Pantelimon (1853), apoi, în anii Unirii, s-a organizat o şcoală de silvicultură şi alta de sericicultură; au apărut publicaţii agronomice; iar din 1860 au început să se organizeze expoziţii agricole pe ţară sau regiuni.

La sfîrşitul deceniului al şaselea al secolului al XIX-lea, se constata un număr destul de însemnat de lucrători salariaţi la muncile agricole. Pe unele moşii erau angajaţi peste 100 de lucrători salariaţi. Ei erau folosiţi la toate categoriile de munci agricole şi îndeosebi la cele cu care se încheia ciclul anual de munci agricole. Cei mai numeroşi erau treierătorii, cosaşii şi secerătorii. Treieratul a fost una dintre primele operaţii pe care capitalul a smuls-o muncii de clacă. În afara lucrătorilor angajaţi la vite, se constata angajarea de specialişti pentru muncile anexe ale gospodăriei moşiereşti: grădinari, florari, prisăcari, căldărari, teslari la velniţe, morari şi, evident, argaţi, nelipsiţi pe moşiile boiereşti, unde numărul lor este în creştere. Se întîlnea munca salariată şi pe unele proprie-

---

[1] V. I. Lenin, *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, în *Opere complete*, vol. 3, Ed. politică, Bucureşti, 1961, p. 62—63.

[2] *An. St.*, 1865, p. 24—25.

[3] Ion Ionescu [de la Brad], *Agricultura romînă din judeţul Putna*, Bucureşti, 1869, p. 306.

tăți mai mari ale răzeșilor. Lucrători salariați erau utilizați cu precădere acolo unde agricultura era mai dezvoltată și mîna de lucru clăcașă insuficientă sau acolo unde munci speciale cereau o calificare mai înaltă. Din cei 54 332 de zileri constatați în 1860 în Țara Romînească, peste jumătate lucrau în județele Ilfov, Prahova, Dîmbovița; în Romanați nu se întîlneau decît 449 de zileri, iar în Dolj 537 [1]. În Moldova, munca salariată se extindea mai ales în județele din nord.

Fig. 27. — Plutaș de pe Bistrița, litografie de Gh. Asaki (1855).

Recrutarea muncitorilor agricoli salariați se făcea, fie angajînd țărani din localitate peste obligațiile prevăzute de boieresc, fie angajînd țărani din alte județe plecați în căutare de lucru. Mai erau angajați țărani fără obligația clăcii, țigani, mazili sau unii dintre tîrgoveții săraci. Semnificativă mai era venirea la muncă în Principate a numeroși transilvăneni și bucovineni, mulți dintre ei trecînd clandestin granița « prin vama cucului ». Acești emigrați înmulțeau în mod

[1] *An. St.*, 1861, p. 34—35; 1863, p. 31, 33; N. N. Constantinescu, *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din Romînia. Pînă la primul război mondial* (Sub redacția lui...), Ed. politică, București, 1959, p. 128—129.

substanțial numărul salariaților agricoli [1]. Arendașii și proprietarii recurgeau la diferite mijloace de constrîngere pentru a obține cu preț redus angajarea la muncă a clăcașilor în timpul care le rămînea după îndeplinirea obligațiilor de natură feudală pe moșie.

Relațiile feudale din agricultura Principatelor nu mai erau compatibile cu caracterul forțelor de producție. Lupta de clasă a țărănimii și noile elemente capitaliste care se dezvoltau în agricultură impuneau înlăturarea structurii ei feudale. Statornicirea unor noi relații de producție în agricultură apărea ca absolut necesară și ca iminentă.

Industria

După revoluția de la 1848, industria s-a dezvoltat într-un ritm mai viu în raport cu perioada anterioară. Din cele 12 867 de așa-numite stabilimente industriale cuprinse într-o statistică publicată în 1863, care reflectă însă — cu unele adăugiri — situația din 1860, existau 5 018 din anii 1830—1850, iar restul de 7 849 erau întemeiate în anii 1850—1863 [2]. A crescut numărul meseriașilor, s-au dezvoltat și atelierele de cooperație capitalistă simplă, care reprezintă « *punctul de plecare al producției capitaliste* » [3], au apărut un număr de noi manufacturi și oarecare fabrici. În 1860 existau în Țara Romînească 4 « fabricanți » cu un capital investit de peste 10 000 de galbeni, 22 cu un capital de peste 5 000 de galbeni și 87 cu un capital de peste 2 500 de galbeni [4].

Dar pătrunderea în industrie a forței aburului și a mașinilor-unelte, deși mai însemnată decît înainte, era totuși extrem de redusă în ansamblul unităților producătoare de mărfuri, preponderența rămînînd de partea micii producții de mărfuri și a cooperației capitaliste simple. Din cele 12 867 de « stabilimente industriale » înregistrate de statistica publicată în 1863, doar 171 utilizau forța aburului, iar dintre acestea 109 erau poverne și 33 mori; restul așa-numitelor stabilimente industriale foloseau energia apei, a vîntului, cuptoarele sau forța animală etc. În ceea ce privește cele 12 867 « stabilimente industriale », mai trebuie observat că peste 72% produceau mărfuri alimentare, că 4/5 din ele se găseau la sate și că 3/4 lucrau numai o parte a anului.

Mica producție meșteșugărească și cooperația capitalistă simplă. În condițiile unei industrii manufacturiere slab dezvoltate și ale unui slab început de industrie de fabrică, o mare parte din producția cu caracter industrial era dată de atelierele meșteșugărești și de cele bazate pe cooperația capitalistă simplă. Greu de deosebit în statistici, atelierele meșteșugărești și cele de cooperație capitalistă simplă au avut, în anii 1848—1864, rolul preponderent în acoperirea cu produse a nevoilor pieței. Pe primul plan se clasau

[1] *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Ed. Acad. R.P.R. (București), 1961, p. 145.
[2] *An. St.*, 1863, p. 136—137. Datele se referă, pentru anii 1830—1850 și 1850—1863 la întregul teritoriu al Principatelor Unite la efectuarea statisticii.
[3] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ed. a IV-a, Ed. politică, București, 1960, p. 342.
[4] *An. St.*, 1860, p. 78—83.

atelierele, care se bazau pe materiile prime abundente în țară. Ponderea mai mare pentru producția destinată pieței o avea meșteșugul orășenesc — numai în București se numărau, în 1860, 6 826 de meșteri — care era mai dezvoltat și mai ridicat calitativ. În 1850, în cele 44 de tîrguri și orașe din Moldova trăiau peste 12 000 de meșteri și calfe. Numărul calfelor și al ucenicilor era mai mare la orașe; față de 10 673 de calfe și ucenici de la orașe, nu întîlnim în satele muntene din 1860 decît 929 de calfe și ucenici.

În cursul procesului de diferențiere a meseriașilor, care acum a devenit tot mai puternic, ca și al aceluia de subordonare a micului meșteșug de către capitalul comercial, a crescut numărul atelierelor capitaliste bazate pe cooperația simplă. În 1860, peste 90% din totalul « stabilimentelor industriale » nu depășeau stadiul cooperației capitaliste simple, iar foarte multe dintre ele erau doar simple forme ale meșteșugului. În orice caz, între « stabilimentele » de tip capitalist, stadiul cooperației capitaliste simple era dominant în ceea ce privește numărul.

Meșteșugurile orășenești asigurau în primul rînd aprovizionarea populației orașelor. Astfel, în 1862, din 134 de brutării cîte se aflau în Moldova, numai 4 se aflau în mediul sătesc. Funcționa în această vreme la Iași și un atelier în care se produceau macaroane și fidea. La Brăila, italianul Carabino a înființat în 1850 o « fabrică » de paste. În 1863 exista o « fabrică » de macaroane la Brăila, cu patru lucrători, și mai funcționau în țară și alte două « fabrici » de fidea, avînd 13 lucrători. De asemenea, tot atunci se constatau în Principate sute de brutării și zeci de « fabrici » de bere. Tot ateliere pot fi considerate zalhanalele mai mici.

Dezvoltarea edilitară a orașelor, creșterea populației în orașe au dus la înmulțirea meșterilor lemnari și la continuarea specializării lor. În 1860 existau în Țara Romînească 1 453 de dulgheri. În Moldova, numai în orașul Iași se îndeletniceau cu meșteșugul lemnului 390 de oameni, dintre care 142 erau meșteri, iar 248 calfe [1]. În unele orașe erau numeroși postăvari. În 1855, la Tg. Neamț, cîteva asemenea ateliere produceau « sute de mii de coți de sucman » [2], cu unelte foarte rudimentare. În 1845 se aflau în acest tîrg 59 de meșteri sucmănari și 46 de meșteri croitori. Croitorii erau foarte numeroși în orașe. În 1860 existau în orașele muntene 1 723 de meșteri croitori. În același an se constatau în Țara Romînească 2 524 de meșteri cizmari. Materia primă pentru aceștia din urmă se producea în ateliere de prelucrare a pieilor crude. În 1863, din cele 88 de dubălării ale Moldovei 85 funcționau la orașe. Erau destul de numeroase atelierele care confecționau săpun și lumînări. În 1863 existau 145 de astfel de stabilimente, cu 418 lucrători. Tot atunci se găseau la București două « fabrici » de limpezit ceara, cu opt

[1] Arh. St. Iași, tr. 1 423, op. 1 619, nr. 1 018.
[2] *Ibidem*, tr. 1 772, op. 2 020, nr. 33 755, fila 92.

lucrători, şi trei « fabrici » de scrobeală, cu 15 lucrători [1]. Mai importante erau atelierele care pregăteau materiale de construcţie. În 1863 existau în întreaga ţară 226 de cărămidării, cu 1 716 lucrători, care produceau cărămizi şi olane; majoritatea erau situate în oraşe sau în preajma lor şi cele mai multe se încadrau în cooperaţia capitalistă simplă. Numai în Bucureşti sau în imediata apropiere a acestuia, erau în 1861 67 de « fabricanţi » de cărămidă.

O importantă ramură a meşteşugurilor era prelucrarea metalelor, care s-a dezvoltat şi ca volum şi ca specializare, rămînînd însă departe de nivelul la care se afla în ţările din centrul şi occidentul Europei. Fierul, gata redus, continua să se aducă din Transilvania şi să se importe din Anglia şi Rusia, în cantităţi mereu sporite. Merită să fie amintite la Iaşi un atelier de armurărie, altul care lucra piese de fier pentru trăsuri şi un atelier de reparat şi transformat maşinile agricole al lui Anton Schiler (1857), iar la Bucureşti « fabrica » de clopote a lui Daniil Wolf, cu doi lucrători, atelierul de maşini agricole al lui Trexler etc. La Craiova existau două ateliere de lucrat cuţite. Tot în oraşe mai existau meşteşugari ai metalelor şi pietrelor nobile (argintari, giuvaergii, cercelari) şi ceasornicari.

Dezvoltarea gospodăriei agricole cu caracter comercial a determinat creşterea numărului şi volumului meşteşugarilor la sate. În 1860 se practicau în satele muntene 29 de feluri de meşteşuguri.

În 1860 existau în Ţara Romînească 6 930 de *roţi de mori*, dintre care 5 896 erau acţionate de apă, celelalte de tracţiune animală sau de forţa vîntului şi doar 12 de forţa aburului. În acelaşi an se găseau în Moldova 2 099 de mori; dintre acestea, doar 359 erau situate în oraşe. În Moldova producţia de rachiu de cereale în velniţe era foarte mare. Importante erau în amîndouă ţările şi căşăriile şi brînzăriile cu producţie destinată exclusiv pieţei.

Însemnate erau în mediul sătesc atelierele legate de prelucrarea lemnului. Existau numeroşi lemnari, dulgheri, rotari, dogari etc. De asemenea, în 1863 se înregistrează 608 fierăstraie activate, cu excepţia unuia singur, de forţa apei. Un singur fierăstrău de pe apa Slănicului (Buzău) producea anual, prin 1850, 9 000 de scînduri. În ocoalele Bistriţa de Sus şi de Jos se făceau catarge şi trincheturi de corăbii, care erau apoi transportate la Galaţi cu plutele. Principatele exportau însemnate cantităţi de cherestea. Trebuie observat că producţia de cherestea era strîns legată de capitalul comercial, cheresteaua fiind produsă în cea mai mare parte « la comandă ». Se găseau şi ateliere care produceau potasă, utilizată în fabricarea prafului de puşcă şi a sticlei. Mai existau la sate ateliere textile pentru fabricat pînza, precum şi abaua şi dimia, care se finisau în pive şi dîrste. Numai în ţinuturile Neamţ, Putna şi Suceava erau 139 de pive şi dîrste [2]. În Principate mai existau multe ateliere de produs mătase. La sate, ca şi la oraşe, se găseau numeroşi croitori şi cizmari. În mediul sătesc mai erau cărămidari,

---

[1] *An. St.*, 1863, p. 132—133.
[2] *Ibidem*, 1863, p. 98—99.

numeroşi olari, vărari şi fierari. Unele moşii începuseră să-şi organizeze ateliere mecanice; în Moldova, cele mai de seamă erau la Zvoriştea (Dorohoi) şi la Voineşti (Iaşi), unde în 1863 se va amenaja de altfel şi o mică instalaţie mecanică acţionată prin forţa aburului.

Meşteşugarii continuau să fie organizaţi în corporaţiile create prin Regulamentul organic. Administraţia internă a acestor corporaţii se desfăşura potrivit tradiţiilor şi practicilor feudale ale vechilor bresle, reglementate prin hrisoave (caracterul confesional, obligaţiile de a întreţine bisericile, « povăţuirea » calfelor « în reguli moraliceşti » etc.). Cu toate acestea, corporaţiile s-au transformat în simple organizaţii profesionale şi fiscale. Măcinate în interior de un puternic proces de descompunere, lovite din afară de concurenţă, ele au continuat totuşi să existe pînă în 1873. Dar descompunerea lor se accentua an de an. Aceasta s-a vădit îndeosebi în perioada de formare şi organizare a statului naţional. Legea patentelor din 1863 şi înfiinţarea camerelor de comerţ şi industrie în 1864 au făcut şi mai anacronică organizarea meşteşugarilor în bresle. De altfel, în interiorul acestora membrii de rînd şi calfele reacţionau faţă de tendinţele conducătorilor de a menţine practici feudale. Se întîlneau chiar cazuri cînd meşteşugarii trebuiau constrînşi să aleagă organele de conducere ale breslei. Totodată se accentua procesul de diferenţiere a meşteşugarilor; în timp ce unii se înavuţeau, mulţi deveneau « scăpătaţi ». De asemenea se accentuau luptele înăuntrul breslelor. Calfele şi ucenicii luptau pentru îmbunătăţirea traiului lor prin acţiuni de protest şi jalbe.

Manufacturile. Numărul manufacturilor era mai restrîns decît al atelierelor de cooperaţie capitalistă simplă. Unii dintre moşieri, în goană după beneficii sporite, nu se mai limitau la desfacerea produselor brute ale gospodăriei lor, ci înfiinţau instalaţii de prelucrare a materiei prime cerealiere şi animaliere, uneori adevărate manufacturi. Altele erau înfiinţate de arendaşi, negustori. În industria alimentară, un loc însemnat îl aveau zalhanalele. În 1863 existau 78 de zalhanale, unde munceau 1 804 lucrători; cele mari erau manufacturi. Ele produceau seul şi cervişul, produse alimentare căutate în Turcia. În 1864 s-au tăiat în zalhanale 47 313 de vite mari, 177 284 de vite mici şi 23 939 de porci, ceea ce reprezenta circa 12%, respectiv 19% şi 6,5% din numărul total al animalelor tăiate în acel an. În zalhanalele mai mari exista o diviziune tehnică a muncii (casapi, măţari, chelari, lemnari, cazangii, fochişti etc.)[1]. În Moldova se constată în această perioadă trei mari zalhanale, dintre care două la Huşi. În cea mai mare, de la Huşi — înfiinţată de arendaşul Glodeanu —, lucrau peste 50 de lucrători salariaţi [2]. Amîndouă zalhanalele din Huşi aveau 20 de cuptoare în 1863, producînd mărfuri în valoare de 510 000 lei, iar în zalhanaua de la Paşcani, în acelaşi an, 55 de lucrători produceau mărfuri în valoare

[1] N. N. Constantinescu, *Din istoricul formării şi dezvoltării clasei muncitoare din Romînia. Pînă la primul război mondial* (Sub redacţia lui...), Bucureşti, 1959, p. 88—89.
[2] Arh. St. Iaşi, ms. 1 632, filele 6—8.

de 376 400 de lei [1]. Nicolae Băleanu avea o manufactură de lumînări de stearină în districtul Dîmboviţa. O altă manufactură era cea de ceramică de la Tîrgu-Jiu, cu caracter semicapitalist. Tot manufacturi pot fi socotite unele din marile ateliere ale statului: «Lemnăria oastei», care grupa 30 de lucrători, manufactura de arme de la Cotroceni, a cărei construire s-a început în 1863, sau şantierele navale din Galaţi sau Severin. În 1863 lucrau aici 67 de muncitori, iar la Galaţi se fabricau vase de 350 de tone. În sfîrşit, în aceeaşi categorie a industriei puteau fi cuprinse marile ateliere de produs şi reparat unelte agricole de la şcoala de la Pantelimon şi de la şcoala de meserii din Iaşi, care lucrau şi pentru piaţă. În 1862—1863 lucrau în şcoala de meserii de la Iaşi, 45 de meşteşugari, care produceau rarităţi, pluguri, furci etc. [2].

Industria mecanică. Perioada 1848—1864 s-a caracterizat în domeniul industriei prin introducerea în producţie a unui anumit număr de maşini. Acest proces a fost îngreuiat şi încetinit datorită faptului că el s-a desfăşurat în condiţiile persistenţei relaţiilor feudale, ale lipsei unui stadiu manufacturier dezvoltat, în care să se fi creat braţe de muncă calificate, ale lipsei de credit etc. De asemenea maşinile nu erau produse în ţară, ci importate, aducîndu-se totodată şi specialişti de peste graniţă. Pe de altă parte, capitalul străin a avut porţile ţării deschise.

Pe primul loc în răspîndirea maşinilor se afla industria alimentară. În 1863 existau în ţară 33 de mori cu aburi; dintre cele mai de seamă erau moara Assan din Bucureşti, înfiinţată în 1853, avînd un cazan cu o greutate de 7 000 kg; moara mecanică din Iaşi, moara mecanică înfiinţată în 1858 la Galaţi, morile din Brăila, Craiova şi Calafat etc. Existau mori mecanice pe unele moşii boiereşti (Drînceni, Epureni etc.). Folosirea aburului ca forţă motrice a morilor era de mare însemnătate. « Moara acţionată cu mîna — arăta Marx — creează societatea cu stăpîni feudali; moara cu aburi, societatea cu capitalişti industriali » [3].

Tot în ramura industriei alimentare trebuie menţionate velniţele mecanice, dezvoltate mai ales în Moldova (în 1855: 114 velniţe), cu maşini importate din Rusia şi Austria, care prelucrau cartofi, cereale etc., pentru a produce spirt, rachiu şi reziduuri (brahă, borhot etc.). Conducerea tehnică era încredinţată unor maiştri, mai ales străini, iar forţa de lucru era autohtonă, salariată. La o velniţă lucrau între 3 şi 50 de oameni. De asemenea în 1863 existau 11 « fabrici de bere cu aburi » (4 se găseau în Bucureşti). În domeniul prelucrării produselor cerealiere, francezul Bouquet a înfiinţat la Iaşi o brutărie mecanică (alta mai exista la Brăila) şi tot la Iaşi s-a înfiinţat în cursul anilor 1858—1859 o fabrică de arpacaş, cu maşini aduse de la Iacobeni (Bucovina), utilizînd forţa aburului [4]. În perioada

---

[1] *An. St.*, 1863, p. 130—131.
[2] *Ibidem*, 1863, p. 134—135.
[3] K. Marx, *Mizeria filozofiei*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 4, Ed. politică, Bucureşti, 1958, p. 130.
[4] Arh. M.A.E., pachet 150, nr. 26/1858, filele 2, 7, 8, 21.

aceasta a continuat să funcţioneze şi fabrica de conserve de la Ţiglina (Galaţi), înfiinţată de englezul Goldner, care a fost mărită, folosind forţa aburului şi cărbuni aduşi din Turcia. Fabrica utiliza în 1863 un număr de 40 de lucrători. În fabrică se prelucra carnea a cîteva mii de boi anual, iar conservele erau exportate. La Bucureşti, Paţac a înfiinţat în 1850 o fabrică de conserve de carne.

În afara atelierelor şi manufacturilor pentru producerea de lumînări din stearină existente în acea vreme, o societate franceză, Foulcquier, Blanc et C-ie, a înfiinţat la Galaţi în 1861 o fabrică care utiliza forţa aburului, cu 102 lucrători, dintre care 42 femei. Această fabrică producea lumînări în valoare de 2 740 000 de lei anual [1]. În 1857, cîţiva englezi au încercat să înfiinţeze în acelaşi oraş o fabrică de cherestea [2].

Introducerea maşinilor a înregistrat anumite succese în industria textilă. În Ţara Romînească, Nicolae Băleanu avea de mai înainte o fabrică de postav la Dragomireşti (jud. Dîmboviţa). La începutul celui de-al VI-lea deceniu au luat fiinţă la Tg.-Neamţ sau în apropiere 3 fabrici de postav (fabrica de la mănăstirea Neamţ, fabrica lui M. Kogălniceanu şi fabrica lui Eduard Bühl), cu maşini importate, meşteri străini şi lucrători străini şi pămînteni. În 1855, Kogălniceanu a introdus forţa aburului, apoi a preluat şi celelalte două întreprinderi; în 1863 lucrau aici 120 lucrători, iar postavul era desfăcut pe piaţa internă. Timp de cîţiva ani a fost în funcţiune la Dămăroaia o fabrică de tors mătase pentru care se aduseseră de la Lyon o maşină cu 160 de roţi, un maşinist şi patru torcătoare.

În anii 1848—1864 continuau să funcţioneze instalaţiile de produs «pavele» din Iaşi (aduse de la Odesa), fabrica de cărămizi — cu maşini importate din Austria şi Franţa — din aceeaşi localitate (o altă fabrică similară lucra la Bucureşti în 1857), fabrica de sticlă de la Grozeşti, cu 20 de lucrători, fabrica de hîrtie a lui Asaki — care era în decădere, fiind lipsită de capital —, iar Mihalic de Hodoczyn a introdus procedee mecanice în 1857—1858 în fabrica sa de silitră şi praf de puşcă. Însemnate erau marile ateliere de stat de la Bucureşti, care foloseau maşini şi maşini-unelte (« Fonderia şi capsularia naţională », « Pirotehnia armatei »), ca şi Imprimeria Statului de aici, care număra, spre sfîrşitul perioadei cercetate, aproape 100 de lucrători.

În deceniul al VI-lea apar primele rafinării. La Ploieşti, Marin Mehedinţeanu a pus în funcţiune o rafinărie de mare capacitate pentru acel timp, ale cărei instalaţii au fost construite la Hamburg. Rafinăria furniza petrol lampant pentru iluminarea oraşului Bucureşti. În Moldova, Iohan Lewandowski şi Gh. Miller au construit o rafinărie la Solonţ în 1858, în vederea iluminării oraşului Iaşi. În anii următori, numărul rafinăriilor din Principate a crescut, iar în 1861 s-au exportat pentru prima oară 1 041 hl petrol rafinat.

---

[1] *An. St.*, 1863, p. 131—132; G. Codreanu, *Monografia fabricilor din Galaţi*, Galaţi, 1908, p. 433.

[2] Arh. M.A.E., pachet 135, nr. 24, f. 1.

Maşinismul a înregistrat, aşadar, anumite progrese în anii 1848—1864, îndeosebi în ramura industriei alimentare. Dar, datorită înapoierii economice a ţării, lipsei unui stadiu manufacturier dezvoltat, lipsei de credit şi de mijloace de comunicaţii, lipsei de lucrători calificaţi, s-a apelat, deseori, la capitaluri străine, de cele mai multe ori la tehnicieni străini şi totodată la maşini străine; pe de altă parte, practicile de tip feudal, ca monopolul ce se acorda primului întreprinzător, menţinerea relaţiilor feudale în agricultură, concurenţa străină favorizată de puterea suzerană au constituit tot atîtea piedici în calea procesului de accelerare a introducerii maşinilor în producţie.

Industria extractivă. Industria extractivă a înregistrat şi ea o serie de progrese. În 1846 se introdusese la Ocnele Mari procedeul exploatării prin galerii susţinute cu stîlpi; în 1850 acest sistem a fost extins la Telega şi Slănic. Condiţiile de muncă şi de viaţă ale lucrătorilor erau excepţional de grele; de aici frămîntări şi revolte. Printr-o exploatare crîncenă a muncitorilor şi prin introducerea unor procedee tehnice mai raţionale, producţia de sare era mereu în creştere. Pînă în 1860, statul avea doar monopolul exploatării, pe care-l concesiona; din 1861 s-a instituit un monopol total asupra sării, care a intrat în vigoare la 1/13 ianuarie 1862. S-a înfiinţat un serviciu special al administrării salinelor, care a asigurat mărirea producţiei şi creşterea veniturilor statului. În 1862 s-au vîndut 47 354 578 kg, iar în 1864, 59 861 777 kg de sare [1].

Extracţia petrolului s-a dezvoltat într-un ritm mai rapid. În 1857 nu se extrăgeau în Ţara Romînească decît 275 de tone ţiţei, pentru ca în 1863 producţia să atingă 1 100 de tone, iar în 1865 să ajungă la aproape 4 000 de tone numai pe teritoriul de la sud de Milcov [2]. În Moldova, în anii 1861—1866 s-au extras anual, în medie, numai de la Moineşti 77 926 de vedre. În Principate, pînă în 1863 Bacăul a avut cea mai mare producţie anuală de păcură — 151 300 de vedre. Tot în această vreme producţia mondială îşi începea ascensiunea (de la 69 962 de tone în 1860, ea va ajunge la 794 604 tone în 1870).

Exportul de petrol a crescut. În 1850, Ţara Romînească exporta păcură în valoare de 200 273 de lei; în 1858, exportul era de 21 301 1/2 vedre, respectiv 298 753 de lei, iar în 1859 de 28 899 de vedre, respectiv 405 308 lei. Producţia crescîndă a atras şi capitalul străin; în 1861, francezul Lalande a obţinut o concesiune în Moldova, iar în 1864 s-a înfiinţat în Principate prima societate străină de exploatare a petrolului, « Valachian Petroleum Company ». Tehnica exploatării, ca şi la sare, a înregistrat progrese; puţurile, adînci de 40—50 m, căptuşite, iau locul gropilor; în 1860 s-a introdus la săpare pentru prima oară în ţară, la Matiţa (Prahova), « sfredelul », lung de 60 m, iar în 1861 a fost făcută la Mosoarele, lîngă Tg.-Ocna, prima săpare prin sondă. Totuşi condiţiile de muncă erau deosebit de grele, pricinuind dese accidente, multe cauzate de lăcomia exploatatorilor, care nu se îngrijeau de protecţia muncii.

[1] Th. Aslan, *Studiu asupra monopolurilor în Romînia*, Bucureşti, 1906, p. 146.
[2] Gh. Ravaş, *Din istoria petrolului romînesc*, ed. a II-a, Bucureşti, 1957, p. 36.

În anii 1848—1864 s-au făcut încercări de exploatare a cărbunelui şi fierului. N. Ghica a exploatat temporar la Comăneşti cărbunele, pe care-l trimitea la Galaţi pentru vapoare şi la Iaşi pentru moara cu aburi; lipsa industriei grele şi greutatea transportului au dus la încetarea exploatării. Tentativele din deceniul al şaselea de exploatare a fierului, întreprinse la Negrişoara şi Grozeşti, au eşuat de asemenea. În schimb, extragerea pietrelor pentru mori (Deleni, Hîrlău) şi pentru construcţii a cunoscut o puternică dezvoltare, ca urmare a intensificării folosirii pietrei în construcţii şi a dezvoltării morăritului.

În anii 1848—1864 industria a înregistrat progrese simţitoare faţă de perioada anterioară. Totuşi, în producţia de mărfuri industriale rămîneau încă predominante mica producţie de mărfuri şi atelierele bazate pe cooperaţia capitalistă simplă; manufactura era destul de puţin dezvoltată, iar introducerea maşinilor abia într-un stadiu de început. Ritmul de dezvoltare lentă a industriei se datora prelungirii îndelungate a relaţiilor feudale în agricultură, fapt care limita extinderea pieţei interne, ducea la lipsa braţelor libere de muncă, indispensabile dezvoltării industriale, şi frîna acumularea de capital. Totodată, dominaţia otomană continua să exercite un rol negativ, împiedicînd Principatele să-şi apere dezvoltarea industrială prin tarife vamale protecţioniste. În aceste condiţii, produsele industriale autohtone au suferit o puternică şi inegală concurenţă din partea industriei ţărilor capitaliste din apusul şi centrul Europei.

Transporturile

La mijlocul secolului al XIX-lea a apărut necesitatea îmbunătăţirii tuturor formelor de transport, datorită dezvoltării producţiei de mărfuri, creşterii comerţului intern şi extern. Îmbunătăţirea căilor de comunicaţie urma să sprijine dezvoltarea pieţei naţionale a Principatelor şi să ajute procesul de creştere a acestei pieţe, cuprinderea într-o piaţă unică a întregului teritoriu locuit de poporul romîn. Drumurile erau proaste, căile ferate inexistente, porturile neamenajate, legăturile poştale lente, costul transporturilor deosebit de ridicat, iar silozurile de cereale, care ar fi îngăduit o mai bună conservare, lipseau. Trebuia ca Principatele să fie dotate cu mijloace de transport rapide şi ieftine. Economistul Winterhalder semnala exagerînd prin 1860 că transportul costa îndoit pe ruta Bucureşti—Focşani decît pe cea Bucureşti—Paris; iar consulul Franţei din Iaşi scria în 1863 că transportul de la Galaţi la Iaşi costa mai mult decît cel de la Marsilia la Galaţi şi arăta că preţul lemnelor se mărea de 12—14 ori de la pădure pînă la Iaşi. Dar, deşi dorinţa pentru aplicarea unor radicale schimbări în domeniul lucrărilor publice era aproape unanimă, clasele dominante refuzau să contribuie în mod substanţial, din punct de vedere financiar, la dotarea Principatelor cu căile de comunicaţie şi mijloacele de transport corespunzătoare stadiului lor de dezvoltare social-economică. Lipsa de capital intern, refuzul capitalului cămătăresc neinteresat în a sprijini dezvoltarea acestor lucrări, lipsa de interes a capitaliştilor străini, iar apoi, de prin 1863, intenţia lor de speculă şi nu de dotare a Principatelor cu lucrări publice au făcut ca,

deşi pînă la sfîrşitul perioadei cercetate să se fi înregistrat unele realizări, totuşi cele mai multe proiecte să rămînă neînfăptuite.

În Ţara Romînească principalul drum străbătea pe o linie de mijloc toată ţara, trecînd prin Severin, Craiova, Slatina, Piteşti, Bucureşti, Ploieşti, Buzău, Rîmnic şi terminîndu-se la Focşani. În 1862, mai bine de jumătate din traseul acestei căi de comunicaţie era şoseluit sau în lucru. Avansate erau şi lucrările de şoseluire pe drumul menit să asigure legătura dintre Transilvania şi teritoriul muntean pe valea Prahovei, pe traseul Predeal—Cîmpina—Ploieşti—Bucureşti—Giurgiu. În schimb, pe traseul de pe valea Oltului şi pe drumurile de legătură, menite tocmai ca să înlesnească circulaţia, lucrările de şoseluire sînt neînsemnate. În Moldova existau două mari reţele de comunicaţii, care străbăteau longitudinal ţara din nord, spre portul Galaţi; drumul Siretului, care pornea de la Cornul Luncii şi servea o regiune mixtă de munte şi cîmpie şi drumul Mihăileni—Iaşi—Tecuci—Galaţi, care străbătea o regiune de cîmpie. Aceste două mari căi de comunicaţii erau legate între ele prin cîteva drumuri principale: unul prin Botoşani, al doilea prin Tg.-Frumos şi al treilea prin Tecuci. Dacă se adaugă la acestea ramurile Bacău—Tg.-Ocna şi Bacău—Moineşti, se întregeşte tabloul drumurilor principale ale Moldovei de la mijlocul secolului al XIX-lea. Reţeaua de drumuri moldovene era în stare mai bună decît cea munteană; pînă la 1848 se şoseluiseră între 150 000 şi 180 000 de stînjeni de drum şi se construiseră 400 de poduri şi podeţe, dintre care 10 de piatră. După 1853 s-a şoseluit drumul Cornul Luncii—Fălticeni—Roman—Bacău—Mărăşeşti—Tecuci, mergîndu-se în continuare spre Galaţi. Sub ocupaţia austriacă (1854—1857) s-a transformat în şosea o parte din drumul Grozeşti—Oituz; după 1859 a început construcţia şoselei Mărăşeşti—Focşani—Galaţi—Brăila. În 1864, teritoriul muntean avea 510 km şosea, faţă de 457 km şosea în Moldova.

O mare greutate în calea unei circulaţii nestînjenite o mai reprezentau, în afara drumurilor proaste, podurile necorespunzătoare, a căror întreţinere era în bună parte pe mîna particularilor sau a unor antreprenori, interesaţi mai mult să perceapă taxe — ceea ce stînjenea circulaţia — decît să întreţină podurile în bună stare. Numărul podurilor de piatră era mai mic în Ţara Romînească decît în Moldova, unde se înregistraseră progrese însemnate în această privinţă încă înainte de 1864. Podurile de fier nu vor începe să fie construite în amîndouă ţările decît după legea rurală din 1864.

Problema construirii unor căi ferate care să dea avînt transporturilor, luînd în bună măsură locul greoaielor care cu boi, s-a pus în repetate rînduri în perioada cercetată, fără a se putea însă rezolva. În Moldova s-a trecut de la proiectele vechi, anterioare anului 1848, cu tracţiune animală şi şine de lemn, la proiecte moderne, cu şine de fier şi tracţiune mecanică; în Ţara Romînească au apărut primele proiecte. Pînă în 1859 au prezentat în Moldova cereri pentru obţinerea de concesiuni sau proiecte de căi ferate: A. Başotă în 1852, Mihalic de Hodoczyn în 1853, N. Suţu, iar în ultima parte a domniei lui Gr. Ghica s-a

negociat cu Creditul Mobiliar din Paris şi cu prinţul polon Sapieha. În Ţara Romînească se trata, în anii 1855—1856, construirea unei căi ferate pe traseul Orşova—Bucureşti—Brăila sau pe traseul Braşov—Bucureşti—Giurgiu. Ultimul proiect reflecta evidenta preocupare de a se asigura o temeinică legătură cu Transilvania, unde la rîndul lor oamenii înaintaţi, în frunte cu G. Bariţiu, militau pentru construirea liniei ferate Oradea—Cluj—Braşov. După îndoita alegere, Adunarea Ţării Romîneşti a votat un prim proiect de concesiune la 14/26 iulie 1860; peste doi ani, Adunarea Romîniei a aprobat concesiunea cerută de P. Mavrogheni şi L. Sapieha pentru construirea unei reţele de căi ferate în Moldova şi o concesiune lui Gr. Bibescu-Brîncoveanu pentru reţeaua munteană. Nesprijiniţi de capitalul din afară, concesionarii au eşuat. În 1864 s-au acordat două noi concesiuni, nerealizate şi anulate, ca şi cele precedente.

În condiţiile stării proaste a căilor de comunicaţie terestre, precum şi ale inexistenţei căilor ferate, navigaţia a jucat un rol deosebit de important în transporturi. Dunărea era principala cale de apă, avînd un rol deosebit de însemnat în economia Principatelor şi totodată o importanţă europeană. Marile puteri s-au amestecat în reglementarea navigaţiei dunărene în dauna statelor mici riverane, atît la Congresul de la Paris din 1856, cît şi la Viena, în 1857, unde Austria a încercat să-şi impună dominaţia pe cea mai mare parte a cursului Dunării. S-au făcut încercări de navigaţie pe Olt, Siret şi Prut. Încercări de navigaţie pe cele două mari rîuri moldovene prin ambarcaţiuni puse în mişcare prin forţa aburului au fost făcute în 1852 de Roşca Codreanu şi în 1855 de Paul Iacovenco, care a construit chiar o ambarcaţiune de cauciuc cu care transporta porumb la Galaţi [1]. În 1856, societatea Mathias-Magnan-Parrot a încercat să obţină monopolul de navigaţie pe Prut şi Siret. Deşi compania reprezentată prin Magnan a fost sprijinită de diplomaţia franceză, ea nu a izbutit să-şi pună în aplicare proiectele, din cauza opoziţiei îndîrjite a Austriei şi Angliei, care luptau pentru înlăturarea concurenţei franceze. Cu un an mai tîrziu, în octombrie 1857, Magnan şi noua companie « franco-danubiană » au încercat să obţină dreptul de cabotaj pe Dunăre, dar, din aceleaşi motive, au suferit un eşec. În anii 1858—1861 C. Ciocan a întreprins transporturi pe Siret cu un remorcher şi 8 şlepuri.

Pe Dunăre navigaţia era intensă. Dar capacitatea de transport naval a ţării era slabă. Totuşi în 1861 circa o cincime din intrările şi ieşirile efectuate de vasele de cabotaj au fost realizate de vase sub pavilion romînesc. În schimb, în acelaşi an, raportul dintre vasele romîneşti şi cele străine era de 1/14 în ceea ce priveşte vasele care navigau pe mare; au sporit totuşi necontenit, spre sfîrşitul perioadei cercetate, intrările şi ieşirile vaselor cu aburi sub pavilion romînesc [2]. Lucrările de dragare întreprinse la gura Sulina au intensificat navigaţia pe Dunăre.

[1] *Arh. Ist. Centr. St.*, Depart. Lucr. Publ. Moldova, nr. 405/1852, fila 38.

[2] *An. St.*, 1862, p. 117 şi 119; Olga şi N. N. Constantinescu, *Cu privire la problema revoluţiei industriale în Romînia*, Bucureşti, 1957, p. 26.

Totodată, în perioada Unirii se remarcau silinţe pentru organizarea mai temeinică a navigaţiei romîneşti. În august 1862, « Monitorul » publica un « reglement de navigaţie pentru marina comercială a Principatelor Unite »; iar la 18/30 noiembrie 1863 se promulga legea în temeiul căreia porturile dunărene erau autorizate

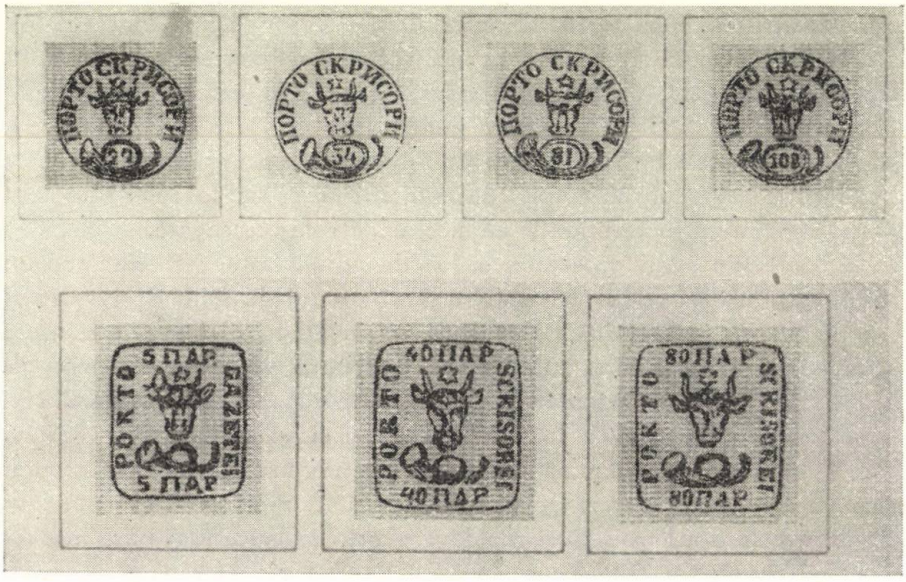

Fig. 28. — Primele două emisiuni de mărci poştale ale Moldovei (1858).

să încaseze 0,25% din valoarea mărfurilor exportate şi importate, în vederea dotării lor [1].

Transportul călătorilor şi al poştei a continuat, în general, să fie organizat ca şi în perioada anterioară. Poştele în Ţara Romînească se arendau pînă în 1862, cînd s-a decretat administrarea lor în regie de către stat, înfiinţîndu-se printr-un decret din 23 iulie/4 august 1862 direcţia centrală a poştelor la Bucureşti, iar la 7/19 august reorganizîndu-se serviciul poştei după « un mod mai sistematic şi mai avantajos » [2]. În afara carelor de poştă, funcţionau în Principate diligenţe. În Moldova s-au introdus diligenţe în anii 1851—1852, pe ruta Mihăileni—Iaşi—Galaţi şi în 1853 pe ruta Focşani—Bacău—Roman; ulterior au fost extinse şi pe alte drumuri principale. În anii Unirii funcţionau diligenţe pe teritoriul muntean pe rutele: Bucureşti—Focşani, Bucureşti—Piteşti, Bucureşti—Slatina—Craiova şi Bucureşti—Brăila. În acea vreme, legătura cu Iaşii se făcea de două ori pe săptămînă, diligenţele ducînd pasageri, pachete, gropuri (pachete cu bani pecetluite) şi scrisori. Cînd circulaţia era împiedicată de drumurile

[1] C. I. Băicoianu, *Istoria politicii noastre vamale şi comerciale de la Regulamentul organic şi pînă în prezent*, vol. I, partea I, Bucureşti, 1904, p. 45—46.
[2] *Mon. Of.*, 1862, p. 627, 693 şi 825—828.

impracticabile, locul diligenţelor îl luau carele de poştă. În ultimii ani ai perioadei cercetate s-au depus silinţe pentru buna organizare a poştelor prin înmulţirea cailor de poştă şi reorganizarea staţiunilor. În 1858 au apărut pentru prima oară în Moldova mărci poştale, dar cu ele nu s-au francat decît 5% din totalul scrisorilor; abia în 1862 noua emisiune de mărci a Principatelor Unite va fi mai utilizată, francîndu-se 38,5% din scrisori. Circulaţia scrisorilor era limitată, dată fiind scumpetea taxelor; de altfel, abia în 1862 s-a fixat un tarif uniform, indiferent de distanţa expedierii şi variabil numai în funcţie de greutatea scrisorii.

Nevoile economice, politice şi administrative au dus la introducerea unui mijloc rapid de comunicaţie a informaţiilor: telegrafia electrică. Construirea liniilor telegrafice a început în 1854, ele împînzind într-un răstimp relativ scurt teritoriul Principatelor. Prin telegraf s-a realizat un pas înainte pe calea unificării naţionale nu numai a Ţării Romîneşti cu Moldova, dar şi a acestor ţări cu Transilvania. În Ţara Romînească s-au construit în 1854—1855 liniile Braşov—Bucureşti, Bucureşti—Giurgiu şi Bucureşti—Brăila; în octombrie 1855 s-a deschis linia telegrafică Brăila—Galaţi, făcîndu-se legătura cu sistemul telegrafic al Moldovei, unde se construise linia Suceava—Iaşi—Galaţi. Primele linii telegrafice au fost construite de austrieci şi francezi. Cei dintîi pentru a-şi facilita penetraţia politică şi economică şi-au impus personalul lor în serviciul telegrafului, dar, în anii următori, s-a format şi un personal romînesc, care treptat a înlocuit pe telegrafiştii austrieci. În anii Unirii, telegraful a luat avînt. Dacă în 1859 nu existau în Principate decît 12 staţii, acestora li s-au adăugat, pînă în 1863, alte 34, iar de la circa 840 km s-a ajuns, în acelaşi răstimp, la peste 3 000 km linie telegrafică. Începînd din 1860, Principatele au încheiat o serie de aranjamente şi convenţii telegrafice cu statele limitrofe.

Comerţul interior. Piaţa internă

Dezvoltarea relaţiilor capitaliste, adîncirea diviziunii sociale a muncii au dus în perioada 1848—1864 la creşterea pieţei interne, atît pentru mijloacele de subzistenţă, cît şi pentru cele de producţie. Creşterea schimbului între regiuni diferite, îndeosebi între munte şi cîmpie sau între regiuni specializate în producerea anumitor categorii de mărfuri, a dus la accentuarea atragerii în schimbul de mărfuri a regiunilor izolate. Caracteristică era dezvoltarea procesului de ştergere a particularităţilor locale, de lărgire şi de unificare a vieţii economice a celor două ţări. Se remarca dezvoltarea tîrgurilor şi oraşelor din zonele de contact ale Ţării Romîneşti cu Moldova, ca şi a centrelor urbane situate pe căile de comunicaţie care legau cele două ţări. În acestea se desfăşura într-un ritm rapid procesul de formare a pieţei naţionale unice, accelerat din 1848, o dată cu intrarea în vigoare a convenţiei vamale, care practic desfiinţase hotarul dintre Ţara Romînească şi Moldova. Totodată, au crescut legăturile cu Transilvania, a cărei economie completa în mod firesc pe aceea a Principatelor, pregătindu-se astfel

desăvîrşirea formării pieţei naţionale prin unificarea întregului teritoriu locuit de poporul romîn.

Dezvoltarea economiei de mărfuri a cunoscut un nou avînt, în special în ceea ce priveşte produsele agricole. « Dezvoltarea agriculturii cu caracter comercial — arată Lenin — creează o piaţă internă pentru capitalism » [1]. Agricultura intrată în orbita circulaţiei mărfurilor ducea la cereri de produse industriale

Fig. 29. — Piaţă la Bucureşti, pictură de Preziosi (1869).

de către populaţia rurală. Circulaţia mărfurilor s-a intensificat. Legătura gospodăriei ţărăneşti cu piaţa era în continuă creştere, în comparaţie cu perioada precedentă. Se constata un destul de dezvoltat comerţ local cu amănuntul, indiciu al gradului de dezvoltare a circulaţiei mărfurilor şi al economiei băneşti în masa micilor producători. Articolele fabricate făceau o concurenţă din ce în ce mai accentuată produselor industriei casnice. Dar totodată persistenţa relaţiilor feudale în agricultură frîna dezvoltarea pieţei interne.

Volumul consumului intern a fost în plină ascensiune pînă la 1864, dar mai ales în beneficiul claselor posedante şi nu al maselor muncitoare. Totuşi predominarea relaţiilor feudale, lipsa de căi ferate etc frînau dezvoltarea pieţei interne. Iarmaroacele şi tîrgurile au continuat să ocupe un loc important în volumul de tranzacţii comerciale şi chiar s-au înfiinţat iarmaroace şi tîrguri noi. La acestea participau şi negustori şi mărfuri străine. La iarmarocul din Fălticeni — cel mai important din Moldova — s-au adus în 1855 mărfuri în valoare de peste 4 000 000 de florini. Totuşi nu iarmaroacele şi tîrgurile periodice, ci oraşele şi tîrgurile permanente reprezentau centrul de greutate al schimbului de mărfuri. Negustorii erau masaţi îndeosebi în oraşe.

În 1860 se numărau în Principate peste 30 000 de comercianţi [2]; dintre aceştia 17 810 se găseau în Ţara Romînească. 12 268 trăiau la oraşe, dintre care

[1] V. I. Lenin, *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, în *Opere complete*, vol. 3, Ed. politică, Bucureşti, 1961, p. 304.

[2] N. N. Constantinescu, *Din istoricul formării şi dezvoltării clasei muncitoare în Romînia. Pînă la primul război mondial* (Sub redacţia lui . . .), Ed. politică, Bucureşti, 1959, p. 137.

4 742 la Bucureşti; mai erau numeroşi negustori la Ploieşti, Brăila, Craiova şi Giurgiu. În Moldova, în cele 13 oraşe şi 69 de tîrguri ale ţării şi în mai mică măsură la sate se găseau 13 758 de comercianţi, fără calfe şi sudiţi. Marea majoritate erau negustori mărunţi, clasificaţi în ultimele categorii de impunere. Totuşi, în 1860 se numărau în Ţara Romînească după impozitul pe care îl plăteau 277 de negustori de clasa I, dintre care jumătate la Bucureşti şi un sfert la Brăila.

Fig. 30. — Precupeţ bucureştean, litografie de Wüllner.

În cele două capitale, ca şi în oraşele principale ale celor două ţări, îndeosebi la Brăila şi Galaţi, existau numeroase case de comerţ ale burgheziei autohtone sau ale străinilor (la Galaţi, de exemplu, între alte case de comerţ piemonteze exista puternica casă de comerţ Pedimonte, cu o întinsă rază de acţiune, avînd sucursale în celelalte oraşe dunărene, ca şi la Constantinopol şi Genova) [1].

[1] D. Bodin, *Documente privitoare la legăturile economice dintre Principatele Romîne şi regatul Sardiniei*, Bucureşti, 1941, p. 21, 24, 40, 65 şi 83.

Comerțul cu grîne și, în general, cu produse agricole reprezenta principala ocupație a caselor de comerț din Principate; totodată ele asigurau importul mărfurilor străine.

Activitatea comercială se desfășura mai puțin stînjenită la orașe, în schimb la sate și în unele tîrguri — în special în Moldova — relațiile feudale puneau încă piedici desfășurării largi a comerțului, stăpînii și arendașii căutînd să păstreze dreptul de prăvălie ca un monopol. Păstrarea și chiar sporirea unor taxe puse

Fig. 31. — Tîrgul moșilor la București, pictură de Preziosi (1869).

pe transportul și circulația mărfurilor puneau de asemenea serioase piedici în calea dezvoltării pieței interne. Dezvoltarea pieței avea loc în această perioadă în cadrul unei lupte de clasă acute, tîrgurile supuse încă unor obligații feudale intensificîndu-și eforturile pentru înlăturarea acestor obligații, care stăteau în calea libertății comerțului. În afară de comerțul cu cereale și produse animaliere, cu care era asigurat consumul orașelor și tîrgurilor și care ocupa locul cel mai important, mărfurile care circulau în cadrul orașelor și de la oraș la sat erau produsele de îmbrăcăminte și încălțăminte de toate calitățile, cea mai mare parte provenind din import, apoi obiectele de uz casnic etc. Structura populației orașelor și tîrgurilor indica faptul că existau diferențieri de natură economică cărora trebuiau să le corespundă necesități diferite. Pe piața orășenească au apărut produse noi și totodată s-a schimbat și caracterul relațiilor comerciale și s-a remarcat și apariția a noi forme de stimulare a schimburilor, de pildă expozițiile agricole și industriale. Reclama începea de asemenea să capete un loc însemnat în operațiile comerciale. În sfîrșit, se căuta să se dea negustorilor o pregătire mai înaltă, la nivelul comerțului european; de aceea problema înființării de școli comerciale preocupa necontenit burghezia.

Ca și în celelalte domenii ale vieții economice, criza sistemului feudal s-a răsfrînt din plin asupra activității de schimb. La aceasta se adăugau, începînd din 1857, consecințele crizei ciclice mondiale, care, izbucnită în Statele Unite și în vestul Europei în 1857, s-a repercutat și asupra Principatelor, îndeosebi

în anii 1858—1860. Este prima criză comercială de tip capitalist înregistrată în istoria economiei romînești. Ea s-a manifestat prin scăderea generală a prețurilor, prin descreșterea comerțului exterior, prin încetări de plăți și falimente, prin întîrzieri în plata arenzilor și prin deficite bugetare. Deși criza a afectat în principal relațiile capitaliste din cadrul societății romînești, ea a avut consecințe negative și pentru stăpînii de moșii și pentru arendași, îndeosebi prin scăderea prețurilor cerealelor. Atît criza comercială, cît și întîrzierea înfăptuirii instituțiilor de credit — care să apere pe negustori de camătă — și a căilor și mijloacelor de transport grevau activitatea comercială din Principate. Cu toate greutățile întîmpinate încă, dezvoltarea diviziunii sociale a muncii între oraș și sat, specializarea producției, dezvoltarea relațiilor de schimb și a legăturilor economice dintre diferitele regiuni au dus la contopirea piețelor locale într-o piață națională. În condițiile politice dintre 1848 și 1864, acest proces s-a putut desăvîrși numai în ceea ce privește Țara Romînească și Moldova. Cu toate piedicile de ordin politic, legăturile economice cu Transilvania, aflată sub jugul habsburgic, au devenit însă tot mai intense și multilaterale.

Orașele

Orașele și tîrgurile s-au dezvoltat necontenit în anii 1848 — 1864. S-a accentuat diferențierea lor de sate, în cadrul procesului de dezvoltare a pieței și de separare a meșteșugului de agricultură. Adîncirea diviziunii sociale a muncii stătea la baza dezvoltării centrelor urbane, a ruperii complete sau parțiale de agricultură a unui număr tot mai mare de locuitori. Au apărut unele tîrguri noi, îndeosebi în Moldova. Aici erau 44 de orașe și tîrguri în 1849 și 90 la recensămîntul din 1859—1860[1]. Este însă de remarcat că între cele 90 de orașe și tîrguri 48 erau tîrgușoare cu o populație mai mică de 1 000 de locuitori (Hocenii aveau doar 82 de locuitori, iar Găiceana 73)[2]. Acest fapt explică aparenta rămînere în urmă a Țării Romînești, unde recensămîntul din 1859—1860 a înregistrat doar 39 de orașe și tîrguri, dintre care însă numai patru aveau sub 1 000 de locuitori [3]. De fapt, sub impulsul dezvoltării pieței, al creșterii schimbului de mărfuri, în amîndouă țările numeroși stăpîni de moșii au căutat să obțină privilegii pentru zile de tîrg, pentru bîlciuri și iarmaroace; totodată în Moldova s-a accentuat procesul de transformare a satelor de pe unele moșii în tîrgușoare, transformare care reflecta însă de obicei mai ales interesele stăpînilor de moșii și nu răspundea deseori unor necesități economice generale. S-a ajuns la o adevărată concurență; stăpînii de moșii căutau să-și împiedice vecinii moșieri să înființeze tîrguri, iar unele orașe și tîrguri mai vechi se simțeau lezate prin întemeierea în preajma lor a tîrgușoarelor ori prin acordarea unor zile de tîrg în favoarea moșierilor învecinați. În 1853, vornicul Greceanu protesta

[1] N. Suțu, *Opere economice*, București, 1957, p. 121; *Lucrări statistice făcute în anii 1859—1860 publicate de Direcția Centrală de Statistică din Ministerul de Interne al Moldovei*, Iași, 1861, p. 108—115.

[2] *Ibidem*.

[3] *An. St.*, 1860, p. 98—101.

împotriva intenției pe care o avea postelnicul Alecu Mavrocordat de a întemeia un tîrg la Ghermănești, în preajma moșiei Urdești, iar locuitorii din Bîrlad protestau la rîndul lor împotriva tentativei vornicului Greceanu de a întemeia trei tîrgușoare în apropierea orașului lor [1]. Numărul mare al celor care solicitau înființarea de tîrgușoare sau obținerea unor zile de tîrg a determinat stăpînirea în 1855 să impună ca localitățile cu zile de tîrg în aceeași zi să se găsească la cel puțin patru ceasuri distanță între ele [2].

Dar, în afara tîrgușoarelor, tîrgurilor și a orașelor cu o populație mai mică de 5 000 de locuitori, se constatau în 1859—1860 [3] în Principate 30 de orașe cu o populație mai mare de 5 000 de locuitori și dintre acestea 13 orașe cu o populație de peste 10 000 de locuitori. Cele mai însemnate centre urbane erau București și Iași, numărînd 121 734 și 65 745 de locuitori. Importante mai erau în provincie: Botoșani (27 147 loc.), Ploiești (26 468 loc.) și Craiova (21 521 loc.). Se mai remarca dezvoltarea centrelor orășenești apropiate de principala cale de comunicație care unea cele două țări. Orașul Buzău ajunsese să numere 9 027 de locuitori, Rîmnicu-Sărat 5 707, iar Focșanii (Munteniei și Moldovei) 13 164; în Moldova s-au dezvoltat orașele Bîrlad (13 165 loc.), Bacău (8 972 loc.) și Roman (10 818 loc.). Orașele dunărene își continuau procesul de dezvoltare, îndeosebi Galați (26 050 loc.) și Brăila (15 767 loc.). Deși populația orașului Turnu-Severin rămînea numeric inferioară celei a Cerneților învecinați, cel dintîi centru a dobîndit o necontestată întîietate mai ales după legarea sa printr-o șosea de Craiova și după înființarea șantierului naval al companiei austriece de vapoare. Giurgiu număra și el peste 10 000 de locuitori. Centre noi nu s-au înființat, ca în perioada precedentă, dar, în schimb, cele existente au crescut într-un ritm mai accentuat și s-au modernizat. Progresele capitalismului se răsfrîngeau cu întîietate asupra vieții orășenești. Creștea și industria orășenească și se lărgea aria de acțiune a comerțului urban. Orașul apărea în această epocă ca un centru meșteșugăresc și comercial, în care negustorii și meseriașii constituiau forța motrice a vieții și evoluției sale și în care se forma clasa muncitoare. Cu toate că mai persistau elemente sau resturi feudale, totuși relațiile capitaliste au crescut și s-a înmulțit în orașele din Principate numărul celor care trăiau din salarii, atît în ateliere, manufacturi, fabrici, cît și în întreprinderi comerciale.

Ca urmare a dezvoltării relațiilor de producție capitaliste, a crescut lupta de eliberare a tîrgurilor, care nu-și dobîndiseră încă libertatea, atît în Țara Românească, cît mai ales în Moldova, unde numărul așezărilor din această categorie era mai ridicat. « Învoiala » din 1852 dintre locuitorii din Săveni (jud. Dorohoi) și proprietate arată caracterul deosebit de apăsător al dependenței feudale și al monopolului stăpînilor asupra tuturor bunurilor de consum: bezmen, taxe pe

[1] *Documente privitoare la istoria economică a Romîniei. Orașe și tîrguri. Moldova.* Seria A, vol. II, București, 1960, p. 378—379, 381—382.
[2] *Ibidem*, p. 399—400.
[3] *An. St.*, 1860, p. 98—101; *Lucrări statistice...*, p. 108—115.

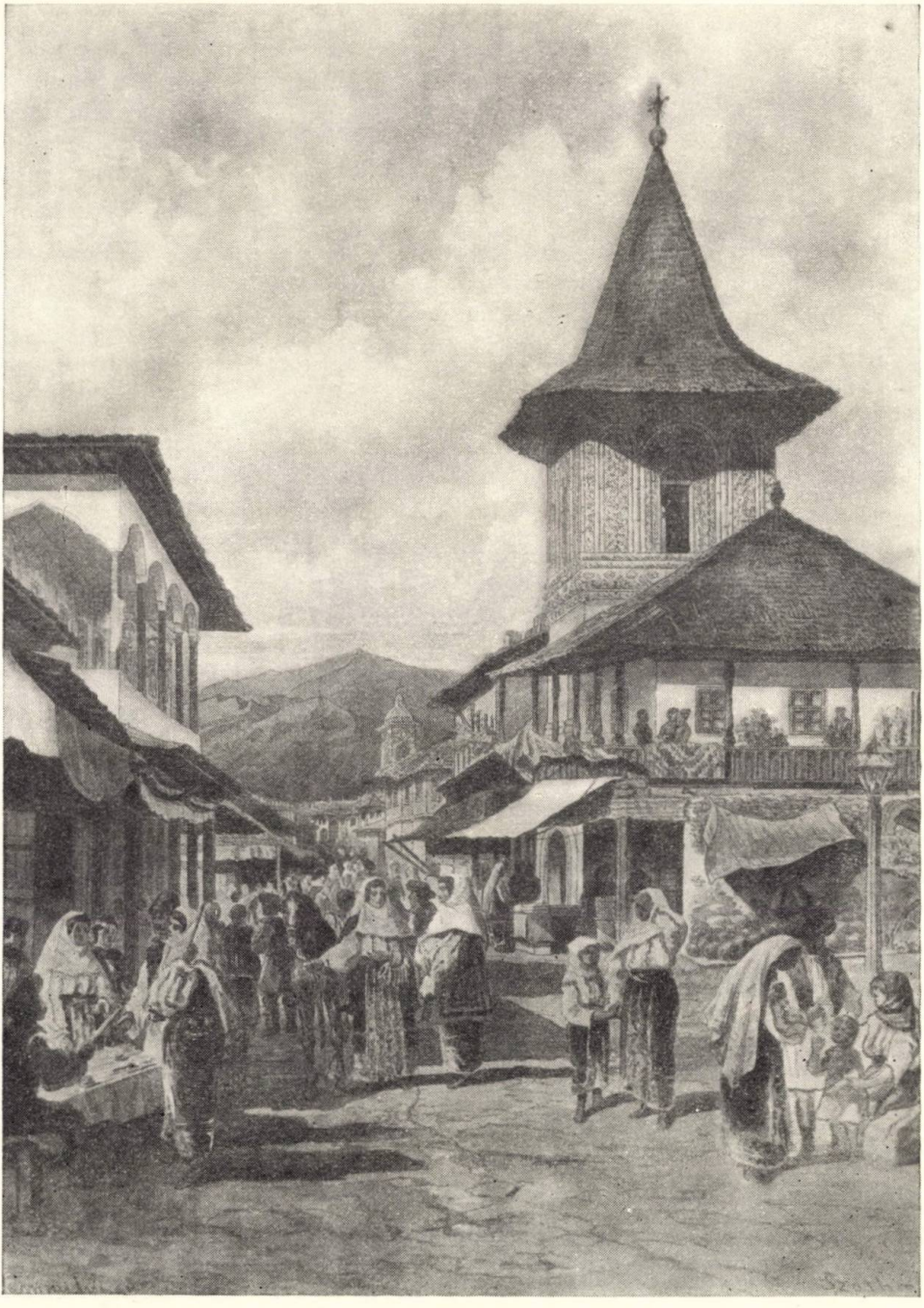

Fig. 32. — Piaţa Bărăţiei din Cîmpulung, pictură de Carol Popp de Szathmary.

rachiu, vin, păcură, dohot, mortasipia pe vite, venitul colacului, monopolul velniței, venitul zilelor de tîrg și iarmaroc etc. [1]. Chiar și într-un centru important ca Piatra Neamț, Ana Balș încerca prin 1852 să dobîndească monopolul colacilor, al romului, votcei, biliardului și cofetăriei [2]. Locuitorii tîrgurilor din cele două țări luptau împotriva monopolurilor feudale, pentru eliberarea lor și pentru dobîndirea posibilității de liberă dezvoltare a relațiilor capitaliste. Din 1859 s-a intensificat lupta de eliberare a tîrgurilor pe calea răscumpărărilor, proceselor, a nerespectării monopolului feudal și uneori prin frămîntări ale maselor. O măsură de stăvilire a abuzurilor boierești în privința tîrgurilor și tîrgușoarelor a constituit-o hotărîrea luată de guvernul moldovean în vara anului 1859 pentru cercetarea actelor de proprietate [3]. Tot în această perioadă se fac încercări pentru trecerea de la sistemul de aprovizionare prin arenzi sau regie la libera concurență.

Progresele de natură urbanistică și edilitară se remarcau cu precădere în capitale și în cele două porturi mai importante: Galați și Brăila. Au crescut bugetele orășenești; de exemplu, la Botoșani veniturile orașului s-au urcat de la 119 158,47 de lei în 1848 la 192 253,78 de lei în 1859 [4]. Semnificativă era creșterea numărului clădirilor de zid, ca și a clădirilor cu caturi. În 1859—1860, mai mult de o treime din clădirile orașelor muntene erau de zid; la București se întîlneau 58 de case cu trei caturi și în toată Țara Romînească se numărau peste 3 500 de clădiri cu două caturi [5]. S-au întreprins lucrări de pavare a străzilor nu numai în capitale, dar și în unele centre mai mici; în Turnu Severin, un călător străin remarca pavarea străzilor de către ocnași în timpul războiului Crimeii [6]. În București și Iași, lucrările edilitare au căpătat o amploare mai mare. Pavarea străzilor, canalizarea, alimentarea cu apă, iluminatul, salubritatea erau problemele cele mai însemnate, care intrau în preocupările sfaturilor municipale ale celor două orașe. Este de notat că în 1856 s-a introdus în București iluminarea cu petrol lampant [7]; în 1858 iluminatul cu petrol lampant s-a introdus și la Iași. Preocupări de sistematizare nu lipsesc nici în această perioadă. Un număr de orașe — îndeosebi cele dunărene — și-au continuat dezvoltarea pe baza planurilor din perioada regulamentară, iar în București și Iași s-au depus silințe pentru transformări urbanistice și sistematizare. La București funcționa în timpul lui Știrbei o comisie de înfrumusețare, iar în anii Unirii o comisie « pentru înfrumusețarea și însănătoșirea orașului [8]». Se tinde totodată la modernizarea

---

[1] *Documente privitoare la istoria economică a Romîniei. Orașe și tîrguri. Moldova*, Seria A, vol. II, București, 1960, p. 368—371.

[2] *Ibidem*, p. 373—375.

[3] *Ibidem*, p. 423—424.

[4] Artur Gorovei, *Monografia orașului Botoșani*, Fălticeni, f.a., p. 254.

[5] *An. St.*, 1860, p. 128—129.

[6] N. Iorga, *Istoria romînilor prin călători*, ed. a II-a, vol. III, București, 1929, p. 297.

[7] Dan Berindei, *Dezvoltarea urbanistică și edilitară a orașului București în perioada regulamentară și în anii Unirii (1831—1862)*, în *Studii*, XII (1959), nr. 5, p. 154.

[8] *Ibidem*, p. 141—142.

organelor administrative, trecîndu-se de la vechile magistraturi şi eforii la sfaturile municipale şi apoi chiar la consiliile municipale. Dar traducerea în viaţă a programelor de înnoiri urbanistice şi edilitare se făcea cu mare greutate. În 1857, Ferdinand Lassalle caracteriza Bucureştii ca pe « un amestec drăcesc de case », iar Wilhelm de Kotzebue vorbea în 1851 de ulițele « preistorice » ale Iaşilor [1]. Menţinerea monopolurilor feudale în unele tîrguri, păstrarea sistemului de organizare de natură feudală, greutăţile financiare, generate în parte de transformările înseşi pe care le trăia societatea şi statul, erau tot atîtea piedici pentru aplicarea practică a acestor măsuri. Sistematizarea şi problemele de edilitate erau necontenit subiect *de discuţie*, dar mai puţin *de realizare*.

În perioada formării şi organizării statului naţional, s-a accentuat ritmul dezvoltării oraşelor din Principatele Unite în comparaţie cu perioada anterioară. Au sporit lucrările de natură urbanistică şi edilitară, s-au intensificat străduinţele pentru modernizarea oraşelor. Ca semn al noilor timpuri, s-a procedat în 1864 la reorganizarea burgheză a administraţiei centrelor urbane şi, în general, a sistemului administrativ al ţării. Adunarea a adoptat legea comunală prin care se instituiau comunele rurale şi urbane, ca şi administrarea acestora de către un primar şi un consiliu comunal şi legea pentru înfiinţarea consiliilor judeţene [2].

Comerţul exterior

Slăbiciunea industriei autohtone a făcut ca Principatele să constituie un debuşeu important al produselor industriale ale marilor state capitaliste europene şi în acelaşi timp o sursă de aprovizionare cu produse agricole mai ales pentru aceste ţări. Aici ele puteau desface mărfuri la preţuri mai ridicate şi puteau cumpăra materiile prime la preţuri scăzute. De altfel, în anii Unirii, în condiţiile slabei dezvoltări a industriei naţionale, liber-schimbismul devenise o politică de stat, care convenea moşierimii şi negustorilor, dar dăuna dezvoltării industriei interne. Opunîndu-se acestei politici, burghezia industrială cerea practicarea unei politici economice protecţioniste.

În anii 1848—1864, comerţul extern s-a dezvoltat necontenit, balanţa comercială fiind excedentară. Se pot distinge două etape: 1848—1858 şi 1859—1864; în cea de-a doua etapă s-a intensificat activitatea economică pe plan extern. În prima etapă, cel mai mare export de cereale s-a făcut în timpul războiului Crimeii, în anii 1853—1856. Exportul Moldovei se cifra în 1848 la 32 071 569 de lei, pentru a ajunge în 1855 la 163 465 288 [3]. În 1857, cînd a început criza economică mondială, exportul s-a redus la 57 836 770 de lei, dar în 1859 a început iarăşi o creştere a exportului care a înregistrat numai la Galaţi operaţii de 72 267 656

---

[1] N. Iorga, *op. cit.*, vol. IV, p. 54; N. A. Bogdan, *Oraşul Iaşi*, ed. a II-a, Iaşi, 1913, p. 421.

[2] Şedinţele din 9 şi 10 martie 1864 *(Dezbaterile Adunării legislative a Romîniei. Sesiunea 1863—1864)*.

[3] *Buletin*, Iaşi, nr. 21 din 11 martie 1856.

de lei [1]. Exportul Țării Românești se cifra la 76 310 097 de lei în 1850, pentru ca în 1860 să ajungă la 171 610 564 de lei, iar în 1864 Principatele exportau produse în valoare de 401 005 807 lei [2]. În export precumpăneau cerealele și vitele; valoarea exportului de grîu depășea pe cea a porumbului. Între mărfurile exportate, aveau un rol important lîna, seul, cervișul, pieile, vinurile etc. De asemenea un rol însemnat îl avea exportul de cherestea. Pe cînd valoarea cherestelei moldovene exportate se ridica în 1847 numai la 255 303 lei, în 1857 ea a ajuns la 992 179 de lei. Se mai remarca și o creștere a prețurilor, atît la cereale, cît și la animale. După 1859, dinamica exportului indica o creștere apreciabilă. Se exportau, în general, aceleași produse, dar într-un volum mult mai mare. Cerealele reprezentau circa 70% din întreg exportul. A crescut exportul unor produse noi: rapița, păcura, gogoșile și sămînța de viermi de mătase etc.

Țara în care se exporta cel mai mult era Turcia, urmată de Austria. Între importatoarele din Principate mai erau Anglia, Franța, Rusia etc. În anii 1861—1864 Turcia se înscria pe primul loc în ceea ce privește valoarea exportului românesc, cu 526 329 139 de lei, apoi urmau Austria, cu 253 116 542 de lei, Franța, cu 192 190 280 de lei, și Anglia cu 132 487 407 lei. Un rol deosebit de important îl aveau schimburile de mărfuri cu Transilvania, comerțul dintre cele trei țări românești înregistrînd în perioada cercetată o simțitoare creștere. Prin vama de la Brașov importul a crescut de la 118 269 de măji în 1851 la 290 956 de măji în 1854 și procesul de creștere a continuat și în anii următori. În unele regiuni din sudul Transilvaniei se consumau importante cantități de cereale din Principate și de asemenea un număr ridicat de vite; în 1857 s-au adus în Transilvania 75 000 de vite cornute și în 1862 un număr de 460 000 de porci [3].

În porturile dunărene, mișcarea vaselor care navigau pe mare, precum și a celor de cabotaj, era în continuă creștere, confirmînd dezvoltarea comerțului exterior. În portul Brăila, numai în 1859 au fost 1489 de intrări de vase. În 1861, în porturile românești s-au înregistrat peste 5 000 de intrări de vase maritime, cu o capacitate de aproape 1 milion tone, la care se adăugau peste 4 000 de intrări de vase de cabotaj [4].

Importul era și el în creștere, deși se menținea inferior exportului. În Moldova, cifra valorică a importului s-a ridicat de la 26 461 693 de lei, cît era în 1847, la 43 655 215 de lei în 1855 și a scăzut în 1857 la 38 901 127 de lei. După Unire, necesitățile interne în dezvoltare au dus la o sporire apreciabilă a importului, cifrat, pe Principate, la 169 339 298 de lei în 1860, la 194 775 167 de lei în 1863 și la 212 711 566 de lei în 1864. Cele mai multe mărfuri erau importate din Austria, dintre care o mare parte proveneau din Transilvania sau erau aduse prin această țară. Din Transilvania se aduceau în Principate produse industriale,

---

[1] *Mon. Of. al Moldovei*, an. II, nr. 190, p. 651.
[2] *An. St.*, 1860, p. 16; *An. Ec.*, 1861, p. 17; *An. St.*, 1865, p. 267.
[3] *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Ed. Acad. R.P.R. (București), 1961, p. 154.
[4] *An. St.*, 1860, p. 24; 1862, p. 115—119.

îndeosebi țesături, articole de îmbrăcăminte, de piele, hîrtie, sticlărie, articole de fier etc. Este semnificativ faptul că numai între 1850 și 1855 s-a dublat sortimentul produselor aduse din Transilvania. De altfel, pentru industria transilvană legăturile cu Moldova și cu Țara Romînească reprezentau o neapărată necesitate. Relațiile de schimb între cele trei țări erau ușurate și de faptul că mulți negustori transilvăneni aveau prăvălii în centrele urbane din Principate, unii chiar sediul principal, și că o cantitate însemnată de mărfuri era adusă și de oierii și crescătorii de vite, îndeosebi de săceleni [1]. Cifric, în anii 1861—1864 Principatele importau mărfuri din Austria în valoare de 378 100 158 de lei, urmînd apoi Anglia, cu 123 166 601 de lei, Turcia, cu 117 079 399 de lei și Franța cu 89 109 588 de lei [2]. Din Rusia se importau mai ales anumite soiuri de grîu de sămînță și pește.

În prima etapă a perioadei cercetate, importul — deși servind într-o largă măsură și orășenimea, îndeosebi prin articole de îmbrăcăminte și încălțăminte — era destinat să acopere în primul rînd necesitățile de lux ale clasei dominante boierești (țesături de lînă și mătase, obiecte de piele, mobile, porțelanuri, trăsuri, parfumuri, bijuterii etc.). În Moldova se aduceau în această etapă numai mătăsuri în valoare de 80 000 de franci. În Țara Romînească, din cei 92 381 146 de lei valoarea mărfurilor importate în 1858, 28 178 084 de lei erau cheltuiți pe mărfuri de lipscănie, 12 023 374 de lei pe marchitănie, 8 748 993 de lei pe brașovenie și 11 116 308 lei pe articole de băcănie. În cea de-a doua etapă a perioadei cercetate, de exemplu în 1864, importul Principatelor avea însă următoarea structură: obiecte de consumație, 31 624 229 de lei; obiecte pentru industrie 28 817 990 de lei și obiecte fabricate 117 819 942 de lei [3]. Se importau mașini, obiecte necesare gospodăriei țărănești, în special instrumente agricole și mai ales pluguri; dar, proporțional față de importul obiectelor de lux, importul de mașini și unelte agricole, deși în necontenită creștere, era încă restrîns.

În concluzie, cea mai mare parte a importului se compunea din mărfuri de consum, de lux, nu din mașini, care să poată servi la reproducție, la mărirea averii țării. Multe din obiectele importate erau fabricate din materia primă furnizată străinătății și cumpărată apoi cu prețuri de 10—12 ori mai mari. De exemplu se exportau piei și se importau încălțăminte și alte articole de piele; se exporta lînă și se importau stofe; se exporta sămînță de gogoși de mătase și se importau mătăsuri.

Principatele căutau să-și afirme un sistem vamal propriu față de Turcia și totodată să-l modernizeze. Administrația vămilor din cele două țări a fost unificată și vămile s-au luat de către stat de la arendași, administrîndu-se în regie, ceea ce a adus statului un spor de venit. Noua lege vamală din vara anului 1860 păstra taxa de 5% *ad valorem*. Moșierimea exercita însă mari presiuni

---

[1] *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Ed. Acad. R.P.R. (București), 1961, p. 154—155.
[2] Calculat după *An. St.*, 1862, p. 113; *An. Ec.*, 1863, p. 167; 1864, p. 122; *An. St.*, 1865, p. 284.
[3] *An. St.*, 1865, p. 283.

pentru desființarea taxelor de export. După ce a reușit să scadă taxele de export la multe articole, alte 284 de articole fiind complet scutite de vamă, în special cele agricole, dar de valoare mică, la 11/23 decembrie 1861 au fost desființate cu totul taxele de export la produsele țării. Dionisie Pop Marțian combătea această măsură, care greva asupra veniturilor, arătînd că ea era folositoare « mai mult fostei clase privilegiate decît mulțimii contribuabililor » [1]. După 2/14 mai 1864, taxele de export vor fi reintroduse.

Circulația monetară, creditul și finanțele publice

Circulația monetară a cunoscut o însemnată creștere în anii 1848—1864, datorită intensificării circulației mărfurilor. De altfel, este de remarcat că una dintre problemele cele mai dificile ale vieții economice din Țara Romînească și Moldova era tocmai aceea a circulației și schimbului monetar. Leul—monedă fictivă, de socoteală, de la mijlocul secolului al XVIII-lea — se cerea realizat într-o monedă concretă. În Principate circulau peste 70 de monede variate, iar în fiecare țară existau cîte trei cursuri monetare, ceea ce frîna enorm întreaga activitate economică. Dependența de Turcia împiedica încă realizarea monedei naționale, pentru care pledau aproape în unanimitate economiștii romîni ai vremii și pentru înfăptuirea căreia Alexandru Ioan Cuza — după tentativa nereușită a lui Știrbei de a bate monedă de aramă — a făcut repetate încercări, în special în 1859, 1860 și 1864 [2].

Lipsa de numerar și lipsa de credit apăsa greu asupra structurii economice a Principatelor în anii 1848—1864. « Chestiunea numerariului — scria un publicist în 1858 — este singura chestiune ce ne preocupă » [3]. Deși marile orașe ale celor două țări — și în special Galați — se aflau în legături bancare cu cele mai mari centre economice ale lumii, dominația otomană și menținerea relațiilor feudale în agricultură stînjeneau statornicirea în Principate a unui sistem modern de credit. Camăta domnea, apăsînd din greu asupra activității economice și asupra maselor. Necesitatea schimbării monedelor diverse, inexistența unor instituții de credit moderne, împrumuturile cerute de moșieri și de micii producători au făcut ca operațiile de cămătărie să fie pe cît de dezvoltate, pe atît de rentabile pentru deținătorii capitalului cămătăresc, dar și de apăsătoare pentru cei siliți a apela la el. Deținătorii capitalului cămătăresc erau în această perioadă: bancherii, zarafii, unii negustori, parte dintre arendași, clerici și parte dintre moșieri. Capitalul manevrat de cămătari în anii Unirii este apreciat la 650—700 000 000 de lei, iar dobînda ajungea uneori la 40% și chiar mai mult.

Camăta era paralizantă, căci ea « nu schimbă modul de producție, ci se încleștează pe acesta ca un parazit și-l aduce într-o stare jalnică » [4]. Cămătarii nu practicau comandita industrială, mai puțin rentabilă și cu riscuri mai mari.

[1] *Țăranul romîn*, nr. 15 din 18 februarie 1862.
[2] Emil Vîrtosu, *Romanatul, Moneta lui Cuza Vodă, 1859—1864*, București, 1941.
[3] G. I. Petrescu, *Situațiune*, I, în *Națională*, II (1858), p. 18.
[4] K. Marx, *Capitalul*, vol. III, partea a II-a, E.S.P.L.P., București, 1955, p. 570.

Capitalul cămătăresc nu avea de asemenea interes să susţină înfiinţarea unor bănci de credit ipotecar sau a unei bănci de emisiune. El realiza mai mari beneficii prin acordarea de împrumuturi cu dobîndă de 20—40%. Existau numeroşi zarafi, bancheri şi zălogari. În 1860, numai în Bucureşti erau 39 de bancheri, 32 de zarafi şi 25 de zălogari. Bancherii întreprindeau operaţii diverse, în afara operaţiilor de schimb, a împrumuturilor şi a transferurilor de fonduri. Ei cumpărau

Fig. 33. — Romanatul, moneda proiectată să fie pusă în circulaţie în timpul lui Alexandru Ioan Cuza.

şi vindeau produse, arendau perceperea unor taxe de la stat, arendau exportul sării etc. Activitatea lor era apăsătoare pentru economia Principatelor, mai ales că datoriile ipotecare creşteau necontenit. În 1864, ipotecile orăşene se cifrau la 51 419 749 de lei, iar cele rurale la 129 139 928 de lei [1].

Faţă de această situaţie, se cerea înfiinţarea unui sistem modern de credit, bazat pe o bancă de emisiune şi pe o serie de instituţii paralele — bancă ipotecară, contoare de schimb, case de economii, case de gaj etc. « Singura vorbă bancă — scria Ion Ionescu de la Brad în 1860 — este astăzi îndestul de puternică pentru a deştepta în public interesul cel mai viu şi a aţîţa curiozitatea cea mai legitimă » [2]. În tot cursul perioadei cercetate au loc încercări pentru întemeierea unor instituţii bancare cu resurse interne sau externe. Propuneri pentru înfiinţarea de bănci au fost făcute de N. Bălcescu, Ion Ionescu de la Brad, M. Kogălniceanu şi V. Alecsandri încă din 1848. În 1850, bancherul german Nulandt a încercat înfiinţarea unei bănci în Ţara Romînească, dar concesiunea a fost pînă la urmă respinsă. Nulandt a suferit acelaşi eşec şi în Moldova. De asemenea a rămas numai sub formă de proiect o încercare autohtonă pentru înfiinţarea unei bănci naţionale în 1852. În schimb la Galaţi lua fiinţă, în 1856, o sucursală a Băncii otomane.

[1] *An. St.*, 1864, p. 149.
[2] *Tribuna Romînă*, I (1860), nr. 58, cf. G. Zane, *Economia de schimb în Principatele Romîne*, Bucureşti, 1930, p. 366.

În perioada 1856—1864, proiectele şi încercările s-au înmulţit. Revenit în Moldova, Nulandt a obţinut, cu toată împotrivirea capitalului austriac, o concesiune pentru deschiderea unei bănci de emisiune şi credit ipotecar (1856). Banca Naţională a Moldovei a început să funcţioneze în februarie 1857. Dar după un an de zile, în martie 1858, banca şi-a încetat plăţile şi în iunie a fost declarată în stare de faliment. S-a ajuns la faliment din cauza investirii în bancă a unui capital relativ mic şi a împrumuturilor acordate moşierilor pe termene extrem de lungi. Totuşi, nu după mult timp starea de faliment i-a fost ridicată şi şi-a continuat operaţiile, dar sub forma unei bănci obişnuite, luînd din 1860 denumirea de Banca Moldovei.

Problema înfiinţării unor bănci a fost dezbătută după Unire de publicişti, în Adunări şi în diverse proiecte tipărite; uneori, guvernele au încercat să ia iniţiativa înfiinţării acestor instituţii, dar concret nu s-a realizat nimic pînă în 1864, în afara falimentarei bănci a lui Nulandt. Noile condiţii create de legea rurală vor îngădui organizarea sistemului de credit aşteptat. În schimb, în anii Unirii s-a remarcat înfiinţarea unei serii de societăţi de asigurare; pe de o parte, s-a îngăduit activitatea în Principate a unor societăţi străine — *Le conservateur de France*, o societate *Brown et C-ie*, *Azienda Assicuratrice* din Triest, *La Bâloise* din Elveţia — iar pe de altă parte s-a organizat un număr de societăţi în ţară, în special în oraşele dunărene, care se arătau preocupate atît de asigurări, cît şi, uneori, de operaţii comerciale: în 1859 *Unirea* la Giurgiu, *Danubiul* (care activa de la Severin la Galaţi) şi *Concordia* la Brăila; în 1861 şi 1863 *Unirea* şi *Lealitatea* la Brăila etc.; în 1862 s-a organizat la Bucureşti societatea *Providenţa*, cu un capital de 200 000 de galbeni. Semnificativă este şi pledoaria lui Winterhalder pentru înfiinţarea unei societăţi de asigurare împotriva falimentelor [1].

Criza sistemului feudal şi reorganizarea statului pe noi temeiuri s-au resimţit din plin în organizarea financiară a statului, îndeosebi între 1858—1864, cînd s-a încercat reorganizarea fiscalităţii şi a finanţelor pe baze moderne. Ca şi mai înainte, sistemul fiscal era deosebit de apăsător pentru clasele de jos. Ştirbei a adăugat fiscalităţii regulamentare o serie de noi impuneri, în special aşa-zisele zecimi de capitaţie (pentru dorobanţi şi grăniceri, pentru drumuri etc.). Grigore Ghica, la rîndul lui, a mărit şi el unele obligaţii fiscale (de pildă darea mazililor). Apoi, din 1859, necesităţile sporite ale statului, la care fosta boierime, supusă acum impozitului şi burghezia nu contribuiau în mod proporţional cu veniturile lor, au dus la o sporire a impunerii maselor largi de contribuabili. Baza sistemului fiscal rămînea capitaţia, deşi după 1859 au apărut noi impozite: patentele mărite, impozitul funciar, taxa de transmitere la proprietăţile aşezămintelor de mînă moartă etc. Se trecea la un sistem fiscal de tip capitalist, supunîndu-se impozitului fosta boierime privilegiată şi supuşii străini (la patente şi taxa de drumuri). Repartiţia impozitelor era însă inegală.

[1] Winterhalder, *Asicurare în contra falimentului*, în *Romînul*, 1860, nr. 41, p. 127—128; nr. 42, p. 131.

Stăpînă pe Adunări, moşierimea a reuşit să impună un impozit funciar mai scăzut, în schimb taxele patentelor s-au ridicat, trecîndu-se de la cele 3 clase prevăzute de Regulamentul organic la 5 clase şi făcîndu-se o repartiţie inegală şi mai apăsătoare pentru micii meşteşugari şi micii negustori. Nu s-a reuşit însă să se organizeze un sistem de încasare a impozitelor, aşa că în august 1864 ministrul de Finanţe putea vorbi de « nomolul rămăşiţelor ». Se impunea ca noilor sarcini ale statului să li se răspundă prin impunerea pe venit, dar clasele exploatatoare, pentru a scăpa de sarcinile fiscale corespunzătoare, preferau să recurgă la expediente, la împrumuturi interne oneroase sau chiar, în ultimii ani ai perioadei cercetate, la împrumuturi externe nu mai puţin apăsătoare, majoritatea zdrobitoare a veniturilor din impozite încasîndu-se de la masele muncitoare din oraşe şi sate.

Finanţele statului pun probleme deosebite mai ales în perioada de reorganizare, care începe în 1856. Pînă în acest an deficitele bugetare erau mici sau se înregistrau chiar excedente; în schimb în 1857 şi 1858 s-au înregistrat deficite bugetare însemnate în Ţara Romînească, cifrate în jurul a 19%; în Moldova au fost deficite în anii 1848—1852 şi 1856 şi excedente în 1853—1855 şi 1857—1858 [1]. După îndoita alegere a lui Alexandru Ioan Cuza, reorganizarea statului a impus un mare spor bugetar; dar cheltuielilor mărite nu li se asigurau venituri reale corespunzătoare, moşierii sustrăgîndu-se de la achitarea impozitelor; la aceasta se adăugau încasarea neregulată a impozitelor şi întîrzierea adoptării bugetelor de către Adunări. În 1859, cheltuielile bugetului Munteniei însumau 40 416 572 de lei (6 570 360 de lei lefurile funcţionarilor; 9 016 010 de lei cheltuieli privind armata şi poliţia, 3 788 643 de lei pentru lucrările publice, 1 525 000 de lei tributul etc.), în anul următor, cheltuielile se urcau la 74 835 203 lei; în Moldova, situaţia bugetară era în aceşti ani similară, deficitele bugetare se adăugau an de an. În 1864, după lovitura de stat, a fost decretat un buget al Principatelor care însuma la cheltuieli cifra de 204 040 675 de lei, neexistînd venituri pentru 35% din această sumă.

Clasele şi păturile sociale

Perioada cuprinsă între anul revoluţionar 1848 şi reforma agrară din 1864 a fost caracterizată pe plan social prin profunde schimbări. Cu toate că revoluţia din 1848 a fost înfrîntă, capitalismul a continuat să se dezvolte, grăbind descompunerea boierimii şi ascensiunea burgheziei.

Boierimea trăia un proces de adîncă descompunere. Marea boierime, care poseda întinse domenii, putînd să trăiască larg din rentă fără a participa la administrarea moşiilor sale, ducea o viaţă de huzur, ocupîndu-se cu intrigile politice de pe urma cărora căuta să obţină dregătorii aducătoare de mari lefuri şi de onoruri. Ea îşi irosea adesea, în special după 1859, veniturile în lungi călătorii în străinătate, unii moşieri rămînînd în permanenţă în afara hotarelor. Dar şi marii

[1] Th. C. Aslan, *Finanţele Romîniei de la Regulamentul Organic pînă astăzi. 1831—1905*, Bucureşti, 1905, p. 69 şi 71.

boieri rămaşi în ţară mai mult timp duceau o viaţă parazitară. La Căiuţi — moşia lui Răducanu Rosetti — existau 15 trăsuri de agrement! Caracterizînd viaţa parazitară a acestor moşieri, istoricul şi memorialistul R. Rosetti scria: «Nespus de dulce era viaţa pentru un mare boier romîn care trăia la ţară. Stăpîn pe o moşie întinsă, cu sate multe pe ea, nu mai era de fapt un simplu proprietar, ci semăna a suveran» [1]. Chiar şi acei mari boieri care au sprijinit în această perioadă lupta pentru formarea statului naţional n-au făcut-o decît pentru a-şi păstra forţa economică şi politică în noua orînduire. Marea boierime accepta să renunţe la privilegiile ei pentru a putea obţine în schimb deposedarea clăcaşilor şi transformarea proprietăţii feudale într-o proprietate absolută, degrevată de sarcinile feudale. Boierimea mijlocie şi mică, interesată în dezvoltarea comerţului şi chiar în pătrunderea capitalismului în agricultură, s-a situat pe poziţii apropiate de cele ale marii burghezii comerciale şi cămătăreşti. Ea accepta transformările burgheze cu condiţia de a păstra, dacă nu în întregime, cel puţin în cea mai mare parte moşiile şi de a participa împreună cu marea burghezie la conducerea statului, spre a-l folosi pe acesta pentru exploatarea maselor muncitoare. Majoritatea boierilor mijlocii şi mici îşi administrau singuri moşiile şi căutau să ocupe dregătorii în stat, pentru a-şi mări veniturile, din care cauză se aflau în conflict cu marii boieri. O parte dintre boierii mijlocii şi mici nu se mulţumeau cu veniturile de la moşii, ci înfiinţau întreprinderi industriale, tinzînd să se contopească cu burghezia. Aceşti boieri liberali au sprijinit lupta pentru Unire şi reforma agrară din 1864, în care vedeau un mijloc de întărire a orînduirii burgheze şi de consolidare a proprietăţii lor asupra moşiilor care le rămîneau. În general, boierimea mijlocie şi mică, grăbită să ocupe în stat poziţia marii boierimi, a căutat şi a ajuns la înţelegere cu burghezia în procesul schimbării orînduirii feudale cu cea capitalistă ca să-şi asigure proprietatea asupra mijloacelor de producţie şi dominaţia în stat.

Burghezia, cu mult mai numeroasă şi mai activă decît boierimea, a continuat şi după 1848 să-şi întărească forţa economică. Ea şi-a întărit poziţia economică şi socială, atît prin comerţ, arendăşie şi cămătă, cît şi de pe urma întreprinderilor industriale pe care le poseda. Interesată în formarea şi consolidarea pieţei naţionale, burghezia a sprijinit lupta pentru Unire şi pentru statul naţional, fiind principala beneficiară de pe urma înfăptuirii acestuia. Avînd unele interese comune cu boierimea mijlocie şi mică, uneori şi cu unii dintre marii boieri, burghezia a renunţat în general la lupta revoluţionară şi a căutat să se înţeleagă cu boierimea pentru schimbarea treptată a orînduirii feudale prin orînduirea burgheză pe calea reformelor. Această înţelegere explică poziţia majorităţii burgheziei în Adunările ad-hoc şi în problema reformei agrare din 1864. Totuşi, nu toate păturile burgheziei se situau pe aceeaşi poziţie. Pe o poziţie mai avansată se situa burghezia mijlocie, îndeosebi cea industrială, compusă din patroni de

[1] Radu Rosetti, *Amintiri din copilărie*, Bucureşti, 1925, p. 259.

manufacturi, de mici fabrici şi mai ales din mici patroni de ateliere de cooperaţie capitalistă simplă. Tot în rîndurile burgheziei mijlocii se găseau intelectualii, funcţionarii mari şi mijlocii şi mulţi dintre comercianţi. Mica burghezie — meseriaşii, micii comercianţi şi funcţionarii mărunţi — era interesată în înlăturarea grabnică a rînduielilor feudale. În schimb, o bună parte din marea burghezie — marii arendaşi, marii comercianţi de cereale şi marii cămătari —, legată de boierimea mijlocie şi chiar de unele elemente ale marii boierimi, de pe urma cărora se îmbogăţea, căuta ca schimbările sociale şi politice să se facă într-un ritm mai lent, fără zguduiri.

Ţărănimea grupa marea majoritate a locuitorilor din Ţara Romînească şi Moldova. În condiţiile adîncirii crizei relaţiilor feudale şi ale dezvoltării relaţiilor capitaliste în agricultură a avut loc o accentuare a contactului acestei clase cu piaţa şi totodată o accentuare a diferenţierilor sociale în sînul ei. În perioada anterioară reformei din 1864 au continuat să existe ţărani liberi, dar într-o proporţie redusă faţă de clăcaşi. În 1860 existau în Ţara Romînească 66 035 de ţărani devălmaşi şi 107 682 de mici proprietari cu un venit inferior sumei de 10 galbeni. A crescut numărul ţăranilor liberi fără pămînt cu elemente provenite din rîndul clăcaşilor fugiţi sau lipsiţi de loturile de pămînt, ori al răzeşilor şi moşnenilor care-şi pierduseră pămîntul. În acelaşi timp, avea loc şi procesul aservirii ţăranilor mici proprietari, expropriaţi de către marii proprietari, sau a ţăranilor liberi fără pămînt aşezaţi pe unele moşii. Procesul de diferenţiere a ţăranilor clăcaşi este ilustrat la sfîrşitul perioadei analizate de o statistică din 1864, în care se arăta că din cei 441 380 de ţărani clăcaşi capi de familie din Principate, doar 77 899 posedau patru boi, în timp ce alţi 148 661 erau pălmaşi, pentru ca circa jumătate — 214 890 — să fie mijlocaşi cu cîte doi boi [1]. În anii 1848—1864 a crescut de asemenea numărul lucrătorilor salariaţi folosiţi în agricultură. În 1860 se constată numai în Ţara Romînească 54 332 de zileri. În Moldova, moşiile mai mari foloseau zeci de argaţi, pădurari, feciori boiereşti şi păzitori de vite [2]. Deşi procesul de diferenţiere a fost frînat de dominaţia relaţiilor feudale în agricultură şi de slaba dezvoltare a industriei, el s-a desfăşurat totuşi neîntrerupt. Din rîndul ţărănimii o pătură ajunsese să aibă în perioada cercetată — mai ales în Ţara Romînească — un nivel cultural mai ridicat. Din rîndul acesteia s-au ridicat în 1857 deputaţii clăcaşilor în Adunările ad-hoc şi îndeosebi în cea de la Bucureşti.

Evenimentele revoluţionare din 1848 n-au dus la rezolvarea revendicărilor clasei ţărăneşti, dar ele au creat condiţiile pentru intensificarea luptei ţărănimii. Revendicînd înlăturarea relaţiilor feudale din agricultură şi trecerea în stăpînirea ei a pămîntului pe care-l muncea, ţărănimea a acţionat împotriva boierimii. Totodată, participînd la lupta pentru formarea statului naţional, ţărănimea a cerut şi pînă la urmă a impus rezolvarea în cadrul acestuia, cel puţin în parte, prin reforma din 1864, a justelor ei revendicări.

[1] *Acte şi legiuiri*, seria I, vol. II, Bucureşti, 1907, p. 886—887.
[2] Radu Rosetti, *Amintiri din copilărie*, Bucureşti, 1925, p. 215.

Clasa muncitoare şi-a continuat în anii 1848—1864 procesul de formare determinat de dezvoltarea capitalismului. Producţia industrială de tip capitalist impunea formarea de muncitori salariaţi calificaţi. Aceştia se recrutau din rîndul meseriaşilor ruinaţi, al calfelor şi ucenicilor de meseriaşi, al ţăranilor veniţi la oraşe etc. În privinţa numărului celor care activau în meserii şi industrie, se constatau în 1860 în Principate 59 869 de meseriaşi şi 23 192 de lucrători (potrivit recensămîntului din 1860 28 252, dar cifra reală pare să fi fost cu cîteva mii mai mică) faţă de 684 168 de agricultori [1]. Numărul mediu de lucrători pentru un « stabiliment industrial », pe ramuri, potrivit statisticii din 1860, era următorul: în « fabrici de postav », 65,8; în « fabrici ale statului », 25; în zalhanale, 23,1; în restul ramurilor se constată sub 10 lucrători, iar la mori, pive şi fierăstraie, care grupau 7 796 dintre cele 12 867 de « stabilimente », între 1,4 şi 1,1 [2]. Cei mai mulţi muncitori lucrau în cadrul atelierelor de cooperaţie capitalistă simplă. Lucrătorilor din atelierele de cooperaţie capitalistă simplă, din manufacturi şi din puţinele fabrici li se adăugau muncitorii din saline, construcţii, transporturi şi din porturi, care nu erau înregistraţi în recensămînt, precum şi muncitorii agricoli. Între muncitori se înregistrează şi femei şi copii, primind însă un salariu inferior celui al lucrătorilor bărbaţi. Dominarea relaţiilor feudale făcea să nu fie rezolvată problema muncitorilor liberi pentru industrie nici sub aspectul cantitativ, nici sub cel calitativ. În 1863, Dionisie Pop Marţian semnala necesitatea aducerii de muncitori din străinătate dată fiind lipsa de braţe [3]. Deşi îşi trăia încă procesul de formare, clasa muncitoare era prezentă în viaţa social-politică a ţării. Lucrătorii au participat cu elan la evenimentele revoluţionare din 1848 şi la lupta pentru Unire. Ei luptau totodată pentru îmbunătăţirea condiţiilor lor mizere de trai. Semnificativă ca etapă în procesul de organizare a clasei muncitoare a fost înfiinţarea în toamna anului 1858 a « Casei de ajutorare şi prevedere a lucrătorilor tipografi » la Bucureşti, a cărei activitate a fost însă limitată prin prezenţa în asociaţie şi a unor patroni.

★

Dezvoltarea forţelor de producţie în Moldova şi în Ţara Romînească (după 1859 în Principatele Unite), în anii 1848—1864, impunea tot mai puternic înlăturarea relaţiilor de producţie feudale din agricultură, care frînau întreaga dezvoltare a societăţii. Menţinerea acestora stînjenea dezvoltarea tehnicii, acumularea de capitaluri, procesul de formare a muncitorilor salariaţi, dezvoltarea pieţei şi, în general, a modului de producţie capitalist. Desfiinţarea privilegiilor feudale, eliberarea ţăranilor din lanţurile clăcii şi împroprietărirea lor consti-

---

[1] C. Colescu, *La population de la Roumanie*, Bucureşti, 1903, p. 23. Cf. N. N. Constantinescu, *Din istoricul formării şi dezvoltării clasei muncitoare din Romînia. Pînă la primul război mondial* (Sub redacţia lui...), Ed. politică, Bucureşti, 1959, p. 137, nota 4.

[2] *Ibidem*, p. 131, 134.

[3] *An. Ec.*, 1863, p. 5.

tuiau o necesitate economică obiectivă. Prin reforma agrară din 1864, deşi s-au păstrat puternice resturi feudale, se va da întîietate capitalismului în viaţa economică a ţării, creîndu-i deci acesteia posibilităţi de dezvoltare mai mari.

BIBLIOGRAFIE

I. *Lucrări teoretice*

K. Marx, *Capitalul, Critica economiei politice*, vol. I, Cartea I, *Procesul de producţie a capitalului*, ed. a IV-a, Ed. politică, Bucureşti, 1960.

V. I. Lenin, *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, în *Opere complete*, vol. 3, Ed. politică, Bucureşti, 1961.

II. *Izvoare*

Arhive şi publicaţii de documente:

Arh. Ist. Centr. St., Depart. Lucr. Publ. Moldova.

Arh. M.A.E.

Arh. St. Iaşi.

★

Documente privitoare la istoria economică a Romîniei. Statistica. Ţara Romînească şi Moldova, Seria B, vol. I, Direcţia generală a Arhivelor statului din R.P.R., Bucureşti, 1960.

Documente privitoare la istoria economică a Romîniei. Oraşe şi tîrguri. Moldova, Seria A, vol. II, Direcţia generală a Arhivelor statului din R.P.R., Bucureşti, 1960.

Bodin, D., *Documente privitoare la legăturile economice dintre Principatele Romîne şi regatul Sardiniei*, Bucureşti, 1941.

Furnică, Dum. Z., *Documente privitoare la comerţul romînesc. 1473—1868*. Bucureşti, 1931.

Lucrări statistice făcute în anii 1859—1860. Publicate de Direcţia centrală de statistică din Ministerul de Interne al Moldovei. [Cu raport de C. Negruzzi. Capitolul I—III], 3 vol., Iassi, 1860—1861.

Sturdza-Scheeanu, D. C., *Acte şi legiuiri privitoare la chestia ţărănească. Adunate de...* Seria I, vol. I—II, Bucureşti, 1907.

Memorii şi lucrări contemporane:

Bălcescu N., *Question économique des Principautés danubiennes*, Paris, 1850.

— *Despre împroprietărirea ţăranilor*, în *Opere*, t. I, partea I, ediţia G. Zane, 1940, p. 269—287.

C[atargiu], B[arbu], *Proprietatea în Principatele Moldo-Romîne*, Bucureşti, 1857.

Colson, F., *Nationalité et régénération des paysans moldo-valaques*, Paris, 1862.

Ionescu [de la Brad], I., *Expoziţiunea naţională din 1865 în Iaşi. Catalog oficial publicat de...*, Iaşi, 1865.

— *Agricultura romînă în judeţul Dorohoi*, Bucureşti, 1866.

— *Agricultura romînă din judeţul Putna*, Bucureşti, 1869.

Istrati, N., *Chestia relaţiilor dintre proprietarii de moşii din Moldova cu locuitorii de pămînt, observată din mai multe puncte de vedere*, Iaşi, 1857.

Opran, P., *Cestia proprietăţii de moşii în principatul Romînia*, Paris, 1858.

Racotă, C. N., *Colecţiune de cele mai perfecte instrumente agricole englezeşti la şcoala naţională de agricultură de la sf. Pantelimon*, formate de ..., Bucureşti, 1858.

Rosetti, R., *Amintiri din copilărie*, Bucureşti, 1925.

SUȚU, N., *Opere economice*, Ed. științifică, București, 1957.
Periodice:
Anale economice, București, 1860—1864.
Anale statistice, București, 1860—1869.

III. *Lucrări generale*

CHERESTEȘIU, V., BODEA, C., SURDU, B., MUREȘAN, C., NUȚU, C., EGYED, A., CURTICĂPEANU, V., *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Ed. Acad. R.P.R. (București), 1961.
CIORICEANU, G. D., *La Roumanie économique et ses rapports avec l'étranger de 1860 à 1915*, Paris, 1928.
CONSTANTINESCU, N. N., *Aspecte ale dezvoltării capitalismului premonopolist în Romînia*, E.S.P.L.P., București, 1957.
— *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din Romînia. Pînă la primul război mondial* (Sub redacția lui . . .), Ed. politică, București, 1959.
Dezvoltarea economică a Moldovei între 1848 și 1864, Institutul de istorie al Academiei R.P.R. din Iași (manuscris).
IORGA, N., *Istoria comerțului romînesc*, vol. II, București, 1925.
XENOPOL, A. D., *Studii economice*, ed. a II-a, Craiova, 1882.

IV. *Lucrări speciale*

ADAM, I., și N. MARCU, *Studii despre dezvoltarea capitalismului în agricultura Romîniei. (După reforma din 1864)*, vol. I, Ed. științifică, București, 1956.
ASLAN, TH. C., *Finanțele Romîniei de la Regulamentul Organic pînă astăzi. 1831—1905*, București, 1905.
— *Studiu asupra monopolurilor în Romînia*, București, 1906.
BĂICOIANU, C. I., *Istoria politicei noastre vamale și comerciale de la Regulamentul Organic și pînă în prezent. Relațiunile noastre comerciale cu Germania, Austro-Ungaria, Anglia, Franța, Italia și Rusia de la 1871—1902*, vol. I, partea I, București, 1904.
BERINDEI, DAN, *Aspecte ale problemei agrare în Țara Românească la începutul domniei lui Cuza Vodă*, în *St. mat. ist. modernă*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R. (București), 1957.
— *Dezvoltarea urbanistică și edilitară a orașului București în perioada regulamentară și în anii Unirii (1831—1862)*, în *Studii*, XII (1959), nr. 5.
BOICU, L., *Introducerea telegrafiei în Moldova (Contribuții la cunoașterea ocupației austriece din 1854—1857 a Principatelor Române)*, în *St. cerc. științifice*, Iași, *Istorie*, VIII (1957), fasc. 2.
— *Despre stadiul manufacturier al industriei în Moldova*, în *St. cerc. științifice*, Iași, *Istorie*, XI (1960), fasc. 1.
— *Încercări franceze de pătrundere în economia Moldovei în epoca războiului Crimeii și a Unirii (1853—1859)*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, Ed. Acad. R.P.R. (București), 1960.
— *Știri noi despre industria de postav în Moldova la jumătatea veacului al XIX-lea*, în *Studii*, XIII (1960), nr. 2.
CONSTANTINESCU, OLGA și N. N. CONSTANTINESCU, *Cu privire la problema revoluției industriale în Romînia*, Ed. științifică, București, 1957.
EMERIT, MARCEL, *Les paysans roumains depuis le traité d'Andrinople jusqu'à la libération des terres (1829—1864). Etudes d'histoire sociale*, Paris, 1937.
FILITTI, IOAN C., *Proprietatea solului în Principatele Române pînă la 1864*, București, 1935

GEORGESCU-BUZĂU, GH., *Aspecte ale dezvoltării manufacturilor în Țara Românească și Moldova în perioada premergătoare unirii celor două țări*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, Ed. Acad. R.P.R. (București), 1960.

KECSKÉS, T. și I. KOVÁCS, *Unele aspecte ale schimbului de mărfuri de pe teritoriul patriei noastre în deceniile 6—7 ale secolului al XIX-lea*, în *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*, III (1960).

MACIU, VASILE, *Caracterul legiuirilor agrare din Romînia în deceniile VI și VII ale secolului XIX*, în *Comunicări și articole de istorie*, București, 1955.

MALINSCHI, V. T., *Aspecte economice ale Unirii Țărilor Române*, în *Probleme economice*, XII (1959), nr. 1.

MINESCU, C., *Istoria poștelor române. Origina, dezvoltarea și legislațiunea lor*, București, 1916.

NEGRUȚI, ECATERINA, *Despre munca salariată în agricultura Moldovei în preajma legii agrare din 1864*, în *St. cerc. științifice*, Iași, *Istorie*, X (1959), fasc. 1—2.

NEGRUȚI-MUNTEANU, ECATERINA, *Aspecte noi ale procesului de ruinare economică a țărănimii moldovene la mijlocul sec. al XIX-lea*, în *St. cerc. științifice*, Iași, *Istorie*, XII (1961), fasc. 1.

POPOVICI, VALERIAN, *Începuturile industriei de hîrtie în Moldova*, în *Analele Universității «Al. I. Cuza»*, I (1955), fasc. 1—2.

— *Începuturile exploatării capitaliste a petrolului în Moldova*, în *St. mat. ist. modernă*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R. (București), 1957.

RAVAȘ, GH., *Din istoria petrolului românesc*, ed. a II-a, E.S.P.L.P., București, 1957.

SLĂVESCU, VICTOR, *Viața și opera economistului Dionisie Pop Marțian, 1829—1865*, vol. I—II, București, 1943—1944.

— *Viața și opera economistului Alexandru D. Moruzi, 1815—1878*, București, 1941.

TURCU, C., *Activitatea tehnico-economică desfășurată de Carol Mihalic de Hodocin în Moldova*, în *Studii și articole de istorie*, vol. III, S.Ș.I.F., București, 1961.

VIJOLI, AUREL, *Sistemul bănesc în slujba claselor exploatatoare din Țările Române și Romînia burghezo-moșierească*, Ed. științifică, București, 1958.

VÎRTOSU EMIL, *Romanatul. Moneta lui Cuza Vodă, 1859—1864*, București, 1941.

ZANE, G., *Economia de schimb în Principatele Române*, București, 1930.

— *Politica economică a Principatelor în epoca Unirii și capitalul străin*, în *Studii*, XII (1959), nr. 1.

CAPITOLUL V

PERIOADA DE REACȚIUNE DE DUPĂ 1848. CONTINUAREA LUPTEI PENTRU ÎNLĂTURAREA PUTERII POLITICE ȘI ECONOMICE FEUDALE DIN MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÎNEASCĂ

Revoluțiile din anii 1848 și 1849 au amenințat cu desființarea orînduirea feudală din țările Europei centrale și răsăritene. În fața primejdiei, guvernele feudalo-absolutiste s-au aliat între ele; se gîndeau însă fiecare la propriile lor interese atunci cînd interveneau, unele pentru altele, să stîrpească focarele revoluționare din vecinătatea granițelor lor. Pe plan intern, acțiunea de reprimare a fost înlesnită de faptul că burghezia și nobilimea liberală, participante la revoluție, trădînd masele, ulterior au trecut treptat de partea contrarevoluției. De frica proletariatului, care se afirma în Occident ca forță politică independentă, burghezia a devenit reacționară. În Franța, mersul ascendent al revoluției fusese oprit în iunie 1848. Dictatura republicanilor burghezi a fost instaurată după înfrîngerea sîngeroasă a insurecției proletariatului la 13/25 iunie 1848. « Această înfrîngere — scrie K. Marx — a vădit că *republica burgheză* înseamnă aici dominația despotică neîngrădită a unei clase asupra altor clase »[1]. Alegerea lui Ludovic Napoleon Bonaparte, la 28 noiembrie/ 10 decembrie 1848, a pregătit drumul de la republica burgheză constituțională la dictatura personală — 20 noiembrie/2 decembrie 1851 sau *Optsprezece brumar* — și de acolo spre imperiu. Pe plan extern, Franța oficială nu s-a împotrivit înăbușirii revoluției în Țara Romînească în septembrie 1848 de către armatele sultanului și ale țarului; dar, pentru a nu pierde influența în Orient, ea s-a arătat ostilă ocupării Principatelor de către trupele turco-țariste. Armata republicii franceze a început în iunie 1849 atacul împotriva republicii romane — apărată de Garibaldi — pentru a reîntrona suveranitatea papală la Roma, dar pe de altă parte și pentru a preveni înaintarea Habsburgilor spre centrul și sudul Italiei. Tot astfel, țarul Nicolae I s-a grăbit să înăbușe revoluția din Țara Romînească și pe cea din Imperiul habsburgic, pretextînd că intervenea pentru « restabilirea ordinii și liniștei mondiale ». În fapt, prin intervenția militară împotriva revoluției maghiare — intervenție condamnată de opinia publică democrată din Rusia —, el urmărea consolidarea monarhiei habsburgice și, indirect, împiedicarea unificării Germaniei. Austria,

[1] K. Marx, *Optsprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 8, Ed. politică, București, 1960, p. 127.

victorioasă la ea acasă, putea impune regelui Prusiei, Friederich Wilhelm al IV-lea, să renunţe la coroana imperiului german şi să revină la formula Confederaţiei germane, mai puţin ameninţătoare pentru menţinerea echilibrului european. Tot aşa, prin înfrîngerea rezistenţei revoluţionare din Veneţia (15/27 august 1849), Austria îşi reîntrona stăpînirea în Italia de nord; rezultatul acesta a fost înlesnit de întărirea frontului contrarevoluţionar în Ungaria şi Transilvania. Anglia era mulţumită de salvarea Imperiului habsburgic, întrucît el reprezenta pentru politica britanică un important element de contrapondere împotriva înaintării ţariste în Imperiul otoman. Astfel în octombrie 1849, absolutismul şi reacţiunea domneau în cea mai mare parte a Europei, căderea ultimei fortăreţe revoluţionare maghiare, Komorn, încheind — la sfîrşitul lunii septembrie — epilogul început la 1/13 august prin capitularea de la Şiria. Pentru un timp, contrarevoluţia ieşise biruitoare.

Ocupaţia turco-ţaristă în Principate. Convenţia de la Balta-Liman

Prin înăbuşirea revoluţiei, dominaţia boierimii conservatoare s-a reorganizat în Moldova sub domnia lui Mihail Sturdza şi s-a restabilit în Ţara Romînească sub căimăcămia lui Const. Cantacuzino. Mihail Sturdza a ştiut deopotrivă să-şi asigure şi sprijinul politic, la Petersburg şi Constantinopol, ca să-şi păstreze astfel domnia, în ciuda opoziţiei pe care continua să i-o facă marea boierime rîvnitoare la tron. Atacat cu înverşunare şi în publicaţiile revoluţionarilor refugiaţi peste hotare, el a socotit necesar să-şi consolideze regimul, promulgînd prin ofisul de la 26 iulie/7 august 1848 un număr de 28 de precizări la dispoziţiile cuprinse în Regulamentul organic. În Ţara Romînească, Gheorghe Bibescu, fugar din faţa revoluţiei, n-a reuşit să-şi recîştige domnia. Instituind căimăcămia, ţarul şi sultanul preferaseră pe Constantin Cantacuzino. Sfaturile Administrative în ambele ţări se compuneau numai din boieri devotaţi domnului, vechilor stări de lucruri sau puterilor protectoare şi suzerane. În Moldova, Al. Balş deţinea Departamentul din Lăuntru, Costin Catargiu, Justiţia, Dim. Sturdza, fiul domnitorului, era mare hatman, iar cumnatul său vistier. În Muntenia, colonelul reacţionar Ion Voinescu I era şeful poliţiei Capitalei, Ion Filipescu (Buzatu), ministru de Interne, iar Grigore Grădişteanu — instrument activ al abuzurilor şi corupţiei — ministru de Justiţie. Ion Cîmpineanu, primind conducerea Departamentului Controlului Statului, se alătura a doua oară contrarevoluţiei.

Reinstalarea regimului regulamentar — impus prin forţa armelor străine — avea loc în vreme ce lupta revoluţionară în Europa nu încetase şi se desfăşura din plin în Ungaria şi Transilvania. De aceea, atîta timp cît pentru reacţiune primejdia unor « tulburări revoluţionare şi anarhice » ameninţa în tot momentul să reizbucnească, domnitorul moldovean şi caimacamul din Ţara Romînească ordonau cele mai severe măsuri de paza ordinii interne, de interzicere a pătrunderii în ţară a publicaţiilor cu caracter revoluţionar şi a revoluţionarilor înşişi.

Sultanul şi ţarul, menţinînd sub strictă supraveghere Principatele, căutau să înşele ţărănimea dîndu-i speranţe într-o apropiată îmbunătăţire a soartei ei. Victoriile forţelor revoluţionare maghiare din primăvara anului 1849 i-au silit să grăbească parafarea măsurilor ce trebuiau aplicate în Principate pentru prevenirea revoluţiei. La 19 aprilie/1 mai, reprezentanţii Rusiei ţariste şi ai Porţii au semnat Convenţia de la Balta-Liman [1]. Ea cuprindea şapte articole, prin care: 1) Domnii celor două ţări romîne — consideraţi ca înalţi funcţionari ai Imperiului otoman — nu mai erau aleşi pe viaţă, ci numiţi direct de sultan, pe termen de şapte ani; 2) Adunările obşteşti ordinare şi extraordinare se suspendau, rămînînd a fi înlocuite cu Consilii sau *Divanuri ah-hoc* [2], alcătuite din boierii « cei mai de frunte şi cei mai demni de încredere »; 3) Se prevedea înfiinţarea unor comisii speciale însărcinate cu revizuirea Regulamentului organic şi cu indicarea modificărilor celor mai potrivite pentru îmbunătăţirea pe care o cereau « situaţia actuală a Principatelor şi abuzurile administrative ce s-au produs...»; 4) Prezenţa trupelor de ocupaţie în Principate era prelungită, invocîndu-se nevoia de a acorda domnitorilor sprijinul militar « capabil de a reprima orice mişcare de insurecţionare » semnalată la frontieră sau în interior. Se prevedea un efectiv de 25—35 mii oameni din partea fiecărei puteri. După « restabilirea liniştei » în afara graniţelor şi pînă la « consolidarea liniştei interne », numărul trupelor de ocupaţie urma să fie redus la 10 000. Se preciza că intervenţia armată putea avea loc oricînd, după retragere, în cazurile socotite « grave ». Pentru asigurarea ordinii interne se hotăra şi reorganizarea oştirii pămîntene. 5) Pe timpul cît avea să dureze ocupaţia turco-ţaristă, cele două curţi continuau să aibă în Principate cîte un comisar extraordinar, însărcinat cu urmărirea mersului lucrărilor şi politica domnilor. 6—7) Durata valabilităţii convenţiei era fixată pe termen de şapte ani, fără a anula însă celelalte stipulaţiuni existente între cele două curţi, privind Principatele.

Domniile lui Barbu Ştirbei şi Grigore Ghica în perioada 1849—1853

Noii domni au fost Barbu Ştirbei în Ţara Romînească şi Grigore Al. Ghica în Moldova. Administraţia lor, îngrădită — atît prin rolul conducător atribuit boierimii conservatoare, cît şi prin controlul exercitat de reprezentanţii civili şi militari ai celor două Curţi — se inaugura cu o situaţie financiară deficitară, care sporea, în continuare, prin cheltuielile de întreţinere ale îndoitei ocupaţii militare.

Politica celor doi domnitori faţă de noile cerinţe social-economice se aseamănă în multe privinţe, dar prezintă şi deosebiri. Grigore Ghica privise cu interes mişcarea revoluţionară din martie 1848, în calitatea sa de adversar al lui M. Sturdza.

---

[1] *Acte şi doc.*, I, Bucureşti, 1888, p. 357—360.

[2] În administraţia celor două ţări, denumirea curentă a fost de *Divanuri obşteşti*. Atribuţiile lor constau din votarea bugetelor, controlarea socotelilor statului şi a municipalităţilor, acceptarea proiectelor de legi şi arendarea prin mezat a impozitelor.

După numirea sa ca domn, numeroşi fruntaşi paşoptişti s-au putut întoarce din emigraţie. La Constantinopol, aflîndu-se sosit pentru învestitură, el îşi exprimase în mod special dorinţa de a aduce în ţară pe Ion Ionescu de la Brad. Prestigiul oamenilor care participaseră la mişcarea de la 1848 şi poziţia acestora în ochii maselor populare l-au făcut pe noul domn să utilizeze în conducerea ţării personalităţi cu vederi înaintate ca M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, C. Negri, Grigore Cuza, Al. I. Cuza, Alecu Russo. Faptul că — pe lîngă titularii departamentelor, aleşi din vechea boierime: Al. Sturdza, Gh. Suţu, P. Roset-Bălănescu, N. Suţu ş.a. — el s-a folosit de reprezentanţii boierimii şi chiar ai burgheziei liberale, a contribuit a imprima în parte un caracter liberal administraţiei moldovene din primii săi ani de domnie. Aparţinînd prin originea sa marii boierimi, liberalismul lui Gr. Ghica era însă limitat de interesele de clasă ale acesteia. De aceea, apartenenţa de clasă l-a făcut să nu ia o atitudine hotărîtă faţă de pretenţiile boierimii conservatoare şi faţă de regimul impus de puterile semnatare ale convenţiei. Atitudinea domnului muntean faţă de revoluţionari a fost, dimpotrivă, profund ostilă. Deşi în timpul revoluţiei se ferise de a juca vreun rol şi de a instiga în contra lor, aflat la Constantinopol, în aceeaşi împrejurare ca şi Gr. Ghica, Barbu Ştirbei s-a opus eliberării emigraţilor din lagărul de la Brussa. Singurul emigrat intrat o dată cu el în ţară a fost doctorul Nicolae Creţulescu, un participant moderat la revoluţie. Duşmănia cu care a persecutat pe exilaţi a mers atît de departe încît, deşi ştia pe Nicolae Bălcescu muribund la frontieră, a oprit intrarea lui în ţară. Cu toată această atitudine contrarevoluţionară, Barbu Ştirbei a trebuit să adopte pe plan administrativ o serie de măsuri impuse de stadiul de dezvoltare social-economică la care ajunseseră Principatele Romîne. « Revoluţia din 1848 — arată Engels — ca multe alte revoluţii care au precedat-o, a avut o soartă ciudată. Aceiaşi oameni care au înfrînt-o au devenit, aşa cum obişnuia să spună Karl Marx, executorii ei testamentari » [1].

Între Barbu Ştirbei şi Grigore Ghica au existat relaţii strînse de colaborare, în perioada dinainte de 1853. Măsurile asemănătoare adoptate într-o ţară şi cealaltă în vederea modernizării instituţiilor de stat au înlesnit deopotrivă trecerea spre capitalism pe calea reformelor. În seria acestor măsuri se încadrează şi modificările aduse legiuirilor agrare în vigoare. Participarea atît de activă a ţărănimii clăcaşe la evenimentele din 1848, demascarea — făcută în Comisia proprietăţii de la Bucureşti — a tuturor împilărilor suferite din partea moşierimii exploatatoare, ca şi numeroasele mişcări ţărăneşti continuate şi după revoluţie, demonstrau cu prisosinţă necesitatea rezolvării problemei agrare. « Revoluţia — scria N. Bălcescu — era atît de îndreptăţită de relele care o precedaseră, încît cele două puteri îşi luaseră de comun acord angajamentul solemn... de a reforma acest monstruos Regulament care strivea de optsprezece ani de

[1] F. Engels, *Prefaţă* [la ediţia germană din 1892 a *Situaţiei clasei muncitoare din Anglia*], în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 2, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1958, p. 674.

zile Principatele »[1]. Stipulațiile cuprinse în convenția de la Balta-Liman prevedeau acest lucru. Dar componența exclusiv boierească a comisiilor de revizuire, supravegherea lucrărilor încredințată reprezentanților celor două puteri, ca și tergiversarea începerii lucrărilor și însăși limitarea lor numai la stabilirea raporturilor dintre « proprietari » și «cultivatorii de pămînt», reflecta de la început caracterul reacționar al legiuirilor. Promulgate în aprilie 1851, « așezămintele agrare » au urmărit dezvoltarea marii producții în folosul moșierimii. Ele mențineau proprietatea feudală, pe care încercau s-o transforme în proprietate de tip capitalist. Pentru a-și întări poziția în această privință, moșierimea a recurs la subterfugii juridice burgheze de a considera pe clăcaș ca pe un « chiriaș », socotind că astfel îl va prezenta în ochii opiniei progresiste ca pe un om liber și nu ca pe un aservit, deschizîndu-și totodată drumul spre acapararea întregului pămînt al clăcașilor.

Reorganizarea oștirii pămîntene — întreprinsă de ambii domni — fusese de asemenea preconizată în Convenția de la Balta-Liman, ca urmare firească a măsurilor de împiedicare a unei noi revoluții. Dar sumele alocate în acest scop de către domnul muntean au fost considerate de turci prea mari pentru nevoile principatului muntean[2]. De altfel, el a fost învinuit de comisarul otoman trimis în 1854 în Principate că ar fi încercat « să insufle spiritul și puterea unei instituții militare »[3]. În prima parte a cîrmuirii sale, Barbu Știrbei a înființat o școală militară pentru cadrele armatei, a reglementat pe noi baze corpul de grăniceri și dorobanți (jandarmi), a prevăzut organizarea bateriei de artilerie ușoară și sporirea unităților de pompieri. Toate acestea le-a făcut în scopul menținerii ordinii feudale. În Moldova, Gr. Ghica a sporit și el efectivele armatei, a întărit paza Dunării, a Siretului și a Prutului, a reorganizat serviciul carantinelor și al pichetelor, a construit cazarma de la Copou, a majorat soldele etc. Ca și în Țara Romînească însă, deosebita grijă acordată corpului de grăniceri și pazei la graniță se explică prin nevoia de a stăvili pătrunderea agenților și a propagandei revoluționare în țară și ieșirea sau fuga țăranilor în sudul Dunării sau peste Prut.

Preluînd în parte o idee care apărea în programul revoluției din 1848, domnii din amîndouă principatele au luat măsuri pentru reorganizarea învățămîntului. Dar totodată Știrbei, de teama revoluției, a menținut închise școlile sătești, care nu se vor redeschide decît în toamna anului 1856, după plecarea lui din domnie. Proiectele de reformă ale celor doi domni prevedeau o lărgire a bazei învățămîntului, reintroducerea limbii romîne ca limbă de predare în

---

[1] [N. Bălcescu], *Question économique des Principautés danubiennes*, Paris, 1850, în *Opere*, t. I, partea II, ed. G. Zane, București, 1940, p. 87.

[2] *Memoriul lui Știrbei — din 3/15 aprilie 1853 — despre îmbunătățirile aduse țării în domnia lui*, în N. Iorga, *Corespondența lui Știrbei Vodă*, București, 1904, p. 260—270.

[3] *Cf. Rezumatul anchetei lui Derviș pașa asupra conduitei lui Barbu Știrbei în prima perioadă a domniei sale, dec. 1854*, în lucrarea *Corespondența lui Coronini din Principate. Acte și rapoarte din iunie 1854 — martie 1857*, Cernăuți, 1938, p. 449.

clasele complementare şi înfiinţarea învăţămîntului practic, cu şcoli rurale de meserii şi fermă model pentru învăţămîntul agricol. Barbu Ştirbei recomanda, atît în 1849, cît şi în 1850, instrucţia publică adaptată la necesităţile economice care se dezvoltau. În — *Aşezămîntul pentru reorganizarea învăţăturilor publice în principatul Moldovei* promulgat de domnul moldovean la începutul anului 1851, se vorbeşte chiar de învăţămînt « gratuit şi liber pentru toţi locuitorii ». Aplicarea aşezămîntului a fost însă destul de restrînsă. În amîndouă ţările s-a iniţiat alcătuirea de manuale şcolare; în Moldova s-au adus profesori transilvăneni, printre care A. T. Laurian, iar mai tîrziu Simion Bărnuţiu şi A. Papiu-Ilarian. Învăţătura înaltă tindea să capete un caracter universitar.

După primul an de domnie, Gr. Ghica se lăuda în faţa Obştescului Divan cu o serie de măsuri luate şi în alte sectoare ale administraţiei ţării. În cadrul lucrărilor publice — al căror Departament se înfiinţase în 1849 — s-au efectuat o seamă de îmbunătăţiri edilitare şi urbanistice în Iaşi şi oraşele reşedinţă de ţinuturi; se cita între altele primăria (« otel-de vil ») de la Botoşani şi desăvîrşirea amenajării grădinii Copoului din Iaşi. Ca director al acestui departament, M. Kogălniceanu a reprezentat Moldova în 1851 la Expoziţia Internaţională de la Londra. La Departamentul Visteriei, domnul anunţa acoperirea deficitului Casei Pensiilor şi reglementarea pensiilor pe trei categorii « de retragere, răsplătire şi ajutor ». În cadrul aceluiaşi departament s-au reorganizat poştele, cu case de staţii, poşta de scrisori, îmbunătăţirea întreţinerii cailor etc. O deosebită atenţie se dădea schimbului de mărfuri, la intensificarea căruia contribuise şi înmulţirea tîrgurilor. S-a desfiinţat antrepriza obiectelor de îndestulare publică, care apăsase populaţia orăşenească prin menţinerea preţurilor ridicate (la pîine, carne şi lumînări). S-au luat măsuri pentru înlăturarea abuzurilor în administraţiile ţinutale, pentru sporirea lefurilor funcţionarilor etc. Rezultate efective obţinute însă în acest ultim sector s-au înregistrat în perioada octombrie 1851 — iulie 1852, vreme în care Direcţia Departamentului din Lăuntru a fost condusă de M. Kogălniceanu. Acţiunea întreprinsă de Kogălniceanu, în special pentru ocrotirea sătenilor împotriva samavolniciilor comise de slujbaşii cîrmuirii şi de proprietari abuzivi, a lovit direct în interesele marii boierimi. Aceasta, uzînd de influenţa ei pe lîngă domn, reuşi să obţină îndepărtarea lui Kogălniceanu din funcţie.

Pentru întărirea aparatului de stat în interesul noii domnii şi al clasei boiereşti şi în Ţara Romînească se constata preocuparea reglementării salariilor şi a dreptului la pensie al funcţionarilor publici. Necesităţile transportului de cereale, în special, au reclamat o ameliorare a drumurilor, pentru întreţinerea cărora vechiul sistem al prestaţiei în muncă a fost considerat insuficient. Astfel s-a trecut la darea în bani pentru drumuri, impusă sătenilor în proporţie de două treimi şi stăpînului moşiei în proporţie de 1/3. Treimea la care a fost impusă proprietatea trebuie socotită însă iluzorie, întrucît executarea silită a boierului era aproape imposibilă. Sub raportul urbanisticii şi al edilităţii s-a inaugurat în 1852 clădirea

Teatrului Național din București (începută la 1845) și s-a terminat amenajarea grădinilor Cotroceni și Cișmigiu. Concepția de clasă care a stat la baza măsurilor amintite se oglindește în mod elocvent mai ales în *Condica criminalicească și procedura ei*, pusă în aplicare în ianuarie 1852. Pedepsele prevăzute pentru aceleași crime și aceleași vini difereau după naștere, rang și poziție, ceea ce a făcut pe Cezar Bolliac să stigmatizeze nedreapta și revoltătoarea nepotrivire a legiuirii cu spiritul secolului, exclamînd: « Nici înaintea crimei egalitate ! » [1].

Ziaristica era pusă în amîndouă țările în slujba clasei dominante; în Moldova totuși ea se bucura de oarecare libertate. Pe lîngă un *Buletin oficial* și o *Foaie sătească* în fiecare țară, în Muntenia *Vestitorul romînesc*, condus de Z. Carcalechi, nu depășea caracterul sec al unui ziar oficios, în timp ce peste Milcov, *Gazeta de Moldavia* găzduia din cînd în cînd articole literare scrise de figuri proeminente ca M. Kogălniceanu, C. Negruzzi etc. iar gazeta tineretului, *Zimbrul* (iulie 1850 — februarie 1852), înfrunta deseori rigorile cenzurii. Doctorul Const. Vîrnav scotea (din iulie 1851 pînă în iunie 1853) *Foaia Societății de medici și naturaliști din principatul Moldovei*; M. Kogălniceanu prefața — semnificativ — traducerea vestitei protestări împotriva robiei *Coliba lui Moș Toma* de Harriett Beecher Stowe etc.

Dar perioada de relativă acalmie care a urmat din aprilie 1851 — după evacuarea trupelor de ocupație rămase aici din 1848 — nu a durat nici doi ani încheiați. În iunie 1853, ocuparea Principatelor de către trupele țarului, care a antrenat inevitabila declanșare a conflictului militar ruso-turc, a creat o situație dificilă pentru domnitorii romîni numiți de comun acord de către amîndouă puterile în 1849. Siliți fiind să se pronunțe pentru politica țaristă sau pentru cea otomană, ei au ales a treia soluție, neutralitatea. De aceea în luna octombrie, cînd au fost nevoiți să părăsească tronul, ei s-au retras la Viena, nu ca altă dată la Constantinopol.

Continuarea luptei revoluționare în țară și în emigrație între 1848 și 1853

Nici perioada de reacțiune începută în Țara Romînească în septembrie 1848, nici măsurile opresive luate de Mihail Sturdza în Moldova nu putuseră împiedica manifestarea curentului revoluționar. El se datora în parte stimulului permanent exercitat atît de revoluționarii moldoveni refugiați în Transilvania și Bucovina, cît și de cei rămași în țară, precum și de exemplele vii pe care le oferiseră o vreme evenimentele din Țara Romînească și continua să le ofere revoluția din Transilvania. Țărănimea din Moldova lua parte în multe sate la mișcări și dădea numeroase dovezi ale opoziției ei înverșunate împotriva ordinii regulamentare, de la jalbe, formă primară a protestului popular, pînă la acțiuni deschise de răzvrătire directă, uneori organizată

[1] Cezar Bolliac, *Regulamentul, Arhondologia, Pravila lui Caragea și Condica criminală de la 1851*, în *Republica romînă*, Paris, I (1851), noiembrie, p. 70—71.

împotriva exploatării. Stăpînul moşiei Sascut (jud. Putna) denunța patru locuitori, care, « după ce ei înşişi s-au răzvrătit, împotrivindu-se a lucra boierescul... apoi au răzvrătit şi pe ceilalți locuitori »; la Folteşti (jud. Covurlui), 30 de locuitori au « năvălit » în casa posesorului şi i-au bătut un nepot, iar locuitorii din Spîrcoceni (jud. Fălciu) erau caracterizați de căminarul Săulescu ca fiind stăpîniți de « un duh de revoltă, de nesupunere şi de anarhie », ei urmărind « să se ridice în contra proprietarilor, să împartă moşiile sau cel puțin să încalce proprietățile lor ». Astfel de acțiuni țărăneşti s-au înregistrat necontenit în Moldova în perioada următoare revoluției [1].

În Țara Romînească, prin decretul special de la 25 septembrie/7 octombrie 1848, o parte dintre conducătorii revoluției au fost exilați. Sute de alți participanți la revoluție sau familiile acestora s-au expatriat fără să mai aştepte alte decrete. Cei mai mulți au rămas însă în țară, căci lupta revoluționară nu a fost părăsită. Ea s-a manifestat atît sub forma de rezistență pasivă, cît şi prin împotriviri fățişe la oraşe şi mai ales la sate. Înverşunata împotrivire a boierimii față de rezolvarea problemei agrare îndîrjise țărănimea clăcaşe, iar propaganda din timpul revoluției contribuise să deştepte în țărănime conştiința drepturilor sale asupra pămîntului. De aceea spiritul de revoltă şi de rezistență împotriva legiuirilor regulamentare s-a resimțit din plin pe moşiile boiereşti, mănăstireşti şi ale statului şi mai puțin în zonele cu țărănime liberă.

Pe întreaga linie a Dunării, în Mehedinți, Dolj, Romanați, Teleorman, Vlaşca, Ilfov şi în Ialomița, rezistența țăranilor a luat amploarea unor mişcări de mase. În multe părți sătenii au refuzat să dea ascultare îndemnurilor de supunere la obligațiile feudale, au ars publicațiile căimăcămiei, s-au împotrivit ordinelor proprietarilor şi arendaşilor, au izgonit de pe moşii pe reprezentanții acestora, au întîm[illegible]ile administrative ale noii cîrmuiri cu manifestări pentru re[illegible] au opus rezistență armată, chiar şi detaşamentelo[illegible]iva lor. Astfel, în părțile mehedințene, prototipu[illegible]ul deputat țăran în Comisia proprietății Gheorgh[illegible]lu, plasa Blahnița. În Dolj, revolta țărănea[illegible]unia, Moreni, Fîntîna-Banului, Ulmu, Cetatea[illegible]e la Calafat spre Craiova ajunsese o vreme s[illegible]ați cu puşti, sulițe, topoare, coase şi purtînd [illegible] în Craiova (27 septembrie/9 octombrie) spre[illegible]luționară şi a merge apoi în ajutorul lui Magher[illegible]ului Traian. În ciocnirea care a avut loc în apropiere de [illegible]şi peste o sută de răsculați. La Calafat, pe Const. Zaman, subprefectul revoluționar, turcii l-au arestat şi l-au dus la Vidin. În județele Romanați şi Teleorman, de la Caracal şi Islaz la Turnu, Lisa, Piatra,

[1] *Doc. rev. 1848*, p. 296, 317 şi 319. Cf. Gh. Platon, *Contribuții la cunoaşterea frămîntărilor țărăneşti din Moldova în preajma şi în timpul anului revoluționar 1848—1849. Strămutarea locuitorilor*, în *Studii şi articole*, IV, S.Ş.I.F., Bucureşti, 1962.

Viişoara, Suhaia, Bragadiru, Storobăneasa, Pielea şi în sus spre Roşiorii de Vede, rezistenţa post-revoluţionară s-a menţinut îndîrjită în tot cursul lunilor septembrie—decembrie, continuînd şi în anul următor. În Romanaţi au activat propagandistul Costache Manega, subcîrmuitorii Dimitrie Lăzărescu şi Ion Bunescu; în Teleorman, Alecu Petrescu şi Tănase Macovei, condamnaţi mai tîrziu (în iunie 1849) fiecare la cîte şase ani închisoare. Ţăranii clăcaşi din Piatra şi Viişoara s-au unit să atace divizionul romînesc care se afla la Piatra, plănuind ca împreună cu grănicerii de pe Dunăre — din satele amintite — să meargă în tabăra lui Magheru şi de acolo să se întoarcă cu toţii asupra oştirilor turceşti. Apelurile la supunere şi ascultare ale cîrmuitorului boieresc au fost întîmpinate cu ameninţările mulţimii răsculate, înarmate cu pietre şi ciomege. La Roşiorii de Vede, steagul revoluţionar a fost ridicat în oraş, şi o seamă de orăşeni şi « birnici » au manifestat pentru constituţie, pentru generalul Magheru şi împotriva Regulamentului organic. La începutul lui octombrie 1848, ţăranii răsculaţi, adunaţi la Islaz, au jurat că nu se vor supune îndatoririlor către proprietari şi nici poruncilor emanate de la Căimăcămie; în ciocnirea care a avut loc cu armata, numeroşi răsculaţi au fost prinşi şi înaintaţi cîrmuirii; cîţiva au fost duşi direct la Bucureşti. În Vlaşca, autorităţile judeţene s-au văzut silite să ceară în repetate rînduri ajutor militar otoman, pentru înăbuşirea răscoalelor. La Hodivoaia, Stăneşti şi Putineiu, din plasa Marginea, sătenii s-au împotrivit cu ciomege restabilirii ordinii regulamentare. În judeţul Ilfov, răscoala a cuprins satele Mănăstirea, Cornăţel, Chiselet, Surlari, Valea lui Soare, Ulmeni-Ungureni, Ulmeni-Pămînteni, Obileşti, Luica, Hereşti şi multe altele. Pentru potolirea locuitorilor acestor sate, cîrmuirea a cerut şi aici — prin intermediul Departamentului din Lăuntru — intervenţia armatei de ocupaţie. Rapoartele autorităţilor judeţene semnalează extinderea frămîntărilor ţărăneşti şi în Gorj (Cîrmani, Bîrzeiul de Gilort), în Olt şi Argeş (Runcu, Slobozia, Martalogi), în Muscel (Cîmpulung, Bîrzeşti), în Prahova (Fulga, Comarnic, Izvoarele) ş.a.

Conştientă de rolul pe care îl jucase *propaganda* revoluţionară, boierimea reacţionară s-a preocupat să găsească măsurile cele mai eficace care să distrugă opera revoluţiei şi urmările ei. Pentru combaterea ideilor de reformă agrară, considerate ca idei primejdioase statului feudal, ca idei « comunistice », s-a trecut la contrapropagandă prin presă. Gazeta *Învăţătorul satului* şi-a reînceput apariţia în noiembrie 1848, sub titlul nou *Foaia sătească* şi sub directive oficiale reacţionare.

Pentru reprimarea revoltelor s-au întrebuinţat cele mai variate mijloace: de la « pilduirea cu bătaia » sau « dojana prin lovituri » la « îndepărtarea din sate spre a nu mai face invitări ce ar putea aduce tulburarea liniştii obşteşti » [1]. Coloane mobile sau detaşamente de soldaţi ale armatelor de ocupaţie au fost puse să patruleze din sat în sat, mai ales în judeţele dunărene. Rapoartele oficiale

[1] Schingiuirile pe care le-a suferit Gh. Scurtulescu în toamna lui 1848 au îndîrjit atît de tare ţărănimea din satele vecine, încît la primul prilej de răscoală, în 1853, conacul boieresc al subprefectului schingiuitor a fost distrus din temelie.

vorbesc de intervenţii armate în numeroase cazuri de revoltă pricinuite de tulburările ţărăneşti. Comisii speciale au fost constituite pentru anchetarea plîngerilor stăpînilor de moşii şi a pretenţiilor acestora de « despăgubiri » de pe urma « pagubelor suferite » în revoluţie. Pentru urmărirea foştilor revoluţionari şi a acelora care continuau să se opună « ordinii legale », au mai fost instituite în septembrie 1848 comisii judeţene pentru « cercetarea vagabonzilor » şi a « tulburătorilor liniştii publice », iar în noiembrie o comisie specială, la Bucureşti, pentru anchetarea « celor amestecaţi în fapte revoluţionare ». Ţărani clăcaşi, negustori sau mici slujbaşi, învăţători, profesori sau publicişti erau închişi pentru activitate propagandistică dusă în timpul guvernului provizoriu, pentru participare la arderea Regulamentului organic, pentru refuz de prestare a « îndatoririlor proprietăriceşti », sau pentru rezistenţa armată opusă trupelor de ocupaţie.

Ţărănimea s-a dovedit însă, credincioasă revoluţiei, manifestînd şi în primăvara anului 1849 aceeaşi nesupunere la lucru, aceeaşi împotrivire faţă de stăpînirea regulamentară, care au provocat valuri de arestări şi în aprilie 1849, cum au fost, de pildă, cazurile din judeţele Romanaţi şi Teleorman. Ecoul acestor rezistenţe revoluţionare a stîrnit în mintea lui Nicolae Bălcescu planul de insurecţionare a Principatelor, influenţînd în parte, în aprilie 1849, plecarea sa la Budapesta şi Debreţin ca să lupte pentru realizarea alianţei romîno-maghiare în Transilvania şi pentru extinderea frontului revoluţionar în Moldova şi Ţara Romînească. Dacă înăbuşirea revoluţiei maghiare a împiedicat traducerea în faptă a scopului misiunii lui Bălcescu, faptele de arme ale trupelor generalului Bem în Transilvania şi apoi pătrunderea lor în Moldova au mărit elanul revoluţionar din amîndouă ţările de dincoace de Carpaţi. Ele au provocat însă în acelaşi timp noi măsuri contrarevoluţionare care explică de altfel şi încheierea Convenţiei de la Balta-Liman.

Cum numărul arestaţilor strămutaţi, din provincie şi din Bucureşti, la mănăstirea Văcăreşti crescuse într-o măsură îngrijorătoare pentru menţinerea liniştii publice, spionii şi agenţii secreţi ai cîrmuirii împînziseră oraşele şi judeţele ţării. La 18/30 aprilie 1849 fu instituită şi o Înaltă Curte Criminalicească pentru judecarea deţinuţilor pe baza dosarelor alcătuite de comisia de anchetă. Judecătorii erau în mare parte aceiaşi mari boieri care anchetaseră sau judecaseră procesul mişcării revoluţionare de la 1840—1841 şi care au condamnat la închisoare pe Mitică Filipescu, N. Bălcescu, Sotir Geranu etc. Prin însăşi alcătuirea ei—din membri ai Înaltei Curţi şi ai Curţii Criminaliceşti—Înalta Curte Criminalicească din 1849 era copia celei din 1841. Activitatea acestui for s-a încheiat la cîteva săptămîni după începutul domniei lui Barbu Ştirbei. Faptul că din cele cîteva sute de arestaţi au rămas condamnaţi în continuare numai unsprezece revuluţionari — Scarlat Turnavitu, cîrmuitorul jud. Rîmnicu Sărat, Scarlat Voinescu, cîrmuitorul judeţului Buzău, Costache Zaman, subcîrmuitor în judeţul Dolj, Alecu Petrescu, comisar de propagandă din Roşiorii de Vede ş.a. —, putea să apară ca un indiciu de încetare a prigoanei. Măsurile luate faţă de conducătorii revoluţiei de la 1848 au dezmînţit însă de la început presupusa destindere. La 6/18

iulie, în *Buletinul Oficial* al țării apărea firmanul sultanului, dezvăluind dispozițiile precise de care se ținuse seama la pronunțarea sentințelor de condamnare sau amnistiere. În același firman se anunța și hotărîrea luată de comun acord de Poartă și de Curtea din Petersburg cu privire la menținerea în exil a capilor revoluției. Spre deosebire de decretul din 25 septembrie/7 octombrie 1848, care cuprindea 22 de nume de exilați, acesta din urmă menționa 34 [1]. Din septembrie 1849, după înfrîngerea revoluției din Transilvania și Ungaria, măsurile de urmărire a elementelor considerate primejdioase ordinii publice s-au intensificat și mai mult. Rapoartele secrete soseau din fiecare județ la centru, semnalînd orice acțiune individuală sau colectivă apreciată ca « suspectă ». Arestările continuau. Între cei mai de frunte, a fost și C. D. Aricescu, condamnat și exilat la Snagov în ianuarie 1850, pentru că făcuse să circule un manuscris cu versuri revoluționare. În vara anului 1850, Barbu Știrbei a reînnoit și măsurile severe de pază a graniței împotriva strecurării în taină în Principate a expatriaților sau a presei revoluționare. Intrigile boierimii reacționare, amestecul puterilor străine și uneltirile rîvnitorilor la domnie reușiseră să creeze în țară o stare de alarmă care pătrunsese în rîndurile maselor. Un complot urzit de pretendenții la domnie împotriva domnului urmărise cu premeditare compromiterea elementelor revoluționare. Prin ofisul din 24 august/5 septembrie, trecînd sub tăcere pe adevărații ei autori, Știrbei își îndrepta amenințările numai asupra oamenilor revoluției de la 1848, din țară sau de peste graniță, căutînd să justifice astfel înăsprirea măsurilor luate împotriva lor.

Legătura dintre revoluționarii de la 1848 din țară sau exilați și mase s-a menținut în toată această vreme. Emisari, trimiși anume în țară din partea exilaților, au întreținut spiritul de revoltă și au răspîndit atît în Țara Romînească și Moldova, cît și printre supușii din Imperiul habsburgic încrederea într-o revoluție viitoare. Semnificativ era faptul că Wohlgemuth, guvernatorul Transilvaniei, raporta în 1850 existența între romîni a unor « reprezentanți ai ideilor ultraromîne » [2]. Tot acum, împotriva uneltirilor reacționare ce se urzeau în țară în numele revoluției de la 1848 s-a ridicat Nicolae Bălcescu, în apelul adresat la 8/20 septembrie 1850 *Poporului romîn* și semnat de numeroși alți fruntași exilați. « Fraților — se scria în apel — nu dați crezămînt vorbelor apăsătorilor țării » pentru ca «... printr-o mișcare fără vreme să prăvăliți țara în prăpastie. Așteptați în răbdare și resignație ziua preursită. Sentinele ale poporului, deslipite de trupul lui și răspîndite de vijelie pe fața lumii, noi priveghem cu luare aminte... și nu vom lipsi a vă prevesti în ceasul deșteptării generale aceea ce aveți a face » [3].

Pentru succesul noii revoluții generale se cerea însă o unitate de vedere și acțiune care lipsea oamenilor de la 1848. Pe de altă parte, așa cum vom vedea,

---

[1] *Anul 1848*, VI, p. 260—261.
[2] H. Klima, *Guvernatorii Transilvaniei. 1774—1867*, Cluj—Sibiu, 1943, p. 68.
[3] Cf. *Romîniea viitoare*, Paris, 1850, p. 5.

lipseau premisele social-politice generale care să determine o apropiată declanşare a ei simultan în ţările Europei.

★

După înfrîngerea din septembrie 1848, exilaţii din Ţara Romînească s-au împrăştiat în diferite centre ale Europei. Ei s-au întîlnit cu expatriaţii moldoveni, întîi în Transilvania, apoi la Paris şi Londra, la Viena şi Triest, la Constantinopol şi Brussa. Au încercat să găsească între ei diverse forme de organizare şi coordonare a acţiunii lor sub o singură conducere. În noiembrie 1848, Ion Ghica propunea de la Constantinopol organizarea întregii emigraţii sub o singură conducere compusă dintr-un reprezentant moldovean şi unul muntean. Căutînd să aducă întreaga emigraţie sub conducerea lor, foştii locotenenţi domneşti — Eliade, Tell şi N. Golescu — au încercat să se impună la începutul anului 1849, la Paris, ca reprezentanţi oficiali ai emigraţiei. Respingînd încercarea foştilor locotenenţi domneşti, în luna martie a aceluiaşi an, Nicolae Bălcescu relua ideea colaborării emigraţilor munteni şi moldoveni şi propunea conducerea emigraţiei moldoveanului Costache Negri. La rîndul său, în iunie, grupul C. A. Rosetti, V. Mălinescu, I. Voinescu II şi D. Brătianu se constituia în *Comitetul democratic romîn*. În sfîrşit, în decembrie 1849, prin autoritatea lui N. Bălcescu, lua fiinţă la Paris *Asociaţia romînă pentru conducerea emigraţiei*, care cuprindea majoritatea emigraţilor, în afara foştilor locotenenţi. Dar nici una dintre formulele citate aici nu a avut durabilitate, pentru că şi în exil, ca şi în ţară în timpul guvernării revoluţionare, divergenţele de opinii au constituit o piedică greu de învins. Ele s-au exprimat, în continuare, prin aceeaşi lipsă de unitate ideologică şi aceeaşi oscilare a elementelor şovăitoare şi capitularde din timpul revoluţiei în faţa problemelor vitale ale revoluţiei viitoare. Grupul lui Eliade s-a menţinut pe aceleaşi poziţii liberal-moderate; concepţiile liberale ale lui Ion Ghica, alunecate acum de pe poziţiile revoluţionare manifestate în 1848, contrastau cu radicalismul burghez al grupului C. A. Rosetti şi aşa mai departe.

Nicolae Bălcescu, singurul democrat-revoluţionar, a reuşit să polarizeze, o vreme mai îndelungată în jurul său majoritatea fruntaşilor exilaţi (grupul C. A. Rosetti, V. Mălinescu, fraţii Golescu etc.), să anihileze influenţa exercitată de Eliade şi să reducă în acelaşi timp încrederea în căile diplomatice, susţinută de Ion Ghica, A. G. Golescu, I. Bălăceanu ş.a. Nicolae Bălcescu a crezut în iminenţa şi triumful unei noi revoluţii europene, « mai serioase, mai generale decît cea din 1848 » şi care, de data aceasta, « nu avea să se mai oprească numai la Dunăre ». De aceea a căutat să pregătească din vreme mişcarea progresistă romînă atît din ţară, cît şi din străinătate, aşa cum făcuse şi înainte de 1848. Ţelurile şi programul de luptă ale viitoarei revoluţii a romînilor în cadrul revoluţiei popoarelor europene le-a cristalizat şi le-a formulat în proclamaţia adresată *Poporului romîn* la 8/20 septembrie 1850, dezvoltîndu-le şi comentîndu-le apoi în lucrarea intitulată *Mersul revoluţiei în istoria romînilor*. Pe amîndouă le-a publicat în revista *Romînia viitoare*, care a apărut în luna noiembrie a aceluiaşi

an la Paris şi care — prin această contribuţie a lui Nicolae Bălcescu, ca şi prin întregul ei conţinut — reprezintă cel mai înalt moment de colaborare între fruntaşii revoluţiei romîne. În comentariul proclamaţiei, Nicolae Bălcescu a înfăţişat evoluţia istorică a mişcărilor revoluţionare în trecutul poporului romîn şi « calea ce va lua revoluţia în viitor ». Precizînd şi dezvoltînd revendicările

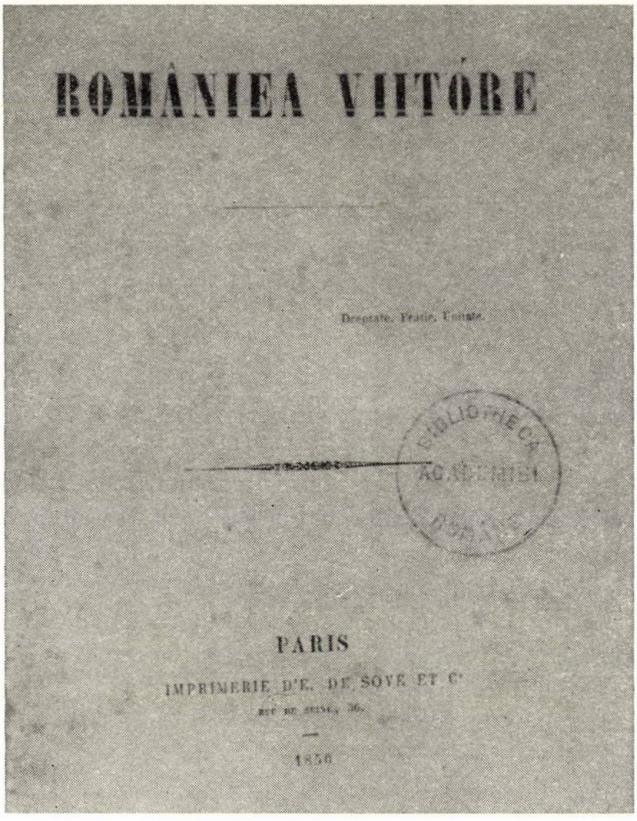
ROMÂNIEA VIITÓRE

PARIS

IMPRIMERIE D'E. DE SÖYE ET Cie

1850

Fig. 34. — *Romînia viitoare* (1850), pagina de titlu.

democrat-revoluţionare din 1848, el a arătat că ţinta principală a revoluţiei viitoare nu se mai putea mărgini « a voi ca romînii să fie liberi, egali proprietari de pămînt şi de capital şi fraţi asociaţi la fapta unui progres comun », şi că « ea nu se va mărgini a cere libertatea dinlăuntru, care e peste putinţă a dobîndi fără libertatea din afară » [1]. Admiţînd primatul unităţii şi libertăţii naţionale, el înţelegea însă că aceste năzuinţe odată împlinite vor trebui încununate cu reforme politice şi sociale care să ducă în mod nemijlocit la « domnirea democraţiei, domnirea poporului prin popor ». Deviza luptei revoluţionare, prin

[1] N. Bălcescu, *Mersul revoluţiei în istoria romînilor*, în *Opere*, ed. G. Zane, t. I, partea a II-a, Bucureşti, 1940, p. 106—107.

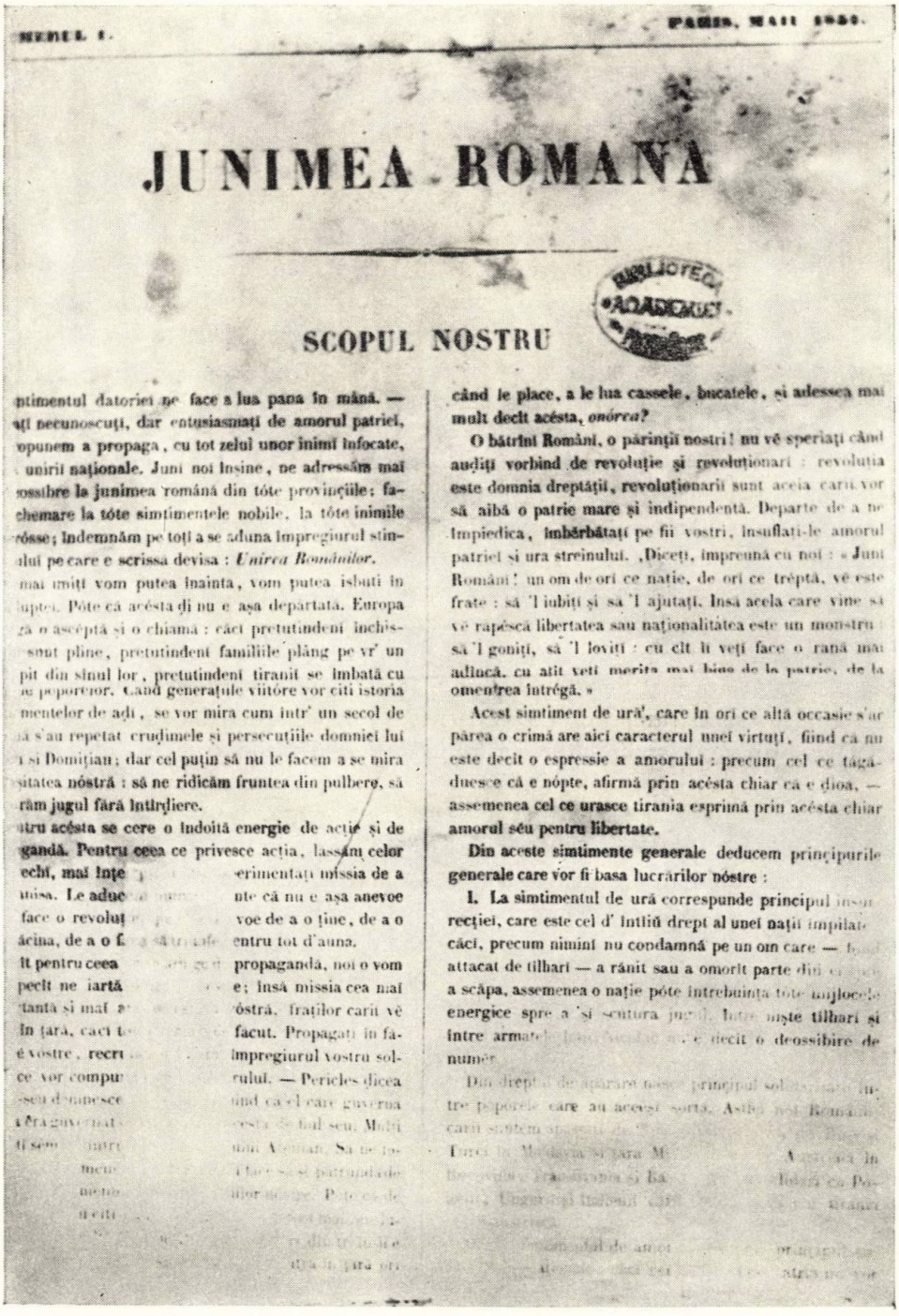

NUMERU 1. PARIS, MAIU 1850.

JUNIMEA ROMANĂ

BIBLIOTECA ACADEMIEI

SCOPUL NOSTRU

ntimentul datoriei ne face a lua pana în mână. — ați necunoscuți, dar entusiasmați de amorul patriei, opunem a propaga, cu tot zelul unor inimi înfocate, unirii naționale. Juni noi înșine, ne adressăm mai ossibre la junimea română din tóte provinciile: fachemare la tóte simțimentele nobile, la tôte inimile rósse; îndemnăm pe toți a se aduna împregiurul stinlui pe care e scrissa devisa: *Unirea Românilor.*

mai iniți vom putea înainta, vom putea isbuti în upte. Póte că acésta ți nu e așa departată. Europa gă o așcéptă și o chiamă: căci pretutindeni închissunt pline, pretutindeni familiile plâng pe vr' un pit din sînul lor, pretutindeni tiranii se îmbată cu e poporior. Când generațiile viitóre vor citi istoria mentelor de ași, se vor mira cum într' un secol de ă s'au repetat cruțimele și persecuțiile domniei lui i și Domițian; dar cel puțin să nu le facem a se mira sitatea nóstră: să ne ridicăm fruntea din pulbere, să răm jugul fără întârziere.

ntru acésta se cere o îndoită energie de acție și de gandă. Pentru ceea ce privesce acția, lassăm celor echi, mai înțe erimentați missia de a nisa. Le aduc nte că nu e așa anevoe face o revoluț voe de a o ține, de a o ácina, de a o f entru tot d'auna. It pentru ceea propagandă, noi o vom pecit ne iartă e; însă missia cea mai tanță și mai s óstră, fraților cari vê în țară, căci t facut. Propagați în fa- é vóstre, recru împregiurul vostru solce vor compu rului. — Pericles dicea seu d'nnesce ând că cel care guverna ră guvernat- estă de bal seu. Mulți ți seu ... nim Ar... Su... incu... mele... ...ilor ... P... ...ei ...

când le place, a le lua cassele, bucatele, și adesseă mai mult decît acésta, *onórea?*

O bătrîni Români, o părinții nostri! nu vê speriați când auziți vorbind de revoluție și revoluționari: revolutia este domnia dreptății, revoluționarii sunt aceia carii vor să aibă o patrie mare și indipendentă. Departe de a ne împiedica, îmbărbătați pe fii vostri, însuflați-le amorul patriei și ura streinului. „Diceți, împreună cu noi: « Juni Români! un om de ori ce natie, de ori ce trépță, vê este frate: să 'l iubiți și să 'l ajutați. Însă acela care vine să vê rapésca libertatea sau naționalitătea este un monstru să 'l goniți, să 'l loviți: cu cît îi veți face o rană mai adîncă, cu atît veți merita mai bine de la patrie, de la omenirea întrégă. »

Acest simtiment de ură', care în ori ce altă occasie s'ar părea o crimă are aici caracterul unei virtuți, fiind că nu este decît o espressie a amorului: precum cel ce tăgăduesce că e nópte, afirmă prin acésta chiar că e dioa, — assemenea cel ce urasce tirania esprimă prin acésta chiar amorul séu pentru libertate.

Din aceste simtimente generale deducem principurile generale care vor fi basa lucrărilor nóstre:

I. La simtimentul de ură correspunde principul insurecției, care este cel d' întîiu drept al unei nații împilate căci, precum nimini nu condamnă pe un om care — attacat de tîlhari — a rănit sau a omorît parte din ei a scăpa, assemenea o natie póte întrebuința tóte mijlocele energice spre a 'și scutura jugul. Între niște tîlhari și între armat... e decît o deossibire de numĕ.

Din drept... principul solu... tre popórele care au aceeași sorti. Asfel noi Români carii sustem...

Fig. 35. — *Junimea romînă* (1851), pagina de titlu a nr. 1.

stăruința lui, devenea *dreptate, frăție, unitate*. Pentru acest întreit țel revoluționar a luptat tot restul vieții sale, închinînd operei de îndrumare a poporului pentru înfăptuirea idealului unității naționale și ultima sa scriere, *Istoria romînilor sub Mihai Vodă Viteazul*.

În cadrul aceleiași acțiuni de pregătire a noii revoluții, N. Bălcescu și o parte dintre exilații romîni au intrat în strînse legături cu emigrațiile polonă, italiană, maghiară, rusă, germană etc. Solidaritatea, aderarea la acțiunea reprezentanților popoarelor asuprite și a forțelor democratice înaintate din mai toate țările Europei, slujea și cauzei unirii naționale. Exilații apar în aceste legături nu ca exponenți provinciali, ci ca reprezentanți ai poporului romîn, ei acționînd « în numele libertății și a Romîniei întregi... liberă, una și nedespărțită » [1]. În ianuarie 1850, la Londra, Bălcescu a încercat să pună bazele unui comitet secret pentru realizarea Confederației democratice a Europei răsăritene, înglobînd pe romîni, poloni, maghiari, ruși, boemi, moravi și sud-slavi. Ca o continuare la tratativele începute de Nicolae Bălcescu în Ungaria, între revoluționarii romîni, maghiari și poloni concentrați la Brussa și Kutahia (Asia Mică), la Constantinopol și Paris, s-au reluat discuțiile pentru o federalizare și cooperare viitoare. Pentru a putea colabora cu celelalte organizații revoluționare [2], exilații romîni reînvie în primăvara lui 1851 *Comitetul revoluționar de la 1848*, pe baza acelorași principii burghezo-democratice care urmau să folosească drept temei de organizare pentru întreg poporul romîn, unit într-o singură țară. Ceva mai devreme, în iunie 1850, luase ființă la Londra *Comitetul Central democratic european*, din inițiativa revoluționarului burghezo-democrat italian Giuseppe Mazzini, a radicalului francez Ledru-Rollin, a lui Arnold Ruge din partea refugiaților progresiști germani și a emigratului polon Albert Darasz. La el a aderat în toamna lui 1851 și Kossuth, iar intrarea emigrației romîne în alianța europeană a popoarelor s-a făcut în iunie 1851, reprezentant al revoluționarilor romîni pe lîngă Comitetul democratic european fiind D. Brătianu. În cadrul colaborării cu Comitetul de la Londra, Comitetul revoluționar romîn a încercat o acțiune de coordonare a mișcării revoluționare în cele trei țări romîne. Publicații de propagandă revoluționare — ca revistele *Junimea romînă* (1851) a tineretului progresist de la Paris influențat de N. Bălcescu și *Republica Romînă* (nr. 1 din 1851), de sub redacția principală a lui C. A. Rosetti —, apeluri ale comitetului la unirea națională etc. se răspîndeau deopotrivă în Muntenia, Moldova și printre romînii din Imperiul austriac. Toată această propagandă revoluționară a determinat, atît din partea guvernului și autorităților reacționare austriece, cît și celor din Principate, cele mai severe măsuri de cenzură și urmărire polițienească. Prin apelurile exilaților se cerea și alianța frățească între popoarele imperiului, pentru răsturnarea absolutismului habsburgic, ceea ce constituia o mărturie a colaborării emigrației romîne și maghiare din acest timp.

[1] *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Ed. Acad. R.P.R. (București), 1961, p. 169.
[2] Emigrația maghiară s-a organizat în februarie 1851.

Spre deosebire însă de Marx şi Engels, care arătau că în anii imediat următori lui 1849 izbucnirea revoluţiei nu mai era posibilă — deoarece perioada de prosperitate, determinată de dezvoltarea marii industrii după 1848, întărea poziţia claselor dominante [1] — mişcarea mazzinianã, neţinînd seama de realităţi, preconiza utopic revoluţia « simfonă şi sincronă » a popoarelor în anul 1852. Explozia revoluţionară, potrivit previziunilor revoluţionarilor democraţi, ar fi trebuit să se producă în Franţa, la data scadenţii mandatului încredinţat preşedintelui republicii,

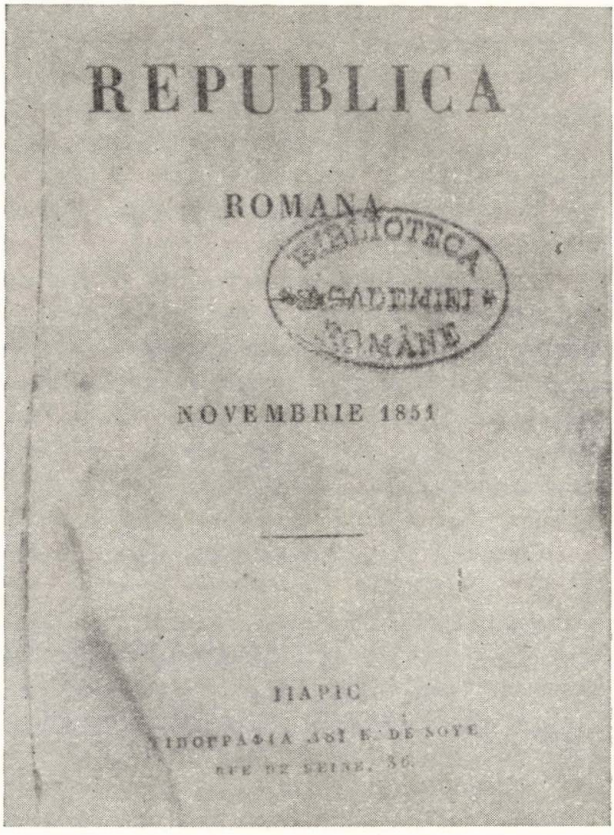

Fig. 36. — *Republica romînă* (1851), pagina de titlu a nr. 1.

Ludovic Napoleon, şi de aici ar fi urmat să se răspîndească apoi în întreaga Europă. Aşa se explică de ce lovitura de stat de la 20 noiembrie / 2 decembrie 1851 a provocat o scădere a elanului revoluţionar printre emigraţi [2]. Majoritatea exilaţilor romîni, adoptînd punctul de vedere al burgheziei slab dezvoltate

[1] F. Engels, *Introducere* la K. Marx, *Luptele de clasă în Franţa (1848—1850)*, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1957, p. 7.

[2] K. Marx, *Optsprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 8, Ed. politică, Bucureşti, 1960, p. 123.

economiceşte, va căuta să realizeze unitatea şi independenţa naţională şi înlocuirea orînduirii feudale prin atragerea capitaliştilor străini la exploatarea bogăţiilor ţării, ceea ce a dus mai tîrziu la subjugarea economică şi politică a Romîniei de către statele capitaliste. Începutul acestei acţiuni se făcuse încă în ianuarie 1849, prin memoriul adresat de D. Brătianu premierului englez, lordul Palmerston.

Evenimentele diplomatice şi militare care anunţau în 1853 începutul războiului Crimeei au dat pentru o vreme un nou stimul luptei revoluţionare a popoarelor subjugate împotriva despotismului. In toamna anului 1852, mişcarea revoluţionară romînească suferise însă o grea pierdere. La 16/28 noiembrie se stinsese într-un hotel sărac din Palermo marele democrat-revluţionar şi eminentul istoric N. Bălcescu, luptător hotărît pentru eliberarea ţărănimii din exploatarea boierească şi pentru unirea şi eliberarea naţională a poporului romîn.

Moldova şi Ţara Romînească în timpul războiului Crimeii

Socotindu-se eliberate de teama revoluţiei la ele acasă, marile puteri europene au început conflictul pentru rivalităţi economice şi politice, pentru anexiuni şi expansiuni teritoriale şi comerciale în Orient şi în sud-estul european. „Ori de cîte ori uraganul revoluţionar se linişteşte pentru moment — scriau Marx şi Engels în *New York Daily Tribune*, la 7 aprilie 1853 — se pune inevitabil din nou pe tapet una şi aceeaşi chestiune: eterna «*problemă orientală*»" [1].

În Principate, evenimentele s-au precipitat unele după altele. Pentru constrîngerea Turciei de a da satisfacţie cererii adresate ei prin generalul Menşicov, ţarul recurse la ocuparea militară a Moldovei şi Ţării Romîneşti (iunie 1853). Trupele naţionale muntene şi moldovene fură înglobate sub comanda supremă ţaristă. Domnitorii romîni au părăsit Principatele în luna octombrie. Generalul Budberg, numit preşedinte al Divanelor celor două ţări, a încredinţat conducerea fiecăreia din ele Sfatului administrativ extraordinar sub vicepreşedinţia generalului Uruzov, mai tîrziu a lui Osten-Sacken la Iaşi şi a consulului general Halcinski la Bucureşti. Ostilităţile ruso-turce au început în luna noiembrie. Atacurile încercate de armata rusă, alături de care luptau acum unităţi militare romîneşti, pe linia Dunării s-au soldat cu un eşec înregistrat la Oltenita; în schimb, marea victorie rusă repurtată asupra escadrei turceşti la Sinope în Marea Neagră a determinat trecerea la acţiune a Angliei şi Franţei de partea Turciei şi menţinerea Austriei şi a Prusiei în neutralitate. Campania de la Dunăre a continuat toată iarna şi primăvara anului 1854, pînă în luna iunie. În regiunea Olteniei, trupele lui Ismail Paşa şi ale generalului rus Liprandi s-au ciocnit la Calafat şi la Cetate. Pe porţiunea Silistra-Măcin-Tulcea, Omer Paşa era angajat în contraatacuri provocate de ofensiva generalului Paschievici, la Călăraşi, Brăila şi Ismail. Concomitent, sub presiunea austriacă, armatele ţariste au început din luna aprilie

[1] K. Marx-F. Engels, *Politica britanică — Disraeli — Emigranţii. — Mazzini la Londra. — Turcia*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 9, Ed. politică, Bucureşti, 1959, p. 5.

1854 retragerea din Principate. La începutul lui septembrie 1854, generalul Budberg, urmînd armata rusă în retragere, a predat conducerea Moldovei în seama Sfatului Administrativ.

Pe baza înţelegerii de la Boiagi-kioi dintre Austria şi Turcia, încheiată la 2/14 iunie 1854, ocupaţia austro-turcă lua locul celei ţariste. Frontul se strămutase şi el din regiunea dobrogeană în Crimeea, concentrîndu-se în jurul fortăreţei Sebastopol, al cărei asediu a durat 11 luni, pînă în toamna lui 1855.

Situaţia revoluţionară din Principate; încercarea de insurecţie a Olteniei

În Principate, situaţia revoluţionară devenise din nou acută. Ţăranii erau gata să se răscoale. K. Marx şi F. Engels apreciau chiar, în 1853, că avîntul revoluţionar din Principate era în stare să determine « naţionalitatea valahă » să joace un rol important în lichidarea existenţei teritoriale a Turciei europene [1]. Cel mai pronunţat spirit de revoltă la această dată se întîlnea în regiunile grănicereşti de la Dunăre. Instituţia grănicerilor, creată prin Regulamentul organic, fusese de curînd (1850) reorganizată şi numărul unităţilor ei fusese sporit la 5 batalioane, cuprinzînd cîte 5 companii fiecare. Asigurarea pazei graniţelor cădea în sarcina ţăranilor din satele de frontieră. Serviciul de pază al acestora asigurîndu-se în raza teritorială a districtelor şi a pichetelor cărora aparţineau, iar serviciul de grăniceri efectuîndu-se prin rotaţie, o săptămînă din şase (120 de familii trebuia să asigure efectivul cîte unui pichet de grăniceri care la Dunăre se compunea din 22 de oameni) [2]. Plugari şi ostaşi în acelaşi timp, grănicerii erau supuşi în majoritatea cazurilor la o îndoită exploatare; pe de o parte a proprietarilor faţă de familiile concentraţilor, pe de altă parte a comandanţilor, reprezentanţi ai aceleiaşi clase a moşierilor, faţă de ţăranii sub arme. Spolierea şi asuprirea la care erau supuşi clăcaşii de pe moşiile boiereşti şi ale statului se accentuaseră acum şi mai mult din pricina stării de ocupaţie străină a Principatelor. În asemenea situaţii, sub o conducere conştientă şi bine organizată, toţi aceşti nemulţumiţi puteau asigura succesul unei noi revoluţii.

Pe plan extern, o dată cu începerea conflictului diplomatic ruso-turc, revoluţionarii din Europa întreagă au sperat că vor putea folosi războiul pentru a-şi dezvolta lupta lor revoluţionară, unul din ţelurile lor fiind înlăturarea regimului absolutist ţarist. În legătură cu situaţia din Europa Marx scria, în septembrie 1853: «Dacă aruncăm o privire asupra Europei, vedem simptome de revoluţie în Spania, Italia, Danemarca, în Principatele dunărene, Grecia şi Turcia asiatică...» [3]. Exilaţii romîni de la Paris au emis părerea formării unui

---

[1] K. Marx-F. Engels, *Politica britanică...*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 9, Ed. politică, Bucureşti, 1959, p. 10.

[2] V. Mihordea, *Răscoala grănicerilor de la 1866*, Ed. Acad. R.P.R. (Bucureşti), 1958, p. 20—21.

[3] K. Marx, *Zvonuri despre arestarea lui Mazzini. — Împrumutul forţat din Austria. — Spania. — Situaţia din Valahia*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 10, Ed. politică, Bucureşti, 1961, p. 522.

Fig. 37. — Fraţii Goleşti; fotografie a fraţilor Ştefan, Nicolae, Alexandru şi Radu C. Golescu.

corp de voluntari care, în eventualitatea războiului, avea să lupte în Carpați sub steag național sau, altfel, « să dea pricină la un război » de la care apoi să pornească revoluția generală. În decembrie 1853, Berzenczey, agentul lui Kossuth, plecă din Londra către Principatele romîne dunărene cu un apel de colaborare revoluționară adresat romînilor din „Moldo-Vlahia" semnat de Kossuth. Emigrații unguri și poloni s-au dus la Constantinopol să se înroleze în legiuni proprii în armata otomană. Grupul fruntașilor exilați reprezentat prin C. A. Rosetti, frații Golescu, Vasile Mălinescu, I. I. Filipescu, Grigore Ioranu, D. Brătianu etc. arătîndu-se gata să uite amintirile « trecutului »[1] și să-și ofere concursul Porții, intenționau să treacă Dunărea o dată cu armata otomană și să pregătească poporul pentru insurecție. În noiembrie 1853, o parte dintre ei plecau de la Paris la Constantinopol pentru a se înțelege cu turcii; o altă parte se îndrepta direct spre Dunăre. Tell și Eliade aveau să se întîlnească la Șumla, cartierul general al armatelor otomane din sudul Dunării.

Apropierea exilaților de granița țării, știrile despre prezența lor la Vidin și Șumla au mărit și speranța țărănimii într-o apropiată eliberare. Nicolae Apolonie, Grigore Ioranu, I. I. Filipescu, I. Magheru (nepotul generalului) ș.a., intrînd în țară pe la Calafat și Gîrla Mare (Mehedinți), reușiseră să înflăcăreze masele. Ioniță Magheru, ridicînd steagul revoluției pe turla bisericii din Gîrla Mare, a citit în fața sătenilor adunați acolo — ca odinioară în fața bucureștenilor — proclamația revoluționară. Dîrzul deputat țăran de la 1848, Gheorghe Scurtulescu[2], cel care în ședințele Comisiei proprietății stigmatizase cu curaj Regulamentul organic drept « jug de her și robime »[3] și care suferise schingiuirile boierimii reacționare victorioase în toamna aceluiași an, era acum « capul răscularii » clăcașilor și grănicerilor olteni, îndemnîndu-i să-și revendice cu forța drepturile consfințite prin programul de la Islaz. Cete întregi au trecut Dunărea la Vidin, cerînd să se întoarcă sub comanda revoluționară. Răzvrătirile împotriva boierilor și arendașilor au luat din nou amploare în mai toate satele dunărene din Mehedinți[4] și Dolj. Printre conducătorii mișcării era și fiul lui Scurtulescu, Pîrvu Pîrvulescu (sau Pîrvulete). Împotriva răsculaților a fost trimis colonelul Ion Solomon. Represaliile ordonate de colonelul trădător de la 1848 în satele Salcia, Pristolu, Cujmir, Maglavit etc. au fost de o rară cruzime.

Înăbușite în ianuarie 1854, revoltele țărănești au reînceput în primăvară. Perioada din aprilie pînă în august 1854, adică de la începutul retragerii trupelor țariste din țară și pînă la trecerea întregii administrații sub îndoitul control al

---

[1] Cf. apelul emigraților din Paris adresat tineretului progresist din București în noiembrie 1854, publicat în lucrarea: George Fotino, *Din vremea renașterii naționale a Romîniei. Boierii Golești*, vol. IV, București, 1939, p. 124—133 și în *Lui C. A. Rosetti (1816—1916), La o sută de ani de la nașterea sa*, ed. a III-a [București], 1922, p. 472—481, cu data greșită de 1855.

[2] Cunoscut în documentele contemporane și sub numele de Gheorghe Alecse din Pristolu.

[3] *Anul 1848*, V, p. 336—337.

[4] Cf., între altele, I. Heliade-Rădulescu, *Scrisori din exil*, București, 1891, p. 321; *Corespondența din epoca emigrațiunii*, în *Lui C. A. Rosetti (1816—1916)* etc.

noilor autorități de ocupație turco-austriece, a oferit condiții prielnice, în Oltenia mai ales, mișcării de emancipare națională și de restabilire a stăpînirii pămîntene. În ziarele *Gazeta Transilvaniei* și *Telegraful romîn* s-au și reprodus după *Siebenbürgen Bote* știri cu privire la încercarea de a se constitui un guvern provizoriu în Oltenia. *Jurnalul Craiovei*, care a apărut de trei ori în răstimpul de la 13/25 mai la 17/29 iunie 1854, a publicat în numărul ultim un articol sub semnătura lui D. Bolintineanu, în care se pleda pentru Unirea Principatelor sub egida Turciei, ca o condiție indispensabilă restabilirii echilibrului european. Dar neînțelegerile cu privire la sediul viitor al guvernului (Calafat ca mai aproape de Vidin sau Craiova), descoperirea unora dintre conspiratori și arestările făcute la Craiova și în alte centre, ca și slaba organizare a mișcării, au compromis totul; acțiunile clăcașilor au fost reprimate și ele.

Ca și în Țara Romînească, și în Moldova au avut loc mișcări țărănești similare semnalate acolo mai ales în lunile iunie și iulie 1854. Astfel de mișcări au fost la Ceplenița (Iași), Sărițelu (Suceava), Zamostea (Dorohoi), Faraoani (Bacău) ș.a. În raportul din 6/18 iulie 1854 al Departamentului din Lăuntru către Sfatul Ocîrmuitor, subliniindu-se gravitatea mișcărilor care se produseseră în țară în tot cursul anului și care continuau să crească în intensitate, se exprima presupunerea că locuitorii ar fi fost instigați la acestea în vederea unor « scopuri necunoscute » [1]. Aluzia din document e semnificativă și indică o acțiune a foștilor revoluționari moldoveni din 1848. Acțiunea represivă dusă de guvernul moldovean a împiedicat extinderea răscoalelor țărănești.

Între timp, la Șumla, disensiunile dintre emigrați au compromis planul de înfăptuire a corpului de voluntari de pe lîngă armata otomană, încît grănicerii și țăranii fugiți peste Dunăre, după o așteptare zadarnică de a se întoarce sub comanda revoluționară, s-au văzut siliți să revină în țară. Astfel, lipsa unei conduceri unitare și divergențele de vederi și interese dintre exilați au contribuit la stîrnirea resentimentelor Porții față de aceia dintre proscriși care se exprimaseră în ultimii ani împotriva suzeranității otomane. Veleitățile lui Ion Ghica de a se vedea domn pe tronul ambelor principate l-au făcut să-și uite propriul trecut revoluționar, așteptînd totul de la « situația și sprijinul » marilor puteri. Ambiția lui Eliade de a fi considerat unic reprezentant al cauzei romînești l-a redus la servilism față de turci și la denigrarea celorlalți emigrați. De aceea, la intrarea trupelor turcești în București, singurul dintre exilați care însoțea pe Omer Pașa era Eliade, dar austriecii nu l-au îngăduit nici pe el să stea multă vreme. Ceilalți fruntași ai mișcării au fost rînd pe rînd înlăturați, arătîndu-li-se că erau indezirabili lîngă granița țării, unii dintre ei și la Constantinopol. Prea puțini au reușit să rămînă ascunși în țară. Pe de altă parte, bilanțul edificator al stărilor de lucruri petrecute cu prilejul intrării armatelor otomane a fost făcut chiar de către exilații obligați a se întoarce din nou la Paris în

[1] Date comunicate de Gh. Platon.

apelul comun adresat de ei tineretului progresist din Bucureşti (noiembrie 1854): în loc ca toată Romînia să se fi ridicat atunci în picioare să proclame independenţa ţării, « nu furăm vrednici decît... a aştepta venirea turcilor, a striga să trăiască turcii » [1].

Cu toate acestea, lupta revoluţionară a poporului a înregistrat şi cîteva rezultate pozitive: s-a verificat o dată mai mult dîrzenia revoluţionară a ţărănimii clăcaşe; s-a reactualizat printre fruntaşii mişcării nevoia soluţionării chestiunii proprietăţii; s-a cîştigat convingerea că « elementul sublim » sau singura clasă cu care se putea face revoluţia era « clasa aceea ce se numeşte de jos şi care prin inima şi căldura ei este mai presus de toate » [2]; s-a confirmat, în sfîrşit, că lupta pentru independenţa naţională însemna în acelaşi timp lupta pentru unitatea naţională; că această luptă corespundea aspiraţiilor poporului şi deci că necesitatea realizării Unirii în cadrul celor două principate se manifesta ca un ţel al maselor.

Dezvoltarea luptei pentru Unirea Moldovei cu Ţara Romînească

Unirea devine în aceşti ani problema dominantă, pentru a cărei rezolvare lupta poporul romîn. Condiţiile istorice de închegare ale statului naţional corespund perioadei de înlăturare a feudalismului, naţiunea fiind o categorie istorică a epocii capitalismului ascendent. « Larga şi rapida dezvoltare a forţelor de producţie ale capitalismului — arată Lenin — *necesită* teritorii întinse, unite şi centralizate din punctul de vedere al organizaţiei de stat, deoarece numai pe astfel de teritorii se poate uni clasa burgheză, desfiinţînd toate barierele vechi, medievale, îngust-locale, îngust-naţionale, religioase, bariere constituite de existenţa stărilor sociale şi altele » [3]. Adîncirea crizei sistemului feudal, ca urmare a dezvoltării capitalismului, creşterea forţelor de producţie, integrarea din ce în ce mai accentuată a Principatelor în procesul de schimb internaţional erau tot atîtea elemente care indicau necesitatea formării unei pieţe unice, necesitatea creării statului naţional romîn.

Dar dezvoltarea forţelor de producţie şi progresul economic şi social erau frînate de menţinerea formelor feudale de exploatare, de fărîmiţarea statului, la care se adăuga dominaţia otomană. De aceea, în lupta pentru înlăturarea acestor frîne, o etapă importantă era tocmai făurirea statului naţional unitar. Alimentată în bună parte şi prin activitatea culturală, care se dezvolta în această perioadă pe ambele versante ale munţilor Carpaţi, participarea la lupta pentru Unire s-a făcut de pe poziţii diferite, corespunzînd intereselor caracteristice ale fiecărei clase. Purtătoarele cele mai hotărîte ale ideii Unirii au fost masele populare, pentru care lupta pentru făurirea statului unitar reprezenta lupta pentru eliberare socială şi politică, pentru o ţară nouă, democratică, cu administraţie nouă şi legi sociale noi. Ţărănimea lega de Unire speranţa eliberării sale de servituţile

[1] George Fotino, *Din vremea renaşterii naţionale a Romîniei. Boierii Goleşti*, vol. IV, p. 130.
[2] Apelul citat mai sus.
[3] V. I. Lenin, *Note critice în problema naţională*, în *Opere*, vol. 20, Ed. politică, Bucureşti, 1959, p. 30—31.

feudale şi a împroprietăririi cu pămînt. Masele orăşeneşti — lucrătorii şi meşteşugarii, păturile sărace ale oraşelor — au luptat şi ele cu toată hotărîrea pentru Unire. Pentru burghezie, care era forţa conducătoare a luptei pentru Unire, mobilul esenţial al luptei era preluarea conducerii politice şi asigurarea dezvoltării industriei şi comerţului prin lărgirea pieţei interne. Modul de a înţelege Unirea apropia pe reprezentanţii ei cei mai înaintaţi, cei mai puţini, de năzuinţele maselor, ei preconizînd o dată cu crearea statului modern şi înfăptuirea unui program de reforme democratice, în timp ce majoritatea burgheziei, interesele economice comune cu moşierii şi teama de mase o vor face să alunece spre o înţelegere cu moşierimea pe socoteala ţărănimii. O parte a boierimii, la rîndul ei, interesată a-şi menţine poziţia dominantă şi în viitorul stat unitar, a aderat în faţa inevitabilului, la lupta pentru Unire. În schimb, « teama că Unirea ar putea să pună în primejdie privilegiile lor de clasă... i-a făcut însă pe mulţi dintre boieri să devină antiunionişti înverşunaţi» [1].

Întrucît Unirea şi reformele erau organic legate între ele, realizarea statului romîn unitar va avea loc în condiţiile unei puternice lupte de clasă între elementele sociale înaintate, progresiste şi cele reacţionare, conservatoare.

Ocupaţia turco-austriacă. Lărgirea mişcării unioniste de mase

La începutul conflictului diplomatic ruso-turc, teama de revoluţia generală, care ar fi atras după sine şi dezagregarea Imperiului habsburgic, a determinat Curtea din Viena să adopte o poziţie de mediatoare pentru pace [2]. După ocuparea Principatelor de către trupele ţariste şi după începerea ostilităţilor, interesele ei comerciale pe Dunăre şi politica anexionistă au împins-o să caute foloase maxime din noua conjunctură creată. De aceea, la 2/14 iunie 1854, prin Convenţia de la Boiagi-kioi, Austria se obliga faţă de Turcia să contribuie la evacuarea trupelor ţariste cu toate mijloacele ce-i stăteau la dispoziţie — de la negocieri amicale pînă la intervenţia armată — şi să restabilească în Principate, de comun acord cu guvernul otoman, administraţia şi « starea de lucruri legală », aşa cum rezultau ele din privilegiile asigurate lor de Poartă. Dar convenţia mai prevedea că forţele armate habsburgice aveau să rămînă pe teritoriul Principatelor pînă la încheierea păcii între Poartă şi Rusia, urmînd ca retragerea lor să se facă atunci potrivit unei noi înţelegeri între cei doi aliaţi [3].

În virtutea celor stabilite, trupele turceşti treceau Dunărea la 27 iulie/8 august 1854, pe la Giurgiu. O avangardă condusă de Halim Paşa şi de Sadyk Paşa (polonezul Mihail Czajkowski) se grăbea să ia în stăpînire capitala ţării, anticipînd intrarea austriecilor. La 10/22 august avea loc intrarea oficială a trupelor turceşti conduse de Omer Paşa, însoţit de Mazar Paşa (englezul Lakeman). Trupele austriece au primit ordinul de înaintare în Ţara Romînească la 6/18 august; intrarea genera-

[1] Chivu Stoica, *100 de ani de la Unirea Ţărilor Romîne*, Ed. politică, Bucureşti, 1959, p. 12.
[2] E. V. Tarlé, *Războiul Crimeei*, vol. I, Bucureşti, 1952, p. 9—10.
[3] *Acte şi doc.*, II, Bucureşti, 1889, p. 459—460.

lului Coronini în Bucureşti s-a făcut la 13/25 august. La începutul lui septembrie, armata habsburgică pătrundea şi în Moldova, iar la 23 septembrie/5 octombrie, generalul de artilerie Hess intra în Iaşi. Comandant suprem al trupelor de ocupaţie austriece a fost numit generalul Coronini. În Ţara Romînească şi Moldova se inaugura astfel ocupaţia habsburgică, care s-a vădit deosebit de abuzivă, prin imixtiunea ei în afacerile interne ale celor două ţări. De la început, susţinînd readucerea lui Barbu Ştirbei şi a lui Grigore Ghica la domnie, Austria pentru a împiedica unirea Moldovei şi Ţării Romîneşti, arăta în fapt că ordinea legală pe care înţelegea să o restatornicească în Principate era cea instaurată în 1849 prin convenţia ruso-turcă de la Balta-Liman. În felul acesta, ea adopta o atitudine echivocă faţă de Turcia şi condominiul turco-austriac se dovedea a fi mai mult o suspiciune reciprocă decît o colaborare. Cîteva luni mai tîrziu, retragerea treptată a trupelor turceşti din Principate lărgea Austriei posibilitatea de a-şi impune nestingherită autoritatea militară, întrucît trupele habsburgice rămîneau în ţară, în timp ce armata turcă trebuia să urmeze frontul. Efectiv, îndoita ocupaţie austro-turcă în Ţara Romînească a ţinut numai pînă în decembrie 1854, iar în Moldova pînă la începutul lui septembrie 1855.

Primele măsuri prin care stăpînirea austriacă s-a făcut duşmănită în Principate au fost cele îndreptate împotriva elementelor revoluţionare. Dar spectrul revoluţiei urmărind-o oricînd şi oriunde în interiorul imperiului, sau în apropierea graniţelor lui, o izbucnire a revoluţiei în Principate devenea cu atît mai ameninţătoare, cu cît ea putea antrena răsculareа Transilvaniei şi desprinderea acesteia din imperiu. De aceea, alarmată de curentul daco-romîn care începuse să se afirme printre romîni, Curtea din Viena transmitea şefilor armatei sale ca prime instrucţiuni: « curăţirea Principatelor de toate elementele dubioase » [1]. Primejdia o constituiau atît revoluţionarii rămaşi în ţară de la 1848—1849 sau cei strecuraţi în ultima vreme, cît şi prezenţa, bănuită sau descoperită, a emisarilor maghiari care activau în Principate.

Amestecul Austriei în afacerile interne ale Principatelor, ca şi încercările ei de acaparare economică, îndeosebi prin concentrarea de capital în ţară, au fost întîmpinate în mod diferit de către cei doi domni. Reinstalîndu-i în domnie la sfîrşitul lui septembrie 1854, Austria a crezut că va putea face din cei doi principi nişte şefi administrativi fără iniţiative. Barbu Ştirbei a urmărit acum un dublu joc politic, de subordonare faţă de autorităţile habsburgice şi de atragere a participanţilor moderaţi la revoluţia din 1848. Guvernul, preluat de la fostul caimacam Constantin Cantacuzino, l-a remaniat cu elemente boiereşti interesate în apropierea de burghezie: moşierul şi fabricantul N. Băleanu (Finanţe), Al. Plagino, ginerele domnului (Secretar de Stat), Ion Cîmpineanu (Instrucţie), I. Oteteleşanu (Control); pe puţinii liberali moderaţi, care acceptaseră colaborarea, îi numi în posturi mai mici: Nicolae

[1] Buol către Coronini, Viena, 3/15 august 1854; cf. I. Nistor, *Corespondenţa lui Coronini*, p. 29—31.

Creţulescu, director la Departamentul din Lăuntru; Petre Teulescu, şef de secţie la acelaşi departament; Grigore Alexandrescu, la Eforia spitalelor etc. [1]. Sc. Turnavitu a fost numit judecător de tribunal la Argeş [2].

Folosind atitudinea favorabilă pe care o simula domnul, reprezentanţi ai mişcării naţionale îi adresară cereri pentru înfiinţarea de ziare în diferite centre ale ţării: R. V. Bosueceanu şi G. Creţeanu la Bucureşti, G. Măcescu la Craiova, profesorul Canela la Buzău etc. La aceste solicitări, Barbu Ştirbei a răspuns cu dispoziţii riguroase de cenzură (la 18/30 octombrie şi 10/22 decembrie 1854). Singura încuviinţare de apariţie, dată în decembrie 1854 ziarului *Timpul* sub redacţia lui Bosueceanu, fu suspendată la 20 ianuarie/1 februarie 1855, după al 10-lea număr. *Patria*, scoasă de grupul lui Grigore Ioranu [3], s-a menţinut cu greu din februarie pînă în octombrie 1855. Aici colaborau fostul comisar de propagandă paşoptist N. Nenovici (redactor responsabil); G. Creţeanu, fostul redactor de la *Junimea romînă* din Paris; Alecu Petrescu; P. Cernătescu, participant şi la ultimele evenimente din Oltenia; P. Teulescu ş.a. Cu toată asprimea cenzurii, ziarul a reuşit să constituie un punct de sprijin pentru mişcarea unionistă şi pentru progres. Dar *Patria* era departe de a atinge valoarea politică şi literară a *Romîniei literare* de la Iaşi, cu atît mai puţin importanţa covîrşitoare a *Stelei Dunării*, tot de la Iaşi, de sub conducerea lui M. Kogălniceanu.

Lăsînd să se creadă despre el că susţinea tineretul progresist, Barbu Ştirbei depunea toate eforturile ca să se menţină în graţiile Vienei. Concedă ambiţiilor lui Coronini, imprimînd organizării miliţiei pămîntene caracter austriac; pentru nevoile austriecilor a îmbunătăţit reţeaua de drumuri (în special şoseaua Bucureşti—Braşov) şi a introdus telegraful etc. Supunerea faţă de pretenţiile austriece l-au lipsit însă din ce în ce mai mult de protecţia otomană. Derviş Paşa, comisarul turcesc din Principate, numit în august 1854, aduna, o dată cu protestele împotriva abuzurilor austriece, plîngerile împotriva anterioarei guvernări a domnului. Pe de altă parte, comportarea trupelor imperiale, conflictele dese dintre populaţie şi austrieci, care dădeau loc la demonstraţii antihabsburgice (Focşani, Buzău, Craiova, Bucureşti), propaganda revoluţionarilor emigraţi maghiari — emisari kossuthişti (Berzenczey, Winkler, Türr), poloni (Zamoyski, Sadyk Paşa) şi italieni (Orsini) — care provoca dezertări masive din eterogena armată imperială, mişcările ţărăneşti, care reîncepuseră, au făcut pe comandantul suprem al armatei de ocupaţie austriacă, Coronini, să proclame starea de asediu (17/29 aprilie 1855) trecînd peste autoritatea domnului şi a guvernului.

Cum însă discuţiile diplomatice preliminare din primăvara lui 1855 de la Viena deschiseseră o dată cu problema reorganizării Principatelor şi pe aceea a înlocuirii domnitorilor romîni, Barbu Ştirbei începu o nouă politică de reabi-

---

[1] Arh. Ist. Cen. St., Min. Int., dos. 30/1855.

[2] Cornelia Bodea, *Documente privind Unirea Principatelor*, III, *Corespondenţa politică*, Bucureşti (sub tipar).

[3] Rămas în ţară din 1854.

litare în fața opiniei progresiste din țară și străinătate. Spre a-și cîștiga merite pentru o nouă candidatură, s-a arătat apărător al autonomiei țării; totodată, a distribuit ranguri și privilegii partizanilor săi. Dar cu tot sprijinul dat de noul consul francez la București, Béclard, perspectivele de o nouă domnie i se prevedeau nesigure. Cel mai puternic adversar al său și cel mai sprijinit candidat la domnie era fostul domn Al. Dim. Ghica. Barbu Știrbei decretă, urmînd pe colegul său moldovean, emanciparea robilor la 8/20 februarie 1856. Stărui, alături de Grigore Ghica al Moldovei, pentru acoperirea deficitelor bugetare înregistrate în ultimul timp, susținînd nevoia revizuirii statutului mănăstirilor închinate. Față de observatorul englez, Alison, trimis de ambasadorul englez la Poartă, Stratford de Redcliffe, în Principate, ca și în memoriul împotriva hotărîrilor luate la Constantinopol (februarie 1856), el se arătă susținător al Unirii, dar potrivnic unor reforme radicale.

Revenit la tron în aceleași împrejurări ca și Barbu Știrbei, Grigore Ghica a imprimat totuși politicii sale o linie mai aproape de interesele țării decît domnul muntean. Pe Grigore Ghica, rezistența pe care a opus-o presiunii economice și politice austriece, ținuta unionistă și demnitatea cu care a răspuns avertismentelor turcești l-au făcut regretat de unioniști la plecare (iulie 1856). Față de prima perioadă din domnie, în care utilizase elementele progresiste în administrația țării, dar nu le încredințase și conducerea departamentelor, în noul său guvern aducea acum pe C. Negri, D. Ralet, Anastase Panu. Această echipă ministerială și sfătuitorii domnului, recrutați din rîndurile conservatorilor moderați și din rîndurile boierimii și burgheziei liberale, au acordat o deosebită importanță dotării țării cu legi și instituții moderne. Sub influența elementelor progresiste care atacau « sclavia neagră » și pe cea « albă », domnitorul a desființat robia în decembrie 1855. În această perioadă s-a început elaborarea proiectelor de cod și procedură civilă, cod penal și cod comercial. În relațiile de politică externă, Grigore Ghica a folosit tot oameni noi. În aprilie 1855, el a trimis pe C. Negri ca delegat la Conferința de la Viena. Aceluiași, însoțit de Ralet, i-a încredințat mai tîrziu o altă misiune oficială la Constantinopol. În politica externă, după o perioadă de oscilare între Austria și Turcia, o dată cu stabilirea raporturilor de forță între marile puteri, a creșterii influenței franceze și a dezvoltării luptei pentru autonomia țării, Grigore Ghica s-a apropiat de Franța. În jurul său se aflau francezi ca doctorul Bassereau, Edouard Grenier, acesta din urmă devenind secretarul domnului. Acordînd capitalului francez concesiuni cerute mai înainte de capitalul austriac, a făcut pe Coronini să afirme că « simpatiile hotărîte ale domnitorului pentru Franța și camarila lui în întregime franceză sînt foarte puternice » [1]. Ziarul *Leipziger Allgemeine Zeitung* aprecia în noiembrie 1855 că Grigore Ghica se arăta față de austrieci « mai puțin maleabil » decît Știrbei [2],

[1] *Corespondența lui Coronini din Principate*, p. 961.
[2] *Ibidem*, p. 851.

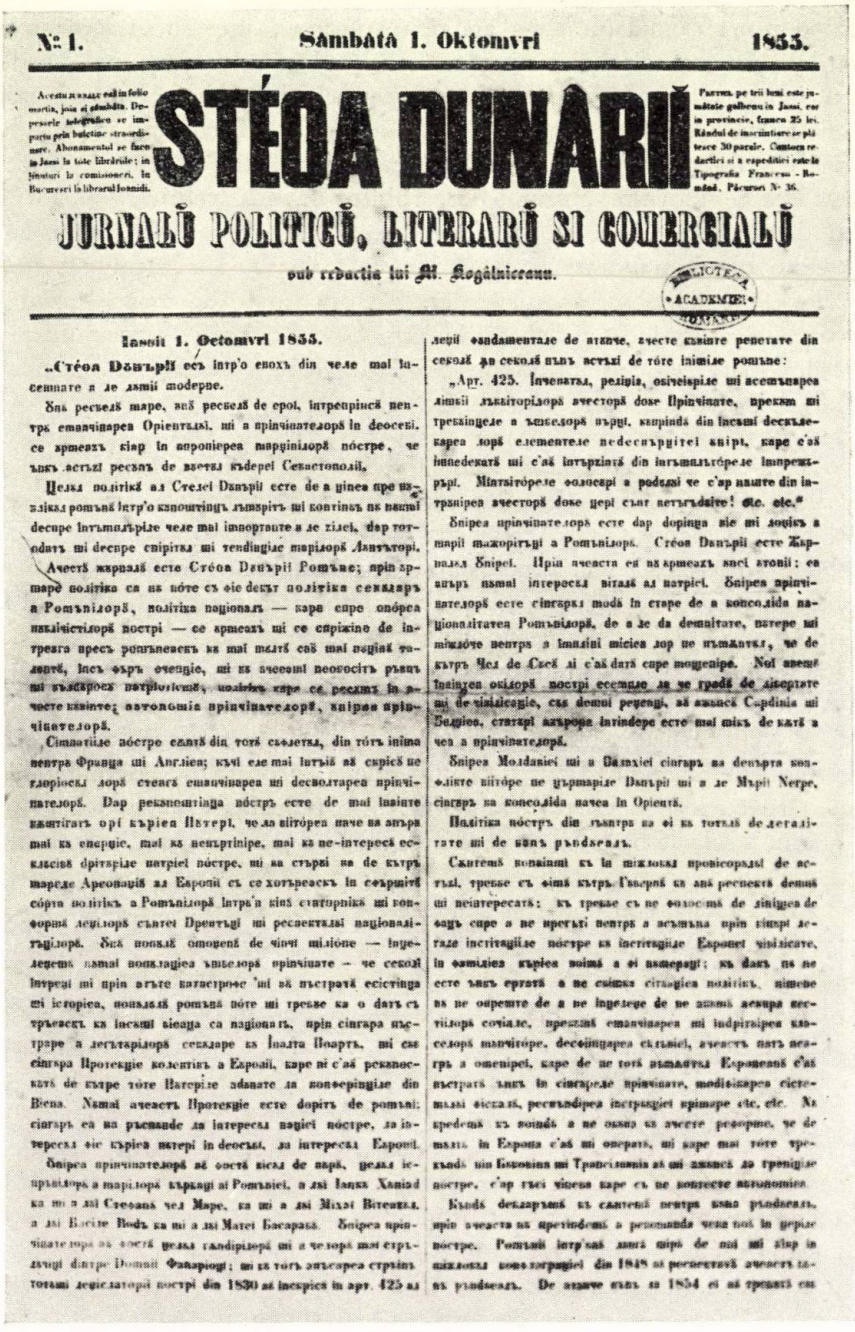

№ 1. Sâmbătă 1. Oktomvri 1855.

Acestu jurnalu esă in fetio martia, josa ei sâmbăta. Depesurile telegrafice se imparta prin buletine straordinare. Abonamentul se face in Iassi la tote librăriile; in tienuturi la comisionerii. In Bucuresci la librarul Ioanidi.

STÉOA DUNĂRII

Pretiul pe trei luni este jumătate galbenu in Iassi, cor in provincie, franco 25 lei. Rândul de inscrintiune se plătesce 30 parale. Cătră redactiei si a expeditiei este la Tipografia Francesa - Română. Păcurari № 36.

JURNALŬ POLITICŬ, LITERARŬ SI COMERCIALŬ

sub redactia lui M. Kogălniceanu.

BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

Iassi 1. Octomvri 1855.

„Stéoa Dunării" esă intr'o epoch din cele mai tacsemnate a le lumii moderne.

Una resbelŭ mare, unŭ resbelŭ de epoi, intreprinsă pentru emancipărea Orientalui, mi a principatelorŭ in deosebi, se artease ciap in unu periculosŭ mardinilorŭ nostre, ce unu astŭ resbelŭ de vatra departe Sebastopolŭ.

Tiela politică a Statei Dunării este de a ginea pre unu kalŭ romanŭ intr'o kumpenitiŭ luminărit mi kontinuŭ pe nemi desupe intunecările cele mai importune a le zilei, dar totodată mi desupe spiritka mi tendinţiele marilorŭ Lanturi.

Acestŭ marilŭ este Stéoa Dunării Romănă; prin urmare politika ea nu nâte es oie dekât politika semnelorŭ a Romănilorŭ, politika naţionalŭ — kare supe onórea naţionalitatea nostri — se artease mi ce spirkine de interesa presŭ romănească ka mai multŭ seŭ mai puţinŭ tunelŭ, insŭ ostră osebire, mi ka totdeuna pentru mi unitatea patriotikă, politika kare se resimte in tote kuintele autonomia principatelorŭ, kătră principelorŭ.

Situaţiile nostre sedŭ din totŭ sukletŭ, din tótŭ inima pentru Franţa mi Anglia; kăci ele mai intâiŭ aŭ skrisŭ ne glorioski lorŭ stegŭ emancipărea mi desvoltarea principatelorŭ. Dar rekunoscinţa nostrŭ este de mai lunge kuintŭ orĭ kăţea Peterĭ, ce la nitoru nave nu unu pas mai ka enepţie, mai ka nemărginie, mai ka ne-interesă esklusivă dritsăţie patriei nostre, mi ka strâni ka de kătră tarele Areopaţiŭ ai Europi ca se xotărească in seurşitŭ sórta politikă a Romănilorŭ intr'o kiaŭ statornikă mi konformă lecuiorŭ statei Dreptăţi mi resentalui naţionalităţilorŭ. Una poplŭ omenesk de vinĭ misione — interesetŭ numai nemplegiea xmeielorŭ principiate — ce sekoli intregi mi prin artele patestrose ĭmi aŭ nestrapŭ ecistinţa mi istoriea, nemplŭ romănă nâte mi trebue ka o datŭ ca trăească ka liesmi siesatu ca naţionalŭ, prin sintgra mărţare a legătarilorŭ sekulare ka Înalta Poartă, mi ca sintgra Protekţie kolektivă a Europii, kare ni s'aŭ rekunoskutŭ de kăre tóte Patrepiele adunate la konsperinţiele din Viena. Numai aceastŭ Protekţie este dorită de romănĭ: sintgrŭ ea nu pentru da interesul nostrŭ nostre, ca interesul ale kăţea Patrepi in deosebi, ca interesul Europii.

Snipea principatelorŭ aŭ ostă sicut de mare, ţeara ispitatorŭ a marilorŭ kărţagi ai Romănilor, a lui Iankă Xanibă ka mi a lui Ştefanŭ cel Mare, ka mi a lui Mihaĭ Vitezulŭ, a lui Vasile Vodă ka mi a lui Matei Basarabă. Snipea principatelorŭ aŭ ostă ţeara randirilorŭ mi a vetorŭ mai strălutĭ dintre Domnii Fanariotĭ; mi ca totŭ amestecu strâmtŭ totumi legislatorii nostri din 1830 aŭ inscripsu in art. 425 ai lorŭ fundamentale de atunce, aceste kuinte repetate din seklŭ in seklŭ unŭ astŭ de tóte inimile romăne:

„Art. 425. Învetatŭ, religia, osirceipsie mi asemenarea limbii lukratorilorŭ avestorŭ dose principiate, precum mi trebăinţele a xmeilorŭ aŭrĭ, kumpinda din liesmi desukeiarea lorŭ elementele nedesvrăţitei sinţi, kare o'aŭ lunedekatŭ mi o'aŭ intărtiatŭ din intunecările imprezurĭ. Mintuitórele solosepi a podzai ve o'ap nauite din intrsipea avestorŭ dose pepi sunt netuzdaire! etc. etc."

Snipea principatelorŭ este dap dopinţa nie mi jocŭ a marii mazoritătĭ a Romănilorŭ. Stéoa Dunării este Zurnalŭ Snipei. Prin avestea ea aŭ armeaŭ mai atonii; ea unăr numai interesŭ vitalŭ al patriei. Snipea principatelorŭ este sintgrŭ modŭ in etape de a konsolida naţionalitatea Romănilorŭ, de a ze da demnitate, unăre mi mizóre pentru a lmuini micica lorŭ ne nemănată, ce de kătră Cel de Sus li o'aŭ datŭ cape mogenipe. Noi aveme luminea okilorŭ nostri esemne ca ne prodă de departe mi de vizinicenie, sa demni peţengi, aŭ amuncă Capdinia mi Bendicu, statări aăţepe intrindepe este mai mică de kătră a ţeă a principatelorŭ.

Snipea Moldaniei mi a Dămăniei sintgrŭ aŭ demărta konolitte nitóre ne uărtapiae Dunării mi a le Mării Nepre, sintgrŭ ca konsolida nacea in Oriente.

Politika nostrŭ din luntru ca oi ka totulŭ de detalitate mi de unŭ pandemŭ.

Sentemŭ nonainmi kă la mizlokŭ provisoradă de astŭ, trebue să simă kătră Guvernă ka unŭ respectŭ demnŭ mi neinteresatŭ; kă trebue să ne folosimă de sinţele de oaŭ supe a ne pretăti pentru a nemăna prin sinţri lestre incrisaţiile nostre ka incrisaţiile Esponei sinţicate, in amiaţea kăţea noimă a ei intemeiaţi; kă dacă ne ne este unŭ ertată a ne esimă sitaţiea politică, nimene nu ne oprească de a ne inţelege de ne numă acestea nestriiorŭ sociale, precum emancipărea mi indpritărea klaselorŭ muncitore, decolingerea skliaviei, avestŭ nostrŭ negrŭ a omenirei, kare de ne totă numărul Europenilorŭ e'aŭ bustratŭ unŭ in sintgrele principate, modificărea sistemului vechiŭ, respândirea instrugiei primare etc. etc. Ni credemŭ kă nomulŭ a ne oskuta ka aceste resorme, ce de mulţi in Europa e'aŭ mi operatŭ, mi kare mai tóte trekudŭ prin Bukovina mi Transilvania aŭ mi ajunsŭ la tronipie nostre, e'ap trei vitoria kare ce ne konteste autonomia.

Kiudă declarămŭ kă sentemŭ pentru unu pandemŭ, prin avestea nu pretindemŭ a pemanda vreun tonŭ in gepie nostre. Romănii intr'unŭ annŭ mipi de mai mi sinţ in mizlokŭ konstrugiei din 1848 aŭ pertrecutŭ avestea tatŭ pandemŭ. De atunce unŭ aŭ 1854 ei aŭ trecutŭ cu

Fig. 38. — *Steaua Dunării*, Iași, 1855, pagina de titlu a nr. 1.

iar generalul austriac Paar observa în decembrie 1855 că domnitorul favoriza elementul francez liberal. Calea reformelor pe care pornise domnul nu convenea boierimii conservatoare, pentru motive uşor de înţeles. În acelaşi timp însă, o parte a mişcării unioniste din jurul lui M. Kogălniceanu vedea în acţiunile domnului mijloace prin care acesta voia să-şi asigure domnia Principatelor. La 9/21 decembrie 1855, într-un memoriu adresat Porţii, partida conservatoare cerea desfiinţarea Sfatului Extraordinar al ţării şi arunca învinuiri asupra domnitorului pentru o politică financiară deficitară pe care o patrona. Între semnatari figurau şi nume de unionişti din partida naţională. Cu toate acestea, se poate spune că în a doua parte a domniei lui Grigore Ghica acţiunea pentru Unire în Moldova s-a desfăşurat în condiţii mai favorabile decît în Ţara Romînească. Cenzura era mai îngăduitoare. Intelectuali cu idei progresiste, în frunte cu Vasile Alecsandri, reuşeau să scoată la Iaşi (de la 1/13 ianuarie la 3/15 decembrie 1855) revista *Romînia literară*, al cărei titlu era un adevărat manifest de luptă naţională. La această revistă, alături de colaborarea preţioasă a lui M. Kogălniceanu, C. Negri şi alţi moldoveni, se găseau numele poeţilor munteni D. Bolintineanu, Gr. Alexandrescu şi Gh. Creţeanu. Lupta poporului se reflecta însă cu mai multă intensitate în coloanele gazetei *Steaua Dunării*, principalul organ de presă al mişcării unioniste, care îşi începea apariţia la 1/13 octombrie 1855 sub directa îndrumare a lui M. Kogălniceanu. În jurul redactorului şi iniţiatorului ei s-au adunat cei mai activi partizani ai luptei pentru Unire. În coloanele *Stelei Dunării* se întîlneau eforturi comune ale unioniştilor din Moldova, din Ţara Romînească şi din exil. În această « foaie populară », cum o numea M. Kogălniceanu, se făcea o largă popularizare a ideilor Unirii, se publicau corespondenţe relatînd manifestările unioniste de prin toate oraşele şi ţinuturile Moldovei, se demascau acţiunile elementelor reacţionare din ţară, se combătea propaganda antiunionistă strecurată în ziarele din străinătate. C. A. Rosetti trimitea cu regularitate de la Paris articole conţinînd ştiri de politică externă şi încurajări în lupta pentru Unire.

În primele luni ale anului 1856, activitatea propagandistică prin presă culegea primele roade. Cauza Unirii cuprindea din ce în ce mai mult masele populare de la oraşe şi sate. Hotărîrile potrivnice Unirii elaborate de conferinţa ambasadorilor de la Constantinopol, la 30 ianuarie/11 februarie 1856, au determinat proteste unanime ale unioniştilor şi chiar ale domnitorului. Indignarea opiniei publice moldovene împotriva «infamelor stipulaţii», cum le stigmatizase M. Kogălniceanu, a luat caracterul unor adevărate manifestaţii de masă. M. Kogălniceanu aprecia cu acest prilej că ţinuta lui Grigore Ghica a fost demnă. La 16/28 februarie, domnul trimitea întîmpinarea redactată de el preşedintelui Congresului de la Paris, contele Walewski. În aceeaşi zi, o petiţie de protest acoperită de sute de iscălituri de ale fruntaşilor politici a fost înaintată domnului. La 25 februarie/8 martie, Grigore Ghica trimitea al doilea memoriu către Congresul de la Paris, conţinînd observaţiile sale la hotărîrile conferinţei de la Constantinopol, protestînd împotriva considerării celor două ţări ca parte

integrantă a Imperiului otoman şi cerînd totodată unirea lor într-un singur stat[1]. El n-a dat ascultare Turciei şi Austriei care au exercitat presiuni asupra domnitorului pentru a-l determina să nu mai susţină Unirea.

Un rol important în crearea climatului favorabil Unirii l-a jucat propaganda unionistă, susţinută cu egală vigoare de către exilaţi şi de elemente democratice înaintate din aproape toate ţările Europei, ca şi de către fruntaşii partidei naţionale din ţară.

După insuccesele înregistrate în încercarea lor de a pune « fierul în serviciul dreptului », proscrişii romîni şi-au limitat din nou ţelurile, dînd precădere acţiunii de propagandă pe lîngă cabinetele europene. « Siliţi a ne pune pe tărîmul guvernelor actuale », motivează ei, exilaţii caută să stîrnească « interesul material » al marilor puteri pentru Unirea Principatelor. Interesaţi în promovarea burgheziei romîne şi în dezvoltarea industriei şi a comerţului în ţară, ei urmăreau să tragă foloase atît de pe urma rivalităţii politice, cît mai ales a concurenţei economice dintre beligeranţi. Protestele şi memoriile, semnate sau anonime, curgeau: către Palmerston, premierul englez; către ministrul de Externe, Clarendon, şi alte figuri ale parlamentului englez; către Napoleon al III-lea, către contele Walewski, către prinţul Napoleon, vărul împăratului; la Poartă, către sultan, către Reşid-paşa etc. Multe dintre aceste memorii erau destinate opiniei publice însăşi (pentru demascarea politicii Austriei etc.). Memoriile cele neapărute în presă se răspîndeau, prin copii manuscrise, în ţară şi printre fruntaşii exilaţi. Interesele de clasă au făcut însă pe unii dintre autorii memoriilor — de pildă I. C. Brătianu sau N. Golescu — să meargă în propunerile ce făceau pînă a declara lui Napoleon al III-lea că Principatele ar putea prezenta pentru Franţa « toate avantajele unei colonii, fără a avea cheltuielile ce acestea ocazionează »[2].

Propaganda susţinută în cercurile diplomatice era însoţită de campania de presă întreprinsă — prin articolele de ziare şi reviste şi prin broşuri — pe lîngă opinia publică progresistă din Apus. Vechi prieteni ai cauzei revoluţiei romîneşti, figuri progresiste franceze îmbrăţişează acum cauza Unirii Principatelor. H. Desprez, J. H. A. Ubicini, Saint-Marc-Girardin, Edgar Quinet, Thibault Lefebvre, P. Bataillard, J. A. Vaillant etc. popularizau istoria şi importanţa politică şi economică a Principatelor. Mulţi dintre ei colaborau la redactarea şi stilizarea memoriilor şi broşurilor publicate de romîni. Fostul secretar al lui Ledru-Rollin în 1848, Elias Regnault, publica la începutul anului 1855 voluminoasa sa *Histoire politique et sociale des Principautés danubiennes*. Cu toate rigorile cenzurii franceze, ziarele *Le Siècle* (în care scria Léon Plée), *Journa des Débats* al lui Saint-Marc-Girardin, *Le Constitutionnel* etc.; revistele *Revue des deux Mondes*, *L'Illustration*, *Revue de Paris* (a lui L. Ulbach) ş.a. erau antrenate a se ocupa în coloanele lor de soarta Principatelor. Presa engleză, în special

[1] *Acte şi doc.*, II, p. 966—967.

[2] Ion C. Brătianu, *Acte şi cuvîntări*, ed. G. Marinescu şi C. Grecescu, vol. I, partea I, Bucureşti, 1938, p. 32.

The Daily News, ziar liberal al burgheziei industriale, publica săptămînal articole interesînd chestiunea Principatelor. Toate erau susţinute cu informaţii şi cu bani din ţară şi din partea emigraţilor romîni.

La Constantinopol, atmosfera unionistă era întreţinută de generalul Magheru, Marin Serghiescu-Naţionalul ş.a. În Muntenia, Grigore Ioranu, care reuşise să strîngă în jurul său elementele active ale tineretului burghez, ţinea legătura cu cei din afară şi cu moldovenii. Deasupra tuturor se impunea însă din ce în ce mai mult puternica personalitate a lui M. Kogălniceanu, ale cărui legături cu proscrişii de la Paris şi Londra s-au întărit după apariţia primelor numere ale gazetei *Steaua Dunării*. Programul şi organizarea luptei pentru Unire erau larg împărtăşite între ei. Din colaborarea exilaţilor cu fruntaşii mişcării unioniste din ţară au luat fiinţă comisiile de propagandă şi comitetele unioniste în amîndouă principatele pentru intensificarea luptei maselor. Faţă de aceia care credeau că « naţia se poate salva prin ajutorul străinilor numai », C. A. Rosetti proclama încrederea în forţele interne ale ţării. « Trebuie să învăţăm pe popul a se încrede în el şi a se manifesta necontenit », scria C. A. Rosetti lui M. Kogălniceanu la sfîrşitul anului 1855 [1], subliniind în repetate rînduri aceleaşi îndemnuri şi unioniştilor munteni.

Intensificarea activităţii propagandistice a exilaţilor romîni. Unirea Principatelor, problemă europeană

Pe plan politic extern, desfăşurarea războiului şi lupta diplomatică pentru modificarea hărţii europene şi împărţirea sferelor de influenţă economică şi politică au intrat într-o fază nouă la sfîrşitul anului 1854, o dată cu trecerea oficială a Austriei de partea puterilor occidentale. Începînd din decembrie, activitatea cercurilor diplomatice de la Viena s-a concentrat în jurul condiţiilor de pace ce urmau a se propune Rusiei. Memorandul englez de la 16/28 decembrie le rezumase la « patru puncte ». Între ele se numărau 1) problema « protectoratului comun » al tuturor marilor puteri asupra Principatelor dunărene şi 2) libertatea navigaţiei pe Dunăre. Negocierile preliminare dintre ambasadori au durat pînă în martie 1855. Dezbaterile conferinţei au început la 3/15 martie, cu punctul întîi al propunerilor. Cum soluţionarea înlocuirii protectoratului exclusiv rusesc asupra Principatelor Romîne impunea de la sine şi schimbarea statutului lor de organizare internă, în vigoare pînă atunci, problema Unirii Ţării Romîneşti şi a Moldovei era adusă astfel în dezbaterile unei conferinţe europene. Puterile reprezentate aici erau, de o parte, Turcia, cu Anglia, Franţa şi Austria, de cealaltă parte Rusia singură, dar problemele ridicate în conferinţă au reuşit pînă în cele din urmă să dezvăluie poziţii antagonice între aliaţi şi puncte de vedere comune între adversari. Ciocnirea de interese dintre cele cinci puteri în această parte a Europei a făcut ca nici una dintre ele să nu fie indiferentă faţă de problema creării statului unitar romîn, pusă în discuţie de

[1] *Din corespondenţa exilaţilor după 1848*, adunată şi pregătită pentru tipar de Cornelia C. Bodea (în mss.).

către reprezentantul Franței și sprijinită de Rusia. Guvernul rus lansase chiar în timpul ocupației formula unirii Principatelor și a independenței lor sub un prinț de familie rusă. În cadrul aceloraşi intenții utilizase milițiile celor două țări pentru război, înrolase detașamente de stavrofori sau voluntari, romîni, greci, bulgari și sîrbi, ca să lupte pentru eliberarea popoarelor supuse Porții. Deși trebuie făcută o distincție clară între scopurile expansioniste ale țarismului și rezultatele obiective ale politicii externe a Rusiei, este cert că aceasta din urmă a contribuit la sprijinirea luptei pentru făurirea statului național romîn. Delegatul rus, prințul Gorceakov, subliniind importanța schimbării organizării interne în Muntenia și în Moldova, a fost singurul care a condiționat-o de prealabila consultare a « dorințelor țării ». « Rusia fu aceea care, înaintea tuturor, avu hotărît meritul de a fi venit în ajutorul cauzei naționaliste în Principate » [1], observă istoricul T. W. Riker. « Rusia — scrie N. Iorga — știuse a se arăta, incontestabil, pe atît de înțeleaptă în fond, pe cît de generoasă în formă » [2]. Urmărind interese divergente de ale Rusiei, marele vizir Reșid-pașa preconizase și el, la începutul ostilităților, unirea Principatelor. Desemnase chiar pe generalul Magheru ca guvernator militar și civil al acestora, dar proiectul său a fost respins de Divanul turcesc. Unul dintre motive fusese și teama de reacția cercurilor politice dominante din Turcia, care nu ar fi admis ca un război dus pentru integritatea imperiului să producă dezmembrarea lui. Dar mai convingătoare a fost de data aceasta împotrivirea ambasadorului englez la Constantinopol, Stratford Canning, care, pentru a nu pierde neutralitatea Austriei și pentru a menaja teama cabinetului din Viena de revoluție și mișcări naționale, apreciase că momentul era *inoportun* și unirea Principatelor intempestivă. La Viena, în conferință, Turcia a cerut ca dezbaterile asupra reorganizării interne să se discute la Constantinopol, lăsînd să se vadă atitudinea ostilă față de Unire, pe care o va manifesta cu intensitate crescîndă pînă în 1859. Apărînd interesele Turciei, Anglia își apăra în fapt propriile interese economice și politice, drumul ei nestingherit spre Indii și preponderența economică în Imperiul otoman. Ambasadorul Westmoreland s-a arătat preocupat a sprijini punctul de vedere turcesc. Napoleon al III-lea — intrat în război, împins, pe de o parte, de interesele comerciale și financiare ale marii burghezii franceze în plin avînt economic, iar pe de altă parte, de ambiția de a se vedea jucînd rolul principal și de a rupe opera tratatului din 1814 — a luat apărarea Turciei în acest conflict pentru că de pe urma lui urmărea să iasă cu domnia consolidată și totodată cu dominația politică și economică a Franței în Orient, în dauna Austriei și Rusiei țariste. Atitudinea Franței napoleoniene în chestiunea Principatelor a variat după conjuncturile politice și interesele de moment ivite în cursul războiului. În conferința de la Viena, delegatul francez, baronul Bourqueney, a susținut Unirea și principele ereditar, cu intenția de a exercita presiuni

[1] T. W. Riker, *Cum s-a înfăptuit Romînia*, București, 1944, p. 50.
[2] N. Iorga, *Istoria romînilor. Unificatorii*, vol. IX, București, 1938, p. 266.

asupra Austriei spre a o face să intre în război; dar, în acelaşi timp, la Londra, Napoleon părea înclinat să cedeze Austriei Principatele în schimbul alipirii Lombardiei la Sardinia. Astfel, atitudinea puţin fermă a Franţei în conferinţă a atras abandonarea discuţiilor cu privire la statutul de organizare internă a Principatelor.

Lucrările conferinţei au fost suspendate în iunie 1855 fără nici un rezultat, chestiunea reorganizării Principatelor rămînînd, la propunerea Angliei, a fi dezbătută în continuare între aliaţi la Constantinopol, ca o lucrare pregătitoare necesară congresului ce s-a fixat pentru luna februarie 1856 la Paris. Delegaţii romîni la Viena — Apostol Arsache pentru Ţara Romînească şi C. Negri pentru Moldova — nu fuseseră acceptaţi să exprime dorinţele ţărilor lor.

Culegerea informaţiilor şi studierea problemei reorganizării Principatelor în amănunt au necesitat mai bine de jumătate de an. Conferinţa specială de la Constantinopol — între reprezentanţii Franţei, Angliei, Turciei şi Austriei — şi-a încheiat lucrările abia la 30 ianuarie/11 februarie 1856, dar problema Unirii nu a mai fost amintită. Stratford Canning, devenit lordul Stratford de Redcliffe, deşi recunoscuse neoficial că spiritul public din Principate era favorabil Unirii, opinase totuşi — din aceleaşi « menajamente » faţă de Turcia — pentru menţinerea a două provincii separate, cu domni pămînteni, sub suzeranitatea Porţii. Thouvenel, ambasadorul francez, preferase să ocolească luarea în dezbatere a problemei; discuţia, în capitala Turciei suzerane, o considera « jignitoare » la adresa puterii-gazdă. Astfel, în loc de a recunoaşte foloasele Unirii, conferinţa ambasadorilor căuta să întărească drepturile de suzeranitate ale Porţii, stîrnind valuri de proteste, în ţară, între emigraţi şi în opinia publică progresistă europeană.

Punctul de vedere exprimat la Constantinopol era însă depăşit de evenimente şi de politica statelor reprezentate aici. Franţa se apropiase de Rusia mai ales după căderea Sebastopolului. Atitudinea Angliei evoluase şi ea, din februarie pînă în noiembrie 1855, de la susţinerea dreptului de suzeranitate absolută a Turciei (Palmerston) la formula suzeranităţii pur nominale (Clarendon) [1]. Un protocol preliminar semnat la 20 ianuarie/1 februarie 1856 la Viena anunţa iminenta începere a lucrărilor Congresului, care avea să se deschidă la 13/25 februarie la Paris.

Problema statului romîn în dezbaterea Congresului de la Paris

În momentul cînd se deschidea Congresul de pace de la Paris, în capitala Franţei se desfăşura o vie propagandă pentru cauza Unirii. În toate broşurile şi articolele scrise anume întru întîmpinarea congresului, în proteste şi memorii din ţară (mai ales din Moldova), în adrese şi petiţii deschise ale fruntaşilor exilaţi publicate în presa apuseană se cerea Unirea. Nici de data aceasta

[1] H. Temperley, *The Union of Roumania in the private letters of Palmerston, Clarendon and Cowley 1855—1857*, în *Rev. Hist. du S.E.E.*, 1937, p. 218—232.

nu se constata însă o conciliere a intereselor divergente în vederea susţinerii cu energie a ţelului principal, lupta pentru Unire, întrucît articolele care apăreau în presă reflectau uneori poziţii net contradictorii.

Reprezentanţii marilor puteri participante la congres erau informaţi despre dorinţa expresă de unire a poporului romîn într-un stat naţional. Dar despre această dorinţă nu s-a ţinut seama în discuţiile care au urmat. Delegaţii marilor puteri s-au pronunţat pentru Unirea Principatelor sau împotriva ei în măsura în care constituirea statului unitar romîn satisfăcea sau împiedica interesele economice şi politice ale ţărilor lor. Luînd în discuţie problema organizării Principatelor, Congresul a urmărit să ajungă la o soluţie care să ducă la stingerea focarului revoluţionar, creat la Dunărea de jos în 1848, şi să evite ca pe viitor numai unele puteri să hotărască soarta ţărilor romîne. Franţa, prin ministrul de externe, Walewski — care era şi preşedintele Congresului — şi Rusia, prin conducătorul delegaţiei sale, Orlov — au susţinut Unirea Moldovei şi Ţării Romîneşti. În intervenţia sa, delegatul rus a subliniat că Unirea era o dorinţă a poporului romîn şi că ea era menită să promoveze prosperitatea ţării. Cavour, primul plenipotenţiar al Sardiniei, a apărat cauza Unirii Principatelor Romîne, cu scopul de a trezi interesul pentru cauza italiană. Nici Anglia, prin delegatul său Clarendon, nu s-a arătat încă potrivnică. În schimb, poziţia Turciei şi Austriei a fost net împotrivitoare. Reprezentantul Turciei, Ali-paşa, combătînd cu înverşunare Unirea, a căutat să convingă congresul că frămîntările poporului romîn nu trebuiau atribuite stării de separaţie a celor două principate. Pentru a împiedica congresul să dea o hotărîre favorabilă Unirii, Buol, reprezentantul Austriei, susţinea cu îndărătnicie că populaţia celor două ţări nu ar dori Unirea, şi pe această poziţie va rămîne pînă la sfîrşitul dezbaterilor.

Din corespondenţa lui Cavour cu ambasadorul Sardiniei la Londra, d'Azeglio, reiese clar acţiunea Franţei şi Sardiniei în primele zile ale lui martie 1856 pentru a determina Anglia să adopte o poziţie favorabilă Unirii. Dar nu aveau să treacă decît cîteva luni de la congres, şi Clarendon avea să ceară ambasadorului englez din capitala Franţei să se opună din nou Unirii. Atîta timp cît sperase să poată face din statul romîn unitar un obstacol în calea Rusiei spre Constantinopol, Anglia a sprijinit Unirea. Dar în urma atitudinii hotărîte pentru Unire arătată de Rusia la congres, ea şi-a dat seama că nu putea face din statul romîn un instrument al politicii ei împotriva Rusiei. Astfel Anglia va reveni, după congres, la politica sa anterioară antiunionistă, motivată tot cu vechiul pretext că apăra integritatea Imperiului otoman. Turcia s-a opus Unirii, socotind constituirea statului unitar romîn drept o etapă în drumul spre independenţă şi deci spre desprinderea lui de Imperiul otoman. Pentru Austria, Unirea Principatelor însemna spulberarea aspiraţiilor ei anexioniste sau cel puţin de înfeudare economică şi politică a celor două ţări romîne. Totodată, Unirea Moldovei cu Ţara Romînească era considerată de austrieci centrul de gravitate pentru romînii

din Imperiul habsburgic. Austria se mai temea şi de faptul că unificarea celor două ţări ar fi avut ca urmare stimularea luptei de eliberare a popoarelor din Balcani. Din cauza opoziţiei ireductibile a Austriei şi Turciei, Congresul de la Paris n-a hotărît Unirea. Buol şi Ali-paşa au reuşit pînă la urmă să-şi impună punctul de vedere expus în şedinţa congresului din 29 februarie/12 martie, şi anume ca statutul definitiv al Principatelor să nu fie stabilit prin tratatul de pace, ci să se ia numai măsurile prin care să se constate dorinţa moldovenilor şi muntenilor în problema Unirii.

Prin Tratatul de la Paris încheiat la 18/30 martie 1856, Principatele Romîne erau menţinute sub suzeranitatea Turciei, iar marile puteri semnatare ale tratatului se declarau garante ale privilegiilor şi imunităţilor celor două ţări, prevăzîndu-se clauza ca nici o putere să nu exercite o protecţie exclusivă asupra acestora. Turcia se obliga, în schimb, să respecte administraţia independentă şi naţională a Principatelor, precum şi deplina libertate a cultului, a legislaţiei, a comerţului şi a navigaţiei. Congresul prevedea întrunirea la Bucureşti a unei comisii speciale, alcătuită din reprezentanţii statelor semnatare şi un comisar al Turciei, cu misiunea de a cerceta starea internă a ţărilor şi a face propuneri cu privire la reorganizarea lor. Totodată Turcia se angaja să convoace de îndată, în Ţara Romînească şi Moldova, cîte un Divan sau Adunare ad-hoc, pentru ca prin votul acestora să se cunoască dorinţa populaţiei cu privire la organizarea viitoare a celor două ţări. Luînd în considerare părerea emisă de cele două Adunări, Comisia specială de la Bucureşti urma să şi-o formeze pe a sa proprie. Potrivit art. XXV din tratat, puterile semnatare se obligau să ţină seama de concluziile comisiei şi să hotărască pe baza lucrărilor ei statutul de organizare a Principatelor. Acest statut, inclus apoi într-un hatişerif, avea să înlocuiască vechiul statut în vigoare pînă atunci. Prin hotărîrile stipulate în tratat, menţinerea siguranţei interne şi paza hotarelor erau lăsate armatei naţionale. În eventualitatea unei agresiuni venite din afară, Principatele puteau, de comun acord cu Poarta, să ia măsurile necesare în vederea respingerii oricărui atac. Dar în cazul izbucnirii unor mişcări revoluţionare, Poarta nu-şi putea asuma singură misiunea de restabilire a «ordinii legale» decît după un acord prealabil cu celelalte puteri semnatare.

Dunărea — problemă internaţională

Paralel cu interesul deosebit pe care l-a stîrnit problema existenţei unui stat unitar romîn la gurile Dunării, în lupta pentru dominaţia economică şi politică în Europa, interesele Angliei, Franţei şi Austriei s-au ciocnit cu aceeaşi intensitate şi în concurenţa pentru luarea în stăpînire a căilor de navigaţie.

Încadrarea comerţului Principatelor Romîne la mijlocul secolului al XIX-lea în piaţa mondială a pus cu o deosebită acuitate problema căilor de comunicaţie. Libertatea comerţului, proclamată de către tratatul de la Adrianopol din 1829, devenea în mare parte iluzorie în ceea ce priveşte comerţul extern

atîta timp cît cea mai importantă arteră de comunicație care lega Principatele de occidentul și orientul european, Dunărea, nu putea fi folosită fără restricții. Din timpul domnitorilor Mihail Sturdza și Grigore Ghica a existat o preocupare deosebită pentru a se acorda libera navigație pe Dunăre. Dar pe măsură ce Dunărea devenea o arteră vitală de comunicație pentru țările riverane, statele occidentale, pe calea practicii unor acțiuni intervenționiste și agresive, au căutat să facă din acest fluviu un mijloc pentru cucerirea economică a sud-estului european.

Statele apusene care trecuseră stadiul revoluției industriale căutau debușee și căi de comunicație pentru a-și transporta produsele lor industriale în regiunile europene cu o dezvoltare economică mai înapoiată. Guvernul englez desființase protecționismul asupra agriculturii și urmărea să-și acopere consumul intern și cu produsele cerealiere din această regiune. Politica țărilor apusene, și îndeosebi cea engleză și franceză, acorda o tot mai deosebită importanță comerțului cu țările din bazinul Mării Negre în general și o însemnătate economică Dunării. În aceste condiții, Dunărea a ajuns o problemă europeană. De la convenții bilaterale din perioada anterioară, Congresul de pace de la Paris din 1856 a reglementat regimul de navigație pe Dunăre, pentru prima dată, pe calea unei convenții internaționale multilaterale; se atribuia însă un rol important marilor puteri neriverane, ceea ce va avea consecințe înrobitoare economice și politice asupra statelor mici din bazinul dunărean.

Războiul Crimeei a constituit punctul culminant al luptei duse pînă la mijlocul secolului al XIX-lea de către marile puteri pentru dominația în Balcani, pentru supremația în bazinul Mării Negre și Mediterane, pentru luarea în stăpînire a Strîmtorilor și a gurilor Dunării. Anglia, Franța și Austria considerau că unul dintre mijloacele prin care și-ar fi înfăptuit scopurile lor de dominare economică și politică a sud-estului european era acela de a pune stăpînire pe navigația dunăreană. Problema Dunării a fost abordată la Conferința de la Viena (decembrie 1854 — aprilie 1855), la care au luat parte reprezentanții Angliei, Franței, Rusiei, Austriei și Turciei și unde se trata încheierea unui acord pentru pace. Prin protocolul preliminar al Congresului de la Paris, semnat la Viena la 20 ianuarie/1 februarie 1856 [1], marile puteri își arătau precis scopurile pe care le urmăreau. Vorbind de libertatea navigației pe Dunăre și la gurile sale, ele au asigurat această « libertate » printr-o comisie în care intrau nu statele riverane, ci tocmai puterile semnatare ale tratatului de pace. Fiecare dintre aceste puteri avea dreptul să mențină unul sau două vase de război ușoare la gurile Dunării, destinate să asigure executarea regulamentelor privitoare la libertatea navigației pe Dunăre. Apărea deci în mod vădit imixtiunea interesată a puterilor neriverane în chestiunea Dunării. Singurul progres care se făcuse consta în faptul că s-a hotărît extinderea libertății și asigurarea ei pe întregul

[1] F. Heinrich Geffken, *La question du Danube*, Berlin, 1883, p. 10—11.

curs al fluviului, împotriva dorinței Austriei, care era în contra oricărei imixtiuni a neriveranilor pe distanța de la Orșova la Ulm.

Tratatul de pace din 1856 a încercat să dea o soluționare problemei Dunării. În articolele 15—20 din acest tratat se stabilea libertatea navigației pe Dunăre în toată întinderea sa, pentru toate statele, punîndu-se în același timp capăt practicii de esență feudală a perceperii taxelor de *peaj* de către statele riverane. Se hotăra crearea unei comisii permanente, alcătuită din reprezentanții statelor riverane — Würtenberg, Bavaria, Austria, Turcia — și comisarii principatelor Moldova, Țara Romînească și Serbia, care avea misiunea să elaboreze regulamentele de navigație și poliție fluvială, de a ordona și a executa lucrările necesare pe tot parcursul Dunării. Aceste dispoziții aveau un caracter progresist. Dar imediat au intervenit țările neriverane. Prin art. 16 se hotăra crearea unei comisii europene provizorii, alcătuită din Franța, Austria, Anglia, Prusia, Rusia, Sardinia și Turcia, cu atribuția de a lua măsuri pentru despotmolirea gurilor Dunării de la Isaccea pînă la vărsarea în mare.

Paralel cu dispozițiile de înființare a Comisiei europene, prin care marile puteri occidentale își stabileau o platformă pe baza căreia puteau interveni în problema Dunării, mai erau luate și alte măsuri. Pentru a depărta Rusia de gurile Dunării, luîndu-i astfel calitatea de putere riverană, s-a impus acestei țări să cedeze trei districte din sudul Basarabiei, care s-au alipit la Moldova. În sfîrșit, prevederile art. 19 al tratatului de la Paris constituiau o dublă încălcare a suveranității statelor dunărene, nesocotind dreptul lor de state riverane, impunîndu-le intrarea și staționarea unor vase de război străine în apele fluviale. Prevederile acestui articol erau o dovadă concludentă a faptului că regimul de navigație pe Dunăre n-a fost adoptat pe baza acordului liber al statelor dunărene, ci a fost impus de Anglia și Franța sub amenințarea tunurilor. Astfel, Tratatul de pace de la Paris a creat condițiile juridice pentru o imixtiune tot mai accentuată a marilor puteri neriverane în reglementarea navigației pe Dunăre.

Comisia europeană a Dunării fusese creată ca un organ temporar, pe doi ani, și cu o competență limitată la sectorul Dunării cuprins între Isaccea și Marea Neagră. Ea avea atribuții de natură « pur tehnică », să ia măsurile necesare pentru curățirea gurilor Dunării de depunerile de nisip în vederea unei navigații normale pe această parte a fluviului. Nu i se asigura nici un fel de atribuții administrative, nu avea nici un fel de drept să participe la reglementarea navigației pe Dunăre. Comisia și-a stabilit sediul la Galați și și-a început activitatea la 23 octombrie/4 noiembrie 1856. După doi ani, această comisie trebuia să-și înceteze activitatea, atribuțiile ei urmînd să fie preluate de Comisia riveranilor. Dar această comisie nu s-a putut constitui, deoarece Austria nu voia să i se reglementeze navigația și pe cursul superior al Dunării, unde dorea să fie numai ea stăpînă. Austria ar fi admis o comisie a riveranilor care să se limiteze la sectorul Isaccea—Marea Neagră, urmînd ca astfel să preia atribuțiile Comisiei europene a Dunării.

Actul de navigaţie din 1857, alcătuit la Viena de puterile riverane, dar care reflecta de fapt cu precădere interesele şi punctele de vedere ale Austriei, a scos în relief tendinţa Austriei de a avea singură monopolul navigaţiei pe Dunăre. Deşi la alcătuirea actului de navigaţie au participat şi comisarii Moldovei şi Ţării Romîneşti, Austria nu a acceptat ca reprezentanţii acestor state să-l semneze.

Marile puteri neriverane, întrunite în 1858 la Conferinţa de la Paris, au luat din nou în discuţie problema Dunării. Motivînd că nu se ajunsese la constituirea Comisiei riveranilor şi că lucrările pentru asigurarea navigaţiei nu se terminaseră, ele au prelungit existenţa Comisiei europene. Mai mult, aceasta îşi va extinde jurisdicţia pînă la Galaţi. Atît prelungirea mandatului, cît şi extinderea jurisdicţiei teritoriale şi a competenţei comisiei erau în contradicţie cu prevederile art. 18 al Tratatului de la Paris. Însă, prin adoptarea acestor măsuri, puterile occidentale, neriverane, şi-au creat posibilităţi de imixtiune în afacerile riveranilor şi în acelaşi timp surse de profituri pentru capitalul apusean [1].

★

În primăvara anului 1856, lupta pentru Unire a poporului romîn intra într-o nouă fază. Mişcarea unionistă luase avînt. Masele se strîngeau sub steagul Unirii împotriva uneltirilor reacţionare separatiste interne şi externe, pentru înfăptuirea Unirii Moldovei şi Ţării Romîneşti într-un singur stat.

BIBLIOGRAFIE

I. *Lucrări teoretice*

K. Marx, *Optsprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 8, Ed. politică, Bucureşti, 1960.

— *Zvonuri despre arestarea lui Mazzini. — Împrumutul forţat din Austria. — Spania. — Situaţia din Valahia*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 10, Ed. politică, Bucureşti, 1961.

K. Marx şi F. Engels, *Politica britanică. — Disraeli. — Emigranţii. — Mazzini la Londra. — Turcia*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 9, Ed. politică, Bucureşti, 1959.

F. Engels, *Introducere* la K. Marx, *Luptele de clasă în Franţa (1848—1850)*, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1957.

II. *Izvoare*

Arhive şi publicaţii de documente:

Arh. Ist. Centr. St., Min. Interne, pe anii 1849—1856.

Ibidem, *Fondul Înaltei Curţi Criminalicești*, pe 1849.

Bibl. Acad. R.P.R., mss., *Rapoarte consulare austriece 1850—1855*; *Arhiva Gr. Ghica al Moldovei*, 1849—1857.

★

[1] Comisia europeană a Dunării a fost desfiinţată prin tratatul de pace de la Paris din 10 februarie 1947.

Acte şi documente relative la istoria renaşterii Romîniei, publicate de Ghenadie Petrescu, Dimitrie A. Sturdza şi Dimitrie C. Sturdza, vol. I—II, Bucureşti, 1888—1889.

Anul 1848 în Principatele Romîne. Acte şi documente... vol. I—VI, Bucureşti, 1902—1910.

Documente privind Unirea Principatelor, vol. I: *Documente interne (1854—1857)*. Volum întocmit de Dan Berindei (responsabilul volumului), Eleonora Alexiu, Trifu Selea şi Apostol Stan, Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1961.

Documente privind Unirea Principatelor, vol. II: *Rapoartele consulatului Austriei din Iaşi (1856—1859)*. Culegerea documentelor, studiul introductiv, rezumatele şi notele de Dan Berindei, Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1959.

Documente privitoare la anul revoluţionar 1848 în Moldova, volum alcătuit de colectivul arhiviştilor Arhivelor statului din Iaşi sub conducerea lui Gh. Ungureanu, Ed. Direcţiei Generale a Arhivelor Statului din R.P.R., Bucureşti, 1960.

Memorii şi lucrări contemporane:

BĂLCESCU, N., *Mersul revoluţiei în istoria romînilor*, în *Opere*, ediţie critică adnotată cu o introducere de G. Zane, t. I, partea a II-a, Bucureşti, 1940, p. 99—108.

— *Question économique des Principautés Danubiennes*, Paris, 1850, în *Opere*, ediţie critică adnotată cu o introducere de G. Zane, t. I, partea a II-a, Bucureşti, 1940.

BODEA, CORNELIA, C., *Corespondenţa exilaţilor după 1848* (mss).

DUMITRESCU, V., *Un episod din timpul războiului ruso-turc din anii 1853—1854 sau revolta Scurtulescului*, T. Severin, 1888.

FOTINO, GEORGE, *Din vremea renaşterii naţionale a Romîniei. Boierii Goleşti*, I—IV, Bucureşti, 1939.

GHICA, ION, *Amintiri din pribegia după 1848*. Noi scrisori către V. Alecsandri, comentate de Olimpiu Boitoş, vol. I—III, Craiova [1940].

HELIADE-RĂDULESCU, IOAN, *Scrisori din exil* cu note de N. B. Locusteanu, Bucureşti, 1891.

IORGA, N., *Corespondenţa lui Ştirbei Vodă*, Bucureşti, 1904.

— *Mărturii istorice privitoare la viaţa şi domnia lui Ştirbei-Vodă*, Bucureşti, 1905.

Manualul administrativ al Principatului Moldovei cuprinzătoriu legilor şi dispoziţiilor introduse în ţară de la anul 1832 pînă la 1855, vol. I—II, Iaşi, 1855.

NISTOR, I., *Corespondenţa lui Coronini din Principate. Acte şi rapoarte din iunie 1854 — martie 1857*, Cernăuţi, 1938.

* * * *Lui C. A. Rosetti (1816—1916). La o sută de ani de la naşterea sa* (ed. a III-a), (Bucureşti), 1922.

THOUVENEL, L., *Trois années de la question d'Orient. 1856—1859 d'après les papiers inédits de...*, Paris, 1897.

Periodice:

Analele parlamentare ale Romîniei. Divanul obştesc al Ţării Romîneşti. Divanul obştesc al Moldovei. 1850—8151, t. XVI, partea I şi a II-a, Bucureşti, 1909.

Gazeta de Moldavia, Iaşi, 1850—1856.

Gazeta de Transilvania, Braşov, 1848—1856.

Junimea Română, Paris, 1851.

Patria, Bucureşti, 1885.

Republica romînă, Paris, 1851, Bruxelles, 1853.

Romînia liberă, Iaşi, 1855.

Romînia viitoare, Paris, 1850.

Steaua Dunării, Iaşi, 1855—1856.

Telegraful romîn, Sibiu, 1853—1856.

Zimbrul, Iaşi, 1850—1852, 1855—1856.

III. *Lucrări generale*

BĂDULESCU, L., CANJA, GH., GLASER, E., *Contribuții la studiul istoriei regimului internațional de navigație pe Dunăre*, București, Ed. științifică, 1957.

BĂICOIANU, CONSTANTIN J., *Handelspolitische Bestrebungen Englands für Erschliessung der unteren Donau*, München, 1913.

CHERESTEȘIU, V., BODEA, C., SURDU, B., MUREȘAN, C., NUȚU, C., EGYED, A., CURTICĂPEANU, V., *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Ed. Acad. R.P.R. (București), 1961.

GEFFCKEN, F. HEINRICH, *La question du Danube*, Berlin, 1883.

HANEȘ, V., *Formarea opiniunii franceze asupra Romîniei în secolul al XIX-lea*, vol. II, București, 1929.

OȚETEA, A., *Unirea Principatelor*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, Ed. Acad. R.P.R., București, 1960.

POTEMKIN, F. B. și MOLOK, A. I., *Революции 1848—1849 гг*, Moscova, 1952.

TARLÉ, E. V. *Războiul Crimeei*, vol. I—II, Ed. de stat pentru literatura științifică, București, 1952.

IV. *Lucrări speciale*

ANGELESCU, C., *Mihail Kogălniceanu, director la departamentuldin Lăuntru al Moldovei în 1851—1852*, în *Studii și cercetări științifice*, Iași, *Istorie*, IX (1958), fasc. 1—2.

BERINDEI, DAN, *Din uneltirile lui Mihai Sturdza (toamna anului 1854). Pe marginea a trei scrisori inedite de la Petre Asachi*, în *Studii și cercetări științifice*, Iași, *Istorie*, VIII (1957), fasc. 1.

BODEA, CORNELIA C., *Corespondența inedită privind activitatea lui Nicolae Bălcescu în anii 1851—1852*, în *Studii*, IX (1956), nr. 4.

— *Călătoria lui Bălcescu pe Dunăre*, în *Studii*, X (1957), nr. 1.

— *Figuri puțin cunoscute din revoluția de la 1848*, în *Studii*, XIII (1960), nr. 2.

— *Lupta pentru Unire a revoluționarilor exilați de la 1848*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, Ed. Acad. R.P.R., București, 1960.

— *Din activitatea revoluționară a «Junimii Romîne» de la Paris între 1851—1853*, în *Studii*, XIV (1961), nr. 5.

CIUREA, D., *Moldova sub domnia lui M. Sturza. De la convenția de la Petersburg (1834) la convenția de la Balta Liman (1849)*, Iași, 1947.

CONSTANTINESCU-IAȘI, P., *Un colaborator francez la istoria romînilor* [*Paul Bataillard*], Iași, 1925.

CORFUS, ILIE, *Moldova la expoziția de la Londra din 1851. Misiunea lui Mihail Kogălniceanu*, în *Arhiva românească*, X (1945—1946).

CORIVAN, N., *Din activitatea emigranților romîni în Apus (1853—1857). Scrisori și memorii*, București, 1931.

IORGA, N., *Viața și domnia lui Barbu Știrbei, domn al Țării Romînești, 1849—1856*, Vălenii de Munte, 1910.

MACIU, V., *Caracterul legiuirilor agrare din Romînia în deceniile VI și VII ale sec. XIX*, în *Comunicări și articole de istorie*, S.Ș.I.F., București, 1955.

— *Organizarea mișcării pentru Unire în anii 1855—1857 în Moldova și Țara Românească*, în *Studii*, XII (1959), nr. 1.

MALINSCHI, V. T., *Aspecte economice ale Unirii țărilor române*, în *Probleme economice*, XII (1959), nr. 1.

PLATON, GHEORGHE, *Contribuții la cunoașterea frămîntărilor țărănești din Moldova în preajma și în timpul anului revoluționar 1848—1849. Strămutarea locuitorilor*, în *Studii și articole de istorie*, IV, S.Ș.I.F., București, 1962.

STAN, A., *Aspecte ale mișcării țărănești în timpul revoluției de la 1848 în Țara Românească*, în *St. mat. ist. modernă*, vol. II (1960).

CAPITOLUL VI

ADUNĂRILE AD-HOC. LUPTA PENTRU UNIRE ÎN ANII 1856—1858

Dezvoltarea mişcării unioniste după Congresul de la Paris (aprilie — iunie 1856)

În primăvara anului 1856, lupta unionistă a luat un deosebit avînt în Moldova şi în Ţara Romînească. « Simptomele revoluţiei », remarcate de Marx în Principate încă din 1854 [1], se menţineau. Mişcarea de eliberare naţională şi socială era în plină desfăşurare, încurajată acum şi de hotărîrea luată de Congresul de la Paris de a se consulta dorinţele diferitelor clase ale societăţii romîneşti în privinţa viitoarei reorganizări a celor două ţări.

Cei şapte ani de domnie ai lui Barbu Ştirbei şi ai lui Grigore Ghica se apropiau de sfîrşit. Titularii scaunelor domneşti îşi pregăteau retragerea şi se îngrijeau totodată de viitorul lor politic. Dacă Ghica încerca — urmărind şi ţelurile sale personale — să ia conducerea mişcării unioniste şi adopta o atitudine în general favorabilă luptei patriotice, Ştirbei se menţinea pe vechea sa poziţie reacţionară. Cu puţin înainte de părăsirea domniei, el scria la Constantinopol că reuşise să stăvilească orice manifestare unionistă. Dar, de fapt, mişcarea pentru Unire era deosebit de activă în amîndouă ţările.

În luna mai, Grigore Ghica — apreciind că înlocuirea sa devenea inevitabilă — trecea hotărît pe poziţii unioniste. Încă din februarie şi mai accentuat în urma încheierii tratatului de la Paris se remarcase, de altfel, conlucrarea dintre gruparea unionistă a burgheziei şi a boierimii liberale din jurul lui Kogălniceanu şi cea a boierimii conservatoare moderate cu vederi unioniste din jurul domnitorului. La îndemnul lui Grigore Ghica, Divanul General i-a adus acestuia mulţumiri — la 10/22 mai — pentru sprijinul dat mişcării pentru Unire. Peste cîteva zile, la 12/24 mai 1856, se publica legea presei, în temeiul căreia şi-a reînceput apariţia *Steaua Dunării*, foaie liberal-democrată editată de Mihail Kogălniceanu, Vasile Mălinescu şi Nicolae Ionescu, care devine punctul de raliere al luptătorilor unionişti. Apoi, la 25 mai/6 iunie 1856, lua

[1] K. Marx, *Zvonuri despre arestarea lui Mazzini.— Împrumutul forţat din Austria. — Spania. — Situaţia din Valahia*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 10, Ed. politică, Bucureşti, 1961, p. 522.

ființă la Socola, lîngă Iași, societatea « Unirea », care-și propunea să lupte în mod organizat pentru înfăptuirea unității celor două țări. O a doua întrunire a acestei societăți avu loc peste cinci zile. În această acțiune, s-a remarcat conlucrarea dintre liberali democrați ca Mihail Kogălniceanu și Anastasie Panu cu unii boieri conservatori moderați, apropiați de domn. De aceea încercarea de a se dezbate probleme de organizare internă a dus la divergențe [1], explicabile prin compoziția eterogenă a societății, care fac ca țelurile ei să fie limitate la problema Unirii și deci cu totul sărăcite în conținut social.

Grigore Ghica a căutat să pregătească schimbarea de regim într-un sens unionist prin anumite modificări în compoziția guvernului său, care trebuiau să înlesnească formarea unei căimăcămii favorabile mișcării unioniste. În timp ce reacționarii acționau cu toate mijloacele pentru aducerea în acest post a marelui boier Toderiță Balș, Ghica a înlocuit funcționarii cu vederi separatiste, a înaintat ofițeri, a asigurat trimiterea unor circulare favorabile Unirii la ținuturi și municipalități și răspîndirea publicisticii unioniste și a întreprins o vizită de propagandă în sudul țării, însoțit de fruntașul unionist Costache Negri, unul dintre miniștrii săi.

Îngăduită și chiar încurajată de autorități, mișcarea unionistă ia o deosebită amploare. Năzuințele de eliberare socială și națională ale maselor erau concretizate acum în lupta lor hotărîtă pentru Unire. În întreaga țară petiții unioniste au fost acoperite cu zeci și sute de semnături. « ... Toți ne-am hotărît din suflet — scriu unioniștii din Bacău — pentru Unirea Principatelor și iarăși pentru Unirea Principatelor » [2]. Adrese similare soseau la Iași din toate ținuturile. V. Alecsandri scria *Hora Unirii*, iar Al. Donici fabula *Vaporul și calul*, în timp ce unioniștii Iancu Negură, Mihail Cantacuzino-Pașcanu și C. Hurmuzaki combăteau în *Steaua Dunării* broșura separatistă *Despre chestia zilei în Moldova* a lui Nicolae Istrati. Tot acum a apărut o scriere unionistă a lui Neofit Scriban, intitulată *Unirea sau neunirea Principatelor* și *Jertfă pentru Unirea Principatelor* semnată de arhimandritul Melchisedec, dar redactată probabil de Kogălniceanu.

La începutul lunii iulie 1856, mișcarea unionistă era deosebit de vie în întreaga Moldovă; beneficiind de sprijinul autorităților, ea folosea un organ periodic îndrumător și o formă organizatorică centrală, care avea însă slăbiciuni datorită faptului că în fruntea mișcării se găseau, în afara unor patrioți, elemente șovăitoare și chiar trădătoare din rîndurile boierimii. Dar avîntul maselor depășea cu mult țelurile limitate pe care voia să le dea mișcării boierimea conservatoare moderată din preajma domnitorului. Masele voiau înfăptuirea nu numai a Unirii, ci și a unui întreg șir de reforme social-politice; țărănimea, îndeosebi, cerea rezolvarea chestiunii agrare prin desființarea clăcii și împroprietărire.

În Țara Romînească, mișcarea unionistă a cunoscut o desfășurare mai restrînsă datorită politicii reacționare duse de Barbu Știrbei. Totuși și aici patrioții

[1] Place către Walewski, 9/21 iunie 1856, *Acte și doc.*, vol. III, București, 1889, p. 543—544.
[2] *Ibidem*, III, p. 542.

acționau, deși guvernul nu îngăduia să se amintească de Unire, iar consulul austriac nu se sfia să ceară bucureștenilor să-și scoată din minte « himerele ». I. I. Filipescu, revenit din emigrație la 1/13 mai 1856, a încercat fără succes să organizeze presa unionistă. De la Paris, C. A. Rosetti trimitea îndemnuri de acțiune în rîndul maselor, scriind lui Filipescu: « ... eșiți în grădinile publice și cereți iscălituri, lucrați pe uliță » [1]. Boierul liberal C. A. Crețulescu, care îndruma mișcarea alături de Gr. Ioranu și de I. I. Filipescu, se opunea însă unor manifestări deschise de teama trecerii la acțiuni revoluționare a maselor care se frămîntau tot mai mult pentru Unire și împotriva privilegiilor boierești. Țara Romînească cunoștea aceeași efervescență ca și Moldova. De altfel, circulația publicațiilor unioniste moldovene nu putuse fi stăvilită de autorități.

Lupta pentru Unire și uneltirile separatiste în a doua jumătate a anului 1856

La începutul lunii iulie 1856, locul domnitorilor a fost luat de cîte un caimacam. Turcia preferase să renunțe la soluția unor căimăcămii regulamentare de trei, un singur caimacam fiind mai ușor de influențat. În Țara Romînească a fost numit în acest post fostul domn Alexandru Ghica, iar în Moldova (unde reacționarii ceruseră ataşarea unui comisar turc pe lîngă caimacam) Toderiță Balș. Pentru obținerea căimăcămiei, Balș dăduse mari sume de bani demnitarilor turci. Exprimînd interesele reacțiunii boierești, regimurile instituite de cei doi caimacami se arătau potrivnice dorințelor poporului romîn din cele două țări. « Căimăcămiile de astăzi — se scria într-o broșură contemporană — sînt instituite cu scop învederat de a lucra din toate puterile și prin toate mijloacele spre a opri libera manifestare și declarare a poporului asupra soartei sale » [2].

Politica antipatriotică a grupării reacționare condusă de caimacamul Balș — și care reprezenta îndeosebi elementele cele mai conservatoare ale marii boierimi — apăsa Moldova. Lista noului guvern separatist, proaustriac și proturc, a fost întocmită de Balș, de generalul austriac Gablenz și de consulul Austriei Gödel Lannoy [3], care a jucat în acești ani un rol nefast. Concesiunea Magnan de navigație pe Prut și pe Siret a fost anulată de Poartă, la cererea caimacamului, instigat de consulul habsburgic, iar cea privind Banca Națională a Moldovei cu capital prusian a fost suspendată. Prin aceasta erau servite interesele economice ale Austriei, potrivnică pătrunderii altor capitaluri pe piața Principatelor.

Mișcarea unionistă era persecutată. Orice funcționar cu vederi unioniste era izgonit din slujbă. Prin teroare, comisari secreți ai caimacamului, care conlucrau cu autoritățile, smulgeau semnături pe petiții separatiste. Suspendîndu-se la 8/20 septembrie legea presei, presa unionistă a fost silită să-și înceteze apariția.

[1] Scrisoare din 17/29 iunie 1856. (Cf. C. D. Aricescu, *Corespondința secretă și acte inedite ale capilor revoluției romîne de la 1848*, partea I, București, 1874, p. 42—46).

[2] [C. Hurmuzaki și I. Maiorescu], *Dezvoltarea drepturilor Principatelor Moldo-Romîne în urma Tractatului de Paris din 30 martie 1856*, Bruxelles, 1857, în *Acte și doc.*, vol. III, p. 185.

[3] *Doc. U. Pr.*, II, 24, 33—35.

Mai înainte, activitatea ei fusese combătută de *Nepărtinitorul*, foaie separatistă, susținută de guvernul caimacamului Balș. Pentru a se da o coloratură « patriotică » uneltirilor separatiste, s-a hotărît ridicarea unei statui a lui Ștefan cel Mare, ca așa-zis simbol al ființării de sine stătătoare a Moldovei. Spre sfîrșitul anului 1856, cînd abuzurile separatiste depășiseră orice margini, caimacamul și-a remaniat guvernul, noua formație urmînd să continue uneltirile și totodată să pregătească într-un sens antiunionist alegerile pentru Adunarea ad-hoc.

În Țara Romînească, căimăcămia lui Alexandru Ghica avea un caracter mai liberal în comparație cu aceea a lui Balș. Silit de lupta pe care o dădea împotriva foștilor domni Bibescu și Știrbei, Ghica nu s-a situat totdeauna pe o poziție separatistă fățișă și totodată a încercat să-și alăture elemente ale burgheziei. Totuși, în esență, regimul caimacamului Ghica rămînea reacționar. În administrație domnea haosul și o adîncă corupție. Marii boieri și mitropolitul se agitau, uneltind împotriva țării, iar caimacamul — în numele așa-zisei nepărtiniri — a ajuns la un moment dat să pună pe administratorii de județe să distrugă petițiile unioniste și să oprească orice manifestare pentru Unire [1]. De aceea, în decembrie 1856, un luptător unionist denunța cu justețe servilismul către turci al caimacamului muntean.

Dar poporul se împotrivea uneltirilor reacțiunii boierești și își continua lupta pentru Unire. După intrarea în funcție a noilor caimacami, mișcarea unionistă nu și-a slăbit activitatea, în ciuda persecuțiilor. Chiar în ziua instalării lui Balș, avea loc la Iași o puternică manifestare unionistă și fruntașii mișcării din Moldova hotărau să lase deoparte orice divergență și să se strîngă, cum scria Kogălniceanu lui C. A. Rosetti, « sub marele și nobilul steag al Unirii » [2]. Datorită terorii instituite de caimacamul Balș, ca și din motive de oportunitate politică — nevoind să-și irosească forțele înainte de alegeri —, acțiunile unioniștilor moldoveni s-au desfășurat apoi, pînă spre sfîrșitul anului 1856, mai mult subteran, evitîndu-se ciocniri cu autoritățile reacționare. Totuși lupta maselor continua puternic. Autoritățile reacționare se temeau de activitatea celor care « tulburau » liniștea locuitorilor « prin feliuri de cuvinte zădărîtoare ». În luna august au fost arestați mai mulți unioniști, care-și desfășurau propaganda purtînd costume naționale.

În Țara Romînească, mișcarea pentru Unire acționa pe față, folosind atitudinea un timp îngăduitoare a caimacamului Ghica. Cînd delegatul Franței în Comisia de informare a puterilor a trecut prin București, au avut loc manifestații unioniste. În vara anului 1856 lua ființă în București un Comitet central de acțiune unionistă, care îndruma alte comitete din oraș și din districte. Mișcarea lua

---

[1] I. Bălăceanu către Ion Ghica, 9/21 septembrie 1856. Cf. C. Bodea, *Corespondență politică privind Unirea Principatelor* (sub tipar); Ștefan către A. G. Golescu [2]/14 octombrie 1856. Cf. lucrarea, George Fotino, *Din vremea renașterii naționale a Romîniei. Boierii Golești*, vol. IV, București, 1939, p. 176 și Nicolae către A. G. Golescu [8]/20 oct. 1856 (*ibidem*, p. 177).

[2] M. Kogălniceanu către C. A. Rosetti, 1/13 iulie 1856 (Cf. Vasile Maciu, *Organizarea mișcării pentru Unire în anii 1855—1857 în Moldova și Țara Romînească*, în *Studii*, XII (1959), nr. 1, p. 61).

amploare în întreaga țară, petițiile unioniste fiind acoperite cu numeroase semnături. Față de spiritul de luptă revoluționară al țăranilor și față de succesul propagandei unioniste, subcîrmuitorii au primit porunci ca să stăvilească prin amenințări avîntul maselor sătești. Ministerul din Lăuntru dădu ordin, la 25 august/6 septembrie, pentru arestarea celor ce umblau pe la proprietari « cu feluri de vorbe netrebnice » și care strîngeau semnături pe petițiile unioniste. Peste cîteva zile, Tănase Constantin — viitor deputat țăran în Adunarea ad-hoc — fu arestat, sub învinuirea că făcea agitație unionistă.

În amîndouă țările s-a remarcat din vara anului 1856 o netăgăduită creștere a acțiunilor de luptă ale țărănimii, situație datorită în bună măsură și propagandei unioniste. Țăranii înfruntau cu îndrăzneală atît organele administrative, cît și pe proprietari și pe arendașii moșiilor. În Moldova, la Broscăuți, de pildă, locuitorii vin cu îndrăzneală în ograda boierească și amenință pe stăpîn și pe privighetorul de ocol, iar la Știubeeni țăranii sar cu coasele să ucidă un vătaf și pe slujbașii săi [1]. Spre toamna anului 1856, Tănase Constantin a fost din nou arestat, sub învinuirea că activitatea sa propagandistică aducea « zmintire orînduielilor soțieale » [2].

Între unioniștii moldoveni și munteni s-au stabilit legături în vederea realizării unor planuri de acțiune comune. În iunie 1856, Vasile Alecsandri, poetul și patriotul unionist, a fost trimis la București pentru luare de contact. Fruntașii unioniști din cele două țări au păstrat apoi neîntrerupte legături epistolare, iar spre sfîrșitul anului I. I. Filipescu a mers la Iași să se înțeleagă cu conducătorii luptei unioniste din Moldova și să stabilească un plan de acțiune în vederea împiedicării abuzurilor în apropiatele alegeri. Totodată, unioniștii din Moldova se îngrijeau de tipărirea unei broșuri unioniste la Berlin și de răspîndirea ei atît în Moldova, cît și în Țara Romînească.

Un rol însemnat în lupta pentru Unire l-au avut și majoritatea foștilor revoluționari de la 1848, exilați peste hotare. Dar acțiunile lor, canalizate acum pe făgașul diplomației și publicisticii europene, își pierdeau în bună măsură caracterul revoluționar. Totodată, exprimînd interesele tinerei burghezii romînești, slabă pe plan economic, deși mai numeroasă și mai activă decît boierimea, ei se arătau dispuși să împartă economia statului nou — pentru înfăptuirea căruia luptau — cu capitaliștii din Anglia sau Franța. În limitele noii lor atitudini, exilații de la 1848 au avut totuși un rol pozitiv în procesul de făurire a statului național romîn.

Romînii cu vederi unioniste aflați la Paris — exilați și studenți — și-au strîns rîndurile, constituind o comisie, prin care se urmărea realizarea unei acțiuni unitare, precum și stabilirea unor legături organizate cu Principatele [3]. Ei și-au sporit legăturile cu fruntașii luptei unioniste din țară, aveau întrevederi

[1] Gh. Platon, *Frămîntări țărănești în Moldova în preajma Unirii*, în *Studii*, XII (1959), nr. 1, p. 133.

[2] *Doc. U. Pr.*, I, doc. nr. 406.

[3] V. A. Urechia către G. Sion, [24 aprilie] / 6 mai 1856 (Șt. Meteș, *Din relațiile și corespondența poetului Gheorghe Sion cu contemporanii săi*, Cluj, 1939, p. 287).

şi depuneau memorii în favoarea Unirii la Paris, Londra şi Torino, asigurau publicarea unor articole favorabile Unirii în presa apuseană, tipăreau şi răspîndeau broşuri şi căutau, în general, să menţină încordată atenţia puterilor asupra Principatelor. În broşurile care apăreau se susţinea cu îndrăzneală cauza Principatelor şi a Unirii. V. Boerescu reclama cu argumente juridice în lucrarea *La Roumanie après le Traité de Paris du 30 Mars 1856* dreptul de stat suveran al viitoarei Romînii, iar în broşura *Premier point de la question d'Orient. Les Principautés de Valachie et de Moldavie devant le Congrès*, francezul filo-romîn Paul Bataillard considera Principatele ca fiind « cheia » Turciei europene, denunţînd scopurile cotropitoare ale Imperiului habsburgic şi propunînd unirea şi independenţa viitorului stat romîn [1].

Unioniştii din ţară trimiteau fonduri exilaţilor, iar aceştia, beneficiind de o mare libertate de acţiune, se străduiau să asigure succesul luptei pentru Unire. Crowe, un ziarist englez cu vederi avansate, fu trimis de exilaţi la Constantinopol şi apoi în Principate pentru a se documenta şi pentru a pleda pe lîngă diplomaţii englezi cauza Principatelor. Totodată sosea la Constantinopol, în primele zile din septembrie, A. G. Golescu, care mai apoi, spre sfîrşitul anului, a reuşit să reintre în ţară. În Franţa au sosit I. Cantacuzino şi An. Panu, trimişi ai unioniştilor moldoveni, care au conlucrat cu exilaţii în acţiunile politice ale acestora. Tot în toamna anului 1856, exilaţii organizau mitinguri la Manchester, Birmingham şi Brighton, prin care se străduiau să influenţeze cu sprijinul opiniei publice politica acum antiunionistă a guvernului englez, iar în primele zile din noiembrie, Nicolae Ionescu sosea la Bruxelles, unde edita *L'Etoile du Danube* continuarea versiunii franceze a foii *Steaua Dunării*, de acum înainte principala tribună de luptă unionistă pe tărîm publicistic în perioada Adunărilor ad-hoc.

Elaborarea firmanului electoral

Prin tratatul de la Paris, Principatele primiseră un statut juridic internaţional, bazat pe garanţia colectivă a celor şapte puteri. Dar totodată problema reorganizării, ca şi problema Unirii, nu au fost rezolvate de congres, ci au fost lăsate în suspensie; Principatele dobîndeau doar consfinţirea drepturilor de autonomie pe toate tărîmurile şi posibilitatea unei reorganizări. Deoarece problema Unirii celor două ţări — problemă vitală a poporului romîn — nu fusese rezolvată, această chestiune a devenit timp de mai mulţi ani una dintre cele mai de seamă probleme ale diplomaţiei şi politicii europene. Patru dintre puterile garante — Franţa Rusia, Sardinia şi Prusia — susţineau realizarea Unirii, în timp ce Austria şi Turcia, la care se alătură şi Anglia în lunile imediat următoare congresului, i se opuneau cu înverşunare.

În vara anului 1856 se remarcă o criză pe plan diplomatic şi politic în problemele sud-estului Europei. La 19/31 iulie, influenţată de Austria, care se

[1] *Acte şi doc.*, III, p. 13—113, 372—426.

străduia să scoată problema unificării Principatelor din dezbaterea diplomației, Turcia a emis o notă circulară prin care se pronunța împotriva dreptului viitoarelor Adunări ad-hoc de a discuta problema Unirii. În cursul lunilor iulie și august, oficiosul turcesc *Journal de Constantinopole* a dus o campanie antiunionistă. Austria, la rîndul ei, tărăgăna retragerea trupelor din Principate, deși ordinul de evacuare se dăduse formal încă de la 8/20 mai. Acest complex de împrejurări a determinat o simțitoare întîrziere în rezolvarea problemei Unirii Principatelor.

Tratatul de la Paris crease Comisia de informare, care urma să documenteze puterile europene asupra trebuințelor celor două țări. Activitatea acestei comisii era însă legată de întrunirea Adunărilor ad-hoc, iar alegerile pentru acestea nu puteau avea loc — după opinia justificată a puterilor favorabile Unirii și în special a Rusiei — înainte de retragerea armatelor habsburgice. De aceea, deși puterile și-au numit delegații în primăvara și vara anului 1856, Comisia nu se putea constitui în Principate. În schimb, comisarii au sosit la Constantinopol în primele zile din septembrie 1856. Ei au stat aici în timpul dezbaterii firmanului pentru convocarea Adunărilor ad-hoc între Poartă și reprezentanții puterilor garante, așteptînd împrejurări prielnice deplasării lor la București.

Din primăvara anului 1856, cercurile politice și diplomatice europene dezbăteau problema compoziției viitoarelor Adunări din Principate. În primele zile ale lunii septembrie au început la Constantinopol lucrările pentru întocmirea firmanului de convocare a Adunărilor ad-hoc. Proiectul de firman fu elaborat de Poartă, trecînd apoi în discuția reprezentanților puterilor. Datorită încercării Turciei de a exclude problema Unirii din dezbaterile viitoarelor Adunări, lucrările au întîrziat. Pînă la urmă, proiectul n-a conținut vreo prevedere limitativă, dar a fost însoțit de o circulară prin care Turcia își rezerva dreptul de a nu accepta Unirea. Proiectul stabilea astfel compoziția fiecărei Adunări: 7 clerici, cărora li se adăugau ca reprezentanți ai fiecărui județ cîte un boier de rangul I, cîte un boier sau proprietar funciar, cîte un meseriaș și cîte un moșnean sau răzeș; totodată, se propunea numirea președintelui și a secretarului de către caimacami.

La 17/29 octombrie, firmanul a intrat în dezbaterea reprezentanților puterilor, dar nu s-a ajuns la o înțelegere decît după ce toate puterile au acceptat o nouă conferință a reprezentanților puterilor, menită să rezolve chestiunea noii delimitări a frontierei dintre Rusia și Moldova, ca și problema evacuării Principatelor de către Austria și a retragerii flotei engleze din Marea Neagră. Discuțiile s-au încheiat la 26 decembrie 1856/7 ianuarie 1857, proiectul inițial al Porții suferind unele transformări, prin acceptarea reprezentării în Adunări a clăcașilor, prin lărgirea compoziției colegiului orășenesc și prin hotărîrea ca vicepreședintele și secretarii să fie aleși și nu numiți. Firmanul, care poartă data de 1/13 ianuarie 1857, fu aprobat de sultan la 14/26 ianuarie, urmînd a fi comunicat într-un cadru solemn la București și Iași.

Cu toate modificările suferite, firmanul era departe de a corespunde unor principii juste. Boierimea, sub noua firmă a proprietății, păstra o categorică

supremaţie în Adunări. Marea proprietate urma să aibă cîte doi reprezentanţi de judeţ — la care se adăugau clerul înalt şi reprezentanţii egumenilor —, mica proprietate, în care erau grupaţi micii moşieri şi unii răzeşti sau moşneni, cîte unul, orăşenii (proprietarii de case de o anumită valoare [1], profesiunile libere, negustorii, staroştii şi delegaţiile corporaţiilor de meseriaşi) cîte unul — cu excepţia capitalelor şi a două oraşe în fiecare ţară —, iar ţăranii clăcaşi cîte unul. Votul direct nu era dat decît clerului, marilor proprietari şi orăşenimii; în schimb, mica proprietate şi ţărănimea clăcaşă votau indirect, prin delegaţi. Comentînd compoziţia viitoarelor Adunări, V. Boerescu opina că în acestea « capriciul boierilor va fi lege » [2]. Firmanul electoral avea doar un aspect feudal — din pricina grupării alegătorilor şi a aleşilor în stări —, dar întemeierea drepturilor electorale pe avere şi nu pe naştere îl făcea de fapt o legiuire burgheză. Prevederile sale, departe de a exprima programul revoluţionar din 1848, oglindeau noile raporturi de forţă stabilite pe plan european în urma înfrîngerii revoluţiei şi anunţau pentru Principate regimul burghezo-moşieresc. Cu toate dispoziţiile restrictive ale firmanului în ceea ce priveşte reprezentarea justă a claselor sociale în viitoarele Adunări ad-hoc, la sfîrşitul anului 1856 şi la începutul anului 1857 problema Principatelor se găsea pe calea unei parţiale rezolvări.

Reorganizarea mişcării unioniste de mase şi pregătirea alegerilor pentru Adunările ad-hoc în prima jumătate a anului 1857

În primele luni ale anului 1857, lupta pentru Unire din Principate intra într-o nouă fază. Începea o lungă şi puternică bătălie electorală. Unioniştii îşi strîngeau rîndurile, în timp ce fruntaşii reacţiunii îşi continuau uneltirile, preocupaţi nu de Unire, ci de problema domniei. Piedicile externe din calea consultării poporului romîn fuseseră înlăturate prin rezolvarea într-o conferinţă la Paris a chestiunilor în litigiu referitoare la aplicarea tratatului din martie 1856, atît în privinţa delimitării frontierelor, cît şi în aceea a retragerii trupelor austriece din Principate şi a flotei engleze din Marea Neagră (25 decembrie 1856/6 ianuarie 1857), ca şi prin definitivarea firmanului pentru convocarea Adunărilor ad-hoc. Rusia jucase un rol hotărîtor în obţinerea evacuării Principatelor de către armata de ocupaţie habsburgică.

Lupta pentru Unire s-a intensificat în amîndouă ţările. Ea avea o întinsă bază de mase, deosebit de puternică în oraşe şi în special în capitale. Poporul lupta pentru înlăturarea restricţiilor feudale, pentru făurirea statului naţional. Masele nădăjduiau într-o îmbunătăţire a situaţiei lor în cadrul noului stat. La Iaşi, unioniştii inaugurau, în februarie, o campanie de proteste împotriva samavolniciilor separatiste ale caimacamului Balş şi totodată se reorganizau, formînd un Comitet electoral al Unirii, în care se întîlneau alături reprezentanţii burghe-

[1] 20 000 de lei în Capitală şi 8 000 în celelalte oraşe.

[2] B. Boeresco, *Le firman Turc pour la convocation des Divans ad-hoc dans les Principautés de Danube*, Paris, 1857, cf. *Acte şi doc.*, III, p. 346.

ziei cu cei ai boierimii liberale şi ai celei conservatoare moderate. Dar componenţa socială a comitetului limita programul său doar la problemele reorganizării societăţii pe baze burgheze, neglijîndu-se revendicările maselor. Noul comitet ţinea şedinţe zilnice, şi-a fixat un program, şi-a organizat o cancelarie şi sprijinea organizarea în ţinuturi a comitetelor electorale unioniste. În programul de la 1/13 martie se preconizau: unirea, neutralitatea, autonomia, prinţ străin şi ereditatea şefului statului, o Adunare care să reprezinte interesele întregii naţiuni, desfiinţarea jurisdicţiei consulare, garanţia colectivă a puterilor şi, în general, reorganizarea societăţii pe baze burgheze [1]. Se evita să se indice o modalitate de rezolvare a problemei agrare, ceea ce arăta tendinţa înţelegerii dintre cele două clase posedante în dauna maselor. De asemenea ideea prinţului străin, pe care o formulau unioniştii între cerinţele lor de bază, reflecta atît interesele burgheziei, care dorea să ajungă la putere, cît şi pe cele ale moşierimii. Prinţul străin urma să dobîndească sprijinul unor puteri şi să atragă capitalurile străine, dar totodată el trebuia să fie un instrument al dictaturii claselor posedante şi un arbitru între burghezie şi moşierime.

La Bucureşti, activitatea politică era concentrată în jurul cluburilor şi al cîtorva foi. Din decembrie 1856 îşi reîncepuse apariţia *Timpul*, care ocupa o poziţie unionist-moderată, nesatisfăcînd cerinţele unor mase mai largi, ceea ce a impus apariţia începînd de la 6/18 februarie 1857 a *Concordiei* (condusă de C. A. Creţulescu) oficios al partidei naţionale — cum începea să se numească organizaţia cu scopul limitat la înfăptuirea Unirii, compusă din exponenţii burgheziei, ai maselor orăşeneşti şi ţăraneşti, precum şi ai unei părţi a boierimii mijlocii şi mici. Amploarea luptei unioniste a silit pe marii boieri să se declare pentru Unire, ei beneficiind şi de poziţia conciliatoare a burgheziei. La începutul lunii martie (st. n.) a avut loc o întrunire la marele boier Barbu Belu, la care au participat 8 mari boieri, 12 burghezi şi cîţiva fruntaşi moderaţi ai partidei naţionale. S-a adoptat un program unionist, dar cu preocuparea evidentă a apărării proprietăţii funciare. În apelul pe care grupul marilor boieri l-a adresat alegătorilor, ceva mai tîrziu, se recomanda îndepărtarea acelor « principiuri derăpănătoare societăţilor omeneşti » şi se cerea « respectul absolut al proprietăţii de orice natură » [2].

S-au ţinut numeroase întruniri, poporul răspunzînd cu entuziasm chemărilor fruntaşilor unionişti. Pentru a cîştiga popularitate, caimacamul şi-a împins parte dintre partizani în lupta unionistă. Înalţii funcţionari Gh. Costaforu şi C. Bosianu au organizat un club, lansînd lozinci demagogice pentru a atrage masele orăşeneşti sub conducerea caimacamului, care aspira la domnie. Dar partida naţională — în fruntea căreia se găseau acum C. A. Creţulescu, I. I. Filipescu, I. Bălăceanu, A. G. Golescu etc. — nu lăsa să-i scape iniţiativa. Comitetul condus de Bosianu, mult mai slab, fu silit la fuzionare. S-a fixat la 3/15 martie

[1] *Acte şi doc.*, IV, Bucureşti, 1889, p. 40—41.
[2] *Ibidem*, p. 172—176.

un program unic. În linii mari, acesta reedita pe cel de la Iaşi. Se cereau autonomia, neutralitatea, unirea, prinţ străin, guvern constituţional şi o singură Adunare, aleasă « pe o bază electorală îndestul de largă, încît să reprezinte interesele generale ale populaţiei »; se mai proclama — pentru asigurarea boierimii — « respect la dreptul proprietăţii de orice natură » [1]. Peste două săptămîni, în urma unei noi luări de poziţie în acelaşi sens a Comitetului central al Unirii, un grup restrîns de mari boieri s-a alăturat comitetului dominat de partida naţională. La 11/23 martie, Comitetul central al Unirii din Bucureşti trimitea o adresă celui din Iaşi, în care invita pe moldoveni la colaborare pentru atingerea scopului comun. Tot în luna martie au sosit la Bucureşti comisarii puterilor, prilej de manifestaţii unioniste, şi tot acum se predau caimacamilor firmanele pentru convocarea Adunărilor ad-hoc. Campania electorală era astfel deschisă.

Desfăşurarea evenimentelor a atras atenţia asupra Moldovei. Aici, după moartea lui Toderiţă Balş (17 februarie/1 martie 1857), căimacămia fusese preluată de Nicolae Conachi-Vogoride, agent al turcilor şi al austriecilor, care nu numai că patrona mai departe samavolniciile separatiste, dar le şi dădea amploare. Costin Catargiu, ministrul din Lăuntru numit de el, declarase că va pulveriza partida Unirii. Brutal exponent al reacţiunii separatiste, noul ministru din Lăuntru reprima orice manifestare unionistă, interzicea să se vorbească de Unire, executa destituiri şi arestări şi întreţinea teroarea. Autorităţile din ţinutul Roman căutau să intimideze, de pildă, pe răzeşii unionişti, ameninţîndu-i că « au să se ducă acolo unde n-au să vadă soarele » [2]. Totodată, reacţionarii desfăşurau cu brutalitate campania lor pentru strîngerea de semnături pe petiţiile separatiste.

O delegaţie unionistă, alcătuită din M. Kogălniceanu, V. Alecsandri şi D. Ralet, a mers la Bucureşti pentru a solicita intervenţia comisarilor puterilor. Întîmpinată cu entuziasm în ţinuturi, în drumul ei spre ţara vecină, delegaţia a determinat pe majoritatea comisarilor să se deplaseze pentru un timp la Iaşi. În ţinuturile moldovene, comisarii au fost întîmpinaţi cu puternice manifestaţii unioniste; la Bacău peste 3 000 de oameni au ieşit înaintea lui Talleyrand, comisarul Franţei. La Iaşi, Benzi, comisarul Sardiniei, a fost la rîndul său întîmpinat de mii de manifestanţi cu steaguri tricolore. Alături de orăşeni, ţăranii au participat la aceste demonstraţii unioniste. Numeroşi săteni au aşteptat în drum pe comisarul Franţei pentru a-şi arăta hotărîrea de a susţine unitatea celor două ţări. Impresionaţi de caracterul de masă al manifestaţiilor pentru Unire, majoritatea comisarilor au trebuit să ceară caimacamului Vogoride o schimbare de atitudine. S-a ajuns la înlocuirea lui Costin Catargiu, ale cărui abuzuri întrecuseră orice măsură. La 16/28 aprilie, în locul lui Catargiu fu numit Vasile

[1] *Acte şi doc.*, IV, p. 50—52.

[2] C. Sturdza către C. Hurmuzaki, 28 martie / 9 aprilie 1857, cf. *Acte şi doc.*, IV, p. 287.

Ghica, figură politică dubioasă, care a făcut şi el, întru totul, jocul reacţiunii separatiste.

Între timp, partida naţională îşi continua acţiunea în Ţara Romînească în vederea asigurării unei Adunări ad-hoc cu o compoziţie unionistă. Ca şi în Moldova, partida naţională din Ţara Romînească găsea un puternic sprijin în rîndul maselor, care, susţinîndu-i cu entuziasm programul şi fiind gata a răspunde la chemările ei, îi consolidau poziţia în arena politică, silind şi pe caimacam la adoptarea unei poziţii conciliante.

Autorităţile muntene au trecut la întocmirea listelor electorale. Locuitorii ţării au încercat să-şi asigure drepturile electorale. Cerneţenii au cerut să ia parte la alegeri alături de orăşenii din Turnu-Severin, iar, mai tîrziu, negustorii din Roşiorii de Vede au revendicat dreptul de a participa la vot, deoarece « parte a naţii sîntem şi noi » [1]. La rîndul lor, un grup de tîrgovişteni solicitau să fie trecuţi între alegători, « sau la din împotrivă să fim izgoniţi din pămîntul naţiei noastre, ceea ce ar fi pentru noi mai suferit şi mai onest decît să rămînem depărtaţi de drepturile ce fiecare romîn are » [2]. Semnificative au fost în aceeaşi perioadă înscrierile masive ale moşnenilor în listele electorale. Ingrijorat de avîntul mişcării unioniste şi mai ales de revendicările mai largi exprimate în adunările publice, caimacamul Ghica, care îngăduise un timp activitatea cluburilor, a ordonat ca întrunirile să se amîne pînă după apariţia listelor electorale şi ca la ele să nu participe decît cei îndreptăţiţi la vot. Prin aceasta, caimacamul — sprijinit de aripa moderată a conducerii partidei naţionale — căuta să limiteze baza de masă a mişcării pentru Unire din Ţara Romînească. De altfel, în unele locuri cluburile nu şi-au încetat activitatea de bunăvoie. La Slatina a trecut o lună pînă s-a putut executa ordinul caimacamului [3]. Cenzura aspră, suspendarea definitivă sau temporară a ziarelor, încercarea de a interzice acceptarea unor mandate imperative de către candidaţi şi tergiversarea îngăduinţei de reintrare în ţară a tuturor exilaţilor de la 1848 au fost alte căi de manifestare a poziţiei reacţionare a fostului domn. Cu toate acestea, alcătuirea listelor electorale a avut loc într-o atmosferă de relativă legalitate, neînregistrîndu-se abuzurile grosolane din Moldova. De altfel, cu toate criticile pe care i le adresa Poarta pentru aşa-zisul său unionism, Ghica refuza să se opună făţiş puternicei mişcări, întrucît, în secret, socotea irealizabil dezideratul Unirii sub un prinţ străin şi nădăjduia să culeagă foloasele neîmplinirii « utopiilor » unioniste. O atitudine similară de susţinere aparentă a mişcării pentru Unire era afişată şi de Ştirbei şi Bibescu, cei doi înverşunaţi contracandidaţi la domnie ai lui Ghica.

În primele luni de vară ale anului 1857 se îngăduia revenirea ultimilor revoluţionari romîni de la 1848. Ei au luat, în bună măsură, conducerea mişcării unioniste muntene, atît prin Comitetul central al Unirii, cît şi prin editarea

[1] *Doc. U. Pr.*, I, doc. nr. 502.
[2] *Ibidem*, doc. nr. 628.
[3] *Ibidem*, p. XX.

Romînului, fosta *Concordie*, trecută acum în redacţia lui C. A. Rosetti (9/21 august 1857). În primul număr, noul redactor încerca însă să liniştească îngrijorările

Anulu I. — 1857. № 1. Vineri 9 Augustu.

Luminédă-te şi vei fi. ROMÂNULU Voieşte şi vei puté.

Va eşi Luneia şi Vineria seara. — Abonaţia pe un an 2 Galbeni, pese luni 1 Galb. trei luni ¼ Galb. Înştiinţările linia 20 parale. Directorul ziariului Românul şi redactorul responsăitor: C. A. Rosetti. Tipografia F. Ons.

DIARIU POLITICU, COMERCIALU, LITERARU.

(ARTICOLII TRIMIŞI ŞI NEPUBLICAŢI SE VOR ARDE)

Abonaţia se face în Bucureşti la cancelaria Românului, şi la librăria C. A. Rosetti calea Mogoşoe Nr. 8; în judeţe la domnii Administratori şi profesori saŭ d'a dreptul prin curieri trimiţêndu şi banii.

Revistă Politică.

ESKSPEDIŢIÓ.

Petrecerea flamurilor a unoru ambasadori din Konstantinonol a tsphsrat Europa întregă. Se au judekatu lukrurile dsue vele ce nedem în jurnale. Ău Pamfu kapele n'a emit din gură lui de mult mi kapele au ţiitmte ziuele sîpeine, aîtsadă-se' numai la konstipioşii sui, ap kpede de sigur kă nivi odată n'a fost în lume mai mare înţinute, mai multă înfrigure, mai deulinu adoptuire kiap, ka akum.

Ţine în adevăp m'ap putea înkinui kă 7 împrapşii sunt în lunte kpuvene nentpu noi, mi kă o negie de 5 milioane este în ajutoi d'a apovedi în adevepea unop deuzitagi kapii au o otrăpi despre niaga saŭ monetea lop? Ţine m'ap putea înkinui, kă neste negiu asemu să apovedeam în peupganisapea întregă a ţiitalop lemnilop nonstpe, în adevepea deuzitagilop kapii aă a vota zubi okii Europei întregi m'a lukpa nostu în o konstitagie întregă de kape deurnadă, kum am zis, niaga saŭ acelpea anef negii vatpenii? În kpedinţa kă 'n ajutoi snet nungi mapi am vtzut mai multe fepbepe, mai multe ubuzpi, mai multe konsultăţpi, mai multe apegătpi de kăi în avest ajutu al penauntepii eră a împopulatăţpii nonstpe. Na este însă astfel mi kă vrie-l-alte negii. Oamenii politivi, ziapele, mi togi vetzgenii stadiă, vepveteazu, deshei kestiea nonstpă kape nentpu, kape kontpa kă vea mai deulinu sepiosităte.

Na este astuzi ăivi ua zinpiă, mi 'u nivi o negie, kapele su nu fie mai tot ăliu kă kestiu spinvisuelop Danzpene. În ziapele din spate ve spăimpisu însemnatu o diskolape infokată despre noi întpe ziapele englese Morning-post mi The-Press, opganul ustepnik al d. D'Ispaeli mefal napăităiui Topi. Vei d'ustuzi se sileute a zpsia, kă skobopipea flamurilop velop unpu ambasadopi, kape zive însuni ei, „este de nstzpu a ţiphspa Europa dinţ'un kuvi ptzu la vei-l-alte" este o sneăiipe a ambasadopului Fpunţez. La kape ăpeuse Topi zive „Kestia ăpinvisuelop Danzpene kpeute din zi în zi în întepea mi în imnoptanţa." Vepeteazu a-noi avestu kestie mi-vele întemulate în Kuvi-nătinonole mi 'n Isnui, (noi nu putem năbika avestu deshetepe) kpitiku nsptapea guzepului sus mi sfipmante sikzud, kă „negiu Engleză nă se ua înţse s-ă de pis în avestu împejupape, kă au ua apămi a nedea puntu o aliangă înkegată kă atuta vzage mi atzi de folositoape Engliţepii mi avuti esposcene.

Konstitugionalzi, Hafpis, Sekuisi, Debatele mi ziapisi ofiviaĭ ai Ilpsiei ţpateazu toate avestu kestie tot din puntul de nedepe ai ziapiaiui Topi The-Press, kombatzud kă nstepe ne vele negine Engleseşti mi nemgenti kape sunt kontpa soingei negiei Pomăne m'a ţpahtzăiui de la Ilopis.

A doua kestie mape în deshtepe este pesbehi din Indii. Ilabliku mai la sale au ctipat dintp'un aptikol minunat al debatelop fpanveze ne kape îi pekomundam vlitoplop nonstpi.

În numepa romunelop seanga 11 Augzst d. d'Ispaeli a întepmelat ne Lopdul Ilalmepston asupa xestiei nţinviuntelop.

În pezunzul său uzuzăi mhinistpu dsue ve în zile-ue xsuinie ouzitoa vele întumulate în Kostantinonole zise ua nsuue împuzetui Fpanveziop a zizăa ne Pezina, în zunfoţignele ue asupa în Osbopa s'a „otupat ua alegepile din Moldova nop „ţi deslingute, mi ua nău apovedu în alegepei „noi dane listelp de alegătopi ponisate.

„Este de xpezut, zbuzgă Lopdul Ilalmepston, „ua Asziţia 'su apămi avestu înnoipe. Asfel ve-„le 6 zitepi pempezentate în Konstantinonol fiind „zăile a vepe alte alegepi au ue mai putem te-„me de zumulinzpi noi.

Kui nentpu mtipile din uzuntpu n'avem mai nimiă a zive; au nedem nici o apeokuzape sepioasă, — în komnopape kă stupem nonstpu de a-stazi — nivi o deshtepe, aiui o adnaape, n'avi epa pe akem nivi o împelupape. Pomunia numai nop-bemte mai kă dinadinsul în nzuvpul 33, 2 Azgzt, despre întumulupile de la Konstantinonol, întp'un aptikol de domna Bozieua, ne kape îi pekomundam Pamfuilop.

K. A. Poseti.

Otzpit a 'nvene nublikapea tzui Ziapiă (Japnal) Dl. E. Grant îmi sponsse „Koskopdie" mi onopabilul meu amik D. Kpegsteskă mzxzit de frumpitele niediri kă kape îsuîă în kapa de muse însă înzi tpeka kondeisi seă ne kape îl apimiă, de mi pohsuosk kă n'am talenta pedaktopilop Koskopdiei mi mai zugin vaka nuplele mi utiinga dipektopalui ei. Însă, tot omul este dintop a'nzi de ţpihăzi seă, sunt ope în kape scentineiele tpebuiesk skimbate, veea ve 'mi însuute 'mi am zită kă noi vepe-o de le algii, koloanele Pamfuzului nop fi deskise tatulop, mi daka au kuget kapei, o înkapa fupă apeqet mi dopinga d'a studia, d'a vepeeta m'a kusta ne'nvetzi bzuzi mi bineie noi fi nobotbe ka ea mapii, avestu au fugzdeuzk kă'l noi zuea.

Kui nentpu kaiea ne kape nop mopge pedaktopii Pamfuzlui fi-au ope o apetindepe aplauz din napte-ne de zum zive kă noi kpedem kă vele ve ziepem mi fikapem în kape de 15 mii, de kund întpepem în apia politiku, not de kezamie despre kaiea ne kape zom mopge mi 's altiop? Dap ope a au mzea zimene zive kă au zeim, zuă ea însteam a ne mzptapisi kpedinţa, eui ku ea au în-zeam loă nuop ne'ngzlegepi din kape nut gîmi însaseli, vepiapi ai'une-opi ofiviapi întpe fpaţi ka avelcami dopingi ai'avecami kpuităţpa, în'ugiunea ludată apegzmui nostpu.

Togi omenii zunt d'o potpiva dap au ui pe-me el. Togi suem avelcami dpuităţpi mi dinoşi, însă ne kape om ape o înzepuinţpe ai'o 'ndemnunape fpeaskă dată în inzemi de fumisăpui lumei. Asfel fiind este lunedepzi kă vei kape înnindika kaetapea mi lukpaţea zuui ou ziiupe skimbările ve ounzi avela epa mezită a ubuzpa kitpe fpaţii sei. Avestu kpeditagu ne fulu a kombate nekzpmui au numai nentpu pe'nipempea mi pe'nzlepea negiei pumzne ei mi nentpa peintpepăipea omului în sovietate în toate kadingele sale; mi tot ăpuzu ne ds însuu ustzzi a ne 'nupka mi noi ne kăi ustingzle ne nop epta, a zunse upin avest ziapiă nemulzsti Pamfu veea ve kpedem kă este bine.

N'am kzuzi nici odată înstele de nepoante mi de nentpi, n'am vepzt skimbapi de omeni sai eape kape apetzvepi de înzi în Pamfuzlui ei ve însuinezze, ve kuzeuzk [illegible]

Falsificarea alegerilor în Moldova

Dacă desfăşurarea evenimentelor din Ţara Romînească se arăta prielnică cauzei Unirii, în Moldova situaţia se înfăţişa deosebit de gravă. Numirea lui Vasile Ghica nu pusese capăt abuzurilor. Arestări, destituiri, presiuni separatiste domină în aceste luni viaţa publică a Moldovei. « Indignaţia s-a făcut generală — se scrie într-un raport al comitetului unionist din Piatra — răbdarea a ajuns în culme » [1].

Dar alegerile erau pentru Vogoride mijlocul de menţinere a separatismului. De aceea, îndemnat de Poartă, de Austria şi Anglia, el a grăbit pregătirile electorale. Dacă Adunarea ad-hoc se pronunţa într-un sens separatist, planurile unioniste din amîndouă ţările erau răsturnate. În vederea realizării scopurilor sale, caimacamul — nepăsător la criticile pe care i le aduseseră majoritatea comisarilor puterilor — conlucra strîns cu Gödel Lannoy, consulul Austriei. Împreună cu un grup de mari boieri reacţionari, ei au pregătit în detaliu acţiunea de falsificare. Alegătorii au fost şterşi în mod masiv din listele electorale, operaţiile de pregătire a alegerilor grăbite într-un mod nejustificat şi în întreaga ţară a fost menţinută o atmosferă de teroare pentru a înspăimînta pe alegători şi a-i determina să nu voteze candidaţii unioniştilor. În primele zile ale lunii iunie, caimacamul avea gata întocmite listele electorale, apreciate între alţii de V. Place, consulul Franţei, ca falsificate într-un mod revoltător. Totodată, la sate, subcîrmuitorii începeau alegeri fictive, silind pe ţărani să desemneze delegaţii doriţi de guvern.

Mişcarea unionistă din Moldova lupta cu energie împotriva terorii lui Vogoride, deşi unii dintre conducătorii ei, din rîndurile boierimii, erau « deprinşi la bătălie cu ciobote de glanţ şi mănuşi albe », după expresia liberalului radical Vasile Mălinescu [2]. S-a proiectat editarea unei foi, s-a lansat un manifest la 10/22 martie 1857, s-a aprobat un raport al lui Kogălniceanu, care cerea comitetului să menţină strînse legături cu poporul şi îndeosebi cu toţi alegătorii. În ciuda terorii, în toată ţara activau comitetele unioniste. Peste tot unioniştii combăteau zvonurile reacţionare lansate de guvern. În Bîrlad s-a cîntat *Hora Unirii* în grădina publică şi poporul a manifestat prin oraş fără ca autorităţile să-i poată stăvili entuziasmul.

Mişcarea unionistă, în ciuda persecuţiilor, era puternică. Întreg poporul era angajat în lupta pentru Unire şi entuziasmul maselor era atît de mare, încît consulul Austriei se temea de izbucnirea unei răscoale. Pretutindeni, în oraşe şi sate, mişcarea pentru Unire îşi dezvăluia tăria şi, masele, neţinînd seama de persecuţii, o susţineau făţiş. Miile de proteste adresate autorităţilor reacţionare dovedeau simţămintele întregului popor. « Protestez dar în contra netrecerei mele în listă ca ţinutaş — scria un locuitor din Vaslui —, protestez în contra alegerilor ce s-ar faci pi baza listelor publicati, protestez în contra urmărilor

---

[1] *Acte şi doc.*, V, p. 25.
[2] V. Mălinescu către D. A. Sturdza, 2/14 martie 1857 (C. Bodea, *op. cit.*).

ce ar provini din asemini alegeri şi diclar, totodată, că nu voi înceta a protesta. . .»[1]. Unioniştii au izbutit să pună mîna pe corespondenţa secretă a caimacamului, a cărei dezvăluire a contribuit la demascarea caracterului trădător şi reacţionar al regimului şi al sprijinitorilor săi dinafară. La începutul lunii iulie, Alexandru Ioan Cuza, viitorul domn, şi-a dat o răsunătoare demisie din funcţia de pîrcălab de Covurlui, în semn de protest împotriva samavolniciilor separatiste la care nu voia să fie asociat[2].

Comitetul Unirii din Iaşi a trimis în mai multe rînduri delegaţi la Bucureşti pentru a protesta pe lîngă Comisia de informare împotriva ilegalităţilor flagrante săvîrşite în Moldova. Fiecare vizită era totodată un prilej de contact între unioniştii din cele două ţări. În preajma alegerilor soseau la Bucureşti nu numai delegaţi ai Comitetului central unionist, ci şi trimişi ai unioniştilor din ţinuturile moldoveneşti. Unioniştii munteni sprijineau prin intervenţiile lor pe lîngă comisari şi prin adeziunea lor la protestaţiile mişcării unioniste moldovene campania împotriva falsificării alegerilor în Moldova. În prima jumătate a lunii iulie a avut loc un banchet într-o grădină din Bucureşti la care au participat, înfrăţiţi, unioniştii din amîndouă ţările, alături de foştii exilaţi.

Acţiunea de falsificare întreprinsă în Moldova de Vogoride n-a rămas fără răsunet pe plan internaţional. La presiunea reprezentanţilor puterilor favorabile Unirii, Poarta fu silită să ordone plecarea comisarului ei de la Iaşi. Acesta uneltea cu separatiştii şi, prin lipsa lui de la Bucureşti, împiedica Comisia de informare să intre efectiv în activitate. Totodată turcii au fost siliţi să accepte o conferinţă a reprezentanţilor puterilor (18/30 mai) în care s-a hotărît aplicarea în Moldova (cu excepţia unor cazuri specifice) a deslușirilor electorale cerute comisiei puterilor de caimacamul Ţării Romîneşti, hotărîre ce va fi sabotată de Vogoride.

La 18/30 mai 1857 au început şedinţele de lucru ale Comisiei de informare din Principate. Cu toată opoziţia comisarilor Turciei şi Austriei, comisia a acceptat să ia cunoştinţă, cu titlu informativ, de plîngerile repetate ale unioniştilor moldoveni. Ea a discutat situaţia din Moldova, a redactat un memoriu privind interpretarea firmanului pentru convocarea Adunărilor ad-hoc, a luat act de numeroasele plîngeri; totuşi, în general, activitatea ei a fost sterilă. Comisia nu a fost în stare, date fiind şi divergenţele membrilor ei, care reflectau însăşi poziţia diferită a puterilor garante, să ia măsuri concrete pentru îndreptarea situaţiei din Moldova, deşi şedinţele ei erau lungi şi furtunoase. Luările de poziţie ale lui Basily, comisarul Rusiei, Richthofen, comisarul Prusiei, Talleyrand şi Benzi pentru asigurarea libertăţii de exprimare a poporului în problema Unirii se loveau necontenit de îndărătnica rea-credinţă a celorlalţi trei comisari.

Faţă de evoluţia îngrijorătoare a evenimentelor din Moldova, reprezentanţii de la Constantinopol ai puterilor favorabile Unirii au trecut la acţiuni hotărîte.

[1] *Doc. U. Pr.*, I, doc. nr. 116.
[2] *Acte şi doc.*, V, p. 47—48.

La 13/25 iunie, cele patru puteri notificau Turciei că o considerau direct răspunzătoare de acțiunea de falsificare. Apoi, la 26 iunie/8 iulie, ele au obținut amînarea alegerilor din Moldova cu 15 zile, în vederea revizuirii listelor electorale. Dar Stratford de Redcliffe, ambasadorul Angliei, a silit Poarta să reducă acest termen la o săptămînă, împiedicînd astfel remedierea situației.

Nepăsătoare față de protestul unanim al unui întreg popor, ca și față de faptul că uneltirile ei erau dezvăluite pe plan internațional, reacțiunea separatistă din Moldova a ținut alegerile începînd de la 7/19 iulie. Deși caimacamul a căutat să o împiedice, partida națională s-a abținut de la vot. Orașele au fost străbătute de patrule, alegătorii duși cu forța la vot, teroarea domnind în întreaga țară. Dar, în ciuda uneltirilor separatiste, poporul și-a spus cuvîntul. La 12/24 iulie, Place raporta la Paris « abținerea generală » a alegătorilor.

Înfruntînd teroarea, clăcașii și răzeșii au executat consemnul de abținere. « Răzeșii — scria un fruntaș unionist moldovean — se abținură în majoritate și chiar satele... ». Delegații țăranilor clăcași din Tecuci au dat o declarație prin care au respins candidatul care le fusese impus și s-au declarat pentru Unire, cei din Tutova au protestat și au cerut Unirea « înainte de toate », iar la Vaslui opunerea țăranilor clăcași la manevrele separatiste ale cîrmuitorului a fost atît de vie, încît autoritățile au fost silite să izgonească pe săteni cu forța armată din localul cîrmuirii și chiar din oraș. În sudul Moldovei, țăranii din ocolul Prutului « voiau — potrivit unui document al vremii — să vină la Galați să spună că vor Unirea și că toți vor să fie deputați » [1]. În unele locuri, unde, cu toată falsificarea listelor electorale, unioniștii păstraseră majoritatea, ei și-au ales candidații. În Putna, țăranii clăcași au ales pe Ioan Roată.

În ansamblu, alegerile din iulie 1857 reprezintă o grosolană falsificare. Dar uneltirilor reacționare le stătea în față voința unui popor hotărît să învingă. În amîndouă țările și îndeosebi în Moldova falsificarea a fost întîmpinată prin acțiuni de protest la care au participat mii de oameni. Autoritățile căimăcămești erau nevoite să recunoască că « locuitorii ar umbla în dreapta și în stînga » și că se constata « neliniștirea unora din locuitorii prințipatului » [2]. Starea de tensiune a determinat pînă și pe unii dintre deputații aleși cu sprijinul autorităților caimacamului Vogoride să renunțe la mandatele pe care le obținuseră în mod fraudulos [3]. Puternicele frămîntări ale maselor moldovene au silit puterile să ia în considerare situația deosebit de gravă creată în Moldova. De altfel, frămîntările maselor din Principate se propagau și în Transilvania, îngrijorînd Austria. În 1857, un raport confidențial al poliției austriece relata influența exercitată în Transilvania de mișcarea unionistă din Principate, ca și zdruncinarea atașamentului romînilor din Transilvania către Austria. Ea se temea nu numai de zădărnicirea planurilor sale expansioniste spre gurile Dunării și

[1] *Doc. U. Pr.*, I, doc. nr. 159.
[2] *Ibidem*, doc. nr. 172 și 173.
[3] *Ibidem*, doc. nr. 174.

Marea Neagră, ci chiar de primejduirea «integrității» ei. De o parte și de alta a Munților Carpați poporul romîn lupta pentru viitoarea desăvîrșire a statului național prin unirea celor trei mari provincii istorice românești, nu numai a Moldovei și Țării Românești.

Anularea alegerilor din Moldova

Dînd curs uriașei mișcări de protest din Principate, puterile favorabile Unirii, în frunte cu Franța și Rusia, au cerut anularea alegerilor. Comisarul rus Basily declara colegilor săi că, «dacă nu este înțelegere, vor fi bubuituri de tun»[1], iar lui Thouvenel i se ordonă să dovedească energie și să părăsească Constantinopolul în cazul refuzului Porții de a casa alegerile. Cea mai înverșunată susținătoare a alegerilor falsificate era diplomația habsburgică, deoarece Austria se temea că n-ar mai fi putut păstra Transilvania dacă se înfăptuia Unirea Principatelor Române dunărene. Consulul Austriei din Iași plănui grabnica convocare a Divanului falsificat, chiar și fără consimțămîntul Porții[2], care putea fi supusă presiunii puterilor favorabile Unirii, dar desfășurarea evenimentelor a împiedicat traducerea în viață a acestei noi uneltiri. La 18/30 iulie, Poarta a propus amînarea convocării Adunării și întrunirea unei conferințe a puterilor la Paris, concesie apreciată de Thouvenel drept derizorie. În timp ce consulii puterilor protestatare aduceau la cunoștința caimacamului refuzul lor de a recunoaște Adunarea ad-hoc, puterile ostile Unirii preconizau încetarea activității Comisiei de informare și chiar renunțarea la convocarea Adunării ad-hoc, propunere respinsă de Franța la sugestia lui Gorceakov. Din Iași, Gödel Lannoy își exprima teama că vor izbucni răscoale, unioniștii intenționînd să ridice masele la luptă.

Notele categorice ale celor patru puteri au dus la înlăturarea marelui vizir Reșid-pașa și a ministrului de Externe Ghalib-pașa. Ali-pașa, noul ministru de Externe, propunea la 23 iulie/4 august o anchetă în urma căreia alegerile din Moldova să fie anulate, în cazul dovedirii falsului. În ziua următoare, cele patru puteri, considerînd răspunsul Porții nesatisfăcător, au rupt legăturile diplomatice cu Turcia.

Ascuțirea relațiilor dintre marile puteri în legătură cu anularea alegerilor falsificate a dat prilej lui Marx să scoată în evidență că marile puteri urmăreau în politica lor față de Principate realizarea scopurilor lor expansioniste și nicidecum sprijinirea luptei poporului romîn. Marx sublinia că «Poporul romîn nu este decît un simplu pretext și nici nu este luat în seamă»[3].

Tensiunea internațională era gravă; se întrevedea posibilitatea izbucnirii unui conflict. Dar, deși Palmerston, primul ministru al Angliei, declara că era

---

[1] T. W. Riker, *Cum s-a înfăptuit Romînia*, București, 1944, p. 157—158.
[2] *Doc. U. Pr.*, II, p. 177—179.
[3] K. Marx, *Problema orientală*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 12, Ed. politică, București, 1962, p. 258.

gata pentru orice eventualitate, Anglia se găsea stînjenită de marea răscoală care se desfăşura în India, iar Napoleon al III-lea, exponent al intereselor burgheziei franceze, nu era dornic de un război pentru apărarea intereselor Principatelor. Ca să aplaneze diferendul, s-a deplasat la Osborne, în ziua de 25 iulie/6 august, spre a se întîlni cu regina Victoria şi cu miniştrii englezi. Negocierile s-au încheiat la 28 iulie/9 august. Anglia accepta anularea alegerilor, în schimb Napoleon al III-lea renunţa la Unirea deplină, mulţumindu-se ca Principatele să fie dotate cu « instituţiuni organice similare » [1]. P. Kiselev, ambasadorul Rusiei la Paris, arăta că Napoleon, temîndu-se de republica roşie, preţuia mai mult decît orice alianţa cu Anglia. Poporul romîn nu va ţine însă în seamă tîrgul secret al celor două mari puteri, desfăşurîndu-şi mai departe, pînă la izbîndă, lupta pentru înfăptuirea Unirii. De altfel, este drept că Franţa socotea şi după Osborne aşa-zisa Unire administrativă pe care o acceptase drept un preludiu al Unirii desăvîrşite. Dar consecventă pe poziţia susţinerii Unirii depline nu se va arăta în lunile următoare decît Rusia.

Alegerile din Moldova au fost anulate, în urma ordinului pe care Ali-paşa l-a trimis telegrafic lui Vogoride, la 12/24 august. Peste şase zile, un ofis anunţa noile alegeri [2], iar Vasile Ghica fu destituit de la conducerea Ministerului din Lăuntru. Caimacamul era nevoit să nu se mai opună puternicului curent unionist. Listele electorale au fost revizuite într-un mod larg.

Alegerea şi constituirea Adunărilor ad-hoc

Noile alegeri din Moldova au avut loc într-o atmosferă de puternic entuziasm al maselor. La sate, ţăranii mergeau la alegeri plini de bucurie. Unioniştii au învins pretutindeni cu o mare majoritate. Începînd de la 7/19 septembrie au avut loc şi în Ţara Romînească alegerile, care s-au desfăşurat în aceeaşi atmosferă şi cu aceleaşi rezultate. În preajma deschiderii Adunărilor ad-hoc, în ciuda unei noi note turceşti, prin care Poarta îşi manifesta iarăşi rezervele faţă de Unire, mişcarea unionistă din Ţara Romînească şi Moldova era stăpînă pe situaţie. Lupta maselor şi curajul conducătorilor lor dăduseră depline roade. În Adunarea ad-hoc a Moldovei, ca şi în cea a Ţării Romîneşti, fuseseră aleşi toţi fruntaşii unionişti; dintre aceştia nu lipseau în Moldova M. Kogălniceanu, Vasile Mălinescu, Costache Negri, Alexandru I. Cuza, Anastase Panu, iar în Ţara Romînească foştii exilaţi din 1848, în frunte cu C. A. Rosetti, Şt. şi N. Golescu, A. G. Golescu, Chr. Tell, G. Magheru etc. În cele două Adunări erau de asemenea alese figuri reprezentative ale ţărănimii ca Ioan Roată, Tănase Constantin, Mircea Mălăeru şi Gheorghe Lupescu.

Compoziţia socială a Adunărilor ad-hoc, deşi unionistă, era însă departe de a reflecta proporţional diferitele clase ale societăţii romîne. În amîndouă Adunările, moşierimea avea majoritatea, mai ales că ei i se alăturau cea mai

[1] T. W. Riker, *op. cit.*, p. 174.
[2] *Acte şi doc.*, V, p. 534.

mare parte dintre reprezentanții clerului, precum și candidații al căror succes fusese asigurat în Țara Romînească de caimacamul Alexandru Ghica. Elementele liberal-democrate și liberal-radicale — care reprezentau, în general, interesele burgheziei și în parte pe cele ale maselor populare — erau în minoritate; dar, mulțumită sprijinului larg pe care-l aveau din partea maselor, ele au reușit să-și impună deseori punctul de vedere în cursul dezbaterilor. Faptul că burghezia tindea spre înțelegere cu moșierimea a grevat asupra dezbaterilor Adunărilor ad-hoc, împiedicînd radicalizarea lor și îndeosebi adoptarea unei soluții juste — în limitele dezvoltării social-economice a țării — în problema agrară. Deputații țărani, care se situau pe poziția cea mai înaintată, nu aveau numeric nici un sfert dintre mandatele fiecărei Adunări.

Grupările politice din Adunările ad-hoc existente în întreaga perioadă a formării statului național erau următoarele: conservatorii, conservatorii moderați și liberalii de diverse nuanțe (moderați, democrați, radicali). Liberalii și parte dintre conservatorii moderați activau în cadrul partidei naționale de compoziție eterogenă, a cărei unitate era dată numai de lupta comună pentru Unire. Conservatorii, reacționari, ostili progresului, în Moldova fățiș separatiști, reprezentau interesele marii boierimi. Ca și conservatorii moderați, care acceptau să facă unele concesii burgheziei, dar voiau să păstreze boierimii poziția predominantă, erau ostili rezolvării problemei agrare prin împroprietărire. Liberalii reprezentau îndeosebi interesele burgheziei și ale boierimii liberale îmburghezite. Vorbind despre seniorii feudali maghiari producători de cereale-marfă — în aceeași situație se găseau o bună parte dintre boierii din Moldova și Țara Romînească — Engels arăta în 1847 că ei « se manifestă în parlament ca burghezi » [1]. Liberalii democrați și radicali reprezentau, în mod limitat, și interesele maselor populare. Liberalii militau pentru reorganizarea statului pe baze burgheze și pentru libertățile democratice, libertăți care conveneau burgheziei și care sînt o « consecință necesară a *liberei concurențe* » [2]. Deși grupările liberale se pronunțau pentru împroprietărire, deoarece interesele lor cereau « apariția unei clase de țărani liberi, de care burghezia are pretutindeni nevoie » [3], totodată ele erau stăpînite de « frica burgheză de a încălca cumva în mod revoluționar vreuna din formele de proprietate » [4]. Din dorința de a apăra proprietatea privată asupra mijloacelor de producție în general, burghezia liberală, deși se pronunța pentru împroprietărirea țăranilor, susținea totodată menținerea marii proprietăți moșierești.

Liberalii moderați, reprezentînd îndeosebi moșierimea mijlocie, se temeau de mase, în special de cele țărănești, ale căror revendicări nu voiau să le satisfacă

---

[1] F. Engels, *Mișcările din 1847*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 4, Ed. politică, București, 1958, p. 509.

[2] K. Marx, *Burghezia și contrarevoluția* în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 6, Ed. politică, București, 1959, p. 114.

[3] F. Engels, *op. cit.*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 4, p. 509.

[4] K. Marx, *Burghezia și contrarevoluția*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 6, Ed. politică, București, 1959, p. 134.

decît în mică măsură. Celelalte două grupări liberale — în condițiile inexistenței proletariatului ca o clasă independentă — aveau o bază de mase puternică. Dacă liberalii democrați își căutau sprijinul îndeosebi în masele țărănești, situîndu-se, între liberali, pe poziția cea mai înaintată în privința rezolvării problemei agrare, liberalii radicali se orientau spre burghezia mijlocie și mică și spre mica moșierime îmburghezită, căutînd a folosi însă și muncitorimea în formare. Problemele dominante ale programului lor erau constituirea statului național și organizarea statului și a societății pe baze burgheze, lupta pentru libertăți democratice. În schimb, ei — spre deosebire de liberalii democrați — nu dădeau importanță problemei țărănești. Tot astfel, radicalii englezi, « pătură inferioară a burgheziei » [1], al căror program se limita la lupta pentru desființarea legii cerealelor și pentru liber schimbism, ca și pentru lărgirea dreptului de vot, se opuseseră asociației agrare preconizate de cartiști, care tindea la împărțirea marilor proprietăți funciare din Anglia între muncitorii agricoli [2].

În anii luptei pentru Unire, liberalii radicali munteni, în frunte cu C. A. Rosetti, ca și liberalii democrați moldoveni, conduși îndeosebi de M. Kogălniceanu, au avut ca trăsătură pozitivă faptul că au făcut apel la mase, organizîndu-le acțiunile. Un contemporan scria despre cei dintîi că « turburau societatea », apelînd la « poporul din clasele inferioare, tabaci și alți meseriași din București și de prin prejur » [3]. Profesînd un program avansat de revendicări, limitat însă în privința chestiunii agrare, ei au reușit, în mod firesc, să strîngă masele în jurul lor. Puterea grupării liberal-radicale stătea tocmai în această mișcare de mase pe care ea a reușit s-o antreneze prin lozincile și programele democratice pe care le enunța. Burghezia mijlocie, numeroase elemente ale moșierimii mici și mai ales masele orășenești au dat întregul sprijin conducătorilor acestei grupări. Dar, deși militau împotriva rînduielilor feudale, pentru drepturi și libertăți burghezo-democratice, aceștia au căutat să canalizeze avîntul revoluționar al maselor orășenești și țărănești, să-l utilizeze în folosul burgheziei și să limiteze dorința de dreptate socială doar la lupta împotriva privilegiilor boierești, și aceasta nedusă pînă la capăt. Deseori s-a putut remarca în cursul activității lor o discordanță între programul și lozincile lor radicale și activitatea lor practică, întrucît, de fapt, ei reprezentau interesele burgheziei și nu pe ale maselor. Liberalii radicali au fost determinați la această atitudine și de faptul că în compoziția lor intra, pe lîngă reprezentanți ai burgheziei mici și mijlocii și ai maselor orășenești, și o fracțiune a moșierimii liberale, condusă de I. C. Brătianu, care îi împingea spre înțelegere cu moșierimea.

---

[1] [F. Engels], *Scrisori din Londra*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, ed. a II-a, vol. 1, Ed. politică, București, 1960, p. 511.

[2] F. Engels, *Programul agrar al cartiștilor*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 4, p. 384.

[3] Em. Chinezu, *Adevărul asupra căderei ministerului Brătianu sau liberalismul și istoria lui în Romînia*, București, 1871, p. 313.

De altfel, încă din 1848, cele două clase posedante, în ansamblu, tindeau spre înţelegere. O mare parte a burgheziei era legată de moşierime prin interese economice comune. Menţinerea marii proprietăţi moşiereşti era susţinută nu numai de stăpînii de moşii, ci şi de burghezii mari arendaşi, de comercianţii interesaţi în desfacerea produselor agricole, de cămătarii deţinători ai ipotecilor asupra moşiilor. Unele interese economice comune şi teama de lupta maselor împingeau cele două clase posedante spre înţelegere în problema agrară în dauna celor dintîi. Divergenţele existau între cele două clase nu în jurul marii proprietăţi funciare, asupra menţinerii căreia ele erau de acord, ci în jurul împroprietăririi ţăranilor cu micile loturi pe care le aveau în folosinţă, împroprietărire respinsă de boierimea conservatoare, care voia să limiteze reforma doar la desfiinţarea servituţiilor feudale. Cu toată lupta care s-a dat în Adunările ad-hoc între deputaţii liberali şi cei conservatori, cei dintîi bucurîndu-se şi de sprijinul deputaţilor ţărani, aceste adunări au fost o nouă etapă pe drumul spre compromisul care era în curs de închegare între burghezie şi moşierime şi care anunţa regimul burghezo-moşieresc.

Adunările ad-hoc din Moldova şi Ţara Romînească şi-au început activitatea prima la 22 septembrie/4 octombrie 1857 şi cea de-a doua la 30 septembrie/12 octombrie 1857. La deschiderea Adunării din Moldova, poporul a salutat cu bucurie pe deputaţii pontaşi, iar la Bucureşti, neţinînd seama de ploaie, o mare mulţime s-a strîns în preajma Adunării. Masele se arătau hotărîte de a da tot sprijinul deputaţilor patrioţi.

Cînd s-a ajuns la alegerea biroului Adunării ad-hoc de la Iaşi, în acesta au fost desemnaţi membri ai Comitetului central al Unirii: Anastase Panu, Constantin Hurmuzaki, Constantin Rolla, Dimitrie Ralet şi Petre Mavrogheni. Vicepreşedinte a fost ales fruntaşul unionist Costache Negri; Kogălniceanu, şi el membru al Comitetului, se ţinea în umbră, pentru a nu înspăimînta pe deputaţii boieri, care-l ştiau partizan al împroprietăririi ţăranilor. Dar în cursul dezbaterilor el s-a dovedit un „factotum", potrivit justei aprecieri a lui Ion Ionescu de la Brad [1].

La Bucureşti, conducerea Adunării a fost aleasă numai dintre membrii aripii stîngi a partidei naţionale. Alături de vicepreşedintele Nicolae Golescu, au fost desemnaţi secretari C. A. Rosetti, Ştefan Golescu, Sc. Turnavitu, C. A. Creţulescu şi D. Brătianu. Tendinţa liberal-radicală a Adunării de la Bucureşti a fost pusă în evidenţă în primele şedinţe, cînd foştii domni Ştirbei şi Bibescu, acum deputaţi, îşi vedeau respinse toate propunerile, chiar şi în chestiuni mărunte de regulament. După votarea Unirii a început însă să se remarce o regrupare a forţelor din Adunare în sensul unei coalizări a conservatorilor şi a conservatorilor moderaţi. Atît la Iaşi, cît şi la Bucureşti, deputaţii membri ai

[1] Victor Slăvescu, *Corespondenţa între Ion Ionescu de la Brad şi Ion Ghica, 1846—1874*, Bucureşti, 1943, p. 160.

Fig. 40. — Solemnitatea deschiderii Adunării ad-hoc a Ţării Romîneşti, litografie de Carol Popp de Szathmary.

partidei naționale țineau ședințe pregătitoare de lucru pentru a da un caracter unitar ședințelor publice.

Votul pentru Unire și dezbaterile Adunărilor ad-hoc

La 7/19 octombrie, C. Hurmuzaki a supus Adunării ad-hoc a Moldovei un proiect de încheiere prin care se adresau mulțumiri puterilor europene. În aceeași ședință, Kogălniceanu prezenta o propunere, ca purtător de cuvînt al partidei naționale, prin care cerea ca autonomia, Unirea — « dorința cea mai mare, cea mai generală » —, prințul străin, neutralitatea și o Adunare legiuitoare, care să reprezinte « interesele nației », precum și garanția colectivă a puterilor, să fie proclamate dorințe fundamentale ale poporului romîn [1]. Hurmuzaki a susținut călduros propunerea, dar reacțiunea separatistă prezentă în Adunare, prin marele boier Alecu Balș și prin locțiitorul de episcop Hermeziu, i s-a opus. Cel dintîi, intitulîndu-se plin de îngîmfare proprietar a 80 000 de fălci, a combătut Unirea printr-o întîmpinare. Într-o cuvîntare de avîntat patriotism, Kogălniceanu l-a înfruntat, ironizîndu-l. Trecîndu-se la vot, 81 de deputați s-au pronunțat pentru Unire, doar cei doi deputați reacționari împotrivindu-se dorinței unanime a poporului. După proclamarea rezultatului se auzeau vii aclamații, urale și strigăte de « Vivat Unirea ! ». La ieșirea deputaților din Adunare au avut loc în preajma acesteia manifestații populare unioniste.

La București, programul unionist fu luat în dezbatere la 8/20 octombrie, propunerea fiind făcută de C. A. Crețulescu. Comisia, numită de Adunare pentru a redacta un raport în care să fie concretizată propunerea, prezentă acest document la 9/21 octombrie. În raport se cerea, în general ca și la Iași, autonomia și neutralitatea, Unirea, prințul străin, guvern constituțional și o singură Adunare care să reprezinte interesele « generale » ale poporului romîn [2]. După citirea documentului, deputații s-au ridicat în picioare, aclamînd. Totodată s-a hotărît dezvoltarea documentului într-un memoriu mai larg. Acest « memorandum », sau « act dezvoltător », a fost luat în dezbaterea Adunării la 25 octombrie/6 noiembrie, prilejuind discuții înverșunate, izvorîte din teama deputaților reacționari pătrunși în Adunarea ad-hoc privind adoptarea unui sistem legislativ opus intereselor lor. Pus la vot la 6/18 noiembrie, memorandul nu fu adoptat în unanimitate, ci doar cu o mare majoritate.

Dacă Adunarea ad-hoc a Țării Romînești n-a trecut la dezbaterea problemelor interne, și în special a celei agrare — deputații liberal-radicali căutînd să amîne rezolvarea acestei probleme în cadrul unei noi Adunări, în care ei să dețină majoritatea —, Adunarea de la Iași a luat în discuție diferitele aspecte ale viitoarei organizări a celor două țări. De asemenea s-a stabilit ca rezultatul dezbaterilor să fie comunicat și Adunării ad-hoc din București

---

[1] *Acte și doc.*, VI, partea I, p. 65—68.
[2] *Ibidem*, VI, partea a II-a, p. 32—35.

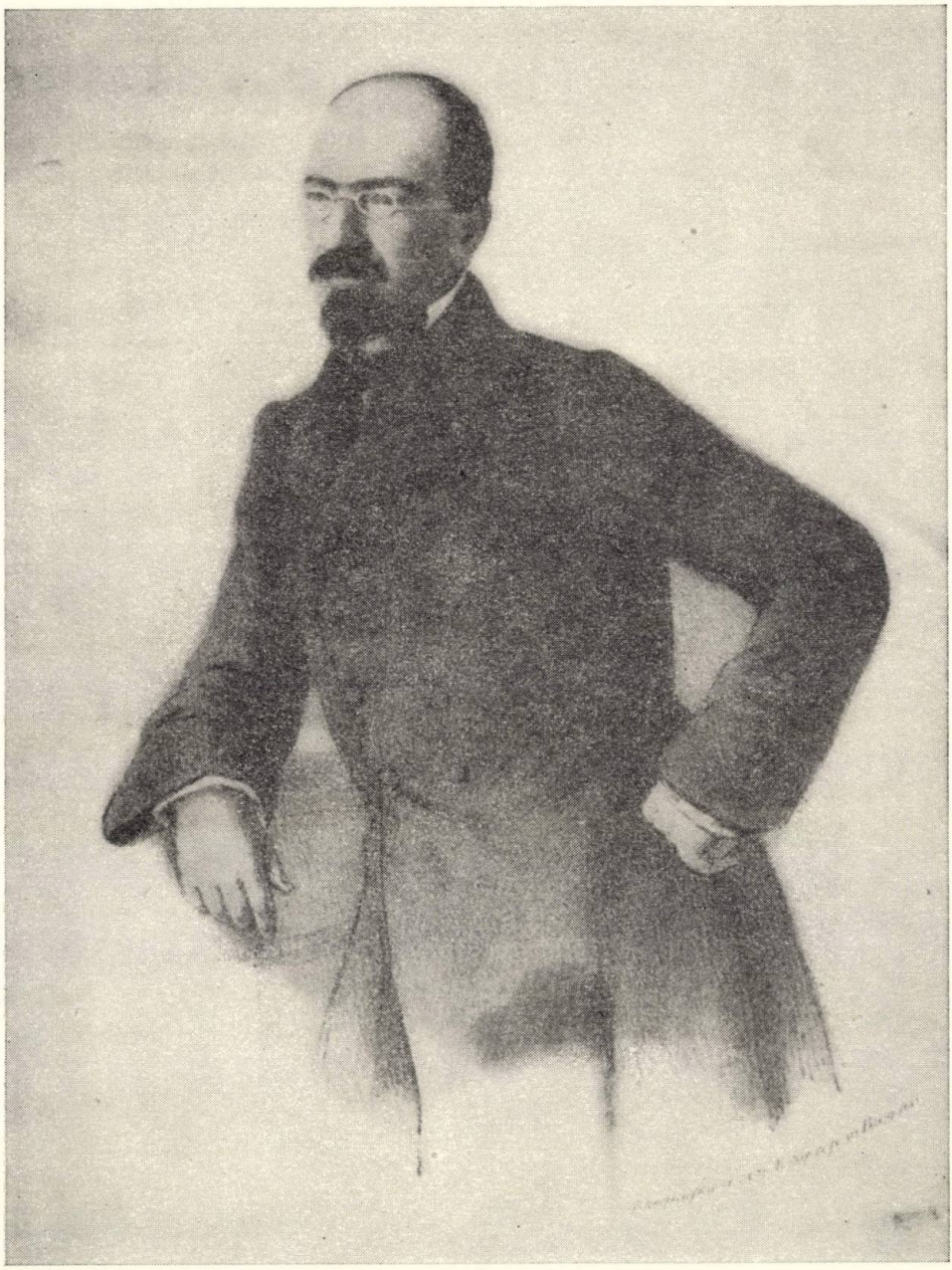

Fig. 41. — Mihail Kogălniceanu (1817—1891), litografie de Sieger.

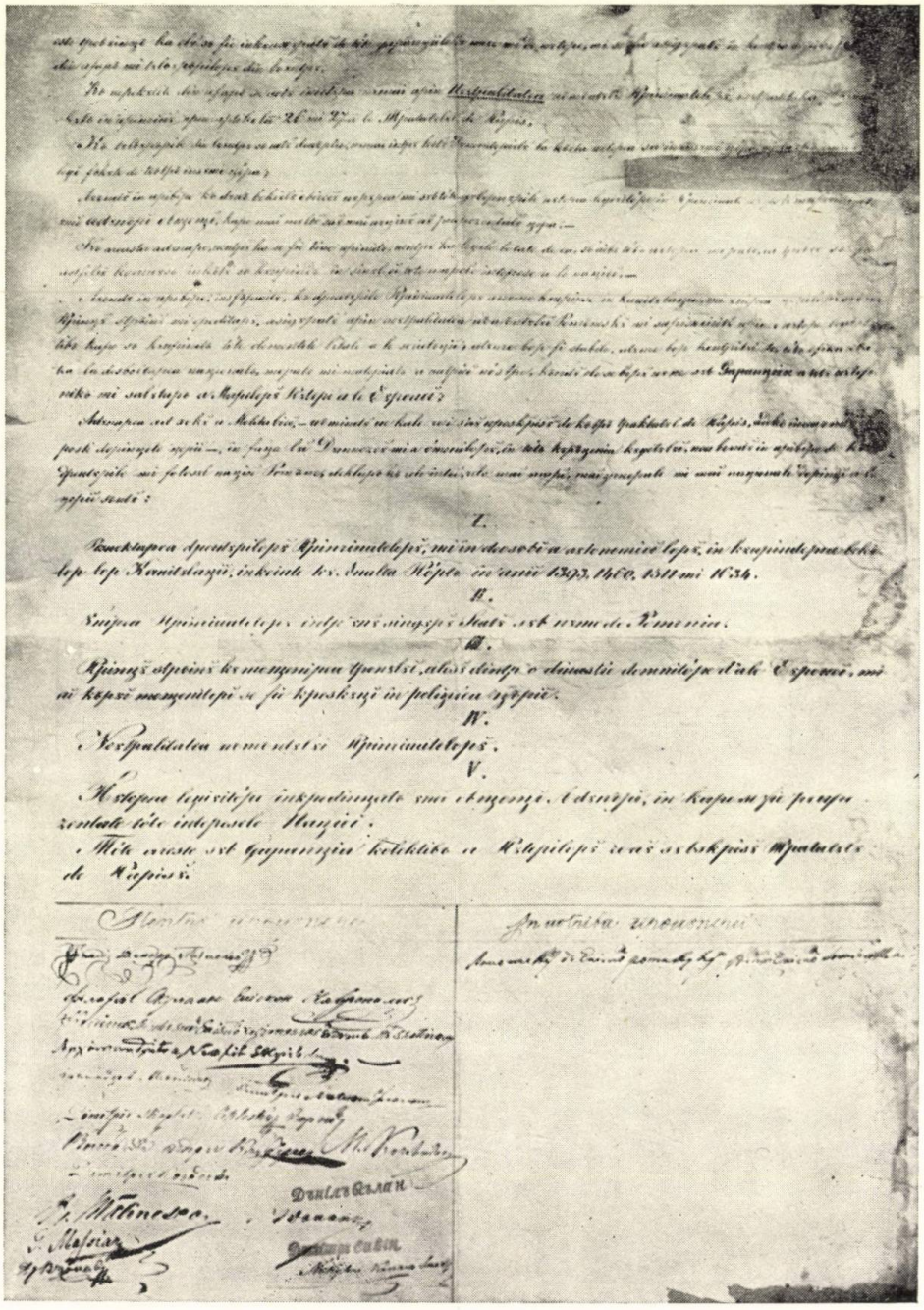

Fig. 42. — Ultima pagină a propunerii pentru Unirea Moldovei şi Ţării Romîneşti citită de M. Kogălniceanu în Adunarea ad-hoc a Moldovei la 7/19 octombrie 1857.

ca o bază pentru viitoarea organizare a Principatelor. De altfel, fruntaşi ai liberalilor radicali munteni acceptau această idee, Şt. Golescu scriind în acest sens unui moldovean [1]. În discuţiile asupra chestiunilor generale s-au luat în dezbatere la Iaşi probleme variate, legate de procesul de constituire a statului naţional burghez: dreptul ţării de a stabili în libertate relaţii comerciale cu alte state, abolirea jurisdicţiei consulare, organizarea puterii armate, în vederea apărării ţări, egalitatea înaintea legii, accesibilitatea în funcţiile statului, aşezarea « dreaptă » şi generală a impozitelor, respectul domiciliului şi al libertăţii individuale, responsabilitatea miniştrilor, libertatea cultelor, organizarea municipalităţilor, instrucţiunea publică etc. Spre deosebire de problema agrară, în privinţa căreia majoritatea Adunării ad-hoc s-a opus găsirii unei soluţii echitabile pentru ţărănime, pentru toate celelalte propuneri luate în dezbatere deputaţii s-au pronunţat favorabil cu o majoritate mai mare sau mai mică. Chiar şi marii boieri conservatori pătrunşi în Adunare nu se puteau împotrivi procesului de constituire a statului naţional burghez în plină desfăşurare.

Deşi Adunarea ad-hoc de la Bucureşti n-a luat în discuţie problemele de organizare internă, dezbaterile au căpătat aici un caracter mai ascuţit după adoptarea actului dezvoltător. Ele oglindeau teama vădită a deputaţilor conservatori şi chiar a conservatorilor moderaţi, partizani ai caimacamului Ghica, care conlucraseră un timp cu gruparea liberal-radicală şi cu deputaţii ţărani, faţă de o luare în dezbatere a problemelor interne. Exprimînd teama conservatorilor, Dimitrie Ghica a propus la 18/30 noiembrie ca Adunarea să declare formal că nu va intra în dezbaterea altor probleme în afara celor cuprinse în programul unionist. El a fost combătut, liberal-radicalii încercînd să rezerve dreptul Adunării pentru dezbateri ulterioare. De fapt, nici ei nu doreau discutarea problemelor interne, dar voiau să se adopte un proiect de lege electorală care să le asigure supremaţia în viitoarea Adunare constituantă sau legislativă [2]. Şi Adunarea de la Iaşi a cerut în ultima ei şedinţă ca cele două Adunări ad-hoc să fie convocate laolaltă, după acceptarea programului unionist de către puteri, spre a elabora o lege electorală comună.

Adunarea de la Iaşi a ţinut ultima şedinţă la 21 decembrie 1857/2 ianuarie 1858, într-o atmosferă de relativă înţelegere, în timp ce în Adunarea ad-hoc de la Bucureşti divergenţele erau acum mai vii. Acest lucru a fost oglindit în mica majoritate (44 faţă de 38) pe care a dobîndit-o, în ultima şedinţă din 10/22 decembrie, raportul — care oglindea poziţia grupării liberal-radicale şi a deputaţilor ţărani — prin care se propunea prorogarea lucrărilor pînă la 20 ianuarie/1 februarie 1858 şi nu prorogarea nedefinită, dorită de conservatori în aşteptarea firmanului de dizolvare din partea Porţii. O încercare de ultimă oră a grupărilor conservatoare şi conservatoare moderată de a anula printr-un

[1] Scrisoare din 25 oct. / 6 noiembrie 1857 (Muzeul Unirii din Iaşi).
[2] *Doc. U. Pr.*, I, doc. nr. 783, 789, 790 şi 791.

nou vot raportul adoptat a fost împiedicată prin imediata retragere din sală a susținătorilor celui dintîi punct de vedere.

Cele două Adunări ad-hoc și-au încheiat activitatea cu unele realizări. Votul pentru Unire pe care l-au dat ambele Adunări a avut o deosebită însemnătate în desfășurarea ulterioară a luptei unioniste; de asemenea a fost pozitivă luarea în discuția Adunării ad-hoc de la Iași a unui însemnat număr de probleme privind organizarea internă. Nerezolvarea problemei agrare în nici una dintre Adunări — într-una de la început prin neluarea ei în dezbatere, iar în cealaltă prin neputința de a se forma o majoritate pentru singura soluție echitabilă în condițiile date, aceea a împroprietăririi — constituie însă fundamentala trăsătură negativă a dezbaterilor acestor Adunări. Dominate de partida națională, formație politică largă de compoziție eterogenă, în care intrau țărani, dar și boieri conservatori moderați, și avînd un număr prea restrîns de deputați țărani, deputați liberal-democrați sau liberal-radicali care să poată domina în totul discuțiile, Adunările ad-hoc n-au fost în stare să rezolve temeinic decît marea problemă a Unirii, limitîndu-i aspectele ei sociale, iar Adunarea de la Iași a exprimat — de pe poziții burgheze — bazele de organizare viitoare ale statului național. Dezbaterile Adunărilor ad-hoc au marcat o nouă etapă pe drumul înțelegerii dintre burghezie și moșierime. Semnificativ este faptul că Titu Maiorescu, unul dintre corifeii regimului burghezo-moșieresc din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și din primele decenii ale secolului al XX-lea, socotea punctele fundamentale formulate de Adunările ad-hoc drept « izvorul politicei romîne » [1]. În anii următori, în ciuda divergențelor, cele două clase își vor urma procesul de apropiere, care va duce în mai puțin de un deceniu la instaurarea regimului burghezo-moșieresc.

Tratînd lupta pentru Unire din perioada Adunărilor ad-hoc, istoriografia burgheză a dat o importanță exagerată factorilor externi. D. A. Sturdza, de exemplu, subsuma cu totul evenimentele interne evoluției celor externe [2]. De asemenea, toți istoricii burghezi n-au dat rolului maselor importanța cuvenită. N. Iorga socotea între « factorii cei mai harnici » ai luptei unioniste boieroaicele moldovene [3]; el menționa doar jertfele aduse de popor în lupta pentru formarea statului național dar nu arăta rolul hotărîtor avut de mase în determinarea evoluției evenimentelor.

Problema agrară și Adunările ad-hoc

Adunările ad-hoc, datorită compoziției lor de clasă, n-au rezolvat problema agrară, deși această chestiune era cheia tuturor transformărilor. Dacă boierimea era dispusă să renunțe la clacă, ea se opunea cu înverșunare să dea pămînt țărănimii.

[1] Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a Romîniei (1866—1900)*, București, 1925, p. 41—42.

[2] D. A. Sturdza, *Însemnătatea Divanurilor ad-hoc din Iași și București în istoria renașterii Romîniei*, în *An. Ac. Rom.*, seria a II-a, t. XXXIII (1910—1911), *Mem. Secț. Ist.*, p. 301.

[3] N. Iorga, *Istoria romînilor*, vol. IX, București, 1938, p. 309.

Faptul că puterile garante erau îngrijorate de primejdia izbucnirii unor frămîntări sociale favoriza uneltirile reacțiunii boierești interne, stînjenind, pe de altă parte, cuprinderea pe deplin a maselor țărănești în mișcarea unionistă și lansarea fățișă a unor lozinci corespunzătoare intereselor și dorințelor acesteia.

După adoptarea firmanului pentru convocarea Adunărilor ad-hoc, majoritatea absolută de reprezentare dată moșierimii a pecetluit posibilitatea de rezolvare într-un sens mai apropiat de interesele țărănimii a chestiunii agrare. Cei 14 sau 17 țărani, susținuți de cîțiva deputați progresiști nu puteau face față în Adunări majorității boierești și reprezentanților burgheziei hotărîți să colaboreze cu boierimea. Cu toate acestea, propaganda unionistă a trezit la luptă masele țărănești, cărora li s-a făgăduit rezolvarea dorințelor lor. Aceasta explică în parte entuziasmul țărănimii pentru cauza Unirii.

Gata de luptă pentru a-și cuceri o viață mai bună și conștientă de drepturile ei, țărănimea și-a trimis reprezentanți în Adunările ad-hoc, nădăjduind că acestea se vor arăta dispuse să-i susțină revendicările. Dar, încă în primăvară, partida națională din amîndouă țările își limitase programul agrar. Interesele de clasă ale burgheziei și moșierimii liberale cereau menținerea înțelegerii cu marea moșierime, ceea ce a dus la sacrificarea intereselor țărănimii. În februarie, ca și în martie, la Iași, în martie și în lunile următoare la București, s-a proclamat în repetate rînduri de către Comitetele centrale ale Unirii lozinca apărării proprietății. Burghezia liberală, care la 1848 pusese în programul său împroprietărirea țăranilor, se pronunța acum pentru apărarea proprietății. Ea înțelegea, prin aceasta, așa cum îi convenea, proprietatea de tip burghez, către care tindeau, acceptînd revendicarea țărănească a desființării servituților feudale, și boierii cu condiția ca ei să-și însușească cu această ocazie și loturile țăranilor. Sub influența elementelor conservatoare-moderate din comitetele unioniste s-a limitat propaganda unionistă la sate.

După ce Adunările ad-hoc și-au exprimat votul de Unire, deputații țărani au ridicat revendicările lor. Pentru aceasta, deputatul țăran Gh. Lupescu a folosit dezbaterea în jurul actului dezvoltător și a depus un amendament în Adunarea ad-hoc a Țării Romînești prin care cerea ca țăranii să-și aibă reprezentanți în viitoarea Adunare. Amendamentul a fost combătut de Dimitrie Ghica, de Chr. Tell și de alți deputați și susținut de Al. Petrescu și Gr. Ioranu, deputați liberal-radicali. Pînă la urmă, amendamentul a căzut în urma unei intervenții a lui I. C. Brătianu, el însuși moșier care a denumit « mîrșav » pe cel ce ar fi alcătuit pentru Lupescu un asemenea amendament. Pentru a menține colaborarea burgheziei cu moșierimea, majoritatea liberal-radicalilor n-a susținut, ba chiar a combătut cauza țăranilor. Mai tîrziu, la 7/19 decembrie, glasul lui Tănase Constantin, un alt deputat țăran, s-a auzit la tribuna Adunării muntene. El a citit o moțiune în care repeta dorința țăranilor de a participa la viitoarele Adunări. În acest document, reprezentantul țărănimii clăcașe vorbea de « durerosul șir de sugru-

mătoare suferinţe în care ne-am chinuit şi ne chinuim încă noi ţăranii romîni plugari », ca şi de « omorîtoarea împilare », critica Regulamentul organic, « care ne-a strivit şi ne striveşte de moarte » şi faptul că toate legile « s-au făcut tot fără de noi şi în paguba noastră » [1]. Dar iarăşi glasul răsuna în pustiu. Pe cînd conservatorii şi liberalii moderaţi se opuneau acestei dorinţe, care lovea în interesul lor, liberal-radicalii erau preocupaţi să obţină votul majorităţii pentru o prorogare temporară a Adunării.

În Moldova, deputaţii pontaşi au depus o jalbă, adevărat monument literar, în care-şi descriau suferinţele şi cereau dîrzi îndreptarea situaţiei lor, îndeosebi prin desfiinţarea boierescului şi împroprietărire. « ... Pînă în ziua de astăzi — se scria în jalbă — toate sarcinile cele mai grele numai asupra noastră au fost puse şi noi mai nici de unele bunuri ale ţării nu ne-am îndulcit, iar alţii, fără să fie supuşi la nici o povară, de toată mana ţării s-au bucurat; cîtu-i Dunărea de mare şi de largă curge rîul sudorilor noastre, se duce peste mări şi peste hotare, acolo se preface în rîuri de aur şi de argint şi curg iarăşi înapoi de se revarsă în ţeara noastră, iar noi nici rînduială, nici dreptate nu am avut ». Ţăranii mai cereau în jalba lor ca « săteanul să fie şi el pus în rîndul oamenilor, să nu mai fie ca pînă acum asămăluit cu dobitoacele necuvîntătoare » [2]. Deşi prezentată la 9/21 noiembrie, jalba n-a intrat în discuţie decît la 18/30 decembrie. Petiţia ţăranilor a fost punctul de plecare al unei aprige dezbateri în jurul problemei agrare.

Deputaţii diferitelor clase şi pături sociale au venit cu propriile lor propuneri privind soluţionarea problemei. Majoritatea comitetului proprietarilor mari lua act de cerinţele ţăranilor, dar afirma că jalba a fost scrisă de anumite persoane care au încercat să propage teorii subversive şi atribuia propunerii sătenilor « tendinţe comunistice ». Se admitea ca în viitor ţăranii să fie trataţi omeneşte, desfiinţîndu-se bătaia, ca şi beilicurile, havalelele şi birul de cap, se accepta chiar şi desfiinţarea boierescului, dar se respingea cu vehemenţă împroprietărirea. În concluzie, se declara că ţăranii îşi puteau cîştiga proprietatea numai prin « înţelegere » cu proprietarii.

Nu toţi marii proprietari au fost însă de aceeaşi părere. Minoritatea comitetului — în frunte cu M. Kogălniceanu, deputat al marilor proprietari din jud. Dorohoi — a propus desfiinţarea clăcii şi statornicirea unor relaţii agrare definitive de către viitoarea adunare legiuitoare, fără a-şi fixa însă o poziţie precisă în chestiunea împroprietăririi. Majoritatea comitetului proprietarilor mici a venit cu altă părere, propunînd ca sătenii să utilizeze ca emfiteoţi [3] ceea ce aveau în stăpînire, iar C. Hurmuzaki cerea ca relaţiile dintre proprietari şi săteni să se rezolve prin bună înţelegere, în decursul celor doi ani următori.

---

[1] *Doc. U. Pr.*, I, doc. nr. 813.
[2] *Acte şi doc.*, VI, partea I, p. 342—346.
[3] Embaticari — mici arendaşi pe termen lung.

Fig. 43. — Deputaţii pontaşi din Adunarea ad-hoc a Moldovei, fotografie dăruită de M. Kogălniceanu lui C. A. Rosetti cu dedicaţia: « Temelia casei. Kogălniceanu lui Rosetti ».

Un grup de deputați favorabili țăranilor și conduși neîndoielnic de V. Mălinescu, unul dintre foștii colaboratori apropiați ai lui N. Bălcescu, a propus răscumpărarea boierescului cu lăsarea pe seama sătenilor a cîtimii de pămînt pe care le-o atribuia așezămîntul [1]. Intervenind și C. Negri, care — susținut de Ioan Roată și de alți deputați țărani — a cerut vînzarea pămînturilor către săteni [2], la vot această propunere a dobîndit și sprijinul lui Alexandru Ioan Cuza. Aceste două propuneri din urmă, deși nu duceau la sfărîmarea moșierimii ca clasă, se apropiau cel mai mult de revendicările țărănimii. Văzînd neputința de a se soluționa chestiunea într-un mod favorabil, dată fiind componența Adunării, Anastasie Panu a propus amînarea rezolvării și chiar a discutării problemei; în continuare, Kogălniceanu a luat cuvîntul, situîndu-se pe aceeași poziție.

În ședința următoare s-a mai produs, totuși, o propunere a deputatului mic proprietar Bosie, care cerea desființarea boierescului și împroprietărirea. Punîndu-se la vot diversele propuneri privind rezolvarea chestiunii agrare, toate au fost respinse cu o majoritate mai mică sau mai mare. În ceea ce privește propunerea deputaților pontași, aceasta a fost respinsă cu 44 de voturi, votînd pentru ea 25 de deputați, printre care și Mălinescu.

Este semnificativ faptul că istoriografia burgheză n-a dat însemnătatea cuvenită luptei țărănimii pentru Unire și pentru îmbunătățirea stării ei. A. D. Xenopol afirma că în 1856 țărănimea nu și-ar fi fixat atitudinea față de Unire, nepricepînd « însemnătatea lucrului » [3], teză infirmată de realitatea istorică, care arată neîntrerupta frămîntare a țărănimii pentru Unire. De asemenea, istoriografia burgheză n-a tratat în mod științific dezbaterile ce au avut loc în Adunările ad-hoc asupra problemelor sociale. A. D. Xenopol socotea că propunerea deputaților pontași « lovea » în interesul « obștesc » și că era neoportună, înveninînd « înfrățirea » claselor [4], iar N. Iorga analiza superficial dezbaterile ce au avut loc în jurul problemelor sociale în Adunarea ad-hoc din Moldova și nici nu amintea cel puțin discuțiile care au avut loc în această privință în Adunarea ad-hoc din Țara Romînească [5].

Făcînd jocul moșierimii, burghezia s-a situat pe o poziție reacționară față de reforma agrară, reformă socială esențială pentru lichidarea rînduielilor feudale, menită să asigure progresul multilateral al țării. În Țara Romînească, reprezentanții burgheziei s-au alăturat boierimii pentru a împiedica orice dezbatere în această chestiune, iar în Moldova chiar deputații cu vederile cele mai avansate n-au voit să forțeze lucrurile. Singurii interesați în revendicarea imediată a reformei agrare erau deputații țărani, dar ei constituiau în Adunările ad-hoc o minoritate.

---

[1] *Acte și doc.*, VI, partea I, p. 369—385.
[2] *Ibidem*, p. 385—387.
[3] A. D. Xenopol, *Istoria romînilor din Dacia Traiană*, ed. a III-a, vol. XII, București, (f. a.), p. 209.
[4] *Ibidem*, p. 274.
[5] N. Iorga, *Istoria romînilor*, vol. IX, București, 1939, p. 323—325.

Închiderea Adunărilor ad-hoc. Conferința de la Paris și elaborarea Convenției

La începutul anului 1858, potrivit dorinței și îndemnurilor boierimii reacționare din cele două țări, și exprimînd acordul puterilor semnatare ale tratatului de la Paris din 1856, un firman turcesc punea capăt existenței Adunărilor ad-hoc, problema Unirii și viitoarei organizări a Principatelor trecînd din nou în discuția diplomației europene, deși în primele luni ale anului 1858 preocupările acesteia privind problema romînească erau încă destul de reduse în așteptarea raportului Comisiei de informare de la București.

Lucrările comisarilor puterilor se tărăgănau. Abia la 26 martie/7 aprilie raportul comisiei asupra situației Principatelor era deplin întocmit și apoi semnat de comisari la 1/13 aprilie. În raport se analizau dorințele exprimate de Adunările ad-hoc, se treceau în revistă organizarea administrativă și judiciară din Principate, problemele privind comerțul, agricultura, lucrările publice, chestiuni privind instrucțiunea publică și organizarea militară, ca și cea financiară. În încheierea raportului, Comisia de informare prezenta o serie de propuneri: egalitatea înaintea legii și a impozitelor, abolirea monopolurilor feudale, stabilirea unui nou regim agrar, dezvoltarea instituțiilor municipale, separarea puterilor, inamovibilitatea judecătorilor, o reformă a învățămîntului, dezvoltarea căilor de comunicație și simplificarea sistemului financiar.

După plecarea comisarilor, întregul popor romîn aștepta cu încordare, dar și cu scepticism, hotărîrile marilor puteri. În acest timp, în Moldova caimacamul Vogoride, utilizînd pe Alecu Balș ca ministru din Lăuntru, declanșa o nouă campanie de persecutare a elementelor unioniste, îndeosebi în lumea satelor. Așteptarea grea a hotărîrilor Conferinței de la Paris stînjenea dezvoltarea mișcării unioniste.

Pe plan extern, dacă Rusia continua să susțină cauza Unirii, Walewski, ministrul de Externe al Franței, se arăta dispus la compromisuri cu Turcia. Influența pactului de la Osborne se resimțea în politica Franței. Dar cauza poporului romîn nu era numai obiectul mașinațiilor politice ale unor cercuri conducătoare europene, căci ea nu era abandonată de opinia publică progresistă din Europa. Edgar Quinet și Jules Michelet se pronunțaseră încă din anii anteriori în favoarea dorințelor poporului romîn, iar în Rusia revista *Sovremennik*, oficiosul democraților revoluționari, pleda cu căldură cauza poporului romîn. Ea a publicat în două numere un lung studiu, intitulat *Principatele dunărene, Moldova și Valahia*, și a susținut că Principatele erau apte nu numai pentru unificare, dar chiar și pentru neatîrnare.

Conferința de la Paris s-a deschis la 10/22 mai 1858, lucrările fiind însă tărăgănate pînă spre sfîrșitul verii aceluiași an. În prima ședință, Walewski, depunînd raportul Comisiei de informare, s-a declarat încă o dată, dar formal, pentru Unire sub un prinț străin, iar delegatul englez a cerut să fie ascultate Turcia și puterile învecinate. Delegații turc și austriac s-au declarat potrivnici

Unirii, în timp ce Kiselev, reprezentantul Rusiei, lua o poziție categorică în favoarea îndeplinirii dorințelor poporului romîn. Cu toate că și delegații Prusiei și Sardiniei s-au pronunțat pentru Unire, Walewski a abandonat orice poziție intransigentă în timpul aceleiași ședințe, deși în ședințele următoare a susținut, în limita acordului de la Osborne, cauza romînească.

Ședințele conferinței se desfășurau mai departe, principala putere dușmănoasă Unirii Principatelor arătîndu-se Austria. Delegatul acestei puteri refuza în ședința de la 29 mai/10 iunie să accepte titulatura de Principatele Unite, mai tîrziu s-a opus înființării Comisiei centrale și a făcut o furioasă opoziție adoptării unui steag comun pentru Principate. Kiselev, delegatul rus, a apărat cu energie revendicările romînești. El cerea să nu se aplice în Principate convențiile comerciale ale Turciei, iar la 4/16 august a propus abolirea apăsătoarei jurisdicții consulare.

La 7/19 august s-a semnat Convenția între cele șapte puteri garante privind organizarea « definitivă » a Principatelor. Prin Convenție se hotăra ca Principatele Unite ale Moldovei și Țării Romînești să rămînă sub suzeranitatea sultanului și sub garanția colectivă a puterilor. Se mai stabilea ca puterile publice să fie încredințate unui domn și unei Adunări în fiecare țară, înființîndu-se și o Comisie centrală pentru legile de interes comun. Se hotăra inamovibilitatea magistraturii și înființarea unei curți de casație comune la Focșani. Alte articole ale Convenției priveau obligațiile bănești ale Principatelor față de turci sau alegerea domnului, desemnat pe viață de către Adunare. Eligibil era în fiecare țară orice muntean sau moldovean avînd un venit de 3 000 de galbeni și zece ani în care să fi îndeplinit funcții publice.

Se mai stabilea responsabilitatea ministerială și durata legislaturii Adunărilor pe timp de șapte ani. În privința armatei, Convenția nu autoriza ridicarea efectivelor cu mai mult de o treime față de situația existentă. Se mai hotăra ca cele două armate să fie comandate de un șef suprem, desemnat pe rînd de către cei doi domni. Convenția stabilea egalitatea în fața legilor și a impozitelor și dreptul tuturor cetățenilor de a fi admiși în funcțiile publice. De asemenea se aboleau toate privilegiile și monopolurile și se recomanda revizuirea legii privind relațiile dintre proprietari și țărani. În încheiere, se hotăra trecerea conducerii Principatelor în mîinile a trei caimacami în fiecare țară, potrivit dispozițiilor Regulamentului organic. Convenția era însoțită de stipulații electorale bazate pe un sistem cenzitar deosebit de restrictiv, izvorît, probabil, din unele intervenții ale boierimii reacționare pe lîngă plenipotențiarii conferinței. Drepturile electorale erau date moșierilor și burgheziei mari, în timp ce majoritatea zdrobitoare a poporului era exclusă de la participarea la viața publică.

Convenția a fost un act diplomatic heteroclit, rezultat al dușmăniei Austriei, Turciei și Angliei față de Unirea Principatelor și al politicii neconsecvente a Franței. În temeiul Convenției, impusă de puteri Principatelor, se introduceau

în Principate instituțiile burgheze, dar problema fundamentală a Unirii nu era rezolvată, deși se creau unele premise care vor ajuta la rezolvarea acestei chestiuni de viață a poporului romîn. Dispozițiile electorale anexate Convenției, deși întemeiate pe proprietate și nu pe naștere, deci asigurînd accesul în viața politică burgheziei, au un caracter reacționar și limitativ, tocmai într-o perioadă în care trebuia constituit statul național pe o bază democratică.

Concertul puterilor Europei refuzînd să îndeplinească dorințele poporului romîn, se impunea o acțiune internă a maselor care să pună Europa în fața unui fapt împlinit și să realizeze Unirea prin voința și lupta întregului popor.

BIBLIOGRAFIE

I. *Lucrări teoretice*

K. Marx, *Burghezia și contrarevoluția*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 6, Ed. politică, București, 1959.

— *Zvonuri despre arestarea lui Mazzini. — Împrumutul forțat din Austria. — Spania. — Situația din Valahia*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 10, Ed. politică, București, 1961.

— *Chestiunea orientală*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 12, Ed. politică, București, 1962.

F. Engels, *Mișcările din 1847*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 4, Ed. politică, București, 1958.

V. I. Lenin, *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, în *Opere complete*, vol. 3, Ed. politică, București, 1961.

II. *Izvoare*

Publicații de documente:

Acte și documente relative la istoria renașterii Romîniei, publicate de Ghenadie Petrescu, Dimitrie A. Sturdza și Dimitrie C. Sturdza, vol. I—X, București, 1889—1909.

Documente privind Unirea Principatelor, vol. I: *Documente interne (1854—1857)*. Volum întocmit de Dan Berindei (responsabilul volumului), Eleonora Alexiu, Trifu Selea și Apostol Stan, Ed. Acad. R.P.R. (București) [1961].

Documente privind Unirea Principatelor, vol II: *Rapoartele consulatului Austriei din Iași (1856—1859)*. Culegerea documentelor, studiul introductiv, rezumatele și notele de Dan Berindei, Ed. Acad. R.P.R. (București), 1959.

Fotino, George, *Din vremea renașterii naționale a Țării Romînești. Boierii Golești*, vol. IV, București, 1939.

Iorga, N., *Studii și documente cu privire la istoria romînilor*, vol. XVIII, București, 1910.

Mărturii despre Unire, ediție îngrijită de Virgiliu Ene, Ed. Tineretului (București), 1959.

Meteș, Ștefan, *Din relațiile și corespondența poetului Gheorghe Sion cu contemporanii săi*, Cluj, 1959.

Periodice:

Concordia, București, 1857.

L'Etoile du Danube, Bruxelles, 1856—1858.

Romînul, București, 1857—1858.

III. *Lucrări generale*

CIACHIR, N., *100 de ani de la Unirea Principatelor*, Ed. Militară M.F.A., Bucureşti, 1958.
EAST, W. G., *The Union of Moldavia and Wallachia — 1859*, Cambridge, 1929.
IORGA, N., *Istoria romînilor*, vol. IX, *Unificatorii*, Bucureşti, 1938.
OŢETEA, A., acad., *Unirea Principatelor*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1960.
RIKER, T. W., *Cum s-a înfăptuit Romînia. Studiul unei probleme internaţionale, 1856—1866*, Traducere de Alice L. Bădescu [Bucureşti, 1944].
XENOPOL, A. D., *Istoria partidelor politice în Romînia*, vol. I, partea a II-a, Bucureşti, 1910.
— *Istoria romînilor din Dacia Traiană*, ed. a III-a, vol. XII, Bucureşti (f. a.).

IV. *Lucrări speciale*

ADĂNILOAIE, N., *Ţărănimea şi Unirea*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, Ed. Acad. R.P.R. (Bucureşti), 1960.
ADĂNILOAIE, N. şi MATEI D. VLAD, *Rolul maselor populare în făurirea Unirii ţărilor romîne*, în *Studii*, XII (1959), nr. 1.
BERINDEI, DAN, *Problema agrară în dezbaterea Divanului ad-hoc şi a adunărilor Ţării Romîneşti (1857—1861)*, în *Studii*, XI (1958), nr. 1.
— *Cîteva ştiri cu privire la Ion Roată*, în *St. cerc. ştiinţifice*, Iaşi, *Istorie*, IX (1958), fasc. 1—2.
— *Contribuţii la istoricul Divanului ad-hoc din Moldova. Protocoalele lui Baragnon*, în *St. cerc. ştiinţifice*, Iaşi, *Istorie*, X (1959), fasc. 1—2.
CORIVAN, N., *Din activitatea emigranţilor romîni în apus (1853—1857), Scrisori şi memorii*, Bucureşti, 1931.
— *Unirea Ţărilor Romîne în cadrul politicii europene*, în *Studii*, XII (1959), nr. 1.
— *Acţiunea anti-unionistă în timpul căimăcămiei lui Teodor Balş*, în *St. cerc. ştiinţifice*, Iaşi, X (1959), fasc. 1—2.
GONŢA, ALEXANDRU I., *Firmanul pentru convocarea Divanurilor ad-hoc şi problema Unirii Principatelor Romîne*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, Ed. Acad. R.P.R. (Bucureşti), 1960.
MACIU, V., *Organizarea mişcării pentru Unire în anii 1855—1857 în Moldova şi Ţara Romînească*, în *Studii*, XII (1959), nr. 1.
PLATON, GH., *Frămîntări ţărăneşti în Moldova în preajma Unirii*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, Ed. Acad. R.P.R. (Bucureşti), 1960.
NISTOR, I., *Ocupaţia austriacă în Principate, 1854—1857, după rapoartele lui Coronini*, în *An. Acad. Rom.*, seria III, t. XX (1938—1939), *Mem. Secţ. Ist.*
POPOVICI, VALERIAN, *Probleme sociale în dezbaterile Divanului ad-hoc al Moldovei*, în *St. cerc. ştiinţifice*, Iaşi, *Istorie*, X (1959), fasc. 1—2.
STURDZA, DIMITRIE A., *Însemnătatea Divanurilor ad-hoc din Iaşi şi Bucureşti în istoria renaşterii Romîniei*, în *An. Acad. Rom.*, seria a II-a, t. XXXIII (1910—1911), *Mem. Secţ. Ist.*, şi t. XXXIV (1911—1912).
UNGUREANU GH., *Ţărănimea din Moldova şi Unirea ţărilor romîne*, în *Revista arhivelor*, 1959, nr. 1.
VIANU, AL., *Relaţiile franco-ruse în problema Unirii*, în *Studii*, XII (1959), nr. 1.
VINOGRADOV, V., *Cu privire la rolul diplomaţiei ruse în Unirea ţărilor romîne*, în *Studii*, XII (1959), nr. 2.
— *Россия и объединение Румынских Княжеств*, Moscova, 1961.

CAPITOLUL VII

UNIREA MOLDOVEI CU ŢARA ROMÎNEASCĂ. FORMAREA STATULUI NAŢIONAL ROMÎN (1859—1862)

Căimăcămiile de trei

Convenţia de la Paris n-a ţinut seama de hotărîrea Adunărilor ad-hoc, cea mai fierbinte dorinţă a poporului romîn: înfăptuirea Unirii celor două principate. Deşi chiar în primul articol al Convenţiei, cele două ţări erau numite «Principatele Unite ale Moldovei şi Ţării Romîneşti», ele au fost menţinute ca două state deosebite, avînd organe ale puterii de stat şi administrative separate. Prin articolul 49 al Convenţiei se stabilea cîte o conducere provizorie în fiecare dintre cele două principate, numită comisie vremelnică sau căimăcămie, care avea două misiuni principale: să facă pregătirile necesare în vederea constituirii pe cale de alegeri a unor Adunări elective ce urmau să desemneze pe viitorii domni şi să menţină ordinea în conformitate cu prevederile Convenţiei. Cele două comisii interimare, pentru Moldova şi Ţara Romînească, cunoscute mai ales sub numele de căimăcămiile de trei, trebuiau să fie alcătuite din cîte trei mari demnitari care funcţionaseră în cele două principate sub ultimii domnitori. Aplicarea acestor dispoziţii însemna îndepărtarea caimacamilor sub care avuseseră loc alegerile pentru Adunările ad-hoc şi se desfăşurase activitatea acestor adunări. Atît N. Vogoride cît şi Alexandru Ghica au primit cu vădită neplăcere vestea înlocuirii. Cel din urmă a încercat chiar să obţină o anulare a acestei hotărîri. Acest demers a rămas fără rezultat. Poarta a procedat la numirea noilor căimăcămii. Firmanele de numire a căimăcămiilor conţineau şi dispoziţii cu privire la alcătuirea listelor electorale, păstrarea «liniştei» în ţară, precum şi dreptul căimăcămiilor de a înlocui, în cazuri bine determinate, pe unii dintre funcţionarii existenţi.

Instalarea căimăcămiei la Bucureşti a avut loc în ziua de 18/30 octombrie 1858, de faţă fiind şi funcţionarul turc care adusese firmanul, Kiamil-bey. Nici unul dintre membrii căimăcămiei muntene nu făcea parte din partida naţională. Ioan Manu şi Emanoil Băleanu, mari boieri şi reacţionari notorii, erau pentru menţinerea vechilor stări de lucruri. Ei sprijineau readucerea la domnie a lui Gheorghe Bibescu. Al treilea caimacam, I. Al. Filipescu, avea o atitudine mai moderată. Chiar din primul ofis al căimăcămiei Ţării Romîneşti şi din proclamaţia ei către ţară se constata hotărîrea guvernului de a suprima libertatea presei,

a întrunirilor publice, de a conduce țara în spirit conservator. Unii dintre miniștrii din timpul fostului caimacam Alexandru Ghica au fost menținuți în funcțiile lor, dar s-au făcut și multe numiri noi. Caimacamul Emanoil Băleanu a luat și conducerea Ministerului de Interne, iar I. Al. Filipescu pe aceea a Ministerului de Justiție. Căimăcămia a trecut în grabă la elaborarea unor instrucțiuni detaliate pentru aplicarea dispozițiilor electorale anexate Convenției de la Paris, pe baza cărora urma să se facă alegerile de deputați ai Adunării elective.

Neacceptarea Unirii de către puteri, ca și schimbările de la conducerea statului, n-au dezarmat poporul din Țara Romînească. Înțelegînd să nu renunțe la Unire și la urmările ei pe plan social și hotărîte să nu îngăduie dobîndirea domniei de către un reacționar, masele au pornit din nou la luptă, formînd puternica armată de șoc a partidei naționale. Aceasta, odată campania electorală deschisă, a și început lupta împotriva foștilor domnitori, care unelteau pentru a reveni pe tronul Țării Romînești și Moldovei. Dar, preocupați de a cîștiga voturile numărului restrîns de alegători din rîndurile claselor posedante, în mare parte moșieri, mai mult decît de năzuințele maselor, conducătorii partidei naționale au publicat în ziarul *Romînul* o profesie de credință, platformă-program electorală, prin care se făcea elogiul proprietății. Această platformă-program, ca și tactica electorală folosită de partida națională, inclusiv de gruparea liberal-radicală din componența ei, avea rădăcini de clasă adînci, reflectînd dorința burgheziei de a ajunge la înțelegere cu moșierimea în dauna maselor populare. Totodată însă, pe linia luptei liberalilor radicali pentru libertățile publice, ziarul *Romînul* ducea o campanie susținută împotriva măsurilor guvernului provizoriu prin care se suprimase libertatea presei, libertatea individuală și dreptul de propagandă politică. Afișe amenințătoare au fost lipite pe porțile caimacamilor Ioan Manu și Emanoil Băleanu. Ca urmare a acestor manifestări și sub pretextul că s-ar fi încercat un atentat contra lui Ioan Manu, căimăcămia a dat ordine drastice armatei și poliției să reprime toate încercările de « a tulbura ordinea publică ». Presa oficială și-a îndreptat și ea atacul împotriva ziarelor progresiste. Circularele ministrului de Interne trimise administratorilor de județe susțineau că «de vreo trei ani de zile încoace s-a introdus în spiritul public în țara noastră un fel de anarhie de idei și tendințe ». De teamă ca aceste acțiuni să nu cuprindă întreaga țară, circulara ministrului cerea să se ia cele mai severe măsuri « întru paza cu întregime a liniștii și a siguranței publice » [1]. Acest document reflecta teama de care erau cuprinse căimăcămia și guvernul în fața acțiunilor puternicei mișcări pentru progres și Unire. S-a publicat în ziare și regulamentul cu privire la cenzura presei. Căimăcămia munteană a fost atacată pe trei probleme: destituirea în masă a funcționarilor publici, falsificarea listelor electorale, precum și măsurile

[1] *Anunțătorul romîn*, V (1858), nr. 97 (10 decembrie), p. 2—3.

restrictive luate împotriva presei şi dreptului de întruniri publice. Aceste abuzuri comise de căimăcămia din Ţara Romînească au fost aduse la cunoştinţa consulilor din Bucureşti sub formă de petiţii colective.

În Moldova, căimăcămia a avut o altă atitudine faţă de drepturile cetăţeneşti, şi în special faţă de libertatea alegerilor. Firmanul pentru instalarea celor trei caimacami a fost adus la Iaşi spre sfîrşitul lunii octombrie de către Afif-bey. Spre deosebire de Ţara Romînească, această căimăcămie, în majoritatea ei, prin Anastase Panu şi Vasile Sturdza, era expresia partidei naţionale. Al treilea caimacam, Ştefan Catargiu, se situa pe o poziţie conservatoare reacţionară, dar puterea lui va fi anihilată treptat, pînă se va ajunge chiar la înlocuirea sa. Căimăcămia a numit miniştri şi funcţionari superiori de stat din rîndurile elementelor progresiste. Astfel, în funcţia de secretar de stat a fost numit Vasile Alecsandri, la Finanţe Ioan A. Cantacuzino, la Ministerul Lucrărilor Publice Panait Donici, iar locţiitor hatman al miliţiei Al. I. Cuza. De la prima şedinţă a căimăcămiei Moldovei s-a stabilit ca principiul majorităţii caimacamilor să stea la baza hotărîrilor ce urmau să fie luate. Pe lîngă misiunea specială pe care o avea guvernul provizoriu moldovean, prevăzută în Convenţie, în proclamaţia adresată ţării se arăta că se urmărea « a introduce ţara pe calea dezvăluirii noii sale constituţii ». Această idee nu se întîlneşte în actele emanate de la căimăcămia munteană. Căimăcămia moldoveană are meritul de a fi pus în aplicare legea presei din 12/24 mai 1856, făcută în timpul lui Grigore Ghica şi abrogată sub caimacamul retrograd T. Balş. Ca urmare a restatornicirii libertăţii presei a reapărut *Zimbrul* sub numele de *Zimbrul şi Vulturul*, ziar a cărui semnificaţie reieşea chiar din cele două nume alăturate, care aminteau stemele vechi ale Moldovei şi Ţării Romîneşti. De asemenea a reapărut ziarul unionist *Steaua Dunării*.

Curînd însă între membrii căimăcămiei s-au ivit divergenţe care vor duce la sciziunea ei şi la necesitatea de a se adopta principiul majorităţii, stabilit încă de la constituirea ei. Logofătul Ştefan Catargiu n-a fost de acord cu înlocuirea unor administratori de ţinuturi, rude de-ale sale. De asemenea s-a declarat împotriva libertăţii presei. Neprimind satisfacţie, el a început să boicoteze lucrările căimăcămiei. De la 1/13 noiembrie 1858, procesele-verbale ale şedinţelor de lucru şi ofisele căimăcămiei au apărut semnate numai de cei doi caimacami progresişti, A. Panu şi V. Sturdza. Conflictul dintre caimacami s-a adîncit în urma înlocuirii directorului Ministerului de Interne, Iordachi Pruncu, prin Alecu Teriachiu. Trădînd interesele ţării sale, Ştefan Catargiu a încercat să provoace o intervenţie a Porţii. Dar ceilalţi doi caimacami erau hotărîţi să-şi continue activitatea pentru a asigura izbînda partidei naţionale şi a apăra ţara de orice intervenţie externă. Ei au condamnat atitudinea lui Ştefan Catargiu, care era susţinut şi antrenat de elemente antiunioniste, de consulul Austriei, Gödel Lannoy, şi de comisarul turc, Afif-bey, socotind-o drept « crimă naţională ». Consulul austriac uneltea, încercînd să asigure cu ajutorul lui Ştefan

Catargiu, o componenţă reacţionară Adunării elective, favorabilă planurilor Austriei în Principate. Afif-bey a stat la început, cel puţin în aparenţă, în expectativă, apoi evenimentele care au urmat au înăsprit relaţiile dintre căimăcămia moldoveană şi Turcia. Aceasta din urmă, la rîndul ei, va căuta să determine puterile garante să ia măsuri împotriva celor doi caimacami. Hotărîrea de a obliga mănăstirile închinate la plata subvenţiei datorată din 1855 a provocat protestul Turciei, care pretindea să rezolve problema printr-un firman. Poarta era, de asemenea, viu nemulţumită de schimbările întreprinse în administraţie de cei doi caimacami. Drept consecinţă, la 9/21 noiembrie, Afif-bey a notificat în scris căimăcămiei că-i dezaproba actele, cerîndu-i, totodată, să funcţioneze în completul ei, adică şi cu Ştefan Catargiu, caimacamul dezident. Dar în aceeaşi zi comisarul turc a primit un răspuns categoric din partea celor doi caimacami, prin care i se contesta dreptul de a interveni în treburile interne ale ţării, neavînd altă calitate decît aceea pe care i-o conferise cartea vizirală, care-l împuternicise numai să aducă hatişeriful şi firmanul împărătesc de instalare a căimăcămiei. Cei doi caimacami din fruntea « guvernului naţional », cum se intitulau ei, nu s-au lăsat intimidaţi nici de intervenţia ministrului de Externe turc, Fuad-paşa. Ei au declarat că nu vor recunoaşte lui Afif-bey altă calitate decît pe aceea iniţială, pînă ce ar primi de la Constantinopol încunoştiinţarea că acesta ar fi împuternicit ca agent pe lîngă guvernul Moldovei, şi totodată au dat dispoziţii conducerii telegrafului să nu-i mai primească telegramele cifrate pentru Constantinopol. Cu toate observaţiile făcute de reprezentanţii puterilor garante şi de Poartă, cei doi caimacami s-au menţinut fermi pe poziţie şi au cerut guvernului turc rechemarea lui Afif-bey. Din cauza atitudinii sale duşmănoase, căimăcămia a destituit pe Fotiade, agentul Moldovei pe lîngă Poartă, care avusese un rol în falsificarea alegerilor Adunării ad-hoc în 1857. Autoritatea Porţii slăbise atît de mult, încît, neputînd lua singură măsuri eficace în apărarea poziţiilor ei şi a prestigiului pierdut, a făcut apel la marile puteri pentru a interveni pe lîngă căimăcămia din Moldova, motivînd că altfel era ameninţată validitatea apropiatelor alegeri. La 15/27 noiembrie a fost convocată o conferinţă a reprezentanţilor puterilor garante la ambasada engleză din Constantinopol, unde s-a adoptat textul unui memorandum adresat Porţii referitor la atitudinea ce trebuia luată faţă de căimăcămia Moldovei. În memorandum erau trecute toate măsurile luate de căimăcămie cu care reprezentanţii marilor puteri nu erau de acord, se critica atitudinea adoptată de cei doi caimacami şi li se cerea ca pe viitor să arate respect faţă de Poartă. Se recunoştea în mod formal Turciei dreptul de a menţine la Iaşi şi Bucureşti pe cei doi comisari trimişi cu ocazia instalării căimăcămiilor. Memorandumul, redactat de ambasadorul englez Bulwer, sublinia că, în eventualitatea unei lipse de acord între caimacami cu privire la interpretarea Convenţiei sau a firmanului de instalare, trebuia întrebată Turcia. Se preconiza anularea numirilor atacate de Ştefan Catargiu. În sfîrşit, memorandumul stabilea că, în eventualitatea unei vacanţe în cadrul

căimăcămiei, caimacamii rămaşi în funcţie puteau completa locul vacant prin numirea unui ministru cu rangul cel mai înalt. Această dispoziţie va fi pusă în aplicare, nu după mult timp, de cei doi caimacami, într-un sens contrar dorinţelor Turciei.

În timp ce Ştefan Catargiu, în mod servil, s-a declarat de acord cu observaţiile memorandumului, caimacamii V. Sturdza şi A. Panu au rămas neclintiţi în hotărîrea lor, şi anume că toate acţiunile guvernului provizoriu au respectat dispoziţiile Convenţiei, bazîndu-se pe dreptul de autonomie ce aceasta conferea ţării. Majoritatea căimăcămiei, cu curaj şi demnitate, a arătat poziţia ei faţă de memorandum atît lui Fuad-paşa, cît şi reprezentanţilor puterilor garante la Constantinopol. În loc să fie intimidaţi de acuzaţiile aduse prin intervenţiile repetate ale Porţii şi ale consulului austriac în favoarea caimacamului dezident, cei doi caimacami, în conformitate cu ultimul punct din memorandum, constatînd că s-a produs o vacanţă în cadrul căimăcămiei prin hotărîrea lui Ştefan Catargiu de a nu mai participa la lucrări, au procedat la înlocuirea lui cu ministrul de Finanţe, I. A. Cantacuzino. Faţă de intransigenţa celor doi caimacami, Poarta s-a gîndit, la un moment dat, să suspende alegerile din Moldova. Dar acest proiect ar fi dus la noi complicaţii. Rusia a atras atenţia Turciei că o asemenea acţiune ar fi însemnat în fapt suspendarea Convenţiei. O încercare a Angliei de a aduce problema căimăcămiei moldovene din nou în faţa unei conferinţe a ambasadorilor la Constantinopol a fost respinsă de reprezentantul Rusiei. Guvernul ţarist căuta însă, totodată, să stăvilească orice mişcare a maselor. Din cauza dezacordului dintre puteri nu s-a putut ajunge nici la convocarea conferinţei miniştrilor de externe la Paris pentru soluţionarea problemei guvernului provizoriu al Moldovei. Toate încercările Porţii de a determina căimăcămia să suspende libertatea presei şi să amîne alegerile au fost respinse. În Ţara Romînească, căimăcămia instituise însă o severă cenzură şi chiar starea de asediu.

În amîndouă ţările campania electorală se desfăşura într-o vie stare de agitaţie. Corpul electoral era mult mai restrîns decît în alegerile pentru Adunările ad-hoc din cauza censului mare stabilit prin dispoziţiile electorale care însoţeau Convenţia de la Paris. Astfel, prin aceste dispoziţii se preciza că Adunarea electivă era alcătuită din deputaţi aleşi de trei colegii. Primul colegiu cuprindea pe alegătorii din ţinuturi şi judeţe care aveau un venit funciar anual de minimum 100 de galbeni. Aceştia erau « alegătorii primari » şi alegeau cîte un deputat de fiecare judeţ sau ţinut prin delegaţii lor, cîte trei de fiecare plasă. Delegaţii din toate plăşile se adunau în capitala judeţului sau ţinutului şi-şi alegeau prin vot secret deputatul. În al doilea colegiu intrau alegătorii din judeţe sau ţinuturi cu venit funciar anual de 1 000 galbeni, deci mari moşieri. Ei alegeau direct cîte doi deputaţi de judeţ. Cel de-al treilea colegiu cuprindea pe alegătorii din oraşe care posedau un capital de 6 000 de galbeni. În total în Moldova trebuiau să fie aleşi 64 deputaţi, iar în Ţara Romînească, 72. Aveau drept

de vot cei care împliniseră 25 de ani, iar dreptul de a fi aleşi, bărbaţii în vîrstă de 30 de ani şi cu un venit de 400 galbeni anual. Aceste dispoziţii electorale cu un caracter atît de reacţionar, favorizînd pe marii moşieri, aveau în vedere să dea puterea în stat moşierilor şi păturii celei mai bogate a burgheziei, pentru a împiedica masele să-şi impună revendicările. Dar, deşi lipsite de dreptul de a participa la alegerea deputaţilor, masele din Principate constituiau forţa motrice a luptei pentru răsturnarea orînduirii feudale şi pentru Unire. Prin lupta sa, poporul din Moldova şi din Ţara Romînească a asigurat succesul în alegeri a numeroşi candidaţi cu vederi înaintate, în ciuda caracterului restrictiv al dispoziţiilor electorale ale Convenţiei. De altfel, în Moldova, majoritatea căimăcămiei, sprijinind partida naţională, a facilitat înscrierea în listele electorale şi a unor persoane care nu îndeplineau întru totul prevederile dispoziţiilor electorale şi a permis pe calea presei şi a întrunirilor să se facă o largă propagandă pentru cauza Unirii. În schimb, căimăcămia reacţionară munteană a luat măsuri aspre pentru a îndepărta din listele electorale pe alegătorii bănuiţi a avea idei progresiste. Guvernul provizoriu muntean, prin politica dusă în problema electorală, a căutat ca viitoarea Adunare electivă să numere cît mai multe elemente conservatoare.

În linii mari, în alegerile care au avut loc s-au înfruntat partida naţională şi partida conservatoare. Amîndouă partidele erau împărţite în mai multe grupări, care reflectau anumite interese de clasă şi care susţineau anumiţi candidaţi la domnie. Conservatorii voiau, atît în Moldova cît şi în Ţara Romînească, să promoveze la domnie pe foştii domnitori Mihail Sturdza, Gh. Bibescu, Barbu Ştirbei, sau pe Grigore Sturdza, fiul fostului domnitor regulamentar al Moldovei. Partida naţională, care se bucura de sprijinul maselor, reprezenta, în general, interesele burgheziei şi ale boierimii liberale şi, în parte, pe cele ale maselor. Ea avea o componenţă politică largă, intrînd în compoziţia ei atît liberali democraţi şi radicali, îndeosebi foştii revoluţionari de la 1848, cît şi liberali moderaţi şi conservatori moderaţi. Această componenţă eterogenă va duce la limitarea acţiunilor ei, la neutilizarea pînă la capăt de către ea a avîntului revoluţionar al maselor.

În amîndouă ţările s-au ridicat proteste împotriva felului cum au fost alcătuite şi revizuite listele electorale, dar dacă în Moldova aceste proteste proveneau mai ales de la elementele reacţionare, nemulţumite de interpretarea mai largă a dispoziţiilor electorale, îndeosebi la oraşe, în Ţara Romînească protestele erau îndreptate, dimpotrivă, în contra sensului limitativ pe care caimacamii reacţionari îl dăduseră acestor dispoziţii. Aici, de la începutul campaniei electorale, s-a căutat să nu se introducă, să se scoată chiar din listele electorale, cu motivarea generală că nu întrunesc condiţiile cerute de lege, o serie de persoane bănuite că ar vota pe foştii revoluţionari de la 1848. Asemenea ingerinţe au avut loc în toate judeţele, dar mai ales în Buzău, Ilfov, Prahova şi Argeş. Nicăieri însă numărul lor nu a atins proporţia din Bucureşti, unde cei excluşi din liste

depăşeau 28% din totalul alegătorilor. Împotriva acestor samavolnicii s-a început o puternică acţiune de contestaţii în faţa tribunalelor. Printre cei care se adresară tribunalelor au fost şi Cezar Bolliac, C. A. Rosetti şi Vasile Boerescu, cărora li s-au admis contestaţiile. De asemenea, foarte mulţi negustori şi industriaşi au cerut pe calea justiţiei să fie incluşi în listele electorale. Campania de contestaţii a fost larg sprijinită de masele populare, mai ales la Bucureşti. Instanţele judiciare, multe avînd în completul lor elemente progresiste, au admis contestaţiile şi au fost astfel introduşi în liste mulţi alegători de către autorităţile administrative. Judecătorii care admiseseră contestaţiile se simţeau sprijiniţi de caimacamul I. Al. Filipescu, care în acelaşi timp era şi ministru al Justiţiei. Consulul francez Béclard sublinia că datorită acestuia C. A. Rosetti şi V. Boerescu au fost admişi pe lista de candidaţi ai oraşului Bucureşti, deşi n-ar fi putut justifica un venit de 400 galbeni pe an. Atitudinea lui Filipescu l-a dus la conflict cu caimacamii reacţionari. Emanoil Băleanu a dat ordine organelor administrative să nu includă în listele electorale persoanele care obţinuseră dreptul de alegător pe calea contestaţiilor. S-au luat măsuri de pedepsire a judecătorilor care semnaseră sentinţa de introducere în listele electorale a unor persoane ce fuseseră excluse. Numai în urma petiţionărilor în masă la consulii din Bucureşti şi datorită intervenţiilor acestora au fost luate în consideraţie sentinţele tribunalelor.

Totalizarea rezultatelor alegerilor, care au avut loc în Ţara Romînească în zilele de 8/20—12/24 ianuarie, arată că oraşele votaseră în majoritate pe candidaţii partidei naţionale, în timp ce alegătorii direcţi ai judeţelor, deci moşierii, îşi dăduseră votul partidei conservatoare. Majoritatea deputaţilor Adunării elective, cu toată lupta dusă de partida naţională, era conservatoare. Ea număra aproape 2/3 din totalul de 72 de deputaţi. În Moldova, unde alegerile se făcuseră în condiţiile favorabile create partidei naţionale de către căimăcămie, rezultatul a fost cu totul deosebit de cel din Ţara Romînească. Majoritatea deputaţilor Adunării elective moldovene aparţineau partidei naţionale.

Alegerea lui Alexandru Ioan Cuza în Moldova

Lucrările Adunării elective moldovene au început la 28 decembrie 1858/9 ianuarie 1859, sub preşedinţia celui mai în vîrstă dintre deputaţi, Petrache Roset Bălănescu. Mitropolitul Sofronie, preşedintele de drept al Adunării, a refuzat să presteze această funcţie într-un moment atît de important în viaţa poporului romîn, motivînd că guvernul provizoriu a făcut « felurite abateri şi violaţii a principiilor hotărîte prin Convenţia din 7/19 august » [1]. Luînd această atitudine, mitropolitul urmărea să împiedice activitatea Adunării elective. El acţiona în strînsă legătură cu fostul caimacam Ştefan Catargiu. De-abia în ajunul alegerii domnitorului şi în urma intervenţiei consulului francez, Victor Place, şi cînd alegerea lui Cuza era asigurată, mitropolitul a acceptat să conducă lucrările Adunării.

[1] *Doc. U. Pr.*, II, p. 433.

Cele mai aprinse discuţii din Adunare s-au purtat în jurul recunoaşterii mandatului de deputat al prinţului Grigore Sturdza, deoarece acesta slujise în armata turcă ca general de divizie sub numele de Muhlis-paşa. Dar, pînă la urmă, această alegere a fost validată. Chiar unii deputaţi unionişti, Al. I. Cuza şi M. Kogălniceanu, urmărind să împiedice o eventuală fuziune a celor două grupări sturdzeşti, au vorbit în favoarea lui Grigore Sturdza. După constituirea legală a Adunării elective, în urma încheierii discuţiilor cu privire la validarea alegerilor, trebuia să se treacă la desemnarea viitorului domn al Moldovei. Cei mai mulţi dintre deputaţi erau partizanii Unirii Principatelor. Principiul Unirii, votat de Adunarea ad-hoc, nefiind luat în consideraţie în totalitatea lui de Conferinţa de la Paris din 1858, a fost repus din nou în discuţie în Adunarea electivă. Din nou s-a afirmat în şedinţele din 3/15 şi 4/16 ianuarie 1859, în două petiţii şi o propunere semnată de deputaţii M. Kogălniceanu, C. Iacovachi, I. Gane, D. Miclescu şi C. Gr. Ghica, că « dorinţa cea mai aprinsă a poporului întreg este tot Unirea Principatelor Moldovei şi a Valahiei sub guvernămîntul unui principe străin ». Se arăta că domnul care urma să fie ales primea cel mai solemn mandat din partea Adunării, acela de a asigura realizarea Unirii [1]. Prin această declaraţie, deputaţii Adunării elective ţineau să afirme încă o dată, în faţa întregii Europe, hotărîrea lor fermă de a lupta pînă la capăt pentru înfăptuirea unităţii naţionale. În aceste condiţii, alegerea domnitorului căpăta o semnificaţie deosebită faţă de situaţia din trecut. Dat fiind faptul că majoritatea deputaţilor era formată din unionişti, problema alegerii unui domn care să lupte pentru transpunerea în viaţă a hotărîrii Adunării ad-hoc şi a Adunării elective părea să fie uşor de realizat.

După validarea mandatelor, Adunarea electivă număra 55 de deputaţi. Dintre aceştia, 33 erau membri ai partidei naţionale, ceilalţi formau două grupări. O grupare sprijinea pe fostul domnitor Mihail Sturdza, iar a doua pe fiul acestuia, Grigore Sturdza. În rîndurile acestor două grupări, cei mai mulţi dintre deputaţi erau conservatori cu idei reacţionare. Conservatorii nu puteau spera să învingă direct decît dacă cele două grupări s-ar fi unit şi ar fi cîştigat o parte însemnată din deputaţii partidei naţionale. Dar între partizanii lui Mihail Sturdza şi cei ai lui Gr. Sturdza era imposibil să se ajungă la o înţelegere din cauza dorinţei fiecăruia din ei de a ajunge domn. Partida naţională, deşi avea majoritatea în Adunare, era divizată în mici grupări alcătuite de doi sau trei deputaţi, care-şi aveau fiecare candidatul lor; această situaţie se datora, în bună măsură, compoziţiei sociale eterogene a acestei formaţii politice. Unii deputaţi ai partidei naţionale susţineau că nu trebuia fixat dinainte un singur candidat, lăsînd ca alegerea domnitorului să fie deliberată numai de Adunarea electivă, deşi numărul candidaţilor susţinuţi de partida naţională sau de conservatori ajunsese la un moment dat la 38. Pentru a fi asigurat succesul

[1] D. A. Sturdza, *Însemnătatea Divanurilor ad-hoc*, în *An. Ac. Rom.*, seria a II-a, t. XXXIV (1911—1912), *Mem. Secţ. Ist.*, p. 174—175.

partidei naționale, s-a ajuns la concluzia, în cele din urmă, că ea trebuia să aibă un singur candidat. Printre candidații cu cele mai multe șanse de a fi ales era Vasile Alecsandri. Dar acesta a renunțat în favoarea lui Costache Negri. Un rol însemnat l-a avut poetul moldovean în a convinge și pe ceilalți candidați la domnie să-și retragă candidaturile, pentru a susține în comun alegerea lui Negri. Singurul care nu s-a raliat cererii lui V. Alecsandri a fost Lascăr Catargiu. S-a ajuns astfel în cadrul partidei naționale la două tabere: a lui Costache Negri și a lui Lascăr Catargiu, fruntaș al dreptei acestei formații politice. Atît Costache Negri, cît și L. Catargiu erau partizanii Unirii, dar se deosebeau prin ideile lor sociale. În timp ce Negri era pentru împroprietărirea țăranilor, L. Catargiu, viitorul șef al partidului conservator, se declara potrivnic rezolvării problemei agrare pe această cale. Făcînd aluzie la C. Negri, el spunea că nu-și va da votul pentru cineva care, ajungînd domn, va lua moșiile de la boieri și le va împărți țăranilor. Această declarație a boierului moldovean a atras replica imediată și hotărîtă a lui M. Kogălniceanu: « Nici eu nu voi da votul meu domnului Catargiu, care, dacă ar fi domn, m-ar trimite peste hotar, pe mine care sînt pentru împroprietărirea țăranilor » [1]. Trebuia deci să fie desemnată o altă persoană care să întrunească sufragiul unanim al deputaților unioniști.

În acest stadiu se aflau lucrurile cînd avu loc, în seara zilei de 3/15 ianuarie 1859, o nouă adunare a deputaților partidei naționale într-o încăpere alăturată sălii Elefantului din clădirea cabinetului de istorie naturală. După mai multe ore de dezbateri furtunoase, dar care n-au dus la nici un rezultat, la ora 11 noaptea, Lascăr Rosetti a încuiat ușa camerei unde erau deputații, declarînd că nimeni nu va pleca înainte de a fi ales candidatul partidei naționale. Imediat după aceasta, N. Pisoschi l-a propus candidat pe Alexandru Ioan Cuza, care a fost acceptat în unanimitate. Cei 30 de deputați prezenți la ședința din 3/15 ianuarie au încheiat și semnat un proces-verbal prin care se angajau să susțină în ședința Adunării elective, « prin vot pe față », candidatura la domnia Moldovei a lui Al. I. Cuza. Prin respingerea de către Adunarea electivă a candidaturii lui Gr. Sturdza s-a mărit numărul partizanilor candidatului grupului unionist, deoarece mulți dintre partizanii lui Gr. Sturdza erau elemente progresiste, care luptaseră în rîndurile mișcării moldovene de la 1848: C. Hurmuzachi, Iorgu Radu, Gr. Balș etc. Aceștia erau dușmani neîmpăcați ai alegerii ca domn a lui Mihail Sturdza. Pe acesta chiar partizanii îl vor părăsi în ziua alegerilor.

În ziua de 5/17 ianuarie 1859, Adunarea electivă s-a întrunit spre a alege pe domnitor. Era un singur candidat: Al. I. Cuza. Alegerea s-a făcut prin vot deschis. Al. I. Cuza, întrunind unanimitatea voturilor celor prezenți — 48 —, a fost proclamat domn al Moldovei de către președintele Adunării. După depunerea jurămîntului, M. Kogălniceanu l-a întîmpinat pe domnul ales cu cuvintele simple, dar pline de semnificație: « Alegîndu-te pre tine Domn în țara noastră am vroit să arătăm lumii aceia ce toată țara dorește: la legi nouă, om nou...

[1] D. Bolintineanu, *Viața lui Cuza Vodă, Memoriu istoric*, în *Proza*, vol. I, Iași, [1904], p. 10.

Fii dar omul epocii..., fă ca legea să fie tare, iar tu, Măria Ta, ca Domn, fii bun, fii blînd, fii bun mai ales pentru acei pentru care mai toţi Domnii trecuţi au fost nepăsători sau răi » [1].

Pentru prima dată, scria Victor Place, s-a săvîrşit o alegere fără să se cheltuiască un singur galben, deşi M. Sturdza nu s-a dat îndărăt a oferi mai multe milioane pentru a-şi cumpăra voturile. A fost pretutindeni respins. Consulul francez arăta că « alegerea colonelului Cuza este victoria deplină a ideilor înaintate şi liberale, iar vechiul sistem de corupţie şi-a trăit traiul » [2]. De altfel, dacă compoziţia majorităţii Adunării asigurase alegerea candidatului partidei naţionale, unanimitatea voturilor pe care a dobîndit-o Cuza nu a fost datorată unei convertiri politice de ultimul moment a deputaţilor reacţionari, ci ea s-a datorat, în primul rînd, presiunii maselor. Consulul britanic Henry A. Churchill mărturisea într-un raport că această atitudine a deputaţilor conservatori moldoveni fusese determinată de presiunea exercitată asupra lor de tribunele Adunării [3].

Vestea alegerii lui Alexandru Ioan Cuza, cunoscut prin activitatea sa progresistă din trecut, acela care în calitate de pîrcălab de Covurlui l-a înfruntat pe caimacamul N. Vogoride, a produs o puternică impresie în rîndul maselor. Un contemporan, N. Gane, notează în amintirile sale că « strigătul de entuziasm care izbucni în acele momente din piepturile tuturora nu se poate descrie » [4]. Despre entuziasmul care cuprinsese mulţimea relata şi Victor Place într-o telegramă trimisă contelui Walewski. Dar nu era vorba numai de manifestarea unui entuziasm, legat de alegerea noului domn, ci de puternice demonstraţii pentru Unire, pentru înlăturarea odiosului regim al « trecutului ». Consulul Churchill arăta că între lozincile strigate de mase în cursul demonstraţiilor erau cele de: « Jos boierimea », « Jos conservatorii », « Trăiască egalitatea », « Trăiască Unirea », « Jos turcii » etc. [5]. Masele cereau prin aceasta noului domn împlinirea năzuinţelor lor de eliberare socială şi naţională. Zeci de telegrame veneau din toate colţurile ţării prin care domnitorul era felicitat, făcîndu-i-se urarea să împlinească « dorinţele publice ».

Îndoita alegere a lui Al. I. Cuza în Ţara Romînească

Vestea alegerii lui Al. I. Cuza ca domn al Moldovei a fost primită cu o deosebită bucurie şi în Ţara Romînească. Ziarul *Romînul* din 6/18 ianuarie, deci a doua zi după alegerea domnitorului, în articolul său editorial, saluta evenimentul care avusese loc la Iaşi şi pe domnitorul ales, în numele « presei celei libere ». Pentru ziua de 7/19 ianuarie, membrii partidei naţionale muntene au pregătit un banchet pentru a sărbători alegerea lui Cuza. Soluţia alegerii unui singur domnitor în ambele principate apăruse imediat după ce Conferinţa de

[1] *Acte şi doc.*, VIII, p. 345.
[2] *Ibidem*, IX, p. 232.
[3] *Doc. U. Pr.*, II, p. 470.
[4] N. Gane, *Amintiri (1848—1891)...* (ed. Ion Şiadbei), Craiova, [1941], p. 36.
[5] *Doc. U. Pr.*, II, p. 471.

la Paris din 1858 nu rezolvase favorabil dorința de unire a poporului romîn, exprimată prin Adunările ad-hoc. Încă de la 28 octombrie/9 noiembrie 1858, Ongley raporta de la consulatul englez din Iași ambasadorului englez de la Constantinopol, Bulwer, că unii partizani ai lui N. Golescu ar proiecta alegerea aceluiași domn în cele două principate. După alegerea lui Cuza, fostul caimacam Anastase Panu îndemna pe domn să meargă la București cu armata și guvernul pentru a realiza Unirea celor două principate. În aceeași vreme, fostul candidat la domnia Moldovei, Gr. Sturdza, declara lui Cuza că este gata să-i dea concursul « spre a fi ales M.-Sa și în Valahia » [1]. Imediat după alegerea lui Cuza, Buol, ministrul de Externe al Austriei, telegrafia ambasadorului său la Paris la 6/18 ianuarie: « Cuza a fost ales domn al Moldovei și va fi de asemenea și în Valahia »[2]. De altfel, același ministru prevedea încă din 1858 că « alesul unuia din principate avea să fie și alesul celuilalt » [3].

Într-o scrisoare trimisă de D. A. Sturdza către Al. G. Golescu, descriindu-i acestuia procedura folosită de Adunarea electivă pentru alegerea lui Al. I. Cuza, se arăta că moldovenii doreau, ca și muntenii, să adopte aceleași instrucțiuni pentru alegerea domnitorului, să adopte *ad litteram* actul de mulțumire către curtea suzerană și puterile garante și să reînnoiască votul pentru Unire așa cum au făcut și moldovenii. D. A. Sturdza, exprimînd dorința unioniștilor din Iași, este firesc ca această opinie să fi fost împărtășită și de delegația moldoveană plecată la Constantinopol. Membrii acestei delegații, în drum spre Constantinopol pentru a notifica alegerea lui Cuza, ajunși la București în ziua de 14/26 ianuarie au stat aici patru zile, unde li s-a făcut o primire călduroasă. La banchetul oferit acestei delegații s-au rostit discursuri pentru Unirea Principatelor, pentru membrii fostei căimăcămii, pentru guvernul moldovean, « care a știut a ridica cel dintîi stindardul național ». Ziarul *Romînul* își exprima regretul că la acest banchet n-a participat nici unul din consuli, « căci ar fi avut..... dovada cea mai pipăită că nici o putere omenească nu va mai putea în viitor despărți ceea ce este unit pentru eternitate » [4].

Delegații moldoveni, C. Negri, N. Catargiu și N. Mavrichi, au avut consfătuiri cu reprezentanții partidei naționale muntene, unde trebuie să se fi pus și problema Unirii, deocamdată în persoana aceluiași domnitor. D. Bolintineanu, biograful lui Cuza, arată că misiunea delegației moldovene la București era de « a scruta ideea dacă este putință a veni la unirea țărilor, cel puțin, prin alegerea domnului Moldovei de domn al Țării Romînești » [5]. Și Vasile Alecsandri, într-o scrisoare cu data de 20 ianuarie/1 februarie 1859 adresată lui G. Sion, referin-

---

[1] Scrisoarea a fost publicată în *Steaua Dunării, Zimbrul și Vulturul*, IV (1859), nr. 11 (16 ianuarie), p. 39.

[2] Comte de Hübner, *Neuf ans de souvenirs d'un ambassadeur d'Autriche à Paris sous le second Empire. 1851—1859*, vol. II, Paris, 1904, p. 264.

[3] T. W. Riker, *Cum s-a înfăptuit Romînia*, București, 1944, p. 243.

[4] *Romînul*, III (1859), nr. 7 (17/29 ianuarie), p. 25.

[5] D. Bolintineanu, *Viața lui Cuza Vodă*, în *Proză*, vol. I, Iași (1904), p. 14.

du-se la postul de reprezentant al Moldovei la București, arăta că pentru moment nu s-a făcut nimic, dar că « pe urmă vom vedea, cînd se va hotărî soarta Țării Romînești, de va fi nevoie sau nu de un asemenea post » [1]. Formula dublei alegeri reprezenta, prin urmare, o posibilitate de a se ajunge în condițiile istorice de atunci la Unire. Dar în calea ei se ridicau încă mari obstacole. Adunarea electivă munteană era dominată de o majoritate conservatoare, care-și avea candidații ei la domnia Țării Romînești, iar partida națională munteană, de altfel în minoritate în Adunare, nu se putuse fixa asupra unui singur candidat. Deși discutată, formula îndoitei alegeri nu era adoptată de nici una dintre cele două mari partide din Țara Romînească în preajma deschiderii Adunării. Ea a fost impusă în cursul bătăliei pentru domnie din 22—24 ianuarie/3—5 februarie 1859. Dacă conservatorii ostili sau indiferenți față de Unire nu voiau să renunțe la candidații lor, partida națională munteană și îndeosebi latura ei liberal-radicală voia să păstreze pentru sine puterea, numind un domn — socotit provizoriu — din rîndurile ei și ea nu vedea încă în îndoita alegere calea cea mai nimerită pentru realizarea votului privind Unirea al Adunărilor ad-hoc. După Béclard, voturile se împărțeau în modul următor în Adunarea electivă de la București: 30 pentru Gh. Bibescu, 23 pentru Barbu Știrbei, 18 pentru N. Golescu, 6 pentru Al. Ghica și 5 pentru Ioan Cantacuzino, ultimii doi acum aliați ai partidei naționale. În alegerea domnitorului Țării Romînești se înfruntau fracțiunile conservatoare reacționare, în frunte cu Bibescu și Știrbei, cu partida națională, a cărei stîngă, liberalii radicali, conta pe sprijinul populației Bucureștilor. Stînga partidei naționale trebuia să ducă lupta pe două căi pentru a putea alege domn pe unul din rîndurile ei: a adînci diviziunea în rîndurile fracțiunilor conservatoare și a face apel la masele populare. Fostul domn și caimacam, Al. Ghica, care n-avea șanse să fie ales domn, cît și nepotul său, D. Ghica, aliați acum ai partidei naționale, urmăreau să împiedice alegerea lui Bibescu sau a lui Știrbei de către majoritatea conservatoare a Adunării. Această situație va fi folosită de liberalii radicali. În aceste condiții se deschidea Adunarea electivă la 22 ianuarie/3 februarie 1859. Partida națională era în minoritate, dar nici partizanii lui Bibescu nu puteau forma majoritatea dacă nu se uneau cu acei ai lui Știrbei.

Adunarea și-a început lucrările luînd în discuție, la cererea hotărîtă a opoziției, flagrantele ilegalități electorale săvîrșite cu aprobarea tacită a căimăcămiei. Deputații opoziției cereau eliminarea din Adunare a celor aleși prin fraudă. Ei se bucurau de puternicul sprijin al maselor, care înconjurau din toate părțile Adunarea și pătrunseseră chiar în sala de ședințe, în tribune, unde aplaudau cu putere și susțineau pe deputații membri ai partidei naționale. După cum observa N. T. Orășanu, « dreapta, cu toată majoritatea ei, ceda pas cu pas tărîmul ce cîștigase la alegeri minorității de stînga », căci poporul era acum « o mare vie ale cării valuri abia se putea mișca și care amenința să năvălească

[1] St. Meteș, *Din relațiile și corespondența poetului Gh. Sion cu contemporanii săi*, Cluj, 1939, p. 2.

pe uşi şi pe ferestre în Cameră ca să-şi susţie drepturile şi principiul său» [1]. Béclard arăta că în timpul şedinţei poporul ajunsese pînă la băncile deputaţilor, amestecîndu-se cu aceştia. Dar, cu toate excluderile deputaţilor nelegal aleşi, rămăsese încă posibilitatea unei majorităţi Bibescu-Ştirbei. Totuşi, majoritatea suferise o mare înfrîngere; ea putea să constate că, prin intervenţia poporului, puterea ce i-o conferea numărul de deputaţi era spulberată.

Presiunea maselor a determinat cursul desfăşurării evenimentelor de la 22—24 ianuarie/3—5 februarie 1859. Orăşenii bucureşteni şi ţăranii ilfoveni veniţi în Capitală sub conducerea lui Mircea Mălăeru, fostul deputat clăcaş în Adunarea ad-hoc, au împiedicat alegerea la domnie a unui candidat reacţionar şi au impus soluţia îndoitei alegeri. Mălăeru a depus o vie acţiune de propagandă în satele din preajma oraşului şi efectele acesteia nu putuseră fi stăvilite prin represiunile brutale ale autorităţilor reacţionare. Consulul Franţei aprecia că în oraş pătrunseseră pînă la 5 000 de ţărani [2]. Masele orăşeneşti au avut însă rolul hotărîtor, atît prin număr cît şi prin combativitate. În fruntea acestora s-au evidenţiat din primele momente muncitorii şi meseriaşii. Orăşanu relevă rolul hotărîtor pe care l-au avut în prima zi a deschiderii Adunării calfele de cizmari. Măcelarii şi tabacii s-au numărat şi ei în primele rînduri ale luptătorilor pentru Unire. Exprimînd teama de muncitori, un memoriu reacţionar contemporan amintea « lucrătorii turburători » prezenţi în preajma Adunării în timpul frămîntatelor zile din ianuarie 1859 [3]. Prin presiunea lor, masele orăşeneşti şi ţărăneşti au constituit elementul motor în desfăşurarea evenimentelor de la începutul anului 1859.

În rîndurile partidei naţionale, cele mai multe şanse pentru a fi desemnat candidat unic le avea N. Golescu. Numele acestuia fusese, de altfel, popularizat şi mulţimea a manifestat pentru Golescu pînă în seara zilei de 23 ianuarie/4 februarie. În această zi au avut loc dezbateri furtunoase în Adunare pentru definitivarea contestaţiilor. Mulţimea a înconjurat dealul Mitropoliei şi a pătruns în număr mare în curtea unde se afla Adunarea. Consulul austriac, Eder, o aprecia la 10 000—12 000 de oameni. Se afla în rîndurile mulţimii un mare număr de ţărani şi lucrători. Aducîndu-se un batalion de soldaţi, masele populare au început să se frămînte şi să strige: « Afară oştirea, jos tiranii, trăiască libertatea ! ». Deputaţii opoziţiei au cerut cu energie, ameninţător chiar, îndepărtarea armatei, deoarece Adunarea nu putea delibera sub presiunea ei. La ameninţarea mulţimii s-a dat ordin armatei să se retragă. Oraşul trecea prin momente de adînci frămîntări. Mase mari de oameni parcurgeau străzile oraşului pînă tîrziu noaptea. Un grup de dorobanţi a fost dezarmat, iar administratorul judeţului Ilfov, căutat acasă de mulţime, a trebuit să fugă de teama maselor. Sub presiunea acţiunilor cu caracter revoluţionar ale maselor, care depăşeau înseşi planurile partidei naţionale,

[1] N. T. Orăşanu, *O pagină a vieţii mele, sau 22, 23 şi 24 ianuarie 1859*, Bucureşti, 1861, p. 31—32.
[2] *Acte şi doc.*, vol. IX, p. 271.
[3] Gh. Bibescu, *Domnia lui Bibescu*, Bucureşti, 1894, t. II, p. 522.

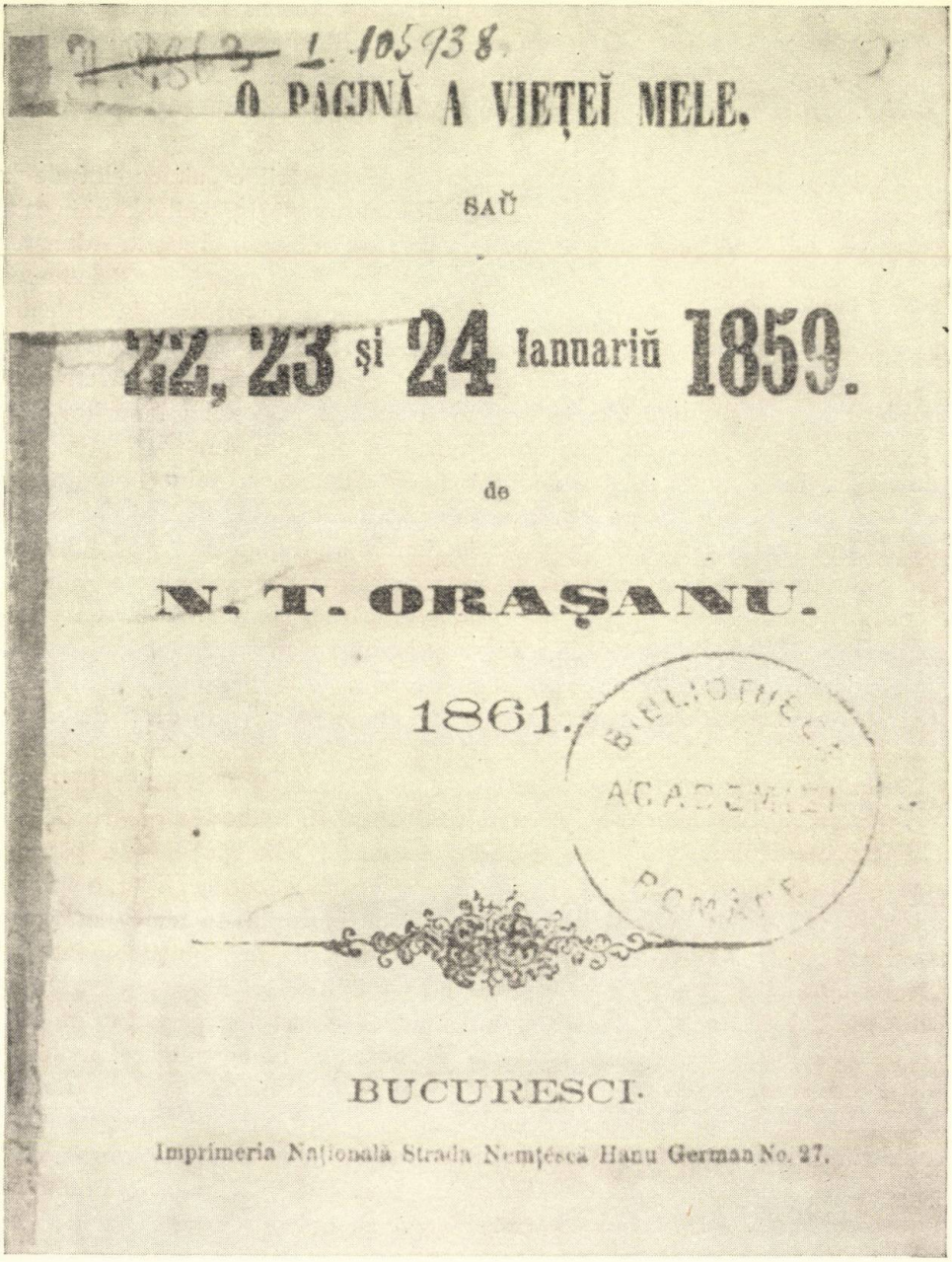

Fig. 44. — *O pagină a vieții mele sau 22, 23 și 24 ianuarie 1859*, pagina de titlu a broșurii lui N. T. Orășanu, publicată la București în 1861.

deputaţii Adunării, reprezentanţi ai celor două clase posedante, considerau acum necesar pentru interesele lor să ajungă la un compromis. În seara şi noaptea zilei de 23 ianuarie/4 februarie 1859 s-a ajuns la găsirea soluţiei. Deputaţii majorităţii s-au întrunit în casa Oteteleşeanu sub profunda impresie a celor petrecute în cursul şedinţei Adunării elective. Intraţi în panică, se gîndeau să nu mai parti-

Fig. 45. — Complexul de clădiri de pe dealul Mitropoliei din Bucureşti în 1859, văzut dinspre sud-vest.

cipe la şedinţa de a doua zi şi, prin Barbu Catargiu, au înştiinţat despre aceasta pe consulii puterilor garante. Dar aceştia n-au împărtăşit punctul de vedere al majorităţii conservatoare şi au socotit că ar fi o greşeală retragerea din Adunare. Singur consulul Austriei opina pentru strămutarea lucrărilor Adunării în alt oraş, spre a scăpa de presiunea poporului. În acest timp, deputaţii partidei naţionale şi mai mulţi partizani din afara Adunării s-au întrunit într-o sală a hotelului *Concordia*, unde au început discuţiile cu privire la fixarea candidatului pe care să-l susţină în şedinţa de a doua zi. S-a luat în considerare şi sugestia majorităţii conservatoare, comunicată partidei naţionale de către Barbu Catargiu şi Apostol Arsache, ca fiecare dintre cele două tabere să renunţe la candidatul lor, adică la Bibescu şi Ştirbei de o parte şi N. Golescu şi A. Ghica de cealaltă

parte. D. Ghica, convingîndu-se că în aceste condiţii candidatura lui era exclusă, a propus Unirea celor două ţări prin alegerea lui Cuza; astfel, în mod firesc, s-a impus soluţia îndoitei alegeri. După discuţii furtunoase — fraţii Brătianu şi C. A. Rosetti la început s-au opus —, la ora două noaptea, s-a luat hotărîrea să fie susţinută candidatura la domnia Ţării Romîneşti a alesului Moldovei. După deschiderea şedinţei Adunării elective, sîmbătă 24 ianuarie/5 februarie, la orele 11, deputatul Vasile Boerescu, reprezentant al partidei naţionale, a cerut preşedintelui o şedinţă secretă pentru a face o propunere. El a arătat că pentru a triumfa principiul Unirii trebuia sprijinită candidatura domnului Moldovei, Al. I. Cuza. S-a redactat un act semnat de toţi cei prezenţi în sensul că vor vota ca domn în mod unanim pe Cuza. Era o înţelegere care reprezenta în primul rînd o înfrîngere a reacţiunii conservatoare. Evident că deputaţii majorităţii conservatoare au acceptat această situaţie înspăimîntaţi de ameninţarea poporului. Acest lucru este arătat şi de Valentineanu: unul din « tribunii » poporului, partizan al liberalilor radicali: « Hotărîrea care se luase de comitetul liberal unionist era ca, îndată ce conservatorii sau albii din Cameră ar persista în alegerea lui Bibescu-vodă, poporul din dealul şi curtea Mitropoliei, unit cu poporul de la Filaret, să năvălească în Cameră şi să o silească a proclama de ales pe alesul camerei Moldovei »[1]. La acordul « minorităţii » cu majoritatea deputaţilor contribuise însă în bună măsură şi tendinţa — vădită şi în 1857, în Adunările ad-hoc — de realizare a unui compromis între cele două clase posedante.

În dimineaţa zilei de 24 ianuarie a avut loc o înţelegere între liberalii radicali şi prefectul de poliţie, colonelul Caragea, pe care Rosetti o publicase într-o foaie volantă, în care se anunţa că s-a hotărît de Adunare ca « nici oştirea, nici publicul să nu se mai strîngă în jurul ei ». Orăşanu scria că i s-a cerut de către deputaţii liberali radicali ca cea mai mare parte a poporului să meargă pe dealul Filaretului, de unde va fi chemat în caz de nevoie. Consulii au fost surprinşi de « liniştea adîncă » din curtea Mitropoliei. Chiar consulul austriac, Eder, recunoştea că poporul se retrăsese departe; doar cînd trecea vreun boier la Adunare i se striga: « hoţule! »[2]. Măsurile luate de liberalii radicali pentru a fi retrasă armata şi masele populare din jurul Adunării aveau drept scop de a nu da reprezentanţilor marilor puteri motive pentru anularea alegerilor; totodată, aceste măsuri reflectau dorinţa liberalilor radicali de a limita acum lupta maselor. Terminîndu-se şedinţa secretă, deputaţii au revenit în sala Adunării şi au votat, după validare, în unanimitate ca domn pe Alexandru Ioan Cuza. După proclamarea rezultatului a luat cuvîntul din nou Vasile Boerescu, pentru a preîntîmpina obiecţiile eventuale ale marilor puteri ostile Unirii, mai ales ale Austriei şi Turciei. El a subliniat legalitatea actului de la 24 ianuarie 1859, arătînd că votul

---

[1] I. G. Valentineanu, *Din memoriile mele. (O pagină de istorie modernă). Alegerea, detronarea şi înmormîntarea lui Cuza Vodă, 1859, 1866, 1873*, Bucureşti, 1898, p. 10.

[2] D. Berindei, *Frămîntări politice şi sociale în jurul alegerii domnitorului Cuza în Ţara Romînească*, în *Studii*, VIII (1955), nr. 2, p. 68.

Pl. VIII. — Hora Unirii la Craiova, pictură de Theodor Aman.

BIBLIOTECA ... GHEORGHE LAZĂR

dat nu numai că « nu este în nimic contrariu literei Convenţiei », dar, « din contra, este absolut conform cu spiritul său » [1]. Vestea proclamării lui Al. I. Cuza ca domn şi al Ţării Romîneşti a străbătut cu iuţeala fulgerului peste tot cuprinsul» Capitalei. Entuziasmul era de nedescris. Mulţimea cînta şi juca « la toate răspîntiile» *Hora Unirii* în sunetul muzicii militare şi la lumina torţelor. Mari manifestări populare au avut loc în toate oraşele. Îndoita alegere a produs o adîncă satisfacţie şi în Transilvania. « Cînd s-a ales Cuza domn — scria Alexandru Papiu-Ilarian —, entuziasmul la romînii Transilvaniei era, poate, mai mare decît în Principate » [2].

Înfăptuirea Unirii prin îndoita alegere a avut un puternic ecou în întreaga Europă, şi îndeosebi în cercurile democratice. În *Sovremennik*, Dobroliubov a scris următoarele: « Conferinţa de la Paris a făcut numai un pas spre Unirea Principatelor. Unirea lor definitivă într-un singur stat independent a rămas, ca şi în trecut, o dorinţă a poporului, o dorinţă care a fost exprimată de atîtea ori în istoria lui şi care se manifestă astăzi din nou în alegerea unui singur domnitor pentru ambele principate ». La rîndul său, Cernîşevski a descris evenimentele care duseseră la îndoita alegere şi a subliniat rolul hotărîtor jucat de masele populare. Comentînd evenimentul de la 24 ianuarie, Kossuth remarca: « Un astfel de spirit e necesar ca un popor să întemeieze o patrie sau, dacă a pierdut-o, să şi-o recîştige » [3].

Istoriografia burgheză n-a tratat ştiinţific problema îndoitei alegeri. Ea a estompat rolul maselor în favoarea anumitor personalităţi, iar desfăşurarea evenimentelor a fost prezentată deseori tendenţios. N. Iorga atribuia fără temei sentimente patriotice conservatorilor moldoveni, care îl votaseră pe Alexandru Ioan Cuza [4], fără a remarca presiunea maselor, exercitată şi la Iaşi, nu numai la Bucureşti. După A. D. Xenopol, rolul principal l-ar fi jucat în 1859 hazardul, sau, cum scria el, « norocul cel bun » [5]. Deşi el amintea de « lumea nesfîrşită » care a asistat la alegerea lui Cuza ca domn al Moldovei, nu-i înţelegea însă rostul. Dar dacă Xenopol a scos cel puţin în relief presiunea exercitată de mase la Bucureşti, N. Iorga afirma în 1934 că actul îndoitei alegeri se săvîrşise « cuminte, aşezat, fără zgomot....., printr-una din acele sfinte îmbrăţişări tăcute » [6]. În *Istoria romînilor* însă, Iorga recunoaşte presiunea maselor, dar o apreciază defavorabil, vorbind de o « zi urîtă » [7].

Alegerea lui Al. I. Cuza ca domn nu însemna numai triumful ideii Unirii, ci şi un pas important în lupta poporului pentru progres. Marx arăta, în 1860, că alegerea lui Cuza în Moldova şi Ţara Romînească a pecetluit unirea « naţiunii romîne » [8]. Nu a fost o simplă alegere la domnie, căci Unirea a constituit un

---

[1] *Acte şi doc.*, vol. VIII, p. 594.
[2] A. Papiu-Ilarian, *Memoriu inedit*, în *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie*, vol. I (1883), p. 145.
[3] *Ibidem*, p. 463.
[4] N. Iorga, *Istoria romînilor*, vol. IX, p. 339.
[5] A. D. Xenopol, *Istoria romînilor din Dacia traiană*, vol. VI, Iaşi, 1893, p. 633.
[6] N. Iorga, *Unirea românească*, Bucureşti, 1934, p. 14—15.
[7] Idem, *Istoria romînilor*, vol. IX, p. 342.
[8] K. Marx, *Herr Vogt*, Berlin, 1953, p. 145.

pas deosebit de important în istoria patriei noastre, avînd adînci urmări pe plan politic, economic, social. Unirea a fost primul pas pe calea înfăptuirii statului unitar romîn, premiza cuceririi independenței și suveranității Romîniei în 1877. Pe de altă parte, o dată cu începutul constituirii statului național

Fig. 46. — Medalie din 1859 consacrată Unirii și alegerii lui Alexandru Ioan Cuza.

o dată cu punerea bazelor pentru cîștigarea independenței, actul de la 24 ianuarie/5 februarie 1859 a grăbit consolidarea orînduirii capitaliste și dezvoltarea forțelor de producție.

Fig. 47. — *Uniunea romînă*, medalie lucrată de sculptorul E. Farochon și bătută în amintirea votului de la 24 ianuarie 1859.

Alegerea lui Alexandru Ioan Cuza, prin care s-a înfăptuit Unirea, a fost opera maselor populare, adevăratele făuritoare ale statului național. « Unirea — spunea pe drept cuvînt M. Kogălniceanu în 1863 — eu nu recunosc nimănui

dreptul să zică că-i actul său individual, proprietatea sa exclusivă; Unirea e actul energic al întregii naţiuni romîne...». Înfrîntă, boierimea a trebuit să cedeze, dar burghezia, care nu voia să distrugă clasa adversă, ci doar să-i smulgă întîietatea în viaţa publică, s-a mulţumit cu îndoita alegere şi, temătoare de intervenţie externă, dar mai ales de revoluţie, a frînat avîntul maselor, în loc de a-l folosi pentru grăbirea ritmului luptei pentru progres.

Politica internă

Deşi Cuza a fost ales prin intervenţia maselor, lupta acestora a fost frînată de burghezie. După alegerea noului domn, s-au format în amîndouă ţările guverne de coaliţie dintre reprezentanţii burgheziei şi moşierimii, expresii ale compromisului impus moşierimii la 24 ianuarie. După cîteva luni au reapărut însă divergenţele, întrucît cele două clase continuau să existe ca clase deosebite, cu interese deosebite. Lupta pentru putere dintre burghezie şi fosta boierime nu se încheiase. În timp ce burghezia ţintea la o mai grabnică şi relativ mai adîncă înlăturare a relaţiilor feudale, moşierimea conservatoare urmărea ca schimbarea orînduirii să se facă lent şi în asemenea fel, încît ea să poată păstra în întregime moşiile şi o parte cît mai mare a puterii politice. Dar divergenţele, deşi existente, nu afectau înţelegerea tacită privind menţinerea proprietăţii moşiereşti, care stătea la baza compromisului — în curs de desăvîrşire — dintre cele două clase posedante. Prevederile Convenţiei erau departe de a asigura burgheziei puterea în stat, cu toate că ele întemeiau viaţa politică a Principatelor pe *avere* şi nu pe *naştere*. În aceşti ani, lupta dintre cele două clase a continuat, dar, totodată, se remarcau elemente ale viitorului regim burghezo-moşieresc. În afara celor două guverne de coaliţie de puţină viabilitate, formate chiar de la începutul anului 1859, s-au înregistrat mai multe înţelegeri parlamentare ale tuturor grupărilor reprezentînd cele două clase [1]. Deşi alianţa de clasă dintre moşierime şi burghezie nu era încă definitivată şi combaterea reacţiunii conservatoare de către burghezia liberală şi sprijinirea domnitorului de către aceasta în opera de înnoiri au caracterizat viaţa politică a Principatelor în anii 1859—1861, trebuie ţinut seama de faptul că divergenţele dintre burghezie şi moşierime aveau un caracter limitat. Ele reprezentau de fapt o tocmeală în legătură cu tîrgul pe care cele două clase tindeau să-l încheie în dauna maselor.

Noul stat naţional se întemeia pe contradicţii fundamentale. Convenţia fixa o organizare separată pentru fiecare dintre cele două ţări componente, dar îndoita alegere dăduse acestora un singur domn şi poporul romîn din Moldova şi Ţara Romînească cerea realizarea deplinei unităţi. O altă contradicţie putea

[1] Astfel de înţelegeri au dus în 1859 la înlăturarea guvernului Vasile Sturdza, atacat de Panu şi Kogălniceanu alături de Lascăr Catargiu; în 1860 a guvernului Ion Ghica din Ţara Romînească, cînd Rosetti şi Brătianu s-au aliat conservatorilor, şi a guvernului Epureanu din Moldova, combătut de Kogălniceanu şi Panu alături de conservatorii moldoveni, şi, în sfîrşit, în 1861, a guvernului muntean Epureanu, atacat iarăşi de conservatori şi de liberalii radicali.

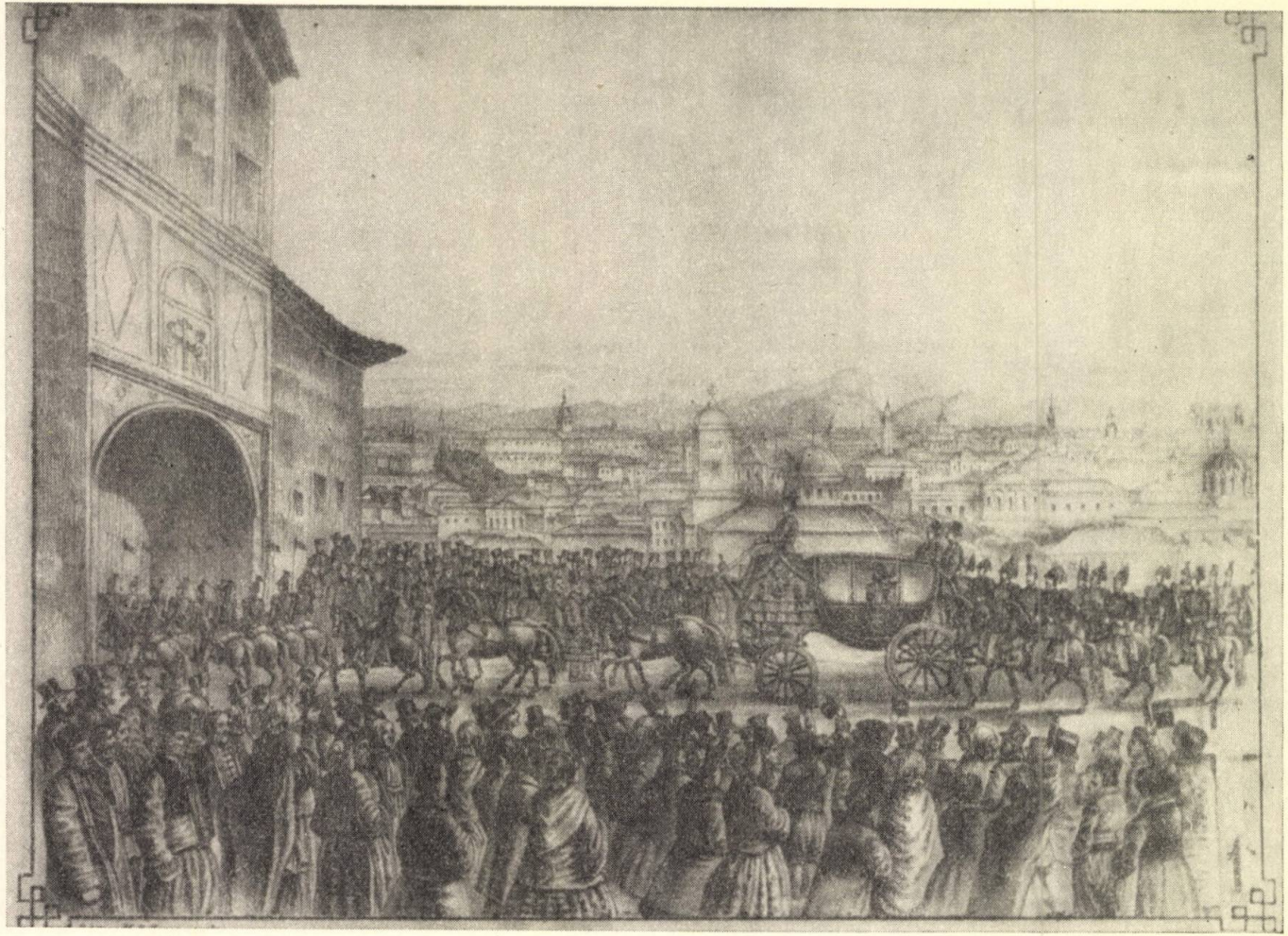

Fig. 48. — Sosirea domnitorului Alexandru Ioan Cuza la solemnitatea deschiderii Adunării Ţării Romîneşti în ziua de 29 februarie/12 martie 1860, litografie de C. Danielis, edit. de D. A. Papazoglu.

fi constatată între programul de înnoiri prevăzut de Convenţie şi prevederile ei electorale, care, datorită caracterului lor restrîns, dădeau necontenit puterea unor Adunări cu majorităţi reacţionare, ostile transformărilor. Principatele sufereau în aceşti ani de urmările crizei economice europene din anii 1857—1858. La aceasta se adăuga o criză comercială. Hambarele erau pline de grîne care nu se puteau desface, iar lipsa de numerar pe piaţă era apăsătoare. Realizarea transformărilor social-economice pe care le impunea procesul de formare a statului naţional, transformări care trebuiau întemeiate pe o serie de noi obligaţii fiscale, întîmpina mari greutăţi, datorită în bună măsură şi încercărilor pe care le făceau clasele posedante de a se eschiva, pe cît posibil, acestor sarcini.

Puterea executivă era deţinută de un domn, ale cărui vederi erau acelea ale progresului, dar guvernarea lui se lovea de repetate piedici pe care i le puneau în faţă majorităţile reacţionare din Adunări. Pe de altă parte, dacă în linii mari programul grupărilor progresiste coincidea, nu se putea totuşi remarca o permanentă acţiune solidară a acestora. La aceasta contribuia şi faptul că domnitorul, care nu era « nici alb, nici roşu » [1], încerca să-şi formeze un partid propriu[2], întemeiat în general pe elemente liberal-moderate. Pentru a desăvîrşi Unirea şi a înfăptui programul de reforme, Cuza a căutat să folosească divergenţele dintre grupările politice burgheze şi moşiereşti spre a-şi crea acest partid de centru şi eventual să cîrmuiască personal, întrucît poziţia sa de clasă limitată îl făcea să nu recurgă la spijinul revoluţionar al maselor. Datorită deţinerii puterii legislative de către Adunările reacţionare, a lipsei de unitate din lagărul progresului şi a contradicţiei dintre interesele potrivnice propăşirii ale majorităţii conservatoare din Adunări şi platforma de reforme burgheze a lui Alexandru Ioan Cuza şi a grupărilor politice liberale, viaţa politică din Principate se caracteriza printr-o profundă instabilitate. În decurs de trei ani s-au succedat în cele două ţări peste *20 de formaţii ministeriale şi cinci Adunări*. Un contemporan observa că ministerele « se schimbau ca blidele » [3]. Nici Comisia centrală, instituţie comună, calificată în programul celui dintîi guvern moldovean al lui Alexandru Ioan Cuza drept « simbolul unităţii naţionale », nu a corespuns decît în măsură limitată nădejdilor pe care şi le pusese în ea poporul romîn. Dominată, în cea mai mare parte a activităţii ei, de o majoritate reacţionară, ea a refuzat să dezbată în primul an o nouă lege electorală, redactînd în schimb un proiect de constituţie reacţionar şi ostil domnitorului, iar în cel de-al doilea an un proiect de lege rurală prin care ţărănimea era spoliată. În cea de-a treia sesiune, componenţa Comisiei fiind îmbunătăţită, datorită acţiunii combinate

---

[1] V. Place către Thouvenel, 10/22 august 1861 (V. Slăvescu, *Domnitorul Cuza şi Victor Place*, Bucureşti, 1942, p. 105).

[2] Cf. I. G. Valentineanu, *Alegerea, detronarea şi înmormîntarea lui Cuza Vodă, 1859, 1866, 1873*, Bucureşti, 1898, p. 13 şi D. Bolintineanu, *Viaţa lui Cuza Vodă*, în *Proză*, vol. I, Iaşi (1904), p. 58.

[3] N. Iorga, *Un cugetător politic moldovean de la jumătatea secolului al XIX-lea: Ştefan Scarlat Dăscălescu*, în *An. Ac. Rom. Mem. Secţ. Ist.*, ser. III, t. XIII (1932), p. 45

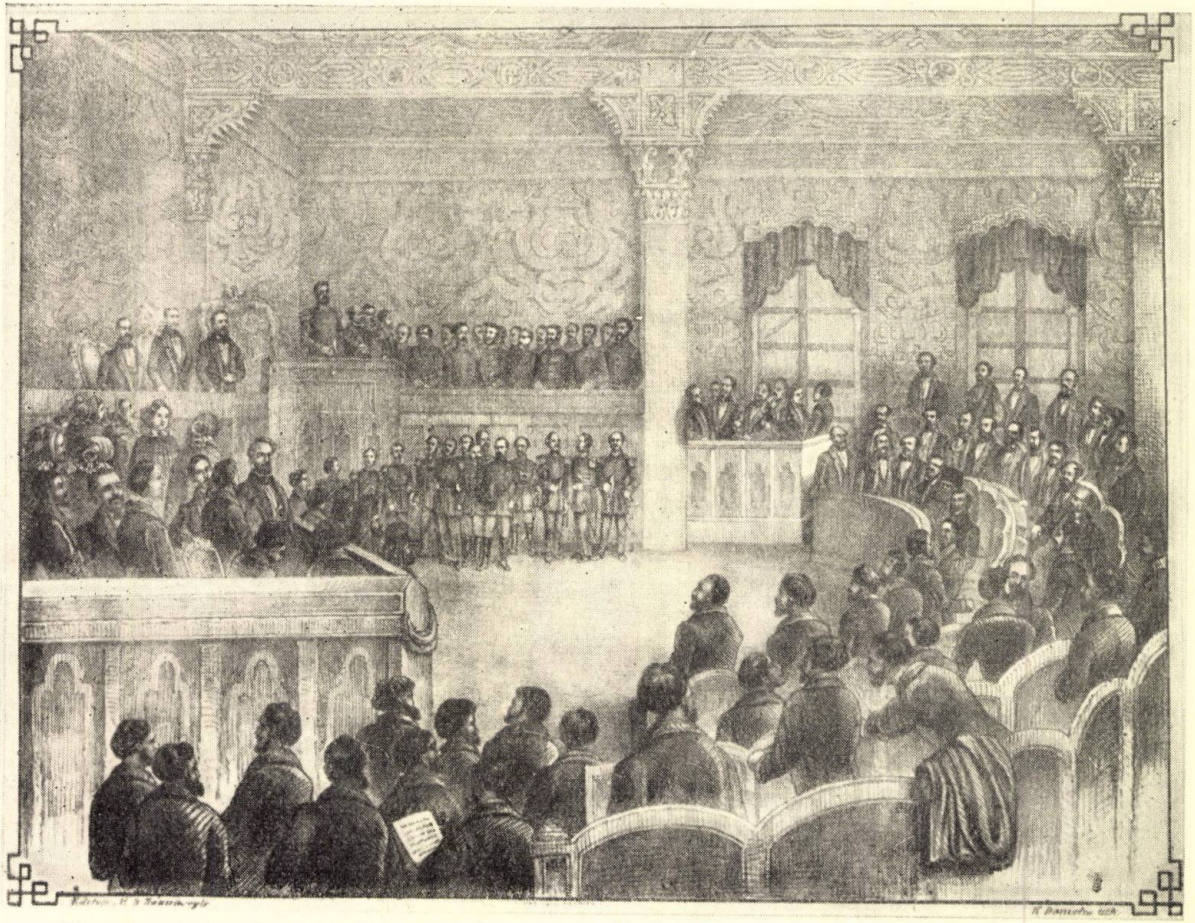

Fig. 49. — Solemnitatea deschiderii Adunării Ţării Romîneşti la 29 februarie/12 martie 1860, litografie de C. Danielis, edit. de D. A. Papazoglu.

a domnitorului şi a celor două guverne progresiste Panu şi Golescu, ea a elaborat un proiect de lege electorală, care, deşi n-a putut fi tradus în viaţă, cuprindea dispoziţii cu mult mai înaintate decît prevederile electorale ale Convenţiei. Comisia centrală a mai întocmit o serie de proiecte de legi, dintre care cel mai de seamă a fost cel referitor la înfiinţarea Curţii de Casaţie.

Puterea a fost deţinută, în general, în anii 1859—1861 de guverne moderate, oglindind interesele burgheziei mari şi mijlocii, ca şi ale acelei părţi din moşierime care accepta instaurarea rînduielilor burgheze. Primul guvern moldovean, condus de Vasile Sturdza, avea această componenţă; el s-a lovit de ostilitatea elementelor conservatoare, dar şi de cea a elementelor liberale de stînga. În Ţara Romînească, cel dintîi guvern a fost o formaţie de coaliţie, de puţină viabilitate, în care Alexandru Ioan Cuza a chemat alături pe Nicolae Golescu cu Barbu Catargiu. După căderea primelor ministere, puterea a fost deţinută în Moldova de guvernele moderate Ion Ghica şi Manolache Costache Epureanu, iar în Ţara Romînească de cabinetele moderate C. A. şi N. Creţulescu şi Ion Ghica. Prin întrunirea din sala Bossel, gruparea liberal-radicală munteană a încercat să forţeze mîna domnitorului şi să obţină puterea; ea nu a reuşit decît să ducă la înlocuirea formaţiei moderate Creţulescu prin cea condusă de Ion Ghica. În primăvara anului 1860, guvernele din amîndouă ţările au fost încredinţate unor formaţii de stînga. Dacă în Moldova M. Kogălniceanu a deţinut puterea o perioadă mai îndelungată, în Ţara Romînească cabinetul Nicolae Golescu n-a avut decît o existenţă efemeră, dînd locul unui guvern moderat condus de Epureanu. În ianuarie 1861 Kogălniceanu a fost înlăturat de la conducere de reacţiunea moldoveană, în locul cabinetului său formîndu-se un minister condus de Anastase Panu, a cărui politică s-a radicalizat în urma unei remanieri în mai 1861. În Ţara Romînească, după un interimat al directorilor de departamente şi o scurtă guvernare a unei formaţii conservatoare conduse de Barbu Catargiu, puterea a fost din nou încredinţată stîngii, în persoana lui Ştefan Golescu. În timpul guvernelor A. Panu şi Şt. Golescu, drept răspuns la uneltirile reacţionare în favoarea unui prinţ străin, a avut loc o intensă activitate propagandistică în jurul petiţiei de la 11/23 iunie, prin care se cerea menţinerea lui Alexandru Ioan Cuza, reforma electorală şi se punea în perspectivă eliberarea şi împroprietărirea ţărănimii. În a doua jumătate a anului 1861, dificultăţile diplomatice întîmpinate în problema desăvîrşirii Unirii pe plan administrativ, ostilitatea puterilor « unioniste » faţă de formaţiile ministeriale de stînga, ca şi presiunile stăpînilor de moşii îngrijoraţi de eventualitatea unei rezolvări a problemei agrare în defavoarea lor au determinat pe Al. I. Cuza să recurgă la guverne conservatoare, dînd puterea în Ţara Romînească lui Dimitrie Ghica, iar în Moldova lui Alex. C. Moruzi. În momentul proclamării Unirii desăvîrşite, puterea era deţinută de reacţiunea conservatoare, ceea ce a dus la puternice manifestaţii de masă la începutul anului 1862.

În anii 1859—1861, activitatea politică a celor două țări a avut un caracter comun, deși s-a menținut separația din punct de vedere administrativ. În Moldova a fost numit prim-ministru munteanul Ion Ghica și în Țara Românească moldoveanul Epureanu, iar Al. G. Golescu-Negru a fost ales deputat și chiar vicepreședinte al Adunării Moldovei. Guvernele, îndrumate de domnitor, acționau într-un sens comun. Din punct de vedere politic, unitatea a ființat din ianuarie 1859.

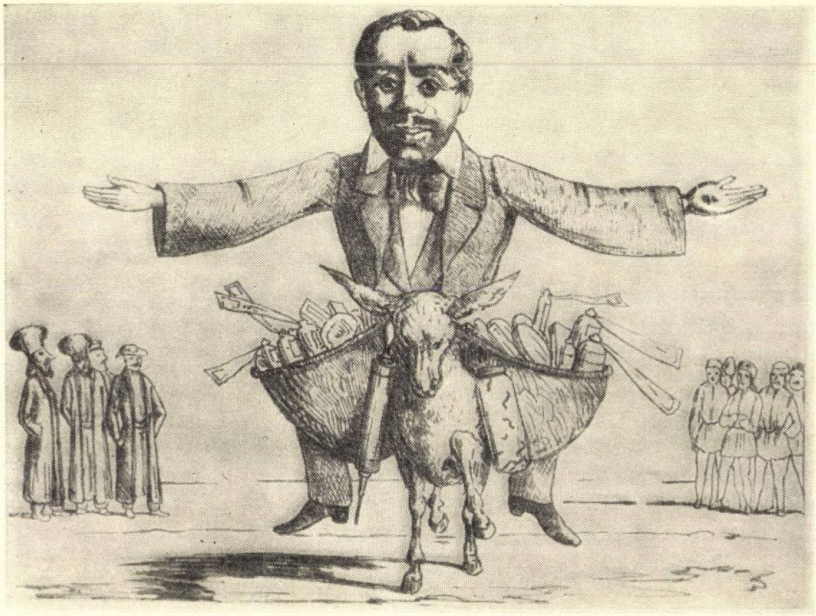

Fig. 50. — Caricatură reprezentînd pe doctorul N. Creţulescu, ministru de Interne, reprodusă din foaia *Nichipercea*, nr. 2 din 30 iulie 1859.

Desăvîrșirea unității celor două țări a constituit în acești ani principalul țel al politicii Principatelor, unificarea deplină fiind condiția de bază a regimului politic existent pentru înfăptuirea întregii platforme de înnoiri. O dată cu străduințele ce s-au depus în acest sens pe plan extern, s-a trecut practic la realizarea unificării. Serviciile de vămi ale celor două țări s-au contopit într-o singură direcție generală, cursul monedelor din Principate a fost unificat, administrațiile telegrafelor au fost, de asemenea, contopite. Comisia centrală a unificat municipalitatea și poliția din Focșani, oraș situat pe fosta graniță. Cînd s-a luat în discuție problema Capitalei țării, București — calificat de Kogălniceanu « inima Romîniei » — s-a impus drept Capitală. De altfel, orașul a adoptat din 1859 stema vulturului și a zimbrului. Între autoritățile celor două țări s-au stabilit legături directe, fără a se mai folosi ministerele de Externe. Renunțîndu-se la sărbătorirea celor două zile de alegere a lui Alexandru Ioan Cuza, s-a fixat doar

24 ianuarie zi de sărbătoare națională. Comisia centrală lucra la unificarea legislativă a celor două țări, iar în toamna anului 1861 s-a instituit și o comisie pentru unificarea legilor și a regulamentelor administrative. Procesul de unificare s-a desfășurat și pe tărîm militar, depășindu-se prevederile Convenției. În primăvara anului 1859, unități muntene au fost trimise în Moldova și altele moldovene aduse în Țara Romînească. S-a convocat la Focșani o comisie moldo-mun-

Fig. 51. — Întîlnirea la Iași a unităților militare muntene cu cele moldovene, litografie de A. Asaki, edit. de imprimeria « Albina ».

teană pentru înlăturarea deosebirilor existente privind uniformele. Armatele celor două țări au fost strînse în vara anului 1859 în tabăra de la Florești, prin care Principatele voiau să preîntîmpine vreun atac austro-turc, să grăbească recunoașterea îndoitei alegeri și eventual chiar să-și dobîndească neatîrnarea. Tot cu prilejul taberei, generalului Milicescu i s-a dat comanda celor două armate, iar doctorul Carol Davila a fost numit medicul lor superior. Toamna, domnitorul însuși a preluat comanda celor două armate, apoi s-a creat un stat-major unic. În 1860 s-a uniformizat instrucția și s-au organizat la București detașamente model, s-au unificat ambele intendențe și administrații militare, iar generalul Florescu a fost numit ministru de Război în amîndouă țările. Peste puțin s-a organizat un regiment de geniu, compus dintr-un batalion muntean și altul moldovean.

Paralel cu activitatea depusă pentru desăvîrşirea unificării, s-a început organizarea statului pe noile baze cerute de dezvoltarea societăţii. Burghezia dobîndea treptat poziţia predominantă în întregul aparat de stat. Acest proces a fost însă stînjenit de majorităţile reacţionare din Adunări. De aceea dobîndirea unei noi legi electorale era considerată de progresişti condiţia fundamentală pentru înnoiri. Dar reacţionarii s-au opus cu înverşunare înfăptuirii acestei condiţii. În vara anului 1861, Comisia centrală a elaborat un proiect de lege electorală pentru care Cuza intenţiona să obţină consimţămîntul puterilor garante, proiect la care a renunţat în septembrie 1861 din pricina dificultăţilor ce le întîmpina pe plan diplomatic chestiunea desăvîrşirii Unirii. De altfel, proiectul Comisiei centrale, deşi cu mult mai avansat decît prevederile Convenţiei, reflecta poziţia burgheziei moderate. El a fost criticat de foaia liberal-radicală *Romînul* prin citarea versurilor lui Grigore Alexandrescu: « De-mbunătăţiri rele cît vreţi sîntem sătui » [1].

Problema agrară străbătea ca un fir roşu istoria Principatelor în aceşti ani, fiind — după un consul străin — « fondul tuturor preocupărilor » [2]. Dacă desăvîrşirea unităţii pe plan administrativ şi reorganizarea statului reflectau cu precădere interesele burgheziei, reforma agrară era năzuinţa fundamentală a maselor. Această problemă, legată indisolubil de lupta pentru desăvîrşirea Unirii, reprezenta încununarea acesteia pe plan social. Împotriva unei rezolvări a problemei agrare pe calea împroprietăririi se ridica însă cu ură şi înverşunare moşierimea conservatoare, stăpînă pe o restrînsă bază electorală. Mai multe guverne au fost înlăturate de la putere fiind bănuite de majorităţile reacţionare ale Adunărilor că intenţionau să realizeze împroprietărirea. Conservatorii au înfiinţat o foaie, *Conservatorul progresist*, a cărei ţintă era « de a apăra proprietatea » atacată de « socialiştii romîni » [3], cum erau numiţi impropriu partizanii împroprietăririi cu pămînt a ţăranilor. Ei au căutat să impună grabnica rezolvare a problemei agrare într-un sens favorabil lor cît timp mai deţineau puterea legislativă, în timp ce liberalii de diverse nuanţe amînau încă rezolvarea, vrînd să dobîndească mai înainte supremaţia în Adunări pe baza unei noi legi electorale. De altfel, liberalii radicali se arătau destul de puţin preocupaţi de problema agrară, găsind mai importantă pentru interesele lor de clasă rezolvarea cu precădere a problemelor de organizare a statului naţional burghez. Nici Cuza însuşi, partizan hotărît al împroprietăririi, nu ajunsese încă la un punct de vedere clar asupra modalităţii de înfăptuire a reformei. În 1860, Comisia centrală a dezbătut şi votat un proiect de lege rurală ale cărui prevederi oglindeau poziţia majorităţii ei reacţionare, ţărănimea fiind spoliată de pămînt. Majorităţile reacţionare ale celor două Adunări au căutat să impună adoptarea acestei legi în 1861, sub

[1] *Romînul*, V (1861), nr. 166 (15 iunie), p. 517.

[2] V. Place către Thouvenel, [10] 22 august 1861 (Marcel Emerit, *Victor Place et la politique française en Roumanie à l'époque de l'Union*, Bucureşti, 1931, p. 167).

[3] *Conservatorul Progresist*, I (1860), nr. 86 (7 noiembrie), p. 341.

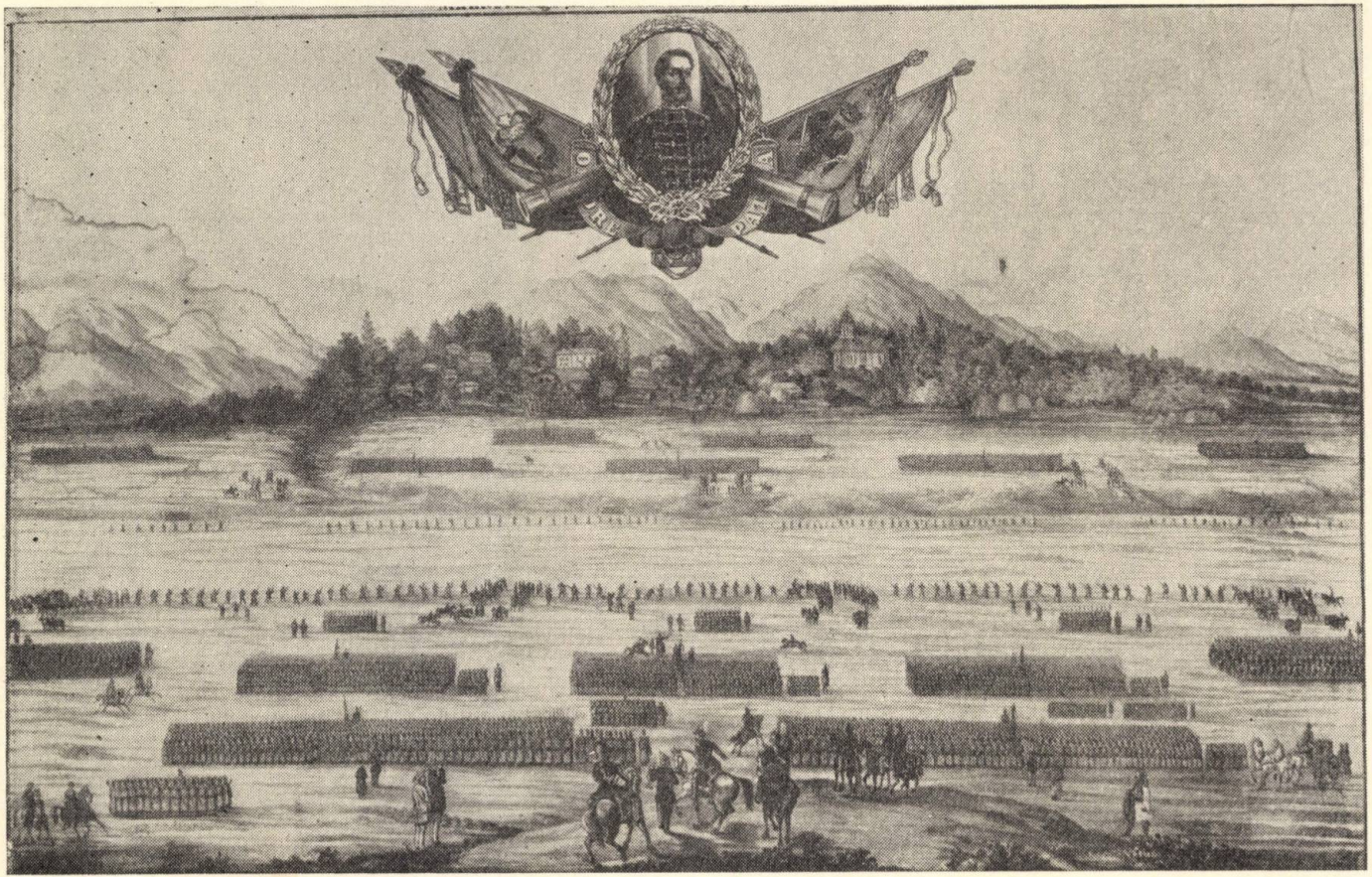

Fig. 52. — Manevra generală din 23 august 1859 la Băicoi, litografie de G. Wenrich.

pretextul că Unirea ar putea fi înfăptuită pe calea întrunirii lor pentru dezbaterea legiuirii. Un rol pozitiv în pregătirea rezolvării problemei agrare l-a avut M. Kogălniceanu, care, în timpul guvernării sale din Moldova (1860—1861), a luat o serie de măsuri în favoarea țărănimii. Poziția lui Kogălniceanu în problema agrară a dus însă la căderea sa de la putere. Tot în vara anului 1861, Adunarea munteană a înlăturat guvernul Ștefan Golescu sub învinuirea de a plănui să realizeze împroprietărirea după obținerea unei legi electorale largi. O dată cu preluarea guvernelor de către conservatori în iulie și septembrie 1861, s-au redus pentru un timp perspectivele pentru o rezolvare a chestiunii agrare în sensul vederilor burgheziei.

Dacă în primii ani de existență a statului național nu s-au obținut soluții în problema electorală și în cea agrară, s-a realizat, totuși, un număr de reforme pe linia constituirii statului burghez. Toate guvernele, chiar și cele conservatoare, de fapt conservator-moderate, și-au propus să aplice prin măsuri practice prevederile Convenției de la Paris. Adoptarea reformelor a avut loc în condițiile unei lupte destul de ascuțite din Adunări duse de deputații cu vederi înaintate și mai ales sub neîntrerupta presiune a maselor, care cereau desăvîrșirea Unirii pe plan social și economic. La aceasta s-a mai adăugat și faptul că moșierimea nu se putea opune în mod obiectiv acestor reforme. Descriind motivele pentru care nobilimea nu sè poate opune valului de înnoire, Marx arăta în 1849 că « vechii stăpîni feudali au decăzut, ajungînd în situația unor fabricanți de vite, de lînă, cereale, sfeclă, rachiu etc., în situația unor oameni care, ca oricare alți comercianți, fac comerț cu aceste produse industriale! Oricît s-ar crampona de vechile lor prejudecăți... ei devin niște burghezi... Modul de viață, modul de producție, modul de obținere a veniturilor propriu acestor domni ne arată, așadar, toată falsitatea tradiționalei lor îngîmfări arogante » [1]. Egalitatea — desigur însă în limitele intereselor de clasă burgheze — în fața legii și a dărilor, desființarea privilegiilor și adoptarea unor forme de organizare statală modernă sînt principalele direcții de dezvoltare ale activității guvernelor începînd din 1859. Toate aceste reforme au servit în primul rînd burgheziei, dar în mult mai mică măsură maselor oprimate. S-a căutat să se îmbunătățească funcționarea justiției, s-a organizat o direcție de statistică în Moldova și un oficiu statistic în Țara Romînească, instituții legate de necesitatea unei evidențe statistice generale, s-a adoptat o lege a recrutării, prin care — cel puțin formal — obligațiile militare erau generalizate, în Moldova s-a înființat un corp de geniu pentru executarea lucrărilor publice, iar în Țara Romînească o Direcție a Lucrărilor Publice; tot aici s-a hotărît numirea directă a subadministratorilor, fără a se mai respecta dispozițiile regulamentare, care asigurau stăpînilor de moșii dreptul de alegere.

În 1860, guvernul Kogălniceanu a avut o susținută activitate înnoitoare. El a desființat bătaia la sate, a înființat judecătoriile sătești, a aplicat practic

[1] K. Marx, *Procesul împotriva comitetului districtual al democraților din Renania*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 6, Ed. politică, București, 1959, p. 269.

noua lege a recrutării, a înființat Universitatea din Iași, a adoptat o lege ocrotitoare pentru slugi, a combătut cu eficiență flagelul lăcustelor, înfruntînd pe moșierii care refuzau să-și dea contribuția la această acțiune etc. O activitate asemănătoare a avut și guvernul muntean condus de Nicolae Golescu. În timpul acestui minister, Adunarea a luat în discuție legea comisiilor consultative de agricultură, s-a recunoscut dreptul de naturalizare fără formalități romînilor din afara hotarelor și s-a dezbătut proiectul Curții de Casație, reformă care se va înfăptui efectiv în primele luni ale anului 1862. Guvernul a desființat pedeapsa cu bătaia, s-a pronunțat pentru reorganizarea învățămîntului pe baze largi, era preocupat de o serie de probleme de natură economică (constituirea companiei sericicole, îmbunătățirea soiurilor de vite, organizarea creditului, taxele de export etc.), de înarmare (organizarea atelierelor oștirii), de organizarea statului și de cultură. Guvernul moderat muntean Epureanu a avut realizări în domeniul organizării noii fiscalități și totodată, între alte lucrări, a unificat casele publice cu cea a Ministerului de Finanțe, a reorganizat serviciul inginerilor hotarnici și a trecut seminariile sub supravegherea statului.

Reforma fiscală — generalizarea contribuțiilor și asigurarea fondurilor necesare operei de organizare a noului stat național — era una dintre problemele centrale ce se puneau după 24 ianuarie/5 februarie 1859. Reacțiunea boierească s-a opus cu înverșunare traducerii în viață a unor măsuri de egalitate fiscală, care, totuși, s-au realizat, desigur însă în limitele intereselor burgheziei, continuînd a fi apăsătoare pentru mase. Toți bărbații majori au fost supuși impozitului personal și contribuției pentru drumuri. Totodată s-au adoptat noi taxe pentru patentele meseriașilor și negustorilor, s-a fixat un impozit de 5 lei la vadra de vin, s-au sporit taxele de timbru și s-a instituit un impozit pe proprietățile de mînă moartă. Instituția slujbașilor volnici a fost desființată și în Moldova, dar moșierimea s-a opus cu înverșunare impunerii funciare. Guvernul Vasile Sturdza a fost înlăturat de la putere în 1859 pentru că instituise o dare de 5 000 000 de lei pe proprietate. Totuși, în 1860, impozitul funciar a fost pus în aplicare, după ce Adunarea munteană l-a redus de la 5% la $3^1/_2$%. La sfîrșitul anului 1861, în cele două țări era statornicit noul sistem fiscal. Pentru a răspunde noilor necesități bănești ale statului și pentru a afirma drepturile poporului romîn asupra teritoriului țării, s-au luat o serie de măsuri referitoare la bunurile mănăstirești, prin care s-a pregătit viitoarea secularizare. Ministerul Cultelor din Moldova a preluat în 1859 administrarea bunurilor mănăstirilor pămîntene. În anul următor s-au secularizat în amîndouă țările bunurile cîtorva mănăstiri și schituri și, totodată, în Țara Romînească s-au centralizat în casa statului veniturile mănăstirilor pămîntene. Mănăstirea închinată Golia a fost obligată din 1859 să întrețină un spital înființat de guvern, iar în Țara Romînească s-a hotărît, în același an, să se oblige mănăstirile închinate să verse statului o treime din venituri, potrivit unei hotărîri din 1855; dar, practic, această măsură a guvernului Crețulescu nu a fost aplicată.

În cei trei ani următori îndoitei alegeri, procesul de constituire a statului național romîn s-a desfășurat pe diferite planuri. Instabilitatea politică și puterea deținută încă de reacțiunea conservatoare a împiedicat să se desăvîrșească reformele sociale cerute de stadiul de evoluție a societății. Realizarea unirii administrative va crea premisele necesare pentru înfăptuirea acestor reforme.

Frămîntări sociale

Îndoita alegere constituia un început de rezolvare a Unirii, dar ea soluționa cu mult mai puțin cerințele social-economice ale maselor de la orașe și mai ales de la sate. Întîietatea politică a moșierimii, interesele de clasă mărginite chiar și ale părții celei mai înaintate din burghezie, și împrejurările externe neprielnice unei dezvoltări revoluționare, au făcut ca înnoirile să fie limitate și ca starea de frămîntare socială să continue, masele luptînd cu însuflețire pentru desăvîrșirea Unirii și pentru îmbunătățirea condițiilor lor de viață.

Întîrzierea rezolvării problemei agrare a intensificat lupta de clasă în lumea satelor, în care locuia marea majoritate a populației celor două țări. Greu apăsată de clacă, țărănimea, dornică de a avea în stăpînirea ei pămîntul pe care-l muncea, își pusese nădejdile în Unire, în crearea statului național. « Dreptatea ridicînd umbrele ei — scriau plastic și entuziast în 1859 sătenii din Ciomăgești (jud. Olt) —, fericirea adevăratului romîn și sărmanului sătean începu a zîmbi... Trăiască Unirea... » [1]. Dar problema țărănească era încă departe de rezolvare. Noii guvernanți, în majoritate liberali moderați — ei înșiși stăpîni de moșii —, se mulțumeau cu o bunăvoință platonică. Deși problema agrară era necontenit prezentă în Adunări, în Comisia centrală, în activitatea guvernelor, ori în dezbaterile opiniei publice, exploatarea boierească se desfășura nemiloasă mai departe. Pe drept cuvînt observa Marx în 1859, comentînd urmările dublei alegeri, că « poporul romîn geme după [acest eveniment], ca și înainte, sub cea mai hidoasă clacă » [2]. Într-o atmosferă de criză economică, îmbinată cu lipsurile pricinuite de secetă, situația țărănimii era deosebit de tragică, ea fiind încă supusă unui regim de viață feudal, inclusiv brutalelor forme de constrîngere extraeconomică. Izgonirea — prilej necontenit de amenințare și terorizare a satelor —, globirile și mijloacele violente de care făceau uz cei puternici, execuțiile și bătaia, apăsau din greu lumea satelor. Claca, dijma, monopolurile, învoielile apăsătoare, înșelătoriile la socoteli și datoriile, grefate pe neștiința țăranilor, apăsau de asemenea greu asupra țărănimii, ca și muncile pe moșii îndepărtate sau asupritoarele transporturi. În fața exploatării se ridica ura nețărmurită a țărănimii, pe care teroarea moșierească și arendășească nu reușea s-o înfrîngă. Spiritul de luptă al țărănimii era uneori folosit de liberalii radicali, care totodată își aveau însă evidentele lor limite de clasă și nu înțelegeau a lupta

[1] Dan Berindei, *Aspecte ale problemei agrare în Țara Românească la începutul domniei lui Cuza Vodă*, în *St. mat. ist. modernă*, vol. I, București, 1957, p. 178.

[2] K. Marx, *Herr Vogt*, Berlin, 1953, p. 173.

pentru grabnica satisfacţie a cerinţelor imperioase ale ţărănimii, ci le utilizau pe acestea pentru a-şi realiza propriile lor interese. Ţărănimea ocupa faţă de liberalii democraţi şi radicali o poziţie similară cu cea a ţărănimii din ţările Europei apusene în timpul revoluţiilor burgheze, în care ţărănimea sprijinise burghezia în lupta împotriva feudalismului. Liberalii radicali — cu care ţărănimea a conlucrat în 1857, în 1859 (la îndoita alegere), în vara anului 1861 sau la începutul anului 1862 —, deşi vorbeau de « ţipetele sfîşietoare » ale ţărănimii [1], erau preocupaţi în mod dominant de problemele formării şi consolidării statului burghez. Această poziţie a contribuit într-o bună măsură la limitarea luptei ţărănimii la acele obiective care, deşi progresiste, conveneau în primul rînd burgheziei.

Ţărănimea lupta împotriva exploatării pentru eliberarea de clacă şi pentru împroprietărire. În formele ei inferioare sau superioare, pe plan local, dar şi pe arii mai întinse, lupta de clasă a fost puternică la sate. Petiţiile ţăranilor din această perioadă reflectă dîrzenie. Locuitorii din Mîrşa (jud. Vlaşca) cereau, de pildă, satisfacerea doleanţelor lor, « auzind că mai zbîrnîie dreptatea prin ţară ». Fuga şi strămutarea au fost, de asemenea, forme des întîlnite ale luptei de clasă la sate; astfel la Cobiceni (jud. Botoşani) au pribegit toţi locuitorii. La ţiganii dezrobiţi fugile erau frecvente. Din Belitori (jud. Teleorman) au fugit 100 de familii de ţigani, care au făcut « opoziţie serioasă » cînd s-a încercat readucerea lor. Refuzul de muncă era des întîlnit. La Stăneşti (jud. Vlaşca), locuitorii au bătut în februarie 1859 pe cei ce acceptau să lucreze pentru proprietate, iar sătenii din Măneciu (jud. Prahova) refuzau munca, în decembrie 1859, « sub cuvînt că nu mai este clacă ». Lupta ţărănimii a căpătat uneori accente ascuţite. De pildă, la Prăjeni (jud. Botoşani), locuitorii au arat cu sila pămîntul reţinut de moşier, « buntuluindu-se în mai multe rînduri ». Ţărănimea refuza « să respecte » proprietatea moşierească. Pădurarii erau maltrataţi în multe locuri, potrivit unei sesizări a serviciului de silvicultură, iar la Bezdead (jud. Dîmboviţa), după o reclamaţie a arendaşului, 800 de locuitori « necurmat taie din pădurile proprietăţii ». Pietrele de hotar din Stoişeşti (jud. Fălciu) au fost scoase de săteni în 13 rînduri. Tot aici locuitorii au dat foc grajdului moşierului. Incendieri se petreceau, de altfel, în multe locuri. Plecarea în masă spre oraşul de reşedinţă a unor sate era altă formă de luptă a ţărănimii. 200 de săteni din Baia de Fier (jud. Gorj) au înconjurat prefectura, refuzînd să părăsească fineţele reclamate de proprietate; cei din Glavacioc (jud. Vlaşca), refuzînd noi locuri de muncă, au pornit spre Bucureşti. În multe locuri, ţărănimea înfrunta faţiş pe reprezentanţii proprietăţii moşiereşti şi se opunea autorităţilor. La Talpa-Ioneşti (jud. Vlaşca) locuitorii au bătut crunt pe epistatul moşiei şi au bruscat pe subprefect, iar la Puţeni (jud. Tecuci) a fost maltratat vechilul proprietarului. Ocuparea terenurilor de muncă este semnalată de documente, de pildă la Tînganu (jud. Ilfov) sau Ionăşeşti (jud. Tecuci), unde sătenii « s-au zurbuluit cu desăvîrşire ».

[1] A. Dumitrescu, *Clasa agricolă*, în *Romînul*, III (1859), nr. 43 (9/21 aprilie), p. 167.

Lupta țărănimii îmbrăca și alte forme. La Ciocănești (jud. Romanați), sătenii au spart oborul, eliberîndu-și vitele; la Bezdead (jud. Dîmbovița), unde țăranii au ajuns « prin îndărătnicirea lor la gradul cel mai mare de nesupuneri », subprefectul a fost alungat cînd a venit să socotească averea unui izgonit din sat; iar la Ioneşti şi Brăneşti (jud. Gorj), dorobanții au fost alungați cu parii cînd s-a încercat împărțirea moșiei în plaiuri. Alteori, sătenii apărau de execuții dorobănțești pe consătenii care se opuneau la reîmpărțirea locurilor de muncă. Țăranii din Dobreni (jud. Neamț) s-au ridicat să apere pe cei mai « semeți » dintre ei și au încercat să ia săbiile jandarmilor trimiși să execute arestări. În primele luni ale anului 1861 a circulat un zvon privind pregătirea unei răscoale țărănești în județele Iași și Vaslui. În vara anului 1861 s-au produs frămîntări la Băilești (jud. Dolj), unde locuitorii au refuzat munca și s-au revoltat, « sărind și muierile cu parii ». Pentru potolirea frămîntării a fost necesară deplasarea la fața locului a primului-ministru. De altfel, cam tot în această vreme, prefectul jud. Dolj aprecia că nesupunerea țărănimii devenise « obștească ». În Vlașca s-au produs agitații în legătură cu propaganda dusă în jurul petiției de la 11/23 iunie 1861. Un candidat sătesc măsura pogoanele sătenilor și țărănimea se frămînta pentru scăderea clăcii și a birului și pentru împroprietărire.

Frămîntările țărănimii nu s-au mărginit la acțiuni locale; ele au luat uneori amploare. În vara anului 1859 au avut loc puternice frămîntări în rîndurile grănicerilor și dorobanților munteni cu prilejul concentrării armatelor în tabăra militară de la Floreşti. Aceste frămîntări erau pricinuite de apăsarea moșierilor, care pretindeau insistent clacă de la familiile celor concentrați, dar, pe de altă parte, ele reflectau adînca nemulțumire a maselor țărănești. La 12/24 mai 1859, dorobanții districtului Brăila s-au răsculat și au refuzat să presteze serviciul mai mult de 10 zile pe lună; peste trei zile au fost dezarmați de o companie de linie. Cu opt zile mai înainte începuseră frămîntările în rîndul grănicerilor. La 4/16 mai, vreo 400 grăniceri, înconjurați de 1 500 de bătrîni, femei și copii, declarau comandantului lor la Bolboaca (Rîmnicu-Sărat) că ei trebuiau să fie scutiți de clacă, « căci două săbii și o pușcă erau prea grele pe umere », iar « femeile strigau că boierii sînt deprinși a trăi numai de pe palmile țăranilor » [1]. Dacă grănicerii din Bolboaca refuzau doar serviciul și depuneau armele, compania de grăniceri din Focșani a trecut a doua zi la acțiuni violente și cu greu a fost dezarmată. La punctul Vădeni au avut loc alte frămîntări grănicerești. La 7/19 mai au izbucnit apoi frămîntări similare între grănicerii companiilor de la Calafat și Bechet, care refuzau să plece în lagăr; aceeași atitudine o aveau și grănicerii companiei de la Turnu-Măgurele. Pe linia Dunării frămîntările n-au contenit pînă spre mijlocul lunii iunie. În teritoriul anexat Moldovei în urma războiului Crimeii, au fost frămîntări în rîndurile populației și în special ale coloniștilor bulgari. Aplicarea unui impozit de 5 carboave, supunerea coloniștilor la recrutare, planul de a înlocui

[1] *Steaua Dunării, Zimbrul și Vulturul*, IV (1859), nr. 99 (14 mai), p. 385.

funcționarii locali, ca și faptul că legile pe baza cărora se făcuse colonizarea erau «cu totul părăsite», produceau nemulțumiri [1]. Acestea stăteau la baza unui curent de emigrare peste granița rusă sau cea turcă, pe care autoritățile l-au stăvilit cu greu. De altfel, frămîntări din pricina recrutării s-au produs și în districtele de la apus de Prut; astfel 40 de sate din districtul Covurlui s-au opus aplicării legii recrutării [2]. În vara anului 1861, țărănimea din Principate a fost deosebit de frămîntată, asupra ei acționînd puternic propaganda dusă în jurul petiției de la 11/23 iunie 1861. La întrunirea de la Frumoasa de lîngă Iași din 25 iunie/7 iulie, țăranii strigau: « Să trăiască Unirea! Să trăiască vodă! Să cadă boierescu! » [3]. Țărănimea se ridica împotriva exploatării, reclamînd cu energie mult așteptata lege agrară. Sătenilor li se făgăduia că se vor lua moșiile ciocoilor sau că « peste curînd capul statului va convoca de la sine o Adunare întinsă pe bazele Divanului ad-hoc, care va da țărănimii [cîte] 13 pogoane » [4]. Țăranii, încurajați într-o oarecare măsură sub guvernul liberal-radical și de zvonurile ce circulau, refuzau în multe locuri să mai lucreze moșiile. Foaia *Unirea*, reacționară și conservatoare, observa îngrijorată: « ... Cetățenii pașnici și mai cu seamă proprietarii au început să se teamă nu numai de stările lor, dar încă chiar de viață » [5]. Spre sfîrșitul lunii iulie, aceeași foaie remarca polemizînd cu C. A. Rosetti: « Simptomele de revoluții nu s-au văzut pretutindeni?... mai în toate județele...? » [6]. Este neîndoielnic că în lunile iunie și iulie 1861 satele din Țara Romînească se găseau într-o stare de vie agitație și că aceasta a fost întreținută și sporită prin propaganda dusă în jurul petiției de la 11/23 iunie.

Chiar în zilele desăvîrșirii Unirii, pe plan administrativ avea loc mișcarea condusă de Mircea Mălăeru, cea mai puternică acțiune țărănească din timpul domniei lui Cuza. Condus de Mălăeru, fost deputat țăran în Adunarea ad-hoc în 1857 și animator al maselor în ianuarie 1859, cîteva mii de țărani — veniți îndeosebi din județele Ilfov și Prahova — s-au îndreptat spre București pentru a fi prezenți în oraș în zilele cînd urma să se formeze primul guvern al Principatelor Unite și să se deschidă Adunarea Romîniei. Susținînd din nou pe liberalii radicali, ei căutau să sprijine preluarea guvernului de către aceștia, în nădejdea că vor dobîndi pe această cale rezolvarea problemei agrare. Această mișcare a fost momentul culminant al lanțului de frămîntări țărănești din perioada analizată, care vor impune pînă la sfîrșit reforma din 1864. Depășind intențiile liberalilor radicali, care nu doreau o răscoală, ci doar o manifestație care să-l determine pe domn să le încredințeze formarea guvernului, țăranii au trecut la acțiuni violente împotriva membrilor claselor posedante. Țăranii au bătut un sub-

[1] *Tribuna romînă*, nr. 121 din 18 iunie 1861, p. 3.
[2] Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat țăranii?*, București, 1907, p. 337—338.
[3] *Tribuna Romînă*, nr. 123 din 29 iunie 1861, p. 2.
[4] *Unirea*, III (1861), nr. 34 (20 iunie), p. 133.
[5] *Unirea*, III (1861), nr. 37 (1 iulie), p. 145. Vezi și *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, XXIV (1861), nr. 54 (5 iulie), p. 233.
[6] *Unirea*, III (1861), nr. 43 (22 iulie), p. 169. *Spiriduș*, I (1859), nr. 4 (14 iulie), p. 2.

prefect, au atacat numeroşi arendaşi ca să le ia armele şi au pornit în cete spre Bucureşti. Intraţi în panică, guvernanţii conservatori le-au trimis armata în cale, care a arestat la Afumaţi 160 de oameni din ceata principală condusă de Mălăeru. În zilele următoare a urmat o cruntă acţiune de reprimare, numeroase maltratări şi arestări. Sute de ţărani au fost întemniţaţi la Văcăreşti, unde unii dintre ei au murit. Campania presei progresiste n-a contribuit decît în slabă măsură la îmbunătăţirea situaţiei arestaţilor. Procesul început în septembrie 1862, s-a terminat în primăvara anului 1863. La putere nemaifiind conservatorii, sentinţele au fost uşoare. În 1864, Mircea Mălăeru era liber şi lupta din nou pentru îmbunătăţirea stării ţăranilor.

În oraşe se remarca în aceşti ani o continuă stare de agitaţie şi frămîntări. Acţiunile favorabile înnoirilor se împleteau cu uneltirile reacţionare şi cu luptele locale ale orăşenimii. În timp ce reacţionarii unelteau şi căutau să acrediteze teza că îndoita alegere nu va fi confirmată de către puteri, spiritul de luptă al orăşenilor era viu, ca şi cel al ţăranilor. Cînd s-au strîns armatele în tabăra de la Floreşti, s-au înrolat numeroşi voluntari din rîndurile orăşenimii. Totodată, în Moldova circula zvonul privind « planuri de răsculare » ale fruntaşilor înaintaţi ai burgheziei moldovene şi ale foştilor deputaţi pontaşi [1], iar la Bucureşti se zvonea izbucnirea unei revolte în ziua de 11/23 iunie 1859, în care principalul rol urmau să-l aibă tabacii, precupeţii, măcelarii şi alţi oameni « din popor ». Toamna, în timp ce la Tecuci orăşenii « semeţi », neţinînd seama de jandarmi, au dărîmat pînă la temelii construcţiile ridicate în mod ilegal de un anume Miron Atanasiu, sprijinit de autorităţi, la Bucureşti avea loc aşa-numitul incident din sala Bossel, provocat de conflictul izbucnit între muncipalitate şi guvernul moderat Creţulescu şi de suspendarea arbitrară a foilor *Nichipercea* şi *Romînul*. În fapt, întrunirea şi manifestaţia de la 28 septembrie/10 octombrie au reprezentat o încercare a grupării liberal-radicale de a determina pe domnitor să-i încredinţeze guvernarea. Mişcarea a fost reprimată cu forţe militare, dar pînă seara tîrziu au avut loc manifestaţii. În urma unui proces, în care Curţile Unite au achitat pe arestaţi, incidentul s-a încheiat la 24 ianuarie/5 februarie 1860 prin amnistia definitivă pe care a dat-o domnitorul tuturor celor implicaţi.

În noiembrie 1860 au izbucnit frămîntări de stradă la Craiova şi la Ploieşti. Moşierimea, stăpînă pe Adunare, mărise fără ezitare obligaţiile meseriaşilor şi ale negustorilor, limitînd, în schimb, propriile ei sarcini fiscale. Prin legea patentelor din 1860 fuseseră lovite largi pături orăşeneşti. Ion Ionescu de la Brad aprecia noul impozit ca « sporit peste măsură » [2]. Moşierimea eschivîndu-se de la contribuţiile fiscale, iar marea burghezie aruncînd greutatea sarcinilor formării statului naţional burghez pe spinarea ţărănimii şi a micii burghezii, s-au produs mari nemulţumiri, de care au profitat şi reacţionarii pentru uneltirile

[1] *Steaua Dunării, Zimbrul şi Vulturul*, IV (1859), nr. 47 (5 martie), p. 181.
[2] *Ţăranul romîn*, nr. 9 din 7 ian. 1862.

lor. Cele dintîi frămîntări din toamna anului 1860 au izbucnit şi s-au desfăşurat la Craiova în zilele de 6/18—9/21 noiembrie, avînd ca motiv imediat clasificarea patentarilor. S-a atacat prefectura şi autorităţile au făcut uz de arme; au căzut ucişi 8 orăşeni. Frămîntările n-au putut fi reprimate decît printr-o concentrare masivă de trupe. La 13/25 noiembrie au izbucnit frămîntări asemănătoare şi la Ploieşti. Şi aici armata a putut cu greu reprima mişcarea orăşenilor. Simptome « de revoltă şi de nemulţumiri » [1] s-au ivit şi în alte centre, la Cîmpulung, Brăila, Caracal, Călăraşi etc., determinînd o masivă chemare sub arme a dorobanţilor. În Bucureşti nu au avut loc frămîntări violente. Frămîntările din toamna anului 1860 au determinat în bună măsură căderea de la putere a guvernului Epureanu. Aceste frămîntări şi-au avut originea în adîncile nemulţumiri ale maselor orăşeneşti apăsate de grelele împrejurări economice şi de ameninţarea unor noi şi grele sarcini fiscale. Necesităţile noului stat cereau venituri mari, şi la acestea clasele dominante nu înţelegeau să contribuie potrivit averilor lor, ci preferau să lase impozitele să apese masele. Frămîntările au avut, în general, aspectul unor izbucniri spontane, deşi au existat şi aţîţări reacţionare care au căzut pe terenul prielnic al nemulţumirii obşteşti. În orice caz, dincolo de strigătele reacţionare ale unor provocatori a apărut aspectul net revoluţionar al frămîntărilor mulţimilor, « cu basmale roşii în vîrful prăjinilor » şi cu expunerea « în răscrucea cea mare » a celor ucişi de gloanţele stăpînirii [2].

În 1861, masele orăşeneşti din amîndouă ţările, ca şi ţărănimea, şi-au dezvăluit încă o dată nestăvilita dorinţă de luptă pentru progres. Opunîndu-se uneltirilor făţişe sau din umbră ale reacţiunii, ele au sprijinit cu energie atît pe domn, cît şi pe fruntaşii părţii înaintate a burgheziei, dîndu-şi întregul concurs la campania ce se ducea în jurul petiţiei de la 11/23 iunie. Aceasta a fost acoperită, după *Revista Carpaţilor*, de 800 000 de semnături. La Bucureşti, mii de oameni şi-au dat adeziunea la lupta ce se dădea contra reacţiunii. Apăreau pretutindeni comitete şi comisari de propagandă, reeditîndu-se în parte atmosfera anului 1848. În a doua jumătate a anului, agitaţia a continuat în sînul maselor orăşeneşti din Ţara Romînească, şi în special în Bucureşti. La sfîrşitul lunii iulie, o foaie vorbea despre « mişcări revoluţionare care vor izbucni în curînd » [3], din care cauză guvernul Dimitrie Ghica a luat măsuri militare împotriva eventualelor frămîntări. Apoi, la începutul anului 1862, masele bucureştene şi sute de ţărani şi-au manifestat în ziua deschiderii Adunării simţămintele potrivnice reacţiunii. În oraş, aflat « într-o mişcare extraordinară », au avut loc manifestaţii, îndeosebi în preajma Adunării. Mii de oameni au primit pe domnitor cu urale entuziaste, huiduind în schimb guvernul. Această puternică manifestaţie a arătat că masele pretindeau desăvîrşirea Unirii politice şi administrative, înfăptuită chiar în acele zile, prin temeinice şi înnoitoare reforme.

---

[1] *Reforma*, II (1860), nr. 68 (17 nov.), p. 269.
[2] *Romînul*, V (1861), nr. 152 (1 iunie), p. 487.
[3] *Spectatorul*, II (1861), nr. 47 (24 iulie), p. 186.

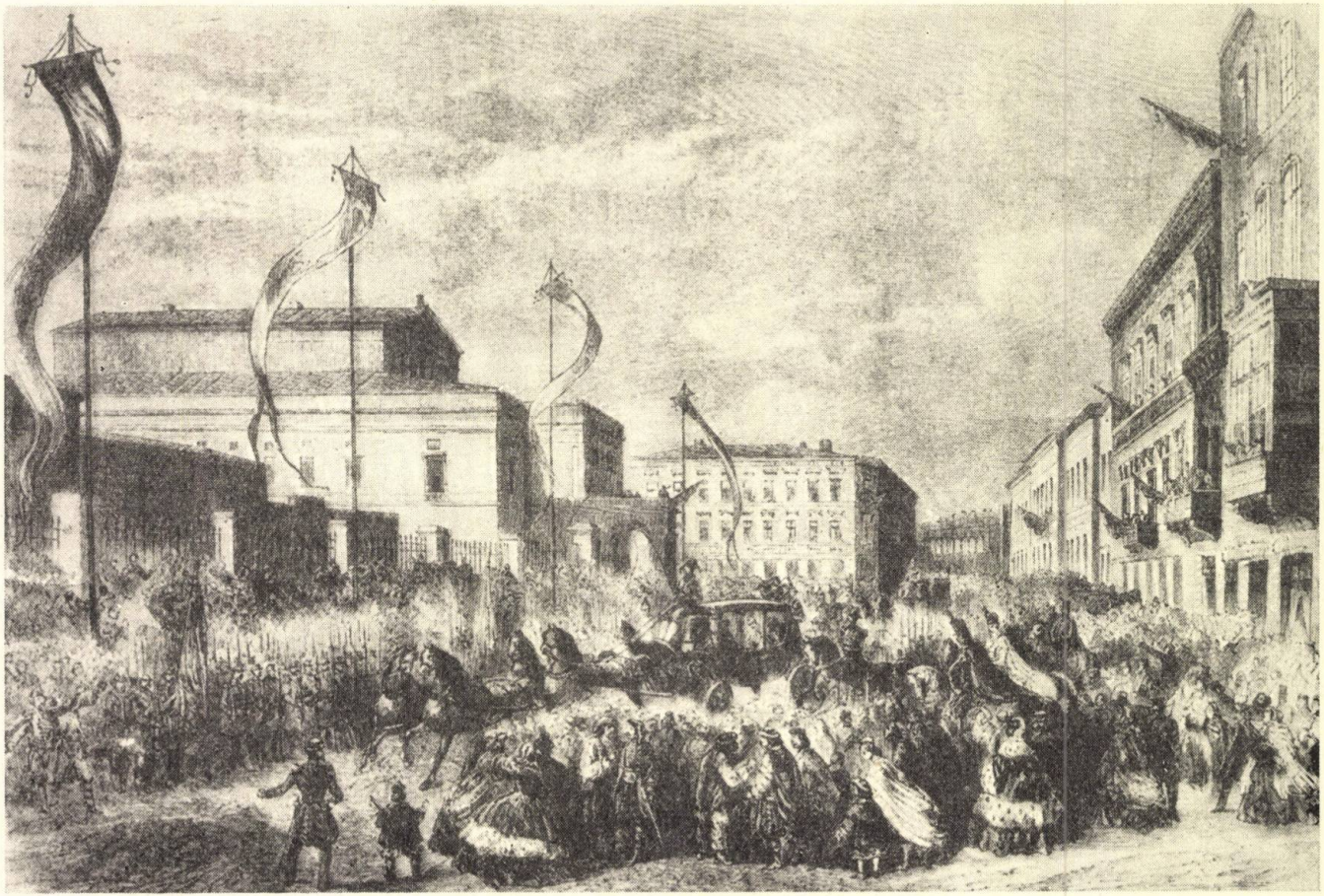

Fig. 53. — Trecerea lui Alexandru Ioan Cuza pe Calea Mogoşoaiei în Bucureşti cu prilejul deschiderii primei Adunări Legislative a Romîniei (24 ianuarie/5 februarie 1862), gravură contemporană.

Politica externă a Principatelor Unite (1859—1861)

După alegerea lui Cuza, importanța chestiunii Principatelor a fost în scădere pe plan diplomatic mondial. Unificarea Italiei, chestiunea Siriei, penetrația occidentală în China, începutul războiului de secesiune în America erau acum problemele dominante ale politicii mondiale. Totuși, și chestiunea Principatelor rămînea la nivelul unei probleme de seamă a politicii europene, deoarece procesul de formare a statului național romîn constituia o parte integrantă a procesului de luptă pentru independență și unitate națională ce se desfășura în multe părți ale continentului. Sîntem în perioada în care « principalul conținut obiectiv al fenomenelor istorice . . . l-au constituit mișcările burghezo-naționale sau « spasmele » societății burgheze, care se elibera de feluritele forme de feudalism » [1]. Țelurile fundamentale ale politicii externe romînești din anii 1859—1861 erau *desăvîrșirea Unirii, apărarea autonomiei țării și pregătirea cuceririi independenței și a unității statale a întregului popor romîn.*

Lupta pentru desăvîrșirea Unirii celor două țări s-a impus în mod dominant în politica externă a Principatelor Unite. Era problema-cheie de a cărei deplină rezolvare depindea însuși viitorul tînărului stat național și care s-a înfăptuit în două etape: « legalizarea » îndoitei alegeri și recunoașterea Unirii desăvîrșite pe plan administrativ.

Faptul împlinit la 24 ianuarie/5 februarie 1859 a produs în Europa efecte contradictorii. În timp ce Cavour socotea îndoita alegere a lui Cuza drept « triumful politicii Franței și Sardiniei în Orient », iar Rusia și Prusia se arătau, de asemenea, favorabile alegerii, puterile ostile țelurilor poporului romîn au întîmpinat cu ură nedorita veste. Acțiunile diplomatice ale puterilor dușmane Unirii — Austria și Turcia, îndeosebi, și într-o măsură și Anglia — au fost în curînd sprijinite de uneltirile în afară de hotare ale reacțiunii interne, care căuta să împiedice recunoașterea lui Cuza de către puteri. În condițiile nerecunoașterii alegerii lui Cuza și ale stării de vasalitate față de Turcia, Principatele nu aveau dreptul oficial recunoscut de reprezentare diplomatică. Pentru a se putea acționa pe plan extern în vederea obținerii recunoașterii faptului împlinit, s-au trimis la Constantinopol două delegații — ulterior contopite într-una singură, condusă de Costache Negri — și s-a folosit sistemul misiunilor speciale. Însărcinaților cu misiuni speciale — Vasile Alecsandri, Ștefan Golescu, Ludovic Steege, Ioan Bălăceanu etc. — și delegaților de la Constantinopol li s-a datorat, în bună măsură, recunoașterea îndoitei alegeri.

La 26 martie/7 aprilie 1859 s-a întrunit la Paris conferința reprezentanților puterilor garante. Cu excepția Turciei și a Austriei, celelalte puteri au recunoscut îndoita alegere la 1/13 aprilie. Obținerea consimțămîntului Turciei și Austriei nu mai era, de altfel, decît o chestiune de timp. Complicarea situației inter-

[1] V. I. Lenin, *Sub pavilion străin*, în *Opere*, vol. 21, Ed. politică, București, 1959, p. 133—134.

naționale în urma izbucnirii războiului franco-austro-sard a întîrziat recunoașterea îndoitei alegeri de către ultimele două puteri garante. Dar, totodată, de teama amestecului în conflict a tînărului stat național romîn, cele două puteri antiunioniste au fost silite să depună anumite strădunțe pentru atenuarea asperităților. Austria a recunoscut *de facto*, la 2/14 mai 1859, îndoita alegere, reluînd legăturile diplomatice cu cele două guverne romînești, iar Turcia s-a arătat mai maleabilă în negocierile ce aveau loc. Deplina recunoaștere mai era însă tărăgănată. Poporul romîn era hotărît să-și apere cuceririle. Concentrînd cele două armate în tabăra de la Florești, în preajma orașului Ploiești, Principatele se arătau gata să susțină cu arma în mîini votul de la 24 ianuarie, iar în luna mai domnitorul Cuza punea în discuție eventualitatea definitivării Unirii printr-o acțiune a maselor [1]. Dar sfîrșitul ostilităților din Italia a redat întîietatea negocierilor diplomatice. Deși turcii își continuau tergiversările, momentul recunoașterii lui Alexandru Ioan Cuza de către Poartă se apropia. În cea de-a treia ședință a Conferinței de la Paris din 25 august/6 septembrie, Turcia și Austria au acceptat recunoașterea îndoitei alegeri. Dînd un cadru restrîns ceremoniilor de învestitură, Principatele Unite au arătat Europei că Unirea era opera poporului romîn. Uniunea personală fiind recunoscută de fapt de către puterea suzerană și de către toate puterile garante, începea lupta pentru obținerea Unirii depline pe plan administrativ. Această luptă s-a lovit timp de doi ani de nenumărate greutăți interne și externe. Cele dintîi au izvorît din hegemonia politică a moșierimii, impusă celor două țări prin Convenția de la Paris, iar cele de-al doilea au fost pricinuite de politica dușmănoasă a unor puteri și de necontenitele complicații ale situației internaționale. Dar sprijinul constant și entuziast dat de mase ideii de Unire, neobosita activitate diplomatică a lui Alexandru Ioan Cuza și a sfătuitorilor săi pe plan extern — în frunte cu C. Negri și V. Alecsandri — și ajutorul unor puteri favorabile desăvîrșirii Unirii celor două principate au făcut ca, pînă la urmă, Unirea deplină să fie cucerită.

În vara anului 1860, Cuza a pregătit un memoriu către puteri prin care cerea desăvîrșirea Unirii și lărgirea bazei electorale. Evenimentele internaționale — în special procesul de unificare a Italiei, care se găsea în plină desfășurare, și problema siriană — n-au îngăduit prezentarea acestui memoriu decît în decembrie 1860. Dar și pînă atunci era folosit orice prilej pentru susținerea cerințelor poporului romîn. După remiterea memoriului au început din nou, ca și în 1859, un lung șir de tergiversări diplomatice, datorite Turciei și Austriei. În sfîrșit, la 19 aprilie/1 mai 1861, o circulară otomană a invitat puterile garante la o înțelegere diplomatică în cadrul unei conferințe consacrate problemelor puse de Principate, și îndeosebi problemei Unirii. Poarta limita însă durata Unirii administrative la domnia lui Cuza și încerca să dobîndească un drept de intervenție peste Dunăre. În timp ce continuau tărăgănelile — legate de obiec-

[1] N. Corivan, *Două documente inedite, din arhivele Ministerului de Externe de la Paris, din epoca Unirii*, în *Revista arhivelor*, seria nouă, I (1958), nr. 2, p. 180—181.

tivele, de procedura şi de locul viitoarei conferinţe — în Principate, unde reacţionarii agitau chestiunea prinţului străin, se plănuia proclamarea Unirii. În mai şi în august au fost pregătite chiar şi documentele necesare acţiunii. Pînă la urmă s-a renunţat la realizarea acestui plan, aşteptîndu-se hotărîrea puterilor. Principatele Unite acţionau însă fără răgaz pentru a obţine Unirea deplină. În afara activităţii cabinetului domnesc, a lui Negri — agentul Principatelor pe lîngă Poartă — şi a lui Vasile Alecsandri, trimis în misiune la Paris, s-au folosit în vara anului 1861 două delegaţii speciale. Cea dintîi, sosită la Constantinopol cu prilejul înscăunării noului sultan, Abdul Aziz, a discutat fără succes eventualitatea proclamării Unirii doar cu asentimentul tacit al Turciei. Cea de-a doua, trimisă la Livadia, în Crimeea, a fost bine primită, Rusia manifestîndu-se favorabilă realizării Unirii depline, deşi guvernul ţarist făcea presiuni pentru ca guvernele Principatelor să fie încredinţate grupărilor conservatoare. La 13/25 septembrie şi-a început lucrările conferinţa puterilor. Între timp, pentru a simplifica şi deci grăbi discuţiile, Cuza a renunţat să mai pună în discuţie problema electorală. Negocierile se prelungeau, totuşi, deoarece Turcia pretindea dreptul de intervenţie militară în Principate. Dar puterile europene nu puteau ţine la nesfîrşit o chestiune nerezolvată, mai ales cînd voiau să evite rezolvări revoluţionare. După noi tergiversări, care reînviau ideea proclamării interne a Unirii, turcii au sfîrşit prin a prezenta un proiect de firman ale cărui prevederi erau departe de a acorda o reală şi temeinică Unire administrativă. Se menţinea frontiera dintre cele două ţări, în Moldova urma să fie numit un guvernator şi separaţia trebuia să fie accentuată prin instituirea unor consilii provinciale. Pînă la urmă, datorită opunerii dîrze a Principatelor, au dispărut din redactarea finală a firmanului principalele prevederi restrictive, iar celelalte au fost minimalizate. La 24 noiembrie/6 decembrie, Negri comunica trimiterea firmanului spre ţară. A trebuit să treacă aproape un an de la remiterea memoriului din iunie 1860 pentru ca justele cerinţe ale poporului romîn să fie satisfăcute. Proclamînd Unirea la 11/23 decembrie 1861, Cuza va prezenta Unirea ca o izbîndă a poporului romîn şi nu ca un dar al puterilor din afară. Lupta pentru desăvîrşirea Unirii fusese cîştigată.

Apărarea şi consolidarea autonomiei Principatelor a fost o altă preocupare constantă în politica externă de după 24 ianuarie/5 februarie 1859. Se căuta să se respingă orice încercare de imixtiune în treburile interne ale celor două ţări. Această preocupare era pusă în evidenţă de relaţiile cu reprezentanţii consulari ai puterilor garante. O notă a consulatului general prusian a fost respinsă de Ministerul Justiţiei, deoarece nu era însoţită de o traducere în limba romînă.

Înlăturarea regimului jurisdicţiei consulare a fost unul dintre obiectivele politice ale noului stat naţional romîn, legate în mod direct de problema consolidării autonomiei. Potrivit capitulaţiilor încheiate de Imperiul otoman cu diferite state europene, supuşii acestora beneficiau de dreptul de extrateritorialitate. Aceste capitulaţii se aplicau şi Principatelor, unde locuitorii de sub protecţia consulatelor nu erau supuşi jurisdicţiei romîne. Regimul capitulaţiilor, sau

al jurisdicției consulare, constituia o gravă încălcare a autonomiei interne și dădea loc la nesfîrșite abuzuri. Acest regim « legal » de imixtiune favoriza interesele de exploatare ale marilor puteri. Principatele Unite au acționat pentru înlăturarea sau îngrădirea jurisdicției consulare. Cînd Austria a refuzat să întrețină legături cu autoritățile romînești, un jurnal al guvernului muntean din 15/27 aprilie 1859 a stabilit ca diversele operații judiciare să se desfășoare « fără intervenția consulară, nici chemarea sau prezența de delegat consular » [1]. La Iași s-a respins asistența dragomanilor consulatelor în camera de chibzuire, iar în Țara Romînească s-a interzis agenților executori ai consulatului austriac să intre armați în pretoriul tribunalului [2]. Guvernul muntean cerea dreptul de a judeca pe supușii străini vinovați de crime sau delicte corecționale comise împotriva unor alți străini pe teritoriul romîn [3]. De asemenea se aplicau sentințele de condamnare împotriva supușilor străini. Tot în apărarea autonomiei se iau măsuri pentru desființarea situației privilegiate a supușilor străini din punct de vedere fiscal. Dacă autoritățile consulare ruse au acceptat plata patentei, viceconsulul austriac din Brăila califica măsurile drept « arbitrare ». S-au luat măsuri pentru ca noile dispoziții să poată fi executate, și puterile au acceptat pînă la urmă noul « fapt împlinit ». Greutăți mari au fost întîmpinate și pentru taxa șoselelor, acceptată de reprezentanții puterilor din Iași abia la 2/14 iunie 1861, dar în Țara Romînească problema nu fusese încă definitiv elucidată nici la începutul anului următor.

Măsurile adoptate de cele două guverne au provocat repetate proteste ale reprezentanților consulari. Guvernul moldovean propunea în 1859 negocierea unui regulament referitor la statutul străinilor. Tratativele pe care le-a purtat C. Negri în 1860, ca și încercarea reprezentanților puterilor de la Constantinopol de a rezolva chestiunea jurisdicției consulare din Principate n-au reușit. Politica de menținere a Imperiului otoman și teama puterilor ca Turcia să nu pretindă extinderea eventualei reglementări asupra teritoriului ei împiedicau rezolvarea problemei. Totuși, în 1860, s-a stabilit un *modus vivendi* între guvernul Kogălniceanu din Moldova și reprezentanții consulari ai Austriei și Angliei, iar Cuza a discutat problema jurisdicției consulare cu reprezentanții puterilor la Constantinopol. Deși la 24 ianuarie/5 februarie 1862 reprezentanții puterilor de la Constantinopol au trimis o notă consulilor din București în care se sublinia că regimul capitulațiilor era în vigoare în Principate, ca și în Turcia, politica de limitare a jurisdicției consulare dusă de Principatele Unite dăduse roade, și prin aceasta se pusese în evidență *autonomia* noului stat național romîn.

Convenția de la Paris consacra suzeranitatea Porții asupra Principatelor. Dar uniunea personală impunea ca o consecință logică atît *desăvîrșirea formării statului național*, cît și *dobîndirea neatîrnării*. În timpul crizei politice internaționale din 1859, s-a pus în perspectivă eventuala dobîndire prin luptă a inde-

[1] *Arh. M.A.E.*, vol. 111, f. 315.
[2] A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, vol. I, Iași, 1903, p. 125.
[3] *Arh. M.A.E.*, vol. 88, dos. 30.

pendenței Principatelor. Încetarea ostilităților din Italia a făcut ca aceste planuri, pentru care se conlucrase cu emigrația maghiară și se concentraseră armatele celor două țări, să nu poată fi concretizate. În perioada următoare, între Principate și emigrațiile revoluționarilor maghiari și poloni s-au menținut și dezvoltat legături în eventualitatea unor acțiuni comune de eliberare. În 1860, Principatele au înlesnit emigrației maghiare, ca și în 1859, formarea pe teritoriul romîn a unor depozite de arme trimise din Sardinia și strîngerea de voluntari. Principatele Unite au reprezentat o bază de sprijin și un loc de refugiu pentru revoluționarii europeni, și îndeosebi pentru cei ce aparțineau popoarelor învecinate. Dobîndirea neatîrnării a rămas un permanent ideal al conducătorilor legați de progres ai Principatelor Unite. Eventualitatea dobîndirii neatîrnării de către Principate îngrijora îndeosebi Austria. Îngrijorarea guvernanților Imperiului habsburgic se lega în mod direct de problema romînilor din Transilvania. De altfel, mișcarea națională de eliberare cuprindea provinciile din Imperiul habsburgic locuite de romîni. Într-o broșură din 1857, Aron Florian ceruse să se generalizeze noțiunea de patrie la tot teritoriul locuit de romîni. Ceva mai tîrziu, un fruntaș politic romîn declara lui Cavour că « Principatele sînt gata să se ridice în masă pentru a întinde mîna romînilor din Banat, din Bucovina și din Transilvania » [1]. După îndoita alegere, întîmpinată cu bucurie de transilvăneni, problema eliberării Transilvaniei a devenit un țel politic de viitor al noului stat național. Pentru Cuza, asigurarea situației romînilor din Transilvania era o constantă preocupare, iar darul anual de 500 de galbeni votat de Adunarea munteană în 1860 pentru biserica sf. Nicolae și școlile romînești din Brașov, sprijinirea *Gazetei Transilvaniei*, fondurile strînse în Oltenia pentru ajutorarea studenților romîni de la Sibiu constituiau manifestări de caldă simpatie ale poporului romîn din Principate față de conaționalii săi de peste Carpați. *Romînul* lui C. A. Rosetti lua apărarea poporului romîn din Transilvania, iar la Iași începea să apară în 1861 *Dacia*, periodic cu nume semnificativ, care milita pentru unitatea deplină a poporului romîn. Totodată, romînii din Transilvania se arătau «gata de a muri *pentru domnul Cuza* » [2]. Deși problema eliberării Transilvaniei nu putea oferi încă o posibilitate de rezolvare imediată, ea se punea în perspectivă, ca o sarcină istorică nu prea îndepărtată.

Alegerea lui Cuza a produs o cotitură în relațiile dintre Principate și Poartă. Demnitatea a luat locul slugărniciei și străduințele pentru dobîndirea neatîrnării, umilințelor. Măsurilor militare otomane, Principatele Unite le-au răspuns cu îndrăzneală în 1859, arătîndu-se gata de luptă. Pe plan diplomatic, domnitorul și sfătuitorii săi au căutat să schimbe natura legăturilor romîno-otomane. Ceremonia învestiturii a fost minimalizată. Într-o ședință a Adunării muntene, mai mulți deputați au contestat utilizarea unor « note turcești » în elucidarea unei

[1] R. V. Bossy, *Agenția diplomatică a Romîniei în Paris și legăturile politice franco-romîne sub Cuza Vodă*, București, 1931, p. 45, nota 2.

[2] A. Papiu-Ilarian, *Memoriu inedit*, în *Rev. ist. arh. filolog.*, vol. I (1882), fasc. I, p. 145.

chestiuni interne: validarea lui Cezar Bolliac ca deputat. Mai înainte, președintele de consiliu al Moldovei învinuise Turcia că prin menținerea îndelungată a căimăcămiei « dădu un rezultat nefast pentru prosperitatea țării » [1]. Tendința spre neatîrnare față de Poartă s-a manifestat, de pildă, cînd Negri cerea domnitorului să nu supună Porții « ceea ce este în propriile sale atribuțiuni » [2]. Apărarea fermă a autonomiei țării caracteriza noile relații romîno-turce. Încălcările țărmului muntean al Dunării nu au fost îngăduite și totodată Principatele Unite n-au admis includerea celor două țări în prevederile unui nou tratat comercial dintre Poartă și puteri [3]. Vizita în 1860 a lui Alexandru Ioan Cuza la Constantinopol indica noul stadiu al legăturilor romîno-otomane. Rupînd cu tradiția umilitoare a predecesorilor, noul domnitor n-a cedat presiunilor turcești și a amînat mai bine de un an vizita sa la sultan. Găzduit la palatul Emirgian, vizitat de ambasadori și de ministrul de Externe al Turciei, a fost condus de vizir și primit ca un suveran de sultan. Reîntors în țară, el aprecia călătoria drept « o simplă vizită de curtoazie » [4], pentru a sublinia caracterul formal al vasalității țării.

Principatele au emis față de Poartă legitime revendicări de teritorii. S-a obținut o ieșire la mare, neapărat necesară dezvoltării activității comerciale romînești; astfel, în urma acțiunii diplomatice a Principatelor, Comisia europeană a hotărît, la 15/27 mai 1861, ca talvegul brațului Chiliei să devină linie de hotar. Principatele Unite, luînd atitudine față de violarea repetată a frontierei dunărene de către diferite bande otomane și chiar de către soldații Porții, au revendicat totodată restituirea unui însemnat număr de insule dintre Rusciuc și Vidin, ocupate samavolnic de turci în timpul căimăcămiei lui Alexandru Ghica. În vara anului 1860, o intervenție oficială pentru retrocedarea celor 40 de insule a determinat Poarta să făgăduiască numirea unei comisii, dar problema delimitării și aceea a violării frontierei n-au fost însă rezolvate nici pînă în preajma anului 1877.

Principatele Unite au depus străduințe pentru a stabili relații diplomatice directe cu puterile, eludînd intermediul curții suzerane, ceea ce reprezenta afirmarea unei poziții diplomatice neatîrnate. S-a încercat să se înființeze agenții diplomatice în diferite capitale europene. Ca urmare a acestei politici s-a înființat în toamna anului 1860 o agenție diplomatică oficioasă la Paris, al cărei titular a fost numit Ioan Alexandri. Această agenție a jucat un rol important în acțiunile diplomatice ale tînărului stat național romîn. Principatele Unite au căutat să încheie convenții cu conținut administrativ, telegrafice, de extrădare, judiciare etc. Totodată se tindea să nu se țină seama de tratatele comerciale ale Porții și să se stabilească tarife vamale independente, folosindu-se orice prilej pentru negocieri directe. Cuza a anulat în aprilie 1859 convenția telegrafică austro-

[1] A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. I, p. 126—127, 155.
[2] *Ibidem*, vol. I, p. 187.
[3] Ministrul de Externe al Țării Romînești către C. Negri, 31 ianuarie 1860/12 februarie 1861 (*Arh. M.A.E.*, vol. 291, f. 239).
[4] *Mon. Of.*, 1860, nr. 247 (18 octombrie), p. 1 206.

turcă, pe care Vogoride acceptase s-o aplice. Spre sfîrşitul anului 1860 erau în curs negocieri pentru încheierea unei înţelegeri telegrafice cu Austria; în 1862 s-a încheiat o astfel de înţelegere. Tot în aceşti ani s-a încheiat o convenţie telegrafică directă cu Rusia, *cea dintîi convenţie internaţională a Principatelor.* Aranjamentul s-a făcut la 3/15 decembrie 1860, dar a fost completat prin noi negocieri în 1861. El a intrat în vigoare după schimbarea instrumentelor de ratificare, care a avut loc la 1/13 februarie 1862. În afara convenţiilor telegrafice, Principatele au purtat negocieri pentru încheierea unei convenţii de extrădare cu Serbia şi unei alteia cu Rusia şi Austria, iar cu Austria s-a mai negociat o convenţie pentru executarea sentinţelor pronunţate de tribunalele romîneşti împotriva supuşilor austrieci. Paşapoartele au constituit o altă problemă pe care a trebuit s-o rezolve diplomaţia statului romîn după îndoita alegere. Austria şi Turcia se împotriveau cu înverşunare folosirii titulaturii *Principatelor Unite* la paşapoartele celor două ţări. Principatele au adoptat o atitudine dîrză în această chestiune; cînd paşalele dunărene nu primeau paşapoartele romîne, Poarta era ameninţată cu interzicerea accesului în ţară a pasagerilor purtători ai paşapoartelor turceşti. Se lupta împotriva impunerii paşapoartelor turceşti pentru călătorii romîni, iar după crearea agenţiei oficioase a Principatelor la Paris, în 1860, s-a încercat să se obţină dreptul vizării paşapoartelor de către agentul romîn.

Potrivit intereselor economiei naţionale şi pentru a-şi afirma atribute de suveranitate, Principatele au încercat să bată monedă şi să emită o decoraţie naţională. Chestiunea monedei a fost discutată în februarie 1859 de V. Alecsandri cu Napoleon al III-lea, căruia apoi i-a scris şi Cuza, în august 1859, informîndu-l asupra negocierilor purtate cu unii capitalişti francezi pentru baterea de monede romîneşti. La 23 iunie/5 iulie 1859, Vasile Boerescu ridica problema emiterii unei monede naţionale în Adunarea Ţării Romîneşti. Proiectul monedei naţionale, al *romanatului*, a fost adoptat de Comisia centrală în vara anului 1860. Unul dintre membrii Comisiei aprecia hotărîrea « drept un act de mare suveranitate naţională ». Deşi votat, proiectul de lege n-a fost tradus în viaţă.

Încă din primele luni ale anului 1859, V. Alecsandri ceruse lui Napoleon al III-lea să autorizeze pe francezi « să poată primi şi purta decoraţiile ordinului ce prinţul Cuza are de gînd a institui » [1], iar peste cîteva luni poetul moldovean propunea să se înfiinţeze o decoraţie naţională numită « ordinul jerbei de aur ». O nouă tentativă din 1861 nu a obţinut succes, ambasadorul Franţei la Constantinopol sfătuind amînarea. În tot cursul domniei lui Alexandru Ioan Cuza nu se va putea rezolva problema instituirii decoraţiei şi nici aceea a emiterii monedei naţionale.

Politica externă a Principatelor Unite a înregistrat în anii 1859—1861 un şir de succese. Unirea a fost desăvîrşită, autonomia consolidată şi totodată se pregătea viitoarea neatîrnare. Procesul formării statului naţional independent romîn era în desfăşurare.

---

[1] V. Alecsandri, *Trei convorbiri cu Napoleon III*, Ploieşti, 1908, p. 31—32.

BIBLIOGRAFIE

I. *Lucrări teoretice*

K. MARX, *Herr Vogt*, Berlin, 1953.

— *Procesul împotriva Comitetului districtual al democraților din Renania*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 6, Ed. politică, București, 1959.

V. I. LENIN, *Note critice în problema națională*, în *Opere*, vol. 20, Ed. politică, București, 1959.

— *Sub pavilion străin*, în *Opere*, vol. 21, Ed. politică, București, 1959.

II. *Izvoare*

Arhive și publicații de documente:

Arh. Ist. Centr. St., fondul Min. de Interne. Diviziunea administrativă.
Arh. M.A.E.

★

Acte și documente relative la istoria renașterii Rominiei, publicate de Ghenadie Petrescu, Dimitrie A. Sturdza și Dimitrie C. Sturdza, vol. VII—IX, București, 1900—1909.

ANINEANU, MARTA, *Catalogul corespondenței lui Vasile Alecsandri*, București, 1957.

— *Din activitatea diplomatică a lui Vasile Alecsandri. Corespondență inedită, 1859—1862*, în *St. mat. ist. modernă*, vol. II, București, 1960.

Documente privind Unirea Principatelor, vol. II, *Rapoartele consulatului Austriei din Iași (1856—1859)*, Culegerea documentelor, studiul introductiv, rezumatele și notele de Dan Berindei, Ed. Acad. R.P.R. (București), 1959.

Documente privind relațiile agrare și lupta țărănimii 1859—1864. Institutul de istorie al Acad. R.P.R.

FOTINO, GEORGE, *Din vremea renașterii naționale a Țării Românești. Boierii Golești*, vol. IV, București, 1939.

IORGA, N., *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. XVIII, București, 1910.

LIU, NICOLAE, *Catalogul corespondenței lui Ion Ghica*, București, 1962.

POP, AUGUSTIN Z. N., *Catalogul corespondenței lui Mihail Kogălniceanu*, București, 1959.

Memorii și lucrări contemporane:

ALECSANDRI, V., *Extract din istoria misiilor mele politice*, în *Convorbiri literare*, XI—XII (1877—1878).

BOLINTINEANU, D., *Viața lui Cuza Vodă*, în *Proza*, vol. I, Iași, [1904].

GANE, N., *Amintiri (1848—1891)*. Cu o introducere și note explicative de Ion Șiadbei, Craiova, f.a.

ORĂȘANU, N. T., *O pagină din viața mea sau 22, 23 și 24 ianuarie 1859*, București, 1861.

ROSETTI, RADU, *Amintiri din copilărie*, București, 1925.

Mémoires du Prince Nicolas Soutzo, Grand-logothète de Moldavie 1798—1871. Publiées par Panaïoti Rizos, Viena, 1899.

VALENTINEANU, I. G., *Din memoriile mele. (O pagină de istorie modernă). Alegerea, detronarea și înmormîntarea lui Cuza Vodă. 1859, 1866, 1873*, București, 1898.

Periodice:

Monitorul Oficial al Moldovei, Iași, 1858—1862.
Monitorul Oficial al Țării Românești, București, 1859—1862.
Dîmbovița, foaie politică și literară, București, 1858—1860.
Naționalul, București, 1857—1861.

Procesele verbale ale Adunării elective din Moldavia, Iaşi, 1860—1861.
Protocoalele şedinţelor Adunării legislative a Ţării Romîneşti, Bucureşti, 1860—1862.
Romînul, ziar politic, comercial, literar, Bucureşti, 1858—1862.
Steaua Dunării, jurnal politic, literar şi comercial, Iaşi, 1858.
Steaua Dunării, Zimbrul şi Vulturul, Iaşi, 1859—1860.
Ţăranul romîn, Bucureşti, 1861—1863.

III. *Lucrări generale*

* * * *Alexandru Ioan Cuza. 1859—1866*, Bucureşti, 1932.
DAMÉ, FRÉDÉRIC, *Histoire de la Roumanie contemporaine, depuis l'avènement des princes indigènes jusqu'à nos jours. 1822—1900*, Paris, 1900.
OŢETEA, A., *Unirea Principatelor*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, Ed. Acad. R.P.R. (Bucureşti), 1960.
RIKER, T. W., *Cum s-a înfăptuit Romînia. Studiul unei probleme internaţionale, 1856—1866* Traducere de Alice L. Bădescu (Bucureşti, 1944).
XENOPOL, A. D., *Domnia lui Cuza Vodă*, vol. I—II, Iaşi, 1903.
— *Istoria partidelor politice în Romînia*, vol. I, partea a II-a, Bucureşti, 1910.
— *Istoria romînilor din Dacia Traiană*, ed. a III-a, vol. XII—XIII, Bucureşti (f.a).

IV. *Lucrări speciale*

ADĂNILOAIE, N. şi MATEI D. VLAD, *Rolul maselor populare în făurirea Unirii ţărilor romîne* în *Studii*, XII (1959), nr. 1.
ANGELESCU, CONSTANTIN C., *Dezvoltarea constituţională a Principatelor Unite de la 1859 la 1862*, în *St. şi cerc. ştiinţifice*, Iaşi, *Istorie*, X (1959), fasc. 1—2.
B[ERINDEI], DAN, *Mişcarea ţărănească condusă de Mircea Mălăeru (ianuarie 1862 st. v.)*, în *Buletin ştiinţific, Acad. R.P.R., Secţiunea de ştiinţe istorice, filozofice şi economico-juridice*, tom. III (1951).
BERINDEI, DAN, *Frămîntări politice şi sociale în jurul alegerii domnitorului Cuza în Ţara Romînească*, în *Studii*, VIII (1955), nr. 2.
— *Frămîntările orăşeneşti din noiembrie 1860 în Ţara Romînească. Tulburările de la Craiova şi Ploieşti*, în *Studii şi articole de istorie*, vol. I, Bucureşti, Societatea de ştiinţe istorice şi filologice din R.P.R., 1956.
— *Frămîntările grănicerilor şi dorobanţilor în jurul formării taberei de la Floreşti (vara anului 1859)*, în *Studii*, X (1957), nr. 3.
— *Lupta diplomatică a Principatelor Unite pentru desăvîrşirea Unirii (24 ianuarie 1859—24 ianuarie 1862)*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1960.
— *Mihail Kogălniceanu, prim-ministru al Moldovei, şi emigraţia maghiară (1860—1861)*, în *St. mat. ist. modernă*, vol. II, Bucureşti, 1960.
— *Quelques aspects de la politique étrangère des Principautés Unies: Le problème de l'indépendance et de l'unité pleine et entière du peuple roumain (1859—1861)*, în *Nouvelles études d'histoire*, vol. II, Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1960.
— *Înfiinţarea agenţiei Principatelor Unite la Paris (26 august/7 septembrie 1860)*, în *Studii*, XIII (1960), nr. 6.
BODEA, CORNELIA C., *Actul original al alegerii prealabile a lui Alexandru Ioan Cuza, domn al « Principatelor Unite »*, în *Studii*, XII (1959), nr. 1.
BOICU, L., *Ştiri noi despre activitatea lui Vasile Alecsandri ca ministru de externe*, în *St. cerc. ştiinţifice*, Iaşi, *Istorie*, X (1959).

Bossy, R. V., *Agenția diplomatică a Rominiei în Paris și legăturile politice franco-romîne sub Cuza Vodă*, București, 1931.

— *L'Autriche et les Principautés Unies*, Bucarest, 1938.

Bunea, A., *Ecoul Unirii Țării Romînești și Moldovei în presa din Transilvania*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, series IV, fasciculus I, 1959, *Historia*.

Cernovodeanu, P. I., *Mărturii contemporane privitoare la frămîntările politice și sociale din București la 1859 și 1862*, în *Studii*, XV (1962), nr. 1.

Corivan, N., *La politica orientale di Napoleone III e l'unione dei Principati Romeni*, Iași, 1937.

— *Informații din rapoartele diplomatice străine referitoare la alegerea lui Cuza în Țara Romînească*, în *St. cerc. științifice*, Iași, *Istorie*, IX (1958), fasc. 1—2.

— *Lupta pentru desăvîrșirea Unirii și acțiunea diplomatică europeană*, în *St. cerc. științifice*, Iași, *Istorie*, X (1959), fasc. 1—2.

— *Lupta diplomatică pentru recunoașterea dublei alegeri a lui Al. Ioan Cuza*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, Ed. Acad. R.P.R., București, 1960.

Emerit, Marcel, *Victor Place et la politique française en Roumanie à l'époque de l'Union*, București, 1931.

Filitti, Ioan C., *Alegerea de la 24 ianuarie 1859*, București, 1938.

Florescu, G. G., *Unele aspecte ale poziției internaționale a Țărilor Romîne în perioada Unirii*, în *St. cerc. juridice*, IV (1959), nr. 1.

Giurescu, C. C., *București și alegerea lui Alexandru Ioan Cuza*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, Ed. Acad. R.P.R., București, 1960.

Lupaș, I., *Problema transilvană în timpul lui Cuza și Carol I*, în *An. Acad. Rom.*, seria a III-a, t. XXVIII (1945—1946), *Mem. Secț. Ist.*

Maciu, Vasile, *Unirea Moldovei și a Țării Romînești în opera istoriografică a lui A. D. Xenopol*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, Ed. Acad. R.P.R. (București), 1960.

Panaitescu, P. P., *Cuza Vodă și unitatea națională a romînilor*, în *Arhiva pentru știință și reforma socială*, VIII (1929), nr. 4.

— *Unirea Principatelor Romîne, Cuza Vodă și Polonii*, în *Romanoslavica*, V (1962).

Pascu, Șt., *Ecoul Unirii Țării Romînești și Moldovei în Transilvania*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, Ed. Acad. R.P.R., București, 1960.

Slăvescu, V., *Domnitorul Cuza și Victor Place*, București, 1942.

Urechia, V. A., *L'alliance des Roumains et des Hongrois en 1859 contre l'Autriche. Documents inédits...*, București, 1894.

Vinogradov, V. N., *Россия и объединение румынских княжеств*, Moscova, 1961.

Vîrtosu, Emil, *Romanatul, moneta lui Cuza Vodă, 1859—1864. Documente inedite...*, București, 1941.

CAPITOLUL VIII

ÎNFĂPTUIREA REFORMELOR BURGHEZE. LOVITURA DE STAT ŞI LEGEA RURALĂ (1862—1865)

După ce a fost proclamată şi recunoscută unirea administrativă, procesul de formare a statului naţional a intrat într-o nouă şi hotărîtoare etapă. Toate piedicile care mai stăteau în calea deplinei unificări a celor două ţări urmau să fie grabnic înlăturate, constituindu-se *un* singur stat, cu *un* guvern, *o* administraţie şi *o* adunare. Unificarea administrativă în întregul aparat de stat, pentru care erau create condiţiile, nu reprezenta însă, în noua etapă istorică ce se deschidea, decît prima parte a unui vast program. O dată cu formarea statului unit, se impunea reorganizarea lui pe noi baze, corespunzătoare stadiului de dezvoltare a societăţii, intensificarea procesului de dotare cu instituţii burgheze şi, mai ales, rezolvarea burgheză a problemei agrare. Vădită mai era şi necesitatea de a se adopta un regim electoral larg, care să asigure burgheziei poziţia dominantă în conducerea statului. Realizarea reformelor era impusă de stadiul de dezvoltare a societăţii din Principate. De asemenea, dacă burghezia era direct interesată — îndeosebi cea legată de dezvoltarea industriei —, ca principală beneficiară, în reorganizarea statului, masele populare crunt exploatate au fost principalele luptătoare pentru înfăptuirea reformelor, de care legau năzuinţele lor de eliberare socială.

Timp de trei ani, nedesăvîrşirea Unirii stînjenise dezvoltarea luptei pentru restructurarea multilaterală a statului. Bazele electorale reacţionare stabilite de Convenţie, asigurînd conservatorilor — reprezentanţi ai fostei boierimi — dominarea Adunărilor, le îngăduiseră să împiedice o radicală reorganizare a statului. Dacă parte din moşierime, interesată în dezvoltarea pieţei, era dispusă să accepte o serie de reforme administrative burgheze, care nu-i limitau puterea economică şi politică, ea se opunea cu înverşunare reformelor care-i ameninţau această putere. Desăvîrşirea Unirii, elucidînd problema de bază a organizării statului, a pus pe primul plan realizarea reformelor burgheze fundamentale, dintre care cea mai de seamă era reforma agrară. Luptînd pentru înlăturarea relaţiilor şi exploatării feudale, ţărănimea cerea rezolvarea problemei agrare prin desfiinţarea clăcii şi împroprietărire. În această privinţă, chiar şi pentru partea cea mai înaintată a burgheziei — reprezentată de liberalii-democraţi şi liberalii-radicali — bătălia cu moşierimea conservatoare nu era decît « o luptă desfăşurată *înăuntrul* claselor dominante » [1].

[1] V. I. Lenin, « *Reforma ţărănească* » *şi revoluţia ţărănească-proletară*, în *Opere*, vol. 17, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1957, p. 103.

Încă din timpul revoluției din 1848, interese economice comune, teama de mase și, într-o măsură, slăbiciunea burgheziei industriale în comparație cu moșierimea determinaseră treptata apropiere a celor două clase posedante. De altfel, nu era vorba de un fenomen specific numai Principatelor. « Încă de la începutul lunii aprilie 1848 — arată Engels — pe întregul continent european torentul revoluționar a fost stăvilit de alianța încheiată imediat cu cei învinși de către clasele sociale care au tras foloase de pe urma primei victorii » [1]. Această tendință devenise evidentă în Principate în timpul Adunărilor ad-hoc, cînd reprezentanții burgheziei, mergînd chiar în întîmpinarea moșierimii conservatoare acceptaseră să amîne rezolvarea problemei agrare, trădînd interesele țărănimii. Tendința se vădise iar, la începutul anului 1859, cînd avîntul de luptă al maselor a fost frînat de burghezie cu prilejul alegerii lui Alexandru Ioan Cuza și în perioada imediat următoare acestui eveniment. În anii care urmează îndoitei alegeri, contradicțiile dintre burghezie și moșierime se menținuseră, dar, totodată, noi momente de apropiere prevestiseră o coalizare a celor două clase. Lupta dintre ele, deși existentă, nu lua aspecte categorice. Unul dintre rezultatele acestei situații va fi rezolvarea problemei agrare de sus și menținerea marii proprietăți moșierești.

După înfăptuirea unirii administrative, unitatea celor două țări fiind realizată pe plan intern și statul național constituit, a apărut în perspectivă dobîndirea independenței și înfăptuirea unității naționale depline a poporului romîn prin eliberarea Transilvaniei. În această direcție militau aceleași forțe sociale și politice care îndrumaseră mișcarea pentru Unire. Dar, în timp ce Alexandru Ioan Cuza și majoritatea grupărilor liberale care-l susțineau acționau în această direcție cu mai multă prudență, gruparea liberal-radicală, ai cărei fruntași erau legați încă din emigrație de fruntașii democrației revoluționare burgheze europene, milita pentru antrenarea țării în lupta revoluționarilor poloni, maghiari ori italieni, pentru a înlesni izbucnirea unei revoluții generale în centrul și răsăritul Europei, prin care sperau să ajungă la cucerirea independenței și la desăvîrșirea unității naționale.

Primul guvern al Principatelor Unite

La 24 ianuarie/5 februarie 1862, Alexandru Ioan Cuza a deschis Adunarea Romîniei. Cu două zile înainte, căutînd să împiedice sabotarea unificării administrative a țării de către majoritatea conservatoare a Adunării și totodată să satisfacă pe unele din puterile garante, care-și arătau neîncrederea în grupările progresiste, el a acceptat formarea unui guvern conservator condus de Barbu Catargiu, adversar hotărît al împroprietăririi țăranilor și al lărgirii dreptului de vot. În vara anului 1861, cînd se formase guvernul moderat conservator Dimitrie

[1] F. Engels, *Revoluția și contrarevoluția în Germania*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 8, Ed. politică, București, 1960, p. 60.

Ghica, domnitorul asigurase că nu era vorba decît de « un joc politic » [1], dar acum încredinţarea primului guvern unificat în mîinile partidei vechi a fost dezaprobată de toate grupările progresiste. Înscăunarea noului minister a avut loc în mijlocul unor puternice manifestaţii de masă ale orăşenimii şi ale ţărănimii, care şi-au arătat cu energie nemulţumirea. Peste cîteva luni, îndemnînd pe domn la înlăturarea sfetnicilor săi conservatori, *Romînul* publica fabula *Satul fără cîini*, a unui anonim, cerînd pe această cale « baciului » — lui Cuza — să se sprijine pe elementele politice cu vederi înaintate. Era, neîndoielnic, un moment de înăsprire a contradicţiilor dintre formaţiile politice ale celor două clase posedante, dar lupta se dădea mai ales pentru conducere şi ea nu avea ca principal obiectiv problema agrară. Pe aceasta însă moşierii conservatori căutau acum s-o « rezolve » grabnic, potrivit vederilor lor, profitînd încă de caracterul limitat al regimului electoral.

Înainte de a aduce în dezbatere chestiunea rurală, care putea prilejui o nouă mişcare ţărănească, guvernul Barbu Catargiu s-a văzut nevoit să se ocupe de organizarea statului romîn unificat. Printr-un jurnal al Consiliului de Miniştri din 26 ianuarie/7 februarie, departamentele moldovene au fost desfiinţate, fiind înlocuite, în mod provizoriu, prin directorate. Legile fiscale au fost unificate, s-a extins legea procurorilor în Moldova, s-a strămutat reşedinţa judeţului Rîmnicu-Sărat din Focşani la Rîmnicu-Sărat. *Monitorul Oficial al Moldovei* a fost desfiinţat, fiind înlocuit printr-o *Foaie de publicaţiuni oficiale* etc. Unificarea avea loc sub presiunea elementelor liberal-democrate şi liberal-radicale, ai căror reprezentanţi reclamau în Adunare — la 20 martie/1 aprilie 1862 — că « Unirea nu este încă decît un cuvînt scris ». Străduinţele aceloraşi pentru a obţine consacrarea oficială a numelui de Romînia n-au fost însă încununate de succes, datorită înverşunatei opoziţii a Austriei care vedea în noua titulatură caracterul indestructibil al unificării celor două principate şi primejdia pierderii teritoriilor din imperiu locuite de romîni. Procesul de unificare sub semnul unei centralizări uneori excesive şi lipsa de grijă a guvernanţilor conservatori pentru Moldova şi îndeosebi pentru fosta capitală Iaşi a dus la nemulţumiri la nord de Milcov, producîndu-se chiar unele manifestaţii separatiste, aţîţate de elemente reacţionare. În urma acestei situaţii, M. Kogălniceanu a propus o serie de măsuri menite să ajute la propăşirea oraşului Iaşi.

Deşi stăpîni pe putere, conservatorii au întîrziat să aducă în dezbatere legea rurală pînă spre vară. Ei încercau să-şi consolideze în prealabil poziţiile. În locul Comisiei centrale — desfiinţată la 14/26 februarie 1862 — guvernul a impus, cu ajutorul majorităţii reacţionare din Adunare, instituirea unui comitet legislativ provizoriu, aspru criticat de deputaţii progresişti. Prin acest comitet, alcătuit din miniştrii şi din membrii numiţi de majoritatea Adunării, conserva-

[1] D. Bolintineanu, *Viaţa lui Cuza Vodă*, în *Proza*, vol. I, Iaşi [1904], p. 35.

torii plănuiau să paralizeze inițiativele înnoitoare ale adversarilor lor. Pe de altă parte, partida trecutului a impus în Adunare un regulament ce-i era favorabil și a ocupat toate locurile din biroul acesteia. Totuși, Lascăr Catargiu nu s-a sfiit să numească mănunchiul de deputați înaintați « o minoritate care tinde la despotism » [1]. Cînd cîțiva deputați liberali-radicali au încercat să ia apărarea țăranilor întemnițați în timpul mișcării lui Mircea Mălăeru, majoritatea a trecut la ordinea de zi, ceea ce însemna înlăturarea dezbaterii acestei chestiuni, iar la 23 martie/4 aprilie aceeași majoritate reacționară a votat modificarea legii presei în așa fel încît să asigure izbînda punctului de vedere conservator în chestiunea rurală. Anunțînd adoptarea acestei legi, foaia liberal-radicală *Romînul* apărea îndoliată. Pentru a se împotrivi politicii reacționare a conservatorilor, liberalii radicali și liberalii democrați continuau să militeze pentru schimbarea legii electorale. Ei căutau să obțină o bază electorală mai largă, care să le îngăduie să preia puterea și să rezolve problema rurală prin împroprietărire în conformitate cu prevederile din programele lor. În Adunare, fruntașii de stînga deplîngeau ignorarea acestei probleme în programul de guvernămînt. Kogălniceanu aprecia reforma electorală ca fiind « cea mai necesară », iar un deputat, Dimitrie Miclescu, demisiona, arătînd că legea rurală nu se putea rezolva temeinic decît de către un corp legislativ reprezentînd întreg poporul și nu o singură clasă. În *Romînul*, Winterhalder cerea drepturi electorale pentru toți romînii în vîrstă de 21 de ani, plătind contribuția anuală de 100 de lei, un singur colegiu și dreptul de a fi aleși pentru toți cei ce știau să scrie și să citească. Foile progresiste *Țăranul romîn* și *Tribuna romînă* militau în același sens. Masele largi, ai căror exponenți revendicaseră în Adunarea ad-hoc munteană dreptul electoral, cereau cu stăruință îndeplinirea acestui legitim deziderat. Dar, interesați să rezolve problema agrară cu baza electorală restrînsă fixată de Convenție, conservatorii s-au împotrivit cu înverșunare cerințelor de reformă electorală.

Dezbaterea chestiunii rurale în Adunare

Întreținînd o atmosferă politică agitată, guvernanții conservatori acreditaseră teza unei stări anarhice, sintetizată în formula lui Barbu Catargiu că « vasul ia apă din toate părțile » [2]. Apoi, în această atmosferă, au adus legea rurală în dezbaterea Adunării. Proiectul de lege elaborat în 1860 de majoritatea reacționară a Comisiei centrale și amendat de Adunarea Moldovei din 1861 a constituit punctul de plecare al dezbaterii. Proiectul guvernamental se întemeia pe statornicirea așa-ziselor învoieli libere, pe organizarea comunelor și pe autorizarea vinderii și închirierii către țărani a unor loturi pe moșiile statului sau ale așezămintelor publice. Prin proiect, moșierimea reacționară respingea împroprietărirea, acceptînd doar desființarea obligațiilor de clacă. La rîndul lor, deputații minorității au întocmit un contraproiect prin care, nerenunțînd la principiul împroprietăririi,

[1] *Protocoalele ședințelor Adunării legislative, 1861 — 1862*, ședința din 3 februarie 1862, p. 3.
[2] *Ibidem*, ședința din 22 mai 1862, p. 5.

căutau să obțină o soluție pe o bază tranzacțională cu majoritatea reacționară. Acest proiect — întocmit de reprezentanții liberalilor democrați, ai liberalilor radicali și ai liberalilor moderați — oglindea poziția burgheziei și a moșierimii liberale, care voiau împroprietărirea țărănimii — adică transformarea țăranilor în mici proprietari — dar totodată urmăreau să stabilească prin reformă o bază de colaborare între clasele posedante și să mențină marea proprietate funciară. Ca și în Rusia, lupta care se dădea între cele două tabere ale claselor posedante era, cum arată Lenin, „expresia... controversei în jurul problemei dacă pentru moșieri este mai avantajos să aibă un arendaș (sau un țăran care să le presteze « munca în dijmă ») cu totul lipsit de pămînt *sau* împroprietărit « cu un lot » adică legat de loc, legat de un petic de pămînt de pe urma căruia nu poate trăi și alături de care trebuie să-și caute un « cîștig » (să se aservească moșierului)" [1].

În jurul legii rurale s-a dat o aprigă luptă parlamentară între cele două tabere. Singur orator de vază — luptînd cu talentul oratoric al lui Barbu Catargiu, nesprijinit de fruntașii liberalilor radicali munteni, demisionați încă din luna martie, pentru că majoritatea îi împiedicase să-și dezvolte intervențiile în favoarea țăranilor arestați —, Kogălniceanu a dat una din cele mai frumoase bătălii parlamentare ale vieții sale politice. La 25 mai/6 iunie, deschizînd prin discursul său focul dezbaterilor, el a proclamat îmbunătățirea soartei țăranilor drept « însăși temelia naționalității ». « Sîntem în mijlocul luptei — mai adăuga el —, lupta între trecut și viitor, lupta între societatea veche și societatea modernă ». Criticînd proiectul guvernamental, cerea — dîndu-și seama că minoritatea nu-și putea impune punctul de vedere — o nouă amînare a dezbaterii pentru studierea temeinică a problemei deosebit de complexe. Dînd exemplu felul în care problema rurală se soluționase în imperiile vecine, deși favorabil menținerii proprietății moșierești, el a susținut însă totodată, dreptul de împroprietărire a țăranilor, arătînd că prin adoptarea proiectului majorității s-ar da țăranilor « libertatea . . . paserilor care se gonesc de pe un copac plin de fructe pe un copac cu crengile goale ».

În ședința următoare, de la 29 mai/10 iunie, vechiul luptător pentru progres Grigore Cuza a venit în ajutorul lui Kogălniceanu, acuzînd pe conservatori că intenționau să transforme pe țărani în nomazi. Fruntașii dreptei, Grigore Sturdza, Dimitrie Ghica, A. Moruzi și Apostol Arsache, au atacat cu înverșunare punctul de vedere susținut de minoritate, împotrivindu-se împroprietăririi, iar liberalul moderat Apostoleanu a sprijinit poziția lui Kogălniceanu. La sfîrșitul ședinței, după conservatorul C. N. Brăiloiu a luat cuvîntul Barbu Catargiu, care a caracterizat discursul lui Kogălniceanu « o chimeră ciudată, paradoxală, o chimeră cu capul de porumbiță », susținînd apoi, plin de ipocrizie, că se împotrivea împroprietăririi, deoarece « o nație nu trăiește prin milostenie ». La 1/13 iunie, Kogălniceanu răspundea celor trei prinți și celor trei miniștri care-l înfruntaseră reafirmîndu-și cu energie punctul de vedere,

[1] V. I. Lenin, *În legătură cu o aniversare*, în *Opere*, vol. 17, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 93—94.

definind claca drept un vestigiu al feudalismului, o « muncă silnică » şi nu o chirie, cum susţineau conservatorii. În încheiere, el a cerut formarea proprietăţii individuale ţărăneşti, arătînd-o ca necesară pentru menţinerea moşierimii însăşi. La 2/14, 4/16, 5/17 şi 6/18 iunie, dezbaterile au continuat. Kogălniceanu a depus contraproiectul minorităţii, prin care se propunea împroprietărirea, pe care majoritatea l-a respins cu 48 contra 32 de voturi. În faţa înverşunării adversarilor, fruntaşii stîngii au renunţat să mai ia cuvîntul, lăsînd cîmp liber peroraţiilor reacţionare. Acum, Dimitrie Ghica caracteriza proiectul majorităţii drept « un balsam », A. Em. Florescu s-a opus acordării chiar şi a celor trei pogoane de cap de ţăran date de proiect pentru pămîntul comunal, iar A. Moruzi se împotrivea vînzării către săteni a unor loturi de pe moşiile statului, de teama deplasării mîinii de lucru de pe moşiile boiereşti.

Poziţia reacţionară a conservatorilor a stîrnit ura şi indignarea maselor. De asemenea presa progresistă a luat poziţie împotriva proiectului guvernamental. Într-un lung articol, *Romînul* – care elogia necontenit discursurile lui Kogălniceanu – lua atitudine la 4—5/16—17 iunie 1862 în favoarea « împroprietărirei desăvîrşite a ţăranilor pe pogoanele legiuite », cerînd să nu se ia nici o hotărîre contrară fără prealabila consultare a voinţei ţăranilor. Totodată, apelînd din nou la sprijinul maselor bucureştene, liberalii radicali căutau să determine înlăturarea guvernului. În acest scop, ei au convocat o mare întrunire pe cîmpia Filaretului pentru ziua de 11/23 iunie 1862.

Chestiunea întrunirii de la Filaret a fost adusă în discuţia Adunării la 8/20 iunie 1862. Catargiu susţinu că serbarea proiectată nu era decît un pretext pentru o manifestare ostilă guvernului şi îi anunţă interzicerea. În întreaga ţară nemulţumirile deosebit de vii, spiritul de luptă al ţărănimii, care se vedea ameninţată de a fi spoliată de pămînt, iritarea burgheziei, înlăturată de la putere tocmai după ce Unirea fusese desăvîrşită, creau reacţionarului guvern conservator o situaţie de nesusţinut. De aceea, simţind ameninţări din toate părţile, majoritatea a votat o moţiune împotriva întrunirii. Ieşind de la Adunare, primul ministru a fost însă împuşcat, pe cînd trecea cu trăsura pe sub clopotniţa mitropoliei. Făptuitorul n-a fost niciodată dovedit, fiind însă, probabil, un partizan mai exaltat al liberalilor radicali, indignat de politica reacţionară a lui Catargiu. În ziua următoare, Apostol Arsache, care preluase conducerea guvernului obţinea puteri discreţionare de la majoritatea Adunării, îngrozită de moartea lui Barbu Catargiu. La 11/23 iunie, aceeaşi majoritate vota cu 62 contra 35 de voturi proiectul legii rurale prin care ţărănimea era spoliată de pămînt, moşierii nefiind obligaţi să dea decît $1^1/_2$—3 pogoane de fiecare familie de ţărani pentru vatra comunei. Noua lege nu putea fi aplicată decît cu forţa, deci, în condiţiile date, era inaplicabilă. De altfel, ea nu corespundea nici intenţiilor pe care le avea Alexandru Ioan Cuza faţă de ţărănime.

Moartea lui Catargiu şi atmosfera de ostilitate pe care o întîlneau în întreaga ţară au determinat pe conservatori să bată în retragere. Deşi aveau puteri discre-

ţionare şi legea rurală de spoliere a ţărănimii fusese votată, ei şi-au dat seama că traducerea în viaţă a măsurilor pe care le preconizau ar fi însemnat provocarea unor mari răscoale ţărăneşti. Dar nu puteau rămîne la guvern fără să înfăptuiască programul lor de guvernămînt, de aceea, neputîndu-l îndeplini sau riscurile de îndeplinire fiind prea mari, iar pe de altă parte lovindu-se acum şi de ostilitatea domnitorului, decis să înceteze colaborarea cu ei, conservatorii s-au hotărît la retragere. Eşuase încercarea moşierimii reacţionare de a rezolva problema agrară în interesul ei exclusiv. Sintetizînd situaţia conservatorilor, un consul străin scria la 9/21 iunie 1862: « Moartea lui Catargiu a răpit partidului boierilor principala lui forţă. Lăcomia pe care au arătat-o pentru jaf i-a scoborît în ochii întregii ţării » [1].

Guvernul « căii de mijloc » Nicolae Creţulescu

Alexandru Ioan Cuza a înlăturat guvernul conservator. Bolintineanu scria că domnitorul l-a zdrobit « cu piciorul » [2]. După încercarea, probabil neinsistentă, din partea lui Cuza de a forma un nou guvern întemeiat tot pe majoritatea conservatoare a Adunării sub conducerea lui Lascăr Catargiu sau a lui Dimitrie Ghica, puterea a fost încredinţată la 23 iunie/5 iulie moderatului N. Creţulescu. În aceeaşi zi, Adunarea era închisă, mesajul domnesc prevestind nesancţionarea legii rurale. Anul de conlucrare cu partida conservatoare convinsese pe domnitor asupra neputinţei reorganizării ţării pe noi baze cu sprijinul dreptei. Alexandru Ioan Cuza, care se orienta spre liberalii moderaţi — reprezentanţi ai unei părţi a burgheziei mari şi ai majorităţii moşierimii mijlocii —, a preferat să revină la « calea de mijloc » a unui guvern moderat. Totodată a început să se arate preocupat de eventuala întărire a acestei căi prin obţinerea domniei personale. O scrisoare a domnitorului către Costache Negri confirma la 4/16 iulie 1862 aceste intenţii. Formarea guvernului Creţulescu însemna şi amînarea rezolvării chestiunii agrare. Legea votată de majoritatea reacţionară a Adunării fu respinsă fără a se lua însă măsuri pentru înfăptuirea reformei prin împroprietărire. Noul guvern va depune, cu toate acestea, vădite silinţe pe linia progresului.

Din primele zile ale activităţii sale, guvernul Creţulescu a accelerat procesul de reorganizare a ţării. Totodată, lua măsuri pentru desăvîrşirea unificării administrative. S-a hotărît administrarea în regie a poştelor din Ţara Romînească, ca şi din Moldova; s-a unificat municipalitatea din Focşani; s-au desfiinţat directoratele Ministerelor de Interne şi de Justiţie pe data de 31 iulie/12 august 1862; s-a mutat şcoala militară din Iaşi, unificîndu-se cu cea de la Bucureşti; s-a înfiinţat direcţia centrală a poştelor pentru întreaga ţară; s-au numit membrii comisiei pentru unificarea legilor; s-a desfiinţat, începînd de la 15/27 august, directoratul statistic din Iaşi; s-a introdus în Ţara Romînească sistemul penitenciar din Moldova şi s-au unificat serviciile sanitare ale celor două ţări. Tot

[1] T. W. Riker, *Cum s-a înfăptuit Romînia*, Bucureşti, 1944, p. 435.
[2] D. Bolintineanu, *op. cit.*, vol. I, p. 60.

în 1862 s-a înființat la București Direcția generală a Arhivelor Statului. Această intensă activitate pe tărîmul unificării era în vădit contrast cu indolența pe care o vădise în această privință guvernul reacționar precedent. « Ministerul — înseamnă *Românul* la 25 iulie/6 august — a făcut într-o lună de zile, de cînd este la putere, ceea ce n-au făcut cabinetele Dimitrie Ghica și Catargiu într-un an de zile ». Măsurile de unificare se îmbinau cu dezvoltarea operei de reorganizare a țării. S-au reorganizat departamentele, s-au promulgat legile pentru construirea căilor ferate, votate de Adunare; s-a constituit Consiliul superior al Instrucțiunii Publice; s-a adoptat un regulament de navigație; s-a organizat, printr-un regulament, corpul inginerilor civili; s-au luat măsuri pentru exploatarea sistematică a pădurilor, pentru înființarea de pepiniere pe domeniile statului și pentru reorganizarea Școlii de silvicultură. Totodată se făceau încercări pentru a se înlătura corupția din administrația publică. De pildă, judecătorii tribunalelor de la Brăila și de la Caracal au fost dați în judecată pentru sentințe ilegale, iar casierul necinstit al județului Buzău a fost destituit. Noul guvern lua o atitudine mai fermă și în chestiunea mănăstirilor închinate, anunțînd arendarea moșiilor mănăstirești de orice categorie.

În timpul acesta se făceau pe plan internațional proiecte de eliberare a popoarelor asuprite din centrul și sud-estul Europei. În Principate au apărut emisari ai cercurilor revoluționare, între alții, mazzinistul Marco Antonio Canini. Revoluționarii italieni, unguri și polonezi agitau ideea eliberării. Se vorbea insistent de un nou război menit să ajute popoarele europene asuprite să se elibereze și să se constituie în state unitare și neatîrnate. Din Italia, fratele lui Vasile Mălinescu scria la 30 mai/11 iunie 1862 că revoluționarii maghiari refugiați acolo așteptau începerea războiului și că aspirau la o alianță cu românii. *Românul* a publicat în tot timpul verii și toamnei anului 1862 știri referitoare la Garibaldi și la pregătirile de luptă ale eroului italian; între altele, un apel lansat de Garibaldi popoarelor din Europa orientală și mai multe scrisori și telegrame ale lui A. Vecchj, aghiotantul luptătorului italian. La sfîrșitul verii, C. A. Rosetti saluta în erou pe un « purtător al sîntului stindard al independinției și unității naționale » [1]. Tot în aceeași vreme, opinia publică progresistă din Principate se interesa de evenimentele din Serbia și Muntenegru și, implicit, de dobîndirea neatîrnării față de Poartă. Nădejdea dobîndirii prin luptă a independenței provoca critici la adresa guvernului pentru insuficientele sale străduințe în domeniul pregătirii militare a țării, în momentul cînd « Europa a intrat în timpul faptelor » [2].

Ca și în 1861, liberalii de stînga se arătau preocupați în mod dominant de problema electorală, înmulțirea numărului alegătorilor urmînd să le asigure dobîndirea conducerii și temeiurile necesare pentru realizarea programului de înnoiri în limitele poziției lor social-politice. Ștefan Golescu a fost ales deputat la Tecuci, în strigăte de « Vivat lărgirea legii electorale », iar C. A. Rosetti la București, cu mandatul imperativ — dat de o adunare electorală prezidată de

[1] *Românul*, VI (1862), nr. 242 din 30 august, p. 803.
[2] *Ibidem*, nr. 213 din 1 august, p. 661.

Cezar Bolliac — de a lupta pentru reforma legii electorale. Grigore Arghiropol, într-o dare de seamă către alegători, cerea aceeaşi reformă şi totodată rezolvarea chestiunii rurale, iar A. Vericeanu pleda chiar pentru sufragiul universal.

Guvernul Creţulescu a închis grabnic dosarul uciderii lui Barbu Catargiu, pricină pentru care unii dintre fruntaşii liberalilor radicali fuseseră arestaţi în timpul ministeriatului lui Apostol Arsache, şi totodată a grăbit încheierea instrucţiei judiciare privind mişcarea lui Mircea Mălăeru, scoţînd din cauză cea mai mare parte a celor învinuiţi. Între guvern şi stînga Adunării s-au stabilit, pentru cîteva luni, relaţii prieteneşti. *Romînul* declara chiar, la 1/13 august, că « timpul criticilor a trecut pentru noi ». Dar apoi, spre toamnă, s-au remarcat semnele neînţelegerilor. La început, liberalii radicali primiseră cu satisfacţie înlocuirea guvernului conservator cu cel liberal moderat, nădăjduind într-o apropiată reluare a colaborării lor cu domnitorul. Dar în cursul verii anului 1862 se vădise că Alexandru Ioan Cuza nu intenţiona să facă apel la ei, păstrînd la conducere pe Creţulescu.

Unele lipsuri ale guvernului au oferit pretextul declanşării acţiunii de opoziţie a liberalilor radicali, care nu voiau realizarea programului de reforme fără ei, ceea ce le-ar fi strîmtat baza de masă, se temeau de realizarea planurilor de domnie personală şi, mai ales, voiau să preia cu orice preţ guvernul. Totodată, domnul şi guvernul, replicînd cu duritate, au accentuat starea de tensiune politică. Începea să se reproşeze guvernului lipsa de pregătire militară a ţării, întîrzierea secularizării, starea şoselelor, rătăcirea unor liste de împrumut, întîrzierile în plata profesorilor etc. I. G. Valentineanu şi alţi cîţiva au fost arestaţi ca agitatori ai tineretului în legătură cu întîrzierea secularizării şi apoi au început procesele de presă. Comentînd izgonirea regelui Othon de pe tronul Greciei, *Romînul* declara — făcînd o apropiere nejustă între acesta şi Cuza — că « orice naţiune are dreptul d-a goni pe regii săi fără ca nici o putere străină să se poată mesteca » [1]. De pe aceeaşi poziţie, C. D. Aricescu publica oda *La Grecia*, iar I. C. Fundescu susţinea prin versurile sale că un rege slab trebuia să se retragă şi să dea locul altuia. Drept urmare, girantul responsabil al *Romînului* şi Aricescu au fost condamnaţi fiecare la cîteva luni închisoare.

În ultimele luni ale anului 1862, relaţiile dintre puterea executivă şi partidele politice au fost încordate. Conservatorii se temeau de o nouă lege electorală şi mai ales de o reformă rurală contrară proiectului pe care-l votaseră, iar liberalii radicali erau iritaţi deoarece erau ţinuţi departe de guvern. Alexandru Ioan Cuza, arăta în mod just Bolintineanu, « disprețuia pe boieri », dar în acelaşi timp nu mai voia să colaboreze cu fruntaşii stîngii, voia să preia el conducerea mişcării înnoitoare, fiind convins că soluţiile sale erau singurele posibile în condiţiile interne şi externe în care se afla atunci ţara. Însuşi domnitorul declara consulului austriac că intenţiona să se ferească de a cădea în braţele aşa-zisului

[1] *Romînul*, VI (1862), nr. 291 din 18 octombrie, p. 955.

partid revoluționar, de care, după o înfrîngere a conservatorilor, nu s-ar mai putea desface cu înlesnire. Cam tot în această vreme Alexandru Ioan Cuza întreba pe consulul Franței dacă nu ar fi fost oportună utilizarea puterilor discreționare acordate puterii executive de către Adunare după moartea lui Catargiu. Se vor remarca însă curînd oarecare tendințe de apropiere între domnitor și micul grup din Adunare al liberalului-democrat M. Kogălniceanu, explicate mai ales prin importanța majoră acordată atît de domnitor, cît și de Kogălniceanu problemei agrare.

La 4/16 noiembrie s-a deschis sesiunea extraordinară a Adunării în vederea discutării bugetului. Alexandru Cantacuzino, ministrul de Finanțe, declara țara « în plină dezordine financiară ». Pentru studierea proiectului de buget și a noilor măsuri financiare preconizate de guvern, s-a numit o comisie de 15 deputați, în care intrau numai reprezentanți ai conservatorilor, cu excepția lui M. Kogălniceanu și a lui D. Brătianu. Guvernul a mai adus în discuție un număr de proiecte de legi: proiectul de lege pentru incompatibilitatea mandatului de deputat cu funcțiile publice, proiectul de lege contra atrupamentelor, proiectul de lege asupra recrutării etc. Lucrările Adunării înaintau greu. De la 2/14 decembrie, sesiunea extraordinară s-a continuat prin sesiunea ordinară. În biroul Adunării au fost aleși acum fruntași ai conservatorilor și ai moderaților ostili guvernului; liberalii radicali, ca și liberalii democrați, n-au obținut vreun loc, totuși la 4/16 decembrie, cînd s-a ales comisia de răspuns la mesaj, au intrat în compoziția acesteia cîțiva reprezentanți ai stîngii.

Între timp, avusese loc un incident de seamă. La 10/22 noiembrie, consulul englez și cel austriac primiseră vestea trecerii prin Principate a unui masiv transport de arme și muniții — 500 de căruțe — dinspre granița rusă spre Serbia. Îndată au început presiunile diplomatice pentru oprirea și sechestrarea transportului. Alexandru Ioan Cuza a dat dovadă de o deosebită dibăcie. El a acceptat să sechestreze armele, dar apoi, cînd ele au fost revendicate de Serbia, a ridicat sechestrul și, sub ocrotirea unităților romînești masate spre Dunăre încă cu cîteva luni mai înainte, transportul a trecut Dunărea. Chestiunea a mai rămas pe agenda diplomației constantinopolitane pînă în primele luni ale anului 1863, dar, în fapt, trecerea armelor fusese o strălucită dovadă a priceperii diplomatice a domnitorului Principatelor și a neputinței puterilor garante de a împiedica astfel de acțiuni. De altfel, publicarea în luna decembrie a mai multor convenții telegrafice (convenția telegrafică austro-turco-romîno-sîrbă, cea romîno-austriacă și cea romîno-rusă) a constituit o nouă afirmare a unor tendințe care depășeau cadrul strîmt al autonomiei.

Conflictul dintre Alexandru Ioan Cuza și Adunare

La sfîrșitul anului 1862 Adunarea a trecut la discutarea bugetului și a noului regim fiscal, discuțiile începînd la 18/30 decembrie cu problema veniturilor. S-au dezbătut legea contribuției personale și cea a patentelor, ca și o lege de impunere a lefurilor și a pensionarilor, în vederea sporirii fondului de pensii. Discuțiile au devenit însă ascuțite la 22 decembrie 1862/3 ianuarie 1863,

cînd întreaga opoziţie a cerut trecerea în buget a veniturilor mănăstirilor închinate. Anastase Panu imputa cu ironie miniştrilor că au aşteptat ca iniţiativa secularizării să le fie dată de patriarhi şi de chiriarhii mănăstirilor. Propunerea trecerii în buget era semnată de 32 de deputaţi din ambele laturi ale Adunării şi adoptată « cu mare majoritate ». Imputarea care se aducea guvernului era însă nedreaptă. La 13/25 noiembrie, guvernul hotărîse strîngerea veniturilor mănăstirilor închinate în casa statului, dar trecerea în buget ar fi echivalat cu secularizarea, ceea ce ar fi fost imprudent, dată fiind situaţia existentă pe plan diplomatic. Opoziţia a folosit secularizarea ca armă pentru înlăturarea guvernului. De asemenea, tot acum, în sînul burgheziei şi moşierimii, al căror proces de coalizare se apropia de sfîrşit, a apărut *monstruoasa coaliţie*, alianţă a unei părţi a burgheziei cu o parte a moşierimii, al cărei prim obiectiv era răsturnarea domnitorului şi aducerea unui prinţ străin, precum şi rezolvarea problemei agrare în sensul intereselor de clasă ale părţilor ei componente. Aceste interese nu erau totuşi identice, întrucît, în timp ce moşierimea conservatoare nu accepta să se dea ţăranilor decît cel mult lotul minimal de pămînt prevăzut pentru clăcaşii *fără vite*, moşierii liberali şi burghezia liberal-radicală din monstruoasa coaliţie acceptau împroprietărirea pe pămîntul aşa-zis legiuit, căutînd însă să întîrzie aplicarea reformei pînă la venirea lor la guvern. Monstruoasa coaliţie, care cuprindea numai părţi ale celor două clase exploatatoare, nu trebuie însă confundată cu coaliţia burghezo-moşierească în curs de desăvîrşire, deoarece această coaliţie va însuma întreaga burghezie şi întreaga moşierime. La baza acestei din urmă alianţe de clase va sta consolidarea marii proprietăţi funciare şi colaborarea cu capitalul străin. Procesul de constituire al acestei coaliţii începuse încă din timpul revoluţiei de la 1848, se accentuase în perioada Unirii, a fost apoi grăbit prin acţiunea monstruoasei coaliţii şi s-a concretizat pe deplin în 1866, prin constituirea regimului burghezo-moşieresc. La sfîrşitul anului 1862, momentul de ascuţire a contradicţiilor dintre moşierimea conservatoare, pe de o parte, şi burghezia şi moşierimea liberală pe de altă parte, din primăvara şi vara anului 1862, fusese depăşit. De altfel, şi atunci lupta se dăduse *înăuntrul* claselor posedante. Sesiunea s-a întrerupt pentru cîteva săptămîni la 23 decembrie 1862/4 ianuarie 1863, după ce s-a votat un credit de 150 000 de lei pentru plata de dobînzi.

În preajma reluării activităţii Adunării, N. Creţulescu a adus în guvern, ca ministru al Cultelor şi al Instrucţiunii, pe Christian Tell, paşoptist, liberal-democrat apropiat însă ca vederi de liberalii moderaţi. Domnitor, guvern şi Adunare aşteptau încordaţi desfăşurarea evenimentelor. Conservatorii se pregăteau cu ură de atac, domnitorul şi guvernul erau din ce în ce mai preocupaţi de întărirea poziţiei lor prin obţinerea unor puteri speciale, iar stînga din Adunare, deşi ostilă guvernului, era încă nehotărîtă. Ea ar fi voit să preia conducerea guvernului, dar nu să înlesnească formarea unui guvern de către dreapta. De aceea votase alături de conservatori propunerea relativă la secularizare, dar căutase totuşi în discuţiile privitoare la buget să apere guvernul de atacurile răuvoitoare ale

reacțiunii și-i adresase chiar acestuia, prin *Romînul*, un apel la conlucrare. Dar apoi, începînd cu primele luni ale anului 1863, monstruoasa coaliție a prins contururi concrete. Între sprijinitorii lui Alexandru Ioan Cuza și liberalii radicali s-a produs o ruptură determinată de lupta pentru conducere. Sacrificînd interesele maselor de al căror sprijin se bucurase, gruparea liberal-radicală se arăta iar, ca și în 1857 sau 1859, dispusă la concesiuni și gata să încheie un armistițiu și chiar o alianță cu conservatorii.

La 1/13 ianuarie 1863 domnitorul declara că după uciderea lui Barbu Catargiu luase el însuși « cîrma guvernului » [1]. La rîndul său, *Romînul* începu să publice știri politice europene, pe care le utiliza pentru a face paralele cu situația din Principate. În legătură cu evenimentele interne din Prusia, se remarca că un guvern nu putea fi atît de « simplu » încît să creadă că putea împlini impozite nevotate de Adunare și că regele Prusiei « va fi destul de înțelept spre a nu începe lupta ». Peste cîteva zile, se arăta că Ludovic al XVI-lea pierise, deoarece încercase « să mențină vechea sistemă d-a guverna el însuși ». Aluziile la Alexandru Ioan Cuza erau directe. Planurile domnitorului au devenit de notorietate în cercurile politice și diplomatice. Încă de la 26 decembrie 1862/7 ianuarie 1863, internunțiul se arăta îngrijorat de dorința lui Cuza de a institui domnia personală; iar peste cîteva zile consulul Franței din București raporta la Paris bănuiala sa privind planul domnitorului de a da o lovitură de stat. Cîteva săptămîni mai tîrziu, în preziua reîntrunirii Adunării, șeful cabinetului domnesc, Baligot de Beyne, scria lui Ioan Alexandri, agentul diplomatic romîn la Paris, că dizolvarea acesteia părea inevitabilă și că se impuneau « măsuri extraordinare ». Sfaturi pentru preluarea deplină a puterii erau date domnului și de Costache Negri.

La redeschiderea Adunării lupta începu. Panu învinuia guvernul de a fi neconstituțional, iar G. Știrbei acuza puterea executivă că manevra armata în jurul Adunării. Răspunzînd, miniștrii Chr. Tell și I. Em. Florescu au susținut dreptul domnului de *a guverna*, nu numai pe acela de *a domni*; cel dintîi acuza majoritatea că unelteşte, alcătuind programe ce cuprindeau un guvern provizoriu și redactînd liste de proscripțiune. La 22 ianuarie/3 februarie s-a adus în discuție răspunsul la mesaj. Proiectul moderat al majorității comisiei, alcătuit de cîțiva conservatori de centru, apropiați de domnitor, a fost respins. Majoritatea Adunării se arăta mai interesată de amplul amendament alcătuit de Anastase Panu. În acest document, învinuirile depășeau guvernul; ele erau adresate, într-o formă ușor voalată, domnitorului însuși. Se imputau, între altele, călcarea principiilor guvernării constituționale, apelul la puterile străine pentru o nouă lege electorală, ca și dezordinea finanțelor. Amendamentul avea 32 de susținători, luați din stînga, dar și din dreapta Adunării: I. C. Brătianu, C. A. Rosetti, An. Panu, St. Golescu semnau alături de G. Știrbei, I. Ghica, Gr. Sturdza, Ap. Arsache și D. Ghica. Înțelegerile tactice pe care le făcuseră în ultimii ani cele două mari grupări politice se transformaseră acum într-o alianță. Monstruoasa coaliție era în ființă.

[1] *Mon. Of.*, 1863, nr. 1 din 2 ianuarie, p. 1.

Au rămas în afara acestei coaliții politice, sprijinind pe Cuza, liberalii moderați conduși de N. Crețulescu, care formau guvernul, liberalii democrați conduși de M. Kogălniceanu și unii moșieri conservatori-moderați, printre care generalul I. Em. Florescu, Barbu Belu și Nicu Catargiu; acestora li se vor alătura mai tîrziu alți cîțiva reprezentanți ai marii boierimi moldovene, pe care-i întîlnim mai ales în Corpul ponderator din 1864. De asemenea alianței din jurul domnitorului i s-a alăturat condiționat și o fracțiune a liberalilor democrați avînd în frunte pe Christian Tell, pe Cezar Bolliac și pe C. D. Aricescu, ultimii doi despărțindu-se de liberalii radicali; mai pot fi menționați și tinerii profesori B. P. Hasdeu și Gr. Cobîlcescu. Această fracțiune liberal-democrată se arăta gata să sprijine dobîndirea de către Cuza *în mod temporar* a unor puteri sporite, în vederea lărgirii bazei electorale și a înfăptuirii reformei agrare, reforme menite să lovească în puterea economică și politică a moșierimii și să întărească pozițiile burgheziei. Însuși Marx găsea necesar, în 1848, să se utilizeze « o atitudine dictatorială » pentru sfărîmarea și înlăturarea imediată a vechilor instituții [1]. Fracțiunea liberal-democrată alăturată lui Alexandru Ioan Cuza va ieși din alianță cînd, după îndeplinirea reformelor principale, va constata prelungirea domniei autoritare.

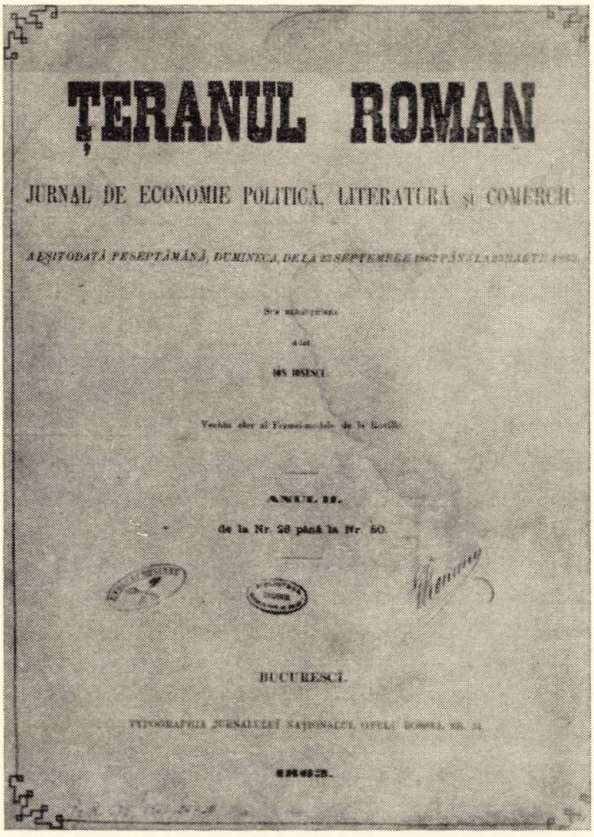
ȚERANUL ROMAN

JURNAL DE ECONOMIE POLITICĂ, LITERATURĂ ȘI COMERCIU

ANUL II.

de la Nr. 28 până la Nr. 50

BUCUREȘCI

Fig. 54. — *Țeranul romîn* (București 1861—1863), pagina de titlu a anului II din 1863 a gazetei redactate de Ion Ionescu de la Brad.

Atît formarea coaliției monstruoase, cît și alianța formată din elemente eterogene în jurul domnitorului arătau tendința de conlucrare a diferitelor grupări ale burgheziei și moșiermii, clase care mergeau pe linia unei înțelegeri pentru

[1] K. Marx, *Criza și contrarevoluția*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 5, Ed. politică, București, 1959, p. 452.

împărțirea puterii în dauna maselor. Dacă grupările conservatoare din monstruoasa coaliție căutau să rămînă în deplina proprietate a întregii suprafețe a moșiilor (sau să cedeze din aceasta o parte infimă) după desființarea servituților feudale, liberalii radicali, deși interesați în consolidarea proprietății capitaliste, erau gata să se arate neinsistenți în rezolvarea problemei agrare, atitudine adoptată din timpul Adunărilor ad-hoc pentru ca, în alianță cu conservatorii, să înlăture primejdia — pentru ei — ca Alexandru Ioan Cuza să rezolve fără ei problemele fundamentale încă în suspensie, legate de înfăptuirea statului burghez. La rîndul lor, Cuza și grupările care-l susțineau erau preocupați de consolidarea puterii executive prin dobîndirea unor atribuții de guvernămînt mai largi și de rezolvarea problemei agrare prin împroprietărirea imediată, ceea ce constituia trăsătura lor pozitivă. Dar, ei voiau să facă această împroprietărire de sus în jos, tot de pe poziția claselor dominante și îndeosebi a moșierimii liberale, pentru a evita mari răscoale țărănești și pentru a lărgi posibilitatea dezvoltării treptate a capitalismului. Prezența unor elemente conservatoare și moderate în alianța din jurul domnitorului, limitînd influența exercitată asupra acestuia de liberalii democrați din sînul aceleiași alianțe, reprezenta un element de frînă în rezolvarea și mai ales modalitatea de rezolvare a problemei agrare. Grupările burgheziei și moșierimii, împărțite în două mari tabere, se înfruntau asupra căilor de rezolvare a reformei agrare. Lupta ce se dădea în jurul problemei agrare în sînul claselor dominante era limitată de voința chiar și a elementelor mai înaintate de a se menține marea proprietate funciară și de a se plăti despăgubiri pentru loturile ce s-ar fi lăsat țăranilor.

Formarea monstruoasei coaliții a întîmpinat unele greutăți în privința programului; dar pentru obiectivul imediat — răsturnarea guvernului — înțelegerea s-a stabilit cu înlesnire. O scrisoare a lui Panait Balș, dezvăluită în Adunare, arăta că, în mod concret, coaliția apăruse cu prilejul alegerii comisiei de răspuns la mesaj. « După o înțelegere — scrie Balș — între Brătieni, Rosetachi, Pano, eu, Știrbei și Ion Ghica, am făcut majoritate în Cameră de 50 glasuri și am ales pe Brătianu și Golescu-Arăpilă membri la răspunsul tronului » [1]. Mai tîrziu, G. Știrbei a declarat în Adunare că se ajunsese la « unirea partidelor » după conversații « multe ». La o înțelegere deplină nu s-a ajuns însă niciodată, datorită numeroaselor divergențe de interese ale grupărilor componente ale coaliției, îndeosebi în jurul problemei agrare și al celei electorale. La începutul anului 1863, o dată cu începutul luptei din Adunare, coaliția opozițională a repus în circulație ideea reacționară a prințului străin, liberalii radicali abandonînd în această privință atitudinea pe care o avuseseră în 1861. Se punea în perspectivă, îndeosebi, candidatura ducelui de Leuchtenberg ori aceea a prințului Napoleon, vărul lui Napoleon al III-lea. Față de propaganda coaliției, N. Crețulescu a fost nevoit să trimită o circulară către prefecți, cerînd arestarea și darea în judecată a celor ce încercau să strîngă subscrieri pentru un prinț străin.

[1] *Românul*, VII (1863), nr. din 14 februarie, p. 137.

Dezbaterile asupra răspunsului la mesaj au fost deosebit de înverşunate. Ele au început la 5/17 februarie, după ce, în prealabil, Adunarea votase legea pentru incompatibilitatea mandatului de deputat cu funcţiile publice. Se pornea de la un nou proiect de adresă, întocmit de liberalii moderaţi G. Apostoleanu şi A. Romalo şi de conservatorul moderat I. Bălăceanu, prin care se aduceau învinuiri guvernului, dar nu domnitorului, şi de la proiectul minorităţii comisiei, redactat de An. Panu şi I. Ghica, care repeta vechiul amendament al celui dintîi, lovind în domnitor şi în sistemul de guvernămînt patronat de acesta. G. Costaforu şi V. Boerescu au combătut proiectul minorităţii comisiei, care acuza pe domnitor, « principele sacru, inviolabil », înfruntîndu-se cu Gr. Sturdza, D. Ghica şi An. Panu. Acesta din urmă susţinea că guvernul era « un amestec eteroclit de constituţionalism şi autocraţie». Dar unii vorbitori au amintit susţinătorilor proiectului minorităţii că autorii acestuia fuseseră tocmai membri ai guvernelor în perioada criticată. Tell acuza Adunarea că ar voi să pună puterea executivă sub epitropie, în timp ce A. Em. Florescu, fratele ministrului de Război, declara că « pactizările monstruoase, chiar sincere de ar fi, nu produc decît consecinţi monstruoase ». În cursul discuţiilor s-au adus repetate acuzaţii puterii executive că ar încerca să instituie domnia personală şi s-a vînturat ideea prinţului străin, ca şi ameninţarea refuzului de plată a impozitelor. La 9/21 februarie a intervenit în discuţie Kogălniceanu. El se declara pentru guvernul constituţional reprezentativ, afirmînd că nu conspira « contra regimului constituţional ». Dar totodată combătea ideea prinţului străin, pleda pentru rezolvarea problemei rurale şi apăra pe domn. În încheiere, a cerut totuşi şi el demisia guvernului. La 11/23 februarie, luă cuvîntul I. C. Brătianu, care, ca urmare a alianţei dintre liberalii radicali şi conservatori, nu s-a sfiit să ia apărarea moşierilor, spunînd că « a intrat în capul ţăranului ideea că toată cauza răului de care sufere ţara este proprietarul ». Mai declara că nu intenţiona să lovească în tronul lui Alexandru Ioan Cuza, ci doar în sistemul său de guvernămînt şi, arătîndu-se aparent conciliant, cerea guvernului să intre « pe calea constituţională, pe calea naţională ». După votarea alineatelor adresei, proiectul minorităţii fu adoptat în total, la 18 februarie/2 martie, cu 50 de voturi, dar zeci de deputaţi s-au abţinut de la vot, nefiind de acord cu atacarea domnitorului. La 21 februarie/5 martie, o delegaţie a Adunării condusă de L. Catargiu, unul dintre fruntaşii coaliţiei, a prezentat adresa. Alexandru Ioan Cuza a refuzat să-i asculte lectura şi a transmis documentul lui N. Creţulescu. Între timp, conflictul dintre domnitor şi puterea legislativă devenise o problemă discutată pe plan internaţional, căci încă de la 14/26 februarie reprezentanţii puterilor garante de la Constantinopol încercaseră o zadarnică mediere. La Londra, ministrul de Externe Russell declara ambasadorului Austriei că prefera Adunarea lui Cuza, dar Gorceakov se opunea căderii domnitorului, ceea ce, după el, ar fi însemnat « semnalul unei revoluţii ». Izbucnirea revoluţiei din Polonia a creat o nouă greutate în rezolvarea complicatelor probleme politice ale Principatelor. În timp ce guvernul se simţea dator să păstreze o neutralitate strictă, deşi în

secret binevoitoare, presa opoziției de stînga susținea fățiș cauza răsculaților. *Românul* reproducea în această privință informații din *Clopotul* lui Herzen.

Ultimele lucrări ale Adunării au decurs într-o atmosferă încordată. În acest timp, Cuza dădea baluri la palat și la teatru și primea pe reprezentanții municipalităților din țară, cărora le declara că nu intenționa să le vorbească despre « teorii constituționale », ceea ce era o ironie la adresa opoziției de stînga din Adunare. Bugetul n-a fost votat, lipsind și timpul material, dar, în schimb, Adunarea a adoptat la 26 februarie/10 martie, la propunerea lui C. A. Rosetti, un vot de blam prin care guvernul era declarat indezirabil și prin care se denunțau ca niște călcători ai legii cei care ar percepe impozitele nevotate. La 2/14 martie, Adunarea a fost închisă, mesajul domnesc reproșînd deputaților timpul pierdut « în discuțiuni politice, în lupte de partide sau de persoane ». Domnitorul avea acum în față peste jumătate de an de liniște, pînă la sesiunea ordinară. El și-a păstrat miniștrii, neținînd seama — potrivit prevederilor Convenției — de votul de blam și și-a reafirmat intențiile, chiar în zilele următoare închiderii Adunării, printr-o spectaculoasă trecere în revistă a unităților militare.

Lupta dintre cele două tabere se desfășura acum pe față. Fruntașii majorității Adunării refuzau plata impozitelor, iar *Românul*, devenit acum un organ al coaliției, întreprinse împreună cu *Reforma* și *Nichipercea* o înverșunată campanie împotriva guvernului, dar și a domnitorului. Guvernul punea în vînzare mobilele celor refractari la plata impozitelor și intenta numeroase procese de presă. Totodată, N. Golescu și G. Adrian erau scoși din ștabul domnesc [1], iar cel din urmă dat în judecată și condamnat la degradare pentru refuz de a plăti impozitele. În același timp, guvernul își urma programul. Pe plan financiar, bugetul era pus în vigoare printr-un decret și s-au acordat concesiuni provizorii pentru o bancă funciară și pentru căi ferate. De asemenea au fost luate o serie de noi măsuri pregătitoare pentru secularizare: s-a interzis oficierea în limba greacă, s-au dat în judecată sau au fost destituiți un număr de egumeni refractari, s-au utilizat fondurile mănăstirilor pentru repararea și întreținerea lor, au fost opriți egumenii și călugării să părăsească țara fără avizul Ministerului Cultului, s-au pus sub supraveghere obiectele prețioase și s-au strîns documentele de la mănăstiri etc. Surda luptă politică și situația ilegală din punct de vedere constituțional stingherea totuși ritmul înnoirilor.

Alexandru Ioan Cuza se pregătea însă să-și asigure o poziție mai puternică în vederea înfăptuirii principalelor reforme burgheze. Corespondența cabinetului princiar cu agenția de la Constantinopol reflecta această preocupare, iritînd prin indiscreții pe opozanți; astfel, la 25 martie/6 aprilie *Românul* publica știrea reprodusă din *La France* privind întocmirea unui memoriu referitor la obținerea de către domnitor a puterilor extraordinare. La 14/26 mai, N. Crețulescu a propus lui Cuza dizolvarea Adunării, formarea unui consiliu de stat pentru elaborarea legilor și alegerea, după un timp, a altei Adunări, în

[1] Statul major al oștirii.

temeiul unei legi noi electorale[1]. Totuşi, şovăind încă, domnitorul a încercat o împăcare cu latura dreaptă a monstruoasei coaliţii. La începutul lunii iunie se încerca formarea unui guvern Gr. Sturdza, iar apoi a altuia I. C. Cantacuzino dar ambele formule nu s-au dovedit viabile. Desigur că la baza neputinţei de a se ajunge la o înţelegere stătuse chestiunea agrară, căreia conservatorii voiau să-i dea o rezolvare cu totul reacţionară, neacceptabilă pentru domnitor. Tot acum, la 26 mai/7 iunie 1863, Chr. Tell îşi dădea demisia din guvern, fără să treacă însă în rîndurile opoziţiei, iar mai în vară şi generalul I. Gr. Ghica, ministrul de Externe, nemulţumit de faptul că domnitorul purtase anumite tratative cu Serbia fără a-l încunoştiinţa.

Evenimentele externe contribuiau şi ele la ascuţirea contradicţiilor interne. În luna martie, Napoleon al III-lea era din nou gata să cedeze Principatele Imperiului habsburgic în schimbul Veneţiei şi veşti îngrijorătoare de acelaşi fel s-au menţinut şi în luna următoare. Totodată opinia publică progresistă din Principate urmărea cu încordare desfăşurarea evenimentelor revoluţionare din Polonia. În Principate se găseau numeroşi emigraţi poloni şi teritoriul romîn reprezenta un cîmp de acţiune şi un loc de adăpost şi de trecere pentru revoluţionarii polonezi. Alexandru Ioan Cuza avea permanente legături cu prinţul Czartoryski, iar apoi chiar cu Guvernul Naţional prin intermediul doctorului Glück, iar liberalii radicali întreţineau relaţii strînse cu partidul polonez democrat. În luna mai a sosit la Bucureşti generalul emigrat maghiar Ştefan Türr, pentru a purta tratative cu domnitorul, în vederea unei eventuale colaborări romîno-maghiare împotriva Imperiului habsburgic. Se reluau tratative care mai fuseseră purtate în 1859 şi în 1860. Türr a publicat în *Romînul* un apel adresat romînilor din Transilvania. Pe de altă parte, generalul Chr. Tell era trimis în Serbia şi colonelul Dimitrie Creţulescu în Italia. Principatele se pregăteau să participe la o eventuală conflagraţie, nădăjduindu-se în dobîndirea pe această cale a neatîrnării şi eventual a unităţii depline a poporului romîn. În luna iulie are loc incidentul de la Costangalia. Cu sprijinul autorităţilor otomane un număr de 258 de polonezi conduşi de colonelul Milkowski, au debarcat pe teritoriul romîn, încercînd să străbată Moldova. Întîmpinaţi la Costangalia de unităţi romîne, polonezii au refuzat să se lase dezarmaţi. A urmat o luptă, în care soldaţii au fost respinşi, dar apoi din nou atacat la Rînzeşti, Milkowski a fost silit să se predea. Din ordinul lui Cuza, care nu voise decît să apere neutralitatea teritoriului, prizonierii au fost bine trataţi. Dezarmaţi, li s-a îngăduit să treacă în Polonia. De altfel, trecînd prin Moldova, au fost ovaţionaţi de populaţie. Incidentul va avea însă urmări, folosind opoziţiei ca un cap de acuzare împotriva domnitorului.

Între timp, planul unei reorganizări a statului se contura. La 15/27 iunie, Alexandru Ioan Cuza scria lui Negri, expunîndu-i intenţiile sale privitoare la dizolvarea Adunării şi formarea pentru o perioadă a unui consiliu administrativ

[1] A. D. Xenopol, *Nicolae Kretzulescu. Viaţa şi faptele lui. 1812—1900*, Bucureşti, 1915, p. 79.

alcătuit din 70 de membri numiți. Pentru viitor el propunea scăderea censului electoral, fuziunea colegiilor, limitarea atribuțiilor noii Adunări, un Senat numit și un Consiliu de stat, menit să elaboreze proiecte de legi. Proiectul domnesc fu adus la cunoștința Porții și a ambasadorilor Franței și Angliei de la Constantinopol. În urma sugestiilor acestora, el a fost concretizat într-un proiect de constituție, trimis lui Negri la 30 iulie/11 august. Proiectul utiliza în bună măsură constituția lui Ludovic Napoleon Bonaparte din ianuarie 1852. Acest proiect a fost din nou supus discuției, în mod confidențial, la Constantinopol, domnitorul acceptînd apoi alte cîteva noi modificări la începutul lunii octombrie.

Negocierile întreprinse de Alexandru Ioan Cuza n-au scăpat opoziției, avînd ca urmare o intensificare a activității monstruoasei coaliții. Fruntașii coaliției purtau negocieri, căutînd să ajungă la o platformă comună. Mai înverșunați în ura lor contra domnitorului se arătau conservatorii. În luna august, Grigore Brîncoveanu se afla la Viena, unde uneltea, așteptînd pe Anastase Panu, a cărui trimitere în Apus fusese hotărîtă într-o întrunire a șefilor coaliției de la 24 iulie/ 5 august. Fruntași ai coaliției erau preocupați de strîngerea de fonduri, de alcătuirea unor comitete județene, ca și de cîștigarea sprijinului organelor de presă din străinătate. În vară, *Romînul* dădea lista ziarelor franceze și germane care adoptaseră o poziție ostilă guvernului Crețulescu. Venirea la putere a lui Kogălniceanu va crea o nouă situație în sînul coaliției, dispărînd ținta imediată a silințelor ei: răsturnarea guvernului Crețulescu.

Dar ultimele luni de guvernare ale cabinetului de la 23 iunie/5 iulie 1862 nu au contribuit la atenuarea asperităților dintre cele două tabere. Unele presiuni exercitate cu prilejul alegerilor municipale din București, ca și intentarea unor procese de presă, accentuaseră starea de tensiune dintre guvern și opoziție. Totodată, întîrzierea reformei agrare și a altor reforme mărea nemulțumirea maselor orășenești și țărănești și le împingea la răscoală. Din această cauză, Alexandru Ioan Cuza a căutat să grăbească înfăptuirea reformelor, încercînd încă o dată să obțină concursul ambelor clase dominante pentru a preveni o « revoluție agrară » despre care se vorbea necontenit. Hotărîrea lui a fost determinată și de situația grea financiară a țării, precum și de faptul că puterile garante se arătau puțin binevoitoare întăririi autorității sale. În aceste condiții, domnitorul a căutat să micșoreze tensiunea existentă în sînul claselor dominante. La 3/15 octombrie, el vizita pe Crețulescu la Leordeni și hotăra demisia guvernului. La 11/23 octombrie Crețulescu predă puterea lui Mihail Kogălniceanu. Romînia intra acum într-o etapă deosebit de importantă a existenței ei.

Preluarea guvernului de către M. Kogălniceanu. Secularizarea

Kogălniceanu, care tratase în mai multe rînduri cu domnitorul, a acceptat formarea guvernului cu condiția respectării prevederilor Convenției și pentru a împăca puterea executivă cu Adunarea. Totodată însă el era hotărît să realizeze în orice chip cele două reforme fundamentale: cea agrară

şi cea electorală. Kogălniceanu şi-a format cabinetul din oameni din afara Adunării (D. Bolintineanu, L. Steege, A. Papiu-Ilarian, N. Rosetti-Bălănescu, P. Orbescu, generalul A. Iacovache), tocmai pentru a sublinia poziţia sa de împăciuire. Totodată, din prima zi a guvernării a suspendat procesele de presă, a convocat Adunarea şi apoi a oprit urmărirea celor care refuzaseră să plătească impozitele nevotate. Dar Alexandru Ioan Cuza ţinea să arate totuşi că se despărţise de fostul guvern fiind constrîns, adresînd « deplina » sa mulţumire generalului Florescu şi trimiţînd o scrisoare lui N. Creţulescu, publicată în foaia oficială, în care-şi exprima nădejdea de a se putea bizui pe el « şi în viitor ».

Încă înainte de deschiderea Adunării, guvernul Kogălniceanu a luat o serie de măsuri pe linia progresului. Păturile sociale pe care le reprezenta noul guvern erau interesate într-o cît mai grabnică reorganizare a statului pe noile baze burgheze. Înfăptuirea programului de înnoiri se bucura de sprijinul maselor, care, deşi ţinute departe de viaţa politică — prin sistemul electoral restrictiv în fiinţă — urmăreau cu viu interes şi susţineau orice realizări înaintate, cerînd însă încununarea acestora prin reforma agrară şi prin cea electorală. D. Bolintineanu a acordat o grijă deosebită învăţămîntului sătesc şi învăţămîntului elementar din oraşe; totodată s-au înfiinţat Şcoala Superioară de Ştiinţe şi Şcoala Superioară de Litere — viitoarele facultăţi de Ştiinţe şi Litere. S-a numit o comisie consultativă pentru îmbunătăţirile ce urmau să fie aduse oraşului Iaşi, s-au luat măsuri pentru îmbunătăţirea regimului penitenciarelor, s-a elaborat un regulament pentru vătăşeii săteşti, s-au făcut pregătiri pentru turnarea de tunuri în ţară etc. De asemenea, din primele săptămîni ale guvernării sale, Kogălniceanu ţinea să precizeze într-o circulară că problema agrară — « cea mai vitală pentru ţară » — urma să fie dată în curînd în dezbaterea Adunării [1].

Dar Alexandru Ioan Cuza nu renunţase, o dată cu formarea guvernului Kogălniceanu, la planul întăririi autorităţii sale în stat. El considera că ostilitatea conservatorilor împotriva unei reforme agrare prin împroprietărire nu putea fi înfrîntă decît pe această cale. Cabinetul domnesc şi cei doi agenţi de la Constantinopol şi Paris continuîndu-şi activitatea lor în acest sens, Poarta a hotărît convocarea unei conferinţe a puterilor garante şi a emis în acest scop o circulară, la 31 octombrie/12 noiembrie. Totodată, printr-o indiscreţie, prima variantă a proiectului de constituţie a fost publicată la 12/24 noiembrie în foaia franceză *La Nation*. Mai înainte Franţa trimisese o notă Angliei, declarîndu-se favorabilă unor modificări ale Convenţiei. Dar darea în vileag a proiectului a produs perturbaţie nu atît în cercurile conservatoare, cît în cele ale burgheziei cu vederi democrate din ţară şi din străinătate. *Le Pays* aprecia că se încerca să se stabilească « un fel de autocraţie » în Romînia, iar C. A. Rosetti declara că numai romînii singuri puteau să-şi dea o nouă constituţie şi că aceasta nu trebuia cerută Europei. Faţă de aceste delicate împrejurări, proiectul de constituţie fu

[1] *Mon. Of.*, 1863, nr. 225 din 11 noiembrie, p. 938.

declarat apocrif şi domnitorul recomandă agenţiei de la Constantinopol « rezervă absolută ».

Între timp, dacă conservatorii întîmpinaseră cu ură formarea guvernului de către Kogălniceanu, cunoscînd intenţiile acestuia în problema agrară, liberalii radicali, care nu putuseră realiza o deplină platformă de înţelegere cu conservatorii, l-au primit cu oarecare bunăvoinţă, uitînd neînţelegerile din primăvară şi sperînd într-o conlucrare. Dar curînd neîncrederea s-a trezit din nou şi liberalii radicali au hotărît trimiterea lui Eugeniu Carada, unul dintre apropiaţii lui C. A. Rosetti, în Apus, pentru a relua legăturile cu cercurile democrat-burgheze în vederea găsirii unui sprijin în eventualitatea ascuţirii conflictului cu puterea executivă [1]. Totuşi monstruoasa coaliţie din primăvara şi vara anului 1863 era acum în bună măsură destrămată. La aceasta contribuiseră căderea guvernului Creţulescu, intenţiile « legaliste » ale guvernului Kogălniceanu şi, probabil, nădejdea liberalilor radicali într-o conlucrare cu noul guvern. Peste cîteva luni, dorinţa de a ajunge la conducere şi tendinţa ei de a ajunge la colaborare cu capitalul străin, va arunca din nou gruparea radicală la înţelegere cu moşierimea conservatoare.

În ultimele luni ale anului 1863, chestiunea poloneză crease o situaţie încordată între marile puteri ale Europei. Se discuta eventualitatea unui război. Încercînd să preia din nou iniţiativa pe tărîmul diplomaţiei, Napoleon al III-lea propunea la 23 octombrie/4 noiembrie convocarea unui congres european, dar celelalte mari puteri n-au dat curs acestei invitaţii. Ţinînd seama de împrejurările externe şi de planurile sale autoritare în politica internă, Alexandru Ioan Cuza a luat legătură cu Napoleon al III-lea prin intermediul lui V. Alecsandri. În scrisoarea pe care o trimitea la Paris, el se angaja să pună la dispoziţia Franţei, într-un nou război pentru salvarea « nenorocitei Polonii », resursele şi armata ţării. Dar Napoleon al III-lea, plin de duplicitate ca totdeauna, s-a arătat evaziv în întrevederea pe care o avu cu Alecsandri, ca şi în răspunsul pe care-l trimise domnitorului. Totuşi prin îngăduirea tranzitului de voluntari şi arme, Principatele Unite au acordat un sprijin eficient revoluţiei poporului polonez în cursul anilor 1863—1864.

La 3/15 noiembrie 1863 s-a deschis Adunarea. Mesajul domnesc era conciliant. Domnitorul declara că numise un guvern hotărît la respectarea drepturilor reciproce ale puterilor executive şi legislative şi anunţa Adunării că-i vor fi date în dezbatere o serie de legi de seamă: legea rurală, legea electorală, legea pentru organizarea şi dezvoltarea armatei, legea comunală, legea instrucţiunii publice etc. Mesajul se încheia cu un apel la unire pentru « organizarea şi întărirea Romî-

[1] Ţelurile de viitor, din acel timp, ale grupării din jurul lui Rosetti erau dezvăluite chiar de acesta cînd scria: « Voim Republica. Dar, fiindcă a voi republica, cînd toată Europa este în monarhie constituţională, este a fi zmintit sau slugă şi sicur [ajutor] al inimicilor naţiunei romîne, am fost şi sîntem şi vom fi pentru guvernămîntul constituţional, pînă ce Franţa, Germania, Austria vor deveni republice » (*Romînul*, VII (1863), nr. din 16 noiembrie, p. 1019).

niei ». În ședința următoare, Kogălniceanu declară și el, la rîndu-i că va păzi « cu sînțenie toate libertățile cetățenești ». Lucrările s-au desfășurat în lunile noiembrie și decembrie într-o atmosferă de relativă liniște, Adunarea votînd proiectele care i se înfățișau.

Deși coaliția parlamentară opozițională apărea destrămată și deși Adunarea în ansamblu nu punea piedici lucrărilor guvernului, Alexandru Ioan Cuza, care avea convingerea că nu putea învinge opoziția decît prin forță, a intenționat să declanșeze lovitura de stat în ziua de 30 noiembrie/12 decembrie. Se pregătiseră și trăsurile pentru cei ce urmau să fie arestați, dar majoritatea miniștrilor liberali democrați, în frunte cu Kogălniceanu și Bolintineanu, opunîndu-se planului domnesc, s-a renunțat în ultimul moment la acțiunea proiectată. În schimb Kogălniceanu, menținîndu-se pe poziția sa de conciliere, a determinat pe domnitor să prezinte legea secularizării averilor mănăstirești, el urmărind să cîștige pe această cale sprijinul Adunării. Prin aceasta Kogălniceanu dădea dovadă nu numai de abilitate politică, dar și de hotărîre, căci pînă atunci nimeni dintre guvernanți nu avusese curajul de a soluționa această problemă.

În timp ce în țară guvernele Crețulescu și Kogălniceanu adoptaseră o serie de măsuri pregătitoare pentru secularizare, pe plan extern se purtaseră neîntrerupt negocieri, mai ales în 1863, îndeosebi prin silințele patriotice ale lui C. Negri, al căror rezultat practic fusese recunoașterea de către majoritatea puterilor a drepturilor Principatelor Unite. Nu mai era în discuție decît suma pentru despăgubiri. Dar poporul romîn cerea

PROIECT DE LEGE
pentru
Secularisarea averilorŭ monastiresci.

Art. I. Tóte averile monastiresci din România suntŭ și rĕmânŭ averi ale Statului.

Art. II. Veniturile acestorŭ averi se înscriŭ între veniturile ordinarie ale budgetului Statului.

Art. III. O sumă se alectă Locurilorŭ Sânte către carî eraŭ închinate unele din monastirile pământene, și acésta numaĭ sub titlu de adjutorŭ, în conformitate cu intenţiunea dedicaţiunei.

Acéstă sumă se va mărgini în maximum cifrei de 82 milióne leĭ, cursulŭ de Constantinopole, odată pentru tot d'auna, cuprinzêndu-se în acéstă sumă și 31 milióne ce Locurile Sânte datorescŭ Ţereĭ-Românescĭ dupe stipulaţiunĭ anteriorĭ.

Art. IV. Comunităţile religióse ale locurilorŭ de jos, vor fi datóre a da socotele anuale despre întrebuinţarea sus-ţisului capital.

Art. V. In niĕ unŭ casŭ și sub niĕ un cuvêntŭ, comunităţile religióse nu vor putea atinge cea maĭ micĕ parte din capitalŭ, niĕ a întrebuinţa veniturile afarĕ de destinaţiunea lorŭ speciale, adicĕ întreţinerea bisericeĭ ortodocse din Oriinte, și a stabilimentelor de bine-facere lipite către ea.

Art. VI. Guvernul va lua înapoĭ de la Egumeniĭ grecĭ ornamentele, cărţile și vasele sacre, cu cari pietatea strĕmoșilor noștri înzestrase aceste așeḑĕminte; precum și documentele ce aŭ fostŭ încredinţate ḑișilor Egumenĭ, și acésta conformŭ cu inventariele ce se găsescŭ în archivele Ţĕreĭ.

Art VII. Se afectéză încă o sumă de 10 milióne leĭ, banĭ cursulŭ de Constantinopole, pentru fondarea la Constantinopole a uneĭ scóle laice, și a unuĭ spitalŭ, în care vor fi priimiţĭ creștiniĭ de tóte riturile.

Art. VIII. Stabilimentele citate la Art. VII vor fi puse sub direcţiunea unuĭ consiliŭ presidat de către Agintele Românieĭ di Constantinopole, și compusŭ de duoĭ membri Românĭ, numiţĭ de Guvernul Românŭ, și de duoĭ membri aleșĭ de către comunităţile religióse ale Locurilor Sânte.

Art. IX. Guvernul va lua mĕsure de a se garanta atât capitalul de 51 de milióne câtŭ și veniturile acestuĭ capitalŭ.

Fig. 55. — Legea secularizării averilor mănăstirești (1863), reproducere fotografică din *Monitorul. Jurnal oficial al Principatelor Unite Romîne*, nr. 251 din 17 decembrie 1863.

înfăptuirea imediată a secularizării în țară, fără a se aștepta hotărîrea definitivă a puterilor garante, care tergiversau. Înfăptuind secularizarea averilor mănăstirești, prin care se dădea o puternică lovitură feudalismului, M. Kogălniceanu a lărgit baza de masă a guvernului său întrucît întregul popor ura restrînsa pătură feudalo-clericală care deținea un sfert din suprafața țării. La 13/25 decembrie, el

Fig. 56. — Cezar Bolliac (1813—1881), gravură de Th. Aman.

prezenta Adunării proiectul de lege, care a fost adoptat cu 93 de voturi contra 3. Averile mănăstirești au fost secularizate, alocîndu-se drept despăgubire 82 000 000 de lei, din care se scădeau însă 31 000 000 lei datorate de «Locurile sfinte». Peste două zile legea fu promulgată. Puterile răuvoitoare Romîniei au primit vestea cu îngrijorare, interpretînd inițiativa ca un pas premergător proclamării independenței. Dar, ca și împotriva faptului împlinit la 24 ianuarie, forțele ostile erau neputincioase. « În această chestiune — scria Cuza cu demnitate lui Ali-pașa — nu sînt domnul romînilor, sînt însăși Romînia » [1]. Negocierile pentru lichidarea problemei au zăbovit pe plan diplomatic încă cîțiva ani, datorită îndeosebi îndărătniciei călugări-

[1] *Alexandru Ioan Cuza, 1859—1866*, București, 1932, p. 48.

lor greci, dar pînă la urmă moşiile — însumînd un sfert din teritoriul naţional [1] — au rămas în proprietatea statului fără să se plătească vreo despăgubire.

În urma secularizării şi a faptului că puterea executivă renunţase să dea lovitura de stat, relaţiile dintre guvern şi Adunare s-au îmbunătăţit pentru un timp. Polemizînd cu *Buciumul* lui Cezar Bolliac, care acuzase pe Kogălniceanu că favoriza uneltirile coaliţiei monstruoase, un comunicat oficial al primului ministru îl prezenta din nou pe acesta ca partizan al unei împăcări între puterea executivă şi Adunare. Mai înainte, cu prilejul vizitei pe care delegaţii Adunării au făcut-o domnitorului după votarea secularizării, acesta le ceruse să nu-şi întrerupă activitatea, iar la 8/20 ianuarie, Kogălniceanu a îndemnat Adunarea să fie « mama organizaţiunei ţării ». În această atmosferă de relativă acalmie politică, Adunarea a votat aproape în unanimitate, pînă la 18/30 ianuarie, un împrumut de 48 000 000 pentru despăgubirile alocate clerului grec şi pentru înarmarea ţării, legea pensiilor şi legea Curţii de conturi. La 18/30 ianuarie au început dezbaterile privind legea pentru organizarea armatei. Opoziţia a cerut înfiinţarea gărzii naţionale, propunere menită, între altele, să creeze o forţă armată de sprijin pentru Adunare, în cazul unui conflict cu puterea executivă. Susţinătorii propunerii vedeau în garda naţională orăşenească o armă împotriva domnitorului, iar între ei, conservatorii, care voiau să-i limiteze compoziţia numai la orăşenii posesori ai unui cens destul de ridicat, intenţionau să utilizeze această gardă pentru o eventuală reprimare a mişcărilor ţărăneşti [2]. Alţi deputaţi conservatori sau conservatori moderaţi s-au opus atît acestei propuneri, cît şi înarmării « gloatelor săteşti », de teama unei rezolvări pe cale revoluţionară a problemei agrare în favoarea ţărănimii, iar Kogălniceanu, partizan al înarmării ţărănimii, se declara potrivnic înfiinţării gărzii naţionale pe calea legii de organizare a armatei. Proiectul de organizare a armatei şi cu amendamentele referitoare la înfiinţarea gărzii naţionale a fost adoptat la 7/19 februarie cu o mică majoritate; el însă nu va fi sancţionat, din pricina includerii acestor amendamente. Acţiunea de pregătire militară avea partizani, îndeosebi în rîndurile susţinătorilor guvernului şi în cele ale liberalilor radicali. Particulari, ca şi oraşe şi judeţe, au subscris însemnate sume pentru achiziţionarea de tunuri; oraşul Brăila, de pildă, a subvenţionat cumpărarea a şase tunuri. Era vorba de pregătirile pe care poporul romîn le făcea în vederea dobîndirii neatîrnării şi a apărării ţării, într-un moment cînd, din nou, se agita la Paris ipoteza cedării Principatelor către Austria în schimbul Veneţiei. Spre sfîrşitul lunii martie, Austria era îngrijorată de planurile domnitorului Cuza privind întemeierea unui regat daco-romîn, în care urmau să fie incluse Transilvania, Banatul şi Bucovina, iar guvernul ţarist socotea Principatele Unite drept « ultimul şi cel mai primejdios arsenal de rebeliune » [3].

---

[1] C. C. Giurescu, *Suprafaţa moşiilor mănăstireşti secularizate la 1863*, în *Studii*, XII (1959), nr. 2, p. 149—157.

[2] Declaraţia lui L. Catargiu în şedinţa din 7/19 februarie 1864.

[3] T. W. Riker, *op. cit.*, p. 554, nota 33.

Recrudescența animozității dintre guvern și majoritatea Adunării, care a avut loc cu prilejul dezbaterii proiectului de organizare a armatei, ca și intențiile autoritare ale domnitorului, ale căror ecouri continuau să fie relevate de presa străină, n-au avut totuși ca urmare o regrupare temeinică a opoziției din 1863. Comitetul de conducere a coaliției ținea ședințe sporadice, Anastase Panu a fost trimis în Apus, dar nu se putea încă vorbi de o opoziție similară celei la care se ajunsese cu un an mai înainte. Dacă conservatorii urmăreau cu ură activitatea guvernului, temători de înfăptuirea reformei agrare, liberalii radicali au încercat o apropiere în speranța de a fi chemați să participe la conducere și i-au luat în mai multe rînduri apărarea, *Romînul* calificînd la un moment dat ca foarte nepotrivită intenția de demisie a guvernului. Această atitudine a liberalilor radicali a silit și pe conservatori, în luna martie, să accepte proiectele guvernului, care au fost votate cu o mare majoritate. Adunarea lucra grăbită; rînd pe rînd au fost adoptate legea pentru concesionarea construcției căilor ferate în Moldova, legea contabilității, legea comunală, legea consiliilor județene, codul penal și legea instrucțiunii publice. De asemenea în februarie 1864 a fost creat Consiliul de stat, instituție de o deosebită însemnătate în concepțiile de guvernare ale domnitorului, a cărei importanță va fi însă reliefată mai ales după 2/14 mai 1864.

Dar un incident întrerupe acest relativ calm politic. La 13/25 martie, I. Docan propuse o violentă moțiune de neîncredere în guvern, pe care au susținut-o cîțiva conservatori și liberali moderați din afara coaliției și apropiați de domnitor (I. Oteteleșanu, A. Plagino, V. Boerescu, G. Costaforu, Manolache Costache Epureanu etc.). Propunerea surprinse pe membrii coaliției, ca și guvernul. Se pare că ea era rezultatul unor convorbiri purtate de grupul de opozanți cu domnitorul, care se vor repeta, de altfel, din nou peste o lună. Moțiunea de neîncredere a fost respinsă aproape în unanimitate, C. A. Rosetti impunînd votul pe față la 16/28 martie. Atacul eșuase, dar calmul nu s-a restatornicit, căci în aceeași ședință Kogălniceanu a depus proiectul de lege rurală, pe care l-a publicat și în *Monitor* și i-a dat o întinsă publicitate.

Punerea în discuție a problemei agrare a dat naștere la o înfrigurată activitate politică. Începînd din 1848, lupta maselor pentru înlăturarea clăcii și pentru pămînt căpătase o deosebită amploare. După 1848, țărănimea văzuse în Unire posibilitatea realizării țelurilor ei. Ea sprijinise cu entuziasm înfăptuirea unității celor două țări, dar burghezia și moșierimea liberală utilizaseră forța de șoc a maselor țărănești în lupta lor cu moșierimea conservatoare, nefiind preocupate de rezolvarea imediată, fie chiar parțială, a cerințelor țărănimii. Dimpotrivă, în timpul Adunărilor ad-hoc, în ambele țări burghezia și moșierimea liberală amînaseră rezolvarea problemei agrare, făcînd jocul moșierimii conservatoare. Mai apoi, în 1859, îndoita alegere ar fi putut fi încununată de realizarea reformelor fundamentale și în special de desființarea clăcii și împroprietărire, dar din nou clasele dominante au ajuns la un compromis, în temeiul căruia a fost frînată desfășurarea acțiunii revoluționare a maselor. Țărănimea s-a lovit necontenit

de interesele burgheziei şi moşierimii, care se luptau între ele pentru putere sau, mai bine-zis, în condiţiile existente în Principate, căutau încă platforma comună de înţelegere pentru exploatarea maselor. Desigur că existau voci care cereau rezolvarea problemei agrare prin împroprietărire, dar nici un glas nu se pronunţa pentru satisfacerea deplină a ţărănimii, prin împroprietărire fără despăgubire pe întreg pămîntul moşieresc. Ţărănimea a impus în 1864, printr-o masivă presiune asupra claselor dominante, rezolvarea, fie şi mărginită, a problemei agrare.

Imperiile absolutiste vecine — Austria şi Rusia — trebuiseră să dea o rezolvare — de tip prusac — problemei agrare, aceasta datorită atît presiunii maselor ţărăneşti şi temerii de revoluţie a guvernanţilor, cît şi — mai ales în Austria — intereselor burgheziei. Nici în Principate, în atmosfera deosebit de frămîntată din anii Unirii, problema agrară nu mai putea fi menţinută în suspensie, fără a i se da o soluţie. Presiunea maselor se accentuase an de an. În numeroase puncte ale ţării — la Bezdead (jud. Dîmboviţa), la Băileşti (jud. Dolj), la Comăneşti (jud. Bacău), la Ionăşeşti (jud. Tecuci), la Cudalbi (jud. Covurlui) etc. — au loc în anii următori îndoitei alegeri importante acţiuni ale ţărănimii. Petiţiile, refuzul de muncă, tăierea pădurilor, mutarea hotarelor, incendierile, acţiuni violente cu caracter local sînt tot atîtea forme prin care ţărănimea îşi manifesta rezistenţa şi puterea de luptă. Frămîntările grănicerilor şi dorobanţilor din vara anului 1859 au făcut şi ele parte din bătălia pe care ţărănimea o dădea cu clasele posedante, iar starea de agitaţie şi frămîntare a ţărănimii din vara anului 1861, ca şi participarea maselor ţărăneşti din judeţele învecinate Capitalei la mişcarea condusă de Mircea Mălăeru arătaseră spiritul de luptă al clasei ţărăneşti, hotărîrea ei de a impune claselor dominante reforma agrară. Cîteva luni doar după 24 ianuarie/5 februarie 1859, prefectul de Dolj raporta că « se aşteaptă de toţi îndeobşte promulgarea noilor legiuiri », iar autorităţile descopereau « propagande » pentru reforma agrară; Ion Ionescu de la Brad a fost de două ori condamnat la închisoare pentru acţiuni de acest fel în 1860 şi 1861. Starea de frămîntare a ţărănimii s-a menţinut necontenit, impunînd claselor posedante rezolvarea problemei agrare. În vara anului 1863, reforma era aşteptată de ţărănime ca un act iminent. Un sătean din Băileşti protesta împotriva izgonirii sale « tocmai acum — scria el — cînd mă bucur şi eu pentru ieşirea legilor noi ». De altfel, preluînd puterea, M. Kogălniceanu anunţase că reforma agrară nu va mai întîrzia. În primăvara anului 1864, presiunea ţărănimii a devenit mai accentuată. Un arendaş relata Ministerului de Interne că ţăranii refuzau să lucreze, « în speranţa Monitoarelor că o să se împroprietărească » [1]. Sub presiunea ţărănimii, înşişi conservatorii au fost siliţi să-şi schimbe în parte poziţia. Dacă în 1860 şi în 1862 conservatorii putuseră să se împotrivească împroprietăririi, în 1864, sub presiunea ţărănimii, ei trebuiau să accepte acest principiu, opunîndu-se însă împroprietăririi pe întreg pămîntul aşa-zis legiuit. Oricum, era evident că, în însuşi interesul claselor dominante, problemei agrare trebuia să i se

[1] *Documente privind relaţiile agrare şi lupta ţărănimii. 1859—1864* (în mss.). Institutul de Istorie al Academiei R.P.R.

dea în Principatele Unite o neîntîrziată rezolvare. Elementele înaintate ale burgheziei şi moşierimii — în primul rînd Cuza şi Kogălniceanu — îşi dădeau seama că numai în felul acesta se putea împiedica izbucnirea unei răscoale generale a ţărănimii.

În timp ce în Adunare începea discutarea bugetului, chestiunea rurală se dezbătea în şedinţele secţiilor. Întreaga ţară era preocupată de această problemă. « De trei zile — scria *Romînul* la 21 martie/2 aprilie 1864 — nu mai este în nici o casă, în nici o prăvălie altă convorbire, altă dezbatere decît aceea a legii rurale». Kogălniceanu a trimis o circulară prefecţilor, în care se declara hotărît pentru «îmbunătăţirea soartei muncitorilor de pămînt », dar cu rezerva — efect al poziţiei sale de clasă — ca aceasta să nu fie înfăptuită « prin mijloace criminale, prin răsculare şi spoliaţiune » [1]. Conservatorii socoteau însă, în acest timp, că proiectul guvernamental reprezenta spolierea « cea mai pură » şi priveau cu iritare sprijinirea tezei împroprietăririi de către liberalii radicali şi de către I. Ghica, membri ai coaliţiei de la 1863 [2]. Fruntaşii conservatori îşi găseau puncte de sprijin în societatea «Junimea», care ascundea sub aspectul ei cultural preocupări politice reacţionare, iar din aprilie 1864 se va organiza de către tinerii conservatori societatea « Progresul », ai cărei membri vor avea un rol important la răsturnarea domnitorului. Totuşi, în primăvara anului 1864, conservatorii erau şi ei siliţi să accepte principiul împroprietăririi, dar, în vreme ce guvernul şi opoziţia de stînga se declarau pentru împroprietărire pe loturile aşa-zise legiuite, conservatorii reacţionari nu voiau să acorde decît circa patru pogoane. În comitetul însărcinat de Adunare cu analizarea proiectului guvernului, nu s-a putut ajunge la un punct de vedere comun, majoritatea conservatoare pronunţîndu-se pentru cele circa patru pogoane, iar minoritatea liberal-radicală pentru cantitatea de pămînt pe care ţăranii o aveau în folosinţă. C. A. Rosetti critica poziţia majorităţii din comitet, observînd că ea refuza « larga şi sigura temelie » a împroprietăririi pe pămîntul legiuit.

Deşi la 7/19 şi la 10/22 aprilie s-au mai votat de Adunare, cu o mare majoritate, legea cumulului şi legea concesiunii căilor ferate muntene, iar la 13/25 aprilie legea de organizare judecătorească, lupta dintre majoritatea conservatoare şi guvern era în plină desfăşurare. Ea s-a accentuat cînd Kogălniceanu ceru un credit de 8 000 000 pentru concentrarea trupelor într-un lagăr. Acest proiect avea şi explicaţii externe, imperiile vecine făcînd masive concentrări de trupe la frontiere, dar opoziţia considera că el nu reprezenta atît o măsură de prevedere faţă de împrejurările externe, cît mai degrabă o măsură destinată să îngăduie guvernului de a impune legea rurală şi eventual chiar lovitura de stat; această temere a sporit, cînd, în aceleaşi zile, a fost numit un nou ministru de Război.

Începînd cu şedinţa de la 10/22 aprilie, dezbaterile din Adunare au devenit furtunoase, iar la 13/25 aprilie lupta se da pe faţă, legată în mod evident de chestiunea rurală. V. Boerescu, trecut pe poziţii conservatoare moderate, critica proiectul guvernului în calitate de raportor al majorităţii, acceptînd doar împro-

[1] *Mon. Of.*, 1864, nr. 68 din 23 martie / 4 aprilie, p. 313.
[2] A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, vol. II, Iaşi, 1903, p. 368—369.

prietărirea pe circa patru pogoane în locul pogoanelor legiuite şi cerînd achitarea despăgubirilor în 7 ani cu o dobîndă de 8%, nu în 20 de ani cu o dobîndă de 5%, cum se prevăzuse în proiectul guvernului. El mai cerea ca proprietarii să fie autorizaţi ca în locul pămîntului dat ţăranilor să poată lua suprafeţele echivalente din moşiile statului. Kogălniceanu a apărat cu fermitate proiectul său în privinţa cantităţilor de pămînt atribuite ţăranilor, strigînd opozanţilor: « Nu intraţi în ogorul ţăranului ! ». El accepta sugestiile în privinţa despăgubirii, dar nu « pămînt pentru pămînt ». La rîndul său, I. C. Brătianu — nevrînd să rupă coaliţia cu conservatorii şi nici să sprijine guvernul, dar dorind să arate ţăranilor, că era pentru împroprietărirea lor — a prezentat un proiect al minorităţii. Acesta, în bună măsură apropiat celui al guvernului, conţinea însă unele prevederi care indicau că liberalii radicali erau dispuşi să acorde unele concesii mai restrînse maselor ţărăneşti. Acest fapt avea neîndoielnic la bază înţelegerea pe care o stabiliseră cu moşierii conservatori în 1863. Dacă proiectul guvernului acorda ţărănimii pămîntul pe care aceasta avea dreptul de a-l folosi în conformitate cu legile anterioare, proiectul lui I. C. Brătianu nu dădea ţăranilor decît pămîntul pe care-l aveau în folosinţă de fapt, ceea ce însemna, în unele cazuri, suprafeţe mai mici decît cele prevăzute de legile menţionate. De asemenea, proiectul guvernului oferea vînzarea pămîntului statului în condiţii mai avantajoase pentru ţărănime decît proiectul minorităţii, care prevedea ca vînzarea loturilor statului să se facă « începînd cu cele mai puţin producătoare ». Acelaşi proiect garanta ţăranilor doar dreptul la « uscături » din pădure, în timp ce proiectul guvernului, deşi în mod temporar, garanta dreptul « de a lua lemne ». Totodată, proiectul liberal radical restrîngea locurile de casă şi grădină, cerînd ca împroprietărirea să se facă pe acestea « în marginea legii », iar pometurile, care depăşeau locurile aşa-zise legiuite, nu erau acordate ţăranilor decît în timpul existenţei plantaţiilor. Sistemul de despăgubire, ca şi dobînda propusă de Brătianu, erau mai avantajoase pentru stăpînii de moşii decît cele preconizate de guvern. Nesusţinînd proiectul guvernamental şi venind cu un proiect propriu, deci cu o diversiune, reprezentantul liberalilor radicali — el însuşi fruntaş în grupare al unei fracţiuni a cărei bază socială o reprezenta moşierimea liberală mică şi mijlocie — a contribuit la slăbirea poziţiei guvernului în Adunare şi indirect a împins spre lovitura de stat. Proiectul liberal radical reflecta evident, într-un mod mai pregnant decît al guvernului, dorinţa de conciliere a celor două clase posedante. Amîndouă proiectele menţineau marea proprietate funciară şi acordau ţărănimii aşa-zisele locuri legiuite (cu rezerva indicată la liberalii radicali), dar proiectul lui I. C. Brătianu restrîngea concesiile acordate ţărănimii de către proiectul lui Kogălniceanu. În loc de a face front comun cu guvernul în chestiunea agrară, prin atitudinea lor şovăitoare, ca şi prin proiectul diversionist, liberalii radicali au sacrificat interesele ţărănimii şi au dovedit că monstruoasa coaliţie mai era în fiinţă. Ei s-au mulţumit să se declare împotriva proiectului majorităţii şi să încerce să convingă pe conservatori, cărora C. A. Rosetti le cerea şi la 13/25 aprilie să dea « adevărata şi dreapta

soluțiune chestiunii clăcașilor », dar n-au vrut să asigure succesul proiectului guvernamental printr-o categorică combatere a opoziției de dreapta și prin susținerea fățișă și în întregime a proiectului lui Kogălniceanu.

S-a creat o situație deosebit de încordată. Conservatorii au hotărît, deosebit de înverșunați, să dea un vot de blam guvernului. În această direcție fuseseră încurajați de anumite lipsuri ale proiectului, pe care Kogălniceanu îl adusese în discuție, fără o prealabilă dezbatere cu colegii săi din guvern, dar și de sugestii primite de gruparea conservatorilor apropiați de domn de la însuși Alexandru Ioan Cuza [1]. Spre deosebire de Kogălniceanu, care voia să evite, pe cît posibil, o lovitură de stat, domnitorul dorea ca aceasta să poată avea loc, el apreciind că era calea cea mai nimerită pentru a înfăptui reforma agrară. Totodată, domnitorul și grupările claselor posedante pe care el le reprezenta voiau să acorde maselor concesii mai largi (mai mult pămînt în condiții mai puțin grele) decît cele dorite de majoritatea moșierimii și burgheziei, dar, totodată, urmăreau să mențină transformările sociale în limita intereselor obiective ale burgheziei și moșierimii luate în ansamblul lor și să păstreze marea proprietate. Înainte de ședință se pregătise moțiunea de blam, în care Kogălniceanu era învinuit de a fi exercitat o presiune asupra Adunării și de a fi intenționat « să se niveleze societatea ». Deputații dreptei au atacat cu violență guvernul. Între alții, D. Ghica învinuia guvernul de a fi provocat « o perturbare generală în țară », iar A. Sihleanu declara că mulți moșieri se pregăteau să băjenească, mărturisire care atestă gradul de frămîntare contra moșierimii în care se găsea țărănimea. Opunîndu-se moțiunii, Gh. Vernescu cerea ca întîi să se voteze legea rurală și apoi să se dea votul de blam; chiar și I. C. Brătianu a trebuit să declare inoportun votul de blam. A doua zi, în *Romînul*, C. A. Rosetti a criticat poziția dreptei și îndeosebi proiectul ei agrar. Totuși, susținut de toți conservatorii, din coaliție, dar și de cei apropiați domnitorului, care nădăjduiau să preia succesiunea guvernării, votul de blam s-a dat, stînga, în minoritate, opunîndu-i-se.

Se crease o situație nouă, deosebit de gravă. Potrivit Convenției, guvernul trebuia să demisioneze ori Adunarea să fie dizolvată. Înseși clasele dominante își dădeau seama că problema agrară trebuia rezolvată, iar moșierii, îndeosebi, se temeau de izbucnirea unor mari răscoale țărănești. Condițiile erau coapte acum, datorită împrejurărilor, pentru înfăptuirea reformei pe calea unei lovituri de stat. Deși conservatorii ce-i erau apropiați își făceau iluzia dobîndirii guvernului, Alexandru Ioan Cuza, partizan al împroprietăririi, era hotărît să realizeze reforma prin lovitura de stat cu M. Kogălniceanu. De aceea, după votul de blam, el a purtat negocieri cu fruntași ai dreptei [2], dar numai formal. Ei îi folosiseră ca să împingă la votul de blam, dar nu pentru a înlătura guvernul, ci pentru a-i oferi prilejul loviturii de stat. La 15/27 aprilie, zarurile erau aruncate. Cabinetul domnesc vestea

[1] D. Bolintineanu, *Viața lui Cuza Vodă*, în *Proza*, vol. I, p. 84; A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. II, p. 397.

[2] *Ibidem*, vol. II, p. 373.

la Constantinopol intenţia dizolvării Adunării şi a proclamării noii legi electorale şi în aceeaşi zi Kogălniceanu anunţa Adunării că domnitorul îi respinsese demisia şi că Adunarea era prorogată pînă la 2/14 mai, cînd urma să se reîntrunească într-o sesiune extraordinară numai pentru a discuta proiectul de lege electorală depus de guvern. Noul proiect acorda dreptul de alegător la un cens scăzut, în special pentru sate, dar alegători direcţi nu erau decît cei ce ştiau să scrie şi să citească. Neîndoielnic însă că, faţă de prevederile electorale restrictive anexate Convenţiei, noul proiect însemna un mare pas înainte.

Prin votul de blam dat pentru a evita rezolvarea problemei rurale în sensul acceptat de marea majoritate a poporului, Adunarea se găsea într-o situaţie dificilă, căci masele sprijineau domnitorul şi guvernul contra ei. Cu toate sfaturile de temporizare primite din partea Franţei, Alexandru Ioan Cuza era decis acum să dea lovitura de stat. Kogălniceanu, de asemenea, nu vedea altă cale de acţiune. Opoziţia era neputincioasă. Nici nu ştia cum să reacţioneze. În timp ce D. Ghica se întreba dacă n-ar fi fost cazul unei demisii colective din Adunare sau al unei proclamări a prinţului Napoleon ca domnitor, *Romînul*, oficiosul liberalilor radicali, se mulţumea să semnaleze guvernului consecinţele unei lovituri de stat. Totodată, profita să critice atît majoritatea boierească a Adunării, cît şi pe boierii apropiaţi ai domnitorului (Cantacuzino, Calimachi, Moruzi, Catargiu, Docanii, fraţii Ghica, Floreştii, Epurenii, Creţuleştii). Poziţia reacţionară a conservatorilor în chestiunea rurală dăunase coeziunii monstruoasei coaliţii, oprind-o de la acţiuni convergente şi unitare şi această situaţie a înlesnit lovitura de stat. De altfel, cîteva zile înainte de 2/14 mai, domnitorul se gîndise să asocieze pe liberalii radicali la lovitura de stat, dar apoi a renunţat [1].

Lovitura de stat de la 2/14 mai 1864

În ziua de 2/14 mai, Kogălniceanu s-a prezentat în faţa Adunării şi i-a cerut să voteze legea electorală şi să autorizeze cheltuielile guvernului pînă la 15/27 august 1864, cînd urma să fie convocată noua Adunare. Dar, neţinînd seama de mesajul domnesc, V. Boerescu a citit o propunere, aprobată de majoritatea Adunării, prin care se aduceau învinuiri de rezolvare neconstituţională a conflictului şi nu se accepta discutarea legii electorale decît cu un alt guvern. Discuţiile au fost înverşunate şi, atunci cînd moţiunea urma să fie votată, Kogălniceanu a anunţat dizolvarea Adunării şi a depus pe masa biroului textul mesajului domnesc. În zgomotul protestelor majorităţii, el a ieşit din Adunare. Lovitura de stat era înfăptuită.

Domnitorul a adresat o proclamaţie poporului romîn în care aducea învinuiri « oligarhiei turburătoare » din Adunare, reproşîndu-i greutăţile puse în calea reorganizării, şi îndeosebi votul de blam dat guvernului pentru că înfăţişase proiectul legii rurale — « lege de dreptate », care realiza speranţele « legitime » a 3 000 000 de ţărani — şi refuzul de a discuta legea electorală. Anexat decretului

[1] D. Bolintineanu, *op. cit.*, vol. I, p. 59.

de dizolvare, domnitorul şi guvernul prezentau poporului textul Statutului dezvoltător al Convenţiei şi al noii legi electorale, chemîndu-l să le aprobe într-un plebiscit ce urma să aibă loc în zilele de 10/22—14/26 mai. Prin Statut, puterea legiuitoare se împărţea între domn, Corpul ponderator şi Adunarea electivă. Domnitorul avea singur iniţiativa legilor, a căror elaborare cădea în sarcina Consiliului de stat, nou înfiinţat, iar Corpului ponderator îi era îngăduit, la sfîrşitul sesiunilor, să propună îmbunătăţirile socotite necesare. Preşedintele Adunării

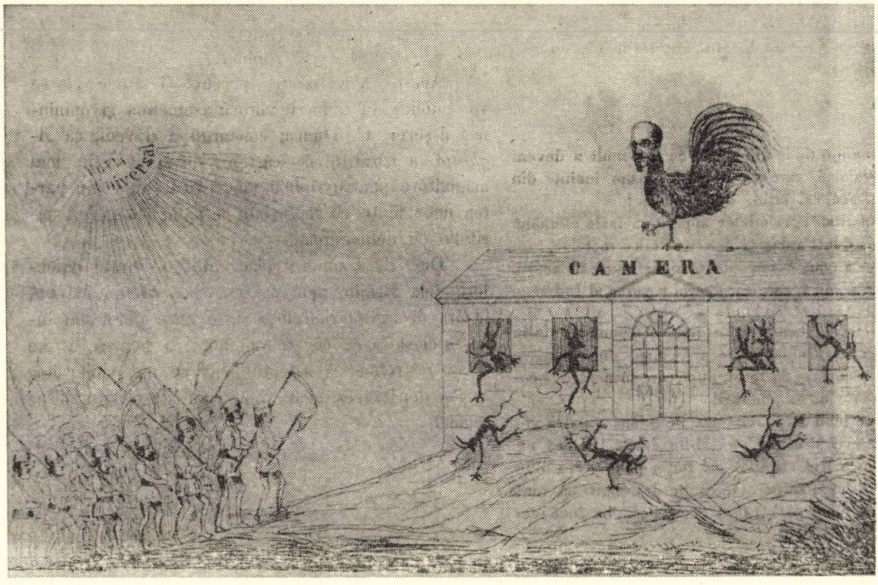

Fig. 57. — Caricatură ironizînd înfrîngerea reacţiunii la 2/14 mai 1864, publicată de foaia *Aghiuţă*, nr. 5 din 1 decembrie 1864.

elective urma să fie numit şi regulamentele celor două adunări se întocmeau de guvern. În Corpul ponderator intrau, pe lîngă mitropoliţi şi episcopi, preşedintele Curţii de Casaţie şi generalul cel mai vechi în grad, 64 de membri numiţi de domn, parte dintre persoane « recomandabile prin meritul şi experienţa lor », iar parte dintre membrii consiliilor judeţene. Noul aşezămînt electoral împărţea pe alegători în primari şi direcţi; alegători direcţi erau cei ce plăteau o contribuţie de cel puţin patru galbeni, ştiau să scrie şi să citească şi aveau 25 de ani (de asemenea, intelectualii şi pensionarii cu o pensie minimă de 2 000 de lei pe an), iar alegători primari, care votau prin delegaţi, erau contribuabilii de la sate care plăteau 48 de lei impozit, contribuabilii cetăţeni care plăteau un impozit de 80 de lei în oraşele cu 3 000—15 000 locuitori şi 110 lei în oraşele cu peste 15 000 locuitori. Listele electorale trebuiau întocmite de autorităţile comunale, reclamaţiile rezolvîndu-le prefecţii, iar apoi justiţia. Alegătorii primari alegeau prin vot pe faţă pe alegătorii direcţi delegaţi, care împreună cu ceilalţi alegători

direcți alegeau pe deputați, prin vot secret, la reședința județului. Erau eligibili cetățenii în vîrstă de cel puțin 30 de ani, care plăteau un impozit de 4 galbeni, fiind scutiți de această prevedere profesorii și institutorii, preoții, licențiații, liberii profesioniști și pensionarii cu o pensie anuală de minimum 2 000 lei. Puterea politică era astfel încredințată burgheziei mari și mijlocii și moșierimii, țărănimea și mica burghezie de la orașe fiind puse într-o mare inferioritate electorală față de clasele dominante, iar proletariatul de la orașe și sate, exclus de la dreptul de vot. Printr-un alt decret, presa reintra sub prevederile restrictive ale ordonanței domnești din 2/14 octombrie 1859.

Lovitura de stat de la 2 mai a avut urmări deosebit de profunde, atît pe plan intern, cît și pe plan extern. La 2/14 mai, moșierimea conservatoare a primit o puternică lovitură, care lărgea calea dezvoltării social-politice a burgheziei. Lovitura de stat a servit burgheziei pentru întărirea poziției ei, a slăbit moșierimea și a creat condiția politică pentru înfăptuirea reformei agrare. Deși adversar al lui Cuza, C. A. Rosetti mărturisea fericirea poporului pentru că lovitura de stat dăduse « în cap boierilor » [1]. Prin actul de la 2/14 mai se creau condiții pentru intensificarea ritmului de desăvîrșire a construcției pe toate planurile a statului național burghez și pentru înfăptuirea împroprietăririi. Legea electorală, supusă unui plebiscit al poporului, marca un progres important față de prevederile electorale reacționare și extrem de restrînse ale Convenției de la Paris. Dar, totodată, 2 mai 1864 a avut și o trăsătură negativă, prin faptul că n-a dat posibilitatea unei rezolvări democratice, largi a reformelor ce urmau; iar dacă legea electorală lărgea cu mult masa alegătorilor, prin sistemul ei de vot îngăduia puterii executive îndrumarea alegerilor în sensul care-i convenea. Baza strîmtă de pe care a executat domnitorul lovitura de stat a făcut ca acțiunea lui politică viitoare să nu fie suficient de puternică. Sprijinindu-se dintre fruntașii elementelor înaintate doar pe Kogălniceanu și pe Bolintineanu, el și-a căutat un punct de sprijin în unele grupări ale moșierimii liberale și chiar în unele grupări ale moșierimii conservatoare; de asemenea, el nu va folosi decît în slabă măsură ajutorul liberalilor democrați care susținuseră condiționat realizarea loviturii de stat.

Dacă actul de la 2/14 mai a avut pe plan intern și unele aspecte negative, pe plan extern el n-a avut decît trăsături pozitive. Lovitura de stat, rezolvarea în interior a unei situații încordate, a consolidat poziția de autonomie a țării, Poarta și puterile garante trebuind să accepte, ca și în 1859, faptul împlinit. De asemenea, ca urmare a loviturii de stat, puterile garante au recunoscut Principatelor Unite dreptul de a-și modifica singure statutul de organizare. De aceea, chiar un istoric burghez aprecia cu justețe că 2/14 mai a reprezentat un « eveniment capital pentru dezvoltarea autonomiei Principatelor » [2]. Alexandru Ioan Cuza a purtat totdeauna

---

[1] A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. II, p. 398.
[2] T. W. Riker, *op. cit.*, p. 563.

o politică externă deosebit de demnă. Pe drept cuvînt, R. Rosetti scria că el era « neadormit » în privinţa relaţiilor externe, iar Bolintineanu sublinia faptul că arăta totdeauna consulilor străini « o frunte ridicată » [1].

Actul de la 2/14 mai a fost înconjurat de primejdii atît din afară, cît şi dinăuntru. La graniţe, Austria habsburgică şi Rusia ţaristă aveau masate unităţi militare importante, ministrul de Externe al Angliei era dispus să accepte o ocupare a ţării de către turci, iar ministrul de Externe al Porţii cerea la 6/18 mai să se stăvilească « încălcările » prinţului Cuza. Totuşi, rivalitatea dintre puteri a făcut ca aceste măsuri şi declaraţii să nu aibă urmări practice, mai ales că întregul popor, susţinînd dreptul său de a-şi rezolva singur problemele, era gata de rezistenţă şi dornic de a dobîndi independenţa. De pildă, locuitorii din judeţul Prahova au trimis bani pentru cumpărarea unui tun şi în adresa însoţitoare declarau că ţinta lor era consolidarea « independenţei poporului » [2].

În privinţa primejdiilor dinăuntru, în afara uneltirilor pe lîngă Poartă ale lui Const. Suţu şi ale lui Panait Balş, lipsite de orice bază de masă, monstruoasa coaliţie din 1863, deşi ostilă loviturii de stat, era incapabilă de ripostă şi de acţiuni convergente. Conservatorii, unii îşi măcinau ura, fără să îndrăznească să adopte o atitudine făţişă de opoziţie, iar alţii, ca D. Ghica, plănuiau o umilitoare misiune de tînguire la Constantinopol, pe care An. Panu a avut demnitatea de a o refuza. Liberalii radicali erau dezarmaţi de programul înnoitor de la 2/14 mai şi de teama de a nu provoca o invazie a puterilor străine. Conservatorii erau preocupaţi în special de noua lege rurală, în timp ce pentru liberalii radicali esenţialul era crearea posibilităţii de a ajunge la guvern.

Plebiscitul s-a desfăşurat la datele stabilite. Cel din urmă comunicat asupra rezultatului votului declara 682 621 de voturi *da*, 1 307 voturi *nu* şi 70 220 de abţineri [3]. Poporul, dornic de schimbări şi bucuros de reprimarea majorităţii boiereşti a fostei Adunări, a susţinut măsurile de la 2/14 mai. Reformele, deşi nu depăşeau cadrul intereselor burgheziei şi în parte şi pe cele ale moşierimii, exprimau anumite tendinţe de progres social, care au făcut să fie privite cu simpatie de mase. La 21 mai/2 iunie, rezultatul plebiscitului a fost prezentat în mod solemn domnitorului.

Dată fiind situaţia internaţională a Principatelor Unite, o dată plebiscitul efectuat era necesar ca domnitorul să plece la Constantinopol pentru a consolida actul de la 2/14 mai. Un decret domnesc anunţa, la 24 mai/5 iunie, plecarea lui Alexandru Ioan Cuza la Constantinopol « pentru a dobîndi o nouă recunoaştere a autonomiei Romîniei ». Opoziţia liberal-radicală socotea vizita « o crimă de leznaţionalitate », ceea ce era o evidentă exagerare, dată fiind patriotica politică externă a domnitorului. Cuza s-a bucurat de o primire aleasă, a trecut prin poarta

---

[1] Radu Rosetti, *Amintiri din copilărie*, Bucureşti, 1925, p. 192; D. Bolintineanu, *op. cit.*, vol. I, p. 64.

[2] *Mon. Of.*, 1864, nr. 126 din 6/18 iunie, p. 575—577.

[3] *Ibidem*, 1864, nr. 110 din 16/28 mai, p. 507; nr. 113 din 20 mai/1 iunie, p. 519.

imperială, rezervată de obicei numai sultanului, şi însuşi Prokesch-Osten, ambasadorul Austriei, a fost silit să-i ofere o masă de gală. Deosebit de dîrz, Alexandru Ioan Cuza a obţinut recunoaşterea Statutului şi a legii electorale, cu foarte mici modificări. La 16/28 iunie s-a încheiat în această privinţă un protocol între Poartă

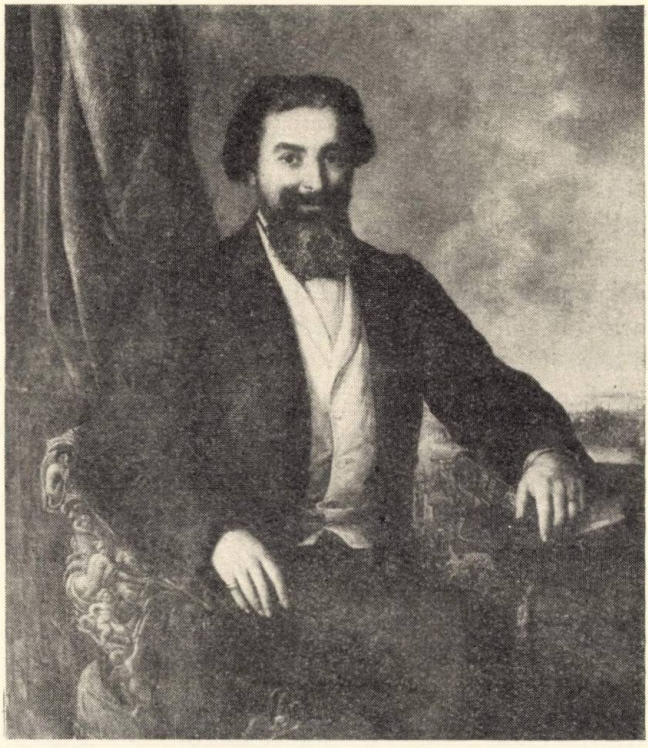

Fig. 58. — Costache Negri (1812—1876).

şi reprezentanţii puterilor garante. Peste cîteva săptămîni, la 8/20 iulie, *Monitorul* publica scrisoarea vizirială din 1/13 iulie, protocolul din 16/28 iunie şi « Actul adiţional la Convenţiunea din 7/19 august 1858 », noul nume al Statutului. Modificări mai importante în sens restrictiv nu se remarcau decît în privinţa viitorului regim electoral. Alegătorii direcţi pensionari trebuiau să aibă 3 000 lei pensie anuală; s-a fixat un cens de eligibilitate de 200 galbeni venit, — preoţii şi învăţătorii nebeneficiind de scutire; s-au creat colegii electorale separate pentru oraşe şi colegii pentru judeţe (unde votau cetăţenii din sate); senatorii numiţi trebuiau să aibă un venit anual de 800 galbeni. În schimb, domnitorul obţinea dreptul pentru ţară ca viitoarea legislaţie să fie apărată de intervenţii din afară. Vizita la Constantinopol, constituind prin rezultatele obţinute un mare succes, întărea, neîndoielnic, autonomia statului romîn.

Recunoaşterea actului de la 2/14 mai consolida situaţia domnitorului şi a guvernului. Atît protocolul de la 16/28 iunie, cît şi problemele complicate ale politicii internaţionale (chestiunea daneză, chestiunea polonă, chestiunea mexicană etc.) au ajutat la recunoaşterea de către Europa a noii stări de fapt din Principatele Unite. În interior, guvernul, stăpîn pe situaţie, nu a renunţat la politica de autoritate. În acest timp, liberalii radicali au încercat oarecare manevre de apropiere de guvern, punînd unele condiţii; *Romînul* cerea la 8/20 iunie împroprietărirea, impozite proporţionale cu venitul, înarmarea şi libertatea de exprimare şi întrunire. Dar, în aşteptarea hotărîrilor de la Constantinopol, noul regim împiedica, în cursul lunilor mai şi iunie, orice manifestare de opoziţie. Foile *Nichipercea* a lui Orăşanu şi *Aghiuţă* a lui Hasdeu erau suprimate la 22 mai/3 iunie şi 29 mai/10 iunie, iar *Romînul* primea trei avertismente, guvernul stînjenindu-i, totodată, difuzarea în ţară. După reîntoarcerea domnitorului, nefiind de acord cu această politică, Bolintineanu şi Orbescu demisionau din guvern, locul lor fiind luat de moderatul N. Creţulescu (19/31 iulie 1864).

În cursul lunii iulie, guvernul a avut mai multe iniţiative. La 2/14 iulie se numesc membrii Consiliului de stat, la 4/16 iulie se înfiinţa Universitatea din Bucureşti, la 11/23 iulie se decreta bugetul pe anul 1864, iar în a doua jumătate a lunii iulie se înaintau Consiliului de stat pentru studiu o serie de proiecte de legi privind adoptarea sistemului metric, exproprierea din cauze de utilitate publică, camerele de comerţ, casa de depuneri etc. Dar, totodată, regimul de autoritate se înăsprea. La 9/21 iulie a fost suprimat *Romînul*, Rosetti fiind astfel ruinat, iar la 23 iulie/4 august *Libertatea*, care-i luase locul. Deşi la 19/31 iulie se da un decret de amnistiere generală a delictelor politice, de acesta nu beneficiau decît reacţionarii Constantin Suţu şi Panait Balş. La 1/13 august au fost destituiţi profesorii Pană Buescu şi I. Fălcoianu, care manifestaseră contra regimului de la 2 mai. Alegerile municipale au dat loc la abuzuri. O situaţie gravă se punea în legătură cu bugetul, departamentele umflîndu-şi cheltuielile în voie, fără ca în prealabil să se fi organizat perceperea unor venituri corespunzătoare, ceea ce făcea pe cunoscutul economist Winterhalder să-şi exprime teama ca nu cumva în anii următori totalul dobînzilor pentru împrumuturi să ajungă să covîrşească veniturile [1].

Reforma agrară de la 14/26 august 1864

Actul de la 2/14 mai fiind acceptat de puteri şi refuzul majorităţii moşiereşti a Adunării de a vota împroprietărirea pe locurile aşa-zis legiuite [2] fiind motivarea principală a loviturii de stat, se cerea să se rezolve neîntîrziat problema agrară. Relaţiile feudale frînau dezvoltarea tehnicii, formarea muncitorilor salariaţi, acumularea de capitaluri, dezvoltarea pieţei, într-un cuvînt dezvoltarea noului mod de

[1] *Libertatea*, I (1864), nr. din 23 iulie, p. 34—35.
[2] Locurile la care ţăranii aveau dreptul în virtutea aşezămintelor agrare din 1851.

producție capitalist. Baza feudală trebuia înlăturată din agricultură, de care era legată majoritatea populației țării și unde relațiile clăcășești erau dominante. Secularizarea în decembrie 1863 a averilor mănăstirești, cînd statul a luat asupra lui domenii care acopereau circa un sfert din suprafața țării și pe care, în parte, burghezia va căuta să le acapareze, a constituit o puternică lovitură dată feudalismului. Totuși, faptul că acest pămînt nu a fost pus la dispoziția maselor țărănești a constituit o limitare a caracterului antifeudal al secularizării [1]. Păstrarea mai departe a relațiilor feudale în economia agrară și deci a regimului muncii clăcășești frîna posibilitățile de dezvoltare a țării.

Reforma agrară constituia o necesitate economică și era tot mai mult impusă de presiunea maselor țărănești. Comentînd reforma din 1861 din Rusia, Lenin a arătat — teză valabilă în esență și pentru Principate — că țarul, « primul moșier », își dăduse seama « că e mai bine să se înfăptuiască eliberarea de *sus* decît să aștepte să fie răsturnat de *jos* » [2]. Starea de continuă agitație a țărănimii se accentuase după lovitura de stat. Condițiile fiind create pentru reformă, țărănimea cerea claselor dominante realizarea ei, desființarea clăcii și împroprietărirea. Exprimînd concepția și îngrijorarea claselor exploatatoare, Radu Rosetti mărturisea că « prin legea rurală... Cuza a ferit țara de catastrofa unei cumplite răscoale țărănești » [3]. În multe locuri, țărănimea trecuse la acțiuni fățișe încă din primele luni ale anului 1864. La Romînești (jud. Dîmbovița), de pildă, țăranii s-au opus alungării unor consăteni; la Ionășești (jud. Tecuci) sătenii s-au împotrivit îndepărtării lor de pe moșie; la Vatra Mănăstirii Tismana (jud. Gorj) arendașul reclama cuprinderea terenurilor de muncă de către săteni, iar la Bresnița (jud. Mehedinți) țăranii refuzau să are; la Hotarul (jud. Ilfov) autoritățile recurgeau la execuții cu dorobanți pentru a constrînge pe săteni să îndeplinească « obligațiile » față de arendaș; arendașul de la Negulești (jud. Tecuci) reclama refuzul sătenilor de a-i lucra ș.a.m.d. Opunerea țăranilor tindea să se generalizeze în întreaga țară [4]. Era evident că întîrzierea unei soluționări a problemei agrare putea avea grave consecințe pentru clasele dominante.

De o parte se găsea țărănimea, care rîvnea pămîntul în întregime, dar în condițiile date era nevoită să accepte doar locurile zise legiuite. De partea cealaltă se găseau clasele exploatatoare. Situîndu-se pe poziția cea mai reacționară, moșierimea conservatoare se împotrivea cu înverșunare împroprietăririi, căutînd, totodată, să-și transforme proprietatea feudală în proprietate absolută, expropriind țărănimea de tot pămîntul, lucru dovedit de legiuirile din 1851, ca și de legea rurală nesancționată din 1860-1862. În 1864, creșterea presiunii țărănești silise, totuși, moșierimea conservatoare să accepte

[1] Doar o parte din acest pămînt a revenit mai tîrziu țărănimii prin legea rurală, care stabilea vînzarea către țărani a unor loturi din pămîntul statului.

[2] V. I. Lenin, « *Reforma țărănească* » *și revoluția țărănească-proletară*, în *Opere*, vol. 17, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 102.

[3] R. Rosetti, *op. cit.*, p. 200.

[4] Cf. *Documente privind relațiile agrare și lupta țărănimii. 1859—1864* (în mss.).

principiul împroprietăririi, limitînd însă cantitatea de pămînt la circa patru pogoane, ceea ce reprezenta mai puţin de jumătate din loturile legiuite şi nu satisfăcea nici măcar parţial revendicările ţăranilor. De altfel, începînd din 1863, se accentuaseră silinţele moşierimii pentru izgonirea clăcaşilor de pe moşii, tocmai în vederea « eliberării » pămînturilor în folosul moşierimii. Aşa, de exemplu, Gh. Ştirbei cerea îndepărtarea a 22 de ţărani de la Băileşti (jud. Dolj) pentru « liniştirea spiritelor », iar Barbu Belu izgonea nu mai puţin de 42 de săteni de pe moşiile Băjeşti şi Negreni (jud. Muscel); Elena Lahovari încerca şi ea izgonirea a 10 clăcaşi din Cornetu din Vale (jud. Ilfov); alţi 12 clăcaşi din Floreasca (jud. Ilfov), se plîng şi ei că se încerca alungarea lor, ca şi alţi 13 locuitori din Brezoaia (jud. Ilfov). Cererile de izgonire din partea moşierilor se înmulţiseră într-atîta în ajunul legii rurale, încît M. Kogălniceanu a fost nevoit să dea o circulară privind stăvilirea alungării « sub felurite pretexte » [1] a clăcaşilor.

Burghezia, îndeosebi păturile burgheziei legate de dezvoltarea industriei şi mai puţin cele legate de comerţ, cerea împroprietărirea pe loturile zise legiuite. Atitudinea liberalilor de diferite nuanţe, reprezentanţi ai acestei burghezii, era însă similară celei a liberalilor din Rusia, sintetizată de Lenin astfel: „Liberalii au vrut « să elibereze » Rusia « de sus », fără să desfiinţeze nici monarhia ţarului, nici proprietatea moşierilor asupra pămîntului, nici puterea lor, ci determinîndu-i numai să facă « concesii » spiritului vremii. Liberalii au fost şi sînt ideologii burgheziei care nu se poate împăca cu iobăgia, dar se teme de revoluţie, se teme de mişcarea maselor, capabilă să răstoarne monarhia şi să nimicească puterea moşierilor. De aceea liberalii se limitează la « lupta pentru reforme », la « lupta pentru drepturi », adică la împărţirea puterii între iobăgişti şi burghezie " [2].

În 1864, lupta pentru pămînt dintre ţărani şi clasele dominante a avut loc în condiţiile în care lupta « desfăşurată *înăuntrul* claselor dominante, în cea mai mare parte *în rîndurile moşierilor*..., avea la bază, *exclusiv*, proporţiile şi forma *concesiilor* » şi în care « liberalii, ca şi iobăgiştii, se situau pe poziţiile recunoaşterii proprietăţii şi puterii moşierilor, condamnînd cu indignare orice idei revoluţionare despre *desfiinţarea* acestei proprietăţi, despre *deplina răsturnare* a acestei puteri » [3]. Burghezia, care nu-şi putea împăca interesele cu menţinerea clăcii, voia reforma, dar se temea de revoluţie şi nu voia nimicirea moşierimii, ci doar o împărţire a puterii cu aceasta. Cuza şi Kogălniceanu au fost exponenţii cei mai înaintaţi ai partizanilor reformei prin împroprietărire pe loturile legiuite cu despăgubire, prin faptul că ei au luptat pentru grăbirea înfăptuirii ei, în timp ce liberalii radicali, prin şovăielile lor între alianţa politică cu partea din moşierimea conservatoare ostilă domnitorului şi dorinţa de a sprijini

---

[1] *Documente privind relaţiile agrare şi lupta ţărănimii. 1859—1864* (în mss).

[2] V. I. Lenin, « *Reforma ţărănească* » *şi revoluţia ţărănească-proletară*, în *Opere*, vol. 17, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1957, p. 103—104.

[3] *Ibidem*, p. 103.

Fig. 59. — Alexandru Ioan Cuza, litografie de Carol Popp de Szathmary.

reforma, n-au susținut nici constant și nici suficient de energic înfăptuirea ei și totodată, prin influența grupării moșierești liberale conduse de I. C. Brătianu, au căutat să-i limiteze eficiența.

După lovitura de stat de la 2/14 mai, reforma agrară a mai întîrziat timp de cîteva luni, pe de o parte pentru a se îngădui statornicirea noului regim pe plan intern (prin plebiscit) și internațional (prin recunoașterea puterii suzerane și a puterilor garante) și pe de altă parte pentru că existau încă șovăieli și unele divergențe, chiar în sînul alianței din jurul domnitorului, asupra modalității ei de înfăptuire. Acest lucru este dovedit, între altele, prin deosebirile existente între proiectul din martie și legea rurală din august 1864. Asupra domnitorului se exercitau presiuni ale moșierimii liberale în special prin Nicolae Crețulescu, intrat în guvern la 19/31 iulie. În timpul acesta, unii moșieri încercau să rezolve problema prin aparente concesii premergătoare reformei, într-un mod mai avantajos pentru ei și mai dezavantajos pentru țărani, adică prin acordarea « spontană » a unor loturi mai mici decît cele ce urmau să se dea prin legea rurală; era o nouă cale de deposedare a țărănimii.

La 2/14 iulie 1864, Consiliul de stat a primit sarcina de a elabora un proiect de lege rurală « care, doborînd claca și respectînd stăpînirea clăcașilor pe locurile ce ei astăzi le posedă în puterea legilor în ființă, să garanteze, totodată, și o despăgubire pe cît dreaptă și sigură proprietarilor de moșii ». Consiliul de stat a însărcinat o comisie din sînul său cu redactarea proiectului, care, amendat de guvern, a fost apoi adoptat la 12/24 august de Consiliu. Peste două zile, la 14/26 august, legea rurală era sancționată și promulgată.

Proclamația domnească anunța țărănimii: « Claca este desființată pentru de-a pururea și de astăzi voi sînteți proprietari liberi pe locurile supuse stăpînirii voastre » [1]; totodată, li se cerea însă țăranilor să uite ura împotriva moșierilor, înfrățindu-se cu aceștia. Apelul reflecta poziția moșierimii moderate și liberale, ca și a burgheziei, ale căror interese Cuza înțelegea să le apere. Decretul era în bună măsură proiectul dat în dezbaterea fostei Adunări cu cîteva luni mai înainte; totuși, ca urmare a criticilor și a unor intervenții ale moșierimii, i se aduseseră unele modificări defavorabile țăranilor.

Legea [2] care urma să intre în vigoare la 23 aprilie/5 mai 1865, elibera pe țărani de sarcinile feudale (claca, dijma, podvezile, zilele de meremet, slujbașii volnici în Moldova) și desființa monopolurile feudale înăuntrul satelor, hotărînd totodată plata unei despăgubiri către proprietari. Țăranii erau obligați să achite anual, timp de 15 ani, drept preț de răscumpărare a clăcii și a celorlalte sarcini feudale, între 51 de lei și 36 de parale și 133 de lei, în funcție de categoria în care se încadrau și de regiune. Legea stabilea și drepturile de despăgubire ce urmau să fie încasate de proprietari, prin intermediul unei case de despăgubiri, pentru sarcinile fiecărui sătean (între 592

[1] *Acte și legiuiri*, seria I, vol. II, București, 1907, p. 890.
[2] *Ibidem*, p. 892—903.

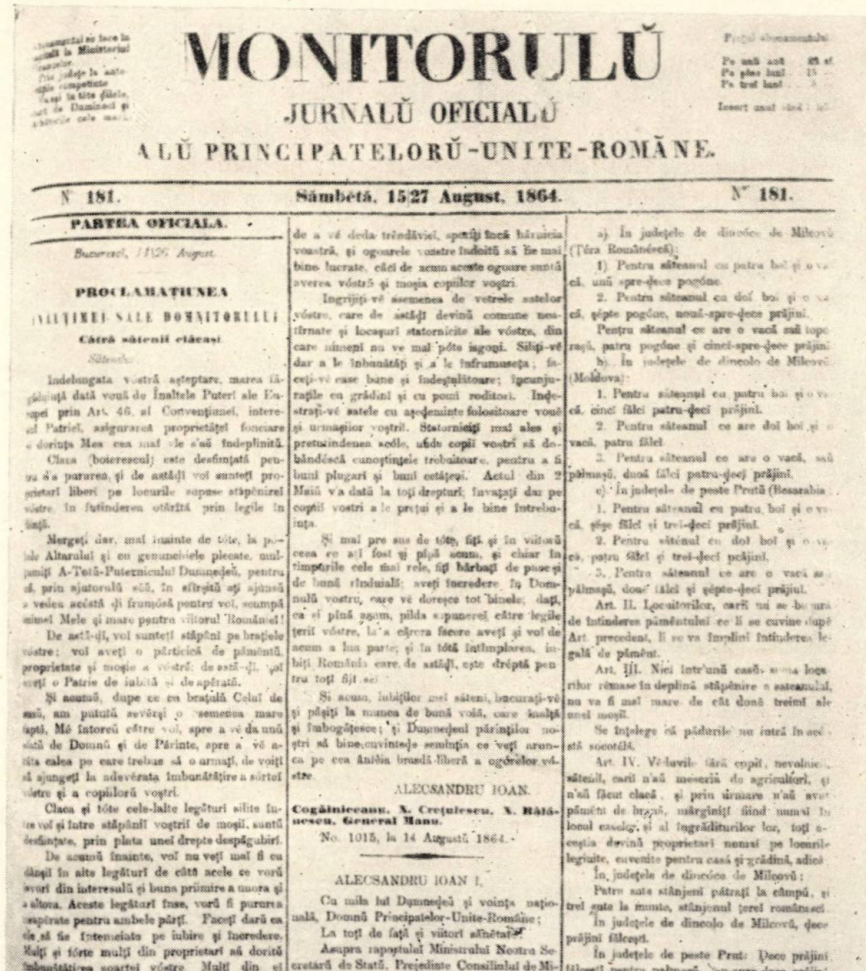

MONITORULŬ

JURNALŬ OFICIALŬ

ALŬ PRINCIPATELORŬ-UNITE-ROMÂNE.

N° 181. Sâmbetă, 15/27 August, 1864. N° 181.

PARTEA OFICIALA.

Bucuresci, 15/26 August.

PROCLAMAȚIUNEA

ALTEȚEI SALE DOMNITORULUI

Către sătenii clăcași

Sătenilor.

Îndelungata vostră aștieptare, marea făgăduință dată vouă de Înaltele Puteri ale Europei prin Art. 46. al Convențiunei, interesul Patriei, asigurarea proprietății fonciare e datoria Mea cea mai de s'ală îndeplinită.

Clasa (boieresculŭ) este desființată pentru s'a paurea, și de astăți voi sunteți proprietari liberi pe locurile supuse stăpânirei vóstre. In întinderea otărîtă prin legile în ființă.

Mergeți, dar, mai înainte de tóte, la pacele Altarului și cu genunchiele plecate, mulțumiți A-Totă-Puternicului Dumnedeŭ, pentru că, prin ajutorulŭ sĕŭ, în sfîrșită ați ajunsŭ a vedea această ți frumóșă pentru voi, scumpă nimel Mele și mare pentru viitorul Românieĭ!

De astă-ți, voi sunteți stăpânĭ pe brațiele vóstre: voi aveți o părticică de pământă, proprietate și moșie a vóstră, de astă-ți, voi veți o Patrie de iubită și de apărată.

Și acumŭ, după ce eu brațiulă Celuĭ de sus, am putută sevîrși o asemenea mare lucru, Mă întorcu către voi, spre a vĕ da unŭ sfătŭ de Domnŭ și de Părinte, spre a vĕ arăta calea pe care trebue să o urmați, de voiți să ajungeți la adevărata îmbunătățire a sórtei vóstre și a copiilorŭ voștri.

Clasa și tóte cele-lalte legături silite între voi și între stăpânii voștrii de moșii, suntŭ desființate, prin plata unei drepte despăgubiri.

De acumŭ înainte, voi nu veți mai fi cu dinșii în alte legături de cât acele ce vorŭ avea din interesulŭ și buna priimire a unora și a altora. Aceste legături fiuse, vorŭ fi pururea respirate pentru ambele părți. Facețĭ darŭ ca ele să fie întemeiate pe iubire și înțelegere. Mulți și forte mulți din proprietarĭ aŭ dorită îmbunătățirea soartei vóstre. Mulți din ei aŭ lucrată cu tótă inima ca să ajungeți la starea frumóșă ți, pe care voi astăți o aveți. Părinții voștrii și voi ați vĕzută de la mulți stăpânĭ de moșii ajutorŭ la necazŭ și trebuințele vóstre. Uitați dar ți-le grele prin care ați trecută; uitați tóte și tótă vrabia; ști surdă la glasulŭ acelora carii vĕ vor întărîta în contra stăpânilorŭ de moșii, și în legăturile de bună voie ce veți mai avea de aci în colo cu proprietarii, nu veți lua ei de cât pe vechiĭ voștrii sprijinitorĭ și pe viitorii voștri amici și buni vecini. Aĭ nu sunteți toți ți ai aceleași țerĭ? Aĭ pământul Românieĭ nu este mama care vĕ hrănește pe toți?

Stăpânĭ liberi pe brațiele și pe oganele vóstre, nu uitați mai înainte de toate că sunteți plugarĭ, că sunteți muncitorĭ de pământă. Nu părăsiți această frumóșă meserie, care face bogăția țerei, și dovediți și la România ca pretutindenea, că munca liberă produce forte de cât munca silită. Departe de a vĕ deda trîndăviei, spuneți încă hărnicia vóstră, ți ogoarele vóstre îndoită să fie mai bine lucrate, căci de acumŭ aceste ogoare suntă averea vóstră și moșia copiilorŭ voștri.

Ingrijiți-vĕ asemenea de vetrele satelor vóstre, care de astăți devinŭ comune nestrămutate și locașurĭ statornicite ale vóstre, din care nimeni nu vĕ mai póte izgoni. Silițĭ-vĕ dar a le înbunătăți și a le înfrumuseța; faceți-vĕ case bune și îndestulătóre; înconjurați-le cu grădini și cu pomi roditorĭ. Înțesuțĭ-vĕ satele cu așezăminte folositóre vouă și urmașilorŭ voștri. Stătorniciți mai ales ți pretutindenea școle, unde copiiĭ voștri să dobândéscă cunoștințele trebuitóre, pentru a fi buni plugarĭ și buni cetățeni. Acestŭ din 2 Maiŭ vă dată la toți drepturi: învățați dar pe copiiĭ voștri a le prețui și a le bine întrebuința.

Și mai pre sus de tóte, fiți și în viitorŭ ceea ce aŭ fostŭ ți până acumŭ, și chiar în timpurile cele mai rele, fiți bărbați de pace și de bunăĭ rînduialĭ; aveți încredere în Domnulŭ vostru, care vĕ dorește tot binele; dați, ca ei până acumŭ, pilda supuneriĭ către legile țerii vóstre, la a cărora facere aveți și voi de acumŭ a lua parte; și în tótă întîmplarea, înșiși Românii care de astăți, este drépte pentru toți fiți sĕi.

Și acumŭ, iubiților mei sătenĭ, încurați-vĕ și păziți la mâna de bună voiă, care înalță și înbogățește; și Dumnedeŭ părinților noștri să binecuvinteze semînța ce veți arunca pe cea întîiă brazdă liberă a ogórelor vóstre.

ALECSANDRU IOAN.

Cogălniceanu. N. Crețulescu. N. Rătăsescu. General Manu.

No. 1015, la 14 Augustŭ 1864.

ALECSANDRU IOAN I,

Cu mila lui Dumnedeŭ și voința națională, Domnŭ Principatelor-Unite-Române;

La toți de față și viitori sănătate!

Asupra rapoztului Ministrului Nostru Secretarĭ de Stată, Președinte Consiliului de Ministri, sub No. 1042, de la 14 August curentŭ;

Vĕzînd jurnalul Consiliului Nostru de Ministri, încheiat în ședința de la 14 August;

Având și opiniunea Consiliului Nostru de Stată;

În puterea Statutului din 2/14 Iulie trecut;

Am sancționată și sancționămŭ, promulgată și promulgămŭ:

Pentru regularea proprietății rurale.

CAPŬ I.

Pentru dreptul de proprietate al sătenilorŭ clăcași, și pentru rescumpărarea sarcinilorŭ ce apasă stăpânul moșiei.

Art. I. Sătenii clăcași (poștași) suntŭ și rĕmînŭ deplinŭ proprietarĭ pe locurile supuse posesiunei (stăpânirei) lor, în întinderea ce se otărăsce prin legile în ființă.

Această întindere (pentru locul cu casă sătenéscă în vatra satului, pentru casă și grădiniță) este:

a) În județele de dincolo de Milcovŭ (Țéra Românéscă):

1) Pentru sătenul cu patru boĭ și o vacă, unŭ spre-dece pogóne.

2. Pentru sătenul cu doĭ boĭ și o vacă, șépte pogóne, nouă-spre-dece prăjini.

Pentru sătenul ce are o vacă sau topor, patru pogóne și cinci-spre-dece prăjini.

b) În județele de dincolo de Milcovŭ (Moldova):

1. Pentru sătenul cu patru boĭ și o vacă, cinci fălci patru-deci prăjini.

2. Pentru sătenul ce are doĭ boĭ și o vacă, patru fălci.

3. Pentru sătenul ce are o vacă, sau pălmașŭ, două fălci patru-deci prăjini.

c) În județele de peste Prută (Basarabia):

1. Pentru sătenul cu patru boĭ și o vacă, șépte fălci și trei-deci prăjini.

2. Pentru sătenul cu doĭ boĭ și o vacă, patru fălci și trei-deci prăjini.

3. Pentru sătenul ce are o vacă sau pălmașŭ, două fălci și șépte-deci prăjini.

Art. II. Locuitorilor, carii nu se bucură de întinderea pământului ce li se cuvine după Art. precedent, li se va împlini întinderea legală de pământ.

Art. III. Nici într'unŭ casŭ nu se va lăsa locurilor rĕmase în deplină stăpânire a sătenimi, nu va fi mai mare de cât două treimi ale unei moșii.

Se înțelege că pădurile nu intră în această socotélă.

Art. IV. Vĕduvile țărani copii, nevalnicii, sătenii, carii n'aŭ meseriă de agriculturi, și n'aŭ făcut clacă, și prin urmare n'aŭ avut pământ de hrană, mărginiți fiind numaĭ în locul casei, și al îngrăditurilor lor, toți aceștia devinŭ proprietarĭ numaĭ pe locurile legiuite, cuvenite pentru casă și grădină, adică

În județele de dincolo de Milcovŭ:

Patru sute stânjeni păzrați la câmpŭ, și trei sute la munte, stânjenul țerei românești.

În județele de dincolo de Milcovŭ, deci prăjini fălceți.

În județele de peste Prutŭ: Deci prăjini fălcești pentru pălmașŭ, șes-spre-deci prăjini pentru locuitorul cu doĭ boĭ, doué-spre-deci prăjini pentru locuitorul cu patru boĭ.

Nevĕrsuților unui sătean li se va da acelașŭ pământ ce a avut și părintele lor la epoca morții sale, dacă vĕduva va cĕri a plăti despăgubirea cuprinsă în acestă decretŭ.

Art. V. Nu vor avea dreptŭ a cere pământul ce se dă sătenilor clăcași, după Art. I al acestui decretŭ, locuitorii vorŭ cărora-s'a, carii, prin învoeli speciale cu proprietarul moșiei, nu aveaŭ de cât casă și grădină în sat, fără a fi clăcași, și prin urmare, nu avea dreptul de a prinsi locuri de hrană și cele-lalte. Asemenea locuitorii aŭ fostŭ facultatea de a prinsi pământ pe moșiile Statului.

Art. VI. Vor avea înpămîntenire:

a) Sătenii clăcași, din două treimi ale moșiei, nu li se póte împlini otărîrea locurilor legiuite.

b) Sporiții (lăncurăși) ce nu vor avea locuri în cuprinderea legiuită în ființă.

Fig. 60. — Proclamația lui Alexandru Ioan Cuza către sătenii clăcași și prima parte a legii rurale (14/26 august 1864).

de lei şi 2 parale şi 1 521 de lei şi 10 parale), dîndu-li-se şi o dobîndă anuală de 10%. Sătenii erau astfel supuşi la plata unei despăgubiri enorme, pe care trebuiau s-o achite către stat o dată cu obligaţiile fiscale. Comentînd mai tîrziu starea ţărănimii după reformă, Ion Ghica scria că ea era « vrednică de jale » şi că « totalul dărilor unui fost clăcaş... se suie la ceva mai mult de 32% din venitul anual » [1]. Suma despăgubirii depăşea cu mult preţul pămîntului din acea vreme. Faţă de proiectul de lege rurală din martie 1864, dobînda era dublată prin legea din august 1864, menţinîndu-se însă termenul de 15 ani pentru stingerea datoriei.

Plata despăgubirii va apăsa din greu ţărănimea. « Despăgubirile » pe care ţărănimea romînă a trebuit să le plătească au fost uriaşe şi au avut un rol însemnat în procesul de ruinare ulterioară a maselor ţărăneşti. Economistul N. Suţu aprecia că în urma reformei din 1864 — despăgubirile trebuind să fie achitate o dată cu impozitele — ţăranii au fost apăsaţi din punct de vedere fiscal de şase ori mai mult decît pînă atunci. O parte din despăgubirile şi dobînzile plătite de ţărani au jucat un rol însemnat în procesul acumulării primitive a sumelor de capital. O altă parte din aceşti bani însă moşierimea a cheltuit-o neproductiv, parazitar, mai ales în străinătate.

Legea rurală hotăra *împroprietărirea pe pămînturile legiuite*, deci în cantităţi diferite pentru Ţara Romînească, Moldova şi judeţele Cahul, Bolgrad şi Ismail, stabilind cuantumul pămîntului alocat ţăranilor după numărul vitelor fiecărui sătean. Astfel — în afara vetrei satului, care devenea proprietatea comunelor rurale — se dădeau sătenilor toporaşi sau pălmaşi, lipsiţi de vite de tracţiune: patru pogoane şi 15 prăjini (20 578,01 m²) în Ţara Romînească, două fălci şi 14 prăjini (29 018,64 m²) în Moldova şi două fălci şi 70 de prăjini în judeţele Cahul, Bolgrad şi Ismail (30 517,20 m²); sătenilor mijlocaşi cu doi boi şi o vacă: şapte pogoane şi 19 prăjini (35 754,94 m²) în Ţara Romînească, patru fălci (57 288 m²) în Moldova şi patru fălci şi 13 prăjini (57 635,88 m²) în judeţele Cahul, Bolgrad şi Ismail; iar sătenilor fruntaşi cu patru boi şi o vacă: 11 pogoane (55 129,69 m²) în Ţara Romînească, cinci fălci şi 40 de prăjini (72 680,40 m²) în Moldova şi şase fălci şi 30 de prăjini (86 734,80 m²) în judeţele Cahul, Bolgrad şi Ismail. Se prevedea ca pămîntul expropriat să nu depăşească două treimi din întinderea moşiilor şi se menţiona că pădurile nu intrau în această socoteală. Văduvelor, nevolnicilor şi sătenilor neclăcaşi nu li se da decît loc de casă şi grădină, iar însurăţeilor li se dădea « facultatea » de a se strămuta pe moşiile statului. Moşnenii şi răzeşii fără pămînt sau cu pămînt prea puţin nu erau împroprietăriţi. Timp de 30 de ani se interzicea vînzarea loturilor de pămînt « decît către comună sau către vreun alt sătean ». Pădurile rămîneau în proprietatea moşierilor, dreptul de folosinţă nefiind menţinut ţăranilor decît 15 ani. Totodată, stabilindu-se prin lege dreptul de comasare a loturilor risipite, moşierimea căpăta posibilitatea de a-şi păstra terenurile cele mai fertile. Legea mai prevedea vînzarea pămînturilor statului către săteni

[1] Ion Ghica, *Convorbiri economice*, în *Scrieri*, vol. I, ed. Petre V. Haneş, 1914, p. 264.

la prețul de cinci galbeni pogonul — maximum 12 pogoane de fiecare familie —, plătiți în 15 ani, și dreptul statului de a vinde, timp de trei ani după aplicarea legii, loturi de pămînt între 100 și 150 pogoane, în vederea despăgubirii proprietarilor expropriați.

Prin legea rurală, — care n-a fost aplicată niciodată în mod complet — au fost împroprietăriți 408 119 țărani, iar alți 59 721 au primit numai locuri de casă și grădină. În total au fost împroprietăriți cu 1 766 258,2 ha un număr de 467 840 de familii de țărani. Cele 1 766 258,2 ha nu au fost însă toate luate din moșiile particulare, ci numai 1 194 281,7 ha, restul de 571 976,5 ha fiind date din domeniile statului. Reforma nu a dat țăranilor « eliberați » decît 25—33% din pămîntul de care ei se folosiseră la începutul secolului al XIX-lea. Din suprafața moșiilor particulare, sătenii n-au primit decît o suprafață infimă de 15%, iar restul de 85% a rămas în mîinile moșierilor. Numeroase gospodării țărănești au rămas fără pămînt. 108 063 de familii (48 342 însurăței etc. plus 59 721 văduve fără copii, săteni care n-au fost agricultori ș.a.) n-au obținut decît locul de casă și alte 134 132 de familii au primit doar loturi mici de 2—3 ha, cu totul insuficiente pentru a le asigura existența. Dreptul însurățeilor de a primi pămînt n-a fost ținut în seamă, iar prin circulări date înainte de aplicarea legii, numărul celor ce nu beneficiau de prevederile ei a fost sporit. Prin prevederile sale, legiuirea din 1864 a provocat o masivă deposedare a țărănimii în favoarea moșierimii, consacrînd din punct de vedere juridic deposedările întregii perioade regulamentare. Împroprietărirea în funcție de numărul vitelor, păstrarea unei foarte mari părți din moșie pentru moșier, necuprinderea pădurilor în socotirea suprafeței pămîntului moșiilor, exceptarea de la împroprietărire cu pămînt de muncă a zeci și zeci de mii de țărani erau tot atîtea stipulații ale legiuirii care au contribuit, în ansamblu, la deposedarea țărănimii. La aceasta s-a mai adăugat și înșelarea sătenilor la măsurători cu prilejul aplicării legii. « Rezultatul, dar, definitiv al aplicării legii rurale din punctul de vedere al împărțirii pămîntului sau al întrebuințării lui economice — scria Ion Ionescu de la Brad analizînd aplicarea reformei în jud. Dorohoi — se poate enunța în trei cuvinte: îngustare în locurile de hrană, sporire în locurile de case și grădini și micșorare simțitoare (17 552 de fălci) în suma totală a pămîntului ce aveau țăranii încă la 1859 » [1]. Din pămînturile stăpînite de țărani de-a lungul veacurilor au fost tăiate fîșii întinse. Cu alte cuvinte, așa cum arată Lenin despre reforma din 1861, teză valabilă și pentru reforma din 1864 din Principate, « reforma agrară, tăind din pămîntul țăranilor, i-a jefuit pur și simplu... în favoarea moșierilor. . .»[2].

Prin modul de aplicare a legiuirii rurale, prevederile ei referitoare la împroprietărire au fost și mai mult restrînse și limitate. Aplicarea împroprietăririi

[1] Ion Ionescu [de la Brad], *Agricultura romînă din județul Dorohoi*, București, 1866, p. 17.
[2] V. I. Lenin, *Ce sînt « prietenii poporului » și cum luptă ei împotriva social-democraților ?* în *Opere complete*, vol. 1, Ed. politică, București, 1960, p. 290.

s-a lovit de greutăți datorite moșierilor, care au căutat să saboteze activitatea comisiilor de repartiție și delimitare a pămînturilor [1] și să dea reformei un caracter mai restrîns încă decît cel prevăzut. Un rol pozitiv în stăvilirea acestor acțiuni nefaste l-a avut M. Kogălniceanu, care, printr-o serie de circulări, a luat atitudine împotriva interpretărilor tendențioase ale legii rurale. El a cerut, de exemplu, respectarea drepturilor la împroprietărire ale argaților, ale pădurarilor sau ale celor care efectuaseră în parte claca [2]. Cu tot sabotajul moșierilor, aplicarea legiuirii s-a încheiat, în linii mari, în primăvara anului 1865. Dar aplicarea reformei s-a făcut în avantajul claselor posedante. Lăsînd deoparte micimea loturilor, țăranii au căpătat terenurile cele mai rele și mai îndepărtate. Ion Ionescu de la Brad arăta că, de pildă, în jud. Mehedinți « mai pretutindene clăcașii au fost strămutați din pămînturile lor și la puține moșii li s-au dat pămînturi de aceeași calitate cu aceea ce li s-au luat. În genere, s-au luat pămînturile cele bune și s-au dat altele rele » [3]. De asemenea, cu ocazia aplicării legii rurale, țăranii au fost trecuți deseori în categorii inferioare celor în care se găseau, inginerii topografi părtineau pe moșieri, sătenilor li s-au dat de multe ori pămînturi în litigiu care apoi li s-au luat etc. La aceasta se adăuga faptul că loturile date țărănimii erau cu mult inferioare necesităților ei reale; țărănimea rămînea înrobită mai departe, la discreția moșierilor și arendașilor, pentru prisoasele de care nu se putea dispensa și era silită să renunțe la parte din vite.

Reforma agrară din 1864 a însemnat „o « curățire » moșierească « a pămînturilor » pentru capitalism" [4]. Dar reforma agrară nu a desființat marea proprietate moșierească. Moșierimea împreună cu statul a continuat să dețină majoritatea covîrșitoare a pămînturilor arabile și a pășunilor. După reformă, proprietatea țărănească (adică a foștilor clăcași și a moșnenilor și răzeșilor) reprezenta aproximativ 30% din suprafața țării, iar proprietatea moșierească și a statului aproximativ 70%. Ca urmare, și după reformă, principala contradicție la sate a rămas aceea dintre țărănime și moșierime.

Reforma agrară a constituit însă o verigă importantă în consolidarea orînduirii capitaliste, după ea capitalismul dezvoltîndu-se într-un ritm mai viu. În urma reformei, a cărei esență era burgheză, servituțile feudale ale proprietății moșierești au dispărut, prevederile burgheze ale Codului Civil înlocuind prevederile feudale ale legiuirilor din 1851; totodată, producția de mărfuri a căpătat o tot mai mare extindere. De asemenea, prin deposedarea totală sau într-o măsură însemnată a unei mari părți a foștilor clăcași de principalul lor mijloc de producție — pămîntul —, în condițiile abolirii dependenței și a servituților feudale ale țăranilor clăcași, reforma agrară

---

[1] *Acte și legiuiri*, seria I, vol. II, p. 911, 943—944.

[2] *Ibidem*, p. 918—921.

[3] Ion Ionescu [de la Brad], *Agricultura romînă din județul Mehedinți*, București, 1868, p. 166.

[4] V. I. Lenin, *Programul agrar al social-democrației în prima revoluție rusă din 1905—1907*, în *Opere*, vol. 13, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 269.

Fig. 61. — Aspecte ale vieții rurale în preajma reformei agrare din 1864, litografie de D. A. Papazoglu din 1864.

din 1864 a creat o masă de oameni care mai devreme sau mai tîrziu au fost nevoiți să-și vîndă forța de muncă pentru a-și asigura existența. Această situație nu putea, bineînțeles, să nu influențeze activ în direcția dezvoltării capitalismului și implicit asupra procesului formării clasei muncitorilor salariați-proletari. De asemenea, reforma a creat premisele lărgirii pieței interne (pe baza necesității celor care își vindeau forța de muncă de a-și cumpăra mijloace de subzistență, iar a celor care îi foloseau de a cumpăra atît mijloace de subzistență cît și, mai ales, mijloace de producție). Datorită apariției unui număr tot mai mare de brațe de muncă libere, a sporirii acumulărilor bănești de pe urma « despăgubirilor » și a lărgirii pieței interne, industria capitalistă a avut după 1864 condiții de dezvoltare mai prielnice decît înainte.

Întrucît prin reformă moșierimea nu era desființată ca clasă, ci menținută și deținea împreună cu statul circa 70% din pămîntul țării, dezvoltarea capitalismului în agricultură se va produce nu pe cale revoluționară, ci pe o cale greoaie și foarte dureroasă pentru țărani, așa-numita cale prusacă, în cadrul căreia formele capitaliste de exploatare se vor împleti cu puternice rămășițe ale formelor feudale de exploatare. Neavînd pămînt suficient pentru a-și asigura traiul — în medie lotul acordat prin reformă unui țăran fiind de 3,77 ha —, o mare parte a țărănimii va fi nevoită ca, începînd cu anii imediat următori reformei, să muncească pe pămînturile moșierești în condițiile dijmei, rușfeturilor etc., adică în condițiile unor rămășițe ale relațiilor feudale. Cu toate acestea, în gospodăria moșierească se va accentua după 1864 dezvoltarea formelor de producție capitaliste; folosirea muncii salariate se va extinde continuu în dauna muncii în dijmă. Totodată, în însuși sînul țărănimii contactul tot mai strîns cu piața va adînci diferențierea ei de clasă, descompunerea ei în grupuri social-economice distincte. De altfel, prin atribuirea unor loturi diferite ca mărime în funcție de numărul de vite deținute de foștii clăcași, reforma agrară a contribuit ea însăși, într-o anumită măsură, la diferențierea țărănimii.

Existența după reforma din 1864 a unor puternice rămășițe feudale va constitui o piedică însemnată în calea viitoarei dezvoltări economice și sociale a țării. De asemenea, înțelegerea dintre burghezie și moșierime a avut consecințe pe plan politic, moșierimea reușind în această privință să-și păstreze un loc important. Totodată, alianța dintre cele două clase posedante, la baza căreia stătea păstrarea marii proprietăți funciare, a dus la înăbușirea luptei poporului și la frînarea dezvoltării economice a țării.

Istoriografia burgheză n-a reliefat temeiurile adînci ale reformei agrare din 1864. Ea n-a prezentat decît incidental sau chiar a estompat lupta maselor țărănești pentru pămînt și libertate, precum și faptul că clasele dominante au fost constrînse să înfăptuiască reforma, fie și într-un mod trunchiat, pentru a încerca să stăvilească adîncile nemulțumiri și spiritul de luptă al clasei țărănești. A. D. Xenopol socotea că reforma nu era rezultatul luptei țărănimii și al temerii claselor dominante, ci el o prezenta ca un dar făcut țăranilor de Alexandru

Ioan Cuza şi M. Kogălniceanu, înfăţişaţi ca nişte filantropi [1]; iar N. Iorga nega lupta ţărănimii, scriind că « nu era necesar să li se recomande sătenilor buna rînduială », ei avînd « instinctul păstrării ei » [2]. Lucrările de istorie scrise în vremea regimului burghezo-moşieresc n-au subliniat importanţa excepţională pe care a avut-o reforma agrară din 1864 în procesul de constituire a Romîniei moderne; la acest lucru a contribuit şi C. Dobrogeanu-Gherea, care, neînţelegînd însemnătatea reformei din 1864, a ajuns la concepţii greşite privind evoluţia social-economică a ţării noastre.

Cu tot caracterul ei mărginit, prin faptul că a pus capăt dominaţiei relaţiilor feudale şi a deschis drumul dominaţiei relaţiilor capitaliste în agricultură, reforma agrară din 1864 rămîne unul dintre cele mai de seamă evenimente din istoria Romîniei moderne. De aici înainte societatea romînească s-a dezvoltat într-un ritm mai viu, contradicţia principală fiind aceea dintre proletariat şi burghezie.

Ultimii ani de domnie ai lui Alexandru Ioan Cuza

În vara anului 1864, decretarea legii rurale a stîrnit bucurie în rîndul maselor ţărăneşti, care nu-şi dădeau încă seama de insuficienţele legii. Aceasta a fost întîmpinată cu satisfacţie şi de burghezie. Deşi prin legiuirea din 1864 se jefuia o bună parte din pămîntul folosit pînă atunci de ţărani, precum şi dreptul anterior Regulamentului organic la folosirea întregului pămînt boieresc, reforma a fost întîmpinată cu satisfacţie de o parte din ţărani mai ales datorită prevederilor relative la abolirea clăcii şi a altor obligaţii feudale, pentru sfărîmarea legală a legăturilor de dependenţă a clăcaşului faţă de marele proprietar. La Ruginoasa, la 9/21 septembrie, ţăranii vor spune domnitorului că le rupsese « zapisul sclaviei », iar M. Kogălniceanu s-a bucurat de o primire triumfală în Oltenia, unde a făcut o călătorie între 16/28 august şi 28 august/9 septembrie. Opoziţia era neputincioasă. Ea nici nu mai încerca o rezistenţă, moşierii conservatori fiind loviţi în baza electorală a puterii lor, iar liberalii radicali fiind făcuţi neputincioşi prin decretarea legii rurale. Un rezultat al acestei noi situaţii a fost faptul că «misiunea» lui Anastase Panu şi a lui Eugeniu Carada în Apus a trebuit să se încheie în toamna anului 1864, fără a repurta vreun rezultat politic pozitiv pentru opoziţie.

După decretarea legii rurale, domnitorul a fost însă înconjurat din ce în ce de un grup de oameni de încredere — între care se deosebeau, în special, N. Creţulescu, Librecht, directorul telegrafului, Docan, vărul domnitorului, şi N. Pisoschi — care se străduiau să-l îndepărteze pe Kogălniceanu şi-l îndemnau la menţinerea regimului domniei personale. Supraveghiat de Librecht, favoritul domnitorului, şi urmărit de animozitatea lui N. Creţulescu, care voia să preia el conducerea guvernului, Kogălniceanu a reuşit totuşi să se menţină încă o

[1] A. D. Xenopol, *Istoria romînilor din Dacia traiană*, ed. a III-a, vol. XIV, Bucureşti (f.a.), p. 94.
[2] N. Iorga, *Istoria romînilor*, vol. IX, Bucureşti, 1938, p. 383.

jumătate de an. El era preocupat în aceste luni de a pregăti realizarea practică a împroprietăririi, asigurînd măsurarea loturilor țăranilor; dar, totodată, de pe poziția intereselor de clasă ale moșierimii liberale, pe care voia s-o apere, el dojenea pe prefectul de Dîmbovița cînd acesta critica pe proprietari, arătîndu-i că și proclamația domnească ceruse sătenilor « pace și înfrățire cu foștii lor stăpîni » [1]. Deosebit de activ în această perioadă, de altfel ca și Crețulescu, Kogălniceanu a pus în aplicare prin decrete o serie de legiuiri trecute prin Consiliul de stat privind reorganizarea Curții de Casație, dreptul pentru străini de a achiziționa proprietăți imobile, constrîngerea corporală pentru neplata de datorii, repunerea în vigoare a taxelor de export, introducerea sistemului metric (ce urma să se aplice începînd de la 1/13 ianuarie 1866), camerele de comerț, înființarea Școlii de Poduri și Șosele, exproprierea pentru cauze de utilitate publică etc. În ansamblu, toate aceste decrete contribuiau la procesul de desăvîrșire a statului modern romîn. De o mare însemnătate a fost decretarea Codului Civil, promulgat la 4/16 decembrie 1864, dar intrat în vigoare peste un an, care fusese întocmit de o comisie de juriști folosindu-se drept model Codul Napoleon, Codul civil italian și unele norme juridice autohtone. Prin această legiuire, proprietatea privată burgheză a fost consolidată, se ocrotea și încuraja producția capitalistă și proprietatea burgheză, creîndu-se posibilități mai largi dezvoltării relațiilor capitaliste. Acest cod era o legiuire tipic burgheză, destinată să consolideze poziția economică și socială a posedanților. Prin Codul Civil erau consacrate exploatarea muncii și inferioritatea « legală » a muncitorilor.

În decembrie 1864 s-au deschis Corpul ponderator și Adunarea electivă. Corpul ponderator, al cărui președinte de drept era mitropolitul primat, era compus din senatori numiți de domn dintre membrii consiliilor județene și din senatori numiți direct de domnitor. Se mai întîlneau și unele personalități politice, între alții miniștrii M. Kogălniceanu, L. Steege, Savel Manu, N. Crețulescu și N. Rosetti-Bălănescu, dar și foști mari boieri din rîndul boierimii separatiste, acum raliată în jurul domnitorului (Costin, Ștefan și A. Șt. Catargiu, generalul Th. Balș, Ioan Lenș, colonelul Ioan Solomon etc.). Vicepreședinte a fost numit generalul I. Em. Florescu. Noua Adunare electivă avea în schimb o structură cu totul deosebită, precumpănind elementele din rîndurile micii moșierimi și ale burgheziei sătești. Abia se mai întîlneau cîțiva dintre foștii deputați (Chr. Tell, A. Em. Florescu, Sc. Voinescu, N. Lahovari, Gr. Cuza, A. Teriachiu). Erau mai mulți mici funcționari sau aspiranți la funcțiuni, unii intelectuali mai puțin însemnați și chiar și un număr de țărani, între care mai mulți foști deputați din Adunările ad-hoc (Gh. Lupescu, Simion Stanciu, Ioan Roibu). Mai apoi, la alegerile parțiale din primăvara anului 1865, a pătruns în Adunare un grup de tineri intelectuali (C. Boerescu, dr. N. Turnescu, A. Vericeanu, C. Racoviță), ca și cîteva din vechile figuri politice de mai

[1] *Mon. Of.*, 1864, nr. 202 din 10/22 septembrie, p. 906.

mică importanță (I. Băbeanu sau G. Lehliu). Spre deosebire de Corpul ponderator, compoziția socială a noii Adunări arăta marele rol ce-l avuseseră evenimentele de la 2/14 mai în lărgirea drepturilor politice.

Corpurile legiuitoare și-au început activitatea la 6/18 decembrie, ascultînd lectura mesajului domnesc, în care, după justificarea evenimentelor petrecute în lunile precedente, li se cerea sprijinul pentru desăvîrșirea operei de reorganizare, ca și pentru redobîndirea unui echilibru financiar. Dezbaterile Senatului erau liniștite, singur I. I. Filipescu situîndu-se în opoziție, în timp ce C. Hurmuzaki, ales al doilea vicepreședinte, prefera să demisioneze telegrafic. Oarecare animație nu s-a remarcat decît cînd s-a discutat legea pentru numirea mitropoliților și episcopilor, împotriva căreia au votat șapte senatori, și apoi în luna martie 1865, cînd o lege a fost promulgată înainte de a trece prin dezbaterea Corpului ponderator. La 20 martie/1 aprilie 1865 acesta își încheia sesiunea ordinară.

În Adunarea electivă atmosfera era în general calmă. Discuțiile erau scurte, operațiile de validare fiind, de asemenea, îndeplinite în mod grăbit. Procesele-verbale se redactau succint, făcînd pe Tell să ceară ca « măcar pe scurt » să se menționeze opiniile deputaților. La 16/28 decembrie, A. Em. Florescu a fost numit președintele Adunării în locul lui C. Negri, care refuzase să-și părăsească postul de la Constantinopol. Discutarea și votarea bugetului într-o singură ședință, cu toate protestele lui Chr. Tell și ale lui C. D. Aricescu, erau de asemenea edificatoare pentru modul de lucru al noii Adunări. Cînd Aricescu a încercat să introducă un amendament în răspunsul la mesaj, în ședința următoare doi deputați, care-l susținuseră, și-au retras semnăturile, probabil la sugestia guvernului, pentru a împiedica discuția. Adresa de răspuns a fost votată, de altfel, în unanimitate.

Opoziția aproape nu exista în Corpurile legiuitoare. Totuși, alături de opoziția « legală » a lui Tell și a lui Aricescu — acesta va fi exclus pînă la urmă din Adunare pentru publicarea unui articol în *Concordia* și reales de conjudeții săi —, începea să se formeze embrionar în Adunare o grupare care se arăta mai puțin binevoitoare față de guvern. Între acești deputați se deosebeau C. Aninoșanu, Gh. Lupescu, fostul deputat țăran în Adunarea ad-hoc, și mai ales activul C. Boerescu. Dar toți acești deputați susțineau latura pozitivă a actului de la 2/14 mai, combătînd doar călcarea libertăților publice. La 23 ianuarie/4 februarie 1865, demisionînd cei doi principali opozanți ai sesiunii — Tell și Aricescu —, cel dintîi pentru că nu fusese lăsat să aprobe pe cel de-al doilea, iar cel de-al doilea pentru că un discurs îi fusese redat trunchiat în procesul-verbal, s-a oferit pretextul înlăturării lui Kogălniceanu. Ministrul făcuse greșeala de a declara, în legătură cu plîngerea lui Aricescu, că biroul Adunării avea dreptul de a șterge în procesele-verbale « chiar acele idei zise în intențiune d-a aprinde pasiunele ». Situația guvernului era deja compromisă, căci cu două zile înainte demisionaseră Crețulescu și Steege. Cuvintele imprudente ale lui Kogălniceanu, dar mai ales

conflictul său cu liberalul moderat N. Creţulescu, au dat prilej demiterii sale de către domnitor.

La 26 ianuarie/7 februarie s-a format cel de-al doilea guvern de după 2/14 mai 1864. Era un minister al juriştilor, avînd în frunte pe C. Bosianu, vice-preşedintele Consiliului de stat, şi ca membri, între alţii, pe juriştii G. Vernescu şi I. Strat. În fruntea Consiliului de stat, în locul lui Bosianu, a fost numit V. Boerescu, raliat la regimul de la 2/14 mai. Noul ministru de Justiţie, Gh. Vernescu, avînd o orientare de stînga, a încercat să atragă unele elemente din rîndurile liberalilor radicali. El a numit în magistratură pe Boicea Radian şi pe Emanoil Chinezu, dar aceştia au demisionat curînd. De altfel, guvernul continua, deşi mai atenuat, linia autoritară inaugurată la 2/14 mai 1864. Foile *Şarivari-Romîn*, *Conştiinţa naţională*, *Sentinela romînă* şi chiar şi *Trompeta Carpaţilor*, în general guvernamentală, primeau avertismente sau chiar erau suprimate. Guvernul făcea cu greu faţă deficitului financiar, lipsei de alimente de pe piaţă, creşterii de preţuri şi situaţiei grele din agricultură, unde mari întinderi de pămînt rămăseseră necultivate. Dar opera de organizare continua. Se publicau regulamentul pentru consiliile de anchetă militară, legea pentru consiliul permanent al instrucţiunii publice, decretul pentru organizarea serviciului poştal, legea pentru împrumutul de 150 000 000 în vederea lichidării definitive a chestiunii mănăstirilor închinate, regulamentul pentru chemarea sub arme a rezervei, legea pentru un scăzămînt de 10% acordat unei categorii de arendaşi, decretul pentru anularea concesiunii de căi ferate Ward, legea numirii mitropoliţilor şi episcopilor (ca şi legea autocefaliei bisericii romîne), legea pentru vitele păstorilor străini etc.

Pe plan extern s-a pus cu ascuţime problema desfiinţării capitulaţiilor. Alexandru Ioan Cuza ducea în această privinţă o politică hotărîtă împotriva jurisdicţiei consulare, ceea ce provoca, în februarie, o notă a ambasadorului francez de la Constantinopol, iar apoi, la 19/31 martie, o notă colectivă a puterilor. De altfel, în acest timp se zvonea în cercurile diplomatice eventualitatea proclamării independenţei statului romîn; multe ziare europene scriau despre eventualitatea ruperii stării de vasalitate a Principatelor faţă de Poartă. Îngrijorat, ambasadorul Austriei la Constantinopol raporta la 17/29 mai că domnitorul avea obiceiul de a nu se supune tratatelor şi de a sili puterile să-i accepte hotărîrile. Într-un timp, veşnic preocupat de a îmbunătăţi situaţia ţării pe plan extern, Cuza se gîndea la o călătorie oficială în Apus, la care apoi a renunţat. În orice caz, el apăra cu fermitate interesele statului naţional romîn.

La 2/14 mai, Corpurile legiuitoare au fost chemate în sesiune extraordinară, Adunarea lucrînd apoi pînă la 25 iunie/7 iulie, iar Corpul ponderator pînă la 28 iunie/10 iulie. S-a adoptat de către Adunare o lege a pensiilor, ca şi legea de pensii pentru gradele militare inferioare, s-a amînat aplicarea monopolului tutunului, s-a votat în a doua redacţie, legea organizării judecătoreşti şi procedura civilă. La rîndul său, Corpul ponderator vota legea reorganizării

judecătorești, procedura civilă și legea pensiilor pentru gradele militare inferioare. Între timp, guvernul juriștilor fusese înlocuit, la 14/26 iunie, printr-un guvern condus de N. Crețulescu și având o compoziție de factură moderat conservatoare (I. Em. Florescu, S. Manu, N. Rosetti-Bălănescu și D. Cariagdi) și tendințe autoritare cu mult mai accentuate. În timpul acestui guvern, opoziția — care pînă atunci nu mai acționase decît prin presă, în măsura în care regimul cenzurii și al suprimărilor o îngăduise — s-a regrupat, monstruoasa coaliție reanimîndu-se pentru a unelti răsturnarea alesului de la 24 ianuarie, în locul căruia moșierimea și burghezia vor aduce un prinț străin.

Noul cabinet Crețulescu, care timp de mai bine de o lună a guvernat singur, domnitorul fiind plecat în străinătate la băile de la Ems, a pus în vigoare legea organizării judecătorești, a hotărît intrarea în vigoare a Codului Civil la 1/13 decembrie 1865 și a monopolului tutunului la 1/13 august 1865. Totodată, guvernul, îndemnat de domnitor, era preocupat, în timpul verii anului 1865, de problema întăririi poziției externe a țării. Convenția telegrafică romîno-austriacă intra în vigoare la începutul lunii iulie (st. n.) și tot atunci avea loc aderarea Principatelor Unite la convenția telegrafică internațională de la Paris. Încheierea și ratificarea unei convenții de extrădare romîno-austriacă și recunoașterea de către un număr de state europene, între care Austria și Belgia, a dreptului romînilor de a achiziționa proprietăți imobile au fost reale succese ale acțiunilor diplomatice romîne din aceeași vreme.

Aceste acțiuni pozitive pe plan intern și extern erau însă coroborate cu o administrație slabă, însoțită de o gravă dezorganizare a finanțelor publice bazate pe nesfîrșite credite extraordinare, care amenințau să ducă statul la ruină. « În locul vechiului sistem administrativ defectuos, dar simplu și ieftin — observa un consul străin — s-a creat un sistem complicat, scump și totuși nu mai puțin defectuos » [1]. Urmînd politica de limitare a activității presei, guvernul a suprimat la 3/15 iulie foaia *Opiniunea națională*, iar mai tîrziu, la 27 august/8 septembrie, *Epoca*, ambele, adversare regimului de la 2 mai.

Decretarea reformelor burgheze ale lui Cuza, în special reforma agrară, slăbiseră foarte mult influența și coeziunea monstruoasei coaliții în vara și toamna anului 1864, în timp ce guvernarea progresistă a lui M. Kogălniceanu se bucurase de sprijinul maselor țărănești și orășenești. Dar reforma agrară din 1864 lăsase moșierimii o mare forță economică, iar așezămîntul electoral al lui Cuza păstrase claselor dominante o evidentă superioritate politică față de mase. Baza politică a domnitorului în rîndurile burgheziei și moșierimii, destul de strîmtă încă din momentul loviturii de stat, s-a destrămat de aceea treptat, mai ales după ce Kogălniceanu a fost silit să demisioneze în ianuarie 1865. Moșierimea, lovită prin aplicarea reformei agrare, s-a îndreptat tot mai mult înspre monstruoasa coaliție, care se reanima. Chiar și acea

[1] T. W. Riker, *op. cit.*, p. 574.

parte a moşierimii care sprijinise pe Cuza a trecut acum cu repeziciune de partea duşmanilor săi. Contradicţiile dintre liberalii moderaţi, grupaţi în jurul lui N. Creţulescu, şi liberalii democraţi, conduşi acum de Christian Tell şi Cezar Bolliac, au dus, în vara anului 1865, la slăbirea poziţiei domnitorului şi în rîndurile burgheziei, în aşa fel încît coaliţia de clasă a burgheziei şi moşierimii era pe punctul de a se desăvîrşi. Abuzuri şi nereguli administrative au contribuit şi ele la creşterea nemulţumirilor în rîndul unor pături mai largi. Pe de altă parte, în urma desfiinţării de fapt a jurisdicţiei consulare prin punerea în aplicare a Codului Penal de către Cuza, puterile garante, în special Franţa, Anglia şi Austria, au luat o atitudine tot mai ostilă faţă de domnitorul romîn, bănuit că urmărea să proclame prin surprindere independenţa ţării sale. Alianţa majorităţii burgheziei şi a moşierimii cu capitaliştii occidentali fiind practic constituită, domnia lui Cuza era pusă în discuţie încă de la sfîrşitul primăverii anului 1865.

Cu toate că atmosfera internă era încordată, în vara anului 1865 Cuza a făcut imprudenţa să reia planul său mai vechi de a întreprinde o călătorie în Apus. Acest plan fusese amînat deoarece Adunarea electivă, în cadrul căreia începuse să se manifesteze o opoziţie, refuzase să voteze creditul necesar. Deşi în primele zile ale lunii iulie cîţiva dintre cei mai înverşunaţi duşmani ai domnitorului, atît conservatori cît şi liberali radicali, şi-au reînnoit în mod public nădejdea de a-l vedea îndepărtat, Cuza-vodă luă hotărîrea să facă această călătorie pe la sfîrşitul lunii iulie. Ipoteza unora dintre consuli, cît şi a monstruoasei coaliţii, că domnul plănuia să-l vadă pe Napoleon pentru a-i cere consimţămîntul în vederea întemeierii unei dinastii, deducţie care pornea de la adoptarea unui fiu nelegitim, nu se adeveri. Domnitorul nu s-a dus la Paris, ci la băile de la Ems, din Prusia, pentru a-şi căuta sănătatea. În proclamaţia oficială în care a anunţat poporului motivul plecării sale, el îşi arăta încrederea că în lipsa sa din ţară va domni aici « simţul ordinei şi înţelepciunii ». Librecht, directorul Poştelor şi omul său cel mai de încredere, fu însărcinat să vegheze asupra guvernului, ceea ce arăta că domnitorul nu era tocmai sigur asupra lealităţii primului său ministru, N. Creţulescu. Ordinea dorită de domnitor fu însă pusă la încercare, chiar în primele zile după plecare, de frămîntările izbucnite la Bucureşti în ziua de 3/15 august 1865. Explicaţia dată atunci de I. Ghica, în sensul că aceste frămîntări ar fi fost o diversiune înscenată de Librecht cu concursul poliţiei pentru a se edifica asupra atitudinii adversarilor domnitorului şi a pune la încercare lealitatea miniştrilor din guvern, nu rezistă. Greu de admis ca Librecht să fi riscat un astfel de joc cu focul. Pe bună dreptate, această explicaţie a fost considerată « ca o poveste puţin probabilă » sau « o născocire », la care I. Ghica, membru marcant al monstruoasei coaliţii, a recurs pentru a escamota complicitatea acesteia. În memoriile sale publicate mai tîrziu, dr. C. D. Severeanu, adversar şi el al domnitorului, dă explicaţia că « liberalii singuri, la 1865, pe cînd Cuza era în străinătate, au încercat să scape de el printr-un început de

revoluție (!) în București »[1]. Este o explicație plauzibilă. Frămîntările au pornit în urma unei ordonanțe municipale care a interzis comerțul ambulant de fructe și legume al oltenilor, obligîndu-i să închirieze gherete de lemn pentru a-și vinde marfa pe loc. Măsura a fost luată pentru prevenirea unei epidemii de holeră. Această măsură și introducerea monopolului tutunului au produs o nemulțumire, care a fost speculată de monstruoasa coaliție pentru a o canaliza în sensul intereselor ei. Pînă la urmă, totul s-a redus la o « încăierare de piață », după expresia potrivită a lui Riker. S-a soldat însă cu vreo 20 de morți și foarte mulți răniți, pentru că a intervenit armata. Această mișcare se încadrează în acțiunea conspirativă a monstruoasei coaliții. S-a observat just că, deși « nu e ușor de făcut legătura între politică și această încăerare de piață », totuși sînt în aceasta « unele elemente care fac să se bănuiască țele unei conspirații »[2]. Tillos, consulul Franței la București, raporta la 2/14 august 1865 că « de douăsprezece zile se vorbea de o apropiată revoluție »[3]. Prin afișe și scrisori anonime monstruoasa coaliție crease o atmosferă în acest scop, anticipînd « venirea ei ». Dintr-un raport al baronului Eder, consulul Austriei la București, aflăm amănuntul important că « unii dintre fruntașii celor două fracțiuni (conservatorii și liberalii radicali) se întruniseră în seara din ajunul mișcării » și discutaseră, « ca și în alte dăți », « modul în care ar putea scăpa de Cuza », precum și asupra persoanei pe care s-o instaleze în locul său. Nu se putuseră însă înțelege asupra înlocuitorului, deoarece « stînga » (liberalii radicali) era de părere ca chestiunea urmașului lui Cuza să rămînă deschisă, ținînd la formula prințului străin, pe cînd parte din conservatori stăruiau ca unul dintre ei să-i ia locul. Chiar dacă atunci n-a existat certitudinea asupra complicității precise a liberalilor radicali la această tulburare, se știa însă că ei se îndoiau că ar putea instiga o răscoală în rîndurile țărănimii, deoarece deocamdată, cu toate obstrucțiile la aplicarea legii rurale și cu toate limitele acesteia, țărănimea se simțea legată de Cuza. Acesta este un argument în plus că liberalii radicali au atițat frămîntarea maselor orășenești.

Dar dacă această mișcare n-a izbutit, ea a avut consecințe pe plan extern și a servit ca pretext uneltirilor monstruoasei coaliții pe lîngă puteri. Ca o consecință a acestora, marele-vizir Fuad-pașa scria domnitorului la 2/14 septembrie, calificînd incidentul ca « rostirea brutală a unei nemulțumiri generale ». Alexandru Ioan Cuza a trimis un răspuns deosebit de demn, în care respingea încercarea Turciei de a se amesteca în chestiunile interne ale țării, silind pe vizir la retractare. De altfel, reîntors de la Ems, tocmai pentru a diminua importanța evenimentului, domnitorul amnistiase pe toți cei arestați. Totuși, mișcarea de la 3/15 august, « falsa revoluție populară », cum îi spunea N. Iorga[4], a încărcat pe plan

[1] Dr. C. D. Severeanu, *Din amintirile mele (1853—1929)*, vol. II, București, 1929, p. 35; Al. Lapedatu, *11 februarie 1866 în perspectiva istorică a trei sferturi de veac*, în *An. Ac. Rom.*, seria a III-a, t. XXIII (1940—1941), *Mem. Secț. Ist.*, p. 321—322.

[2] T. W. Riker, *Cum s-a înfăptuit Romînia*, București, 1944, p. 582.

[3] *Ibidem*, p. 582—583.

[4] N. Iorga, *100 de ani de la nașterea lui Cuza Vodă*, București, 1920, p. 54.

internațional atmosfera împotriva lui Cuza. Presa străină a prezentat-o ca un început al unei acțiuni « revoluționare » mai întinse care ar pune în primejdie ordinea în Orient. Chiar și în oficiosul guvernului francez, de obicei susținător al domnului, au apărut două articole critice la adresa situației din Principatele Unite, iar Tillos, consulul Franței la București, a avut o discuție cu domnitorul în care i-a dezvăluit lipsurile, apreciindu-i situația ca « nestabilă ».

După mișcarea de la 3/15 august, monstruoasa coaliție și-a strîns și mai mult rîndurile. Societatea secretă formată în vederea răsturnării domnitorului număra acum 70—80 de membri, care contribuiau lunar cu o cotizație pentru asigurarea laturii materiale a loviturii puse la cale. Ei aparțineau îndeosebi tineretului moșieresc și burghez și erau conduși de mai mulți dintre fruntașii liberali radicali și liberali moderați, ca C. A. Rosetti, I. C. Brătianu, D. A. Sturdza, Ion Ghica și alții. Contribuțiile strînse de conspiratori s-au folosit în exterior pentru trimiterea de emisari în străinătate în vederea defăimării domnitorului și în interior pentru pregătirea răsturnării. I. C. Brătianu a fost trimis în Apus spre a pregăti aducerea unui prinț străin, iar C. A. Rosetti a luat conducerea complotului intern. În același timp, unii reacționari unelteau pentru aducerea pe tron a lui Nicolae Bibescu, ceea ce, la un moment dat, surîdea guvernului austriac, interesat în a slăbi « Piemontul de la Dunăre ».

În țară, monstruoasa coaliție și-a intensificat activitatea de defăimare a regimului de la 2/14 mai 1864 atît prin fițuici clandestine, cît și prin manifeste. Rînd pe rînd, încă din vara anului 1864, fuseseră suprimate organele periodice ale opoziției, dar ele reapăreau sub noi titluri. Cea mai violentă campanie a fost dusă împotriva lui Cuza prin foaia clandestină *Clopotul*, apărută la 1/13 august 1865, după unii sub redacția lui Eugeniu Carada, după alții sub aceea a lui D. A. Sturdza. În numerele acestui periodic au apărut o serie de pamflete, în care Cuza era prezentat ca « Alexandru Ioan cel Mare » și era amenințat pe față cu detronarea; tot aici a fost parodiată proclamația adresată țării de domnitor înainte de a pleca la Ems.

Față de situația creată, Cuza s-a hotărît să trimită un lung expozeu lui Napoleon al III-lea, socotit sprijinitorul său, în care, recunoscîndu-și « inexperiența » și unele « greșeli », arăta totuși că în Romînia « se progresase ». Domnitorul expunea realizările fundamentale din timpul domniei sale: desăvîrșirea Unirii, secularizarea, împroprietărirea, codurile de legi, întărirea armatei și modernizarea diferitelor ramuri ale administrației; de asemenea, el cerea ca Franța să nu susțină proiectul cedării Principatelor în schimbul Veneției. Totodată, arătîndu-se dispus să abdice în favoarea unui prinț străin, și-a slăbit poziția.

În interior, activitatea guvernului a fost, în general, stagnantă în ultimele luni de domnie ale domnitorului Cuza. În afara concesiunilor pentru calea ferată București—Giurgiu, pentru confecționarea unităților de măsură (Lemaître) și pentru o bancă de scont — concesiuni denunțate apoi în Adunare ca oneroase —

puține au fost acum realizările. Cerințele erau însă mari. Comisia mixtă a Corpurilor legiuitoare, într-un raport adresat domnitorului, cerea, între altele, să se înlăture jurisdicția consulară, să se facă o scrupuloasă revizuire a bugetelor, nemaipercepîndu-se, totodată, impozitele « cu moliciune și neglijență » și să se doteze țara cu căi ferate, porturi și bănci [1]. Tonul raportului era respectuos, dar doleanțele existau. În această vreme, în timp ce în octombrie se suprimau două foi — *Actualitatea* și *Cugetarea* — ministrul de Externe a fost înlocuit și V. Boerescu s-a retras de la vicepreședința Consiliului de stat. În preajma deschiderii Corpurilor legiuitoare, situația financiară a țării era grea, statul nu găsea credite, unele salarii erau neplătite, abuzurile se înmulțeau, iar marile reforme fiind realizate, regimul, deficitar pe plan financiar, rămînea fără perspectivă. Domnia personală, subminată de însăși clasele dominante, nu mai putea face față situației.

Spre sfîrșitul anului, puterile garante erau preocupate de situația din Principate și, fiind îngrijorate că o înlăturare a lui Cuza ar duce la transformări neplăcute pentru ele — consulul Angliei se temea de venirea la putere a « republicanilor roșii », iar cel al Franței de o proclamare a independenței —, s-au hotărît să încerce să sprijine pe domnitor și să-i consolideze poziția. Dar intențiile lui Alexandru Ioan Cuza de a se retrage făceau inutil acest sprijin, de altfel mai mult formal.

Cînd s-au deschis Corpurile legiuitoare în decembrie, guvernul se găsi față în față în Adunarea electivă cu o minoritate opozițională turbulentă din ce în ce mai puternică. Indirect, activitatea acestei minorități, străină de monstruoasa coaliție, a sprijinit uneltirile acesteia pentru răsturnarea domnitorului. Mesajul domnesc prin care Cuza, după enumerarea realizărilor și a lipsurilor, făcea publică intenția sa de a se retrage în favoarea unui prinț străin, a contribuit, neîndoielnic, la intensificarea activității de opoziție, care se desfășura acum pe plan legal în Adunare și chiar în Corpul ponderator și ilegal prin uneltirile viitorilor răsturnători ai domnitorului. Bolintineanu a arătat că, după dezvăluirea intenției domnitorului de a abdica, « puțini nu îl trădară » [2]. În ședința de la 10/22 decembrie, N. Pîcleanu declara regulamentul Adunării ca « impus », Tell învinuia guvernul că împiedica Adunarea să lucreze, iar C. Boerescu vorbea de compromiterea libertăților publice. Deși guvernul mai avea încă o majoritate care-l sprijinea, fruntașii minorității opoziționiste legale erau cu mult mai activi și uneori izbuteau să culeagă voturile majorității; astfel, invalidarea lui G. Căliman, partizan devotat lui Cuza și susținut de guvern, a fost votată cu 61 de bile contra 4. La 20 decembrie 1865/1 ianuarie 1866, C. Boerescu și C. D. Aricescu au cerut să se dea Adunării votul secret pentru ca ea să-și poată dobîndi « neatîrnarea ». În Senat, acțiunea de opoziție legală era dusă de G. Costaforu, care combătea concesiunile oneroase și cerea « întinderea libertăților publice »; G. Costaforu,

[1] *Mon. Of.*, 1865, nr. 226 din 13/25 octombrie, p. 1 001.
[2] D. Bolintineanu, *op. cit.*, vol. I, p. 118.

C. Bosianu, I. Strat şi I. I. Filipescu au votat în Senat împotriva răspunsului la mesaj.

Dezbaterile Adunării au devenit deosebit de înverşunate la începutul anului 1866, cînd s-a discutat adresa către domnitor. Minoritatea a prezentat un contraproiect, susţinut de 20 de deputaţi (Chr. Tell, C. D. Aricescu, C. Boerescu, C. Aninoşanu etc.), în care se aduceau o serie de învinuiri, reproşîndu-se, între altele, imixtiunile guvernului în alegeri. C. Boerescu declara că Adunarea fusese redusă a fi « un simplu birou de înregistrare », acuza guvernul de a fi provocat prin poliţie incidentul de la 3/15 august şi critica Statutul. Guvernul nu a cedat, ci dimpotrivă, în intervalul cîtorva zile a suprimat foile *Cicală* şi *Revista Dunării* — organ al societăţii « Progresul », de fapt al coaliţiei monstruoase, în care găsim printre colaboratori o serie de fruntaşi « albi » şi « roşii », printre aceştia din urmă aflîndu-se Ion Ghica, D. A. Sturdza, C. A. Rosetti, I. C. Brătianu şi alţii —, a interzis cursurile publice neautorizate de poliţie [1] şi a înlocuit pe Epureanu de la preşedinţia Adunării pentru că tolerase discursul lui C. Boerescu.

Departe de a dezarma, minoritatea legală, care grupa acum în jurul ei o treime din Adunare, şi-a continuat atacurile la adresa sistemului de guvernămînt al lui Cuza. Semnificativ era faptul că amendamentul propus de opozanţi privind restatornicirea libertăţii presei a fost aprobat la 10/22 ianuarie 1866 cu 58 de voturi contra 44. A doua zi, adresa de răspuns a majorităţii la mesajul de deschidere a Adunării a fost adoptată cu 84 de voturi împotriva a 37 şi 7 abţineri. Primind răspunsul la mesaj, domnitorul şi-a manifestat nemulţumirea pentru activitatea turbulentă a deputaţilor opozanţi, dar situaţia guvernului devenise într-adevăr grea. La 21 ianuarie/2 februarie, Adunarea a respins urgenţa discutării proiectului de lege privind amînarea aplicării sistemului metric — cerută de guvern — cu 68 de voturi împotriva a 58, iar a doua zi vota textul proiectului modificat de minoritate. În Senat, Costaforu a atacat din nou concesiunile oneroase, în timp ce Kogălniceanu, depărtîndu-se de Cuza, declara semnificativ că «va veni momentul în care voi recunoaşte greşelile mele»; peste cîteva şedinţe, o propunere a lui Costaforu întrunea 19 voturi — cel mai ridicat număr de voturi dobîndit de opoziţie —, majoritatea avînd 28. Situaţia guvernului devenea de nesusţinut. Ca urmare, la 26 ianuarie/7 februarie, acesta şi-a dat demisia, dar peste patru zile N. Creţulescu anunţa că domnitorul respinsese retragerea guvernului, înlocuind doar pe generalii Florescu şi Manu. Dar acum pregătirile pentru răsturnarea domnitorului erau înaintate. Peste cîteva zile, domnul Unirii urma să fie detronat, căzînd victima unei conspiraţii, iar acţiunea de răsturnare a lui Cuza de către monstruoasa coaliţie va fi însuşită de către întreaga coaliţie burghezo-moşierească. Lipsurile înregistrate în ultima parte a domniei nu puteau însă umbri marile realizări ale celor şapte ani scurşi de la 24 ianuarie 1859 şi nici motiva brutala lui înlăturare.

[1] *Mon. Of.*, 1866, nr. 4 din 6/18 ianuarie, p. 13; nr. 7 din 11/23 ianuarie, p. 27; nr. 11 din 15/27 ianuarie, p. 45.

În timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, prin reformele înfăptuite, orînduirea burgheză a devenit predominantă. După îndoita alegere, în temeiul căreia s-a înfăptuit statul național, an de an s-au înregistrat progrese în privința creării instituțiilor statale burgheze. Ritmul înnoirilor a fost, totuși, frînat de slăbiciunea burgheziei, de faptul că ea avea în multe privințe interese comune cu moșierimea, de puterea politică dată de Convenția de la Paris marilor proprietari funciari și mai ales din pricina nerezolvării fundamentalei probleme agrare. În 1864, prin reforma agrară s-a dat lovitura hotărîtoare feudalismului, dominația capitalismului consolidîndu-se. Dar marile reforme — cea agrară și cea electorală — au fost înfăptuite de Alexandru Ioan Cuza de pe o bază socială și politică strîmtă, ceea ce a dat posibilitate adversarilor săi să se unească și să-l lovească. Reforma agrară n-a sfărîmat forța economică a moșierimii și n-a împroprietărit cu suficient pămînt țărănimea, iar reforma electorală n-a făcut decît să consolideze puterea politică în mîinile burgheziei și moșierimii, situînd țărănimea într-o mare inferioritate politică față de ele. Dușmănit de majoritatea burgheziei și a moșierimii și fără a-și fi asigurat un puternic sprijin al maselor, regimul de la 2/14 mai 1864 nu s-a putut întări ci a slăbit necontenit, ceea ce a ușurat răsturnarea domnitorului Cuza de către monstruoasa coaliție.

Cu toate limitele lor, reformele de care s-a legat numele lui Alexandru Ioan Cuza au avut un caracter progresist, și de aceea poporul a păstrat și păstrează vie și neștearsă amintirea domnului Unirii, în timpul căruia s-a desăvîrșit Unirea Moldovei cu Țara Romînească, s-a format statul național, s-au înfăptuit reforma agrară din 1864 și celelalte reforme care au consolidat temeiurile noii formațiuni social-economice capitaliste ce a luat naștere în Romînia.

BIBLIOGRAFIE

I. *Lucrări teoretice*

V. I. Lenin, *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, în *Opere complete*, vol. 3, Ed. politică, București, 1960.

— *Programul agrar al social-democrației în prima revoluție rusă din 1905—1907*, în *Opere*, vol. 13, E.S.P.L.P., București, 1957.

— *Cincizeci de ani de la desființarea iobăgiei*, în *Opere*, vol. 17, E.S.P.L.P., București, 1957.

— *În legătură cu o aniversare*, în *Opere*, vol. 17, E.S.P.L.P., București, 1957.

— *« Reforma țărănească » și revoluția țărănească-proletară*, în *Opere*, vol. 17, E.S.P.L.P., București, 1957.

— *Sub pavilion străin*, în *Opere*, vol. 21, Ed. politică, București, 1959.

Gh. Gheorghiu-Dej, *30 de ani de luptă a partidului. . .*, în *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., București, 1956.

II. *Izvoare*

Publicații de documente:

ANINEANU, MARTA, *Catalogul corespondenței lui Vasile Alecsandri*, București, 1957.
Documente privind relațiile agrare și lupta țărănimii 1859—1864 (în mss.).
FOTINO, GEORGE, *Din vremea renașterii naționale a Țării Românești. Boierii Golești*, vol. IV, București, 1939.
IORGA, N., *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. XVIII, București, 1910.
KOGĂLNICEANU, VASILE M., *Acte relative la 2 mai 1864...*, publicate de..., București, 1894.
LIU, N., *Catalogul corespondenței lui Ion Ghica*, București, 1962.
POP, AUGUSTIN Z. N., *Catalogul corespondenței lui Mihail Kogălniceanu*, București, 1959,

Memorii și lucrări contemporane:

BOLINTINEANU, D., *Viața lui Cuza Vodă*, în *Proza*, vol. I, Iași, [1904].
ROSETTI, RADU, *Amintiri din copilărie*, București, 1925.
SEVEREANU, C. D., *Din amintirile mele* (1853—1929), vol. II, București, 1929.
Mémoires du Prince Nicolas Soutzo, Grand-logothète de Moldavie, 1798—1871. Publiés par Panaïoti Rizos, Viena, 1899.

Periodice:

Buciumul, București, 1862—1864.
Dîmbovița, București, 1862—1864.
Libertatea, București, I (1864).
Monitorul Oficial, jurnal oficial al Principatelor Unite Române, București, 1863—1866.
Protocoalele ședințelor Adunării legislative, 1861—1862, 1862—1863, 1863—1864 și 1864—1865.
Românul, București, VI, (1862), VII (1863) și VIII (1864).
Țăranul român, București, 1861—1863.
Tribuna română, Iași, 1864—1865.

III. *Lucrări generale*

* * * *Alexandru Ioan Cuza, 1859—1866, București*, 1932.
DAMÉ, FRÉDÉRIC, *Histoire de la Roumanie contemporaine depuis l'avènement des princes indigènes jusqu'à nos jours, 1822—1900*, Paris, 1900.
IORGA, N., *Istoria românilor*, vol. IX, București, 1938.
* * * *Lecții în ajutorul celor ce studiază istoria P.M.R.*, Ed. politică, București, 1960.
RIKER, T. W., *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaționale, 1856—1866*, Traducere de Alice L. Bădescu (București, 1944).
XENOPOL, A. D., *Domnia lui Cuza Vodă*, vol. I—II, Iași, 1903.
— *Istoria Partidelor politice în România*, vol. I, partea a II-a, București, 1910.

IV. *Lucrări speciale*

ADAM, I. și N. MARCU, *Studii despre dezvoltarea capitalismului în agricultura României (după reforma din 1864)*, vol. I, Ed. de stat pentru literatura economică și juridică, București, 1956.
ANGELESCU, C. C., *Proiectul de Constituție al lui Cuza Vodă de la 1863*, București, 1933.
ANGHEL, ALEXANDRINA, *Aspecte privind aplicarea legii rurale din 1864 în jud. Dolj*, în *Studii*, XIII (1960), nr. 4.
BERINDEI, DAN, *Cuza Vodă și ordinul « Unirii »*, în *Rev. ist. rom.*, XVII (1947), fasc. 1—2.
— *Guvernele lui Alexandru Ioan Cuza. Liste de miniștri*, în *Revista arhivelor*, seria nouă, II (1959), nr. 1.

BOSSY, R. V., *Agenția diplomatică a Romîniei în Paris și legăturile politice franco-romîne sub Cuza Vodă*, București, 1931.
— *Agenția diplomatică a Romîniei în Belgrad și legăturile politice romîno-sîrbe sub Cuza Vodă*, în *An. Ac. Rom.*, seria a III-a, t. XV (1934), *Mem. Secț. Ist.*
— *L'Autriche et les Principautés Unies*, Bucarest, 1938.
BOTEZAN, L., *Problema agrară în dezbaterile parlamentare din Romînia în anul 1862*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, series IV, fasciculus 1, 1961, *Historia*.
CONSTANTINESCU, N. N., *Aspecte ale dezvoltării capitalismului premonopolist în Romînia*, E.S.P.L.P., București, 1957.
DUZINCHEVICI, G., *Contribution à l'histoire des relations russo-roumanies du temps du Prince Cuza*, București, 1935.
— *Cuza Vodă și revoluția polonă din 1863*, București, 1935.
— *Contribuții la istoria legăturilor polono-romîne în anii 1865—1866*, București, 1936.
EMERIT, MARCEL, *Une conversation entre l'empereur Napoléon III et Basile Alecsandri*, în *Rev. hist. Sud-Est Européen*, V (1928), nr. 7—9 (juillet-sept.).
FILITTI, IOAN C., *Un proiect de constituție inedit al lui Cuza Vodă de la 1863*, în *An. Inst. ist. națională*, Cluj, V (1929).
GEORGESCU-BUZĂU, GH., *Mihail Kogălniceanu. Înnoitorul*, Editura de stat (București), 1947.
GIURESCU, C. C., *Suprafața moșiilor mănăstirești secularizate*, în *Studii*, XII (1959), nr. 2.
HENRY, PAUL, *L'abdication du Prince Couza et l'avènement de la dynastie de Hohenzollern au trône de Roumanie. Documents diplomatiques*, Paris, 1930.
HUDIȚĂ, I., *Franța și Cuza-Vodă. Lovitura de stat proiectată în 1863*, București, 1941.
LAPEDATU, ALEX., « *Omul de la 2 mai — învinsul de la 11 februarie* », în *An. Ac. Rom.*, seria a III-a, t. XXV (1942—1943), *Mem. Secț. Ist.*
LUPAȘ, I., *Problema transilvană în timpul lui Cuza și Carol I*, în *An. Ac. Rom.*, seria a III-a, t. XXVIII (1945—1946), *Mem. Secț. Ist.*
MACIU, V., *Caracterul legiuirilor agrare din Romînia în deceniile VI și VII ale sec. XIX*, în *Com. art. istorie* [Societatea de științe istorice și filologice], București, 1955.
— *Formarea statului național romîn*. Curs special ținut în anii 1957—1959 la Facultatea de istorie a Universității din București.
PANAITESCU, P. P., *Cuza Vodă și unitatea națională a romînilor*, în *Arhiva pentru știința și reforma socială*, VIII (1929), nr. 4.
POPA, V., *Problema învoielilor agricole din Țara Romînească și Moldova în perioada dintre 1848—1864*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, series IV, fasciculus 1, 1961, *Historia*.
RĂDULESCU-PRAVĂȚ, LUCREȚIA, *Activitatea lui Mihail Kogălniceanu pînă la* 1866, vol. I, Iași, 1913.
SPERI, C., *Unele aspecte ale aplicării legii rurale din 1864 la Pitești*, în *Studii și articole de istorie*, III (1961).
VÎRTOSU, EMIL, *Romanatul, moneta lui Cuza Vodă, 1859—1864. Documente inedite...*, București, 1941.
XENOPOL, A. D., *Nicolae Kretzulescu. Viața și faptele lui.* 1812—1900, București, 1915.
ZANE, G., *Politica economică a Principatelor în epoca Unirii și capitalul străin*, în *Studii*, XII (1959), nr. 6.

CAPITOLUL IX

TRANSILVANIA ÎNTRE 1849 şi 1867

Istoriografia romînă, maghiară şi săsească s-au ocupat îndeaproape de perioada cuprinsă între 1849 şi 1867, epocă istorică plină de contradicţii şi frămîntări. Unii dintre istoricii şi memorialiştii burghezi romîni şi mai ales saşi au idealizat absolutismul. Ioan Puşcariu [1] susţine că era absolutistă ar fi fost binevoitoare faţă de masele populare. Noua organizare administrativă impusă de regimul habsburgic după înăbuşirea revoluţiei din 1848—1849 a fost, susţine el, « o adevărată binefacere pentru popor ». Arătînd că desfiinţarea iobăgiei se făcuse legal în 1848 « de frica mişcării generale de emancipare a claselor împilate care cuprinsese toată Europa », A. D. Xenopol afirmă însă că aplicarea ei s-a făcut de către Habsburgi [2], deşi ţăranii refuzaseră să mai presteze sarcini feudale încă din timpul revoluţiei.

Pentru istoricii burghezi saşi, cum a fost de exemplu Friedrich Teutsch [3], epoca absolutismului austriac a însemnat o perioadă luminoasă. Această concepţie reflecta rolul preponderent asigurat burgheziei săseşti în viaţa economică şi politică a ţării în timpul absolutismului.

Cercetătorii burghezi maghiari priveau epoca prin prisma naţionalismului. O condamnau numai pentru că nobilimea şi-ar fi pierdut temporar poziţiile politice dominante, susţinînd că interesele acestei pături restrînse s-ar fi confundat cu cele ale întregului popor maghiar. Astfel istoricul Mester Miklós [4] analiza evenimentele de pe poziţii naţionaliste atunci cînd socotea că o colaborare a romînilor, maghiarilor şi saşilor în epoca aceasta ar fi fost imposibilă.

Reinstaurarea absolutismului în Transilvania

De fapt, înfrîngerea revoluţiei din 1848 a însemnat pentru Transilvania reintroducerea brutală a absolutismului. Împăratul a revocat concesiile făcute de teama maselor în timpul revoluţiei, iar guvernul său a reintrodus cenzura, a întărit aparatul

[1] I. Puşcariu, *Notiţe despre întîmplările contemporane*, Sibiu, 1913, p. 41—42.
[2] A. D. Xenopol, *Istoria romînilor din Dacia Traiană*, ed. a III-a, vol. XIV, Bucureşti, p. 223.
[3] Fr. Teutsch, *Geschichte der siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk*, vol. III—IV, Sibiu, 1910, 1926.
[4] Mester Miklós, *Az autonom-Erdély 1860—1863*, Budapesta, 1937.

de constrîngere, a mărit numărul unităţilor poliţieneşti şi ale jandarmeriei. Regimul absolutist căuta să aresteze pe toţi cei care au participat la revoluţie şi pe cei suspecţi că ar putea să se revolte. Tribunalele militare, numite « tribunale de sînge », dădeau, după o procedură sumară, condamnări la temniţă grea şi, nu rareori, la moarte. La 24 septembrie/6 octombrie 1849 au fost executaţi la Arad prin împuşcare sau spînzurătoare 13 generali, comandanţi ai oştirii revoluţionare maghiare. Şi democratul revoluţionar Eftimie Murgu — împreună cu alţi conducători romîni — a fost condamnat la moarte; pedeapsa lui a fost schimbată în închisoare pe 4 ani pentru a nu se mări nemulţumirea romînilor. A fost arestat Axente Sever, pentru că nu dizolvase imediat după publicarea ordinului din 21 august/2 septembrie 1849 al guvernatorului Wohlgemuth cetele de sub comanda sa.

Teroarea lovea în primul rînd pe foştii « rebeli », de toate naţionalităţile, dar ea s-a extins şi asupra multor romîni şi slavi care luptaseră sub steagul împărătesc. Regimentele grănicereşti din Transilvania au fost încorporate în regimentele obişnuite, pentru a se zădărnici orice acţiune de sine stătătoare. Soldaţii recrutaţi serveau 6—8 ani; printr-o disciplină de fier, carcere şi bătăi ofiţerii căutau să facă din soldaţi nişte unelte oarbe ale comandamentului militar.

Aristocraţia austriacă şi cea mai mare parte a aristocraţiei maghiare, rămasă credincioasă împăratului în timpul revoluţiei, formau mai departe baza socială a împărăţiei. În acelaşi timp interesele Curţii imperiale se împleteau şi mai mult decît înainte cu interesele marii burghezii austriece. Burghezia accepta regimul absolutist, în schimb acest regim îi asigura întregul teritoriu al imperiului drept piaţă a mărfurilor industriei austriece şi teren pentru expansiunea financiară a capitalului austriac. Toată puterea imperiului era concentrată la Viena; de acolo veneau dispoziţiile pentru multele provincii ale monarhiei, ale căror particularităţi şi interese erau nesocotite. Peste tot a fost introdusă ca limbă de stat limba germană. Mai mult, o politică de germanizare era promovată de guvernul imperial din Viena. Unitatea imperiului era asigurată prin birocraţie, armată, poliţie şi jandarmerie; reţeaua de spionaj a poliţiei căuta să pătrundă pretutindeni. Habsburgii au reuşit să creeze o birocraţie de un tip deosebit; în acest aparat au fost recrutaţi oameni devotaţi exclusiv kaiserului (împăratului) şi regimului instaurat. Despre funcţionarii austrieci Engels scria în 1851: « Funcţionarii civili şi ofiţerii din serviciul Austriei reprezintă un soi deosebit de oameni; părinţii lor au fost în slujba împăratului, iar fiii lor vor face acelaşi lucru; ei nu aparţin nici uneia dintre numeroasele naţionalităţi reunite sub aripile vulturului cu două capete; ei au fost şi sînt mereu mutaţi dintr-un capăt în celălalt al imperiului; din Polonia în Italia, din Germania în Transilvania; maghiarul sau polonezul, germanul sau romînul, italianul sau croatul, pe scurt oricine nu poartă amprenta « autorităţii cezaro-crăieşti » şi prezintă un caracter naţional aparte este deopotrivă dispreţuit de ei. Ei nu au

naționalitate sau, mai bine zis, ei sînt singurii care alcătuiesc adevărata națiune austriacă » [1].

Afară de birocrație, poliție și armată, un sprijin al regimului habsburgic îl constituia clerul catolic. Catolicismul își relua rolul predominant dinainte de revoluție, biserica romano-catolică dobîndea din nou o poziție precumpănitoare în învățămînt și în viața culturală. Clerul catolic căuta să suprime orice manifestare de gîndire progresistă și tindea să țină masele în supunere față de cei puternici.

Presa de asemenea era supusă intereselor absolutismului. Redactorii, tipografii, librarii erau amenințați cu pedepse grave [2] dacă ar fi cutezat să publice sau să răspîndească ceva ce nu era pe placul cenzurii. Presa putea să vorbească — precum scrie Iorga — de copacii cu gumă din America Centrală, despre Pampas, despre Imperiul roman în epocile liniștite, dar nu putea să spună nimic despre stările din monarhie [3].

Reprezentantul de frunte al regimului absolutist era ministrul de Interne al guvernului imperial, baronul Alexander von Bach. Perioada dintre 1849 și 1860 se și numește « regimul lui Bach ».

Principatul Transilvaniei a devenit, îndată după instaurarea absolutismului, o provincie care depindea direct de guvernul din Viena. În fruntea țării stătea un guvernator, numit de împărat, cu reședința la Sibiu. Întîiul guvernator al Transilvaniei după revoluție a fost generalul Ludwig Wohlgemuth; în 1851 a urmat prințul Karl von Schwarzenberg. Guvernatorii acționau conform instrucțiunilor secrete primite din Viena. Una dintre primele măsuri a fost reorganizarea administrativă: în

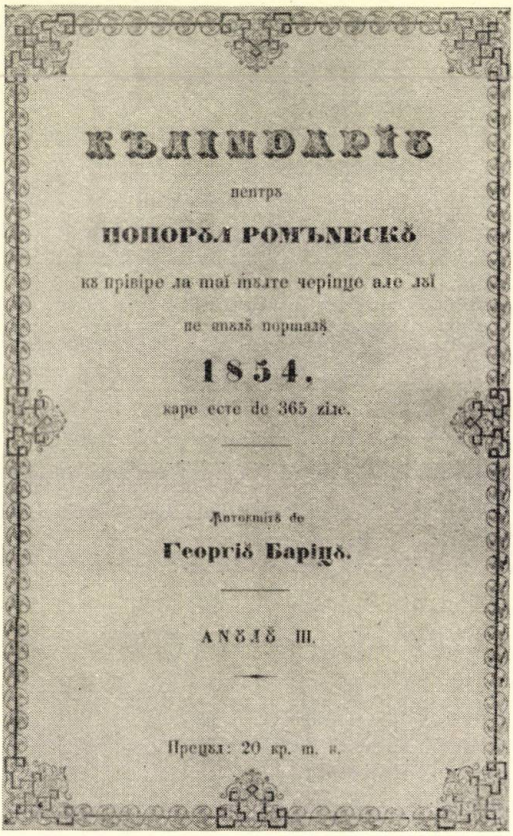
КѢЛИНДАРІѢ
пентрѫ
НОНОРѢЛ РОМѢНЕСКѢ
кѫ привіре ла маі мѫлте черіпце але лѫї
пе анѫл порнлѫ
1854,
каре есте де 365 зіле.
Алкотмітѫ де
Георгіѣ Барицѫ.
АНѪЛѢ III.
Прецѫл: 20 кр. м. в.

Fig. 62. — Călindariu pentru poporul românesc, întocmit de G. Barițiu (1854), pagina de titlu.

[1] F. Engels, *Revoluție și contrarevoluție în Germania*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 8, Ed. politică, București, 1960, p. 31.
[2] G. Barițiu, *op. cit.*, vol. II, Sibiu, 1890, p. 684—685.
[3] N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. II, București, 1915, p. 210.

locul comitatelor, desfiinţate ca nişte « cuiburi de rebeli », s-au organizat 6 districte militare, cu sediul la Sibiu, Alba-Iulia, Cluj, Odorhei, Reteag şi Făgăraş. În fruntea districtelor era cîte un comandant militar, asistat de un consilier civil. Limba oficială a principatului Transilvaniei a devenit limba germană.

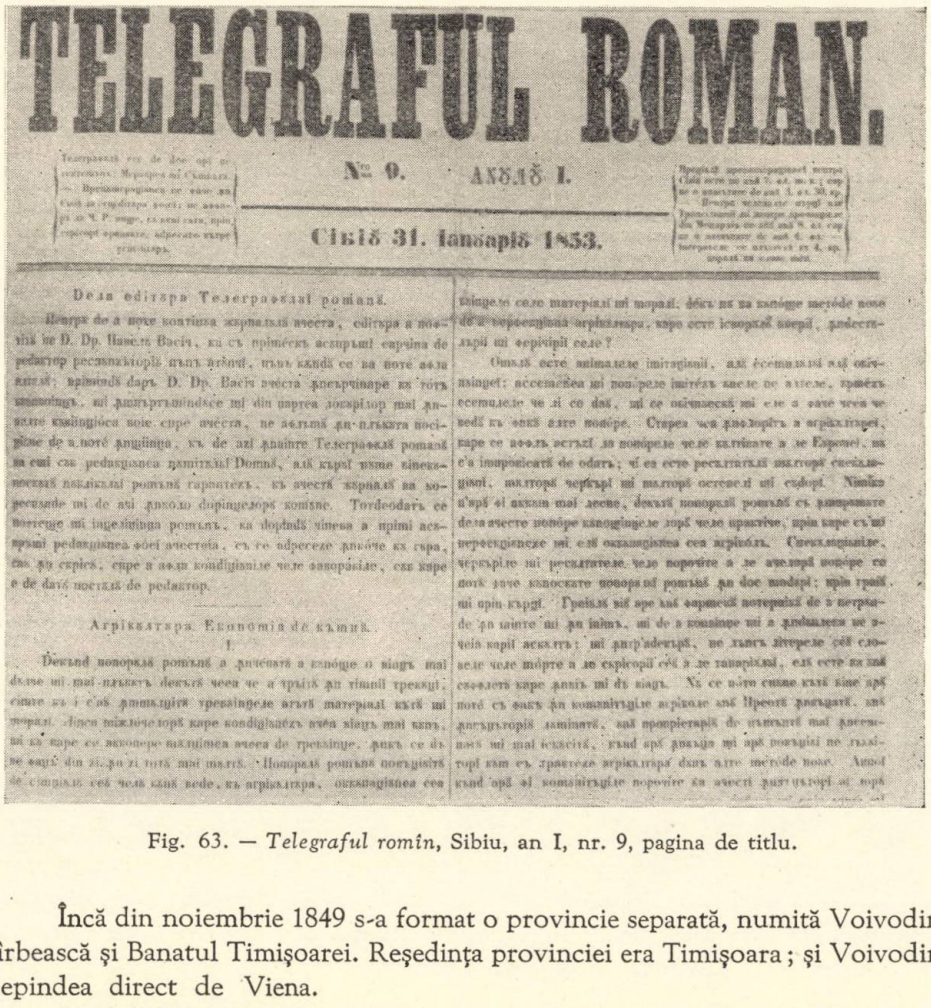

TELEGRAFUL ROMAN.

№ 9. АНȢЛȢ I.

Сівіȣ 31. Іанȣаріȣ 1853.

Fig. 63. — *Telegraful romîn*, Sibiu, an I, nr. 9, pagina de titlu.

Încă din noiembrie 1849 s-a format o provincie separată, numită Voivodina sîrbească şi Banatul Timişoarei. Reşedinţa provinciei era Timişoara; şi Voivodina depindea direct de Viena.

Aradul, Bihorul, Sătmarul, Maramureşul ţineau mai departe de Ungaria. Astfel, romînii din Transilvania trăiau divizaţi în trei provincii deosebite: 1) Marele Principat al Transilvaniei, 2) Voivodina sîrbească şi Banatul, 3) Ungaria. Bucovina de sud făcea parte din ducatul autonom al Bucovinei, constituit în 1849. Guvernul imperial căuta, prin divizarea în mai multe provincii, să împiedice închegarea unor state naţionale, aplicînd vechea reţetă a stăpînitorilor: « divide et impera ».

În această perioadă, mulți funcționari « compromiși » în timpul revoluției au fost înlocuiți, fie cu unii slujbași aduși din Cehia, Galiția sau Italia, fie cu localnici credincioși împăratului, sași din vechea birocrație săsească și unii romîni. Romînii angajați, scrie Bariţiu, „nu prea aveau curajul de a se ocupa și cu lectura romînă pentru ca să nu fie trecuți în lista de conduită cu calificarea « zu sehr Romäne » (« prea romîn ») " [1].

1. ECONOMIA TRANSILVANIEI ÎN PERIOADA 1849—1867

Dezvoltarea capitalismului în agricultură

Revoluția din 1848—1849, cu toate că a fost înfrîntă, a adus schimbări hotărîtoare în economia Transilvaniei. Constatarea lui Engels că « groparii revoluției din 1848 deveniseră executorii ei testamentari » [2] se referă și la schimbările în raporturile dintre țărani și marii proprietari. Iobăgia a fost desființată, o parte a țărănimii a devenit proprietară liberă a pămînturilor urbariale, pentru folosința cărora în trecut trebuia să presteze robote și să dea dijme. Trebuie subliniat faptul că țărănimea din Transilvania — precum arată Bariţiu [3] — încă din iunie 1848 nu mai dădea robote și dijme pentru sesiile urbariale. Revoluția din 1848 a desființat iobăgia, i-a eliberat pe iobagii urbariali de poverile feudale, i-a ridicat pe foștii iobagi în rîndurile țărănimii libere și proprietare [4], iar nu bunăvoința Curții imperiale. În ciuda insistențelor depuse de aristocrați, împăratul nu mai putea reînscăuna iobăgia; « orice ar reuși să restabilească guvernul prințului Schwarzenberg (primul ministru al Imperiului habsburgic pînă în 1852 — *n.r.*) — scria Engels în 1851 — el nu va mai putea restabili niciodată servitutea feudală a țărănimii » [5].

Legile din 1848, adoptate de o dietă nemeșească, au păstrat neatinse pămînturile domnești (alodiale), iar țăranii care lucrau pe aceste pămînturi erau considerați « arendași provizorii », cu obligații care deseori nu se deosebeau de vechile sarcini ale iobagilor. Astfel, legiuirea agrară din 1848 a lăsat mai departe o însemnată parte a țărănimii în stare de dependență față de stăpînii latifundiilor.

În fața neliniștii țărănimii, care amenința să se transforme în răscoală, guvernul imperial s-a văzut silit să legifereze situația de fapt, creată de revoluție. Prin « patentele » din 1853 și 1854 s-a recunoscut trecerea în proprietatea țărănimii a pămînturilor urbariale și s-a dat jelerilor posibilitate să-și răscumpere

---

[1] G. Bariţiu, *op. cit.*, vol. II, p. 686.

[2] F. Engels, *Introducere* la K. Marx, *Luptele de clasă în Franța (1848—1850)*, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 14.

[3] G. Bariţiu, *op. cit.*, vol. II, p. 668 și [G. Bariţiu], *Relațiunile proprietății de pămînt în Transilvania*, în *Transilvania*, VII, nr. 17 și 18 din 15 septembrie 1874, p. 205.

[4] N. Iorga, *op. cit.*, p. 212.

[5] F. Engels, *Revoluție și contrarevoluție în Germania*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 8, Ed. politică, București, 1960, p. 40.

servituțile. Numai puțini jeleri au avut bani pentru răscumpărarea servituților; cei mai mulți au fost siliți încă mult timp să lucreze pe moșii în condițiile înrobitoare de pînă atunci. De altfel nici foștii iobagi, eliberați în 1848, nu au devenit complet independenți, datorită faptului că mulți dintre ei, neavînd pămînt urbarial îndestulător în proprietate, erau nevoiți să muncească și porțiuni din pămîntul alodial al moșierului în condițiile « arendașilor provizorii ». În foarte multe sate, pădurile și pășunile care înainte fuseseră folosite în comun au fost acaparate de marii proprietari și aceștia pretindeau diferite servicii pentru folosirea lor. Toate acestea arată că în Transilvania, ca și în celelalte părți ale țării noastre, dezvoltarea capitalismului în agricultură s-a produs pe « calea prusacă ». Această cale s-a dovedit extrem de chinuitoare pentru țărănime.

Legea agrară din 1848, desființînd robotele și zeciuiala, împreună cu toate celelalte obligații ale iobagilor față de proprietarii de moșii, a dat țăranilor eliberați ceva peste 17% din suprafața cultivabilă, rămînînd moșierilor o bună parte a acesteia. În problema pădurilor și pășunilor care fuseseră folosite înainte în comun, nu s-a luat nici o hotărîre. Marii proprietari considerau însă pădurile ca fiind proprietatea lor exclusivă.

În veacul al XVIII-lea, pămîntul urbarial cuprinsese cu mult peste 17% din suprafața arabilă a țării, dar în urma răpirii de pămînturi urbariale de către stăpînii de pămînt în prima jumătate a secolului al XIX-lea — în vederea rotunjirii alodiilor lor — sesiile iobăgești s-au micșorat atît de mult, încît în 1848 aproape că nu au existat în Transilvania decît jumătăți, sferturi sau optimi de sesii iobăgești. Referindu-se la răsluirea unor pămînturi iobăgești de către moșieri, *Gazeta Transilvaniei* scria în 1853: « Se știe prea bine că și la anii 1820 fusese înșelată o parte mare din țărani, pentru că mulți posesori [moșieri] au fost prevăzători și o samă de colonicaturi [pămînturi iobăgești] le-au scris pe numele lor de alodiaturi [pămînturi moșierești]; însă treacă, ducă-se și aceasta; îndrepte-se, corege-se răpirile, ascunseturele de colonicatură cîte s-au făcut de 32 ani încoace... »[1]. Astfel unii din foștii iobagi au fost eliberați cu cîte un lot pînă la cel mult 14 iugăre arătură, majoritatea țăranilor a primit însă numai cîte 4—5 și mai puțin[2].

Legea din 1848 nu a șters îndatoririle, prestațiile așa-numiților jeleri (incvilini, subincvilini, contractualiști, curialiști etc.) care lucrau pe alodiile domnilor de pămînt pe baza contractelor verbale sau scrise. Numărul acestor țărani era destul de mare, în special în fostele județe apusene ale Transilvaniei. Astfel, în Maramureș, circa 76% din țărani erau jeleri, în Bihor 72%, în Sătmar circa 60%, în Arad 61%. La crearea acestei situații în părțile apusene ale Transilvaniei a contribuit în primul rînd trecerea tot mai mult a marilor proprietari în prima jumătate a secolului al XIX-lea la producția de mărfuri. Pentru inten-

[1] *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, nr. 9 din 31 ianuarie 1853, p. 34, nota.
[2] Josef Grimm, *Das Urbarialwesen in Siebenbürgen*, Viena, 1863, anexe, p. 65—198.

sificarea exploatării, moşierilor le convenea să folosească munca ţăranilor care nu erau datori să plătească impozit colonical[1] statului. Astfel ţăranul jeler oferea posibilităţi mai mari de exploatare. Numărul jelerilor, ale căror îndatoriri nu izvorau din vechile legislaţii feudale şi exprimau într-o formă incipientă germenele relaţiilor capitaliste în agricultura Transilvaniei, era mai mic pe Cîmpia Transilvaniei şi în regiunile păduroase. Astfel, în comitatul Caraş proporţia jelerilor faţă de iobagi, în preajma revoluţiei din 1848, a fost de 24%, iar în comitatul Cojocna 35%. Situaţia a fost asemănătoare în majoritatea celorlalte comitate ale principatului Transilvaniei. În unele comitate, ca Alba, Solnoc-Dobîca, numărul jelerilor era şi mai mic.

Desfiinţarea şerbiei fusese proclamată, de către dieta transilvană la 6/18 iunie 1848, de teama revoluţiei generale a ţărănimii. Tot ca o urmare a luptei ţărăneşti au apărut patentele din 18 februarie / 2 martie 1853 privind Banatul, Crişana şi Maramureşul, şi din 9/21 iunie 1854 privind principatul Transilvaniei. Cele două patente subliniază că iobagii au fost eliberaţi prin răscumpărare de către stat şi pămîntul găsit în folosinţa lor a intrat deci în mod definitiv în proprietatea lor. Totodată patentele asigură jelerilor dreptul de a-şi răscumpăra îndatoririle; suma datorată drept răscumpărare era socotită înmulţindu-se cu douăzeci valoarea prestaţiilor făcute înainte într-un an. Pînă la plata integrală a sumei datorate, jelerii trebuiau să presteze vechile servicii. O altă formă de răscumpărare era renunţarea la o parte din pămîntul lucrat înainte. Moşierii s-au folosit de această posibilitate şi au forţat pe jeleri să renunţe la o parte a pămînturilor, ceea ce a dus la sărăcirea acestei pături a ţărănimii. E de subliniat că numărul jelerilor care şi-au putut răscumpăra îndatoririle cu menţinerea pămîntului lucrat a fost foarte mic.

Datorită faptului că, din lipsa unei conscripţii a pămînturilor — abia în perioada aceasta se fac registre cadastrale — era greu de stabilit cine fusese iobag şi cine jeler, care pămînt fusese alodial şi care urbarial, patentele prescriau ca ţăranii şi proprietarii să se înţeleagă ei înşişi asupra relaţiilor şi, dacă nu se înţelegeau pe cale paşnică, problema să fie dusă în faţa aşa-numitelor judecătorii urbariale, înfiinţate în 1858. Proprietarii susţineau că cea mai mare parte a pămînturilor pe care ţăranii le considerau ca ale lor, ar fi fost pămînturi alodiale. Judecătorii, legaţi de interesele proprietarilor, dădeau aproape în toate cazurile sentinţe în favoarea acestora. Mulţi ţărani au fost deposedaţi astfel de loturile lor. *Gazeta Transilvaniei* scria în 1864: « Mulţi din cei cu procese urbariale rămaseră în uliţă şi văd că nu le rămîne alta decît munca şi soarta de proletar » [2].

Patentele din anii 1853 şi 1854 au dispus şi în problema pădurilor şi păşunilor folosite înainte în comun, atît de proprietari cît şi de ţărani. Ele au dat posibilitate ţăranilor care deveniseră liberi, avînd o gospodărie independentă

---

[1] Impozit plătit de iobagi.
[2] *Gazeta Transilvaniei*, Braşov, nr. 19 din 7 martie 1864, p. 74.

de gospodăria moşierească, fie prin legea din 1848, fie prin răscumpărarea îndatoririlor pe baza patentelor, să ia în stăpînire o parte din păşuni în proporţie cu pămînturile lor arabile. Ele stabileau că fiecare ţăran cu proprietate avea dreptul de la 1 iugăr şi jumătate pînă la 6 iugăre de pădure şi păşune, drept proprietate individuală, în proporţie cu lotul său. Astfel, pe baza patentelor ţărănimea din Transilvania avea dreptul la aproape o treime din suprafaţa totală a pădurilor şi păşunilor, care acopereau jumătate din teritoriul Transilvaniei. Separarea păşunilor şi pădurilor a fost începută imediat după formarea judecătoriilor urbariale şi a durat decenii întregi. Pînă la sfîrşitul perioadei, segregarea (separarea proprietăţii) a fost efectuată în numai cîteva sute de localităţi din întreaga Transilvanie. Cauza tărăgănării lucrărilor a fost rezistenţa maselor ţărăneşti, care duceau o luptă susţinută împotriva segregărilor forţate, făcute în interesul marilor proprietari. Aceştia se înţelegeau cu autorităţile locale şi ele înşelau ţărănimea dîndu-i terenuri mai mici, de o calitate proastă. Deseori însă aplicarea legii a fost împiedicată chiar de proprietari, cu ajutorul reprezentanţilor locali ai regimului absolutist, considerînd cea mai mare parte a pădurilor şi păşunilor drept proprietatea lor.

Tot în această perioadă au început comasările (strîngerea la un loc a proprietăţilor dispersate) într-o formă masivă. În Transilvania proprietatea moşierească era foarte răsfirată: în vederea introducerii gospodăririi raţionale, era nevoie de o unificare prin comasări a diferitelor parcele ale moşiei. Comasarea era un act necesar în agricultura capitalistă. Marii proprietari au văzut în comasări un prilej binevenit pentru a răpi de la ţărani pămînturile bune, în schimbul unor terenuri slabe. Datorită luptei ţărănimii, pînă la sfîrşitul deceniului al 6-lea al secolului al XIX-lea, din cele peste 2 500 de localităţi ale Transilvaniei, comasarea a fost efectuată numai în circa 100 de sate [1]. În special în anii 1860 — 1863 au izbucnit mişcări de mare amploare împotriva comasărilor nedrepte. În satele unde s-au făcut comasări, răpirile de pămînturi au contribuit al intensificarea procesului de pauperizare a ţărănimii.

Cuprinderea de către marii proprietari a unor pămînturi urbariale, segregarea pădurilor şi păşunilor, precum şi comasările au dus la ciuntirea loturilor ţărăneşti. Bariţiu spune: « Pe atunci [înainte de 1848], poporul avea în proprietatea sa din teritoriul ţării parte mult mai mare decît aristocraţia, iar romînii aveau pămînt mult mai mult decît toţi ceilalţi locuitori ai Transilvaniei. Diferenţa era nespus de mare între ceea ce avuseseră romînii înainte de 1848 şi între ce aveau la 1863 ca proprietate de pămînt » [2]. Problemele nereglementate prin legile din 1848, patentele din 1853 şi 1854 au oferit judecătoriilor urbariale posibilitate să dea sentinţe care să asigure răpirea de către moşieri a unor însemnate părţi

[1] Kovács József, *Adatok az 1848 utáni erdélyi tőkés mezőgazdaságról*, Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1957, p. 173—177.

[2] [G. Bariţiu], *Relaţiunile proprietăţii de pămînt în Transilvania*, în *Transilvania*, VII, nr. 17 şi 18 din 15 septembrie 1874, p. 205.

din pămîntul ţăranilor. Astfel marea proprietate, sprijinită puternic de guvernul imperial, pe lîngă faptul că şi-a menţinut poziţiile economice, precum şi o serie de « drepturi » din trecut (la pădure, păşuni etc.), s-a mai întărit simţitor prin răpirea pămînturilor ţărăneşti.

Cei mai mulţi proprietari, neavînd inventar propriu necesar efectuării muncilor agricole, nici capital bănesc suficient pentru organizarea proprietăţii într-o întreprindere comercialo-industrială, au folosit şi după revoluţie munca ţărănimii cu inventarul ei. Erau şi proprietari care angajau şi muncitori salariaţi, foşti iobagi cu pămînt neîndestulător şi jeleri alungaţi din avutul lor. Guvernatorul Transilvaniei spunea, într-o dispoziţie a sa dată în 1850, că « desfiinţarea raporturilor urbariale şi a clăcii şi încetarea anumitor prestaţii au dus la o schimbare radicală în economia agrară a vechilor proprietari. Moşierii, care îşi întemeiau toate muncile agricole pe clacă, acum sînt nevoiţi să se folosească în cea mai mare parte de muncitori salariaţi » [1]. Astfel s-a format un sistem în care au fost îmbinate atît trăsăturile sistemului bazat pe clacă, cît şi cele ale sistemului capitalist. În Transilvania împrejurările au fost foarte prielnice pentru proprietari în ceea ce priveşte continuarea vechiului sistem economic sub forma muncii în dijmă. Aceste împrejurări au constat din faptul că o parte din ţărănime (jelerii) s-a răscumpărat treptat, că foştii iobagi erau siliţi să presteze servicii pînă la un anumit timp pentru folosirea păşunilor şi a pădurilor, că mulţi dintre iobagii eliberaţi, neavînd pămînt suficient pentru întreţinerea familiilor lor, erau nevoiţi să ia în arendă sau în dijmă pămînt de la moşieri. Lenin arată că, după desfiinţarea iobăgiei în Rusia, gospodăria capitalistă nu putea să apară dintr-odată, iar sistemul de gospodărie bazat pe clacă nu putea să dispară brusc. « Singurul sistem de gospodărie posibil era, prin urmare, un sistem de tranziţie, un sistem care să îmbine trăsături atît ale sistemului bazat pe clacă, cît şi ale sistemului capitalist » [2]. Acest proces a fost caracteristic şi pentru dezvoltarea Transilvaniei.

Imediat după revoluţie, majoritatea moşierilor, lipsiţi de capital bănesc şi de inventar propriu, au recurs la exploatarea mai intensivă a jelerilor, întrebuinţînd şi mijloace de constrîngere. Folosirea muncii jelerilor se făcea pe scară largă în această perioadă datorită faptului că numai puţini jeleri se putuseră răscumpăra. Pe deasupra, moşierii dădeau spre cultivare unele părţi din moşie ţăranilor, contra unor obligaţii cu caracter feudal. Condiţiile de muncă în cadrul sistemului în dijmă au fost foarte variate. Cele mai răspîndite erau arenda în muncă (pentru pămînt, pădure, păşune) şi arenda în produse. Cu această ultimă formă de exploatare, mulţi proprietari lipsiţi de inventar propriu luau de la ţăranul care lucra cu uneltele şi vitele sale jumătate din recoltă, în unele locuri şi mai mult. Ponderea folosirii metodei muncii în dijmă a fost covîrşitoare în perioada 1849—1867 în majoritatea gospodăriilor moşiereşti.

---

[1] *Kolozsvári Lap* din 28 martie 1850.

[2] V. I. Lenin, *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, în *Opere complete*, vol. 3, Ed. politică, Bucureşti, 1961, p. 182.

Pe lîngă folosirea muncii ţăranului cu inventarul lui, moşierii din Transilvania, în măsura formării braţelor de muncă libere în urma răpirii pămînturilor ţărăneşti, au trecut treptat la angajarea pe scară largă a argaţilor, pentru efectuarea muncilor de fiecare zi în gospodărie. Folosirea pe scară mai largă faţă de perioada precedentă a argaţilor arată trecerea moşiilor la o economie raţională, la intensificarea producţiei de mărfuri. Pînă la sfîrşitul perioadei numărul familiilor de argaţi forma circa 9% din populaţia de la sate [1]. Salarizarea argaţilor se făcea în general în natură şi în mai mică măsură în bani. Valoarea cîştigului unui argat pe o zi era aproape egală cu simbria unui muncitor agricol. Pentru reglementarea problemelor legate de angajarea argaţilor a apărut în 1857 dispoziţia provizorie care prevedea un regim foarte greu pentru aceşti exploataţi, fixînd chiar pedepse corporale în caz de „nesupunere".

Marii proprietari din Transilvania apelau în măsură crescîndă la munca salariată pentru efectuarea muncilor din gospodăriile lor. Lucrătorii cu ziua executau munci sezoniere urgente, ca săpat, plivit, recoltare (seceriş, treierat), celelalte munci din gospodărie fiind executate de argaţi. Proporţia muncitorilor salariaţi angajaţi temporar pe moşii faţă de ţărănimea întreagă pînă la sfîrşitul perioadei a atins circa 8% [2]. Folosirea mai accentuată a muncii salariate avea loc în părţile vestice ale Transilvaniei, în Banat şi Crişana, regiuni care erau mai mult incluse în circuitul de mărfuri cu străinătatea.

Cei aproape 5 200 de moşieri din principatul Transilvaniei au primit, pînă la sfîrşitul perioadei, drept despăgubire pentru pămînturile intrate în mîinile ţăranilor pe baza legii din 1848 şi a patentelor din 1853—1854 peste 72 000 000 de florini [3]. Dispunînd de capital bănesc, începînd cu deceniul al 7-lea unii moşieri din Transilvania şi-au înzestrat proprietăţile cu maşini agricole, mărindu-şi inventarul propriu. Pe teritoriul fostului principat al Transilvaniei se găseau la sfîrşitul perioadei circa 400 de maşini de semănat, 72 de maşini de cosit, 131 de maşini de treierat acţionate cu cai şi 17 cu aburi [4]. Majoritatea maşinilor au fost aduse din străinătate, multe au fost confecţionate în atelierele de maşini agricole de la Braşov, Sibiu, Cluj, Oradea, Arad, Timişoara. Introducerea maşinilor în agricultură şi, concomitent cu aceasta, intensificarea folosirii muncii salariate au avut drept rezultat consolidarea relaţiilor capitaliste în agricultură.

Pentru a face o agricultură raţională, mulţi proprietari au angajat administratori cu cunoştinţe agronomice, cu studii făcute în străinătate. În vederea folosirii cît mai raţionale a pămîntului, au introdus pe o scară mai largă decît înainte sistemul de asolamente, alternarea culturilor.

În această perioadă s-a trecut la o exploatare mai sistematică a pădurilor. S-au construit ferăstraie cu maşini acţionate de puterea apelor, obţinîndu-se astfel

---

[1] *Magyar statisztikai évkönyv*, Budapesta, 1872, p. 123.
[2] *Ibidem*, p. 123.
[3] *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Ed. Acad. R.P.R. [Bucureşti], 1961, p. 143.
[4] Konek Sándor, *Magyar birodalom statisztikai kézikönyve*, Budapesta, 1875, p. 187.

lemne de construcţie, de mobilă etc. Majoritatea proprietarilor însă dădeau în arendă exploatarea pădurilor. S-a intensificat în această perioadă şi creşterea vitelor, numărul vitelor crescînd faţă de perioada antecedentă cu circa 30% [1]. În regiunile deluroase s-a dezvoltat şi pomicultura.

A început să se practice pe o scară mai largă decît înainte de revoluţie arendarea moşiilor unor capitalişti. Dat fiind că aceştia urmăreau să scoată, în afară de arendă, un profit cît mai mare, masele ţărăneşti legate de marea proprietate au ajuns să fie exploatate într-un mod şi mai crîncen.

Marea proprietate, folosindu-se de condiţiile favorabile create după 1848—1854, a avut posibilitatea să treacă spre capitalism, menţinînd totodată unele trăsături ale sistemului bazat pe clacă. Prin segregări şi comasări, pămînturile marilor proprietari au fost unite în adevărate latifundii.

Gospodăriile ţărăneşti au avut şi ele o dezvoltare specială în această perioadă. Ţărănimea, scăpată de robote, lucra cu o sîrguinţă de fier pe pămîntul ei. Posibilităţile de a-şi menţine proprietatea erau însă foarte diferite. Ţăranii cu o sesie întreagă sau cu o jumătate de sesie aveau în cele mai multe cazuri şi vite şi unelte corespunzătoare, cei cu un sfert sau cu o optime, sau cu un lot şi mai mic, erau în multe cazuri lipsiţi de vite şi unelte. Între 1849 şi 1867, din 3—4 gospodării numai una avea un cal sau o vită corespunzătoare de jug, 98% dintre pluguri erau pluguri de lemn cu tăiş de fier [2].

Dezvoltarea capitalistă a agriculturii a fost în strînsă conexiune cu dezvoltarea capitalismului în industrie, cererea mărită a industriei de produse agricole stimulînd producţia agricolă pentru piaţă. Intensificarea producţiei de mărfuri se oglindeşte în sporirea suprafeţei cultivabile în perioada 1849—1867 cu peste un milion de iugăre cadastrale. În acelaşi timp, suprafaţa arabilă a crescut cu 68%. Acest fapt a avut ca urmare sporirea producţiei de porumb în aceiaşi ani cu 37%, a celei de secară cu 0,7%, a celei de orz cu 45% şi a celei de ovăz cu 52% [3]. De asemenea se constată o producţie sporită de plante industriale. Producţia sporită a satisfăcut în primul rînd nevoile pieţei interne, dar în acelaşi timp a crescut din an în an şi exportul. Acesta s-a dezvoltat într-o măsură deosebită în timpul războiului din Crimeea. S-a intensificat în această perioadă şi exportul de lemne, vite cornute etc.

Dezvoltarea industriei şi a mineritului

Prin desfiinţarea iobăgiei şi înlăturarea privilegiilor feudale, s-au creat condiţii favorabile pentru formarea industriei capitaliste. Dezvoltarea industriei a fost frînată însă în foarte mare măsură de faptul că Transilvania nu forma împreună cu Moldova şi Ţara Romînească un stat unitar naţional, precum şi de dependenţa ţării

[1] Cf. *Hetilap* din 28 mai 1853 şi *Magyar statisztikai évkönyv*, Buda, 1872, p. 108—111.
[2] Konek S., *op. cit.*, p. 187.
[3] Cf. Kővári László, *Erdélyország statistikája*, Cluj, 1847, p. 122—125 şi Keleti K., *Hazánk és népe a közgazdaság és társadalmi statisztika szempontjából*, Pesta, 1871, p. 87 şi 141.

față de Austria și de existența rămășițelor feudale. Calea prusacă în dezvoltarea agriculturii și-a făcut și ea resimțită influența în viața industrială.

Guvernul imperial, reprezentînd interesele industriașilor din Austria propriu-zisă, a încadrat în 1850 Transilvania în sistemul vamal unic al imperiului, pentru a crea industriei austriece piețe avantajoase de desfacere și baze de materii prime ieftine. Concurența industriei austriece, mai bine dezvoltată, a lovit greu industria prelucrătoare din Transilvania. În special industria textilă, de hîrtie, de zahăr au regresat în această perioadă.

În același timp, capitalul austriac pătrunzînd în mineritul din Transilvania, i-a dat o mare dezvoltare. În vederea exploatării minelor bogate din Transilvania s-a înființat în 1854 societatea numită *Staatseisenbahngesellschaft* (Societatea căilor ferate de stat), STEG, care a dezvoltat exploatarea fierului în jurul localităților Oravița și Bocșa Montană. Mai tîrziu s-au înființat și alte societăți, tot pentru exploatarea fierului; astfel, un rol important a jucat *Societatea economică a Uzinelor de fier din Transilvania și Banat*, înființată în 1855, de care țineau uzinele din Rușchița și Ferdinand (azi « Oțelul roșu »). În 1858, această societate a fuzionat cu *Societatea pentru exploatarea minelor și topitoriilor din Brașov*, societate înființată tot cu capital străin.

În urma exploatării prădalnice a minelor în timp de 20 de ani producția de fier s-a triplat pe acest teritoriu al Transilvaniei, ajungînd la circa 300 000 de măji vieneze [1]. În schimb, minele de fier din regiunile Munților Apuseni, Baia Mare și Munții Harghita, care înainte produceau cantități considerabile de fier, și-au pierdut, datorită concurenței societăților austriece, tot mai mult din importanță.

Și exploatarea de cărbuni a cunoscut, datorită necesităților crescînde ale căilor ferate și ale navigației cu vapoare pe Dunăre, o deosebită dezvoltare. Îndată după instaurarea absolutismului, cercuri ale burgheziei austriece, formînd societăți de exploatare minieră, au pus mîna pe cele mai importante bazine carbonifere ale Transilvaniei, pe cele din Valea Jiului, din jurul Reșiței, Aninei și Oraviței. Producția de cărbuni din jurul Reșiței a ajuns, de la 58 404 măji în 1851, la 1 260 000 de măji în 1856, deci s-a mărit de peste 21 de ori în 5 ani.

S-au înființat fabrici pentru cocsificarea cărbunelui, una la Uricani în 1857, alta la Lupeni. Fabrica din Lupeni a fost prima fabrică înființată în Europa pentru cocsificarea zăcămintelor de lignit terțiare. O parte din producția de cărbune a acestor mine era folosită de întreprinderile din Timișoara, Arad, Călan, iar o altă parte era vîndută pentru industria din Romînia.

Aceste două ramuri industriale, exploatarea fierului și a cărbunelui, au atins o însemnată dezvoltare. În 1863, minele din Banat au furnizat 93% din producția de fier și de cărbune din întreaga Transilvanie. Dar creșterea producției de fier și cărbune n-a fost uniformă. Dacă această creștere este evidentă privind

[1] O majă vieneză corespundea la circa 56 kg.

întreaga perioadă, nu o dată, examinînd an de an situaţia, putem constata o decădere temporară a producţiei. Criza economică din Europa, care a izbucnit în 1857, a cauzat o stagnare în construcţia căilor ferate, ceea ce a făcut să se reducă exploatarea cărbunelui, mai ales în anii 1858—1859. În aceşti ani, o parte dintre muncitori au rămas fără lucru. În primii ani ai deceniului al 7-lea, dezvoltarea a devenit din nou ascendentă, dar nu se putea asemăna ca proporţii

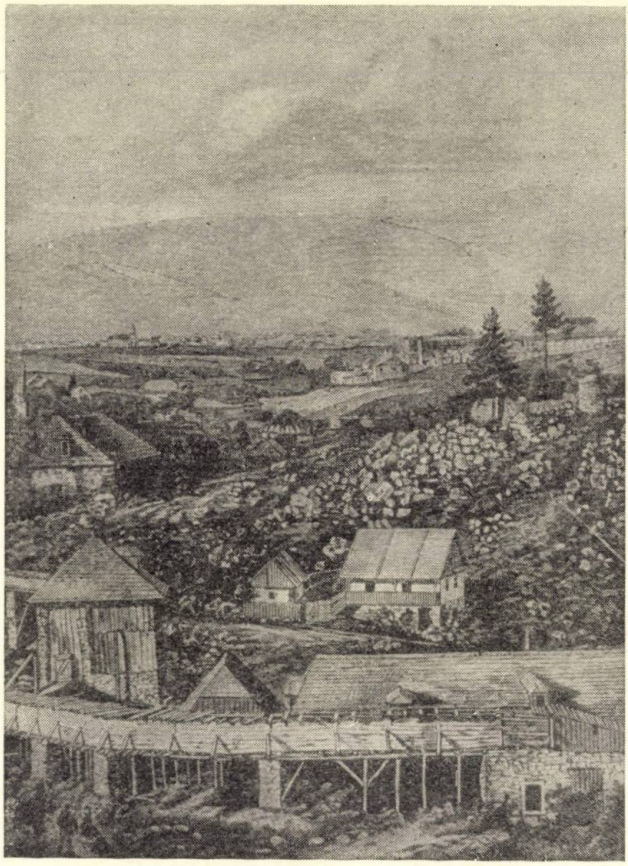

Fig. 64. — Minele de lîngă Vlăhiţa în a doua jumătate a sec. al XIX-lea.

cu cea din 1855—1857, deci cu dezvoltarea din perioada masivelor construcţii de căi ferate. După 1865 a crescut din nou în mare măsură producţia de fier şi cărbune.

În acelaşi timp s-a intensificat şi exploatarea metalelor neferoase. Mine conţinînd astfel de metale se găseau în Munţii Apuseni, lîngă Baia Mare, precum şi la Oraviţa, Dognecea, Bocşa Montană. În urma exploatării intensive, producţia de cupru s-a urcat în perioada tratată de la circa 4 000 de măji

Fig. 65. – Steampuri aurifere la Roşia Montană în a doua jumătate a sec. al XIX-lea.

vieneze la peste 11 000 de măji vieneze, iar cea de plumb de la circa 8 000 la 13 000 de măji vieneze anual. De asemenea a crescut producţia aurului, precum şi a argintului majoritatea întreprinderilor fiind în proprietatea întreprinzătorilor din Transilvania.

În perioada tratată s-a dezvoltat baza tehnică a producţiei. În Transilvania, primele elemente ale producţiei maşiniste au apărut încă înainte de 1848; totuşi

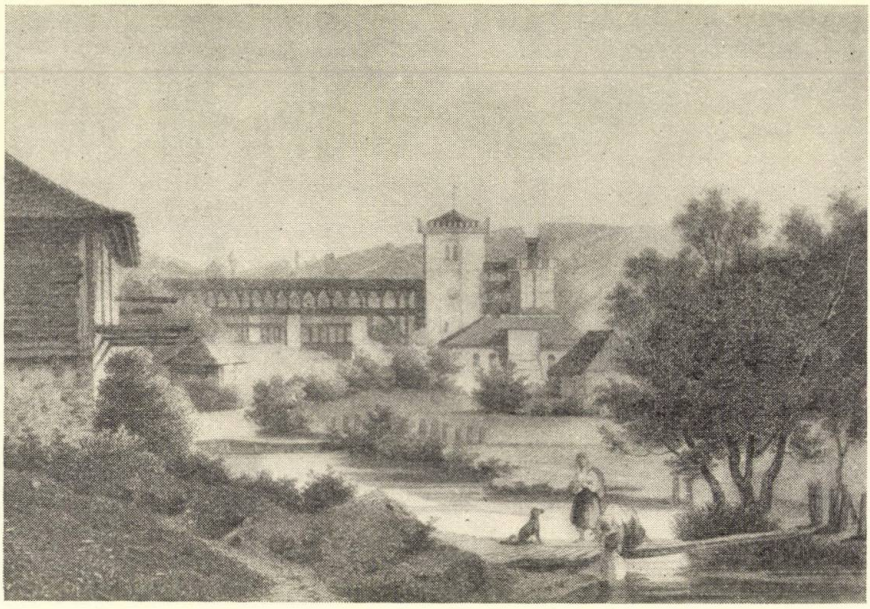

Fig. 66. — Turnătoria de la Vlahiţa în a doua jumătate a sec. al XIX-lea.

procesul de înlocuire a uneltelor manuale prin maşini-unelte a început după 1848, iar abia în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea procesul « revoluţiei industriale » a înregistrat un progres mai accentuat. « Revoluţia industrială » este procesul complex al înlocuirii uneltelor manuale prin maşini-unelte, munca manuală fiind înlocuită prin tehnica maşinilor. Marx precizează că « Maşina, de la care porneşte revoluţia industrială, înlocuieşte pe muncitorul care mînuieşte o singură unealtă cu un mecanism care operează deodată cu un *mare număr* de unelte identice sau de aceeaşi speţă şi care e pus în mişcare de o singură forţă motrice, oricare ar fi forma ei » [1].

Intensificarea mineritului a adus după sine perfecţionarea uneltelor de minerit şi introducerea mai accentuată a maşinilor cu aburi, cu scopul de a se mări productivitatea. Pe cînd pe teritoriul STEG-ului, în 1852, funcţionau 14 maşini cu aburi, cu 276 de cai putere, în 1863 numărul maşinilor a ajuns la 40,

[1] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ed. a IV-a, Ed. politică, Bucureşti, 1960, p. 391.

cu 1632 de cai putere. Maşini au fost introduse în special în industria prelucrătoare a fierului, care se dezvolta în aceşti ani într-un ritm destul de rapid. O parte din producţia minereului de fier a celor 11 furnale din Banat, cu producţia de circa 3 500 de tone, a fost folosită la fabricarea de materiale de construcţii, piese de maşini, şine, cuie de şine, bandaje de roţi, cazane de aburi etc de către fabricile înfiinţate în aceşti ani la Anina şi Reşiţa. E de remarcat că deja în perioada absolutismului furnalele din Anina captau gazul de cuptor pentru încălzirea topitoriilor. Treptat, folosirea maşinilor lua un avînt şi în alte ramuri ale industriei, în special în industria alimentară. Pe teritoriul Banatului s-a remarcat un ritm mai viu în introducerea de maşini noi. În comparaţie cu teritoriile mai înaintate ale monarhiei, dezvoltarea tehnică a industriei din Transilvania a rămas însă cu mult în urmă.

Dacă în perioada 1849—1867, în industria extractivă şi în cea siderurgică, datorită pătrunderii capitalului străin, s-au făcut progrese, în alte ramuri, şi anume în industria prelucrătoare, exceptînd doar morăritul, producţia stagna sau chiar regresa din cauza concurenţei mărfurilor austriece. Situaţia industriei din Transilvania n-a devenit catastrofală numai datorită posibilităţii de a se desface numeroase mărfuri în Moldova şi Ţara Romînească.

Rămînerea în urmă în cele mai multe ramuri ale industriei a fost condiţionată şi de lipsa de capital şi de credite, precum şi de insuficienta dezvoltare a mijloacelor de transport. În schimb, o piedică în dezvoltarea industriei a fost înlăturată: « dispoziţia provizorie » din 1852, referitoare la bresle, a făcut să înceteze dominaţia breslelor, care de altfel, după 1848, în urma dezvoltării relaţiilor capitaliste, îşi pierdeau tot mai mult însemnătatea şi au devenit o formă pur organizatorică. A urmat apoi patenta imperială din decembrie 1859; ea a stabilit că pentru înfiinţarea întreprinderilor nu era nevoie decît de o simplă înregistrare.

În condiţiile concurenţei industriei austriece, în Transilvania s-a dezvoltat mai mult industria alimentară. În 1860, numărul maşinilor cu aburi din industria alimentară din Transilvania a urcat la 33, însumînd peste 1 100 de cai putere. Cele mai multe maşini cu aburi erau întrebuinţate, în afară de industria siderurgică, în industria morăritului. În cadrul industriei alimentare, morăritul înregistrează un salt în ce priveşte cantitatea producţiei. Cu toate că mare parte dintre cerealele din Transilvania erau măcinate de mori de apă, numărul morilor cu aburi a început să crească, mai ales în comitatele de şes, ca Timiş, Arad, Bihor, Sătmar, urcînd la sfîrşitul perioadei la peste 30 [1].

O importanţă deosebită a avut extracţia sării. Producţia totală a celor cinci mine de sare din Ocna Mureşului, Ocna Dejului, Praid, Turda, Ocna Sibiului a atins anual circa 6—700 000 m³. La sfîrşitul perioadei apar primele maşini cu aburi în această ramură a industriei (la minele din Ocna Mureşului).

[1] *Stat. Közl.*, vol. 5, Budapesta, 1863, p. 262—263.

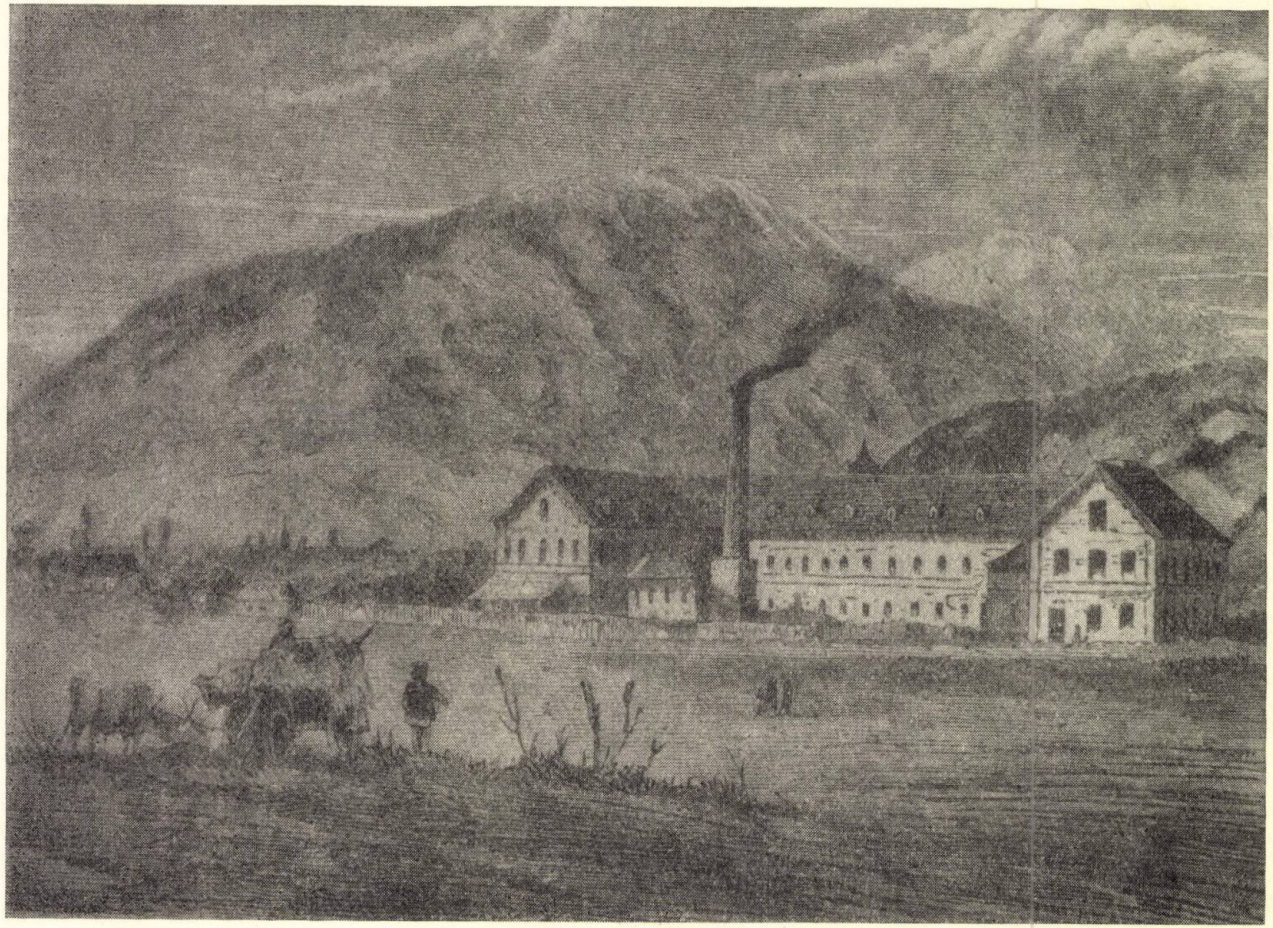

Fig. 67. — Fabrica de hîrtie de la Zărneşti.

Legile industriale de după 1849, extinzînd principiile libertăţii industriale asupra fabricării şi comercializării băuturilor spirtoase, au dat un avînt considerabil dezvoltării acestei ramuri. Producţia industrială a spirtului, bazată pe materii prime greu transportabile la mari depărtări, au înregistrat o deosebită dezvoltare, înfiinţîndu-se fabrici de spirt la Arad, Oradea şi Cluj. La fel s-a dezvoltat repede şi fabricarea berei şi a altor băuturi spirtoase.

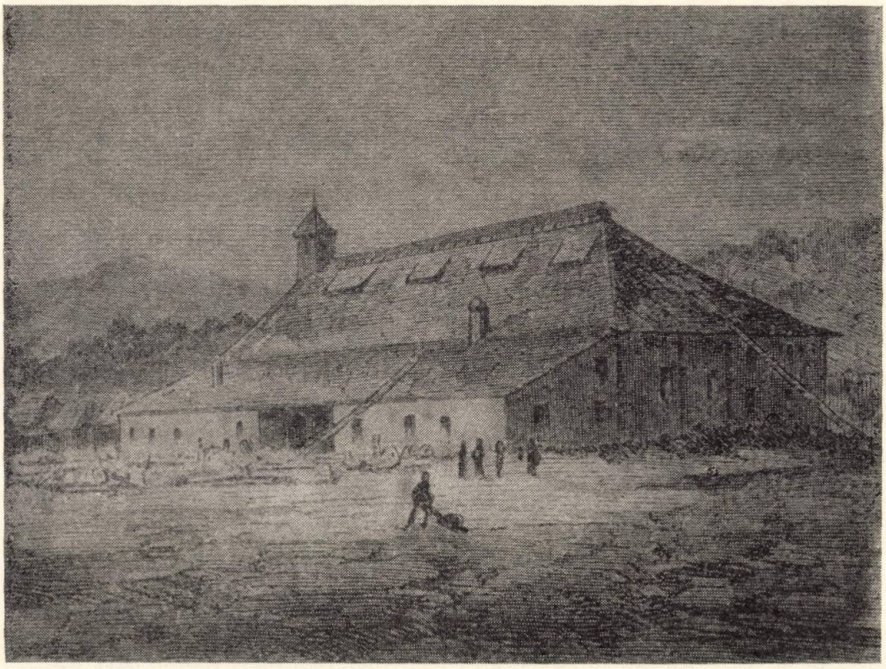

Fig. 68. — Manufactura de sticlă din Crasna.

Industria zahărului, în urma concurenţei fabricilor austriece şi din cauza sistemului fiscal austriac, era în perioada aceasta în regres. Fabricile de zahăr din Cluj şi din Gîrbău (lîngă Jibou) şi-au încetat producţia îndată după 1848, iar cea din Sibiu a ajuns la faliment după o decădere lentă.

La începutul anului 1851 a fost introdus monopolul de stat asupra tutunului. Scurt timp după aceasta, întreprinderile şi fabricile de stat au luat locul întreprinderilor particulare. În Transilvania erau două întreprinderi de prelucrat tutunul (la Timişoara şi la Cluj), dar nici una nu poseda maşini cu aburi.

În urma concurenţei austriece, încercările de a înfiinţa fabrici în afara industriei alimentare n-au dat rezultate. Şi întreprinderile mai vechi au fost nevoite să-şi închidă porţile, neputînd înfrunta concurenţa austriacă. Astfel, fabrica de hîrtie de la Orlat, vechea moară de hîrtie de la Arpaş (lîngă Făgăraş), fabricile de hîrtie de la Zărneşti, Petreşti (lîngă Sebeş), Braşov au trebuit să fie închise.

Fabricile de chimicale, în special întreprinderile de stearină din Timişoara şi Sibiu, înfiinţate de antreprenori particulari autohtoni şi care îşi valorificau o parte din produse în Ţara Romînească şi Moldova, numai cu greu au putut învinge concurenţa austriacă. Cu aceeaşi concurenţă luptau şi fabricile de sticlă din Transilvania, care, în 1856, aveau un personal de peste 200 de maiştri şi

Fig. 69. — Izvoarele minerale de la Borsec în a doua jumătate a sec. al XIX-lea.

muncitori ajutători; ele lucrau după metode învechite, pe cînd în fabricile de sticlă şi în industria chimică din vestul monarhiei tehnica producţiei ajunsese la un nivel înalt. Pădurile de brad, fag, stejar, mesteacăn, frasîn, care acopereau circa a treia parte din teritoriul Transilvaniei, constituiau un tezaur de nepreţuit. Industria lemnului era însă nedezvoltată, puţin mecanizată, ferăstraiele fiind forma cea mai avansată a acestei industrii. În anii de după 1860, în împrejurimile Sibiului şi ale Bistriţei s-au instalat trei maşini pentru tăiat furnir.

Se poate spune că, în afară de minerit şi morărit, tehnica producţiei în Transilvania a rămas în urmă. Procesul de trecere de la producţia meşteşugărească şi manufacturieră la producţia maşinistă, mecanizată, era foarte lent. Numai în puţine fabrici au început să fie introduse maşini cu aburi. Acest început modest a rămas însă, datorită dependenţei faţă de Austria şi persistenţei rămăşiţelor feudale, în urma nivelului industriei din alte regiuni ale monarhiei, nu numai în ceea ce priveşte capacitatea de producţie, dar şi în ce priveşte calitatea produselor.

În industria manufacturieră, cele mai de seamă ramuri au fost industria textilă şi cea de pielărie. Principalele centre ale industriei de lînă erau la Braşov, Sibiu, Cisnădie, Sadu. Dezvoltarea acestei ramuri a industriei s-a bazat în bună parte pe

lîna adusă din Principate. Ea putea să prelucreze anual circa 40 000 de măji de lînă, din care se făceau postav, pături şi alte ţesături de lînă în cantitate de circa 25 000 de măji. S-a dezvoltat însă şi industria casnică textilă, în primul rînd în regiunea Braşovului, Sibiului şi în Munţii Apuseni, teritorii bogate în turme de oi. Postavul confecţionat de ţăranii romîni se vindea în tîrgurile săptămînale. O dezvoltare

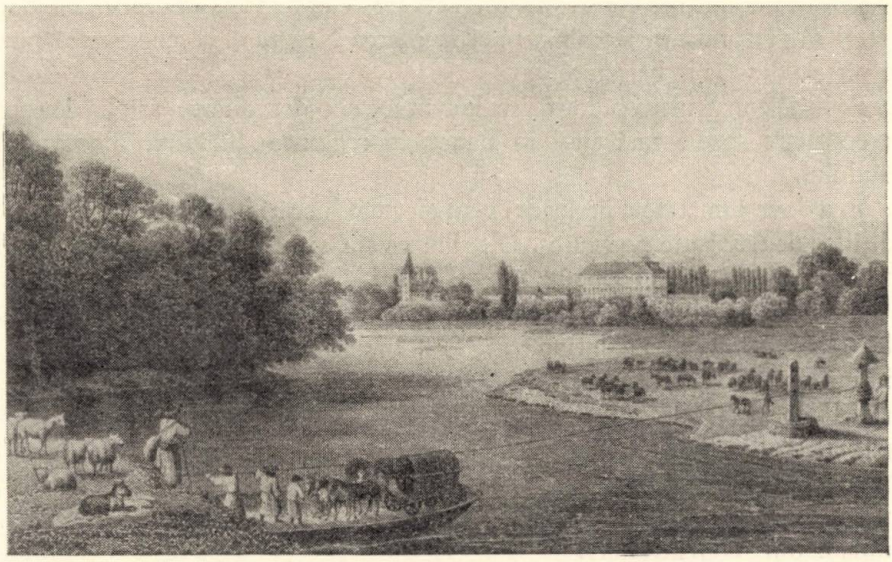

Fig. 70. — Pod umblător peste Mureş la Grind.

remarcabilă a înregistrat începînd din 1860 industria de pielărie în centrele din Braşov, Sibiu, Năsăud, Timişoara etc.

Cauza principală a dezvoltării foarte lente, a stagnării sau chiar a regresului unor ramuri ale industriei stătea în faptul că Transilvania rămînea despărţită de restul teritoriului romînesc, împreună numai cu care putea forma o piaţă internă capabilă să asigure dezvoltarea intensă a întregei sale industrii. Se adăuga şi dependenţa Transilvaniei de Austria. Clasele stăpînitoare din monarhia habsburgică au atribuit Transilvaniei rolul unei pieţe de desfacere a mărfurilor austriece şi rolul de producătoare de materii prime. Afară de Banat, unde capitalul austriac sprijinea dezvoltarea industriei extractive şi a industriei siderurgice, celelalte părţi ale Transilvaniei luptau cu cele mai mari greutăţi: lipsă de capital, concurenţa mărfurilor austriece etc.

Mijloacele de transport

În vederea exploatării bogăţiilor naturale ale Transilvaniei de către burghezia din Austria s-au construit primele căi ferate din Transilvania (construirea liniei Oraviţa-Baziaş era numai începută înainte de revoluţia din 1848, dar nu fusese terminată). Pînă la sfîrşitul acestei perioade s-a ajuns ca liniile ferate să lege centrele

industriale din monarhie cu bazinele carbonifere şi siderurgice ale Transilvaniei, atingînd — inclusiv cele în construcţie — circa 500 km. Interesele economice ale Transilvaniei cereau construirea liniei Oradea-Cluj-Braşov, care urma să fie prelungită pînă la graniţa Romîniei. Toate insistenţele unor oameni înaintaţi, ca George Bariţiu, au rămas însă zadarnice. Burghezia austriacă avea interesul să pregătească condiţiile construirii unei căi ferate spre Turnu-Severin, cu gîndul ca astfel să pătrundă în Romînia pînă la Marea Neagră şi să cucerească poziţii şi pe pieţele din ţările balcanice.

Pe lîngă construirea căilor ferate a avut loc şi o dezvoltare a reţelei de şosele. S-au construit şosele mai ales în Banat, în regiunea Sibiului, Braşovului şi Năsăudului.

În a doua jumătate a perioadei s-au efectuat lucrări în vederea îmbunătăţirii condiţiilor de navigaţie pe Mureş, Olt, Someş şi Crişuri. Pe aceste rîuri se transportau mai ales sarea şi lemnul.

Interesele unei guvernări centralizate la Viena au impus construirea unor reţele telegrafice care să cuprindă întregul Imperiu austriac. S-au construit în 1853 linii care leagă Timişoara de Viena, au urmat apoi liniile Timişoara—Lugoj—Orşova, Timişoara—Braşov, în 1854, cînd s-a făcut şi legătura cu reţeaua telegrafică ce se construia în Moldova şi Ţara Romînească. Pînă la sfîrşitul acestei perioade s-au construit linii telegrafice şi în alte părţi ale Transilvaniei, care făceau legătura între centrul monarhiei şi localităţile mai însemnate din Transilvania [1].

Comerţul

Comerţul intern, între sat şi oraş, a cunoscut în urma pătrunderii capitalismului în agricultură o oarecare înviorare; gospodăriile ţărăneşti mai înstărite produc mărfuri agricole pentru piaţă şi sînt consumatoare ale produselor orăşeneşti. Tîrgurile săptămînale din oraşe căpătau un caracter regulat, ele reprezentînd puncte importante de efectuare a schimbului dintre sat şi oraş.

În perioada 1849—1867, populaţia oraşelor a crescut în oarecare măsură, unele oraşe ajungînd la circa 30 000 de locuitori (de exemplu Arad, Braşov, Timişoara, Cluj, Oradea). Creşterea populaţiei oraşelor se datora în primul rînd dezvoltării industriei, ceea ce a dus la imigrarea multor ţărani săraciţi la oraş, unde au devenit muncitori, meseriaşi sau comercianţi [2].

În această perioadă se intensifică schimbul de mărfuri între Transilvania şi Romînia, schimb cu tradiţii seculare. Cercurile conducătoare din Viena căutau să rupă economia Transilvaniei de pieţele din Romînia şi să o lege cît mai mult de Austria, înglobînd şi principatul Transilvaniei în uniunea vamală austriacă.

---

[1] Berzeviczy Albert, *Az abszolutizmus kora Magyarországon, 1849—1865*, vol. II, Budapesta, 1925, p. 367—368.

[2] *Országos Levéltár*, Budapesta, Fond. Ministerul Agriculturii, Industriei şi Comerţului, 4 866 din 1870.

Elementele progresiste din Transilvania au dus o luptă susținută împotriva ruperii legăturilor firești ale Transilvaniei cu Romînia. G. Bariţiu, secretar între 1850 şi 1857 al gremiului negustoresc din Braşov, a întocmit în 1850 un memoriu în care se cerea insistent luarea de măsuri în vederea organizării creditului şi

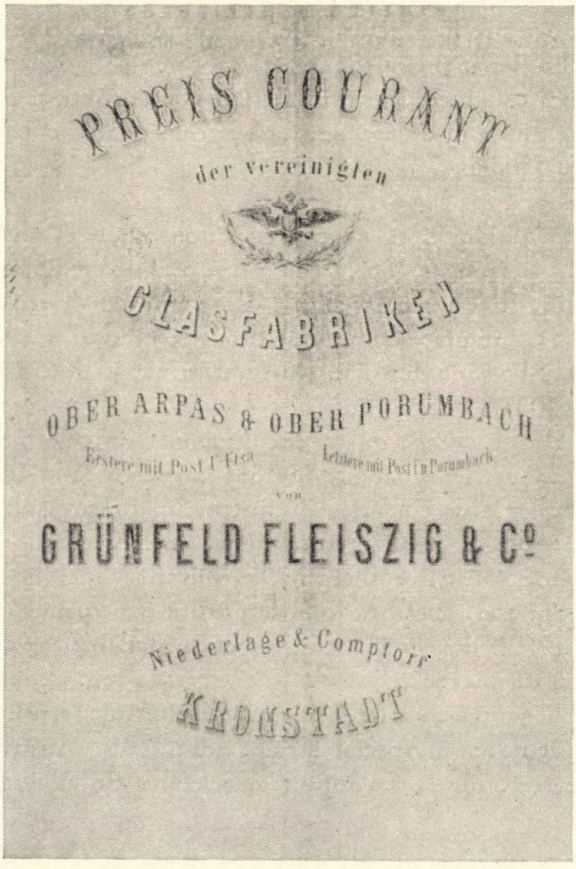

Fig. 71. — Prospect al fabricilor de sticlă din Arpaşul de Jos şi Porumbacul de Sus (1864).

îmbunătăţirii legăturilor dintre Transilvania şi Principatele dunărene [1]. Memoriul accentua şi faptul că împlinirea acestor cerinţe era absolut necesară pentru dezvoltarea mai departe a Transilvaniei. Ideea intensificării legăturilor comerciale dintre Romînia şi Transilvania s-a reflectat şi în lucrările altor publicişti din Transilvania, ca, de exemplu, la Kővári [2].

Cu toate că din Transilvania se exportau, în schimbul unor produse ale industriei uşoare austriece, cereale, vite, materii prime, produse miniere şi

[1] D. Z. Furnică, *Din trecutul romînesc al Braşovului*, Bucureşti, 1937, p. 52—54.
[2] Kővári L., *op. cit.*, p. 279—283.

lemnoase, nu a regresat nici comerțul cu Moldova și cu Țara Românească. Astfel, prin Brașov au fost importate următoarele cantități de mărfuri: în 1851, 118 000 de măji, în 1852, 128 000 de măji, iar în 1853, 166 000 de măji, crescînd în același timp și exportul de la 10 000 de măji (1851) la 26 000 (1852) și la 30 000 de măji (1853). Din principatul Transilvaniei se vindeau în Țara Românească și în Moldova produse industriale, care numai cu greu s-ar fi putut vinde în alte părți, iar din Banat și Hunedoara se exportau fier și cărbune. Din Moldova și Țara Românească se aduceau în primul rînd vite cornute și porci, în cantități mari piei, lînă; se aduceau de asemenea și cereale pentru o parte a secuimii și pentru părțile năsăudene.

Creditul

Din lipsă de capital autohton, în Transilvania nu erau, pînă în 1867, decît 9 instituții de credit săsești și maghiare. O importanță mai redusă aveau *asociațiile de ajutorare și de economii* din Bistrița (1852), Cluj (1858), înființate cu scopul de a da credite micilor industriași și țăranilor înstăriți. Asociația din Cluj s-a transformat în 1865 în *Banca de credit*, cu un capital de 200 000 de florini.

În toată perioada aceasta piața era dominată de cele două sucursale ale Băncii Naționale a Austriei, înființate în 1854 la Brașov și în 1855 la Timișoara. Colaborînd cu camerele de comerț și industrie din Brașov și Timișoara, sucursalele băncii din Viena acordau credite numai întreprinderilor care nu făceau concurență industriei austriece nici în Transilvania, nici în țările dunărene.

Și marii proprietari aveau nevoie de credite pentru modernizarea agriculturii pe moșiile lor. Ei deveneau astfel tributari ai Băncii agrare de credit din Budapesta, întemeiată în 1862.

În deceniul al șaptelea s-a intensificat pe teritoriul Transilvaniei activitatea instituțiilor de asigurare, în special străine (din Italia, Austria și Germania). Cu capital săsesc și românesc s-a înființat societatea de asigurare *Transilvania*.

2. CLASELE ȘI PĂTURILE SOCIALE

Țărănimea

Procesul de diferențiere a țărănimii, început încă înainte de revoluția din 1848, s-a accentuat mult în perioada absolutismului. Intensificarea producției de mărfuri în condițiile dezvoltării capitalismului determina în mare măsură situația unor gospodării țărănești. O mică parte dintre țărani, și anume cei care avuseseră cîte o sesie sau o jumătate de sesie și inventar agricol, au profitat de posibilitatea mai mare de a-și valorifica produsele, s-au îmbogățit, lărgind producția și devenind exploatatori ai țărănimii sărace. Pătura aceasta nu constituia decît circa 6% din țărănime; împreună cu negustorii, notarii, primarii, preoții și o parte a învățătorimii, ea forma burghezia satelor.

În același timp, o mare parte din micile gospodării țărănești, neavînd nici pămînt îndestulător, nici inventar corespunzător, n-a putut face față concurenței gospodăriilor mai bine înzestrate și s-a ruinat. La sărăcirea unor pături largi țărănești a dus și sistemul fiscal austriac; războaiele, armata, curtea imperială, birocrația, poliția și jandarmeria înghițeau sume enorme, care erau recuperate prin dări tot mai grele. Astfel, în 1857 impozitul direct ajunsese să fie de două ori mai mare decît în 1838 [1]. E drept că impozitul funciar a devenit, încă din 1849, general, postulatul revoluției din 1848 ca toți cetățenii, deci și nobilii, să contribuie la sarcinile statului fiind acceptat și de regimul absolutist. Dările apăsau însă în primul rînd asupra țărănimii; din impozitul total de circa 6 000 000 fixat pentru 1864 în principatul Transilvaniei, cota ce revenea moșierilor nu atingea nici un milion. Țăranii cu pămînt puțin erau în multe cazuri forțați să-și vîndă și puținul avut pentru a plăti dările.

Pe lîngă dări, țărănimea mai avea de suportat o serie de obligații față de armată. Unitățile militare plasate în țară de către guvernul habsburgic cu scopul înăbușirii mișcărilor de orice fel trebuiau să fie aprovizionate de țărănime. În timpul războiului Crimeii, țăranii din Transilvania aveau să sufere mult, în urma încartiruirilor și rechizițiilor. Recrutările pentru armată însemnau de asemenea pentru gospodăriile țărănești pierderea forțelor de muncă pe timp de mai mulți ani.

Împovărate de atîtea greutăți, multe gospodării țărănești se ruinau. Țărănimea săracă a pierdut în anii 1858—1867 o bună parte dintre terenurile luate în posesie în 1848. Mulți țărani au fost siliți să ia pămînt în dijmă de la moșieri, să devină argați, să intre în industria slab dezvoltată, cu un salariu derizoriu, sau să emigreze. În această perioadă au emigrat din Transilvania 80 000 de oameni, în covîrșitoare parte țărani romîni lipsiți de pămînt și muncitori. Majoritatea emigraților treceau Carpații în Principate, unde găseau de lucru. Numărul zilerilor și al argaților ocupați în agricultură era în 1869, inclusiv membrii de familie, aproape de 400 000 numai pe teritoriul principatului Transilvaniei [2]. Nici situația țăranilor care aveau o bucățică de pămînt nu era mai bună, deoarece erau nevoiți să accepte condițiile cele mai grele ale muncii în dijmă.

Regimul absolutist sprijinea formarea și întărirea unei pături țărănești înstărite, pentru a ține în frîu sărăcimea satelor. Acest sprijin se manifesta și în lucrările de comasări, cînd pămîntul cel mai bun era atribuit moșierilor și, în oarecare măsură, țăranilor înstăriți. Și la fixarea impozitelor, la repartizarea muncilor publice, la recrutări, țăranii înstăriți erau avantajați în dauna țăranilor săraci și a celor fără pămînt. De asemenea patentele împărătești prevedeau ca pămîntul să fie moștenit de fiul cel mai în vîrstă al familiei. Încercînd să explice esența acestei restricții, I. Pușcariu spune: « Stăpînirea vrea ca o moșie țărănească să o capete numai un copil harnic, iară ceialalți frați ai lui să-și capete părțile

[1] *Kolozsvári Közlöny* din 12 august 1860.
[2] *Magyar statisztikai évkönyv*, Buda, 1872, p. 123.

de moştenire în zestre mişcătoare sau în bani. Pentru că ea vrea despre o parte ca ţărenii să rămîie oameni avuţi, iară ceialalţi fraţi ai lor, carii nu încap pe moşie... să-şi caute hrana... cu negoţătoria, cu speculaţia şi cu meşteşugul sau industria»[1] În realitate, clasele dominante urmăreau ca la sate să se formeze o pătură de ţărani înstăriţi pe care ele să se sprijine împotriva masei ţărăneşti sărăcite, din rîndul căreia să-şi poată recruta atît muncitorii agricoli, cît şi muncitorii industriali de care aveau nevoie.

Pe lîngă aceşti factori care au accelerat diferenţierea ţărănimii, au fost şi factori care au frînat acest proces. Un asemenea factor a fost sistemul muncii în dijmă. Marea majoritate a ţărănimii din Transilvania, neavînd un lot îndestulător pentru susţinerea familiei, era constrînsă să ia în dijmă pămînt de la moşieri, fapt care a oprit completa şi rapida sa ruinare. Slaba dezvoltare a industriei a contribuit de asemenea la frînarea procesului, ţăranul neputînd găsi o ocupaţie care să-i asigure o mai bună existenţă decît munca în agricultură.

Diferenţierea ţărănimii pînă la sfîrşitul perioadei prezenta următoarea situaţie: circa 60% din ţărănime avea o gospodărie pînă la 5 iugăre, 24% o gospodărie între 5 şi 15 iugăre, 10% între 15 şi 30 de iugăre, 4% între 30 şi 50 de iugăre şi 2% între 50 şi 100 de iugăre. Nu sînt incluşi în aceste date ţăranii complet lipsiţi de pămînt sau cu lot foarte mic, sub un iugăr. Proporţia acestora faţă de populaţia rurală era de circa 17%[2].

Moşierimea

După pierderile suferite în timpul revoluţiei, moşierii au început să-şi refacă gospodăriile. Vechea legătură dintre Curtea imperială şi nobilimea transilvăneană s-a refăcut; guvernatorul, prinţul Schwarzenberg, întreţinea relaţii amicale cu familiile aristocratice din Transilvania: Mikó, Jósika, Bánffy, Bornemisza; s-a deschis larg vistieria statului, pentru a « dezdăuna » pe proprietarii care nu se mai puteau folosi de munca gratuită a iobagilor. Prin noi răpiri de pămînturi de la ţărani, prin segregări, comasări, s-au format adevărate latifundii, reprezentînd o mare forţă economică. Nobilimea maghiară şi-a redobîndit încrederea Curţii imperiale; din rîndurile ei unii magnaţi au fost numiţi în corpul diplomatic şi în posturi de conducere.

În acelaşi timp, o mare parte a nobilimii mijlocii, cu proprietăţi reduse, nefăcînd faţă concurenţei unor moşii modernizate a sărăcit, şi-a pierdut pămîntul, păstrîndu-şi doar titlul de noblеţe, ceea ce, după concepţiile nobilimii, îi dădea dreptul să obţină funcţii în aparatul administrativ. Nobilimea mică, nobilii « de o casă », « armaliştii » au ajuns, în cea mai mare parte, să se confunde cu ţărănimea.

---

[1] I. Puşcariu, *Comentariu la prea înalta patentă din 21 iuniu 1854 pentru Ardeal*, vol. I, Sibiu, 1858, p. 20.

[2] Keleti Károly, *op. cit.*, p. 141.

Începutul formării proletariatului industrial

Munca salariată a fost cunoscută şi folosită în întreprinderile manufacturiere încă înainte de revoluţia din 1848. Formele exploatării capitaliste pe scară largă s-au manifestat însă numai după desfiinţarea iobăgiei, care a creat condiţii mai prielnice apariţiei braţelor libere de muncă. Prin legile din 1848, mulţi ţărani au fost eliberaţi însă fără pămînt sau cu o bucăţică de pămînt neîndestulătoare pentru susţinerea familiei. Patentele imperiale, prescriind condiţii foarte grele pentru răscumpărarea serviciilor jelerilor au contribuit de asemenea la sărăcirea maselor ţărăneşti, la pierderea pămîntului lucrat de jeleri înainte de 1848. Răpirea pămînturilor prin diferite metode, proces legat de concentrarea pămînturilor în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a contribuit de asemenea la ruinarea maselor ţărăneşti, la formarea braţelor de muncă libere. Negăsind posibilitatea de trai la ţară, mulţi foşti iobagi şi jeleri au fost nevoiţi să caute de lucru în oraşe, în manufacturi şi fabrici sau să emigreze peste Carpaţi.

Rîndurile clasei muncitoare s-au înmulţit într-o măsură oarecare şi prin acei meseriaşi care au fost ruinaţi mai ales în urma concurenţei mărfurilor austriece. Aceste mărfuri au început să apară în cantităţi mari pe pieţele Transilvaniei, industriaşii austrieci desfăcîndu-le în magazine proprii. Împotriva concurenţei mărfurilor străine meseriaşii au protestat deseori, însă fără nici un rezultat.

Un alt izvor al măririi numărului muncitorilor l-a constituit aducerea muncitorilor străini în diferite ramuri de industrie, mai ales în Banat, în industria extractivă şi metalurgică. Numărul muncitorilor din aceste ramuri de industrie s-a ridicat la circa trei mii; mulţi dintre muncitorii străini au părăsit locurile de muncă din cauza condiţiilor extrem de grele, dar în locul celor plecaţi au venit alţi muncitori.

Numărul muncitorilor angajaţi în diferite ramuri ale industriei din Transilvania a atins pînă la sfîrşitul perioadei circa 110 000 [1]. Cel mai mare număr de lucrători îl găsim în minerit. Pe domeniul Zlatnei, numărul lor se ridica în 1856 la 8 500, pentru ca în 1866 să fie de peste 12 000. În Banat, numărul muncitorilor la sfîrşitul perioadei atingea cifra de 15 000. În ocnele (băile) de sare din Transilvania lucrau peste 2 000 de muncitori. Un număr mare de muncitori, circa 17 000, lucra în ramura industriei de piele, a hîrtiei şi a industriilor legate de acestea. În industria de construcţii, numărul muncitorilor atingea cifra de 10 000, la fel şi în industria textilă. În comerţ şi în diferite alte întreprinderi, numărul lucrătorilor era de circa 5 000.

Cele mai importante centre în care numărul muncitorilor era mai ridicat au fost: Anina, Oraviţa, Reşiţa în Banat, Petroşeni în Valea Jiului, Brad, în Munţii Apuseni, Baia Mare, Braşov, Sibiu, Oradea, Cluj, Satu-

[1] *Magyar statisztikai évkönyv*, Buda, 1872, p. 166—167 şi 176—177.

Mare. Pe lîngă aceste centre mai importante, se găseau muncitori angajaţi şi în construcţiile de căi ferate începute în această perioadă. Astfel, pe şantierul liniei Oraviţa — Baziaş lucrau circa 3 000 de muncitori localnici şi tot atîţia străini [1].

În această perioadă a început exploatarea în masă a pădurilor şi prelucrarea lemnului. La sfîrşitul perioadei existau peste 350 de ferăstraie [2]. Lemnul prelucrat era transportat în diferite părţi ale Transilvaniei pe plute, pe rîurile Olt, Mureş, Criş şi Someş. La aceste munci era angajat un număr mare de muncitori sezonieri.

La multe munci se angaja un număr crescînd de femei şi copii, munca acestora fiind şi mai slab plătită. Astfel, pe domeniul Zlatna, din 11 700 de muncitori, peste 1 800 erau femei şi 300 copii [3].

Condiţiile de muncă erau deosebit de grele; lipsind instalaţii de protecţia muncii, numărul accidentelor — multe mortale — era foarte mare. Astfel, pe domeniul Zlatnei, într-un singur an (1857) au fost 90 de accidente, dintre care 9 mortale [4]. Viaţa plină de mizerie a muncitorilor mineri era astfel descrisă de un medic: « în rîndurile minerilor de aur mortalitatea este comparativ mai ridicată decît la alte profesii... Aici, dacă clasa muncitoare nu s-ar înmulţi prin imigrare din alte regiuni, în mai scurt timp... ar dispărea cu totul... Numai calul minerului îndură mai multă mizerie şi lipsuri decît minerul însuşi. Din aceste motive este greu de găsit un miner peste 50 de ani » [5].

Ziua de muncă, precum şi salariile erau fixate de patroni; astfel, se lucra 12—14, dar şi 16 ore pe zi, mai ales în diferitele ateliere meşteşugăreşti. În general, un muncitor necalificat cîştiga abia 20 de creiţari la zi, pe cînd preţul unei pîini era de 12 creiţari. Muncitorilor necalificaţi li se puteau aplica, conform dispoziţiilor cuprinse în *Regulamentul provizoriu de servitori şi servitoare pentru Marele Principat al Transilvaniei* (apărut în 1857), în caz de « infracţiune » stabilită de patron, 15 lovituri de beţe [6].

Burghezia

Revoluţia din 1848 a înlăturat privilegiile feudale, a slăbit puterea breslelor. În condiţiile acestea, burghezia putea să se dezvolte mai liber; totuşi ascensiunea ei era stînjenită de persistenţa unor rămăşiţe de caracter feudal, de politica statului centralizat habsburgic.

---

[1] Sashegyi Oszkár, *Munkások és parasztok mozgalmai Magyarországon 1849—1867*, Budapesta, 1959, p. 53.

[2] *Raportul Camerei de comerţ şi de industrie din Cluj 1883—1885*, p. 120—121.

[3] *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Ed. Acad. R.P.R. (Bucureşti), 1961, p. 157.

[4] *Ibidem*.

[5] S. Izsak, *Despre o topografie medicală necunoscută: „Regiunea auriferă a Ardealului din punct de vedere medical" de dr. Jósa Oroszhegyi*, în *Istoria medicinei, Studii şi cercetări*, Bucureşti, 1957, p. 173.

[6] C. Göllner, *Contribuţii la istoricul luptei calfelor din Transilvania... (1849—1860)*, în *Studii*, XI (1958), nr. 4.

Burghezia comercială şi industrială romînă, care-şi avea centrul la Braşov, a început să piardă din importanţa avută înainte de 1848. Comerţul de tranzit către Ţara Romînească şi Moldova era în decădere, deoarece mărfurile din Occident se transportau mai mult pe calea Dunării şi a mării. Această burghezie n-a reuşit decît în mică măsură să-şi plaseze capitalul în manufacturi şi fabrici, deoarece manufacturile din Transilvania, mai ales cele de textile, de hîrtie, de sticlă etc., n-au putut concura cu industria dezvoltată din Cehia şi Austria. Şi autorităţile locale, stăpînite de patriciatul săsesc — sprijinit de către guvernatorii principatului —, căutau să pună piedici administrative dezvoltării întreprinderilor burgheziei romîne.

În principatul Transilvaniei s-a format o pătură subţire de funcţionari romîni. O parte din aceştia căutau să se încadreze în aparatul birocratic, învăţau nemţeşte şi se fereau să-şi manifeste sentimentele naţionale, pentru a nu-şi primejdui cariera funcţionărească; în toate problemele aşteptau cuvîntul hotărîtor de la Curtea vieneză; alături de clerul înalt, ei se situau pe o poziţie reacţionară.

Burghezia maghiară urma, în majoritate, linia de rezistenţă pasivă faţă de absolutismul habsburgic. Nu puţini intelectuali burghezi maghiari au primit însă să servească regimul instaurat.

O parte a burgheziei săseşti, cea interesată în dezvoltarea manufacturilor şi a fabricilor din Transilvania şi în comerţul cu ţările dunărene, era nemulţumită de politica economică austriacă. În schimb, tendinţele de germanizare ale Vienei au găsit un propagator interesat în birocraţia săsească. Regimul absolutist se bizuia mai mult pe conducătorii saşi decît pe maghiari şi romîni — pe maghiari îi bănuia că ar fi « rebeli », la romîni suspecta năzuinţe « centrifugale ». Patriciatul săsesc se bucura astfel de mult sprijin la Viena, în tendinţele de a avea un rol precumpănitor (în raport cu cel al romînilor şi maghiarilor) în treburile principatului Transilvaniei.

Lupta socială a ţărănimii şi muncitorimii

După instaurarea absolutismului, chiar şi ţăranii care luptaseră sub steagul împăratului îşi dădeau seama că au fost înşelaţi. Ţăranii romîni din Transilvania vedeau că li se luau pădurile şi păşunile, că moşierii se întăreau şi aveau jandarmii de partea lor, că dregătorii, chiar şi cei de naţionalitate romînă, dădeau dreptate marilor proprietari maghiari şi nu ţăranilor săraci romîni şi maghiari. Dările erau încasate cu brutalitate, orice mişcare era înăbuşită în sînge. Oamenii, se scrie într-o petiţie a ţăranilor, sînt schingiuiţi, legaţi de care şi aruncaţi în temniţe [1]. Iancu, pe care nu l-au orbit medaliile şi favorurile împărăteşti, era de partea ţăranilor oropsiţi; rapoartele autorităţilor militare din 1850 îl acuzau că ar agita masele. În 1852 a fost arestat şi dus la Alba-Iulia, unde au fost schingiuiţi Horea, Cloşca şi Crişan şi fusese în închisoare Ecaterina Varga.

[1] N. Iorga, *op. cit.*, p. 187.

După 10 zile fu eliberat; autorităţile se temeau de răscoala moţilor. Cînd împăratul Francisc Iosif a venit în Transilvania şi a vizitat Munţii Apuseni (1852), Avram Iancu n-a dat urmare invitaţiei ce i s-a făcut de a fi primit de împărat în faţa poporului pentru eliberarea căruia luptase cu rară vitejie în anii 1848—1849. Adînc mîhnit de nedreptăţile ce se făceau ţăranilor, în anii următori el s-a confundat bolnav în rîndurile maselor ţărăneşti, a căror eliberare reală n-o putuse vedea îndeplinită. Asuprirea habsburgică făcea ca romînii să se apropie de maghiari pentru a se împotrivi împreună reacţiunii.

Împotriva exploatării moşierilor, împotriva reprezentanţilor locali ai regimului de asuprire, a notarilor şi jandarmilor, păturile sărace ale ţărănimii nutreau o ură neîmpăcată, cu atît mai mult cu cît mulţi dintre foştii domni feudali au încercat să supună robotei pe foştii iobagi şi jeleri. Împotriva acestor încercări ale moşierilor s-a răsculat ţărănimea mai multor sate. Drept pildă amintim mişcarea ţăranilor din Sîn-Mihaiul de Sus şi de Jos, în apropiere de Turda, în 1850. Pentru restabilirea « ordinii » s-au adus unităţi militare. Numai cu ajutorul forţelor armate au reuşit în 1850 să se apere şi moşierii din comuna Băişoara (lîngă Turda) de atacurile ţărănimii [1]. Pentru liniştirea spiritelor — temîndu-se de o mişcare mai mare — chiar guvernatorul Transilvaniei a dat în 1850 un ordin în care interzicea constrîngerea foştilor iobagi la servicii urbariale.

În toamna anului 1848 ţărănimea a fost scutită de obligaţia dijmei de vin. Moşierii au pretins însă în continuare şi această dijmă, săvîrşind silnicii, punînd străji care opreau cu forţa transportul vinului. Ţăranii s-au opus pretenţiilor ilegale ale moşierilor şi au refuzat plata dijmei de vin. Astfel de mişcări au fost semnalate în anii 1850—1851 în apropierea Aradului, în comunele Covăsinţ, Cuvin, Ghioroc, Miniş, Musca, Vărădia etc. [2].

În multe locuri ţăranii încercau să ia cu forţa de la marii proprietari ceea ce aceştia le răpiseră — fie că declaraseră că pămîntul în cauză ar fi fost alodial, fie că şi-l însuşiseră prin segregări şi comasări. Astfel de mişcări ţărăneşti au avut loc imediat după înfrîngerea revoluţiei la Brad, Tălagiu, Jibou, Ciurila (în apropierea Clujului). În comuna Petreştii de Jos (aproape de Turda) ţăranii l-au alungat şi l-au oprit de la folosirea pădurilor pe moşierul din comună. Mişcări asemănătoare au fost la Rimetea, Băişoara (lîngă Turda), Pănatul Nou, Ţigăneşti şi în alte comune.

Revoluţia din 1848—1849 nu era încă înăbuşită cînd, la 29 iulie/10 august 1849, ţăranii din 80 de sate din partea sud-vestică a Munţilor Apuseni au ocupat moşiile. Mişcarea a luat caracterul unei adevărate răscoale; generalul austriac Haynau a trimis unităţi armate înzestrate cu tunuri împotriva răsculaţilor. În noaptea de 12/24 august 1849, la Iosăşel (Comitatul Arad) s-a ajuns la o ciocnire; în faţa superiorităţii trupelor bine înarmate, ţărănimea nu putea să

[1] *Arhivele statului Cluj*, Procese-verbale ale comisarului subdistrictului Tureni, nr. 388 şi 2 176 din 1850.

[2] I. Kovács, *op. cit.*, p. 160—161.

reziste. Totuşi, focul n-a putut fi stins decît la începutul lunii septembrie 1849, cînd ultimele grupe ţărăneşti au fost dezarmate. După înăbuşirea răscoalei, conducătorii mişcării au fost prinşi şi condamnaţi la moarte sau la temniţă [1].

Mişcări ţărăneşti pentru ogoarele, păşunile şi pădurile răpite de moşieri au avut loc şi în anii următori. Cea mai de seamă mişcare a fost în 1852, tot în Munţii Apuseni. Cauza a fost opreliştea fiscului de a se folosi pădurile pînă cînd se vor termina lucrările cadastrale. Ţăranii au văzut bine că fiscul voia să le ia pădurile. Un contemporan scria în legătură cu mişcarea ţăranilor: „Cînd inginerii guvernului au căutat să facă măsurătorile munţilor... romînii s-au opus şi Iancu, conducătorul lor, a spus: « pădurile nu sînt ale fiscului, ci ale poporului romîn, care le-a udat cu sîngele său» " [2]. Mişcarea a fost înăbuşită cu ajutorul armatei.

S-au ascuţit mult şi contradicţiile dintre moşieri şi jeleri. Ţărănimea săracă, legată de proprietatea domnească prin contracte — ale căror condiţii de muncă nu erau mai uşoare decît ale foştilor iobagi dinainte de 1848 —, a început să refuze prestaţiile. Rezistenţa jelerilor a culminat între anii 1850—1854; ea a fost înfrîntă de moşieri. S-a întîmplat deseori ca jelerii care refuzau îndeplinirea obligaţiilor să fie scoşi din locuinţele lor.

Avram Iancu şi cîţiva conducători ai revoluţiei din 1848—1849 au fost şi după 1849 de partea ţărănimii. Generalul Thun, în raportul său trimis forurilor superioare, sublinia că mişcările ţărăneşti izbucnite erau sugerate şi conduse de Avram Iancu. Raporta că în vederea stăvilirii mişcărilor a trimis unităţi armate la Iosăşel, Iacobini, Zimbru, Dezna şi Buteni [3]. De la Oradea a fost trimisă de asemenea o companie la Beiuş pentru oprirea mişcărilor. A fost delegată o unitate armată şi în Maramureş împotriva ţăranilor care ocupau pădurile. La starea ţărănimii se referea şi afirmaţia comandantului austriac Urban, făcută într-o circulară: « Romînii stau sub influenţa unor conducători şi au idei comuniste » [4].

Ţărănimea din Transilvania ducea o luptă susţinută şi împotriva reprezentanţilor autorităţilor locale ale regimului absolutist, precum şi împotriva sistemului de impunere austriac introdus în 1850. Alungarea din comună a perceptorului devenea un fapt la ordinea zilei, astfel că pentru încasarea impozitelor autorităţile se vedeau nevoite să trimită trupe. Au avut loc ciocniri între armată şi ţărănime în multe locuri, ca, de exemplu, Cojocna, Mărişel, Petreşti, Lăpuşeşti (în apropiere de Cluj).

---

[1] E. Glück, *Date cu privire la lupta ţărănimii între anii 1849—1853*, în *Studii şi articole de istorie*, vol. IV, S.Ş.I.F., Bucureşti, 1962, p. 182.

[2] *Arhivele Filialei din Cluj a Academiei R.P.R.*, Jurnalul baronesei Iosefa Wesselényi, p. 212.

[3] Sashegyi Oszkár, *op. cit.*, p. 98—99.

[4] *Arhivele statului din Dej.* Acte administrative ale comitatului Solnoc-Dobîca, nr. 757 din 1850.

Şi înăuntrul satelor conflictele dintre autorităţile locale, reprezentante ale puterii centrale şi recrutate din rîndurile ţăranilor înstăriţi, şi masele ţărăneşti erau la ordinea zilei. Conflictul social între chiaburi şi săraci lua astfel şi un aspect politic: cei înstăriţi erau pentru regimul absolutist habsburgic, cei săraci împotriva acestui regim. În anii care au urmat după înfrîngerea revoluţiei, s-au semnalat astfel de conflicte la Olpret, Agrij, Micuş, Rediu [1]. Ura ţărănimii împotriva regimului reiese şi din faptul că autorităţile au lansat zadarnic proclamaţii care aveau drept scop să recruteze dragoni salariaţi în serviciul regimului absolutist. Din populaţia săracă nu s-a prezentat nimeni pentru acest serviciu.

Pentru a împiedica izbucnirea unei răscoale generale a ţăranilor, s-au emis în 1853 şi 1854 cele două patente. Acestea, după cum s-a arătat mai sus, au însemnat un pas înainte pe calea lichidării relaţiilor feudale în agricultură, dar ele n-au înlăturat contradicţia de bază dintre moşieri şi ţărani, căci n-au sfărîmat proprietatea moşierească. Dimpotrivă, pe bază de sentinţe ale judecătoriilor urbariale, proprietarii, cu ajutorul organelor locale ale puterii habsburgice, au început să scoată mulţi ţărani de pe pămînturile lor.

La intensificarea mişcărilor ţărănimii transilvănene a contribuit mult unirea Moldovei cu Ţara Romînească. Lupta ţărănimii din Romînia pentru pămînt, în timpul pregătirii şi înfăptuirii unirii celor două ţări romîneşti, luptă care a luat asemenea proporţii încît clasa dominantă s-a temut de o răscoală generală, a îndemnat şi ţărănimea romînă din Transilvania la o poziţie dîrză.

Curtea de la Viena socotea primejdioasă influenţa evenimentelor din Romînia, cu atît mai mult cu cît condiţiile interne — recoltele proaste, pagubele crescătorilor de vite şi, mai ales, execuţiile fiscului împotriva populaţiei contribuabile care nu-şi putea plăti dările — provocaseră mari nemulţumiri în sînul populaţiei. Guvernul vienez era îngrijorat de informaţiile ce le primea că în rîndul populaţiei romîne se manifestau tendinţe de unire a Transilvaniei cu Romînia.

De fapt, după unirea Moldovei cu Ţara Romînească, în 1860, a apărut un nou val de mişcări ţărăneşti în Transilvania, mai ales în Munţii Apuseni. În mai multe sate au fost alungaţi primarii şi notarii; în unele locuri au avut loc ciocniri sîngeroase între populaţie şi jandarmii aduşi pe spinarea lor. Astfel, locuitorii comunelor Fildul de Sus, Sîntana, Diosig, Poiana Sibiului s-au ciocnit cu jandarmii şi soldaţii trimişi pentru execuţie militară. În 1860 au refuzat plata impozitelor aproape toate comunele din jurul oraşului Oradea. În mai multe comune au fost zădărnicite încorporările pentru armata austriacă (în apropierea oraşului Baia Mare, la Valea lui Mihai). Nu s-au prezentat la încorporare ţăranii din Aleşd, Tinca şi alte comune.

La ciocniri mai mari s-a ajuns tot în comitatul Bihor, în comuna Calea. În luna mai 1860 a apărut în această comună o comisie pentru stabilirea impo-

[1] *Arhivele statului din Cluj.* Procese-verbale ale comisarului subdistrictului Tureni, nr. 1 171 din 1850.

zitelor. Populația s-a răsculat și a alungat comisia. Locuitorii din jur, din Hidișelul de Jos, Hidișelul de Sus, Tășnad, Incești, Decănești, au venit în ajutorul celor din Calea. Pentru înăbușirea mișcării a fost trimisă o unitate de jandarmi, dar țăranii i-au întîmpinat pe jandarmi cu ciomege, furci, securi. Pierzîndu-și trei luptători, țăranii au reușit să scoată din sat jandarmii [1].

Și în această perioadă de după 1860 s-a ajuns la ocupări de pășuni și de păduri. Un contemporan scria, în legătură cu acțiunile țărănești: « Țărănimea a început să efectueze ocupări de pămînt prin silnicie... Cronica anului 1864 a fost mereu plină de descrierea acestor ocupări silnice... Niciodată — în afară de perioada revoluției — proprietatea n-a fost atacată în așa măsură de plebea romînă ca în acești ani » [2]. Drept exemplu amintim că, în iunie 1864, țăranii din comuna Buzd (lîngă Alba Iulia) au pornit, sub conducerea lui Nicolae Sîrbu, la împărțirea pămînturilor și pădurilor moșierești. Jandarmii veniți au atacat pe țărani cu armele [3]. A avut loc o ciocnire între țărani și oamenii moșierului și în comuna Brebi (lîngă Zalău), cu ocazia ocupării de către jelerii din sat a pășunii ținute de moșier. Mai mulți țărani au fost răniți, iar unul dintre oamenii moșierului a fost omorît [4].

Comasările nedrepte, efectuate între anii 1856 și 1865, cu ocazia cărora moșierii au răpit pămînturile bune de la țărani, precum și segregările, care atribuiau pădurile și pășunile marilor proprietari, au stîrnit în multe locuri revolta țăranilor. S-a ajuns la ciocniri sîngeroase, mai ales în satele unde comasarea sau segregarea a fost făcută fără consimțămîntul țărănimii. Astfel, la Suceagu (lîngă Cluj), în aprilie 1860, țărănimea a alungat inginerul și organele oficiale care voiau să facă măsurătorile, precum și pe proprietar, din sat. S-a ajuns la ciocniri cu armata adusă în pripă; cîțiva țărani au fost răniți grav și un țăran a căzut mort. După înăbușirea mișcării, mulți dintre țărani au fost arestați [5].

Și în comuna Tilecuș, țăranii au primit, în 1862, cu focuri de armă organele venite să facă comasarea. Împotriva țăranilor din comună au fost trimise două companii de soldați din Oradea și mulți jandarmi. Țăranii au rezistat mult timp atacurilor armate, declarînd că « pămîntul e al lor și îl vor apăra cu sîngele lor ». Mișcarea țăranilor din Tilecuș a contribuit mult la intensificarea luptei țărănimii din împrejurimi. Toate satele din Valea Crișului s-au pregătit pentru o mișcare de mare amploare. Autoritățile au adus în regiune unități armate [6].

---

[1] Sashegyi Oszkár, *op. cit.*, p. 279—281.

[2] Ürmössy Lajos, *Tizenhét év Erdély történetéből 1849. Julius 19. — 1866. Április 17*, vol. II, Timișoara 1894, p. 176—177.

[3] *Kolozsvári Közlöny* din 23 iunie 1864.

[4] I. Kovács, *Contribuții la cunoașterea mișcărilor țărănești în regiunea Cluj după anul revoluționar 1848 și cauzele lor*, în *Activitatea muzeelor*, Cluj, 1959, p. 156.

[5] *Ibidem*, p. 155.

[6] Borovszky Samu, *Bihar Vármegye és Nagyvárad*, p. 580.

În comuna Corbești (Bihor) au avut de asemenea loc ciocniri în 1862 între țărani și jandarmi cu ocazia comasărilor. Forțele armate au fost alungate în repetate rînduri de către populația satului [1].

S-a ajuns la ciocniri și în urma aplicării sentințelor nedrepte ale judecătoriilor urbariale. Astfel, în comuna Drău (Arad), a avut loc în 1863 o ciocnire sîngeroasă între jandarmi și țărani. Mulți țărani au fost răniți și un țăran a fost omorît.

Lupta maselor țărănești împotriva regimului absolutist și împotriva moșierilor, cu toate că a fost înfrîntă, a contribuit la slăbirea absolutismului și la menținerea, în unele locuri, a dreptului la folosirea pădurilor, precum și a pășunilor de către țărani. În general însă, în cele mai multe cazuri moșierii au reușit să răpească țăranilor părți considerabile de pămînt și să oprească folosirea pădurilor și pășunilor de către țărani.

★

Situația nespus de grea a calfelor din ateliere, a muncitorilor din manufacturi, a minerilor a făcut ca muncitorii să-și creeze asociații de ajutor reciproc, în fața cruntei exploatări la care erau supuși încă dinainte de revoluția din 1848. O astfel de asociație a fost cea din Brașov, înființată de muncitorii tipografi în 1846 [2]. Regimul absolutist dădea în 1851 ordonanțe care prevedeau pedepse aspre pentru muncitorii care se înțelegeau între ei în vederea obținerii unor salarii mai mari sau a unor condiții mai bune de muncă. Totuși muncitorimea se organiza. Astfel, la Timișoara, în 1851 s-a constituit *Casa comună de ajutor de boală și călătorie a tipografilor*. Organizatorul asociației a fost zețarul Alexandru Liesecke, venit din Germania și expulzat ca « agitator politic » în 1852 din Timișoara [3]. Astfel de organizații au luat ființă mai tîrziu la Anina, la Bocșa, precum și în alte orașe din Transilvania. În uniunile calfelor din bresle, deși acestea stăteau sub conducerea meșterilor, se discutau deseori problemele salariilor, ale condițiilor de muncă. Astfel de organizații ale calfelor au fost la Arad, Timișoara, Cluj. Mai importante erau organizațiile « de taleri » ale calfelor, care luptau pentru ridicarea salariilor [4]. Autoritățile au desființat însă toate organizațiile care aveau un caracter de luptă pentru interesele muncitorești.

Muncitorimea n-a încetat însă să încerce a crea noi organizații în locul celor desființate. S-a cerut insistent autorităților să aprobe înființarea unor organizații de ajutor reciproc. În 1852, muncitorii măcelari din Oradea, în 1862 muncitorii metalurgiști din Reșița, în 1865 muncitorii pantofari din Arad au înaintat statutele lor Ministerului de Interne pentru aprobare [5]. Ministerul refuza apro-

---

[1] Sashegyi Oszkár, *op. cit.*, p. 343—345.

[2] L. Fodor și L. Vajda, *Contribuții la istoria mișcării sindicale din Transilvania, 1849—1917*, București, 1957, p. 12.

[3] L. Magyari, *Istoricul tipografiei din Timișoara* (mss.).

[4] Sashegyi Oszkár, *op. cit.*, p. 171, 205—206 și 207—208.

[5] *Ibidem*, p. 55, 365—366 și 383—384.

barea formării acestor organizaţii, dar pînă la sosirea răspunsului muncitorii îşi formau organizaţiile şi activau în ciuda refuzului ministerului.

Concomitent cu această luptă pentru organizarea muncitorilor au început acţiuni izolate pentru un salariu mai mare, pentru un trai mai omenesc. Centrul mişcărilor a fost Banatul, unde industria era relativ mai dezvoltată. Astfel, în 1851, un însemnat număr de muncitori s-au revoltat împotriva antreprenorilor care nu şi-au ţinut angajamentele luate faţă de muncitori. Acţiunea muncitorilor a fost înăbuşită prin forţa armată. Pentru a preveni repetarea unor revolte muncitoreşti, autorităţile au întreprins o anchetă. Ca de obicei ancheta a dat dreptate patronilor, dar totodată s-a constatat că, într-adevăr, salariile muncitorilor erau nesatisfăcătoare, că muncitorii erau maltrataţi, că nu s-au luat măsuri de protecţie a muncii. Nimic nu s-a schimbat însă în situaţia muncitorilor nici după anchetă. Astfel, mulţi muncitori veniţi din străinătate au plecat înapoi [1].

Minerii din Banat şi-au continuat lupta şi după această înfrîngere temporară. În 1857 a izbucnit o mare mişcare în vederea măririi salariilor cu totul insuficiente pentru întreţinerea minerilor şi a familiilor lor. Autorităţile au înfrînt şi această mişcare la care au participat de asemenea minerii romîni şi străini din Cehia şi Ungaria. După înăbuşirea mişcării au urmat concedieri şi înăsprirea exploatării [2]. În 1860 a izbucnit o nouă grevă pentru mărirea salariilor. De teamă ca mişcarea să nu se intensifice, direcţiunea minelor (STEG) a fost nevoită să ia unele măsuri de îmbunătăţire a situaţiei muncitorilor [3]. Totodată guvernul austriac a ordonat supravegherea directă a muncitorilor, mai cu seamă a muncitorilor organizaţi şi care au desfăşurat o activitate propagandistică.

Au avut loc acţiuni muncitoreşti şi în celelalte regiuni miniere ale Transilvaniei, în Munţii Apuseni, precum şi în minele de pe lîngă Baia Mare, în anii 1859—1860. O grevă de mare amploare a avut loc la Zlatna, în 1861. Minerii şi topitorii fiscului au protestat împotriva condiţiilor neomeneşti în care trebuiau să lucreze [4].

Au avut loc mişcări greviste şi în rîndul muncitorilor angajaţi în alte ramuri ale industriei. În 1853, muncitorii pantofari din Sibiu au făcut o grevă în vederea obţinerii unor salarii mai mari şi a unor condiţii mai bune de muncă, sub conducerea lui Iosif Rumpelmeier, calificat de autorităţi ca « instigator şi proletar înveterat ». Greva a durat trei săptămîni [5]. La ocnele de sare din Praid, Ocna Dejului, Turda, Ocna Sibiului au izbucnit de asemenea mişcări împotriva exploatării crîncene, pentru un salariu mai bun [6].

---

[1] SashegyiOszkár, *op. cit.*, p. 51—54.
[2] *Ibidem*, p. 196—197.
[3] *Ibidem*, p. 263—265.
[4] *Arhivele statului Cluj*. Arhiva Tezaurariatului montanistic, nr. 2 213, 2 439, 2 542, 2 759, 5 481, din 1861.
[5] C. Göllner, *Din istoricul luptei calfelor din Transilvania... 1849—1861*, în *Studii*, XI (1958), nr. 4, p. 134.
[6] *Arhivele statului Cluj*. Arhiva Tezaurariatului montanistic, nr. 2 213, 2 439, 2 542 2 759, 5 481, din 1861.

În multe locuri muncitorii au luat parte la lupta împotriva asupririi străine. Această luptă a început imediat după înfrîngerea revoluției și s-a intensificat paralel cu introducerea brutală a absolutismului. În 1861, muncitorii au luat parte activă la lupta împotriva autorităților locale, la Baia Mare, Lugoj, Oradea, Oravița, Arad și în alte centre [1]. Participarea muncitorilor la acțiunile duse împotriva asupririi a contribuit la slăbirea absolutismului, a puterii habsburgice.

3. VIAȚA POLITICĂ SUB REGIMUL ABSOLUTIST

Regimul absolutist dintre anii 1849 și 1860 se caracteriza prin centralizarea excesivă a întregii puteri administrative la Viena, printr-un control polițist al vieții politice a tuturor provinciilor monarhiei. Interesele centralizării erau servite și de impunerea limbii germane ca limbă oficială a întregului imperiu.

Guvernatorii principatului Transilvaniei — feldmareșalul baron Ludwig Wohlgemuth (1849—1851), prințul Karl von Schwarzenberg (1851—1858), generalul Friedrich Lichtenstein (1858—1860) — executau instrucțiunile și dispozițiile primite de la guvernul central din Viena. Funcționarii superiori, afară de cîțiva consilieri sași, erau cu totul străini de problemele Transilvaniei, cunoșteau și știau însă cu atît mai bine să reprezinte interesele economice și politice ale cercurilor conducătoare din Viena.

Grija de căpetenie a Habsburgilor și a guvernelor centrale era păstrarea « integrității » monarhiei, grija ca popoarele, ajunse sub stăpînirea dinastiei, să nu se elibereze niciodată de sub dominația ei. Orice mișcare națională era deci urmărită și persecutată; în același timp, se ducea o politică abilă de învrăjbire a diferitelor naționalități, pentru ca astfel acestea să-și irosească puterile și ca împăratul și guvernanții din Viena să-și asume rolul de prea grațioși arbitri.

Mișcările naționale ale românilor din Transilvania erau suspectate cu atît mai mult, cu cît revoluționarii din 1848, și în emigrație, ridicau cu hotărîre problema unirii Moldovei și a Țării Românești, precum și a unității depline a întregului popor român, iar guvernanții Austriei își dădeau seama ce putere de atracție va avea o Românie independentă asupra populației majoritare a Transilvaniei. « Dacă și românii — scria în 1850 în raportul său guvernatorul Wohlgemuth —, care sînt cei mai numeroși și cei mai puternici, ar începe cu pretenții, acest fapt ar produce urmări grave. În părțile sudice există deja reprezentanți ai ideilor ultraromîne » [2].

Delegația română, care încă din timpul revoluției era la Viena, după atîtea memorii infructuoase înaintate Curții împărătești și guvernului imperial a trebuit să-și dea seama, după petiționări timp de trei ani, că orice insistență era zadarnică. Cererea reprezentanților români ca din teritoriile monarhiei cu populație majori-

---

[1] Sashegyi Oszkár, *op. cit.*, p. 247, 295, 298 și 303.
[2] H. Klima, *Guvernatorii Transilvaniei 1774—1867*, Sibiu, 1943, p. 68.

tară romînă — deci principatul Transilvaniei, Banatul, Crişana, Maramureşul şi Bucovina — să se formeze o provincie aparte, în care să fie garantată folosirea limbii romîne, administrarea prin funcţionari romîni, n-a fost luată în considerare. Habsburgii voiau fărîmiţarea populaţiei romîne, nu unirea ei. « Lanţuri nouă se pregătesc, iar libertăţi de loc », scria în 1850 Laurian lui Bălcescu [1]. De fapt, pînă şi răspîndirea cărţii lui Papiu-Ilarian *Istoria romînilor din Dacia superioară* a fost interzisă, iar apariţia gazetelor romîneşti din Braşov suspendată. Iancu şi Papiu-Ilarian au refuzat să primească decoraţii împărăteşti, Iancu a şi plecat în Munţii Apuseni. Papiu-Ilarian şi Bărnuţiu, ceva mai tîrziu şi Laurian, s-au văzut siliţi să părăsească Viena pentru a se regăsi apoi în Moldova. Mulţi romîni îşi dădeau seama de adevărul dictonului care circula pe atunci, că naţiunile credincioase împăratului au primit din partea Habsburgilor drept răsplată ceea ce « rebelii » maghiari primiseră drept pedeapsă.

Îndată după înfrîngerea revoluţiei, planul lui Bălcescu de a făuri un front revoluţionar al popoarelor asuprite, plan ce-şi găsise expresia în proiectul de pacificare din iulie 1849, fu reluat de emigraţiile romînă, polonă, maghiară şi italiană. Bălcescu voia ca alianţa popoarelor care luptau pentru eliberare să fie bazată pe principiul « respect, recunoaştere, egalitate şi solidaritate a naţionalităţilor ». S-a format, sub conducerea lui Giuseppe Mazzini, *Comitetul central democratic european* pentru a pregăti lupta revoluţionară. Pe cale conspirativă s-au răspîndit ziare, proclamaţii, broşuri în Italia, Galiţia, Ungaria, Transilvania, Principatele dunărene. Emisarul emigraţiei maghiare, fostul colonel din armata ungară Makk, conducea din Bucureşti acţiunea de organizare a conspiraţiei din Transilvania, de aici trimitea agenţi şi manifeste în Transilvania. Makk a încercat să cîştige pentru insurecţie nu numai pe secui, ci şi pe romîni. El se sprijinea pe proclamaţia din 1851 a Comitetului european al revoluţionarilor emigraţi la Londra, către romîni, în vederea unei acţiuni comune cu celelalte popoare asuprite, cu maghiarii, italienii şi slavii. Fostul general în armata ungară Gál a elaborat împreună cu generalul Czetz planul luptei care urma să se declanşeze în Transilvania. Înainte însă de a se realiza planul emigraţilor, conspiraţia a fost descoperită şi principalii conducători (afară de Makk, care a reuşit să evadeze) au fost executaţi în 1854. Încercarea de insurecţie a eşuat, deoarece conducătorii mişcării n-au ţinut seama de condiţiile obiective, n-au văzut că la începutul deceniului al şaselea al veacului al XIX-lea, în anii 1851—1853, nu exista o situaţie revoluţionară în Transilvania. Pornind de la concepţii idealist-voluntariste, ei au neglijat revendicările maselor, au crezut că puteau să înlăture absolutismul prin acţiunea conspirativă a unor oameni hotărîţi. Cu toate greşelile conducătorilor, cercuri largi ale populaţiei au privit cu simpatie cauza celor ce luptau împotriva tiraniei habsburgice [2].

[1] I. Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, vol. II, Craiova, 1940, p. 237—238.
[2] D. Károlyi, *Mişcarea antihabsburgică din Transilvania de sub conducerea lui Makk-Gál (1849—1854)*, în *Studii*, 1955, nr. 4, p. 67—85.

Conflictul dintre Franţa şi Austria, care urma să izbucnească, însemna pentru patrioţii italieni, romîni şi maghiari un prilej de a relua lupta împotriva puterii habsburgice. Se urmărea constituirea unui al doilea front în spatele armatei austriece, care urma să se lupte în Italia. Poziţia îndîrjită din partea Austriei de a nu recunoaşte Unirea Moldovei cu Ţara Romînească a întărit tabăra patrioţilor romîni, care vedeau în înfrîngerea Imperiului austriac posibilitatea emancipării romîne. În martie 1859 s-a ajuns la o înţelegere semnată din partea romînă de către poetul Vasile Alecsandri, pe atunci ministru de Externe, iar din partea ungară de generalul revoluţionar Klapka. În sensul acestei înţelegeri, în Principate s-au adunat revoluţionari maghiari, s-au strîns arme pentru a lovi la momentul oportun în trupele imperiale din Transilvania. În vederea reuşitei acţiunii comune, s-a elaborat o convenţie şi în ce priveşte situaţia romînilor din Transilvania [1].

Nu s-a ajuns la realizarea planului italo-maghiaro-romîn, deoarece Napoleon al III-lea a încheiat, după primele victorii, pace cu Austria şi a părăsit cauza luptei împotriva Habsburgilor.

« Regimul liberal » (1860—1867)

Abia zece ani (1849—1858) se bucurase monarhia habsburgică de oarecare linişte. Criza economică din Europa, din 1857, a avut repercusiuni adînci şi asupra Imperiului austriac. În 1859, armatele imperiale au suferit înfrîngeri în Italia, Austria fiind nevoită să renunţe la teritorii bogate; prestigiul imperiului a fost zdruncinat şi astfel absolutismul habsburgic se lupta cu o grea criză economică şi politică. Nemulţumiri se ridicau pretutindeni în straturile largi ale tuturor naţiunilor, în special ale celor subjugate. În urma fierberii generale Curtea de la Viena s-a văzut nevoită să accepte unele reforme, pentru a linişti cel puţin o parte dintre cei nemulţumiţi. Spre toamna anului 1859, ministrul Bach a demisionat şi în locul centralismului s-a încercat, pentru salvarea monarhiei, formula federalistă de guvernare.

Noul ministru de Interne, contele Goluchovski, tindea să cîştige sprijinul claselor conducătoare, dînd autonomie ţărilor din imperiu. S-au reînfiinţat ţările desfiinţate în 1849, în vechile lor graniţe medievale, fără să se ţină seama de compoziţia naţională a populaţiei lor. În martie 1860 s-a emis o patentă imperială prin care se convoca senatul imperial, « întărit » prin chemarea unor reprezentanţi ai claselor conducătoare din provinciile monarhiei, pentru a face propuneri în vederea federalizării statului. După îndelungate dezbateri — din partea romînilor au fost chemaţi episcopul Şaguna, moşierul Mocioni, iar din Bucovina N. Petrino, din partea maghiarilor Bogdán Jakab, iar din partea saşilor Karl Maager —, a fost emisă diploma din octombrie 1860, care anunţa încetarea sistemului absolutist şi trecerea spre un sistem constituţional de guvernare. Se declara că în viitor se vor respecta instituţiile şi drepturile istorice ale ţărilor

[1] E. Pascu, *Un plan de confédération danubienne roumano-magyaro-serbe en 1859*, în *Revue de Transylvanie*, t. V, Cluj, 1939, nr. 4, p. 511.

imperiului. Fiecare țară sau provincie istorică va avea dieta sa proprie, în a cărei competență intrau problemele de administrație, instrucție, culte etc., problemele de finanțe, vămi, armată, afaceri externe rămînînd însă în competența senatului imperial central. Din fiecare provincie se vor delega un număr de membri în senatul imperial; provinciile monarhiei se vor bucura deci de

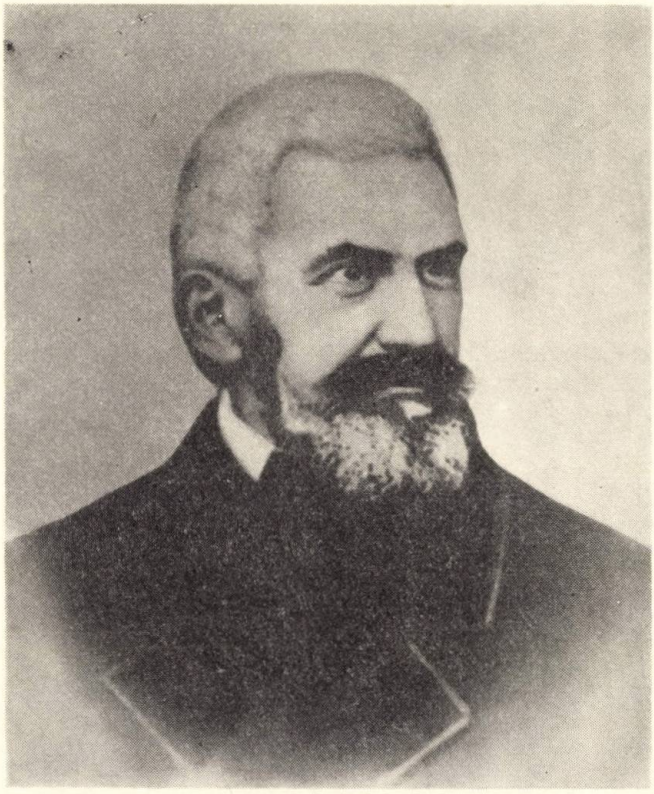

Fig. 72. — *Timotei Cipariu* (*1805—1887)

oarecare autonomie. « Cea mai mare deficiență a acestui document — scria Marx în 1861 — o constituie, după părerea maghiarilor, faptul că Croația, Serbia și Transilvania au fost despărțite de Ungaria și că acestor provincii li s-a acordat dreptul de a avea diete proprii, dar dacă ne aducem aminte de evenimentele din 1848—1849, avem tot dreptul să ne îndoim că croații, slovenii, sîrbii și valahii vor fi dispuși să împărtășească nemulțumirea maghiarilor și să le acorde sprijinul lor. După cum se vede, în cazul de față oamenii de stat de la Viena au speculat cu abilitate problema națională, folosind-o în interesele lor » [1]. În

[1] K. Marx, *Pregătiri de război în Prusia*, în K. Marx-F. Engels, *Сочинения*, ed. a II-a, vol. 15, Moscova, 1959, p. 198.

februarie 1861, şef al guvernului austriac fiind Anton von Schmerling, s-a emis o nouă patentă, care prevedea un parlament central, cu două camere.

În Transilvania istorică fu restabilit un guvern civil, avînd în frunte pe contele Mikó Imre. În 1861 s-au reînfiinţat şi vechile comitate şi scaune, funcţionarii străini din Transilvania au fost rechemaţi.

În curînd s-a născut un conflict între guvernul imperial din Viena şi guvernul provincial al Transilvaniei în problema convocării dietei transilvănene.

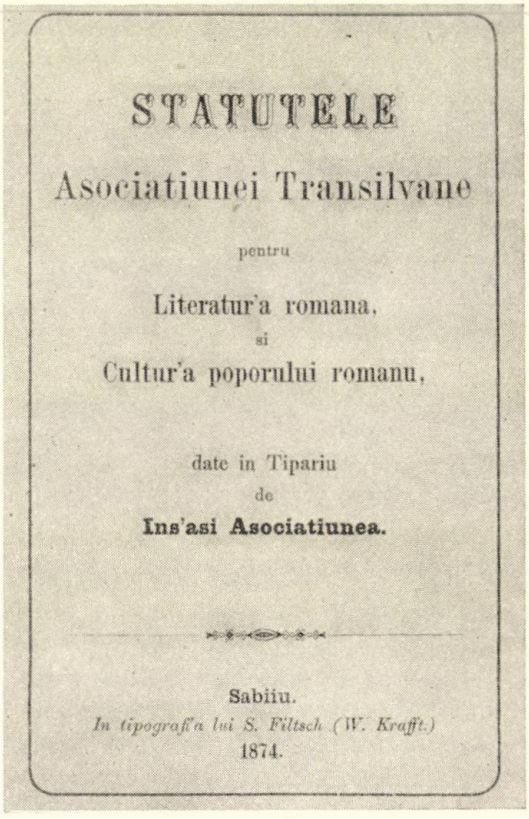
STATUTELE

Asociatiunei Transilvane

pentru

Literatur'a romana,

si

Cultur'a poporului romanu,

date in Tipariu

de

Ins'asi Asociatiunea.

Sabiiu.

In tipografi'a lui S. Filtsch (W. Krafft.)

1874.

Fig. 73. — Statutele « Astrei ».

Membrii maghiari ai guvernului transilvănean, făcînd parte din nobilime şi avînd în frunte pe contele Mikó, declarau că Transilvania constituia o parte a coroanei ungare, deci n-avea rost să se convoace o dietă separată. Împăratul numi un nou preşedinte, Ludovic de Crenneville, şi doi vicepreşedinţi, dintre care unul, Vasile Pop, era romîn.

În situaţia aceasta încordată, conducătorii romîni s-au adunat la Sibiu într-o conferinţă. Ei cereau ca toate limbile din Transilvania — romîna, maghiara şi

germana — să poată fi folosite în viaţa publică şi dreptul de vot să fie acordat tuturor bărbaţilor care plăteau o sumă de cel puţin 5 florini drept dare. E de remarcat că în 1848 Bariţiu şi alţi romîni înaintaţi au cerut drept de vot pentru toţi adulţii, fără a-l lega de un cens oarecare; un deceniu mai tîrziu, elementele mai conservatoare şi-au impus, temîndu-se de masele largi ale poporului, punctele lor de vedere.

Şi în Banat au ţinut conducătorii romîni o conferinţă la sfîrşitul anului 1860, cerînd înfiinţarea unui căpitanat romînesc în Banat, cu limba oficială, şi administraţia romînă. Fără a ţine cont de aceste cereri, împăratul a hotărît alipirea Banatului la Ungaria la 15/27 decembrie 1860.

Conducătorii romîni s-au întrunit la Sibiu, la începutul anului 1861, înnoind declaraţia de la Blaj din 1848 că naţiunea romînă forma o naţiune politică separată. Cu acest prilej s-a înfiinţat *Asociaţiunea Transilvană pentru literatura romînă şi cultura poporului romîn, (Astra)*, organizaţie cu caracter burghezo-democratic, cu sediul la Sibiu, care a jucat şi un rol important în lupta de eliberare naţională a romînilor din Transilvania. În conferinţa din 1863 a învins linia lui Şaguna, linia ploconirii înaintea « preabunului » împărat, cu mulţumiri pentru « reformele mărinimoase acordate ». Bariţiu, care formula revendicări concrete — libertatea presei, a cuvîntului — a rămas în minoritate. S-a hotărît ca o delegaţie să se prezinte la împărat; împăratul dădu asigurări vagi, fără a se angaja la nimic concret. Îşi lăsa calea deschisă pentru o înţelegere cu reprezentanţii claselor conducătoare maghiare, pe romîni îi folosea doar ca pe o masă de manevră, pentru a frînge rezistenţa conducătorilor maghiari.

În 1863 s-a întrunit dieta la Sibiu, aleasă pe bază censitară, defavorabilă romînilor, în majoritate ţărani cu pămînt puţin sau fără pămînt, avînd drept de vot numai contribuabilii, care plăteau cel puţin o dare anuală de 8 florini. Au fost aleşi 46 de romîni, 42 de maghiari şi 32 de saşi. Deputaţii maghiari au refuzat să ia parte la lucrări, aplicînd tactica pasivităţii. Deputaţii romîni şi saşi au votat legea asupra « egalei îndreptăţiri a naţiunii romîne şi a confesiunilor sale » şi legea folosirii celor trei limbi ale ţării. Aceasta era o lege burgheză democratică; ca şi legea votată în preajma căderii revoluţiei, în iulie 1849, nici dispoziţiile acestei legi din 1863 n-au fost puse în aplicare. Din Transilvania au fost trimişi 26 de deputaţi din partea dietei pentru a participa la Consiliul legislativ central (Reichsrat) din Viena. În acest Reichsrat, Bariţiu a luat cuvîntul pentru construirea unei linii de cale ferată Oradea-Braşov-Predeal. Cererile economice ale Transilvaniei au fost însă refuzate. Transilvania a rămas, în socotelile guvernului central, o provincie menită să fie exploatată. Astfel, în 1860, guvernul încasase din Transilvania peste 13 000 000 de florini, acordînd numai 4 000 000 pentru nevoile principatului. În schimb, Curtea imperială s-a dovedit foarte darnică faţă de nobilimea proprietară din principatul Transilvaniei. În dieta de la Sibiu, în 1864, juristul sas Schuller-Libloy dezvăluia

ce imense sume, mult peste cele cuvenite, au primit, drept despăgubiri, marii proprietari.

Pentru a-şi asigura sprijinul clerului unit, guvernul imperial din Viena a ridicat în 1850 episcopia de la Blaj la rangul de mitropolie şi a înfiinţat, pe lîngă vechea episcopie de la Oradea, încă două episcopii, la Gherla şi Lugoj. Scaunul papal a confirmat în 1853 aceste hotărîri şi biserica unită a devenit independentă de arhiepiscopia catolică din Esztergom (Strigoniu). După multe stăruinţe şi servicii aduse împărăţiei, Şaguna a fost numit în 1865 mitropolit, avînd în subordine vechea episcopie de la Arad şi pe cea nou înfiinţată de la Caransebeş. Vechea dorinţă a romînilor din Banat şi Arad de a scăpa de ierarhia sîrbească şi de a fi uniţi, sub raport bisericesc, cu romînii din Transilvania s-a împlinit prin înfiinţarea mitropoliei ortodoxe din Sibiu.

Intelectualii romîni voiau să înfiinţeze şi o universitate, dar această cerere a fost refuzată de guvenul imperial.

Desfiinţarea autonomiei principatului Transilvaniei în urma politicii de împăcare a Habsburgilor cu clasele stăpînitoare maghiare

Clasele dominante din Austria începeau să-şi dea seama că federalizarea va duce, mai curînd sau mai tîrziu, la desmembrarea monarhiei, la pierderea pieţei de desfacere a mărfurilor austriece. Nu puteau să se reîntoarcă însă la centralismul lui Bach, căci clasa dominantă din Austria se dovedise prea slabă pentru a-l susţine ea singură. În consecinţă, s-a recomandat din partea unor politicieni o înţelegere cu clasa stăpînitoare maghiară. S-au început tratative între reprezentanţii claselor dominante din Austria şi din Ungaria pentru împărţirea puterii, în dauna intereselor maselor ţărăneşti şi muncitoreşti maghiare, în dauna intereselor naţiunilor slave şi ale celei romîne. S-au urmat tot mai deschis negocieri pentru desfiinţarea autonomiei Transilvaniei; cercurile politice maghiare n-au voit să ştie de o înţelegere cu Austria decît pe baza recunoaşterii anexării Transilvaniei la Ungaria. Curtea vieneză a hotărît să se convoace o nouă dietă a Transilvaniei, de astă dată la Cluj, pe baza unei legi electorale vechi, care acorda tuturor nobililor drept de vot, fără să ţină seama de starea lor materială şi culturală care îngrădea dreptul de vot al nenobililor. Întrucît deţinătorii de titluri nobiliare erau în majoritatea zdrobitoare maghiari, majoritatea în noua dietă au format-o deputaţii maghiari, romînii şi saşii rămînînd în minoritate, deşi numai romînii formau majoritatea absolută a populaţiei principatului. Dieta aleasă de privilegiaţi s-a grăbit să voteze în 1865 la Cluj « unirea » Transilvaniei cu Ungaria.

Romînii au protestat cu tărie împotriva anexării principatului Transilvaniei la Ungaria. Protestul înaintat împăratului în 1866 purta 1 493 de semnături, în frunte cu cele ale lui George Bariţiu şi Ioan Raţiu. Curtea din Viena a trecut însă uşor peste împotrivirea romînilor; Habsburgii căutau să cîştige, sacrificînd interesele romînilor şi ale altor popoare, nobilimea şi burghezia maghiară.

La baza atitudinii hotărîte a romînilor stătea, desigur, dorința tăinuită, dar totuși vie, a burgheziei înaintate romîne de a înfăptui, mai curînd sau mai tîrziu, statul național romîn, care să cuprindă și Transilvania. Văzînd clar această tendință, revoluționarul-democrat rus Cernîșevski scria în 1860: « Unirea Transilvaniei cu Ungaria ar însemna să se ridice o nouă piedică în calea unirii unei treimi a naționalității romîne cu celelalte două treimi, care s-au unit deja într-un stat »[1].

Înaintea claselor dominante maghiare era alternativa hotărîtoare: să facă front comun cu romînii, slovacii, sîrbii și croații împotriva asupririi habsburgice, sau să cadă la compromis cu dinastia, asigurînd clasei stăpînitoare maghiare dominația asupra romînilor și slavilor. Kossuth, fostul conducător al revoluției maghiare, a căutat să se înțeleagă cu romînii și sîrbii pentru a înfăptui o confederație dunăreană. În vederea unei înțelegeri romîno-maghiare, el era gata să recunoască autonomia Transilvaniei. « Unitate, înțelegere, frăție între maghiari, slavi și romîni — scria în 1862 Kossuth — e dorința mea cea mai fierbinte »[2]. Nobilimea și burghezia maghiară n-au acceptat însă îndemnul lui Kossuth, întrucît realizarea lui, neputîndu-se face decît în cadrul unei democrații, ar fi dus la sfărîmarea nobilimii ca clasă și la împărțirea de către burghezia maghiară a puterii economice și politice cu burgheziile romînă, slovacă, sîrbă și croată. În consecință, clasele dominante maghiare au continuat să ducă negocieri cu guvernul imperial în vederea încheierii pactului dualist pe seama popoarelor subjugate.

În urma înfrîngerii Austriei în războiul cu Prusia (1866), s-a născut o nouă situație: Austria a fost silită să iasă din federația statelor germane, guvernul imperial a grăbit deci tratativele cu clasa stăpînitoare maghiară. La 27 mai/8 iunie 1867, împăratul Francisc Iosif s-a încoronat rege al Ungariei și a sancționat legea asupra încorporării principatului Transilvaniei la Ungaria.

Cu aceasta s-a încheiat o perioadă în dezvoltarea politică a Transilvaniei, perioadă în care s-a încercat să se asigure o viață autonomă a provinciei în cadrul Imperiului habsburgic. Încercarea a eșuat datorită alianței dintre nobilimea și burghezia maghiară, pe de o parte, și nobilimea și burghezia austriacă, pe de alta, încheiată sub egida Casei de Habsburg și menită să țină în supunere masele muncitoare de la orașe și sate, precum și popoarele subjugate din întregul imperiu. Animată de dorința de a acapara pentru sine o poziție dominantă în viața politică, burghezia romînă transilvană n-a căutat să unească printr-un program înaintat masele populare romîne, maghiare și săsești, pentru a putea apăra autonomia de stat a Transilvaniei. În condițiile acestea, nobilimea și burghezia maghiară au reușit cu sprijinul nobilimii și burgheziei austriece să-și asigure, prin anexarea Transilvaniei la Ungaria, o poziție dominantă asupra burgheziei romîne și săsești.

S-a deschis o nouă perioadă în istoria Transilvaniei, perioada dualismului, caracterizată prin intensificarea exploatării maselor și a asupririi naționale a romînilor. Această perioadă a durat pînă la prăbușirea Imperiului habsburgic, în 1918.

[1] *Современник*, 1860, nr. 12.
[2] *Kossuth Lajos iratai*, vol. VI, Budapesta, 1898, p. 12.

BIBLIOGRAFIE

I. *Lucrări teoretice*

K. MARX, *Capitalul*, vol. I, ed. a IV-a, Ed. politică, Bucureşti, 1960.

F. ENGELS, *Revoluţie şi contrarevoluţie în Germania*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 8, Ed. politică, Bucureşti, 1960.

— *Introducere* la K. Marx, *Luptele de clasă în Franţa (1848—1850)*, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1957.

V. I. LENIN, *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, în *Opere complete*, vol. 3, Ed. politică, Bucureşti, 1961.

II. *Izvoare*

Arhive:

Arhiva Filialei din Cluj a Academiei R.P.R., Fond. Arh. Asociaţia economică din Transilvania. Jurnalul baronesei Josefa Wesselényi etc.

Arhivele Statului din Cluj, Arh. Tezaurariatului montanistic.

Arhivele Statului din Dej, Acte administrative ale comitatului Solnoc-Dobîca, 1850.

Országos Levéltár, Budapesta, Fond Ministerul Agriculturii, Industriei şi Comerţului, 4 866 din 1870.

Periodice:

Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Kronstadt, 1853—1856.

Blätter für Handel und Gewerbe in Siebenbürgen, 10 august 1878.

Gazeta Transilvaniei, Braşov, 1864.

Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik, an. I, fasc. III, Viena, 1852.

Statisztikai Közlemények, vol. 5, Pesta, 1863.

III. *Lucrări generale*

BARIŢIU, G., *Părţi alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*, vol. II—III, Sibiu, 1890—1891.

BERZEVICZY, ALBERT, *Az abszolutizmus kora Magyarországon, 1849—1865*, Budapesta, 1925.

CHERESTEŞIU, V., BODEA, C., SURDU, B., MUREŞAN, C., NUŢU, C., EGYED, A., CURTICĂPEANU, V., *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Ed. Acad. R.P.R. (Bucureşti), 1961.

CONSTANTINESCU, N. N., *Din istoricul formării şi dezvoltării clasei muncitoare din Romînia. Pînă la primul război mondial.* (Sub redacţia lui...), Ed. politică, Bucureşti, 1960.

IORGA, N., *Istoria romînilor din Ardeal şi Ungaria*, Bucureşti, 1915.

IV. *Lucrări speciale*

BARIŢIU, G., *Fabrica de chartie mecanică de la Zernasci*, în *Transilvania*, 1885.

CURTICĂPEANU, V., *Întemeierea societăţii „Astra" şi rolul ei în cultura poporului romîn (1861)* în *Studii*, XIV (1961), nr. 6.

FODOR, L. şi L. VAJDA, *Contribuţii la istoria mişcării sindicale din Transilvania (1848—1917)*, Ed. C.C.S., Bucureşti, 1957.

GLÜCK, E., *Date cu privire la lupta ţărănimii între anii 1849—1853*, în *Studii şi articole de istorie*, vol. IV, S.Ş.I.F., Bucureşti, 1962.

GÖLLNER, C., *Contribuţii la istoricul luptei calfelor din Transilvania împotriva regimului reacţionar al breslelor în timpul absolutismului austriac (1849—1860)*, în *Studii*, XI (1958), nr. 4.

— *Ecoul Unirii Principatelor în presa germană din Transilvania*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, Ed. Acad. R.P.R., (Bucureşti), 1960.

GRIMM, JOSEF, *Das Urbarialwesen in Siebenbürgen*, Wien, 1863.

KÁROLYI, D., *Mişcarea antihabsburgică din Transilvania de sub conducerea lui Makk-Gál (1849—1854)*, în *Studii*, VIII (1955), nr. 4.

KOVÁCS, I., *Mişcări ţărăneşti în Munţii Apuseni şi împrejurimi între anii 1849—1854*, în *St. mat. ist. modernă*, vol. I, Bucureşti, 1957.

— *Date în legătură cu descompunerea ţărănimii din Transilvania după desfiinţarea iobăgiei*, în *St. cerc. ist. Cluj*, 1957, nr. 1—4.

PASCU, ST., *Ecoul Unirii Ţării Romîneşti şi Moldovei în Transilvania*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, Ed. Acad. R.P.R. (Bucureşti), 1960.

PUŞCARIU, I., *Comentariu la prea inalta patentă din 21 iuniu 1854 pentru Ardeal*, vol. I—II, Sibiu, 1858.

CAPITOLUL X

DEZVOLTAREA CAPITALISMULUI ÎN ROMÎNIA ÎNTRE 1864 ŞI 1878

Condiţiile social-economice şi politice

Prin emanciparea ţăranilor de servituţile feudale, prin deposedarea parţială — uneori totală — a unui însemnat număr de ţărani de pămîntul la care avuseseră dreptul în condiţiile feudalismului, prin desfiinţarea servituţilor feudale şi trecerea sub regimul juridic burghez a marii proprietăţi funciare şi prin acumularea primitivă a unor însemnate sume de bani în mîinile moşierilor, reforma agrară din 1864 a constituit un moment extrem de important pentru dezvoltarea capitalismului în ţara noastră, capitalismul devenind modul de producţie dominant în economia Romîniei. Dezvoltarea procesului de constituire a unei pieţe interne unice, înlesnită de unirea vamală din 1848 şi întărită de unirea politică din 1859 şi de cea administrativă din 1862, a favorizat victoria formaţiunii social-economice burgheze asupra celei feudale, iar dotarea noului stat cu instituţii moderne a uşurat dezvoltarea capitalismului. Împiedicat pînă atunci în dezvoltarea sa de predominarea relaţiilor de producţie feudale în agricultură şi de instituţiile cu caracter feudal ale statului, capitalismul intra de aici înainte într-o nouă fază, mai largă, a dezvoltării sale. Reforma agrară însă n-a sfărîmat forţa economică a moşierilor, din care cauză au persistat în agricultură puternice resturi de relaţii feudale, care au frînat dezvoltarea economică a ţării. De asemenea, faptul că unirea Transilvaniei s-a produs mai tîrziu a dăunat întregii dezvoltări economice a ţării noastre, atît celei a Transilvaniei, cît şi a vechii Romînii. Pe de altă parte, Romînia, fiind încă dependentă de Imperiul otoman, era obligată să-i dea acestuia un tribut anual de 908 000 de lei, ceva mai mult de 1% din totalul veniturilor prevăzute în bugetul statului pe anul 1877, şi să nu ia nici o măsură care să contravină tratatelor încheiate de Poartă cu alte state, ceea ce însemna că nu-i era permis să ducă o politică vamală de protejare a industriei sale înapoiate, concurată puternic de ţările cu industrie avansată din vestul şi centrul Europei. Un alt factor care a frînat dezvoltarea capitalismului în anii 1864—1878 l-a constituit insuficienţa capitalurilor necesare producţiei capitaliste. Cu toate că acumularea primitivă internă a sumelor de capital s-a mărit, în special prin despăgubirile băneşti exorbitante pe care au

fost siliți să le dea țăranii foștilor boieri, la care s-a adăugat și acumularea capitalistă, fondurile băneşti existente în țară erau insuficiente pentru satisfacerea necesităților economiei capitaliste în dezvoltare. Pe lîngă dominația turcească, o cauză foarte însemnată a acestei situații a reprezentat-o însăși menținerea clasei moșiereşti prin reforma din 1864. Trăind deseori în străinătate și ducînd o viață parazitară, moșierimea a sustras imense sume de bani de la acumularea internă, prin cheltuirea neproductivă peste granița atît a unei mari părți din «despăgubirile» încasate de la țărani și din veniturile moșiilor, cît și a unor foarte însemnate sume luate cu împrumut. Astfel, deși volumul capitalurilor aparținînd caselor de schimb și băncilor private se ridica în jurul anului 1864 la suma de 600 000 000—700 000 000 de lei [1], acestea nu serveau decît în mică măsură dezvoltării economice, fiind împrumutate în cea mai mare parte cu dobînzi cămătărești marilor moșieri, grăbiți să le cheltuiască adeseori în străinătate. Din această cauză, pentru necesitățile industriei și ale statului s-a făcut apel la capitalurile străine, care n-au întîrziat să vină pentru a exploata, cu ajutorul burgheziei și moșierimii autohtone, într-un mod colonial forța de muncă și bogățiile naturale ale țării.

Dezvoltarea capitalismului în agricultură

Reforma agrară din 1864 a dat un puternic impuls dezvoltării capitalismului în agricultura Romîniei, începută într-o anumită măsură încă mai înainte, pe o cale deosebit de greoaie și dureroasă pentru țărănime.

În condițiile în care reforma din 1864 subminase din temelie sistemul gospodăriei bazate pe clacă, în țară se desfășura un proces de trecere de la gospodăria bazată pe clacă la gospodăria capitalistă. Trecerea la producția agricolă capitalistă necesita însă prezența a două serii de factori.

În primul rînd, era necesar ca inventarul țărănesc să fie înlocuit cu inventarul moșierului, iar agricultura „să fie organizată ca oricare întreprindere comercială-industrială, și nu ca o îndeletnicire boierească" [2]. Toate aceste condiții însă nu s-au creat decît treptat. Într-adevăr, deși în urma reformei agrare 48 342 de țărani (însurățeii etc.) cu drept de a primi pămînt au rămas pînă în 1878 neîmproprietăriți, 59 721 de familii (văduve fără copii, săteni care n-au fost agricultori etc.) au primit doar loc de casă și grădină, 134 132 de familii țărănești lipsite de vite au primit loturi cu totul insuficiente, iar moșnenii și răzeșii ruinați n-au obținut pămînt, totuși, imediat după reformă nu exista încă gata formată la sate acea clasă de oameni obișnuiți cu munca salariată care să facă față cerințelor tehnicii moderne de atunci [3]. Pentru aceasta era nevoie de timp.

---

[1] G. Zane, *Politica economică a Principatelor în epoca Unirii și capitalul străin*, în *Studii*, XII (1959), nr. 1, p. 238.

[2] V. I. Lenin, *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, în *Opere complete*, vol. 3, Ed. politică, București, 1961, p. 181.

[3] N. N. Constantinescu, *Aspecte ale dezvoltării capitalului premonopolist în Romînia*, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 101.

Cît privește inventarul agricol după 1864, moșierii erau abia la începutul procurării lui, iar înzestrarea moșiilor cu inventar se efectua foarte încet. În fine, mulți moșieri nu aveau deprinderea, priceperea și perseverența, iar adesea nici nu voiau să-și organizeze gospodăria în forma unei întreprinderi capitaliste. Ca urmare a tuturor acestor împrejurări, trecerea dintr-o dată de la gospodăria bazată pe clacă la gospodăria capitalistă era imposibilă [1].

O a doua condiție necesară pentru trecerea la gospodăria capitalistă era lichidarea sistemului de gospodărie bazat pe clacă. În Romînia însă sistemul gospodăriei bazate pe clacă a fost subminat din temelie, dar nu lichidat [2]. Clasa moșierească poseda 85% din suprafața dinainte de 1864 a moșiilor ei și deținea de circa două ori mai mult pămînt decît întreaga țărănime (foștii clăcași plus moșnenii și răzeșii). Avînd foarte puțin pămînt și fiind lipsiți de pășune, majoritatea țăranilor nu erau în stare să ducă o gospodărie de sine stătătoare; ei erau nevoiți să se adreseze la moșieri (sau, ceea ce în fond era același lucru, la marii arendași) pentru pămînt arabil, pentru pășune etc. La rîndul lor, moșierii, care aveau nevoie de inventarul și brațele de muncă ale țăranilor, foloseau lipsa de pămînt de care sufereau țăranii, pentru ca, dîndu-le în arendă o fîșie de ogor, să le impună cele mai grele condiții. Moșierii aveau deci posibilitatea de a menține resturi ale formelor de exploatare feudală [3].

Așadar, gospodăria capitalistă nu putea apărea dintr-o dată, iar sistemul de gospodărie bazat pe clacă nu a dispărut brusc [4]. Așa cum a arătat Lenin, referindu-se la agricultura Rusiei după reforma din 1861, și în agricultura romînească de după 1864 « Singurul sistem de gospodărie posibil era, prin urmare, un sistem de tranziție, un sistem care să îmbine trăsături atît ale sistemului bazat pe clacă, cît și ale sistemului capitalist » [5].

Împletirea relațiilor capitaliste în dezvoltare cu puternice rămășițe feudale în agricultură a reprezentat un proces foarte îndelungat; în cursul acestui proces, ponderea relațiilor capitaliste, deși încet, a înregistrat însă o creștere continuă.

O trăsătură a dezvoltării capitalismului în agricultură a constituit-o procesul de diferențiere în tipuri social-economice distincte a țărănimii. Avînd ca punct de plecare diferențierea în avere a țărănimii, care a început încă înainte de 1864 și s-a adîncit după aceea, acest proces nu a însemnat însă o simplă diferențiere în avere; o dată cu dezvoltarea capitalismului, pe seama țărănimii mijlocii s-au dezvoltat două noi tipuri de populație sătească: burghezia sătească și proletariatul sătesc.

Așa cum arată, de pildă, datele reformei agrare din 1864, în acel moment diferențierea la care ajunsese fosta țărănime clăcașă era abia într-un stadiu

---

[1] N. N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 101.
[2] *Ibidem.*
[3] *Ibidem*, p. 102.
[4] *Ibidem.*
[5] V. I. Lenin, *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, în *Opere complete*, vol. 3, Ed. politică, București, 1961, p. 182.

începător. Complet lipsite de pămînt agricol erau 108 083 de familii (48 342 însurăţei ş.a. şi 59 721 văduve fără copii, săteni care n-au fost agricultori etc.) iar cu pămînt insuficient pentru a le asigura existenţa erau 134 132 de familii care, neavînd vite, nu primiseră în medie decît 2,81 ha fiecare. Numeroşi ţărani fără pămînt sau cu pămînt foarte puţin se aflau în satele moşnenilor şi răzeşilor, unde procesul diferenţierii în pături era vechi. Un grup masiv îl constituiau cele 202 075 de familii ţărăneşti care, dispunînd fiecare de cîte doi boi şi o vacă, primiseră în medie 4,36 ha, ceea ce, de regulă, abia le permitea existenţa. Mai înstărite erau 71 912 familii ţărăneşti care la reformă avuseseră cîte 4 boi plus o vacă şi primiseră în medie 7,9 ha în Moldova şi 5,6 ha în Muntenia şi în Oltenia[1]. Din rîndurile acestor ţărani mai înstăriţi ca şi, într-o anumită măsură, din grupa anterioară, se desprindea treptat o pătură foarte subţire care, dispunînd de condiţii mai favorabile, învingea în procesul de concurenţă pe piaţă, cîştiga şi îşi lărgea producţia, cumpărînd pe preţuri derizorii mijloacele de producţie ale celor care se ruinau, angajîndu-i chiar ca muncitori salariaţi şi practicînd « o agricultură cu caracter comercial în toate formele ei variate »[2]. Apăreau astfel elementele burgheziei săteşti. Tot aici trebuie adăugaţi proprietarii stabilimentelor comerciale-meşteşugăreşti, proprietarii întreprinderilor comerciale de la sate etc[3]. În acelaşi timp, datorită condiţiilor mai grele de producţie şi înfrîngerilor în procesul de concurenţă pe piaţă, impozitelor cărora nu le puteau face faţă, exploatării din partea negustorilor etc. etc., mase tot mai însemnate de ţărani mijlocaşi săraceau, se ruinau. Majoritatea ţăranilor fără pămînt se angajau ca muncitori salariaţi ; de asemenea se angajau ca muncitori salariaţi o parte din ţăranii cu pămînt puţin, aceştia constituind aşa-numita categorie a «muncitorilor salariaţi cu lot». Alţii însă, care nu aveau unde să se angajeze sau nu se adaptau la sistemul muncii salariate, erau nevoiţi să ia pămînt în arendă de la moşieri şi marii arendaşi în condiţii înrobitoare.

În perioada 1864—1878, procesul diferenţierii de clasă a ţărănimii s-a desfăşurat încet, el fiind frînat de o seamă de factori, dintre care cel mai important era sistemul dijmei. Munca în dijmă frîna diferenţierea deoarece ea « presupune şi necesită tocmai un ţăran mijlociu, care să nu fie înstărit (căci atunci el nu s-ar mai înrobi pentru munca în dijmă), dar care să nu fie nici proletar (căci pentru a presta munca în dijmă trebuie să ai inventarul tău, să fii un gospodar cît de cît « cuprins ») »[4]. Cît priveşte camăta, ea avea un rol dublu : pe de o parte accelera ruinarea maselor ţărăneşti, iar pe de alta frîna procesul de formare a burgheziei săteşti, sustrăgînd în mare măsură capitalul ţăranilor înstăriţi de la organizarea şi lărgirea producţiei.

---

[1] Pentru repartizarea numerică a împroprietăriţilor a se vedea Dr. G. D. Creangă, *Proprietatea rurală în Romînia*, Bucureşti, 1907, p. 27—32.

[2] V. I. Lenin, *op. cit.*, p. 164.

[3] *Ibidem.*

[4] *Ibidem*, p. 174.

Deşi între muncitorii salariaţi cu lot şi proletariatul agricol incipient, pe de o parte, şi burghezia sătească în formare, pe de altă parte, se manifestau contradicţii de clasă, totuşi principala contradicţie de clasă în satele romîneşti o constituia cea dintre ţărănime, luată în întregimea sa, şi moşierime, contradicţie determinată de faptul că moşierimea stăpînea împreună cu statul 6 233 744 ha[1] de terenuri cultivabile, păduri, păşuni şi bălţi, în exploatarea cărora utiliza în mare măsură resturi de relaţii feudale, în timp ce ţărănimea, inclusiv moşnenii şi răzeşii, nu aveau decît 3 140 721 ha.

În ceea ce priveşte procurarea braţelor de muncă necesare pentru lucrarea moşiilor, aceasta avea loc atît pe calea angajării de lucrători salariaţi, cît şi pe cea a sistemului de muncă în dijmă.

Într-o oarecare măsură, munca salariată începuse să fie utilizată în agricultură încă cu mult înainte de 1864. Abia însă după reforma agrară moşierii şi marii arendaşi au fost siliţi într-o proporţie mai mare să angajeze muncitori salariaţi permanenţi dar mai ales sezonieri şi zileri. Muncitorii zileri proveneau din comunele unde se aflau moşiile sau din împrejurimi, în timp ce muncitorii sezonieri veneau din părţile deluroase şi muntoase ale ţării, unde populaţia era mai deasă şi se aflau mai puţine terenuri cultivabile decît în cîmpia Dunării. Urmîndu-se o practică anterioară anului 1864, dar într-o mai mare măsură, se aduceau pentru sezonul agricol muncitori şi din Transilvania, Bucovina şi din sudul Dunării. Muncitorii agricoli aduşi din localităţi depărtate sau din ţările vecine erau angajaţi la preţul pieţei. Muncitorii din comunele vecine cu moşia erau angajaţi, de obicei, la preţuri mult mai mici decît cele din sezon, încă din timpul iernii sau al primăverii, pe baza unor avansuri de alimente sau bani cu caracter de împrumut cămătăresc.

Ne avînd inventarul agricol necesar, nici fondurile băneşti pentru exploatarea numai cu muncă salariată a întinselor terenuri ce posedau şi nici deprinderea organizării şi conducerii unei gospodării mari capitaliste, moşierii şi marii arendaşi au recurs la utilizarea unor forme de exploatare care aminteau relaţiile feudale proaspăt desfiinţate din punctul de vedere al legii. Ţăranilor cu vite li se arendau păşuni şi terenuri cultivabile la preţuri urcate, impuse prin monopolul asupra majorităţii suprafeţelor de pămînt exercitat de moşieri, cu obligaţia în Moldova, în majoritatea cazurilor, de a le achita în munci calculate la preţuri sub cele ale pieţei sezonului. O altă formă de exploatare, utilizată mai des în Muntenia şi în Oltenia, era să se dea ţăranilor loturi cultivabile în arendă achitată printr-o cotă convenită, în aceşti ani, de la 1/7 pînă la 1/3 din produsele obţinute, plus cîteva zile de muncă pe an.

Contractele de munci (numite *tocmeli* sau *învoieli*), făcute iarna la preţuri cu mult mai mici decît cele din sezon pentru a fi executate primăvara, vara sau

[1] I. Adam şi N. Marcu, *Studii despre dezvoltarea capitalismului în agricultura Romîniei*, vol. I, Bucureşti, 1956, p. 102, şi Vladimir Diculescu, *Cîteva observaţii pe marginea unei lucrări de istorie economică*, în *Studii*, X (1957), nr. 2, p. 184.

toamna, cînd cererile de forță de muncă erau mari, n-ar fi putut să fie aplicate în condițiile legislației burgheze, din cauza rezistenței «tocmiților» la excesiva exploatare la care erau supuși. De asemenea, din aceleași motive, nici arendările de pășuni și loturi cultivabile la țăranii cu inventar agricol n-ar fi putut aduce moșierilor și marilor arendași cîștigurile scontate. Pentru a nu fi siliți să plătească numai prețurile de sezon pentru toate muncile agricole și să se mulțumească cu arenzile impuse de piață, moșierii și marii arendași au căutat să-și creeze condiții legale speciale.

Folosindu-se nu numai de monopolul asupra pășunilor și terenurilor suplimentare necesare țărănimii, dar și de faptul că, împreună cu burghezia, deținea puterea politică în stat, moșierimea a reintrodus pe o cale ocolită constrîngerea extraeconomică, abia desființată, pentru executarea contractelor de munci, pășuni și terenuri suplimentare pe care diferitele pături ale țărănimii erau silite din motive economice să le încheie cu ea. Prin Corpul ponderator, compus în majoritate zdrobitoare din moșieri, ea a cerut la 22 ianuarie /3 februarie 1865 guvernului lui Cuza să alcătuiască o lege care să-i garanteze executarea pe calea administrației comunale rurale a contractelor de munci făcute de țărani [1]. Guvernul condus de N. Crețulescu a alcătuit un proiect de *Lege pentru tocmeli de lucrări agricole și pentru executarea lor*, pe care l-a înaintat Adunării elective la 7/19 decembrie 1865 pentru a-l aproba, dar aceasta nu l-a luat în discuție decît după răsturnarea lui Cuza, votîndu-l cu mici modificări la 10/22 martie 1866, Corpul ponderator aprobîndu-l și el la 14/26 martie 1866.

«Tocmelile» de munci agricole nu se puteau încheia decît pe cel mult cinci ani, se legalizau și se înregistrau de autoritățile comunelor în care locuiau țăranii, care nu se puteau angaja la munci în alte comune decît dacă posedau certificate doveditoare de la primăria comunei unde domiciliau că nu aveau angajamente de munci acolo. Consiliul comunal judeca reclamațiile pentru neîndeplinirea tocmelilor, executînd imediat hotărîrile sale. Fără suspendarea executării acestora, părțile puteau face recurs în termen de 15 zile la judecătoria plășii. Primarii erau obligați «să îndemne», cu ajutorul consilierilor comunali, al vătășeilor, dorobanților și secretarilor, pe muncitori să-și execute angajamentele luate în tocmelile sau contractele făcute. Primarii care nu sileau pe «locuitori» la îndeplinirea tocmelii erau amendați cu sume de la 50 la 100 de lei, fără a fi scutiți de plata despăgubirii reclamantului. Dacă tocmitul se opunea să vină la muncă, moșierul avea dreptul să angajeze alți muncitori pentru terminarea lucrării la orice preț, care urma a se achita de autoritățile administrative din averea tocmitului, exceptîndu-se casa și pămîntul primit prin legea rurală.

Formal, legea, pusă în aplicare în martie 1867, avea în vedere numai tocmelile de munci agricole, dar ea a servit pentru orice fel de «învoieli» agricole, fie că era vorba de munci angajate cu bani sau alimente iarna pentru a fi execu-

[1] *Acte și legiuiri*, seria I, vol. II, București, 1907, p. 1 038—1 040.

tate vara, fie că se avea în vedere achitarea în muncă a arenzii calculate în bani, a păşunilor şi terenurilor cultivabile sau numai a plăţii ei în produse şi muncă. *Legea pentru tocmeli de lucrări agricole şi pentru executarea lor* a constituit instrumentul legal cu care moşierii şi marii arendaşi au putut folosi aparatul administrativ comunal şi de stat spre a exploata masele ţărăneşti pe baza resturilor de relaţii feudale.

Deşi în anii 1867—1869 Ministerul Afacerilor Interne a ordonat insistent prefecţilor de judeţe să facă să se execute punctual tocmelile de munci agricole, ţăranii «tocmiţi» se îndîrjeau să nu execute unele tocmeli cu totul defavorabile sau falsificate de moşieri şi arendaşi cu complicitatea primarilor şi a notarilor. Nemulţumită, moşierimea a cerut însă înăsprirea legii spre a înfrînge rezistenţa ţăranilor. În primăvara anului 1872, legea a fost modificată de către guvernul conservator prezidat de Lascăr Catargiu, prevăzîndu-se ca locuitorii ce se vor opune executării tocmelilor să fie duşi cu dorobanţii la locul de muncă. Acum constrîngerea extraeconomică a devenit şi mai vizibilă. Cu ajutorul legii astfel modificate, moşierii şi marii arendaşi au putut exercita o presiune şi mai mare asupra maselor ţărăneşti, care, sub constrîngerea foamei, se angajau să execute pe preţuri derizorii munci care în timpul sezonului, în afara tocmelilor, se plăteau de 2—4 ori mai mult.

Totuşi, executarea silită a tocmelilor nu putea dura mult. Deşi moşierii şi marii arendaşi preferau în mod vizibil să-şi procure forţa de muncă prin tocmeli făcute cu mult înainte de executarea muncilor, ei au fost siliţi de împotrivirea crescîndă a maselor ţărăneşti să angajeze treptat un număr tot mai mare de muncitori chiar în timpul sezonului agricol, plătiţi cu salarii mai mari.

Ca şi înainte, între 1864 şi 1878 agricultura a constituit ramura principală a economiei Romîniei. Din populaţia totală, care se ridica la sfîrşitul anului 1864 la 4 093 452 de persoane [1], 82,4% locuiau la sate, iar restul de 17,6% în oraşe şi tîrguri.

Deşi între anii 1864 şi 1878 ritmul de creştere a populaţiei urbane a fost aproape dublu faţă de acela al creşterii populaţiei rurale, proporţia populaţiei angajate în ocupaţiuni neagricole nu s-a mărit în mod simţitor, aşa încît chiar în 1878, cînd populaţia ţării se ridica la 4 485 696 de persoane, mai mult de 85% din forţa de muncă era angajată în agricultură.

În 1865 producţia agrosilvică totală — culturi, păşuni, păduri — aducea un venit anual de 228 492 156 de galbeni [2], adică 2 707 632 048, 60 de franci aur.

Cultura cerealelor domina în cîmpia Dunării, cu excepţia Bărăganului, unde erau încă întinse terenuri necultivate care serveau la păşunatul a numeroase turme de oi, pe podişul Moldovei şi pe şesul Siretului. În aceste regiuni se utilizau într-o proporţie apreciabilă resturile de relaţii feudale în marile gospodării moşie-

[1] L. Colescu, *Population de la Roumanie. Résumé démographique présenté à la IX-e session de l'Institut international de statistique*, 1903, p. 12.

[2] *Notice sur la Roumanie, principalement au point de vue de son économie rurale, industrielle et commerciale* (Commission princière de la Roumanie à l'Exposition universelle de Paris en 1867), Paris, 1867, p. 44.

reşti. Dealurile Olteniei, Munteniei şi cele ale Moldovei de la vest de Siret erau cultivate cu cereale, cu vii şi pomi fructiferi, aici munca salariată dominînd în gospodăriile viticole şi pomicole mari. În regiunea munţilor, acoperită în bună parte cu păduri, păşuni şi fîneţe, se practicau îndeosebi creşterea vitelor, în special a oilor, şi tăiatul lemnelor din păduri. Dunărea şi bălţile din apropierea ei ofereau mari posibilităţi pentru pescuit. În jurul oraşelor, în special al Bucureştilor, se dezvolta legumicultura.

Uneltele agricole erau în majoritate rămase în urma progresului tehnic realizat în ultimul secol în Occident, căci ţăranii, care posedau cea mai mare parte a inventarului utilizat în agricultură, nu puteau decît cu greu să-şi procure uneltele perfecţionate importate. Din cele 185 835 de pluguri existente în 1871 — de-abia unul la patru gospodării — numai 37 661 [1] erau considerate « perfecţionate » şi aparţineau fie chiaburilor, fie moşierilor şi arendaşilor. Tehnica producţiei agricole era în general înapoiată, resturile de relaţii feudale constituind piedica cea mai importantă în calea progresului ei.

Cu toate acestea, ca urmare a emancipării ţăranilor de servituţile feudale şi a dezvoltării producţiei agricole pentru piaţă, s-a ajuns la unele progrese în anumite domenii ale producţiei, în special în gospodăriile moşierilor, marilor arendaşi şi ale chiaburilor. S-a extins cultura unor plante industriale — sfecla de zahăr, anisonul — şi s-a dezvoltat cultura tutunului, rapiţei, viticultura, care ocupa peste 100 000 ha, şi cultura leguminoaselor. Creşterea animalelor pentru piaţa internă şi pentru export a continuat a se îmbunătăţi în gospodăriile moşiereşti, introducîndu-se rase noi şi dezvoltîndu-se crescătoriile de vite ataşate fabricilor de rachiu şi de alcool, în timp ce şeptelul ţăranilor scădea din cauza păşunilor insuficiente de care dispunea ţărănimea. Aceste progrese s-au obţinut prin dezvoltarea utilizării maşinilor, a unor procedee tehnice înaintate şi a muncii salariate.

Dacă înainte de 1864 maşinile agricole erau utilizate sporadic de către unii moşieri şi mari arendaşi, după reforma agrară ele s-au înmulţit într-o anumită măsură. Pe cînd în 1865 erau folosite, între altele, 101 maşini de secerat, 312 maşini de treierat şi 114 maşini de dezghiocat porumbul, în 1873 se utilizau 470 maşini de secerat şi 989 maşini de treierat, mişcate de forţa aburilor, iar în 1875, din cele 2 937 maşini agricole existente, 1 696 erau mişcate de forţa aburilor, 406 de animale şi 835 cu braţele. Cu toate acestea, pentru necesităţile agriculturii, maşinile utilizate erau cu totul insuficiente. Din iniţiativa lui Ion Ionescu de la Brad s-au organizat expoziţii de unelte şi maşini agricole şi concursuri de animale şi produse casnice ţărăneşti; în 1867, prin reorganizare, Şcoala de agricultură de la Pantelimon a devenit Şcoala centrală de agricultură şi silvicultură, mutată apoi la Herăstrău, lîngă Bucureşti, sub conducerea destoinică a lui P. S. Aurelian, şi s-au înfiinţat încă două şcoli de agricultură, una la Iaşi şi alta la Craiova, care au fost însă curînd desfiinţate.

[1] M. G. Obédénare, *La Roumanie économique d'après les données les plus récentes*, Paris, 1876, p. 95

Dezvoltarea gospodăriilor moşiereşti şi arendăşeşti prin utilizarea într-o anumită măsură a unor unelte mai perfecţionate şi a muncii salariate, ca şi prin intensificarea exploatării maselor ţărănimii mijlocaşe pe baza resturilor feudale, a dus la dezvoltarea producţiei agricole şi a caracterului ei comercial. Punerea în funcţiune a primelor căi ferate între anii 1869 şi 1875, care scădea simţitor preţul transportului cerealelor din interiorul ţării către porturile dunărene şi făcea posibil exportul lor direct, pe uscat, spre centrul industrial al Europei, a contribuit mult la accentuarea caracterului comercial al agriculturii Romîniei, în general, şi al gospodăriilor moşiereşti şi arendăşeşti, în special. Faptul că în multe gospodării mari o bună parte din producţia agricolă era industrializată pe loc sau utilizată pentru îngrăşarea vitelor de export a contribuit de asemenea la dezvoltarea agriculturii cu caracter comercial. Caracterul comercial al dezvoltării agriculturii Romîniei în anii 1864—1878 se reflecta în dezvoltarea exportului de cereale. Dacă în 1871 exportul total al ţării, dominat de cereale, era de 177 682 702 lei, în 1878 el a ajuns la 217 041 727 lei, cu tot consumul intern sporit datorit războiului.

Totuşi, agricultura a intrat, începînd din prima jumătate a deceniului al optulea, în criză din cauza concurenţei crescînde pe care i-o făceau pe pieţele europene cerealele americane şi ruseşti, precum şi din cauza dezlănţuirii crizei industriale în Europa vestică şi centrală [1] în 1873, care a contribuit şi ea la scăderea preţurilor produselor agricole romîneşti. Pentru a-şi asigura una dintre pieţele externe europene contra concurenţei ce sufereau produsele ei în centrul şi vestul Europei, moşierimea a făcut să se încheie în 1875 convenţia comercială şi de navigaţie cu Austro-Ungaria, deschizînd în schimb industriaşilor austro-ungari piaţa Romîniei [2]. În aceste condiţii, agricultura moşierească şi-a asigurat o dezvoltare mai mare numai prin mărirea gradului de exploatare a maselor muncitoare de la sate.

Industria

Desfiinţarea privilegiilor boiereşti şi a servituţilor feudale ale ţăranilor şi organizarea statului pe baze burgheze în timpul lui Cuza au creat condiţii mai favorabile decît înainte dezvoltării industriei capitaliste. În 1860 impozitul patentelor a fost extins asupra întreprinderilor aparţinînd foştilor boieri şi supuşilor străini, creîndu-se astfel egalitatea de tratament fiscală pentru toţi industriaşii. Înfiinţarea camerelor de comerţ şi industrie prin legea din 2/14 octombrie 1864 a pus la dispoziţia industriaşilor o organizaţie capitalistă, făcînd cu totul inutile breslele, care de altfel vor fi şi desfiinţate în 1873 după o lungă vegetare, ele fiind golite de conţinutul lor restrictiv încă din anii 1831—1832, prin punerea în aplicare a Regulamentului organic. Reforma agrară din 1864 a contribuit şi ea, într-o măsură şi mai mare, la dezvoltarea capitalismului

[1] P. I. Leaşcenko, *Istoria economiei naţionale a U.R.S.S. Capitalismul*, vol. II, E.S.P.L.E.J., Bucureşti, 1954, p. 78—79.
[2] Cf. p. 655.

Fig. 74. — Vechea turnătorie a fabricii Lemaître din Bucureşti, fotografie.

în industrie[1]. Prin aplicarea ei, o parte a țărănimii sărace și a celei proletarizate a emigrat la orașe, angajîndu-se în întreprinderile industriale. O parte din cei 185 875 600 de lei noi intrați ca despăgubire în mîinile moșierilor sub formă de obligațiuni garantate de stat, putînd fi imediat transformate în bani la un preț mai mic, au mărit astfel în mod simțitor posibilitățile acumulării primitive de capitaluri necesare dezvoltării industriei capitaliste, care avea acum o piață internă mai largă.

Consolidarea Romîniei ca stat modern a atras un mare număr de muncitori calificați, meseriași și chiar ingineri din țările din centrul Europei[2], necesari industriei, Bucureștii devenind un mare centru al pieței forțelor de muncă[3], punct de atracție nu numai pentru muncitorii romîni, ci și pentru muncitorii de toate categoriile veniți din alte țări. Orașele Brăila, Galați, Ploiești, Iași, Craiova și Bacău au atras de asemenea numeroși muncitori autohtoni și străini. Capitaliștii străini, care pînă la 1864 ezitau să-și plaseze capitalurile într-o țară amenințată de revoluția agrară, după 1864 au început să investească capitaluri în anumite ramuri de producție industrială, încercînd, între altele, să acapareze întreaga producție de petrol.

În ajunul anului 1864, meseriile aveau încă un rol important în producția industrială. Obiectele necesare maselor țărănești și orășenești erau în bună parte produse ale industriei casnice sătești și ale meseriilor, datorită piedicii pe care o puneau mijloacele înapoiate de transport din țară concurenței produselor industriei străine. După punerea în funcțiune a căilor ferate și o dată cu dezvoltarea industriei capitaliste autohtone, unele meserii și industrii casnice au început să decadă, o parte din meseriași (cizmari, croitori, tabaci, postăvari, boiangii etc.) proletarizîndu-se[4]. Chiar la sate, pînzeturile de bumbac importate luau tot mai mult locul produselor similare de cînepă și in, țesute pînă atunci de femei în casele lor[5].

Industria capitalistă s-a dezvoltat între 1864 și 1877 nu numai inegal, dar și într-un ritm lent, datorită politicii liber-schimbiste a guvernelor dominate de moșierime și faptului că țara nu avea independența politică pentru a o apăra prin tarife vamale protecționiste. Cea mai mare parte din cele 12 867 de « stabilimente » industriale constatate de recensămîntul din 1859—1860 nu depășeau cooperația capitalistă simplă. Ancheta industrială din anii 1901—1902 a găsit că dintre întreprinderile industriale socotite mari, numai 51 existau în 1864. La acestea trebuie să se adauge încă un număr de întreprinderi capitaliste dispărute înainte de 1901, manufacturi sau fabrici, cum au fost cele trei fabrici de

[1] Olga Constantinescu și N. N. Constantinescu, *Cu privire la problema revoluției industriale în Romînia*, Ed. științifică, București, 1957, p. 32.

[2] *Doc. răzb. ind.*, I (I), București, 1954, p. 351.

[3] P. S. Aurelian, *Terra nostra...*, ed. a II-a, București, 1880, p. 184.

[4] Idem, *Industria romînă și libertatea comerciului de importațiune*, în *Revista științifică*, IV, 1873, nr. 1, p. 8.

[5] Ion Ionescu [de la Brad], *Agricultura romînă din județul Dorohoi*, București, 1866, p. 498—499, și P. S. Aurelian, *op. cit.*

Fig. 75. — Fabrica de zahăr de la Chitila, fotografie.

postav — una a lui M. Kogălniceanu, alta a lui N. Băleanu şi o alta a lui D. Simu — dispărute înainte sau după 1876. Dacă întreprinderile capitaliste mai mari erau în 1864 mai multe de 51, ele au ajuns în 1878 la mai mult de cele 136 găsite ca existente din acest an de *Ancheta industrială* din 1901—1902. Majoritatea acestor întreprinderi utilizau forţa motrice a aburilor şi alte maşini; numai cîteva dintre ele par a mai fi fost manufacturi. Dacă în 1859 existau numai 171 de întreprinderi care utilizau maşini cu aburi, în 1878 numărul maşinilor cu aburi utilizate în general în industrie era considerabil mai mare decît înainte de reforma agrară, fără să socotim maşinile cu aburi utilizate în agricultură, căile ferate şi în navigaţie.

Dezvoltîndu-se pe baza produselor agricole aşa de abundente în ţară, industria alimentară era cea mai înaintată din punct de vedere capitalist. În 1864 existau patru mari mori mişcate de forţa aburilor, iar în 1878 numărul lor s-a urcat la 12, fără a fi incluse şi morile mici cu maşini cu aburi[1]. Bucureştii, Brăila, Galaţi, Craiova şi Botoşani erau centrele principale ale industriei morăritului. Morile de la Brăila şi Galaţi produceau cantităţi mari de făină pentru export. Cea mai mare moară din Bucureşti aparţinea capitalistului G. Assan. La Brăila, moara asociaţilor Gerbolini şi Borghetti avea 12 piese de măcinat şi o brutărie mecanică pentru fabricarea biscuiţilor. În legătură cu industria morăritului sînt de menţionat şi cele două fabrici de paste făinoase care funcţionau în aceşti ani. Cu o vechime mai mare era industria alcoolului şi a rachiului, care va ajunge să aibă în 1881 un număr de 17 fabrici de alcool industrial. Ea producea atît pentru consumul local cît şi pentru export, transformînd cerealele de pe unele mari gospodării moşiereşti, care îngrăşau cu borhotul provenit din fabricare numeroase vite pentru export în grajduri special amenajate. Încă în 1865, marele arendaş N. V. Pilat avea la Tîrnauca (jud. Dorohoi) o mare fabrică de rachiu, în care prelucra cerealele de pe mai multe moşii, îngrăşînd cu borhotul rămas peste 1 000 de boi anual. Alături de fabricile de alcool şi de rachiu erau fabricile de bere, care au continuat să se dezvolte. Industria zahărului a avut de la început un caracter de mare întreprindere capitalistă. Ea a apărut pe baza legii din 23 martie/4 aprilie 1873, care scutea zahărul fabricat de impozite şi de taxe comunale pe timp de 20 de ani, maşinile necesare fabricării, de taxele vamale, şi acţiunile emise de societăţile de fabricat zahăr, de taxa de timbru[2]. Pe baza acestor scutiri s-au înfiinţat în 1875 fabrica de zahăr de la Sascut şi în 1876 cea de la Chitila, prima fiind societate pe acţiuni cu capital francez, a doua tot o societate pe acţiuni, aparţinînd în majoritate lui N. Bibescu şi societăţii franceze Cail Halot et C-nie. Utilizînd materii prime din ţară, au funcţionat în acest timp patru fabrici de postav, dintre care trei fuseseră înfiinţate înainte de 1864. Industria pielăriei, care nu depăşea stadiul manufacturier, rezista cu greu concurenţei produselor străine. O ramură importantă a industriei o formau fabricile şi manufacturile de lumînări de stearină şi de săpun, al căror număr a crescut de la două în 1864 la cinci în 1878. Fabrica

[1] *Ancheta Industrială din 1901—1902*, vol. I, *Industria mare*, Bucureşti, 1904, p. 15.
[2] Olga Constantinescu şi N. N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 36.

Fig. 76. — Hanul Şerban-Vodă în care a funcţionat Imprimeria Statului în anii 1869—1883, fotografie.

Societății de stearinărie și săpunărie romînă din Galați era cea mai importantă. Ea fusese înființată de capitaliștii francezi Foulcquier și Blanc din Montpellier și producea, în afară de săpun, 600 000 kg de lumînări stearice pe an[1]. O altă ramură importantă a industriei a fost cheresteaua, care era produsă pînă la 1872 numai în numeroasele ferăstraie, ateliere de cooperație capitalistă simplă. La această dată s-a înființat *Societatea pentru exploatarea de păduri și ferăstrae cu vapori P. și C. Goetz et C-nie*, care a concentrat multe dintre numeroasele ferăstraie anterioare, iar în 1878 fabrica de cherestea I. I. Bally. Într-o epocă de înflorire a orașelor, producția materialelor de construcție a adăugat atelierelor bazate pe cooperația capitalistă simplă și manufacturilor, întreprinderile capitaliste de fabrică. La București s-a înființat în 1865 fabrica de cărămidă a lui Max Tonolla, la Comarnic, pe valea Prahovei, lua naștere în 1876 fabrica de var hidraulic și ciment a lui Basilio Aldasaro, iar peste doi ani, fabrica de ciment Portland și var hidraulic a lui Ernest Manoël. Întreprinderile metalurgice s-au dezvoltat și ele în mod firesc, deși nu existau în țară minereuri bogate în fier care să poată fi exploatate, iar concurența produselor străine era puternică, din care cauză au progresat foarte încet. Ele erau însă necesare producției agricole și industriale, precum și transporturilor și construcțiilor. Dacă în 1864 n-au existat decît șase întreprinderi metalurgice, unele ateliere mai mari sau manufacturi și altele fabrici, în 1878 numărul lor — între care și cele ale căilor ferate — s-a ridicat la 24, o parte din ele utilizînd și forța motrice a aburilor și avînd un număr mai mare de muncitori. Printre întreprinderile cu caracter de fabrică trebuie puse arsenalul și pirotehnia armatei, șantierul de construcții navale de la Turnu-Severin și atelierul căilor ferate din București.

Un rol important în dezvoltarea capitalistă a Romîniei l-a avut industria extractivă: a petrolului, a sării și a pietrelor de construcții și de moară. Extragerea petrolului se făcea din puțuri săpate manual, în hîrdaie sau burdufuri, de către mici întreprinderi capitaliste, aparținînd unor foști negustori sau țărani chiaburi. În mod sporadic se extrăgea petrol și prin sonde. În 1866 existau 680 de puțuri, care produceau 84 318 hectolitri, concentrate mai ales la Colibași (jud. Dîmbovița), Păcureți, Băicoi, Țintea (jud. Prahova), Gura Sărății (jud. Buzău) și la Solonț și Moinești (jud. Bacău). Producția petrolului a crescut destul de repede între 1864 și 1878, deși extracția se făcea cu unelte înapoiate, trecînd de la 4 591 de tone în 1864 la 15 100 de tone în 1877. Muncitorii erau amenințați în fiecare moment cu moartea din cauza exploziilor și incendiilor ce izbucneau uneori în timpul săpatului puțurilor.

În producția industrială a țării un rol important aveau rafinăriile de petrol, care s-au înmulțit de la 8, cîte erau în 1864, la 20 în 1878. Mai importante erau rafinăriile din București, Ploiești, Brăila și Galați, acestea două din urmă producînd și pentru export.

---

[1] *Doc. răzb. ind.* I (I), p. 381.

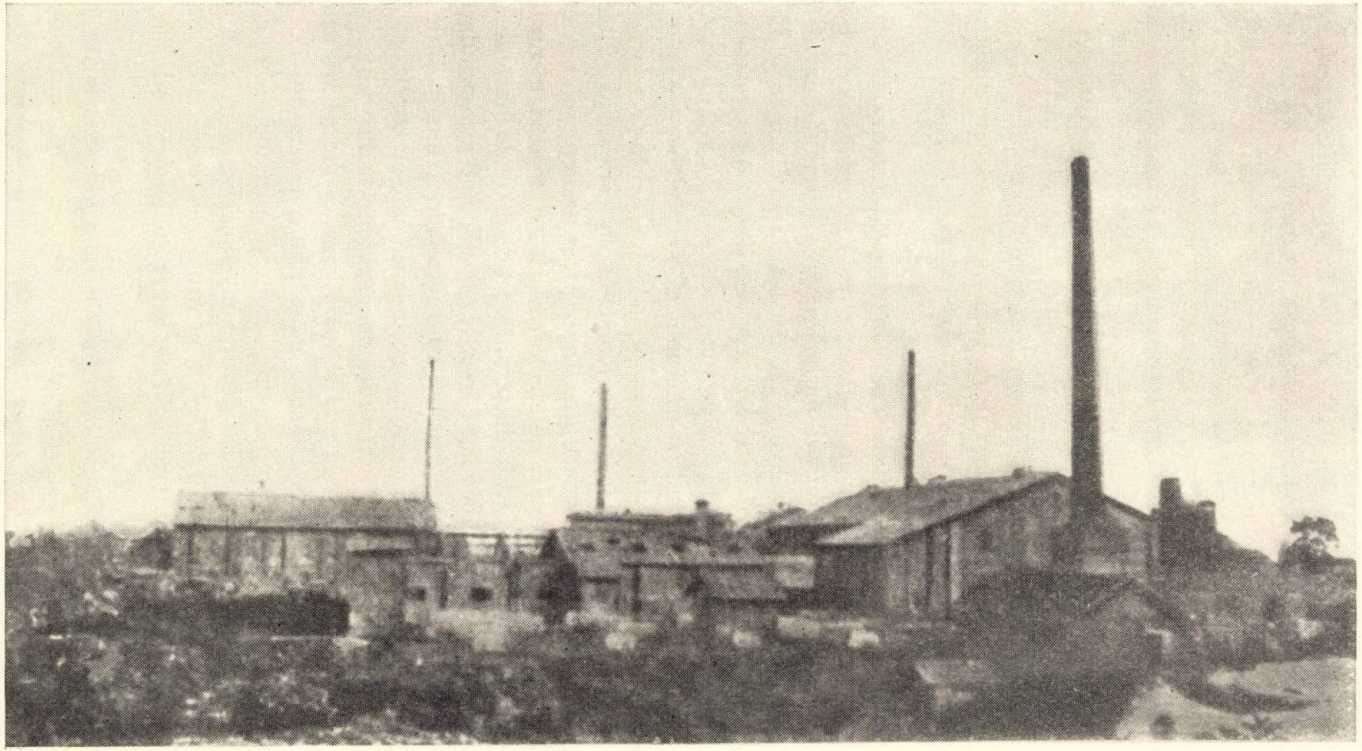

Fig. 77. — Fabrica de bazalt artificial de la Cotroceni (1865), fotografie.

Capitaliştii străini au încercat să pătrundă în întreprinderile pentru extracţia şi rafinarea petrolului. În 1864 s-a înfiinţat întreprinderea *Valachian Petroleum Company Ltd*, cu un capital de 4 000 000 de lei, în întregime englez. Ea însă n-a reuşit să înlăture întreprinderile mici, iar peste puţin timp a lichidat. În 1867 cîţiva capitalişti romîni, între care Ion Ghica şi Th. Mehedinţeanu, au înfiinţat *Compania romînă pentru exploatarea şi comerciul de păcură*, dar şi aceasta a fost silită să lichideze în 1869. Cu un an în urmă, în 1868, s-a înfiinţat încă o mare întreprindere străină pentru extragerea şi rafinarea petrolului, Jackson & Co., cu capital englez, dar nici ea n-a rezistat mult. Pe piaţa internă, aceste trei mari întreprinderi n-au reuşit să înfrîngă rezistenţa micilor capitalişti, pentru că nu făceau investiţii suficiente de capitaluri. Pe de altă parte, pînă în 1871, scumpetea transportului pînă în porturile dunărene mărea preţul petrolului destinat exportului, într-un timp cînd concurenţa întreprinderilor petroliere americane, care dispuneau de o tehnică superioară, de capitaluri mari şi de transporturi ieftine, se făcea tot mai mult simţită.

Extragerea sării se făcea la Telega şi Slănic în jud. Prahova, la Ocnele Mari în jud. Vîlcea şi la Tîrgu-Ocna în jud. Bacău, cea mai importantă şi mai bine utilată salină, fiind cea de la Slănic. Numărul muncitorilor a crescut fără întrerupere din anul 1859, cînd erau 1 071, dintre care 280 arestaţi, la 1 829 în 1873. După 1871 s-a introdus utilizarea maşinilor cu aburi, ceea ce a dus la o creştere simţitoare a producţiei, care s-a urcat de la 13 800 de tone în 1864 la 29 570 de tone în 1873. Extragerea şi comerţul sării erau un monopol al statului, care a avut venituri importante din vînzarea ei.

Din 1864 pînă în 1875, industria Romîniei, în care micile întreprinderi capitaliste şi atelierele de meseriaşi erau încă foarte numeroase, a continuat să progreseze. După 1875 însă, multe ramuri vor stagna sau regresa. Centrele industriale cele mai importante au fost în aceşti ani Bucureşti, unde fabricile şi manufacturile se urcau de la 23 în 1864 la 51 în 1878; Brăila cu 8 întreprinderi, Galaţi, Ploieşti şi Craiova, fiecare cu cîte 6 şi Iaşi cu 5 întreprinderi mari. E de notat că în aceste cifre nu sînt cuprinse decît întreprinderile care au continuat să existe pînă în 1901[1]. Industria nu avea însă suficiente capitaluri la dispoziţie, nici destui muncitori calificaţi, dar piedica cea mai serioasă în calea dezvoltării sale o constituia concurenţa zdrobitoare ce-i făceau industriile avansate din Europa centrală şi vestică. O lovitură a primit industria autohtonă prin încheierea convenţiei comerciale romîno-austro-ungare din 1875, pusă în aplicare în anul următor, care a înlăturat şi mica taxă vamală de $7^1/_2\%$ pentru o serie de produse industriale austro-ungare, rămînînd şi mai puţin apărate decît pînă atunci produsele similare autohtone.

Pentru a rezista concurenţei străine, încă în 1868 industriaşii din Bucureşti adresaseră Adunării deputaţilor o petiţie prin care cereau mărirea taxelor vamale

[1] Calculat după *Ancheta Industrială din 1901—1902*, vol. I, *Industria mare*, Bucureşti, 1904, p. 9—25.

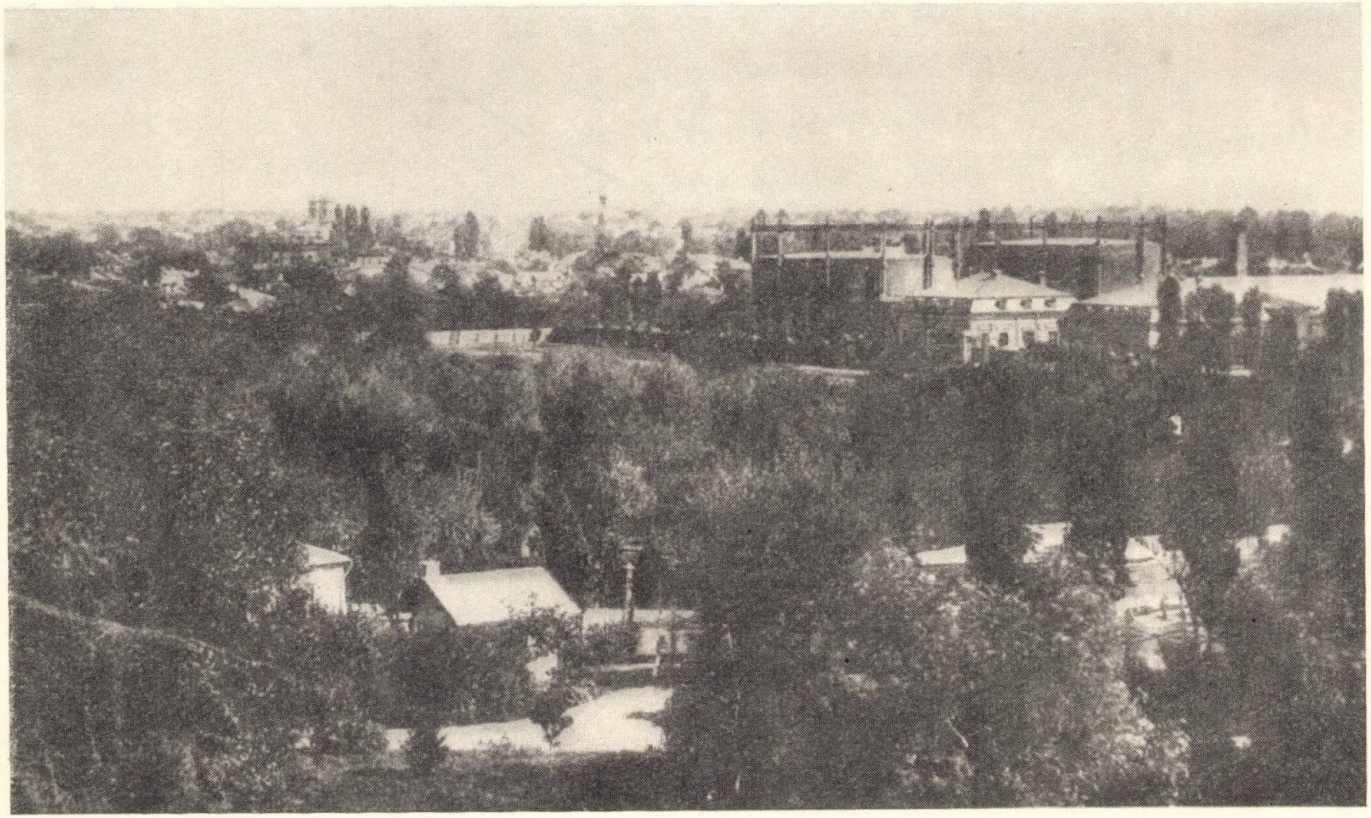

Fig. 78. — Vedere panoramică spre Uzina de gaz de la Filaret (1872), fotografie.

pentru toate mărfurile străine ce se puteau produce în țară. În anii următori, P. S. Aurelian și B. P. Hasdeu au pornit o acțiune în favoarea protecționismului vamal, combătînd liber-schimbismul susținut de moșierime și reprezentanții capitaliștilor agrari, între care Ion Ghica și Ion Strat. Guvernul conservator condus de Lascăr Catargiu (1871—1876) s-a opus însă politicii de protejare a industriei naționale, ca să poată obține, prin convenția din 1875, scutirea de taxe vamale din partea Austro-Ungariei pentru produsele cerealiere ale moșierimii. Lovite de concurența străină, diferitele pături orășenești, de la marii industriași pînă la micii meseriași, au manifestat tot mai puternic pentru adoptarea unei politici de protejare a industriei naționale, care nu s-a putut realiza însă decît după cucerirea independenței de stat. În ceea ce privește condițiile de muncă și de trai ale muncitorilor din industrie în această perioadă, ele erau foarte grele. O legislație muncitorească lipsea cu totul; lungimea zilei de muncă oscila între 12, 14 și 16 ore, uneori atingînd chiar 18 ore; repausul duminical era inexistent, iar protecția muncii în întreprinderi nu constituia o preocupare nici pentru patroni și nici pentru statul burghezo-moșieresc. Salariile erau dintre cele mai scăzute, iar mizeria și bolile sociale provocate de ea erau larg răspîndite în rîndurile muncitorilor.

Mijloacele de transport

În 1864 rețeaua de șosele era puțin întinsă și nu se construise încă nici o cale ferată. Numai navigația pe Dunăre, făcută în bună parte cu vase străine, ajunsese la o mare dezvoltare, vasele împinse de forța motrice a aburilor avînd un rol precumpănitor prin tonaj și rapiditate. Dezvoltarea capitalistă a economiei țării în urma reformei agrare din 1864 și a reorganizării statului pe baze moderne impunea cu necesitate și dezvoltarea intensă a mijloacelor de transport pe uscat, în special construirea unei rețele de căi ferate care să lege Capitala, centrul economic cel mai important al țării, cu celelalte centre economice și cu porturile Dunării: Turnu-Severin, Giurgiu, Brăila și Galați. Construirea cît mai grabnică a rețelei de căi ferate se impunea din cauza ieftinității, rapidității și masivității transporturilor ce se puteau face prin mijlocirea ei, pentru consolidarea unității politice a statului, precum și din motive strategice.

În 1864 s-a încheiat o convenție cu capitaliștii englezi John Trevor Barclay și John Staniforth pentru construirea a 19 poduri metalice peste principalele rîuri [1]. După construirea acestor poduri, rețeaua de șosele naționale s-a putut extinde repede, așa încît în 1874 ea avea o lungime de 1 992 km, din care 1 867 km erau în funcțiune și 125 în curs de executare. Încă 1 308 km erau proiectați. Dezvoltarea rapidă a rețelei de șosele s-a făcut printr-o excesivă aplicare în detrimentul țăranilor a legii din 1868 pentru construirea șoselelor naționale, județene și comunale, care obliga pe toți capii de familie să presteze anual în muncă sau

[1] Victor Slăvescu, *Curs de transporturi. Principii generale. Căi ferate, navigație fluvială și maritimă*, București, 1930, p. 186, notă.

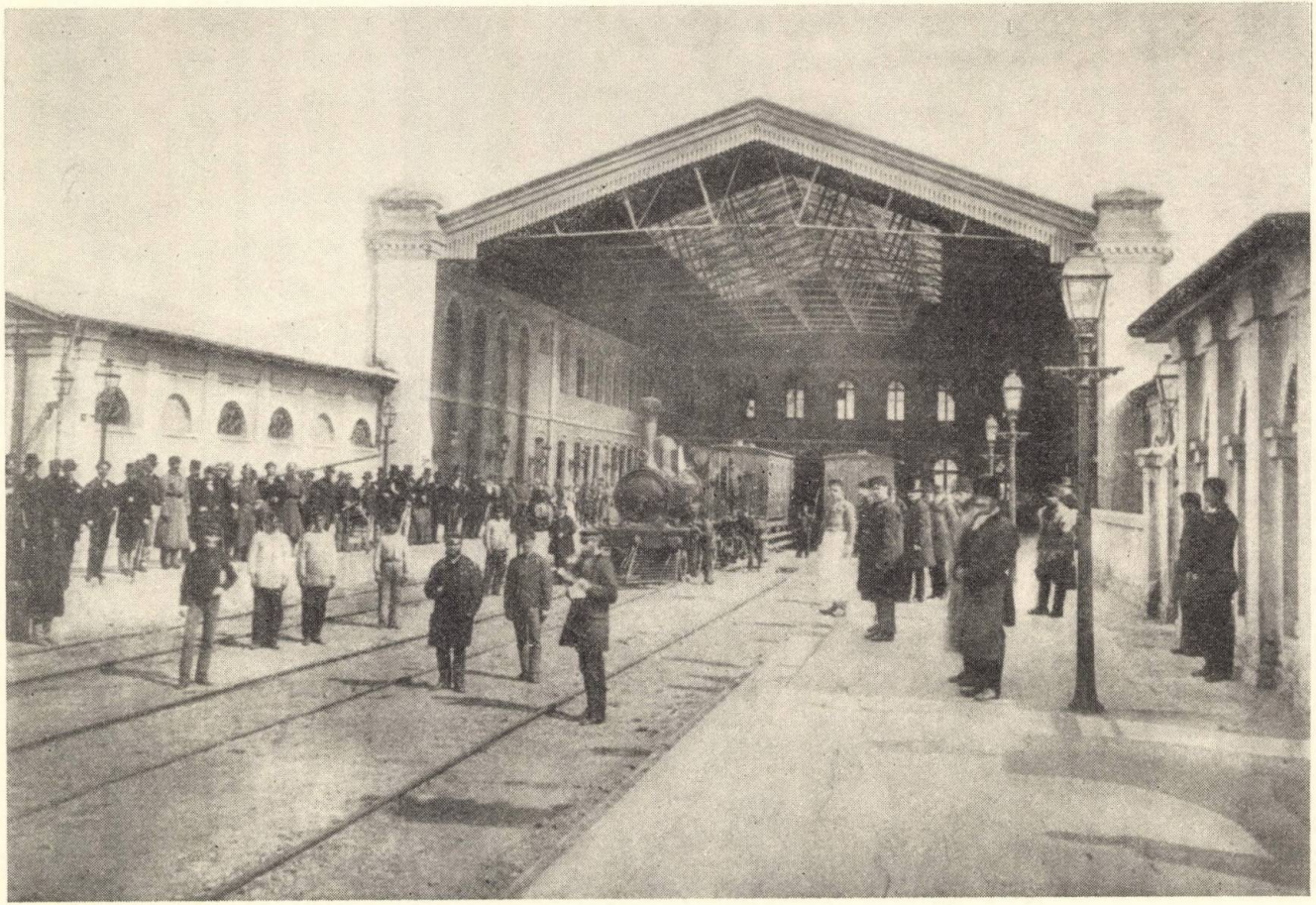

Fig. 79. — Gara Filaret din București, fotografie.

să achite în bani cîte trei zile pentru construirea şoselelor comunale şi cîte alte trei pentru construirea şoselelor judeţene. În special prefecţii judeţelor s-au dedat, pentru a se face bine văzuţi de guverne, la o adevărată teroare contra ţăranilor spre a-i forţa să lucreze, aşa cum recunoştea într-un document oficial publicat la 9/21 mai 1876 Epureanu, preşedintele Consiliului de Miniştri, nu cîte trei zile anual la şoselele judeţului, cum prevedea legea, ci cîte 10—20 şi chiar 30 de zile [1]. Dacă unii ţărani, ca să scape de jaf, îşi achitau în bani presta-

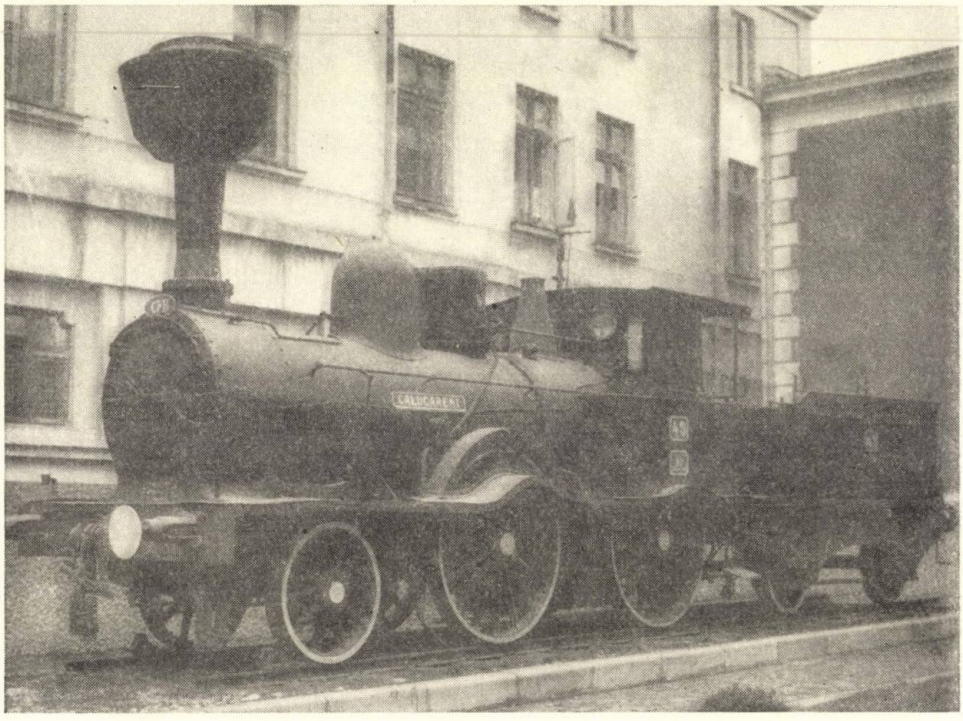

Fig. 80. — Prima locomotivă din Romînia, fotografie.

ţiile pentru şoselele judeţene, erau adeseori obligaţi să le execute şi în muncă. De multe ori ţăranii erau duşi să muncească la şoselele judeţene în timpul sezonului de arături, de seceră sau de cules porumbul, aşa încît, cum se arată în documentul menţionat, « s-au văzut multe porumburi neculese şi surprinse de zăpezi şi astfel supuse la stricăciune; şi alte dăţi arăturile nu au putut fi făcute la timpul oportun » [2].

Problema cea mai importantă o constituia însă construirea reţelei de căi ferate, menite să asigure transportul rapid şi ieftin al mărfurilor, în special al cerealelor, produselor forestiere, petrolului şi maşinilor. Încă înainte de 1848

[1] *Mon. Of.*, din 9/21 mai 1876, p. 2 570.
[2] *Ibidem.*

se făcuseră proiecte care păreau a se apropia de realizare în anii 1855—1856 şi apoi în anii 1862—1864. Situaţia nesigură din punct de vedere internaţional a celor două principate şi frămîntările legate de unirea şi reorganizarea lor pe bază capitalistă au întîrziat însă construirea căilor ferate. După reforma agrară din 1864, trecîndu-se la sprijinirea producţiei capitaliste, la 1/13 septembrie 1865 s-a aprobat încheierea unei convenţii cu John Trevor Barclay şi John Staniforth pentru construirea căii ferate Bucureşti—Giurgiu în lungime de 70 km la preţul de 196 500 fr. kilometrul. Amortizarea capitalului trebuia să se facă în 16 ani şi 36 de zile. În martie 1866, Adunarea deputaţilor, din duşmănie faţă de Cuza, a anulat convenţia, dar la 7/19 august acelaşi an guvernul Ion Ghica a semnat cu aceiaşi capitalişti o nouă convenţie, definitivată însă abia la 6/18 aprilie 1867. La 19/31 octombrie 1869, linia ferată Bucureşti—Giurgiu a fost pusă oficial în funcţiune.

Construirea căii ferate Bucureşti — Giurgiu era de mare importanţă, căci punea în legătură capitala ţării cu Dunărea şi, prin aceasta, cu restul lumii. Totuşi, ea nu putea fi decît un început. Un consorţiu anglo-austriac s-a oferit în 1867 să ia concesiunea construirii şi exploatării liniei ferate Iţcani — Galaţi cu o ramură la Iaşi şi alta la Tîrgu-Ocna, dar guvernul romîn, sub influenţa lui Carol I, care voia să dea capitaliştilor prusieni construirea şi exploatarea celei mai mari părţi a reţelei, nu i-a acordat la 4/16 decembrie 1867, prin Offenheim, decît construirea şi exploatarea liniei Iţcani — Roman, cu ramurile Paşcani — Iaşi şi Vereşti — Botoşani, în total 224 km. Concesiunea, definitivată la 24 mai/5 iunie 1868, se da pentru 90 de ani, statul romîn rezervîndu-şi dreptul s-o răscumpere după 30 de ani. Se dădea consorţiului reprezentat de Offenheim un avans de 8 960 000 fr., cîte 40 000 fr. de fiecare km construit; pentru restul capitalului investit, 51 535 000 fr., statul romîn garanta o anuitate de 7 $^1/_2$% pe timp de 90 de ani, care urma a se achita din veniturile nete ale căii ferate construite şi, dacă ele nu erau suficiente, din bugetul său. Această clauză a încurajat pe administratorii concesiunii să facă cheltuieli de exploatare exagerate şi să nu investească fonduri noi necesare dezvoltării. Întrucît prin construirea acestei căi ferate, în prelungirea căii ferate Lemberg — Cernăuţi — Suceava, capitaliştii austriaci îşi prelungeau posibilitatea de a-şi desface mărfurile cu preţuri mai bune în partea de nord a Romîniei, în decembrie 1869 linia Iţcani — Roman era gata, în iunie 1870 ramura Paşcani — Iaşi şi la 1/13 noiembrie 1871 ramura Vereşti — Botoşani.

Agent al capitaliştilor prusieni în Romînia, Carol I a convins guvernul în 1868 să dea concesiunea construirii şi exploatării pe 90 de ani a principalelor linii — Roman — Tecuci — Galaţi, cu o ramură Tecuci — Bîrlad; Galaţi — Brăila — Buzău — Ploieşti — Bucureşti; şi Bucureşti — Piteşti — Craiova — Turnu-Severin — Vîrciorova, în total 914 km şi 800 m — unui consorţiu prusian condus de dr. Strousberg, prinţul de Hohenlohe, ducele de Ratibor şi contele Lehndorf. Costul unui km era fixat la suma exagerată de 270 000 fr. În total, suma forfetară era de aproximativ 247 000 000 fr., care urmau să fie procuraţi prin emisiune

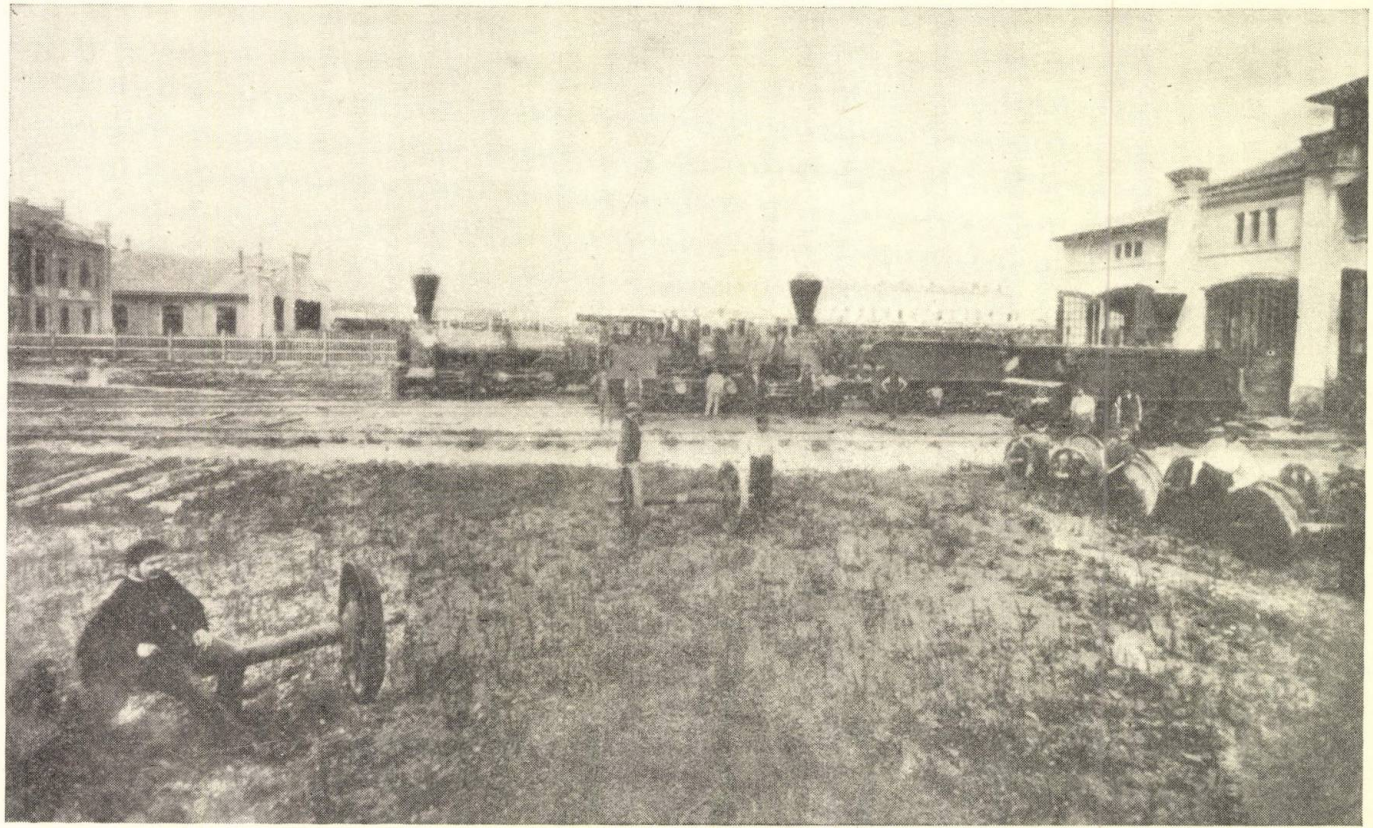

Fig. 81. — Atelierul căilor ferate din gara Pașcani, fotografie.

de obligaţiuni cu dobîndă de $7^1/_2$% pe an garantată de statul romîn, emisiunea trebuind să se facă sub supravegherea şi controlul unui comisar al acestuia. Statul romîn garanta dobînda de $7^1/_2$% a capitalului de 270 000 fr. de fiecare km numai pentru liniile date în exploatare. Sediul consorţiului a fost fixat la Berlin şi guvernul romîn a numit comisar al său nu un cetăţean romîn, ci un prusian, Ambronn, şambelanul lui Carol Anton de Hohenzollern-Sigmaringen, tatăl lui Carol I [1], funcţionar superior al statului prusian şi prieten personal al dr. Strousberg. Chiar din 1869, cînd lucrările de construcţie erau puţin avansate, pînă la 1/13 martie 1870, Ambronn a pus la dispoziţia consorţiului obligaţiuni în valoare de 150 373 089 fr., deşi acesta nu avea dreptul decît la 81 000 000 fr. În plus, Strousberg pretindea în 1870 că a construit 19 km mai mult decît în realitate, pentru care cerea cota-parte de obligaţiuni, din care cauză s-a ajuns între el şi statul romîn la un conflict. Somat să demisioneze, Ambronn a refuzat şi a permis lui Strousberg să schimbe 35 ooo ooo de franci, proveniţi din vînzarea ultimelor obligaţiuni emise, cu efecte nesigure. După multe tergiversări, datorite influenţei lui Carol I, sub presiunea nemulţumirii crescînde a opiniei publice, Ambronn a fost revocat.

La 27 decembrie 1870/8 ianuarie 1871, fiind pusă în funcţiune, *în mod provizoriu*, linia Roman — Tecuci — Galaţi — Brăila — Ploieşti — Bucureşti, Strousberg a cerut să se achite la 1/13 ianuarie 1871 dobînda la obligaţiunile reprezentînd cîte 270 000 fr. de fiecare km din această linie, dar guvernul romîn a refuzat, întrucît construcţia liniei nu era în realitate terminată. Consorţiul Strousberg a dat faliment, iar concesiunea a fost anulată la 4/16 octombrie 1871. Bancherii Bleichröder şi Hansemann, sprijiniţi de cancelarul Imperiului german, Bismarck, au cumpărat obligaţiunile devalorizate şi apoi au constituit *Societatea drumurilor de fier din Romînia*, preluînd toate drepturile şi îndatoririle consorţiului Strousberg la 2/14 februarie 1872, pe baza unei noi convenţii cu statul romîn, care i-a dat două avansuri de cîte 4 760 000 fr. în 1872 şi s-a angajat să plătească dobînda de $7^1/_2$% la cota de obligaţiuni cuvenite pentru linia ferată a cărei construcţie era constatată ca terminată, linia Piteşti — Vîrciorova, care încă nu se construise, urmînd să fie gata la 24 decembrie 1874/5 ianuarie 1875. La 1/13 septembrie 1872, linia Roman — Galaţi — Bucureşti — Piteşti a fost pusă în funcţiune în mod oficial, făcîndu-se curînd joncţiunea la Filaret cu linia Bucureşti — Giurgiu. Linia Piteşti — Vîrciorova a fost terminată la 24 decembrie 1874/5 ianuarie 1875, dar joncţiunea cu calea ferată a Transilvaniei nu s-a putut face decît în 1880, fiind condiţionată de construirea liniei Ploieşti — Predeal.

Un antreprenor romîn, Gr. Heliad, utilizînd capitalurile băncii *Societatea Financiară a Romîniei*, a construit în anii 1873—1874 calea ferată Iaşi — Ungheni, pusă în exploatare la 1/13 august 1874, prin care se făcea joncţiunea cu calea ferată a Rusiei. Această linie avea nu numai un rol economic, ci şi unul

[1] Frédéric Damé, *Histoire de la Roumanie contemporaine*, Paris, 1900, p. 214.

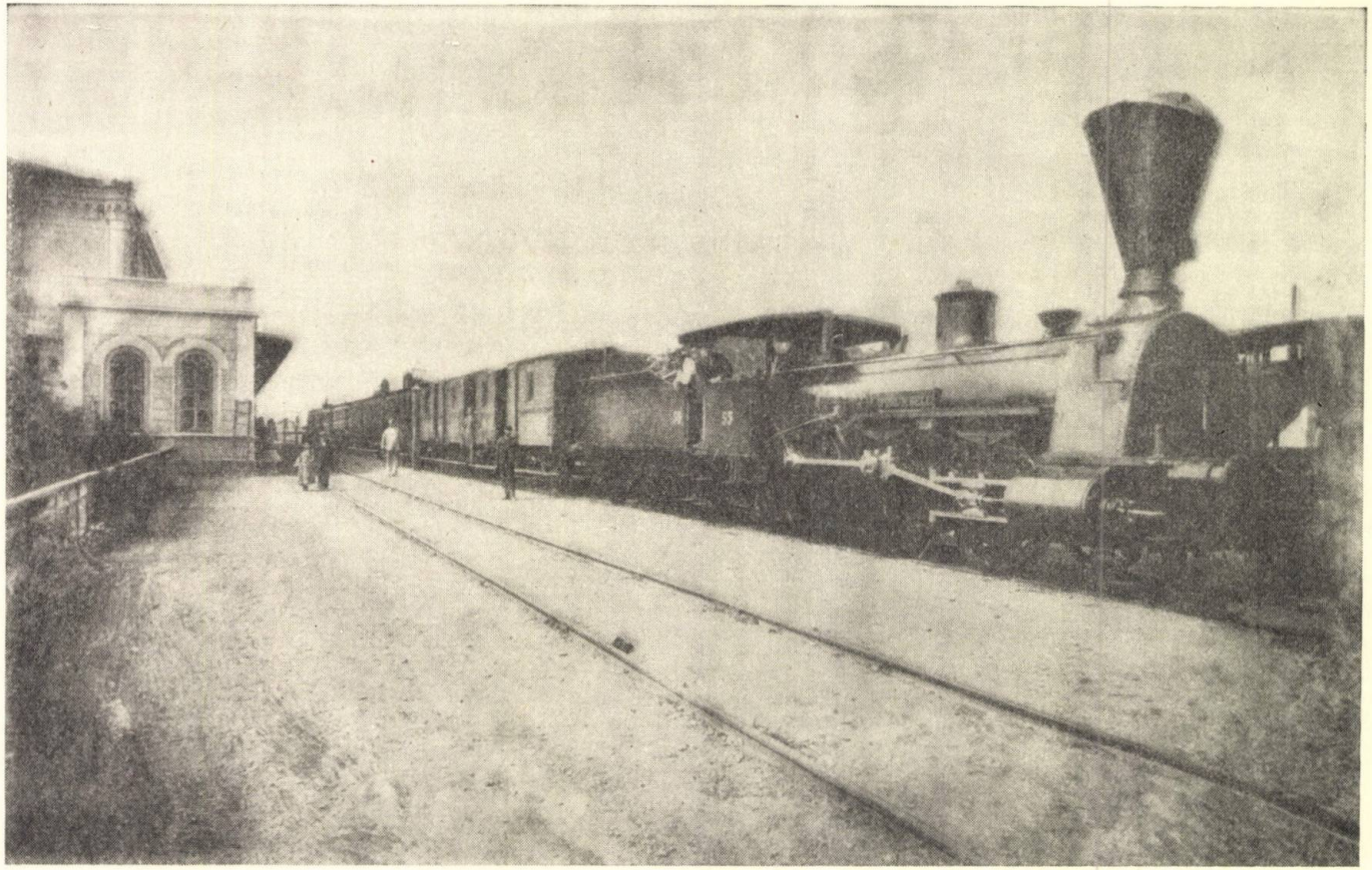

Fig. 82. — Tren de persoane.

strategic, căci în 1877 ea a fost folosită pentru transportul unităților militare ruse destinate să lupte contra turcilor.

Încheindu-se în mai 1874 convenția cu Austro-Ungaria pentru joncțiunea căilor ferate la Vîrciorova și Predeal, la 22 iulie/3 august 1875 a fost sancționată o lege prin care se concesiona construirea căilor ferate Ploiești — Predeal și Adjud — Tîrgu-Ocna englezului Crawley, cu prețul enorm de 500 000 de lei

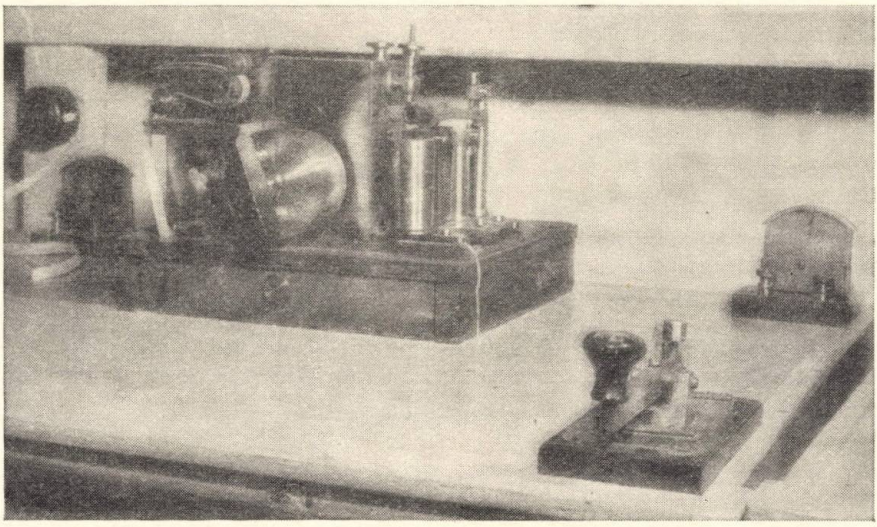

Fig. 83. — Cel mai vechi aparat Morse utilizat în Romînia.

un km, în total 42 500 000 de lei pentru 85 km de cale ferată pe distanța Ploiești — Predeal, deși concesiunea fusese solicitată de o societate de capitaliști romîni, constituită în acest scop, la un preț mai mic. În decembrie 1876 Crawley și-a întrerupt lucrările, iar convenția a fost anulată. Ceva mai tîrziu, pe baza unei noi convenții, construcția liniei Ploiești—Predeal a fost preluată de capitalistul francez Guilloux și terminată în 1879, costînd numai 34 350 351 de lei, în loc de 42 500 000 de lei [1] cu cît fusese angajată de Crawley.

Principala rețea de căi ferate era construită. Dacă la sfîrșitul anului 1869 nu erau în funcțiune decît 173,3 km de cale ferată, în 1872 erau gata 934,1 km, iar în 1878 un număr de aproape 1 300 km. Punerea în funcțiune a rețelei de căi ferate a contribuit mult la dezvoltarea producției de mărfuri și a capitalismului. Construirea rețelei a costat însă dublu decît în țările din centrul și vestul Europei, ceea ce înseamnă că Romînia era supusă de către capitaliștii străini, în complicitate cu guvernanții autohtoni, la un jaf colonial.

Navigația constituia încă mijlocul cel mai important de transport al exportului Romîniei. Dacă în 1863 au intrat în porturile românești 11 218 vase cu o

[1] Gh. M. Dobrovici, *Istoricul dezvoltării economice și financiare a Romîniei și împrumuturile contractate, 1823—1933*, București, 1934, p. 101.

capacitate de 1 657 183 de tone, în 1871 numărul vaselor intrate a crescut la 13 367 cu o capacitate de 2 143 249 de tone [1]. Romînia dispunea pe Dunăre de o destul de însemnată flotă comercială, căci în 1863 au fost înregistrate în cele 14 porturi ale sale 1 711 intrări de vase romînești cu o capacitate de 293 284 de tone, adică cu ceva mai puțin de o treime din tonajul vaselor străine. Avea însă o flotă maritimă mult mai mică, deoarece în 1871 în porturile Giurgiu, Oltenița, Călărași, Brăila, Galați și Ismail au fost înregistrate doar 93 de intrări de vase de mare romînești cu o capacitate de 11 036 de tone, față de cele 2 967 de intrări de vase străine de mare cu o capacitate de 631 108 tone. Pentru a se ușura încărcatul și descărcatul vaselor au fost construite cheiurile porturilor Galați, Brăila și Giurgiu.

Mijloacele de comunicație s-au dezvoltat și ele, ținînd pasul cu dezvoltarea economică generală a țării. Poșta, reorganizată, a preluat în 1869 de la consulatele Austro-Ungariei și Rusiei serviciile de poștă internaționale. Telegraful și-a extins rețeaua, care a ajuns în 1874 să aibă 3 420 km.

În ajunul anului 1877, mijloacele de transport și de comunicație ale Romîniei făceau însemnate servicii economiei capitaliste, serveau la desăvîrșirea unificării economice și politice interne și puteau folosi mișcărilor de trupe pentru războiul de independență a țării, devenit inevitabil.

Circulația monetară și finanțele

Dezvoltarea capitalismului era împiedicată și de faptul că nu exista un sistem monetar național. Leul era o monedă nominală, fiind valabile toate monedele existente în Europa, peste 70. Cele mai utilizate erau: galbenul (32 lei = 11,85 fr.) și sfanțul (2 lei și 10 parale = 0,84 fr.) ale Austriei; icosarul (12 lei și 10 parale = 4,66 fr.) și lira (62 de lei = 23,30 fr.) ale Turciei; napoleonul (54 de lei = 20 fr.) francez și rubla (10 lei = 3,94 fr.) rusă [2]. Mulțimea monedelor cu putere de circulație dădea prilej zarafilor să obțină cîștiguri însemnate prin simpla operație a schimbului, dar provoca pierderi însemnate producătorilor și constituia o piedică în calea circulației mărfurilor. Pentru a înlătura această frînă, la 22 aprilie/4 mai 1867 a fost promulgată *Legea pentru înființarea unui nou sistem monetar și pentru fabricarea monetelor naționale*, prin care se adopta sistemul bimetalist al Uniunii monetare latine, leul de aur și cel de argint fiind deopotrivă etalon, ceea ce va da prilej mai tîrziu la agiotaj. Leul era definit prin cinci grame de argint cu titlul 0,835, echivalent cu 2 lei vechi și 28 de parale, sau prin 322 de miligrame aur cu titlul 0,900. Monedele romînești urmau să se emită în aur, argint și aramă. După prima emisiune a monedei de aramă, statul și particularii trebuiau să țină conturile în lei noi și bani. Monedele de aur și argint ale țărilor din Uniunea

[1] P. S. Aurelian, *Terra nostra...*, ed. a II-a, București, 1880, p. 253 și 255—256.

[2] *Notice sur la Roumanie...*, p. XVI. Cf. Aurel Vijoli, *Sistemul bănesc în slujba claselor exploatatoare din țările romîne și Romînia burghezo-moșierească*, Ed. științifică, București, 1958, p. 71, unde cursul monedelor prezintă unele diferențe.

latină (Franța, Italia, Belgia și Elveția), fabricate pe baza aceluiași sistem monetar, aveau putere de circulație în țară. Primele monede de aramă au fost emise chiar în 1867, așa încît noul sistem monetar a intrat în funcțiune de la 1/13 ianuarie 1868. Monedele de aramă emise în 1867 au fost bătute de fabricile engleze Watt & Co. și Heaton, ambele din Birmingham, în piese de cîte 1 ban, 2 bani, 5 bani și

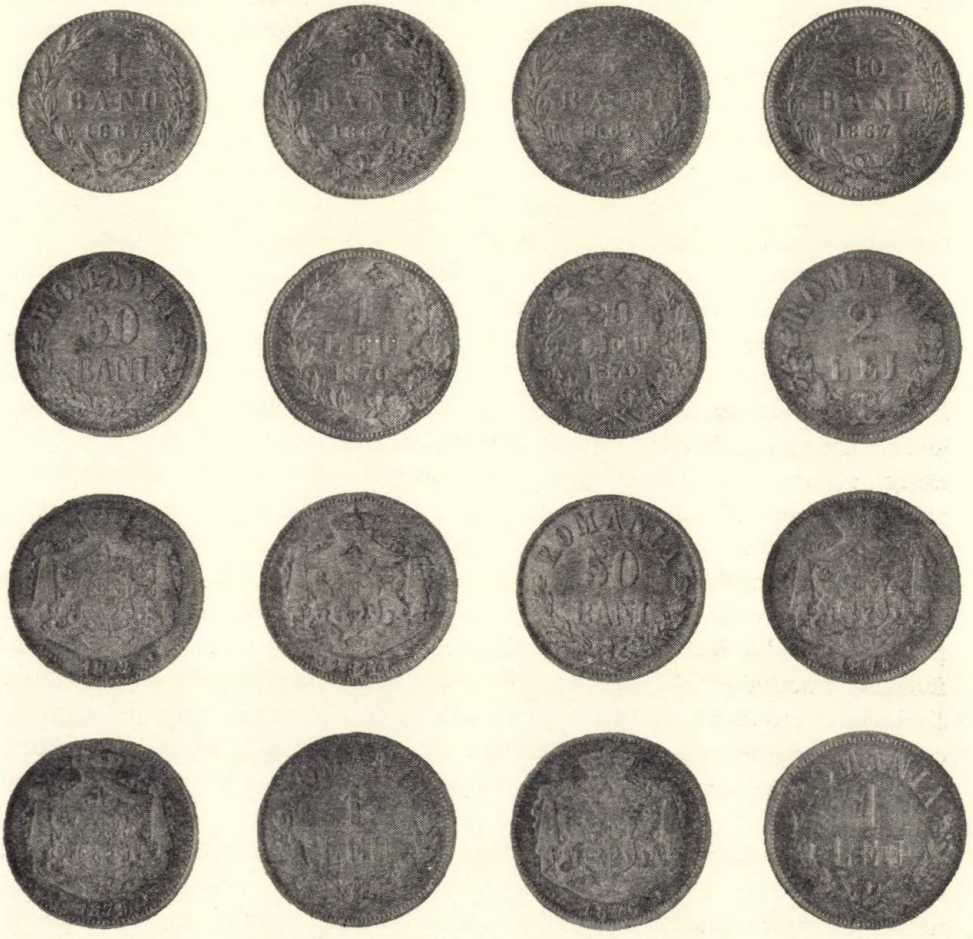

Fig. 84. — Monede românești din anii 1867—1876, fotografie.

10 bani, în total 4 000 000 de lei. În anul următor s-a hotărît să se confecționeze tot în străinătate o însemnată cantitate de piese de aur de cîte 20 de lei. Au fost bătute mai întîi, din motive de prudență, circa 200 de piese, care au fost însă retrase din circulație în urma protestelor Austro-Ungariei, nemulțumită că în legendă erau și cuvintele «...Domnul românilor», și a protestelor Imperiului otoman, care vedea în emiterea acestor monede un act de independență din partea României. Din aceleași motive n-au fost puse în circulație monedele de

argint de cîte 50 de bani, 1 leu şi 2 lei, confecţionate de fabrica Heaton din Birmingham în 1869. Inaugurîndu-se la 24 februarie/8 martie 1870 Monetăria statului, s-au confecţionat, în prezenţa publicului, monede de aur de cîte 20 de lei şi monede de argint de cîte 1 leu, în cursul anului punîndu-se în circulaţie 100 000 lei în piese de aur de cîte 20 de lei şi 400 000 de lei în piese de argint de cîte 1 leu. Deoarece în legendă cuvintele «... Domnul romînilor» erau înlocuite prin cuvintele ... «Domnul Romîniei», Austro-Ungaria n-a mai protestat, singur Imperiul otoman continuînd protestele sale. În anii 1872—1873 şi 1875—1876 au fost confecţionate în Belgia, la Bruxelles, monede de argint de cîte 50 de bani, 1 leu şi 2 lei, în valoare totală de 12 356 510 lei. În 1878 erau în circulaţie monede metalice romîneşti în sumă de 34 302 030 de lei. Cu toate că moneda naţională era în cantitate insuficientă, emiterea ei a contribuit la înlăturarea speculei cu schimbul de bani şi la dezvoltarea producţiei capitaliste.

Pentru necesităţile în creştere ale economiei ţării era însă nevoie nu numai de o cantitate mare de capitaluri băneşti, dar şi de un sistem dezvoltat de credit care să intensifice circulaţia acestora. În 1864 Bucureştii era un centru financiar important în sud-estul Europei. Existau aici numeroase case de schimb şi bănci individuale, unele datînd chiar dinainte de regimul regulamentar, dar ele, în afara operaţiilor de schimb monetar, nu făceau decît împrumuturi cămătăreşti pe bază de ipoteci moşierilor şi operaţii comerciale. După punerea în aplicare a sistemului monetar naţional în 1868, casele de schimb au început să stagneze, dar în ajunul războiului de independenţă existau încă în Bucureşti 15. În schimb, băncile individuale sau în nume colectiv care serveau pentru operaţiile comerciale, s-au dezvoltat, aşa încît în 1876 erau nu mai puţin de 18, printre care Marmorosch, Blank & Co., Chrissoveloni, Th. Mehedinţeanu, Evloghie Gheorghieff, Negropontes, Deroussi, Sechiari şi Rodocanachi, S. Halfon şi fiii etc. Producţia capitalistă dezvoltată avea nevoie însă de instituţii de credit mai sigure şi mai stabile, care să nu fie la dispoziţia unuia sau a cîtorva bancheri, ci să reprezinte interese financiare mai largi şi să fie, eventual, sprijinite de stat.

La 24 noiembrie/6 decembrie 1864, Cuza a dat un decret prin care s-a înfiinţat *Casa de Depuneri şi Consemnaţiuni*, avînd personalitate juridică, un patrimoniu distinct de al statului şi o conducere proprie, dar sub controlul Ministerului de Finanţe. Fondurile proveneau din depunerile judiciare şi administrative, adică din consemnaţiuni de bani ordonate de lege, fondurile comunale şi judeţene neutilizate, cauţiunile agenţilor contabili, ale întreprinderilor, cumpărătorilor şi arendaşilor etc., care pînă atunci erau împrăştiate la tribunale sau în alte instituţii publice, unde rămîneau nefructificate şi în pericol de dispariţie. Se primeau şi depuneri spre fructificare ale particularilor. Restituirile depunerilor benevole se făceau pe baza titlurilor date, iar ale celorlalte cînd înceta motivul prevăzut de lege. Fondurile puteau fi împrumutate statului, judeţelor şi comunelor precum şi particularilor, dar numai cu garanţii ipotecare şi pe termen de cel

mult un an[1]. Primul director al Casei de Depuneri şi Consemnaţiuni a fost Enric Winterhalder şi primul preşedinte al Comisiei de privighere, Ion Ghica. La înfiinţare, Casa a pornit cu un fond de 8 149 449,95 de lei, strîns de la diferite instituţii de stat. Pînă la 31 martie/12 aprilie 1865, ea împrumutase statului 6 200 000 de lei cu dobîndă de $7^1/_2$%, statul devenind pînă la înfiinţarea Băncii Naţionale principalul debitor al ei. În timpul războiului de independenţă, ea a avut şi rolul de institut de emisiune, controlînd emiterea biletelor ipotecare. Prin *Casă*, statul îşi putea procura cu uşurinţă mijloacele de trezorerie, într-un timp cînd bugetele sale se soldau mereu cu deficite. Ea a contribuit şi la consolidarea creditului statului, plasîndu-şi disponibilităţile în efecte publice. Alături de Creditul Funciar Rural şi de Creditul Funciar Urban, a contribuit de asemenea şi la slăbirea atotputerniciei caselor de bancă private şi a cămătarilor.

Dezvoltarea economiei capitaliste avea nevoie însă de o instituţie de credit garantată de stat, mult mai mare şi mai liberă în acţiunile ei, care să pună în circulaţie moneda naţională, păstrîndu-şi dreptul de a face operaţiuni de scont care-i puteau aduce profituri considerabile. Voind să intereseze capitalurile occidentale la desprinderea Romîniei de Imperiul otoman, la 19/31 octombrie 1865 Cuza a concesionat pe 30 de ani unor capitalişti englezi, francezi şi austrieci dreptul de a înfiinţa la Bucureşti o bancă de scont şi emisiune monetară cu numele *Banca Romîniei*, garantată de stat fără ca acesta s-o poată controla în mod efectiv sau să participe la beneficii, mulţumindu-se să primească o dată pentru totdeauna 2 700 000 fr., din care a şi încasat 1 000 000 fr. Banca Romîniei, înfiinţată prin transformarea filialei din Bucureşti a Băncii Imperiului otoman, ea însăşi dominată de capitalul englez, a început să funcţioneze la 17 februarie/1 martie 1866 la Bucureşti, cu o sucursală la Galaţi, dar privilegiul de a emite monedă i s-a retras, sub presiunea burgheziei bucureştene, de guvernul romîn, care i-a plătit o despăgubire importantă. După retragerea privilegiului, Banca Romîniei şi-a continuat operaţiile comerciale, constituind un instrument de influenţare a pieţei romîneşti de către capitalurile străine, în special în domeniul export-importului. Silită să-şi schimbe numele, s-a mulţumit să şi-l traducă în limba engleză, devenind *Bank of Roumania*. Ion Ghica a fost primul preşedinte al consiliului ei de administraţie, iar primul director, baronul Adolphe de Herz.

Războiul de independenţă a amînat cu trei ani înfiinţarea Băncii Naţionale a Romîniei, proiectată în decembrie 1876[2]. În afară de Bank of Roumania mai funcţionau şi alte bănci. La Iaşi s-a înfiinţat la 1861, prin reorganizarea fostei Bănci Naţionale a Moldovei, o bancă locală fără mare influenţă, Banca Moldovei. La 1871 s-a înfiinţat la Bucureşti, ca o creaţie a majorităţii caselor de bancă private, dar cu sprijinul capitalurilor occidentale, *Societatea Financiară a Romî-*

[1] *Istoricul Cassei de Depuneri şi Consemnaţiuni. Lucrare întocmită cu ocazia împlinirii a 75 ani de fiinţare, 1865—1940*, Bucureşti, 1940, p. 29.
[2] *Doc. răzb. ind.*, I (I), p. 367 şi urm.

niei, având un capital de 10 000 000 de lei. În decembrie 1876, lovită de criza comercială şi financiară începută cu un an înainte, aceasta a fost silită să lichideze din cauza neputinţei de a face faţă plăţilor, după ce cîţiva ani încercase să domine piaţa financiară a Bucureştilor. În toiul crizei, la 3/15 decembrie 1875, şi-a început operaţiile *Banca de Bucureşti*, înfiinţată din iniţiativa lui Vasile Boerescu şi a lui Dim. Ghica, dar cu capitalul băncilor pariziene Fould şi Camondo[1]. După o scurtă perioadă de prosperitate, şi ea a fost silită să lichideze în martie 1877, cum a făcut cam în acelaşi timp şi *Banca Brăilei*, care avea în proprietate două rafinării de petrol pe malul Dunării.

Deşi primise sume considerabile ca despăgubiri pentru pămînturile lăsate ţăranilor în 1864, moşierimea era grevată de o datorie de peste 200 000 000 de lei, cu dobînzi de la 12% la 24%[2]. Pentru a scăpa de camătă, moşierii care îşi administrau singuri sau prin intendenţi proprietăţile au înfiinţat cu sprijinul statului, pe baza legii din 5/17 aprilie 1873, *Prima societate de credit funciar romîn din Bucureşti*, cunoscută sub denumirea de *Creditul Funciar Rural*, care şi-a început operaţiile cu un împrumut de 1 500 000 de lei, cu dobîndă de 3%, dat de Casa de Depuneri şi Consemnaţiuni, garantat solidar de toţi membrii asociaţi ai *Creditului*. Debitorii Creditului Funciar Rural garantau împrumuturile lor prin ipoteci de rangul întîi. Împrumuturile se făceau pe termene lungi, 10—60 de ani, şi nu puteau depăşi jumătate din valoarea moşiilor ipotecate, iar dobînda era de 7%. Ion Ghica a fost primul director al *Creditului*, iar D.A. Sturdza primul subdirector. Primul Consiliu de administraţie, al cărui preşedinte era conservatorul Dimitrie Ghica, se compunea din exponenţi ai moşierimii şi ai burgheziei, unii dintre aceştia din urmă fiind şi moşieri. Fără să depună fonduri băneşti, dar garantînd cu proprietăţile membrilor asociaţi, Creditul Funciar Rural pompa pentru moşieri din circulaţia bănească sumele de care aceştia aveau nevoie pentru a-şi consolida puterea economică zdruncinată prin camătă[3].

Încurajaţi de succesul moşierilor, marii proprietari de imobile din Bucureşti au înfiinţat la 17/29 decembrie 1874, tot cu sprijinul statului, *Societatea de credit urban Bucureşti*, pe baza aceloraşi principii.

Prin acţiunea dusă de P. S. Aurelian, burghezia mijlocie şi mică, tot ca să scape de camătă, a înfiinţat întîi în Bucureşti în 1870, apoi şi în alte oraşe — Iaşi, Piatra Neamţ, R.-Sărat etc. —, cooperative de credit sub denumirea de *Economia*. Societatea *Economia* din Bucureşti avea în 1875 un număr de 600 de membri. Ion Ionescu de la Brad, indignat împotriva robiei banului în care căzuse majoritatea ţărănimii după 1864, a dus o lungă acţiune, fără să izbutească, pentru înfiinţarea unei *Bănci săteneşti*, care să dea credite cu dobînzi moderate ţăranilor spre a-i scoate din ghiarele cămătarilor de tot felul: moşieri, mari arendaşi sau burghezi ai satelor.

---

[1] *Doc. răzb. ind.* I, (I), p. 278.
[2] Victor Slăvescu, *Creditele funciare din Romînia*, Bucureşti, 1924, p. 20.
[3] Aurel Vijoli, *op. cit.*, p. 101.

Ca urmare a înființării asociațiilor de credit ale proprietarilor funciari rurali și urbani în parte și a înființării asociațiilor de credit popular *Economia*, capitalul cămătăresc primea o lovitură puternică și era nevoit să-și îndrepte atenția către industrie, grăbind astfel dezvoltarea capitalismului.

Încă înainte de 1864 au apărut, determinate de necesitatea dezvoltării producției capitaliste, societățile de asigurare autohtone și cîteva filiale ale unor instituții similare străine; după 1870 s-au înființat însă două mari societăți de asigurare, ambele în București, prima sub denumirea *Dacia*, în 1871 sub conducerea lui Vasile Boerescu, a doua *Romînia*, sub conducerea lui Dim. Ghica, ceva mai tîrziu. Ambele instituții au rezistat destul de bine crizei din anii 1873 — 1877 și au putut prospera, răspunzînd unor necesități ale producției de atunci.

Avînd în acest timp funcțiunea de a ajuta burghezia și moșierimea să-și mențină și dezvolte dominația economică, statul a dat o atenție deosebită problemelor financiare.

În 1864, sistemul feudal de impozite era în linii generale lichidat, în sensul că toți locuitorii țării erau supuși la plata impozitelor, păstrîndu-se însă urme ale sistemului financiar al regimului regulamentar, de pildă impozitul personal, plătit de bărbații majori. Între 1864 și 1878, acest impozit a continuat să dețină un loc important în bugetul statului. Impozitul funciar, fixat inițial la 4% din venitul proprietăților imobile, a fost ridicat la 6% în 1871, dar el s-a aplicat în defavoarea maselor țărănești, veniturile micilor proprietăți rurale fiind calculate, proporțional, mai mari decît acelea ale moșierilor. Un alt impozit de clasă era acela al patentelor; el favoriza marea burghezie și n-a adus venituri importante statului pînă în 1877, cînd s-a introdus taxa proporțională cu veniturile.

Pentru înlăturarea deficitului bugetar, în 1877 s-a pus taxa de 5% asupra salariilor și pensiilor, care apăsa muncitorimea și mica burghezie funcționărească. Caracterul de clasă al sistemului financiar burghezo-moșieresc apare și în silirea țărănimii de a presta, ca obligații față de comună și județ, șase zile de muncă anual pentru construirea șoselelor vicinale și județene.

Veniturile bugetare erau alimentate și de impozitele indirecte — taxele vamale, monopolul tutunului, monopolul sării — precum și din arendarea domeniilor statului. Monopolul tutunului a fost introdus în decembrie 1864, dar în 1867 s-a renunțat la el, în urma opunerii cultivatorilor de tutun, recrutați din rîndurile micilor moșieri și ale chiaburilor. Necesitățile financiare l-au impus din nou în 1872, cînd el a fost concesionat unui consorțiu financiar susținut de Banca franco-ungară din Budapesta și de Bank of Roumania, care dădea statului cîte 8 010 000 de lei anual în anii 1872—1877, consorțiul cîștigînd sume atingînd 75% din capitalul social depus. Veniturile impozitelor indirecte întreceau în 1877 veniturile bugetare ale impozitelor directe cu circa

4 000 000 de lei [1]. Una dintre sursele bugetului statului o alcătuiau domeniile publice, care acopereau în 1864, înainte de împroprietărire, 36,65% din venituri iar în 1877, după împroprietărirea din 1864 şi în urma vînzării unor domenii, numai 21%. În această epocă, veniturile generale ale statului au marcat un spor apreciabil ele fiind, împreună cu împrumuturile, în valoare de 54 747 704,55 lei în 1865 şi de 94 236 244,40 lei în 1876, ceea ce dovedea o creştere a economiei ţării, dar şi a stoarcerii fiscale a maselor.

Proporţional, mai mult creşteau însă cheltuielile impuse de construirea căilor ferate, de reorganizarea instituţiilor statului, în rîndul cărora se plasa în primul loc armata, mărită şi reechipată parţial, şi de risipa caracteristică guvernelor burghezo-moşiereşti. Din această cauză, aproape fără întrerupere din 1864 pînă în 1876 inclusiv n-a fost nici un buget echilibrat cu adevărat prin mijloacele normale, fiind nevoie să se recurgă la împrumuturi. Cum însă bancherii din ţară obţineau dobînzi mari de la moşieri, ei refuzau în primii ani după 1864 să împrumute statul, care a recurs la Casa de Depuneri şi Consemnaţiuni pentru trebuinţele sale curente de credit şi la împrumuturi externe pentru acoperirea golurilor bugetare mari. În februarie 1866 « Împrumutul naţional », lansat la Bucureşti, a adus numai 12 790 900 de lei, în loc de circa 30 000 000 de lei cît fusese proiectat [2].

Primul împrumut extern a fost făcut la Londra, la banca Stern Brothers, în valoare de 17 830 630 fr., în loc de 22 730 370 fr. cît fusese contractat, dobînda reală ridicîndu-se la $10^1/_2$%, nu la 7% cum se prevăzuse [3]. Un împrumut şi mai dezastruos a fost încheiat în 1866 prin bancherul parizian Oppenheim, în valoare nominală de 31 616 500 de franci, din care s-au primit numai 18 500 000 fr., dobînda reală fiind de 13,38%. Însă din această sumă s-au plătit 568 989 fr. comision, curtaj, cheltuieli diverse, pierdere de dobîndă, aşa încît suma încasată s-a redus la 17 167 858 fr., ceea ce însemna şi o creştere considerabilă a dobînzii reale.

Din 1870 înainte, statul a putut lansa cu succes împrumuturi mari pe piaţa internă, din cauză că între timp capitalurile cămătăreşti se înmulţiseră şi nu-şi mai găseau plasamente destul de fructuoase şi de sigure. În 1871 s-a lansat *împrumutul domenial*, numit aşa pentru că era garantat cu domeniile statului. Prin acest împrumut s-au procurat 58 500 000 de lei noi, la valoarea nominală de 78 000 000 de lei, plătindu-se dobînda de 8% şi făcîndu-se amortizarea împrumutului în 20 de ani. Cîţiva ani mai tîrziu s-a lansat un nou împrumut, în valoare de 44 600 000 de lei sub formă de rentă perpetuă de 5%, la un curs de 65%, din care s-a încasat suma rotunjită de 29 000 000 de lei la un curs real de 63,321% şi cu un procent real de 7,896%. După cum se vede, statul plătea dobînzi cămătăreşti atît pentru împrumuturile externe, cît şi pentru cele interne. Acestea

[1] *Doc. răzb. ind.*, I (I), p. 423.
[2] I. Tutuc, *Împrumuturile publice ale Romîniei (1864—1916)*, Bucureşti, 1918, p. 39.
[3] Ion Ghica, *Opere complete*, vol. III, ed. Petre V. Haneş, Bucureşti, 1914, p. 264.

din urmă erau făcute în condiţii ceva mai bune şi prezentau avantajul că profiturile rămîneau în ţară, contribuind la acumularea capitalurilor necesare industriei.

După izbucnirea războiului de independenţă, prin legea din 12/24 iunie 1877, Ministerul de Finanţe a fost autorizat să emită *bilete ipotecare* în sumă de 30 000 000 de lei, garantate cu ipoteci asupra domeniilor statului. Au fost emise bilete în valoare numai de 26 300 000 de lei [1], curs forţat. Era de fapt, în condiţiile capitalismului premonopolist, un împrumut forţat fără dobîndă, făcut sub formă de hîrtie-monedă, pe care statul se obliga s-o primească la valoarea înscrisă pe ea. Acesta a fost singurul împrumut avantajos pentru stat, dar sistemul nu s-a mai repetat, fiind privit de bancheri cu ostilitate.

În 1876, datoria publică — în care intrau şi capitalurile investite pentru construirea căilor ferate, obţinute de fapt pe cale de împrumuturi de la deţinătorii obligaţiunilor emise de concesionari, dar garantate de statul romîn — se ridica la suma de 581 700 000 de lei, fiind deci de 7,16 ori mai mare decît totalul veniturilor bugetului din acel an. Această sumă, adăugată la diverse cheltuieli bugetare în anii 1865—1876, indică numai o latură a contribuţiei apăsătoare la care au fost supuse masele de oameni ai muncii în vederea susţinerii cheltuielilor statului burghezo-moşieresc în răstimpul de la reforma agrară din 1864 pînă la războiul de independenţă.

Piaţa internă

Cu mult înainte de 1864 începuse a se forma în Moldova şi Ţara Romînească o singură piaţă internă pentru capitalism. Acest proces a fost lent pînă la reforma din 1864 şi s-a intensificat după aplicarea acesteia, care, prin desfiinţarea dependenţei ţăranilor şi prin insuficienta împroprietărire a lor cu pămînt, a aruncat pe piaţă un mare număr de braţe de muncă. Referindu-se la piaţa internă, V.I. Lenin a arătat că ea se extinde «paralel cu extinderea economiei de mărfuri, care cuprinde, în afară de produse, şi forţa de muncă, şi numai pe măsură ce aceasta din urmă se transformă în marfă capitalismul cuprinde toată producţia ţării, dezvoltîndu-se mai ales prin creşterea mijloacelor de producţie, care în societatea capitalistă ocupă un loc din ce în ce mai important» [2]. Diferenţierea ţărănimii, extinderea muncii salariate în agricultură, dar mai ales construirea căilor ferate i-au dat un puternic impuls. Cerealele, cheresteaua, sarea şi petrolul, al căror transport necesita un mare volum şi o putere de tracţiune şi mai mare, după punerea în funcţiune a căilor ferate, care traversau în 1878 ţara de la un capăt la altul, legînd centrele cele mai importante cu Bucureştii şi cu principalele porturi dunărene, au putut fi transportate mai repede şi mai ieftin decît pînă atunci, ceea ce a dus atît la dezvoltarea producţiei, cît şi la intensificarea circulaţiei mărfurilor. Prin punerea în funcţiune a primelor căi

[1] Aurel Vijoli, *op. cit.*, p. 88.

[2] V. I. Lenin, *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, în *Opere complete*, ed. a 2-a, vol. 3, Bucureşti, Ed. politică, 1961, p. 56.

ferate, un mare număr de braţe şi de vite utilizate în transporturi au rămas disponibile pentru producţie.

O manifestare a formării pieţei interne pentru capitalism a fost intensificarea schimbului dintre sat şi oraş. Sătenii s-au obişnuit să vină la oraşe să-şi vîndă produsele în pieţe zilnice sau în tîrguri săptămînale şi să-şi cumpere de la comercianţii stabili produsele de care aveau nevoie. Bucureştii, Iaşii, Craiova, Brăila şi Galaţii serveau comercianţilor detailişti din toată ţara să-şi procure cantităţile de mărfuri destinate desfacerii către populaţia sătească şi orăşenească. Circulaţia mărfurilor a fost favorizată şi de utilizarea crescîndă a creditului acordat comercianţilor detailişti de către marii comercianţi angrosişti. Înfiinţarea unor bănci — Banca Moldovei, Banca Romîniei, Banca Brăilei, Societatea Financiară a Romîniei, Banca de Bucureşti — şi existenţa a numeroase case de credit individuale, care creditau şi comerţul intern, au contribuit la dezvoltarea circulaţiei mărfurilor.

Deşi schimbul dintre oraş şi sat s-a intensificat, din cauza persistenţei unor forme feudale în agricultură şi a menţinerii pe scară largă a transportului cu animale a mărfurilor au persistat şi, relativ, s-au înmulţit bîlciurile. La Rîureni lîngă R.-Vîlcea, la Cîmpulung, la Bucureşti, la Buzău, la Bacău şi Fălticeni şi în alte părţi, bîlciurile au continuat să atragă un mare număr de comercianţi şi ţărani. Cu timpul, pe măsura dezvoltării oraşelor şi a căilor ferate, caracterul bîlciurilor a început a se modifica, importanţa lor ca locuri de schimb s-a micşorat şi s-a accentuat rolul lor social-cultural.

Populaţia oraşelor a crescut între 1864 şi 1878 într-un ritm dublu faţă de aceea a satelor, datorită strămutării la oraşe a unui însemnat număr de ţărani rămaşi fără pămînt, care au devenit muncitori, şi imigrării de muncitori, meseriaşi şi mici comercianţi din străinătate. Populaţia Bucureştilor a crescut de la 141 754 de locuitori în 1865 la 177 646 în 1878. De asemenea proporţia populaţiei comercial-industriale s-a mărit în oraşe în defavoarea populaţiei agricole.

S-a dezvoltat şi piaţa forţei de muncă, existentă încă înainte de 1864. În 1876, Bucureştii era considerat «o pompă aspiratoare» de muncitori de toate felurile. Brăila şi Galaţi atrăgeau un mare număr de muncitori hamali în porturile lor. Insuficienţa numărului muncitorilor calificaţi făcea însă ca în anii 1868—1870 şi în 1877 să se aducă muncitori din străinătate pentru construirea căilor ferate.

Dezvoltarea pieţei interne pentru capitalism era frînată de resturile de relaţii feudale în agricultură, precum şi de slaba putere de cumpărare a maselor muncitoare, datorită gradului mare al exploatării la care erau supuse acestea.

Comerţul exterior

Avînd o producţie industrială relativ mică şi o producţie agricolă mare, Romînia era puternic legată de schimbul cu străinătatea, unde exporta cantităţi importante de cereale şi vite şi de unde importa produse industriale şi coloniale. Pentru a face cunoscute

Fig. 85. — Canalizarea rîului Dîmboviţa în Bucureşti, desen de D. A. Papazoglu.

produsele sale pieței Europei occidentale, ea a participat la expoziția universală din Paris în 1867 și la cea din Viena în 1873. Reprezentînd interesele moșierimii producătoare de cereale-marfă și ale burgheziei comerciale și cămătărești, guvernele Romîniei din anii 1864—1878 au dus o politică persistentă de favorizare a exportului de cereale. În 1865, taxa vamală de 5% *ad valorem* pe produsele exportate a fost scăzută la 4%, în 1866 la 3% și în 1868 la 1%.

Cu toate că Imperiul otoman a ridicat în 1861 taxa vamală asupra mărfurilor importate de la 5% la 8% *ad valorem*, căutînd să ducă o politică vamală proprie și să atragă simpatia capitaliștilor occidentali, Romînia n-a ridicat taxa vamală asupra importului decît în 1866, la $7^1/_2$% *ad valorem*, nu la 8%. Deși din 1868 s-a dezvoltat o mișcare în rîndurile burgheziei pentru o politică protecționistă, apărată teoretic în scrierile lor de B.P. Hasdeu și de P.S. Aurelian, pînă la 1876 guvernele burghezo-moșierești au dus o politică liber-schimbistă, favorizînd interesele moșierimii. Sub presiunea burgheziei, în 1874 s-a votat o lege pentru aplicarea unui tarif vamal care proteja unele mărfuri, supunînd produsele similare importate la o taxă care mergea pînă la 25% din valoarea declarată a lor, ceea ce era foarte puțin. Aplicarea tarifului a fost însă suspendată pentru a nu stînjeni negocierea convenției comerciale și de navigație cu Austro-Ungaria, care a și fost încheiată la 22 iunie/4 iulie 1875 și promulgată la 26 mai/7 iunie 1876, pentru a fi pusă în aplicare la 1/13 iulie al aceluiași an pe timp de 10 ani. Convenția, întemeiată pe aplicarea tarifului acordat națiunii celei mai favorizate, era menită să ușureze exportul de cereale și animale din Romînia în Austro-Ungaria și importul produselor industriale austro-ungare. O serie de articole, în special mașinile de orice fel, cărbunii, petrolul, produsele chimice cuprinse în tabloul A anexat convenției, erau libere la import în Romînia, iar altele, notate în tabloul B, care cuprindea diferite articole industriale de larg consum, erau supuse la taxe *ad valorem* variate, dintre care puține depășeau taxa anterioară de $7^1/_2$%. Produsele necuprinse în cele două tablouri A și B erau supuse la import la o taxă de 7% *ad valorem*. Tranzitul mărfurilor romînești prin Austro-Ungaria și al celor austro-ungare prin Romînia era scutit de orice taxă vamală. Companiile de navigație romîne și austro-ungare puteau obține în porturi terenurile necesare instalării birourilor, atelierelor și magaziilor, putînd face magazii considerate antrepozite, în conformitate cu legile în vigoare ale fiecăreia dintre cele două țări[1]. Cerealele și vitele din Romînia puteau fi exportate în Austro-Ungaria fără a fi impuse la taxe vamale.

Sub pretextul cuceririi autonomiei vamale față de Imperiul otoman, guvernul conservator al lui Lascăr Catargiu, dominat de moșierime, a sacrificat interesele industriei romînești de toate categoriile ca să cîștige pentru produsele agricole moșierești participarea la piața austro-ungară, unde cerealele Ungariei rezistau la concurența lor prin apropierea de centrele austriece de consum. Politica

[1] *Lege și convențiune de comerciu între Romînia și Austro-Ungaria împreună cu anexele ce o însoțesc*, București, 1876.

vamală inaugurată în 1875 de moşierimea conservatoare dovedea că singura cale prin care se putea asigura dezvoltarea economică şi socială a Romîniei era cucerirea independenţei [1].

La 15/27 martie 1876, Romînia a încheiat o convenţie comercială şi de navigaţie cu Rusia, tot pe timp de 10 ani, promulgată la 21 octombrie/2 noiembrie al aceluiaşi an, întemeiată pe principiul aplicării tarifului acordat naţiunii celei mai favorizate şi al egalităţii de tratament între cele două ţări. Statele occidentale, refuzînd să încheie cu Romînia convenţii vamale pentru a nu supăra Poarta, guvernul romîn a fost autorizat la 24 iulie/5 august 1876 să schimbe cu ele declaraţii de utilizare a prevederilor convenţiei cu Austro-Ungaria pe bază de reciprocitate pe termen de nouă luni. În virtutea acestei legi s-a ajuns la semnarea unor asemenea aranjamente cu Franţa, Italia şi Anglia în noiembrie 1876, cu Olanda şi Elveţia în decembrie al aceluiaşi an, cu Belgia în martie 1877. În 1877 s-a încheiat cu Germania o convenţie asemănătoare cu cea romîno-austro-ungară.

Prin politica vamală întemeiată pe convenţii comerciale inaugurată în 1875, se crea industriei romîneşti o situaţie şi mai grea decît aceea pe care o avusese pînă atunci, ceea ce a provocat nemulţumirea diferitelor pături orăşeneşti interesate în producţia industrială. Numai convenţia cu Rusia n-a avut urmări defavorabile, întrucît industria rusească nu făcea concurenţă industriei romîneşti.

Din 1864 pînă la 1876 inclusiv, balanţa comercială a Romîniei a fost excedentară, ceea ce contribuia la acumularea de capitaluri. Astfel, în 1864 excedentul a fost de 69 738 607 lei, în 1868 de 107 236 165 de lei, iar în 1876 de 69 322 783 de lei. Ca urmare a politicii vamale inaugurate în 1875, din 1877 balanţa comercială a devenit, cu rare excepţii, deficitară, în 1878 deficitul fiind de 89 540 575 de lei [2], cauzat şi de importul materialelor necesare războiului pentru independenţă.

Exportul Romîniei în 1864 s-a făcut, în ordine descrescîndă, în Imperiul otoman, Austro-Ungaria, Franţa, Italia, Anglia etc., păstrîndu-se astfel, cu mici modificări, pînă în 1876. Cerealele ocupau locul cel mai important, de pildă în 1871 de 81,90% şi în 1878 de 75,81%. În afară de grîu şi de porumb, principalele produse ale exportului, orzul şi rapiţa deţineau un loc important, iar către sfîrşitul epocii li se adăugau legumele şi făina. Dintre produsele neagricole, un loc demn de ţinut în seamă ocupau sarea, petrolul şi lemnul.

În afară de Imperiul otoman, care avea un rol însemnat şi aici, la import între 1871 şi 1878 se plasau în ordinea descrescîndă a importanţei Austro-Ungaria, Anglia, Franţa, Germania şi Rusia. Cea mai mare parte a importului consta din produse de consumaţie: textile de bumbac şi de lînă, pielărie, coloniale. În anii 1871—1877, valoarea medie a importului de maşini a fost de 4 260 325

[1] Cf. p. 449 şi 655.

[2] C. I. Băicoianu, *Istoria politicei noastre vamale...*, vol. I, partea a II-a, Bucureşti, 1904, anexele I şi V.

de lei, iar a celui de fier şi de fabricate de fier de 5 578 498 de lei. Maşinile agricole ocupau, în mijlociu, jumătate din valoarea totală a maşinilor importate.

Criza economică ciclică europeană din anii 1873—1877, repercutată în ţara noastră, a contribuit la scăderea preţului cerealelor şi a avut ca efect retragerea unor însemnate capitaluri băneşti occidentale de pe piaţa romînească, tendinţa spre tezaurizare şi scăderea veniturilor statului. Industria, care a fost atinsă şi ea de criză, suporta cu greutate concurenţa produselor străine similare. Cîteva instituţii bancare au avut pierderi serioase, două din ele — Societatea Financiară a Romîniei şi Banca de Bucureşti — fiind silite să lichideze. Pentru refacerea economiei, singura soluţie salvatoare consta în ochii majorităţii poporului în cucerirea independenţei statului şi înlocuirea moşierimii conservatoare de la guvern.

BIBLIOGRAFIE

I. *Lucrări teoretice*

V. I. LENIN, *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, în *Opere complete*, vol. 3, Ed. politică, Bucureşti, 1961.

II. *Izvoare*

Publicaţii de documente :

Ancheta industrială din 1901—1902, vol. I, *Industria mare*, Bucureşti, 1904.

Documente privind istoria Romîniei. Războiul pentru independenţă, vol. I, partea I, Ed. Acad. R.P.R., 1954.

FURNICĂ, D. Z., *Documente privitoare la comerţul romînesc, 1473—1868* (Bucureşti, 1931).

ROSETTI, RADU, *Acte şi legiuiri privitoare la chestia ţărănească*, seria a II-a, vol. I, Ploieşti, 1907.

STURDZA-SCHEEANU, D. C., *Acte şi legiuiri privitoare la chestia ţărănească*, seria I, vol. II, Bucureşti, 1907.

Memorii şi lucrări contemporane :

AURELIAN, P. S., *Terra nostra. Schiţe economice asupra Romîniei, ediţiunea a doua revăzută şi adausă*, Bucureşti, 1880.

Notice sur la Roumanie, principalement au point de vue de son économie rurale, industrielle et commerciale (Commission princière de la Roumanie à l'Exposition universelle de Paris en 1867), Paris, 1867.

OBÉDÉNARE, M. G., *La Roumanie économique d'après les données les plus récentes*, Paris 1876.

Periodice :

Curierul financiar, Bucureşti, 1874—1878.

Monitorul Oficial al Romîniei, Bucureşti, 1864—1876.

Statistica agricolă, Bucureşti, 1870—1876.

III. *Lucrări generale*

CIORICEANU, G. D., *La Roumanie économique et ses rapports avec l'étranger de 1860 à 1915*, Paris, 1915.

CONSTANTINESCU, N. N., *Aspecte ale dezvoltării capitalismului premonopolist în Romînia*, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1957, p. 102.

— *Din istoricul formării şi dezvoltării clasei muncitoare din Romînia. Pînă la primul război mondial.* (Sub redacţia lui. . .), Ed. politică, Bucureşti, 1959.

DOBROVICI, GH. M., *Istoricul dezvoltării economice şi financiare a Romîniei şi împrumuturile contractate. 1823—1933*, Bucureşti, 1934.

LEAŞCENKO, P. I., *Istoria economiei naţionale a U.R.S.S. Capitalismul*, vol. II, E.S.P.L.E.J., Bucureşti, 1954.

XENOPOL, A. D., *Studii economice*, ed. a II-a, Craiova, 1882.

IV. *Lucrări speciale*

ADAM, I. şi N. MARCU, *Studii despre dezvoltarea capitalismului în agricultura Romîniei*, vol. I, E.S.P.L.E.J., Bucureşti, 1956.

ASLAN, TH. C., *Finanţele Romîniei de la Regulamentul organic pînă astăzi, 1831—1905*, Bucureşti, 1905.

BĂICOIANU, C. I., *Istoria politicei noastre vamale şi comerciale de la Regulamentul organic şi pînă în prezent. Relaţiunile noastre comerciale cu Germania, Austro-Ungaria, Anglia, Franţa, Italia şi Rusia de la 1871—1902*, vol. I, partea a II-a, Bucureşti, 1904.

— *Istoria politicei noastre monetare şi a Băncii Naţionale*, vol. I, Bucureşti, 1932.

COLESCU, L., *Population de la Roumanie*. Résumé démographique, présenté à la IX-e session de l'Institut international de statistique, 1903.

CONSTANTINESCU, OLGA şi N. N. CONSTANTINESCU, *Cu privire la problema revoluţiei industriale în Romînia*, Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1957.

CREANGĂ, DR. G. D., *Proprietatea rurală în Romînia*, Bucureşti, 1907.

— *Creşterea arenzii pămîntului în bani şi în dijmă, a păşunatului şi a preţurilor muncilor agricole de la 1870—1906*, Bucureşti, 1908.

IONESCU DE LA BRAD, ION, *Agricultura romînă din judeţul Dorohoi*, Bucureşti, 1866.

Istoricul Casei de Depuneri şi Consemnaţiuni. Lucrare întocmită cu ocazia împlinirii a 75 ani de fiinţare, 1865—1940, Bucureşti, 1940.

MOISIL, CONST., *Renaşterea monetei romîneşti*, în *Arhiva romînească*, t. IV, Bucureşti, 1940.

TUTUC, I., *Împrumuturile publice ale Romîniei (1864—1916)*, Bucureşti, 1918.

VIJOLI, AUREL, *Sistemul bănesc în slujba claselor exploatatoare din ţările romîne şi Romînia burghezo-moşierească*, Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1958.

ZANE, GH., *Politica economică a principatelor în epoca Unirii şi capitalul străin*, în *Studii*, XII (1959), nr. 1.

CAPITOLUL XI

ÎNCEPUTUL MIŞCĂRII MUNCITOREŞTI ŞI AL CELEI SOCIALISTE. MIŞCĂRI ŢĂRĂNEŞTI ÎN ANII 1864—1878

N. Bălcescu a apreciat, în lucrarea sa *Mersul revoluţiei în istoria romînilor*, lupta revoluţionară din 1848 a poporului romîn ca « o revoluţie soţială » [1], a cărei menire era ca « romînii să fie liberi, egali, proprietari de pămînt şi de capital şi fraţi asociaţi la fapta unui program comun » [2]. După înfrîngerea revoluţiei din 1848, N. Bălcescu a militat împreună cu alţii pentru o nouă revoluţie, care trebuia să aducă unirea şi libertatea naţională a întregului popor romîn. Numai după triumful acesteia, scria el, « adunarea poporului, Constituanta, va putea să realizeze în pace toate reformele politice şi soţiale, de cari el are nevoie şi să constitueze domnirea democraţiei, domnirea poporului prin popor » [3]. Noua revoluţie n-a izbucnit. Înspăimîntată de teama proletariatului, a cărui primă bătălie a fost insurecţia din iunie 1848 din Paris, burghezia a devenit treptat, pe plan european, reacţionară şi a preferat să ajungă la putere, acolo unde nu reuşise încă să guverneze, prin concesiuni făcute nobilimii.

În Moldova şi în Ţara Romînească, masele ţărăneşti au continuat să lupte pentru desfiinţarea servituţilor feudale şi pentru împroprietărirea lor cu pămînt, iar masele orăşeneşti, dominate de mica burghezie, au luptat împotriva privilegiilor boiereşti şi pentru egalitatea politică a tuturor locuitorilor ţării. Unirea Moldovei şi Ţării Romîneşti într-un singur stat s-a făcut sub presiunea puternică a maselor orăşeneşti şi ţărăneşti, care vedeau în ea primul pas către eliberarea lor socială şi economică şi către înfăptuirea deplinei egalităţi politice. Burghezia şi moşierimea s-au înţeles însă pentru a împiedica dezvoltarea luptei revoluţionare a poporului, cu scopul de a instaura un regim care să le asigure dominaţia lor de clasă. Moşiile mănăstireşti au fost secularizate, dar în cea mai mare parte a lor păstrate de statul burghezo-moşieresc, care le-a arendat pe preţuri derizorii elementelor celor mai hrăpăreţe ale burgheziei. Servituţile feudale au fost desfiinţate, însă o parte din ţărani n-au primit pămînt, iar ceilalţi au fost împroprietăriţi, în majoritatea cazurilor, cu loturi insuficiente pentru necesităţile

[1] N. Bălcescu, *Opere*, t. I, partea a II-a, ed. G. Zane, Bucureşti, 1940, p. 106.
[2] *Ibidem*.
[3] *Ibidem*, p. 107.

lor; moşierimea a rămas proprietară deplină pe o mare parte din suprafaţa ţării, de care s-a folosit pentru a subjuga din nou masele ţărăneşti. Formal, s-a proclamat egalitatea tuturor cetăţenilor în faţa legilor, s-a stabilit principiul impozabilităţii fiscale generale, care s-a aplicat în favoarea claselor exploatatoare, Codul Civil a fost legiferat pentru apărarea dreptului de proprietate burghez asupra mijloacelor de producţie, cetăţenii au obţinut curînd dreptul de vot, dar nu în mod egal, ţăranii şi muncitorii fiind situaţi în inferioritate electorală faţă de moşieri şi de burghezi.

Majoritatea principiilor proclamate în timpul revoluţiei din 1848 au fost aplicate numai în parte, iar cîteva dintre ele au fost părăsite. Domnia poporului prin popor n-a fost realizată, cum dorise N. Bălcescu, ci s-a înscăunat regimul burghezo-moşieresc pentru a ţine masele producătoare în ascultare. Pe drept cuvînt arată tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej, referindu-se la caracterul specific al dezvoltării capitalismului în Romînia, că el « a adus suferinţe înzecite clasei muncitoare şi ţărănimii muncitoare » [1].

Începutul formării clasei muncitoare. Acţiuni şi greve muncitoreşti. Crearea primelor asociaţii

Muncitorii salariaţi au început să apară în ţara noastră în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, o dată cu cele dintîi întreprinderi de tip capitalist. Pentru că pînă în 1864 capitalismul s-a dezvoltat într-un ritm lent, în mod firesc la această dată clasa muncitoare nu era numeroasă. Prin consolidarea Romîniei ca stat cu deplină autonomie şi în urma reformei agrare din 1864, care a împins spre oraşe un mare număr de ţărani neîmproprietăriţi sau împroprietăriţi cu loturi prea mici de pămînt, industria capitalistă s-a dezvoltat într-un ritm mai viu, atrăgînd în sfera producţiei industriale, ca muncitori, un mare număr de ţărani săraciţi. Pe măsură ce capitalismul se dezvolta, în special după punerea în funcţiune a primelor căi ferate, un număr important de meseriaşi s-au proletarizat, neputînd suporta concurenţa produselor de fabrică interne şi externe, şi au intrat ca muncitori în întreprinderile capitaliste sau la calea ferată. Un alt izvor al măririi numărului muncitorilor l-a constituit importul forţei de muncă străină. Muncitorii autohtoni cu calificare tehnică superioară fiind puţini, aproape întotdeauna cînd se întemeia o fabrică nouă, se construia o linie de cale ferată sau se moderniza un port se aduceau o dată cu maşinile şi muncitori străini, de obicei din Austro-Ungaria sau din Germania, care rămîneau de cele mai multe ori în ţară, contopindu-se în masa muncitorilor romîni. Veneau în Romînia şi numeroşi muncitori fără calificare din ţările balcanice. Pe drept arăta M. G. Obedenaru în ajunul războiului de independenţă că Bucureştii devenise « locul de întîlnire al muncitorilor şi zilerilor din toate ţările vecine » [2]. Deşi lipsesc informaţii

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1956, p. 362.

[2] M. G. Obédénare, *La Roumanie économique d'après les données les plus récentes*, Paris, 1876, p. 301.

statistice precise, se poate afirma că față de 1864 numărul muncitorilor utilizați în industria capitalistă și în transporturi crescuse pînă în 1878 în mod simțitor. Raportînd însă numărul muncitorilor din industrie și transporturi la acela al țăranilor și al muncitorilor agricoli, el era cel puțin de 10 ori mai mic. Pe de altă parte, trebuie observat că muncitorii de fabrică se aflau în minoritate față de muncitorii din atelierele de cooperație capitalistă simplă și din manufacturi, unde contradicțiile dintre patroni și salariați nu erau așa de vizibile, exploatarea fiind în genere mai puțin intensă decît în fabrici, unde, « o dată cu progresul sistemului mașinist și al experienței acumulate de o clasă specială de muncitori la mașină, viteza și deci și intensitatea muncii cresc *în mod natural* » [1]. Un număr important din muncitorii care lucrau pe șantierele pentru construcția căilor ferate, la săpatul puțurilor petroliere, la transporturile din porturi etc. erau pe jumătate țărani, întrucît aveau și mici gospodării agricole.

Condițiile de muncă ale muncitorilor erau grele. Patronii, urmărind scoaterea unui profit cît mai mare, îngrămădeau în ateliere strîmte și insalubre cît mai mulți muncitori. Uneltele și mașinile erau utilizate pînă la uzura maximă, din care cauză accidentele erau dese. Deși în principalele orașe existau consilii de igienă și salubritate publică, care trebuiau să controleze salubritatea întreprinderilor industriale și condițiile de muncă ale lucrătorilor, iar din 1867 s-a făcut și un regulament al industriilor insalubre, ele n-au dat rezultate, deoarece statul burghezo-moșieresc nu căuta să le pună cu adevărat în funcțiune [2]. Nici legea pentru organizarea serviciului sanitar, făcută în 1874, nici regulamentul din anul următor privind industriile insalubre nu obligau pe patroni să ia măsuri pentru a asigura viața și sănătatea muncitorilor [3].

Raporturile dintre muncitori și patroni erau supuse prevederilor art. 1472 al Codului Civil, conform căruia « patronul se crede pe cuvîntul său : pentru cîtimea salariului ; pentru plata salariului anului expirat și pentru aconturile date pe anul curgător» [4]. Aceste prevederi duceau la numeroase abuzuri din partea patronilor, care-și respectau angajamentele de plată față de muncitori numai în măsura nevoii ce aveau de forța lor de muncă.

Timpul de muncă minimal era de 10 ore, dar de obicei lucrătorii munceau de dimineața pînă seara, cu o pauză pentru masa de amiază. Adeseori, cum arată *Analele tipografice* [5], prima gazetă muncitorească română, muncitorii nu erau lăsați nici să mănînce, patronul zorindu-i mereu cu lucrul. Nu era nici o prevedere legală în ceea ce privește repausul duminical, iar concediu de odihnă muncitorii nu aveau. Mihail Eminescu, referindu-se la manufactura

[1] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ed. a IV-a, Ed. politică, București, 1960, p. 422.

[2] N. N. Constantinescu, *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România. Pînă la primul război mondial.* (Sub redacția lui . . .), Ed. politică, București, 1959, p. 178.

[3] *Ibidem*, p. 178.

[4] C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. I *(Codurile)*, București, 1903, p. 344, coloana 1.

[5] *Analele tipografice*, București, II (1870), nr. din 15/27 ianuarie.

de tutun din Iaşi, arăta în 1876 că se lucra cîte 12—14 ore pe zi, fără întrerupere nici duminica, nici în zilele de sărbători, din care cauză el considera că problema socială apărea în Romînia în forma ei cea mai crudă [1].

Salariile muncitorilor erau de-abia suficiente unui trai sărăcăcios. Numai muncitorii cu calificare tehnică, puţin numeroşi în ţară, aveau salarii ceva mai bune. Muncitorii *trăgători* de la puţurile de petrol primeau în 1874 cîte 2 lei şi hrană pe zi sau 2,5 lei fără hrană [2]. Muncitorii din oraşe, în special cei din Bucureşti, unde costul vieţii era mai mare, aveau cîte 4—5 lei pe zi, uneori şi mai puţin. Atrăgînd atenţia asupra salariilor mici ale muncitorilor, gazeta muncitorească *Lucrătorul romîn*, în numărul său din 12/24 noiembrie 1872, conchidea: «... Judece acum oricine dacă, în raport cu munca, cu greutăţile timpului, cu scumpetea grozavă a lucrurilor de primă necesitate a traiului, cu contribuţiile grele ce avem şi altele, sînt oare bine plătiţi lucrătorii? » [3]

Predominarea în industrie, în special în primii ani după 1864, a atelierelor de cooperaţie capitalistă simplă a frînat ascuţirea contradicţiei dintre muncitori şi patroni. Pe măsură ce se dezvolta capitalismul, se înmulţeau fabricile şi se construiau căile ferate, contradicţiile de clasă dintre cei doi poli ai societăţii burgheze se adînceau. Întrucît clasa muncitoare din Romînia încă nu exista ca o clasă pentru sine, primele manifestări ale luptei sale au fost spontane şi erau determinate de abuzurile patronilor, de salariile mici sau de condiţiile de muncă deosebit de grele. Una dintre primele manifestări ale luptei clasei muncitoare din Romînia a fost greva din septembrie 1868 a muncitorilor ciurari din portul Brăila, care înlăturau cu ciurul corpurile străine din cerealele menite exportului. Nemulţumiţi cu salariile ce primeau, ciurarii au încetat lucrul şi au trimis reprezentanţi la comercianţii exportatori spre a duce tratative pentru mărirea salariilor. Încurajaţi, au încetat lucrul şi muncitorii care încărcau cerealele în saci, solidarizîndu-se cu ei. Pusă în serviciul exploatatorilor, poliţia a arestat opt muncitori, consideraţi agitatori, ţinîndu-i arestaţi o săptămînă spre a-i sili pe grevişti să reia lucrul în vechile condiţii de salarizare. Poliţia a considerat greva «rebeliune» contra statului şi, pentru a-i intimida pe muncitori, a trimis pe cei opt conducători ai lor în judecată, pe care însă, după şapte luni, tribunalul i-a achitat [4].

Conflictele de muncă n-au întîrziat a se produce în 1869 şi pe şantierele de construcţie a căilor ferate. În vara anului 1872 s-au pus în grevă, din cauza

---

[1] Vezi articolul *Robia modernă*, apărut în *Curierul de Iaşi*, reprodus în *Telegraful*, Bucureşti, V (1876), nr. 1 404 din 15 decembrie, p. 3.

[2] Gr. G. Tocilescu, *Industria petrolului în Romînia*, cap. 8, *Starea intelectuală, morală şi economică a lucrătorilor*, în *Romînul* din 29 septembrie 1874, p. 857.

[3] C.I.B., *Despre lucru şi lucrători*, în *Lucrătorul romîn*, I (1872), nr. 2 din 12 noiembrie, p. 6.

[4] N. I. Mociniu, *O grevă în portul Brăila în anul 1868*, în *Revista arhivelor*, Bucureşti, seria nouă, III (1960), nr. 1, p. 117—118.

micşorării salariilor, muncitorii din Bucureşti de la Regia monopolului de tutun concesionat de stat unei întreprinderi cu capital străin. Împreună cu debitanţii de tutun, ei s-au adunat în grupuri numeroase în piaţa Sf. Gheorghe şi au manifestat nemulţumirea lor pînă cînd parchetul şi poliţia i-au silit să se retragă.

În acelaşi an au făcut grevă şi numeroşi muncitori din portul Galaţi pentru a obţine mărirea salariilor. Sub influenţa manifestărilor greviste, autorul articolului *Despre lucru şi lucrători*[1], apărut în continuare în *Lucrătorul romîn* din 12/24 noiembrie 1872, justifica această formă de luptă arătînd că muncitorii «n-au mai găsit alt mijloc de înduplecare a patronilor». Peste doi ani, în 1874, au intrat în grevă la Brăila 4 000 de muncitori, nemulţumiţi contra vătafilor şi salariilor mici. După cîteva săptămîni de grevă, muncitorii au putut impune să se încheie un contract de salarizare, care însă curînd a fost înlăturat de patroni. În aprilie 1874 s-au pus în grevă şi lucrătorii croitori din Bucureşti, pentru mărirea salariului şi reducerea orelor de muncă pe zi. O grevă de proporţii mari au făcut în noiembrie 1877 cei circa 1 500 de muncitori italieni aduşi cu promisiunea unor salarii mari la construcţia căii ferate strategice Frăteşti — Zimnicea[2], dar cărora, o dată aduşi la locul de muncă, li s-a oferit mult mai puţin. Indignaţi, ei au părăsit lucrul, au venit la Bucureşti şi au cerut consulului italian Fava să intervină ca să fie repatriaţi, manifestînd mai multe zile pe străzile oraşului.

Tot manifestări spontane au fost cele cîteva mişcări locale determinate de creşterea nemulţumirii maselor muncitoare contra patronilor. În mai 1866, locuitorii din comuna Islaz de lîngă Brăila, mai toţi muncitori în port, au sprijinit răscoala grănicerilor. În martie 1873 s-a produs la Giurgiu mişcarea muncitorilor căruţaşi, numiţi bivolari, care transportau cerealele de la gară în port. Din cauza secetei, transporturile din toamna anului 1872 şi din primăvara anului următor au fost mult mai slabe, ceea ce a înăsprit sărăcia căruţaşilor. Multora dintre ei li s-au vîndut pentru datorii obiecte din gospodărie, chiar şi vitele cu care făceau transporturile. În martie 1873 s-a pus o nouă taxă de 2 lei pe chila de cereale transportate. Tot în acea vreme primăria a numit un staroste peste căruţaşi pentru a-i supraveghea, plătit din contribuţiile lor băneşti. Căruţaşii au protestat contra noii taxe şi a numirii starostelui, unealtă a comercianţilor de cereale, dar primăria a răspuns prin arestarea cîtorva dintre ei, care au fost bătuţi în închisoare. A doua zi, vreo 60 de bivolari au atacat arestul şi au eliberat pe tovarăşii lor arestaţi. Intervenind armata, s-au făcut noi arestări. În ziua următoare, 300 de bivolari înarmaţi cu strămunări au cerut eliberarea arestaţilor. Prefectul şi procurorul general, venit special de la Bucureşti, s-au opus şi i-au somat să se retragă. După două ore de discuţii s-a produs

[1] Ideea de bază a articolului este că « lucrul, fiind o necesitate a omului pentru susţinerea vieţii, este totodată şi una din condiţiile principale care îl fac de a se înnobila sau civiliza şi prin urmare d-a fi persoană, adevărat om » (vezi *Lucrătorul romîn*, Bucureşti, I (1872), nr. 1 din 5 noiembrie, p. 3).

[2] *Doc. răzb. ind.*, VII, p. 305.

o ciocnire, maiorul Carp a fost bătut grav cu strămurările, procurorul general şi prefectul au izbutit să fugă, apăraţi de escadronul de cavalerie, al cărui comandant, căpitanul Ralet, a fost tras de pe cal în timpul ciocnirii cu bivolarii şi bătut. Loviţi cu strămurările, caii au năvălit cu călăreţi cu tot peste compania de pontonieri, care era postată la cîteva zeci de metri înapoi, în rezervă. Împrăştiaţi cîteva minute, pontonierii s-au regrupat şi au început să tragă salve de

Fig. 86. — Ciocnirea bivolarilor din Giurgiu cu armata, desen din gazeta *Ghimpele* Bucureşti, XIV (1873), nr. 6 din 25 martie.

focuri de armă asupra bivolarilor, care, după primul succes, încetaseră urmărirea autorităţilor fugare. Neputînd să se apere contra gloanţelor, bivolarii s-au împrăştiat, lăsînd pe teren un mort şi mai mulţi răniţi. Un soldat fusese omorît şi cîţiva, răniţi. Guvernul a înscenat bivolarilor un proces, la care istoricul şi juristul democrat A. Papiu-Ilarian a venit să apere pe « răzvrătiţi ». Răscoala din Giurgiu a avut un puternic răsunet în ţară şi a contribuit la slăbirea poziţiei guvernului conservator, condus de Lascăr Catargiu, care a reprimat-o.

Tot la Giurgiu, la sfîrşitul anului 1875 şi începutul anului 1876, s-a produs agitaţia muncitorilor austrieci şi francezi aduşi de un antreprenor pentru dra-

garea portului. Neachitîndu-li-se salariile de zece săptămîni, la 28 decembrie 1875/9 ianuarie 1876 muncitorii s-au dus cu toţii la prefectura judeţului Vlaşca să reclame pe antreprenor[1]. Neprimind nici o asigurare din partea prefectului, a doua zi au mers la viceconsulatul austro-ungar împreună cu creditorii lor, hangiii şi cîrciumarii, să ceară un ajutor bănesc, apoi au ameninţat pe prefect că se vor vedea nevoiţi să provoace «dezordini serioase»[2]. După o lungă înfometare, la 6/18 februarie 1876 ei ajung să ceară prefectului să li se dea cel puţin hrana ce se dădea arestaţilor[3]. Tot pentru neachitarea salariilor s-au răsculat contra antreprenorului muncitorii şantierului de construcţie a şoselei Piatra-Olt — Rîmnicu-Vîlcea. Pentru potolirea răzmeriţei a fost trimis un detaşament de dorobanţi, care avea ordinul să aresteze pe răzvrătiţi, dar aceştia nu s-au calmat decît atunci cînd li s-au achitat salariile. Aproape în acelaşi timp, la începutul lunii august 1876, muncitorii autohtoni şi străini care lucrau la construirea căii ferate Ploieşti — Predeal erau în plină agitaţie, din care cauză prefectul judeţului cerea să i se pună la dispoziţie un număr în plus de dorobanţi călări. Agitaţia muncitorilor a crescut însă, lupta lor neîncetînd decît atunci cînd, în noiembrie 1876, antreprenorii le-au achitat salariile. Şi în martie 1877 şi noiembrie 1878, muncitorii de pe acelaşi şantier s-au frămîntat tot pentru motivul că nu li se achita salariul la timp.

Grevele şi luptele spontane ale muncitorilor erau manifestări care dovedeau întărirea rezistenţei lor faţă de intensificarea exploatării capitaliste. Prin ele, muncitorii au reuşit să-şi apere dreptul la salariul ce li se cuvenea şi au obţinut chiar şi unele concesii, dar, aşa cum arată Marx şi Engels în *Manifestul Partidului Comunist*, «Adevăratul rezultat al luptelor lor nu este succesul imediat, ci unirea mereu crescîndă a muncitorilor»[4]. Pentru a rezista contra lipsurilor şi greutăţilor pe care le implica situaţia lor de proletari, fără să-şi dea seama bine de unde veneau ele, muncitorii au început a se asocia spre a se ajuta unii pe alţii. Ei începeau să înţeleagă că nu din afară, ci prin ei înşişi pot să-şi îmbunătăţească situaţia. În Romînia, ca şi în alte ţări, datorită condiţiilor şi gradului de dezvoltare în care se aflau, tipografii au iniţiat primii paşi spre organizare. La 1/13 octombrie 1858 s-a înfiinţat la Bucureşti *Casa de ajutorare şi prevedere a lucrătorilor tipografi*, compusă din muncitori, dar preşedintele şi casierul putînd fi şi patroni. Primul preşedinte al *Casei* a fost C. A. Rosetti, el însuşi patron tipograf, apoi în 1860 E. Winterhalder şi în 1862 Ion Ionescu de la Brad. Faptul că în asociaţie erau şi patroni şi că ea se afla sub conducerea unor elemente radicale ale burgheziei arată că muncitorii din Romînia nu ajunseseră încă să constituie o clasă pentru sine şi nu aveau un program propriu de luptă.

---

[1] *Doc. răzb. ind.*, I (II), p. 63.
[2] *Ibidem*, p. 105.
[3] *Ibidem*, p. 116.
[4] K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 4, Ed. politică, Bucureşti, 1958, p. 474.

Stadiul de dezvoltare în care se aflau muncitorii romîni în această vreme era asemănător cu acela în care se găseau muncitorii din vestul Europei la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, caracterizat astfel de Engels în lucrarea lui *Dezvoltarea socialismului de la utopie la ştiinţă*: «Proletariatul — care abia începea să se desprindă din aceste mase neavute, ca embrion al unei clase noi, absolut incapabil încă de o acţiune politică independentă — se înfăţişa ca o stare socială asuprită şi obidită, căreia, în neputinţa ei de a se ajuta singură, i se putea da un ajutor cel mult din afară, de sus»[1]. Această situaţie, rezultată din împrejurarea că dezvoltarea marii industrii mecanizate era în Romînia de-abia la început, ducea la utilizarea parţială a proletariatului de către burghezia liberal-radicală pentru scopurile sale politice de clasă.

În 1865 asociaţia a avut să sufere de pe urma sustragerii fondurilor băneşti de către casier, patronul tipograf Ştefan Rasidescu. Pentru reorganizarea ei, printre muncitorii tipografi s-a dus în vara şi toamna anului 1865 o agitaţie, sprijinită de *Tipograful romîn*, prima gazetă muncitorească romînă cunoscută, care a început să apară la 1/13 august 1865. La 31 octombrie/12 noiembrie 1865, o adunare generală a aprobat noul statut, prin care se dădea asociaţiei un nou nume, *Asociaţiunea lucrătorilor tipografi din Romînia*, avînd însă acelaşi scop de întrajutorare, şi s-a ales un nou comitet de conducere cu A. Creţescu, membru al Curţii de Casaţie, preşedinte. Acţiunea de reorganizare n-a reuşit, din care cauză *Casa de ajutorare şi prevedere a lucrătorilor tipografi* a continuat să existe, dar fără nici o activitate deosebită. Asociaţia decăzînd în anii 1866—1869, în acest din urmă an un grup de muncitori tipografi cu un nivel mai ridicat al conştiinţei de clasă a făcut să apară la Bucureşti gazeta intitulată *Analele tipografice*, pe al cărei frontispiciu era scris în mod semnificativ: «Unirea e putere»[2]. *Analele tipografice* a apărut pînă în vara anului 1872, cînd şi-a schimbat numele, la 10/22 iulie în *Uvrierul*. Fără să se ridice împotriva orînduirii capitaliste în ansamblul ei, ea a scos la iveală mizeria în care erau ţinuţi muncitorii, a militat pentru unirea acestora în vederea ridicării nivelului lor de trai[3] şi a demascat chiar exploatarea la care erau expuşi muncitorii de către patroni, ceea ce constituia un început al trezirii conştiinţei de clasă. Campania pentru înfiinţarea unei asociaţii a muncitorilor tipografi în vederea ajutorării în caz de boală sau lipsă de lucru, care trebuia să fie mai bine organizată decît *Casa de ajutorare şi prevedere a lucrătorilor tipografi*[4], a dat rezultate după doi ani, cînd în mai 1872, prin străduinţa lui C. A. Rosetti, a fost reorganizată vechea Casă sub numele de *Societatea generală de ajutor reciproc a lucrătorilor tipografi Gutenberg*, care a avut o lungă existenţă.

---

[1] K. Marx-F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, ed. a II-a, E.S.P.L.P., 1955, p. 127.

[2] N. Munteanu, *Gazeta «Analele tipografice» (1869—1872)*, în *An. Inst. ist. partidului*, 1955, nr. 3, p. 143.

[3] *Ibidem*, p. 144.

[4] *Ibidem*, p. 145.

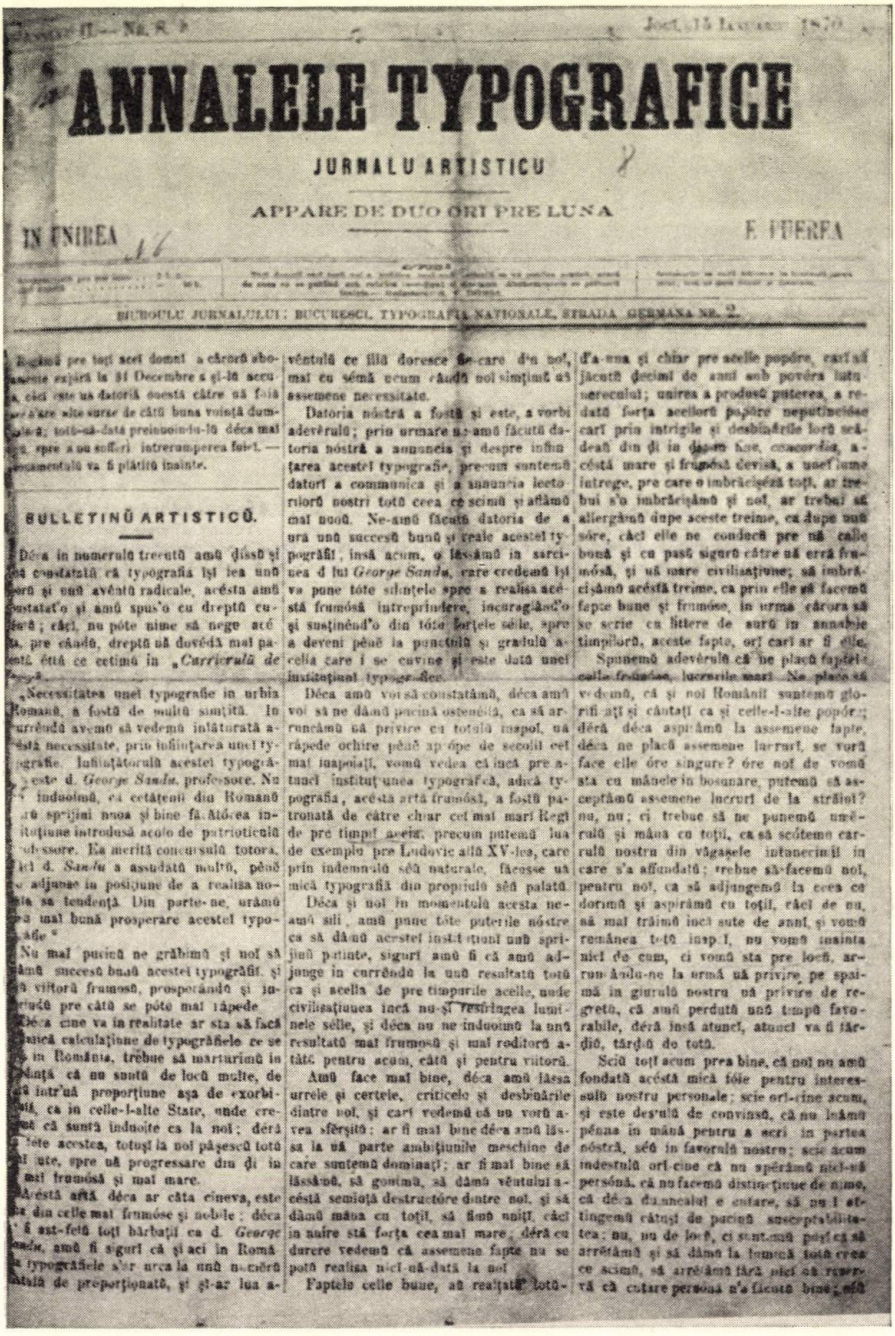

ANNALELE TYPOGRAFICE

JURNALU ARTISTICU

APPARE DE DUO ORI PRE LUNA

IN UNIREA

F. FUEREA

BIUROULU JURNALULUI: BUCURESCI, TYPOGRAFIA NATIONALE, STRADA GERMANA NR. 2.

BULLETINU ARTISTICU.

Fig. 87. — *Analele tipografice*, Bucureşti, pagina de titlu a nr. 8 din an. II.

Intensificarea exploatării şi campania *Analelor tipografice* au determinat o parte a muncitorilor, care aveau un nivel cultural mai ridicat, să ia iniţiativa organizării într-o asociaţie a tuturor muncitorilor din Romînia. Ca urmare, *Analele tipografice*, care se adresa numai muncitorilor tipografi, a fost înlocuită cu gazeta *Uvrierul*, al cărei nume indica, deşi vag, clasa pentru care avea să militeze. Îndată după apariţia sa, *Uvrierul* a cerut înfiinţarea unei asociaţii care să cuprindă pe toţi lucrătorii din Romînia. În editorialul primului său număr, *Uvrierul* arăta că majoritatea muncitorilor tipografi au hotărît să se strîngă sub un singur stindard, care să reprezinte «unirea şi înfrăţirea tuturor lucrătorilor, pentru ca astfel să putem dărîma *răul şi injustiţia* ce de mult timp bîntuie clasa lucrătorilor». În acest scop, *Uvrierul* apărea în locul *Analelor tipografice*, ca «să lupte neîncetat numai şi numai în a apăra interesele lucrătorilor». Se declara, pentru a preveni o eventuală represiune din partea guvernului conservator — care s-a şi produs de altfel în anul următor —, că asociaţia tuturor lucrătorilor ce trebuia să fie înfiinţată nu va face parte din Internaţională şi nu-i va urma exemplul[1]. În *Uvrierul* s-a publicat şi proiectul de statut propus pentru a servi la organizarea viitoarei asociaţii. Proiectul a fost aprobat de o adunare a muncitorilor ţinută la 1/13 octombrie 1872 la Ateneu în Bucureşti, cu care ocazie s-a înfiinţat *Asociaţia generală a tuturor lucrătorilor din Romînia*. Era prima adunare convocată în vederea organizării muncitorilor. În cuvîntarea sa, muncitorul tipograf N. D. Rădulescu, secretarul biroului adunării, a cerut ca muncitorii să-şi îmbunătăţească viaţa prin ei înşişi. Trăind cu toţii în condiţii asemănătoare şi avînd aceleaşi îndatoriri sociale, «toţi lucrătorii de orice profesiune de la un capăt la celălalt al ţării», spunea el, trebuiau să formeze «o asociaţie generală sub o singură formă de drepturi şi datorii pentru toţi», prin care să se ajute unii pe alţii «la tot ce reclamă necesităţile»[2]. Scopul asociaţiei era, după statut, întrajutorarea muncitorilor asociaţi în caz de boală, infirmităţi corporale, moarte şi lipsă de lucru. Prezenţa micilor patroni de ateliere în asociaţie impunea preconizarea unor scopuri străine clasei muncitoare, cum erau acordarea de credite «pentru înfiinţarea de stabilimente industriale» şi trimiterea în străinătate pentru specializare pe socoteala asociaţiei a celor mai capabili meseriaşi. Din asociaţie puteau face parte toţi lucrătorii romîni şi străini naturalizaţi care se înscriau şi achitau cotizaţia[3]. Erau acceptate ca patroni ai asociaţiei persoanele care i-ar face donaţii de la 100 de lei în sus. Conducerea o avea un comitet, ales de adunarea generală prin vot secret pe timp de un an. În fiecare oraş, asociaţiile locale urmau să-şi aleagă cîte un «comitet special», pentru a ţine legătura cu Comitetul central,

---

[1] Vezi articolul *Progresul lucrătorilor romîni*, reprodus în *Telegraful*, Bucureşti, II (1872), nr. 132 din 13 iulie, p. 2.

[2] Discursul e reprodus, după *Uvrierul*, sub titlul *Asociaţiunea lucrătorilor*, în *Telegraful*, Bucureşti, II (1872), nr. 199 din 10 octombrie, p. 2—3.

[3] *Statutele asociaţiunii generale a tuturor lucrătorilor din Romînia*, în *Lucrătorul romîn*, Bucureşti (I, 1872), nr. 2 din 12 noiembrie, p. 8.

ales de adunarea generală a muncitorilor din Capitală. Președintele Comitetului central putea fi ales și dintre cei care nu erau muncitori [1], dar un președinte n-a fost ales niciodată. Comitetul ales se compunea din N. D. Rădulescu, secretar, Daniel Rățescu, casier, G. Tănăsescu, C. I. Borșian și N. S. Rădulescu, membri. În aparență, asociația nu avea nici un scop politic și țintea numai la întrajutorarea muncitorilor, pînă chiar și la transformarea lor în patroni de stabilimente industriale. Dar pentru atingerea unui asemenea scop restrîns și, în fond, mic-burghez nu era nevoie de unirea tuturor muncitorilor din țară în cadrul unei asociații cu o conducere centrală. De bună seamă, asociația, care ar fi întrunit majoritatea muncitorilor din țară, n-ar fi întîrziat de a deveni un instrument politic al clasei muncitoare, așa încît e de presupus că organizatorii ei au avut în vedere și acest lucru.

Ca organ al *Asociației generale a tuturor lucrătorilor din Romînia*, la 5/17 noiembrie 1872 a apărut gazeta *Lucrătorul romîn*, în locul *Uvrierului*, cu trei redactori, N. S. Rădulescu, C. I. Borșian și N. D. Rădulescu, numiți de comitetul asociației.

În articolul-program, intitulat *Prospect*, se expuneau scopurile pentru care avea să militeze gazeta: să strîngă legăturile de înfrățire a muncitorilor, să combată tot ce e rău și păgubitor pentru ei, să lucreze pe calea legală pentru « interesele bineînțelese ale lor», să încurajeze dezvoltarea industriei românești. Totodată, gazeta se angaja să urmărească armonizarea intereselor « statului » cu interesele lucrătorilor, adică să nu ducă o luptă de clasă contra burgheziei. Militînd pentru dezvoltarea industriei naționale, la care evident muncitorii erau interesați, ea se angaja să lupte « în contra relelor tendințe străine » care țînteau « la cotropirea Patriei noastre » [2]. *Lucrătorul romîn*, care a apărut pînă în 1874 — din 1873 cu titlul *Lucrătorul* —, a descoperit muncitorilor cît erau de exploatați, cît de mari erau suferințele lor din cauza salariilor insuficiente ce primeau și a impozitelor mari, fără să depășească limitele impuse de statutul asociației.

În ianuarie 1873 s-a înființat la Iași o asociație de lucrători din diferite ramuri de producție [3]. Muncitorii de la Imprimeriile statului din București au fundat și ei o asociație, numită *Matei Basarab*, în conducerea căreia se aflau M. Glodeanu și C.I. Borșian, acesta din urmă fiind și în comitetul de redacție al *Lucrătorului romîn. Asociația generală a tuturor lucrătorilor din Romînia*, prin asociațiile filiale înființate, tindea să devină o organizație cuprinzătoare și puternică. Pentru a o desființa, guvernul conservator al lui Lascăr Catargiu, care vedea în ea un pericol, a înscenat la sfîrșitul lui noiembrie 1873 un complot contra statului, în care a implicat și pe cei doi muncitori, C. I. Borșian și M. Glodeanu, conducători ai asociației *Matei Basarab*. Neputînd să-i trimită în judecată pe baza

[1] *Statutele Asociațiunii Generale a tuturor lucrătorilor din Romînia*, în *Lucrătorul romîn*, București, I (1872), nr. 2 din 12 noiembrie, p. 8.

[2] *Lucrătorul romîn*, București, I (1872), nr. 2 din 12 noiembrie, editorial, p. 1.

[3] *O nouă societate de lucrători romîni*, în *Romînul*, București, XVII (1873) (16 martie), p. 245.

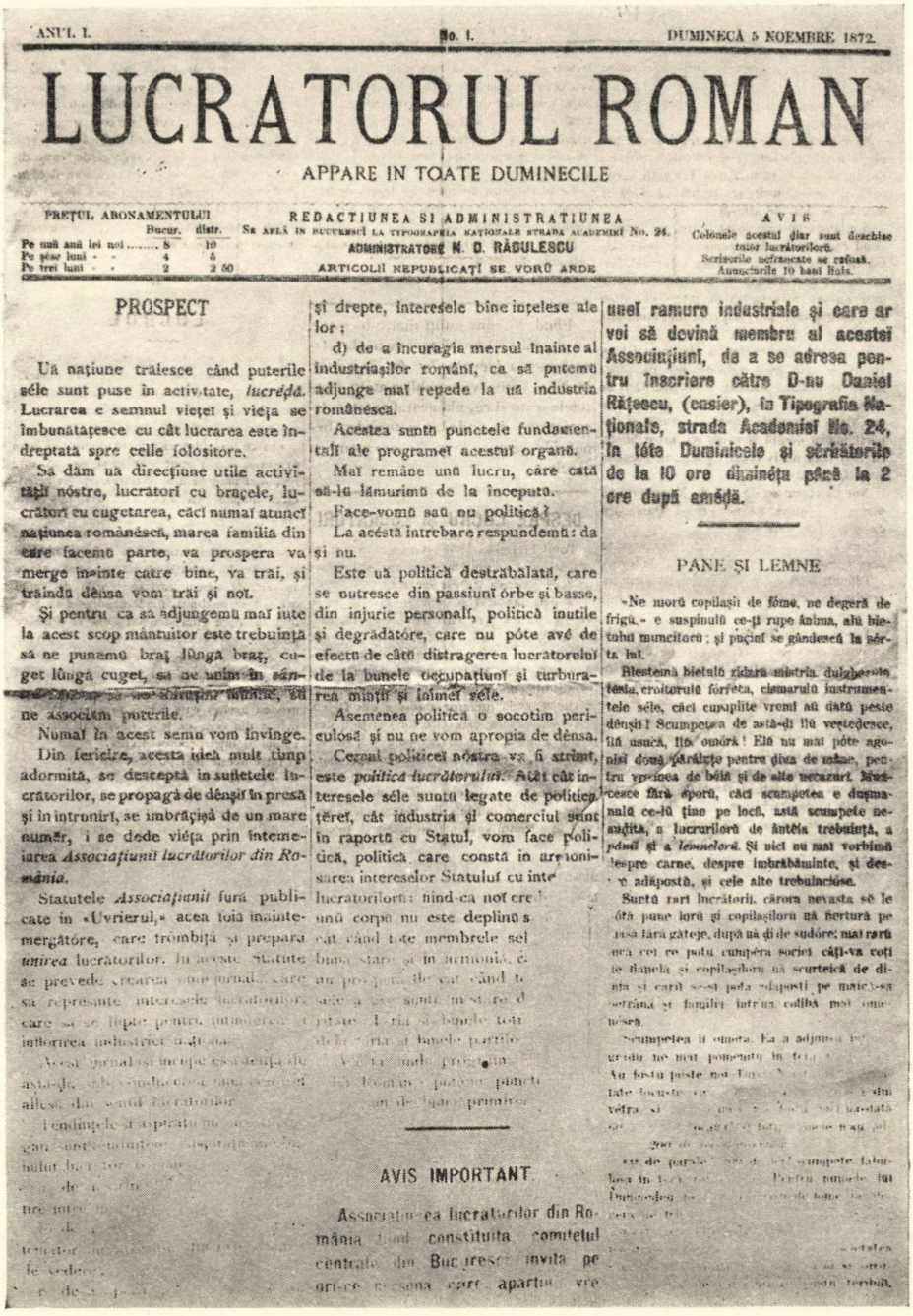

ANUL I. No. 1. DUMINECĂ 5 NOEMBRE 1872.

LUCRATORUL ROMAN

APPARE IN TOATE DUMINECILE

PREŢUL ABONAMENTULUI

	Bucur.	distr.
Pe unŭ anŭ lei noi.....	8	10
Pe şase luni - -	4	5
Pe trei luni - -	2	2 50

REDACTIUNEA SI ADMINISTRATIUNEA
Se află in BUCUREŞCI LA TIPOGRAFIA NAŢIONALE STRADA ACADEMIEI No. 24.
ADMINISTRATORE N. D. RĂDULESCU
ARTICOLII NEPUBLICAŢI SE VORŬ ARDE

AVIS
Colonele acestui diar sunt deschise tutor lucrătorilorŭ.
Scrisorile nefrancate se refusă.
Anunciurile 10 bani linia.

PROSPECT

Uă naţiune trăiesce când puterile sêle sunt puse in activitate, *lucrédă*. Lucrarea e semnul vieţei şi vieţa se imbunătăţesce cu cât lucrarea este îndreptată spre celle folositore.

Să dăm uă direcţiune utile activităţii nóstre, lucratorĭ cu braçele, lucrătorĭ cu cugetarea, căci numaĭ atunci naţiunea românéscă, marea familia din care facemŭ parte, va prospera va merge inainte catre bine, va trăi, şi traindă dênsa vom trăi şi noĭ.

Şi pentru ca să adjungemŭ maĭ iute la acest scop mântuitor este trebuinţă să ne punemŭ braţ lângă braţ, cuget lângă cuget, să ne unimŭ in sânŭ [illegible] să ne associăm puterile.

Numaĭ in acest semn vom invinge.

Din fericire, acestă idee mult timp adormită, se desceptă in sufletele lucrătorilor, se propagă de dênşiĭ in presă şi in intruniri, se imbraţişă de un mare numĕr, i se dede viéţa prin intemeiarea *Associaţiunii lucrătorilor din Romănia*.

Statutele *Associaţiunii* fură publicate in «Uvrierul,» acea foiŭ inaintemergătóre, care trómbiţă şi prepară *unirea* lucrătorilor. In aceste statute se prevede crearea unui jurnal, care să represente interesele lucratorilor, care să se lupte pentru intemeiarea şi inflorirea industriei [illegible]

[illegible] şi drepte, interesele bine intelese ale lor:

d) de a incuragia mersul inainte al industriaşilor români, ca să putemŭ adjunge maĭ repede la uă industria românéscă.

Acestea suntŭ punctele fundamentalĭ ale programeĭ acestuĭ organŭ.

Maĭ remâne unŭ lucru, căre cată să-lŭ lămurimŭ de la inceputŭ.

Face-vomŭ saŭ nu politică?

La acésta intrebare respundemŭ: da şi nu.

Este uă politică destrăbălată, care se nutresce din passiuni órbe şi basse, din injurie personalĭ, politică inutile şi degradătóre, care nu póte avé de efectŭ de cât distragerea lucratorului de la bunele ocupaţiuni şi turburarea mintĕĭ şi laimeĭ sêle.

Asemenea politică o socotimŭ periculósă şi nu ne vom apropia de dênsa.

Cerculŭ politiceĭ nóstre va fi strimt, este *politica lucrătorului*. Atât cât interesele sêle suntŭ legate de politica ţĕreĭ, cât industria şi comerciul sunt in raportŭ cu Statul, vom face politică, politică care constă in armonisarea intereselor Statuluĭ cu inte[illegible] lucratorilorŭ: fiind-că noĭ credemŭ corpŭ nu este deplinŭ s[illegible] cât când tote membrele sel[illegible] bună stare şi in armonia, c[illegible] nu pot fi de cât când t[illegible] sunt in stare d[illegible]

[illegible]

AVIS IMPORTANT

Associaţiunea lucratorilorŭ din Romănia fiind constituita comitetul centralŭ din Bucurescĭ invita pe ori-care persona care apartine vre **unei ramure industriale şi care ar voi să devină membru al acestei Associaţiuni, de a se adresa pentru inscriere către D-nu Daniel Răţescu, (casier), in Tipografia Naţionale, strada Academiei No. 24, in tóte Dumineciele şi sĕrbătorile de la 10 ore dimineţa pănă la 2 ore după amédă.**

PANE ŞI LEMNE

«Ne morŭ copilaşiĭ de fóme, ne degeră de frigŭ.» e suspinulŭ ce-şi rupe anima, alŭ bietului muncitorŭ; şi puţinĭ se gândescŭ la sórta lui.

Blestema bietulŭ zidaru mistria, dulgherulŭ tesla, croitorulŭ fórfeca, cismarulŭ instrumentele sêle, căci cumplite vremi aŭ datŭ peste dênşiĭ! Scumpetea de astă-di îlŭ veştedesce, îlŭ usucă, îlŭ omóră! Elŭ nu maĭ póte agonisi două parăliţe pentru ţina de mâne, pentru ypsinea de bóla şi de alte necazurĭ. Mestecesce fără óporŭ, căci scumpetea e dusmanulŭ ce-lŭ ţine pe locŭ, astă scumpete neauditá, a lucrurilorŭ de întêia trebuinţă, a *pânii* şi a *lemnelorŭ*. Şi nici nu maĭ vorbimŭ despre carne, despre imbrăcăminte, şi decât adăpostŭ, şi cele alte trebuinciose.

Suntŭ rarĭ lucrătorĭ, cărora nevasta să le dă pune lorŭ şi copilaşiloru uă fiertura pe masă fără gateje, după uă zi de sudóre; maĭ rarĭ sunt cei ce potŭ cumpĕra soriciĭ căşi-va coţi de flanela şi copilaşiloru uă scurteică de dimia şi carĭ sosesc pela adăpostŭ pe maĭ[illegible] serĭ[illegible] şi familiĭ intr'una colibă maĭ omenésca.

Scumpetea îi omóra. Ea a adjuns pe urmĕ ne maĭ pomenitŭ in [illegible]

[illegible] din vĕtra si [illegible]

[illegible] de parale [illegible] scumpete [illegible] lemne in [illegible] Pentru tóte [illegible] lui [illegible]

[illegible] terbuiu.

Fig. 88. — *Lucrătorul romîn*, Bucureşti, pagina de titlu a nr. 1 din 5 noiembrie 1872.

legilor existente, după cinci luni de închisoare, în aprilie 1874 guvernul i-a eliberat[1]. În aceste împrejurări dispare Asociaţia generală, curînd după ea şi *Lucrătorul romîn*. Prima încercare de unire a tuturor muncitorilor din Romînia într-o organizaţie centralizată cu scopul formal limitat la întrajutorare a luat sfîrşit. Ea a arătat muncitorilor că erau exploataţi de către patronii lor şi că puteau constitui o forţă, unindu-se. Organizatorii ei însă n-au căutat să trezească conştiinţa de clasă, care ar fi putut să solidarizeze mai temeinic pe muncitori decît speranţa vagă a întrajutorării şi a împrumuturilor pentru deschiderea de întreprinderi industriale. Agitaţia dusă de ea, în special prin gazeta *Lucrătorul romîn*, a fost însă un îndemn pentru constituirea altor asociaţii şi a contribuit la trezirea conştiinţei de clasă a muncitorilor.

La 18/30 mai 1873 s-a înfiinţat asociaţia *Unirea lucrătorilor constructori romîni*, care a avut o durată lungă. Aceasta prevedea în statutul ei: 1) să creeze solidaritatea între lucrătorii romîni din construcţie şi să-i încurajeze prin ajutor moral şi material; 2) să formeze maeştri în diferitele ramuri ale industriei de construcţii în şcoli speciale din ţară şi în ateliere din străinătate; 3) să dezvolte spiritul de economie, muncitorii depunînd bani spre fructificare; 4) să procure membrilor credite ieftine garantate colectiv; 5) să vină în ajutorul membrilor deveniţi invalizi prin accidente de muncă; 6) să înmormînteze pe membrii ei decedaţi[2]. Această asociaţie, intrată sub influenţa cercului de intelectuali mic-burghezi din jurul profesorului P. S. Aurelian, unul dintre conducătorii mişcării cooperativelor de credit din Romînia, a avut într-adevăr o rodnică activitate de întrajutorare profesională, dar ea a servit din punct de vedere politic interesele burgheziei.

O asociaţie cu un caracter muncitoresc mai pronunţat a fost *Casa de ajutor a lucrătorilor tipografiei Thiel şi Weiss*, înfiinţată în 1876.

Apariţia mişcării socialiste în Romînia

Slaba dezvoltare a industriei în Romînia şi, ca urmare, a proletariatului industrial a împiedicat apariţia mai de vreme a mişcării socialiste. Mulţi dintre muncitorii proaspăt veniţi de la sate sau foşti meseriaşi păstrau încă speranţa că ar putea să-şi refacă o gospodărie proprie sau un atelier propriu. Predominarea atelierelor de cooperaţie capitalistă în industrie contribuia la menţinerea mentalităţii mic-burgheze printre muncitori. Cu toate acestea, paralel cu mişcarea muncitorească şi-a făcut apariţia şi mişcarea socialistă, ca urmare a dezvoltării capitalismului.

Înainte de revoluţia din 1848 îşi făcuse apariţia în ţara noastră socialismul utopic. Teodor Diamant răspîndise ideile lui Fourier şi încercase să facă un falanster. Ion Ionescu de la Brad a cunoscut şi el fourierismul, fără să devină un adept hotărît al lui. După căderea revoluţiei, printre exilaţii romîni refu-

[1] *Poporul*, Bucureşti, IV (1874), nr. 210 (9 aprilie), p. 1, articolul *Amnistia complotiştilor*.
[2] *Telegraful*, Bucureşti, III (1873), nr. 426 (27 iulie), p. 1, art. *Despre utilitatea asociaţiunilor de lucrători*. Articolul e anonim.

giați în Franța s-a răspîndit influența socialismului mic-burghez al lui Proudhon, C. A. Rosetti însușindu-și unele dintre ideile acestuia. După 1864 numărul partizanilor concepției lui Proudhon printre intelectualii romîni mic-burghezi a crescut, dar în mod practic n-au fost acțiuni deschise în vederea organizării lor. Utilizarea în cuvîntările și articolele lor a unor idei proudhoniste servea liberalilor radicali să atragă pe muncitori în cluburile lor. Încă înainte de 1864 începuse să se manifeste în Romînia influența democraților revoluționari ruși, în special aceea a lui Herzen. La 23 ianuarie/4 februarie 1867, în ziarul *Romînul* apărea un articol despre Bakunin, prezentat ca prieten al lui Herzen. La 28 martie/9 aprilie 1864, cînd se dezbătea în Romînia problema împroprietăririi țăranilor, un romîn care fusese la studii în Rusia, de unde a fost expulzat pentru participarea lui la mișcarea democraților revoluționari, Mihail Roșcovschi, termina de elaborat broșura sa *Băgări de seamă asupra Legei rurale, dedicată reprezintanților comunei ruse din Londra*, semnată Roșcovschi. Broșura, scrisă de inginerul Mihail Roșcovschi din Craiova, a fost trimisă cu o scrisoare lui Herzen la Londra. Autorul, discipol al democraților revoluționari, se pronunța pentru înființarea în sînul societății burgheze a *comunei agricole*, care trebuia organizată la început din cultivatori individuali cu loturi repartizate periodic în mod egal tuturor membrilor capabili de muncă ai comunei. Mai tîrziu, cultivatorii individuali trebuiau să lucreze în comun, împărțind produsele în mod egal între ei. Roșcovschi credea că comuna agricolă va învinge în viitor proprietatea individuală fără luptă revoluționară, din cauza superiorității muncii colective.

Condițiile economice din țara noastră favorizau apariția mișcării socialiste, dar tot ele au făcut ca primele cercuri socialiste să aibă un conținut mai mult democrat-revoluționar și să se orienteze spre țărănime, nu spre proletariatul industrial, încă puțin numeros.

În anii 1869—1872, cînd pe teritoriul țării noastre activa revoluționarul complotist rus S. Neceaev urmărit de aproape de agenții țariști s-au organizat cercuri revoluționare secrete la Galați și Brăila, menite, între altele, să treacă clandestin în Rusia literatura revoluționară [1]. Curînd apoi a început să activeze la Iași, ca socialist utopist, studentul în drept Eugen Lupu în jurul căruia s-a format în 1875 un cerc socialist. Încă din 1871 Eugen Lupu ajuta unor emigrați revoluționari din Rusia, printre care și Zamfir C. Arbure, să transporte peste Prut materiale revoluționare.

O influență certă a avut în rîndurile intelectualilor și muncitorilor înaintați din Romînia *Asociația Internațională a Muncitorilor*, înființată de Marx la Londra în 1864. Presa romînească, în special *Familia* din Pesta și *Telegraful* din București, a făcut cunoscută publicului romîn activitatea ei.

---

[1] Acad. P. Constantinescu-Iași, *Influența democraților-revoluționari ruși din secolul XIX asupra curentelor ideologice din țara noastră între 1850 și 1880*, în *Studii*, III (1950), nr. 3, p. 55.

Comuna din Paris, în care un rol important aveau membrii Asociației Internaționale a Muncitorilor, a avut printre muncitorii din Romînia un puternic ecou, pentru că ea a constituit primul stat proletar din istoria omenirii după ce sfărîmase aparatul statului burghez. Așa cum arată Marx, revoluția comunardă a fost «prima revoluție în care clasa muncitoare a fost oficial recunoscută ca unica clasă care mai era capabilă de o inițiativă socială; acest lucru îl recunoștea chiar și marea masă a clasei de mijloc...»[1]. Cei mai avansați dintre muncitorii romîni începeau să-și dea seama acum că proletariatul reprezenta o mare forță mondială, de care burghezia se temea și că în Romînia chiar muncitorimea putea trece la luptă deschisă contra asupritorilor ei. Și unele elemente avansate ale burgheziei mijlocii și mici din Romînia — C. A. Rosetti ș. a. — sperau că victoria Comunei din Paris va declanșa în toată Europa o nouă revoluție burghezo-democratică, mai puternică decît cea din 1848, menită să sfărîme monarhiile absolutiste și semiabsolutiste din centrul și răsăritul Europei, fapt care ar fi creat posibilitatea pentru poporul romîn de a-și desăvîrși unitatea națională în cadrul unei republici democrate. Mișcarea republicană populară care a avut loc la București la 10/22 martie 1871, deși n-avea nimic socialist în ea, a fost încurajată de izbucnirea cu patru zile înainte a revoluției comunarde. Numeroase izvoare menționează participarea unor romini la Comună și la apărarea ei[2]. Un romîn a putut fi un timp comandantul fortului Issy, altul comandantul artileriei din Montmartre[3]. Dr. Cernătescu și dr. Constantin Haralambie au fost chirurgi majori, primul în corpul franc al lascarilor de sub comanda lui Ferdinand Jeansaulé, iar al doilea în batalionul «Eclaireurs fédérés», ambele unități fiind compuse numai din cetățeni devotați cu totul republicii[4]. Puternicul ecou al Comunei din Paris în Romînia a contribuit la activarea mișcării muncitorești romîne, federalismul ei făcîndu-se simțit și în organizarea Asociației generale a tuturor lucrătorilor din Romînia. În unele din articolele *Lucrătorului romîn*, organ oficial al Asociației generale a tuturor lucrătorilor din Romînia, și în publicațiile progresiste ale vremii se găsesc idei revoluționare de proveniență comunardă, de pildă strofa din poezia *Vocea muncitorului*, semnată M.C.:

« Avuții lumii azi ne botează,
Cînd strigăm pîine, de *comuniști*

---

[1] K. Marx, *Războiul civil din Franța*, în K. Marx-F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. I, ed. a II-a, E.S.P.L.P., București, 1955, p. 554.

[2] A se vedea: N. Iorga, *Correspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles I-er (1866—1880)*. Deuxième édition, Bucarest, 1938, p. 78, nota 3; Acad. P. Constantinescu-Iași, *Comuna din Paris și ecoul ei în presa contemporană din Romînia (1871—1880)*, în *Studii*, IV (1951), nr. 1, p. 43; Aimé Dupuy, *1870—1871. La Guerre, la Commune et la presse*, Paris (1959), p. 123; Philibert Audebrand, *Histoire intime de la Révolution du 18 Mars. Comité Central et Commune*, Paris, 1871, p. 144 și 169; Jules Rouquette, *Histoire de la commune révolutionnaire*, Paris, 1873, p. 192.

[3] D. Rozenzweig, *Unele date în legătură cu Comuna din Paris*, în *An. Inst. ist. partidului*, II (1956), nr. 2, p. 153.

[4] *Ibidem*, p. 154.

FAMILIA

Pesta 30/31 decembre. | Nr. 51. | Anulu VII. — 1871.

Carolu Marx,

presiedintele „Internationalei."

La anulu 1864 s'a constituitu in Londr'a o modesta societate internationala a lucratoriloru. Pe atunci diferitele regime nu numai că au aprobatu ideea acést'a, dar parte o si sprigineau, că-ci scopulu societătii erá frumosu si nobilu. Primulu punctu din statutele acestei societăti dice: „Societatea se constitue, pentru ca să formeze unu punctu centralu de coatingere si contielegere intre lucratorii toturoru imperieloru, care téte tindu intr'acolo, ca prin spriginu reciprocu, să conlucre in continuu pentru prosperarea clasei lucratoriloru." Precum se vede dara, scopulu acestei societăti, la constituirea ei, erá nobilu si umanu.

In curendu inse societatea acést'a modes-

Carolu Marx.

Fig. 89. — Revista *Familia* despre Internaţionala I.

Şi toţi ca unul ne impilează,
Strigînd cu toţii: sînt petrolişti! » [1]

Înfiinţată la 1/13 ianuarie 1875, *Societatea studenţilor medicinişti romîni din Bucureşti* [2] a avut printre cei 12 întemeietori şi pe studenţii socialişti Const. Stăuceanu, C. I. Istrati şi Gh. Manicea. Curînd, Societatea a intrat sub conducerea socialiştilor, căci în 1876 C. I. Istrati e preşedinte şi Alex. Spiroiu, şi el socialist, unul dintre cei doi secretari. În acelaşi an se făcea simţită propaganda socialistă în Clubul studenţesc din Iaşi, care în 1877 era dominat de socialişti.

O contribuţie importantă i-au dat mişcării socialiste utopice incipiente din Romînia emigraţii democraţi revoluţionari din Rusia, care duceau lupta contra autocratismului ţarist în numele «socialismului» şi, în mod iluzoriu, se bazau «pe teoria că poporul este pregătit pentru socialism şi că prin simpla cucerire a puterii va putea fi săvîrşită nu numai revoluţia politică, ci şi revoluţia socială» [3]. Născut la Nisporeni în apropiere de Chişinău, N. Zubcu-Codreanu a studiat în anii 1870—1874 la Academia de chirurgie medicală din Petersburg, unde a aderat apoi la mişcarea democrat-revoluţionară. Însărcinat cu trecerea clandestină a materialelor revoluţionare din Romînia, în toamna anului 1874 a fost silit de poliţia ţaristă să se refugieze la Iaşi, unde a devenit prieten cu Eugen Lupu. În primăvara anului 1875 s-a înscris în anul V al Facultăţii de medicină din Bucureşti, pe care a terminat-o în anul următor. Totodată se ocupa cu trecerea materialelor clandestine în Rusia şi cu propaganda socialismului poporanist printre studenţi. La Bucureşti s-a organizat în toamna anului 1875 un cerc revoluţionar secret, compus din romîni, ruşi, bulgari şi polonezi, la care, a participat şi N. Zubcu-Codreanu, împrietenit, între alţii, cu studenţii Paul Scorţeanu, Gh. Manicea, C. I. Istrati şi Constantin Stăuceanu [4]. Membrii acestui cerc erau democraţi revoluţionari, socialişti utopici, care se bazau pe ţărănime spre a realiza ideile lor, nu cunoşteau decît puţin marxismul şi nu apreciau rolul de conducător al proletariatului în lupta pentru construirea societăţii socialiste. La Bucureşti funcţiona organizaţia semilegală socialistă *Societatea de cultură şi solidaritate între studenţi*, la care participa şi N. Zubcu-Codreanu [5]. În 1875 a venit din Rusia şi C. Dobrogeanu-Gherea, a cărui activitate s-a făcut simţită în Romînia ceva mai tîrziu, şi din Elveţia dr. Russel (Sudzilovski), care s-a înscris şi el la Facultatea de medicină. Ambii, formaţi sub influenţa poporanismului rus, au contribuit la întărirea mişcării socialiste romîne încă de pe atunci. Cercurile socialiste utopice au luat fiinţă şi s-au dezvoltat paralel cu mişcarea muncitorească spontană.

---

[1] *Telegraful*, Bucureşti, II (1872), nr. 224 (12 nov.), p. 3.
[2] Victor Gomoiu, *Istoricul Societăţii studenţilor în medicină. (1875—1905)*, Bucureşti, 1906, p. 12.
[3] V. I. Lenin, *Ce sînt «prietenii poporului» şi cum luptă ei împotriva social-democraţilor*, în *Opere complete*, vol. I, Ed. politică, Bucureşti, 1960, p. 277.
[4] Acad. P. Constantinescu-Iaşi, *Influenţa democraţilor revoluţionari ruşi ...*, p. 60.
[5] Dr. Gh. Sabin, *Amintiri din războiul independenţei*, Bucureşti, 1912, p. 7—9.

Terminînd studiile în toamna anului 1876, N. Zubcu-Codreanu a fost numit medic de plasă la Puieşti, jud. Tutova, unde a putut să cerceteze direct condiţiile grele de viaţă ale ţărănilor romîni. Partizan al socialismului utopic, după care ţăranii puteau constitui baza construirii societăţii socialiste, N. Zubcu-Codreanu, care cunoştea *Manifestul Partidului Comunist* al lui K. Marx şi F. Engels şi vol. I al *Capitalului* de K. Marx, ambele în traducere rusă, a putut să-şi verifice concepţia sa greşită, dîndu-şi seama că, pentru a se ajunge la o adevărată eliberare a poporului, nu era suficient să se înlăture absolutismul feudal, ci însăşi exploatarea moşierilor şi fabricanţilor. Preocupat de problema puterii în stat, la Puieşti el a elaborat, sub formă de scrisori, remarcabilul său studiu *Despre stat, proprietate, familie,* publicat fragmentar în broşura O *pagină din socialismul romîn*[1], în care combate teoria burgheză a statului, arătînd că acesta era un instrument al moşierilor şi burghezilor pentru exploatarea maselor muncitoare. «Pentru ca statul — scria el — să fie expresiunea liberei voinţe a tuturor membrilor societăţii, ar trebui ca toţi aceşti membri să fie independenţi şi interesele lor să fie în armonie. Dar mai poate fi vorba de o asemenea independenţă, cînd deoparte stau marii proprietari, iar de alta ţăranul jefuit şi lipsit de pîine? Cînd deoparte stă bogatul fabricant şi de alta proletarul doborît de muncă?»[2].

Intrarea în război a Romîniei a fost privită cu entuziasm de către socialiştii romîni. Însuşi N. Zubcu-Codreanu scria la 2/14 mai 1877 din Puieşti că s-a hotărît să se ducă pe front, ca medic în serviciul Crucii Roşii romîne. Între timp, la 26 mai/7 iunie 1877, apărea la Bucureşti prima publicaţie socialistă romînă, *Socialistul*, scoasă de cercul socialist bucureştean, din care făcea parte şi N. Zubcu-Codreanu. În articolul *Rezbelul*, *Socialistul* combătea războaiele duse de monarhi pentru cuceriri şi jaf şi îndreptăţea războaiele de eliberare, cum era cel dus de Romînia pentru cucerirea independenţei sale. Suprimat de guvern, *Socialistul* a reapărut sub titlul *Cuvîntul*, pe care însă guvernul liberal s-a grăbit să-l suprime. De asemenea, *Societatea de cultură şi solidaritate între studenţi* a fost desfiinţată, sub pretextul că era influenţată de «nihiliştii» ruşi. *Socialistul* a propagat idei democrat-revoluţionare, socialist-utopice, a atacat absolutismul monarhic şi fanatismul religios, a condamnat războaiele de cucerire şi a justificat războaiele de eliberare a popoarelor, plasîndu-se în acel moment pe cea mai înaintată poziţie ideologică în ţara noastră.

N. Zubcu-Codreanu a fost numit în iunie 1877 medic de plasă la Costeşti, jud. Argeş, al cărui prefect, C. Racoviţă, era un spirit progresist, iar ceva mai tîrziu dr. Russel la Curtea de Argeş. După cîtăva vreme, N. Zubcu-Codreanu a devenit medic la spitalul Crucii Roşii din Piteşti, unde avea mult de lucru, fără să întrerupă legăturile cu cercul socialist din Bucureşti şi cu socialiştii din

---

[1] Apărută la Bucureşti, f.a. [1879].
[2] *Doc. răzb. ind.*, I (I), p. 503.

alte centre. Observînd direct felul cum guvernanții romîni făceau să apese asupra maselor țărănești toată greutatea purtării războiului de independență, în februarie 1878 el a scris, sub pseudonimul N. Dragoș, vigurosul articol intitulat *Romînia*, publicat în nr. 3 și 4 din martie și aprilie ale revistei revoluționare ruse *Obșcina*, care apărea în Elveția, și în revista *Le Travailleur* a francezului Elisée

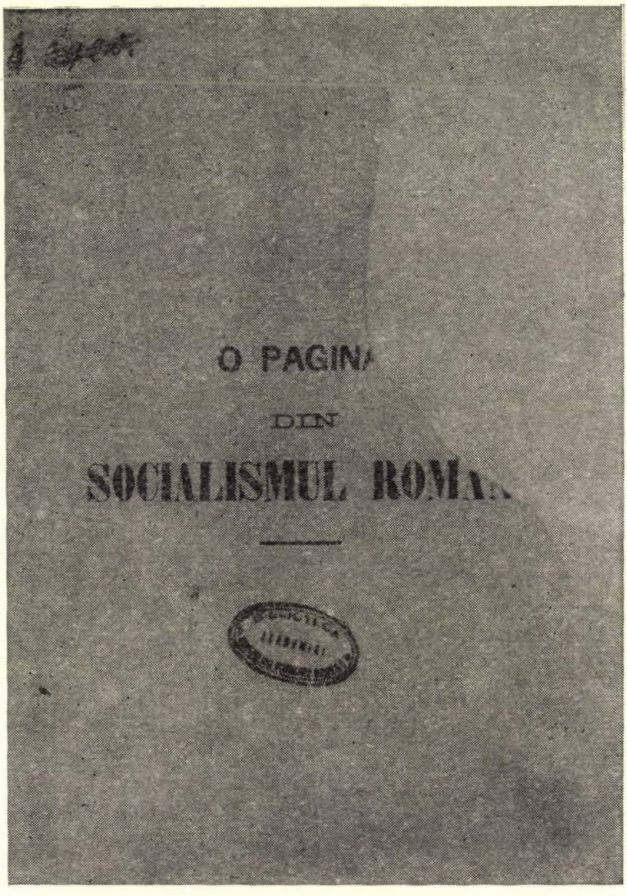

Fig. 90. — *O pagină din socialismul romîn*, pagina de titlu a broșurii privind viața lui Nicolae Zubcu-Codreanu.

Reclus. Notînd că în Romînia «încă nu a început propovăduirea socialismului», el arăta că poporul protesta împotriva exploatării la care era supus, «sub forma unei nemulțumiri și neîncrederi cronice față de cele două partide [liberal și conservator. — n. r.] care își dispută la noi puterea în stat...»[1]. Convins că liberalismul burghez nu va putea să îndrepte relele de care suferea societatea romî-

[1] *Doc. răzb. ind.*, I (I), p. 565.

SOCIALISTUL

ZIAR BI-HEBDOMADAR

INSERTIUNI:
Linia pag. II . . . . . 2 lei n.
» » III . . . . . 1 led n.
» » IV . . . . . 30 bani

ADMINISTRATIUNEA
12, STRADA CASARMEI 12

ENTE:
. . . . 15 lei n.
. . . . 8 » »
. . . . 5 » »

IUNEA
ARMEI 12.

BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

Bucuresci, 25 Maiu

Lector, când retras intr'un anghiu singuratec, ori când — destul de tare — trecênd prin lume, ai putut ca „un spion al lui D-ḑeu pe pamênt" să pătrunḑi destinele omenirei; să înţelegi acele mari principii născute de secoli, cari se numesc, *libertate, egalitate, fraternitate;* să inalţi un ideal sublim ca scop al aspiraţiunilor omului; spune ce ai cugetat, ori mai bine ce-ai simţit?

Buzele téle, in prada unei emoţiuni generóse, n'au ingânat póte o rugă, un imnŭ? din ochiul ţeu profund n'a curs o lacrimă caldă de fericire?

Dér, când tunul fratricid te-a readus in realitatea vieţei; dér, când gemetele miseriei ţi-au necat imnele; dér, când ai vĕḑut in fine marile mase populare, pe acesti lăudaţi Romani, atât de ignoranţi, atât de egoişti, atât de apatici, atât de adversari raţiunei; nu te-ai ingrozit? n'ai trecut mâna pe frunte ca un om ce crede că vi-ézâ?

Ei bine! décă ai un suflet generos, entusiast pentru adever, simţitor la durerile fraţilor tĕi, capabil a face un sacrificiu pentru binele lor, aruncă masca indiferenţei! arméză-te cu credinţa de tine şi provócă ignoranţa, ipocrisia, egoismul, galitar al secolului XIX, superbi, putreḑiţi de corupţiune, sfruntând şi legi şi drepturi, pălmuind cu cinism onestitatea virtuósă, escamotând credulitatea, acusaţi mergênd inaintea Casaţiei şi strigându-vĕ la rândul lor: „Găgăuţi, Constituţiunea este programul nostru!"

Conservatorii-centrişti cu *Pressa* lor, presată de un trecut criminal, căutând a profita de tóte circumstanţele, schimbând ideile cu portofoliurile ministeriale, parveniţi menajând tóte mediocrităţile, tóte interesele spre a atinge egoistele lor scopuri, tot Constituţiune vĕ presintă.

Ei bine, Romani, prin ce diferă acesti ómeni de stat ai vostri décă ei nu pot diferi prin principii? După ce ii cunósceţi voi? cum vĕ incredeţi lor?

„Unii ne fură şi ne bat; cei-alţi ne scapă de hoţi şi de bâte", veţi ḑice.

Éta dér, ca nimeni nu vĕ 'nvéţă să fiţi prin voi-inşivĕ temuţi şi să vĕ puteţi scăpa singuri de ori-cine.

Poporul suveran nu e suveran!

In cea-ce privesce ziarele, parţile organice ale partidelor, spectacolul e şi mai trist.

Ce găsiţi in ele voi, cari aveţi necesitate de „Libertate, egalitate, fraternitate".

Nu vĕ intrebaţi acum, „cine suntem noi." Ce vĕ pasă? Omeni mari, ómeni mici, cunoscuţi, necunoscuţi, ori cum vom fi, v'am spus ce voim.

Éta ensă, ce să vĕ intrebaţi: Acesti pseudonimi, aŭ ei dreptate?

Décă credeţi că: *da,* susţineţi-ne; dé . . : *nu,* lăsaţi-ne să vorbim celor ce vor să ne audă.

Şi, când nimeni nu ne va asculta, nu vo[illegible] peri, căci ziua de mâine va da fie-cărui-a [illegible]

Verin[illegible]

POLITICA ESTERNA

FRANCIA

Lovitura de cap, cum ḑice un corespondentu din Pa[illegible] făcută de mareşalul Mac-Mahon, a produs o justă in[illegible] jire pretutindeni şi mai cu sémă in Italia şi in Germa[illegible] Clericaeismul, acéstă teribilă plagă a Ocidentului, ca[illegible] impedicat in tot d'a-una pe Francesi de a pune in p[illegible] tică marele lor cugetări democratice, adi are [illegible] Mareşalul şi pe consilierii sĕi. Notele afectuose schimb[illegible] intre Roma şi Paris, nu sunt garanţii pentru ceor[illegible] oneste ale mareşalului: ele au fost schimbate [illegible] giune, unde a minţi nu e o crimă.

Noul minister, care n'are nici o colóre polit[illegible] strâns să disolve camera republicanilor. Pentru [illegible] cere votulŭ Senatului in care monarchia e [illegible] printr'o majoritate de 4 voturi. Se crede fórt [illegible]

Fig. 91. — *Socialistul*, Bucureşti, pagina de titlu a nr. 1 din 26 mai 1877.

nească, N. Zubcu-Codreanu se întrebase încă de pe cînd era medic la Puieşti: «...Răsări-va oare şi pentru Romînia adevăratul soare al regenerării sale?» adică al reorganizării ei pe baze socialiste[1]. Din Piteşti, la 4/16 februarie 1878, cînd războiul se terminase şi Romînia devenea independentă, N. Zubcu-Codreanu dădea răspuns la întrebarea ce-şi pusese cu aproape un an înainte, comunicînd d-rului Russel că în ultimul timp i-au crescut speranţele în posibilitatea organizării societăţii ce proiectase pentru Romînia. Ca urmare, în primăvara anului 1878 s-a mutat de la Piteşti la Bucureşti, pentru a se ocupa mai temeinic cu propagarea socialismului. În timpul verii a mers în centrele importante ale ţării în acelaşi scop, întorcîndu-se mulţumit că terenul era pregătit pentru înfiinţarea *Societăţii social-democratice* şi a unui ziar socialist. N-a reuşit să vadă realizarea acestui plan, din cauza unor piedici ivite în cale.

În timpul războiului, socialiştii romîni au contribuit, sub conducerea lui N. Zubcu-Codreanu, la propaganda revoluţionară împotriva autocratismului ţarist în rîndurile ofiţerilor şi soldaţilor ruşi. Numeroase broşuri şi cărţi cu conţinut revoluţionar, revista *Obşcina* şi gazeta *Obşcee Delo*, apărute în Occident în limba rusă, au inundat în 1877—1878 librăriile din Romînia, în special pe cele din Bucureşti, unde se aflau în trecere mulţi ofiţeri şi soldaţi ruşi[2]. În septembrie 1878, Zamfir C. Arbure a sosit din Elveţia la Bucureşti, stabilindu-se în Romînia cu dublul scop: să intensifice trecerea materialelor revoluţionare în Rusia şi să contribuie la organizarea mişcării socialiste romîne, pe care N. Zubcu-Codreanu voia s-o grăbească. Poliţia militară ţaristă, îngrijorată de propaganda revoluţionară făcută în rîndurile armatei ruse, care se afla încă pe teritoriul Romîniei, a reuşit să aresteze pe Gherea şi a pus la cale arestarea lui N. Zubcu-Codreanu şi Zamfir C. Arbure, care erau supuşi ruşi. Prinzînd la timp de veste, aceştia au reuşit să fugă din Bucureşti, primul la prietenul său dr. Russel la Curtea de Argeş, al doilea la Ploieşti, unde a fost ascuns de un simpatizant al mişcării socialiste. Zdruncinat de o neobosită activitate, N. Zubcu-Codreanu s-a îmbolnăvit grav şi, deşi nu avea decît 28 de ani, a murit la 31 decembrie 1878/12 ianuarie 1879. Prin moartea sa, mişcarea socialistă romînă începătoare pierdea pe unul dintre cei mai devotaţi luptători pentru cauza poporului în momentul cînd începea să se consolideze.

Şi în Romînia, ca şi în toate celelalte ţări europene, socialismul şi mişcarea muncitorească au existat la început separat. «Faptul că mişcarea muncitorească era separată de socialism — observă Lenin — determina slăbiciunea şi lipsa de dezvoltare a amîndurora: necontopite cu lupta muncitorilor, teoriile socialiştilor rămîneau simple utopii, deziderate pioase, care nu exercitau nici o influenţă asupra vieţii reale; mişcarea muncitorească rămînea o mişcare cu obiective mărunte, fărîmiţată, lipsită de semnificaţie politică, de lumina ştiinţei

[1] *Doc. răzb. ind.*, I (I) p. 521.

[2] M. M. Zalişkin, *Noi materiale de arhivă privind relaţiile revoluţionare romîno-ruse în 1875—1878*, în *An. rom. sov. Istorie*, seria a III-a, XIII, (1959), nr. 1, p. 96.

înaintate a timpului său»[1]. De această slăbiciune a lor au început să-şi dea seama în anii 1877—1878 unii dintre muncitorii şi socialiştii romîni. În vederea strîngerii rîndurilor lor şi a contopirii într-un singur şuvoi a celor două mişcări, încă în cursul anului 1878 se lucra la constituirea *Societăţii social-democratice* menţionate. Sarcina contopirii mişcării muncitoreşti cu socialismul ştiinţific va reveni însă deceniilor următoare.

Mişcarea ţărănească

Realizată de către reprezentanţii burgheziei şi moşierimii, reforma agrară din 1864 n-a lichidat cu totul relaţiile feudale. Moşierimea împreună cu statul au păstrat o mare parte din suprafaţa ţării (6 233 744 ha de terenuri cultivabile, păduri, păşuni, bălţi). Posedînd mult mai mult pămînt decît toată ţărănimea la un loc — foştii clăcaşi, moşneni şi răzeşi —, moşierii şi arendaşii au putut să exploateze mai departe masele ţărăneşti. Acestea aspirau să intre în stăpînirea întregului pămînt moşieresc pe care îl făceau să rodească şi priveau cu ură moşierimea şi pe reprezentanţii săi, fondul contradicţiilor de clasă dintre ţărănime şi moşierime constituindu-l pămîntul, principalul mijloc de producţie la sate. Această aspiraţie a maselor ţărăneşti s-a manifestat, în numeroase locuri, prin atacarea proprietăţilor moşiereşti. În aprilie 1865, arendaşul moşiei reclama că ţăranii din comunele Breaza de Sus şi de Jos şi Talia (jud. Prahova) i-au dat «pradă în pămînturile rămase proprietăţii». Ei au început să-i are pămînturile, să-i păşuneze livezile şi să-i alunge argaţii cu ameninţarea că-i omoară[2]. Peste o lună, în acelaşi an, ţăranii din satul Rogova, comuna Blahniţa (jud. Mehedinţi) au păşunat cu vitele toată întinderea moşiei şi au alungat pe consilierul comunal, însărcinat, în absenţa primarului, să facă operaţiile pentru delimitare. Contra lor s-au trimis un procuror şi dorobanţi. Torturaţi de cei 200 de dorobanţi trimişi contra lor, foştii clăcaşi din Rogova au fost aduşi la supunere.

Setea de pămînt a ţărănimii nu fusese potolită prin reformă, deoarece loturile pe care le primiseră ţăranii împroprietăriţi nu erau suficiente nici chiar celor din prima categorie. Clăcaşii din a treia categorie, adică cei care nu aveau nici vite, nici pluguri, primiseră nişte loturi aşa de mici, încît de la început ei erau sortiţi să devină proletari sau să se proletarizeze curînd. Despăgubirea enormă pe care ţărănimea împroprietărită a fost silită s-o dea moşierilor, adăugată la impozitele către stat, la taxele comunale şi judeţene şi la prestaţia în muncă pentru construirea şoselelor comunale şi judeţene, a constituit una dintre cauzele principale ale înrobirii ţăranilor faţă de moşieri, arendaşi şi chiaburi. Neputînd să achite enorma despăgubire, mulţi dintre ţăranii cu loturi mijlocii şi mici şi-au părăsit casele, fugind în alte sate ca argaţi sau la oraşe, unde ajungeau muncitori. Astfel, în jud. Vlaşca, pînă în 1879 un număr de 1 333 împro-

[1] V. I. Lenin, *O orientare retrogradă în social-democraţia rusă*, în *Opere complete*, vol. 4, Ed. politică, Bucureşti, 1961, p. 239.

[2] *Arh. Ist. Centr. St.*, Min. Int., Div. Rur. Com., dos. 2 199/1864, f. 427.

prietăriți își înstrăinaseră loturile prin vînzare, ipotecare, arendare sau părăsire. În jud. Olt, în aceeași perioadă, 263 de loturi, însumînd 1 637 de pogoane și 3 prăjini, intraseră în proprietatea comunelor din cauza neputinței de plată a împroprietăriților sau a moștenitorilor lor. Încă din noiembrie 1864, comisia mixtă a plășii Otăsău (jud. Vîlcea) raporta că erau numeroase cazurile în care clăcașii renunțau la loturile lor, neavînd cu ce le plăti. Cazuri asemănătoare se întîlnesc și la Ionășeni (jud. Botoșani) în ianuarie 1865, la Bolboaca (jud. R.-Sărat) în ianuarie 1865 etc.

Înstrăinarea loturilor primite prin împroprietărire a ajuns să îngrijoreze unele autorități. Astfel, C. Racoviță, prefectul jud. Romanați, raporta în februarie 1868 că numeroși țărani și-au înstrăinat pămînturile primite prin legea rurală, care treceau în posesiunea chiaburilor. Ceva mai tîrziu, în ianuarie 1870, prefectul jud. Gorj raporta că numeroși împroprietăriți își vindeau loturile, neavînd cu ce să le achite. Mulți dintre împroprietăriții care își păstraseră loturile primite, pentru plata despăgubirii, a impozitelor și taxelor, au fost nevoiți să facă împrumuturi de bani la moșieri, arendași și cămătari, cu dobînzi care mergeau pînă la 200 și 300% pe an, achitate de cele mai multe ori în muncă, ceea ce ducea în mod firesc la subjugarea lor economică. Lipsa unor instituții de credit pentru țărani înteța rapacitatea cămătarilor.

Insuficiența loturilor și despăgubirea enormă ce trebuiau să dea au fost primite de țărani cu adîncă nemulțumire. Ceea ce a provocat chiar de la început indignarea țăranilor a fost nedreapta aplicare a legii rurale de către aparatul de stat corupt, pus la dispoziția moșierimii și arendășimii. În noiembrie 1865, S. Miclescu, informator special al lui Cuza, aducea la cunoștința acestuia că legea rurală s-a aplicat contra principiului de dreptate. Prefecții și membrii comitetelor permanente, ca superarbitri, au încurajat falsificarea listelor de împroprietăriți.

Prin însăși voința guvernelor lui Cuza și a celor următoare, prevederile art. V și VI ale legii rurale, referitoare la împroprietărirea pe moșiile statului a țăranilor care nu fuseseră clăcași, dar lucraseră cu învoieli speciale pe moșiile boierești, a foștilor clăcași rămași fără pămînt din cauza strîmtimii moșiilor, precum și a însurăților, au rămas neaplicate pînă în 1878. Această masă de țărani proletarizată de la început a căzut pradă exploatării moșierilor și arendașilor, atît ca muncitori cu ziua, cît și pe calea învoielilor, ce li se recomandau chiar prin lege. Fiind o minoritate, împrăștiată mai în toate satele țării, ea nu a putut trece la acțiuni mai mari, totuși a dus o agitație permanentă pentru punerea sa în drepturi.

În martie 1867, curînd după venirea la cîrmă a coaliției liberale, țăranii din jurul Capitalei, care de cîteva ori în trecutul apropiat susținuseră lupta burgheziei contra moșierilor, au venit în mare număr în două rînduri să ceară Adunării deputaților împroprietărirea. Guvernul n-a luat în seamă justele lor cereri și i-a împrăștiat cu ajutorul jandarmilor călări și al gărzii civice. Țăranii din aceste

categorii, în special însurăţeii, au continuat agitaţia lor pe calea petiţionării, silind unele organe locale să le sprijine revendicările. Astfel, în septembrie 1868, Comitetul permanent al jud. Ilfov, primind numeroase cereri de la însurăţei şi alţi ţărani fără pămînt, s-a adresat Ministerului Afacerilor Interne, rugîndu-l să ia măsuri pentru elaborarea regulamentului de împroprietărire a acestor categorii de ţărani în conformitate cu prevederile legii rurale din 1864. Sub presiunea unor asemenea cereri, în 1869 Ministerul Finanţelor a deschis registre de înscriere a solicitanţilor în vederea împroprietăririi lor. Nu s-a dat însă nici o urmare după constatarea aproximativă a numărului celor care aveau drept la împroprietărire. Cum agitaţia însurăţeilor creştea, ca să justifice mandatul de deputat al col. IV, Cezar Bolliac a adresat guvernului în februarie 1872 o interpelare în Adunarea deputaţilor, cerînd în concluzie împroprietărirea lor [1]. Propunerea sa, trimisă spre studiu, a fost de fapt respinsă de către ministrul Finanţelor, P. Mavrogheni, care a declarat că moşiile statului, fiind ipotecate pentru garantarea împrumuturilor statului, nu puteau fi distribuite ţăranilor. Deşi afirmaţia era în parte falsă, Cezar Bolliac, ca susţinător al guvernului conservator, n-a îndrăznit să riposteze. Agitaţia însurăţeilor continuînd, prin stăruinţa lui Ion Ionescu de la Brad, în octombrie 1876, ministrul Finanţelor a trimis o circulară către prefecţi, difuzată apoi în toate comunele rurale, prin care se lua măsura de împroprietărire a însurăţeilor şi a celorlalţi ţărani rămaşi fără pămînt în anii 1864—1865. Circulara, primită cu entuziasm de ţărănime, care-i acorda o valoare mai mare decît avea, a ajuns de-abia după războiul independenţei, în 1878, să aibă o aplicare practică.

Unul dintre motivele nemulţumirii maselor ţărăneşti, care le-au împins la luptă contra moşierimii în anii 1865—1876, a fost şi nedreapta delimitare a loturilor repartizate lor faţă de pămînturile rămase moşierilor. Art. XVI din legea rurală lăsa acestora posibilitatea să-şi păstreze partea cea mai bună din moşie şi să dea pe cea mai rea ţăranilor. El prevedea că dacă loturile ţărăneşti erau risipite, cum se întîmpla în genere, ele vor fi strînse la un loc, « pe cît va fi cu putinţă » de către nişte comisii « compuse din doi membri, aleşi unul de proprietarul respectiv şi celălalt de autoritatea comunală a locului » [2]. În caz de neînţelegere, comisia trebuia să aleagă prin tragere la sorţi un superarbitru dintre membrii Comitetului permanent al judeţului, aproape toţi moşieri, arendaşi sau chiaburi. Aşa cum arăta S. Miclescu lui Cuza, utilizînd superarbitrii, moşierii au stăruit să se repartizeze ţăranilor pămînturile cele mai rele, rîpoase, nisipoase, inundabile, depărtate de sat, de drumuri şi mai ales de locurile pentru adăpat vitele. Scopul moşierilor era dublu: pe de o parte, pămîntul cel mai bun să le rămînă lor, iar pe de alta, ţăranii, avînd terenuri rele, să fie siliţi a face învoieli cu ei pentru « prisoase » de pămînt, pentru păşune şi chiar pentru adăpatul

[1] V. Maciu, *Cu privire la situaţia şi lupta ţărănimii din Romînia în ajunul războiului de independenţă*, în *Studii*, VIII (1955), nr. 3, p. 37.

[2] *Acte şi legiuiri...*, seria I, vol. II, Bucureşti, 1907, p. 895.

vitelor. În unele cazuri, rapacitatea moşierilor a mers atît de departe, încît au pretins ca ţăranii să-şi mute casele în partea cea mai stearpă şi mai depărtată a moşiei, pentru a le lua locurile de casă, curţile şi grădinile! Chiar în 1865, Ion Ionescu de la Brad constata, în ancheta ce făcea în jud. Dorohoi, că la împroprietărirea ţăranilor din Vlăsineşti « s-au schimbat şi aici pămînturile lor, dîndu-li-se locuri mai rele decît cele ce stăpînea » [1]. Constatări asemănătoare a făcut în anii următori în special pentru judeţul Mehedinţi, unde nedreptăţirea ţăranilor a fost aproape generală.

Ţăranii n-au primit cu pasivitate încercările moşierilor de a le răpi loturile. Ei au opus rezistenţă, mergînd pînă la răscoală contra forţelor armate ale statului burghezo-moşieresc trimise contra lor. În comuna Bahnari (jud. Vaslui), moşierul a convins superarbitrul să-i repartizeze lui terenurile cele mai roditoare şi în martie 1865 şi-a trimis argaţii cu plugurile să are. Ţăranii au alungat însă argaţii moşierului de pe loturile ce li se cuveneau lor. Contra ţăranilor a mers subprefectul plăşii, însoţit de jandarmi, pentru a restabili dreptul moşierului asupra pămînturilor ţărăneşti, dar ţăranii s-au opus şi au bătut pe jandarmi. Ca urmare, au fost trimişi încă 20 de jandarmi comandaţi de un locotenent, care au arestat pe răsculaţi. S-au ridicat însă toţi ţăranii din Bahnari şi cei din cele două cătune vecine, în frunte cu primarul, şi au venit la Vaslui spre a elibera pe arestaţi. Prefectul a pus armata de i-a alungat din oraş şi i-a trimis în judecată [2]. Ciocnirea s-a soldat cu un ţăran rănit grav şi « vreo 7 » răniţi de baionete.

În aprilie 1865, ţăranii din Măgureni-Stolniceşti (jud. Prahova) s-au împotrivit delimitării pămînturilor pentru că moşierul Costache Cantacuzino, în înţelegere cu inginerul judeţului, le dăduse locuri rîpoase şi nisipoase. Subprefectul a intervenit îndată în favoarea moşierului, venind în comună cu un steag de dorobanţi, călcînd locuinţele mai multor ţărani, bătîndu-i şi arestînd pe patru dintre ei. Tot în aprilie 1865, ţăranii din com. Dobra (Dîmboviţa) s-au opus, în cap cu primarul, să li se ia pămînturile lor bune şi să li se dea pămînturi sterpe. Cînd moşierul a încercat să-i alunge, ei i-au dezarmat argaţii care trăgeau asupra lor. În aprilie 1865, la Clejani (jud. Vlaşca), ţăranii s-au împotrivit delimitării defavorabile lor, azvîrlind pietre în membrii comisiei. Prefectul a intervenit cu 80 de dorobanţi şi a arestat 14 dintre ţărani. Tot pentru delimitare a izbucnit un conflict cu urmări grave între ţăranii din Cetate (Dolj) şi moşierul Dimitrie Haralambie, ginerele lui Gh. Magheru, care le-a luat pămînturile bune ce le aveau, dîndu-le altele rele [3]. În reclamaţia lor din august 1865 adresată lui Cuza, ţăranii arătau că li s-au luat loturile ce aveau pînă la marginea Dunării şi li s-a lăsat doar un drum ca să treacă cu vitele la mal, pentru ca proprietarul să aibă în acest fel totdeauna o cursă întinsă contra lor ca să le prindă vitele şi

[1] Ion Ionescu [de la Brad], *Agricultura romînă din judeţul Dorohoi*, Bucureşti, 1866, p. 388.

[2] Arh. Ist. Centr. St., Min. Int., Div. Rur. Com., dos. 2208/1864, f. 139.

[3] V. Mihordea, *Răscoala grănicerilor de la 1866*, Ed. Acad. R.P.R. (Bucureşti), 1958, p. 105.

să-i supună la gloabă [1]. O parte din țărani au fost excluși de la împroprietărire de către același moșier la stăruința lui Gh. Magheru, trecut pe pozițiile moșierimii. În urma unui raport al ministrului Afacerilor Interne, generalul I. Em. Florescu, recursul contra celor 70 de țărani din Cetate a fost aprobat de Cuza, țăranii rămînînd fără pămîntul la care aveau dreptul. La mai puțin de un an, trimis să potolească răscoala grănicerilor în comuna Poiana, apropiată de Cetate, Gh. Magheru a fost bătut de țărani, care erau în conflict cu moșierul local Obrenovici.

Înlăturarea lui Cuza de către coaliția burghezo-moșierească a venit în momentul cînd aproape toate satele eliberate proaspăt din clăcășie erau frămîntate de problema delimitării loturilor țărănești de proprietatea moșierească. Aflînd despre îndepărtarea lui Cuza, țăranii s-au îngrijorat, temîndu-se că li se vor lua pămînturile date prin legea rurală din 1864. Pentru a-i liniști, ministrul Afacerilor Interne a trimis la 17 februarie/1 martie 1866 un ordin circular prefecților ca să spună țăranilor că guvernul coaliției nu intenționa să desființeze legea rurală. Cum țăranii nu se arătau încrezători, același ministru a trimis curînd un nou ordin circular prefecților, în care le cerea să combată propaganda ce se făcea că s-ar modifica legea rurală. Agitația țăranilor a crescut însă și mai mult o dată cu organizarea plebiscitului pentru proclamarea lui Carol de Hohenzollern-Sigmaringen ca domn. Pentru a împiedica izbucnirea unei răscoale a țăranilor, guvernul se văzu de astădată nevoit să dea o lungă proclamație, intitulată *Către locuitorii săteni*, semnată de președintele Consiliului de Miniștri, Ion Ghica, și de încă cinci miniștri, între care Dimitrie Ghica, ministrul Afacerilor Interne, și C. A. Rosetti, ministrul Cultelor și Instrucțiunii publice [2]. Neîncrederea țăranilor în coaliția burghezo-moșierească nu a slăbit însă, din care cauză peste cîteva zile, la 16/28 aprilie, ministrul Afacerilor Interne a simțit nevoia să trimită prefecților o telegramă ca să asigure pe foștii clăcași că nimeni nu se va atinge de pămîntul ce li s-a dat și că cei ce spun contrariul sînt « zavistioși, vrăjmași ai țării și ai sătenilor ». Se promitea demagogic țăranilor că de atunci înainte « dreptatea va domni între dînșii, jafurile se vor curma și se va pune capăt dăjdiilor celor numeroase » [3]. Mișcarea țărănească din primăvara anului 1866 a culminat prin răscoala grănicerilor, al cărui pretext a fost refuzul de a merge în tabăra de la Sabar și de a depune jurămînt lui Carol I. Baza răscoalei o constituia însă atît nemulțumirea maselor țărănești față de nedreptățile ce se făceau în aplicarea legii rurale, cît și ura lor contra moșierilor și arendașilor, care, păstrînd cea mai mare parte a terenurilor cultivabile, puteau chiar din anul 1865 să-i exploateze mai departe pe țărani. Analizînd la 13/25 mai 1866, în raportul său către Ministerul Afacerilor Interne, cauzele răscoalei grănicerilor subprefectul Constantinescu menționa teama țăranilor că « ciocoii au izgonit pe

[1] V. Mihordea, *op. cit.*, p. 105.
[2] *Românul*, București, X (1866), nr. din 10 aprilie, p. 174.
[3] V. Mihordea, *op. cit.*, p. 6, nota 1.

fostul domn ca să le reia pămînturile, reaua cugetare învechită într-înşii a întinderii pămînturilor şi neplăcuta răscumpărare [1], pasiunea ce rezultă din aceasta contra proprietarilor şi arendaşilor, şicanele... la delimitarea pămînturilor...». Conchizînd, arăta că pentru răsculaţi «Ciocoii şi Cuza sînt două metereze pe cîmpul lor de bătălie, ranchiunele contra inconvenientelor în aplicarea legii, împovărarea contribuţiilor sînt rănile din care îşi fac un scop de vindecat...»[2].

Răscoala grănicerilor era susţinută de masele ţărăneşti, care se arătau în unele cazuri mai hotărîte decît înşişi grănicerii. Deşi în jud. Romanaţi numai într-un singur sat, la Dăbuleni, se răsculaseră grănicerii, care atacau locuinţa arendaşului, prefectul raporta la 24 mai/5 iunie că «tot judeţul se află în mare fierbinţeală şi nesupunere exemplară la orice strigare de ordin şi cuviinţă»[3]. Izbucnită la Calafat, răscoala s-a întins aproape pe toată linia Dunării din apropiere de Turnu-Severin pînă la Galaţi, avînd centre mai importante la Calafat, Bechet, Dăbuleni şi Brăila. Îngrijorat că se primejduia regimul burghezo-moşieresc, care tocmai se organiza prin aducerea lui Carol I ca domn şi elaborarea constituţiei, guvernul Lascăr Catargiu a trimis armata de linie pentru înăbuşirea răscoalei.

Lupta ţărănimii împotriva moşierimii pentru delimitarea dreaptă a pămînturilor a continuat încă multă vreme, manifestîndu-se vulcanic în diferite puncte ale ţării. Chiar în vara anului 1866, moştenitorii lui Emanoil Băleanu au voit să ia 157 de pogoane de la ţăranii din Corbii Mari şi 497 de pogoane de la cei din Vînătorii Mari, două comune vecine din jud. Vlaşca, sub pretextul că le fuseseră luate peste prevederile legale [4]. Pentru noua delimitare, favorabilă moşierilor, a fost trimis ajutorul subprefectului cu două căprării de dorobanţi, dar ţăranii l-au alungat cu ciomegile. Ţăranii din Vînătorii Mari se opuneau în mod special la îndepărtarea lor de apa Neajlovului, necesară pentru adăpatul vitelor, şi de cele zece puţuri, pentru utilizarea cărora li se impuneau învoieli speciale. În iulie 1867 a venit la Vînătorii Mari şi la Corbii Mari subprefectul, cu două căprării de dorobanţi comandate de un sublocotenent şi cu inginerul judeţului, pentru a face delimitarea împiedicată de ţărani în anul precedent. La Corbii Mari, ţăranii s-au opus din nou delimitării, din care cauză în zilele următoare procurorul tribunalului Vlaşca a arestat pe capii răscoalei, apoi s-a făcut delimitarea în defavoarea ţăranilor. La Vînătorii Mari, subprefectul a fost alungat de asemenea de ţărani. Pentru a-i aduce la supunere, prefectul a trimis contra lor cîteva zeci de dorobanţi, care aproape o lună de zile au stat în sat, hrăniţi pe socoteala ţăranilor. Cînd să se facă însă delimitarea, care trebuia să ia ţăranilor malul Neajlovului şi puţurile, s-a produs o răscoală în frunte cu primarul comunei. Toţi locuitorii au sărit cu parii asupra subprefectului, a celor 50 de dorobanţi şi

---

[1] În textul original: «neplăcute răscumpărării...».
[2] V. Mihordea, *op. cit.*, p. 134—135.
[3] *Ibidem*, p. 181.
[4] V. Mihordea, *Frămîntări ţărăneşti după aplicarea reformei agrare. Revoltele de la Mizil, Corbii şi Vînătorii Mari în 1866 şi 1867*, în *Studii*, XI (1958), nr. 1, p. 108.

a sublocotenentului care-i comanda, bătîndu-i şi închizîndu-i, singur subprefectul scăpînd cu fuga. O parte din dorobanţi au fost lăsaţi liberi de către răsculaţi, pentru că nu opuseseră rezistenţă şi-şi predaseră armele. Contra răsculaţilor a fost trimis de la Bucureşti un escadron de jandarmi călări, care a eliberat pe cei închişi, a arestat 15 ţărani capi ai răscoalei, a pus sub urmărire pe alţi 14 fugiţi şi a făcut delimitarea favorabilă moşierilor. Dorobanţii care pactizaseră cu răsculaţii au fost puşi sub anchetă.

Din numeroasele răscoale cauzate de rapacitatea moşierilor manifestată cu ocazia delimitărilor, un interes deosebit prezintă cea din comunele Bela, Tiţa, Şerbăneşti de pe întinsa moşie Bezdeadu (jud. Dîmboviţa) a marelui moşier Barbu Belu. În februarie 1867, peste 100 de ţărani din aceste comune au plecat la Bucureşti ca să reclame nedreptatea ce li se făcuse prin delimitarea pămînturilor. Pe drum, ţăranii au fost opriţi de substitutul de procuror C. Catina şi de dorobanţii ce-l însoţeau, care au arestat pe cinci dintre ei, socotiţi capi de rebeliune. Ţăranii din Bezdeadu, în special, erau învinovăţiţi că au pus mîna pe întreaga moşie, inclusiv pădurea, livezile şi fînele strînse, că nu voiau să primească delimitarea făcută pentru pămînturile lor şi că, somaţi, nu s-au supus cercetării judiciare la care vrea să-i oblige substitutul de procuror.

Delimitările au cauzat răscoale şi în anii următori, avînd o intensitate mai mare în 1868. Una dintre mişcările din acest an s-a produs în Proviţa de Sus (jud. Prahova), unde ţăranii nu voiau să accepte delimitarea făcută în defavoarea lor la cererea marelui moşier Gh. Gr. Cantacuzino, căruia trebuiau să-i predea o parte din pămînturile primite la 1864. La 26 iunie/8 iulie veniseră în sat « să execute » pe ţărani un sublocotenent cu 65 de dorobanţi, care s-au instalat în casele sătenilor, bînd şi mîncînd pe socoteala lor. La 8/20 iulie, detaşamentul de dorobanţi a fost întărit şi au venit procurorul jud. Prahova, un căpitan şi un locotenent de dorobanţi, primul ajutor al subprefectului plăşii şi administratorul moşiei, spre a-i sili pe ţărani să declare că cele 500 ha de păşune şi pădure ce li se dăduse din moşia statului ar fi fost ale lui Gh. Gr. Cantacuzino şi nu li se cuveneau lor. După ce toţi locuitorii satului au fost aduşi la primărie, ţăranii au refuzat să predea pămîntul, deşi dorobanţii călări îi terorizau. Loviţi cu paturile puştilor şi cu săbiile, patru ţărani au căzut jos grav răniţi, iar alţii au fost bătuţi cu palmele, cu săbiile şi bicele. A doua zi, ţăranii arestaţi au fost transportaţi cu dorobanţii în comuna Măgureni, unde au fost bătuţi cu puştile, deşi mulţi dintre ei erau răniţi grav cu săbiile. Ţăranii totuşi n-au cedat.

Dintre conflictele ţăranilor cu moşierii a avut un mare răsunet răscoala ţăranilor din Cuca Macăi (jud. Argeş) contra moşierului, urmată de o represiune sălbatică. Alungat, moşierul a revenit în sat cu prefectul judeţului, însoţit de 254 de dorobanţi, care au jefuit gospodăriile a 21 de ţărani socotiţi « instigatori ». Toţi răsculaţii au fost bătuţi cumplit şi « liniştea » moşierului a fost asigurată.

Rezistența pînă la răscoală a țăranilor contra moșierilor care obțineau de la organele statului burghezo-moșieresc noi delimitări s-a dezvoltat în ajunul războiului de independență. În 1873, sub pretextul comasării loturilor țărănești, moșierul Gh. Vernescu a voit să mute satul Smeeni (jud. Buzău) într-o margine a moșiei, unde pămîntul era neroditor, pentru a pune el mîna pe vatra satului și pe loturile roditoare ale țăranilor. Amenințați să-și piardă nu numai pămînturile, dar și casele, aceștia s-au opus, cu atît mai mult cu cît Curtea de Casație le dăduse cîștig de cauză [1]. Pentru a face noua delimitare, la 26 septembrie/8 octombrie 1873 a venit la Smeeni procurorul Tribunalului Buzău, însoțit de un avocat al moșierului și de subprefect, un inginer hotarnic, superarbitrul membru al Comitetului județean și 40 de dorobanți călări, comandați de un ofițer. Împotrivindu-se, au ieșit în calea autorităților peste 200 de țărani, care le-au declarat că nu vor permite « executarea » chiar dacă ar ajunge la moarte de om. Voind să facă totuși delimitarea, autoritățile au fost atacate de țărani cu ciomege, leuci, furci, măciuci ciobănești și cuțite. Țăranii, « în starea cea mai cumplită de sălbătăciune, făcînd o larmă îngrozitoare, au năvălit mai întîi asupra escortei călărașilor », se arăta în procesul-verbal încheiat în aceeași zi de autoritățile alungate, « dîndu-le lovituri, trîntindu-i de pe cai și astfel, ajungînd în dreptul trăsurilor noastre, au început a ne înjura și a ne declara că ne omoară dacă nu plecăm din proprietate » [2]. Escorta a fost alungată, iar procurorul și avocatul s-au grăbit să fugă. Cîțiva dorobanți au fost dezarmați și bătuți. Ca urmare, moșierul a fost silit să renunțe la planurile sale rapace.

Dacă delimitările au constituit motivul principal al celor mai multe mișcări țărănești din anii 1865—1875, au fost destule cazuri cînd moșierii, dînd interpretări agravante legii rurale, care și altfel era nedreaptă, sau aducînd acte false, au căutat să se sustragă împroprietăririi țăranilor pentru totdeauna sau pe cît mai mulți ani cu putință. Toate aceste conflicte au provocat procese îndelungate în justiție, însoțite adeseori de răscoale, de execuții dorobănțești, arestări și omoruri. O manifestare caracteristică pentru acest aspect al luptei de clasă a fost lupta țăranilor din Bozienii Fundăcescului (jud. Roman), cărora cei doi moșieri din comună le refuzau, cu complicitatea autorităților, împroprietărirea. După prima reclamație din 1867, în martie și aprilie 1869 țăranii au cerut repetat să li se dea pămîntul la care le da drept legea, întrucît au fost clăcași. Repetatele lor cereri nefiindu-le satisfăcute, țăranii au ajuns la grave conflicte cu moșierii, în care administrația a intervenit pentru menținerea ordinii burghezo-moșierești primejduită, deoarece, așa cum arăta ministrul Afacerilor Interne, M. Kogălniceanu, la 9/21 august 1869, în acea parte a județului Roman erau mai multe cazuri asemănătoare. În primăvara anului următor, conflictul a izbucnit și mai violent. Întrucît promisiunea că împroprietărirea se va face pe moșia vecină a

[1] D. G. I., *Mișcarea țăranilor de la Smeeni-Buzău (sept. — oct. 1873)*, în *Studii*, XII (1959), nr. 3, p. 166.

[2] *Ibidem*, p. 165.

statului nu s-a realizat, cînd moşierii şi-au trimis la 10/22 aprilie 1870 plugurile să are pămînturile pe care ţăranii le posedau după 1865 prin învoieli, argaţii moşiereşti au fost alungaţi cu forţa. A treia zi, prefectul judeţului împreună cu procurorul au mers la Bozieni spre a-i induce în eroare pe ţărani că vor fi în curînd împroprietăriţi pe moşia statului, iar pînă atunci să prelungească învoielile cu moşierii. Bozienii nu s-au lăsat înşelaţi, declarînd că nu vor ceda în nici un fel pămînturile ce posedau. Procurorul, lansînd mandate de arestare contra a cinci dintre capii mişcării, arestările nu s-au putut opera pentru că ţăranii s-au opus în masă dorobanţilor trimişi în acest scop, din care cauză prefectul a cerut să i se trimită la Bozieni o companie de linie. *Curierul de Iaşi* relata la 19 aprilie/1 mai 1870 că ţăranii din Bozieni, în număr de 300, spoliaţi prin înşelăciune de cei doi moşieri s-au înarmat sub comanda unui sergent major rezervist, retrăgîndu-se pe o colină ocolită de pîrîul Bozianca, unde continuau să stea gata de luptă. În toamnă, prefectul a încercat încă o dată să zdrobească rezistenţa bozienilor. O unitate de dorobanţi comandată de un ofiţer a arestat doi capi ai răscoalei, dar ţăranii au smuls din mîna dorobanţilor pe cei arestaţi şi au declarat că vor lupta pînă la ultima picătură de sînge pentru cucerirea drepturilor lor. Pentru reprimarea răscoalei s-a cerut trimiterea la Bozieni a întregului escadron de dorobanţi, a încă 50 de dorobanţi din judeţul Neamţ şi a batalionului III de vînători, ceea ce Ministerul de Interne, temîndu-se să nu se răscoale şi satele vecine, n-a admis. În consecinţă, mandatele de arestare au fost retrase, fapt care a încurajat mult pe bozieni în rezistenţa lor. În aprilie 1871 s-au lansat din nou mandate de arestare contra fruntaşilor mişcării, dar arestările nu s-au putut face din cauza împotrivirii obştii ţăranilor. Temîndu-se că o luptă deschisă şi de durată cu ţăranii înarmaţi din Bozieni ar fi putut provoca o răscoală mai largă, guvernul Lascăr Catargiu a convins în toamna aceluiaşi an pe cei doi moşieri hrăpăreţi să cedeze ţăranilor loturile ce posedau, pentru a primi despăgubirile fixate de legea rurală.

★

Apărută încă din secolul al XVIII-lea, munca salariată în agricultură a fost extinsă mult după desfiinţarea servituţilor feudale. Ţăranii rămaşi fără pămînt şi cei care primiseră loturi mici au fost nevoiţi să-şi vîndă imediat forţa de muncă pentru a trăi. Ion Ionescu de la Brad constata în ancheta făcută în jud. Dorohoi că pe moşia Lişna a lui Anastasie Başotă, în toamna anului 1865, ţăranii n-au acceptat « să iasă la lucru mai înainte de a li se număra banii pe arătură » [1]. Acelaşi autor relatează că pentru cultivarea a 800 de fălci din cele 7 000 ale moşiei Hudeştii Mari, Lăţescu cheltuia 7 000 de galbeni. În viticultură, munca salariată era mai extinsă şi mai bine plătită decît în cultura cerealelor, din care cauză

[1] Ion Ionescu [de la Brad], *Agricultura romînă din judeţul Dorohoi*, Bucureşti, 1866, p. 329.

muncitorii viticultori cereau şi obţineau salarii mai mari decît înainte de 1864[1]. Tot Ionescu de la Brad semnala în 1866 fenomenul migrării periodice a ţăranilor din partea muntoasă a jud. Mehedinţi în sezonul secerii şi coasei la cîmpie, « pînă spre Bucureşti », unde primeau salarii de patru ori mai mari ca la ei acasă[2]. Muncitorii salariaţi nefiind suficienţi, în timpul recoltării se aduceau muncitori de peste graniţă. Chiar în toamna anului 1865, Ion Docan, care angaja şi muncitori localnici, a adus 250 de muncitori din Bucovina « cu un preţ foarte scăzut »[3]. Şi în alte părţi ale ţării ţăranii preferau să muncească pe bani în loc să facă învoieli. Peste cîţiva ani, economistul P. S. Aurelian arăta şi el că ţăranii preferau să lucreze pentru bani decît pe loturi proprii sau prin învoieli. Procesul de proletarizare a ţăranilor cu loturi mici s-a accentuat în ajunul războiului de independenţă în aşa măsură, încît la 10/22 iulie 1876, cu prilejul discutării proiectului de lege pentru vînzarea bunurilor statului, Ion Ionescu de la Brad afirma că « s-a înmulţit numărul proletarilor săteni în ţară... »[4]. Cu toate că munca salariată s-a extins în agricultură, în parte datorită şi utilizării maşinilor, contradicţia dintre patroni şi salariaţi n-a ajuns la proporţii aşa de importante ca să se facă semnalată în această epocă, fiind umbrită de contradicţia dintre întreaga ţărănime şi moşierime, determinată de prezenţa rămăşiţelor feudale.

Legea pentru tocmeli de lucrări agricole, care reintroducea parţial munca silită, n-a fost pusă în aplicare în 1866, cînd fusese votată, deoarece coaliţia burghezo-moşierească se temea să mărească nemulţumirile, şi aşa destul de adînci, ale maselor ţărăneşti. După ce regimul burghezo-moşieresc s-a consolidat, în martie 1867 legea menită să intensifice exploatarea maselor ţărăneşti prin constrîngerea extraeconomică a fost pusă în aplicare. În ordinul telegrafic circular din 2/14 martie 1867, I. C. Brătianu, ministru de Interne, cerea prefecţilor să îndemne pe moşieri să facă avansuri de bani şi produse pentru munci, guvernul fiind decis « a lua toate măsurile ca acele învoieli să fie bine executate şi la timp »[5]. Ceva mai tîrziu, la 15/27 şi 25 aprilie/7 mai 1867, acelaşi ministru trimitea prefecţilor încă două ordine, mai categorice, ca muncitorii agricoli să lucreze cu hărnicie pentru executarea învoielilor ce au cu moşierii şi arendaşii. Întrucît ura ţăranilor contra moşierilor, arendaşilor şi uneltelor lor se manifesta prin atacuri nocturne asupra locuinţelor acestora şi prin dări de foc asupra averilor lor, ordinul circular din 15/27 aprilie 1867 prevedea măsuri severe de apărare a persoanei şi averii exploatatorilor ţărănimii. Masele ţărăneşti înfometate de secetă au căzut în capcana ce li se întindea şi au făcut în 1867 învoieli în condiţii cămătăreşti, de pe urma cărora unii dintre ţărani au trebuit să muncească mulţi ani pentru a-şi achita îndatoririle luate atunci[6]. În anii următori, 1868—1871, ţăranii au

[1] Ion Ionescu [de la Brad], *Agricultura romînă din judeţul Putna*, Bucureşti, 1869, p. 20.
[2] Idem, *Agricultura romînă din judeţul Mehedinţi*, Bucureşti, 1868, p. 304.
[3] Idem, *Agricultura romînă din judeţul Dorohoi*, Bucureşti, 1866, p. 192.
[4] *Acte şi legiuiri...*, seria a II-a, vol. II, partea I, Bucureşti, 1907, p. 370.
[5] *Mon. Of.*, 1867, nr. 50 din 3/15 martie, p. 347.
[6] Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat ţăranii*, Bucureşti, 1908, p. 450.

opus o rezistență tot mai îndîrjită execuțiilor silite ale învoielilor. Primarii, deși amenințați cu amendarea și destituirea, în multe cazuri nu îndrăzneau să se facă uneltele moșierilor și arendașilor de teama țăranilor, care-i puteau ataca noaptea sau le puneau foc caselor și hambarelor. Îngrijorate de rezistența crescîndă a țăranilor, care fuseseră siliți să facă învoieli nu numai pentru munci, dar și pentru pășuni și pămînt arabil, moșierimea și arendășimea, sprijinite de capitaliștii străini și de agentul acestora, Carol I, au împins guvernele spre dreapta, pînă cînd în martie 1871 au izbutit să aibă un guvern de moșieri conservatori și un parlament dominat de ele, care în primele luni ale anului 1872 s-a grăbit să modifice legea de tocmeli în sensul că tocmiții care nu voiau să-și execute angajamentele puteau fi duși cu dorobanțul la locul de muncă. Prin această măsură, într-o vreme cînd aparatul de stat, județean și comunal le stătea în întregime la dispoziție, moșierii și arendașii au intensificat pe toate căile, inclusiv falsificarea învoielilor, exploatarea maselor țărănești prin utilizarea resturilor de relații feudale.

Lipsite de conducători și terorizate, în primii ani ai punerii în aplicare a legii astfel modificate, masele țărănești n-au putut să se împotrivească decît în mod sporadic, prin petiționări, fugi și rareori prin mici răzvrătiri. Pe măsură ce exploatarea moșierească se intensifica, ele au început să întărească rezistența lor și, în 1875, au trecut la o adevărată ofensivă contra moșierimii, arendășimii și uneltelor lor, primarii impuși. Țăranii se opun acum executării învoielilor falsificate de moșieri cu complicitatea primarilor, așa încît prefecții județelor nu mai au destui dorobanți la dispoziție pentru a face față cererilor moșierești pentru intervenții armate în satele unde grupuri numeroase de țărani se răscoală.

În prima parte a anului 1875, mulți țărani au părăsit satele lor și au fugit în Turcia [1]. În aprilie al aceluiași an, țăranii din Podul Grosului (jud. Mehedinți), deși bătuți și arestați de dorobanții trimiși de patru zile contra lor, refuzau să semneze învoiala cu arendașul moșiei pe care acesta voia să le-o impună prin teroare cu 40 de dorobanți. Tot în aprilie 1875, țăranii din comuna Rast (jud. Dolj) amenințau că fug în Turcia dacă nu se suspenda execuția cu dorobanții a unei învoieli cu arendașul, legalizată de primar fără consimțămîntul lor. Un exemplu de rezistență este acela al țăranilor din comuna Atîrnați (jud. Teleorman), care, deși terorizați săptămîni întregi de dorobanți pentru a munci la moșier pe baza unei învoieli false, nu se supun. Mișcarea țărănească a crescut în 1876, manifestîndu-se prin numeroase răscoale locale. În februarie, țăranii din cătunul Salcia al comunei Sîngeru (jud. Prahova) au ținut închis 18 ore pe primar. În luna mai se producea răscoala din comuna Vîrteju (jud. Ilfov), unde țăranii din satele Nefliu, Chirca și Vîrteju au destituit cu forța pe primar și pe notar, proclamînd primar pe unul dintre consilieri, în speranța

[1] *Doc. răzb. ind.*, I (I), p. 66—67.

că vor obține, între altele, « dezlegarea de toate îndatoririle contractate prin învoieli către proprietari, reducerea impozitelor, desființarea chiar a serviciului caraulelor... »[1]. Peste cîteva zile, exemplul lor a fost urmat de țăranii din Străini-Dobreni (jud. Ilfov), care au alungat de asemenea pe primar din comună. La 30 iunie/12 iulie, țăranii din Vîrtina-Baldovinești (jud. Romanați) s-au opus cu topoare, sape și pari la o nouă delimitare a pămînturilor cerută de moșier, iar peste cîteva zile țăranii din comuna Galicea Mare (jud. Dolj) au respins o învoială falsă pe care moșierul voia să le-o impună prin « execuții » cu dorobanții.

Mișcarea țăranilor era însă cu mult mai întinsă. La 18/30 iunie 1876, *Timpul*, ziarul oficial al Partidului Conservator, arăta, după știrile primite din județe, că mulți arendași s-au refugiat în Capitală de teama fierberii amenințătoare a țăranilor, a căror îndîrjire « îi împiedică nu numai de a mai urma contractele, dar chiar și de a strînge recolta cîmpului ». Ceva mai tîrziu, la 18/30 septembrie, același ziar, în articolul *Foc și pîrjol în județul Teleorman*, relata că pămînturile moșierești erau promise țăranilor, îndemnați să nu respecte învoielile față de moșieri. Mai în fiecare noapte se dădea foc ariilor sau hambarelor moșierilor, arendașilor și chiaburilor care fuseseră primari sau perceptori în timpul guvernării conservatoare. La 22 august/3 septembrie au ars aria moșiei Șoimu a lui Gh. Gr. Cantacuzino și cea de la Cerveni a Știrbeilor. Apoi au ars ariile moșierilor din Storobăneasa, Pielea, Grosu, Călinești, Dorobanțu, Măgurele, Rădoești, Brînceni. Moșierii erau înspăimîntați. De remarcat că Engels, în lucrarea sa *Situația clasei muncitoare din Anglia*, apărută în 1845, atrăgea atenția că țăranii englezi aveau în lupta contra exploatatorilor, ca armă preferată, incendiul[2].

Guvernul coaliției de la Mazar-pașa, ministru de Interne fiind moșierul Gh. Vernescu, care încercase în 1873 să ia vatra satului Smeeni, și apoi cel al coaliției liberale, au încercat să calmeze mișcarea țărănească prin promisiuni — desființarea prestației pentru șoselele județene și comunale, împroprietărirea însurăților etc. — și prin represiuni. Treptat, masele țărănești, lipsite de conducători, au fost înfrînte, fără a întrerupe totuși lupta lor zilnică cu moșierii și arendașii, purtîndu-și mai departe greutatea sărăciei în care erau aduse de exploatarea moșierească și de impozite. În ajunul războiului de independență, la 31 martie/12 aprilie 1877, N. Zubcu-Codreanu, care făcea serviciul de medic la Puiești, jud. Tutova, descria astfel mizeria țărănimii romîne: « . . .Starea de decadență economică a acestei populațiuni, care s-a început o dată cu introducerea instituțiilor europene în țara noastră, e precară, e îngrozitoare, cel puțin în părțile pe care le vizitez eu. . . Nici un proletar în Europa — continua el — nu-și are munca vîndută cu cinci ani înainte. La noi, enorma majoritate, 90%

---

[1] *Doc. răzb. ind.*, I (I), p. 197—198.
[2] Vezi K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 2, Ed. politică, București, 1958, p. 502.

din împroprietăriți, și-au vîndut pe 4—5 ani înainte toată munca cît o pot face în timpul priincios al agriculturii... » [1].

Războiul de independență, purtat cu atîta eroism de ostașii țărani cu concentrările sale lungi a zeci de mii de tineri țărani, cu rechiziționarea a 264 394 de care țărănești, a contribuit la sărăcirea și mai mare a țărănimii. N. Zubcu-Codreanu însemna în articolul său *Romînia*, publicat în revista rusă *Obșcina* din martie-aprilie 1878, care apărea în Elveția, și în revista *Le Travailleur*, că atunci cînd autoritățile au aruncat toată greutatea rechizițiilor de război asupra țăranilor, cruțînd pe moșieri și pe arendași care se îmbogățeau pe seama războiului, « un val de nemulțumire a străbătut rîndurile muncitorilor » [2] de la un capăt la altul al țării. « Nemulțumirea aceasta lua uneori forme amenințătoare, care îi neliniștea pe guvernanții noștri și pe executorii legii și numai împrejurarea aceasta putea să apere clasa muncitoare de ruina totală » [3].

Deși împrăștiată în miile de sate ale țării, analfabetă în proporție de 90%, dominată de misticismul propagat cu stăruință de clasele exploatatoare, înșelată de chiaburi și terorizată de aparatul de stat burghezo-moșieresc, țărănimea s-a împotrivit din răsputeri, dar izolat și spontan, răpirii loturilor proprii de către moșieri cu ocazia delimitării și stoarcerii forței de muncă pe calea învoielilor, de multe ori falsificate. Ura ei împotriva moșierimii, care o împiedicase de a-și însuși tot pămîntul la care simțea că avea dreptul pentru că îl făcea să rodească, întețită de asupririle provocate de utilizarea resturilor de relații feudale și de efectele dezvoltării capitalismului, a pregătit terenul pentru izbucnirea marilor răscoale din 1888 și 1907.

★

Dezvoltarea capitalismului în anii 1864—1878 a ascuțit lupta de clasă în Romînia. Țărănimea a intensificat lupta ei contra moșierimii, mișcarea muncitorească s-a dezvoltat, ajungînd la greve, ciocniri revoluționare și formarea asociațiilor de întrajutorare, primele nuclee organizatorice ale muncitorimii române. Paralel cu mișcarea muncitorească a apărut mișcarea socialistă, care, datorită slabei dezvoltări a proletariatului, avea un caracter utopic, mic-burghez, se întemeia pe țărănime și era susținută de intelectuali. Cu toate că era departe de o înțelegere științifică a dezvoltării societății, ea constituia însă atunci elementul cel mai înaintat al gîndirii sociale din țara noastră și forma germenul transformărilor revoluționare viitoare.

---

[1] *Doc. răzb. ind.*, I (I), p. 519—520.
[2] Citește: țăranilor.
[3] *Doc. răzb. ind.*, I (I), p. 567.

BIBLIOGRAFIE

I. *Lucrări teoretice*

K. Marx, *Capitalul, Critica economiei politice*, ed. a IV-a, vol. I, Ed. politică, Bucureşti, 1960.

— *Războiul civil din Franţa*, în K. Marx—F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. I, ed. a II-a, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1955.

K. Marx şi F. Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 4, Ed. politică, Bucureşti, 1958.

F. Engels, *Situaţia clasei muncitoare din Anglia*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 2, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1958.

— *Dezvoltarea socialismului de la utopie la ştiinţă*, în K. Marx-F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, ed. a II-a, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1955.

V. I. Lenin, *Ce sînt «prietenii poporului» şi cum luptă ei împotriva social-democraţilor?* în *Opere complete*, vol. I, Ed. politică, Bucureşti, 1960.

— *O orientare retrogradă în social-democraţia rusă*, în *Opere complete*, vol. 4, Ed. politică, Bucureşti, 1961.

Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1956.

II. *Izvoare*

Arhive şi publicaţii de documente:

Arhiva Istorică Centrală a Statului, Bucureşti, Fondul Ministerului de Interne, Div. Rur. Com., 1864—1876.

★

Acte şi legiuri privitoare la chestia ţărănească. Adunate de D.C. Sturdza Şcheeanu, seria I, vol. II, Bucureşti, 1907.

Acte şi legiuri privitoare la chestia ţărănească. Adunate de Radu Rosetti, seria a II-a, vol. II, partea I, Bucureşti, 1907.

Documente din mişcarea muncitorească, 1872—1916, ed. a II-a. Culese şi adnotate de Mihail Roller, Ed. C.G.M., Bucureşti, 1947.

Documente privind istoria Romîniei. Războiul pentru independenţă, vol. I—IX, Ed. Acad. R.P.R., (Bucureşti), 1952—1955.

Hamangiu, C., *Codul general al Romîniei*, vol. I, *(Codurile)*, Bucureşti, 1903.

Memorii şi lucrări contemporane:

Arbure, Zamfir, C., *În exil. Din amintirile mele*, Craiova, 1896.

Audebrand, Philibert, *Histoire intime de la Révolution du 18 Mars. Comité Central et Commune*, Paris, 1871.

O pagină din socialismul romîn. Viaţa şi activitatea lui Nicolae Zubcu-Codreanu (Bucureşti, 1879).

Obédénare, M. G., *La Roumanie économique d'après les données les plus récentes*, Paris, 1876.

Rouquette, Jules, *Histoire de la commune révolutionnaire*, Paris, 1873.

Sabin, Dr. Gh., *Amintiri din războiul independenţei*, Bucureşti, 1912.

Periodice:

Democraţia, Ploieşti, 1869—1871.
Lucrătorul romîn, Bucureşti, 1872.
Revista ştiinţifică, ziar pentru vulgarizarea ştiinţelor naturale şi fizice, Bucureşti, 1873.
Romînul, Bucureşti, 1866—1878.
Socialistul, ziar bihebdomadar, Bucureşti, 1877.
Telegraful, Bucureşti, 1871—1876.

III. *Lucrări generale*

Constantinescu, N. N., *Din istoricul formării şi dezvoltării clasei muncitoare din Romînia. Pînă la primul război mondial.* (Sub redacţia lui . . .), Ed. politică, Bucureşti, 1959.

GOMOIU, VICTOR, *Istoricul Societății studenților în medicină. 1875—1905*, București, 1906.
Lecții în ajutorul celor ce studiază istoria P.M.R., Ed. politică, București, 1960.
ROSETTI, RADU, *Pentru ce s-au răsculat țăranii*, București, 1908.

IV. *Lucrări speciale*

BRUHAT, JEAN, JEAN DAUTRY și EMILE TERSEN, *Comuna din 1871* (Ediție îngrijită de . . .), Ed. politică, București, 1962.
CONSTANTINESCU-IAȘI, P., *Comuna din Paris și ecoul ei în presa contemporană din Romînia (1871—1880)*, în *Studii*, IV (1951), nr. 1.
— *Influența democraților revoluționari ruși din secolul XIX asupra curentelor ideologice din țara noastră între 1850 și 1880*, în *Studii*, III (1950), nr. 3.
CRISTEA, GH., *Date privind ecoul și aniversarea Comunei din Paris în Romînia (1871—1944)*, în *Studii*, XIV (1961), nr. 3.
DUPUY, AIMÉ, 1870—1871. *La Guerre, la commune et la presse*, Paris (1959).
IONESCU [DE LA BRAD], ION, *Agricultura romînă din județul Dorohoi*, București, 1866.
— *Agricultura romînă din județul Mehedinți*, București, 1868.
— *Agricultura romînă din județul Putna*, București, 1869.
MACIU, VASILE, *Cine a fost Roșcovschi* în *Studii*, IX (1956), nr. 6.
— *Cu privire la situația și lupta țărănimii din Romînia în ajunul războiului de independență*, în *Studii*, VIII (1955), nr. 3.
MANOLIU, V., *Cu privire la activitatea revoluționară în Rusia a medicului romîn Nicolae Roșcovschi*, în volumul *Din istoria medicinei romînești și universale*, București, Ed. Acad. R.P.R., 1962.
MIHORDEA, V., *Frămîntări țărănești după aplicarea reformei agrare. Revoltele de la Mizil, Corbii și Vînătorii Mari în 1866 și 1867*, în *Studii*, XI (1958), nr. 1.
— *Răscoala grănicerilor de la 1866*, Ed. Acad. R.P.R. (București), 1958.
MOCIOIU, N. I., *O grevă în portul Brăila în anul 1863*, în *Revista arhivelor*, București, seria nouă, III (1960), nr. 1.
MUNTEANU, N., *Gazeta «Analele tipografice» (1869—1872)*, în *Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.*, I (1955), nr. 3.
PORȚEANU, A., IORDACHE, A. și CÎNCEA, P., *Ecoul Comunei din Paris în publicațiile muncitorești și socialiste din Romînia la sfîrșitul secolului trecut (1871—1900)*, în *Revista arhivelor*, seria nouă, IV (1961), nr. 2.
ROZENZWEIG, D., *Unele date în legătură cu Comuna din Paris*, în *Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.*, II (1956), nr. 2.
ZALÎȘKIN, M. M., *Noi materiale de arhivă privind relațiile revoluționare romîno-ruse în 1875—1878*, în *An. rom.-sov., Istorie*, seria a III-a, XIII (1959), nr. 1.
— *Волнения среди рабочих на строительстве железной дороги Плоешти—Предеал в Румынии осенью 1876 г.*, în *Вестник Московского Университета*, seria a IX-a, 1960, nr. 1.

CAPITOLUL XII

INSTAURAREA ŞI ORGANIZAREA REGIMULUI BURGHEZO-MOŞIERESC (1866)

Aplicarea reformei agrare din 1864 prin menţinerea unor însemnate rămăşiţe feudale, dintre care principala a fost marea proprietate funciară, a contribuit la desăvîrşirea procesului de înţelegere dintre burghezie şi moşierime, început încă din 1848. Evoluţia capitalismului în agricultură pe calea greoaie, prusacă, însoţită de o lentă dezvoltare a industriei, a constituit baza menţinerii regimului burghezo-moşieresc, instaurat şi organizat o dată cu înlăturarea lui Cuza. Înfrîngerea revoluţiei din 1848 a împiedicat sfărîmarea gospodăriei boiereşti şi a permis transformarea ei, după cum arată Lenin cînd caracterizează calea prusacă a dezvoltării capitalismului în agricultură, « cu încetul într-o gospodărie pur capitalistă, « iuncherească », şi atunci baza trecerii definitive de la munca în dijmă la capitalism o constituie transformarea interioară a gospodăriei moşiereşti iobăgiste. În acest caz, întregul sistem agrar al statului devine capitalist, păstrînd mult timp trăsăturile iobăgiste » [1].

Puterea economică păstrată de moşierime a menţinut şi puterea politică a acestei clase şi a dus, în condiţiile unei slabe dezvoltări a burgheziei industriale, la concretizarea înţelegerii dintre cele două clase posedante, înţelegere îndreptată împotriva maselor exploatate. « În perioada dezvoltării capitaliste a Romîniei — arată tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej — , burghezia a căzut la înţelegere cu moşierimea pentru a înăbuşi lupta poporului. La baza acestei înţelegeri stătea menţinerea marii proprietăţi moşiereşti asupra pămîntului, ceea ce a determinat păstrarea unor puternice rămăşiţe feudale în economia noastră şi înapoierea economică şi socială a ţării. Acest caracter specific al evoluţiei Romîniei a adus suferinţe înzecite clasei muncitoare şi ţărănimii muncitoare » [2]. Deşi între burghezie şi moşierime au continuat să existe contradicţii, care reflectau interesele specifice ale fiecăreia dintre cele două clase posedante nici una dintre acestea nu urmărea înlăturarea regimului burghezo-moşieresc. Acest regim s-a întemeiat pe

[1] V. I. Lenin, *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, în *Opere complete*, vol. 3, Ed. politică, Bucureşti, 1961, p. 14—15. Evident, Lenin se referă aici la « trăsăturile iobăgiste » ale statului ţarist.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *30 de ani de luptă a partidului*, în *Articole şi cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1956, p. 362.

coaliția burgheziei și moșierimii, care, după înlăturarea lui Cuza, s-a consolidat și s-a lărgit. La baza acestei alianțe a stat împletirea intereselor economice și sociale comune, și în primul rînd menținerea marii proprietăți funciare în noul cadru stabilit de reforma agrară din 1864. Teama de mișcarea revoluționară a maselor, înăbușirea luptei poporului au reprezentat trăsătura de unire dintre cele două clase și baza activității politice a partidelor liberal și conservator, expresii ale regimului burghezo-moșieresc și unelte de dominație pentru dictatura celor două clase. Adevărata delimitare a dispoziției forțelor de clasă din țara noastră a avut loc în timpul regimului burghezo-moșieresc nu între cele două clase posedante, ci între masele populare, în primul rînd muncitorii și țăranii, de o parte, și coaliția burghezo-moșierească, de altă parte. Interesele obiective ale maselor populare s-au lovit de interesele coaliției burghezo-moșierești, cu toate nuanțele din sînul acesteia, chiar și cu acelea care se situau încă, pentru un timp, pe poziții progresiste. Contradicțiile din sînul coaliției celor două clase posedante nu vor reflecta în timpul regimului burghezo-moșieresc decît o luptă pentru conducere, o luptă pentru predominarea uneia sau alteia dintre cele două clase înăuntrul coaliției, dar nu contradicții care să ducă la sfărîmarea regimului burghezo-moșieresc, apărat de toate guvernele. « Pentru burghezie — arată Lenin — este avantajos ca revoluția burgheză să nu mătură cu prea multă hotărîre toate rămășițele trecutului, ci să mai lase unele dintre ele, cu alte cuvinte ca această revoluție să nu fie pe deplin consecventă, să nu meargă pînă la capăt, să nu fie hotărîtă și necruțătoare. . . » [1].

Aplicarea reformei agrare, chiar așa limitată cum a fost, a nemulțumit pe marii arendași, precum și pe cea mai mare parte din moșierii care-l sprijiniseră pe Alexandru Ioan Cuza, împingîndu-i treptat pe pozițiile monstruoasei coaliții, care se confunda tot mai mult cu coaliția burghezo-moșierească în întregimea ei. În iarna 1865—1866, succesiunea la domnie era deschisă. Înlăturarea lui M. Kogălniceanu și îndepărtarea liberalilor democrați care sprijiniseră pe Alexandru Ioan Cuza prin încredințarea puterii unui guvern conservator moderat strîmtase baza politică a domnitorului. În afara coaliției monstruoase, opoziția legală, neînsemnată cu un an înainte, ajunsese să grupeze majoritatea deputaților din Adunare și o însemnată parte a membrilor Senatului. La rîndul ei, monstruoasa coaliție nu mai era acum numai o grupare opozițională ilegală compusă din cîteva zeci de conspiratori, ci cuprindea majoritatea conservatorilor, a liberalilor moderați și pe liberalii radicali.

Slăbirea bazei politice a domnitorului Cuza — datorită încredințării puterii guvernului liberal moderat N. Crețulescu, abuzurilor administrative și dezorganizării financiare ce se remarcă îndeosebi în a doua jumătate a anului

[1] V. I. Lenin, *Două tactici ale social-democrației în revoluția democratică*, în *Opere, complete*, vol. 11, Ed. politică, București, 1962, p. 36.

1865 — , slaba preocupare pe care o arăta domnitorul pentru a se menține la putere, ca și ostilitatea pe care i-o arătau marile puteri, iritate de politica sa de afirmare a poziției autonome a țării și de limitare a imixtiunii reprezentanților consulari, au înlesnit reușita acțiunii de răsturnare inițiată de monstruoasa coaliție. Această acțiune reflecta înseși interesele celor două clase care se înțeleseseră să înlocuiască pe Cuza printr-un domnitor străin, mai util intereselor lor de clasă.

Lipsa de vigilență a domnitorului și alegerea unor colaboratori chiar din rîndurile monstruoasei coaliții, cum au fost tinerii fii de mari moșieri T. Văcărescu sau P. P. Carp, ultimul numit « auditor » la Consiliul de stat, a înlesnit acțiunea conspirativă a acesteia. O altă greșeală a lui Cuza a fost aceea de a lăsa în posturile de comandă ale unităților din Capitală pe unii ofițeri înțeleși cu monstruoasa coaliție. De fapt, aceștia au asigurat reușita conspirației. Pe de altă parte, unii dintre oamenii săi de încredere, cum a fost Librecht, s-au dovedit a fi elemente corupte.

Lipsa de sprijin din partea Corpurilor legiuitoare pe care Cuza le crease, susținerea din ce în ce mai slabă a domnitorului de către guvern, înclinația spre trădare în orice clipă a unora din partizanii lui, marile dificultăți financiare provocate de obstrucțiile din ultimul timp ale Adunării — care în decembrie 1865 a refuzat să autorizeze guvernul să contracteze un nou împrumut de 40 000 000 de lei (votat însă în februarie 1866), neaprobînd decît suma de 6 000 000, cu greu obținută de la băncile locale aflate în mîinile unor capitaliști manevrați de monstruoasa coaliție, fapt care a avut drept urmare neputința de a se mai plăti salariile funcționarilor publici, precum și soldele ofițerilor și hrana trupei —, înșelarea lui Cuza de către « ariviștii » din jur constituiți în « camarilă », tot acest complex de împrejurări a încurajat monstruoasa coaliție să-și pună în aplicare planul de răsturnare a domnitorului.

În februarie 1866, complotiștii își desăvîrșiseră pregătirile. Cu cîteva săptămîni mai înainte, maiorul Lecca, comandantul batalionului de vînători însărcinat cu garda palatului, intrase în conspirație. Cu oarecare întîrziere i s-a alăturat și colonelul Haralambie, comandantul regimentului de artilerie, care se bucura de oarecare popularitate în armată. Misiunea de a-l atrage și pe colonelul Haralambie, considerat drept cel mai potrivit și mai necesar pentru a deveni « șeful militar » al conspirației, a fost încredințată de către maiorul Lecca căpitanului Al. Candiano-Popescu, comandant al unei baterii din regimentul colonelului Haralambie. De reținut că toți trei erau « favoriți » ai lui Cuza și considerați deci de el ca devotați. În timpul discuțiilor dintre căpitanul Candiano-Popescu și colonelul Haralambie, acesta a ezitat la început, motivînd : « Să schimbe civilii starea aceasta de lucru ce văd și eu că este nesuferită, dar nu noi militarii, care am jurat credință domnitorului » [1]. Argumentul adus de Candiano-Popescu este edificator pentru a constata că monstruoasa coaliție și-a dat perfect de bine seama că nu avea sprijinul maselor bucureștene și al maselor în genere în acțiunea ei de

[1] General Al. Candiano-Popescu, *Amintiri din viața-mi*, vol. I, București, 1944, p. 93.

răsturnare a domnitorului şi că deci în acest scop trebuia să aleagă calea odioasă a unei conspiraţii. Probabil că ajunsese la această concluzie în urma eşecului de la 3/15 august 1865. « La noi, oamenii politici sînt fără putere », a răspuns căpitanul colonelului, pentru a-l determina la acţiune. Colonelul Haralambie s-a hotărît să accepte rolul ce i se încredinţa după ce căpitanul Candiano-Popescu l-a informat că iniţiativa conspiraţiei era luată de Ion Ghica şi de C. A. Rosetti, că aceştia atrăseseră pe maiorul Lecca şi pe alţi ofiţeri şi că « lucrarea în armată este înaintată », lipsind numai « şeful militar » [1]. Îndeosebi prezenţa lui Rosetti în această conspiraţie l-a determinat pe colonelul Haralambie să accepte rolul ce i se propunea, deoarece avea mare încredere în « dibăcia » acestuia. A urmat o întrevedere între maiorul Lecca şi colonelul Haralambie la acesta acasă, cu care prilej a fost informat că dintre ofiţeri va fi « părtaş » şi colonelul Mitică Creţulescu — fratele primului ministru ! — şi a fost pus în curent cu numele fruntaşilor civili amestecaţi în conspiraţie. C. A. Rosetti l-a asigurat că poporul va sprijini răsturnarea lui Cuza. Colonelul Haralambie se va convinge însă că această acţiune nu fusese decît o stratagemă din partea lui C. A. Rosetti pentru a-i risipi orice îndoială asupra reuşitei. Alexandru Beldiman, prefectul poliţiei Capitalei, l-a auzit în dimineaţa zilei de 11/23 februarie 1866 pe colonelul Haralambie apostrofînd pe C. A. Rosetti : « Unde e poporul care promiseseşi că va veni să ia parte la răsturnarea lui Cuza Vodă ? » [2]. Într-adevăr, dacă poporul n-a sărit să-l apere pe domnitor, el a fost, totodată, departe de a sprijini pe conspiratori. Totul a fost o luptă pentru conducere în sînul claselor posedante.

Rolul principal în conspiraţie a fost atribuit de unii contemporani lui Ion Ghica, care era socotit sufletul coaliţiei, de către alţii lui C. A. Rosetti, căruia lumea îi spunea de aceea « tartorul ». Nu aceasta interesează însă, căci, desigur, şi unul şi altul au avut un rol la fel de important, dar tot atît de nefast. Ceea ce trebuie observat îndeosebi este faptul că amîndoi conducătorii conspiraţiei făceau parte din rîndurile liberalilor : unul ca moderat, celălalt ca radical. În acelaşi timp, tot un fruntaş liberal, I. C. Brătianu, acţiona în acelaşi scop în străinătate, fiind în strînsă legătură cu cei doi. Aceştia au acţionat în momentul cînd I. C. Brătianu i-a anunţat de la Paris că pot trece la fapte.

Pentru reuşită ei au ales calea conspiraţiei, cu concursul cîtorva conjuraţi sprijiniţi pe un grup de ofiţeri din armată, căci nu se puteau bizui pe concursul maselor, ci mai degrabă se puteau teme de o ripostă a acestora. Data conspiraţiei a fost hotărîtă de un comitet care se întrunea în Pasajul Romîn, deci la doi paşi de palat. Conspiraţia a izbutit şi din cauză că nu s-a luat nici o măsură de siguranţă, deşi la 5/17 februarie, cînd se zvonise că « revoluţia » avea să izbucnească, s-a lipit în plin palat un « bilet de închiriat »

[1] General Al. Candiano-Popescu, *op. cit.*, p. 96.

[2] Alex. V. Beldiman, *11 februarie 1866. O pagină de istorie*, în ziarul *Adevărul*, Bucureşti, III (1891), nr. 739 din 11 februarie, p. 1 ; Al. Candiano-Popescu, *op. cit.*, p. 111.

și alte bilete au fost lipite pe zidurile clădirii. În urma unor sesizări despre cele ce erau gata să se petreacă în noaptea de 10/22 spre 11/23 februarie, dintre care și una din partea lui Cezar Bolliac, domnitorul a chemat la sine pe prefectul Beldiman și pe colonelul Zefcari, comandantul garnizoanei, spre a le atrage atenția să ia măsuri de prevedere. Aceștia îl liniștiră însă, asigurîndu-l că au informații că conjurații părăsiseră cu totul planul lor și că zvonul li se părea straniu.

Într-adevăr, a existat aparența că nu putea fi vorba de o conspirație în noaptea aceea. Pentru a înșela vigilența poliției, C. A. Rosetti a simulat un bal mare la el acasă, în str. Academiei. Au fost aprinse lumînări și lămpi în toate camerele și au fost ridicate perdelele de la ferestre ca să se vadă tot ce se petrecea înăuntru. În realitate, cei ce soseau la bal erau conspiratorii, care veneau la C. A. Rosetti pentru a fi gata de acțiune la ora fixată, adică după ce palatul va fi înconjurat de armată. Indus astfel în eroare, prefectul poliției, Al. Beldiman, a raportat domnitorului că din partea lui C. A. Rosetti nu exista nici o primejdie.

În seara aceea, Cuza l-a chemat pe maiorul Lecca și i-a dat ordin să întărească garda palatului. Acesta l-a asigurat că luase deja toate măsurile, întărind posturile de pază și concentrînd tot batalionul în jurul palatului. Nu putea bănui domnitorul că această măsură era luată tocmai spre a se asigura reușita conspirației. Sub pretextul unui marș de noapte, a dat ordin și colonelul Haralambie bateriilor de artilerie de sub comanda sa să iasă din cazarmă. După aceea li s-a indicat direcția spre palat, care a fost înconjurat cu tunuri. « Exercițiul » izbutise. Conjurații au pătruns în palat la ora 4 dimineața și l-au forțat pe domnitor să abdice. Un căpitan i-a pus revolverul la tîmplă, iar altul i-a oferit spatele drept masă spre a subscrie actul de abdicare. Domnitorului i s-a spus că poporul s-a răsculat și că atît țara, cît și armata îi cereau abdicarea, cînd în realitate aceasta îi era impusă de un pumn de conspiratori. Actul pregătit de către conspiratori începea cu formula că domnitorul consimțea la abdicare conform dorinței națiunii întregi, ceea ce era o mistificare menită să acopere în fața istoriei nesprijinirea de către mase a acțiunii de răsturnare. Altă mistificare era aceea că domnitorul lăsa conducerea în mîna unei locotenențe domnești și a unui minister « ales de popor ». Locotenența domnească a fost alcătuită din trei dintre conspiratori, și anume : N. Golescu, ca reprezentant al Munteniei și al liberalilor, Lascăr Catargiu, ca reprezentant al Moldovei și al conservatorilor, avînd interimar pînă la venirea sa în București pe D. A. Sturdza, și colonelul N. Haralambie, reprezentant al armatei [1]. Pretinsul guvern « ales de popor » a fost numit de Locotenența Domnească, care, în același număr al *Monitorului*, da în vileag realitatea, declarînd că « ordonă și numește acest minister ». Guvernul avea următoarea componență : I. Ghica, prim-ministru și ministru al Afacerilor Externe ; C. A. Rosetti, ministru al Cultelor și al Instrucțiunii publice, după ce pînă la ora 8 dimineața fusese numit în acest post I. Bălăceanu, ceea ce arată o dată

[1] Paul Henry, *L'abdication du Prince Couza et l'avènement de la dynastie de Hohenzollern au trône de Roumanie. Documents diplomatiques*, Paris, 1930, p. 173.

mai mult cît era acest guvern « ales de popor »; D. A. Sturdza, ministru al Lucrărilor publice; Dimitrie Ghica, ministru de Interne; maiorul Lecca, ministru de Război; I. Cantacuzino, ministru al Justiției, și P. Mavrogheni, ministru al Finanțelor. Guvernul reprezenta fidel, prin componența sa, coaliția de clasă a burgheziei și moșierimii, însă totodată se remarca că avea o preponderență munteană. Cei doi ofițeri superiori care avuseseră un rol important la asigurarea reușitei loviturii au fost răsplătiți numaidecît, colonelul Haralambie fiind introdus în Locotenența Domnească, iar maiorul Lecca în guvern.

Domnitorul Cuza a fost ridicat din palat chiar în noaptea aceea și transportat într-o trăsură închisă. În primele cîteva ore a fost închis în casa lui Costache Ciocîrlan, un devotat al lui C. A. Rosetti, loc de deținere neștiut de nimeni și ținut sub pază de cîțiva soldați comandați de un ofițer. Apoi a fost strămutat la palatul Cotroceni, fiind declarat de către Locotenența Domnească « prizonier de stat ». Aici s-a orînduit o gardă puternică, pusă sub comanda căpitanului Candiano-Popescu. La Cotroceni a fost vizitat de Tillos, consulul Franței, după ce acesta a obținut cu greu o astfel de autorizație din partea lui I. Ghica. Fostul domnitor s-a arătat resemnat, asigurîndu-l pe Tillos că nu cedase constrîngerii, ci dorinței pe care o avea de mai multă vreme de a pune capăt unui rol care devenise dificil. Tot ce cerea era să i se dea libertatea de a se întoarce în viața privată [1]. Cum era și de așteptat, nu i s-a admis această dorință, căci prezența sa în țară constituia o primejdie pentru monstruoasa coaliție și pentru succesorul dorit de aceasta. Peste trei zile, tot noaptea, Cuza fu pornit către granița de la Predeal și exilat. Martori la plecare au fost membrii Locotenenței Domnești și toți miniștrii. Candiano-Popescu, care se afla și el prezent în acest moment penibil, relatează că, după ce fostul domnitor și-a luat ziua bună « cu multă demnitate » de la toți cei de față, a făcut urarea: « Să meargă țării mai bine fără mine decît cu mine » și, descoperindu-se, a strigat cu glasul puternic: « Să trăiască Romînia! ». O campanie de defăimare a domnitorului a început din nou numaidecît după detronare. Scopul acesteia era să spulbere popularitatea pe care Cuza o lăsa în urma sa. C. A. Rosetti a scris un articol de fond în ziarul *Romînul*, reapărut chiar a doua zi. Dintre acuzările aduse fostului domnitor este de reținut aceea că el, « tiranul », căzuse în « delirul viției », « atacînd pe rînd libertatea individuală, onoarea, *proprietatea de tot felul, averea fiecăruia în parte*, precum și cea comună » [2]. În același articol se mistifica realitatea, susținîndu-se că răsturnarea lui Cuza a fost efectul indignării poporului. Această aserțiune se adăuga la mistificările puse în circulație prin actul de abdicare pe care domnitorul a fost forțat să-l semneze și prin mesajul Locotenenței Domnești pentru convocarea celor două corpuri legiuitoare în aceeași zi, pentru alegerea noului domnitor. Falsa aserțiune despre « voința națiunii », care ar fi stat la

[1] Paul Henry, *op. cit.*, p. 175.

[2] N. Iorga, *Cuza Vodă și dușmanii săi a doua zi după detronare*. Vălenii de Munte, 1909, p. 14 (sublinierea noastră).

baza conspirației de la 11/23 februarie 1866, a fost repetată deseori și multă vreme după aceea. Într-un articol publicat în 1883 în ziarul *Românul*, I. C. Brătianu persevera în a susține că domnitorul Cuza a fost răsturnat « de către poporul romîn » [1].

Și D. A. Sturdza, cel care la 11/23 februarie 1866 s-a îngrijit îndeosebi să pună mîna pe arhiva lui Cuza Vodă pentru a o ascunde în vederea falsificării în voie a adevărului istoric asupra domniei celui răsturnat, a susținut în 1892 că detronarea s-a făcut « cu aprobarea țării întregi » [2]. Infirma însă singur această asertiune, adăugînd că detronarea s-a făcut « prin militari », deoarece, pretexta el, « toți bărbații care au participat la răsturnarea lui Cuza Vodă, au găsit că nu trebuia să supunem țara la o așa de grea încercare ca aceea a unei revoluțiuni de stradă » [3]. Monstruoasa coaliție însă a evitat să facă apel la țară, temîndu-se că poporul n-o va sprijini într-o astfel de întreprindere, ba chiar că s-ar putea ridica pentru sprijinirea domnitorului. « Poporul romîn a fost străin și chiar surprins cînd a aflat în zori de ziuă această răsturnare nocturnă », va arăta unul dintre sprijinitorii domnitorului [4]. Pus în fața faptului împlinit, poporul n-a întreprins însă nici o acțiune pentru sprijinirea lui Alexandru Ioan Cuza, deoarece acesta nu căutase să aibă sprijinul său direct. Pasivitatea maselor orășenești se datora și faptului că ele considerau totuși pe Cuza ca pe unul dintre membrii claselor posedante. Cît despre țărani, nemulțumiți de felul cum se făcuse reforma agrară, ei au manifestat numai teama că regimul burghezo-moșieresc ce se instaura le va lua pămînturile date în timpul domniei lui Cuza, pe care au arătat că-l preferau prințului străin cu prilejul plebiscitului din aprilie 1866 și al răscoalei grănicerilor, dar, neorganizați și lipsiți de conducere, nu au putut transforma frămîntarea lor într-o mare mișcare revoluționară.

Cu toate că actul de la 11/23 februarie 1866 a fost conceput ca o conspirație pusă la cale de o mînă de conjurați, el a fost totuși prezentat de aceștia, precum și de prozeliții lor și de unii istorici puși în slujba regimului instaurat atunci, ca o « revoluție », ca o « revoluție națională » sau ca o « pacinică revoluție ». Referindu-se la detronarea lui Cuza Vodă, pînă și Titu Maiorescu reproșa că « a fost un fapt greu de justificat » [5]. Titu Maiorescu mai dă amănuntul că în ianuarie 1866 Cuza răspunsese nepăsător că nu mai exista motiv de conspirare, fiindcă el avea să abdice peste două luni. El dăduse acest răspuns cumnaților săi Dimitrie și Teodor Rosetti, care veniseră să-i arate temerile lor în legătură cu conspirația ce se pregătea.

Contemporanul G. Mîrzescu, membru al Partidului Liberal, a respins asertiunea că « februariștii », cum și-au zis foștii participanți la conspirația

---

[1] Ion C. Brătianu, *Acte și cuvîntări*, publicate de G. Marinescu și C. Grecescu, vol. VIII, București, 1941, p. 180.
[2] D. A. Sturdza, *Istoria și conservatorii. Discurs. . .*, București, 1892, p. 18.
[3] *Ibidem.*
[4] G. Mîrzescu, *Martirii de la 48 și Salvatorii de la 66*, București, 1878, p. 11.
[5] Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a Romîniei*, București, 1925, p. 5.

de la 11/23 februarie 1866, ar fi devenit «salvatorii țării» și ar fi îmbunătățit cu ceva situația acesteia. În 1878, G. Mîrzescu constata că « salvatorii de la 11 februarie 1866, venind sub vodă Carol la guvern, au comis cu ipocrizie tocmai faptele imputate miniștrilor lui vodă Cuza, surpînd din temelie regimul constituțional » [1].

Începutul în acest sens s-a făcut chiar în ziua de 11/23 februarie 1866. Deocamdată, cele două corpuri legiuitoare moștenite de la Cuza au fost menținute pentru a fi folosite în scopuri imediate. Ele au fost convocate de către Locotenența Domnească într-o ședință comună extraordinară, unde li s-a citit mesajul guvernului provizoriu, conceput de C. A. Rosetti. Prin acest mesaj, primit cu aplauze de senatorii și deputații aleși în timpul fostului domn, se anunța abdicarea lui Cuza și erau date îndemnuri pentru sancționarea așa-zisei « voințe a națiunii », care ar fi impus această abdicare. După ce membrii Locotenenței au părăsit sala, primul ministru, Ion Ghica, a făcut apel la « patriotismul » membrilor celor două adunări pentru a alege ca domnitor pe Filip de Flandra, al doilea fiu al regelui Leopold I al Belgiei, recomandat, se pare, de I. C. Brătianu din străinătate, unde se afla. Cel propus a fost aclamat fără nici o împotrivire ca domn al Romîniei sub numele de Filip I. S-a depus jurămîntul de credință față de el și a fost numită o delegație care să meargă în Belgia pentru a-i oferi formal coroana Romîniei.

În fața vechii Adunări au fost depuse o serie de proiecte de legi. Dar proiectul de lege care interesa cel mai mult pe moșieri a fost proiectul de lege de tocmeli pentru lucrări agricole, care fusese depus încă din vremea lui Cuza. Dezbătută și votată în martie 1866, această lege admitea execuția personală a țăranilor care nu-și îndeplineau tocmelile. La propunerea lui C. A. Rosetti a fost votat și un proiect de lege pentru crearea unei gărzi civice. Se căuta astfel să se organizeze o forță civilă, utilă în eventualitatea cînd armata n-ar mai sprijini guvernul.

După ce guvernul a utilizat Adunarea, a hotărît dizolvarea ei. Motivul invocat a fost acela că vechea Adunare « a început a pune piedici în calea națiunii » și că arăta tendințe care « ar putea periclita faptul din 11 februarie și însăși existența noastră națională » [2]. I s-a atribuit Adunării intenția de a se transforma în « Convențiune națională », deși ea se arătase destul de ascultătoare. În realitate, guvernul era interesat să înlocuiască vechea Adunare « de mojici » a lui Cuza printr-o Adunare mai corespunzătoare intereselor burghezo-moșierești. Și astfel Adunarea fu dizolvată la 18/30 martie 1866, deputații fiind dezamăgiți, căci guvernul făgăduise că-i va menține. Cele două motive mai puternice, nemărturisite de guvern, și care au determinat această dizolvare au fost: 1) grija că proiectul pentru o nouă constituție nu va putea fi votat și 2) interesele unor

[1] G. Mîrzescu, *op. cit.*, p. 11.

[2] C. D. Aricescu, *Dizolvarea Camerei elective sau dare de seamă către alegători*, București, 1866, p. 3.

pretendenți la tron din rîndurile conservatorilor, care se îndoiau că ar putea să obțină voturile unei Adunări alesă sub Cuza. A fost închis totodată și Senatul, sau Corpul ponderator. Întrucît masele țărănești se agitau, temîndu-se că li s-ar lua pămînturile date în timpul lui Cuza, guvernul Locotenenței Domnești a dat o proclamație prin care țăranii erau asigurați, spunîndu-li-se că pămînturile pentru care au făcut în trecut clacă și boieresc și care li s-au lăsat în 1864 în deplină stăpînire erau « fără cea mai mică deosebire o proprietate tot atît de consîntită, ca orice altă proprietate... ». Proclamația continua: «Nimeni sub nici un cuvînt, fie guvern, fie obștească adunare, nu poate atinge stăpînirea d-voastră asupra acelor pămînturi, precum nu poate atinge nici un fel de proprietate, ori de ce fire ar fi... Fostul domn Cuza, precum și fostele adunări obștești n-au făcut și nu puteau face altceva decît a constata un *drept cîștigat*... ce foștii clăcași dobîndiseră asupra pămînturilor ce le aveau în posesiune și pentru care făceau clacă ». Pentru a micșora meritele fostului domnitor la înfăptuirea reformei, proclamația adăuga că, dacă sătenii « nu ar fi avut nici un drept asupra acestor pămînturi, fostul domn Cuza n-ar fi putut lua de la unii și da la alții, căci aceasta ar fi fost o tîlhărie pe care Europa întreagă nu ar fi putut-o suferi »[1]. Era o tîrzie, dar silită recunoaștere din partea monstruoasei coaliții asupra îndreptățirii reformei agrare de la 1864. Prin această proclamație, răsturnătorii lui Cuza voiau însă să preîntîmpine o răscoală în masă a țăranilor, căreia cu greu i-ar fi putut face față.

Guvernul era îngrijorat că fierberea care începuse printre țărani în urma zvonului că li se vor lua pămînturile se va întinde. Și situația pe plan extern devenise destul de dificilă și penibilă, deoarece noul ales, Filip I, a refuzat să primească coroana, deși aceasta i se oferise cu atîta ușurință. În urma unei căutări, în care rolul principal l-a avut Ion C. Brătianu, s-a găsit un amator în persoana principelui Carol de Hohenzollern-Sigmaringen. Acesta era rudă a regelui Prusiei și protejat al lui Bismarck, care căuta astfel de pe atunci să-și plaseze un pion pe tronul Romîniei, în vederea pătrunderii capitalului german în Romînia și a subordonării ei politice.

Prin prelungirea vacanței tronului, Unirea celor două țări s-a aflat la un pas de năruire. Conferința celor șapte mari puteri europene, întrunită la Paris între 26 febr./10 martie și 1/13 aprilie, a discutat problema separării din nou a Principatelor, pentru că Unirea nu fusese recunoscută decît pe timpul domniei lui Cuza. Se căuta ca acestea să fie readuse la starea dinainte de 1859, fiind combătută alegerea oricărui domn străin. Nu s-a ajuns însă la un acord, iar între timp marile puteri au fost puse în fața unui nou fapt împlinit, plebiscitul pentru alegerea noului candidat. A existat și primejdia unei intervenții armate turcești în țară. Chiar a fost concentrată o armată turcească la Dunăre, ceea ce a impus unele măsuri militare de apărare pentru prevenirea atacului.

La Iași, separatiștii și-au reluat activitatea și au încercat să pună domn pe N. Rosetti-Roznovanu, un tînăr moșier sprijinit de cneazul Const. Moruzi, capul

[1] *Romînul*, București, X (1866), nr. din 10 aprilie, p. 174.

conspirației, și de mitropolitul Calinic Miclescu. În acest scop s-a început o mișcare în ziua de 3/15 aprilie 1866, pentru a cărei înăbușire a fost nevoie de intervenția a două batalioane de infanterie. Această mișcare n-a izbutit, nefiind susținută de mase, ci numai de o ceată eterogenă, îmbătată de către separatiști. Au fost însă morți și răniți. Boierii separatiști au înaintat și o petiție către Poartă, în care au proclamat dreptul Moldovei de a-și alege propriul ei domnitor, conform Convenției de la Paris.

Mișcarea de la Iași a fost grăbită de anunțarea ținerii plebiscitului între 2/14 și 8/20 aprilie 1866 pentru alegerea prințului Carol, noul candidat la domnie. În urma tatonărilor lui I. C. Brătianu, acesta a fost gata să-și schimbe situația sa inferioară de locotenent în armata germană cu aceea de domn al Romîniei. Spre deosebire de coaliția burgheziei și moșierimii care îl poftea la tronul vacant al Romîniei, poporul nu-l dorea. Chiar dacă plebiscitul organizat de guvern a reușit, în realitate a fost departe de a reflecta adevărata și întreaga voință a poporului. Aceasta reiese din unele manifestații ostile care s-au produs cu prilejul ținerii plebiscitului. Astfel, Radu Rosetti, deși sprijinitor al monarhiei, a trebuit să recunoască în amintirile sale acest adevăr neplăcut pentru Carol I. El povestește că, atunci cînd s-a ținut plebiscitul, se afla la moșia tatălui său de la Căiuți (jud. Bacău). Aici era pregătită la conac o masă pentru a se semna pe ea plebiscitul. Numărul țăranilor care au răspuns la vot a fost, spre dezamăgirea tatălui său, « excesiv de mic ». Tatăl memorialistului « trimise pe primar să vadă de ce nu vine grosul locuitorilor comunei și să li grăbească venirea ca să iscălească negreșit plebiscitul în acea zi, dar nu mai veni aproape nime — își amintește Radu Rosetti — și, tata pierzînd răbdarea, porunci să se ridice masa de la scară ». Memorialistul dă apoi amănuntul că, dimpotrivă, țăranii s-au strîns la primărie și au silit pe notar să modifice formula plebiscitului în sensul că ei nu aleg pe prințul Carol, formulă sub care și-au pus toți degetele. Întrebați asupra motivelor hotărîrii lor, explică Radu Rosetti au răspuns că « nu au avut nici un temei de nemulțămire împotriva lui Cuza care li-a dat pămînturile și i-a scăpat de boieresc și nu vor să aleagă pe *Hopînțol*, un neamț pe care nu-l cunoaște nimene ». Memorialistul adaugă: «...după cît știu, comuna Căiuțul a fost departe de a fi singura din țară care a manifestat asemene simțiminte..., dar aceste manifestațiuni au fost cu îngrijire ascunse de guvern... Am temeiuri foarte serioase pentru a crede că,... numărul voturilor patriotice [adică negative] s-a ridicat în comuni la multe zecimi de mii care, ca și acele ale marei majorități a comunei noastre, au fost, sau pur și simplu neținute în samă la suprefecturi sau prefecturi, sau poate chiar la centru, sau convertite în *da* » [1]. Într-o mărturie contemporană a unui moldovean separatist se spune că a fost un « plebiscit forsat, cu agenți guvernamentali și cu baionete la spatele lor »[2].

[1] Radu Rosetti, *Amintiri din prima tinerețe*, București, 1927, p. 5—6.

[2] Ion Moraru din ocolu Moldovei, *Ecspunire situațiunii Moldaviei de la 1859 și pentru tristile evenimente din Iași de la 3/15 april anul corent 1866, prelucrat după adivăr* (Iași), 1866, p. 12.

În Muntenia « se înscenă plebiscitul, deschizîndu-se registre de subscrieri prin toate comunele țării, iar Capitalei <i> s-au rezervat mai multe asemenea registre, dintre care cel mai voluminos se așeză pe o masă în grădina Cișmigiu, unde cînta mereu o muzică militară, ca să atragă și mai mult publicul ce se arăta destul de indiferent » [1], aflăm dintr-o altă broșură contemporană. Rapoartele diplomatice trimise de aici înregistrează manoperele folosite de organele guvernamentale pentru asigurarea plebiscitului.

Nu mai încape îndoială că plebiscitul a fost transformat de monstruoasa coaliție într-o farsă și că prințul Carol de Hohenzollern-Sigmaringen a fost întronat în locul domnitorului Alexandru Ioan Cuza peste voința poporului. Cu prilejul sosirii în țară a lui Carol, pe care I. C. Brătianu l-a adus « în buzunarul său », cum ironizează faptul un contemporan, a izbucnit o revoltă a grănicerilor de pe Dunăre, cărora li s-au alăturat și țăranii. Această revoltă s-a întins de la Turnu Severin pînă la Galați. Țăranii revoltați de la Poiana o dată cu grănicerii de la Calafat au declarat că nu « recunosc guvernul actual », adică guvernul format de monstruoasa coaliție împotriva voinței poporului. Ei au cerut să li se dea socoteală cine a pus acest guvern și de ce « ciocoii au dat jos pe Cuza », declarînd răspicat că « ei nu voiesc să recunoască pe Carol » [2]. Alții repetau: « Cerem să ni se dea Ioan I [adică Alexandru Ioan Cuza] și nu vrem pe Carol, care l-au pus ciocoii ». Unii strigau « Ion I să trăiască ! », alții « Să trăiască Cuza ! », « Nu vrem pe Carol, căci Cuza ne-a dat puștile și pămîntul », motivau cei revoltați [3]. Mai înainte, țăranii votaseră împotriva plebiscitului, deoarece după abdicarea lui Cuza își făcuse loc printre ei îngrijorarea că « ciocoii au alungat pe Cuza ca să le ia pămîntul » [4].

Sosit în București însoțit de I. C. Brătianu, prințul Carol a fost proclamat de către noua Adunare domnitor al Romîniei sub numele de Carol I în ziua de 10/22 mai 1866, apoi a format un nou guvern sub conducerea lui Lascăr Catargiu, menit să înfrîngă răscoala grănicerilor și să vegheze ca noua Constituție să le asigure dominația lor de clasă. Aleasă la 9/21 aprilie, Adunarea era formată, după cum era de așteptat, din reprezentanți ai burgheziei și moșierimii. Deși Mihail Kogălniceanu declarase în demisia prezentată domnitorului Alexandru Ioan Cuza la 26 ianuarie/7 februarie 1865 că se retrage « punînd astăzi capăt carierei mele politice », a găsit de datoria sa ca în împrejurările critice create de dizolvarea vechii Adunări să-și pună candidatura pentru a face parte din viitoarea Adunare. Cu toată atmosfera grea ce i se crease, Mihail Kogălniceanu a fost ales deputat în județul Fălciu, ceea ce arată popularitatea de care se bucura. Alegerea sa a stîrnit dezbateri înverșunate în Adunare, alcătuită în marea ei majoritate din reprezentanții monstruoasei coaliții. Aceștia s-au întrecut în a-l acuza pe « omul de la

[1] *Un dialog interesant între doi ofițeri superiori la 1866*, București, 1880, p. 3—4.
[2] V. Mihordea, *Răscoala grănicerilor de la 1866*, Ed. Acad. R.P.R. (București), 1958, p. 51.
[3] *Ibidem*, p. 38.
[4] *Ibidem*, p. 46.

2 mai » timp de 4 şedinţe (29 aprilie/11 mai şi 30 aprilie/12 mai, 3/15 şi 4/16 mai 1866), sfîrşind prin invalidarea alegerii sale. Kogălniceanu nu s-a lăsat însă, ci a candidat a doua oară pentru acelaşi loc. A fost ales din nou, de astă dată cu o majoritate zdrobitoare. Prezentîndu-se şi la alegerea pentru un loc vacant de deputat al oraşului Galaţi, Kogălniceanu a fost ales şi aici, spre marea indignare a Adunării. Deschizînd discuţia invalidării celor două alegeri, Adunarea dezlănţuie iarăşi un atac plin de invective împotriva lui. El era acuzat ca « vrăjmaş al ţării », deşi, după cum se ştie, ţara ratificase printr-un plebiscit lovitura de la 2/14 mai 1864, imputată acum lui Kogălniceanu de către adversarii săi, care limitau interesele ţării la interesele lor înguste. Tell, care s-a aflat printre puţinii apărători ai lui Kogălniceanu, preciza că acuzarea adusă lui Kogălniceanu pentru « acel nenorocit de 2 mai » de către numeroşii săi adversari din Adunare avea cu totul alt substrat. Substratul acesta, observa Tell cu obiectivitate, era legea rurală iniţiată de Kogălnicenu, iar nu aparenţa ce ei se străduiau să dea acuzaţiilor. Închizîndu-se discuţia şi procedîndu-se la vot, Adunarea a invalidat pentru a doua oară alegerea lui Kogălniceanu şi l-a alungat din sînul ei. A fost o nouă manifestare a Adunării constituante, care pretindea că reprezintă « voinţa naţiunii » şi că a reintrodus principiile democratice. Monstruoasei coaliţii îi erau indezirabili liberalii de tipul lui Kogălniceanu.

Deşi era anunţată ca Adunare legiuitoare, noua Adunare a fost transformată în mod abuziv în « Constituantă » şi i-au fost prezentate de către Locotenenţa Domnească proiectul de Constituţie la 1/13 mai 1866, precum şi proiectul de lege electorală la 3/15 mai, spre a le discuta şi vota [1].

Proiectul iniţial al Constituţiei a fost întocmit de Consiliul de stat, format în timpul lui Cuza. Primit de Consiliul de Miniştri, acest proiect a fost înaintat de către Locotenenţa Domnească Adunării constituante. Supus unui comitet al delegaţilor secţiunilor Adunării, care a avut ca raportor pe conservatorul Aristide Pascal, proiectul a suferit o serie de modificări. Discuţia generală asupra proiectului modificat a început la 17/29 iunie şi s-a încheiat la 29 iunie/11 iulie 1866, cînd noua Constituţie a fost votată în unanimitate. A doua zi, 30 iunie/12 iulie, a fost subscrisă de proaspătul cetăţean romîn Carol I, care a depus jurămîntul pe ea ca « domn al romînilor ». La 1/13 iulie 1866, Constituţia a fost promulgată.

Raportorul a prezentat Constituţia ca o operă a « romînilor », afirmînd că era « elaborată de dînşii prin a lor iniţiativă », că ea ar corespunde tradiţiei de libertate şi egalitate a poporului romîn şi că era « o constituţiune liberală şi egalitară, astfel precum se cuvine unui popor liber şi gelos în cel mai mare grad de libertăţile sale publice » [2]. În realitate, Constituţia din 1866 nici nu poate fi considerată ca operă a poporului, căci reprezintă interesele înguste de clasă ale burgheziei şi moşierimii coalizate.

---

[1] Alexandru Pencovici, *Dezbaterile Adunării Constituante din anul 1866 asupra Constituţiunei şi legei electorale din Romînia*, Bucureşti, 1883, p. 1 şi 13.

[2] *Ibidem*, p. 24.

Constituția din 1866 a fost puternic influențată de constituția belgiană din 1831, considerată pe atunci ca model de constituție burgheză. Modelul a fost însă mult revizuit de exponenții monstruoasei coaliții, care au anihilat prevederile din constituția belgiană ce păreau prea democratice, înlocuindu-le prin dispoziții corespunzătoare intereselor reacționare ale burgheziei și moșierimii. La acestea s-a adăugat o redactare echivocă a textului.

Cele două clase exploatatoare au căutat ca sub masca unei constituții « democratice » să-și asigure dominația lor de clasă. Libertatea și egalitatea proclamate în Constituție au fost reduse la o ficțiune. Liberalii radicali, sau « oamenii de la 1848 », cum continuau să pozeze, au căzut la înțelegere cu moșierii, abandonînd în bună parte principiile burghezo-democratice proclamate în urmă cu douăzeci de ani. După cuvintele lui Marx referitoare la o situație similară din Franța, și unii și alții « au decăzut... de la poziția de *partid* la aceea de *clică*. Iar constituția o tratau ca pe o vastă *intrigă*. Ceea ce trebuia constituit prin ea era în primul rînd dominația clicii lor » [1]. Observînd cîrdășiile dintre capitaliști și moșieri cu prilejul alcătuirii Constituției din 1866, D. Bolintineanu scria: « În Cameră se discuta constituțiunea de două partide: conservatoare și liberală. Liberalii noștri erau ca conservatorii din alte țări. Conservatorii ca retrograzii din alte părți. Se menagiau unii pe alții și sacrificau principii [principiile] libertății... mutual » [2].

Constituția proclama o serie de principii inspirate din actele constituționale ale revoluției burgheze de la 1789 din Franța, cum erau: « libertățile și drepturile fundamentale ale cetățeanului », « suveranitatea națională », « guvernămîntul reprezentativ », « separația puterilor », « responsabilitatea ministerială » etc., însă aceste principii vor rămîne numai niște declarații formale [3], ca niște formule demagogice. De altfel, falsul liberalism al Constituției reieșea și din obligativitatea căsătoriei religioase, desființarea contenciosului administrativ și neacordarea inamovibilității pentru magistrați.

În afară de aceste principii, Constituția din 1866 consacra un principiu scump coaliției burghezo-moșierești, și anume principiul monarhiei ereditare în favoarea principelui Carol de Hohenzollern-Sigmaringen și a moștenitorilor săi, precum și principiul iresponsabilității monarhului. Era consfințit astfel, prin legea fundamentală, actul nefast al aducerii în țară a prințului prusac, instrument al intereselor burgheziei și moșierimii și al capitalului străin pentru jefuirea și reprimarea maselor populare.

O altă problemă importantă care a stat în atenția Adunării constituante de la 1866 a fost garantarea proprietății pentru viitor, spre a apăra astfel marea proprietate de orice eventuală expropriere. Articolul 19 din Constituție declara

---

[1] K. Marx, *Luptele de clasă în Franța. 1848—1850*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 7, Ed. politică, București, 1960, p. 44.

[2] Dimitrie Bolintineanu, *Domnii regulamentari și historia celor trei ani de la 11 februariu pînă astăzi*, București, 1869, p. 77.

[3] Dionisie Ionescu, Gheorghe Țuțui, Gheorghe Matei, *Dezvoltarea constituțională a statului romîn*, Ed. științifică, București, 1957, p. 167.

sacră și inviolabilă proprietatea de orice natură, stabilind că nu se puteau face exproprieri decît « pentru cauză de utilitate publică », prin care se preciza că « urmează a se înțelege numai comunicațiunea și salubritatea publică, precum și lucrările de apărarea țării » [1].

Pentru a asigura atît în Adunare, cît și în Senat o majoritate compactă moșierimii și burgheziei, Constituția a statornicit un sistem electoral care consfințea dictatura de clasă a acestora. Pentru alegerea deputaților, corpul electoral era împărțit în patru colegii, după criteriul averii. Împărțirea alegătorilor pe colegii reflecta raporturile de forță dintre burghezie, moșierime și țărănime, în noul regim politic burghezia și moșierimea rezervîndu-și o situație dominantă. Din colegiul I făceau parte marii proprietari cu un venit funciar de la 300 de galbeni în sus; din colegiul al II-lea proprietarii rurali mijlocii, cu un venit funciar de la 300 pînă la 100 de galbeni; din colegiul al III-lea, toți orășenii — inclusiv comercianții și industriașii — care plăteau un impozit de 80 lei, precum și liber-profesioniștii, ofițerii în retragere, profesorii și pensionarii statului; în sfîrșit, din colegiul al IV-lea, țăranii și muncitorii. Aceștia alegeau în mod indirect deputați în Adunare, și anume 50 de alegători desemnau un delegat, iar toți delegații țăranilor dintr-un județ, convocați în capitala județului, alegeau un singur deputat la colegiul al IV-lea. Pentru alegerea senatorilor, corpul electoral din fiecare județ era împărțit în două colegii: colegiul I, rezervat proprietarilor de fonduri rurale din județ avînd un venit funciar de cel puțin 300 de galbeni, și colegiul al II-lea, rezervat proprietarilor de imobile din orașele județului avînd un venit de la 300 de galbeni în jos. În orașele în care n-ar fi existat un număr minim de 100 de alegători pentru formarea colegiului al II-lea, acest număr se completa cu proprietarii din județ care achitau statului un impozit de la 100 la 300 de galbeni. Aveau dreptul să fie aleși deputați toți cetățenii de la 25 de ani în sus, iar senatori, cetățenii de la 40 de ani în sus care aveau un venit de cel puțin 800 de galbeni. Deputații se alegeau pe patru ani, iar senatorii pe opt ani, însă jumătate din aceștia se reînnoiau la fiecare patru ani prin tragere la sorți, senatorii ieșiți putînd fi realeși. Evident că aceste norme erau în flagrantă contradicție cu principiul « egalității sociale », anunțat cu emfază în art. 10 al Constituției, unde se afirma cu ipocrizie că « nu există nici o deosebire de clasă ». În practică deci, atît Adunarea deputaților, cît mai ales Senatul au devenit un monopol al burgheziei și moșierimii. Maselor largi ale poporului nu li s-a dat, prin urmare, posibilitatea reală de a participa la lucrările Adunării, astfel încît ele au fost constrînse să se supună voinței celor două clase dominante, exprimată sub formă de lege.

Constituția din 1866 a fost instrumentul legal al regimului burghezo-moșieresc și a dat posibilitate celor două partide, liberal și conservator, de a se întări și de a monopoliza puterea politică. Și în Romînia s-a asigurat astfel acel sistem de guvernare bipartită despre care, referindu-se la cele două partide

[1] Dionisie Ionescu, Gheorghe Țuțui, Gheorghe Matei, *Dezvoltarea constituțională a statului romîn*, Ed. științifică, București, 1957, p. 470.

burgheze din Statele Unite ale Americii de Nord, Engels scria: « Există... două bande mari de speculanți politici care acaparează cu rîndul puterea de stat, exploatînd-o cu mijloacele cele mai corupte pentru scopurile cele mai corupte, iar națiunea este neputincioasă față de aceste două mari carteluri de politicieni care pretind că o slujesc, dar care în realitate o stăpînesc și o spoliază »[1].

Principiul egalității în drepturi înscris în Constituția de la 1866 era o ficțiune. El era contrazis și de discriminarea ce se făcea în art. 7 cu privire la cei de altă credință religioasă decît cea creștină, care a constituit o manifestare naționalist-șovină a burgheziei[2].

Potrivit Constituției din 1866, puterea legislativă era exercitată în mod colectiv de către domnitor și reprezentanța « națională », formată din cele două camere: Adunarea deputaților și Senatul. Acesta din urmă a fost creat cu scopul de a asigura și mai mult clasele exploatatoare împotriva unor eventuale legi burghezo-democratice votate de Adunarea deputaților și care ar fi atins interesele lor. Inițiativa legilor o aveau deopotrivă domnitorul și cele două camere. După votarea unei legi, era necesară sancționarea ei de către domnitor. De asemenea, Consiliul de stat era desființat.

Puterea executivă era exercitată de domnitor și de miniștri, care erau numiți și revocați de domnitor. Îngrădite formal de Constituție, puterile domnitorului erau în realitate aproape dictatoriale. Constituția dădea acestuia dreptul de a dizolva parlamentul, de a forma guvernul după bunul său plac, de a sancționa sau de a nu sancționa o lege votată de parlament. Domnitorul era căpetenia armatei, avea dreptul de a bate monedă etc.

Așa-zisa a treia putere a statului, justiția, nu era nici ea decît un instrument docil în mîinile claselor dominante, fiind complicea aparatului administrativ, de la miniștri, prefecții de județe și pînă la primarii și jandarmii satelor.

Primul guvern numit de Carol I după depunerea jurămîntului pe Constituție a fost format din Lascăr Catargiu ca președinte și ministru de Interne; I. C. Brătianu, la Finanțe; I. Cantacuzino, la Justiție; P. Mavrogheni, la Externe; C. A. Rosetti, la Culte și Instrucțiunea publică; generalul I. Ghica, ministru de Război, și D. A. Sturdza, ministru al Lucrărilor publice, Agriculturii și Comerțului. După cum se vede, noul guvern reprezenta deplin coaliția burghezo-moșierească.

Curînd după aceea a fost supus discuției generale a Adunării și proiectul de lege electorală, alcătuit de o comisie avînd ca raportor tot pe conservatorul Aristide Pascal. După o discuție prelungită, în ziua de 4/16 iulie 1866, noua lege electorală, confecționată după principiile reacționare enunțate în Constituție, a fost votată cu o mare majoritate de 69 de bile albe contra a 3 bile negre, ceea ce dovedea acordul dintre conservatori și liberali și în această mare problemă politică a țării.

---

[1] F. Engels, *Introducere* la K. Marx, *Războiul civil din Franța*, în K. Marx-F. Engels, *Opere alese în două volume*, ed. a II-a, vol. I, E.S.P.L.P., București, 1955, p. 509.

[2] Dionisie Ionescu și alții, *op. cit.*, p. 171.

La 6/18 iulie 1866, Adunarea constituantă a fost dizolvată, pentru a se alege noile corpuri legiuitoare.

Astfel a fost instaurat şi organizat regimul burghezo-moşieresc, care avea să frîneze desăvîrşirea revoluţiei burghezo-democratice multă vreme, încetinind dezvoltarea societăţii romîneşti.

BIBLIOGRAFIE

I. *Lucrări teoretice*

K. Marx, *Luptele de clasă în Franţa. 1848—1850*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 7, Ed. politică, Bucureşti, 1960.

F. Engels, *Introducere* la K. Marx, *Războiul civil din Franţa*, în K. Marx-F. Engels, *Opere alese în două volume*, ed. a II-a, vol. I, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1955.

V. I. Lenin, *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, în *Opere complete*, vol. 3, Ed. politică, Bucureşti, 1961.

— *Două tactici ale social-democraţiei în revoluţia democratică*, în *Opere*, vol. 9, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1955.

Gh. Gheorghiu-Dej, *30 de ani de luptă a partidului . . .*, în *Articole şi cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1956.

II. *Izvoare*

Publicaţii de documente :

Acte şi legiuri privitoare la chestia ţărănească. Adunate de D. C. Sturdza-Scheeanu, seria I, vol. II, Bucureşti, 1907.

Mihordea, V., *Răscoala grănicerilor de la 1866*, Ed. Acad. R.P.R. (Bucureşti), 1958.

Memorii şi lucrări contemporane :

Aricescu, C. D., *Dizolvarea Camerei elective sau dare de seamă către alegători*, Bucureşti, 1866.

— *Politica d-lui Ioan Ghica ex-bei de Samos*, Bucureşti, 1870.

Beldiman, A., *11 februarie 1866. O pagină de istorie*, în *Adevărul*, III (1891), nr. 739 din 11 februarie.

Bolintineanu, D., *Domnii regulamentari şi historia celor trei ani. De la 11 februariu pînă astăzi*. Bucureşti, 1869.

— *Viaţa lui Cuza Vodă. Memoriu istoric*, în *Proza*, vol. I, Iaşi (1904).

Brătianu, I. C., *Din scrierile şi cuvîntările lui . . ., 1821—1891*, vol. I, partea I, Bucureşti, 1903.

Catargiu, Barbu, *Discursuri parlamentare (1859—1862 iunie 8)*, editate de Anghel Demetrescu—Petre V. Haneş, Bucureşti, 1914.

Candiano-Popescu, General Al., *Amintiri din viaţa-mi*, vol. I, Bucureşti, 1944.

Lui C. A. Rosetti. 1816—1916. La o sută de ani de la naşterea sa, ed. a III-a (Bucureşti), 1922.

Mărturii despre Unire, ediţie îngrijită de Virgil Ene, Ed. Tineretului (Bucureşti), 1959.

Mîrzescu, G., *Martirii de la 48 şi Salvatorii de la 66*, Bucureşti, 1878.

Pencovici, Alexandru, *Dezbaterile Adunării Constituante din anul 1866 asupra Constituţiunei şi Legei electorale din Romînia*, Bucureşti, 1883.

Rosetti, Radu, *Amintiri din prima tinereţe*, Bucureşti, 1927.

SEVEREANU, Dr. C. D., *Din amintirile mele*, vol. II, Bucureşti, 1930.
STURDZA, D. A., *Istoria şi conservatorii. Discurs rostit ... în şedinţa Senatului de la 30 noiembrie*. Bucureşti, 1892.
Periodice :
Monitorul Oficial al Romîniei, Bucureşti, 1866.
Romînul, Bucureşti, 1866.
Trompeta Carpaţilor, Bucureşti, 1866.

III. *Lucrări generale*

IONESCU, DIONISIE, GHEORGHE TUŢUI şi GHEORGHE MATEI, *Dezvoltarea constituţională a statului romîn*, Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1957.
MAIORESCU, TITU, *Istoria contimporană a Romîniei*, Bucureşti, 1925.
RIKER, T. W., *Cum s-a înfăptuit Romînia. Studiul unei probleme internaţionale, 1856—1866*, traducere de Alice L. Bădescu [Bucureşti, 1944].
SAVEL, M., *Domnia marelui Domnitor romîn Alexandru Ioan I Cuza şi epoca glorioasă a romînilor*, Bacău, 1909.
XENOPOL, A. D., *Istoria partidelor politice în Romînia*, vol. I, partea I şi a II-a, Bucureşti, 1910.
— *Istoria romînilor din Dacia Traiană*, ed. a III-a, vol. XIII—XIV, Bucureşti, (f.a.).

IV. *Lucrări speciale*

GANE, C., *P. P. Carp şi locul său în istoria politică a ţării*, vol. I, Bucureşti, 1936.
GEORGESCU-BUZĂU, GH., *Mihail Kogălniceanu. Înnoitorul*, Editura de Stat (Bucureşti), 1947.
HENRY, PAUL, *L'abdication du Prince Couza et l'avènement de la dynastie de Hohenzollern au trône de Roumanie. Documents diplomatiques*, Paris, 1930.
IORGA, N., *Cuza Vodă şi duşmanii săi a doua zi după detronare*, Vălenii de Munte, 1909.
— *Mihail Kogălniceanu. Scriitorul, omul politic şi romînul*, Bucureşti (f.a.).
— *100 de ani de la naşterea lui Cuza Vodă*, Bucureşti, 1920.
LAPEDATU, ALEX[ANDRU], *Omul de la 2 mai. Învinsul de la 11 februarie*, în *An. Acad. Rom.*, seria a III-a, t. XXV (1942—1943), *Mem. Secţ. Ist.*
— *11 februarie 1866 în perspectiva istorică a trei sferturi de veac*, în *An. Acad. Rom.*, seria a III-a, t. XXIII (1940—1941), *Mem. Secţ. Ist.*
SULIOTIS, CHRISTODUL, I., *Niculae Blaremberg. Omul şi faptele lui*, vol. I, Brăila, 1894.

CAPITOLUL XIII

POLITICA INTERNĂ ŞI EXTERNĂ A ROMÎNIEI ÎN ANII 1866—1876

1. LUPTA DINTRE BURGHEZIE ŞI MOŞIERIME PENTRU CONDUCERE (1866—1871)

Baza social-economică a luptei dintre burghezie şi moşierime

După organizarea regimului burghezo-moşieresc au ieşit curînd la iveală contradicţiile dintre burghezie şi moşierime, care au pornit între ele lupta pentru supremaţia în stat. Burghezia era interesată, în cea mai mare parte a ei, în dezvoltarea rapidă a economiei capitaliste şi căuta să aibă întîietate în viaţa politică a ţării, căci numai « dominaţia burgheziei industriale smulge rădăcinile materiale ale societăţii feudale » [1]. Moşierimea, sprijinită de marea arendăşime şi de o parte a burgheziei comerciale şi cămătăreşti, căuta să dea dezvoltării capitalismului un ritm mai lent, spre a putea utiliza cît timp va avea nevoie resturile de relaţii feudale în agricultură. După cum au arătat Marx şi Engels, burghezia « se găseşte într-o luptă neîncetată: la început împotriva aristocraţiei; mai tîrziu împotriva acelor părţi ale burgheziei însăşi ale căror interese intră în contradicţie cu progresul industriei; întotdeauna împotriva burgheziei tuturor ţărilor străine » [2]. O insuficienţă a burgheziei stătea în faptul că în Moldova ea era scindată. Burghezia romînească ducea aici o politică de limitare economică a burgheziei evreieşti, lipsită de drepturi politice, cu care se afla în concurenţă, ajungînd uneori la adevărate persecuţii contra ei, în timp ce moşierimea conservatoare se arăta dispusă să se alieze cu arendăşimea şi burghezia comercială evreiască, cu care colabora din punct de vedere economic, pentru a rezista presiunii grupărilor politice burgheze. Moşierimea, sprijinită de burghezia comercială şi arendăşească împotriva maselor ţărăneşti exploatate şi de capitalurile străine contra burgheziei industriale autohtone, se întemeia pe privilegiile electorale obţinute prin constituţia din 1866 pentru a avea un rol

[1] K. Marx, *Luptele de clasă în Franţa. 1848—1850*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 7, Ed. politică, Bucureşti, 1960, p. 20.

[2] K. Marx şi F. Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, în K. Marx-F. Engels, *Opere* vol. 4, Ed. politică, Bucureşti, 1958, p. 475.

important în conducerea statului, fără de care n-ar fi putut să-şi păstreze întinsele proprietăţi funciare pe care le poseda. Divergenţele dintre cele două clase exploatatoare nu duceau, în mod firesc, la destrămarea regimului burghezo-moşieresc, întrucît numeroase elemente ale moşierimii participau la întreprinderi capitaliste sau aveau ele înseşi asemenea întreprinderi, în timp ce marii arendaşi, cămătari şi comercianţi exportatori de cereale aveau interesul ca forţa politică a moşierimii să nu dispară. Puţin numeros şi încă lipsit de conştiinţa de clasă, proletariatul industrial sprijinea acţiunile politice ale burgheziei liberal-radicale. Deşi a început să-şi creeze organizaţii de întrajutorare şi să treacă la lupta grevistă pentru apărarea intereselor sale materiale, el nu avea o organizaţie politică proprie, întrucît cercurile socialiste, care au început să se înfiinţeze din 1875, aveau la bază concepţii mic-burgheze utopice şi erau încă departe de a se contopi cu mişcarea muncitorească. Trădată de burghezie, divizată în pături cu interese divergente şi împinsă pe un plan inferior din punct de vedere electoral, ţărănimea era redusă, după înfrîngerea răscoalei grănicerilor, la acţiuni mici şi izolate, deşi numeroase, pe care guvernele burghezo-moşiereşti uşor puteau să le zdrobească. Ea constituia încă, din punct de vedere politic, o rezervă a burgheziei, către care se simţeau atrase elementele burgheziei săteşti, din rîndurile cărora se recrutau în mod sistematic delegaţii ţăranilor pentru alegerea deputaţilor colegiului al IV-lea al Adunării. Referindu-se la situaţia din Franţa în 1848, Marx a atras atenţia că ţăranii parcelari nu puteau « să-şi impună interesul de clasă în numele lor propriu fie printr-un parlament, fie printr-o Convenţie » [1].

Dacă burghezia ţintea să-şi asigure piaţa internă printr-un sistem vamal protecţionist pentru a-şi mări profiturile pe seama maselor consumatoare, moşierimea era pentru liber-schimbism şi gata să renunţe la apărarea vamală a produselor industriale autohtone spre a-şi asigura plasarea produselor sale agricole pe piaţa externă. Ca urmare, ea a dus o politică externă de sprijinire pe statele capitaliste occidentale, precum şi pe Austro-Ungaria şi pe Imperiul otoman, neglijînd sau combătînd acţiunile de pregătire a cuceririi independenţei şi a desăvîrşirii unităţii naţionale. Temîndu-se de înarmarea maselor ţărăneşti, indispensabilă purtării războiului de independenţă şi luptei pentru desăvîrşirea unităţii naţionale, moşierimea se declara mulţumită cu larga autonomie asigurată ţării prin Convenţia de la Paris din 1858 şi lăsa să se înţeleagă că va obţine suveranitatea statului printr-un aranjament cu Poarta mijlocit de puterile occidentale, a căror bunăvoinţă urma s-o cîştige prin concesiuni cu caracter economic pe seama burgheziei şi a maselor orăşeneşti. Pe o poziţie opusă s-a situat burghezia industrială. Aceasta a militat pentru cucerirea independenţei, a sprijinit cîţiva ani lupta de eliberare naţională a românilor din Transilvania şi s-a opus într-o largă măsură după 1868 acţiunii spoliatoare a capitalurilor străine, care loveau

[1] K. Marx, *Optsprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 8, Ed. politică, Bucureşti, 1960, p. 209.

în interesele ei. Ea n-a făcut însă apel la masele țărănești, de a căror răscoală se temea, și nici chiar la cele orășenești în mod deschis, toată acțiunea ei fiind fără amploare și fără consecvență, burghezia arătîndu-se gata la concesiuni și renunțări pentru a putea, fără participarea revoluționară a maselor, să obțină întîietatea în conducerea statului. Din această cauză, cucerind-o în 1867, ea n-a putut păstra numai pentru sine conducerea statului și, după ce a căzut pe un plan secundar față de moșierime timp de cinci ani, a trebuit s-o împartă apoi cu numeroase elemente moșierești pe cale de îmburghezire, menținîndu-se astfel caracterul burghezo-moșieresc al regimului. În acord cu moșierimea, ea a ținut masele țărănești și muncitorești într-o inferioritate politică păgubitoare dezvoltării generale a societății romînești, aruncînd asupra lor toată greutatea economică a organizării și funcționării statului modern.

Burghezia era încă insuficient dezvoltată și neunitară din punct de vedere economic. Marea burghezie se compunea numai din cîteva zeci de patroni de manufacturi și de fabrici, din cîteva zeci de bancheri și comercianți angrosiști, din aproximativ 1 000 de mari arendași și din cam tot atîția mici moșieri îmburgheziți. Burghezia mijlocie, mult mai numeroasă, se compunea din cîteva mii de patroni de ateliere de cooperație capitalistă simplă, din comercianți proprietari de prăvălii și case, cămătari și intelectuali cu diplome universitare. Încă și mai numeroasă, mica burghezie orășenească, compusă din mici meseriași și negustori, mici funcționari cu proprietăți urbane sau rurale, se afla din punct de vedere politic sub influența burgheziei mijlocii, în rîndurile căreia aspira să ajungă. Deosebirea dintre structura burgheziei din Moldova și a celei din Muntenia și Oltenia a contribuit la organizarea politică diferită a lor, împiedicînd formarea înainte de 1875 a unui singur partid al burgheziei în toată țara.

În sînul moșierimii se distingeau marea moșierime, moșierimea mijlocie și mica moșierime. Marea moșierime, descendentă din principalele familii boierești anterioare reformei agrare din 1864, poseda întinse proprietăți funciare, încît putea să trăiască larg, arendîndu-le unor mici moșieri, foști comercianți, cămătari etc. Moșierimea mijlocie, în parte de origine burgheză, poseda proprietăți funciare între 200 și 1 000 ha, pe care de obicei le cultiva singură, utilizînd multă forță de muncă angajată pe baza legii pentru tocmeli agricole, plus zileri și salariați cu luna. Provenind din mica boierime, dar și din rîndurile burgheziei, mica moșierime, cu proprietăți între 50 și 200 ha, exploatate în bună parte cu zileri și argați, poseda în genere și mici întreprinderi industriale — mori, ferăstraie, poverne, puțuri de petrol —, care o împingeau repede să se confunde cu burghezia. Deosebirea de interese dintre păturile moșierimii o împiedicau pe aceasta să alcătuiască un partid unitar, deși teama de masele țărănești exploatate o concentra deseori din punct de vedere politic.

Ciocnirea intereselor moșierimii cu cele ale burgheziei, divergența dintre interesele burgheziei moldovene și cele ale restului burgheziei, precum și deose-

birea dintre interesele păturilor moşierimii, au împiedicat formarea unor partide centralizate întinse pe toată ţara, organizate şi cu programe bine definite, şi au dus la alcătuirea şi menţinerea unor grupări politice în permanentă frămîntare pentru a veni la guvern. Cum pentru formarea unui guvern constituţional era nevoie de o majoritate parlamentară, aceasta se realiza prin coaliţia trecătoare a cîtorva grupări, de unde şi instabilitatea guvernelor în primii cinci ani.

Pentru cunoaşterea dezvoltării politice a Romîniei în anii 1866—1876, ca şi mai tîrziu, este necesar, aşa cum a arătat Lenin referindu-se la o situaţie similară, « să se ţină seama de *toate* forţele, grupurile, partidele, clasele, masele care acţionează înăuntrul ţării respective şi nicidecum să se determine politica numai pe baza dorinţelor şi concepţiilor, pe baza gradului de conştiinţă şi a hotărîrii de luptă ale unui singur grup sau partid » [1].

Primul guvern Ion Ghica

La mijlocul lunii iulie 1866, demisia celor doi miniştri liberal-radicali, C. A. Rosetti şi I. C. Brătianu, care urmăreau să pregătească terenul în vederea formării unui guvern liberal-radical, a forţat guvernul coaliţiei burghezo-moşiereşti condus de conservatorul Lascăr Catargiu să se retragă. S-a format un nou guvern, prezidat de Ion Ghica, compus din conservatori şi liberali moderaţi, menit să trateze cu Poarta recunoaşterea ca domn a lui Carol I şi să facă primele alegeri parlamentare în conformitate cu noua lege electorală. După începerea tratativelor cu Poarta prin intermediul lui D. A. Sturdza, unul dintre miniştri şi discipol devotat al lui Ion Ghica, trupele concentrate pe Argeş la sud de Bucureşti au fost retrase, teama unei invazii turceşti fiind înlăturată. Seceta bîntuia însă puternic, mai ales în Moldova, unde ţărănimea înfometată se agita. Acţiunile separatiste duse în rîndurile moşierimii conservatoare şi cele în favoarea lui Cuza au determinat pe Carol I să facă o călătorie de propagandă în Moldova, unde a reuşit să-şi atragă încrederea majorităţii moşierimii, dar numai a unei mici părţi a burgheziei, restul populaţiei întîmpinîndu-l cu neîncredere şi chiar cu ostilitate. Poziţia lui Carol şi a regimului burghezo-moşieresc s-a întărit prin firmanul de recunoaştere din 11/23 octombrie 1866 al sultanului.

Curînd după formarea guvernului Ion Ghica, armistiţiul dintre formaţiile politice burghezo-moşiereşti a încetat. Moşierimea conservatoare, al cărei şef contestat era Dimitrie Ghica, a format *Comitetul Ordinii* şi a scos la Bucureşti gazeta *Ordinea*. Grigore Sturdza a sprijinit şi el *Comitetul Ordinii*, care strîngea la un loc toate grupările conservatoare din ţară, fără să ducă însă la constituirea unui partid conservator unitar.

Burghezia, sprijinită de elemente ale moşierimii mijlocii şi mici, a organizat la rîndul ei societatea *Amicii Constituţiunii*, organizaţie a grupării liberal-radicale condusă de C. A. Rosetti. Acţiunea ei o sprijinea gazeta *Romînul* a lui C. A. Rosetti,

[1] V. I. Lenin, « *Stîngismul* » — *boala copilăriei comunismului*, în *Opere*, vol. 31, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1956, p. 64.

al cărei principal redactor era Eugeniu Carada. Scopul asociației era să concentreze burghezia și moșierimea mică, pentru ca astfel să cucerească majoritatea în alegerile parlamentare și să guverneze în interesul burgheziei. Influența liberalilor radicali era slabă în Moldova. Aici, burghezia mijlocie și mică se organizase sub conducerea lui Nicolae Ionescu, unul dintre redactorii gazetei *Tribuna romînă*, în *Fracțiunea liberală și independentă*, care colabora cu gruparea lui Cezar Bolliac, redactorul gazetei *Trompeta Carpaților* din București. Ideologia *Fracțiunii* era bazată, în bună parte, pe concepția lui Simion Bărnuțiu, profesor pînă în 1863 la Facultatea de drept a Universității din Iași, care propagase naționalismul, republicanismul democrat burghez și împărțirea moșiilor statului la țărani. În mod curent, membrii acestei grupări au fost numiți liberali-fracționiști. Moșierimea liberală și elementele marii burghezii din Moldova se aflau sub influența grupării liberale moderate conduse de M. Kogălniceanu, trecut după 1865 pe calea apropierii de moșierime.

La sfîrșitul lunii octombrie și începutul lunii noiembrie 1866 s-au făcut alegerile la cele patru colegii ale Adunării deputaților și la cele două colegii ale Senatului. Guvernul fusese obligat, pentru a nu se primejdui regimul burghezo-moșieresc proaspăt organizat, să se abțină de a influența alegerile în folosul vreuneia dintre grupările politice. De altfel, nici nu avea candidați pentru toate locurile de senatori și deputați din țară. Numai în cîteva județe, la colegiul al IV-lea, administrația a intervenit în favoarea unor candidați guvernamentali, de pildă la Buzău, unde prefectul a făcut mari presiuni, mergînd pînă la arestarea a sute de delegați ai sătenilor și a președintelui biroului electoral, Costache Moglan, fostul deputat al țăranilor din jud. Buzău în Adunarea ad-hoc, care sprijinea candidatura lui Scarlat Voinescu, unul dintre luptătorii revoluționari din 1848. Cu tot sprijinul administrației, D. A. Sturdza, candidatul guvernamental, deși ministru, a fost înfrînt.

Cu toate că guvernul în general n-a intervenit în alegerile făcute la colegiile burgheze și moșierești, între grupările politice s-au produs incidente și chiar excese, de pildă la București. La Iași, după primul scrutin, conservatorii și liberalii-fracționiști s-au coalizat pentru a împiedica reușita unor separatiști. Nici un deputat țăran n-a fost însă ales. Rezultatul alegerilor a deziluzionat atît guvernul, cît și pe liberalii radicali, căci, dacă Senatul avea o majoritate conservatoare, în Adunare conservatorii erau circa 40, liberalii radicali 30, liberalii moderați 25 și liberalii-fracționiști 20. Cu prilejul constituirii biroului, în Adunare s-a format o majoritate care părea hotărîtă să sprijine guvernul, compusă din conservatori și liberali moderați. Lascăr Catargiu a fost ales la al doilea scrutin președinte cu 65 de voturi din 126. Dintre cei patru vicepreședinți aleși, unul, Grigore Balș, cu un rol politic mai important, era conservator, un altul conservator moderat, al treilea liberal moderat și ultimul era fracționist.

Guvernul Ion Ghica a pregătit cîteva proiecte de legi, cum erau cel referitor la poliția rurală și cel privind reforma monetară, dar nu le-a adus în

dezbaterea Corpurilor legiuitoare, voind să vadă mai întîi aprobat bugetul, ceea ce nu i-a reuşit. Pentru a combate pericolul răscoalelor ce puteau fi cauzate de nemulţumirea ţărănimii, ascuţită de foamete, a luat măsuri aspre de trimitere la domiciliu a diferitelor categorii de muncitori în căutare de lucru, cu ură numiţi în unele acte ale guvernelor timpului « vagabonzi », şi de alungare peste graniţă a străinilor care nu puteau dovedi că aveau mijloace de trai [1]. El n-a îndrăznit însă să pună în aplicare, de teama răscoalei, legea de tocmeli pentru lucrări agricole.

Răscoala grecilor din Creta, izbucnită în iulie 1866, a avut un puternic ecou în ţară. Un emisar al guvernului Greciei venit aici, prinţul Ipsilanty, făcea propagandă în favoarea unei coaliţii antiturceşti şi colecta bani pentru răsculaţi. Pentru că Ion Ghica se opunea acestei propagande şi urgentării transformărilor burgheze interne, grupările liberale au început să-l boicoteze, tergiversînd votarea bugetului. Pe de altă parte, ţărănimea, adînc nemulţumită de felul cum se aplicase reforma agrară, adusă la mizerie din cauza foametei, se agita tot mai mult, fără ca guvernul să îndrăznească să ia vreo măsură deosebită contra ei, din care cauză moşierii şi arendaşii erau tot mai îngrijoraţi.

La mijlocul lunii februarie 1867 s-a format în Adunare o coaliţie a tuturor grupărilor liberale, cu excepţia aceleia a lui Ion Ghica, pentru răsturnarea guvernului. S-a alcătuit un program de guvernare, numai *Fracţiunea*, care participa totuşi la coaliţie, abţinîndu-se de a-l sprijini în mod făţiş din cauza deosebirilor de vederi dintre C. A. Rosetti şi N. Ionescu în chestiunea libertăţii conştiinţei, primul fiind pentru libera cugetare. Coaliţia liberală se angaja să sprijine regimul constituţional stabilit în 1866, să dezvolte învăţămîntul public, să păstreze o armată permanentă mică, dar să înarmeze poporul, să înfiinţeze instituţii de credit agricol, comercial şi industrial, să îndepărteze pe « vagabonzii străini », să descentralizeze administraţia, să facă Prutul navigabil şi să construiască grabnic căi ferate care să lege Iaşii de Suceava, de Bucureşti şi de porturile dunărene, să asigure executarea tocmelilor de lucrări agricole. Unele prevederi ale programului erau progresiste, dar altele, cum era executarea tocmelilor agricole, reacţionare.

Guvernarea liberală (1867—1868)

La 21 februarie/5 martie 1867, cu prilejul discutării bugetului, s-a dat cu o majoritate foarte mică un vot de blam guvernului, în urma căruia Ion Ghica a demisionat. Neputîndu-se forma un guvern liberal sub conducerea radicalului Ştefan Golescu, Dimitrie Ghica şi Em. Costache Epureanu opunîndu-se, coaliţia liberală a atras un mic grup de liberali moderaţi sub conducerea lui C. A. Creţulescu, ajungîndu-se astfel la 1/13 martie 1867 la formarea unui guvern liberal sub preşedinţia acestuia, dar în care rolul principal îl avea Ion C. Brătianu, ministrul Afacerilor Interne. C. A. Creţulescu asigura moşierimea conservatoare că

[1] Gheorghe Ştirbei, ministrul Afacerilor Externe, către agenţii diplomatici ai Romîniei în străinătate, în *Arch. dipl.*, 8e année (1868), t. II (avril, mai, juin), Paris, p. 579.

interesele ei vor fi respectate şi că *roşii* din guvern, cum li se spunea liberalilor radicali, nu vor încerca vreo acţiune potrivnică ordinii stabilite de tratate.

Cum legea de tocmeli pentru lucrări agricole, deşi votată cu un an înainte, nu fusese pusă în aplicare de teama răscoalei ţăranilor, a doua zi după formarea noului guvern, I. C. Brătianu, ca să-şi atragă încrederea moşierilor, a dat o circulară către toţi prefecţii de judeţe pentru punerea ei în aplicare. Primarii şi funcţionarii comunelor rurale erau obligaţi să execute cu stricteţe îndatoririle ce le reveneau prin legea de tocmeli pentru lucrări agricole, iar marii proprietari şi arendaşi, erau îndemnaţi să facă cu ţăranii contracte de munci, fiind asiguraţi că ele vor fi executate la timp [1]. În felul acesta, prima guvernare liberală în Romînia după 1866 se inaugura prin punerea în aplicare a legii de tocmeli pentru lucrări agricole, care a contribuit la înrobirea economică a majorităţii ţărănimii faţă de moşieri şi arendaşi. Cu toate acestea, prezentîndu-se la 2/14 martie în Adunarea deputaţilor pentru a citi mesajul de numire a guvernului ce prezida, C. A. Creţulescu a fost întîmpinat cu neîncredere de o parte a deputaţilor conservatori şi de cîţiva deputaţi liberali moderaţi. N. Blaremberg, unul dintre liderii proaspetei organizaţii de centru, *Juna dreaptă*, caracterizînd noul cabinet ministerial, declara că «el este toxinul de la o margine la alta a ţării. . . » [2]. Peste două zile, Tell, redevenit liberal moderat, interpelînd asupra circulării, acuza guvernul că prin ea a îndemnat la discordie între cetăţeni, adică între ţărani şi moşieri şi arendaşi, deşi scopul fusese tocmai de a pune la dispoziţia acestora mînă de lucru ieftină. Încă din primele zile ale instalării sale, guvernul a avut de înfruntat revendicările ţăranilor din jurul Capitalei, care, neîmproprietăriţi în anii 1864—1865 sub pretextul că nu erau clăcaşi sau că pămîntul moşiilor particulare nu era îndestulător, cereau, în conformitate cu prevederile legii rurale, să li se dea pămînt din moşiile statului. Ei erau în bună parte aceiaşi ţărani chemaţi în 1859 să sprijine înfăptuirea Unirii, iar la 1862 să participe la răsturnarea guvernării conservatoare. Veniţi acum în număr mare în jurul clădirii Adunării, refuzau să plece pînă nu li se va comunica aprobarea petiţiei ce-i adresaseră, dar au fost îndepărtaţi cu forţa. La 9/21 martie 1867, ei au revenit în numeroase grupuri spre a sili Adunarea să le comunice hotărîrea luată în privinţa petiţiei lor, însă au fost respinşi de către garda civică şi de către jandarmi.

În toată ţara, nemulţumirea maselor ţărăneşti creştea împotriva executării silite a tocmelilor de lucrări agricole şi, în general, a exploatării moşiereşti şi arendăşeşti, manifestîndu-se prin atacuri asupra conacelor moşiereşti sau prin puneri de foc. Din această cauză, peste mai puţin de o lună se trimitea un alt ordin prefecţilor, în care, stăruindu-se pentru aplicarea strictă a legii tocmelilor agricole, se ordona să se ia măsuri pentru încetarea « prădărilor » ce bîntuiau comunele rurale.

---

[1] *Mon. Of.*, 1867, nr. 50 din 3/15 martie, p. 347.
[2] *Ibidem*, p. 348.

Mergînd mai departe cu aplicarea programului coaliției liberale în scopul de a păstra *Fracțiunea liberală și independentă* în coaliție, fără de care n-ar fi avut majoritatea în Adunarea deputaților, ministrul Afacerilor Interne a trimis la 21 martie/2 aprilie 1867 prefecților un ordin circular în care le cerea să ia măsurile prevăzute de legi împotriva celor fără bilete de legitimare, în special contra « vagabonzilor » veniți din alte țări. Măsura s-a aplicat cu rigoare numai contra evreilor, lovind nu numai pe cei veniți de curînd, fără pașapoarte, ci și pe mulți dintre burghezii și micii burghezi așezați mai demult sau chiar născuți în țară. Împotriva aplicării ei s-au ridicat gazeta *Independența romînă*, care apărea la București în limbile germană și romînă, sub influența consulatului austriac, și *Gazeta de Iași*, organ conservator. Guvernul Austriei, care avea mulți supuși printre cei expulzați, a protestat pe lîngă guvernul romîn pentru a opri « dezordinea » și a dezdăuna pe cei păgubiți [1]. O parte a presei din Austria, Franța și Anglia a pornit o vie campanie contra expulzărilor ordonate de I. C. Brătianu, Napoleon al III-lea însuși arătîndu-se nemulțumit.

Întrucît o parte din cei prigoniți erau arendași de moșii sau numai de cîrciumi și hanuri moșierești, moșierimea conservatoare din Moldova, lovită în interesele ei, a alcătuit un memoriu, înaintat lui Carol I la 12/24 mai 1867, în care protesta contra măsurilor luate și arăta că au fost declarați «vagabonzi» de către comisia specială a primăriei din Iași 90 de evrei, toți cu profesiuni precise, 8 dintre ei și proprietari de case; 37 fuseseră expulzați, iar restul dați în judecată. Măsurile administrative contra evreilor au fost însă și mai mult înăsprite printr-o nouă circulară din 7/19 iulie 1867, în care se ordona prefecților ca atît la orașe, cît și la sate, exercitarea comerțului cu băuturi alcoolice să nu se facă « de persoane care nu prezintă destule garanții de probitate și de moralitate. . . » [2]. În cîteva orașe, *Fracțiunea* a provocat tulburări contra populației evreiești.

Tot în primăvara anului 1867, acțiunile comitetelor revoluționare bulgare din Romînia au determinat Poarta și, imediat, guvernele francez, austriac și englez să acuze Romînia că sprijină cetele revoluționare bulgărești. Însuși Carol-Anton, tatăl domnitorului, se arăta nemulțumit de guvern și cerea înlăturarea lui. În Moldova, moșierimea conservatoare agita populația ieșeană, nemulțumită de faptul că, deși Adunarea votase mutarea Curții de Casație la Iași, Senatul respinsese proiectul. La 5/17 iulie, printr-un manifest tipărit, un grup de mari moșieri conservatori, în frunte cu Grigore Balș, convoca la Roman o întrunire a senatorilor și deputaților din Moldova pentru a începe o acțiune separatistă. Din această cauză, guvernul a publicat peste cîteva zile în *Monitorul* o *Proclamațiune*, în care amenința cu reprimarea orice act care ar pune unitatea statului în discuție. Intimidați, semnatarii manifestului au renunțat la întrunire.

---

[1] *Arch. dipl.*, 8e année, Paris, 1868, t. II (avril, mai, juin), p. 526.
[2] *Mon. Of.*, 1867, nr. 152 din 8/20 iulie, p. 845.

Şi în alte părţi erau agitaţii potrivnice guvernului liberal. La Craiova, cu prilejul judecării de către Curtea cu Juraţi a lui Librecht, fostul favorit al lui Cuza, doi magistraţi, doi colonei şi alţi ofiţeri au intervenit în favoarea acuzatului, din care cauză au fost puşi în disponibilitate.

Sub lovitura acestor evenimente, coaliţia guvernamentală a început să se clatine. Primul ministru, liberal-moderat, era potrivnic sprijinirii cetelor revoluţionare bulgare şi măsurilor contra evreilor. Nucleul liberal-radical al guvernului dorea el însuşi o schimbare spre a putea dizolva Corpurile legiuitoare şi a face noi alegeri parlamentare, în care să se obţină majorităţile necesare unei guvernări sigure de lungă durată, considerînd că nemulţumirea cercurilor conducătoare din Occident, şi în special aceea a lui Carol-Anton, puteau fi calmate prin concesiuni de natură economică.

La 4/16 august 1867 a demisionat I. C. Brătianu, urmat de primul ministru, C. A. Creţulescu, care anunţase retragerea sa cu trei săptămîni înainte. A doua zi s-a format noul guvern sub conducerea lui Ştefan Golescu, compus din liberali radicali şi partizani ai lui M. Kogălniceanu. *Fracţiunea*, a cărei acţiune cauzase atîta zgomot, sprijinea mai departe guvernul, fără a participa la formarea lui. Noul guvern urma întru totul direcţiile celui vechi. Ştefan Golescu, care era şi ministru al Afacerilor Interne, a dat două ordine circulare prefecţilor de judeţe în care le cerea să se execute tocmelile de munci agricole. Într-o călătorie în Occident, I. C. Brătianu a izbutit să-şi atragă bunăvoinţa lui Carol-Anton, după cîte se pare, prin promisiunea de a sprijini concesionarea construirii unei întinse reţele de căi ferate unui consorţiu de capitalişti prusieni în frunte cu dr. Strousberg, în care era interesat şi tatăl domnitorului.

La 25 octombrie/6 noiembrie, Corpurile legiuitoare au fost convocate în sesiune extraordinară pentru a discuta, cum spunea mesajul domnesc, de urgenţă proiectele de legi privitoare la poliţia rurală, la îmbunătăţirea armelor, la completarea şi la reorganizarea armatei, la concesiunea unei reţele de căi ferate între Suceava, Iaşi, Galaţi, Focşani şi Bucureşti. Revenind I. C. Brătianu în ţară, el intra la 27 octombrie/8 noiembrie în guvern la Ministerul de Finanţe, în locul liberalului moderat Ludovic Steege, demisionat. În Adunare, majoritatea constituită în februarie se destrăma. Încă din septembrie, Dimitrie Ghica, care păstrase pînă atunci o neutralitate binevoitoare, propusese alcătuirea unui guvern compus din ambele « partide », liberal şi conservator, iar în octombrie, M. Kogălniceanu, înclinat să colaboreze cu conservatorii, dădea şi el să se înţeleagă că era pentru o nouă formulă guvernamentală. Pentru înviorarea coaliţiei, în ajunul deschiderii sesiunii extraordinare a Corpurilor legiuitoare, Ştefan Golescu a propus lui Costache Negri să-i urmeze la guvern, dar la conducerea Ministerului Afacerilor Interne să fie pus I. C. Brătianu, ceea ce Negri n-a primit. Coalizaţi cu liberalii moderaţi din afara guvernului şi atrăgînd şi pe liberalii moderaţi din guvern, conservatorii se pregăteau să răstoarne guvernul printr-un vot de blam, M. C. Epureanu declarînd la 31 octombrie/12 noiembrie în Adunare că, după

retragerea lui C. A. Crețulescu, guvernul prezidat de Ștefan Golescu nu mai putea fi considerat « legitim ». Punîndu-și în aplicare planul de a face noi alegeri parlamentare, Ștefan Golescu a obținut la 1/13 noiembrie dizolvarea ambelor corpuri legiuitoare, ceea ce a provocat demisia ministrului Afacerilor Externe, Al. Teriachiu, un partizan al lui M. Kogălniceanu.

Dizolvarea Corpurilor legiuitoare la mai puțin de un an de la alegerea lor a provocat o mare iritare în rîndurile conservatorilor și ale liberalilor moderați de diferite nuanțe. *Juna dreaptă*, organizație compusă din tineri moșieri conservatori moderați, a început de la 8/20 noiembrie 1867 să scoată o gazetă proprie, *Térra*, redactată de N. Blaremberg, Aristide Pascal și Petre P. Carp, cu menirea de a combate guvernarea liberal-radicală, considerată periculoasă pentru ordinea stabilită. Grupările conservatoare, cărora li se alătura și liberalul moderat Tell, adversar ireductibil al « roșilor », lansa un « Apel la alegători » la 5/17 noiembrie, în care declarîndu-se că națiunea romînă se compunea din moșierime, intelectuali, comercianți și industriași — țăranii nu erau menționați! —, se cerea « Respect nemărginit pentru Ordine și Legalitate și combaterea *licenței, anarhiei și demagogiei* »[1]. Liberalii moderați conduși de Ion Ghica și cei de sub conducerea lui M. Kogălniceanu rămîneau deoparte, dar ostili guvernului. *Fracțiunea* a dus o campanie electorală pe cont propriu, fără opoziție din partea guvernului, care înțelegea să se sprijine mai departe pe ea. După dispariția *Tribunei romîne*, încă de la 14/26 mai *Fracțiunea* începuse să scoată o nouă gazetă la Iași, *Dreptatea, foaia intereselor poporului*, care milita, între altele, și pentru încurajarea industriei și creditului. În acest sens, încă din august, a început să funcționeze cu sprijinul ei *Mica bancă pentru negustătorii romîni*, ai cărei acționari erau cooperatori. *Fracțiunii* i se opuneau în Moldova conservatorii vechi, între care P. Mavrogheni, și junimiștii în frunte cu P. P. Carp și Titu Maiorescu, adversari ai ei prin cosmopolitism și liberalism mare burghez și moșieresc, ca și prin dorința de a colabora cu capitaliștii străini, în primul rînd austrieci. Gruparea junimistă, care începea să se afirme, dispunea de revista *Convorbiri literare* și, împreună cu vechii conservatori, de *Gazeta de Iași*. În vederea alegerilor, liberalii radicali au pus în mișcare asociația lor *Amicii Constituțiunii*, înființată în 1866.

Colegiile electorale pentru Adunarea deputaților au fost convocate în zilele de 27 noiembrie /9 decembrie, 16/28 decembrie, iar cele pentru Senat la 18/30 și 22 decembrie 1867/3 ianuarie 1868. La 17/29 noiembrie 1867, I.C. Brătianu, redevenit de curînd ministru al Afacerilor Interne, atrăgea atenția prefecților că guvernul, interesat în alegeri, recomanda să se exercite asupra alegătorilor *influența morală* a aparatului de stat în vederea obținerii unui rezultat favorabil pentru candidații săi. Pentru a asigura eficacitatea *influenței morale*, I. C. Brătianu a parcurs țara ca să-și stimuleze partizanii. Agenții guvernului la sate au atacat demagogic în cuvîntările lor pe moșieri, acuzîndu-i de toate greutățile

[1] *Térra*, București, I, 1867, nr. 1 din 8 noiembrie, p. 2.

ce cădeau asupra țărănimii, deși guvernul liberal era acela care pusese în aplicare legea de tocmeli pentru lucrări agricole și stăruise pentru executarea angajamentelor la care fuseseră împinși de foame țăranii.

Candidații opoziției au opus rezistență mai ales la colegiile moșierești, greu de influențat din cauza independenței materiale a celei mai mari părți a alegătorilor. La celelalte colegii, coaliția guvernamentală, compusă din liberalii radicali și liberalii fracționiști, a învins cu ușurință slaba rezistență a candidaților opoziționiști, întrucît majoritatea burgheziei sprijinea guvernarea liberală, iar țărănimea prefera candidații liberali, intelectuali sau mici moșieri, dacă ea însăși nu-și putea trimite în Adunare proprii ei reprezentanți. La colegiul al IV-lea, unde, ca și în 1866, nu candidase nici un țăran, pe lîngă un mare moșier au reușit și numeroși intelectuali, printre care profesorul Pană Buescu și Eugeniu Carada, cîțiva industriași și comercianți — Boicea Radian, Grigore Heliad ș. a. — și cîteva elemente ale burgheziei sătești. La colegiul al III-lea au reușit cîțiva intelectuali, printre care B. P. Hasdeu, cîțiva industriași și comercianți, mici moșieri îmburgheziți și fruntași ai grupărilor liberale, între care C. A. Rosetti și M. Kogălniceanu. La colegiile I și al II-lea pentru Adunarea deputaților au reușit destui fruntași conservatori și cîțiva liberali moderați munteni. Coaliția guvernamentală obținuse o majoritate zdrobitoare în Adunarea deputaților, dar în Senat nu ajunsese să aibă propriu-zis o majoritate, moșierimea și marea burghezie sprijinind în general grupările conservatoare sau pe cele liberale moderate opoziționiste.

În mesajul de deschidere a sesiunii Corpurilor legiuitoare, la 3/15 ianuarie 1868, se anunțau proiecte de legi cu caracter demagogic, cum erau cele pentru asigurarea contra foametei și epizootiilor, dar și proiecte care interesau direct burghezia și moșierimea: pentru poliția rurală, pentru descentralizarea administrativă, pentru organizarea armatei, pentru concesionarea căii ferate din Moldova etc. Președinte al Adunării deputaților a fost ales fracționistul Anastasie Fătu.

În timp ce *Juna dreaptă* ducea prin *Térra* o campanie violentă contra guvernului, abătîndu-se uneori și asupra lui Carol I pentru că ținea pe «roșii» la putere, conservatorii au luat ofensiva și în Adunare prin interpelarea lui P. P. Carp, la 1/13 februarie, privind cetele revoluționare bulgare din țară și politica externă «ascunsă» a guvernului. Acesta era acuzat că nu urma «politica Occidentului, ci a Nordului», adică pe aceea a Rusiei și Prusiei, că aplica constituția în favoarea partizanilor săi și călca legile, lăsînd să se înțeleagă că o făcea pentru îndeplinirea unui scop mare. P. P. Carp a atacat apoi Rusia, acuzînd-o că îndemna pe romîni să se alieze cu bulgarii și cu sîrbii ca să se răscoale contra Porții, și guvernul, pentru că dorea și el o asemenea «soluție răpede». În locul primului ministru a răspuns I. C. Brătianu, declarînd că guvernul, cu toată simpatia pentru popoarele oprimate, nu făcea alianțe, Romînia fiind o țară mică. Totuși, țara trebuia să aibă o asemenea situație, încît orice soluție s-ar da

chestiunii Orientului să se țină socoteală și de ea. El preciza: «...trebuie să ne întărim, să ne organizăm, pentru ca atunci cînd se va dezlega acea cestiune să putem avea un rol; să știe Europa că este aici un popor tare, armat, organizat și care are voința de a-și apăra existența sa»[1]. Atitudinea dușmănoasă a lui P. P. Carp față de politica țaristă din acel moment a fost dezaprobată. La sfîrșitul discuțiilor, moțiunea de încredere în guvern, sprijinită de M. Kogălniceanu, a fost votată cu o mare majoritate.

După votarea legii pensiilor, care înlătura pensionările abuzive sub 20 de ani de serviciu și ridica limita de vîrstă la 60 de ani pentru bărbați, guvernul a adus în februarie 1868 în discuția Adunării proiectul de lege pentru concesionarea construirii și exploatării căii ferate Iți cani—Roman cu ramurile Pașcani — Iași și Verești — Botoșani unui grup de capitaliști anglo-austrieci în frunte cu Offenheim, cu care se încheiase însă anterior, în urma stăruințelor lui P. Mavrogheni, o înțelegere provizorie pentru întreaga cale ferată Suceava—Galați—București. Reducerea concesiunii a indignat pe Offenheim și pe P. Mavrogheni, care primise sume importante pentru sprijinul său, ea datorindu-se prezentării unei noi oferte, sprijinită de Carol I și de noul consul general al Prusiei, contele von Keyserling, a unui consorțiu de capitaliști prusieni în frunte cu dr. Strousberg[2], căruia i s-a promis concesiunea construirii și exploatării restului rețelei în lungime de 914 km 800 m. Afacerea Strousberg fusese aranjată de către Carol-Anton de Hohenzollern-Sigmaringen prin intermediul lui Ambronn, șambelanul său, consilier intim în serviciul statului prusian și împuternicit, cu cîțiva ani înainte, al regelui Prusiei pentru afacerile sale în ducatul Posen[3]. Discutarea ambelor concesiuni a durat mult, din cauza manevrelor lui P. Mavrogheni, susținătorul concesiunii Offenheim, contra lui Strousberg, și a opoziției *Fracțiunii* față de concesiunea acestuia din urmă, considerată pe drept cuvînt oneroasă, votarea lor făcîndu-se în Adunare la 27 mai/8 iunie 1868. Senatul, dominat de conservatori, aliați acum cu *Fracțiunea* din ură pentru Strousberg, nu le-a aprobat decît în septembrie, după ce, în urma dizolvării lui și a noilor alegeri, guvernul reușise să-și alcătuiască și aici o majoritate docilă.

Între timp, în martie a fost votată o nouă lege pentru construirea șoselelor naționale, județene și comunale, în virtutea căreia toți locuitorii capi de familie, indiferent de averea lor, erau obligați să presteze anual în muncă sau să plătească suma echivalentă fixată de autorități, cîte trei zile pentru construirea șoselelor județene și trei pentru construirea șoselelor comunale. Legea, mai aspră ca precedenta, apăsa țărănimea, muncitorimea și mica burghezie de la orașe, întrucît impunea la fel țăranul fără pămînt cu marele moșier. Aplicarea

---

[1] *Mon. Of.*, 1868, nr. 27 din 4/16 februarie, p. 166.

[2] *Dr. Strousberg und sein Wirken von ihm selbst geschildert. Mit einer Photographie und einer Eisenbahn-Karte.* Dritter unveränderter Abdruck, Berlin, 1876, p. 338.

[3] *Ibidem*, p. 337—338.

ei a dat loc la nenumărate abuzuri din partea administrației comunale și județene care au împovărat și mai mult masele țărănești. Un alt proiect de lege potrivnic țărănimii, votat în aprilie 1868 de către Adunarea deputaților, a fost acela referitor la poliția rurală, alcătuit încă din vremea guvernului Ion Ghica. Ales raportor, acesta a avut dibăcia să absenteze, P. P. Carp fiind însărcinat să-l înlocuiască. Legea al cărei pronunțat caracter reacționar era vădit, era menită să apere proprietatea moșierească contra răzbunării țăranilor, căci ea prevedea ca toți locuitorii comunelor rurale între 18 și 70 de ani, împărțiți pe căprării de cîte 10 oameni, să păzească proprietatea și ordinea. Un proiect de lege interesînd întregul popor, dar în primul rînd burghezia, privind organizarea puterii armate a fost votat de Adunarea deputaților la 2/14 martie și de Senat la 25 mai/6 iunie, devenind lege la 17/29 iulie 1868. Operă a ministrului de Război, col. Gh. Adrian, unul dintre apropiații lui N. Bălcescu, legea se întemeia pe principiile recomandate de N. Bălcescu în lucrarea sa *Puterea armată și arta militară de la întemeierea Principatului Valahiei pînă acum*. Armata trebuia să se compună din cinci elemente distincte: 1) *armata permanentă* cu rezervele ei; 2) *corpul dorobanților și corpul grănicerilor*; 3) *milițiile*; 4) *garda civică*; 5) *gloatele*. Toți bărbații cetățeni romîni de la 20 la 50 de ani făceau parte dintr-una din aceste diviziuni ale armatei: a) de la 20 la 27 de ani în armata permanentă, în corpul dorobanților sau în acela al grănicerilor; b) de la 20 la 26 de ani în miliție, dacă nu erau luați în armata permanentă, corpul dorobanților sau corpul grănicerilor; miliția urma să aibă în fiecare județ cel puțin un batalion compus din șase companii; c) garda civică cuprindea pe bărbații din orașe; d) toți bărbații între 20 și 50 de ani care nu făceau parte din nici una din celelalte diviziuni militare erau încorporați în gloate. Acestea urmau a fi organizate în corpuri, făcînd voluntar exerciții militare și primind arme, după necesitate, de la stat. Termenul de serviciu în armata permanentă se reducea la trei ani în activitate și patru în rezervă. Corpul dorobanților urma să aibă în fiecare județ cîte un escadron, în afară de județele unde erau jandarmi călări. Dorobanții se recrutau dintre cetățenii care aveau mijloacele necesare pentru a-și procura ei înșiși caii de serviciu, adică dintre chiaburi și țăranii mijlocași. Ei făceau serviciul militar, ca și grănicerii, șapte ani, cîte o săptămînă la serviciu și trei acasă. Deși cuprindea toți bărbații capabili de a purta armele, noua armată urma totuși să fie instrument al dominației de clasă a burgheziei. Armata permanentă, încazarmată și încadrată cu ofițeri de origine moșierească și burgheză, servea, ca și corpul dorobanților, mai mult pentru menținerea ordinii stabilite. Garda civică era un instrument al burgheziei, așa cum se dovedise la începutul lunii martie 1867, cînd împreună cu jandarmii călări alungase pe țăranii din jurul Capitalei care asaltau Adunarea deputaților pentru a primi pămînt. Totuși elaborarea legii constituia un mare progres și aplicarea ei deplină ar fi slăbit, prin organizarea milițiilor și a gloatelor, într-o măsură simțitoare puterea moșierimii, întărind totodată mult forța de apărare a țării.

După sancționarea legii de organizare a puterii armate s-au făcut noi comenzi de armament și s-a intensificat agitația pentru deprinderea cetățenilor cu utilizarea armelor de foc, în special prin *Societatea romînă de arme, gimnastică și dare la țintă* de sub președinția istoricului V. A. Urechia, unul dintre luptătorii pentru desăvîrșirea unității naționale. Cu prilejul serbării tragerii la țintă de către această asociație (8/20 septembrie 1868), într-o sală ornată cu harta Daciei, concurenții veniți din toată țara au făcut trageri cu pușca în prezența majorității miniștrilor, în frunte cu președintele Consiliului.

În martie 1868, *Fracțiunea* a prezentat Adunării deputaților un proiect de lege îndreptat împotriva populației evreiești, care l-a silit pe I. C. Brătianu să se pronunțe împotriva lui. Pe de altă parte, semioficiosul liberal-radical *Perseverența* ataca șovinismul *Fracțiunii*, utilizînd argumentele lui Titu Maiorescu din studiul său *Dreptul public al romînilor și școala lui Bărnuțiu*, apărut în lunile anterioare în *Convorbiri literare*.

Deși măsurile contra «vagabonzilor» luate în anul precedent au continuat a fi aplicate, *Fracțiunea*, care se opunea concesiunii Strousberg, sprijinită de guvern, a trecut treptat în opoziție. Ca să adîncească disensiunea, la 26 aprilie/8 mai, P.P. Carp a interpelat guvernul în chestiunea persecuției evreilor, acuzîndu-l totodată că a aținat pe țărani contra moșierilor. Urmarea a fost că peste cîteva zile Ștefan Golescu a demisionat, fiind înlocuit cu fratele său Nicolae Golescu, socotit mai moderat, atît la conducerea guvernului, cît și la aceea a Ministerului Afacerilor Externe. Cu toate acestea, grupările conservatoare, sprijinite acum de *Fracțiune*, au încercat să răstoarne guvernul liberal-radical înainte de a se fi terminat discutarea concesiunilor Strousberg și Offenheim. La 31 mai/12 iunie, Grigore Balș a propus în Senat un vot de blam guvernului, învinovățindu-l că a împins la ură locuitorii țării unii contra altora pentru a se menține la putere. Moțiunea, sprijinită și de N. Ionescu, capul liberalilor fracționiști, a fost aprobată de majoritate. Conform uzanțelor constituționale, guvernul a demisionat, dar Adunarea deputaților a votat o moțiune în care condamna votul de blam al Senatului și cerea guvernului să-și retragă demisia. Printre deputații care s-au abținut de la vot au fost A. Fătu, președintele Adunării, fracționist, și M. Kogălniceanu. Ca urmare, guvernul a revenit asupra demisiei, obținînd dizolvarea Senatului recalcitrant și convocînd colegiile senatoriale pentru alegeri noi, sesiunea Adunării deputaților fiind închisă și ea curînd. Printr-un ordin circular al Ministerului Afacerilor Interne din 20 iunie/2 iulie se făcea apel la țară, cu prilejul alegerilor pentru Senat, să pună în armonie cele două Corpuri legiuitoare, adică să voteze candidații guvernului, amenințînd că altfel « statul romîn ar cădea în paralizie, dacă nu în descompunere» [1]. Noul Senat ales, deși fără o majoritate guvernamentală hotărîtă, s-a arătat docil.

[1] *Mon. Of.*, 1868, nr. 140 din 21 iunie / 3 iulie, p. 885.

Între timp, acțiunea cetelor revoluționare bulgare din țară, sprijinită în secret de C.A. Rosetti, s-a întețit. Spre a se dezvinovăți de acuzarea de complicitate ce i se aducea, guvernul a publicat un comunicat în *Monitorul* din 19/31 iulie, în care arăta măsurile luate pentru a împiedica continuarea acțiunii revoluționare a bulgarilor.

Corpurile legiuitoare fiind convocate în septembrie în sesiune extraordinară, concesiunile de căi ferate au fost aprobate și de Senat. Opunînd rezistență la cererea lui Carol I de a se numi Ambronn comisar unic al statului romîn pentru supravegherea emiterii obligațiunilor și a fondurilor bănești, guvernul devenea indezirabil. Pe de altă parte, în toamna anului 1868, guvernul maghiar sub conducerea contelui Andrássy s-a apropiat de Prusia spre a se pune la adăpost contra unei răscoale a romînilor din Transilvania și a celorlalte popoare subjugate. Deoarece Prusiei nu-i convenea dispariția Austro-Ungariei, a asigurat-o prin Andrássy că o va apăra dacă va lua față de ea o atitudine binevoitoare. Ca dovadă, Bismarck a impus Romîniei să se apropie de Austro-Ungaria, ceea ce nu se putea decît prin înlăturarea guvernului liberal-radical, care se opunea anexării Transilvaniei de către Ungaria. Din partea sa, Carol era îngrijorat de urmările aplicării legii de organizare a puterii armate. El prefera, așa cum îl sfătuia Bismarck, să aibă o armată permanentă mai mică la număr, încadrată însă cu ofițeri devotați, și se temea de organizarea miliției, de gărzile civice și de gloate. Pe de altă parte, el dorea să aducă la guvern pe Dim. Ghica și pe M. Kogălniceanu, spre a asigura concesiunea Strousberg, a slăbi dușmănia manifestă a conservatorilor și a dezorganiza gruparea partizanilor lui Cuza. În plus, voia să înlăture pe I. C. Brătianu, devenit nesigur, pe care prințul Napoleon, cu prilejul vizitei ce făcuse în Romînia în iunie 1868, se străduise să-l atragă. Prin apariția *Cărții Roșii* a guvernului austro-ungar, în care se aducea guvernului romîn acuzația, printre altele, că făcea înarmări masive pentru a putea ataca Austro-Ungaria, situația guvernului liberal-radical a devenit și mai șubredă. La 11/23 noiembrie 1868, consulul general prusian Keyserling a comunicat «lămurit și limpede că o rămînere mai departe a lui Brătianu în minister ar avea drept urmare greutăți serioase și că Prusia n-ar mai putea să sprijinească politica urmărită de ministerul de pînă acum»[1]. Agent al politicii prusace, Carol a impus schimbarea guvernului, deși acesta avea majoritatea în Corpurile legiuitoare. El primea în același timp sfaturi stăruitoare să se apropie de Austro-Ungaria, de la unchiul său, marchizul Pepoli, reprezentantul la Viena al Italiei.

Guvernele conservatoare-liberale Dim. Ghica—M. Kogălniceanu și A. G. Golescu

La 16/28 noiembrie 1868, N. Golescu a demisionat și s-a format un nou guvern, Dim. Ghica avînd președinția și Ministerul Lucrărilor Publice, M. Kogălniceanu, Ministerul Afacerilor Interne, iar A. G. Golescu, al treilea membru marcant, Ministerul de Finanțe. La Ministerul de Război a fost pus un figurant, col. Dabija, căci toate afacerile importante le rezolva Carol cu locotenent-colonelul prusian Krenski.

[1] *Memoriile regelui Carol I al Romîniei (De un martor ocular)*, vol. IV, București (1912), p. 77.

Noul guvern era o coaliţie a conservatorilor moderaţi munteni şi a liberalilor moderaţi moldoveni. Din primul moment el s-a angajat să ducă o politică de lealitate faţă de Poartă şi să păstreze stricta neutralitate faţă de toate puterile garante. I. C. Brătianu, ales preşedinte al Adunării deputaţilor, s-a angajat să sprijine guvernul, deşi C. A. Rosetti se opunea. Colaborarea dintre guvern şi majoritatea liberal-radicală nu convenea însă conservatorilor, nici lui Carol şi nici Austro-Ungariei, căci împiedica luarea unor măsuri potrivnice legiferării anterioare. La 23 decembrie 1868/4 ianuarie 1869, generalul A. D. Macedonski, scos la pensie în 1864 de Cuza din cauza atitudinii sale reacţionare, a publicat în *Trompeta Carpaţilor* un articol provocator, *Sistema în armată*, în care considera primejdioasă « nesăbuita armare » după sistemul militar al Elveţiei, Prusiei şi Bavariei, întrucît gloatele, o dată înarmate, nu vor face altceva decît să se răscoale, cum au făcut grănicerii şi dorobanţii în 1859 şi numai grănicerii în 1866. El condamna în termeni brutali organizarea militară a gloatelor şi miliţiilor, văzînd în ea «planurile criminale ale unor oameni neastîmpăraţi şi pe care ordinea îi asfixiază»[1]. Peste o lună, autorul articolului a fost rechemat în activitate, dîndu-i-se comanda garnizoanei din Bucureşti, ca răsplată pentru acţiunea lui menită să împiedice organizarea miliţiilor şi a gloatelor. Rechemarea sa în activitate şi mai ales numirea lui la comanda garnizoanei Bucureşti fiind considerate de majoritatea Adunării o provocare şi ameninţare, s-a ajuns îndată la un vot de blam dat guvernului şi la dizolvarea Adunării.

Noile alegeri pentru Adunarea deputaţilor s-au făcut într-o atmosferă foarte încărcată. Dacă la colegiile I şi al II-lea guvernul conta pe sprijinul moşierimii, iar în Moldova alianţa cu *Fracţiunea* îi dădea posibilitatea să obţină împreună victoria în alegeri la colegiile al III-lea şi al IV-lea, în Muntenia şi Oltenia el a avut de întîmpinat la colegiul al III-lea o rezistenţă mare, încercarea *Fracţiunii* de a-şi extinde influenţa şi în rîndurile burgheziei de aici nedînd rezultate. Pentru slăbirea liberalilor radicali au fost înlocuite cadrele gărzii civice la Craiova, Tîrgovişte, Giurgiu. Kogălniceanu a dat un ordin prefecţilor să ia măsuri contra dezordinii ce ar pregăti adversarii săi, iar ministrul Instrucţiunii a ordonat învăţătorilor să se abţină de la agitaţii politice. Cu prilejul alegerilor la colegiul al III-lea s-au produs dezordini grave la Bucureşti, Craiova, Ploieşti şi Piteşti. La Ploieşti, la îndemnul lui Al. Candiano-Popescu, birourile electorale organizate de guvern în mod ilegal au fost alungate de cetele opoziţioniste, garda civică luînd apărarea acestora, din care cauză a şi fost dezarmată din ordinul guvernului. La Bucureşti, guvernul a declarat aleşi pe partizanii săi, deşi ei nu întruniseră majoritatea voturilor exprimate. La colegiul al IV-lea au fost proclamaţi aleşi numeroşi moşieri conservatori şi liberali moderaţi. Adunarea era dominată de moşieri, Grigore Balş a fost ales preşedinte. Pentru a scoate armata permanentă de sub influenţa liberalilor radicali, Carol a concentrat-o pe timpul verii

[1] *Trompeta Carpaţilor*, Bucureşti, VI (1868), nr. 692 din 23 decembrie 1868 / 4 ianuarie 1869, p. 2 774.

într-o tabără la Furceni, aproape de Tecuci. Legea de organizare a puterii armate a fost lăsată în părăsire în cea mai mare parte a ei.

Guvernul D. Ghica-M. Kogălniceanu, în timpul căruia s-a semnat convenţia cu Strousberg, Ambronn fiind numit, contra constituţiei, comisar al statului romîn pentru supravegherea emisiunii obligaţiilor şi a fondului de rezervă, a urmat, ca şi guvernul precedent, aceeaşi politică asupritoare faţă de ţărănime, care era ţinută să execute tocmelile de lucrări agricole, aplicîndu-se însă cu mai multă severitate legea poliţiei rurale. Ca să menţină alianţa cu *Fracţiunea*, M. Kogălniceanu a trimis şi el prefecţilor un ordin în care le cerea să aplice măsurile luate pînă atunci contra evreilor. Mişcarea revoluţionară bulgară a fost îngrădită, aşa încît nu s-au mai format cete înarmate care să poată trece Dunărea spre a răscula populaţia bulgărească împotriva dominaţiei otomane. Agentul emigraţiei polone, Dunin, a fost expulzat din cauza ştirilor defavorabile guvernului ţarist pe care le transmitea. Toate aceste măsuri plăceau atît moşierimii conservatoare, cît şi puterilor garante, însuşi guvernul ţarist fiind bucuros acum că se asigura « ordinea » împotriva mişcărilor revoluţionare.

Neînţelegerile au izbucnit însă curînd între M. Kogălniceanu şi ministrul Justiţiei V. Boerescu, partizan al lui D. Ghica şi om de încredere al palatului, din care cauză nu fusese pus în discuţie nici un proiect de lege. V. Boerescu dorea înlăturarea lui M. Kogălniceanu, a cărui poziţie o credea slăbită prin atacul *Fracţiunii* contra lui, motivat că nu aplica cu severitate măsurile contra evreilor. Spre a-şi atrage o şi mai mare încredere a palatului, în ianuarie 1870 Boerescu a făcut să se propună un proiect de lege în Adunare prin care se dădea un « apanaj » de 300 000 de lei anual Elisabetei, soţia lui Carol, dar proiectul a fost respins sub presiunea indignării opiniei publice. Pe de altă parte, între concesionarii căilor ferate şi moşierii pe terenurile cărora trebuiau să se construiască liniile ferate s-a ajuns la conflicte din cauza preţurilor derizorii ce se ofereau, prin sprijinul statului aservit capitalului străin, celor expropriaţi pentru cauză de utilitate publică. Presa opoziţionistă a făcut răspunzătoare dinastia pentru proiectul de lege al apanajului, prusianizarea armatei, amestecul brutal al consulului general prusac în treburile ţării, abuzurile şi risipa făcute de concesionari cu sprijinul guvernului. Începea să se producă o mişcare largă potrivnică dinastiei străine, care se dovedea o agenţie a Prusiei în Romînia. Cu prilejul completării locului vacant al colegiului al IV-lea în jud. Mehedinţi, a fost ales deputat în lipsă fostul domn Alexandru Ioan Cuza susţinut de grupările liberale, care astfel voiau să lovească în Carol I, dîndu-i-se să înţeleagă că va fi înlocuit cu fostul domnitor, dacă nu le readuce la guvern. Ion Ionescu de la Brad scria în publicaţia sa, *Gazeta satelor*, că alegerea de la Mehedinţi era « una din cele mai solemne protestări în contra tuturor ce calcă legile şi falsifică colegiul IV, nelăsînd sătenii să aleagă dintre ai lor pe cine vor voi, ca aşa să fie şi dintre dînşii acolo unde se fac legile, ce se fac şi pentru dînşii, fără de dînşii... »[1].

[1] *Gazeta satelor*, Bucureşti, II (1870), nr. 1 (ianuarie), p. 1.

La 24 ianuarie/5 februarie 1870, M. Kogălniceanu, demisionat cu două zile înainte, a părăsit guvernul, dar şi preşedintele acestuia, Dim. Ghica, a fost silit de Adunare să demisioneze peste cîteva zile.

Despre A. G. Golescu, care a format cu greutate noul guvern la 2/14 februarie 1870, Kogălniceanu spunea supărat că va fi « cel din urmă ministru al prinţului Carol » [1]. Dim. Ghica, fostul prim-ministru, alarma pe Carol I scriindu-i că s-ar fi organizat o conjuraţie pentru răsturnarea lui, garda civică din Bucureşti fiind toată de partea conspiratorilor. Nu s-aştepta decît să se înceapă răscoala în provincie. Domnul primea un nou sfătuitor în persoana lui von Radowitz, consulul nou al Prusiei, menit să-i sprijine autoritatea şi mai ales să apere interesele capitalurilor prusiene care se investeau în construcţia căilor ferate [2].

Pentru a-şi asigura devotamentul cadrelor ofiţereşti ale armatei, Carol I vizita pe rînd cazărmile din Bucureşti, dejuna cu ofiţerii, stăruia să se mărească bugetul Ministerului de Război, deşi bugetul general votat la începutul lunii martie 1870 prezenta un deficit de 17 000 000 de lei. Atacurile presei opoziţioniste contra lui se înteţesc, făcîndu-l răspunzător de abuzurile lui Strousberg şi de numirea nelegală a lui Ambronn în calitate de comisar al statului romîn pe lîngă acesta. Sub presiunea opiniei publice, la 11/23 martie Adunarea a cerut guvernului să ancheteze modalitatea emiterii obligaţiunilor de către Strousberg, situaţia fondului de rezervă din Berlin, controlat de Ambronn în numele statului romîn, precum şi evaluarea căilor ferate construite. Ca manifestare a ostilităţii împotriva lui Carol, Cuza a fost ales din nou în lipsă, la 8/20 aprilie 1870, deputat de către colegiul al IV-lea al jud. Mehedinţi.

Mişcarea antidinastică de la Ploieşti şi campania contra lui Strousberg

În primăvară, agitaţia contra capitaliştilor prusieni şi a agentului lor cuprindea masele orăşeneşti. Simţind că se apropie furtuna, Carol I a înlăturat guvernul lui A. G. Golescu, socotit incapabil s-o înfrunte, şi a încredinţat formarea noului guvern lui Epureanu la 20 aprilie/2 mai 1870. Epureanu, mare moşier şi fabricant, era un fost liberal moderat devenit conservator după 1866, îngrijorat de ofensiva burgheziei. Toţi ceilalţi miniştri erau membri ai organizaţiei conservatoare de centru *Juna dreaptă*, a cărei gazetă, *Térra*, ataca demagogic pe Carol şi pe Strousberg, pentru a-şi lărgi cercul cititorilor. Guvernul Epureanu era însă cu totul impopular. Peste cîteva zile, la alegerile municipale din Bucureşti au reuşit numai candidaţii opoziţiei liberal-radicale.

Adunarea deputaţilor a fost din nou dizolvată, făcîndu-se noi alegeri sub presiunea aparatului de stat. La Bucureşti, Ploieşti şi Piteşti au fost mari frămîntări. La Piteşti, contra manifestărilor ostile ale mulţimii a fost scoasă armata,

[1] *Memoriile regelui Carol I.* . . , vol. V, Bucureşti (1912), p. 82.

[2] Joseph Maria von Radowitz, *Aufzeichnungen und Erinnerungen aus dem Leben des Botschafters.* . ., Herausgegeben von Hajo Holborn, Erster Band 1839—1877, Berlin şi Leipzig, 1925, p. 189.

care a tras. La Ploieşti, unde de aproape un an Al. Candiano-Popescu scotea gazeta *Democraţia*, frămîntările au fost mai grave şi au durat cîteva zile. S-au făcut arestări, garda civică a fost din nou dezarmată deoarece intervenise contra autorităţilor statului; pentru restabilirea ordinii au fost aduse trupe de la Bucureşti. Aici, guvernul a proclamat aleşi pe candidaţii săi, printre

Fig. 92. — Monarhii vor să distrugă republica, — caricatură din gazeta *Ghimpele*, Bucureşti, XI (1870), 13 septembrie.

care Chr. Tell, devenit acum conservator din ură faţă de gruparea liberal-radicală, deşi ei nu obţinuseră decît un sfert din voturile exprimate, majoritatea cetăţenilor colegiului al III-lea votînd separat candidaţii liberal-radicali. La T.-Severin, colegiul al II-lea orăşenesc al Senatului a ales pe Cuza, ca manifestare a burgheziei contra lui Carol. Cu toate presiunile făcute, guvernul n-a reuşit să-şi asigure de fapt majoritatea în Adunarea deputaţilor. Senatul se arăta însă mai docil. Nemulţumirea contra lui Carol I şi a lui Strousberg a crescut, mai ales cînd s-a aflat că Ambronn, găsit vinovat de fraudă, refuza să-şi dea demisia şi guvernul nu lua măsuri de a-l demite.

Izbucnind la 7/19 iulie 1870 războiul franco-prusian, de teama opiniei publice ministrul Afacerilor Externe, P. P. Carp, s-a văzut nevoit să declare că Romînia se considera alături de Franţa, dar manifestaţiile de stradă în favoarea acesteia au fost interzise, pentru că ţinteau să se îndrepte de fapt contra lui Carol I. Considerînd momentul potrivit — sub conducerea lui Eugeniu Carada, redactorul *Romînului*, organ oficial al grupării liberal-radicale, dar cu aprobarea lui C. A. Rosetti — s-a organizat o conspiraţie pentru răsturnarea lui Carol. Liberalii radicali se considerau înşelaţi de acesta, la a cărui înscăunare participaseră, şi voiau să profite de situaţia creată de războiul franco-prusian pentru a prelua guvernul, de la care fuseseră îndepărtaţi. Ei foloseau nemulţumirea maselor orăşeneşti, apăsate prin fiscalitate, contra lui Carol şi a lui Strousberg. Reţeaua conspiraţiei se întindea în şapte oraşe, printre care Bucureşti, Craiova, Ploieşti, Buzău şi în tabăra de la Furceni. Carada era ajutat de Constantin Ciocîrlan, fost prefect al poliţiei Capitalei, de maiorul Pilat, ginerele lui C. A. Rosetti, şi de dr. Sergiu. Răscoala trebuia să se producă în noaptea de 8/20 august, dar ofiţerii conspiratori de la Furceni, voind să vadă mai întîi care din cele două ţări în luptă va obţine victoria, au cerut amînarea ei. Spirit aventuros, Al. Candiano-Popescu n-a voit să se supună şi a pornit răscoala la Ploieşti, sperînd că se va antrena astfel şi restul ţării. El n-a făcut însă pregătiri temeinice de atac şi apărare, din care cauză încercarea a eşuat lamentabil, după ce izbutise să cuprindă întregul oraş, numai batalionul comandat de maiorul Polizu refuzînd să se supună. A doua zi, sosind de la Bucureşti încă un batalion sub comanda maiorului Gorjan, mulţimea a fost uşor împrăştiată, înşişi conducătorii ei neavînd intenţia de a se opune cu armele. Guvernul a făcut numeroase arestări, atît la Ploieşti, cît şi la Bucureşti şi în alte părţi, printre arestaţi fiind şi N. Golescu, I. C. Brătianu, B. P. Hasdeu, Carada şi Candiano-Popescu. Şi contra lui C. A. Rosetti se emisese un mandat de arestare, dar el era plecat în Franţa. Au fost trimişi în judecata Curţii cu Juraţi din Tîrgovişte 41 de acuzaţi, în frunte cu Candiano-Popescu şi Carada. După o şedinţă de trei zile, la mijlocul lunii octombrie 1870, Curtea cu Juraţi a achitat însă pe toţi acuzaţii, aprobînd în felul acesta mişcarea antidinastică.

Proclamarea republicii în Franţa la 23 august / 4 septembrie 1870 a încurajat elementele democratice la luptă împotriva lui Carol şi a guvernului său, îngrijorînd totodată moşierimea conservatoare. C. A. Rosetti, ajuns la Tours, îndemna guvernul republican să se adreseze popoarelor pentru a provoca revoluţia în toată Europa.

Temîndu-se de ura care clocotea contra lui, Carol — raporta consulul rus la Bucureşti, Offenberg [1] — proiecta în prima parte a lunii septembrie să ceară puterilor garante să-i definească mai favorabil situaţia externă prin înlăturarea dependenţei faţă de Poartă, în speranţa că astfel îşi va întări poziţia internă. Lui Offenberg, însuşi Carol îi declarase la începutul lunii octombrie 1870 că nu va

[1] Arh. P.E.R. — C., 1870, dos. 1 541, f. 164—165.

mai putea domni în condițiile în care se afla, întrucît constituția și Corpurile legiuitoare i-ar fi denaturat poziția sa de șef al statului, paralizînd acțiunea guvernului, perpetuînd dezordinea și distrugînd garanțiile legale [1]. În realitate, el voia să-și mărească autoritatea, spre a putea domni fără nici un control în vederea transformării țării într-un imens domeniu pus la dispoziția capitaliștilor prusieni, al căror agent era. Achitarea de către Curtea cu Juraţi din Tîrgoviște a capilor mișcării din Ploiești l-a îngrijorat și mai mult pe Carol, făcîndu-l să dorească întărirea prerogativelor sale prin schimbarea constituției. La 25 noiembrie/7 decembrie, el a trimis capilor puterilor garante, cu excepția Franței, o scrisoare, solicitîndu-le ca, în conferința ce urma să se țină la cererea Rusiei, să se stabilească în Romînia « un regim statornic și puternic », adică domnia sa autoritară.

În mesajul de deschidere a sesiunii Corpurilor legiuitoare la 16/28 noiembrie se scotea în evidență stăruința guvernului de a menține ordinea și de a întreține bune relații cu Poarta și cu puterile garante. Totodată se anunța că în proiectul de buget s-a prevăzut și plata anuităților drumurilor de fier. În legătură cu plata anuităților s-a dezlănțuit însă în Adunare o critică violentă la adresa guvernului, care nu se arăta ferm în apărarea intereselor statului contra fraudatorilor Strousberg și Ambronn. Indignarea majorității Adunării și a opiniei publice a crescut cînd la 6/18 decembrie a venit vestea că Strousberg nu voia să achite cuponul scadent la 20 decembrie 1870/1 ianuarie 1871, pretinzînd ca plata s-o facă statul romîn, întrucît calea ferată Roman—Galați—București era terminată, ceea ce nu era adevărat, deoarece ea mai avea nevoie de multe lucrări pentru a putea fi pusă în funcțiune. Trecînd la o atitudine opozițională, în adresa de răspuns la mesajul tronului votată la 9/21 decembrie 1870, Adunarea punea în vedere lui Carol că evitarea mișcărilor de felul celei de la Ploiești s-ar face numai prin « satisfacerea dorințelor poporului și respectarea legilor ». Întrucît guvernul îi arăta ostilitate, la 14/26 decembrie Adunarea i-a dat un vot de blam, silindu-l să demisioneze. Nesimțindu-se capabil să reziste, Carol s-a văzut nevoit să încredințeze formarea noului guvern lui Ion Ghica, considerat de el mai puțin periculos decît alți adversari. Noul prim-ministru a luat și Ministerul Afacerilor Interne, la Finanțe punînd pe D. A. Sturdza și la celelalte ministere personaje mai puțin importante. Ion Ghica, implicat în conspirația din august 1870, se sprijinea pe liberalii radicali, pe liberalii fracționiști și pe o grupare de liberali moderați partizani devotați ai săi și urmărea să-și consolideze și să-și prelungească guvernarea prin slăbirea autorității lui Carol I, eventual prin înlăturarea acestuia. Deși căuta sprijinul maselor orășenești, nici el nici aliații săi nu căutau să înlăture regimul burghezo-moșieresc la a cărui instaurare participaseră. Prezentîndu-se pe rînd fiecăruia din Corpurile legiuitoare, Ion Ghica a ținut să declare că guvernul său va fi «francamente constituțional și parla-

[1] Arh. P. E. R. — C., 1870, dos.1 541, f. 167—168.

mentar. . . ». Prefect al poliției Capitalei a fost numit liberalul-radical Simion Mihălescu. Cînd Carol i-a adus la cunoștință lui Ion Ghica și lui D. A. Sturdza, la începutul lunii ianuarie 1871, conținutul scrisorii trimise suveranilor puterilor garante, primul ministru l-a făcut să înțeleagă, raporta Offenberg, că « dacă țara era pusă în necesitatea de a opta între prinț și constituție, constituția va fi preferată. . . » [1]. La 19/31 ianuarie 1871 a fost ales la București un nou consiliu comunal liberal-radical, ca nouă manifestare a ostilității burgheziei contra lui Carol, a cărui îngrijorare principală o constituia acum « ruina desăvîrșită a protejatului său » Strousberg [2], aflat în stare de faliment.

Sfătuit de von Radowitz și înțeles cu fruntașii grupărilor conservatoare, Carol a pornit o acțiune fățișă de provocare, pentru a putea stabili prin forța armată o guvernare autoritară conservatoare. În acest scop el a făcut să apară la 15/27 ianuarie 1871, în *Augsburger Allgemeine Zeitung*, o scrisoare adresată unui personaj imaginar, Auerbach, reprodusă curînd în traducere și în gazetele românești, în care se plîngea cu ură și dispreț că Romînia « această nenorocită țară. . . », s-a pomenit « trecînd fără tranziție de la un regim despotic la o constituție atît de liberală, încît nici un popor din Europa [sic ! !] n-are alta la fel » [3]. El considera dușmănos această împrejurare ca fiind « o nenorocire cu atît mai mare, cu cît romînii nu se pot măguli că au vreuna din virtuțile civile ce aparțin acestui fel de constituție a statelor cvasirepublicane » [4]. Declara apoi fără sinceritate că dorea să renunțe la tron ca să se întoarcă la scumpa sa patrie, « al cărei puternic magnet n-a încetat o clipă . . . » [5] să-l atragă. Referindu-se la adresa de răspuns a Adunării la mesajul tronului, el o aprecia « un capodoperă de viclenie fanariotă » și nu se sfia să declare cu plăcere că Romînia era amenințată de bancrută.

Mișcarea republicană din martie 1871

Apariția scrisorii către Auerbach a provocat uimirea și indignarea opiniei publice și a majorității Adunării. În urma unei interpelări violente a lui N. Blaremberg, s-a adoptat totuși o moțiune propusă de M. Kogălniceanu, în care Adunarea declara devotament față de tron și «neclintita hotărîre de a rămîne atașată Constituției. . .» [6]. Deocamdată provocarea lui Carol nu reușise. El însă n-a abdicat, căci nu avea această intenție, deși apariția scrisorii provocase numeroase noi manifestări ostile lui. Așa cum arată în memoriile sale, el n-a plecat nu de teama « că țara s-ar duce de rîpă » [7], ci pentru a salva afacerea Strousberg, în care se simțea « angajat personal ». Lupta dintre agentul capitalurilor prusace și coaliția guvernamentală sprijinită de masele orășenești era deschisă. La 24 februarie /8 martie

---

[1] Arh. P.E.R. — C., 1871, dos. 1 542, f. 55.
[2] *Ibidem*, f. 55.
[3] *Memoriile regelui Carol I. . .*, vol. VI, București, p. 4.
[4] *Ibidem*, p. 4—5.
[5] *Ibidem*, p. 5.
[6] *Ibidem*, p. 13.
[7] *Ibidem*, p. 14.

1871, A. D. Holban, raportorul comisiei de anchetă privind afacerea Strousberg, constituită de Adunare în toamna precedentă, a demonstrat complicitatea lui Carol I şi a unora dintre foştii săi miniştri, în special a lui D. Ghica şi a lui V. Boerescu, la numirea lui Ambronn, precum şi la alte acţiuni păgubitoare ale lui Strousberg. După lungi dezbateri s-a adoptat propunerea diversionistă a generalului I. Em. Florescu de a fi urmăriţi pe calea justiţiei Strousberg, Ambronn şi bancherul Jacques, ocolindu-se propunerea lui N. Blaremberg de a se da în judecată toţi foştii miniştri « de la darea concesiunii pînă la ministerul actual exclusiv ».

Carol, care conta că ameninţarea cu abdicarea din scrisoarea către Auerbach va constrînge Adunarea să plătească deţinătorilor de obligaţiuni Strousberg cuponul datorat la 20 decembrie 1870/1 ianuarie 1871, era dezamăgit. El spunea, la începutul lunii martie lui Offenberg, că poziţia sa s-a şubrezit de cînd publicul romînesc s-a obişnuit cu ideea abdicării sale [1]. Într-adevăr, în rîndurile maselor orăşeneşti îşi făcuse loc ideea înlocuirii monarhiei prin republică. Pentru a ieşi din impas, domnul a pus la cale, împreună cu von Radowitz, cu Epureanu, Dim. Ghica şi alţi capi ai conservatorilor, o nouă provocare. În acest scop, la 10/22 martie 1871, von Radowitz a organizat o sărbătorire fastuoasă a zilei de aniversare a împăratului Germaniei, Wilhelm I, în sala Slătineanu, situată în plin centru al Capitalei, deşi ştia că populaţia, entuziasmată pentru republica proclamată în Franţa şi indignată contra umilinţelor pe care Prusia le impunea poporului francez, manifesta necontenit ura sa contra lui Carol şi a consulului prusian, sfătuitorul său. Indignarea maselor, care se aflau de cîţiva ani în efervescenţă, a izbucnit. La ora 8 seara, pe cînd banchetul de 150 de persoane începea, o mulţime de tineri a început să bombardeze sala cu pietre, felinarele au fost stinse, clopotele bisericilor au început să sune alarma şi pe străzi se striga: « Trăiască republica » şi « La palat ». Vreo 60 de inşi au năvălit în sala banchetului, înlăturînd jandarmii care păzeau la uşi, însă după o scurtă încăierare au fost respinşi în stradă, dar a urmat îndată « din partea masei de oameni adunaţi jos o îngrozitoare aruncare de pietre către vestibul, care a fost complet distrus » [2]. O grupă de poliţişti a venit în ajutorul participanţilor la banchet, fără ca mulţimea, strigînd şi fluierînd o oră întreagă, să întrerupă bombardarea sălii, ceea ce avu « ca urmare completa distrugere a ferestrelor, a balconului şi chiar a unei părţi din zid. . . » [3]. Mulţi dintre participanţii la banchet au fost răniţi, printre ei şi von Radowitz. Mulţimea umpluse între timp toate străzile centrale şi cerea alungarea lui Carol şi proclamarea republicii, depăşind astfel scopurile grupărilor burgheze coalizate contra lui Carol I, limitate la slăbirea autorităţii acestuia, eventual la înlocuirea lui. Radicalismul republican al maselor îngrijora pe conducătorii coaliţiei guvernamentale şi-i împingea la inacţiune.

---

[1] Arh. P.E.R. — C., 1871, dos. 1 542, f. 45.
[2] Joseph Maria von Radowitz, *op. cit.*, p. 218.
[3] *Ibidem.*

Fig. 93. — Naţiunile înfrăţite în lupta pentru răsturnarea asupritorilor, desen reprodus din gazeta *Ghimpele*, Bucureşti, XI (1870), 13 octombrie.

Generalul Alexandru Solomon, văzînd că manifestarea din faţa sălii Slătineanu, a palatului şi de pe întreaga Cale a Mogoşoaiei luase proporţii, « dete din propria sa iniţiativă ordin colonelului Costaforu a scoate trupele de infanterie şi cavalerie, care în mai puţin de o oră împrăştiară mulţimea răsculată şi restabiliră astfel ordinea » [1]. E puţin probabil că generalul Solomon, deşi n-avea autorizaţia guvernului care sprijinea indirect acţiunea maselor, a scos trupele contra poporului fără o cerere expresă a lui Carol, cu care se făcea complice. Capii grupărilor conservatoare s-au strîns la Epureanu şi, pe la ora 10 seara, au asigurat pe domn că-l ajută să formeze un guvern autoritar. Carol a oferit lui Dim. Ghica guvernul, dar acesta, compromis în afacerea Strousberg, a refuzat.

După miezul nopţii, însoţit de Calimaki-Catargi şi de D. A. Sturdza, von Radowitz a îndrăznit să iasă şi să meargă la palat, pe drum D. A. Sturdza retrăgîndu-se. După ce fusese aşteptat cîteva ore, a venit la ora 1 dezorientat şi depăşit şi Ion Ghica, căruia Carol, cum l-a văzut, i-a strigat: « Îţi acord demisia, vă alung pe toţi de la guvern » [2]. Radowitz a mers apoi la Solomon şi s-a asigurat că acesta răspundea de loialitatea garnizoanei faţă de Carol. « Pe străzi fierberea ţinu toată noaptea » [3]. La ordinul lui Solomon, străzile şi pieţele au fost ocupate de armată, care a împiedicat a doua zi concentrarea maselor populare în jurul palatului.

Prin D. A. Sturdza, un liberal moderat care se temea de mase, la 11/23 martie ora 11,30 au fost convocaţi foştii locotenenţi domneşti din 1866; Lascăr Catargiu şi Nicolae Golescu au venit numai ei, N. Haralambie lipsind din Capitală. Cei doi — unul conservator şi altul liberal — stăruiră pe lîngă Carol, care se lăsa rugat, să renunţe la abdicare, el acceptînd cu condiţia să i se prezinte un guvern capabil să facă să se voteze bugetul şi legea finanţelor, pentru a se putea achita cuponul datorat de Strousberg. Pe străzi era mare fierbere, dar împrejurimile palatului erau păzite de trupe.

În timpul acesta, Adunarea deputaţilor ţinea şedinţa obişnuită. Ion Ghica s-a prezentat şi a declarat că în urma celor întîmplate peste noapte a demisionat, apoi a părăsit banca ministerială imediat. După o jumătate de oră, D. A. Sturdza a cerut o şedinţă secretă spre a face o comunicare importantă şi publicul a fost evacuat. Apoi a declarat, în prezenţa lui Lascăr Catargiu şi N. Golescu, că a fost însărcinat de Carol să comunice că a renunţat de a abdica, la insistenţele foştilor locotenenţi domneşti, « dacă i se va da un minister care să-i *convină* şi dacă se va vota bugetul (cu anuitatea Strousberg), legile financiare (împrumutul de 56 000 000 şi vînzarea în bloc a moşiilor statului) în cîteva zile » [4]. Eugeniu Ghica şi I. Cîmpineanu s-au pronunţat pentru acceptarea abdicării. N. Ionescu

---

[1] Generalul Văcărescu, *Memorii*, în *Convorbiri literare*, Bucureşti, XLIX (1915), nr. 10 (octombrie), p. 1 009.

[2] Joseph Maria von Radowitz, *op. cit.*, p. 219.

[3] *Memoriile regelui Carol I. . .*, vol. VI, p. 21.

[4] *Românul*, Bucureşti, XV (1871), nr. din 2 octombrie, articolul *Şedinţa secretă a Adunării deputaţilor (11 martie 1871)*, p. 850. Nesemnat, articolul a fost alcătuit de I. Cîmpineanu, după note luate în şedinţă.

a ţinut o cuvîntare evazivă, la sfîrşitul căreia declara că în privinţa abdicării îşi va întreba alegătorii. D. Ghica, D. A. Sturdza, M. Kogălniceanu au fost pentru formarea unui guvern care să convină dinastiei. Seara la 7, Adunarea s-a împrăştiat fără să fi luat vreo hotărîre, după ce Bozianu refuzase să formeze un guvern pe placul lui Carol I. În acest timp, marea mulţime care înconjura clădirea Adunării, la închiderea şedinţei secrete, a pornit către palat, dar a fost oprită de armată. Simion Mihălescu, prefectul poliţiei, a demisionat, nevrînd să-şi ia răspunderea situaţiei. Reprezentant al grupărilor conservatoare, Lascăr Catargiu declara lui Carol la miezul nopţii că a izbutit să formeze guvernul. Scopul reacţiunii interne şi externe fusese atins; se ajunsese la alcătuirea unui guvern conservator, creaţie a palatului.

Mişcarea republicană din martie 1871 a exprimat nemulţumirea maselor orăşeneşti contra asupririi capitalului străin, reprezentat prin Carol I, şi contra regimului burghezo-moşieresc. Lipsită de conducere, ea a fost înfrîntă datorită laşităţii burgheziei, care se temea că masele populare vor depăşi ţintele ei limitate de clasă. Înşişi liderii radicali, partizani ai lui C. A. Rosetti, care urau pe Carol I, au frînat mişcarea, lăsînd-o fără conducere, pentru a nu rupe gruparea liberal-radicală din care făceau parte. Deşi înfrîntă, mişcarea a scos în evidenţă şi mai mult contradicţia care exista între interesele poporului şi cele ale claselor dominante, trădătoare de ţară. Apreciind importanţa ei, Marx o semnala la 25 martie/6 aprilie 1871 lui W. Liebknecht, îndemnîndu-l la « atenţie la cele ce se întîmplă în partea aceasta » [1].

Istoriografia burgheză a minimalizat mişcarea republicană din martie 1871, pentru a fi pe placul dinastiei. Astfel, Titu Maiorescu afirma dispreţuitor că mişcarea a fost făcută de « o ceată de pe uliţă condusă de studenţi, pregătită cu îngăduirea prefectului poliţiei. . . » [2], iar Frédéric Damé o considera provocată de o lozincă abil răspîndită de opoziţie [3] şi susţinea, împotriva realităţii, că ar fi durat numai două ore [4]. Dacă N. Iorga prezintă mişcarea ceva mai realist, recunoscînd că a fost o formidabilă demonstraţie [5], în schimb laudă pe Carol pentru că « avu hotărîrea de a se impune » [6], adică de a o sfărîma şi de a forma un guvern conservator autoritar.

2. GUVERNAREA AUTORITARĂ CONSERVATOARE CU SPRIJINUL CAPITALULUI STRĂIN (1871—1876)

Legiferarea conservatoare reacţionară

Înfrîngerea mişcării din martie 1871 a constituit şi victoria temporară a moşierimii asupra burgheziei în cadrul regimului politic burghezo-moşieresc. Ea s-a datorat alianţei moşierimii conservatoare cu capitaliştii germani şi laşităţii burgheziei, care a părăsit conducerea mişcării în momentul cînd mişcarea putea să se transforme într-o

[1] K. Marx, *La guerre civile en France (La Commune de Paris). Annexes*, Paris, 1946, p. 87.
[2] Titu Maiorescu, *Istoria contimporană a Rominiei (1866—1900)*, Bucureşti, 1925, p. 30.
[3] Frédéric Damé, *Histoire de la Roumanie contemporaine. . .*, Paris, 1900, p. 226.
[4] *Ibidem*, p. 227.
[5] N. Iorga, *Istoria romînilor*, vol. X, *Întregitorii*, Bucureşti, 1939, p. 122.
[6] *Ibidem*, p. 123.

revoluție. Prin însărcinarea lui Lascăr Catargiu de a forma un guvern autoritar, subordonat de fapt capului statului, moșierimea conservatoare, sprijinită de cîteva elemente ale marii burghezii și de capitaliștii germani și austrieci, a rămas pentru cinci ani stăpînă pe conducerea statului. Deși mai numeroasă și reprezentînd față de moșierime elementul înaintat, burghezia nu avea încă forța economică necesară pentru a-și subordona moșierimea fără a face apel la mase, de care se temea. Pe de altă parte, clasă relativ recentă, ea nu avea destui conducători din rîndurile sale, căci o bună parte din exponenții ei erau moșieri mici și mijlocii îmburgheziți, care țineau seama în activitatea lor politică și de interesele lor de moșieri, ceea ce s-a demonstrat prin atitudinea șovăitoare a lui N. Golescu și a lui M. Kogălniceanu în cele două zile hotărîtoare. Moșierimea, înglodată în datorii, era nemulțumită de felul cum se aplica legea de tocmeli pentru lucrări agricole de către guvernele dominate de burghezie și voia înăsprirea ei, pentru a putea intensifica exploatarea maselor muncitoare de la sate. Ea voia, pe deasupra, să folosească statul pentru a-și impune politica sa de protejare a exportului de produse agricole în detrimentul apărării producției industriale, precum și pentru a se apăra contra cămătarilor. Moșierimea căuta să se mențină la conducerea statului și în scopul asigurării dominației ei asupra țărănimii, care amenința cu răscoala proprietatea moșierească.

În dimineața zilei de 12/24 martie 1871, guvernul format de Lascăr Catargiu la miezul nopții precedente a depus jurămîntul. El era sprijinit de coaliția grupărilor conservatoare, Lascăr Catargiu, președinte și ministru al Afacerilor Interne, și P. Mavrogheni, ministrul Finanțelor, reprezentînd pe vechii conservatori, N. Crețulescu, la Justiție și Lucrări Publice, generalul Chr. Tell la Culte și la Instrucțiunea Publică și interimar la Război, pe neo-conservatorii care fuseseră în serviciul lui Cuza, și Gh. Costaforu la Afacerile Externe, un intelectual burghez, unealtă a grupării conservatoare a lui Dim. Ghica. Peste două zile, conducerea Ministerului de Război a fost dată generalului I. Em. Florescu, un conservator moderat. După caracterizarea lui Titu Maiorescu, noul guvern « era cea mai tare expresie a ideii conservatoare în limitele constituțiunii de la 1866 »[1]. Cînd guvernul Lascăr Catargiu s-a prezentat Adunării deputaților, în jurul căreia trupele împiedicau mulțimea agitată să pătrundă în sală, liberalii radicali și fracționiștii au protestat, dar împotriva lor s-au ridicat deputații conservatori, așa încît un moment nu se mai auzea nici una dintre cuvîntările ce se țineau. Liberalii moderați s-au desolidarizat de radicali și de fracționiști, seara M. Kogălniceanu ducîndu-se chiar la palat spre a da asigurări de loialitate. Neputîndu-se alcătui o majoritate, Adunarea n-a ajuns la nici o hotărîre nici de astă dată. Peste noapte, armata a continuat să ocupe străzile. A doua zi, 13/25 martie, trupele fiind retrase la oarecare distanță la cererea majorității deputaților, dar gata să intervină, clădirea Adunării a fost înconjurată de mii de oameni, iar străzile tixite

[1] Titu Maiorescu, *op. cit.*, p. 34.

de mulţime. În Adunare, reprezentanţii dreptei, centrului şi stîngii se înfruntau în cuvîntări violente, nici unul dintre cele trei curente neputînd obţine majoritatea. Dreapta avea armata şi palatul de partea sa, stînga poporul, pe care însă nu îndrăznea să-l împingă la luptă revoluţionară, iar centrul, refuzînd să sprijine făţiş dreapta, în speranţa că i se va da lui conducerea, constituia elementul incertitudinii.

Fig. 94. — Înlăturarea guvernului Ion Ghica şi formarea guvernului Lascăr Catargiu în martie 1871, caricatură din gazeta *Ghimpele*, Bucureşti, XII (1871), 21 martie.

La 14/26 martie, sesiunea Adunării a fost prelungită pentru a se vota legile financiare, la care ţinea atît de mult Carol, dar a doua zi, liberalii moderaţi, pierzînd speranţa că vor primi ei conducerea guvernului, au format o coaliţie cu liberalii-radicali şi fracţioniştii, putîndu-se alcătui astfel o majoritate, care a dat în sfîrşit un vot de blam guvernului conservator. Acesta însă, la 16/28 martie, a publicat decretul de dizolvare a Adunării. Aflînd finalul mişcării, Bismarck s-a declarat satisfăcut că s-a format un guvern autoritar şi l-a sfătuit pe Carol « să rămînă la postul său » [1]. Îndemnuri asemănătoare dădea şi guvernul austro-ungar [2]. Izbucnirea revoluţiei comunarde la Paris a împins burghezia să bată în retragere,

[1] *Memoriile regelui Carol I.* . . , vol. VI, p. 25.
[2] Radowitz, *op. cit.*, p. 222.

iar înfrîngerea ei a încurajat grupările moşiereşti conservatoare. La Iaşi, în ajunul alegerilor pentru noua Adunare, s-a alcătuit de către membrii grupărilor conservatoare locale din iniţiativa lui Grigore Sturdza o petiţie adresată Corpurilor legiuitoare în care se cerea modificarea constituţiei în sens reacţionar. În prima parte a lunii mai s-au ţinut alegerile, falsificate mai grosolan decît oricînd pînă atunci de prefecţii lui Lascăr Catargiu. Deşi liberalii moderaţi de sub conducerea lui Ion Ghica şi a lui M. Kogălniceanu s-au aliat cu liberalii-radicali şi fracţioniştii, n-au reuşit decît trei liberali-radicali, cinci fracţionişti şi doi liberali moderaţi, M. Kogălniceanu şi Gh. Vernescu. Dim. Ghica a fost ales preşedinte al Adunării deputaţilor. Depusă într-una din primele şedinţe « Petiţia din Iaşi » n-a fost luată în discuţie, considerîndu-se mai avantajos de către moşierimea conservatoare să falsifice constant constituţia existentă, pentru a se păstra formele parlamentare ca supapă de siguranţă a regimului burghezo-moşieresc. Însuşi Carol a renunţat de a mai dori modificarea constituţiei, deşi primea repetate îndemnuri în acest sens din Germania.

Cu toată voinţa lui Carol şi a guvernului de a impune ţării un aranjament favorabil lui Strousberg, Adunarea a votat în iulie 1871 un proiect de lege care trimitea concesiunea în faţa unui tribunal de arbitri pentru anulare, urmînd ca ulterior să se trateze cu deţinătorii de obligaţiuni constituiţi în societate anonimă, cu condiţia ca ei să accepte scăderea dobînzii de la 7,5% la 4%. Evident, legea, sancţionată de Carol după o scurtă împotrivire, nu putea fi acceptată de bancherii germani sprijiniţi de Bismarck, dar ea făcea opinia publică romînească să creadă în « patriotismul » guvernului conservator şi al lui Carol însuşi, contribuind la consolidarea regimului. Ea nu era, cum arăta consulului german din Bucureşti ministrul Afacerilor Externe, Costaforu, decît « o bază pentru tratative ulterioare » [1]. Pentru a-şi atrage armata, Carol a dat, cu prilejul unui concurs de tir, un banchet în grădina palatului de la Cotroceni celor 500 de ofiţeri participanţi la concurs.

După anularea concesiunii Strousberg de către tribunalul de arbitri, bancherii Bleichröder şi Hansemann, care acaparaseră majoritatea obligaţiunilor emise, au numit un consiliu de administraţie. Acesta a trimis îndată la Bucureşti un delegat spre a trata o nouă convenţie. În anul următor s-a ajuns la înţelegere cu *Societatea drumurilor de fier din Romînia*, pe baza unei noi legi, mult mai favorabilă capitaliştilor germani decît cea din iulie 1871. Pentru a stinge rivalitatea cu capitaliştii austrieci, societatea a încheiat în februarie 1872 o convenţie cu *Staatseisenbahngeselschaft*, prin care aceasta primea să-i construiască linia ferată Piteşti-Vîrciorova.

O dată satisfăcuţi capitaliştii germani şi austrieci, moşierimea a trecut la aplicarea programului său de clasă. În anii 1871—1873, Petre Mavrogheni, sufletul guvernului, a reorganizat finanţele statului, pentru care crea noi resurse, reînfiin-

[1] *Memoriile regelui Carol I...*, vol. VI, p. 40.

ţînd în 1872 monopolul tutunului, pe care l-a concesionat unei întreprinderi străine, *Banca franco-ungară* din Budapesta. Respingîndu-se în martie 1872 propunerea lui Cezar Bolliac de a se împroprietări conform legii rurale însurăţeii şi foştii clăcaşi rămaşi fără pămînt pe moşiile statului, cu motivarea lui P. Mavrogheni că acestea erau ipotecate, s-a trecut îndată la modificarea în sens reacţionar a legii de tocmeli pentru lucrări agricole, pentru ca muncitorii care făceau angajamente de lucrări agricole să fie duşi cu forţa armată la locul de muncă chiar dacă ele erau oneroase şi de multe ori falsificate. S-a alcătuit şi s-a votat în acelaşi an o nouă lege de organizare a armatei, de fapt o modificare în sens reacţionar a celei din 1868, prin care dorobanţii şi grănicerii erau contopiţi într-o armată teritorială unică, compusă din infanterie şi cavalerie, în fiecare judeţ fiind un batalion de dorobanţi pedeştri şi un escadron de călăraşi, unii şi alţii cu schimbul. Miliţia şi gloatele, care nici nu fuseseră organizate, considerate periculoase pentru moşierime, au fost minimalizate. Pentru a se asigura contra unei mişcări orăşeneşti, întreaga gardă civică a fost dezarmată în vara anului 1872, sub pretextul reorganizării. La Craiova, garda a refuzat să depună armele, dar a fost dizolvată cu forţa.

Grupările opoziţioniste, compuse din reprezentanţii burgheziei şi ai moşierimii liberale, au reluat ofensiva în toamna anului 1872, dar de data aceasta pe calea economică în cadrul intereselor moşiereşti, iniţiind un *Comitet de mari proprietari*, menit să organizeze un institut de credit funciar rural prin asocierea proprietarilor funciari, în care liberalii I. C. Brătianu, Ion Ghica şi I. Cantacuzino stăteau alături de conservatorii Dim. Ghica, Gh. Gr. Cantacuzino şi V. Boerescu. Între acest comitet, sprijinit şi de o parte din moşierii conservatori, şi P. Mavrogheni, ministrul Finanţelor, Epureanu, ministrul Justiţiei şi Gh. Costaforu, ministrul Afacerilor Externe, s-a încins o luptă prin presă, apoi în guvern şi în sînul Corpurilor legiuitoare. P. Mavrogheni urmărea să creeze o bancă de scont, de emisiune şi funciară cu privilegiu de stat, concesionînd-o capitalistului austriac Leithner; Epureanu voia să înfiinţeze un credit funciar rural cu capital francez, în timp ce *Comitetul de mari proprietari* cerea cointeresarea bancherilor autohtoni la înfiinţarea unei instituţii de credit menită să scoată pe moşieri din ghearele cămătarilor. Contra voinţei celor doi miniştri, care nu se înţelegeau între ei, în primăvara anului 1873, printr-un vot al Corpurilor legiuitoare, s-a înfiinţat *Creditul Funciar Rural* prin cointeresarea bancherilor autohtoni, respingîndu-se atît proiectul lui P. Mavrogheni cît şi acela al lui Epureanu. Primul director al Creditului Funciar Rural a fost numit liberalul moderat Ion Ghica, iar primul subdirector, devenit apoi el însuşi director, discipolul său, D. A. Sturdza. Înfiinţînd această instituţie, grupările liberale obţineau controlul economic asupra unei părţi tot mai importante a moşierimii mijlocii şi mici, pe care puteau să le influenţeze din punct de vedere politic. Primul rezultat a fost alegerea lui I. C. Brătianu ca senator în iulie 1874. Prin înfiinţarea *Creditului* se întăreau legăturile economice dintre burghezie şi moşierime, ceea ce ducea la întărirea regimului burghezo-moşieresc.

Criza guvernării conservatoare

În sînul coaliției conservatoare au apărut disensiuni încă din decembrie 1872, cînd în rîndurile majorității din Adunare s-au format trei grupări: *Vechea dreaptă* sub conducerea lui C. Brăiloiu, *Juna dreaptă* și *Centrul*, condus de Dim. Ghica și V. Boerescu, care pretindeau că gruparea lor reprezenta un număr mai mare de deputați decît celelalte două, impunîndu-și într-adevăr voința cu prilejul discutării și votării legii Creditului Funciar Rural. Ca urmare, în aprilie 1873, Costaforu fu înlocuit la Ministerul Afacerilor Externe cu V. Boerescu, iar Epureanu cu Al. Lahovary. Mavrogheni a rămas, fiind inspiratorul lui Lascăr Catargiu. În decembrie 1873 a fost silit să demisioneze și N. Crețulescu, pentru a fi înlocuit cu Gh. Gr. Cantacuzino, iar în ianuarie 1874 Chr. Tell, pentru că voia să împiedice pe profesorii universitari să participe la viața politică, fiind înlocuit cu junimistul Titu Maiorescu, îndepărtat din învățămînt de el.

Izbucnirea crizei economice ciclice în 1873 în Occident a avut repercusiuni în anii următori și în Romînia, agravînd criza agricolă, care începuse a se face simțită și se manifesta prin scăderea prețurilor cerealelor. Reaua recoltă din 1874 a lovit mult țărănimea, o bună parte a ei nemaiputînd achita impozitele. Încă în mai 1874, Epureanu ataca guvernul pentru politica sa financiară întemeiată pe împrumuturi și, ca raportor al proiectului de lege pentru amortizarea datoriei flotante, s-a pronunțat împotriva lui. Urmarea crizei agricole și a recoltei rele a fost că în septembrie s-a constatat un deficit bugetar sigur de 15 000 000 de lei. Deși rectificat în decembrie bugetul a rămas, totuși, cu un deficit de 4 200 000 de lei. În afara greutăților financiare, guvernul a fost zdruncinat în noiembrie 1874 de fricțiunile dintre Centru și Juna dreaptă, V. Boerescu atacînd pe Titu Maiorescu sub pretextul că acesta voia să interzică profesorilor facultăților de drept de a fi și avocați.

Încă din vara anului 1874 s-a ivit o nouă greutate în calea guvernării conservatoare. *Societatea drumurilor de fier din Romînia* a cerut guvernului să-i permită o nouă emisiune de obligațiuni cu prioritate, garantate prin ipoteci asupra căilor ferate, deși convenția încheiată în 1872 nu permitea o asemenea operație. Ca agent al capitaliștilor germani, Carol, sprijinit de V. Boerescu, partizanul devotat al lui Dim. Ghica, președinte al consiliului de administrație al *Socetății drumurilor de fier din Romînia*, a stăruit să se vină în «ajutorul» acesteia, dar Lascăr Catargiu s-a opus, declarînd că un proiect de lege pentru aprobarea ipotecării căilor ferate va fi sigur respins de Adunare și guvernul, compromis. El prefera răscumpărarea unei porțiuni din calea ferată pentru suma de care societatea avea nevoie, dar Bleichröder și Hansemann, sprijiniți de Bismarck, nu acceptau o asemenea soluție.

Pus în discuție în procesul de fraudă intentat la Viena în ianuarie 1875 lui Offenheim, P. Mavrogheni și-a dat demisia din guvern, dar a fost atacat în Adunare cu violență de N. Ionescu, de Chr. Tell, care l-a acuzat că a fraudat statul cu 500 000 de lei cu prilejul concesionării monopolului tutunului, și de

Epureanu. Deşi absolvit printr-un vot al Adunării de gravele acuzaţii ce i se aduceau, P. Mavrogheni n-a mai putut să se redreseze din punct de vedere politic şi demisia lui a slăbit mult guvernul conservator, Lascăr Catargiu fiind lipsit de principalul său susţinător. La Ministerul de Finanţe a trecut Gh. Gr. Cantacuzino, iar la Lucrări Publice a fost numit junimistul Teodor Rosetti.

Repercusiunile crizei economice occidentale în Romînia se accentuau în 1875 şi influenţau puternic activitatea politică. Un mare număr de moşieri mijlocii şi mici, debitori ai Creditului Funciar Rural, intrau tot mai mult sub influenţa grupărilor liberale moderate care conduceau această instituţie, slăbind poziţia politică a grupărilor coaliţiei conservatoare. Criza economică lovea şi toate păturile burgheziei, nevoită să acţioneze mai energic spre a pune cît mai mult statul în serviciul intereselor sale. Masele ţărăneşti, sărăcite prin intensificarea exploatării moşiereşti şi prin efectele crizei agrare, manifestau tot mai viu nemulţumirea lor. Spre a veni în ajutorul moşierimii, guvernul conservator a grăbit tratativele iniţiate în 1873 cu guvernul habsburgic pentru încheierea unei convenţii comerciale care să permită intrarea cerealelor şi vitelor din Romînia în Austro-Ungaria fără a se plăti taxe vamale, în schimbul unei condiţii similare pentru o serie de produse industriale austro-ungare importate. Pierzînd sprijinul direct al abilului P. Mavrogheni şi lipsită de unitatea internă — în aprilie 1875 un proiect de concesiune a construirii căii ferate Ploieşti — Predeal fiind retras din cauza disensiunilor —, coaliţia conservatoare guvernamentală, după dizolvarea normală a Adunării deputaţilor, s-a prezentat totuşi în aprilie 1875 la alegerile pentru noua Adunare.

Coaliţia de la Mazar-paşa

Grupările liberale îşi strînseseră rîndurile încă din timpul iernii, folosind nemulţumirea maselor şi a burgheziei, precum şi greutăţile economice ale moşierimii mijlocii şi mici. La 23 ianuarie/4 februarie 1875, ele înfiinţaseră ziarul *Alegătorul liber*, care a deschis campania contra conservatorilor în vederea alegerilor din primăvară. În martie s-au înţeles să ducă împreună lupta electorală, atrăgînd şi pe Epureanu.

Lipsită de sprijinul unei însemnate părţi a moşierimii, coaliţia conservatoare a intensificat acţiunea de falsificare a alegerilor. Cu toate acestea, au reuşit majoritatea capilor opoziţiei. La Bucureşti, unde s-au produs ciocniri sîngeroase, au fost aleşi numai candidaţii liberali, ceea ce însemna că burghezia se ridica hotărîtă contra guvernării conservatoare. Deşi guvernul obţinuse o majoritate zdrobitoare în alegeri, ea nu reprezenta decît o subţire pătură a moşierimii şi cîteva elemente ale burgheziei şi, în plus, era lipsită de omogenitate. Tulburările cauzate cu prilejul alegerilor slăbise de asemenea mult autoritatea guvernului.

În casa englezului Lakeman, stabilit în ţară după ce fusese în serviciul Porţii sub numele de Mazar-paşa, s-a alcătuit coaliţia grupărilor liberale care a elaborat o «programă», semnată de capii ei, cărora li s-a adăugat şi conservatorul

Epureanu, menită să mobilizeze contra conservatorilor burghezia, o parte a moşierimii şi ţărănimea. Se cerea o politică externă de pace şi de respectare a tratatelor, împroprietărirea însurăţeilor şi a ţăranilor mărginaşi ai oraşelor principale, înlăturarea asupririi ţăranilor, reorganizarea armatei şi a justiţiei, reducerea sarcinilor fiscale prin reducerea cheltuielilor publice, descentralizarea adminis-

Fig. 95. — Conservatorii « luptă » pentru a obţine victoria în alegerile parlamentare.

traţiei comunale şi judeţene. Pe baza acestui program, la care o bună parte dintre semnatari aderaseră din demagogie, a fost ales un comitet al Partidului Naţional Liberal, care lua astfel naştere din închegarea treptată a liberalilor radicali cu liberalii moderaţi şi liberalii fracţionişti, fără ca el să ajungă la unitate deplină decît mai tîrziu.

După deschiderea sesiunii extraordinare şi constituirea birourilor Corpurilor legiuitoare, au fost aduse în dezbatere proiectul de lege pentru concesionarea construirii căilor ferate Ploieşti — Predeal şi Adjud — Tg.-Ocna şi proiectul de lege privind convenţia comercială încheiată cu Austro-Ungaria, a căror aprobare, credeau conducătorii coaliţiei conservatoare, putea să consolideze guvernul. Pentru construirea celor două căi ferate fuseseră făcute cîteva oferte de către unii capitalişti străini, între care întreprinderea G. B. Crawley et C-nie din Londra, susţinută de un grup de parlamentari conservatori interesaţi prin

promisiunea unor mari sume de bani. Încă din martie se formase o societate de capitalişti romîni, între care Gr. Heliad, I. C. Brătianu, D. A. Sturdza, care cerea concesiunea construirii liniei ferate Ploieşti — Predeal; pentru linia Adjud — Tg.-Ocna făcuse o ofertă Gr. Heliad, care construise în anii precedenţi linia Iaşi — Ungheni. Adunarea a aprobat oferta întreprinderii G. B. Crawley, deşi era mai costisitoare decît a celei romîneşti. Dezbaterea proiectului a cauzat grave disensiuni atît în sînul guvernului cît şi în acela al majorităţii conservatoare şi a dat prilej coaliţiei de la Mazar-paşa să discrediteze guvernul conservator, care accepta concesiunea dăunătoare pentru stat, votată prin corupţie. Discutarea şi aprobarea (29 iunie/11 iulie 1875) de către Adunare a convenţiei comerciale cu Austro-Ungaria, dacă n-a provocat disensiuni în sînul majorităţii guvernamentale, a dat ocazie opoziţiei să intensifice campania sa de răsturnare a guvernului. Ca manifestare a indignării lor împotriva votării convenţiei şi a concesiunii Crawley, deputaţii coaliţiei de la Mazar-paşa au demisionat. Burghezia, lovită prin înlăturarea taxei vamale pentru o serie de produse industriale austro-ungare, a susţinut prin numeroase semnături petiţia opoziţiei, în care se cerea capului statului să nu sancţioneze legea convenţiei comerciale cu Austro-Ungaria. Patriotismul ei se manifesta, cum arată Marx referindu-se la burghezia germană din ajunul revoluţiei de la 1848, «sub forma *protecţiei vamale*, a *sistemului prohibitiv*, a *economiei naţionale*»[1]. Carol s-a grăbit să sancţioneze însă legea de îndată ce ea a fost aprobată de Senat, dar ea n-a putut înlătura fie şi parţial efectele crizei agrare, deoarece aplicarea ei nu s-a putut face decît în vara anului următor, 1876, în urma ratificării de către ambele state, aşa încît moşierimea mică şi cea mijlocie au continuat să se orienteze către coaliţia opoziţionistă. Împotriva guvernării conservatoare se ridicau masele populare ţărăneşti şi orăşeneşti. În urma înăspririi legii de tocmeli agricole (1872) şi a declanşării crizei agrare, masele ţărăneşti au început să-şi arate tot mai puternic nemulţumirea contra exploatării moşiereşti, mişcarea ţărănească atingînd în 1875 o intensitate nemaiîntîlnită din 1866. Criza izbucnită în Occident în 1873 a avut repercusiuni în Romînia în anii următori 1874—1877, împingînd masele orăşeneşti la manifestaţii de ostilitate faţă de cercurile guvernante, care încercau zadarnic să-şi ascundă îngrijorarea. Coaliţia de la Mazar-paşa a căutat, prin agenţii şi acţiunile ei, să canalizeze nemulţumirea ţărănimii şi a maselor orăşeneşti împotriva guvernului conservator spre a-l sili să se retragă de la conducere, dar Lascăr Catargiu refuza să demisioneze. Îngrijorată, o bună parte din moşierime, amintindu-şi mişcarea ţărănească din 1862 condusă de Mircea Mălăeru şi răscoala grănicerilor din 1866, s-a convins că înlocuirea conservatorilor de la conducere prin coaliţia opoziţionistă era singura cale de frînare a ameninţătoarelor mişcări de mase.

---

[1] K. Marx, *Contribuţii la critica filozofiei hegeliene a dreptului. Introducere*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. I, ed. a II-a, Ed. politică, Bucureşti, 1960, p. 417.

Fig. 96. — Licitarea pentru obținerea concesiunii construirii căilor ferate Ploiești — Predeal și Adjud — Tg.-Ocna, caricatură apărută în gazeta *Ghimpele*, București, XVI (1875), 29 iunie.

În vara şi toamna anului 1875, coaliţia de la Mazar-paşa, susţinută de burghezie şi de o parte a moşierimii, a dezvoltat campania contra guvernului şi a lui Carol însuşi, considerat complice, extinzînd-o şi în străinătate. Sub pseudonimul Erdmann von Hahn, D. A. Sturdza a publicat în ziarul nobilimii boeme, nemulţumită de convenţia comercială, *Politik*, din Praga, un lung articol, reprodus îndată în *Romînul* din 8/20 şi 9/21 octombrie 1875 sub titlul *Germania, Romînia şi principele Carol de Hohenzollern*, în care Carol era acuzat că a trădat interesele ţării şi s-a înconjurat de oameni necinstiţi. În Franţa, C. A. Rosetti şi Eugeniu Carada făceau să apară anonim în octombrie broşura *Romînia şi politica germană în Orient*[1], curînd reprodusă în traducere romînească de numeroase gazete ale coaliţiei. Broşura ataca în special pe Carol I, prezentîndu-l ca agent al Germaniei în Romînia. Tot în acea vreme, Gh. Mîrzescu publica, sub pseudonimul Iordache Vulpescu, broşura *Spionul prusian*[2], al cărei titlu îi indica şi conţinutul. Pentru combaterea guvernării conservatoare a fost elaborată şi o lucrare mai vastă, *La Roumanie économique d'après les données les plus récentes*, a lui M. G. Obedenaru, la Paris, a cărei semnalare o făcea Frédéric Damé în *Romînul* la 25 decembrie 1875/6 ianuarie 1876 în articolul *O carte bună*... Autorul cărţii căuta, exagerînd, să demonstreze că industria Romîniei a fost ruinată de convenţia cu Austro-Ungaria, foarte păgubitoare desigur, dar care încă nu fusese pusă în aplicare la apariţia cărţii, datată intenţionat 1876. Spre a-şi apăra guvernarea, Lascăr Catargiu a trimis la 10/22 iulie o circulară către prefecţi, plină de ameninţări pentru opoziţie, care a determinat comitetul naţional-liberal din Iaşi să lanseze la 18/30 iulie un manifest antiguvernamental. După apariţia articolului antidinastic al lui D. A. Sturdza, reprodus şi în broşură, Titu Maiorescu făcea să apară un pamflet *Asupra broşurii: Germania, Romînia şi Principele Carol de Hohenzollern*, în care apăra pe Carol, guvernarea lui Lascăr Catargiu şi politica financiară a lui P. Mavrogheni, prezentat ca om onest [3].

Atacată din afară, guvernarea conservatoare se destrăma dinăuntru, ca efect imediat al accentuării crizei comerciale şi financiare şi ca urmare a procesului de îmburghezire a unei părţi tot mai mari a moşierimii, convinsă acum că agricultura singură nu-i putea asigura veniturile mari pe care le sconta. La mijlocul lunii octombrie 1875, V. Boerescu a trimis din Paris demisia sa, deoarece se angajase să fundeze împreună cu Dim. Ghica şi cu concursul băncilor pariziene Fould şi Camondo *Banca de Bucureşti*. Operaţia principală a acesteia trebuia să fie mijlocirea răscumpărării reţelei de căi ferate a *Societăţii drumurilor de fier din Romînia*, al cărei preşedinte al consiliului de administraţie era Dim. Ghica, preşedintele Adunării deputaţilor. El era convins pe deasupra că Lascăr Catargiu nu va putea face faţă împrejurărilor externe ce urmau să apară în anul următor,

[1] *La Roumanie et la politique allemande en Orient*, Paris, 1875.
[2] Iordache Vulpescu, *Spionul prusian sau principele Carol de Hohenzollern domn al Romîniei*, Berlin, 1875.
[3] E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, I, *1840—1876*, Bucureşti, 1940, p. 408—410.

determinate de redeschiderea chestiunii orientale prin răscoala din iulie 1875 a țăranilor din Herțegovina și Bosnia. Ținta cea mai ascunsă a lui V. Boerescu era să provoace demisia lui Lascăr Catargiu și formarea unui guvern prezidat de Dim. Ghica, în care el urma să aibă rolul cel mai important. Agravarea crizei financiare l-a împins curînd și pe Gh. Gr. Cantacuzino să amenințe cu demisia de la conducerea Ministerului de Finanțe, prevăzînd pentru sfîrșitul anului o datorie flotantă de 20 000 000 de lei dacă nu se admiteau reducerile bugetare propuse de el, inclusiv la Ministerul de Război. Deși s-au făcut unele reduceri bugetare pentru a-l îndupleca să nu demisioneze, el tot a demisionat în ianuarie 1876, nemulțumit de atacurile ascunse contra lui ale junimiștilor împinși de P. Mavrogheni, sub pretextul opoziției la răscumpărarea rețelei de căi ferate a *Societății drumurilor de fier din Romînia*. Curînd în urma lui a fost silit să demisioneze de la conducerea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii și Titu Maiorescu, criticat sever în Adunare de Cezar Bolliac pentru că voia să legifereze ca învățămîntul primar să fie obligatoriu numai acolo unde statul avea școli și blamat de Senat pentru că voia să desființeze pe cale bugetară trei catedre ale unor profesori, adversari politici ai Junimii.

Demisia succesivă a lui V. Boerescu și Gh. Gr. Cantacuzino și înlăturarea lui Titu Maiorescu prin blamul Senatului au împins pe Lascăr Catargiu să demisioneze. După refuzul lui Dim. Ghica, el a refăcut însă guvernul (30 ianuarie/11 februarie 1876), aducînd pe Ion Strat la Ministerul Finanțelor, pe Ion Bălăceanu la Ministerul Afacerilor Externe și pe P. P. Carp la Culte și Instrucțiunea Publică. Ca urmare, Centrul a trecut în opoziție. Peste cîteva zile, Ion Strat a dezvăluit Adunării un deficit de 30 000 000 de lei, aproape o treime din totalul sumei prevăzute în buget pe anul 1876, și a cerut aprobarea unui împrumut de 75 000 000 pentru acoperirea deficitului bugetar și construirea căii ferate Ploiești—Predeal. Dim. Ghica a găsit acum ocazia să demisioneze de la președinția Adunării, desolidarizîndu-se pe față de Lascăr Catargiu. Al. Orăscu, unul dintre vicepreședinții Senatului, a demisionat și el pentru că P. P. Carp își însușise proiectul de lege al instrucțiunii publice al lui Titu Maiorescu. Respingîndu-i demisia (21 februarie / 4 martie 1876) și refuzînd urgentarea discutării legilor financiare, Senatul a fost dizolvat.

Coaliția de la Mazar-pașa, încurajată, a trecut la amenințarea că va provoca «revoluția», prin care înțelegea răsturnarea lui Carol și a guvernului conservator, dacă ea nu era adusă îndată la guvern. Carol, intimidat, i-a promis că va asigura libertatea alegerilor pentru noul Senat. Deși guvernul nu se abținuse de a face presiuni, rezultatul alegerilor i-a fost defavorabil, din care cauză Lascăr Catargiu s-a văzut nevoit la 30 martie/11 aprilie să prezinte demisia întregului cabinet. Pentru mijlocirea eventuală a schimbării lui, încă din ianuarie 1876, I. Bălăceanu, cunoscut ca prieten al lui Ion Ghica, fusese numit prefect al poliției Capitalei, apoi ministru al Afacerilor Externe, spre a stabili legătura dintre Carol și coaliția opozițională. Refuzînd formarea

guvernului, C. Bozianu a propus pe Gh. Vernescu, unul dintre conducătorii coaliției de la Mazar-pașa. Formula propusă de Gh. Vernescu cu I. C. Brătianu la Ministerul de Război, Ion Ghica la Justiție și D. A. Sturdza la Finanțe nu i-a convenit lui Carol, care nu voia să dea armata în mîna unuia care-l amenințase cu detronarea. El a declarat lui Gh. Vernescu că accepta cabinetul, numai dacă la Ministerul de Război era pus orice general sau colonel i-ar fi convenit opoziției, dar nu un civil.

Neajungîndu-se la înțelegere, generalul I. Em. Florescu, un conservator moderat, a fost însărcinat cu formarea noului guvern spre a se cîștiga timp pentru ducerea tratativelor cu capii coaliției (4/16 aprilie 1876). Noul prim-ministru se oferea să guverneze dictatorial, sprijinindu-se numai pe armată, la nevoie împușcînd pe cei care s-ar răscula. Senatul s-a grăbit însă a alege vicepreședinți pe Gh. Vernescu și pe Epureanu, doi din capii coaliției, în timp ce aceasta intensifica violenta sa campanie contra noului guvern și a lui Carol însuși, iar mișcarea țărănească devenea tot mai puternică. Tot în același timp, în Bulgaria a izbucnit răscoala contra Porții. Baza de clasă a guvernării conservatoare, nefiind suficientă spre a înfrunta pericolul unei răsturnări, Carol s-a văzut silit, la 24 aprilie/6 mai 1876, să însărcineze pe Epureanu cu formarea guvernului coaliției de la Mazar-pașa. Guvernarea conservatoare autoritară de cinci ani se termina, lovită de criza financiară, de ridicarea burgheziei și moșierimii liberale contra ei și de primejdia răscoalei maselor țărănești și orășenești.

3. POLITICA EXTERNĂ ÎN ANII 1866—1876

Situația internațională. Sud-estul Europei în anii 1866—1868

După înfrîngerea de la Sadova, Austria a fost silită să ceară pace, încheiată la 11/23 august 1866 la Praga, prin care ea se retrăgea din Confederația germanică, dînd posibilitate Prusiei de a organiza sub conducerea ei Confederația Germaniei de nord și a impune statelor germane din sud o alianță militară îndreptată atît contra Austriei, cît și a Franței. Ca urmare a participării la război, Italia a obținut Veneția, dar n-a putut îngloba și statul papal, din cauza opunerii Franței. Îngrijorat de creșterea rapidă a Prusiei, a cărei voință de a unifica Germania sub conducerea ei devenise evidentă, Napoleon al III-lea s-a apropiat de Austria, în care scop a avut cu Francisc Iosif o întîlnire la Salzburg în august 1867, unde s-a arătat dispus să susțină anexarea Principatelor Unite la Austria. Aceasta nu putea trece însă la o politică de revanșă față de Prusia, deoarece în interiorul ei se produceau mari frămîntări. Temîndu-se de răscoala popoarelor subjugate, Curtea habsburgică a transformat monarhia într-un stat dualist, Austro-Ungaria, alipind totodată Transilvania la Ungaria contra voinței majorității locuitorilor ei, formată din romîni.

Imperiul feudal otoman, dominat economic şi politic de Anglia şi de Franţa, continua a putrezi, deşi cheltuia sume mari, împrumutate cu dobînzi cămătăreşti de la bancherii francezi şi englezi, pentru echiparea cu armament modern a unei numeroase armate, a cărei organizare lăsa însă mult de dorit. Decadenţa lui împingea statele vasale în plină dezvoltare din Europa — Romînia, Serbia şi Muntenegru — să-şi cucerească suveranitatea, iar popoarele stăpînite direct, trezite la conştiinţa naţională, la lupta de eliberare. Încă din iulie 1866, grecii din Creta s-au răsculat, cerînd o largă autonomie, apoi chiar eliberarea, pentru a se uni cu Grecia. Încurajaţi de această răscoală, bulgarii au început să se agite. Revoluţionarii bulgari refugiaţi în Romînia au organizat cete înarmate, care în 1867 şi mai ales în 1868 au trecut Dunărea spre a răscula întregul popor bulgar, după exemplul cretanilor. Ameninţaţi să piardă dominaţia economică a vastului Imperiu otoman, capitaliştii englezi şi francezi s-au opus destrămării lui. Dacă Franţa şi Anglia au cerut formal Porţii eliberarea Cretei, ele s-au opus cu îndîrjire, sprijinite de Austro-Ungaria, independenţei statelor vasale şi luptei de eliberare a bulgarilor. Rusia păstrase faţă de Prusia o neutralitate binevoitoare în 1866 şi urmărea să înlăture clauzele tratatului din Paris din 1856, care-i limitau drepturile suverane în Marea Neagră [1]. Pentru a slăbi Imperiul otoman, paznic al strîmtorilor prin care cerealele ruseşti din Ucraina treceau spre Occident, ea folosea şi lupta de eliberare a popoarelor din Balcani. Faţă de Austria, devenită în 1867 Austro-Ungaria, Rusia a avut pînă în 1872 o atitudine rezervată, uneori chiar ostilă, neputînd uita rolul ei în timpul războiului Crimeii.

Firmanul de recunoaştere a lui Carol I. Pierderea autonomiei Transilvaniei. Mişcările de eliberare din Balcani

În această ambianţă politică europeană, burghezia şi moşierimea au impus Romîniei o politică externă potrivită cu interesele lor de clasă. Întrucît ţara avea o deplină autonomie administrativă şi legislativă şi Poarta nu putea pune nici o piedică exportului ei de produse agricole, moşierimea era mulţumită cu statutul internaţional stabilit prin tratatul de la Paris (1856) şi prin Convenţia de la Paris (1858). Dependenţa faţă de Imperiul otoman şi garanţia celorlalte şase puteri europene o asigurau atît contra concurenţei moşierilor producători de cereale-marfă din sudul Rusiei, cît şi contra unor eventuale răscoale ale ţăranilor. Îmburghezirea ei treptată o împingea să se intereseze şi de asigurarea pieţei şi să revendice, vag şi fără consecvenţă, suveranitatea statului. Cea mai mare parte a burgheziei, lovită de concurenţa produselor străine, simţea necesitatea să-şi apere produsele prin taxe vamale protecţioniste, care nu puteau fi impuse decît prin cucerirea independenţei. Dorind, totodată, să aibă o piaţă internă proprie mai largă, burghezia romînească acţiona pentru prăbuşirea monarhiei habsburgice, spre a putea înlesni unirea Transilvaniei. Ţărănimea, în conştiinţa căreia asuprirea

[1] Serge Goriaïnow, *Le Bosphore et les Dardanelles. Étude historique sur la question des détroits*, Paris, 1910, p. 144—147.

moşierească era legată de asuprirea turcească, dorea înlăturarea jugului otoman, sperînd că o dată cu dispariţia lui va putea scăpa şi de exploatarea moşierimii. Prezenţa capitalurilor străine în ţară făcea ca politica externă a Romîniei să ţină seama de interesele lor, cu atît mai mult cu cît însuşi capul statului le reprezenta. Agent al capitaliştilor prusaci, Carol I a stăruit ca Romînia să ducă o politică externă potrivită cu interesele Prusiei, de unde el primea indicaţii precise pentru orientarea sa. Deosebirea dintre interesele moşierimii, ale burgheziei şi ale capitalurilor străine a făcut ca şi în conducerea politicii externe să se ivească divergenţe serioase între grupările moşiereşti, grupările burgheze şi cele burghezo-moşiereşti legate direct de Carol I, adică de capitalurile străine.

Reprezentînd în anii 1866—1869 interesele moşierilor şi ale burgheziei cămătăreşti şi comerciale, Ion Ghica era un cunoscut partizan al colaborării cu Poarta în cadrul Convenţiei de la Paris şi se bucura de multă încredere la turci, din care cauză, îndată după venirea sa la conducerea guvernului (15/27 iulie 1866), a început tratativele cu ei pentru recunoaşterea lui Carol I ca domn. În septembrie, negocierile, sprijinite de Franţa, care vedea în Carol I un instrument al ei, deoarece era înrudit cu împăratul Napoleon al III-lea, care contribuise la aducerea lui pe tronul Romîniei, se apropiau de sfîrşit, ajungînd apoi la stabilirea unui acord, printr-un schimb de scrisori cu conţinut asemănător între marele-vizir Ali-paşa şi Carol I, şi la darea firmanului de învestitură de către sultan (11/23 octombrie 1866), prin care Carol I era recunoscut domn al Principatelor Unite ale Moldovei şi Ţării Romîneşti, considerate parte integrantă a Imperiului otoman, în limitele fixate de stipulaţiile vechilor convenţii şi ale tratatului de la Paris din 1856 [1]. Armata nu putea fi ridicată la mai mult de 30 000 de oameni decît prin înţelegerea prealabilă cu Poarta. Principatele puteau avea o monedă proprie, purtînd însă un semn special, care urma să fie fixat ulterior în înţelegere cu guvernul otoman. Pentru Principate rămîneau obligatorii tratatele şi convenţiile dintre Poartă şi alte state în limita autonomiei recunoscute lor, respectîndu-se principiul ca acestea să nu poată semna tratate sau convenţii cu puterile străine, dar putînd face cu ţările vecine aranjamente de interes local, fără caracter politic. Nu se putea crea nici o decoraţie proprie, tributul urma să fie mărit prin bună înţelegere şi nu se permitea ca teritoriul ţării să servească « tulburătorilor » contra Imperiului otoman sau statelor vecine. Se recunoştea lui Carol ereditatea domniei în linie directă.

Pentru stabilirea unor raporturi prieteneşti cu Austria, Ion Ghica a trimis în februarie 1867 la Viena pe ministrul Afacerilor Externe, Gheorghe Ştirbei, unde acesta a făcut în scris cancelarului Beust propunerea de a se trata: 1) o înţelegere pentru extrădarea «răufăcătorilor»; 2) un aranjament privind comerţul direct şi de tranzit pe baza libertăţii schimbului de mărfuri şi a unei perfecte reciprocităţi, precum şi reglementarea reducerii tarifului vamal pentru cîteva

[1] *Arch. dipl.*, 7e année 1867, tome premier (janvier, février, mars), Paris, p. 271.

articole speciale; 3) racordarea liniilor ferate proiectate ale celor două țări; 4) modificarea jurisdicției consulare în punctele care împiedicau libertatea de acțiune a guvernului romîn; 5) acreditarea pe lîngă guvernul austriac a unui agent diplomatic romîn, în felul celor de la Paris și Constantinopol. Peste cîteva zile, cancelarul Beust i-a răspuns lui Gheorghe Știrbei că primea toate propunerile ce i se făceau [1]. Tratativele au fost însă brusc întrerupte, din cauza înlocuirii guvernului Ion Ghica prin acela al lui C. A. Crețulescu, al cărui ministru al Afacerilor Externe, Ștefan Golescu, a dat o orientare potrivnică Austriei. Noua orientare era determinată de pregătirea dualismului austro-ungar, care implica alipirea Transilvaniei la Ungaria, precum și de îndemnurile primite de la Berlin, adică de acordul dintre grupările burgheze din guvern și politica de calmare a Austriei pe care o ducea Prusia, înțeleasă greșit la București ca o politică de dezagregare a monarhiei habsburgice, Bismarck urmărind numai neutralizarea, dar nu distrugerea acesteia [2]. Presa guvernamentală romînă, în special *Perseverența*, care începea să apară la 5/17 ianuarie 1867 sub conducerea lui Al. Candiano-Popescu, ataca cu violență anexarea Transilvaniei la Ungaria. Încă din primul său număr, în articolul *Revista interioară*, *Perseverența* atrăgea atenția asupra luptei romînilor transilvăneni pentru păstrarea naționalității lor și afirma că guvernul austriac învrăjbea pe maghiari cu romînii pentru a putea subjuga Ungaria mai ușor, dar unirea națională deplină a poporului romîn nu putea fi împiedicată. Acțiunea dusă contra anexării Transilvaniei la Ungaria a pregătit, cu prilejul aniversării Adunării naționale de la Blaj din 1848, înființarea la București la 3/15 mai 1867 a societății *Transilvania*, sub președinția lui A. Papiu-Ilarian, a cărei menire formală era sprijinirea studenților romîni originari din Transilvania. În iulie, Al. Candiano-Popescu a făcut o călătorie de agitație peste Carpați, unde a vorbit cu G. Barițiu la Brașov, care l-a primit cu rezervă, a discutat cu studenții romîni din Budapesta, în sfîrșit, în Munții Apuseni l-a întîlnit pe Avram Iancu și a stat cîteva zile la Simion Balint. Arestat la Arad ca « agitator daco-romîn » și închis, a fost expulzat în urma unui protest al guvernului romîn, care amenința cu represalii contra numeroșilor supuși austrieci din Romînia. Relațiile cu Austria s-au încordat și mai mult prin participarea la prima sesiune de o lună jumătate a *Societății Academice Romîne*, începută la 1/13 august 1867, a cîtorva învățați de seamă ai romînilor transilvăneni, printre care G. Barițiu și Timotei Cipariu, cu care prilej acesta din urmă și-a exprimat speranța că « bărbații de stat ai romînilor vor îngriji pentru *eliberarea perfectă a patriei romîne* » [3]. Îngrijorată, Austria, văzînd în agitațiile « daco-romîne » o uneltire a Prusiei sau Rusiei, s-a folosit de tulburările provocate de măsurile adminis-

[1] *Arch. dipl.*, 8e année 1868, tome deuxième (avril, mai, juin), Paris, p. 525.

[2] V. P. Potemkin, S. V. Bahrușin, A. V. Efimov, E. A. Kosminski, A. L. Narocinițki, V. S. Serghiev, S. D. Skazkin, E. V. Tarlé, V. M. Hvostov, *Istoria diplomației*, Ed. științifică, București, 1962, p. 630.

[3] Dan Berindei, *Înființarea Societății literare (academice) (1866) și sesiunea din 1867*, în *Studii*, IX (1956), nr. 5, p. 35.

trative luate de guvernul romîn împotriva evreilor supuşi austrieci veniţi fără paşaport — socotite de Engels că nu aveau « un caracter prea grav... » [1], — şi a început contra Romîniei o campanie diplomatică şi de presă diversionistă, la adăpostul căreia să ascundă agitaţiile popoarelor asuprite dintre hotarele ei proprii, în special ale romînilor transilvăneni. Votarea legii de organizare a armatei în martie 1868, care prevedea înarmarea întregului popor [2], precum şi comenzile de armament modern, destul de modeste, în Prusia şi în alte ţări au alarmat şi mai mult guvernul austro-ungar, a cărui presă denunţa intenţiile « agresive » ale Romîniei. Însuşi cancelarul Beust, în nota sa către consulul austro-ungar din Bucureşti, Eder, învinovăţea în aprilie 1868 guvernul romîn că se angajase în « speculaţii » care aveau la bază slăbirea, dacă nu chiar distrugerea Austro-Ungariei [3]. În noiembrie 1868, interzicerea intrării *Perseverenţei* pe teritoriul Austro-Ungariei şi publicarea în aceeaşi lună a *Cărţii roşii* austriece cu acuzaţii grave aduse Romîniei măreau tensiunea dintre cele două state vecine.

Răscoala grecilor din Creta în iulie 1866 a trezit speranţa popoarelor dominate direct sau indirect de turci că ar putea să-şi cucerească libertatea prin extinderea răscoalei în Balcani şi printr-un război comun al Romîniei, Serbiei, Muntenegrului şi Greciei contra Porţii. În decembrie 1866, prinţul Ipsilanty, emisar al guvernului grec, propunea Romîniei alianţa contra turcilor şi făcea propagandă pentru cauza răsculaţilor din Creta. De acord cu Ion Ghica, primul ministru, Carol considera totuşi că Romînia îşi putea obţine independenţa printr-o înţelegere între Franţa, Anglia şi Prusia, înţelegere care devenea însă pe fiecare an tot mai imposibilă. Pentru a domoli pe sîrbi, în martie 1867 Poarta le-a cedat cetăţile pe care le păstrase în Serbia autonomă, între care şi Belgradul. Urmarea a fost că guvernul sîrb şi-a domolit intenţiile războinice contra ei. Deoarece Poarta nu putea zdrobi răscoala grecilor din Creta, prăbuşirea Imperiului otoman, incapabil de a se moderniza în mod real, părea apropiată. Spre a o grăbi, ambasadorul Rusiei la Constantinopol, Ignatiev, îndeamnă în 1867 pe bulgari să se pregătească de răscoală. Sub îndrumarea vechiului revoluţionar Gh. S. Rakovski, acum bolnav, s-au organizat în Romînia cete de bulgari înarmaţi, menite să provoace revoluţia de eliberare a poporului bulgar. Cu sprijinul material al *Asociaţiei de binefacere bulgare* din Bucureşti, condusă de bancherul Hristo Gheorghieff, care se afla sub influenţa consulului general rus din Romînia, două cete bulgare înarmate au trecut în sudul Dunării în primăvara anului 1867 cu permisiunea guvernului romîn — una sub conducerea lui Panaiot Hitov, în aprilie, şi alta sub aceea a lui Filip Totiu, în mai — pentru a pregăti o răscoală

---

[1] Scrisoarea lui Engels către Marx din 6 mai 1868 (st. n.), în K. Marx und F. Engels, *Briefwechsel*, IV. Band (1868—1883), Berlin, 1950, p. 62.

[2] A se vedea p. 547.

[3] *Arch. dipl., Délégations des diètes de Vienne et de Pesth réunies à Vienne, le 21 Novembre 1868...*, 9e année (1869), tome premier (janvier, février, mars), Paris, p. 109.

a bulgarilor. Burghezia bulgară nu le-a sprijinit însă, din care cauză cele două cete au fost decimate de turci, numai cîţiva cetaşi putînd, împreună cu conducătorii lor, să se refugieze în Serbia. Desfiinţîndu-se legiunea bulgară în toamna aceluiaşi an, creată acolo cu sprijinul Rusiei ceva mai înainte, o bună parte din membrii ei au trecut în Romînia, unde au înfiinţat o organizaţie revoluţionară, *Societatea bulgară*, sprijinită în secret de partizanii lui C. A. Rosetti, care sperau că dezlănţuirea revoluţiei în Imperiul otoman putea uşura proclamarea independenţei Romîniei şi crearea unei confederaţii a popoarelor din sud-estul Europei. Sub conducerea lui Hagi Dimităr şi a lui Ştefan Karagea, Societatea bulgară a organizat o ceată revoluţionară de circa 125 de oameni, înarmată cu puşti aparţinînd gărzii civice romîne. Cetaşii au trecut Dunărea pe la Petroşani (jud. Vlaşca) în noaptea de 6/18 iulie 1868, spre a răscula pe bulgari şi a forma un guvern revoluţionar bulgar în Balcani. Potrivnică luptei revoluţionare *Asociaţia de binefacere bulgară*, devenită partizană a dualismului turco-bulgar, a denunţat acţiunea întreprinsă consulului general rus din Romînia, care a făcut-o cunoscută consulului general francez. Prin acesta, Poarta a aflat momentul trecerii cetaşilor în sudul Dunării şi a putut organiza atacarea şi distrugerea lor cu forţe armate superioare ca număr. Îndată Poarta s-a alarmat şi a învinovăţit guvernul romîn că pregătea răscoala supuşilor ei şi a cerut trimiterea unei comisii de anchetă a puterilor garante în Romînia. Diplomaţia austro-ungară, la rîndul ei, acuza guvernul romîn de complicitate cu revoluţionarii bulgari. Franţa şi Anglia condamnau şi ele Romînia pentru acelaşi motiv.

Napoleon al III-lea sprijinise venirea lui Carol I la tronul Romîniei, crezînd că acesta va accepta să fie un instrument docil al politicii sale orientale, care consta în menţinerea integrităţii Imperiului otoman şi, după războiul austro-prusac din 1866, a Austriei. Cînd Carol şi-a arătat, în decembrie 1866, intenţia de a înlocui misiunea militară franceză, sosită în ţară de cîţiva ani, cu o misiune militară prusacă, Napoleon al III-lea s-a indignat, începînd să-l bănuiască, pe drept, că era un instrument al politicii externe prusiene, în loc să fie un instrument al său. Nemulţumirea lui Napoleon al III-lea era mărită şi de faptul că statul romîn reziliase un contract de furnituri cu capitalistul francez Godillot, fratele de lapte al împăratului francez. În vara anului 1867, guvernul francez condamna atît sprijinul dat cetelor revoluţionare bulgare, aţîţările contra Austriei, cît şi măsurile contra evreilor luate de guvernul romîn, dar la baza supărării lui stătea rolul de agent al Prusiei pe care-l juca fostul său protejat. Cultivînd prietenia Rusiei, în februarie 1868 Bismarck sfătuia pe Carol să se apropie de aceasta, chiar dacă n-ar conveni Franţei. Nemulţumirea lui Napoleon al III-lea a slăbit însă în primăvara şi vara lui 1868, pe de o parte fiindcă Godillot fusese despăgubit din belşug pentru desfacerea contractului său de furnituri şi fusese angajat să construiască halele din Bucureşti, Iaşi şi Craiova, pe de altă parte pentru că guvernanţii romîni îi declarau devotamentul lor, ceea ce nu plăcea lui Carol I şi nici sfătuitorilor săi prusieni.

Creşterea influenţei Prusiei şi Austro-Ungariei (1868—1871)

Guvernul prusian avusese o atitudine binevoitoare faţă de guvernul romîn, mergînd pînă a-i lua apărarea în unele împrejurări împreună cu Rusia, opunîndu-se de pildă, în septembrie 1868 propunerii Porţii — acceptată de Franţa — de a se trimite o comisie europeană de anchetă în Romînia spre a stabili complicitatea acesteia cu revoluţionarii bulgari. După ce însă a fost votată şi de Senat concesiunea Strousberg, Prusia şi-a schimbat brusc atitudinea. Consulul ei la Bucureşti, von Keyserling, sfătuitorul lui Carol I, potrivnic guvernului N. Golescu încă din timpul verii, transmitea din Berlin părerea că era nevoie să se aducă un alt guvern, care să se apropie de Austro-Ungaria. Pentru a-şi asigura neutralitatea acesteia în cazul unui război contra Franţei pe care Prusia îl pregătea, Bismarck reuşise să-l facă pe contele Andrássy, preşedintele Consiliului de Miniştri al Ungariei, să determine pe împăratul-rege Francisc Iosif de a se apropia de Prusia. În schimb, el se angaja să asigure monarhia habsburgică împotriva Rusiei şi Romîniei, de la care popoarele subjugate de ea ar fi putut primi îndemnuri şi ajutoare pentru a se răscula. Îndeplinind recomandările lui Bismarck, Carol a înlocuit la 16/28 noiembrie 1868 guvernul liberal-radical al lui N. Golescu cu guvernul conservator-liberal Dim. Ghica-M. Kogălniceanu, care îndată s-a angajat să respecte legăturile cu Poarta şi să păstreze o strictă neutralitate faţă de puterile garante, adică faţă de Austro-Ungaria. Renunţarea noului guvern de a sprijini cetele revoluţionare bulgare, deşi permitea lui Liuben Karavelloff să editeze la Bucureşti în 1869 gazeta *Svoboda* şi să înfiinţeze împreună cu Vasile Levski în 1870 *Comitetul central revoluţionar bulgar* [1], şi apropierea faţă de Austro-Ungaria au fost bine primite de statele europene, însă nu fără rezerve din partea Austro-Ungariei şi a Porţii [2]. Pentru a se obţine bunăvoinţa Porţii a fost numit agent la Constantinopol D. A. Sturdza în locul lui A. G. Golescu, devenit ministru al Finanţelor, la Viena, apoi şi la Berlin şi Petersburg a fost trimis Ludovic Steege, la Paris Ion Strat, toţi trei liberali moderaţi. Revoluţionarii bulgari au fost împiedicaţi de a se arma, agitaţiile pentru Transilvania oprite, agenţii poloni antitarişti urmăriţi. O propunere a Greciei pentru semnarea unui tratat de alianţă romîno-serbo-grec contra Porţii a fost refuzat în decembrie 1869. Cu toate acestea, nici Austro-Ungaria şi nici Prusia n-au voit să renunţe la jurisdicţia consulară, deşi se arătau dispuse, ca şi Rusia, să primească agenţi diplomatici romîni. Guvernul rus n-a renunţat nici el la regimul jurisdicţiei consulare, acceptînd numai îmbunătăţirea lui [3]. Poarta nu accepta să recunoască Romîniei dreptul de a emite monedă proprie decît dacă se imprima şi semiluna, pretenţie pe care guvernul romîn n-o putea primi. La începutul

[1] Vasile Christu, *Les Bulgares, œuvre inédite de Zamfir Arbore*, în *Balcania*, Bucureşti, I (1938), p. 112—113.

[2] N. Iorga, *Correspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles I-er (1866—1880)*. Deuxième édition, Bucureşti, 1938, p. 36—38.

[3] *Arh. B.C.S.* Fondul Brătianu, pach. LVII, dos. 1.

anului 1870, acesta a început o acțiune diplomatică pentru a se recunoaște de către puterile garante numele de Romînia, înscris în constituție, în locul aceluia de Principatele Unite ale Moldovei și Țării Romînești. Pînă la războiul de independență nu s-au obținut însă decît rezultate parțiale.

Izbucnind în 7/19 iulie 1870 războiul franco-german, guvernul romîn, sub presiunea opiniei publice, s-a pronunțat în favoarea Franței, pe care Carol o ura. Înfrîngerile suferite de armatele franceze, căderea lui Napoleon al III-lea și proclamarea republicii la Paris au determinat un număr de romîni înaintați să plece în ajutorul poporului francez, care lupta acum pentru libertate. C. A. Rosetti spera că revoluția care adusese proclamarea republicii franceze se va putea extinde în toată Europa, el obligîndu-se să răscoale Răsăritul. În acest sens, el scria la 4/16 octombrie din Tours prietenului său Paul Bataillard: « ... Franța nu poate spera nimic de la regi; trebuie să se adreseze popoarelor și să le răscoale, lucrul e ușor și eu mă însărcinez pentru Orient... »[1]. Dar conducătorii burghezi ai guvernului republican, de teama revoluției proletare, erau hotărîți încă din ziua proclamării republicii să accepte înfrîngerea și să înceapă tratative de pace cu Prusia[2]. După cîteva zile, relata corespondentul diplomatic rus din Paris, ministrul Afacerilor Externe, Jules Favre, s-a adresat Angliei, Austro-Ungariei și Italiei, ca și Rusiei, « cu rugămintea de a face să ajungă la Berlin dispozițiile care-l însufleteau în favoarea păcii și dorința de a obține un armistițiu ca să poată proceda la negocieri »[3]. Cînd revoluția comunardă a izbucnit, un număr de studenți romîni cu vederi înaintate au luat parte la apărarea ei[4]. După ce Rusia a cerut în octombrie 1870 revizuirea tratatului de la Paris, Carol s-a adresat printr-o scrisoare monarhilor puterilor garante — exclusiv Franței republicane —, solicitînd ca, o dată cu modificarea constituției în sens reacționar, să se modifice și statutul internațional al Romîniei. Bismarck s-a grăbit să-i taie însă orice speranță, arătîndu-i că orice complicație romînească îngreuia rezolvarea problemei germane însăși. Mai mult chiar, în anul următor, iritat din cauza manifestației antiprusace din seara zilei de 10/22 martie și mai ales a refuzului de a prelua sarcinile falimentarului Strousberg față de deținătorii obligațiunilor de căi ferate romîne, el a cerut Porții în iulie 1871 să silească Romînia să cedeze cererii capitaliștilor prusaci[5]. Poarta nu s-a arătat însă dispusă să-i facă jocul. Austro-Ungaria, care pînă atunci avusese o atitudine puțin prietenoasă, s-a oferit — probabil în urma unui acord cu Germania — să mijlocească o înțelegere, sfătuind Romînia să se arate binevoitoare cu deținătorii de obligațiuni Strousberg. Întrucît legea căilor ferate, votată

[1] *Arh. B.C.S.* Fond Brătianu, pach. LXI, dos. 7 (textul în limba franceză).

[2] E. Jéloubovskaïa, *La chute du Second Empire et la naissance de la Troisième République en France*, Moscova, 1959, p. 526—527.

[3] *Ibidem*, p. 549.

[4] N. Iorga, *Correspondance diplomatique...*, p. 78, și Idem, *Istoria romînilor*, vol. X, București, 1939, p. 138.

[5] Victor Slăvescu, *Ion Strat — economist — financiar — diplomat, 1838—1879*, vol. II, *Anexe. Studii, memorii, corespondență*, București, 1946, p. 187.

în iulie 1871, nu era decît o bază pentru ducerea unor tratative ulterioare, P. P. Carp, numit agent la Viena şi la Berlin, a fost însărcinat cu ducerea lor, ajungîndu-se, sub îndemnul lui Bismarck, la constituirea unui sindicat al deţinătorilor de obligaţiuni de căi ferate romîne, care a şi ajuns în 1872 la încheierea unui aranjament cu Romînia. Ca răsplată a mijlocirii ei, Austro-Ungaria obţinea ca terminarea construcţiei căii ferate a *Societăţii drumurilor de fier din Romînia* să se facă de către întreprinderea austriacă *Staatseisenbahngeselschaft*. În felul acesta, interesele capitaliştilor germani şi austrieci începeau să se împletească pentru exploatarea Romîniei.

Nemulţumită că pierdea influenţa la Dunăre, Anglia a aţîţat Poarta contra Romîniei, din care cauză turcii au făcut planul de a o încorpora, după modelul imperiului confederativ german, din punct de vedere politic şi militar, împreună cu celelalte state vasale Imperiului otoman. Rusia opunîndu-se întăririi politice şi militare a Porţii, planul anglo-turc a căzut, nefiind sprijinit nici de Franţa şi nici de Germania.

Romînia, alianţa celor trei împăraţi şi redeschiderea chestiunii orientale (1872—1876)

Ascensiunea economică şi politică a Germaniei după victoria asupra Franţei a făcut ca în Austro-Ungaria să învingă politica de apropiere de ea, din care cauză în toamna anului 1871 cancelarul Beust a fost îndepărtat şi politica externă a monarhiei a intrat sub conducerea lui Andrássy, devenit ministru de Externe. De aci înainte monarhia habsburgică a devenit treptat un aliat secund al Germaniei şi un pion al politicii sale de expansiune în Orient. Spre a împăca pe Rusia cu Austro-Ungaria şi a le îndepărta pe amîndouă de Franţa, Bismarck a făcut să se întîlnească la Berlin în septembrie 1872 cei trei împăraţi, Wilhelm I, Alexandru al II-lea şi Francisc Iosif [1], ajungînd în octombrie 1873 la stabilirea unei alianţe [2]. Alianţa celor trei împăraţi constituia o forţă politică şi militară aşa de mare, încît ea putea da o nouă orientare politicii sud-estului european. Devenit ministru al Afacerilor Externe al Romîniei în primăvara anului 1873, V. Boerescu a luat iniţiativa, pentru consolidarea domniei lui Carol, al cărui instrument era, şi a moşierimii înburghezite pe care o reprezenta, să obţină independenţa ţării cu concursul celor trei puteri aliate, sprijinindu-se în special pe Austro-Ungaria. Cu prilejul vizitării expoziţiei universale din Viena în iunie 1873, Carol şi Boerescu au tratat cu Andrássy încheierea unei convenţii comerciale romîno-austro-ungare, în care ei vedeau accentuarea neatîrnării Romîniei. Era calea trecerii de la vasalitatea faţă de Poartă la subjugarea economică şi politică faţă de Austro-Ungaria şi Germania, convenabilă părţii din moşierime şi burghezie care colabora cu capitalurile austro-germane. Andrássy nu vedea însă cu ochi buni proclamarea independenţei Romîniei,

[1] Henri Hauser, *Histoire diplomatique de l'Europe (1871—1914)*, vol. I, Paris, 1929, p. 93.
[2] V. P. Potemkin, *Istoria diplomaţiei*, vol. III, Ed. « Cartea rusă » (Bucureşti), 1948, p. 22.

Bismarck nu voia s-o sprijine, în timp ce ambasadorul englez la Constantinopol, Sir H. Elliot, continua să atîţe Poarta contra ţării noastre. Proiectul de proclamare a independenţei, pus în discuţia Consiliului de Miniştri la 24 august/5 septembrie 1873, a fost amînat ca neoportun. Prin agentul Gh. Costaforu s-au început însă tratative cu Andrássy pentru încheierea convenţiei comerciale, care trebuia să-i intereseze pe capitaliştii austro-ungari la o eventuală acţiune de obţinere a independenţei Romîniei. Tratativele mergeau încet, Poarta şi Anglia, Franţa în mai mică măsură, opunîndu-se încheierii convenţiei comerciale, deoarece aceasta crea posibilitatea unei viitoare politici vamale proprii pentru Romînia. Contele Ignatiev, ambasadorul Rusiei la Constantinopol, gata oricînd să slăbească autoritatea Porţii, sprijinea eforturile guvernului romîn de a încheia convenţii comerciale fără aprobarea Turciei [1]. Raporturile cu Germania s-au înrăutăţit din nou în 1875 şi 1876, din cauza cererii lui Bleichröder şi a lui Bismarck de a se permite *Societăţii drumurilor de fier din Romînia* un împrumut pe baza ipotecării de căi ferate. Considerînd pe Carol un executant al planurilor sale în Orient, Bismarck nu subordona totuşi « marea politică » acestor nemulţumiri, pe care ştia că le va satisface deplin, utilizînd condiţiile favorabile noi ce se creau.

Pe măsură ce se destrăma feudalismul în sud-estul Europei, popoarele oprimate din Balcani intensificau lupta lor de eliberare naţională din jugul otoman. Fără sprijin din afară, ele nu puteau sfărîma însă prin propriile lor forţe statul otoman, care dispunea de o armată numeroasă şi bine echipată, precum şi de o bază de masă în populaţia musulmană. Ele aşteptau ajutorul Rusiei, statul cel mai interesat în sfărîmarea Imperiului otoman. Angrenat, de teama revoluţiei şi a unei coaliţii duşmănoase a statelor din vestul şi centrul Europei, în alianţa cu Germania şi Austro-Ungaria, guvernul ţarist aştepta însă, la rîndul său, crearea unor condiţii favorabile spre a interveni contra Porţii.

Încredinţată că Rusia nu-i va face dificultăţi datorită alianţei celor trei împăraţi, Austro-Ungaria a lucrat în 1875 pentru a redeschide chestiunea orientală în vederea expansiunii sale teritoriale în Peninsula Balcanică. Ea s-a folosit de izbucnirea în iulie 1875 a răscoalei ţăranilor din Herţegovina şi Bosnia, exasperaţi de creşterea impozitelor şi de abuzurile feudalilor turci. Poarta, ruinată din punct de vedere financiar, încît în toamna anului 1875 a încetat plăţile către bancherii occidentali care-i împrumutaseră aproximativ 200 000 000 de lire sterline cu dobînzi cămătăreşti, n-a putut face eforturi militare destul de mari spre a înăbuşi îndată răscoala. Pe baza propunerilor cancelarului rus Gorceakov, reducîndu-le însă, Andrássy a alcătuit în decembrie 1875 o notă, transmisă apoi celorlalte puteri europene semnatare ale tratatului de la Paris din 1856, în care cerea îmbunătăţirea administraţiei Herţegovinei şi Bosniei. În ianuarie 1876, propunerea a fost înmînată Porţii de către reprezentanţii din

[1] Arh. M.A.E., *Convenţiuni comerciale*, vol. 18, filele 64 şi 110.

Constantinopol ai puterilor. Poarta a acceptat-o, dar răsculații nu, considerînd-o nesatisfăcătoare.

Redeschiderea chestiunii orientale impunea guvernului romîn, interesat în rezolvarea ei, să ia atitudine. Agentul diplomatic rus la București, Zinoviev, întrebînd ce va face Romînia în cazul izbucnirii unui război ruso-turc, Consiliul de Miniștri a discutat pe larg întrebarea, ajungînd la hotărîrea de a păstra neutralitatea. Interimar la Ministerul Afacerilor Externe, la 4/16 ianuarie 1876 Lascăr Catargiu a trimis o notă agenților diplomatici romîni în străinătate pentru orientarea activității lor. Deși purta interes răsculaților, se arăta în notă, guvernul romîn a păstrat neutralitatea cea mai strictă. Întrucît Poarta a luat măsuri militare pe Dunăre și la Vidin, a făcut și el pregătiri militare. « Separată de Turcia și nefăcînd în nici un fel *parte integrantă* din Imperiul otoman »[1], Romînia n-a renunțat niciodată la suveranitate. Era regretabil că puterile semnatare ale tratatului de la Paris din 1856 nu i-au acordat « toate condițiile indispensabile pentru a alcătui, la porțile Orientului..., un stat puternic și complet independent ». Problema va trebui rezolvată, dar romînii trebuiau să știe să aștepte ca timpul să le aducă « această soluție », adică independența statului. Agenții trebuiau să cerceteze ce atitudine ar fi luat puterile în cazul prăbușirii dominației otomane în lupta cu popoarele subjugate. Guvernul romîn considera că în acest caz « garanția puterilor ar continua să existe pentru țara noastră », care ar obține pe baza tratatelor existente « o situație asemănătoare cu aceea a Belgiei ». În cazul cînd armata unei puteri ar încerca să treacă prin Romînia fără consimțămîntul său, ea se va opune cu armele pentru a face respectată neutralitatea sa [2].

Nota, adusă la cunoștința guvernului austro-ungar și a reprezentanților celorlalte puteri europene la Viena prin indiscreția lui Gh. Costaforu, n-a plăcut lui Andrássy, care învinovățea Romînia de intenții agresive față de Poartă. Reprezentanții puterilor garante o considerau lipsită de modestie, deoarece ea dădea să se înțeleagă că « numai din condescendență față de puteri ne provine această mintoasă moderațiune, iar altfel am fi gata să și realizăm aspirațiunile națiunei »[3]. Formîndu-se la începutul lunii aprilie 1876, guvernul prezidat de gen. I. Em. Florescu, partizan al colaborării militare cu Rusia contra Turciei, ministrul său de Afaceri Externe s-a grăbit totuși să comunice agenților diplomatici romîni că Romînia va păstra cea mai strictă neutralitate, tocmai în momentul cînd, prin răscoala bulgarilor, criza orientală devenea și mai acută. Criza politică internă și cea externă se împleteau însă pentru a grăbi înlăturarea guvernării conservatoare și a crea condițiile pentru cucerirea independenței statului pe calea armelor.

---

[1] *Doc. răzb. ind.*, I (II), Ed. Acad. R.P.R. (București), 1954, p. 65.
[2] *Ibidem*, p. 66.
[3] *Ibidem*, p. 76.

BIBLIOGRAFIE

I. *Lucrări teoretice*

K. MARX, *Contribuţii la critica filozofiei hegeliene a dreptului. Introducere*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. I, ed. a II-a, Ed. politică, Bucureşti, 1960.

— *Optsprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 8, Ed. politică, Bucureşti, 1960.

— *La guerre civile en France 1871 (La Commune de Paris)*, *Annexes*, Paris 1946.

K. MARX şi F. ENGELS, *Manifestul Partidului Comunist*, în K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 4, Ed. politică, Bucureşti, 1958.

Engels an Marx ; 1868 Mai 6, în K. Marx und F. Engels, *Briefwechsel*, IV, Band (1863—1883), Berlin, 1950.

V. I. LENIN, *Sub pavilion străin*, în *Opere*, vol. 21, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1955.

— *« Stîngismul » — boala copilăriei comunismului*, în *Opere*, vol. 31, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1956.

II. *Izvoare*

Arhive şi publicaţii de documente :

Arhiva Bibliotecii Centrale de Stat, fondurile Brătianu şi M. Kogălniceanu.

Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al R.P.R., fondul Convenţiuni Comerciale.

Arhiva politicii externe a Rusiei (Moscova), Ambasada din Constantinopol şi consulatul din Bucureşti, anii 1869—1871.

★

Archives diplomatiques. Recueil de diplomatie et d'histoire, Paris, 1867—1876.

Documente privind istoria Romîniei. Războiul pentru independenţă, vol. I, partea a II-a, Ed. Acad. R.P.R., (Bucureşti), 1954.

STOIAN ROMANSKI, *Документи за новата история на българския народ из виенские държавни архиви 1830—1877* . . . , част I, София, 1948.

Memorii şi lucrări contemporane :

BĂLĂCEANU, ION, *Souvenirs politiques et diplomatiques 1848—1903*, (Biblioteca Academie R.P.R., mss).

CANDIANO-POPESCU, General AL., *Amintiri din viaţa-mi*, vol. I, Bucureşti, 1944.

CHRISTU, VASILE, *Les Bulgares, œuvre inédite de Zamfir Arbore*, în *Balcania*, Bucureşti, I (1938).

FLEVA, NICULAE, *Procesul lui 8 august. Apărarea făcută celor 41 acuzaţi* . . . , Bucureşti, 1871.

IORGA, N., *Correspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles I-er (1866—1880)*, Deuxième édition, Bucureşti, 1938.

MAIORESCU, TITU, *Însemnări zilnice*, vol. I, (1855—1880), Bucureşti, 1937.

Mémoires du Prince Nicolas Soutzo, Grand Logothète de Moldavie, 1798—1871, publiés par Panaïoti Rizos, Vienne, 1899.

Memoriile regelui Carol I al Romîniei (De un martor ocular), vol. I—VIII (Bucureşti, 1912).

MÎRZESCU, G., *Martirii de la 1848 şi Salvatorii de la 66*, Bucureşti, 1878.

MITILINEU, M., *Colecțiune de tratatele și convențiunile Romîniei cu puterile străine . . .*, București, 1874.

* * * *La Roumanie et la politique allemande en Orient*, Paris, 1875.

RADOWITZ, JOSEPH, MARIA VON, *Aufzeichnungen und Erinnerungen aus dem Leben des Botschafters . . .*, Herausgegeben von Hajo Holborn, Erster Band 1839—1877, Berlin u. Leipzig, 1925.

Regele CAROL I al Romîniei, *Cuvîntări și scrisori*, t. I, 1866—1877, București, 1909.

ROSETTI, RADU, *Amintiri din prima tinerețe*, București, 1927.

SLĂVESCU, VICTOR, *Corespondența între Ion Ionescu de la Brad și Ion Ghica, 1846—1874*, București, 1943.

— *Ion Strat — economist — financiar — diplomat, 1838—1879*, vol. II, *Anexe. Studii, memorii, corespondență*, București, 1946.

Dr. Strousberg und sein Wirken von ihm selbst geschildert. Mit einer Photographie und einer Eisenbahn-Karte. Dritter unveränderter Abdruck, Berlin, 1876.

STURDZA, DIMITRIE A., *Domnia regelui Carol I. Fapte — Cuvîntări — Documente*, t. I, 1866—1876, București, 1906.

THEODORIAN-CARADA, M., *Efimeridele. Însemnări și amintiri*, vol. I, București, 1930.

VĂCĂRESCU, General, *Memorii*, în *Convorbiri literare*, București, XLIX (1915), nr. 1 (ian.); nr. 2 (feb.); nr. 4 (apr.); nr. 5 (mai); nr. 6 (iunie); nr. 7—8 (aug.—sept.); nr. 10 (oct.); nr. 11—12 (nov.—dec.); L (1916), nr. 1 (ian.); nr. 2 (feb.); nr. 3 (mart.).

VULPESCU, IORDACHE, [Gh. Mîrzescu], *Spionul prusian sau principele Carol de Hohenzollern domn al Romîniei*, Berlin, 1875.

Periodice :

Alegătorul Liber, București, 1875—1876.
Democrația, Ploiești, 1869—1871.
Dreptatea, foaia intereselor poporului, Iași, 1867—1870.
Gazeta satelor, București, 1870.
Monitorul, jurnal oficial al Romîniei, București, 1866—1876.
Perseverența, București, 1867—1869.
Pressa, București, 1868—1876.
Romînul, București, 1866—1876.
Telegraful, București, 1871—1876.
Térra, București, 1867—1869, 1870.
Trompeta Carpaților, București, 1866—1876.

III. *Lucrări generale*

DAMÉ, FRÉDÉRIC, *Histoire de la Roumanie contemporaine depuis l'avènement des princes indigènes jusqu'à nos jours, 1822—1900*, Paris, 1900.

HAUSER, HENRI, *Histoire diplomatique de l'Europe (1871—1914)*, vol. I, Paris, 1929.

IORGA, N., *Istoria romînilor*, vol. X, *Întregitorii*, București, 1939.

KOZEV, D., *История на България*, I, ed. II, Sofia, 1961.

MAIORESCU, TITU, *Istoria contemporană a Romîniei (1866—1900)*, București, 1925.

POTEMKIN, V. P., *Istoria diplomației*. Sub îngrijirea lui . . ., vol. III, Ed. « Cartea rusă », București, 1948.

POTEMKIN, V. P., S. V. BAHRUȘIN, A. V. EFIMOV, E. A. KOSMINSKI, A. L. NAROCINIȚKI, V. S. SERGHIEV, S. D. SKAZKIN, E. V. TARLÉ, V. M. HVOSTOV, *Istoria diplomației*, Ed. științifică, București, 1962.

RENOUVIN, PIERRE, *Histoire des relations internationales . . . Le XIX-ème siecle, II. De 1871 à 1914. L'apogée de l'Europe*, tome sixième, Paris, 1955.

IX. *Lucrări speciale*

BERINDEI, DAN, *Înființarea Societății literare (academice) (1866) și sesiunea din 1867*, în *Studii*, IX (1956), nr. 5.

BOGDAN-DUICĂ, G., *Istoria țărănismului. Viața și opera întîiului țărănist romîn Ion Ionescu de la Brad (1818—1891)*, Craiova, 1922.

CONSTANTINESCU[-IAȘI], PETRU, *Rolul Romîniei în epoca de regenerare a Bulgariei*, Iași, 1919.

CRISTEA, GH., *Date privind ecoul și aniversarea Comunei din Paris în Romînia (1871—1944)*, în *Studii*, XIV (1961), nr. 3.

GANE, C., *P. P. Carp și locul său în istoria politică a țării*, ed. a II-a, vol. I, București, 1937.

GORIAÏNOW, SERGE, *Le Bosphore et les Dardanelles. Étude historique sur la question des détroits*, Paris, 1910.

IOACHIMOVICI, EMIL, *O pagină din istoria politică a Romîniei. Manolache Kostake Epureanu. . .*, București, 1913.

IORGA, N., *Politica externă a regelui Carol I. . .*, București, 1916.

— *Istoria presei romînești de la primele începuturi pînă la 1916*, București, 1922.

JÉLOUBOVSKAÏA, E., *La chute du Second Empire et la naissance de la Troisième République en France*, Moscova, 1959.

LOVINESCU, E., *T[itu] Maiorescu*, I, 1840—1876, București, 1940.

MACIU, VASILE, *Condițiile interne ale proclamării independenței Romîniei*, Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R., București, 1955.

MARSILLAC, ULYSSE de, *Histoire de l'armée roumaine*, București, 1871.

SLĂVESCU, VICTOR, *Viața și opera lui Petre Mavrogheni. . .*, București, 1939.

SULIOTIS, CHRISTODUL I., *Nicolae Blaremberg. Omul și faptele lui*, vol. I, Brăila, 1894.

THEODORIAN-CARADA, M., *Eugeniu Carada 1836—1910*, București, MCMXXII (1922).

— *Beizadea Mitică (Patriotism-ordine-progres)*, [București], f.a.

XENOPOL, A. D., *Nicolae Kretzulescu. Viața și faptele lui. 1812—1900*, București, 1915.

ZALÎȘKIN, M. M., *Politica de neutralitate a cercurilor guvernante din Romînia în 1875—1876*, în *Probleme de istorie*. Traduceri din reviste sovietice de istorie, (București), 1957, nr. 11—12 (Academia R.P.R., Institutul de studii romîno-sovietic).

CAPITOLUL XIV

RĂZBOIUL PENTRU CUCERIREA INDEPENDENȚEI ROMÎNIEI

În urma constituirii statului național și a reformei agrare din 1864, economia capitalistă a Romîniei s-a dezvoltat într-un ritm tot mai viu. În unele din ramurile industriei se constată o creștere a utilizării mașinilor. Extinderea muncii salariate accentua dezvoltarea capitalismului în agricultură. Rețeaua de căi ferate, inexistentă la 1864, ajunsese în 1877 la peste 1 250 km, dar numărul locomotivelor și al vagoanelor folosite era neîndestulător. Se creaseră primele instituții de credit și asigurare, piața internă se lărgise simțitor, iar volumul comerțului exterior se dublase. Dezvoltarea capitalistă a economiei romînești era însă frînată de resturile de relații feudale în agricultură și de dependența țării față de Imperiul otoman, care împiedica ducerea unei politici vamale de protejare a industriei proprii. Lovite de concurența fabricatelor străine și de criza comercială și financiară din anii 1874—1877, toate păturile orășenești își puneau speranța salvării lor din greutățile economice prin care treceau în cucerirea independenței statului. Masele țărănești, exploatate crunt atît pe baza relațiilor capitaliste, cît și prin utilizarea resturilor de relații feudale, legau lupta lor împotriva asupririi economice și politice de lupta pentru înlăturarea jugului otoman, încredințate că, o dată țara independentă, vor putea să se elibereze și ele din jugul exploatării moșierești. Pentru întregul popor, cucerirea independenței devenise o condiție a dezvoltării economice și politice a societății romînești.

După căderea țărilor romîne sub dominația otomană, poporul romîn n-a încetat o clipă să lupte pentru eliberarea patriei sale. În urma înfăptuirii statului național romîn, mișcarea de eliberare națională s-a intensificat. În lucrarea sa *Note critice în problema națională*, Lenin a arătat că lupta maselor trezite «din somnul lor feudal... împotriva oricărei asupriri naționale, pentru suveranitatea poporului, pentru suveranitatea națiunii este progresistă»[1].

Toate clasele sociale erau interesate în cucerirea independenței statului, dar nu toate în același fel. În timp ce masele producătoare, orășenești și țără-

[1] V. I. Lenin, *Note critice în problema națională*, în *Opere*, vol. 20, Ed. politică, București, 1959, p. 19.

neşti, legau strîns lupta de eliberare naţională de lupta împotriva asupririi economice şi politice interne, burghezia urmărea să-şi asigure mai temeinic piaţa internă în vederea măririi profiturilor sale pe seama maselor consumatoare, în timp ce moşierimea ţintea să-şi consolideze proprietăţile şi să continue a participa la conducere. Pe de altă parte, pe cînd moşierimea aştepta să obţină independenţa de la bunăvoinţa statelor capitaliste din centrul şi vestul Europei în schimbul unor înrobitoare concesiuni economice, nu pe calea armelor, burghezia, grăbită să treacă la o politică vamală protecţionistă pe baza căreia îşi putea mări profiturile, căuta să utilizeze împrejurările favorabile externe, în primul rînd mişcarea de eliberare a popoarelor supuse Imperiului otoman, pentru a ajunge la suveranitatea statului.

Numai o revoluţie, care să fi cuprins atît Imperiul otoman, cît şi Austro-Ungaria şi Rusia, ar fi putut duce la independenţa şi la unitatea deplină a poporului romîn — ca şi la eliberarea naţională a altor popoare ce se aflau în diferite grade de asuprire — dar o asemenea revoluţie a fost împiedicată să izbucnească în anii 1862—1863 cît şi în anii 1867—1868 de către clasele dominante din ţările Europei răsăritene, solidare în faţa ridicării ameninţătoare a maselor.

Dată fiind starea de înapoiere a industriei sale, Romînia burghezo-moşierească nu putea duce singură, nici chiar în alianţă cu Serbia şi Muntenegru, un război victorios contra Porţii, care avea la dispoziţie o armată numeroasă bine echipată cu armament modern de către capitaliştii englezi şi francezi, interesaţi în menţinerea Imperiului otoman. Nu exista în ţară nici măcar o singură fabrică de armament, iar cantităţile de muniţii ce se puteau produce erau insuficiente purtării unui război de durată. Chiar dacă guvernele dominate de moşierime dintre 1868 şi 1876 ar fi acceptat să prevadă în buget sume mai importante pentru cumpărarea armamentului, ceea ce n-au făcut, tunurile şi puştile cumpărate în Occident n-ar fi putut ajunge în ţară din cauza opoziţiei Turciei şi Austro-Ungariei, care erau împotriva constituirii unei armate romîneşti mai mari. În aceste condiţii, poporul romîn n-a putut trece la acţiuni concrete pentru a-şi cuceri independenţa decît într-un cadru extern favorabil, creat prin războiul ruso-turc început la 12/24 aprilie 1877. Redeschiderea chestiunii orientale prin izbucnirea răscoalei din Herţegovina şi Bosnia în vara anului 1875 şi prin răscoala bulgarilor în aprilie 1876 a pregătit numai deslănţuirea acestui război, la care a participat şi Romînia cu o mare parte din forţele sale armate.

Guvernul coaliţiei de la Mazar-paşa

Guvernul coaliţiei de la Mazar-paşa, format sub presiunea maselor şi a crizei comerciale şi financiare la 27 aprilie/9 mai 1876, nu reprezenta decît o parte a grupărilor coalizate. Dacă preşedintele Consiliului, Epureanu, era conservator, M. Kogălniceanu, ministrul Afacerilor Externe, şi Gh. Vernescu, ministrul Afacerilor Interne, liberali moderaţi, iar ministrul de Război, colonelul Gh. Slăniceanu, independent, ceilalţi miniştri reprezentau gruparea liberal-radicală.

Lipseau din guvern reprezentanții grupării liberal-moderate, condusă de Ion Ghica, și cei ai Fracțiunii. Prezentîndu-se Adunării deputaților și Senatului, guvernul declara că prin formarea sa a consacrat regimul reprezentativ parlamentar. Programul expus arăta că guvernul n-avea « spirit de răzbunare » și că va « asigura legalitatea necesară pentru a calma conflictele politice din țară ». Se anunța în schimb, ceea ce constituia o amenințare ascunsă contra foștilor miniștri conservatori, intenția de a aplica principiul responsabilității ministeriale. Pentru a calma îngrijorarea burgheziei cauzată de enormul deficit lăsat de guvernul precedent, se promitea o politică de economii în finanțele statului, protejarea industriei, comerțului și agriculturii. Maselor țărănești li se promitea vag « toată îngrijirea guvernului... ». Nu se va duce o politică de înarmare pe seama bugetului statului. Politica externă va fi pașnică, întemeiată pe tratatele care asigurau Romîniei « independența » și-i garantau « neutralitatea ». Hotărît să înlăture orice posibilitate de rezistență a conservatorilor, guvernul a obținut la 2/14 mai un decret de convocare a colegiilor electorale pentru alegerea noilor consilii județene, iar a doua zi un alt decret pentru dizolvarea Adunării deputaților și alegerea unei noi Adunări. Totodată, sesiunea extraordinară a Senatului a fost închisă.

La cîteva zile după formarea guvernului Epureanu, răscoala bulgarilor de la sudul Balcanilor, organizată de Comitetul revoluționar bulgar din Giurgiu, a fost înfrîntă, fiind urmată de o sîngeroasă și sălbatică represiune care a indignat profund opinia publică romînească [1] și pe cea europeană. Emigrații revoluționari bulgari au strîns în Romînia arme pentru a provoca o nouă răscoală în Bulgaria vestică, dar n-au putut să le treacă Dunărea din cauza măsurilor severe luate de turci. În schimb, cu toată interzicerea formală de către M. Kogălniceanu a trecerii voluntarilor bulgari în sudul fluviului, considerată corectă de către Giers [2], unul dintre colaboratorii apropiați ai cancelarului rus Gorceakov, la 15/27 mai revoluționarul democrat bulgar Hristo Botev a putut să se îmbarce la Giurgiu pe vasul austriac « Radetzki » împreună cu un detașament de 175 de voluntari și să debarce a doua zi lîngă satul Cosludui, pe malul drept al Dunării, între Rahova și Lom-Palanca. Nesprijinit de populația locală îngrozită de măcelurile la care încă se dedau başbuzucii, detașamentul lui Hristo Botev a fost sfărîmat de trupele turcești. Alte detașamente n-au mai trecut fluviul. Dacă guvernul romîn lua măsuri formale, impuse de neutralitatea sa, pentru a

---

[1] Acad. P. Constantinescu-Iași, *Studii istorice romîno-bulgare*, Ed. Acad. R.P.R. (București), 1956, p. 149—152.

[2] *Doc. răzb. ind.*, I (II), dos. nr. 125 din 9 mai 1876 (p. 149) și doc. nr. 131 din 12 mai 1876 (p. 152). La 12 mai 1876 Emil T. Ghica, girantul agenției diplomatice romîne din Petersburg, raporta, între altele, lui M. Kogălniceanu: « Domnul de Giers m-a însărcinat să comunic Excelenței Voastre că aprobă în întregime programul Guvernului nostru privind politica externă. O atitudine pașnică și cea mai strictă neutralitate trebuie să constituie totdeauna pavăza Romîniei, căreia poziția sa geografică îi permite și căreia interesele sale vitale îi poruncesc să rămînă străină de turburările care frămîntă malul drept al Dunării ». *(Ibidem*, p. 152).

împiedica trecerea cetelor de revoluționari în sudul Dunării, populația romînă, care ura asuprirea de veacuri turcească, sprijinea pe luptătorii bulgari, adăpostindu-i și ajutîndu-i să se reorganizeze. La Giurgiu a putut să apară, spre a fi trecut clandestin în sudul Dunării, ziarul *Nova Bălgariia*, scos de conducătorii luptei de eliberare a poporului bulgar.

Criza Imperiului otoman se agrava prin mișcarea junilor turci, naționaliști burghezi care urmăreau să salveze dominația turcă în Europa printr-o constituție liberală. Pentru a-și pune în aplicare programul de reorganizare a Imperiului, junii turci au detronat la 18/30 mai pe sultanul Abdul-Aziz, înlocuindu-l cu Murad, un incapabil, după cîtva timp înlocuit și el cu Abdul-Hamid al II-lea. Vestea detronării și apoi a asasinării lui Abdul-Aziz a făcut să se creadă în Romînia, Serbia și Muntenegru că Imperiul otoman era pe punctul de a se prăbuși. Marile puteri nu-și fixaseră un punct de vedere comun față de această eventualitate. Nici chiar cele trei puteri ale Nordului, care se întrețineau de aproape asupra crizei orientale, nu ajunseseră încă la un acord. Lipsită de industrie, de armament și muniții, zbătîndu-se în plină criză financiară și la începutul unei noi guvernări menite să aducă schimbări importante în metodele de conducere ale claselor dominante, Romînia nu era pregătită pentru a interveni cu forțele sale armate împreună cu Serbia și Muntenegru spre a grăbi sfîrșitul dominației otomane. Guvernul coaliției de la Mazar-pașa a păstrat mai departe atitudinea sa neutrală, la care îl îndemna și Rusia, așteptînd momentul favorabil spre a obține prin presiuni recunoașterea independenței de fapt a țării.

Preocuparea principală a coaliției era să pregătească și să țină alegerile pentru Adunarea deputaților, care trebuiau să-i asigure guvernarea. Graba era justificată și de faptul că masele țărănești începuseră să se răfuiască în multe locuri, mai ales în cîmpia Dunării, cu asupritorii lor moșieri sau cu uneltele acestora, atacînd sau arzînd conacele, bătînd pe unii dintre foștii primari și refuzînd executarea angajamentelor de munci agricole. Pentru « calmarea » țărănimii, la 9/21 mai primul ministru, Epureanu, în calitatea sa de ministru al Agriculturii, Comerțului și Lucrărilor Publice, a reprodus în *Monitorul Oficial* un lung referat adresat Consiliului de Miniștri, în care condamna demagogic sarcinile grele puse pe umerii « claselor muncitoare » și se pronunța împotriva legii de organizare a comunelor, din cauza greutății cu care bugetele lor apăsau pe săteni, și contra legii pentru construirea șoselelor județene și comunale, prin care masele țărănești erau jefuite de munca lor, cerînd înlocuirea prestației în muncă pentru drumurile județene prin bani. Peste cîteva zile, ministrul Afacerilor Interne, Gh. Vernescu, a publicat în *Monitorul Oficial* un ordin circular către prefecții județelor în care le cerea ca alegerile să fie libere, iar violențele, din orice parte ar fi venit, să fie înfrînate. Cînd moșierimea conservatoare era înfrîntă, libertatea alegerilor în ceea ce privește pe burghezi și moșieri nu putea să ducă decît la triumful coaliției de la Mazar-pașa, către care se orienta nu numai burghezia, dar și majoritatea moșierimii. Gh. Vernescu nu uita însă să atragă

atenția prefecților de a face să se respecte cu scrupulozitate « convențiile făcute între cultivatorii de pămînt și arendași sau proprietari ». Cîteva elemente înaintate, cum era Ion Ionescu de la Brad, care lupta pentru împroprietărirea însurăților și a celorlalți țărani rămași fără pămînt prin nerespectarea legii rurale, promiteau în mod sincer țăranilor îmbunătățirea vieții lor în urma alegerii unor deputați democrați. Alții însă, simpli agenți electorali, făceau propagandă demagogică. Pe calea aceasta mergea și ministrul Afacerilor Interne cînd publica în *Monitorul Oficial* din 26 mai/7 iunie și din zilele următoare un ordin circular adresat prefecților, în care le cerea ca alegerea delegaților sătești meniți să numească deputații colegiului al IV-lea să nu mai fie iluzorie, ca pînă atunci, ci să fie « expresia vie și fidelă a locuitorului țăran ».

Alegerile de deputați, efectuate în prima decadă a lunii iunie 1876, au dat o majoritate zdrobitoare coaliției de la Mazar-pașa. Numai cîțiva conservatori au reușit. Dacă la colegiile I și al II-lea au fost aleși reprezentanți ai moșierimii liberale, la colegiul al III-lea majoritatea deputaților au fost burghezi, iar la colegiul al IV-lea, burghezi și chiar moșieri îmburgheziți. Și de data aceasta nici un țăran nu fusese ales. Alegerile dovediseră ura maselor orășenești și țărănești contra moșierimii conservatoare, partea cea mai reacționară a moșierimii, dar și atitudinea trădătoare a elementelor chiaburești din sînul cărora se recrutau delegații țăranilor. Ele mai arătaseră că în sînul moșierimii se produsese o masivă deplasare a majorității ei către grupările liberale moderate. Alegerile dăduseră de fapt o majoritate liberal-radicală. La 20 iunie/2 iulie s-a deschis sesiunea extraordinară a Corpurilor legiuitoare, printr-un mesaj al domnitorului, care făcea apel la « moderația » deputaților și senatorilor sub motivul că la hotarele țării « agitațiunile durează și orizontul politic este departe de a fi senin ». Se propuneau reduceri bugetare și un proiect de lege pentru transformarea în bani a zilelor de prestație în muncă pentru construirea șoselelor județene. Prin constituirea biroului, C. A. Rosetti a fost ales președinte al Adunării, obținînd în plus față de contracandidatul său, D. Brătianu, 29 de voturi.

Luînd față de palat o atitudine independentă și democrat-burgheză, Adunarea, din care făceau parte și oameni cu vederi înaintate, cum era Ion Ionescu de la Brad, aducea la cunoștință coroanei în adresa de răspuns la mesaj « suferințele adînci și aspirațiile legitime ale țării ». Administrația guvernării conservatoare era făcută răspunzătoare de sărăcia în care se afla majoritatea poporului. Se recomandau sincera aplicare a constituției, o politică națională și liberală, măsuri cu caracter progresist. Țărănimea, « clasa cea mai numeroasă și mai interesantă » a societății, trebuia protejată contra legilor, « care amintesc alte veacuri », făcute din spirit de dușmănie și de nedreaptă neîncredere în țărani [1]. Industria născîndă trebuia protejată, « spre a nu fi mereu tributarii străinilor

[1] Mon. *Of.*, 1876, nr. 152 din 11/23 iulie, p. 3690.

chiar în ceea ce privește primele noastre trebuințe » [1]. Se afirma că neutralitatea era impusă prin tratate, poziție geografică și aspirațiile naționale, dar Romînia spera să obțină satisfacerea cererilor formulate în diferite timpuri Porții. Lunga adresă a fost bine primită de opinia publică și de masele țărănești, care au intensificat agitația lor împotriva învoielilor de munci, de multe ori falsificate de moșieri, și pentru pămînt. Considerînd partida cîștigată, ministrul Afacerilor Interne, curînd după terminarea alegerilor, a luat măsuri să potolească agitația satelor și să-i readucă pe țărani la ascultare. La 22 iunie/4 iulie, el a dat un ordin circular către prefecți în care le cerea să facă astfel încît subprefecții și primarii să îndemne pe țărani să-și îndeplinească « cu bună credință și la timp » angajamentele de munci luate către arendași sau proprietari [2], arătîndu-le că altfel vor fi expuși la « despăgubiri și urmăriri ». În caz că țăranii nu se vor supune, să fie siliți să-și îndeplinească tocmelile făcute. Primarii care nu-i vor executa să fie revocați. Astfel, moșierimea și arendășimea erau asigurate contra luptei de eliberare economică a țăranilor.

Cele șapte revendicări

Crezînd că Imperiul otoman ar putea fi ușor învins, la 18/30 iunie Serbia i-a declarat război, urmată îndată și de Muntenegru. Romînia, solicitată să participe la război, a declarat din ajun că nu poate ieși din neutralitate. Ea consimțea tacit la înrolarea și trecerea voluntarilor în grupe mici pe teritoriul său, unde Comitetul revoluționar bulgar continua să funcționeze, dar nu putea consimți, cu toată simpatia ce-i purta Serbiei, la formarea de cete armate și la transportul masiv de arme, căile ferate fiind administrate de companii străine, care ar fi divulgat totul [3]. Pornind de la premisa că guvernul otoman era intimidat, încă la 15/27 iunie M. Kogălniceanu termina de redactat un lung memoriu, conținînd revendicările Romîniei față de Poartă, anexîndu-l a doua zi notei — care, de fapt, îl rezuma — trimisă agenților diplomatici romîni de pe lîngă puterile garante și Poartă. În schimbul neutralității sale, Romînia cerea: 1) recunoașterea individualității statului romîn și a numelui de Romînia; 2) admiterea reprezentantului ei în corpul diplomatic; 3) asimilarea supușilor romîni din Turcia situației celorlalți supuși străini și recunoașterea dreptului de judecată a lor de către agenții diplomatici romîni; 4) inviolabilitatea teritoriului romîn și delimitarea insulelor Dunării; 5) încheierea cu Imperiul otoman a unor convenții comerciale, poștale și telegrafice, precum și a unei convenții de extrădare a răufăcătorilor; 6) recunoașterea pașaportului romîn și abținerea consulilor Turciei de a se amesteca în afacerile privind pe romînii din străinătate; 7) fixarea graniței între Romînia și Turcia la gurile Dunării, pe talvegul brațului principal al acestui fluviu [4]. Nota se încheia cu amenințarea că dacă revendicările

---

[1] *Mon. Of.*, 1876, nr. 152 din 11/23 iulie, p. 3690.
[2] *Ibidem*, 1876, nr. 138 din 23 iunie / 5 iulie, p. 3281.
[3] *Doc. răzb. ind.*, I (II), p. 183—184 și 187.
[4] *Ibidem*, p. 193—194.

ei n-ar fi satisfăcute, Romînia ar fi silită să ia o altă atitudine decît cea de pînă atunci. Puterile garante, în majoritatea lor, au primit cu răceală sau ostilitate revendicările Romîniei, văzînd în ele o cerere de independenţă deghizată. Guvernul rus considera demersul neoportun, neputîndu-se atunci exercita vreo altă presiune asupra Porţii în afara celei legate de războiul pornit de către Serbia şi Muntenegru. Decazes, ministrul Afacerilor Externe al Franţei, referindu-se la revendicările Romîniei, declara agentului diplomatic romîn la Paris că « el este singurul care nu a vrut să discute memoriul tratînd despre cele şapte puncte » şi, insistînd, vorbea despre « inoportunitatea şi primejdia de a ridica acum aceste chestiuni. . . » [1]. La Londra, Romînia era înfăţişată ca fiind împinsă de « o ambiţie bolnăvicioasă şi nutrind în taină proiecte fie împotriva Turciei, fie împotriva Austro-Ungariei. . . » [2]. Poarta, solicitată să dea un răspuns, a declarat demersul nepotrivit, sub pretextul că nu se putea ocupa de el decît după sfîrşitul războiului.

Războiul dintre Serbia şi Turcia a pus în primejdie continuarea navigaţiei comerciale pe Dunăre, întrucît de la Conferinţa de la Londra din 1871 Poarta avea dreptul să introducă pe fluviu vasele sale de război [3], ceea ce ar fi creat o mare pagubă statelor neutre, în primul rînd Romîniei şi Austro-Ungariei. Deoarece toate marile puteri au sprijinit cererea Romîniei de neutralizare a Dunării pe porţiunea dintre gura Timocului şi Vîrciorova, Poarta a consimţit la ea, Romînia obligîndu-se, ca şi Serbia, să aprovizioneze garnizoana turcă din Ada-Kaleh. Pentru apărarea frontierei pe Dunăre în locul unde, la sudul fluviului, se dădeau lupte între sîrbi şi turci, s-a constituit corpul de observaţie de la Gruia (jud. Mehedinţi), sub comanda col. Cerchez.

Războiul Serbiei şi Muntenegrului contra Porţii agrava criza orientală, din care cauză cele două mari puteri vecine cu Imperiul otoman, Rusia şi Austro-Ungaria, au căutat o soluţie comună. La 26 iunie/8 iulie 1876, Alexandru al II-lea şi Francisc-Iosif, însoţiţi de Gorceakov şi Andrássy, s-au întîlnit în castelul de la Reichstadt în Boemia, unde au ajuns la un acord verbal care prevedea ca, în cazul cînd Turcia se va prăbuşi, Rusia să reintre în hotarele dinainte de 1856, Austro-Ungaria să ia o parte din Bosnia şi Herţegovina, Serbia şi Muntenegru să-şi mărească teritoriile în dauna Turciei, iar Bulgaria de la nord de Balcani să devină autonomă. Cercurile romîneşti cele mai bine informate şi-au dat seama că se deschidea calea unui război al Rusiei contra Turciei, cu neutralitatea Austro-Ungariei. Contînd pe acordul celor două puteri garante, M. Kogălniceanu, nemulţumit că Poarta refuza satisfacerea celor şapte revendicări formulate de el în nota din 16/28 iunie, a căutat să împingă Romînia în război. Pentru a pregăti terenul, el a trimis la 20 iulie/1 august agenţilor diplomatici romîni de pe lîngă puterile garante o notă în care acuza Turcia de ororile săvîrşite în Balcani şi declara că « armata ro-

---

[1] *Doc. răzb. ind.*, I (II), p. 263.
[2] *Ibidem*, p. 287.
[3] L. Bădulescu, Gh. Canja şi E. Glaser, *Contribuţii la studiul istoriei regimului internaţional de navigaţie pe Dunăre*, Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1957, p. 190.

mînă freamătă sub jugul disciplinei, doritoare să ia parte la luptă... »[1]. Mergînd mai departe, la 24 iulie/5 august, în momentul cînd guvernul din care făcea parte demisionase, M. Kogălniceanu a trimis o notă şi mai categorică, în care arăta că opinia publică din ţară va sili guvernul să renunţe la neutralitate, din care cauză agenţii diplomatici romîni erau invitaţi să convingă marile puteri să soluţioneze repede cele şapte revendicări. Demisia sa din guvern a pus însă capăt acestei ameninţări adresate direct sau indirect Porţii pentru recunoaşterea de fapt a independenţei Romîniei.

Crearea condiţiilor politice ale independenţei

Majoritatea liberal-radicală suporta cu greu în fruntea guvernului pe conservatorul Epureanu, care putea uşor s-o trădeze. Pentru a-l înlătura, la 10/22 iulie N. Fleva a citit o propunere, semnată de 60 de deputaţi, în care se cerea punerea sub acuzare pentru violarea constituţiei şi a libertăţilor publice, pentru risipa banilor publici şi pentru abuz de putere a foştilor miniştri conservatori din guvernele prezidate de Lascăr Catargiu între anii 1871 şi 1876, cu excepţia lui Epureanu, a lui Ion Strat şi a lui Ion Bălăceanu. S-a numit o comisie de acuzare, al cărei raport a fost citit la 19/31 iulie. Primul ministru Epureanu s-a declarat solidar cu foştii miniştri acuzaţi pentru actele unde semnătura sa figura alături de ale acelora. Raportul comisiei de dare în judecată a fost aprobat de 98 de deputaţi din cei 99 prezenţi, cu toate presiunile făcute de către Carol asupra miniştrilor liberal-radicali. La 23 iulie/4 august s-a hotărît alegerea unui comitet care să susţină în faţa Curţii de Casaţie şi Justiţie acuzarea. Epureanu, M. Kogălniceanu şi M. Pherekide erau contra dării în judecată a foştilor miniştri conservatori, din care cauză guvernul a demisionat. Încercarea de a înjgheba un partid liberal-moderat[2], care să formeze un guvern de împăcare cu conservatorii, a eşuat. Carol a oferit lui Epureanu decretul de dizolvare a Adunării deputaţilor, dar acesta a refuzat, conştient că, lipsit de o organizaţie politică cu sprijin în mase, nu va putea, în împrejurările de atunci, să aleagă o Adunare moderată. De nevoie, Carol a însărcinat pe I. C. Brătianu, cel mai apropiat de el dintre liberalii radicali, dat fiind că reprezenta îndeosebi moşierimea liberală mică şi mijlocie îmburghezită şi conducea fracţiunea de dreapta a grupării, să formeze un guvern care să fie o expresie a majorităţii Adunării. Scopul grupării liberal-radicale fusese atins. Acţiunea dusă încă aproape un an contra lui Lascăr Catargiu şi a principalilor săi colaboratori a servit grupării liberal-radicale numai în scopuri propagandistice şi pentru ţinerea grupărilor conservatoare departe de conducere. Noul guvern se compunea din liberali radicali, liberali moderaţi, fracţionistul N. Ionescu, care lua locul lui M. Kogălniceanu la Ministerul Afacerilor

[1] *Doc. răzb. ind.*, I (II), p. 294.

[2] M. M. Zalişkin, *Politica de neutralitate a cercurilor guvernante din Romînia în 1875—1876*, în *Probleme de istorie*, Traduceri din revistele sovietice de istorie (Acad. R.P.R., Institutul de studii romîno-sovietic), Bucureşti, 1957, nr. 11—12, p. 119.

Externe, şi un independent, col. Gh. Slăniceanu. Politica sa internă n-a diferit mult de aceea a guvernului precedent, baza lui fiind în bună parte aceeaşi. Formarea guvernului liberal a dus însă la consolidarea întîietăţii burgheziei în cadrul regimului burghezo-moşieresc. Burghezia va face necontenite progrese în dauna moşierimii. Toate păturile burgheziei şi mica moşierime îmburghezită au primit cu entuziasm noul guvern, care le reprezenta interesele. Pentru a calma nemulţumirea ţărănimii dezamăgite, guvernul, printr-un ordin circular din 27 octombrie/8 noiembrie 1876 al Ministerului de Finanţe, s-a angajat să împroprietărească din moşiile statului pe însurăţeii şi ţăranii rămaşi fără pămînt prin neaplicarea art. V şi VI din legea rurală. Ordinul circular de împroprietărire, mult difuzat la sate, a putut crea speranţa, printr-o răstălmăcire demagogică, în timpul războiului de independenţă, că împroprietărirea va cuprinde pe toţi ţăranii fără pămînt, ceea ce a contribuit la antrenarea maselor ţărăneşti la purtarea şi susţinerea războiului [1]. Politica externă tot mai îndrăzneaţă a lui M. Kogălniceanu era părăsită, N. Ionescu fiind un partizan hotărît al « neutralităţii ». La 29 iulie/10 august 1876, Epureanu a fost silit să dea o declaraţie în care arăta că n-a avut cunoştinţă de nota circulară trimisă de M. Kogălniceanu la 24 iulie/5 august agenţilor romîni în străinătate, nici de alte documente ce se raportau la ea. La cererea lui Giers ca « guvernul romîn să închidă ochii » [2] în privinţa trecerii de arme şi muniţii din Rusia în Serbia s-a răspuns negativ, numai trecerea voluntarilor ruşi a fost lăsată liberă, chiar cînd purtau cu ei şi arme. N. Ionescu nu era însă acela care impunea întru totul politica externă a ţării. Fără ştirea lui, primul ministru lua măsuri pentru a pune politica externă a Romîniei în acord cu aceea a Austro-Ungariei şi Rusiei, despre care presupunea că s-au înţeles la Reichstadt. Cînd Francisc Iosif a făcut o vizită la Sibiu în ultima decadă a lui august, el a mers să-l salute, asigurîndu-l de buna vecinătate a Romîniei. În acelaşi timp, Ion Ghica a fost trimis la Constantinopol spre a căuta să obţină satisfacerea celor şapte revendicări, dar n-a reuşit nimic.

În cursul lunilor iulie—septembrie, turcii au înfrînt forţele armate ale Serbiei, ceea ce crea nelinişte în Romînia şi întărea curentul războinic în Rusia. Romînia a concentrat în a doua jumătate a lunii septembrie cele patru divizii cu rezervele lor, sub pretextul manevrelor de toamnă. Încă la începutul aceleiaşi luni, într-un consiliu ţinut de Alexandru al II-lea la Livadia în Crimeea, s-a ajuns la concluzia că războiul a devenit inevitabil [3]. La 26 septembrie/8 octombrie 1876, o delegaţie guvernamentală romînă, compusă din primul ministru, ministrul de Război ş.a., a mers la Livadia spre a stabili o înţelegere privind eventuala trecere a armatelor Rusiei pe teritoriul Romîniei în Turcia. La 29 septembrie/11 octombrie, delegaţia a fost primită de cancelarul Gorceakov, apoi de Alexandru al II-lea.

---

[1] Mihail Roller, *Răscoala ţăranilor din 1888*. [*Documente*], Ed. Acad. R.P.R. (Bucureşti), 1950, p. 527.

[2] *Doc. răzb. ind.*, I (II), p. 306.

[3] *Дневник Д. А. Милютина*, vol. II, Moscova, 1949, p. 76.

În ziua următoare, delegația a plecat înapoi. Delegația romînă a acceptat în principiu trecerea armatelor ruse prin Romînia contra Turciei, pe baza unei convenții ce urma a fi elaborată și semnată. La 4/16 octombrie, consiliul de la Livadia a ajuns la concluzia că « înainte de trecerea frontierei trebuie încheiată o convenție cu Romînia » [1]. Guvernul romîn, înainte de a începe tratative pentru elaborarea proiectului de convenție cu Rusia, a trimis pe C. A. Rosetti la Paris și pe Ion Ghica la Londra, cu misiunea oficială de a încheia aranjamente comerciale pe baza prevederilor convenției comerciale și vamale romîno-austro-ungare și cu misiunea secretă de a sonda cele două guverne occidentale dacă erau sau nu hotărîte să apere « neutralitatea » Romîniei. Franța nu și-a luat nici un angajament, dar a îndemnat guvernul romîn să nu se teamă de nimic atîta timp cît va păstra neutralitatea. Salisbury, ministru pentru afacerile Indiei, în resortul căruia intrau și problemele Orientului, a declarat lui Ion Ghica că Anglia nu va permite nici o încălcare a neutralității Romîniei. Garanția specială cerută de C. A. Rosetti și Ion Ghica nu s-a dat. În realitate, Anglia era potrivnică independenței Romîniei și Serbiei, pe motivul că o asemenea măsură « ar constitui primul pas spre destrămarea Imperiului turcesc în Europa » [2].

Ambasadorul englez la Petersburg, preocupat să împiedice Rusia de a colabora cu Romînia împotriva Imperiului otoman, a căutat să îngrijoreze pe țar, spunîndu-i că, dacă Romînia ar deveni independentă, ea n-ar întîrzia să devină o republică primejdioasă pentru securitatea monarhiilor vecine. Față de această manevră, gruparea liberal-radicală din Romînia lua atitudine, făcînd să se sublinieze în editorialul din 20 noiembrie/2 decembrie 1876 al ziarului *Romînul*, că ceea ce o preocupa pe Anglia nu era « existența Romîniei ca stat suveran... ci mărirea fantastică a Imperiului otoman... ». Cu tot insuccesul misiunii lui Ion Ghica la Constantinopol, Lakeman a fost trimis în octombrie să obțină de la Poartă, cu sprijinul ambasadei engleze, acceptarea celor șapte revendicări, fără să primească însă acolo decît promisiuni vagi. Dezorientat, la 5/17 noiembrie, N. Ionescu cerea agenților diplomatici romîni în străinătate să sondeze guvernele puterilor garante în legătură cu ceea ce s-ar putea întîmpla cu neutralitatea Romîniei în cazul izbucnirii războiului dintre Rusia și Turcia.

În timp ce N. Ionescu, sprijinit de liberalii moderați, continua să spere că va putea obține de la puterile garante o garanție specială pentru neutralitatea Romîniei, I. C. Brătianu era preocupat să elaboreze proiectul convenției cu Rusia. La 16/28 noiembrie a sosit la București, sub nume schimbat, contele Nelidov, însoțit de colonelul rus M. Cantacuzin, din partea lui Ignatiev, ambasadorul Rusiei la Constantinopol, pentru a negocia convenția de trecere a armatelor ruse

---

[1] *Дневник Д. А. Милютина*, p. 94.

[2] *Сборник материалов о русско-турецкой войне в 1877—1878* гг., vol. I, Moscova, 1878, p. 36; raportul din 21 octombrie/2 noiembrie 1876 al lordului Loftus, trimis din Ialta ministrului Afacerilor Externe al Angliei, Derby, apud M. M. Zališkin, *op. cit.*, p. 110, nota 133.

prin Romînia [1]. Din partea Rusiei, agentul diplomatic rus la Bucureşti, baronul Stuart, era la curent cu vizita lui Nelidov, care a durat trei săptămîni. La 23 noiembrie/5 decembrie, cele două părţi ajunseseră la acord asupra principiilor care trebuiau să stea la baza convenţiei. Proiectul a fost curînd gata, dar nici Gorceakov, nici I. C. Brătianu « nu se grăbeau să ia măsuri în vederea războiului » [2]. La sfîrşitul şederii lui Nelidov la Bucureşti, I. C. Brătianu s-a angajat să semneze proiectul de îndată ce delegatul rus va prezenta împuterniciri speciale. La cererea sa, totuşi, la mijlocul lunii decembrie 1876, Carol a rugat pe Bismarck să-i spună părerea asupra necesităţii semnării convenţiei. Bismarck a dat avizul că nu era probabilă o înţelegere între Austro-Ungaria şi Rusia — ceea ce nu corespundea realităţii, însuşi cancelarul german acţionînd în acel moment cu toată energia pentru ea ! — şi că era preferabil ca Romînia să permită armatelor ruse trecerea pe baza unui tratat, decît să li se împotrivească. El considera însă că nu era nevoie de grabă. Marele duce Nicolae, comandantul-şef al armatelor concentrate în sud-vestul Rusiei în vederea războiului, şi generalul Nepokoiciţki, şeful său de stat-major, luînd cunoştinţă de acţiunea lui Nelidov, s-au declarat foarte satisfăcuţi. Baronul Stuart nu primise încă pînă la 25 decembrie 1876/6 ianuarie 1877 instrucţiuni referitoare la convenţie de la Gorceakov pentru a putea cere guvernului romîn un răspuns hotărît [3]. La 15/27 ianuarie 1877, decis să amîne războiul pentru primăvară, cancelarul rus telegrafia lui Stuart să nu stăruie pentru semnarea convenţiei.

În Serbia, armatele turceşti, mult superioare ca număr, continuau să înainteze. Numai prin ameninţarea cu războiul, Rusia a silit Poarta să încheie cu Serbia la 21 octombrie/2 noiembrie un armistiţiu. Romînia prelungea concentrarea rezervelor armatei permanente. La 9/21 noiembrie, Adunarea a votat un credit de 4 000 000 de lei pentru cumpărarea armamentului necesar şi a muniţiei. La 23 noiembrie/5 decembrie, Brigada I mixtă a fost fixată la Calafat spre a-l apăra de un eventual atac turcesc. La 25 noiembrie/7 decembrie, Adunarea a aprobat un nou credit suplimentar de 1 045 000 de lei pentru acoperirea cheltuielilor de concentrări, furaj şi solda de neactivitate, iar a doua zi s-au creat opt regimente noi de dorobanţi în afară de cele opt existente. Cele 16 regimente de dorobanţi au fost încadrate în patru divizii teritoriale militare, cu sediile la Craiova, Giurgiu, Brăila şi Iaşi. Necesităţile de armament, muniţie, echipament şi cadre ofiţereşti erau însă departe de a fi satisfăcute. Posibilităţile financiare pentru noi cumpărături erau foarte mici, într-un moment cînd falimentele caselor bancare şi comerciale se ţineau lanţ, iar Austro-Ungaria nu permitea tranzitul armamentului care se cumpăra în Germania.

---

[1] Nelidow, *Souvenirs d'avant et d'après la guerre de 1877—1878*, în *Revue des deux mondes*, LXXXV, tome 28, 2e livraison (15 juillet), Paris, 1915, p. 247—248 passim.

[2] Nelidow, *op. cit.*, p. 253.

[3] *Переписка П.Д. Паренсова съ К.В. Левицкимъ передъ началомъ военныхъ дѣйствій въ Турціи*, în *Русская старина*, XXXVI (1905), dec., p. 616.

După încheierea armistițiului turco-sîrb, Gorceakov spera să înlăture războiul printr-o conferință a puterilor garante, convocată la sugestia sa de către Anglia la Constantinopol, care să impună Porții autonomia Bosniei, a Hercegovinei și a Bulgariei. N. Ionescu și partizanii neutralității au crezut că vor putea utiliza conferința de la Constantinopol pentru a obține de la puterile garante independența Romîniei prin formula neutralității absolute și a garanției speciale pe care puterile s-ar fi angajat s-o dea în cazul unui război între Turcia și una dintre marile puteri vecine [1]. În acest scop a fost trimis la Constantinopol un delegat în misiune specială. Conferința n-a acceptat însă să ia în discuție revendicările Romîniei. Pentru a nu se supune hotărîrilor conferinței, sprijinit în secret de primul ministru al Angliei, lordul Beaconsfield, sultanul a promulgat la 11/23 decembrie 1876 o constituție liberală, care-i acorda, între altele, dreptul de a da învestitura șefilor provinciilor privilegiate. Această dispoziție a provocat o vie nemulțumire în Romînia, unde mulți, mai ales partizanii « neutralității », se legănau în iluzia că țara era independentă. Poporul, care păstra de secole ură împotriva jugului otoman, în care vedea pe drept cauza multor nenorociri ce se abătuseră asupra sa, voia să facă la București o demonstrație antiotomană pe Calea Mogoșoaiei, dar guvernul a reușit s-o oprească. *Romînul*, ziarul principal al grupării liberal-radicale, a început o vie campanie contra prevederilor jignitoare ale constituției turcești. La 21 decembrie 1876/2 ianuarie 1877, majoritățile parlamentare au ținut o ședință secretă comună, în care au autorizat pe ministrul Afacerilor Externe, trezit pentru un moment din iluziile sale neutraliste, să trimită a doua zi o notă de protest Porții și puterilor garante împotriva încălcărilor aduse drepturilor Romîniei prin prevederile art. 7 al constituției otomane. Protestul pornea de la aprecierea nereală că Romînia era un stat suveran. Guvernul romîn considera nule dispozițiile constituției otomane privind Romînia și protesta formal contra încălcării drepturilor garantate de tratate statului romîn. La 22 decembrie 1876/3 ianuarie 1877, Adunarea și la 23 decembrie 1876/4 ianuarie 1877 Senatul au dezbătut pe larg chestiunea pusă de prevederile constituției otomane referitoare la Romînia. Adunarea, în aplauzele tribunelor, a votat o moțiune care aproba protestul trimis Porții. Senatul, dominat de moșierii liberali, a votat o moțiune care considera suveranitatea Romîniei ca o realitate și atrăgea atenția guvernului să aibă o procedare demnă în acțiunile sale de politică externă. La București și în țară agitația contra Porții a crescut și s-a format un curent favorabil războiului pentru cucerirea independenței în colaborare cu Rusia. În fruntea agitației antiotomane se afla tineretul universitar, în rîndurile căruia erau și adepți ai socialismului utopic. În sînul coaliției guvernamentale se ajunsese însă, încă de la 6/18 decembrie, la neînțelegere pe chestiunea colaborării cu Rusia. Liberalul moderat D. A. Sturdza și-a dat demisia din guvern, primită la 5/17 ianuarie 1877.

[1] Vasile Maciu, *Romînia și conferința din Constantinopol din decembrie 1876— ianuarie 1877*, în *Analele Univ.* « C. I. Parhon », Șt. sociale, 1957, nr. 9, p. 168; *Doc. răzb. ind.*, I (II), p. 520.

Proiectul de convenţie cu Rusia nu mai putea fi ţinut secret. În noaptea de 5/17—6/18 ianuarie 1877 a avut loc o întrunire a deputaţilor şi senatorilor din majoritate, unde s-a discutat semnarea convenţiei cu Rusia. Majoritatea celor prezenţi s-au pronunţat pentru încheierea convenţiei, iar minoritatea, compusă din liberali moderaţi, contra.

Convenţia romîno-rusă din 4 aprilie 1877

Faţă de refuzul Porţii de a-i accepta hotărîrile, conferinţa de la Constantinopol şi-a încheiat activitatea la 8/20 ianuarie 1877, guvernului otoman revenindu-i răspunderea nereuşitei ei. Gorceakov nu s-a hotărît însă pentru intrarea imediată a Rusiei în război. El voia să mai facă o încercare de a impune turcilor, pe cale diplomatică, hotărîrile conferinţei închise. Amînarea războiului a încurajat în Romînia pe partizanii « neutralităţii », care au pus la cale răsturnarea guvernului cu conducere liberal-radicală şi formarea unui guvern liberal-moderat. La 19/31 ianuarie, D. A. Sturdza a atacat în Senat politica de înarmare ca fiind păgubitoare ţării, iar la 24 ianuarie/5 februarie M. Kogălniceanu ataca guvernul pentru menţinerea sub acuzaţie a foştilor miniştri conservatori. Pentru că majoritatea Adunării era greu de deplasat spre centru, partizanii neutralităţii s-au mulţumit numai cu modificarea componenţei guvernului prin intrarea a doi liberali moderaţi.

Nu s-a acordat noului guvern dizolvarea Senatului recalcitrant pentru a-l sili să renunţe la acuzarea foştilor miniştri conservatori. Sub pretextul economiilor bugetare, dar în realitate pentru a dezorganiza armata şi a impiedica ţara de a participa la război împotriva Porţii, noul ministru al Finanţelor, D. A. Sturdza, a cerut reduceri mari la bugetele ministerelor, în special la acela al Ministerului de Război. Guvernul n-a acceptat însă reducerea, din care cauză D. A. Sturdza a demisionat la 21 februarie/5 martie 1877 din nou. La 4/16 martie se înfiinţau în schimb încă două regimente de artilerie.

Demisia lui D. A. Sturdza a fost semnalul unui atac general al neutraliştilor contra colaborării cu Rusia. În martie, Ion Ghica a publicat broşura *O cugetare politică*, în care pleda pentru menţinerea în neutralitate şi sprijinirea pe Anglia şi Franţa, care ar fi căutat orice ocazie favorabilă ţărilor din sud-estul Europei « pentru a înlesni şi mai mult dezvoltarea lor politică » [1], ceea ce nu corespundea realităţii. Cam în aceeaşi vreme, N. Ionescu, deşi încă ministru al Afacerilor Externe, publica cu numele lui Frédéric Damé broşura *L'Etat roumain et la paix d'Orient* [2], în care căuta să convingă puterile garante că pacea în sud-estul Europei ar fi putut fi menţinută prin simpla asigurare colectivă a neutralităţii Romîniei, în felul Belgiei şi Elveţiei. Conservatorii duceau prin ziarul lor *Timpul*, redactat acum de Titu Maiorescu, o perseverentă campanie antirusă. Masele orăşeneşti şi ţărăneşti susţineau

[1] Ion Ghica, *Opere complete*. Cu o prefaţă, indice. . . de Petre V. Haneş, vol. IV, Bucureşti, 1915, p. 27.

[2] Frédéric Damé, *Essai d'Histoire politique, L'État roumain et la paix d'Orient. Neutralisation de la Roumanie*, Bucarest, 1877.

însă tot mai puternic pe partizanii colaborării cu Rusia pentru cucerirea independenței. Primul ministru asigura la 17 februarie/1 martie pe Stuart că Romînia va semna convenția de trecere în momentul în care Rusia se va hotărî să înceapă războiul. Senatul, a cărui majoritate era ostilă convenției, a fost dizolvat la 23 martie/4 aprilie, alegerile noi fiind fixate pentru 20 — 25 aprilie/2 — 7 mai. S-a dat în schimb promisiunea că urmărirea foștilor miniștri conservatori va fi oprită.

În urma eșecului conferinței de la Constantinopol, la stăruința Rusiei, reprezentanții puterilor semnatare ale tratatului de la Paris, în afara celui al Turciei, au semnat la 19/31 martie 1877 un protocol care conținea aceleași recomandări pentru Poartă pe care i le făcuse și conferința din Constantinopol. Guvernul turc a respins însă cererile formulate în protocol. Calea războiului era deschisă. Rusia apărea în ochii opiniei publice ca o mandatară a Europei.

Ca urmare a atitudinii Germaniei, care a arătat Rusiei că nu se va despărți de Austro-Ungaria, la 6/18 martie 1877 ambasadorul rus la Viena, Novikov, și ministrul de Externe Andrássy au semnat convenția secretă de la Budapesta, datată 3/15 ianuarie 1877, prin care Austro-Ungaria se angaja să rămînă neutră, în schimbul anexării Bosniei și Herțegovinei, în cazul că Rusia va declara război Turciei. Asigurată dinspre partea Austro-Ungariei, Rusia se hotărî să înceapă războiul. La 31 martie/12 aprilie, Stuart a cerut insistent guvernului romîn să semneze convenția de trecere. În aceeași zi, guvernul romîn a decis mobilizarea forțelor sale armate. N. Ionescu, potrivnic semnării convenției, s-a retras de la conducerea Ministerului Afacerilor Externe. A doua zi, col. Gh. Slăniceanu, considerat ca fiind lipsit de energie, a fost înlocuit la Ministerul de Război prin generalul Al. Cernat. Un consiliu lărgit s-a ținut la 1/13 aprilie pentru luarea unei hotărîri în privința convenției. Au fost convocați, în afara membrilor guvernului, foștii prim-miniștri — cu excepția lui Lascăr Catargiu și a lui I. Em. Florescu, puși sub acuzare — și președintele Adunării deputaților, C. A. Rosetti. Epureanu, mare moșier și fabricant, s-a pronunțat pentru libera trecere a armatelor ruse, dar fără cooperare militară cu ele, permițîndu-se, ca manifestare a spiritului de neutralitate, turcilor să ocupe Calafatul. C. Bozianu, un intelectual burghez pus în serviciul moșierimii liberale, s-a situat pe o poziție asemănătoare, fiind de părere să se lase liberă trecerea prin țară atît armatelor ruse, cît și celor otomane, ceea ce ar fi făcut ca Romînia să devină teatru de război [1]. Dim. Ghica, mare moșier și bancher, cointeresat în întreprinderile de transport germano-austriece, a emis părerea ca Austro-Ungaria să ocupe țara cu aprobarea Europei, pentru a împiedica ocuparea ei de către armatele beligerante, ruse și otomane. Dacă « Europa » nu va da garanții, să se încheie convenția cu Rusia. Ion Ghica, capul partizanilor neutralității, s-a pronunțat în favoarea tratării egale a armatelor ruse și turce, permițîndu-se acestora din urmă să ocupe Calafatul. A. G. Golescu a fost de părere să se ceară sprijinul Austro-Ungariei; în

[1] *Doc. răzb. ind.*, II, p. 100—101.

cazul că se va face o convenţie cu Rusia, să se facă una şi cu Turcia ! Toate aceste puncte de vedere, reprezentînd interesele moşierimii mari şi mijlocii îmburghezite, colaboratoare cu capitalul străin, împingeau ţara să devină teatru de război pentru cele două armate, rusă şi turcă, primejduind economia ţării. M. Kogălniceanu s-a pronunţat pentru semnarea convenţiei de trecere şi aprovizionare a armatelor ruse contra Turciei, dar împotriva alianţei politice şi a cooperării militare cu Rusia. Calafatul trebuia neutralizat, adică apărat de trupele romîneşti contra ambelor părţi. Dacă Turcia voia să ocupe Romînia, era necesară alianţa cu Rusia sau cu oricare altă ţară spre a o apăra. Pe o poziţie categoric antiotomană s-a situat C. A. Rosetti, reprezentant al burgheziei mijlocii şi mici industriale, vechi adversar al ţarismului, dar înţelegînd necesitatea colaborării cu Rusia pentru cucerirea independenţei statului. El a spus că, întrucît Rusia se angaja să respecte integritatea teritoriului ţării, să i se acorde convenţia de trecere. Colegiile pentru alegerea Senatului să fie convocate anticipat. După ce I. Cîmpineanu şi primul ministru s-au pronunţat în acelaşi sens, ceilalţi miniştri s-au declarat şi ei pentru semnarea convenţiei [1]. Părerile contradictorii, în general neutraliste, ale foştilor prim-miniştri invitaţi, cu excepţia aceleia a lui M. Kogălniceanu, n-au putut fi acceptate. Ele nu reprezentau decît punctul de vedere al unei părţi a moşierimii, majoritatea zdrobitoare a poporului pronunţîndu-se prin diferite mijloace pentru cooperarea ţării cu Rusia împotriva Turciei în vederea cuceririi independenţei ţării. Încheierea convenţiei cu Rusia era necesară pentru a se asigura printr-un act bilateral raporturile de colaborare dintre cele două state contractante în timpul războiului pe care Rusia era hotărîtă să-l pornească împotriva Imperiului otoman, a cărui înfrîngere putea să aducă şi independenţa Romîniei. Stabilind o colaborare îndreptată contra Porţii, convenţia deschidea însă şi calea pentru participarea Romîniei la războiul împotriva Imperiului otoman, care împiedicase atîta timp dezvoltarea liberă a ţării noastre.

Ca urmare a hotărîrilor luate de majoritatea consiliului ţinut la 1/13 aprilie, peste două zile M. Kogălniceanu a reintrat în guvern ca ministru al Afacerilor Externe şi s-a hotărît convocarea colegiilor pentru alegerea Senatului în zilele de 9/21, 11/23 şi 13/25 aprilie. La 4/16 aprilie, M. Kogălniceanu, din partea Romîniei, şi baronul Stuart, din partea Rusiei, au semnat la Bucureşti convenţia, al cărei proiect era gata de multă vreme. Se permitea armatei ruse libera trecere pe teritoriul Romîniei spre a merge în Turcia şi tratamentul rezervat armatelor prietene, toate cheltuielile ocazionate de transport şi de celelalte trebuinţe ale sale revenind guvernului rus. Acesta se obliga să menţină şi să facă a se respecta « drepturile politice ale statului romîn, astfel cum rezultă din legile interioare şi tratatele existente, precum şi a menţine şi apăra integritatea actuală a Romîniei » [2].

---

[1] D. A. Sturdza, *Charles I-er Roi de Roumanie — Chronique — Actes — Documents*, t. *II, 1876—1877*, Bucarest, 1904, p. 536—538.

[2] *Doc. răzb. ind.*, II, p. 112.

O convenţie specială, cuprinzînd detalii relative la relaţiile armatei ruse cu autorităţile locale, compusă din 26 de articole, era anexată. O prevedere importantă a acesteia era ca pe lîngă autorităţile militare ruse să fie numiţi comisari speciali romîni care să facă legătura cu autorităţile locale romîneşti. Un comisar general romîn era delegat pe lîngă comandantul-şef al armatelor ruse pe timpul trecerii lor prin ţară. Aprovizionarea armatei ruse urma a se face de autorităţile romîne la preţurile convenite. Transporturile pe calea ferată ale armatei ruse se făceau cu 40% reducere din tariful ordinar. Trupele ruse nu vor trece, nici nu vor staţiona în Bucureşti. Plăţile vor fi făcute de statul rus pe baza unităţii monetare romîne sau franceze, în numerar sau în bonuri plătibile în termen de două luni de la emitere. Armata rusă putea să importe sau să tranziteze fără taxe vamale toate articolele de aprovizionare, furnituri, materiale şi muniţii de război. Convenţia cu anexa ei trebuia ratificată în conformitate cu legile romîne. Pînă atunci rămînea secretă.

La 6/18 aprilie a apărut decretul de mobilizare a armatei permanente şi teritoriale cu rezervele lor, miliţiile urmînd a fi organizate în corpuri active, după necesităţi. Gărzile civice vor face serviciile prevăzute de lege. Pentru aprovizionarea armatei mobilizate s-a publicat un regulament asupra rechiziţiilor militare. S-a hotărît ca, pînă la sosirea armatelor ruse pe Dunăre, diviziile a III-a şi a IV-a permanente să fie concentrate la sud de Bucureşti, între Olteniţa şi Giurgiu, şi diviziile I şi a II-a la Calafat şi în împrejurimi, cu scopul de a împiedica pe turci să mute teatrul războiului la nordul Dunării.

La 12/24 aprilie, Rusia a declarat război Turciei. Trupele de cavalerie au trecut frontiera Romîniei, ajungînd în seara zilei următoare la podul de la Barboşi, pe Siret, a cărui distrugere de către turci ar fi întîrziat mult transporturile armatei ruse pe calea ferată, în special ale unităţilor de artilerie grea şi muniţiilor. Alegerile pentru Senat au dat o majoritate favorabilă guvernului. Corpurile legiuitoare au fost convocate în sesiune extraordinară la 14/26 aprilie, pentru aprobarea convenţiei cu Rusia, a mijloacelor financiare necesare stării de război şi apărării « drepturilor şi intereselor Romîniei ». După discuţii vii, Adunarea a aprobat convenţia cu 69 de voturi contra 25. La Senat, deşi opoziţia a fost şi mai dîrză, s-a ajuns la un vot de aprobare.

Puterile occidentale, Anglia şi Franţa, s-au arătat ostile convenţiei romîno-ruse, deşi nu se angajaseră să ofere garanţia specială a neutralităţii Romîniei care li se ceruse. Poarta a început să atace ţărmul stîng al Dunării cu bande de başbuzuci, care comiteau jafuri şi asasinate. Vasele de război otomane au bombardat la 21 aprilie/3 mai Brăila, unde se aflau de curînd trupe ruse. La 26 aprilie/8 mai, Calafatul, Bechetul, Olteniţa şi Călăraşi au fost bombardate de artileria turcă. M. Kogălniceanu, aducînd la cunoştinţa agenţilor diplomatici romîni de la Paris, Viena şi Roma bombardarea oraşelor şi satelor de pe malul romînesc al Dunării, precum şi actele de piraterie ale flotei turceşti în porturile romîne, atrăgea atenţia că aceste fapte « nu sînt de natură de a ne menţine în neutralitatea

pe care ne-am propus-o de la început » [1]. După ce dintr-un salt ajunseseră cu cavaleria la Galaţi şi Barboşi, trupele ruse avansau încet către Dunăre, capacitatea căilor ferate fiind redusă. La 24 aprilie/6 mai, o divizie rusă era semnalată la Plumbuita, lîngă Bucureşti. Capetele coloanelor armatei ruse erau încă departe de Olteniţa şi Giurgiu. La 26 aprilie/8 mai, mobilizarea armatei romîne era în linii mari gata, ajungîndu-se la 58 700 de ostaşi cu 190 de tunuri, fără a socoti miliţiile şi gărzile civice.

Proclamarea independenţei (9 mai 1877)

Încă la 25 aprilie/7 mai, *Romînul* cerea proclamarea independenţei. A doua zi, 26 aprile/8 mai, artileria romînă răspundea la Calafat bombardamentului turcesc, trăgînd asupra Vidinului. Se ajunsese la starea de război cu Turcia. În masele largi, agitaţia pentru independenţă se intensificase. « Nu vă faceţi idee — scria în această vreme din Bucureşti Farçy, corespondentul ziarului parizian *Le Constitutionnel* — de indignarea care domneşte în Bucureşti contra turcilor. *Lumea e hotărîtă la cele mai mari sacrificii pentru a cuceri independenţa* » [2]. Chiar în rîndurile deputaţilor şi senatorilor, curentul pentru proclamarea imediată a independenţei şi a stării de război creştea. La 27 aprilie/9 mai s-au ţinut două consfătuiri intime, în care, raportează agentul diplomatic austriac la Bucureşti, « se pleda în cuvîntări pătimaşe că poporul romîn n-ar trebui să lase să-i scape ocazia binevenită de a culege rodul copt al independenţei sale politice şi, în acelaşi timp, să se apere cu arma în mînă contra îndrăznelii turceşti » [3]. Sub presiunea opiniei publice, Partidul Conservator şi-a modificat atitudinea. La 26 aprilie/8 mai, ziarul său oficial, *Timpul*, unde Titu Maiorescu înceta de a mai fi redactor principal, publica o declaraţie în care se afirma că ratificarea convenţiei cu Rusia şi intrarea armatelor ruse în ţară au creat o situaţie nouă, care impunea conservatorilor, din motive patriotice şi de oportunitate, să nu facă guvernului dificultăţi în problemele externe. În realitate, guvernul încetase de fapt urmărirea judiciară a foştilor miniştri conservatori, aşa încît aceştia, încetînd acţiunea de sabotare a politicii sale externe, căutau să prezinte opiniei publice modificarea atitudinii lor ca determinată de înţelegerea patriotică a situaţiei, nu de acordul secret cu adversarii lor.

La 29 aprilie/11 mai, un grup de deputaţi liberal-radicali, sprijiniţi de un partizan al lui M. Kogălniceanu, a propus în Adunare o moţiune în care se cerea ruperea legăturilor de dependenţă faţă de Turcia şi proclamarea stării de război cu aceasta şi se declara că Romînia, « ca stat de sine stătător, are dreptul la o viaţă proprie a sa ». Se exprima încrederea în simţămintele de dreptate ale puterilor garante şi în hotărîrea guvernului de a lucra patriotic

[1] *Doc. răzb. ind.*, II, p. 424.
[2] Vezi N. Iorga, *Războiul pentru independenţa Romîniei. — Acţiuni diplomatice şi stări de spirit* —, Bucureşti, 1927, p. 91.
[3] *Doc. răzb. ind.*, II, p. 449.

şi cu bărbăţia reclamată de situaţie. M. Kogălniceanu, înaintea depunerii moţiunii, răspunzînd unei interpelări, se pronunţase pentru « cea mai mare cumpănire » înainte de a se ajunge la proclamarea independenţei [1], dar, pentru că Turcia declarase război Romîniei, romînii trebuiau să se apere, deşi guvernul nu se considera în stare de război cu turcii. Mai departe, el recomanda prudenţa şi prevederea, dar şi hotărîrea de a apăra cu orice preţ « drepturile şi existenţa politică a statului romîn », care avea dreptul de a se despărţi de Turcia [2]. Un alt grup de deputaţi, majoritatea liberal-moderaţi şi fracţionişti, a propus o moţiune de aprobare a declaraţiei ministrului Afacerilor Externe şi de trecere la ordinea de zi fără nici o hotărîre în privinţa proclamării independenţei. Discuţia a fost reluată. Partizanii neutralităţii au fost combătuţi, Poarta acuzată că jefuieşte averile ţării şi-i bombardează şi arde oraşele. Cînd s-a cerut ca guvernul să se pronunţe pentru una din moţiuni, primul ministru a declarat că guvernul voia să cunoască pulsul naţiunii, pentru a cumpăni pînă unde să meargă, cînd şi cum. S-a propus o nouă moţiune, susţinută de unii reprezentanţi ai celor două grupuri care propuseseră moţiuni diferite. Se arăta că Turcia a rupt legăturile ce uneau Romînia cu ea, s-a pus în stare de război cu statul romîn, care a răspuns cu tunul « declarării de război » a ei. Moţiunea aproba atitudinea guvernului faţă de agresiunea otomană, recomanda sprijinul puterilor garante şi autoriza guvernul « să pună toată stăruinţa şi să ia toate măsurile spre a apăra şi a asigura existenţa statului romîn, astfel ca la viitoarea pace Romînia să iasă cu o poziţiune politică bine definită şi naţiunea de sine stătătoare să poată împlini misiunea sa istorică » [3]. Pusă la vot, noua moţiune a fost aprobată de 58 de deputaţi contra 29 şi 5 abţineri. Ea proclama starea de război cu turcii şi recomanda guvernului să acţioneze în aşa fel, încît la terminarea războiului să se recunoască independenţa Romîniei. A doua zi Senatul a votat o moţiune similară. Se deschisese calea proclamării independenţei, dar se lăsase libertate guvernului, aşa cum ceruse primul ministru, să hotărească cum şi cînd aceasta se va face. În realitate, în timp ce M. Kogălniceanu, atent la atitudinea marilor puteri, nu voia să bruscheze lucrurile, Carol ţinea să lege proclamarea independenţei de aniversarea sosirii sale la Bucureşti, în vederea întăririi sentimentului dinastic.

Punînd în aplicare politica sa de prudenţă, mai curînd decît moţiunea votată de Corpurile legiuitoare cu puţin înainte, la 1/13 mai M. Kogălniceanu a trimis agenţilor diplomatici romîni de pe lîngă puterile garante o lungă notă în care justifica tardiv semnarea convenţiei de la 4/16 aprilie 1877 cu Rusia şi afirma că « nu intră de fel în vederile noastre de a rupe legăturile noastre cu Imperiul otoman » [4], dar că bombardarea de către turci a oraşelor şi satelor noastre « ne lasă puţină speranţă că ne-ar fi posibil să conservăm o atitudine

---

[1] *Mon. Of.*, 1877, nr. 109 din 14/26 mai, p. 3 233.
[2] *Ibidem*, p. 3 236.
[3] *Ibidem*, nr. 110 din 15/27 mai, p. 3 264.
[4] *Doc. răzb. ind.*, II, p. 520.

de care noi n-am fi vrut să ne depărtăm cu nici un preț » (!) [1]. În felul acesta, continua el, « noi sîntem în război cu Turcia » și războiul « ne-a fost declarat de însăși Sublima Poartă » [2]. Ea avea deci răspunderea pentru situația creată. În partea finală, nota lăsa să se întrevadă că guvernul romîn va acționa pentru obținerea independenței, fără iminența proclamării acesteia.

Aflînd că independența n-a fost proclamată în mod formal, ci numai starea de război cu Imperiul otoman, masele populare au fost profund indignate. Făcîndu-se ecoul nemulțumirii lor, editorialul din 4/16 mai al ziarului *Romînul* deplîngea « modul în care s-a dezbătut în Cameră marea chestiune a războiului, adică independența absolută ». Apoi blama atitudinea unora dintre deputați, arătînd că mai mulți dintre ei « n-au fost cu această ocazie la înălțimea subiectului ce aveau să trateze ». Ducînd mai departe campania pentru proclamarea imediată a independenței, același ziar ataca a doua zi în editorialul său — datorit desigur, ca și precedentul, lui C. A. Rosetti — pe deputații care ezitaseră să proclame « independența absolută » a țării și se mulțumiseră numai cu recunoașterea stării de război. « Dar omul vechi, omul trecutului, *raiaua* secolului trecut, sofistul fanariotizat, poate chiar și tipicarul plin de argutii — biciuia autorul editorialului — a luat-o și în modul acesta pe dinainte în clasa cea cultă de la noi, în haină albastră ». Ultimul cuvînt nu era încă rostit în această chestiune. Milioane de romîni « cu opincă », cu arma pe umăr « sînt acei care mîine-poimîine, cînd vor înfrînge ca odinioară ordiile turcești », vor ști să proclame « că țara lor, Romînia, apărată cu pieptul lor, este și va rămîne pururea un stat de sine stătător. . . ».

Elementele radicale ale burgheziei mijlocii și mici, în special intelectualii, au sprijinit cu entuziasm mișcarea de masă pentru independență, văzînd în aceasta deschiderea căii pentru democratizarea țării și pentru înfăptuirea deplină a unității naționale. Radicalismul acestor pături sociale era însă frînat de conducătorii lor, care nu voiau să se despartă de marea burghezie și de unele elemente liberal-radicale ale moșierimii mici, fapt observat în articolul de fond al primului număr al gazetei *Socialistul*, apărut la 26 mai/7 iulie 1877.

Presiunea maselor indignate a încurajat gruparea liberal-radicală din Adunare de a relua atacul pentru proclamarea neîntîrziată a independenței. La 9/21 mai, N. Fleva a adresat în Adunare interpelarea : 1) dacă guvernul a adus la cunoștința tuturor puterilor ruperea legăturilor de dependență ale țării față de Poartă și independența absolută a Romîniei, 2) dacă, în urma stării de război provocate de Turcia, ministrul Afacerilor Externe a rechemat pe agentul romîn de la Constantinopol. Guvernul a fost solicitat de asemenea, să răspundă categoric dacă votul din 29 aprilie/11 mai al Adunării a avut o consacrare oficială. Tribunele Adunării erau arhipline cu un public nerăbdător să participe la ședința hotărîtoare în

[1] *Doc. răzb. ind.*, II, p. 520.
[2] *Ibidem.*

care guvernul era presat să-şi clarifice atitudinea. Clădirea Adunării era înconjurată de o mare mulţime, venită să încurajeze pe deputaţii partizani ai proclamării imediate a independenţei.

Răspunzînd interpelării, M. Kogălniceanu, în calitatea lui de ministru al Afacerilor Externe, a declarat că el considera că moţiunile votate de Adunare şi Senat la 29 şi 30 aprilie « au recunoscut că sîntem în stare de rezbel, au recunoscut că sîntem dezlegaţi de legăturile noastre cu Înalta Poartă. . . », prin urmare, continua ceva mai departe, « sîntem independenţi, sîntem naţiune de sine stătătoare. . . ». Iar în mod concluziv, accentua în entuziasmul general: « . . . nu am cea mai mică îndoială şi frică de a declara în faţa reprezentaţiunii naţionale că noi sîntem o naţiune liberă şi independentă » [1]. Pentru închiderea şedinţei solemne, Adunarea a votat următoarea moţiune: « Camera, mulţumită de explicările guvernului asupra urmărilor ce a dat votul de la 29 aprilie/11 mai anul curent, ia act că rezbelul între Romînia şi Turcia, că ruperea legăturilor noastre cu Poarta şi independenţa absolută a Romîniei au primit consacrarea lor oficială. Şi, comptînd pe dreptatea puterilor garante, trece la ordinea zilei » [2]. Au votat pentru moţiune 79 de deputaţi şi s-au abţinut 2, fracţionistul N. Ionescu şi fostul devotat al lui I. Eliade, N. B. Locusteanu. În aceeaşi zi Senatul a votat o moţiune asemănătoare. Rezultatul votării moţiunii a fost primit cu vii aplauze şi cu un mare entuziasm atît în incinta Adunării, cît şi de către mulţimea ce înconjura clădirea acesteia şi staţiona pe străzile apropiate. Poporul a manifestat pînă tîrziu noaptea proclamarea independenţei patriei sale.

Prin votul Corpurilor legiuitoare şi hotărîrea guvernului se făcuse un pas important către cucerirea suveranităţii statului. Marele eveniment, înfăptuit în condiţiile colaborării cu Rusia, era determinat de năzuinţa de veacuri a poporului romîn către o viaţă de sine stătătoare. Proclamarea independenţei era prima etapă a luptei pentru cucerirea suveranităţii statului. Mai trebuia ca forţele militare ale Imperiului otoman să fie înfrînte pe cîmpul de război şi puterile garante să recunoască noul statut internaţional pe care-l cerea independenţa.

Istoricii burghezi, între care D. A. Sturdza, Titu Maiorescu şi N. Iorga, adulînd dinastia şi desconsiderînd voturile Corpurilor legiuitoare, au legat în mod tendenţios proclamarea independenţei Romîniei de ziua de 10/22 mai 1877, ziua de aniversare festivă a sosirii la Bucureşti a lui Carol I, pentru a face să se creadă că independenţa se datora acestuia. În realitate, aşa cum s-a arătat, independenţa a fost proclamată cu o zi înainte, la 9/21 mai, de către Corpurile legiuitoare, sprijinite de popor, singurele în drept să ia o hotărîre de o importanţă aşa de mare.

---

[1] *Mon. Of.*, 1877, nr. 118 din 27 mai / 8 iunie, p. 3 452.
[2] *Ibidem*, p. 3 453.

Atitudinea puterilor garante față de proclamarea independenței Romîniei

După proclamarea independenței de către Adunare și Senat, M. Kogălniceanu, printr-o notă circulară, însărcina pe agenții romîni din străinătate să explice guvernelor pe lîngă care erau acreditați că mișcarea națională care a dus la independență era de nestăvilit și că poporul romîn era ferm hotărît să-și apere cu arma în mînă drepturile sale. Kogălniceanu cerea totodată ca puterile garante să-și dea consimțămîntul pentru actul înfăptuit la 9/21 mai, să promită că vor recunoaște oficial independența și că nu vor impune Romîniei legăturile anterioare cu Poarta. Guvernul romîn aștepta de la puterile garante o « aplicare întreagă » a noii sale politici sau, cel puțin, « o adeziune prealabilă » [1].

Majoritatea puterilor europene s-au dovedit însă potrivnice proclamării independenței Romîniei, dar au reacționat în mod diferit. Turcia, învinuindu-ne de rebeliune, a declarat că își păstrează « drepturile intacte » asupra Romîniei și își rezervă mijloacele de a le valorifica. Anglia, care ne socotea « parte integrantă a Imperiului otoman », a adoptat o poziție de asemenea ostilă. Guvernul englez, sub pretextul că proclamarea independenței Romîniei ar reprezenta un act « contrar tratatelor » [2], cerea puterilor europene să ia măsuri energice de pedepsire. În același timp, presa turcă și cea engleză, taxînd statul romîn ca vasal răzvrătit contra suzeranului său « legitim », sultanul, a dezlănțuit o campanie furibundă contra Romîniei. La Paris, vestea proclamării independenței Romîniei a fost primită cu răceală de oficialitatea franceză. Ministrul de Externe, Decazes, a evitat chiar să primească personal nota prezentată de agentul țării noastre, fapt ce l-a decepționat pe Kogălniceanu, care se aștepta la oarecare bunăvoință din partea guvernului francez. În timp ce ducele Decazes arăta o « excesivă rezervă » față de noua atitudine a Romîniei, forurile politice franceze regretau faptul că « ne-am eliberat de garanțiile care ne apărau și ne-am luat libertate de acțiune pentru viitor » [3]. Nici la Berlin hotărîrea Romîniei nu era privită favorabil. În numele guvernului german, Bülow a declarat agentului nostru diplomatic că problema independenței Romîniei nu va putea fi rezolvată decît la încheierea păcii. Totodată el a ținut să precizeze că hotărîrea guvernului german în chestiunea independenței noastre va fi determinată de felul cum interesele supușilor și acționarilor germani vor fi satisfăcute în Romînia. Atitudinea Germaniei era, așadar, determinată de consorțiul Bleichröder-Hansemann, care voia și pe această cale să impună Romîniei efectuarea unor plăți înrobitoare [4]. Austro-Ungaria, considerîndu-se legată în continuare de tratatul de la Paris, a adoptat de asemenea o atitudine de rezervă față de independența Romîniei. De altfel, guvernul austro-ungar, hotărînd să se pronunțe în privința independenței Romîniei abia după

---

[1] N. Iorga, *Correspondance diplomatique roumaine...*, Deuxième édition, Bucarest, 1938, p. 263—264.

[2] *Doc. răzb. ind.*, III, p. 593.

[3] *Ibidem*, p. 199. Vezi și p. 80, 138, 494, 594.

[4] *Ibidem*, II, p. 629, cf. N. Iorga, *Războiul pentru independența Romîniei*, p. 100.

război, a recomandat şi celorlalte puteri garante, inclusiv Rusiei, să-şi rezerve opinia pînă atunci. Contele Andrássy susţinea că independenţa nu ne era indispensabilă şi că hotărîrea definitivă a Austro-Ungariei va depinde de rezultatul războiului şi de atitudinea pe care Romînia o va avea pînă atunci [1]. Italia, care numai cu cîţiva ani în urmă îşi realizase unitatea naţională, privea în general cu simpatie politica de independenţă promovată de guvernul romîn. Reprezentanţii guvernului italian şi-au dat consimţămîntul tacit pentru actul de la 9/21 mai, aprobînd întocmai politica curajoasă a Romîniei prin care a pus puterile europene în faţa unui fapt împlinit. Cu toate acestea, în privinţa recunoaşterii independenţei Romîniei, diplomaţia italiană a bătut în retragere, arătînd că era constrînsă să păstreze o oarecare rezervă [2]. Rusia, a cărei luptă contra Imperiului otoman — în ciuda scopurilor expansioniste ale ţarismului — servea în mod obiectiv eliberării popoarelor din Balcani de sub dominaţia otomană, a recunoscut din primul moment *de fapt* independenţa Romîniei. La întrebarea ambasadorului englez la Petersburg în legătură cu proclamarea independenţei Romîniei, Gorceakov « a răspuns că el o priveşte ca « un fapt împlinit » *de facto*, dar nu *de jure*. E o chestiune care nu trebuie să fie tratată decît mai tîrziu, de ansamblul puterilor europene » [3].

Finanţarea, înzestrarea şi aprovizionarea armatei în timpul războiului

Refuzul puterilor europene de a recunoaşte independenţa Romîniei a demonstrat încă o dată că singura cale posibilă de a se scutura jugul otoman era participarea la război alături de Rusia. Dar, deşi participarea Romîniei la război pentru a-şi apăra independenţa cu armele era o necesitate evidentă, moşierimea, indiferent dacă făcea parte din partidul conservator sau liberal, sub pretextul respectării neutralităţii a continuat să se opună pregătirilor militare. Atitudinea moşierimii se datora şi faptului că ea nu voia să pună arme în mîna maselor ţărăneşti, temîndu-se ca nu cumva în felul acesta să se aducă vreo ştirbire marii proprietăţi. Din aceste considerente, conservatorii şi un timp chiar şi liberalii, care le-au luat locul la guvern, nu se preocupaseră de pregătirea pentru război a armatei romîne. De altfel, după concepţia acestor politicieni, Romînia avea nevoie de un număr mic de soldaţi bine echipaţi şi întreţinuţi, care să servească claselor exploatatoare ca instrument de oprimare, la menţinerea ordinii burghezo-moşiereşti.

Pentru a nu fi silit să pună cu adevărat la contribuţie clasele dominante, posibilitatea unei noi impuneri a maselor producătoare fiind epuizată, guvernul din 1877, cu toate că era format în majoritate din liberal-radicali, n-a înscris în bugetul statului mijloacele care să permită echiparea şi înzestrarea unei puternice armate operative. Bugetul votat în februarie 1877 prevedea pentru Ministerul

[1] *Doc. răzb. ind.*, III, p. 106, 78, 173, 427.
[2] *Ibidem*, p. 53, 109, 124, 176, 422, 430.
[3] D. A. Sturdza, *op. cit.*, p. 794.

de Război abia 13 571 344 de lei [1], deci 15,48% din totalul cheltuielilor prevăzute, cifră mai mică cu 4 919 416 lei chiar decît bugetul aceluiaşi departament pe anul 1876. Unii politicieni liberali, deşi vedeau că independenţa putea fi realizată numai pe calea armelor, n-au insistat pentru majorarea bugetului, sperînd că războiul se va amîna. Abia în primăvara anului 1877, sub presiunea evenimentelor externe, guvernul a început să se ocupe în mod serios de echiparea şi punerea pe picior de război a armatei. Măsurile luate în pripă de guvern, făcînd abstracţie de faptul că nu erau echitabile, n-au putut acoperi golurile create de neglijenţa condamnabilă a guvernelor anterioare. Astfel la începerea războiului, armata romînă nu era înzestrată cu suficient armament modern, nu avea echipament îndestulător, n-avea serviciu de intendenţă, iar statului îi lipseau creditele.

Criza financiară care ţinea din 1874, dezorganizînd finanţele statului, a contribuit în mare măsură ca, pînă în vara anului 1877, cumpărăturile pentru nevoile armatei să fie foarte reduse. Criza a avut repercusiuni asupra situaţiei maselor populare şi asupra burgheziei. Lipsa mijloacelor de schimb, discreditînd tezaurul public, a făcut imposibilă contractarea unui împrumut pe piaţa internă sau externă pentru procurarea armamentului necesar, care, de altfel, putea fi adus cu greu în ţară, întrucît Austro-Ungaria se opunea înarmării Romîniei. Un început de îmbunătăţire a situaţiei economice se observă abia în mai 1877, în urma venirii armatelor ruse în ţară. Acestea, prin cumpărăturile făcute la stat sau particulari, au restabilit treptat echilibrul circulaţiei monetare [2]. Căile ferate, de pildă, au încasat pentru transporturile oştirii ruseşti, în mai puţin de două luni, aproape 7 000 000 de lei [3].

Armata romînă a putut fi pusă pe picior de război într-un timp relativ scurt, datorită în special contribuţiilor voluntare ale maselor largi populare, apoi rechiziţiilor plătite cu bonuri de tezaur şi ajutorului dat de Rusia. La 3/15 mai 1877 s-a votat un credit de 10 000 000 de lei pentru armată, defalcat din sumele destinate construirii căii ferate Ploieşti — Predeal. Pînă la sfîrşitul anului s-au mai votat credite în valoare de încă 15 000 000 de lei. Guvernul rus a acordat un împrumut de 4 000 000 de lei (din care a depus 1 000 000 la 20 aprilie), ca avans asupra cheltuielilor pe care armata imperială urma să le facă în ţara noastră [4].

La 11/23 mai, Adunarea a votat anularea « dării către Poartă » şi înscrierea acesteia (914 000 de lei) în bugetul Ministerului de Război, iar la 10/22 iunie a votat legea biletelor ipotecare, pentru a suplini lipsa de monedă necesară cheltuielilor militare. Biletele ipotecare reprezentau emiterea de hîrtie-monedă garantată cu moşiile statului neipotecate. Ele vor fi însă puse în circulaţie în anul următor, servind la achitarea rechiziţiilor. Datorită transportului şi cumpără-

[1] *Doc. răzb. ind.*, I (I), p. 423.

[2] *Romînul*, Bucureşti, XXI (1877), nr. din 16, 17 mai, p. 435; V. Mihordea, *Echiparea armatei şi finanţarea războiului pentru independenţă*, în *Studii şi materiale de istorie modernă*, vol. III, Ed. Acad. R.P.R. (Bucureşti), 1963, p. 144.

[3] *Mon. Of.*, 1877, nr. 150 din 5/17 iulie, p. 4 258.

[4] *Doc. răzb. ind.*, II, p. 305, 348, 640.

turilor făcute de armata rusă, tezaurul statului a crescut mereu în cursul anului 1877, ajungînd ca bugetul să se soldeze cu un mare excedent, deşi ţara era în război.

La începutul războiului, prin mobilizările făcute, armata romînă şi-a mărit simţitor efectivele, ajungînd la circa 100 000 de oameni. Dintre aceştia, 58 700 de oameni constituiau armata activă, 33 000 miliţiile, 5 300 serviciul de ordine şi pază a graniţelor etc. [1]. Mai tîrziu s-au încorporat recruţii anului 1877 şi gărzile civice. Armata n-avea însă tot armamentul necesar. Dacă artileria dispunea de 190 de tunuri, dintre care 150 de la fabrica Krupp, în privinţa infanteriei situaţia era extrem de critică. Infanteria dispunea doar de 25 000 de puşti Peabody, cu muniţiile necesare, şi de un număr redus de diferite sisteme, care, nemaiavînd muniţii potrivite, rămîneau adeseori inutilizabile. Era, aşadar, o puşcă de calitate ceva mai bună la 4 soldaţi. Ieşirea din această situaţie dificilă a fost posibilă datorită ajutorului Rusiei. La sfîrşitul lunii aprilie, guvernul rus a trimis Romîniei 25 000 de puşti Krnka, 3 600 000 de cartuşe, 20 de tunuri de asediu, 12 mortiere, 9 410 proiectile şi 4 vagoane cu praf de puşcă [2].

Comenzi de armament, muniţii şi furnituri militare s-au făcut şi la firmele particulare din Anglia, Franţa, Belgia, Germania. Dar, deşi statul romîn plătise fabricanţilor aceste comenzi, toate transporturile de arme destinate Romîniei au fost oprite la graniţă de către Austro-Ungaria, sub pretextul păstrării neutralităţii. Unele dintre aceste transporturi, făcînd calea întoarsă şi ocolind apoi prin Rusia, au reuşit să ajungă totuşi în ţară spre sfîrşitul războiului.

Nevoia de arme moderne s-a făcut simţită mai ales după luptele de la Griviţa. Cu ocazia acestor lupte s-a constatat din nou că puştile armatei noastre, pe lîngă faptul că se defectau uşor, bătînd şi la o distanţă mică, permiteau inamicului, care avea armament modern, să se apropie foarte mult de poziţiile romînilor. La 7/19 septembrie, Kogălniceanu, subliniind că « avem braţe, dar n-avem puşti », făcea un apel călduros către întregul popor pentru a contribui benevol la cumpărarea armelor necesare frontului [3]. Apelul a fost afişat prin sate şi oraşe. În fiecare judeţ s-au organizat comitete de cetăţeni care să lanseze listele de subscripţie, să adune fonduri de la populaţie şi să le înainteze guvernului. De altfel, masele populare au determinat, şi mai înainte de primirea apelului oficial, înfiinţarea unor comitete cetăţeneşti care s-au ocupat cu strîngerea banilor necesari cumpărării de arme. La 2/14 septembrie, cetăţenii din oraşul Buzău, într-o întrunire spontană, s-au hotărît să subscrie suma necesară pentru cumpărarea a 2 000 de puşti [4]. Pînă la 6/18 octombrie, de exemplu, locuitorii din 15 comune ale

---

[1] *Istoricul războiului din 1877—1878. Participarea Romîniei la acest război.* Lucrare făcută de mai mulţi ofiţeri, partea I, Bucureşti, 1887, p. 75; cf. General Radu Rosetti, *Partea luată de armata romînă în războiul din 1877—1878*, Bucureşti, 1926, p. 18 şi 104.

[2] *Doc. războ. ind.*, II, p. 447—448.

[3] *Războiul*, Bucureşti, 1877, nr. 50 din 11 septembrie, p. 1; cf. *Romînul*, XXI (1877), din 11 septembrie, p. 811.

[4] *Romînul*, Bucureşti, XXI (1877), nr. 2 din 2 septembrie, p. 777.

județului Brăila strînseseră 4 660 de lei pentru cumpărarea de arme, iar pînă la 28 octombrie/9 noiembrie, locuitorii din 14 comune ale județului Vîlcea oferiseră 9 959 de lei în același scop [1]. Pentru cumpărarea de arme au subscris atît particularii, cît și comunele urbane și rurale din bugetele lor. În total s-a adunat, conform cifrelor oficiale, suma de 1 639 798,52 de lei, iar dintre aceștia *1 212 661,50 de lei s-au dăruit anume pentru cumpărarea de arme* [2]. Cu această sumă se puteau cumpăra circa 50 000 de puști.

Echipamentul armatei era de asemenea deficitar. În iunie 1877, guvernul a cumpărat 5 000 de corturi care fuseseră utilizate de armata sîrbă. Postavul pentru îmbrăcămintea soldaților s-a procurat de la fabrica lui Alcaz, cumpărată de la Kogălniceanu, dar era în cantități insuficiente. Magaziile unităților militare nu aveau la începerea războiului nici cîte un rînd de schimburi pentru fiecare soldat. În afară de aceasta, întrucît efectele militare existente mai serviseră la două concentrări anterioare, erau în bună parte deteriorate. Parțial, îmbrăcămintea și mai ales lenjeria ostașilor au fost completate prin ofrandele făcute de masele populare. O dată cu venirea frigului, lipsa de îmbrăcăminte și încălțăminte s-a resimțit și mai mult, deoarece soldații, fiind trimiși peste Dunăre în haine de vară, iar zăpada căzînd încă din septembrie, au suferit de frig și unii, din această cauză, au rămas cu picioarele degerate toată viața.

Serviciul sanitar militar, datorită devotamentului și activității intense a doctorului Carol Davila, a fost în general bine organizat. Ambulanțele au fost utilate din timp cu materialul necesar. Cu toate acestea, cînd numărul răniților și al bolnavilor a crescut, s-a făcut de multe ori simțită și lipsa unor medicamente care trebuiau aduse din străinătate [3]. Crucea Roșie și diferite comitete de doamne, organizate prin orașe, au adunat de la populație bani, lenjerie și alte obiecte, cu care au venit în ajutorul serviciului sanitar. Lipsa de cadre calificate din ambulanțe a fost suplinită, în bună măsură, de tineri medici și studenți, care, în mod voluntar, însuflețiți de curajul și optimismul lui Davila, și-au urmat șeful peste tot, expunîndu-se pe front celor mai mari pericole. Unii dintre acești tineri făceau parte din cercurile socialiste.

Cele mai mari deficiențe, resimțite pe toată durata războiului, au fost în sistemul de aprovizionare a armatei. Slaba organizare a serviciului de intendență, insuficiența depozitelor de alimente și a banilor au făcut ca trupele să sufere tot mai mult din cauza lipsei de hrană. În vara anului 1877 s-a trecut la reorganizarea serviciului de intendență, întîi pe întreaga armată, apoi pe corpuri și divizii. S-au organizat totodată depozite pentru provizii la Pitești, Craiova, Piatra-Olt, Caracal, Turnu-Măgurele, Băilești etc. Datoria intendenței era de a se îngriji de procurarea alimentelor, dar ea nu putea lua măsuri eficiente

---

[1] *Românul*, București, XXI (1877), numerele din 6 și 28 octombrie 1877.

[2] Alexandru Pencovici, *Rechizițiunile și ofrandele pentru trebuințele armatei române în războiul din 1877—1878*, București, 1879, p. VII și 67.

[3] *Doc. răzb. ind.*, V, p. 393, 465, 514 etc.

decît prin intermediul autorităţilor administrative civile [1]. De la 1/13 iunie 1877, atît alimentele necesare trupelor, cît şi furajele pentru cai s-au procurat numai pe bază de rechiziţii [2].

Regulamentul din 6/18 aprilie asupra rechiziţiilor militare, cu toate modificările ce i s-au adus ulterior, neputînd pune capăt interpretărilor arbitrare, a dat naştere la multe abuzuri atît din partea comandanţilor de unităţi, cît mai ales din partea autorităţilor civile. Comisiile de supraveghere, înfiinţate la Bucureşti, Iaşi şi Craiova, nu şi-au putut însă îndeplini misiunea şi din cauza mecanismului complicat al regulamentului de rechiziţii. Deşi numai o treime din cantitatea produselor erau rechiziţionabile, totuşi numeroşi proprietari şi arendaşi, cînd nu întrevedeau posibilitatea de cîştig imediat, se împotriveau efectuării rechiziţiilor şi astfel aprovizionarea armatei avea de suferit. Pentru a se sustrage de la rechiziţie, unii moşieri şi negustori bogaţi îşi treceau vitele şi cerealele pe numele supuşilor străini (scutiţi de rechiziţie), iar alţii se răzbunau pe cei însărcinaţi cu efectuarea rechiziţiilor. Chiar şi arendaşii debitori statului, cu toate că valoarea produselor rechiziţionate li se scădea din arenda pe care o datorau, se împotriveau adeseori, căutînd să obţină beneficii cît mai mari. Singuri ţăranii n-au protestat niciodată împotriva evaluării produselor rechiziţionate, deşi de la ei se luau cantităţi mari în raport cu veniturile lor modeste. În total s-au rechiziţionat 116 199 hl de grîu, 18 162 hl de porumb, 195 388 hl de orz, 1 383 641 kg de alimente diverse (brînză, carne etc.), 66 387 de vite, 19 181 274 kg de fîn etc. Valoarea globală a rechiziţiilor înregistrate oficial s-a ridicat la suma de 11 227 098 de lei. Rechiziţiile masive n-au putut compensa proasta funcţionare a intendenţei militare. Pîinea, de exemplu, hrana de bază a ostaşilor, fabricîndu-se în locuri prea depărtate de satele unde erau cantonate trupele, de multe ori ajungea alterată la destinaţie. La fel se întîmpla şi cu alte alimente, care, alterîndu-se din cauza marilor întîrzieri, nu mai puteau fi consumate de soldaţi. Atitudinea nepăsătoare şi antipatriotică a unor afacerişti, intendenţi şi funcţionari administrativi, a îngreuiat adesea distribuirea la timp a hranei pentru trupe.

Insuficienţa mijloacelor de transport a constituit însă o piedică permanentă în aprovizionarea la timp şi în bune condiţii a armatei. Căile ferate fiind slab dezvoltate, iar vagoanele libere lipsind cu săptămînile, produsele rechiziţionate stăteau continuu prin gări, neputînd fi trimise la destinaţie. Din această cauză s-a recurs la rechiziţionarea vitelor şi căruţelor ţărăneşti pentru tot felul de transporturi militare. Unele s-au rechiziţionat pe o durată nelimitată, iar altele pe termene fixe. În total s-au rechiziţionat 264 394 de care, prestîndu-se cu ele 1 045 747 de zile de lucru. Cînd podul de peste Dunăre se rupea, întreaga aprovizionare a trupelor din Bulgaria era primejduită, deoarece cu bărcile se puteau

[1] Vladimir Diculescu, *Aprovizionarea armatei la 1877*, în *Studii şi materiale de istorie modernă*, vol. III, Ed. Acad. R.P.R. (Bucureşti), 1963, p. 165.
[2] *Doc. răzb. ind.*, III, p. 211–212.

transporta numai puține alimente, nu și carele cu boi care să le ducă mai departe spre Plevna. Astfel, în timpul luptelor grele din Bulgaria, multe unități nu primeau cu săptămînile hrană și soldații trăiau cu porumb fiert sau cu ce puteau găsi prin împrejurimi. Uneori, cînd unitățile se vedeau lăsate cu totul în părăsire, se adresau intendenței ruse și primeau alimente de acolo.

Dacă clasele dominante au manifestat o nepăsare condamnabilă față de înzestrarea, echiparea și aprovizionarea armatei, masele populare, în schimb, înțelegînd că războiul pentru scuturarea jugului otoman era cauza lor proprie, că obținerea victoriei în război avea mare însemnătate în viața și libertatea lor, au avut o atitudine patriotică, făcînd cele mai mari sacrificii pentru reușita campaniei. Dragostea de patrie, ura împotriva jugului otoman și speranța într-o viață mai bună au determinat masele țărănești și orășenești să plece pe cîmpul de luptă și, în pofida mizeriei, frigului și foamei, să dea dovadă de adevărate pilde de eroism. Însuflețiți de aceleași sentimente patriotice, un mare număr de tineri din toate colțurile țării, părăsindu-și ocupațiile zilnice, s-au înrolat voluntari și au plecat pe front. Unii mici funcționari își luau concediu de la serviciile lor pe tot timpul campaniei și se înrolau ca voluntari. Pe lîngă studenții medicinişti plecați voluntar pe front cu ambulanța militară, un mare număr de medici cu renume: Sergiu, Felix, Fialla, Marcovici, Danielopolu, Kernbach etc., afirmînd că nu vor « a rămîne spectatorii sacrificiilor ce trebuie să facă fiecare cetățean », s-au pus la dispoziția Ministerului de Război pentru a servi în spitalele militare. Militantul socialist Nicolae Zubcu-Codreanu, care era în 1877 medic de plasă la Puieşti (jud. Tutova), subliniind că vrea să se arate « vrednic de un adevărat fiu al națiunii romîne », a plecat și el pentru a servi la ambulanța Crucii Roșii [1].

Un grup de entuziaşti elevi de liceu bucovineni din jurul Sucevei au trecut clandestin granița pentru a se înrola în armata romînă. Dar, cu toate că au îndurat multe peripeții, venind pînă în Oltenia mai mult pe jos, îndată după înrolare au fost scoși din armată și trimiși îndărăt acasă la cererea guvernului habsburgic. Din Transilvania, de asemenea clandestin, au sosit grupuri de voluntari să ia parte la război.

În mai 1877, locuitorii de pe marginea Dunării, foști grăniceri, au cerut prefectului de Brăila arme și cartușe pentru a se apăra singuri de incursiunile turcești. Războiul, creînd un adevărat entuziasm național în rîndurile țărănimii, muncitorimii, intelectualității și ale micii burghezii, a devenit cu totul popular. Alături de ostași, populația civilă de la orașe și sate a dat dovadă de un adînc patriotism în opera de ajutorare a frontului. Cei rămași acasă au contribuit la ducerea războiului, în afară de rechiziții și transporturi, prin subscripții pentru cumpărare de arme și donații în bani sau diferite ofrande (alimente, îmbrăcăminte etc.) făcute armatei. În toată țara s-au format comitete și societăți care

[1] *Doc. răzb. ind.*, I (I), p. 529.

Pl. IX. — Mișcările armatei romîne în 1877.

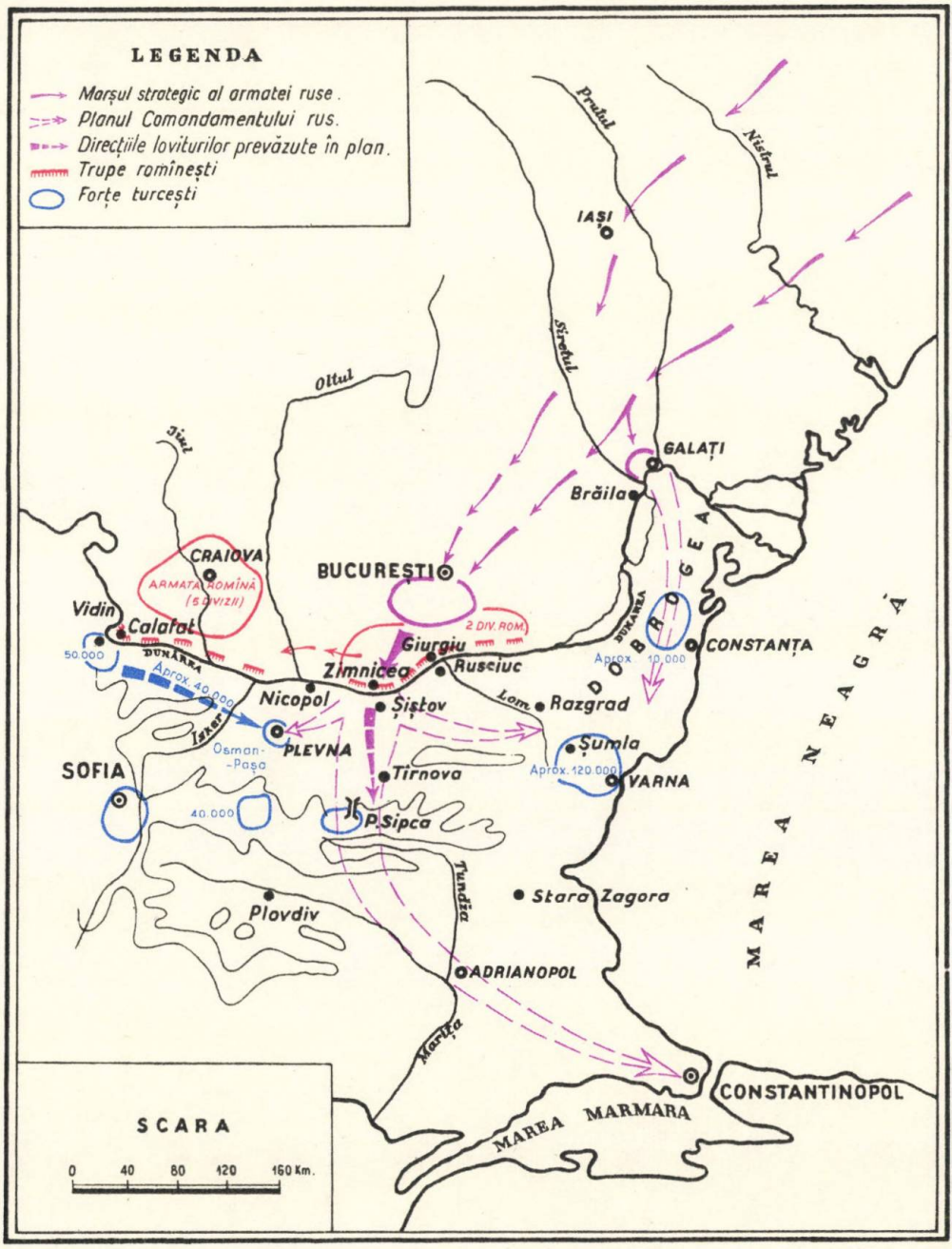

Pl. X. — Planul de război al Comandamentului rus de la Dunăre în 1877.

să adune fonduri şi ofrande pentru armată. S-au organizat circa 40 de astfel de asociaţii în timpul războiului. Unele dintre acestea, «Crucea Roşie», «Independenţa», «Societatea izraelită», «Comitetul doamnelor» din Iaşi ş.a., adunau de la populaţie fonduri, îmbrăcăminte, lenjerie, scame etc. numai pentru răniţi. Din fondurile adunate de ele au înfiinţat spitale proprii în care au îngrijit pe răniţi. Alte comitete adunau ofrande pe care le vărsau guvernului pentru echiparea şi aprovizionarea armatei.

Şi în Transilvania, în urma apelului publicat de G. Bariţiu în *Gazeta Transilvaniei*, s-au organizat comitete la Braşov, Făgăraş, Sibiu, Sălişte, Timişoara, Alba-Iulia, Cluj, Năsăud etc., care, în pofida persecutării de către autorităţi, au colectat şi au expediat pentru armata romînă numeroase ofrande.

În multe oraşe din ţară, scriitori de valoare (V. Alecsandri, V. A. Urechia ş.a.) ţineau conferinţe, iar artiştii dădeau reprezentaţii în folosul răniţilor; elevii de liceu adunau fonduri, iar elevele strîngeau sau confecţionau scamă; mii de învăţători, profesori şi mici funcţionari administrativi au oferit cîte o parte din salariul lor lunar pe toată durata războiului.

Ţăranii au oferit pentru armată bani, îmbrăcăminte şi mai ales alimente. Muncitorii şi meseriaşii au oferit bani şi lenjerie. De exemplu, muncitorii de la fabrica de băuturi gazoase din Bucureşti au trimis Mariei Rosetti, preşedinta «Ospiciului Independenţa», suma de 158 de lei, menţionînd «produs al subscripţiilor noastre» [1], iar cei de la fabrica şi depozitul timbrelor, pe lîngă bani, au trimis 28 de perne şi 56 de feţe de perne pentru răniţi; fiecare muncitor a contribuit benevol la aceasta de la 2 lei în sus, după posibilităţi.

Majoritatea ofrandelor au venit din partea maselor populare ţărăneşti şi orăşeneşti. Donaţiile marii burghezii au fost puţine, iar cele ale moşierimii cu totul sporadice.

Spre deosebire de ofrandele adunate de societăţile de binefacere, cele primite direct de guvern au fost înregistrate. Din statistici rezultă că s-au primit de guvern, în afară de bani, şi cantităţi însemnate de ofrande: 376 900 litri de porumb, 125 600 litri de orz, 252 600 kg de fasole şi legume uscate, 91 438 de pîini, 47 244 kg de brînză, 2 332 de cojoace, 2 992 de flanele, 2 554 kg de scamă etc. În total, ofrandele înregistrate de guvern înglobează importanta sumă de 9 247 055 de lei. Cu această sumă, întreaga noastră armată operativă putea fi alimentată un număr important de zile.

Pregătirea şi desfăşurarea acţiunilor militare la sudul Dunării

După mobilizarea armatei, în aprilie 1877, cele patru divizii romîneşti şi-au desfăşurat efectivele pentru a acoperi întreaga linie a Dunării de la Turnu-Severin la Călăraşi. Misiunea armatei era de a opri pe turci să invadeze teritoriul Romîniei, implicit de a proteja înaintarea trupelor ruseşti spre

[1] *Romînul*, Bucureşti, XXI (1877), 27 iulie, p. 669, şi 13 septembrie, p. 817.

Dunăre. Divizia I şi a II-a, constituind Corpul I de armată, au luat poziţii de luptă în Oltenia, iar diviziile a III-a şi a IV-a, formînd Corpul al II-lea, în sudul Munteniei. Punctele cele mai ameninţate de turci fiind Calafatul şi Bucureştii, o bună parte din trupe au fost concentrate în jurul acestor oraşe, pentru a preveni şi a respinge o eventuală incursiune inamică.

Peste cîteva săptămîni, pe măsură ce armatele ruse au sosit la Dunăre, între 7/19 şi 15/27 mai, acestea, conform unei înţelegeri anterioare, au preluat apărarea fluviului pînă la gura Oltului, iar cele două divizii romîneşti din sudul Bucureştilor s-au deplasat în sudul Olteniei pentru a întări unităţile de acolo şi a face presiuni asupra turcilor din Nicopole, Rahova şi Vidin. La rîndul ei, armata rusă, acoperind frontul de-a lungul Dunării de la Olt la Mare, făcea imposibilă orice invazie otomană. Astfel, teritoriul Romîniei a fost scutit de a deveni teatru de război. Intervalul de la 15/27 mai pînă la trecerea Dunării a fost folosit de armata romînă, în afară de bombardarea obiectivelor militare turceşti, atît pentru fortificarea poziţiilor, cît şi pentru exerciţii militare.

Planul de campanie al comandamentului rus prevedea ca acţiunile militare să se desfăşoare pe două teatre de operaţii: Balcanii şi Caucazul. Principalele operaţii militare urmau să se desfăşoare în Balcani, unde de altfel era grupată şi majoritatea trupelor turceşti. După venirea armatelor ruse pe linia Dunării şi concentrarea lor în zona cuprinsă între Bucureşti, Giurgiu şi Zimnicea, planul prevedea ca lovitura principală să fie dată pe direcţia Şiştov, Tîrnova, Şipca, Adrianopol, Constantinopol; două grupări secundare de trupe — îndreptate una spre est, către cadrilaterul Rusciuc-Şumla, Silistra-Varna, şi alta spre vest, către Plevna — urmau să protejeze înaintarea spre Balcani a principalelor forţe ruseşti. Pentru ca acest plan să fie realizat fără întîrziere, se impunea în primul rînd nimicirea flotilei turceşti de pe Dunăre, care, prin patrulările şi bombardamentele sale, împiedica construirea podurilor şi trecerea peste fluviu a diviziilor ruseşti. Patru vase romîneşti, *Rîndunica*, *Ştefan cel Mare*, *Fulgerul* şi *Romînia*, au fost puse la dispoziţia armatei ruse pentru a contribui la această acţiune. Patrularea bastimentelor turceşti pe Dunăre a fost parţial oprită prin aşezarea cîtorva baraje de torpile între Brăila şi Reni. La 29 aprilie/11 mai a fost aruncat în aer un monitor turcesc care venise să bombardeze Brăila, iar în noaptea de 12/24 mai un al doilea în braţul Măcinului. În scufundarea celui de-al doilea monitor turcesc, rolul principal l-a avut maiorul romîn Murgescu, care, secundat de locotenenţii ruşi Dubaşev şi Testakov, a pătruns fulgerător cu şalupa *Rîndunica*, aruncînd două torpile sub vasul inamic. Treptat, toate bastimentele turceşti din această parte a Dunării au fost făcute inofensive. În luptele de pe Dunăre împotriva monitoarelor turceşti s-au înfiripat şi primele acţiuni militare comune romîno-ruse, acţiuni care vor duce la cooperarea strînsă de la Plevna, implicit la victoria finală.

Îndată ce flotila turcească a fost făcută inofensivă, iar forţele principale ruseşti au fost concentrate pe anumite poziţii de importanţă strategică, au început

pregătirile pentru forțarea și trecerea Dunării. Conform planului comandamentului rusesc, trecerea urma să se facă între Zimnicea și Turnu-Măgurele, unde erau masate patru corpuri de armată. Pentru a abate atenția comandamentului otoman s-a făcut însă mai întîi o trecere de diversiune între Brăila și Galați. La 10/22 iunie Corpul al XIV-lea al armatei ruse, îmbarcat pe plute și pontoane, a trecut în nordul Dobrogei și a cucerit în scurt timp localitățile Măcin, Isaccea, Tulcea și Hîrșova, stabilindu-se pe un aliniament între Cernavodă și Constanța. Trecerea principală a Dunării s-a făcut pe la Zimnicea, în noaptea de 14/26 spre 15/27 iunie. Conform unei înțelegeri între comandamentul rus și romîn, toate bateriile noastre de artilerie instalate pe marginea Dunării, de la Calafat la gura Oltului, au ținut sub un bombardament continuu, în zilele de 14/26 și 16/28 iunie, pozițiile inamice de pe malul drept pentru a distrage atenția turcilor și a-i împiedica totodată să trimită ajutoare unităților din jurul Șiștovului. Sub protecția focului intens al artileriei romînești și rusești s-a coborît pe Olt și Dunăre, pînă la Zimnicea, materialul (plute și pontoane) dinainte pregătit pentru construirea podului. Primul corp de armată (Corpul VIII), care a trecut Dunărea pe diferite ambarcații, a reușit să cucerească pînă în seara zilei de 15/27 iunie Șiștovul și împrejurimile sale. În zilele imediat următoare, construindu-se un pod de pontoane, au trecut Dunărea încă trei corpuri ale armatei ruse, împreună cu detașamentele de voluntari bulgari.

După trecerea Dunării, principala armată rusă, printr-o ofensivă fulgerătoare spre sud, a cucerit la 25 iunie/7 iulie Tîrnova, la 7/19 iulie trecătoarea Șipca, iar la 14/26 iulie avangarda condusă de generalul Gurko a ajuns la Stara-Zagora, dincolo de Balcani. Nefiind susținut la timp de alte unități, iar turcii aducînd forțe împătrite, detașamentul lui Gurko a fost nevoit apoi să se retragă pe crestele Balcanilor. Aici, unitățile ruse și voluntarii bulgari au rezistat eroic în fața armatei otomane, nepermițîndu-i să reocupe trecătoarea Șipca [1]. Paralel cu aceasta, aripa de est a armatei ruse, după ce a ocupat Biala, a înaintat spre Rusciuc și Osman-Bazar, oprindu-se pe un aliniament de-a lungul rîului Lom.

În Romînia au fost urmărite mai ales acțiunile aripii de vest a armatei ruse, deoarece acestea, desfășurîndu-se în apropierea Dunării, au antrenat și trupele noastre. Această aripă, formată din Corpul al IX-lea de armată, comandat de generalul Krüdner, avea misiunea să asigure flancul drept al coloanei care înainta spre Balcani. La 4/16 iulie, după o luptă îndîrjită, armata rusă condusă de Krüdner a intrat în cetatea Nicopolei. În lupta pentru cucerirea Nicopolei, o contribuție de seamă au avut bateriile de artilerie romînești și ruse instalate la Islaz, Flămînda și Turnu-Măgurele, care au bombardat intens partea de nord a cetății în timp ce Corpul al IX-lea o ataca dinspre sud. Două regimente de infanterie romînești de pe malul stîng al Dunării au ținut sub un foc continuu trupele turcești care

[1] I. Focșeneanu și N. Ciachir, *Acțiuni militare ruso-romîno-bulgare în războiul din 1877—1878*, Ed. militară a M.F.A. al R.P.R., București, 1957, p. 112—115.

încercau să se retragă din Nicopole spre Rahova. Ambulanța romînă a transportat apoi la spitalul din Piatra-Olt pe răniții ruși de la Nicopole.

După cucerirea Nicopolei, generalul Krüdner a trimis o brigadă de infanterie, întărită cu cîteva unități de cavalerie și artilerie, să ocupe Plevna, unde se instalase de curînd Osman-pașa cu circa 30 000 de soldați veniți din Vidin. Atacul asupra Plevnei, desfășurat la 8/20 iulie, a fost impetuos, dar, în fața superiorității numerice a turcilor, rușii au fost siliți să se retragă, deși izbutiseră să pătrundă din două direcții pînă în oraș. La 18/30 iulie, rușii, împrospătîndu-și forțele, au dat o nouă bătălie pentru cucerirea Plevnei, fiind însă și de data aceasta respinși, deoarece turcii ridicaseră, între timp, puternice fortificații de apărare în jurul orașului.

Cu două zile înaintea primei bătălii, Krüdner ceruse generalului Manu, comandantul Diviziei a IV-a romînă, să ia în primire cetatea Nicopole și pe cei 7 000 de prizonieri turci, pentru ca, în felul acesta, el să poată porni împotriva Plevnei cu toate trupele de care dispunea. Generalul Manu n-a acceptat să treacă Dunărea cu divizia sa, întrucît nu era autorizat pentru aceasta de comandantul armatei romîne. Atunci comandantul suprem al armatei ruse l-a rugat pe acesta să încuviințeze și să ordone trecerea trupelor românești peste Dunăre, dar acesta a refuzat, motivînd că nu există încă « o învoială specială pentru cooperarea armatelor rusă și română » [1].

De altfel, încă de la sfîrșitul lunii aprilie 1877, guvernul romîn se oferise pentru o cooperare militară la sud de Dunăre, cu condiția ca armata romînă să aibă o bază de operații proprie și o linie de comunicații deosebită de a armatei ruse la vestul Plevnei, de la rîul Isker la Vidin. În cursul lunii mai, cu ocazia vizitelor făcute de marele duce Nicolae și de țar la București, cît și a vizitelor făcute de Carol și miniștrii romîni la Ploiești — unde se instalase comandamentul armatei ruse — s-a dezbătut problema cooperării militare peste Dunăre fără să se ia însă vreo hotărîre concretă. Țarul și cancelarul Gorceakov, exprimînd interesele claselor dominante din Rusia țaristă, au refuzat în principiu colaborarea, menționînd că, eventual, ea ar putea avea loc numai cu condiția absolută a unității comandamentului superior, care ar rămîne în mîinile generalului șef al armatei imperiale, clauză care n-a fost acceptată. Diplomația țaristă sconta totodată pe o victorie rapidă a armatei ruse; ea subaprecia valoarea numerică și combativă a trupelor turcești, bine echipate și înzestrate cu armament modern englez și german. Comandamentul armatei ruse, în frunte cu marele duce Nicolae, dorea de la început colaborarea armatei romîne. Acest curent militar n-a putut să-și impună punctul de vedere decît abia în iulie 1877, cînd s-a constatat că efectivul forțelor turcești din Balcani era mult mai mare decît se prevăzuse inițial.

---

[1] *Memoriile regelui Carol I. . .*, vol. X, București (1912), p. 29; Vezi și Marquis de Grammez de Wardes, *La guerre russo-turque. 1877—1878*, Paris (f.a.), p. 98.

Încă înainte ca trupele ruse să se fi fixat bine pe malul nordic al Dunării, opinia publică din Romînia şi armata doreau sincer colaborarea militară împotriva Turciei. Ziarul *Romînul* scria la 14/26 mai că « dorinţa noastră cea mai vie este de a vedea armata noastră trecînd Dunărea şi mergînd să contribuiască la nimicirea unei dominaţiuni devenită odioasă lumii întregi ». Soldaţii,

Fig. 97. — Vînători din Divizia a IV-a sosesc la Islaz pentru a trece Dunărea, — după o litografie contemporană.

obligaţi să stea aproape pasivi pe malul Dunării, ardeau de dorinţa de a intra în luptă. Cînd comandantul armatei a mers la Calafat, soldaţii i-au înconjurat cortul, strigînd în gura mare să-i ducă la război. La Oltenița, ostaşii Regimentului 16 dorobanţi au cerut insistent să li se dea voie să treacă Dunărea, declarînd că, dacă nu li se permite să treacă cu luntrile, vor trece înot; ofiţerii numai cu mare greutate i-au oprit de la această acţiune. Iniţiativele de luptă împotriva başbuzucilor, care făceau dese incursiuni de jaf în nordul Dunării, cît şi împotriva turcilor care încercau să ridice fortificaţii pe malul drept, au fost luate aproape totdeauna de comandanţii unor subunităţi şi nu de comandantul armatei. Unii sublocotenenţi au cerut superiorilor lor să li se permită a face şi ei incursiuni peste Dunăre, împreună cu detaşamente de soldaţi, pentru a pedepsi pe başbuzuci. Alţii au făcut astfel de incursiuni la cererea populaţiei bulgare de peste Dunăre. Un ofiţer scria în iunie 1877 că « fiecare zi care trece în neacţiune ne măreşte nerăbdarea », că soldaţii « plini de abnegaţiune oftează pe malul Dunării, dorindu-şi momentul în care să realizeze speranţele naţiunii. . . Dar această neacţie nu cred că va mai putea dura mult, de aceea şi aşteptăm

ca fiecare moment să ne dea semnalul » de luptă pentru « a ne vedea liberi şi independenţi. . . « *Victorie sau moarte* » este deviza fiecărui soldat romîn » [1]. Cînd s-a aflat, în sfîrşit, că se va trece Dunărea, scrie un alt martor ocular, « entuziasmul era la culme; soldaţii jucau brîul, bătuta şi căzăceasca » [2]. Însuş Carol, vizitînd trupele din Oltenia, era nevoit să arate la 13/25 iulie: « Aici toţi încep a deveni nerăbdători de atîta inactivitate. Trupele ard de dorinţa de a se bate » [3]. Peste trei zile, la o nouă invitaţie a comandamentului rus ca trupele romîneşti să treacă Dunărea pentru a coopera cu armata rusă, Carol a acceptat ca o brigadă de infanterie şi una de cavalerie din Divizia a IV-a să ocupe cetatea Nicopole şi împrejurimile. Astfel, la 16/28 iulie, primele regimente romîneşti au trecut Dunărea pentru a lua parte activă, alături de ruşi, la luptele din Bulgaria. Pe malul drept ele au fost întîmpinate cu muzică şi onoruri deosebite de către regimentul de cazaci Kostroma.

Văzînd rezultatul celei de-a doua bătălii de la Plevna, guvernul rus a hotărît să mobilizeze şi să aducă pe cîmpul de luptă noi unităţi militare, printre care şi garda imperială [4]. Cum însă punerea în practică a acestor măsuri avea să dureze cel puţin două luni, pentru a se preveni o eventuală înaintare a trupelor turceşti de la Plevna, s-a ajuns la concluzia că intrarea în luptă a întregii armate romîne ar fi necesară. În consecinţă, la 19/31 iulie, marele duce Nicolae a cerut insistent cooperarea armatei romîne la sud de Dunăre [5]. Guvernul romîn a hotărît atunci ca armata romînă să treacă imediat Dunărea în ajutorul ruşilor, punîndu-se însă şi de data aceasta condiţia ca armata romînă să aibă o bază de operaţie proprie şi o conducere absolut independentă. Măsura aceasta, dacă se admitea, ar fi dat posibilitatea armatei romîne să dovedească pe cîmpul de luptă întreaga sa capacitate. Carol punea condiţii fiind călăuzit nu atît de interesele Romîniei, cît de o emfază prusacă nejustificată, de « mîndria rasei lui » [6]. Totuşi, în zilele imediat următoare a fost trimis peste Dunăre la Nicopole şi restul trupelor din Divizia a IV-a, iar în zilele de 12/24—16/28 august a trecut Dunărea şi Divizia a III-a pe la Turnu-Măgurele şi Corabia. În prima jumătate a lunii august au avut loc la Gorni-Studen tratative între guvernul romîn şi comandamentul rus, apoi, la 16/28 august, chiar întîlniri între ţar, marele duce Nicolae şi Carol. S-au stabilit cu această ocazie detaliile cooperării militare şi s-a convenit ca armatele ruse şi romîne dirijate împotriva Plevnei să fie puse formal sub comanda lui Carol, secundat de generalul rus Zotov ca şef de stat-major şi de generalul romîn Al. Cernat.

---

[1] Sextil Puşcariu, *Douăzeci de scrisori ale lui Moise Grozea din războiul de la 1877*, în *Anuarul Institutului de istorie naţională*, IV (1927), p. 231.

[2] St. Georgescu-Sergent, *Memorii din timpul războiului pentru independenţă, 1877—1878*, Bucureşti, 1891, p. 11.

[3] *Memoriile regelui Carol I. . .*, vol. X, p. 31.

[4] *Arh. ist. centrală de stat*, Moscova, fond. 728, opis 1, dos. 3 252, f. 180—192.

[5] Marquis de Grammez, *op. cit.*, p. 129—130; *Doc. răzb. ind.*, V, p. 138, 177; *Memoriile regelui Carol I. . .*, vol. X, p. 38.

[6] N. Iorga, *Războiul pentru independenţa Romîniei . . .*, p. 131.

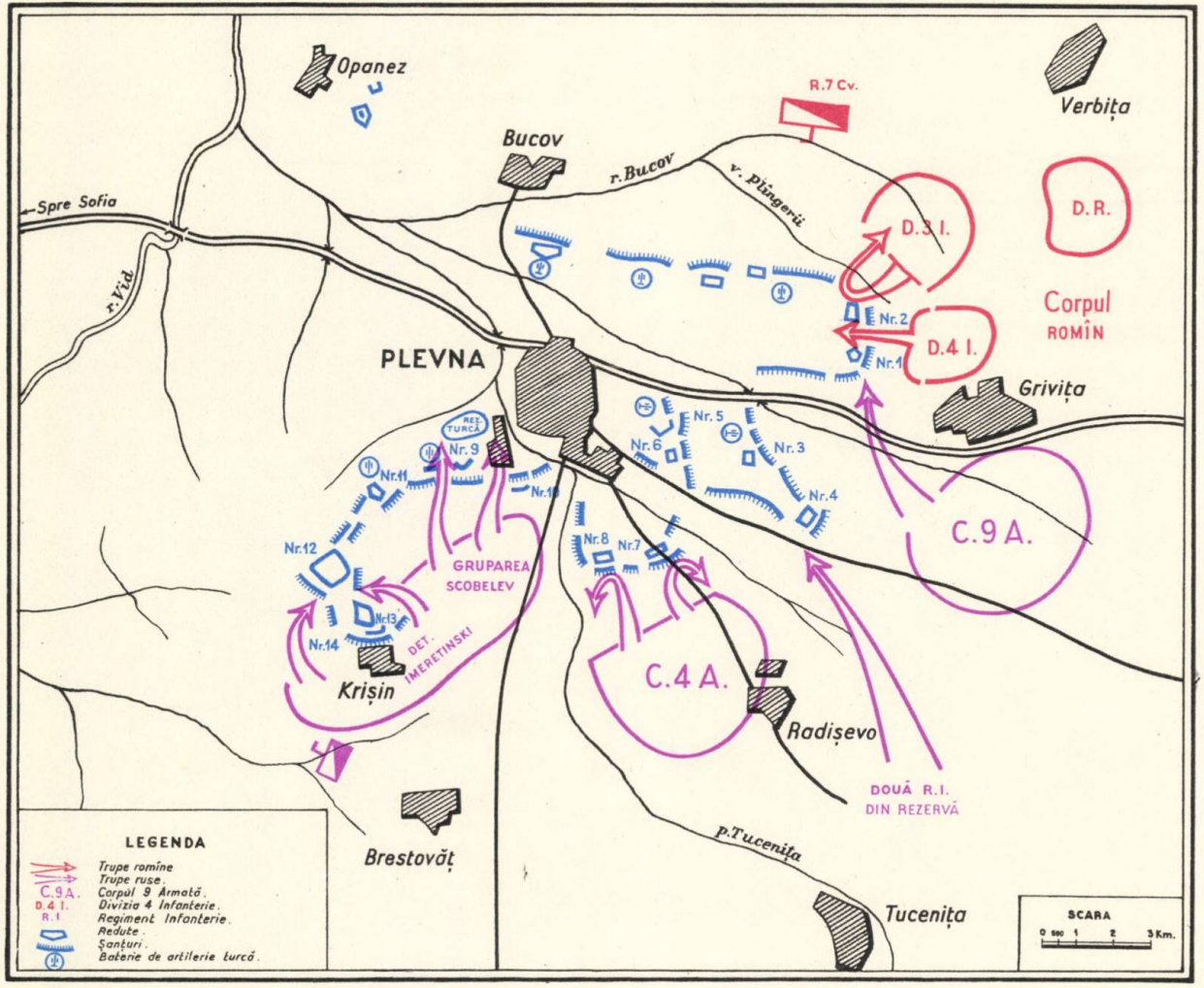

Pl. XI. — Bătălia a 3-a de la Plevna.

În vederea acțiunilor militare care urmau să aibă loc peste Dunăre, armata romînă a primit o nouă ordine de bătaie. Ea a fost împărțită în *Armata de operații*, formată din Diviziile a III-a, a IV-a și o divizie denumită « de rezervă », creată acum, și *Corpul de observație*, alcătuit din Diviziile I și a II-a, căruia i s-au adăugat milițiile din Oltenia, puse sub comanda generalului N. Haralambie. Armata de operații, sub comanda generalului Al. Cernat, urma să ia parte la luptele de la Plevna; ea număra circa 38 000 de oameni, cu 108 tunuri. Corpul de observație, al cărui comandant fusese numit generalul Gh. Lupu, avea misiunea să apere Calafatul și, în general, malul stîng al Dunării. La 19/31 august, turcii atacînd localitățile Zgalnița și Pelișat, marele duce Nicolae, comandantul armatei ruse, a cerut urgentarea trecerii peste Dunăre a celorlalte trupe romînești pentru a înainta spre Plevna [1]. În aceeași zi s-a ținut la Corabia un consiliu de război în care s-au luat ultimele măsuri referitoare la trecerea armatei peste Dunăre și, în general, la cooperarea militară. A doua zi a trecut Dunărea și Divizia de rezervă, pe un pod de vase construit la Siliștioara lîngă Corabia [2].

După trecerea Dunării, armata romînă a înaintat pe cîteva coloane spre Plevna, luînd poziții de luptă în fața puternicelor redute turcești: Griviția și Ienik-Bair. Pentru a-și apropia cît mai mult pozițiile de redutele turcești, Regimentul 13 dorobanți a dat un prim atac la 27 august/8 septembrie, reușind să scoată pe turci din redanul care acoperea întăriturile Griviței. În aceeași zi, călărașii romîni, împreună cu dragonii ruși, executînd cîteva recunoașteri pe stînga Vidului, au respins un atac turcesc la Gorni-Etropol.

Pentru ziua de 30 august/11 septembrie, comandamentul trupelor aliate ruso-romîne, fără a analiza suficient condițiile locale de luptă, a hotărît o nouă ofensivă asupra grupării turcești de la Plevna. Această ofensivă puternică va rămîne în istorie sub numele de « a treia bătălie de la Plevna ».

Gruparea turcească de la Plevna își sprijinea apărarea pe un sistem dezvoltat de lucrări de fortificații, amenajate pe înălțimile care dominau orașul dinspre nord, est și sud. Baza sistemului de fortificații o formau 14 redute, adevărate cazemate, care aveau puternice garnizoane de infanterie și numeroase piese de artilerie. Dintre acestea, o importanță deosebită prezentau redutele de la Griviția, deoarece odată cucerite era compromisă apărarea inamicului atît de la nord cît și de la est de Plevna. Griviția, prin poziția ei, predominînd împrejurimile, era de altfel considerată, atît de comandamentul aliat ruso-romîn, cît și de turci, drept cheia Plevnei [3]. Redutele erau legate între ele prin șanțuri largi și adînci, care ofereau protecție turcilor și constituiau obstacole în calea trupelor rușești și romînești. Sistemul fortificațiilor turcești era mai dezvoltat la est de Plevna și mai puțin dezvoltat la sud de oraș. Apărarea inamicului era deci foarte puternică, iar artileria ruso-romînă avea un efect slab asupra fortificațiilor turcești.

---

[1] *Doc. răzb. ind.*, V, p. 511—512.
[2] Podul a fost mutat apoi la Turnu-Măgurele.
[3] Général Izzet Fuad-Pacha, *Les occasions perdues*, Paris, 1900, p. 102.

Planul ofensivei prevedea executarea unei lovituri pe direcţia est-vest cu Corpurile al IV-lea şi al IX-lea ruse, încadrată de alte două lovituri: una la dreapta, care urma să fie dată de armata romînă, şi alta la stînga, de un detaşament rus, avînd aproximativ un corp de armată; primul eşalon al acestui detaşament îl constituia divizia condusă de impetuosul general Skobelev. În acest

Fig. 98. — Căpitanul Nicolae Walter Mărăcineanu căzut eroic în fruntea batalionului 1 de miliţie la asaltul redutei Griviţa 2 în ziua de 30 august/11 septembrie 1877, — gravură din *Războiul*, Bucureşti, nr. 55 din 15 septembrie 1877.

Fig. 99. — Maiorul George Şonţu, căzut eroic în fruntea batalionului 10 de dorobanţi la asaltul redutei Griviţa 2 la 30 august/11 septembrie 1877, gravură din *Războiul*, Bucureşti, nr. 60 din 20 septembrie 1877.

plan de ansamblu, trupelor romîne le revenea misiunea să cucerească reduta Griviţa (se credea că este una singură), apoi să pătrundă în partea de nord a oraşului o dată cu trupele ruse; la atacul Griviţei se prevăzuse să coopereze cu trupele romîneşti şi două batalioane ruseşti. Conform ordinului primit, patru batalioane din Divizia a III-a şi patru din Divizia a IV-a urmau să dea asaltul « redutei celei mari » [1]. La 30 august/11 septembrie orele 15, după o pregătire intensă de artilerie, trupele au ieşit din şanţuri, începînd atacul. Obiectivul nefiind bine cunoscut, batalioanelor de atac din Divizia a III-a li s-a spus că reduta turcească era la distanţă de 400 m de poziţia lor iniţială. Trupele au parcurs însă 1 000 m, dînd acolo peste o vale abruptă şi largă de peste 500 m, cu mărăciniş şi teren alunecos, care împiedica înaintarea. Reduta inamică, care era pe malul celălalt al văii, a deschis totodată un foc nimicitor, rărind rîndurile dorobanţilor, care, de altfel, nu aveau voie să tragă în timpul înaintării. Din cauza jertfelor numeroase, valea aceasta, neprevăzută, a fost numită de soldaţi

[1] *Doc. răzb. ind.*, V, p. 659.

« Valea plîngerii » sau « Valea sîngelui ». Cu tot focul ucigător, trupele au mers înainte « în ordine perfectă », fără murmur, deşi ostaşii cădeau seceraţi la fiecare pas. În apropierea redutei a căzut eroic maiorul George Şonţu în fruntea batalionului său. Venind imediat din urmă, căpitanul Nicolae Walter Mărăcineanu, în fruntea altui batalion, a luat sub comanda sa şi pe dorobanţii lui Şonţu, îmbăr-

Fig. 100. — Moartea eroică a căpitanului Nicolae Walter Mărăcineanu la Griviţa 2, gravură din *Războiul*, Bucureşti, nr. 51 din 11 septembrie 1878.

bătîndu-i mai departe la luptă. La 20 m de redută a căzut mort şi Nicolae Walter Mărăcineanu. Aceşti doi ofiţeri, prin curajul şi exemplul lor personal, erau cei mai iubiţi de soldaţi. Decimate şi nesusţinute de alte unităţi, batalioanele Diviziei a III-a au fost nevoite să se retragă, tocmai în momentul cînd ajunseseră la şanţurile redutei turceşti.

Conform ordinului Cartierului general al armatei, Divizia a IV-a a trebuit să atace din altă direcţie aceeaşi redută şi la aceeaşi oră. Atît ordinul dat, cît

şi harta topografică a statului-major indicau o singură redută. Desfăşurarea acţiunilor a scos la iveală lipsa de interes a ofiţerilor Iacob Lahovari şi C. Brătianu de la serviciul topografic, care întocmiseră o hartă inexactă. Această neglijenţă condamnabilă a fost plătită cu vieţile multor ostaşi. În timpul atacului s-a observat că nu era o singură redută, ci două, numite mai tîrziu Griviţa 1 şi

Fig. 101. — Soldatul Grigore Ioan împreună cu alţi doi soldaţi cucereşte un drapel otoman la asaltul redutei Griviţa 1, gravură din *Războiul*, Bucureşti, nr. 91 din 21 octombrie 1877.

Griviţa 2, care se apărau reciproc prin încrucişarea focurilor. Divizia a III-a asaltase reduta Griviţa 2, pe care o avea în faţă, iar Divizia a IV-a a atacat Griviţa 1, care se găsea la 400 m de cealaltă. Coloana de atac a Diviziei a IV-a era formată din Batalionul 2 vînători şi din cîte un batalion din Regimentele 14 şi 16 dorobanţi şi 5 linie. Trupele acestea, îmbărbătate de lt. col. S. Voinescu, maiorul miliţian Al. Candiano-Popescu şi căpitanul Moise Grozea, deşi respinse de trei ori, au dat un nou atac şi, stimulate de prezenţa unor unităţi ruseşti care le-au venit în ajutor, au cucerit reduta [1]. Ziarele au anunţat marea biruinţă

[1] Generalul I. Cotruţ, *Memoriu pentru a servi la istoria războiului independenţei*, Bucureşti, 1895, p. 15.

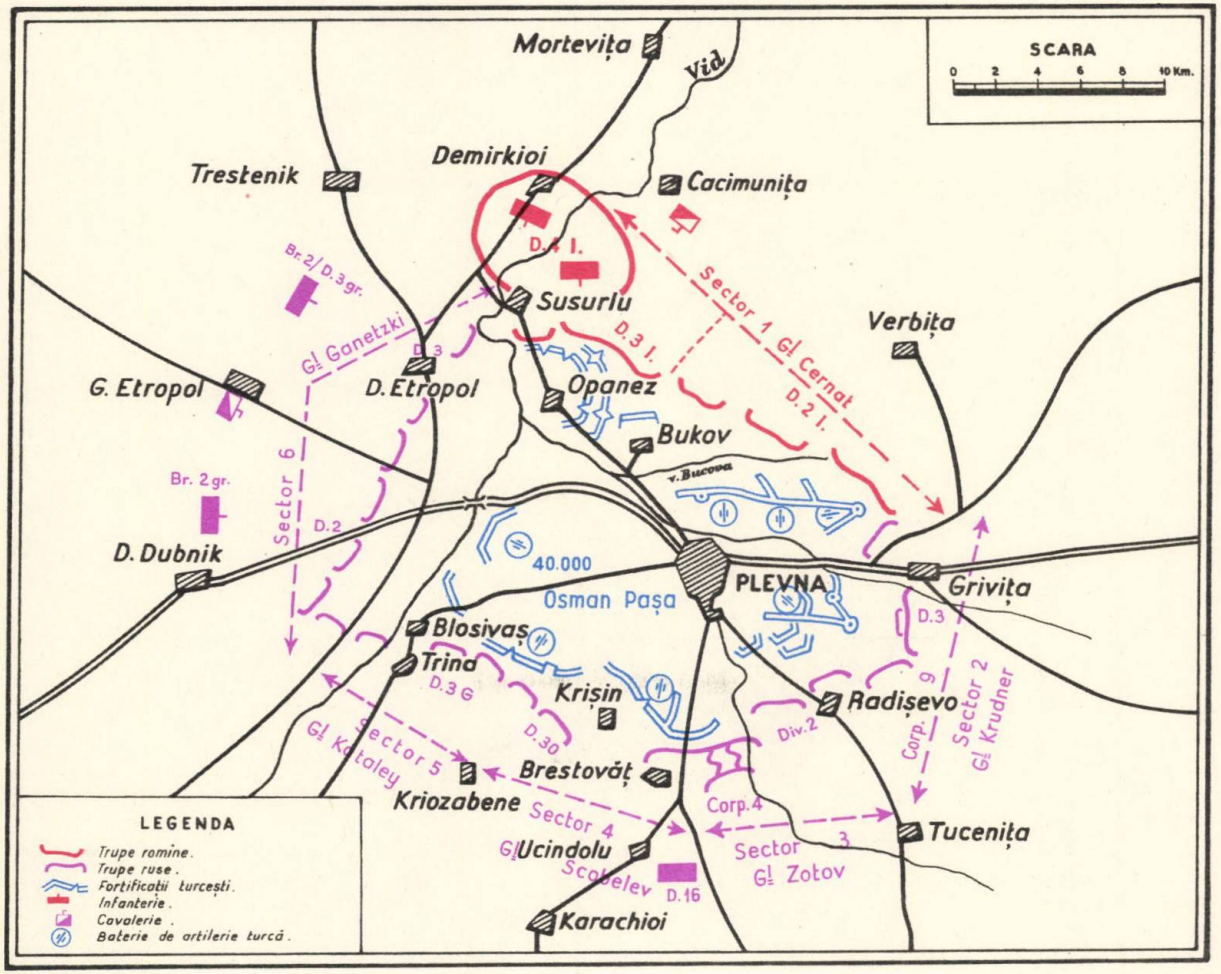

Pl. XII. — Asediul Plevnei.

de la Griviţa prin cuvinte edificatoare: « După o luptă crîncenă în care ruşii şi romînii s-au purtat ca leii, marea redută Griviţa, care domina toate poziţiile fortificate ale turcilor, a fost luată cu asalt » [1]. În vîrtejul luptei, soldatul Grigore Ioan, ajutat de caporalul Nica Vasile şi sergentul Stan Gheorghe din Batalionul 2 vînători, a capturat un steag turcesc. Tot în această luptă trupele romîneşti au mai capturat 3 tunuri, iar trupele ruse 1 steag şi 2 tunuri turceşti.

Generalul Skobelev a atacat impetuos cu trupele sale întăriturile din partea de sud a Plevnei, cucerind iniţial cîteva poziţii turceşti — printre care două redute situate pe crestele Munţilor Verzi —, pe care a fost nevoit apoi să le părăsească cu mari pierderi.

Deşi ofensiva trupelor ruso-romîne în a treia bătălie de la Plevna a fost puternică, scopurile propuse n-au fost atinse. Turcii şi-au menţinut în ansamblu poziţiile. Cu preţul unor pierderi însemnate, trupele aliate au reuşit să cucerească numai 3 dintre cele 14 redute, iar din acestea numai Griviţa 1 a fost menţinută, cu toate încercările desperate ale turcilor de a o recuceri. Cauzele insuccesului sînt numeroase şi variate. În primul rînd, artileria avea efecte slabe împotriva turcilor adăpostiţi în fortificaţii; ofensiva pe plan tactic era net dominată de apărare. La această cauză obiectivă se adaugă greşelile săvîrşite de comandamentul ruso-romîn: lovitura principală a fost dată asupra părţii celei mai tari a poziţiei înamicului, obiectivul n-a fost bine cunoscut; în timpul bătăliei, succesele obţinute n-au fost dezvoltate prin introducerea oportună a rezervelor; artileria şi cavaleria au fost împrăştiate în loc să fie folosite concentrat pe direcţiile corespunzătoare. În opoziţie cu greşelile săvîrşite de diferiţi comandanţi, s-a remarcat eroismul şi vitejia de care au dat dovadă luptătorii romîni şi ruşi. În a treia bătălie de la Plevna — una dintre cele mai mari bătălii a războiului din 1877 — 1878 — armată romînă a avut o contribuţie însemnată: din cele patru corpuri de armată participante, unul a fost romîn, avînd singur efectivele întregi; din cele aproximativ 400 de piese de artilerie, peste 100 erau romîneşti; din cele 3 redute luate iniţial, una

Fig. 102. — Sublocotenentul Dumitru Lemnea, mort vitejeşte la asaltul redutei Griviţa 2 la 7/19 octombrie 1877, gravură din *Războiul*, Bucureşti, nr. 166 din 5 ianuarie 1878.

[1] *Romînul*, Bucureşti, XXI (1877), nr. din 25 septembrie, p. 777; *Războiul*, Bucureşti, 1877, nr. 42 (3 sept.), p. 4.

a fost cucerită de luptătorii romîni. În formaţii masate, înfruntînd focul ucigător, soldaţii noştri — cu baioneta şi cu patul armei — au zdrobit rezistenţa turcilor din cea mai fortificată redută, pe care au apărat-o apoi, respingînd cu pierderi mari pentru inamic puternicele contraatacuri turceşti. Cucerirea Griviţei 1 reprezenta, de altfel, biruinţa cea mai importantă a zilei de 30 august/11 septembrie, plătită însă de trupele romîneşti cu 793 morţi şi 1 182 de răniţi.

Fig. 103. — Romîni şi ruşi iau cu asalt o fortificaţie din jurul Plevnei, gravură din *Războiul*, Bucureşti, nr. 219 din 27 februarie 1878.

Eroismul ostaşilor romîni reflectă scopurile nobile, eliberatoare, ale războiului, moralul ridicat al maselor populare, care erau hotărîte să cucerească cu orice sacrificii independenţa naţională. Numărul jertfelor omeneşti creştea şi datorită faptului că turcii, nerespectînd convenţia Crucii Roşii de la Geneva, împuşcau pe brancardierii care mergeau să ridice morţii şi răniţii de pe cîmpul de luptă. Astfel mulţi răniţi de la Griviţa au fost sortiţi să zacă un timp îndelungat pe locul unde căzuseră, fără să li se poată da vreo îngrijire. În nopţile următoare, mulţi ostaşi brancardieri romîni, studenţi medicinişti, dînd dovadă de curaj şi abnegaţie, au sărit peste parapet şi, călăuzindu-se după vaietele răniţilor, sub focul gloanţelor duşmane au coborît în repetate rînduri în « Valea plîngerii », reuşind să salveze pe unii dintre tovarăşii lor de arme [1].

[1] *Doc. răzb. ind.*, VI, p. 51, 102, 598.

Pierderile mari de oameni cauzate de atacul de la 30 august/11 septembrie au convins comandamentul suprem că Plevna nu putea fi luată prin asalt, ci prin blocare [1]. De aceea s-a hotărît să se sisteze orice atac general şi să se aştepte venirea noilor trupe din Rusia care să ajute la încercuirea Plevnei. Cu aceste trupe a venit şi bătrînul general Todleben, strategul de la Sebastopol, pentru a conduce operaţiile de blocare a Plevnei.

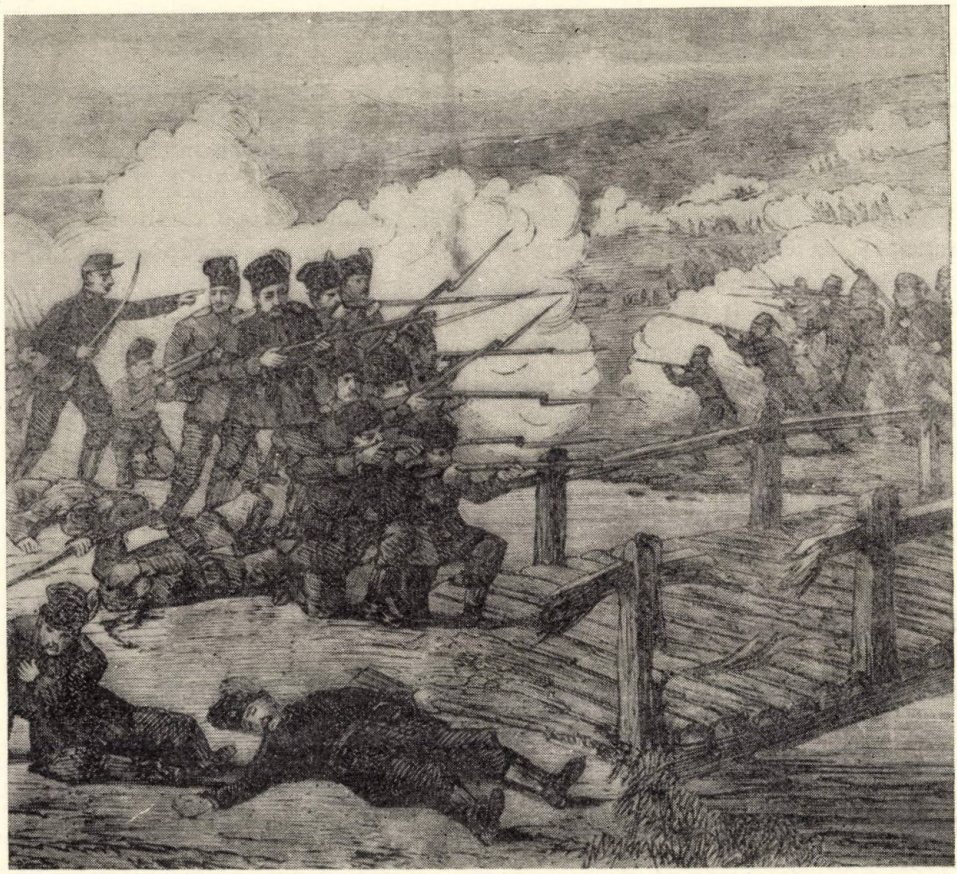

Fig. 104. — Apărarea podului peste Ogost la vest de Rahova de către batalionul de dorobanţi comandat de căpitanul Merişescu, gravură din *Războiul*, Bucureşti, nr. 132 din 1 decembrie 1877.

Întrucît turcii din reduta Griviţa 2, prin tragerile lor de flanc, produceau dese pierderi trupelor romîneşti din Griviţa 1, în zilele de 6/18 septembrie şi 7/19 octombrie s-au dat atacuri parţiale pentru scoaterea inamicului din această redută. Mulţi ostaşi romîni şi chiar unităţi întregi au cerut cucerirea acestei

[1] Vasile Maciu, *Cu privire la războiul pentru independenţa Romîniei*, în *Studii*, X (1957), nr. 4, p. 128. Pierderile ruşilor au fost de 12 668 de morţi şi răniţi (General Radu Rosetti, *Partea luată de armata romînă...*, p. 58).

redute, oferindu-se pentru a participa la luptă. Cu tot entuziasmul soldaților, atacurile au fost respinse cu pierderi însemnate, deoarece reduta avea fortificații puternice. Regimentele de călărași romîni încadrate în divizia de cavalerie ruso-romînă de sub comanda generalului Laskarev, împreună cu unitățile rusești, și-au continuat recunoașterile în jurul Plevnei, împiedicînd mișcările trupelor turcești și aprovizionarea acestora. Într-o încăierare cu turcii care a avut loc la Cneaja la 5/17 septembrie, călărașul Vasile Mohor a reușit să le smulgă acestora un nou stindard.

O dată cu venirea noilor trupe din Rusia, armatele ruse și romîne au întreprins noi acțiuni pentru încercuirea Plevnei. La 12/24 octombrie, trupele rusești de sub comanda generalului Gurko, ajutate de cîteva unități românești, au cucerit Gorni-Dubnic, punctul cel mai întărit de la sud-vestul Plevnei. Prin cucerirea acestei localități, în care au fost luați prizonieri 5 000 de turci, drumul principal de legătură dintre Plevna și Sofia a fost întrerupt. În aceeași zi, o brigadă de călărași a ocupat Gorni și Dolni-Etropol. Pînă la sfîrșitul lunii octombrie, trupele rusești au ocupat Telișul, Dolni-Dubnic, Crișin, Osicova, Vrața etc., iar romînii au înaintat pînă la Opanez. Prin ocuparea acestor localități, Plevna fiind complet încercuită, trupele lui Osman-pașa puteau să mai reziste asediului numai pînă la terminarea resurselor alimentare și de muniții pe care le aveau asupra lor. Dar pentru ca blocarea Plevnei să ducă la o capitulare necondiționată a turcilor se impunea și cucerirea unor centre fortificate exterioare care ar fi putut primejdui spatele trupelor ruso-romîne de încercuire. Rahova, situată pe malul drept al Dunării la nord-vest de Plevna, fiind în această categorie, urma să fie cucerită cea dintîi. De altfel, Rahova era în legătură directă cu Vidinul. Pentru cucerirea Rahovei s-a constituit un detașament de circa 5 000 de ostași romîni, în majoritate dorobanți, pus sub conducerea colonelului Slăniceanu, și un detașament ruso-romîn de circa 1 200 de oameni, format din ulani, călărași și dorobanți, încredințat generalului rus Meyendorf. Atacul asupra acestei localități a început în dimineața zilei de 7/19 noiembrie din trei direcții; dinspre est de către cele 6 batalioane de dorobanți ale lui Slăniceanu, dinspre vest de către detașamentul lui Meyendorf și de la nordul Dunării de trupele generalului Lupu, care sprijineau atacul printr-un foc intens de artilerie. După bombardamentul obișnuit de artilerie, dorobanții, plini de avînt, au trecut la asalt, cucerind în scurt timp prima redută turcească. Cu toate pierderile suferite, trupele au continuat înaintarea sub ploaia de gloanțe și, spre seară, Regimentul 10 dorobanți a ajuns în șanțurile redutei celei mai puternice. Dar tocmai cînd dorobanții ajunseseră stăpîni pe situație, colonelul Slăniceanu a ordonat retragerea pe vechile poziții. A doua zi, motivînd că timpul e nefavorabil, Slăniceanu n-a mai întreprins nici un atac. Turcii, dîndu-și seama că nu vor mai putea rezista atacurilor, au căutat să profite de această inacțiune temporară pentru a evacua orașul, încercînd o ieșire spre vest. Astfel, după ce își făcură toate pregătirile, în dimineața de 9/21 noiembrie, turcii au părăsit

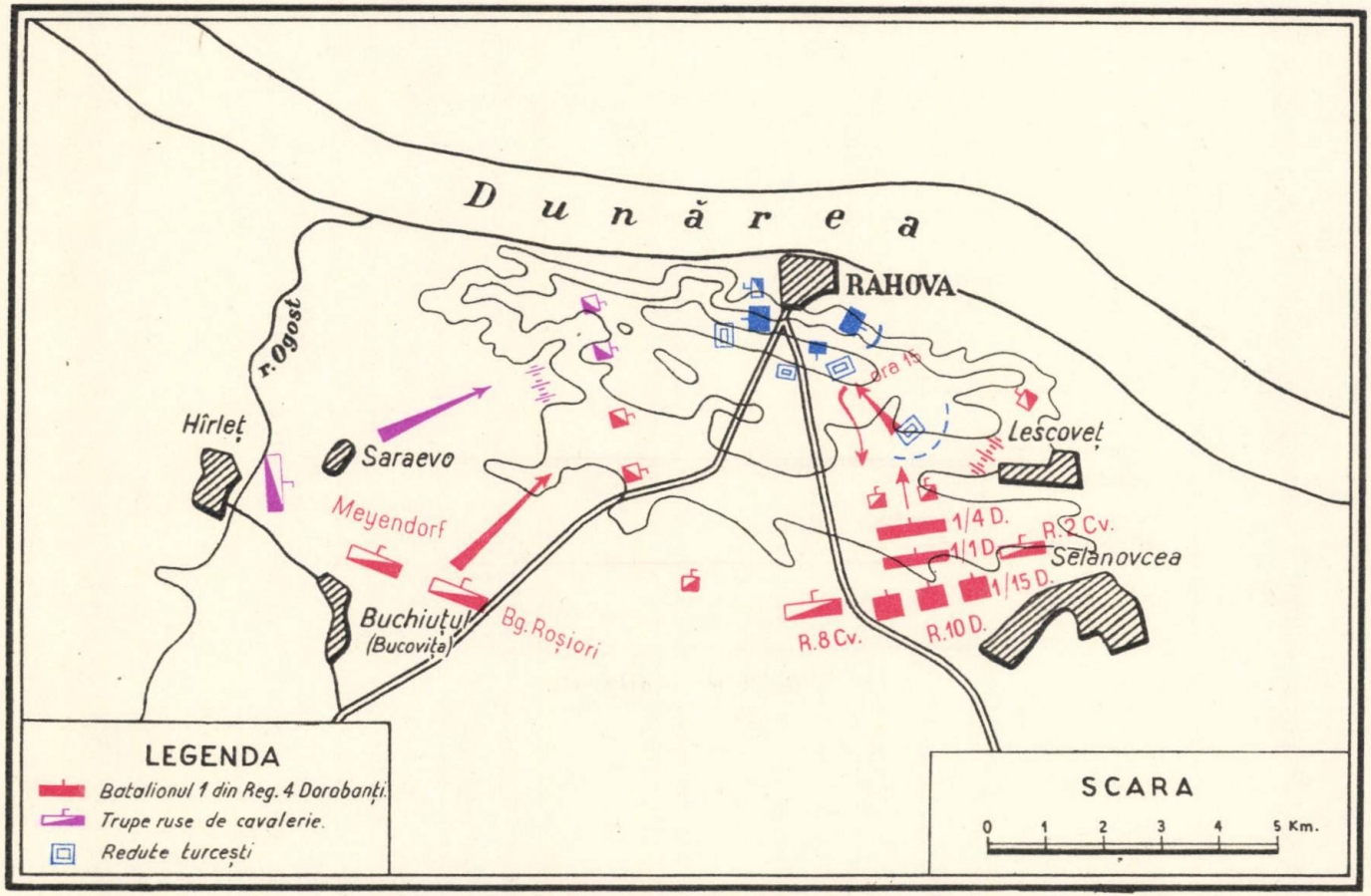

Pl. XIII. — Luptele de la Rahova.

Rahova, punîndu-se în marş spre podul de peste rîul Ogost. Generalul Meyendorf, bănuind o astfel de mişcare din partea inamicului, concentrase aici din ajun 600 de dorobanţi cu misiunea de a opri cu orice preţ trecerea coloanei turceşti. Toate eforturile disperate ale celor 2 000 de turci pentru a-şi croi drum pe pod au rămas infructuoase, datorită apărării eroice a dorobanţilor susţinuţi

Fig. 105. — Atacul Rahovei de către romînii veniţi din nordul Dunării, după o litografie germană contemporană care confundă Rahova cu Plevna.

de cavaleria ruso-romînă şi de artilerie. Cînd dorobanţii, conduşi de căpitanul Merişescu, au văzut că turcii, superiori numericeşte, erau pe cale să-i copleşească, au ieşit din şanţuri şi i-au împrăştiat printr-un atac la baionetă [1]. În cele din urmă, turcii, lăsînd o mulţime de morţi pe cîmpul de luptă, au alergat spre vărsarea rîului şi parte din ei au reuşit să-l treacă prin vad, retrăgîndu-se în direcţia Lom-Palanca. Roşiorii şi ulanii, pornind în goană după ei, le-au capturat 150 de care de muniţii şi provizii. În dimineaţa aceleiaşi zile, trupele generalului Lupu, trecînd Dunărea, au intrat în Rahova pe la nord, iar peste cîteva ore au intrat şi trupele conduse de Meyendorf şi Slăniceanu, venind din direcţii opuse. Trupele eliberatoare au fost primite cu mare entuziasm de populaţia bulgară [2].

[1] *Doc. răzb. ind.*, VII, p. 640.
[2] *Ibidem*, p. 319.

Concomitent cu luarea Rahovei, trupele romînești au obținut încă o victorie: bateria de mortiere de pe malul stîng al Dunării din fața localității Arcer-Palanca, în urma unui bombardament susținut, a reușit să scufunde monitorul turcesc care circula între Vidin și Rahova.

În zilele următoare, Corpul de observație al armatei noastre, care rămăsese în țară, a fost transformat într-un al doilea corp activ de operații: unele unități

Fig. 106. — Asaltul Opanezului de către romîni la 28 noiembrie/10 decembrie 1877, după N. Grigorescu.

trecînd Dunărea, iar altele rămînînd să apere, împreună cu miliția, malul stîng de o eventuală incursiune inamică. De altfel, o parte din regimentele diviziilor I și a II-a (care formaseră acest corp) trecuseră deja mai înainte în Bulgaria, luînd chiar parte la unele acțiuni militare.

După cucerirea Rahovei, spatele trupelor de la nord fiind asigurat, s-au continuat acțiunile de strîngere a cercului din jurul Plevnei. Armata aliată de încercuire era alcătuită din 125 de batalioane, 88 de escadroane și 64 de baterii rusești și din 45 de batalioane, 38 de escadroane și 19 baterii romînești. Pentru a preîntîmpina o încercare de ieșire a turcilor, au fost luate din timp toate măsurile de întărire a blocadei. Au fost alarmate cele șase sectoare ale dispozitivului trupelor de încercuire, împărțit în șase sectoare. Sectorul romînesc (sau sectorul nr. 1), condus de generalul Cernat, era cel mai lung. El se întindea în nord-estul Plevnei pe o distanță de 13 km, de la Susurlu la Grivița 1. Sectorul era apărat de Divizia de rezervă (numită și a II-a) și de a III-a precum și de o brigadă de călărași. Al doilea ca lungime era sectorul 6, care se întindea pe o distanță de circa 12 km la nord-vestul Plevnei. Acest sector, alcătuit din trupe romînești (Divizia a IV-a și o brigadă de călărași) și rusești (două divizii de infanterie și patru regimente de cavalerie), era condus de generalul Ganețki. Celelalte sectoare, mai mici ca întindere, formate numai din trupe rusești, supravegheau sud-estul Plevnei; ele erau conduse de generalii: Krüdner, Zotov, Skobelev și Kataley [1].

[1] I. Focșeneanu și N. Ciachir, *op. cit.*, p. 156.

Toate sectoarele aveau legătură între ele, aşa încît îşi puteau veni în ajutor unul altuia în caz de nevoie.

La 19 noiembrie/1 decembrie, Osman-paşa, ajungînd la capătul resurselor, a cerut comandamentului trupelor de încercuire să i se permită ieşirea spre Vidin sau Sofia, lăsînd în cetate toate armele şi muniţiile. I s-a răspuns să capituleze fără condiţii.

Focul de artilerie al celor 500 de tunuri din jurul Plevnei, făcînd zilnic mari pagube în cetate, demoralizase pe turci, ajunşi şi aşa la capătul resurselor. Dezertările s-au intensificat. Datorită dezertorilor turci şi populaţiei bulgare care fugea din Plevna, s-a ştiut că Osman-paşa va încerca să-şi croiască prin forţa armelor o ieşire din cetate. La 26 noiembrie/8 decembrie, comandamentul trupelor de încercuire a ştiut de asemenea că, împărţindu-li-se turcilor ultimele raţii de muniţii şi provizii, încercarea de spargere a blocadei se va produce a doua sau a treia zi. Direcţia loviturii a fost cunoscută abia în seara de 27 noiembrie /9 decembrie, cînd turcii au masat o mare parte din trupe pe rîul Vid, unde construiseră şi două poduri. Sectorul 6 fiind cel ameninţat, s-au luat în timpul nopţii ultimele măsuri de întărire a lui.

În vederea spargerii blocadei, Osman-paşa îşi pregătise armata în două eşaloane, aproape egale ca valoare numerică. Primul eşalon, de circa 20 000 de oameni, constituind «elementul de ruptură», avea misiunea să spargă încercuirea şi să deschidă drumul spre Sofia pentru toată coloana. Urma apoi un convoi de circa 4 000 de samare şi 1 000 de trăsuri, iar peste două ore trebuia să înainteze şi cel de-al doilea eşalon, din care făcea parte şi ariergarda de circa 7 000 de oameni. Ariergarda, pentru a acoperi retragerea coloanei, avea misiunea să mai reziste în redutele Opanez şi Crişin.

În zorii zilei de 28 noiembrie/10 decembrie, primul eşalon turcesc a dezlănţuit un atac masiv, reuşind să străpungă iniţial liniile de apărare ale Regimentului 9 grenadieri siberieni, dar, intrînd în luptă noi unităţi ruseşti, turcii au fost respinşi. În dimineaţa aceleiaşi zile, trupele romîneşti din faţa Griviţei 2, conduse de lt.-colonelul Cotruţ, văzînd că turcii au părăsit reduta, au început înaintarea fără a mai aştepta ordine, anunţînd apoi şi pe comandantul diviziei. După ce a ocupat reduta părăsită, Regimentul 5 linie a intrat în Plevna [1]. Trupele romîneşti au atacat apoi şi puternicele redute de la Opanez, care acopereau retragerea turcilor. După o luptă crîncenă de cîteva ore, romînii au cucerit Opanezul şi împrejurimile, făcînd prizonieri circa 7 000 de turci. Căderea Opanezului, fiind simultană cu respingerea primului eşalon de către trupele ruseşti de peste Vid, a produs o mare debandadă printre turci. Spre ora 11, primul eşalon turcesc, deşi respins, continua lupta, sperînd să-i vină în ajutor eşalonul al doilea; acesta din urmă, fiind însă atacat din flanc şi din spate de Divizia de rezervă şi a III-a romîne, a fost împiedicat de a veni în ajutorul eşalonului «de ruptură»,

[1] *Journal de St. Pétersbourg* din 1/13 decembrie 1877.

cum se stabilise inițial. Neprimind ajutor în momentul critic și atacați din față, din spate și din flanc, turcii au început să se predea în masă. La amiaza zilei, Divizia de rezervă romînă, coborînd de la Opanez și Bucova, a înaintat pînă la rîul Vid, unde s-a primit știrea că Osman-pașa, care se afla rănit într-o casă din apropiere, cerea să vorbească comandantului superior. Atunci colonelul Cerchez, comandantul Diviziei de rezervă, însoțit de statul său major, s-a dus

Fig. 107. — Capitularea Plevnei la 28 noiembrie/10 decembrie 1877, cromolitografie contemporană.

la casa unde se afla Osman-pașa. Comandantul turc, declarîndu-i că se considera prizonier, l-a rugat ca trupele turcești să nu fie tratate cu asprime[1]. În casă a intrat apoi generalul Ganețki, comandantul sectorului 6, care, ridicînd sabia lui Osman-pașa, i-a cerut un ordin scris de capitulare pentru întreaga armată turcă de la Plevna. Peste 45 000 de prizonieri turci, cu toate armele lor, au fost luați o dată cu Plevna de către armatele ruso-romîne[2]. În afară de aceasta, în luptele de la 28 noiembrie, turcii au pierdut peste 5 000 de morți și răniți. Pierderile suferite de armatele ruso-romîne în aceeași zi se ridicau la circa 2 000

[1] *Doc. răzb. ind.*, VII, p. 694; G-ral St. Fălcoianu, *op. cit.*, p. 213 – 214; General Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 74.

[2] *Arh. ist. centrală de stat*, Moscova, fond 652, opis 1, dos. 94. p. 7; *Istoricul războiului. . .*, II, p. 796; General Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 75.

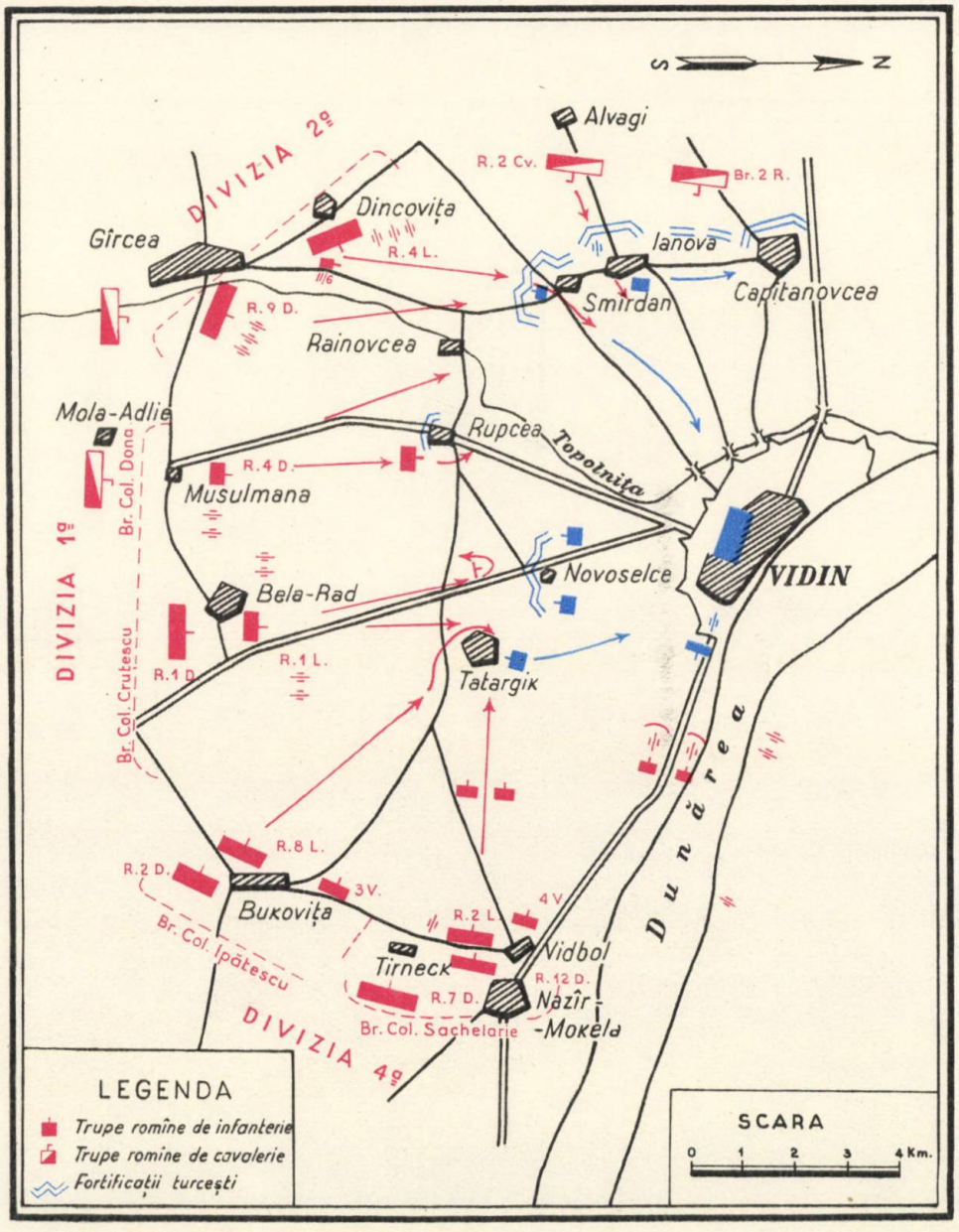

Pl. XIV. — Luptele de la Vidin.

Pl. XV. — Atacul de la Smîrdan, pictură de N. Grigorescu.

BIBLIOTECA „GHEORGHE LAZĂR"

de morți și răniți. În felul acesta a luat sfîrșit epopeea sîngeroasă de la Plevna. Ostașii ruși și romîni, înfrățiți prin lupte și jertfe comune, și-au văzut astfel cu bucurie rodul colaborării lor.

O dată cu cucerirea Plevnei, cea mai grea etapă a războiului fiind încheiată, victoria finală a armatelor ruse și romîne devenise incontestabilă. Pentru a grăbi această victorie, imediat după căderea Plevnei, s-a hotărît ca armata rusă să-și îndrepte principalele forțe spre Sofia și Adrianopol, iar armata romînă spre Vidin și Belogragic. Misiunea principală a armatei romîne era de a zdrobi trupele turcești concentrate în nord-vestul Bulgariei, pentru a asigura astfel spatele și flancul drept al forțelor rusești care înaintau spre Sofia și a feri totodată teritoriul Romîniei de o eventuală invazie inamică dinspre Vidin. Pe lîngă aceasta, tot în înțelegere cu comandamentul armatelor ruse, s-a hotărît ca o divizie romînă împreună cu o divizie rusă să escorteze prizonierii turci făcuți la Plevna, iar apoi să ia poziții de luptă pe malul Dunării între Giurgiu și Călărași, pentru a înlocui unele trupe ruse din zona menționată, întrucît acestea erau necesare frontului din Balcani. În vederea îndeplinirii misiunilor ce-i reveneau, întreaga armată romînă a fost regrupată, primind la 5/17 decembrie 1877 o nouă ordine de bătaie. Corpul de operații și Corpul de observație au fost contopite sub denumirea de Corpul de vest. Generalul Al. Cernat a fost numit maior general al armatei, iar generalul N. Haralambie comandant al Corpului de vest. Din armata operativă a Corpului de vest au făcut parte propriu-zis numai Diviziile I, a II-a și a IV-a, acestea toate aflîndu-se la sudul Dunării. Divizia « de rezervă » a fost numită acum Divizia de la Calafat, formată în majoritate din batalioane de miliții. Divizia a III-a a primit misiunea de a escorta pe prizonierii turci. Nici Divizia a II-a (fostă de rezervă) nu a luat parte imediat la operațiile militare îndreptate împotriva Vidinului. Toată luna decembrie ea a avut misiunea să țină garnizoana la Plevna, Nicopole și Rahova și abia la începutul lunii ianuarie 1878 a luat parte la luptele din jurul Vidinului și Belogragicului.

După escortarea prizonierilor, trupele Diviziei a III-a, împreună cu cîteva unități rusești, au luat în pază țărmul stîng al Dunării dintre Giurgiu și Călărași. În zilele de 12/24, 13/25 și 14/26 ianuarie 1878, unități romîne din această divizie, trecînd Dunărea pe gheață în fața orașului Călărași, au întreprins recunoașteri ocupînd pentru scurt timp și cîteva avanposturi turcești. Trupele turcești din Silistra au făcut de asemenea incursiuni pe malul stîng al Dunării, dar au fost respinse cu mari pierderi de către ostașii Regimentului 3 linie [1]. În general, în această zonă n-au avut loc acțiuni militare deosebite pînă la încheierea armistițiului.

Imediat după căderea Plevnei, forțele principale ale Corpului de vest au început marșul spre Vidin și Belogragic. De altfel, unele unități din Divizia I ocupaseră încă de la sfîrșitul lunii noiembrie localitățile Cosludui, Crustatarselo,

[1] *Doc. răzb. ind.*, VIII, p. 521, 524, 568, 569; *ibidem*, IX, p. 3.

Cibru-Palanca, Volcedromo, Covaciţa, Lom-Palanca ş.a. În ciuda timpului nefavorabil (zăpada atinsese în multe locuri chiar 1 m înălţime), trupele romîneşti au continuat ofensiva spre vest, trecînd peste Lom-Dolni — în spatele căruia se stabilise la un moment dat frontul —, cucerind la 10/22 decembrie oraşul Arcer-Palanca, aşezat pe Dunăre, iar în zilele următoare o serie de sate din împrejurimi. La 29 decembrie 1877/10 ianuarie 1878, prin ocuparea localităţilor Nazîr-Mahala, Vidbol şi Bucoviţa, legăturile turcilor din Vidin cu cei din Belogragic au fost întrerupte. În urma acestui fapt, o brigadă din Divizia a II-a a reuşit la 11/23 ianuarie 1878 să împresoare Belogragicul şi să-l ţină sub un foc continuu de artilerie pînă la semnarea armistiţiului. După blocarea garnizoanei turceşti de la Belogragic, forţele principale ale armatei romîne din Corpul de vest au fost dirijate pentru încercuirea Vidinului. Cetatea Vidinului, înzestrată cu fortificaţii din trei părţi şi apărată de o garnizoană de circa 15 000 de oameni, era cea mai puternică fortăreaţă turcească de la Dunăre. În afara zidurilor, Vidinul era prevăzut şi cu puternice redute şi şanţuri de apărare pe linia satelor Tatargic, Novoselce, Rupcea, Raianovcea, Smîrdan, Inova, Capitanovca, Cherumbeck şi Ceizec. Linia aceasta începea de la Dunăre, la sud de Vidin, şi, înconjurînd cetatea la o distanţă de circa 5 km, se termina în nord, tot la Dunăre. Dat fiind că existenţa acestor localităţi fortificate împiedica cucerirea Vidinului, comandamentul Corpului de vest, împărţind trupele de încercuire pe diferite sectoare, a ordonat în ziua de 12/24 ianuarie un atac general pentru ocuparea liniei de fortificaţii exterioare.

În cursul dimineţii de 12/24 ianuarie au fost cucerite după un atac impetuos toate localităţile din sud, cu excepţia Novoselcei. La ora $14^{30'}$ a început şi asaltul Smîrdanului, situat la vestul cetăţii, care avea fortificaţiile cele mai puternice. Regimentele 4 şi 6 linie, însoţite de escadronul de călăraşi Suceava, pe o ceaţă groasă, au înaintat în linişte fără a trage pînă la o distanţă de 600 m de şanţurile primei redute turceşti, unde, fiind descoperite de inamic, au fost primite cu un potop de gloanţe şi obuze. Lt.-col. Cotruţ, care conducea atacul, a pus atunci să sune goarnele, iar ostaşii în strigăte de « ura » au pornit în pas alergător spre şanţurile turceşti. Cu tot focul nimicitor, în scurt timp au ajuns la prima redută, de unde, printr-o luptă la baionetă şi cu patul armelor, au izbutit să scoată pe turci. După cucerirea primei redute s-a continuat asaltul asupra celorlalte, unde turcii, intrînd în panică, au opus o rezistenţă mai puţin îndîrjită. Atacul fiind fulgerător, turcii au lăsat şi tunurile încărcate. Cele trei redute turceşti aşezate la marginea satului Smîrdan, în direcţii opuse, au fost cucerite în cîteva ore. Spre seară a continuat atacul în interiorul satului, fiind luată cu asalt fiecare casă, deoarece nizamii turci, baricadîndu-se înăuntru, trăgeau pe ferestre asupra trupelor romîneşti. Victoria de la Smîrdan a fost răsunătoare, mărind încrederea în sine a trupelor romîneşti şi producînd panică în rîndurile turcilor. Aproape 1 000 de soldaţi turci au rămas pe cîmpul de luptă, iar 300 de nizami, care voiau să fugă la Vidin, au fost

luaţi prizonieri. Victoria a fost cîştigată însă de ostaşii romîni cu preţul a 238 de morţi şi 370 de răniţi.

Tot în seara zilei de 12/24 ianuarie, în ajutorul trupelor care ocupaseră Smîrdanul venind un batalion de dorobanţi, a fost ocupat şi satul vecin Inova. În dimineaţa următoare, turcii au contraatacat cu forţe numeroase de infanterie şi artilerie, încercînd să reocupe Smîrdanul. Trupele romîneşti, deşi nu aveau artilerie, au respins însă atacurile inamice. La 14/26 ianuarie, romînii cucerind şi satele din partea de nord a Vidinului, încercuirea cetăţii era terminată.

Pentru ca Vidinul să fie mai uşor de cucerit, s-a hotărît ca el să fie supus mai întîi unui bombardament puternic de artilerie. Cercul din jurul cetăţii fiind strîns, bombardamentul era destul de eficace. Astfel, cu începere de la 15/27 ianuarie, Vidinul a fost bombardat aproape continuu atît de artileria instalată în poziţiile recent cucerite, cît şi de bateriile de la Calafat. De la 18/30 ianuarie, aruncîndu-se şi obuze incendiare, Vidinul era aproape continuu în flăcări. Au ars foarte multe obiective militare şi civile [1]. Miile de proiectile care explodau zilnic în oraş au demoralizat garnizoana turcească, iar reducerea muniţiilor a făcut-o să-şi micşoreze, în mod simţitor, intensitatea tragerii artileriei sale. La 23 ianuarie/4 februarie, ora 12, în timp ce se aştepta iminenta capitulare a Vidinului, sosind vestea încheierii armistiţiului, ostilităţile au încetat pe tot frontul [2].

Armistiţiul fusese grăbit şi impus de ofensiva fulgerătoare a armatelor ruse peste Balcani. De altfel, trupele turceşti înregistraseră în ultima lună pierderi pe toate fronturile. La 29 decembrie 1877/10 ianuarie 1878 capitulase garnizoana turcească de la Niş în faţa trupelor sîrbeşti, care între timp reluaseră ostilităţile, şi garnizoana de la Antivari în faţa muntenegrenilor. Armatele ruseşti, printr-o viguroasă ofensivă, după ce la 23 decembrie 1877/4 ianuarie 1878 ocupaseră Sofia, la 3/15 ianuarie au cucerit Filipopol, la 8/20 ianuarie Adrianopol, iar la 18/30 ianuarie au ajuns la cîţiva kilometri de Constantinopol. În faţa acestui dezastru, Turcia a fost silită să accepte condiţiile armistiţiului, care s-a încheiat în seara zilei de 19/31 ianuarie 1878. Armistiţul prevedea, printre altele, şi ocuparea unor cetăţi şi oraşe care trebuiau să servească drept gaj pînă la încheierea păcii. În virtutea acestor clauze, trupele ruseşti au ocupat Silistra, Rusciucul, Şumla şi Erzerumul, iar trupele romîneşti Vidinul şi Belogragicul, în urma încheierii unor convenţii speciale privind condiţiile evacuării garnizoanelor turceşti. Astfel, la 12/24 februarie, trupele romîneşti au intrat în Vidin, iar la 13/25 februarie în Belogragic, fiind primite cu mare entuziasm de populaţia locală. Garnizoanele romîneşti au staţionat în aceste cetăţi pînă la 25 martie/6 aprilie 1878.

Falsificînd realitatea, istoriografia burgheză a atribuit exponenţilor claselor exploatatoare meritul cuceririi independenţei Romîniei. Titu Maiorescu, D. A. Sturdza şi C. Gane atribuiau lui Carol I iniţiativa acţiunii pentru cucerirea inde-

[1] *Doc. răzb. ind.*, IX, p. 4, 108.
[2] *Ibidem*, p. 107.

pendenței prin război. Titu Maiorescu afirma chiar că în timpul războiului s-ar fi ajuns la înfrățirea dintre popor și Carol, care s-ar fi expus și el, împreună cu ostașii, suferințelor și primejdiilor războiului![1] N. Iorga, deși consideră că masele au făcut să fie biruită « pornirea de îndoială și de hotărîtă negațiune a unor cercuri de sus »[2], totuși uită îndată această apreciere și trage concluzia că independența a fost determinată de patru personalități, între care Carol I ocupa primul loc![3]

Clasele sociale și purtarea războiului

O dată cu semnarea armistițiului, războiul victorios purtat de Rusia, Romînia și popoarele balcanice împotriva Porții a luat sfîrșit. Cauza dreaptă pentru care au luptat ostașii ruși, romîni, sîrbi, bulgari și muntenegreni a triumfat. În cadrul acestor mari campanii militare duse impotriva Imperiului otoman, războiul purtat de Romînia a fost un război drept, de eliberare națională. Dar, față de această acțiune progresistă, față de acest război just, nu toate clasele și păturile sociale romînești au avut o atitudine patriotică.

Moșierimea conservatoare, care de la început se opusese cuceririi independenței naționale pe calea armelor, deși altă cale nu exista, a căutat și după trecerea Dunării de către armata romînă să saboteze războiul și, totodată, să profite de pe urma acestuia. Prin ziarele *Timpul* și *Războiul*, ea a dus o campanie de defăimare împotriva guvernului, învinuindu-l că a admis ca armata romînă să treacă Dunărea. Moșierimea, susținînd că n-a fost voința și dorința țării de a face acest război, a cerut ca miniștrii liberali să fie pedepsiți exemplar pentru că au început războiul[4]. Interesele înguste de clasă, fiind puse mai presus de cele naționale, îi făceau pe moșieri să declare că le-a « rămas cîmpul nelucrat din cauză că brațele se jertfesc lîngă Plevna pentru o cauză străină »[5]. Unii afirmau că trecerea armatei peste Dunăre reprezintă « cea mai mare și mai funestă greșeală »[6], iar alții o taxau drept « o adevărată nebunie »[7]. În unele județe, opoziția conservatoare a instigat pe locuitorii satelor să se opună recrutării în armată. Moșierii s-au opus cartiruirilor militare, s-au opus și rechizițiilor ori de cîte ori nu vedeau prin aceasta o posibilitate imediată de cîștig. Moșierii și arendașii au strîns însă averi mari în timpul războiului, furnizînd armatelor produse la prețuri ridicate.

Burghezia, urmărînd să înlăture piedicile pe care suzeranitatea otomană le ridica în calea dezvoltării pieței interne, de pe urma căreia își putea mări profiturile, a putut fi în fruntea luptei pentru independența statului, la a cărui con-

---

[1] Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a Romîniei (1866—1900)*, București, 1925, p. 170.
[2] N. Iorga, *Războiul pentru independența Romîniei...*, p. 184.
[3] *Ibidem*, p. 185—188.
[4] *Timpul*, București, II (1877), nr. 215 din 22 septembrie, p. 2.
[5] *Războiul*, București, (1877), nr. 106 din 5 noiembrie, p. 2.
[6] D. Brătianu, *O datorie de conștiință către țara mea (1877)*, București, 1877, p. 19.
[7] [General I. Em. Florescu], *Cîteva cuvinte asupra intrării în acțiune a trupelor noastre*, București, 1877, p. 7.

ducere se afla. În plus, ea considera că ieşirea din criza financiară existentă nu era posibilă decît prin război şi urmărea să folosească cucerirea independenţei pentru a se statornici la guvern. « Patriotismul » ei era astfel determinat de pofta de îmbogăţire şi de dominaţie. Conducînd ţara în timpul războiului, ea a căutat să realizeze cît mai mari profituri de pe urma furniturilor necesare armatei şi să

Fig. 108. — Transport de muniţii şi provizii la Nicopol, gravură din *Dorobanţul*, Bucureşti, nr. 39 din 24 decembrie 1877.

contribuie cît mai puţin la jertfele materiale şi de sînge pentru obţinerea victoriei pe front. La fel ca moşierii, mulţi comercianţi şi chiar funcţionari din aparatul superior administrativ au strîns averi însemnate de pe urma războiului, umflîndu-şi buzunarele cu banii poporului, în timp ce ostaşii pe front sufereau din cauza lipsei de hrană şi echipament. De pildă, unii funcţionari superiori la Direcţia C.F.R., în complicitate cu intendenţa militară, şi-au însuşit mai bine de 1 000 000 de lei din banii destinaţi armatei [1].

Masele populare, ţărăneşti şi orăşeneşti, luptînd cu devotament pentru satisfacerea aspiraţiilor naţionale, au avut în timpul războiului o comportare cu adevărat patriotică. Clasa muncitoare, puţin numeroasă şi încă neorganizată în acel timp, a susţinut realizarea independenţei naţionale. Cercurile socialiste

[1] *Curierul financiar*, V (1878), nr. 1 din 1/13 ianuarie, p. 3.

au sprijinit războiul de independență, caracterizîndu-l drept un război just. Ziarul *Socialistul* scria la 26 mai/7 iunie 1877: « Azi însă e timpul cînd romînii, în avîntul și entuziasmul suvenirilor trecute, iau armele pentru a-și apăra independența ». Unii dintre membrii acestor cercuri s-au înrolat voluntari și au plecat pe front, alții au servit în spitalele și ambulanțele militare. Intelectualitatea înaintată a aprobat de asemenea războiul, contribuind la susținerea lui fie prin ofrande bănești, fie prin scrieri. Pictori de seamă — N. Grigorescu, Szathmary, Henția —, însoțind chiar trupele pe cîmpul de luptă, au reliefat, prin tablouri de o măestrie artistică neîntrecută, eroismul « curcanilor » noștri. Unii pictori și scriitori și-au donat statului operele lor pentru a fi vîndute în folosul răniților. Dintre toate clasele și păturile sociale, țărănimea a dat contribuția cea mai mare în lupta pentru cucerirea independenței naționale. Masele țărănești, prin sacrificii imense, atît pe front, alături de armatele ruse, cît și în spatele frontului, prin ofrande și transporturi pentru armată, au sprijinit efectiv și au dus greul războiului de independență. Actele de eroism ale soldaților și sergenților romîni au uimit pe contemporani. Cînd ofițerii erau răniți sau cînd se eschivau de la atac, mulți sergenți, din proprie inițiativă, se puneau în fruntea plotoanelor sau companiilor și conduceau trupele spre redutele inamice. Jertfele de sînge pe cîmpul de luptă sînt de asemenea edificatoare: au murit pe cîmpul de luptă sau în ambulanțe și spitale din cauza rănilor primite 4 293 de ostași, dintre care 228 din orașe și 4 065 de la sate; numărul ofițerilor morți a fost de 36 din care 27 de la orașe și 9 de la sate. În total, numărul morților și al răniților romîni, în războiul de independență s-a ridicat la circa 10 000 de oameni. Vitejia și aportul ostașilor romîni în luptele de la Plevna au fost apreciate și de Marx și Engels [1].

În timp ce soldații luptau și se jertfeau pe front, primarii comunelor nu luau măsuri ca familiile lor de acasă să primească ajutorul legal la munca cîmpului și astfel pămînturile rămîneau în paragină. Mai mult, soții și mame ale celor plecați pe front erau duse cu forța să lucreze la proprietari sau la arendași, în baza unor învoieli anterioare. Dacă se opuneau erau maltratate și li se confisca peticul de pămînt. Părinților celor plecați pe front li se rechiziționa uneori singura vită ce o aveau sau singurul sac de mălai. Povara cea mai grea pentru țărani au constituit-o însă rechizițiile de care pentru transporturile armatei. Cu ocazia acestor transporturi, mulți țărani și-au pierdut boii și carele. Nicolae Zubcu-Codreanu, într-un articol publicat în revistele *Obșcina* și *Le Travailleur* în 1878, arăta pe bună dreptate: « . . . vitele lor se prăpădeau pe drum de istovire, de lipsă de hrană și de molimă care bîntuia în regiunea Dunării, așa că țăranul se întorcea acasă pe jos, fără vite și fără car. . . », « se întorcea toamna sau iarna,

[1] F. Engels, Paul et Laura Lafargue, *Correspondance*, Textes recueillis, annotés et présentés par Emile Bottigelli. . . , *Annexes*, tom. III, 1891—1895, Paris, 1959, p. 423; F. Engels, *Внешняя политика русского царизма*, în K. Marx-F. Engels, *Сочинения*, vol. XVI, partea II, Moscova, 1936, p. 32 și 35.

uneori cu mîinile şi picioarele înghețate...» [1]. Deşi masele țărăneşti erau sărăcite, ele au contribuit cel mai mult la obținerea victoriei în războiul de independență. Cu toate acestea, speranța lor că vor primi pămînt a fost înşelată de guvernanți.

Tratatele de la San-Stefano şi Berlin

La 19 februarie/3 martie 1878 a fost semnat la San-Stefano tratatul de pace dintre Rusia şi Turcia. Tratatul prevedea recunoaşterea independenței Serbiei, Muntenegrului şi Romîniei, precum şi autonomia Bulgariei. Pentru o parte din despăgubirile de război pe care trebuia să le plătească puterii învingătoare, Turcia ceda Rusiei Dobrogea, pe care aceasta îşi rezervase dreptul de a o schimba « cu partea Basarabiei detaşată la 1856 » [2]. Puterile apusene, şi în special Anglia şi Austro-Ungaria, s-au ridicat însă împotriva prevederilor tratatului de la San-Stefano. Austro-Ungaria era împotriva tratatului deoarece ținea neapărat să anexeze Bosnia şi Herțegovina iar Anglia, pentru a se asigura că Imperiul otoman va putea păstra în mîinile sale strîmtorile dintre Marea Neagră şi Marea Egee. Atît Austro-Ungaria, cît şi Anglia au făcut mari pregătiri militare în primăvara anului 1878 pentru a intimida Rusia şi a determina totodată pe celelalte puteri să consimtă la convocarea unui congres care să modifice în favoarea lor stipulațiile tratatului de la San-Stefano. Timp de două luni s-au dus tratative între cabinetele europene şi, la îndemnul Germaniei, Rusia, care nu mai putea risca purtarea unui război împotriva Angliei şi Austro-Ungariei, a fost nevoită să consimtă la convocarea unui congres la Berlin, care să modifice prevederile tratatului de la San-Stefano. Deşi data deschiderii congresului a fost fixată pentru ziua de 1/13 iunie 1878, s-au dus pînă atunci tratative bilaterale secrete între țări, în care de fapt, s-au aranjat, în principiu, toate neînțelegerile. Congresul a mai avut de precizat detaliile şi de sancționat hotărîrile comune.

Guvernul romîn a cerut ca şi reprezentanții săi să ia parte la congres, dar puterile europene n-au fost de acord cu aceasta. Reprezentanții guvernului romîn, I. C. Brătianu şi M. Kogălniceanu, mergînd totuşi la Berlin, au vizitat pe rînd pe toți miniştrii celorlalte puteri adunați acolo, cerîndu-le să fie ascultați şi ei la congres. Li s-a dat peste tot aproape acelaşi răspuns, anume că Romînia va fi « auzită », dar nu şi « ascultată ». În şedința congresului din 19 iunie/1 iulie, reprezentanții Romîniei au fost primiți numai pentru a-şi citi memoriul.

La 1/13 iulie, lucrările Congresului de la Berlin au fost încheiate, semnîndu-se un tratat care modifica simțitor în defavoarea popoarelor din Balcani prevederile stipulate la San-Stefano. Bosnia şi Herțegovina au fost date Austro-Ungariei spre administrare, Anglia a luat insula Cipru. Principatul autonom al Bulgariei a fost micşorat, creîndu-se totodată provincia autonomă Rumelia,

[1] *Doc. răzb. ind.*, I (I), p. 568.
[2] *Ibidem*, IX, p. 367.

cu un guvernator creştin numit direct de către Poartă. S-a recunoscut independenţa Muntenegrului şi Serbiei, cărora li s-au făcut şi mici adaosuri teritoriale. S-a recunoscut independenţa Romîniei, condiţionată de cedarea către Rusia a porţiunii « teritoriului Basarabiei, despărţită de Rusia în urma tratatului de la Paris din 1856»[1], în schimbul căreia i se dădea Dobrogea cu delta Dunării. Independenţa Romîniei mai era condiţionată, ca şi a Serbiei şi Muntenegrului, de înlăturarea discriminării confesionale.

Fig. 109. — Sentinela, desen de N. Grigorescu.

Astfel Congresul de la Berlin confirma independenţa Romîniei proclamată la 9/21 mai 1877 şi recunoscută de tratatul de la San-Stefano. Independenţa urma însă să fie recunoscută în mod oficial de fiecare putere europeană numai după îndeplinirea condiţiilor impuse de congres. Rusia, Austro-Ungaria şi Turcia vor recunoaşte independenţa Romîniei imediat după Congresul de la Berlin, iar Italia în 1879; celelalte puteri europene însă abia în 1880. Germania şi Anglia au recunoscut oficial independenţa numai după acceptarea de către statul romîn a unor tranzacţiuni economice împovărătoare.

Participarea poporului romîn la războiul din anii 1877—1878 a adus Romîniei independenţa, adică egalitatea juridică cu toate statele suverane. Nici o putere nu mai avea dreptul de a interveni în afacerile interne ale ţării noastre şi nici să-i impună sau să-i controleze relaţiile externe. Se crea astfel posibilitatea ca poporul romîn să-şi poată dezvolta în condiţii mai favorabile atît lupta de eliberare socială, cît şi lupta de întregire naţională prin unirea Transilvaniei cu Romînia.

[1] *Doc. răzb. ind.*, IX, p. 382.

Avînd suveranitate, statul romîn putea duce de aici înainte o politică vamală de apărare a industriei lui a cărei dezvoltare contribuia la întărirea proletariatului şi a luptei lui de înlăturare a exploatării.

Participarea poporului romîn la războiul din 1877—1878 are şi o adîncă semnificaţie morală. Independenţa Romîniei n-a fost obţinută, cum voia moşierimea, prin « bunăvoinţa » marilor puteri în schimbul unor concesiuni economice înrobitoare, ci prin jertfele de sînge ale ostaşilor romîni, care, împreună cu ostaşii Rusiei, au înfrînt rezistenţa vechilor asupritori. Eliberîndu-se prin război din vechea vasalitate faţă de Imperiul otoman, poporul romîn se înalţa în propriii săi ochi.

Roadele victoriei le-a cules însă în primul rînd burghezia, care s-a îmbogăţit de pe urma războiului şi şi-a consolidat dominaţia. Ţărănimea şi clasa muncitoare au trebuit să ducă încă multă vreme o grea şi sîngeroasă luptă pentru eliberarea lor socială.

BIBLIOGRAFIE

I. *Lucrări teoretice*

F. Engels, *Внешняя политика русского царизма*, în K. Marx-F. Engels, *Сочинения*, vol. XVI, partea a II-a, Moscova, 1936.

V. I. Lenin, *Despre dreptul naţiunilor la autodeterminare*, în *Opere*, vol. 20, Ed. politică, Bucureşti, 1959.

— *Note critice în problema naţională*, în *Opere*, vol. 20, Ed. politică, Bucureşti, 1959.

— *Sub pavilion străin*, în *Opere*, vol. 21, Ed. politică, Bucureşti, 1959.

II. *Izvoare*

Arhive şi publicaţii de documente :

Arhiva Bibliotecii Centrale de Stat, fondurile Brătianu şi M. Kogălniceanu.

Arhivele Statului Bacău, fond. Primărie.

Arhivele Statului Botoşani, fond. Prefectură.

Arhivele Statului Brăila, fond. Primărie.

Arhivele Statului Buzău, fond. Primărie.

Arhivele Statului Focşani, fond. Prefectură.

Arhivele Statului Galaţi, fond. Primărie.

Arhivele Statului Ploieşti, pach. regimentului 7 Dorobanţi.

Arhiva Istorică Centrală (Moscova).

Arhiva Istorică (Leningrad).

Arhiva politicii externe a Rusiei (Moscova), Arhiva principală şi Consulatul din Bucureşti.

★

Documente oficiale. Neutralitatea Romîniei. Neutralizarea Dunării. Diverse..., Bucureşti, 1876 (Ministerul Afacerilor Străine).

Documente privind istoria Romîniei. Războiul pentru independenţă, vol. I—IX, Ed. Acad. R.P.R., (Bucureşti), 1952—1955.

IORGA, N., *Correspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles I-er (1866—1880)*. Deuxième édition, Bucarest, 1938.

Переписка П. Д. Паренсова съ К. В. Левицким передъ началомъ военныхъ действий в Турции în *Русская старина*, XXXVI (1905), *дек.*

PUȘCARIU, SEXTIL, *Douăzeci de scrisori ale lui Moise Grozea din războiul de la* 1877, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, IV, (1927).

ROLLER, MIHAIL, *Răscoala țăranilor din 1888*. (Documente), Ed. Acad. R.P.R., (București), 1950.

STURDZA, D. A., *Charles I-er Roi de Roumanie — Chronique — Actes — Documents*, t. II, 1876—1877, București, 1904.

Memorii și lucrări contemporane :

BACALBAȘA, CONSTANTIN, *Bucureștii de altădată*, ed. a II-a, vol. I, 1871—1884, București, 1935.

BĂLĂCEANU, ION, *Souvenirs politiques et diplomatiques 1848—1903*. (Biblioteca Academiei R.P.R., mss.).

BLAREMBERG, N., *Romînia și resbelul actual sau guvernanții și guvernații*, ed. a II-a, București, 1878.

BRĂTIANU, D., *O datorie de conștiință către țara mea* (1877), București, 1877.

COTRUȚ, General I., *Memoriu pentru a servi la istoria războiului independenței*, București, 1895.

DAMÉ, FRÉDÉRIC, *Essai d'histoire politique. L'Etat roumain et la paix d'Orient. Neutralisation de la Roumanie*, Bucarest, 1877.

Дневник Д. А. Милютина, vol. II, 1876—1877, Moscova, 1949.

FIALLA, DR. LUDOVIC, *Reminiscențe din rezbelul romîno-ruso-turc al anului 1877 și rolul Societății « Crucea Roșie »*, București, 1892.

[FLORESCU, General I. EM.], *Cîteva cuvinte asupra intrării în acțiune a trupelor noastre*, București, 1877.

GEORGESCU, ST.-SERGENT, *Memorii din timpul războiului pentru independență 1877—1878*, București, 1891.

GHICA, ION, *O cugetare politică*, în *Opere complete*. Cu o prefață, indice . . ., de Petre V. Haneș, vol. IV, București, 1915.

LAHOVARY, JEAN, *Souvenirs d'un volontaire de l'Armée roumaine (Plevna, 1877)*, Bucarest, 1925.

MAIORESCU, TITU, *Însemnări zilnice*, vol. I (1855—1880), București, 1936.

Memoriile regelui Carol I al Romîniei (De un martor ocular), vol. VIII—XI, (București, 1912).

NELIDOW, *Souvenirs d'avant et d'après la guerre de 1877—1878*, în *Revue des deux mondes*, LXXXV (1915), t. 27, 2-e livraison (15 mai); t. 28, 2-e livraison (15 juillet).

SABIN, DR. GH., *Amintiri din războiul independenței*, București, 1912.

SIRETEANU, PARTENIE, *Amintiri din războiul pentru independență și altele din trecutul meu 1877—1927*, Cernăuți, 1927.

Periodice :

Monitorul Oficial al Romîniei (cu dezbaterile parlamentare), București, anii 1876—1878.
Monitorul oastei, București, 1877—1878.

★

Războiul, București, 1877—1878.
Romînul, București, 1876—1878.
Socialistul, București, 1877.

Steaua Romîniei, Iaşi, 1877—1878.
Telegraful, Bucureşti, 1876—1877.
Timpul, Bucureşti, 1876—1878.

III. *Lucrări generale*

BĂDULESCU, L., GH. CANJA, E. GLASER, *Contribuţii la studiul istoriei regimului internaţional de navigaţie pe Dunăre*, Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1957.
DAMÉ, FRÉDÉRIC, *Histoire de la Roumanie contemporaine depuis l'avènement des princes indigènes jusqu'à nos jours, 1822—1900*, Paris, 1900.
HAUSER, HENRI, *Histoire diplomatique de l'Europe (1871—1914)*, vol. I, Paris, 1929.
IORGA, N. *Istoria romînilor*, vol. X, *Întregitorii*, Bucureşti, 1939.
KOSEV, D., *История на България*, ed. II, Sofia, 1961.
— *История на България*, том първи, София, 1954.
MAIORESCU, TITU, *Istoria contemporană a Romîniei (1866—1900)*, Bucureşti, 1925.
POTEMKIN, V. P., *Istoria diplomaţiei* (Sub îngrijirea lui . . .), traducere din limba rusă de Valeria Costăchel, vol. III, [Ed.] Cartea rusă, Bucureşti, [1948].
RENOUVIN, PIERRE, *Histoire des relations internationales . . . Le XIX-e siècle II. De 1871 à 1914. L'apogée de l'Europe*. Tome sixième, Paris, 1955.

IV. *Lucrări speciale*

ADĂNILOAIE, N., *Unele probleme privind războiul de independenţă 1877—1878*, în *Studii*, X (1957), nr. 6.
— *Contribuţii privind luptele de la Rahova şi Smîrdan (1877—1878)*, în *Studii*, XV (1962), nr. 5.
— *La participation de l'armée roumaine à la guerre russo-turque de 1877—1878*, în *Revue Roumaine d'histoire*, Bucarest, I (1962), nr. 1.
BĂLDESCU, MAIOR R., *Războiul ruso-romîno-turc 1877—1878*, Sibiu, 1926.
CALMUŢCHI, GH., *1877—1878, Eroi morţi. Biografia însoţită de figura lor*, Iaşi, 1928.
CANDIANO-POPESCU, General, *Războiul neatîrnării. Istorie critică. Asaltul şi luarea redutei Griviţa*, Bucureşti, 1913.
CIACHIR, N., *Contribuţii la istoria Dobrogei (aprilie 1877 — noiembrie 1878)*, în *Revista arhivelor*, Bucureşti, seria nouă, V (1962), nr. 1.
COŞBUC, GEORGE, *Cartea vredniciilor romîneşti, alcătuite pentru tineri şi bătrîni*, Bucureşti, 1923.
— *Războiul nostru pentru neatîrnare povestit pe înţelesul tuturor*, Bucureşti, 1899.
DICULESCU, VLADIMIR, *Aprovizionarea armatei la 1877*, în *Studii şi materiale de istorie modernă*, vol. III, Ed. Acad. R.P.R. (Bucureşti), 1963.
FĂLCOIANU, General ŞT. I., *Istoria războiului din 1877—1878*, Bucureşti, 1895.
FOCŞENEANU, I. şi N. CIACHIR, *Acţiuni militare ruso-romîno-bulgare în războiul din 1877—1878*, Ed. militară a M.F.A. al R.P.R., Bucureşti, 1957.
FORTUNATOV, P. K., *Война* 1877—1878 *гг. и освобождение Болгарии*, Moscova, 1950.
GORIAÏNOV, SERGE, *Le Bosphore et les Dardanelles*. Étude historique sur la question des détrois, Paris, 1910.
GRAMMEZ DE WARDES, Marquis de, *La guerre russo-turque. 1877—1878*, Paris, f.a.
IORGA, N., *Războiul pentru independenţa Romîniei — Acţiuni diplomatice şi stări de spirit —*, Bucureşti, 1927.
IZZET FUAD-PACHA, Général, *Les occasions perdues*, Paris, 1900.
LOVINESCU, E., *T[itu] Maiorescu*, II (1876—1917) Bucureşti, 1940.

MACIU, VASILE, *Condiţiile interne ale proclamării independenţei Romîniei*, Societatea de ştiinţe istorice şi filologice, Bucureşti, 1955.

— *Romînia şi conferinţa de la Constantinopol din decembrie 1876 — ianuarie 1877*, în *Analele Universităţii « C. I. Parhon »*, Bucureşti, *Seria ştiinţelor sociale, istorie*, 1957, nr. 9.

— *Cu privire la războiul pentru independenţa Romîniei*, în *Studii*, X (1957), nr. 4.

MIHORDEA, V., *Echiparea armatei şi finanţarea războiului pentru independenţă*, în *Studii şi materiale de istorie modernă*, vol. III, Ed. Acad. R.P.R. (Bucureşti), 1963.

PENCOVICI, ALEXANDRU, *Rechiziţiunile şi ofrandele pentru trebuinţele armatei romîne în războiul din 1877—1878*, Bucureşti, 1879.

ROSETTI, General RADU, *Partea luată de armata romînă în războiul din 1877—1878*, Bucureşti, 1926.

— *Relaţii anglo-romîne în perioada războiului din 1877—1878*, Vălenii de Munte, 1928.

SAMOILOV, S. I., *Освобождение Румынии от турецкой зависимости в результате русско-турецкой войны 1877—1878 годов*, în *Вопросы истории*, Moscova, 1959, nr. 2.

SCHELETTI, General Sc., *Adevărul istoric asupra Plevnei (1877—1878)*, Iaşi, 1911.

VĂCĂRESCU, T. C., *Luptele romînilor în resbelul din 1877—1878*, Bucureşti, 1887.

VELICHI, CONSTANTIN N., *Atitudinea lui Mihail Kogălniceanu, a unor autorităţi romîneşti din porturile dunărene şi a maselor populare în timpul trecerii cetei lui Hristo Botev (27 aprilie — 15 iunie 1876)*, în *Romanoslavica*, IV, Bucureşti, 1960.

ZALÎŞKIN, M. M., *Politica de neutralitate a cercurilor guvernante din Romînia în 1875—1876*, în *Probleme de istorie*. Traduceri din revistele sovietice de istorie (Academia R.P.R., Institutul de studii romîno-sovietice), Bucureşti, 1957, nr. 11—12.

— *Внешняя политика Румынии накануне войны за независимость*, în *Новая и новейшая история*, nr. 2, Moscova, 1962.

* * * *75 de ani de la proclamarea independenţei de stat a Romîniei*, Ed. Acad. R.P.R. (Bucureşti), 1952.

CAPITOLUL XV

TRANSILVANIA ÎN VREMEA DUALISMULUI AUSTRO-UNGAR, PERIOADA 1867—1878

Prin încheierea pactului dualist, în 1867 Transilvania a pierdut în scurtă vreme resturile autonomiei sale politice. Ea a fost alipită Ungariei împotriva voinței majorității locuitorilor săi, situație în care a rămas pînă în 1918. Acest cadru politic nou a determinat o perioadă distinctă, de o jumătate de veac, în dezvoltarea istorică a Transilvaniei.

Pactul dualist a fost încheiat de clasele dominante austriece și maghiare. De o parte burghezia și aristocrația austriacă, de cealaltă parte moșierimea maghiară, susținută de majoritatea marii burghezii maghiare, clasă încă destul de slab dezvoltată în Ungaria de atunci. Prin dualism, aceste clase au căutat să întărească putreda monarhie habsburgică, instrument al dominației lor asupritoare, împotriva luptei maselor populare aparținînd propriilor lor națiuni, ca și împotriva maselor populare și a burgheziilor națiunilor subjugate. Pactul dualist era, în esență, o alianță de clasă, care a dus și la adîncirea asupririi naționale.

Clasele dominante maghiare invocau pentru justificarea politicii lor de asuprire națională « dreptul istoric » al maghiarilor « de a domina toate celelalte naționalități, care trăiesc în regatul Ungariei, cu toate că nu reprezintă decît cu puțin mai mult de o treime din populație » [1].

Pentru masele populare din Transilvania, indiferent de naționalitate, dualismul a însemnat o înăsprire a asupririi sociale exercitate direct de moșierimea și burghezia maghiară, susținute de burghezia și moșierimea austriacă, care și-au cîștigat treptat de partea lor vîrfurile burgheziei și moșierimii celorlalte națiuni. Asuprirea socială se împletea cu o tot mai grea asuprire națională a romînilor, populația majoritară a Transilvaniei, ceea ce determina, la rîndul ei, o împletire a luptei de eliberare socială cu lupta de eliberare națională, deosebit de intensă în a doua jumătate a veacului al XIX-lea.

---

[1] K. Marx, *Conspectul cărții lui Bakunin « Etatism și anarhie »*, în K. Marx-F. Engels, *Сочинения*, ed. a II-a, vol. 18, Moscova, 1961, p. 588.

Acest cadru general al dezvoltării istorice a Transilvaniei s-a oglindit în aspectele complexe şi specifice ale vieţii sale economice, sociale şi politice, între anii 1867 şi 1918.

Putem deosebi, în intervalul de timp menţionat, o primă perioadă de dezvoltare cuprinsă între anii 1867 şi 1878, care se caracterizează prin cîteva trăsături distinctive.

Din punct de vedere economic, aceşti 11 ani au constituit un ciclu de avînt — criză — depresiune, specific dezvoltării economiei capitaliste, în formele căreia Transilvania se afla deplin încadrată. În perioada de avînt dintre 1867 şi 1872, capitalul autohton căuta să se afirme. Deşi capitalul străin deţinea poziţii hotărîtoare în minerit şi siderurgie, el n-a reuşit încă să subordoneze decît parţial economia Transilvaniei.

Pe plan social-politic, anii 1867—1878 constituie perioada primelor forme de organizare profesională şi politică a clasei muncitoare, pregătind momentul creării unui partid politic. Asistăm, de asemenea, la o fază distinctă a politicii claselor dominante faţă de Transilvania. Acelaşi lucru se poate afirma şi despre stadiul luptei de eliberare naţională. Politica moşierimii şi burgheziei maghiare s-a caracterizat în acest timp printr-o relativă moderaţie, căreia i-a corespuns o slabă activitate a burgheziei romîneşti. Ca urmare a războiului de independenţă al Romîniei şi a ecoului său în Transilvania, după 1878 s-a produs un reviriment al luptei de eliberare naţională şi o înăsprire a politicii de asuprire naţională din partea claselor dominante maghiare.

Cadrul general al dezvoltării economice

Pactul de la 1867 nu fusese numai o înţelegere de ordin politic. Aspectele complexe ale unei atare convenţii privind reorganizarea întregii structuri politice-administrative a monarhiei comportau în mod obligatoriu şi o semnificaţie determinată pe tărîm economic. Astfel, o clauză economică importantă pe care moşierimea şi burghezia maghiară au acceptat-o în schimbul concesiilor politice dobîndite a fost menţinerea teritoriului vamal comun pe întreaga monarhie. Ea dovedeşte poziţia precumpănitoare şi, în consecinţă, prevalenţa intereselor economice ale moşierimii maghiare. Aceasta îşi asigura plasarea nestînjenită a produselor sale agricole pe piaţa în dezvoltare, reprezentată de regiunile industriale din vestul monarhiei, care, la rîndul lor, dispuneau şi de condiţii favorabile pentru exportul de mărfuri spre apusul Europei: căile ferate şi porturile de la Marea Adriatică.

În schimb, datorită teritoriului vamal comun, burghezia austriacă îşi putea desface în voie produsele industriale în toată partea răsăriteană a imperiului (Ungaria şi Transilvania), mai slab dezvoltată sub acest raport. Ea îşi asigura în continuare exploatarea materiilor prime ale subsolului Transilvaniei, necesare industriei sale şi construcţiilor de căi ferate, precum şi tranzitul de mărfuri spre Romînia şi Peninsula Balcanică.

Prin această latură a sa, dualismul a însemnat pentru Transilvania, din punctul de vedere al perspectivelor ei economice, o consolidare a principalelor piedici care-i frînaseră şi mai înainte dezvoltarea, fixîndu-i un anumit profil: caracterul precumpănitor agrar, dezvoltarea numai a ramurilor industriei care interesau capitalul austriac, îndeosebi a industriei extractive, deci, în general, înapoierea economică. Concurenţa mărfurilor industriale din vestul monarhiei a limitat dezvoltarea industriei prelucrătoare, încetinind considerabil ritmul transformării ei pe baze tehnice moderne, ritmul desfăşurării revoluţiei industriale. Ea îşi menţine, în bună parte şi timp îndelungat, caracterul manufacturier, înapoiat. În parte e chiar distrusă de concurenţa austriacă. Din acelaşi motiv, al dificultăţii dezvoltării ei tehnice, în industria prelucrătoare au o pondere însemnată micile întreprinderi şi atelierele meşteşugăreşti.

Pactul dualist, prin însuşi caracterul său de clasă, a însemnat o încercare de consolidare a marii proprietăţi moşiereşti. În urma înfrîngerii revoluţiei din 1848—1849 şi a aplicării patentelor imperiale din 1853 şi 1854, marea proprietate agrară din Transilvania suferise o atingere relativ neînsemnată. Menţinerea ei însemna implicit şi menţinerea multor rămăşiţe feudale, care frînau dezvoltarea micii gospodării ţărăneşti, a pieţei interne, încetineau ritmul dezvoltării relaţiilor capitaliste în agricultură. De asemenea, dualismul a însemnat scoaterea sistematică mai departe din Transilvania şi în cantităţi sporite a unor mari bogăţii băneşti, ceea ce a frînat dezvoltarea economică a Transilvaniei.

Cu toate aceste piedici, după 1867 ritmul dezvoltării economice a Transilvaniei a fost ceva mai accentuat decît în perioada anterioară, datorită mai multor factori. Cel mai general a fost avîntul economiei capitaliste pe plan mondial în întreaga jumătate a doua a veacului al XIX-lea. Deşi întrerupt temporar de crize, acest avînt e o realitate în ce priveşte şi Transilvania. Un aspect adiacent al său l-au constituit construcţiile de căi ferate, care în această perioadă se generalizează în toată Europa, formînd o reţea unitară. Căile ferate au lărgit piaţa marii industrii şi au înlesnit circulaţia tuturor mărfurilor.

Factorul care a influenţat direct şi hotărîtor economia Transilvaniei în sens favorabil a fost însă cel intern: înlăturarea predominării relaţiilor feudale. În ciuda înăbuşirii revoluţiei şi cu tot caracterul incomplet al patentelor amintite, relaţiile capitaliste deveniseră predominante. Ele au permis, pe de o parte, acumulări mai însemnate de capitaluri şi, pe de altă parte, au accelerat procesul de creare a braţelor de muncă « libere » pentru producţia capitalistă. Deşi într-un ritm mai lent decît în apusul Europei, piaţa internă se dezvolta. Se întruneau condiţiile care făceau posibilă generalizarea muncii salariate. Aveau loc, de asemenea, anumite investiţii de capitaluri în vederea lărgirii şi modernizării unor întreprinderi industriale, îndeosebi extractive, a dezvoltării extensive şi, parţial, intensive a agriculturii. Ca urmare, s-a produs şi o dezvoltare a comerţului, a transporturilor şi a reţelei instituţiilor de credit.

În acelaşi timp, cu toate piedicile de ordin politic puse de dominaţia habsburgică, legăturile economice ale Transilvaniei cu celelalte regiuni romîneşti s-au întărit continuu. O bună parte a producţiei industriale a Transilvaniei era plasată în regiunile din sudul şi răsăritul Carpaţilor, de unde se aduceau lînă, piei, produse petroliere, vinuri şi cereale.

Fig. 110. — Mina de aramă de la Bălan (Ciuc) la 1870.

Dezvoltarea capitalismului în industrie

Industria extractivă. Dintre ramurile industriale din Transilvania, cea mai dezvoltată a continuat să fie şi după 1867 industria extractivă. Principalele produse ale subsolului exploatate în Transilvania erau: sarea, cărbunii, minereul de fier, aurul, argintul şi unele metale neferoase.

Dezvoltarea mai accentuată a mineritului în comparaţie cu alte ramuri industriale se explică, pe de o parte, prin resursele naturale ale subsolului Transilvaniei, cunoscute şi exploatate din timpurile cele mai vechi. Motivul de căpetenie îl constituia însă situaţia de dependenţă politică şi economică a Transilvaniei faţă de monarhia habsburgică. În cadrul acesteia, ei i-a fost rezervat rolul de furnizoare de materii prime pentru regiunile industriale din vestul monarhiei. Pe baza industriei extractive s-au dezvoltat treptat şi unele întreprinderi siderurgice şi metalurgice. După 1867 procesul s-a accentuat, însă fără a schimba, în esenţă, rolul subordonat al economiei Transilvaniei. Pe de altă parte, înseşi rămăşiţele feudale au frînat acumularea de capitaluri care puteau fi investite în scopul creării unei industrii prelucrătoare puternice. Averile băneşti acumulate de marii moşieri erau cheltuite, în bună parte, în scopuri neproductive.

În aceste condiții, industria Transilvaniei s-a putut dezvolta în primul rînd în ramurile în care era interesat capitalul austriac; printre acestea figura îndeosebi industria extractivă.

Mineritul era dezvoltat destul de inegal în ceea ce privește repartiția sa pe diverse regiuni ale Transilvaniei. Evident, această inegalitate era în funcție, în primul rînd, de însăși repartiția naturală a resurselor. Cu toate acestea, se observa și o vizibilă preferință a regimului habsburgic de a încuraja industria extractivă din Banat. Exemplul cel mai concludent îl oferea exploatarea cărbunelui. Pînă în 1867, bazinul carbonifer al Văii Jiului rămăsese aproape complet nevalorificat, pe cînd cel din Banat era în plină exploatare. Banatul dispunea de mijloace de comunicație naturale mai lesnicioase, cum era Dunărea. Relieful și solul productiv au favorizat dezvoltarea agriculturii, a producției de cereale-marfă. Schimbul comercial activ a determinat și construirea mai timpurie a căilor ferate, înlesnind și mai mult comunicațiile. Exista aici și un număr de întreprinderi, active încă din secolul al XVIII-lea, avînd o tradiție, experiență și mînă de lucru calificată. Toți acești factori, împreună cu calitatea superioară a cărbunilor din Banat, au contribuit la menținerea și după 1867 a unei preponderențe a acestei regiuni pe tărîm industrial, în general, și al industriei extractive, în special, față de restul Transilvaniei.

Principalele centre ale industriei extractive din Transilvania în această perioadă erau cele din Banat, unde se exploatau cărbunii, minereul de fier și de aramă (la Steierdorf-Anina, Doman, Secul, Dognecea, Oravița, Drencova). Bazinul carbonifer din Valea Jiului nu dădea în 1868 decît o producție de 850 de tone. Importanța sa crește însă într-un ritm apreciabil. Peste zece ani producția de cărbuni din Valea Jiului depășea 130 000 de tone [1]. Slab exploatat era și minereul de fier din Hunedoara. În schimb, datorită legăturilor capitalului austriac cu un centru ca Brașovul, se insista în exploatarea, puțin rentabilă, a unui mic bazin carbonifer din apropierea acestui oraș. În Munții Apuseni se extrăgea minereul de aur și de argint în centrele miniere binecunoscute: Roșia, Săcărîmb și Baia de Criș. Alături de acestea, exploatări miniere de aceeași natură erau în jurul localităților Baia Mare și Baia Sprie. Sarea se extrăgea la Ocna Sibiului, Ocna Mureșului, Turda, Praid (aproape de Odorhei), Dej, Slatina și Șugatag (ambele în Maramureș).

Sub raportul cantitativ, între anii 1867 și 1872 producția industriei extractive a fost în general în creștere, dar nu prea accentuată. Astfel, în Banat s-au extras în 1867 circa 240 000 de tone de cărbuni, iar în 1872 cam 280 000 de tone [2]. Producția de aur și de argint se afla în scădere cu circa 30%, față de cele 1 429 kg de aur și 9 511 kg de argint produse în 1867. Cantitatea de sare extrasă însă a crescut de la 136 000 de tone la 163 000 de tone [3].

[1] *Industria și bogățiile naturale din Ardeal și Banat*, Cluj, 1927, p. 51.

[2] *Hiv. Stat. Közl.*, an V, fasc. II, p. 170—175; *Magy. Stat. Évk.* (1872), p. 131—144; *ibidem*, 1876, fasc. IV, p. 27.

[3] *Ibidem*, 1872, p. 170; 1876, fasc. IV, p. 43.

Minele de cărbuni şi fier din Banat se aflau în întregime în posesiunea capitalului particular, şi anume al societăţii austriece STEG (Staatseisenbahngesellschaft), care deţinea aici domenii în întindere de 133 000 ha. Ea avea un capital iniţial de 110 000 000 de florini, reprezentînd şi o masivă participaţie de capital francez, belgian şi englez [1]. Venitul minelor din Banat se cifra în 1872 la suma de 3 745 000 de florini, reprezentînd peste 60% din venitul tuturor minelor din Transilvania, de stat sau particulare (fără ocnele de sare) [2].

În Valea Jiului, capitalul particular — şi aici austriac — reprezentat de *Societatea anonimă de mine şi furnale din Braşov*, controla cam 56% din producţia cărbunelui brun, restul aparţinînd statului.

În minele de aur din regiunea Munţilor Apuseni şi din nordul Transilvaniei, capitalului particular îi revenea între 60 şi 70 % din producţie. La argint, proporţia era însă net diferită, capitalul particular avînd numai 17—27% din producţie. Ocnele de sare erau proprietate a statului [3].

În minele din Transilvania, incluzînd şi ocnele de sare, lucrau cam 24 000 de muncitori, dintre care 600 erau femei şi 3 600 copii [4].

Nivelul tehnic al întreprinderilor era scăzut. Se observa însă un progres, în sensul introducerii treptate a maşinilor cu aburi în locul celor cu tracţiune animală sau hidraulică. În 1868 maşinile cu aburi folosite pentru transport şi accesul în mine formau cam 18% din total, cele hidraulice 25%, iar restul de 57% erau cu tracţiune animală. În 1872 proporţiile erau 38%, 26% şi 36%. În 1876 erau în funcţiune în minele din Transilvania 218 pompe, maşini de transport şi de acces, dintre care 96 erau cu aburi, 23 cu apă, 27 cu tracţiune animală, iar 82 erau puse în mişcare cu mîna [5]. În ocnele de sare funcţionau în 1868 abia 26 de maşini, cu o putere totală de 97 CP. În 1876 erau în funcţiune 55 de maşini, cu o putere totală de 412 CP. Dintre acestea 16 erau cu aburi, avînd 232 CP, 31 mînate cu cai, avînd 148 CP, iar 8 erau acţionate cu mîna, însumînd 32 CP [6]. Rezultă că ocnele de sare se aflau la un nivel tehnic inferior restului întreprinderilor miniere.

Siderurgia şi industria prelucrătoare. Bogăţiile subsolului Transilvaniei au favorizat dezvoltarea unei industrii siderurgice, metalurgice şi prelucrătoare în general. Datorită însă poziţiei subordonate a economiei Transilvaniei faţă de capitalul străin, precum şi altor cauze arătate mai sus, aceste ramuri n-au atins însemnătatea la care, în absenţa factorilor negativi amintiţi, ar fi putut ajunge pe baza oferită de resursele naturale interne.

---

[1] Ion Păsărică, *Monografia Uzinelor de fier şi domeniilor din Reşiţa*, Bucureşti, 1935, p. 15.
[2] *Magy. Stat. Évk.*, VI (1876), fasc. IV, p. 41.
[3] *Ibidem*, p. 18—19, 27—28.
[4] *Ibidem*, p. 13, 46.
[5] *Ibidem*, p. 7.
[6] *Ibidem*, p. 45.

Cel mai însemnat centru siderurgic şi metalurgic a fost, în primii ani după dualism, Banatul, cu întreprinderile din Reşiţa şi din împrejurimi. Al doilea era în Hunedoara.

În Banat STEG poseda 9 furnale, la Reşiţa, Anina, Bocşa şi Dognecea. Producţia lor anuală de fontă se ridica, în aceşti ani, la 30 000—35 000 de tone. Un număr egal de furnale, dar de capacitate mai mică, poseda în Hunedoara

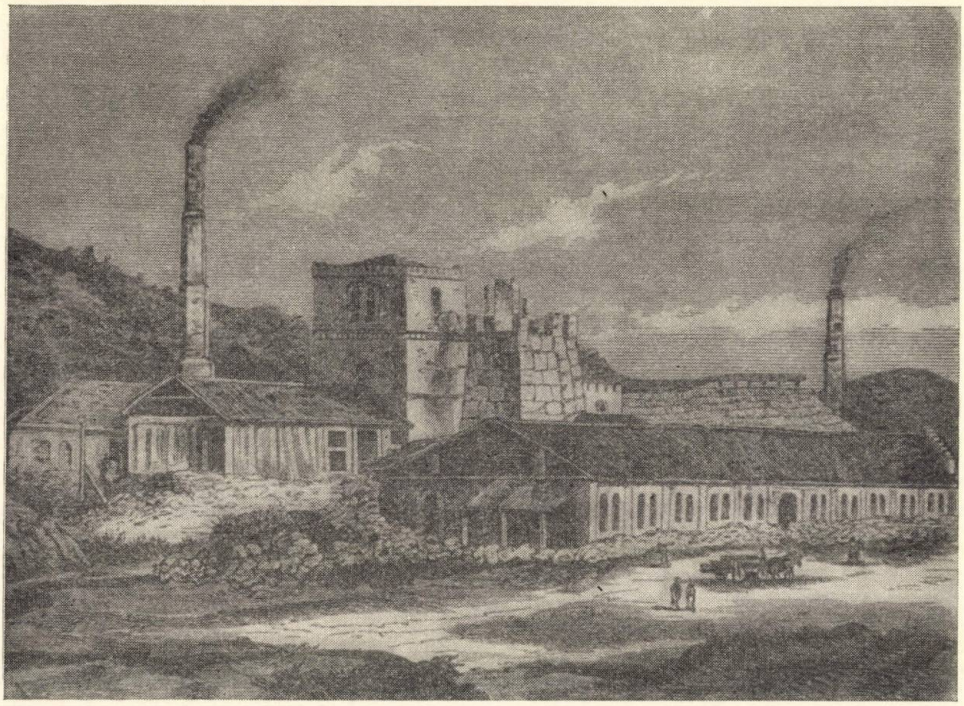

Fig. 111. — Turnătoria de la Filea (Odorhei).

Societatea anonimă de mine şi furnale din Braşov. Producţia lor era cam de 15 000—17 000 de tone anual.

Uzinele STEG din Reşiţa au fost primele din sud-estul Europei care au introdus, în 1868—1869, procedeul Bessemer pentru producţia oţelului. Din 1876, construind un cuptor Martin, ele vor produce anual 25 000 de tone de oţel. Uzinele posedau secţii metalurgice şi de maşini, care fabricau piese pentru poduri metalice, şine de cale ferată, maşini agricole, maşini cu aburi, vagoane şi, din 1872—1873, locomotive pentru linii înguste. Aproape jumătate din producţie era destinată exportului [1].

Pe tărîmul industriei prelucrătoare, un avînt mai susţinut se observa, între 1867 şi 1872, în industria alimentară şi, întrucîtva, în cea uşoară. Între-

[1] Ion Păsărică, *op. cit.*, p. 15—16, 18, 28.

prinderile de acest fel necesitau investiții mai reduse, capitalul rula mai repede și astfel cheltuielile de investiții se amortizau mai curînd, după cum mai grabnic se realizau și profiturile.

Între anii menționați, în industria alimentară, ușoară etc. din Transilvania, au luat ființă 34 de societăți pe acțiuni, cu un capital de peste 8 000 000 de florini. Dintre acestea 28 erau întreprinderi mari, fiecare avînd un capital de peste 100 000 de florini. Majoritatea lor (21) erau mori, fabrici de bere și spirt; opt erau întreprinderi chimice, două erau fabrici de cărămidă, iar cîte una s-a înființat în industria hîrtiei, în cea textilă și în cea forestieră [1].

Dezvoltarea industriei ușoare înseamnă un moment important al pătrunderii capitalului comercial autohton în industrie. Pe baza recoltelor excepționale din anii 1867—1868 și a conjuncturii prielnice a prețului cerealelor, mulți comercianți și-au investit capitalurile în industrie, subscriind masiv la acțiunile acestor întreprinderi. Cu excepția uneia singure, cele peste 30 de întreprinderi menționate erau dominate de capitalul autohton. Majoritatea lor au luat ființă în Banat și în regiunea Aradului.

Baza tehnică a acestei ramuri industriale era inegală. Concurența produselor austriece limita investițiile în industria textilă și chimică, menținîndu-le la un nivel tehnic scăzut. Industria textilă se afla încă, în proporție covîrșitoare, în stadiul manufacturier. Centrele ei mai de seamă se situau în sudul Transilvaniei: de la Sibiu (Cisnădie), peste Sighișoara, pînă la Brașov. Industria hîrtiei, a sticlei, a zahărului se aflau în aceeași situație din punctul de vedere al nivelului tehnic și al posibilităților de desfacere, stînjenite de concurența austriacă. Treptat, aceste ramuri, cu excepția întrucîtva a fabricării zahărului, vor decădea pînă către sfîrșitul veacului. Acest proces se datora faptului că întreprinderile din aceste ramuri, aflate în faza de trecere de la stadiul manufacturier la cel mașinist, se loveau în această etapă de o puternică concurență străină. Împrejurarea a avut drept consecință o desfășurare lentă, greoaie și prelungită a revoluției industriale în ramurile arătate.

În ceea ce privește industria spirtului, din datele existente rezultă că ea era destul de prosperă. Numai în jumătatea de nord a Transilvaniei erau pînă la 70 de asemenea întreprinderi, cu o producție aproximativă de 170 000 hl anual [2]. Adăugînd întreprinderile din restul Transilvaniei, îndeosebi cele din Banat, numărul și producția lor anuală se ridica la mai mult decît îndoitul cifrelor de mai sus.

Micile ateliere capitaliste. Meșteșugurile. Cele arătate cu privire la industria Transilvaniei în primii ani după dualism nu constituie, în fond, aspectul de ansamblu, al producției de mărfuri din această provincie. Marea

[1] N. N. Constantinescu, *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din Romînia, pînă la primul război mondial.* (Sub redacția lui. . .), București, 1959, p. 453—454.

[2] *A Kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara jelentése*, 1878, p. 163; Ion Moga, *Războiul vamal dintre Austro-Ungaria și Romînia în lumina intereselor economice ale Transilvaniei*, București, 1936, p. 7, nota 1.

industrie capitalistă, din orice ramură şi indiferent de stadiul ei — manufacturier sau maşinist —, nu producea decît o parte a mărfurilor industriale. O greutate specifică însemnată avea mica producţie de mărfuri, din ateliere meşteşugăreşti şi din micile ateliere capitaliste. Ele aveau un rol încă precumpănitor în branşele tradiţionale: confecţionarea postavului, flanelei, pînzei, pălăriilor, curelelor, frînghiilor şi altor numeroase articole de acest gen. În 1870 erau înregistraţi în Sibiu 543 de meseriaşi, iar în Braşov 1008, de cele mai felurite branşe [1]. În organizarea meşteşugurilor survine în acest interval de timp o schimbare importantă: după înlăturarea monopolului lor încă din timpul absolutismului, breslele au fost complet desfiinţate în 1872. Această măsură va contribui la diferenţierea meseriaşilor în procesul concurenţei. De asemenea, acordarea libertăţii meşteşugurilor a avut ca efect direct şi imediat o accentuare a concurenţei din partea industriei casnice textile. Viabilitatea şi însemnătatea acesteia în cadrul micii producţii de mărfuri nu trebuie neglijate, pînă la data cînd şi ea însăşi va fi înlăturată din comerţ de produsele marii industrii (abia în veacul al XX-lea). Industria casnică textilă era dezvoltată în special la ţăranii romîni din jurul Braşovului: la Săcele, Rîşnov, Bran, precum şi în regiunea Sibiului, în satele de « mărgineni », avînd mari turme de oi. Ţăranii confecţionau pănură, postav şi îmbrăcăminte ţărănească, pe care o vindeau la bîlciurile locale sau la cele din Romînia, atrăgînd plîngeri din partea meseriaşilor şi comercianţilor din oraşe. În unele din satele de pe lîngă Braşov, dezvoltarea acestei industrii casnice dusese la anumite forme cooperatiste embrionare, manifestîndu-se, de pildă, prin întreţinerea pe cheltuială comună a unei pive de postav [2].

Criza economică din 1873—1878. Dezvoltarea economică a Transilvaniei a fost zdruncinată în 1873 prin izbucnirea unei crize, cea mai cuprinzătoare, mai adîncă şi mai pustiitoare dintre crizele din secolul trecut. Şi în Transilvania ea a afectat aproape toate ramurile economiei, inclusiv agricultura. Efectele ei în industrie s-au prelungit pînă în 1878 sau chiar ceva mai mult, durata fiindu-i variabilă în diferite categorii de întreprinderi. Consecinţele sale au fost considerabile. De pildă, în industria extractivă, producţia de sare a revenit în 1878 la nivelul din anul izbucnirii crizei, rămînînd însă cu 11,5% inferioară producţiei din 1871. Nivelul cantitativ cel mai scăzut al producţiei s-a înregistrat în 1875, cînd a fost cu 35% inferior producţiei din 1872, primul an dinaintea crizei [3]. În anii 1874—1875, criza a atins punctul culminant şi în extracţia cărbunilor, precum şi în siderurgie, aceasta raportîndu-se la întreaga monarhie. Scăderea producţiei în aceste ramuri în anii menţionaţi a fost cam de 9 — 23% la cărbune şi de 22% la producţia de fontă [4]. În Transilvania, efectele crizei par a se pronunţa mai tîrziu, prin 1878—1879, cu o scădere relativ neînsemnată la cărbune, dar

[1] George Maior, *Politica agrară la romîni*, Bucureşti, 1906, p. 378—379.
[2] *Bericht der Handel- und Gewerbe Kammer in Kronstadt für die Jahre 1878—1879*, p. 29 şi 295; cf. şi George Maior, *op. cit.*, p. 308—312.
[3] *Magy. Stat. Évk.*, IX (1879), fasc. IV, p. 43.
[4] *Ibidem*, p. 25—28.

foarte accentuată (27%) în industria siderurgică [1]. Producția de aur se cifra în 1873—1874 în jurul a 1 000 kg.

În industria prelucrătoare, criza a provocat falimentul a 15 dintre cele 34 de întreprinderi din industria alimentară, ușoară etc. care luaseră ființă în anii premergători. Semnificativă era, de pildă, situația din ramura spirtului, unde producția a scăzut cu circa 35%. Profitînd de efectele crizei, marele capital din afara Transilvaniei a acaparat întreprinderile falimentare și o parte dintre cele care treceau prin greutăți de desfacere. Prin aceasta criza din 1873—1878 marca o extindere a subordonării diverselor ramuri ale industriei Transilvaniei față de capitalul străin, demonstrînd politica economică interesată a claselor conducătoare din Austro-Ungaria, în sensul canalizării efectelor crizei în detrimentul burgheziilor concurente, aruncînd totodată principala lor greutate pe umerii maselor populare, fapt care iese în evidență din analiza situației sociale din acest timp.

Dezvoltarea capitalismului în agricultură

După 1867, agricultura Transilvaniei a pășit tot mai mult pe calea dezvoltării capitaliste. Această tendință a fost favorizată de creșterea cererii de produse agricole în urma lărgirii pieței interne a Transilvaniei și a monarhiei austro-ungare în general, mai ales datorită dezvoltării industriale a Austriei și Cehiei. Transilvaniei îi era rezervat și pe mai departe rolul de furnizor de produse agricole pentru aceste regiuni. Cerealele din Transilvania apuseană erau exportate și peste hotare, în țările de intensă dezvoltare industrială: Germania, Franța, Elveția, Belgia, Olanda și chiar Anglia. Construirea rețelei de căi ferate a avantajat circulația produselor agricole. Aceste împrejurări au creat o conjunctură favorabilă prețului grînelor, de care au profitat moșierii și gospodăriile chiaburești în formare.

Cea mai importantă bază a producției agricole o forma marea proprietate agrară. Patentele din 1853—1854 aduseseră o știrbire relativ redusă proprietății moșierești. În fostul principat al Transilvaniei, împroprietărirea din 1854 dăduse pe seama foștilor iobagi circa 15,4% din totalul suprafeței. Dacă admitem pentru Banat, Crișana și Maramureș (regiuni pentru care nu avem încă date destul de precise) o proporție a împroprietăririi aproximativ egală cu aceea din fostul principat, ar rezulta că mica proprietate țărănească reprezenta, pe întreaga Transilvanie, circa 1 600 000 ha. În Banat și Crișana însă, fostele sesii iobăgești erau mai mari decît în fostul principat transilvănean. Din cauza aceasta, cifra de mai sus reprezintă un minim.

Cît reprezenta, în schimb, întinderea marii proprietăți, a pămînturilor comunale și ale statului, nu se poate fixa cu precizie. În orice caz, atît proprietatea moșierească, cît și, în mai mică măsură, cea țărănească aveau o tendință de creștere globală, în dauna pămînturilor comunale, în baza procesului de segre-

[1] *Magy. Stat. Évk.*, IX (1879), fasc. IV, p. 25—28.

gare, adică de trecere în proprietate privată a pămînturilor pînă atunci cu drept comun de folosinţă. În 1870 statisticile consemnează pe întreaga Transilvanie, fără a-i diferenţia, un număr de circa 700 000 de proprietari agricoli şi, în afară de aceasta, circa 800 000 de argaţi şi zileri (din care mulţi aveau şi cîte o mică proprietate, fiind, ca atare, înregistraţi şi în categoria precedentă).

Dezvoltarea capitalismului în agricultura Transilvaniei rezulta aşadar, într-un anumit sens, din această transformare a raporturilor de proprietate funciară. Printr-un proces destul de accelerat se simplifica şi se înlătura sistemul complicat de întrepătrundere a diverselor forme de proprietate şi posesiune, rămas moştenire de la feudalism. Locul lor a fost luat de marea proprietate moşierească şi de mica proprietate ţărănească; ambele proprietăţi erau depline, libere în sens burghez, iar prima avea o covîrşitoare preponderenţă cantitativă şi calitativă asupra celei de-a doua. Mase importante de ţărani erau lipsite de pămînt sau aveau pămînt insuficient.

În aceste condiţii, capitalismul în agricultură continua să se dezvolte pe calea prusacă. « Sistemul de tranziţie » era persistent mai ales în răsăritul Transilvaniei, şi îndeosebi pe moşiile de întindere mijlocie, în vreme ce marile moşii preferau munca salariată.

Rămăşiţele formelor feudale de exploatare îşi găseau expresia în faptul că, pentru a obţine o bucată de pămînt în arendă de la moşieri, ţăranul trebuia să dea o parte însemnată din recoltă sau să muncească gratuit moşierului un lot de pămînt echivalent celui primit în arendă. Arenda în produse lua ţăranului 1/2 pînă la 2/3 din recolta obţinută pe pămîntul arendat de la moşier. Pe Cîmpia Transilvaniei, foştii jeleri rămaşi neîmproprietăriţi primeau în folosinţă de la moşier, pe baze « contractuale », casă şi grădină, avînd în schimb obligaţia unor zile de muncă gratuite (de la 5 pînă la 36 anual) şi a unor zile de muncă plătite la un tarif inferior celui curent, circa cu 10%.

De asemenea trebuie subliniat faptul că, pe măsura dezvoltării capitalismului la sate, în sînul ţărănimii se producea un proces de diferenţiere de clasă în cadrul căruia un număr tot mai însemnat din rîndurile mijlocaşilor sărăcea, se ruina, transformîndu-se în proletari, iar o minoritate se îmbogăţea, chiaburindu-se.

Un alt aspect al dezvoltării capitaliste a agriculturii Transilvaniei l-a constituit preocuparea pentru producţia de cereale-marfă, deci dezvoltarea unei agriculturi cu caracter comercial. Tendinţa aceasta aparţinea, în primul rînd, moşierilor şi, în al doilea rînd, gospodăriilor chiabureşti care se dezvoltau treptat. În legătură cu acest fapt stau încercările de ridicare a productivităţii agriculturii prin introducerea maşinilor, a unor unelte şi procedee de lucru mai perfecţionate. De asemenea agricultura se dezvolta şi extensiv, punîndu-se în valoare pămînturi noi prin asanări şi prin desţelenirea izlazurilor.

Marii proprietari au căutat să treacă la o formă de gospodărie mai rentabilă. În părţile de apus ale Transilvaniei, sistemul capitalist devenea preponderent

față de sistemul muncii în dijmă. Trecînd la o exploatare mai intensivă, moșierii preferau angajarea de muncitori agricoli (anuali, sezonieri sau cu ziua), care lucrau cu inventarul corespunzător, mai modern, al proprietarului. Între anii 1870 și 1878, suprafața pămînturilor lucrate pe baza muncii salariate a crescut cu circa 500 000 de iugăre, îndeosebi în părțile de apus ale Transilvaniei.

În acest scop moșierii au fost siliți să-și procure și să-și sporească inventarul lor agricol. Între 1870 și 1880, numărul plugurilor de fier de pe marile moșii a crescut de la 3 967 la 13 800, cel al mașinilor de semănat de la 396 la 673, al mașinilor de treierat cu aburi de la 17 la 119, iar al celor puse în mișcare cu cai de la 131 la 1 224. Răspîndirea folosirii mașinilor și a uneltelor de calitate mai bună a mărit productivitatea și a micșorat cheltuielile, sporind astfel cîștigurile moșierilor. În deceniul 1870—1880, recolta medie la hectar a crescut cu 14—26% [1]. Introducerea mașinilor a dus și la lărgirea folosirii muncii salariate; pe de altă parte, acolo unde gospodăria era deja de multă vreme bazată pe munca salariată, mașinile înlăturau pe muncitorii salariați [2]. Într-adevăr, țăranii fără pămînt sau cu pămînt puțin din centrul și răsăritul Transilvaniei, care înainte de această perioadă se deplasau în timpul muncilor de vară înspre părțile de apus, acum găseau mai greu de lucru, moșierii de aici putîndu-și satisface cu mai multă ușurință nevoia de brațe de muncă cu ajutorul proletariatului agricol din împrejurimi. Acest fapt a contribuit la intensificarea emigrării țăranilor din Transilvania de răsărit în vechea Românie.

În contrast cu dezvoltarea tehnicii agricole pe marile moșii, masa țărănimii continua să lucreze în condiții înapoiate, nedispunînd de mijloacele necesare pentru procurarea de unelte și mașini. Țăranii practicau asolamentul trienal. Abia către sfîrșitul veacului a început să se răspîndească alternarea culturilor cerealiere cu cele furajere. Uneltele utilizate de țărani erau, din cauza sărăciei, cu mult rămase în urmă. Zdrobitoarea majoritate a plugurilor țărănești erau construite din lemn doar cu brăzdare de fier. Țăranii nu dispuneau de mașini de semănat sau de treierat. Treieratul se făcea cu unelte manuale, sau puse în mișcare cu ajutorul vitelor. Tot ca urmare a introducerii mașinilor s-a ajuns la folosirea mai intensă a muncii femeilor și copiilor în agricultură. Acestora li se plăteau, în general, salarii cu 30—40% mai scăzute decît bărbaților. De altfel, introducerea într-o anumită măsură a mașinilor pe marile moșii și sporirea, drept urmare, a forțelor de muncă disponibile au determinat în general o scădere a salariilor muncitorilor agricoli.

---

[1]

	1870	1880
Grîu	740 kg	890 kg
Secară	680 kg	793 kg
Orz	730 kg	834 kg
Ovăz	700 kg	804 kg
Porumb	850 kg	1 071 kg

[2] Vezi și V. I. Lenin, *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, în *Opere complete*, vol. 3, Ed. politică, București, 1961, p. 221—222.

Trecerea mai intensă la formele capitaliste ale agriculturii în Banat şi în apusul Transilvaniei, unde predominau marile moşii în întindere de mii de iugăre, se explică prin faptul că aceste moşii dispuneau de o piaţă internă apropiată şi avantajoasă în regiunile industriale din Banat şi din Valea Jiului, iar căile ferate le-au pus în legătură şi cu alte centre industriale din Austro-Ungaria. În centrul şi răsăritul Transilvaniei, unde tehnica agricolă superioară fusese introdusă mai puţin, mai limitat, cu toată creşterea utilizării muncii salariate, munca în dijmă — cu variatele ei forme — avea o răspîndire însemnată. Adeseori şi argaţii erau plătiţi printr-un mic lot (1/2 ha) dat în folosinţă, pe care-l lucrau şi-l recoltau cu vite şi unelte de împrumut.

În 1869 suprafaţa pămîntului arabil din Transilvania era de circa 2 800 000 ha, a viilor de 63 000 ha, a fîneţelor de 1 700 000 ha, a păşunilor de 1 400 000 ha, iar a pădurilor de circa 3 000 000 ha.

Dintre cereale, grîul ocupa primul loc sub raportul suprafeţei însămînţate (circa 780 000 ha), dar era pe locul al doilea în ce priveşte producţia (circa 575 000 de tone). Porumbul ocupa 620 000 ha cu o producţie de circa 700 000 de tone [1].

O ramură importantă a economiei agricole din Transilvania era creşterea animalelor. În 1869 erau în Transilvania circa 500 000 de cai, 3 700 000 de oi, 1 800 000 de vite cornute şi 1 300 000 de porci [2].

Criza economică din 1873 a atins puternic şi agricultura capitalistă în dezvoltare din Transilvania, ca urmare a paralizării creditului. De asemenea, agricultura Transilvaniei a avut de suferit de pe urma crizei agrare care s-a dezlănţuit în Europa începînd aproximativ de la jumătatea deceniului al optulea şi a durat pînă la mijlocul deceniului al zecelea al secolului al XIX-lea. În condiţiile acestei crize, scăderea preţurilor la produsele agricole s-a prelungit pînă către sfîrşitul secolului, datorită concurenţei masive pe piaţa mondială din partea cerealelor provenite din America şi din Rusia.

Criza economică din 1873, împletită cu cea agrară din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, a încetinit ritmul dezvoltării capitaliste a agriculturii Transilvaniei, dînd o lovitură marilor moşieri care se avîntaseră în investiţii întrucît beneficiaseră de credit în perioada de conjunctură favorabilă de dinaintea crizei. Pentru a-şi putea lichida datoriile, o parte din moşieri îşi arendau moşiile, alţii au început să revină la sistemul muncii în dijmă. În general, moşierii şi arendaşii au încercat să arunce povara crizei pe umerii ţărănimii, sporind arenzile şi reducînd salariile pentru muncile agricole. Dacă înainte de 1867 ziua de lucru era plătită cu aproximativ 1 florin, după criza din 1873 plata s-a redus, în medie, la 50—60 de creiţari. Cantitatea produselor pretinse de la ţărani ca arendă tindea să crească pînă la 2/3 din produsele lotului arendat. Făcînd să scadă preţurile produselor agricole, criza agrară a contribuit la adîncirea procesului de sărăcire a unei însemnate părţi a ţărănimii.

[1] *Magy. Stat. Évk.*, I (1872), p. 46—63
[2] *Ibidem*, p. 102—109.

Comerțul. Creditul

Dezvoltarea producției de mărfuri industriale și agricole a intensificat circulația mărfurilor. În această perioadă a avut loc atît o creștere a pieței interne, cît și o creștere a cererii de produse pe piața externă. Creșterea capacității de absorbție a pieței interne nu se poate concretiza decît în cifre de largă aproximație spre a fi într-adevăr utile.

În jurul anului 1870, populația localităților cu peste 10 000 de locuitori se ridica la circa 370 000 de suflete, reprezentînd peste 8% din totalul locuitorilor Transilvaniei. La aceasta s-ar putea adăuga cei vreo 24 000 de lucrători din minerit, locuind în general în centre mai mici, adesea chiar rurale. În agricultură, figurau circa 400 000 de zileri, funcționari și arendași [1]. Toți aceștia erau cumpărători, mai mult sau mai puțin permanenți, de produse industriale sau agricole. Cu aceasta însă problema e departe de a fi epuizată, ea devenind tot mai complexă. În primul rînd, mica gospodărie țărănească nu mai era nici pe departe o unitate economică închisă. Cei peste 3 000 000 de țărani (socotind și membrii de familie), legați de o anumită proprietate, erau, la rîndul lor, cumpărători într-o anumită măsură, de produse industriale. Marile moșii, în tendința lor de reorganizare și reutilare cu inventar agricol mai modern, erau de asemenea cumpărătoare de produse industriale. Capacitatea de absorbție a orașelor, la rîndul ei, nu se poate aprecia numai în limitele consumului populației lor. Întreprinderile industriale și miniere erau ele însele mari consumatoare de cărbuni, lemn, materiale de construcție etc.; la fel căile ferate, în construcție sau în funcțiune. Toate acestea ne duc la concluzia că piața internă a Transilvaniei era în creștere sensibilă.

Comerțul intern se dezvolta încet, din cauza resturilor de relații feudale din agricultură și a lentei dezvoltări a industriei. El era reprezentat de vînzarea unor produse de către țărani sau mici comercianți cu amănuntul pe piața orașului sau tîrgușorului mai apropiat. Erau numeroase bîlciurile anuale sau săptămînale aproape în fiecare localitate mai importantă. Unele dintre ele erau « specializate »: de grîne, de porci, de cai etc.

Alături de comerțul local se dezvolta marele comerț, practicat de firme importante, în orașele mai însemnate: Timișoara, Arad, Oradea, Cluj, Sibiu, Brașov. Unele dintre aceste firme existaseră și mai înainte, altele iau ființă în această perioadă, ocupîndu-se mai ales cu comerțul de cereale și vite, în special în orașele din vestul Transilvaniei, care se ridicau tocmai acum, pe baza dezvoltării agriculturii cu caracter comercial și a industriei ușoare.

Marele comerț avea legături și cu comerțul exterior. Acesta era orientat încă din vechime, pe de o parte, spre Romînia și, pe de altă parte, spre vestul monarhiei, centrul și apusul Europei. Nu era lipsit de însemnătate nici comerțul

---

[1] *Magy. Stat. Évk.*, I (1872), p. 15, 122—123, 146—147. Cei încă vreo 400 000 de argați cu salariu anual nu-i includem, deoarece salariul lor comporta îndeobște și întreținerea.

de tranzit. A stabili însă în mod cert balanța comercială a Transilvaniei după 1867 este extrem de dificil, întrucît statisticile se referă totdeauna atît la teritoriul Transilvaniei, cît și la al Ungariei, dacă nu chiar la teritoriul întregii monarhii. O evidență a traficului de mărfuri prin vămile din Carpați există, dar nicăieri nu se precizează dacă mărfurile au fost produse în Transilvania sau dacă urmau să fie desfăcute aici.

Se pot preciza în mare principalele articole de export, care erau cerealele, vitele, lemnul de foc și de construcție (spre vest) și diversele produse ale industriei prelucrătoare: pielărie, postavuri, îmbrăcăminte etc. (spre Romînia). Se importau mărfuri coloniale, produse metalurgice, mașini, cărbuni superiori, iar din Romînia se aduceau cereale, vite, lînă, petrol.

Convenția vamală cu Romînia, încheiată în 1875 și intrată în vigoare la 1/13 iulie 1876, a dus la o intensificare a comerțului de tranzit și a exportului de produse manufacturiere[1]. Ea ar fi trebuit să ducă, prin reciprocitate, la o intensificare a importului. De fapt, importul de cereale, vite și lînă din Romînia n-a crescut decît un an sau doi după încheierea convenției. Ulterior, aplicarea ei a fost eludată de guvernul austro-ungar, mai ales în ce privește vitele, sub pretexte de ordin sanitar. Prin aceasta guvernul căuta să protejeze interesele moșierimii, care se plîngea că sporirea importului acestor mărfuri din Romînia ducea la o scădere a prețului produselor lor. Ca urmare a măsurilor restrictive, importul de vite, de oi și porci, care se cifra în 1877 la peste 150 000 de capete, a scăzut în 1878 și în anii următori la 40 000—55 000 de capete[2]. În general statisticile demonstrează aceeași ingerință guvernamentală și pentru mărfurile înregistrate la greutate, tinzînd să împiedice importul din Romînia.

Capitalul comercial a jucat un rol important în dezvoltarea industriei și a creditului. El forma baza creării și dezvoltării industriei moderne a morăritului, a fabricilor de spirt și, în general, a ramurilor industriei prelucrătoare care foloseau ca materii prime produse ale solului și produse animale. Capitalul comercial a contribuit și la dezvoltarea creditului.

Înainte de 1867, creditul era relativ slab dezvoltat. Existau în Transilvania doar nouă asemenea instituții. Dintre ele, cele din Timișoara, Sibiu, Brașov erau filiale ale Băncii naționale austriece. După 1867 s-au înființat încă 11 bănci și 24 de case de economii, cu un capital de 4 600 000 de florini. Înființarea lor era urmarea avîntului economic din acești ani. Ele au fost, de asemenea, încurajate de o lege emisă în 1868, prin care se instituia completa libertate în privința percepерii dobînzilor la capitalul împrumutat.

Majoritatea acestor instituții de credit se aflau în orașele din vestul Transilvaniei. Timișoara devenise unul dintre centrele bancare importante.

---

[1] A se vedea p. 450 și 478.

[2] N. G. Gologan, *Cercetări privitoare la trecutul comerțului romînesc din Brașov*, București, 1928, p. 89—90.

În 1867 s-au pus şi bazele primei instituţii de credit a burgheziei romîne: *Societatea de păstrare şi împrumut din Răşinari* [1]. În 1871 ia fiinţă la Sibiu *Albina*, cea mai importantă bancă a burgheziei romîne din Transilvania, avînd un capital social de 300 000 de florini, subscris sub forma a 3 000 de acţiuni. Printre acţionari figurau circa 900 de funcţionari, preoţi, învăţători, avocaţi, medici, proprie-

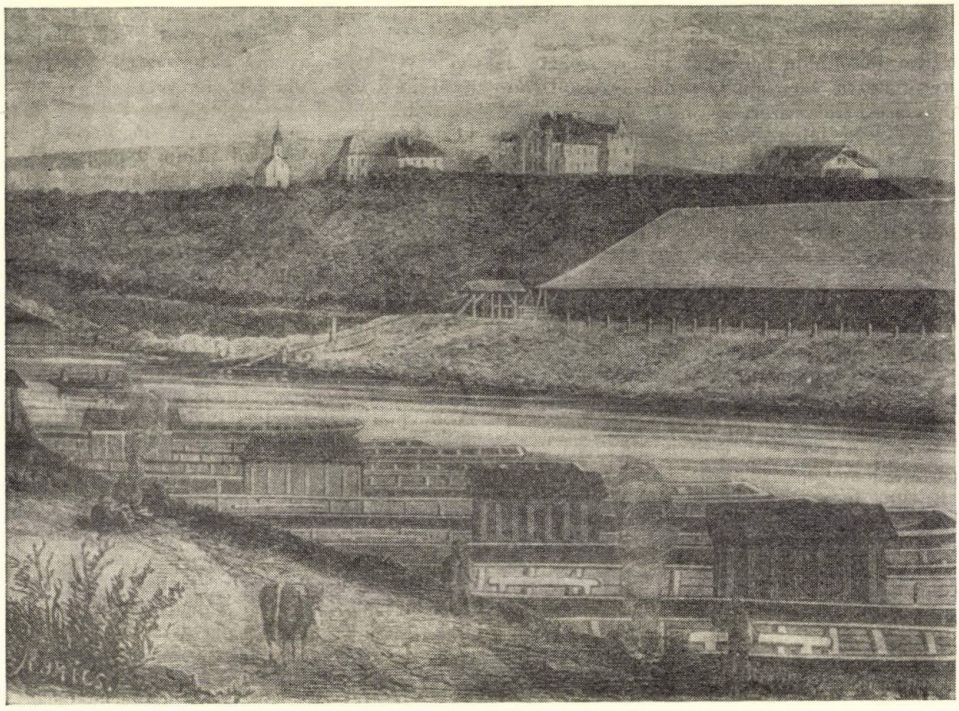

Fig. 112. — Ocna Mureşului cu portul de la Mureş pentru încărcatul sării pe vase.

tari mijlocii, comercianţi şi meseriaşi, revenind în medie vreo trei acţiuni de fiecare subscriitor. Principalii acţionari erau însă cei patru membri ai familiei de mari moşieri bănăţeni Mocioni, care deţineau singuri 275 de acţiuni [2].

Iniţial, banca *Albina* s-a ocupat mai mult cu împrumuturile ipotecare, iar cu timpul s-a consacrat operaţiilor de scont. E de remarcat absenţa împrumuturilor sau investiţiilor în întreprinderi industriale şi comerciale, fapt care se explică prin concurenţa capitalului bancar maghiar şi săsesc. Burghezia maghiară avea la 1871, cînd s-a înfiinţat *Albina*, 12 instituţii de credit, iar cea săsească 10 [3].

[1] *Statutele Societăţii de păstrare şi împrumut din Răşinari*, Sibiu, 1868.

[2] N. Petra-Petrescu, *Monografia institutului de credit şi de economii « Albina » 1872—1897*, Sibiu, 1897, şi Nicolae N. Petra, *Băncile romîneşti din Ardeal şi Banat*, Sibiu, 1936, p. 28—31.

[3] *Compas romînesc*, Sibiu, I (1892), p. 31—32.

Criza economică din 1873 a lovit şi în instituţiile de credit. Au dat faliment mai multe bănci, îndeosebi din apusul Transilvaniei şi din Banat. Erau instituţiile care aveau legături cu capitalul bancar de la Viena şi Budapesta, posedînd investiţii sau reprezentînd interesele acestui capital în investiţii de natură industrială şi comercială.

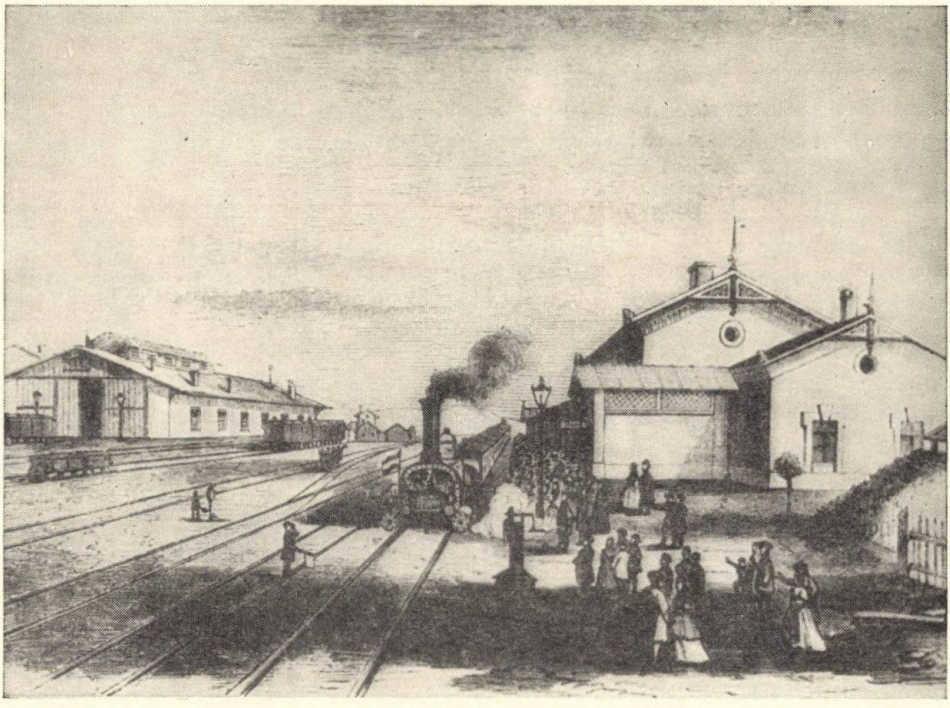

Fig. 113. — Inaugurarea gării Cluj la 26 august/7 septembrie 1870, litografie.

Banca *Albina*, orientată pe atunci mai ales spre credite ipotecare, n-a avut prea mult de suferit de pe urma crizei.

Transporturile

Progresele industriei şi intensificarea circulaţiei mărfurilor au făcut necesară şi o dezvoltare corespunzătoare a transporturilor. A doua jumătate a secolului al XIX-lea este perioada în care, în genere, s-au extins construcţiile de căi ferate în răsăritul Europei.

În Transilvania, construcţia de căi ferate a luat avînt numai după 1867. Înainte de această dată exista o redusă reţea feroviară doar în Banat. Între 1867 şi 1873 s-au construit arterele principale Oradea—Cluj—Braşov şi Arad—Simeria—Teiuş — cu unele ramificaţii, printre care aceea spre Petroşeni — în lungime totală de 910 km. În perioada crizei, construcţiile de căi ferate au stagnat. Căile ferate s-au construit cu capital particular. În consecinţă, ele purtau denumiri diferite, ca de pildă: « Prima cale ferată transilvană » (Arad—Teiuş) sau « Calea ferată

răsăriteană » (Oradea—Cluj). Pe aceasta din urmă statul a răscumpărat-o în 1876, pentru toată lungimea traseului ei pînă la Braşov.

Comercianţii din Braşov au dus o acţiune susţinută pentru punerea accentului pe construirea liniei Oradea—Braşov şi pe joncţiunea cu căile ferate romîne prin pasul Predeal (înfăptuită după 1878). Legăturile economice fireşti şi intense ale Transilvaniei cu celelalte regiuni romîneşti îşi spuneau astfel, şi de această dată, cuvîntul. Acţiunea comercianţilor braşoveni a fost încununată de succes împotriva proiectului care prevedea prioritatea arterei Arad—Teiuş—Turnu-Roşu. George Barițiu a militat în sprijinul intereselor comercianţilor din Braşov, obţinînd şi ajutorul discret al guvernului romîn, în speţă al lui Mihail Kogălniceanu [1].

Lărgirea reţelei de căi ferate a dat un impuls dezvoltării industriei metalurgice, carboniere, forestiere şi de construcţii. De asemenea ea a impulsionat comerţul. Intensificarea circulaţiei mărfurilor a fost în avantajul marii industrii, controlată de capitalul străin, şi a înăsprit concurenţa acesteia împotriva micilor producători şi a industriei manufacturiere din Transilvania. A fost, de asemenea, stimulat comerţul cu produse agricole, în profitul marilor moşii, producătoare de cereale-marfă. Regiunile iniţial favorizate prin construcţii mai timpurii de mijloace feroviare de transport, cum au fost Banatul şi cîmpia Tisei, au cunoscut o mai intensă dezvoltare a agriculturii cu caracter comercial. Astfel, construcţiile feroviare, dacă au accelerat procesul formării pieţei unice, au accentuat într-un anumit sens inegalitatea dezvoltării economice a diverselor regiuni ale Transilvaniei.

Capitalul privat — austriac sau maghiar — care finanţa construcţiile primelor căi ferate avea legături strînse cu interesele moşierimii. Astfel se explică adesea anumite trasee sinuoase, neraţionale, adoptate numai pentru ca liniile ferate să treacă peste anumite moşii.

Clasele sociale

În Transilvania, trecerea de la feudalism la capitalism s-a făcut pe calea unei revoluţii burghezo-democratice nedesăvîrşite, întrucît reacţiunea internă şi externă au reuşit s-o înăbuşe în 1849. Sub presiunea maselor populare însă, absolutismul austriac a fost silit să facă apoi unele concesii care au dus la consolidarea schimbărilor social-economice şi politice în sens burghez, dar într-un ritm lent. Scopul fundamental al acestor concesii era preîntîmpinarea unor noi izbucniri revoluţionare, acceptîndu-se trecerea la orînduirea capitalistă cu preţul menţinerii unei poziţii economice importante pentru moşierime. Această poziţie însemna, în ultimă instanţă, marea proprietate agrară.

În atare condiţii dezvoltarea industrială şi comercială a Transilvaniei a avut loc cu paşi înceţi. În acelaşi ritm lent s-a desfăşurat şi procesul de dezvol-

[1] D. Popovici, *Din legăturile lui M. Kogălniceanu cu Transilvania*, în *Arhiva romînească*, t. IX, partea I, Bucureşti, 1943, p. 132—133.

tare a burgheziei. Reflectînd inferioritatea şi dependenţa economică a Transilvaniei faţă de regiunile centrale şi vestice ale monarhiei, burghezia de aici era mai slab dezvoltată atît numeric, cît şi ca forţă economică. Desfiinţarea breslelor şi libertatea meseriilor, conjugate cu progresele relativ lente ale marii industrii de fabrică, au determinat în continuare o sensibilă preponderenţă numerică a

Fig. 114. — Clujul în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, desen de Carol Popp de Szathmary.

micii burghezii. Din circa 135 000 de industriaşi, meseriaşi, comercianţi şi funcţionari particulari consemnaţi statistic în 1868, peste 100 000 erau mici comercianţi şi meseriaşi, mulţi locuind în mediul rural [1]. La cifra de mai sus se poate adăuga un număr de cîteva mii de funcţionari de stat şi intelectuali, liber-profesionişti, care se includeau de asemenea în burghezia mică sau mijlocie.

Burghezia mare era puţin numeroasă şi se compunea, ca şi în Romînia, din elemente comerciale, bancare şi industriale, cărora li se adăugau micii moşieri îmburgheziţi şi marii arendaşi de moşii. Evident, forţa economică a acestei pături a burgheziei transilvane nu poate fi comparată cu aceea a marii burghezii din Austria sau din ţările cu economie capitalistă dezvoltată din Occident.

În privinţa veniturilor acestei burghezii în sensul profiturilor realizate de ea, situaţia e greu de stabilit. Ceva mai clară e problema profiturilor capitalului

[1] *Magy. Stat. Évk.*, I (1872), p. 174—177, 181—184.

bancar, deşi bilanţurile băncilor şi cîştigurile declarate nu oferă niciodată certitudinea realităţii, mai ales din cauza tendinţelor de evaziune fiscală. Banca *Albina* declara în primul ei an de activitate (1872) un profit net de 8 601 florini, iar în anul următor de 23 747 de florini [1]. În 1880 profitul net declarat era de 37 640 de florini [2]. Pentru acţionari, profiturile ar fi revenit deci în aceşti ani cam de

Fig. 115. — Centrul Sibiului pe la 1870.

2,6%, 8% şi 12,5% la capitalul subscris. Între ultimele două cifre se situează media profiturilor declarate ale burgheziei bancare romîneşti pînă către sfîrşitul secolului al XIX-lea [3].

După 1867, concomitent cu dezvoltarea industriei de fabrică, în Transilvania începe să ia proporţii procesul de formare a unui proletariat industrial mai numeros. Izvorul principal al formării proletariatului industrial l-a constituit ţărănimea sărăcită; în al doilea rînd şi în proporţii cu mult mai mici, cel puţin pentru perioada de care ne ocupăm, meseriaşii ruinaţi. Această prove-

[1] Nicolae N. Petra, *Băncile romîneşti din Ardeal şi Banat*, Sibiu, 1936,p. 21—23.
[2] *Magy. Stat. Évk.*, 1880, fasc. VI, p. 2.
[3] Cf. Nicolae N. Petra, *Băncile romîneşti din Ardeal şi Banat*, Sibiu, 1936, p. 21—23. Aceste cifre sînt departe de a reflecta realitatea. Nu sînt nicăieri precis consemnate salariile şi tantiemele acţionarilor principali. Cu fondurile deponenţilor, aceştia efectuau, în profit propriu, diverse speculaţii, nedeclarate, mergînd pînă la jocul la bursă.

nienţă a proletariatului industrial explică frecvenţa mîinii de lucru slab calificate şi posibilitatea unei exploatări grele prin plata unor salarii scăzute.

În 1868 erau consemnaţi statistic în Transilvania circa 114 000 de muncitori în industrie, transporturi şi comerţ. Dintre aceştia, 24 000 lucrau în mine şi în ocnele de sare, 80 000 în industrie, iar 10 000 în comerţ şi transporturi [1]. Dintre cei 80 000 de lucrători din industria prelucrătoare, mulţi erau angajaţi în mici ateliere. La rîndul ei, reţeaua feroviară era, la acea dată, încă slab dezvoltată, fapt semnificativ pentru cunoaşterea caracterului pe care-l avea muncitorimea din transporturi. Condiţiile de viaţă ale muncitorimii în această perioadă în care organizarea sa era abia la început erau dintre cele mai grele. Pînă în 1872, durata zilei de muncă în industrie nu era reglementată. Legea apărută în acest an o fixa la 14 ore de muncă, plus două ore de repaus. Tot în 1872 s-a interzis pentru întîia dată munca copiilor sub 10 ani; pentru copiii între 10 şi 14 ani durata a fost fixată la 8+2 ore, iar pentru copiii între 14 şi 16 ani la 10+2. Ocrotirea muncii femeilor era inexistentă.

Salariile erau reduse şi extrem de inegale, în raport de regiune şi de calificare. În oraşele şi localităţile mici din regiunile periferice, salariul mediu zilnic era cam 1/2 faţă de cel din centrele mai însemnate. Muncitorii necalificaţi erau plătiţi cu 60 şi chiar 80% mai slab decît cei calificaţi. Salariul maxim al femeilor era în general cu 60—75% mai redus decît al bărbaţilor, iar al copiilor la fel. Perioada de criză de după 1873 a determinat o scădere a salariilor cu 15—20% [2].

În 1876, în regiunea minieră a Banatului, salariile lucrătorilor din minerit şi din siderurgie oscilau între 70 de creiţari şi 1,40 florini pe zi, al muncitoarelor între 40 şi 60 creiţari, al copiilor între 30 şi 50 creiţari [3]. La secţia de maşini a uzinelor din Reşiţa, se cîştiga, la lucrul în acord, circa 1,50 florini pe zi [4]. În acelaşi an şi loc s-au înregistrat 160 de accidente de muncă, dintre care 14 mortale şi 33 accidente grave [5]. Asigurările sociale, de orice natură, erau necunoscute, exceptînd fondurile cotizate de muncitorii înşişi în casele lor « frăţeşti », sau de ajutor, însă foarte slab organizate. Chiriile reprezentau, obişnuit, circa 1/3 din salariu. Erau grele amenzile şi reţinerile din salarii şi frecvente cazurile de neplată a salariilor la timp. Astfel, în 1870, la mina de aramă Bălan din Ciuc, care avea vreo 1 000 de angajaţi, întreprinderea n-a plătit salariile minerilor circa un an şi jumătate, aducîndu-i în pragul foametei şi împingîndu-i la grave frămîntări [6].

Şomajul era, de asemenea, un fenomen frecvent. În timpul crizei din 1873—1879, în industria grea erau 14—15 000 de şomeri. Alte mii de lucrători au fost concediaţi în industria minieră [7].

[1] *Magy. Stat. Évk.*, I (1872), p. 146—147.
[2] L. Fodor şi L. Vajda, *Contribuţii la istoria mişcării sindicale din Transilvania, (1848—1917)*, Ed. C.C.S. (Bucureşti), 1957, p. 21.
[3] *Magy. Stat. Évk.*, 1876, fasc. IV, p. 14.
[4] Ion Păsărică, *op. cit.*, p. 28.
[5] *Magy. Stat. Évk.*, 1876, fasc. IV, p. 15.
[6] L. Fodor şi L. Vajda, *op. cit.*, p. 21.
[7] *Arh. Inst. de ist. a mişcării muncitoreşti din Ungaria*, Min. de Int., 1870, Res. 17806.

Moşierimea era din punct de vedere economic, în 1867, clasa cea mai puternică în Transilvania, cu toate că era cea mai puţin numeroasă. Pentru perioada 1867—1878, nu dispunem de date precise asupra situaţiei moşierimii, a proprietăţilor şi a stratificării ei. Nu avem motive să credem că numeric ea ar fi suferit fluctuaţii prea mari în ultimele trei decenii ale veacului, la sfîrşitul

Fig. 116. — Centrul Tîrgu-Mureşului pe la 1870, gravură.

căruia, în 1895, statisticile consemnează circa 7 000 de familii cu proprietăţi de peste 100 ha dintre care circa 1 000 erau mari moşieri. Asupra întinderii totale a marii proprietăţi între 1867 şi 1878 nu dispunem de date sigure. Tendinţa ei generală era aceea de creştere, rezultat a două procese: cel de segregare şi comasare a pămînturilor, determinînd — îndeosebi segregarea — trecerea în proprietate moşierească deplină a unei părţi apreciabile din fostele pămînturi comune; pe de altă parte, moşia, ca proprietate întemeiată pe dreptul burghez, începea să constituie mai frecvent un obiect de vînzare. Acest efect nu se va resimţi însă în chip mai sensibil decît spre sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului nostru.

În ceea ce priveşte ţărănimea, trebuie subliniat faptul că perioada 1867—1878 s-a caracterizat prin desfăşurarea mai departe a procesului de diferenţiere, în cursul căruia un număr tot mai însemnat de ţărani sărăceau, iar o minoritate se transforma în chiaburi. Pe acest plan general se poate observa un proces de fărîmiţare a proprietăţii ţărăneşti.

În condițiile procesului de diferențiere, ale concurenței crescînde suferite pe piață din partea gospodăriilor moșierești și chiaburești, ale impozitelor grele, ale poverii crescînde a arenzilor plătite moșierului, o parte tot mai mare a gospodăriilor țărănești se ruina, creștea numărul, și așa mare, al țăranilor cu pămînt insuficient și fără pămînt.

Mișcarea muncitorească și țărănească pînă în 1878

Starea muncitorimii din Transilvania era grea, datorită nivelului scăzut al salariilor, lipsei oricărei legislații muncitorești, absenței măsurilor de ocrotire împotriva accidentelor și inexistenței asigurărilor sociale. Pe de altă parte, proletariatul industrial creștea numericește și apărea din ce în ce mai mult concentrat în centre mai mari. Creștea conștiința de clasă a proletariatului, la care a contribuit influența mișcării muncitorești internaționale. Acum se răspîndeau în Transilvania primele lucrări cu conținut socialist.

Țărănimea se afla într-un proces de diferențiere, marcat prin pauperizarea păturii micilor proprietari agrari. În general, țărănimea era concurată și greu exploatată de moșierime; ea suferea din cauza crizei apărute și pe tărîm agricol cu începere din 1873.

În condițiile acestea, în Transilvania s-a dezvoltat o mișcare muncitorească și țărănească în forme tot mai bine organizate și mai just orientată din punct de vedere ideologic.

Prima fază a mișcării muncitorești între 1867 și 1872. Crearea Asociației generale a muncitorilor din Timișoara. Între anii 1867 și 1869, la Sibiu, Brașov, iar ceva mai tîrziu la Cluj, Sălișteși Turda, s-au constituit așa-numitele « reuniuni ale sodalilor romîni ». Aceste asociații de meseriași, calfe și ucenici, deși se aflau sub influența burgheziei, erau totuși, prin compoziția majorității membrilor, organizații muncitorești.

Mișcarea muncitorească a făcut un pas însemnat înainte prin crearea, între 1868 și 1872, de asociații muncitorești la Timișoara, Oradea, Oravița, Reșița, Anina, Brașov, Arad, Sibiu și Cluj [1]. Apariția lor s-a încadrat în avîntul general al mișcării muncitorești, determinat de înființarea Internaționalei I. Totuși, din punct de vedere ideologic, asociațiile din Transilvania se resimțeau de o anumită influență lassalleană. Cea mai bine închegată era *Asociația generală a muncitorilor din Timișoara.* Ea s-a constituit la 30 septembrie/12 octombrie 1868 și în scurtă vreme a cuprins circa 1 000 de membri. Statutul ei permitea ca printre membri să figureze și persoane din alte clase sociale decît muncitorimea. Programul asociației cuprindea, printre altele, dreptul de vot universal și direct la alegerile parlamentare și la cele pentru consiliile județene și comunale; libertatea nelimitată a asocierii, întrunirilor și cuvîntului; libertatea presei; desființarea armatei

[1] A. Egyed, *Istoricul asociațiilor muncitorești din Transilvania între anii 1868—1872*, în *Studii*, IX (1956), nr. 6, p. 36—43.

permanente şi înlocuirea ei prin înarmarea generală a poporului; egalitatea în drepturi a tuturor naţiunilor din Transilvania; desfiinţarea impozitelor indirecte şi introducerea impozitului progresiv pe venit; desfiinţarea ordinelor călugăreşti şi folosirea averilor bisericilor în scopuri educative [1].

La 2/14 noiembrie 1869 s-a constituit o asociaţie asemănătoare şi la Cluj. În conducerea ei s-au strecurat însă elemente ale burgheziei « liberale », care au încercat să subordoneze această organizaţie scopurilor lor politice limitate. Din această cauză, în cursul anului 1871 s-a ajuns la divergenţe între muncitorime şi elementele din conducere. Acestea din urmă, cu sprijinul autorităţilor, au împiedicat reorganizarea asociaţiei pe baze pur muncitoreşti şi astfel ea şi-a întrerupt activitatea [2]. La Arad a luat fiinţă o asociaţie generală a muncitorilor la 19 iunie /1 iulie 1870. După o activitate de circa un an şi jumătate, în cursul căreia a fost obligată să se ocupe mai mult de probleme economice, culturale şi de asigurări, asociaţia din Arad şi-a încetat existenţa [3].

Paralel cu crearea acestor asociaţii şi chiar în cadrul lor, au început să pătrundă în Transilvania ideile socialismului ştiinţific. Se remarca în acest sens şi sprijinul primit de către asociaţii din partea Internaţionalei I. Unul dintre conducătorii asociaţiei din Timişoara a fost Carol Farkaş, muncitor mecanic originar din Reşiţa, angajat la Atelierele căilor ferate din Timişoara. Alături de el, un rol important l-a avut şi muncitorul croitor Gheorghe Ungureanu. Primul era preşedinte, iar al doilea secretar al organizaţiei din Timişoara. Carol Farkaş era în corespondenţă cu secţia din Geneva a Internaţionalei I. Din partea acesteia primea ziarul *Vorbote* şi i s-au trimis lucrările lui Marx şi Engels: *Manifestul Partidului Comunist, Statutul Internaţionalei I* şi *Procesul comuniştilor de la Colonia*. Datorită acestor lucrări, o parte din elementele mai înaintate ale muncitorimii din Timişoara s-au desprins de ideologia lassalleană greşită. O dovadă în acest sens o poate constitui desfăşurarea în 1868 a unei greve la Atelierele căilor ferate din Timişoara. În timpul şi ca urmare a acestei greve s-a constituit asociaţia muncitorească amintită [4]. Lupta grevistă era contrară tezelor lui Lassalle, conform cărora lupta economică a muncitorilor era lipsită de sens. Ea s-a desfăşurat de altfel cu succes, muncitorii obţinînd un spor de salariu. Alte mişcări greviste se semnalează în 1868 printre cei 3 000 de muncitori de pe şantierul de construcţie a liniei ferate Simeria—Petroşeni. Greva a fost reprimată cu forţa armată. De asemenea, în 1870, calfele de croitori din Cluj au dezlănţuit o grevă care a durat 10 zile, dobîndind majorarea salariilor cu 10% [5].

---

[1] Gabriel Josef, *Fünfzigjährige Geschichte der Banater Arbeiterbewegung, 1870—1920*, Timişoara, 1928, p. 9.

[2] A. Egyed, *op. cit.*, p. 40—44.

[3] *Ibidem*, p. 38—40; L. Fodor şi L. Vajda, *op. cit.*, p. 18.

[4] *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai*, vol. I, Budapesta, 1951, p. 195—200.

[5] L. Fodor şi L. Vajda, *op. cit.*, p. 34.

Asociația generală a muncitorilor din Timișoara a părăsit cu timpul și altă teză greșită a lassalleismului, după care, în raport cu muncitorimea, celelalte clase constituiau o unică masă reacționară. Ea a depus o oarecare activitate în rîndurile țărănimii, sprijinind pe țărani în chestiunea împărțirii unor pămînturi care aparțineau orașului Timișoara. De asemenea a susținut ideea autodeterminării popoarelor și a egalității lor în drepturi. În rîndurile asociației figurau muncitori de diferite naționalități, iar în lucrările și în manifestele publicate în numele ei se foloseau toate cele patru limbi vorbite în Banat. Asociația a contribuit și la combaterea tezei, tot de proveniență lassalleană, conform căreia calea de înlăturare a exploatării muncitorimii ar putea fi organizarea de cooperative sprijinite cu capital din partea statului. Într-o adunare din iulie 1870, în cursul unor dezbateri asupra programului asociației, un muncitor declara printre altele că « din partea statului nu putem aștepta să se îngrijească de bunăstarea clasei muncitoare... muncitorul își poate făuri un viitor numai prin forțele sale proprii... »[1]. Asociațiile din Timișoara și Arad și-au creat în cursul anului 1870 secții profesionale, avînd ca scop îndrumarea muncii organizațiilor muncitorești de această natură.

Ca urmare a activității conducerii asociației din Timișoara, în frunte cu Farkaș și Ungureanu, asociația a recrutat membri la Reșița, Oravița, Anina. Ea a devenit o secție a Internaționalei I. Carol Farkaș era membru al Internaționalei I din ianuarie 1869. În general, organizațiile muncitorești din Banat, apoi cele din Arad, Sibiu și Brașov au început a se orienta spre ideologia Internaționalei, fapt semnalat de rapoartele oficiale primite de guvernul maghiar [2].

Asociațiile muncitorești înființate după 1868 au trebuit să-și întrerupă activitatea în 1872, în condițiile înăspririi generale a reacțiunii burgheze în Europa după înăbușirea Comunei din Paris. Guvernul maghiar a hotărît să aresteze pe conducătorii asociațiilor și să le intenteze un proces de « infidelitate ». Printre acuzați se afla și Carol Farkaș. El era învinuit, printre altele, că primise în două rînduri din partea Internaționalei I pachete care conțineau carnete de membru al acestei asociații.

Procesul s-a desfășurat în aprilie 1872 la Budapesta. El a servit ca pretext pentru dizolvarea asociațiilor muncitorești. Astfel a fost împiedicată pentru un timp organizarea politică a muncitorimii. Inculpații, sub presiunea opiniei publice, au trebuit să fie puși în libertate, cu excepția unuia.

Mișcarea muncitorească între 1872 și 1878. Deoarece în urma evenimentelor amintite muncitorimea n-a putut să se organizeze oficial în asociații politice, formele ei de organizare în perioada următoare sînt « casele muncitorești », « uniunile sau asociațiile profesionale » și « asociațiile culturale ». A fost o etapă necesară și importantă în dezvoltarea mișcării muncitorești, deși în

[1] *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai*, vol. I, p. 218.
[2] A. Egyed, *op. cit.*, p. 36—43.

aparență de o intensitate mai redusă decît în anii precedenți. Ea a avut rolul de a forma noile cadre în vederea reluării luptei politice organizate.

« Casele muncitorești » erau organizații de ajutor reciproc, formate numai din muncitori. Prin aceasta ele se deosebeau de « casele frățești », care existau și mai înainte, în special în centrele miniere. Conducerea « caselor frățești » se afla în mîna patronilor. Aceștia foloseau cotizațiile muncitorilor în diverse scopuri, iar dacă muncitorul pleca sau era concediat dintr-o întreprindere, pierdea dreptul la ajutor. Fondurile noilor « case muncitorești » erau administrate chiar de muncitori. Cotizațiile erau mai reduse, iar dreptul la ajutor era recunoscut și în cazul schimbării locului de muncă. De aceea muncitorii au dus o luptă pentru transformarea « caselor frățești » în « case muncitorești ». Pentru susținerea acestei lupte s-a ajuns chiar la izbucnirea unei însemnate mișcări greviste în Valea Jiului. Ea a început în 1874 și, după o întrerupere, a fost reluată la 7/19 ianuarie 1875. Greviștii, pe lîngă un spor de salariu, cereau și predarea fondurilor vechii « case frățești » către noua « casă muncitorească » pe care muncitorii voiau să și-o constituie. Întîmpinînd refuzul direcției, minerii au atacat clădirea acesteia. Chemați în grabă, jandarmii au împrăștiat pe demonstranți cu focuri de armă [1].

Casele muncitorești constituite după 1872 erau în general filialele *Casei generale muncitorești de invaliditate și boală*, înființată tot de Carol Farkaș în 1870. Asemenea organizații se constată la muncitorii tipografi din Arad (1873), la croitorii din Timișoara (1873), la Simeria (1873), Sibiu (1876), la feroviarii întreprinderii STEG (1878) și în alte localități. Numărul total al membrilor caselor muncitorești atingea cifra de 6 627 [2].

Aceste organizații nu se limitau numai la scopul lor inițial. Ele au început să se preocupe de diferite probleme economice, ca și de educarea socialistă a muncitorilor. Asistăm, așadar, la punerea bazelor mișcării sindicale a muncitorimii din Transilvania. Cu referire la activitatea caselor muncitorești, o circulară a Ministerului de Interne maghiar spunea printre altele: « . . . mișcarea muncitorească n-a luat încă formă periculoasă, însă bazele unei astfel de forme există. . . mișcarea încetul cu încetul se extinde, se organizează și creează acel cadru, în care cu timpul, o dată cu schimbarea inevitabilă a condițiilor, se va încerca și la noi, pe cale pașnică sau forțată, punerea în practică a sarcinii social-democrate și comuniste. . . care constituie de fapt scopul final al mișcării muncitorești. . . » [3].

Uniunile sau asociațiile profesionale erau organizațiile formate de muncitorime, după profesiuni, în vederea luptei contra exploatării patronale și pentru

---

[1] V. A. Varga, *Contribuții la istoria mișcării muncitorești din Transilvania la sfîrșitul secolului al XIX-lea*, în *Studii*, XII (1959), nr. 3, p. 33; *Arbeiter Wochen Chronik*, III (1875), p. 1; L. Fodor și L. Vajda, *op. cit.*, p. 28.

[2] L. Fodor și L. Vajda, *op. cit.*, p. 28; V. A. Varga, *op. cit.*, p. 27, n. 1.

[3] L. Fodor și L. Vajda, *op. cit.*, p. 28—29.

apărarea intereselor lor economice. Deşi aveau un caracter de clasă, totuşi activitatea lor nu era bazată pe recunoaşterea principiului luptei de clasă. În unele cazuri se mai observa prezenţa în fruntea unor atare asociaţii a unor elemente din rîndurile patronilor, fapt încurajat prin dispoziţii exprese ale guvernului. Cele mai vechi asociaţii profesionale şi, totodată, mai bine organizate erau ale tipografilor, constituite încă de pe la 1870 la Sibiu, Braşov, Timişoara, Cluj, Arad şi Oradea [1]. Mişcarea tipografilor a fost cea dintîi care şi-a creat o reţea organizatorică complexă, ajungînd în 1878 să se afilieze, cu ocazia primului congres pe ţară al tipografilor, organizaţiei unice pe întreaga monarhie habsburgică. Mişcarea tipografilor din Transilvania avea centrele sale mai importante la Timişoara, Cluj şi Sibiu. Organizaţiile de aici aveau sub îndrumarea lor mişcarea de pe un anumit teritoriu.

Încă în 1868 luase fiinţă asociaţia profesională a ospătarilor din Cluj. În 1874 ea a reuşit să încheie cu patronii un fel de contract colectiv, iar peste un an şi-a creat un oficiu de plasare [2]. În organizaţii profesionale s-au transformat treptat şi vechile uniuni de calfe, a căror activitate e semnalată la Oradea (din 1869), Cluj (din 1871), Bistriţa, Turda, Sibiu, Braşov, Timişoara, Lugoj şi alte localităţi [3].

A treia formă de organizare caracteristică pentru anii 1872—1878 au fost asociaţiile culturale şi de autoeducare. Urmărind ridicarea nivelului cultural al muncitorilor, ele i-au pregătit pentru înţelegerea marxismului şi au înlesnit astfel răspîndirea sa în masele largi ale muncitorimii. Asociaţii culturale existau la Pîncota, Sibiu, Oradea, Braşov, Gheorgheni şi Turda [4].

Nici asociaţiile de autoeducare nu s-au limitat numai la activitatea lor declarată. Pentru a face faţă măsurilor restrictive ale autorităţilor şi patronilor, asociaţiile de autoeducare preluau în secret sarcinile asociaţiilor profesionale. Pentru acest motiv, autorităţile căutau să pună piedici şi constituirii asociaţiilor culturale, cum s-a întîmplat în 1871 şi în 1876 la Reşiţa [5].

Mişcarea ţărănească. Alături de luptele muncitorimii, în Transilvania au avut loc după 1867 şi numeroase mişcări ţărăneşti. Ele aveau, în general, un caracter local. Cauzele lor erau fie abuzurile şi nedreptăţile comise cu ocazia comasărilor, fie abuzurile şi samavolniciile aparatului de stat.

Primele mişcări determinate de sentinţele nedrepte ale judecătoriilor în problema împărţirii pămînturilor le întîlnim în 1867 în satele bihorene Peştere, Aştileu, Călăţea şi Ortiteag. În 1869 a stîrnit multă agitaţie cazul ţăranilor romîni din Totfalău (în apropiere de Tîrgu-Mureş), de pe moşia baronului Károly Apor. Aceşti ţărani, în număr de vreo 20 de familii, au fost declaraţi prin sentinţă

---

[1] L. Fodor şi L. Vajda, *op. cit.*, p. 19 şi 27.
[2] V. A. Varga, *op. cit.*, p. 28.
[3] L. Fodor şi L. Vajda, *op. cit.*, p. 22 şi 27.
[4] V. A. Varga, *op. cit.*, p. 27, n. 2.
[5] *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai*, vol. I, p. 137—138, şi L. Fodor şi L. Vajda, *op. cit.*, p. 24—25.

judecătorească drept foşti jeleri, fiind în consecinţă lipsiţi de dreptul de împroprietărire. Folosindu-se sentinţa de mai sus, baronul Apor a alungat aceste familii din locuinţele lor în plină iarnă.

Cazul a suscitat protestul presei romîne. Ioan Poruţiu, redactorul gazetei *Federaţiunea*, care apărea la Pesta, a scris un articol în care afirma, printre altele, că « pămîntul este al celor ce-l cultivă cu sudoarea lor ». Aceste cuvinte i-au atras un proces de presă. În întreaga Transilvanie s-au organizat colecte în ajutorul ţăranilor din Totfalău [1].

În aproape tot cursul anului 1870 au avut loc frămîntări la Ocna Sibiului, ţăranii temîndu-se că autorităţile vor să aplice comasarea [2].

În 1872 ţăranii din Păuliş (Arad) au înaintat o plîngere împotriva abuzurilor notarului. Ancheta a fost condusă de vicecomitele de Arad într-un spirit provocator şi jignitor pentru ţărani. Aceştia s-au răsculat şi l-au atacat în localul primăriei, silindu-l să fugă. Trimiterea unui batalion de infanterie din Arad a pus capăt mişcării, mai mulţi ţărani fiind arestaţi şi condamnaţi [3].

Dintre mişcările îndreptate împotriva comasărilor şi în general a exploatării moşierimii, se mai semnalează în 1878 tulburări în satul Bucova din Hunedoara, reprimate şi acestea de armată [4].

Situaţia politică a Transilvaniei în primii ani după dualism

După încheierea pactului dualist, dieta maghiară a votat legea XLIII, care a fost sancţionată la 26 noiembrie/8 decembrie 1868. Prin această lege, Transilvania era încorporată cu totul la Ungaria prin desfiinţarea rămăşiţelor autonomiei ei.

În felul acesta, moşierimea şi burghezia maghiară din Transilvania îşi consolidau dominaţia în viaţa economică şi politică a provinciei, în strînsă alianţă cu moşierimea şi burghezia din Ungaria. Menţinerea unei relative autonomii a Transilvaniei ar fi putut duce, din punct de vedere politic, la pierderea acestei preponderenţe. Faptul fusese dovedit de evenimentele din anii 1863—1864. Desfiinţîndu-se iobăgia şi privilegiile feudale, deschizîndu-se posibilitatea unei dezvoltări economice şi politice largi pentru burghezia romînă, clasă conducătoare a romînilor care formau majoritatea absolută a populaţiei provinciei, apărea clară primejdia subminării dominaţiei moşierimii şi burgheziei maghiare.

Dieta de la Cluj care şi-a dat consimţămîntul la încorporarea Transilvaniei la Ungaria era compusă din 377 de deputaţi, dintre care numai 19 erau romîni. Cercurile conducătoare au căutat să dea acestui act o publicitate relativ restrînsă,

---

[1] *Federaţiunea*, an. I (1869), nr. 112 din 13 octombrie 1869; pentru întreaga problemă vezi Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur...*, vol. V, Sibiu, 1909, p. 234—246 şi 248—250; cf. şi D. Popovici, *op. cit.*, în *Arhiva romînească*, t. IX, partea I, Bucureşti, 1943, p. 129.

[2] Georg Duzinchevici, *Der Aufruhr von Salzburg (Ocna Sibiului) im Jahre 1870*, în *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, I, Sibiu, 1959, p. 202—204.

[3] Ioan Slavici, *Lumea prin care am trecut*, Bucureşti, 1930, p. 65—69.

[4] *Raportul Camerei de comerţ şi industrie din Arad*, 1879, p. 197.

să nu-l supună discuției largi a maselor. « Intîi țăranilor nu li s-a vorbit nimic. Tot ce s-a făcut de la 1866—1868 s-a petrecut numai în lumea cărturarilor, — scrie Nicolae Iorga — și, cînd zic: « cărturari », înțeleg pe cărturarii cei mai de sus, nu lumea învățătorilor și a preoților. . . » [1].

După alipirea Transilvaniei la Ungaria, temîndu-se de o răscoală, guvernele din Budapesta au urmat la început o linie politică de relativă « moderație » față de romîni, populația majoritară a Transilvaniei. Această linie s-a afirmat în timpul guvernelor Andrássy și Lonyai, reprezentînd așa-zisul « partid al lui Deák », — coaliție a moșierimii și a vîrfurilor marii burghezii — principalul promotor al dualismului. Aceste guverne au rămas la putere pînă în 1875. În acest an, partidul amintit a fuzionat cu partidul de opoziție condus de Coloman Tisza. S-a constituit în felul acesta un puternic partid liberal sub conducerea lui Tisza, care a devenit prim-ministru. Partidul Liberal (rămas la putere pînă în 1890) și-a însușit ideologia naționalistă extremistă a grupării lui Tisza, manifestîndu-se, în scurtă vreme după preluarea puterii, printr-o înăsprire a politicii de asuprire națională. În aceste condiții s-a desfășurat lupta politică a burgheziei romîne între anii 1867 și 1878.

Lupta romînilor s-a îndreptat după 1867 împotriva regimului dualist, cu accentul principal pe combaterea politicii guvernelor moșierești-burgheze maghiare. Această politică tindea să împingă pe al doilea plan pe romîni și pe alți locuitori nemaghiari din Transilvania, limitîndu-le și posibilitățile de dezvoltare economică. De asemenea, politica claselor dominante maghiare avea ca scop principal să asigure exploatarea și ținerea în supunere a maselor populare din Transilvania, indiferent de naționalitate.

Pentru a-și sprijini, în cadrul luptei sale politice, țelurile ei limitate, care vizau doar problema concurenței cu burghezia maghiară, burghezia romînă a căutat să atragă în jurul programului ei masele țărănești. Ea prezenta acest program drept condiție a îndeplinirii revendicărilor economice și sociale ale țărănimii, deși în fond el n-a conținut niciodată, în acest sens, decît revendicări parțiale și timide. Prin această tendință de alianță cu țărănimea, inspirată însă din motive pur tactice, lupta politică a burgheziei romîne în această perioadă a avut un aspect progresist. Pe de altă parte însă, atragerea maselor țărănești în jurul programului burgheziei însemna și o abatere a țărănimii de pe linia luptei sociale, a formelor revoluționare de luptă. Burghezia romînă era de altfel inconsecventă în politica ei de sprijinire pe țărănime. Tot timpul această orientare era contrabalansată de persistența iluziei posibilității înțelegerii cu Curtea de la Viena. Prin politica apelurilor la Viena, burghezia romînă s-a închistat definitiv într-o politică strict « legală », în metoda infructuoasă a petițiilor și a tratativelor fără sfîrșit.

---

[1] N. Iorga, *Istoria romînilor din Ardeal și Ungaria. (De la mișcarea lui Horea pînă astăzi.) Cu o prefață despre epoca mai veche*, București, 1915, p. 221.

În perioada în care se definitiva « uniunea », reprezentanții burgheziei romîne au folosit calea luptei parlamentare. În parlamentul maghiar din Pesta, deputații romîni Iosif Hodoș, Ilie Măcelariu și alții au ținut discursuri de protest împotriva «uniunii» și au cerut menținerea autonomiei Transilvaniei. Au avut loc și tratative directe cu miniștrii Andrássy și Deák, încercîndu-se să se obțină

Fig. 117. — Liceul romînesc din Brașov în jurul anului 1867.

autonomia Transilvaniei și recunoașterea existenței națiunii romîne de sine stătătoare.

La 3/15 mai 1868 a fost semnat la Blaj, din partea unui grup de intelectuali, un protest public împotriva alipirii Transilvaniei la Ungaria. Actul acesta s-a numit *Pronunciamentul de la Blaj*. El cerea, printre altele, « mulțumirea justelor pretențiuni ale națiunii noastre, care face majoritatea precumpănitoare a locuitorilor Transilvaniei ». Declara că națiunea romînă rămînea alături de principiile și revendicările formulate în Adunarea de la 3/15 mai 1848. În condițiile momentului, *Pronunciamentul* formula revendicarea autonomiei Transilvaniei, pe baza diplomei leopoldine și a sancțiunii pragmatice. El invoca în sprijinul acestei revendicări recunoașterea autonomiei Croației și Slavoniei în cadrul monarhiei, în noua ei configurație politică. Mai cerea recunoașterea și aplicarea legilor dietei de la Sibiu din 1863—1864 și redeschiderea dietei Transilvaniei « pe baza unei adevărate reprezentări populare ». Consecvent cu această ultimă revendicare, *Pronunciamentul* contesta dietei maghiare dreptul de a elabora legi pentru Transilvania și refuza să recunoască calitatea de reprezentant

legal oricărui deputat din Transilvania care participa la lucrările dietei din Pesta [1].

Pronunciamentul a fost publicat în cele mai importante ziare romîneşti: *Gazeta Transilvaniei*, *Federaţiunea*, *Telegraful romîn* şi altele, iar un exemplar a fost trimis guvernului. Acesta a intentat proces la tribunalul din Tîrgu-Mureş lui Iacob Mureşanu, redactorul *Gazetei Transilvaniei*, profesorului din Blaj Ioan Micu-Moldovan şi altor intelectuali romîni. De asemenea a fost dat în judecată şi condamnat Alexandru Roman, redactorul *Federaţiunii*. În aceste împrejurări, un sprijin au primit intelectualii şi ziarele romîne din partea lui Mihail Kogălniceanu. Acesta, ca şi în alte împrejurări, trimise anumite sume de bani prin mijlocirea lui George Bariţiu [2]. Procesul *Pronunciamentului* începu a stîrni o vie agitaţie politică. Deputaţii romîni adresară în parlament o interpelare către ministrul Justiţiei. În cursul discuţiilor ei reafirmară poziţia burgheziei romîne, contestînd legalitatea « uniunii » şi declarînd-o drept act arbitrar [3].

Francisc Deák interveni personal pentru ca procesul de la Tîrgu-Mureş să fie suspendat printr-o ordonanţă regală. Prin acest gest, guvernul maghiar intenţiona să curme răspîndirea agitaţiei politice în mase.

Legea naţionalităţilor şi legea învăţămîntului. O influenţă puternică asupra dezvoltării luptelor politice din Transilvania au avut-o legea XLIV, cunoscută sub numele de legea naţionalităţilor, şi legea XXXVIII, cu privire la organizarea învăţămîntului. Ambele au fost votate de parlamentul maghiar în 1868.

Legea naţionalităţilor declara că în Ungaria exista o singură naţiune, din care făceau parte şi « naţionalităţile », adică naţiunile supuse. Membrii acestor « naţionalităţi » erau consideraţi ca cetăţeni ai statului maghiar, dar « naţionalităţilor » nu li se recunoştea dreptul de a constitui individualităţi politice aparte. Limba maghiară era singura limbă oficială a statului. Se permitea şi întrebuinţarea limbii « naţionalităţilor », însă cu anumite rezerve, formulate în termeni generali care permiteau interpretări oricît de largi [4].

Tocmai din faptul că legea naţionalităţilor prevedea drepturile acestora sub formă de « concesii » vagi şi fără vreo garanţie precisă a rezultat ulterior posibilitatea încălcării ei cu uşurinţă de către organele statului moşieresc-burghez maghiar. Punînd accentul pe ideea unităţii şi indivizibilităţii naţiunii maghiare, politica statului a transformat legea naţionalităţilor într-un instrument de oprimare a acestora.

Legea naţionalităţilor n-a fost votată fără vii împotriviri. În parlamentul din Pesta, deputaţii romîni din Transilvania împreună cu cei sîrbi au propus un contraproiect. El avea ca bază principiul recunoaşterii ca naţiuni egale din punctul

---

[1] Teodor V. Păcăţian, *op. cit.*, vol. IV, Sibiu, 1906, p. 354—355.
[2] D. Popovici, *op. cit.*, în *Arhiva romînească*, t. IX, partea I, Bucureşti, 1943, p. 132, 135.
[3] Teodor V. Păcăţian, *op. cit.*, p. 345.
[4] Textul legii în trad. rom. la Eugen Brote, *Cestiunea romînă în Transilvania şi Ungaria*, Bucureşti, 1895, Anexe, p. 114—121.

de vedere al drepturilor politice a popoarelor maghiar, romîn, sîrb, slovac, rutean şi german care locuiau în Ungaria. În regiunile în care una dintre naţiunile acestea forma majoritatea, limba ei urma să fie recunoscută ca limbă oficială alături de cea maghiară. Se propunea dreptul de folosire a limbii proprii pentru toţi deputaţii din parlament, dreptul la învăţămînt în limba maternă (sprijinit

Fig. 118. — Vincenţiu Babeş (1821—1907), fotografie.

de stat) şi înfiinţarea la universităţile de stat a cîte unei catedre de limba şi literatura fiecărei naţiuni [1].

Contraproiectul a fost combătut de reprezentanţii moşierimii şi ai intelectualităţii « liberale » maghiare. Deputaţii romîni şi cei sîrbi, în şedinţa consacrată votării legii, au părăsit demonstrativ sala de şedinţe. Astfel, proiectul guvernamental fu votat fără vreo modificare esenţială.

Legea învăţămîntului [2] stabilea obligativitatea limbii maghiare ca obiect de studiu în toate şcolile de orice grad, cît şi obligativitatea respectării programului

[1] Teodor V. Păcăţian, *op. cit.*, p. 432 şi urm.
[2] A se vedea p. 699.

de învățămînt fixat de Ministerul Instrucțiunii. Se acorda dreptul de a înființa școli confesiunilor religioase și oricăror altor persoane publice sau private. Ele puteau avea ca limbă de predare oricare dintre limbile vorbite în Ungaria, însă cu obligativitatea introducerii și a unor ore de limba maghiară. Permisiunea era valabilă numai pentru școlile elementare, medii și pedagogice. Universitățile aveau ca limbă de predare obligatorie numai maghiara. Se făcea însă concesia înființării cîte unei catedre de limbă și literatură pentru fiecare din celelalte națiuni, în sensul cerut de contraproiectul opoziției la legea naționalităților.

La discutarea acestei legi au fost respinse unele amendamente propuse de Vincențiu Babeș în numele deputaților romîni. Întemeindu-se pe ideea că Ungaria era un stat multinațional, ele prevedeau ca alături de limba maternă să se învețe în școli nu maghiara ca obiect obligatoriu, ci oricare dintre limbile vorbite în stat, la libera apreciere a autorităților comunale. De asemenea să se introducă, pe lîngă geografia și istoria maghiarilor, și geografia și istoria fiecăreia dintre națiunile componente ale regatului maghiar.

Înființarea partidelor politice ale burgheziei romîne din Transilvania. După sancționarea legilor cu privire la reglementarea situației Transilvaniei în cadrul monarhiei austro-ungare, în rîndurile burgheziei romîne apărură două curente politice: activismul și pasivismul. Activismul a fost îmbrățișat de burghezia romînă din Banat și din vestul Transilvaniei, deci din părțile care înainte nu făcuseră parte din fostul « mare principat ». Activismul preconiza participarea la viața politică, la alegeri și trimiterea de deputați în parlament. Conducătorii acestui curent erau membrii familiei de mari moșieri Mocioni. Ei considerau că unica posibilitate de activitate politică era aceea a intrării în deplină « legalitate » în noile condiții create prin dualism. În ultimă instanță ei preconizau, așadar, colaborarea cu cercurile conducătoare ale monarhiei. Vincențiu Babeș, și el un reprezentant al activismului bănățean, considera că prin activitate politică burghezia romînă va putea realiza un front larg al opoziției, prin alianță cu celelalte națiuni asuprite din Ungaria și cu curentele politice înaintate din cadrul burgheziei maghiare.

Reprezentanții burgheziei romîne din Banat și din Crișana convocară la Timișoara o conferință pentru data de 26 ianuarie/7 februarie 1869. În această conferință s-a constituit Partidul Național al romînilor din Banat și Ungaria. Președinte fu ales Alexandru Mocioni.

Programul partidului își propunea lupta comună cu partidele altor națiuni asuprite din Ungaria pentru găsirea unei linii comune în susținerea revendicărilor naționale. Își însușea contraproiectul de lege a naționalităților, propus dietei în noiembrie 1868; nu recunoștea alipirea Transilvaniei la Ungaria.

Burghezia romînă din fostul principat al Transilvaniei și-a constituit un partid național aparte. El a luat ființă la 23—24 februarie/7—8 martie 1869, în conferința de la Miercurea. Președinte fu ales Ilie Măcelariu. Constituirea unui partid

separat al burgheziei romîne din Transilvania se explică prin precumpănirea curentului pasivist. Aceste tendințe se pronunțaseră încă înainte de formarea partidului. Pentru a le combate, unul dintre conducătorii opoziției burgheziei radicale maghiare, Daniel Irányi, a adresat romînilor transilvăneni un apel prin care le cerea să nu renunțe la activitatea politică, promițîndu-le că partidul său, al independenței, va susține revendicările națiunii romîne pe linia modificării legii naționalităților. Apelul rămase fără urmări și conferința de la Miercurea, afirmînd principiul nerecunoașterii alipirii Transilvaniei la Ungaria ca piatră unghiulară a programului partidului, decise totodată adoptarea tacticii pasivității politice.

În aparență, pasivismul reprezenta o atitudine de opoziție față de regimul moșieresc-burghez maghiar. În fond însă el nu însemna vreo abatere de pe calea speranței realizării programului politic al burgheziei romîne cu ajutorul Curții de la Viena. Pasiviștii combăteau dualismul, apărînd în aceeași vreme stările de lucruri anterioare anului 1867, adică regimul « liberal » de autonomie a Transilvaniei în cadrul monarhiei. Astfel și ei acceptau integritatea monarhiei habsburgice, fiind nemulțumiți doar de organizarea ei pe baze dualiste.

Și în cadrul burgheziei romîne din fostul principat al Transilvaniei, o grupare, condusă de Șaguna, a preconizat adoptarea activismului, adică recunoașterea implicită a alipirii Transilvaniei la Ungaria. Această nuanță a activismului transilvănean reprezenta linia tipică a colaborationismului cu clasele conducătoare austro-maghiare. Exista și o altă nuanță a grupării activiste care considera că pasivitatea va condamna burghezia romînă la inactivitate politică și o va slăbi prin întreruperea legăturilor ei cu țărănimea. Alternativa participării la lucrările parlamentului de la Pesta, singura pe care o propuneau activiștii, nu era însă cea justă. Linia justă a luptei politice a burgheziei romîne din Transilvania după 1867 ar fi fost linia revoluționar-democratică. Ea ar fi comportat revendicarea hotărîtă a dreptului romînilor din Transilvania la autodeterminare, mergînd pînă la separarea de stat. Nici unul dintre curentele sau grupările burgheziei romîne nu s-a ridicat însă pînă la această înțelegere a situației și a perspectivelor luptei sale. Constituirea Partidului Național Romîn din Transilvania a fost adusă la cunoștința comisarului guvernamental provizoriu pentru Transilvania, contele Emanuel Péchy. Acesta, la 10/22 martie 1869, a dizolvat partidul cu motivarea că în Ungaria, potrivit legii naționalităților, nu exista altă națiune decît cea maghiară. În consecință, nici o « naționalitate » nu avea dreptul să se constituie într-un « partid național ». Reprezentanții politici ai cetățenilor de orice naționalitate aveau dreptul să activeze în cadrul partidelor existente sau să înființeze alte partide, dar nu sub firmă națională. Legea nu prevedea pentru naționalități decît dreptul de organizare a unor asociații cu caracter cultural și economic, precum și întrunirea unor simple « conferințe electorale » în perioada premergătoare alegerilor. Aceste conferințe puteau aduce unele hotărîri, mai curînd indicații, asupra partidului care urma să fie sprijinit în cadrul alegerilor.

În baza acestei interpretări a legii naționalităților, Partidul Național Romîn din Transilvania a avut tot timpul o existență semilegală, iar întrunirile sale erau mascate sub titlul de conferințe electorale. Participanții la aceste conferințe se intitulau simpli delegați ai cercurilor electorale, fără a-și declara deci apartenența la un anumit partid.

În ianuarie 1870, un grup al conducătorilor pasiviști, în frunte cu Ilie Măcelariu și Ioan Rațiu, s-a întrunit într-o conferință neoficială, la Turda. Aici a fost precizat programul partidului, prevăzîndu-se, printre altele, reluarea insistențelor pe lîngă Curtea vieneză, sub formă de petiții și delegații, pentru a obține revenirea la autonomia Transilvaniei. Programul mai milita și pentru strîngerea legăturilor cu romînii din Banat și Bucovina, cît și cu celelalte națiuni asuprite din monarhie. Făcea apel chiar la o înțelegere cu maghiarii, constatînd că dualismul reprezenta o primejdie comună pentru romînii și maghiarii din Transilvania [1]. Evident, o asemenea atitudine era bazată, la conducătorii de mai sus, doar pe considerente de tactică politică.

O conferință electorală, reprezentînd de fapt o conferință neoficială a Partidului Național Romîn, s-a ținut la Sibiu în 1872. În această conferință a revenit temporar pe prim plan gruparea activistă. Aceasta reuși să convingă pe Șaguna să revină în fruntea partidului, atrăgînd de partea sa și pe mitropolitul unit, Ioan Vancea. Nemulțumiți de rezultatele conferinței de la Sibiu, conducătorii pasiviști, printre care Măcelariu, Rațiu și Barițiu, s-au întrunit separat la Alba-Iulia. Ei au confirmat tactica grupării lor, în sensul de a accepta să candideze în alegeri pentru ca apoi cei reușiți să refuze ostentativ a-și ocupa locul în parlament. La alegerile din 1872, presiunile guvernamentale făcură să nu reușească în alegeri decît un singur deputat romîn opoziționist. Această circumstanță întări din nou poziția pasiviștilor în cadrul Partidului Național Romîn.

În aceste împrejurări, în vara anului 1872, guvernul a făcut o încercare de împăcare cu conducerea mișcării naționale a burgheziei romîne. Cîțiva fruntași ai acesteia, întruniți la Blaj, au redactat atunci un memoriu, care nu aducea nimic nou pe tărîmul revendicărilor cuprinse în programul Partidului Național Romîn din Transilvania. Prin el se cerea recunoașterea limbii romîne ca a doua limbă oficială, o reorganizare administrativ-teritorială care să țină seama de apartenența națională a majorității populației în părțile Transilvaniei, o nouă lege electorală « din care să lipsească orice privilegiu de clasă și de castă », autonomia școlilor confesionale și introducerea la Universitatea din Cluj și a limbii de predare romînă, numirea romînilor în funcții proporțional cu numărul lor etc. Memoriul n-a fost acceptat de guvern și n-a putut servi astfel ca bază pentru reluarea activității politice a burgheziei romîne.

Drept urmare a tuturor acestor fapte, în 1875, cînd s-a ținut la Sibiu o nouă « conferință electorală », s-a impus linia politică preconizată de pasiviștii

[1] *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, 1870, nr. 12; Teodor V. Păcățian, *op. cit.*, vol. VI, Sibiu, 1910, p. 265—267.

« radicali », reprezentată în primul rînd de Ioan Micu-Moldovan. Ei susţineau necesitatea abţinerii complete de la alegeri. Tactica aceasta a fost confirmată şi de conferinţa următoare, ţinută tot la Sibiu, în 1878 [1]. Pasivitatea politică nu însemna renunţarea la orice formă de activitate pe tărîm public. Burghezia romînă a depus în aceşti ani o apreciabilă activitate culturală. Ea era orientată şi în sensul cultivării în rîndurile maselor populare romîneşti din Transilvania a spiritului naţional. De asemenea, activitatea culturală a servit drept modalitate de legătură între intelectualitatea din Transilvania şi cea din Romînia. Sub aspectul cultivării spiritului naţional prin intermediul publicaţiilor apărute sub auspiciile diferitelor cercuri ale burgheziei romîne, articolele din presă erau printre cele mai semnificative. La Pesta apărea din 1868 ziarul *Federaţiunea*, sub redacţia lui Alexandru Roman şi, mai tîrziu, a lui Iosif Hodoş. Tot la Pesta şi-a continuat apariţia din 1869 şi ziarul *Albina*, avînd ca redactor pe Vincenţiu Babeş. *Federaţiunea* milita pentru transformarea monarhiei habsburgice pe baze federative. Articolele apărute în *Albina* denotau o preocupare pentru legăturile dintre romînii din Transilvania cu cei din Romînia, numind această ţară « un soare ale cărui raze să încălzească şi să lumineze pe toţi romînii de prin ţările vecine... ». La Braşov a apărut pentru scurtă vreme (1874 — 1875) ziarul *Orientul latin*. Editorul său era Aron Densuşianu. Ziarul îşi propunea să apere drepturile romînilor din Austro-Ungaria pe baza programului Partidului Naţional Romîn, iar « faţă cu romînii de dincolo de Carpaţi, călcînd peste dăunosul provincialism şi separatism de pînă acum, chestiunile, drepturile şi interesele lor le vom considera şi trata ca pe ale noastre » [2].

Legea electorală şi legea presei. Pînă în 1876 guvernul moşieresc-burghez maghiar a introdus în Transilvania unele reforme administrative. Prin ele s-au reorganizat vechile comitate, desfiinţîndu-se autonomiile teritorial-administrative ale secuilor şi saşilor, împreună cu fostele ţinuturi grănicereşti.

În 1874 s-a revizuit legea electorală din 1848. Prin modul ei de aplicare rezultau deosebiri între drepturile electorale din Transilvania şi cele ale cetăţenilor din Ungaria. Dreptul de vot era acordat tuturor celor care aveau o proprietate asupra pămîntului egală cu cel puţin 1/4 de fostă sesie iobăgească. Aceasta însemna circa 5 ha. În Transilvania, censul avea ca bază suma de bani echivalentă cu venitul mediu al unei asemenea proprietăţi pe Cîmpia Ungariei. În Transilvania însă productivitatea solului era mai scăzută. De aceea o asemenea sumă însemna în realitate venitul unei proprietăţi de cel puţin 10—12 ha de calitate foarte bună. Ca urmare, numai foarte puţini ţărani aveau drept de vot. La oraşe, censul era mai scăzut, condiţia fiind proprietatea unei case cu cel puţin

[1] I. Georgescu, *Ioan Raţiu (1828—1902)*, Sibiu, 1928, p. 47—49; I. Slavici, *Romînii din Ardeal*, Bucureşti, f.a., p. 118.

[2] I. Lupaş, *Începuturile şi epocele istorice ale ziaristicei romîneşti transilvane*, în *Studii istorice*, vol. V, Sibiu—Cluj, 1945—1946, p. 325, nota.

trei camere. Erau exceptate de la cens persoanele care posedau o diplomă de studii sau erau funcţionari administrativi de stat.

Prin aceste prevederi, aplicarea legii electorale din 1874 excludea de la vot masele largi de ţărani, care în Transilvania erau în majoritate romîni. Legea avantaja însă burghezia maghiară, mai numeroasă în centrele urbane şi în ce priveşte posedarea de diplome şi de funcţii administrative. Erau excluşi de la vot « analfabeţii », adică toţi cei care nu ştiau să scrie şi să citească în limba maghiară. În felul acesta, în fostul principat al Transilvaniei, pentru care avem date statistice (fără Banat, Crişana şi Maramureş), unde romînii, saşii şi alţii reprezentau 72,9% din locuitori, erau circa 75 000 de alegători, ceea ce însemna abia 3,3% din populaţie. În Ungaria, procentul alegătorilor era dublu. Reiese aşadar, în cadrul politicii de asuprire naţională, tendinţa guvernului de a exclude pe romîni, slovaci, sîrbi, saşi etc., sau de a-i împinge pe al doilea plan, în mod artificial, în exercitarea drepturilor politice [1].

Legea presei constituia, de asemenea, rezultatul unor revizuiri succesive ale măsurilor referitoare la presă luate încă în vremea regimului absolutist. În ultima ei formă, ea a intrat în vigoare în aprilie 1872. Legea prevedea obligaţia de a se depune cîte un exemplar din orice publicaţie la tribunalul şi la procuratura Curţii de apel în raza cărora se afla locul de apariţie. De asemenea un exemplar trebuia trimis Ministerului de Interne. Editarea unei publicaţii periodice era condiţionată de o autorizaţie prealabilă, trebuind depusă o cauţiune a cărei valoare putea ajunge la 10 000 de florini. Pentru încălcarea dispoziţiilor legii sau pentru publicarea unor articole al căror conţinut putea fi interpretat drept contrar altor legi şi dispoziţii se prevedeau pedepse constînd în amenzi pînă la 1 000 de florini şi închisoare pînă la doi ani, pe lîngă pierderea cauţiunii. Pentru orice articol răspundeau solidar autorul articolului, redactorul şi editorul publicaţiei [2]. În temeiul acestei legi s-au intentat numeroase procese de presă împotriva tuturor acelora care militau în scris pentru apărarea drepturilor naţionale, demascau caracterul reacţionar al regimului moşieresc-burghez din Ungaria şi luptau pentru eliberarea clasei muncitoare şi pentru drepturile ţărănimii.

Poziţia politică a moşierimii şi burgheziei maghiare. Moşierimea şi burghezia maghiară exercitau în Transilvania dictatura de clasă şi dominaţia asupra romînilor şi germanilor. Moşierii maghiari din Transilvania aveau, în multe cazuri, proprietăţi funciare şi în Ungaria, iar burghezia maghiară transilvăneană era subordonată din punct de vedere economic burgheziei din Budapesta. Dacă moşierimea maghiară poseda cea mai mare parte din proprietăţile agricole mari şi mijlocii, în schimb burghezia maghiară era slabă din punct de vedere economic, din care cauză se lăsa condusă de elemente moşiereşti. Cele două

[1] Textul legii în l. rom. la E. Brote, *op. cit.*, anexe, p. 173—201; Cf. şi *Cestiunea romînă în Transilvania şi Ungaria. Replica junimii academice romîne din Transilvania şi Ungaria la « Răspunsul » dat de junimea academică maghiară « Memoriului » studenţilor universitari din Romînia*, Sibiu, 1892, p. 35.

[2] Textul legii în l. rom. la E. Brote, *op. cit.*, anexe, p. 122—135.

clase dominante maghiare nu aveau în Transilvania organizaţii politice separate, ci acţionau în cadrul partidelor politice moşiereşti-burgheze menţionate din Ungaria, cu sprijinul cărora ţineau aparatul de stat în mîna lor. Exercitînd direct dictatura de clasă şi avînd o bază naţională slabă, moşierimea şi burghezia maghiară din Transilvania se situau pe poziţii reacţionare şi şovine.

Activitatea politică a burgheziei germane. Prin încheierea pactului dualist a intrat într-o fază nouă şi lupta politică a burgheziei săseşti. Ea a protestat prin parlament şi presă împotriva alipirii Transilvaniei la Ungaria, a ştergerii autonomiei sale şi mai ales împotriva reformelor administrative prin care se desfiinţa autonomia vechii « universităţi » săseşti. Burghezia săsească n-a fost satisfăcută nici de legea naţionalităţilor, protestînd împotriva noţiunii introduse de aceasta: existenţa în Ungaria a unei singure naţiuni, cea maghiară, « unică şi indivizibilă ».

La 23—24 mai/4—5 iunie 1872, reprezentanţii burgheziei germane s-au întrunit într-o conferinţă pentru elaborarea unui nou program politic al burgheziei săseşti. El este cunoscut sub numele de programul de la Mediaş. Programul accepta participarea la alegeri şi la viaţa parlamentară, afirmîndu-şi însă caracterul său de opoziţie. Burghezia săsească intenţiona să lupte pentru o îmbunătăţire a legislaţiei cu privire la naţionalităţi în cadrul statului dualist, în aşa fel ca ideea unităţii monarhiei habsburgice să nu poată fi folosită în avantajul exclusiv al unei naţiuni sau alteia. Programul pretindea deplina egalitate pe plan confesional şi acceptarea şi a altor limbi, alături de cea maghiară, în parlament şi în viaţa publică. Programul de la Mediaş axa în general revendicările sale pe menţinerea autonomiei administrative a « universităţii » săseşti [1].

După ce, cu toate protestele, această autonomie a fost desfiinţată în martie 1876, activitatea pe baza programului de mai sus nu mai era posibilă. De aceea, în octombrie 1876, burghezia săsească şi-a restructurat organizaţia sa politică, creînd Partidul Popular Săsesc. El prelua programul anterior, renunţînd la punctul referitor la autonomia administrativă a fostului « pămînt crăiesc ». Din acest fapt reiese că în rîndurile burgheziei săseşti începea să prevaleze tot mai mult linia unei opoziţii de extremă moderaţie, care în ultimă instanţă, în schimbul anumitor favoruri, accepta să colaboreze loial cu regimul moşieresc-burghez din Ungaria.

Şvabii din Banat erau foarte puţin activi pe tărîm politic în primul deceniu după dualism. Ei nu aveau încă o burghezie bine consolidată, nici o pătură intelectuală prea numeroasă. Asupra lor se exercitaseră mari presiuni pentru a-i maghiariza. Şvabii nu avuseseră o organizaţie de felul « universităţii » săseşti, care să constituie o bază a luptei lor naţionale. De aceea lupta politică a minorităţii şvabe din Banat se desfăşura în cadrul activităţii întregii burghezii germane din Ungaria, raliindu-se acelor partide de opoziţie care combăteau preponde-

[1] Textul la Fr. Teutsch, *Geschichte der siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk*, vol. IV, Sibiu, 1926, p. 24—31.

rența moșierimii în viața politică a Ungariei. Centrul unei oarecare activități politice și culturale a șvabilor din Banat era Timișoara, unde apăreau două ziare în limba germană, cu o orientare liberal-democratică.

Ecoul războiului de independență în Transilvania

Războiul de independență purtat de Romînia în 1877—1878 a avut un puternic ecou în Transilvania, în rîndurile populației și în presa romînă. Un călător francez în trecere prin Brașov în acele zile nota că « romînii din Transilvania... nu pot face altceva decît să nutrească aceleași sentimente care domnesc în țara-mamă și cari sînt, după cum fiecare știe, în favoarea rușilor »[1]. Revista vieneză *Der Osten* sublinia că milioanele de romîni din cuprinsul monarhiei austro-ungare « umăreau cu sentimente de cea mai intimă participare sufletească acest război glorios al fraților lor... »[2]. O atitudine favorabilă aveau și mulți sași.

Presa, îndeosebi *Gazeta Transilvaniei*, primea corespondențe regulate din București. La 15/27 mai 1877 a publicat un apel pentru ajutorarea ostașilor romîni răniți în război, semnat de președintele comitetului romînilor din Brașov, Diamandi Manole, și de ceilalți membri ai Comitetului, între care dr. I. Lapedatu și Aron Densușianu[3]. Aurel Mureșianu, ziarist și viitor redactor al *Gazetei*, lansa îndemnuri pentru intrarea neîntîrziată în acțiune a armatei romîne, iar George Barițiu exprima într-un articol solidaritatea romînilor din Transilvania cu lupta justă a ostașilor romîni. Din acest motiv, el a avut de suferit un proces de presă, dar a fost achitat de Curtea cu Jurați din Sibiu în ianuarie 1878. *Gazeta Transilvaniei* a continuat să publice articole în care da glas fără ocolișuri speranței că evenimentele ce se desfășurau vor duce la desăvîrșirea unității naționale a poporului romîn. Într-unul din ele, răspunzînd unui articol ofensator pentru armata romînă apărut în *Neue Freie Presse* din Viena, *Gazeta* scria că « dorobanții și călărașii romîni pot porni către Transilvania și fără să fie alungați de turci ».

În multe localități din Transilvania s-au organizat comitete de femei care au adunat bani, îmbrăcăminte și articole sanitare pentru ostașii romîni. Aceeași inițiativă au luat-o cîțiva intelectuali din Sălaj, care declarau într-o scrisoare: « Evenimentele în orientul Europei, cari siliră și pe Romînia să îmbrace față de război și să-și sacrifice viața și averea fiilor săi pentru apărarea vetrei strămoșești, ne impun atît din punct de vedere al umanității, *cît și din al legăturii de sînge, în care sîntem cu frații noștri cei de dincolo de Carpați*, imperios ca să facem și noi ceva pentru alinarea durerilor fraților noștri... »[4].

---

[1] N. Buta, *Ardealul în 1877 (văzut de un ziarist francez)*, în *Societatea de mîine*, Cluj, IV (1927), nr. 29—30, p. 376.

[2] Citat la Marina Lupaș-Vlasiu, *Aspecte din istoria Transilvaniei*, Sibiu, 1945, p. 235—236.

[3] *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, XL (1877), nr. 37 din 15/27 mai.

[4] Ioan Ardeleanu, *Din frămîntările romînilor sălăjeni*, în *Transilvania*, LXIX (1938), nr. 1, p. 11—12.

Guvernul interzise această activitate. Mereu timorat în fața presiunilor guvernamentale, mitropolitul de la Sibiu, Miron Romanul, a publicat o circulară prin care îndemna pe romîni să rămînă liniștiți în situația creată de evenimentele din vecinătatea monarhiei. Gestul său a atras proteste din partea unor grupuri de intelectuali din Brașov și Cluj. Mișcarea de simpatie și solidaritate cîștigă curînd mase tot mai largi. Tineri voluntari din Blaj, Orăștie, Făgăraș, din sate de pe Tîrnave și din Munții Apuseni au plecat în rîndurile armatei romîne. Bănățeanul Moise Grozea a luptat la Plevna cu gradul de căpitan, fiind avansat maior, iar mai tîrziu colonel și apoi general. Căderea Plevnei prilejui manifestații de bucurie la Brașov, Sibiu, Blaj, Cluj, Gherla și Năsăud. Sentimentele cu care romînii transilvăneni priveau evenimentele erau cunoscute în Romînia, unde în preajma intrării în război se ventila ideea atragerii în cadrele armatei romîne a unor ofițeri din Transilvania, ca generalul Traian Doda și colonelul David Ursu [1].

Împotriva acestor manifestări, elemente șovine ale moșierimii și burgheziei maghiare dezlănțuiră o violentă campanie de presă. Un moșier din părțile secuiești, Gábor Ugron, de altfel potrivnic orientării filogermane a monarhiei în politica externă și nutrind simpatii pentru Franța și Anglia, a căutat să organizeze în secret un corp de voluntari cu care să atace pe la spate trupele ruse și romîne. Acțiunea lui a fost sesizată de cîțiva foști tribuni romîni din 1848, care, întruniți la Brașov, plănuiră organizarea unor răscoale în ținuturile Brașovului, Făgărașului, Sibiului și Hunedoarei, spre a zădărnici astfel planul lui Ugron. Unul dintr-înșii a plecat la București, în septembrie 1877, și a dezvăluit lui C.A. Rosetti situația, cerîndu-i armament. Prin intermediul acestuia a adus faptele și la cunoștința lui Gorceakov, care fu de părere să nu se recurgă la o răscoală a romînilor transilvăneni, din pricina complicațiilor inoportune ce ar fi putut surveni cu Austro-Ungaria. El trimise în schimb un protest energic la Viena, care avu drept urmare intervenția autorităților și eșuarea în fașă a întregii acțiuni aventuriste a lui Ugron și a complicilor săi [2].

Încă un fapt semnificativ. Campania electorală din 1878, la care participară romînii din Banat și din apusul Transilvaniei, aduse acestora intrarea în parlament a celui mai mare număr de deputați aleși din 1868 pînă atunci. Nu e greu de văzut în acest fapt un ecou al succesului militar-politic al Romîniei, care forma un imbold pentru lupta națională din Transilvania [3].

Asemenea manifestări constituiră un nou pretext pentru întărirea tendințelor naționaliste și de maghiarizare ale guvernului Tisza.

La 28 februarie/12 martie 1878 acesta, în calitatea sa de ministru de Interne, trimise prefecților din județele locuite în majoritate de naționalități un ordin secret prin care le atrăgea atenția că, războiul fiind terminat, activitatea « mino-

[1] Marina Lupaș-Vlasiu, *op. cit.*, p. 236.

[2] I. Minea, *Manifestații politice ungurești și războiul romîno-ruso-turc din 1877—1878*, în *Cercetări istorice*, Iași, IV (1928), nr. 2, p. 115—116.

[3] D. Draghicesco, *Les problèmes nationaux de l'Autriche-Hongrie. Les Roumains*, Paris, 1918, p. 150.

rităților » se va intensifica. El dispunea deja de informații că « agitatorii » țin întruniri și făuresc planuri pentru acțiuni naționaliste mai mari. În consecință le ordona să supravegheze îndeaproape toate mișcările naționale, pe conducătorii și organizatorii lor, luînd măsuri pentru imediata și exemplara lor pedepsire.

Imitînd « legea excepțională » introdusă de Bismarck în Germania, guvernul Tisza a emis și în Ungaria o lege prin care se instituia delictul de « agitație împotriva națiunii ».

Lupta națională a burgheziei romîne va continua cu mai multă intensitate în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea. Cîștigarea independenței naționale a Romîniei a fost un puternic stimulent pentru lupta poporului romîn din Transilvania.

BIBLIOGRAFIE

I. *Lucrări teoretice*

V. I. LENIN, *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, în *Opere complete*, vol. 3, Ed. politică, București, 1961.

II. *Izvoare*

Arhive și publicații de documente :

Arhiva institutului de istorie a mișcării muncitorești din Ungaria, Ministerul de Interne, 1870.

★

Acte și date despre conferența romana națională din Transilvania ținută în 7 și 8 martie 1869 în opidul Mercurea, Pesta, 1870.

Memorii și lucrări contemporane :

BROTE, EUGEN, *Cestiunea romînă în Transilvania și Ungaria*, București, 1895.

Bericht der Handel- und Gewerbe Kammer in Kronstadt für die Jahre 1878—1879.

Cestiunea romînă în Transilvania și Ungaria. Replica junimii academice romîne din Transilvania și Ungaria la « Răspunsul » dat de junimea academică maghiară « Memoriului » studenților universitari din Romînia, Sibiu, 1892.

Hivatalos Statisztikai Közlemények, 1867—1878.

A Kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara jelentése, 1867—1878.

Ibidem, din Arad, Brașov.

A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai, vol. I, Budapesta, 1951.

Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapesta, 1872, 1878, 1879.

PĂCĂȚIAN, TEODOR V., *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale romînilor de sub coroana ungară*, vol. IV—VI, Sibiu, 1906—1910.

SLAVICI, IOAN, *Lumea prin care am trecut*, București, 1930.

Statutele Societății de păstrare și împrumut din Rășinari, Sibiu, 1868.

Periodice :

Albina, Viena—Pesta, 1866—1876.

Compas romînesc, Sibiu, 1892.

Familia, Pesta, 1867—1878.

Federațiunea, Pesta, 1868—1878.

Gazeta Transilvaniei, Brașov, 1867—1878.

Telegraful romîn, Sibiu, 1867—1878.

III. *Lucrări generale*

BARIȚIU, G., *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*, vol. III, Sibiu, 1891.

CONSTANTINESCU, N. N., *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din Romînia. Pînă la primul război mondial.* (Sub redacția lui. . .), București, 1959.

CHERESTEȘIU, V., BODEA, C., SURDU, B., MUREȘAN, C., NUȚU, C., EGYED, A., CURTICĂPEANU, V., *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Ed. Acad. R.P.R. (București, 1961).

DRAGHICESCO, D., *Les problèmes nationaux de l'Autriche-Hongrie. Les Roumains*, Paris, 1918.

IORGA, N., *Istoria romînilor din Ardeal și Ungaria. (De la mișcarea lui Horea pînă astăzi.) Cu o prefață despre epoca mai veche*, București, 1915.

LUPAȘ-VLASIU, MARINA, *Aspecte din istoria Transilvaniei*, Sibiu, 1945.

MAIOR, GEORGE, *Politica agrară la romîni*, București, 1906.

SLAVICI, I., *Romînii din Ardeal*, București (f.a.).

TEUTSCH, FR., *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk*, vol. IV, Sibiu, 1926.

IV. *Lucrări speciale*

ARDELEANU, IOAN, *Din frămîntările romînilor sălăjeni*, în *Transilvania*, LXIX (1938), nr. 1.

BUTA, N., *Ardealul în 1877 (văzut de un ziarist francez)*, în *Societatea de mîine*, Cluj, IV (1927), nr. 29—30.

DUZINCHEVICI, GEORG, *Der Aufruhr von Salzburg (Ocna Sibiului) im Jahre 1870*, în *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, I, Sibiu, 1959.

EGYED, A., *Istoricul asociațiilor muncitorești din Transilvania între anii 1868—1872*, în *Studii*, IX (1956), nr. 6.

FODOR, L. și VAJDA L., *Contribuții la istoria mișcării sindicale din Transilvania (1848—1917)*, Ed. C.C.S. (București), 1957.

GEORGESCU, I., *Ioan Rațiu, (1828—1902)*, Sibiu, 1928.

GOLOGAN, N. N., *Cercetări privitoare la trecutul comerțului romînesc din Brașov*, București, 1928.

Industria și bogățiile naturale din Ardeal și Banat, Cluj, 1927.

JOSEF, GABRIEL, *Fünfzigjährige Geschichte der Banater Arbeiterbewegung, 1870—1920*, Timișoara, 1928.

LUPAȘ, I., *Începuturile și epocele istorice ale ziaristicei romînești transilvane*, în *Studii istorice*, vol. V, Sibiu—Cluj, 1945—1946.

MINEA, I., *Manifestații politice ungurești și războiul romîno-ruso-turc din 1877—1878*, în *Cercetări istorice*, Iași, IV (1928), nr. 2.

MOGA, ION, *Războiul vamal dintre Austro-Ungaria și Romînia în lumina intereselor economice ale Transilvaniei*, București, 1936.

PĂSĂRICĂ, ION, *Monografia Uzinelor de fier și domeniilor din Reșița*, București, 1935.

PETRA, NICOLAE N., *Băncile romînești din Ardeal și Banat*, Sibiu, 1936.

PETRA-PETRESCU, N., *Monografia Institutului de credit și de economii «Albina», 1872—1897*, Sibiu, 1897.

POPOVICI, D., *Din legăturile lui M. Kogălniceanu cu Transilvania*, în *Arhiva Romînească*, t. IX, partea I, București, 1943.

VARGA, V. A., *Contribuții la istoria mișcării muncitorești din Transilvania la sfîrșitul secolului al XIX-lea*, în *Studii*, XII (1959), nr. 3.

CAPITOLUL XVI

CULTURA

Marile evenimente istorice din această perioadă — revoluția din 1848, Unirea, transformările sociale din timpul lui Cuza și războiul pentru independență — au creat condiții mai favorabile dezvoltării capitalismului în Romînia. Procesul înlocuirii orînduirii feudale cu cea capitalistă a determinat transformări corespunzătoare în suprastructură. Concomitent cu formarea bazei economice a capitalismului a luat naștere o nouă suprastructură politică, juridică și ideologică. În această perioadă s-au creat statul și dreptul burghez, s-a organizat și lărgit învățămîntul conform cerințelor noii orînduiri, s-au înființat numeroase societăți și instituții culturale, s-au dezvoltat filozofia, morala, arta, literatura burgheză. Fiecare dintre aceste forme ale suprastructurii lupta cu mijloace specifice pentru consolidarea și apărarea noii orînduiri capitaliste.

În suprastructura ideologică pînă la 1864, pe prim plan a apărut lupta democratică, antifeudală, iar după această dată s-a reflectat în ideologie lupta țărănimii contra resturilor feudale și lupta clasei muncitoare contra exploatării capitaliste. În întreaga perioadă 1848—1878, cultura a servit cauza unirii naționale și a eliberării întregului popor romîn de sub jugul străin, otoman și habsburgic.

In această perioadă contradicțiile dintre cultura înaintată, care reflectă năzuințele și lupta forțelor sociale purtătoare ale progresului social și cea reacționară, care exprima interesele forțelor sociale retrograde, s-au accentuat. În timp ce majoritatea zdrobitoare a poporului promova o cultură progresistă, menită să contribuie la înlăturarea feudalismului, la înfăptuirea unității și independenței nationale, apoi și la înlăturarea exploatării în general, moșierimea și o parte a burgheziei au căutat să dea culturii o orientare reacționară și cosmopolită cu scopul ca împiedicînd masele să-și însușească luminile culturii, să le poată domina mai ușor. Pentru a doua parte a perioadei, cînd au apărut mișcarea muncitorească și cea socialistă și s-a accentuat caracterul revoluționar al culturii claselor dominante, se adevereşte afirmația lui Lenin că în sînul fiecărei națiuni există două culturi: cultura poporului și cultura claselor dominante, « fiindcă în sînul *fiecărei* națiuni există mase de muncitori și exploatați ale căror condiții de viață creează în mod inevitabil ideologia democratică

și socialistă. Dar în sînul *fiecărei* națiuni există și o cultură burgheză... sub formă de cultură dominantă »[1].

O dată cu evoluția orînduirii burgheze, în aceeași epocă, la mulți reprezentanți ai culturii se observă o schimbare corespunzătoare noilor raporturi social-economice. Mihail Kogălniceanu, revoluționarul de la 1848, a devenit moderat după 1866. G. Barițiu a avut o atitudine progresistă, modificată apoi după 1878 în sensul liberalismului moderat; aceeași evoluție la Cezar Bolliac, atît de apropiat de Bălcescu în 1848, devenit mai mult decît moderat după 1866.

Deși Transilvania a rămas încă în afara statului romîn, unitatea de acțiune a poporului romîn și a tuturor forțelor progresiste s-a realizat prin obiective comune: înlăturarea feudalismului și a resturilor feudale, înfăptuirea unității și a eliberării naționale. Acest fapt s-a reflectat și pe plan cultural, prin conținutul ideologic al filozofiei, artei, literaturii și științei. Formarea statului național romîn și a instituțiilor culturale — *Societatea Academică Romînă*, *Asociațiunea Transilvană pentru literatura romînă și cultura poporului romîn (ASTRA)* și celelalte societăți culturale, învățămîntul, presa, în activitatea cărora erau antrenați romînii atît din vechea Romînie cît și din Transilvania — a favorizat consolidarea unității naționale a poporului romîn și dezvoltarea culturii sale naționale.

În opoziție cu orientarea reacționar-clericală, reprezentată de vîrfurile aristocratice și clericale catolice, ortodoxe și luterane strîns legate de cercurile de la Viena și Budapesta, s-a dezvoltat în Transilvania o cultură burghezo-democratică la romîni, ca și la maghiari și sași. În primul rînd, revoluționarii de la 1848 au legat revendicările lor de dezvoltarea unei culturi cu rosturi mai largi, valorificînd producțiile populare. « Fără libertate nu poate fi cultură », spunea Bărnuțiu în cuvîntarea sa de la Blaj.

În timp ce în Transilvania lupta pentru eliberarea națională s-a împletit cu lupta contra feudalismului și a resturilor lui, în vechea Romînie forțele sociale, cu ideologiile lor, se vor polariza în funcție de lupta contra orînduirii feudale și resturilor acesteia. Temîndu-se de mase într-un moment în care proletariatul începea să se trezească la conștiința de clasă, majoritatea burgheziei n-a dus cu hotărîre și pînă la capăt lupta contra orînduirii feudale și apoi a resturilor acesteia, ci a ajuns la compromis cu moșierimea pentru a ține masele muncitoare de la sate și orașe în exploatare. Acest compromis s-a manifestat în cultură prin manifestări ideologice reacționare, menite să apere dictatura burgheziei și a moșierimii. Împotriva coaliției burghezo-moșierești și a ideologiei ei reacționare s-au ridicat exponenții maselor populare și unele elemente înaintate ale burgheziei, promovînd o cultură progresistă, corespunzătoare intereselor poporului.

---

[1] V. I. Lenin, *Note critice în problema națională*, în *Opere*, vol. 20, Ed. politică, București, 1959, p. 8.

Perioada 1848—1878 are două etape, în cadrul cărora poziția politică și ideologică a forțelor sociale se va modifica de asemenea: I) 1848—1864, cînd se duce lupta pentru Unire și reforme burgheze și II) 1864—1878, cînd se duce lupta pentru adîncirea reformelor burgheze și pentru cucerirea independenței Romîniei.

I. Contradicțiile și divergențele din sînul societății au determinat formarea a patru curente ideologice principale în prima etapă: democrat-revoluționar, liberal-democrat, liberal-radical și liberal-moderat. Aceste caracterizări sînt determinate nu de numirile date grupărilor politice, care promovau diferitele curente ideologice, ci de interesele de clasă pe care acestea le exprimau.

Curentul democrat-revoluționar a reprezentat gîndirea cea mai înaintată pînă la apariția mișcării socialiste la noi. Elementul specific democrat-revoluționar prezenta următoarele trăsături: forța socială pe care o reprezenta era țărănimea; tactica preconizată era lupta revoluționară iar regimul democratic vizat, democrația țărănească, legată de proprietatea particulară capitalistă, al cărei caracter exploatator, în condițiile de atunci, n-a putut fi sesizat de acest curent. Gînditorul cel mai de seamă al mișcării revoluționare din 1848 a fost Nicolae Bălcescu (1819—1852). El a fost principalul gînditor care a exprimat la noi, în timpul său, ideea luptei de clasă. « Istoria omenirii nu ne înfățișează decît lupta necontenită a dreptului împotriva tiraniei, a unei clase dezmoștenite de dreptul său în contra uzurpatorilor săi, lupta arzătoare care adesea avu caracterul unei răzbunări, luptă fără sfîrșit, căci se urmează încă în timpurile de azi și se va urma pînă cînd nu va mai fi umbră de tiranie, pînă cînd popoarele n-or fi întregite în drepturile lor și egalitatea n-o domni în lume » [1].

Bălcescu a ajuns la convingerea necesității revoluției ca mijloc de realizare a progresului social. « Trebuie să arătăm că ele [cabinetele] ne-au dovedit că nu mai putem aștepta nimic de la dînsele, ci din revoluție numai », scria Bălcescu în 1850. În timpul guvernării revoluționare, Bălcescu a făcut să pătrundă în mase concepția sa revoluționară, afirmînd că trebuie « să vărsăm revoluția ca o convingere în sînul poporului ». După înfrîngerea revoluției din 1848, Bălcescu și-a afirmat credința într-o revoluție viitoare, care se va realiza într-un stat unitar și independent prin instaurarea « plebeianismului » la putere.

Bălcescu a militat de asemenea împotriva asupririi naționale, pentru unitatea forțelor revoluționare romîne și maghiare în lupta împotriva forțelor feudale.

Prin activitatea din prima parte a vieții sale, prin concepția sa înaintată asupra artei, prin critica formelor de viață feudale pînă în 1866, Cezar Bolliac (1813—1881) face parte de asemenea din curentul democrat-revoluționar. El dezvăluia « despărțirea populilor în două părți inegale, antagoniste una alteia » [2]. Ca și Bălcescu, Bolliac s-a ridicat împotriva divizării forțelor revoluționare romîne și maghiare. Bolliac a fost partizanul acțiunilor revoluționare în pro-

[1] N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R. (București), 1953, p. 324—325.
[2] C. Bolliac, *Opere*, vol. II, E.S.P.L.A., 1956, p. 53.

blemele sociale, condamnînd calea reformei. Contribuția importantă și originală în ideologia vremii a adus-o Bolliac prin fundamentarea esteticii realiste cu elemente materialiste, combătînd teoria « artei pentru artă ». Demascînd caracterul de clasă al acestei teorii reacționare, Bolliac susținea că arta este chemată să sprijine lupta maselor populare.

Democrat-revoluționarul Ion Ionescu de la Brad (1818—1891) a adus în 1848 o contribuție însemnată la cauza revoluției. El a arătat că revoluțiile sînt fenomene sociale firești și necesare. « Manifestațiile nevoilor omenirii de a scăpa de robie sînt revoluțiile și revoluțiile sînt durerile de naștere a libertății, de aceea le binecuvîntez pretutindeni unde se arată și mă fălesc cu nația mea romînă, care în sfîrșit <aruncă> și ea lanțurile ce o țineau ferecată », scria el [1]. Democrat-revoluționar a fost și Alecu Russo, autorul *Cîntării Romîniei*.

Prin multe idei înaintate se apropia de democratismul revoluționar și Simion Bărnuțiu (1808—1864). În lucrările sale, el căuta să demonstreze cu argumente juridice legitimitatea mișcării revoluționare antifeudale și de eliberare națională. În discursul de la Blaj, el susținea ideea contopirii luptei antifeudale cu lupta de eliberare națională. Bărnuțiu s-a ridicat împotriva iobăgiei și a respins uniunea Transilvaniei cu Ungaria. « Libertate fără de naționalitate nu se poate înțelege la nici un popor de pe pămînt », spunea el. Cu toate că limbajul său ia uneori aspecte naționaliste, Bărnuțiu recunoștea dreptul egal al tuturor națiunilor. Națiunea romînă, spunea el, « nici nu va suferi a fi supusă altora, ci voiește drept egal pentru toate ». El cerea desființarea iobăgiei fără nici o « dezdăunare » din partea țăranilor iobagi. Bărnuțiu a luptat pentru o republică în care poporul își exercită suveranitatea prin votul universal. Cu tot radicalismul său, Bărnuțiu a făcut greșeala politică de a nu fi înțeles importanța europeană a revoluției maghiare, contribuind astfel la dezbinarea forțelor revoluționare în lupta împotriva feudalismului.

Conducătorul mișcării revoluționare a romînilor din Banat, Eftimie Murgu, a fost un democrat-revoluționar. El a fost în strînse legături cu capii mișcării din Țara Romînească și din Moldova. Eftimie Murgu a fost unul dintre principalii luptători pentru desființarea iobăgiei și împroprietărirea țăranilor fără despăgubire.

Tot un democrat-revoluționar a fost și luptătorul transilvănean Avram Iancu, care era pentru « desființarea robotei fără despăgubire », « egalitatea în drepturi » a romînilor cu celelalte națiuni, cerînd ca revoluția să se înfăptuiască prin acțiunea maselor populare. « Nu cu argumente filozofice și umanitare vei putea convinge pe acești tirani, ci cu lancea, ca Horea » [2], cum a spus el în 1847 aflînd că dieta feudală votase legea urbarială. Un rol important l-a avut și luministul Péterfi Károly, care a combătut regimul reacționar habsburgic ;

---

[1] În *Poporul suveran*, București, din 2 august 1848, p. 2.
[2] Iosif Sterca Șuluțiu de Cărpiniș, *Biografia lui Avram Iancu*, Sibiu, 1897, p. 6.

mai tîrziu Vincenţiu Babeş şi Alexandru Roman s-au solidarizat cu Comuna din Paris.

Curentul liberal-democrat exprima interesele burgheziei industriale, care sprijinea reformele largi, îndeosebi în favoarea ţărănimii, avînd ca figură centrală pe Mihail Kogălniceanu (1817—1891). El a participat la pregătirea mişcării revoluţionare de la 1848 din Moldova, a contribuit la înfăptuirea Unirii şi la realizarea reformelor din timpul domniei lui Cuza. Kogălniceanu atribuia poporului un rol important în desfăşurarea istoriei, fiind ostil boierimii exploatatoare şi ignorante. El s-a pronunţat pentru reforme în direcţia desfiinţării servituţilor feudale ale ţărănimii prin împroprietărire cu pămînt, pentru Unire şi independenţă naţională în cadrul unui stat cu aşezăminte democratice. În *Dorinţele partidei naţionale în Moldova* (1848), Kogălniceanu a cerut să se facă reforme—fără precizarea căii revoluţionare—, dintre care cea mai importantă era împroprietărirea ţăranilor clăcaşi. Din 1866 Kogălniceanu a trecut de pe poziţiile sale iniţiale liberal-democrate pe poziţii liberal-moderate.

Dintre militanţii din Transilvania poate fi încadrat în curentul liberal-democrat G. Bariţiu (1812—1893), prin atitudinea sa antiiobăgistă. În problema naţională, Bariţiu s-a ridicat împotriva şovinismului, militînd pentru înţelegerea între popoare pe baze democratice. În domeniul culturii a fost adeptul materialismului naturalist.

Curentul liberal-radical este expresia burgheziei mijlocii şi mici şi a micii moşierimi îmburghezite şi se caracteriza prin recunoaşterea necesităţii reformelor antifeudale, dar realizate treptat şi fără sfărîmarea moşierimii ca clasă. Reprezentanţii tipici ai acestui curent au fost C. A. Rosetti şi Ion Brătianu, cel dintîi reprezentînd o concepţie mai înaintată decît al doilea.

Curentul liberal moderat a reprezentat interesele burgheziei mari şi ale moşierimii mijlocii, avînd ca exponent pe Ioan Eliade Rădulescu. Acesta considera că reformele trebuiau să fie subordonate conducerii politice a marii burghezii şi a moşierimii. El a susţinut în acelaşi timp teze contradictorii precum « poporul trebuie să se lase de boieri, să-şi facă singur treburile » şi « moartea boierilor ar însemna moartea naţiunii », această teză din urmă exprimînd tendinţele de compromis între boierime şi burghezie.

Pînă la 1864 marea moşierime, care se situa pe o poziţie conservatoare în privinţa schimbărilor social-economice şi politice, nu a avut manifestări importante în viaţa culturală a ţării.

II. După 1864, după realizarea reformelor « de sus » în limitele ideologice ale liberalismului democrat, după încheierea monstruoasei coaliţii şi a instaurării regimului burghezo-moşieresc, iar în Transilvania de la dualismul austro-ungar (1867), a avut loc o regrupare a forţelor, fapt care a determinat o schimbare corespunzătoare în lupta ideologică. În cadrul orînduirii capitaliste, care păstra numeroase şi puternice resturi feudale, păturile sociale şi ideologiile corespunzătoare lor gravitau acum în jurul a două forţe principale, care au promovat două culturi.

a) Coaliția burghezo-moșierească, formată din majoritatea burgheziei și moșierimii, la dreapta căreia se situa moșierimea conservatoare. Pe planul suprastructurii ideologice, aceste forțe au promovat compromisul dintre vechi și nou, dintre știință și religie, căutînd să frîneze dezvoltarea științei înaintate. Ele au dus o luptă înverșunată împotriva ideologiei revoluționare de la 1848 și au promovat în bună parte o cultură reacționară, o artă și o literatură formalistă, străină de aspirațiile poporului (Titu Maiorescu și discipolii săi). In Transilvania, clasele dominante maghiare au promovat de asemenea o ideologie reacționară, agravată prin șovinism.

b) Forțele progresiste, formate din reprezentanți ai maselor populare și elemente ale burgheziei rămase în afara coaliției burghezo-moșierești, care au militat pentru eliberarea și independența națională împotriva resturilor feudale, pentru reformele burghezo-democratice pe căi legale și prin mijloace pașnice. Pe plan ideologic, aceste forțe au militat pentru dezvoltarea și răspîndirea științei, pentru o cultură democratică, pentru un realism critic în literatură și artă, pentru materialism în științele naturii și filozofie (materialismul naturaliștilor și filozofia materialistă a lui Vasile Conta). In Transilvania s-a accentuat lupta pentru apărarea dreptului la existență a romînilor pe calea dezvoltării culturii naționale, precum și mișcarea culturală progresistă a minorităților naționale.

Curentele ideologice progresiste din țara noastră, izvorîte din noile condiții materiale, au primit imbold și din partea mișcărilor progresiste ale vremii de peste granițe. Socialismul utopic al lui Ch. Fourier era făcut cunoscut în țara noastră încă dinainte de 1848 de către Teodor Diamant. După 1848 s-a manifestat influența socialismului mic-burghez al lui Louis Blanc și mai ales acela al lui Proudhon printre muncitorii și intelectualii cu vederi înaintate din Romînia, în timp ce ideile lui Lassalle pătrundeau în rîndurile muncitorilor din Transilvania.

În rîndurile intelectualilor democrați exercitau o puternică influență ideile republicanului democrat italian Giuseppe Mazzini, ale istoricilor progresiști francezi Jules Michelet și Edgar Quinet și ale marelui scriitor republican, prigonit de Napoleon al III-lea, Victor Hugo. Influența democraților revoluționari ruși de la mijlocul secolului al XIX-lea — A. I. Herzen, N. G. Cernîșevski, N. A. Dobroliubov — este un fapt istoric dovedit.

Literatura revoluționară rusă avea posibilități de pătrundere prin cunoașterea directă, prin refugiații politici veniți din Rusia, cum au fost Nicolae Zubcu-Codreanu, Zamfir C. Arbure, C. Dobrogeanu-Gherea, dr. Russel (Sudzilovski), sau alți emigrați mai puțin cunoscuți, ca Neceaev, Kulașko, Nikolai Ciubarov, frații Arkadaski și alții.

În perioada de după 1848, oamenii politici, scriitorii, ziariștii romîni s-au interesat din ce în ce mai mult de stările și evenimentele politice din Rusia, de literatura și curentele ideologice progresiste. În 1852, C. A. Rosetti a scris o lucrare despre Rusia, pe timpul exilului său în Franța, punîndu-i ca motto cîteva

cuvinte ale decembristului Pestel [1]; în 1863 s-a tradus în romîneşte cartea lui Petre Dolgorukov *Adevărul despre Rusia*, cuprinzînd numeroase citate din Herzen [2]; articole ale lui Herzen din *Clopotul*, ziar care circula în Romînia, au fost reproduse în presa romînească; s-au reprodus manifeste din ziare revoluţionare, ca *Velicorus*, care apărea clandestin [3]. Numeroase informaţii despre mişcarea revoluţionară din Rusia, cu vădită simpatie pentru aceste manifestări, apăreau în ziarele şi revistele romîneşti din Romînia sau Transilvania: *Independenţa, Romînul, Buciumul* lui Cezar Bolliac, *Anunţătorul romîn, Vocea poporului, Telegraful* din Bucureşti, *Tribuna romînă* de la Iaşi, *Gazeta Transilvaniei, Familia* şi *Concordia* de la Budapesta.

Multe dintre lucrările lui Bălcescu exprimau preocupări asemănătoare cu cele ale marilor gînditori ruşi — dragoste pentru ţărănimea asuprită, ură faţă de asupritori —, concepţie similară despre lupta de clasă; ca şi ei, Bălcescu şi-a dat seama de rolul precumpănitor al maselor în făurirea istoriei. Consideraţiile lui Bălcescu asupra răscoalei din 1821 au fost susţinute de revista *Sovremennik*, condusă de Cernîşevski, care se ridica împotriva istoricilor ce căutau să-l prezinte pe Tudor Vladimirescu ca pe un campion al şovinismului; Tudor este, după Cernîşevski, un conducător al ţărănimii. Ion Ionescu de la Brad, criticînd neajunsurile legiuirii din 1864 — aşa cum şi revoluţionarii ruşi respinseseră reforma din 1861 —, îşi exprima speranţa că « în curînd vom scăpa şi de răul din legea de la 1864 şi vom dobîndi libertatea de-a forma comuna cu cine voim şi după cum cer interesele acelora ce-au să locuiască în comună » [4]. Istoricul şi literatul B. P. Hasdeu s-a format sub influenţa scriitorilor revoluţionari ruşi, pe care îi citea în original. În primele sale opere — monografia istorică *Ion Vodă cel Cumplit* şi drama *Răzvan şi Vidra* — cu tot romantismul răzbate dragostea de popor şi ura contra boierilor exploatatori; într-un *Prospect* — program pentru literatură — expunea ideea unei literaturi care să exprime aspiraţiile poporului, cum voiau şi Belinski şi Cernîşevski, respingînd « străinismul cosmopolit » al lui Maiorescu şi al Junimii.

Învăţămîntul

În cel de-al treilea sfert al secolului al XIX-lea învăţămîntul s-a dezvoltat mai ales în epoca formării statului naţional. Dacă la începutul intervalului populaţia şcolară din Moldova şi Ţara Romînească era sub 10 000 de elevi, către sfîrşit în Romînia trecea de 100 000 (în anul şcolar 1875—1876 era de 117 575) [5]. Progresul se constată nu numai în creşterea numerică a elevilor. Procesul de învăţămînt se desfăşura la un nivel mult mai înalt decît înainte de 1848; se accentua tendinţa către laicizare prin progresiva pătrundere a ştiinţelor naturii în învăţămîntul secundar, ca şi

[1] *Scrierile lui C. A. Rosetti*, Bucureşti, 1887.
[2] Traducere de N. Mălărescu, Craiova, 1863.
[3] *Concordia* din 30 septembrie 1861.
[4] Din *Dările de seamă către alegătorii colegiului IV de Roman.*
[5] *Statistica învăţămîntului pe anul şcolar 1876—1877*, Bucureşti, 1878, p. 2.

în cele două universități din București și Iași, înființate în timpul domniei lui Cuza.

Dezvoltarea școlilor era determinată de lupta pentru cultură a maselor populare, precum și de interesele claselor dominante, care promovau învățământul secundar și superior pentru acoperirea nevoilor economice și sociale; învățământul elementar de la sate era neglijat întrucît moșierii și marii arendași se temeau că însușirea culturii de către țărani putea dezvolta împotrivirea acestora față de exploatarea la care erau supuși. Bugetul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice pe anul 1874 nu reprezenta nici 10% din bugetul general al statului; mai puțin de un sfert din bugetul ministerului era prevăzut pentru învățământul sătesc, din care cauză analfabetismul era extrem de ridicat printre țărani în toată această perioadă. Pentru a cunoaște noile forme de învățămînt, reformatorii școlii se îndreptau către Apus, unde experiența societății capitaliste le putea fi de folos. Încă înainte de Unire, G. Costaforu, directorul școlilor din Muntenia, a fost trimis să studieze organizarea învățămîntului în țările mai importante din Apus. Pe baza cercetărilor făcute, el a publicat în 1860 lucrarea *Studii asupra instrucțiunii publice în unele din statele cele mai înaintate ale Europei.*

Revoluția din 1848 n-a avut timpul material să reorganizeze învățămîntul. Programul de la Islaz prevedea în art. 16: « Instrucție egală și întreagă pentru tot romînul de amîndouă sexele ». Proclamația protesta împotriva « relei cugetări de a degrada și a ucide naționalitatea prin scoaterea limbii naționale din școale » (cum se întîmplase pe vremea lui Mihai Sturdza și Gheorghe Bibescu) și trasa un amplu plan de organizare: cîte o universitate la București și Craiova, o politehnică la București, cîte un liceu în fiecare județ, cîte o școală normală în fiecare plasă și școli elementare în fiecare sat.

În prevederile proclamației de la Islaz se recunoaște intervenția lui Nicolae Bălcescu, care avea idei înaintate și în ceea ce privește învățămîntul. El a preluat conducerea publicației *Învățătorul satului*, înființată în 1843 de P. Poenaru, transformînd-o într-un organ de luminare a satelor. În august 1848, foaia și-a încetat apariția pînă la finele lunii septembrie, cînd a revenit la conducerea ei P. Poenaru.

Corpul profesoral a participat în largă măsură la revoluție. Printre fruntașii revoluției din Țara Romînească un rol important l-au jucat transilvănenii Aron Florian, fost administrator de Ilfov și Dolj pe timpul revoluției și apoi colaborator al lui Magheru în tabăra de la Rîureni; Ioan Maiorescu, trimisul guvernului provizoriu la Frankfurt pe Main; Petru Suciu-Mureșanu, profesor la Buzău, arestat pe timpul represiunii, Ioan Codrea (I. Codru Drăgușanu) profesor la Ploiești și comisar de propagandă la Prahova, scriitor remarcabil mai tîrziu. Dintre munteni amintim pe profesorul Damian Duțulescu, numit comisar de propagandă pentru județul Vlașca; Andrei Pretorian, comisar pentru Argeș. Printre arestații și urmăriții pe timpul represiunii s-au numărat profesorii Vasile Grădeanu din Buzău, Grigore Michăescu și Ion Puianu din Craiova, Iarca de la

școala Colții și C. Petrovici de la Radu Vodă din București, I. Grozescu din Caracal, Dumitru Pizu din Brăila, Zaharia Boerescu din Giurgiu. În timpul revoluției, profesorul Teodosie din Focșani a spus într-o cuvîntare că ziua de 11 iunie trebuia considerată « drept una din cele mai frumoase ce au strălucit vreodată pe pămîntul Romîniei » [1].

A urmat o tristă perioadă, cînd reacțiunea s-a abătut și asupra școlilor, care au fost închise între anii 1848 și 1851, mulți profesori fiind excluși de la posturi, mai ales transilvănenii care au participat la revoluție. În Țara Romînească s-a numit o comisie de trei, foști membri în conducerea vechii Eforii, care au trasat instrucțiuni privind întărirea învățămîntului religios, ce ar da « temeinice elemente de odihnă și de liniște a duhurilor ». S-a declarat că principala preocupare a comisiei era de a întări școlile de-al doilea grad și învățămîntul mai înalt, « destinat a forma oameni speciali pentru diferitele servicii publice ». Motivarea utilității catedrei de economie se făcea în același sens reacționar: « fiindcă ea este mai bine în stare a combate ideile periculoase și sociale prin mijlocul cărora s-a căutat în ultimul timp a se ataca dreptul de proprietate » [2].

În timpul domniei lui Barbu Știrbei s-a procedat la reforma învățămîntului în Țara Romînească (1850), iar în anul următor a fost elaborat *Așezămîntul pentru reorganizarea învățăturilor publice în principatul Moldovei*, de o comisie în care au pătruns și cîteva elemente înaintate. Drept urmare s-au introdus unele dispoziții progresiste: restatornicirea limbii naționale ca limbă de predare în colegii, extinderea predării științelor, punerea bazelor învățămîntului superior și chiar formarea unor școli elementare de trei ani în fiecare ocol.

Lupta pentru Unire și înfăptuirea ei au avut urmări și pentru dezvoltarea învățămîntului. În foaia profesorului A. Marin, *Museul Național*, se reflectau nevoile noi cu privire la învățămînt, scriindu-se despre « tendințele și necesitățile industriale și comerciale ale timpului nostru »; sau că școlile sînt « precursorii civilizației noastre » [3]. Idei similare se exprimau și de către alte publicații ale timpului.

După înfăptuirea Unirii, problema învățămîntului a fost ridicată la rangul uneia dintre cele mai importante chestiuni de stat de către forurile guvernante. În mesajul domnitorului Cuza din 6/18 decembrie 1859 s-a dat o atenție cuvenită învățămîntului și s-a cerut ca instrucțiunea să fie cît mai largă. « Eu țin numaidecît ca fiecare să știe în curînd a scrie și a ceti », declara Cuza [4].

O atenție deosebită a fost dată problemei unificării învățămîntului din cele două țări. În 1861, în momentul unificării administrative a Principatelor, se

---

[1] P. Constantinescu-Iași, *Intelectualii și revoluția de la 1848 în Principatele romîne*, București, 1948, p. 29—35.

[2] F. Marin, *Despre învățămîntul științific în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în Romînia*, în *Studii*, III (1950), nr. 4, p. 123—124.

[3] În *Museul national*, București, nr. din 9 decembrie 1857, p. 30—32; și nr. din 20 aprilie, 1858, p. 103—104.

[4] *Mesagiul domnesc din 6 decembrie 1859*, în *Instrucțiunea publică*, 1860, p. 6.

numărau peste 2 000 de şcoli comunale, 140 de şcoli primare, 7 gimnazii, universitatea din Iaşi, facultatea juridică din Bucureşti şi cîteva şcoli speciale. În 1864 a fost promulgată legea instrucţiunii publice, elaborată de P. Poenaru, V. Boerescu, C. Bosianu şi V. A. Urechia, introducîndu-se măsuri noi pentru învăţămîntul elementar şi asigurîndu-se dezvoltarea învăţămîntului mediu. De fapt însă se creaseră « şcoli prin simplă măsură bugetară », după expresia lui Spiru Haret de mai tîrziu, copiindu-se legile din Franţa, fără o legătură mai strînsă cu realităţile din ţară. Ideea dominantă a legii era răspîndirea învăţămîntului la ţară, introducîndu-se învăţămîntul public gratuit şi obligatoriu; dispoziţia a rămas iluzorie, prin lipsa de şcoli şi cadre didactice şi mai ales prin condiţiile mizere de viaţă ale ţărănimii. Sistemul de învăţămînt avea un caracter mai mult teoretic decît practic. În esenţă, lipsa principală a legii din 1864 este că ea nu prevedea condiţiile materiale pentru aplicarea ei. Din primul an s-au resimţit greutăţile punerii ei în practică.

Cu toate lipsurile sale, legea din 1864 — prin care s-a stabilit învăţămîntul primar de 4 ani, cel secundar de 7 ani, iar cel universitar de 3 ani — a ajutat la procesul de unificare a instrucţiunii publice în noul stat. S-a dat o importanţă mai mare ştiinţelor naturii, trăsătură de bază a învăţămîntului modern; de aceea legea a fost ulterior atacată de elementele retrograde. O dată cu venirea lui Carol de Hohenzollern s-a ajuns la stagnare în ce priveşte şcoala: s-a redus bugetul Ministerului Instrucţiunii Publice, s-au închis şcoli, s-au redus salariile învăţătorilor. Titu Maiorescu cerea concentrarea eforturilor la un învăţămînt mai simplu, susţinînd neputinţa pentru cîteva generaţii a creaţiei ştiinţifice originale. Maiorescu a lansat această teză pentru a apăra poziţia conservatorilor de frînare a dezvoltării învăţămîntului şi a creaţiei ştiinţifice în Romînia.

Elementele progresiste au dus însă lupta pentru adîncirea reformei şcolilor. În 1866 s-a înfiinţat *Societatea pentru învăţătura poporului romîn*, cu scopul de a stărui « prin toate mijloacele putincioase » ca « instrucţiunea generală, gratuită şi obligatorie să devie o realitate în Romînia ». Societatea şi-a deschis sedii în toate judeţele, organizînd şcoli de adulţi, cursuri pentru muncitori şi mici meseriaşi, precum şi două şcoli normale.

Sistemul de învăţămînt fixat prin legea din 1864 a dat o deosebită atenţie şcolilor secundare; în anul şcolar 1876—1877 existau în ţară 7 licee şi 19 gimnazii de băieţi şi 9 şcoli secundare de fete — un număr dublu faţă de anul şcolar 1864—1865 —, precum şi 7 şcoli normale. Învăţămîntul elementar a stagnat în ultimul deceniu al perioadei cercetate, ca şi cel universitar. Mai existau tot acum 19 şcoli speciale, dar cu un număr restrîns de elevi: 1 322. În general se da atenţie ramurilor de învăţămînt frecventate de fiii de burghezi şi moşieri, care asigurau aparatul de stat cu funcţionari şi specialiştii necesari ramurilor economice în curs de dezvoltare.

Pentru predarea materiilor — printre care religia juca un rol important — s-au folosit manuale romîneşti: la început mai mult traduse din limba franceză, mai apoi din germană. Pentru şcolile primare, manualele nu erau totdeauna fericit

Proiectul de pacificare, propus de N. Bălcescu, şi semnat de către reprezentanţii forţelor revoluţionare romîne şi maghiare. In acest *Proiect* la punctul 5 se spune: « În toate şcolile deja în fiinţă şi în acele care se vor înfiinţa pe viitor de către stat pentru romîni, limba de instrucţiune e limba romînă » [1].

În anii următori, în vreme ce interesul pentru învăţămîntul de stat a scăzut, la şcolile confesionale romîneşti s-a constatat un progres. S-au luat măsuri în ce

Fig. 120. — Vechea clădire a Universităţii din Bucureşti, fotografie din 1860 de Carol Popp de Szathmary.

priveşte localurile de şcoală, pregătirea şi salarizarea învăţătorilor, manualele şi controlul, s-au întrodus materii noi. Programul corespundea şi aici nevoilor burgheziei romîneşti în dezvoltare.

Nu există o statistică generală pentru toate şcolile romîneşti, dar se constată o creştere a frecvenţei şcolare; în 1851, dintre cei peste 75 000 de copii romîni de vîrstă şcolară, frecventau şcolile peste 44 000 de copii, ceea ce înseamnă un progres; în total existau 742 de şcoli romîneşti.

Pregătirea şi calificarea învăţătorilor se făceau în şcoli normale, care se numeau preparandii. Şcoala normală romînească cea mai veche, cea din Arad, înfiinţată în 1812 cu caracter sistematic, a ajuns în 1869 « institut pedagogic

[1] Eugen Brote, *op. cit.*, anexa 16, p. 56.

greco-oriental romîn ». Mai existau cîteva cursuri pentru pregătirea învățătorilor, care s-au transformat acum în școli normale: la Oradea (după 1840), la Năsăud (1858), Blaj (1865) și Gherla (1868), mutată aici din Năsăud.

Seminariile teologice ortodoxe aveau și cîte o secție pedagogică pentru pregătirea învățătorilor, mai întîi la Sibiu și apoi la Caransebeș. Alte școli normale au mai existat la Orlat, Sighet și Deva, unele maghiarizate mai tîrziu. Un rol deosebit de important l-a jucat școala de la Sibiu. Pentru fete nu existau școli normale speciale în această perioadă; ele dădeau examene pregătite în particular la școlile de băieți, pînă cînd guvernul maghiar le-a interzis și această cale.

Învățămîntul secundar a fost organizat printr-o lege din septembrie 1849, valabilă pentru întreaga Austrie, legea ministrului Instrucțiunii Leo Thun. Potrivit legii, s-au organizat licee de opt clase, controlate de comisari ministeriali, împărțite în două cursuri, inferior și superior, introducîndu-se profesori pe specialități. Romînii au vrut să folosească și ei avantajele noii organizări, dar sprijinul din partea statului le-a fost mereu refuzat. Baza învățămîntului secundar romînesc o reprezentau tot școlile confesionale, bineînțeles foarte puține, în programul cărora s-a observat un progres după 1848, în sensul spiritului laicizat care s-a introdus de profesori progresiști, ca Timotei Cipariu, Ioan Russu și alții. De altfel, școlile confesionale romînești nu erau centre exclusiv religioase, ci centre culturale care răspundeau necesităților sociale.

În 1850 romînii au cerut guvernului înființarea a 18 școli secundare romînești (6 licee, 6 gimnazii și 6 școli reale); peste cîțiva ani au revenit cu alte cereri, în special pentru Cîmpia Transilvaniei, regiunea Munților Apuseni și comitatul Sătmarului; în 1872, prin *Memoriul de la Blaj*, se cereau din nou cîteva gimnazii și școli reale, precum și școli de agronomie și una de montanistică (școală pentru exploatarea minelor). Cererile au fost zadarnice, deoarece romînii au rămas cu școlile susținute de ei; către finele perioadei existau patru școli secundare confesionale (la Beiuș, Blaj, Brad și Brașov) și una grănicerească la Năsăud.

Școala de la Blaj — vechea « școală latinească » din 1754 — s-a dezvoltat după 1848, avînd opt clase împărțite în curs inferior și superior, cu program identic ca cel de la școlile de stat și îndrumat spre științele naturii; numărul orelor de religie a scăzut, ca și al celor de filozofie, la două pe săptămînă. Liceul de la Blaj atrăgea și tineri romîni din alte părți decît din Transilvania, — din Bucovina, Istria, Croația și chiar din Romînia. Aici au profesat figuri distinse ale culturii romînești din Transilvania, ca T. Cipariu, I. Russu și alții.

Un alt centru de învățămînt romînesc important a fost liceul din Beiuș, înființat încă din 1828, care în 1853 s-a reorganizat după programul școlilor de stat, avînd opt clase și primind drept să țină examen de maturitate. Liceul ortodox din Brașov a luat ființă în 1850, cu patru clase pentru băieți și trei pentru fete; în 1865 s-a completat la opt clase, iar peste un an a căpătat drept pentru examenul de maturitate. Școala era susținută de biserică, dar primea ajutoare și din Romînia; în 1871 ajutorul a fost de 15 000 de lei.

Liceul din Năsăud a fost înființat în 1863 de către comunele grănicerești cu drept de a ține examenele de maturitate; marea majoritate a elevilor erau fii de țărani. Gimnaziul din Brad, înființat prin străduințele și sprijinul colectiv al moților în 1869, era tutelat de consistoriul din Sibiu; a rămas gimnaziu, neaprobîndu-se transformarea lui în liceu.

În general, școlile secundare românești din Transilvania aveau puncte comune de organizare. Planul de învățămînt era cel de stat, profesorii erau bine pregătiți, cu studii superioare și obțineau titlul de profesor după ce treceau « cenzura » și aveau o practică pedagogică de un an; printre elevii de ambele confesiuni erau mulți fii de țărani, pentru care s-au înființat ajutoare. Erau aprovizionate cu manuale aduse din Principate, strict controlate de cenzură, iar mai apoi, din cauza restricției guvernului, ele au fost înlocuite cu altele traduse din limba maghiară. În școlile secundare românești din Transilvania se preda și istoria celor trei țări române, precum și istoria literaturii române. Aveau biblioteci bogate (la Blaj existau 11 000 de volume, la Năsăud 10 000), muzee de arheologie și numismatică, laboratoare de chimie și fizică, grădini botanice (la Năsăud condusă de cunoscutul botanist Florian Porcius) etc.

Pe lîngă fiecare liceu funcționa cîte o « societate de lectură », pentru întărirea legăturilor culturale cu românii din Principate și pentru încurajarea manifestărilor culturale locale.

În Transilvania exista o singură școală reală românească, la Brașov, deschisă în 1869, în care se predau mai pe larg științele naturii, iar în locul limbilor clasice, franceza. La Brașov mai exista și o școală comercială superioară, din aceeași vreme, dînd pregătire specială pentru cariera comercială și industrială. Tot acolo s-a deschis un ciclu seral pentru ucenici și calfele de prăvălii, cu două cursuri.

Cu privire la învățămîntul superior, încă din 1848 românii și-au arătat dorințele lor în moțiunea votată la marea adunare de la Blaj, în care, la punctul 13, se spunea: « Națiunea română cere înființarea... unei universități române dotate din casa statului în proporțiunea poporului contribuant ». În anul următor s-a cerut să se aprobe înființarea unei facultăți juridice la Blaj, prezentîndu-se programul de studii pentru trei ani. S-a revenit peste scurt timp, cerîndu-se de astă dată o facultate la Cluj și trimițîndu-se în acest scop și o delegație din care a făcut parte și Avram Iancu. Acesta și-a lăsat toată averea pentru acest scop, iar Alex. Șuluțiu a înființat o fundație specială.

S-a ajuns numai la un singur rezultat precis: înființarea unei catedre de limba și literatura română la Universitatea din Budapesta (1862) și a unei catedre similare la Universitatea din Viena peste zece ani. Românii au mai cerut folosirea limbii române ca « limbă paritetică » pentru Universitatea de la Cluj, înființată în aceeași perioadă; s-a admis doar o catedră de limba și literatura română. Înființarea acestor catedre s-a făcut cu anumite scopuri, unii dintre profesori punîndu-se în slujba guvernanților de la Budapesta și Viena. În schimb,

profesorii maghiari Mátrai Ernö şi Sámi László au susţinut idei înaintate, printre care scoaterea teologiei din învăţămîntul universitar şi introducerea limbii romîne.

Şi în şcoli s-a făcut simţit astfel dublul jug, social şi naţional, pe care-l sufereau masele romîneşti din Transilvania, cărora li se limita posibilitatea însuşirii culturii în general şi li se interzicea învăţămîntul superior în limba naţională.

Învăţămîntul maghiar s-a dezvoltat în perioada analizată. În 1851, dintr-un total de 2 146 de şcoli, 949 — cele mai multe — erau maghiare (la acestea se adăugau 742 de şcoli romîneşti şi 455 săseşti). După încheierea pactului dualist, legea din 1868, care a stat la baza reformei lui Eötvös şi a introdus învăţămîntul de stat în Transilvania, recunoştea doar formal « egala îndreptăţire a naţionalităţilor » şi « libera alegere a limbii de predare », căci în fapt asigura dezvoltarea cu precădere a învăţămîntului maghiar. Învăţămîntul universitar din Transilvania se preda în limba maghiară, iar în învăţămîntul mediu şcolile maghiare aveau o evidentă întîietate. În primii ani ai perioadei dualismului austro-ungar, dintre cele 26 de licee care funcţionau în Transilvania, 16 erau maghiare.

Populaţia germană din Transilvania a avut, de asemenea, un învăţămînt propriu prin şcolile confesionale, conduse de forurile bisericeşti ale celor două culte: luteran pentru saşi, catolic pentru şvabii din Banat. Autorităţile priveau cu suspiciune răspîndirea ştiinţelor naturii, bănuind influenţa ideilor materialiste, cum şi era de fapt. G. D. Teutsch, directorul liceului real din Sighişoara, constata în 1861 că « s-au ridicat păreri, aici ca şi în altă parte, care deplîng tendinţa de culturalizare a maselor populare »; conducătorii patriciatului săsesc au hotărît, în 1855, închiderea liceului real din Sighişoara. Consistoriul suprem al bisericii evanghelice cerea ca programul şcolilor secundare, în care se introduseseră mai pe larg ştiinţele naturii, să fie modificat după programul şcolilor umanistice. Între profesorii progresişti germani sînt cunoscute numele lui Carl Albrich, Carl Friedrich Weber şi Julius Römer. Şcoli secundare s-au organizat în centrele mari în care era şi populaţie germană din sudul Transilvaniei şi din Banat.

Presa

Presa a fost strîns legată de mişcarea politică-socială a vremii. Astfel se poate vorbi de o publicistică a anului revoluţionar 1848; apoi de cea a perioadei 1848—1859, axată în jurul luptei pentru Unirea Principatelor, în fine de cea a perioadei 1859—1878, în care se poate distinge limpede, după 1864, ofensiva forţelor reacţionare în publicistică împotriva luptei continue a forţelor închinate progresului social şi libertăţii naţionale.

Publicaţiile anului revoluţionar 1848 sînt ilustrative. Ele nu s-au limitat la literatură, nici nu-i acordau acesteia întîietatea preocupărilor, ci dimpotrivă. Erau în primul rînd organe politice de luptă ale diverselor curente din timpul revoluţiei.

Curierul romînesc, cel mai vechi ziar romînesc, fusese suspendat fără termen cu două luni înainte de revoluție și nu avea să reapară decît tîrziu, în 1859, pentru foarte scurt timp.

Pruncul romîn a apărut în zilele revoluției sub conducerea lui C. A. Rosetti, reprezentînd poziția liberal-radicală într-un limbaj extremist. Lua atitudine categorică împotriva contrarevoluției de la 19 iunie/1 iulie, pleda pentru înființarea gărzilor naționale și pentru întinderea revoluției în Moldova, publica versurile revoluționare ale lui I. Catina, C. D. Aricescu sau G. Crețeanu, ca și studiile documentate ale lui Ion Ionescu de la Brad susținînd cauza clăcașilor.

Moderații, în frunte cu Eliade, își exercitau influența asupra altui organ de presă: *Monitorul romîn*, oficiosul politic al guvernului provizoriu, apărut paralel cu vechiul *Buletin ofițial*, înființat în 1832, care și-a păstrat caracterul de oficios administrativ.

Organe moderate erau, de fapt, și alte cîteva gazete apărute în lunile revoluției. *Reforma* era o tribună cu o poziție fățiș conciliatoare. Marea burghezie, sub influența lui Eliade, își avea principala tribună în *Amicul comercianților*, redactată de C. Andronic. Un grup de negustori, de sub conducerea lui C. Viișoreanu, scotea *Constituționalul*, apărut apoi sub titlul *Romînia*, în redactarea lui G. A. Baronzi. Ambele publicații sprijineau pozițiile liberal-moderate.

Apariția acestor ziare specializate trebuie legată de nevoia burgheziei în dezvoltare și a moșierimii producătoare de cereale-marfă de a se informa asupra problemelor legate de piață, debușee, prețuri, import și export, mijloacele de comunicație etc. În general, rolul presei periodice este foarte important pentru cunoașterea problemelor economice și a dezvoltării gîndirii economice; astfel se explică mulțimea informațiilor referitoare la astfel de probleme și în alte ziare decît cele susținute direct de negustorime.

Organul de presă care a reprezentat în mod real spiritul revoluției în sensul ideologiei proclamate la Islaz a fost *Poporul suveran*, gazetă în format mare, condusă mai întîi de Dimitrie Bolintineanu, apoi de acesta împreună cu Nicolae Bălcescu, Cezar Bolliac, Al. Zane, Gr. Alexandrescu și alții. Evitînd polemica fățișă cu orientările conciliatoare, ca și cu frazeologia radicală, gazeta milita pentru triumful revoluției, așa cum fusese concepută ea de Bălcescu. Un important organ al revoluției a devenit *Învățătorul satului*. Apărută încă din 1843, sub conducerea lui Petrache Poenaru, ca ziar de sfaturi etice-economice pentru săteni, publicația aceasta a fost trecută, oficial, în zilele revoluției, sub conducerea directă a lui Bălcescu, care a transformat-o într-o tribună de luptă pentru ridicarea nivelului cultural și politic al clăcașilor.

În Transilvania, la izbucnirea revoluției din 1848, romînii aveau cîteva publicații. *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, condusă de G. Barițiu, se afla în anul al XI-lea. Fusese scoasă de G. Barițiu, ca și *Gazeta de Transilvania*. Aceste publicații au dus în timpul revoluției o luptă susținută pentru promovarea drepturilor romînilor și ale țărănimii transilvănene, pentru conlucrarea revoluționară

romîno-maghiară, au sprijinit idealul Unirii Principatelor şi au propagat un program al literaturii naţionale unice în provinciile romîne. Alături de publicaţiile conduse de G. Bariţiu, se afla, abia în al doilea an, *Organul luminării*, scos de Timotei Cipariu, Aron Pumnul şi Iosif Many şi transformat în timpul revoluţiei în *Organul naţional*.

În acelaşi timp apăreau vechi organe de presă ale burgheziei maghiare, săseşti şi şvăbeşti din Transilvania şi din Banat. Acestea aveau un caracter naţional şi moderat progresist. *Erdélyi Hiradó* din Cluj milita împotriva hegemoniei economice a Habsburgilor şi a sprijinit revoluţia maghiară din 1848. După intrarea lui Bem în Transilvania, a început să apară la Cluj gazeta *Honvéd*, care a militat pentru cauza revoluţiei. *Siebenbürgisches Wochenblatt* din Braşov ataca violent instituţiile feudale perimate, sprijinind vag şi revendicările burgheziei romîne. Organul patriciatului săsesc, *Siebenbürger Bote*, din Sibiu, avea o orientare cu totul potrivnică acestei gazete. Energic anticlericală era publicaţia din Timişoara *Neue Temeswarer Zeitung*.

După izbucnirea revoluţiei, cele trei publicaţii romîneşti amintite au continuat să apară în condiţiile unei relative libertăţi a presei. Lor li s-a adăugat *Învăţătorul poporului*, scos la Blaj de către Timotei Cipariu. Deşi n-a putut apărea decît cinci luni, acest din urmă ziar a jucat un rol important, militînd pentru promovarea culturii naţionale între ţărani, pentru desfiinţarea iobăgiei şi pentru împroprietărire. Adresîndu-se maselor ţărăneşti, ziarul acesta e semnificativ şi pentru cotitura făcută de un ziar transilvănean în însăşi cetatea Şcolii ardelene în ceea ce priveşte limba pe înţelesul poporului.

Din păcate fără răsunet în Transilvania, au apărut la Pesta sub redacţia lui Sigismund Pop publicaţiile *Amicul poporului* şi *Democraţia*, primele ziare romîneşti care susţineau consecvent ideea solidarităţii revoluţiei romînilor şi maghiarilor împotriva stăpînirii habsburgice. Un ecou mai larg în acest sens l-a avut *Espatriatul*, pe care l-a scos Bolliac la Braşov în primăvara anului 1849.

După înăbuşirea revoluţiei, în Ţara Romînească mulţi scriitori au fost exilaţi sau s-au refugiat singuri. Ei s-au întîlnit în emigraţie cu o parte din scriitorii care participaseră la mişcarea din Moldova. Activitatea tuturor, vreme de cîţiva ani sau mai mult, s-a desfăşurat în străinătate, cu deosebire în Franţa. Aici au apărut revistele emigraţiei, în care scriitorii, fără a-şi părăsi lira, au trecut pe primul plan problemele politicii naţionale şi sociale. *Romînia viitoare* (1850), scoasă de Bălcescu, a izbutit să apară doar într-un singur număr, dar care rămîne memorabil, căci în paginile sale Bălcescu a publicat atît studiul său *Mersul revoluţiei în istoria romînilor*, cît şi uimitoarea revelaţie a epocii, *Cîntarea Romîniei*, care avea să-i fie multă vreme atribuită, deşi, după cele mai multe păreri ulterioare, autorul ei era prietenul său, Alecu Russo. Dimitrie Bolintineanu a editat *Albumul pelerinilor romîni*, care a apărut din primăvară pînă în vara anului 1851.

Inspirată de poziția lui Bălcescu era și revista *Junimea romînă*, pe care au scos-o în același 1851 G. Crețeanu, tînăr ziarist al presei revoluționare din 1848, împreună cu și mai tinerii Al. Odobescu și Al. Sihleanu, născuți în 1834. Revista celei mai tinere generații revoluționare apăra pozițiile lui Bălcescu, și anume că revoluția romînă fusese doar întreruptă și că datoria expatriaților era de a pregăti opinia publică din Principate pentru a doua revoluție, ale cărei țeluri urmau să fie: dreptate socială, unitate și independență națională.

C. A. Rosetti, cu concursul fraților Brătianu și al lui Cezar Bolliac a scos mai întîi la Paris (1851) apoi la Bruxelles (1853), *Republica romînă*. În terminologia radicală proprie aripii conduse de C. A. Rosetti se punea în această revistă baza politicii viitoarei grupări radical-liberale din Romînia.

În această vreme, în țară, sub regimul contrarevoluționar, activitatea publicistică a fost pentru cîțiva ani cu totul paralizată, atît prin absența scriitorilor, cît și prin cenzura teroristă. La București apăreau numai cîteva foi oficiale sau semioficiale, ca *Buletinul oficial* și suplimentul său *Foaia satului* sau ca *Vestitorul romînesc*, condus de Zaharia Carcalechi. Comercianții își aveau organele de presă profesională: *Cugetătorul romîn* sau, la Galați, *Jurnalul de Galatz*, ulterior intitulat *Patria*. Lor le aparținea în bună măsură și *Jurnalul de București*. La Iași a continuat să apară *Buletin, foaie oficială a Prințipatului Moldovei*, cu suplimentele sale. Numai Gh. Asaki și-a văzut netulburată apariția gazetei sale *Albina romînească*, care intra în 1849 în al XXI-lea an și care își schimba, în anul următor, titlul în *Gazeta de Moldavia*, manifest antiunionist (astfel va apărea pînă în preajma Unirii, în 1858, împlinind trei decenii de existență). Abia din 1850 vor reîncepe, în Moldova, eforturile pentru reapariția publicațiilor tinerei generații, din inițiativa celor întorși din exil. În Țara Romînească, aceasta nu va fi posibil decît spre mijlocul deceniului.

Pînă la reluarea activității publicistice în organele lor proprii, cei rămași în țară au fost siliți să folosească paginile publicațiilor acceptate de autorități, de tipul *Gazetei de Moldavia*. Deși avea să fie contemporanul cîtorva evenimente istorice și de acum înainte, Gh. Asaki reprezenta în epocă elementul vechi, depășit, atît în ce privește poziția lui politică-socială, cît și în ce privește creația literară. Cu toate acestea, în paginile sale, gazeta putea strecura unele semne ale orientării noi, ca acela ilustrat de fragmentele romanului realist critic al lui Kogălniceanu, *Tainele inimii*.

Tinerii publiciști legați de năzuințele revoluției și ale Unirii își dădeau seama că activitatea publicistică a lui Gh. Asaki, cu toate indiscutabilele ei merite anterioare, nu mai putea ține pasul vremii. Ei au încercat să se grupeze în jurul unui periodic mai reprezentativ pentru contemporaneitate. Prima lor înfăptuire a fost apariția publicației *Zimbrul* în 1850, la Iași, condusă, pe rînd, vreme de aproape un deceniu, de tineri publiciști ca D. Gusti, Th. Codrescu sau V. Alexandrescu (ulterior Urechia). În anul următor, *Zimbrul* și-a scos, pentru cîteva luni,

un supliment literar, *Calendarul literar al Zimbrului*, cum se va mai încerca încă o dată, în 1855—1856, prin *Foiletonul Zimbrului*.

Redactorii şi colaboratorii din gruparea *Zimbrului* nu au făcut epocă literară ei înşişi. Însă, pînă la regruparea forţelor celor mai valoroase, *Zimbrul* a rămas singura tribună, politică şi literară, a scriitorilor revoluţionari, ca moldovenii

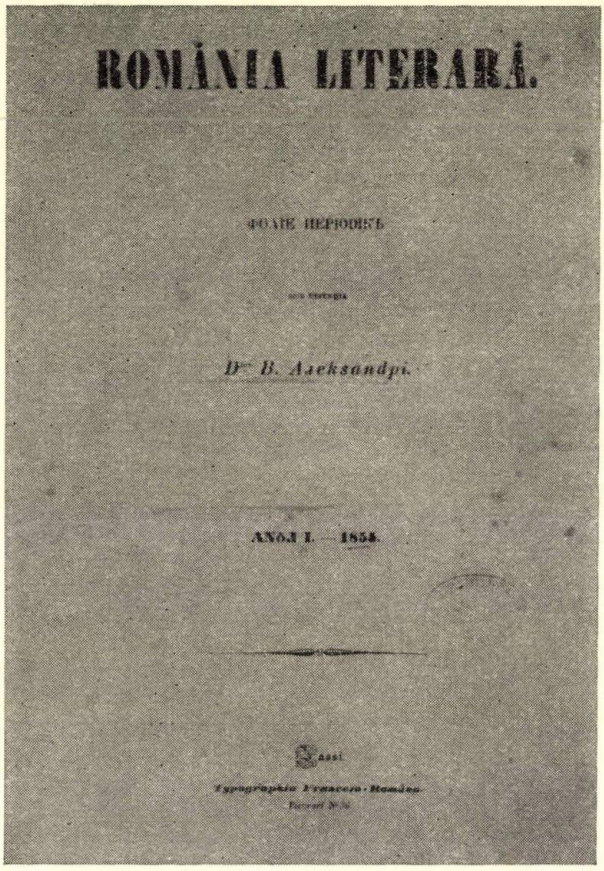
ROMÂNIA LITERARĂ.

ФОЛІЕ ПЕРІОДИЧЪ

Dr. B. Aleksandri.

ANŞI I. — 1855.

Typographia Francesco-Romana

Fig. 121.—*Romînia literară*, Iaşi, 1855, pagina de titlu a nr. 1.

Alecsandri şi Russo sau ca munteanul D. Bolintineanu. Din generaţia vîrstnică, C. Negruzzi a scris şi el în această publicaţie, care, deşi condusă cu mai puţină iniţiativă, urma directivele *Daciei literare*.

Prima regrupare a forţelor progresiste, legate de idealurile de la 1848 şi mobilizate acum nemijlocit în lupta pentru Unire, a realizat-o revista *Romînia literară*, cea mai importantă publicaţie a perioadei. Scoasă de V. Alecsandri la Iaşi, în 1855, această revistă, care a rezistat presiunilor aproape un an întreg, a fost o directă continuare a *Daciei literare* şi a *Propăşirii*, în condiţiile campaniei pentru

unitate națională. *România literară* trebuia să devină « cîmpul de întîlnire frățească a tuturor talentelor din țările noastre ». În fruntea primului număr, ca un omagiu, apăreau cîteva pagini ale lui Nicolae Bălcescu, simbolul revoluției, răpus de moarte printre străini încă în 1852. Alături de Alecsandri, Kogălniceanu și Russo, colaborau Gr. Alexandrescu și Dimitrie Bolintineanu, ca și tinerii

Fig. 122. — *Familia*, Pesta, 1865, pagina de titlu a nr. 1.

G. Creţeanu și Al. Odobescu din Muntenia. Din generația mai veche de moldoveni se relevau C. Negruzzi și A. Donici. *România literară* a realizat un program de acțiune de care « Zimbrul s-a cam spăriet », spunea M. Kogălniceanu, cerînd « un jurnal serios neatîrnat, care zilnic să proclame dictările Principatelor și să formeze educația noastră politică ». Exigența aceasta o va satisface el însuși, editînd, între 1855 și 1860, periodicul *Steaua Dunării*, militînd îndeosebi pe tărîm politic, fără a neglija pe cel literar, în privința căruia continua « opiniile și tendințele *Românîei literare* ». De altfel, după ce în 1858 și-a schimbat titlul, în mod ostentativ unionist, *Zimbrul și vulturul*, vechiul *Zimbru* a fuzionat în 1859 cu *Steaua Dunării*, frontul luptătorilor cimentîndu-se definitiv.

În afara publicațiilor grupării lui V. Alecsandri și M. Kogălniceanu în Moldova au mai apărut, în preajma Unirii, primele publicații ale tînărului B. P. Hasdeu : *România*, apoi *Foaie de storia romînă* (1859), schimbate apoi în *Foița de istorie*

și literatură și *Din Moldova*, cu titlul ulterior *Lumina*. Combative de pe poziții net antiboierești, publicațiile lui B. P. Hasdeu, deși cuprindeau și colaborări reprezentative ale contemporanilor, ca C. Negruzzi, V. Alecsandri sau Gr. Alexandrescu, erau însă mai puțin centre de regrupare a forțelor literare, cît tribune ale redactorului însuși, prodigios afirmat în toate domeniile.

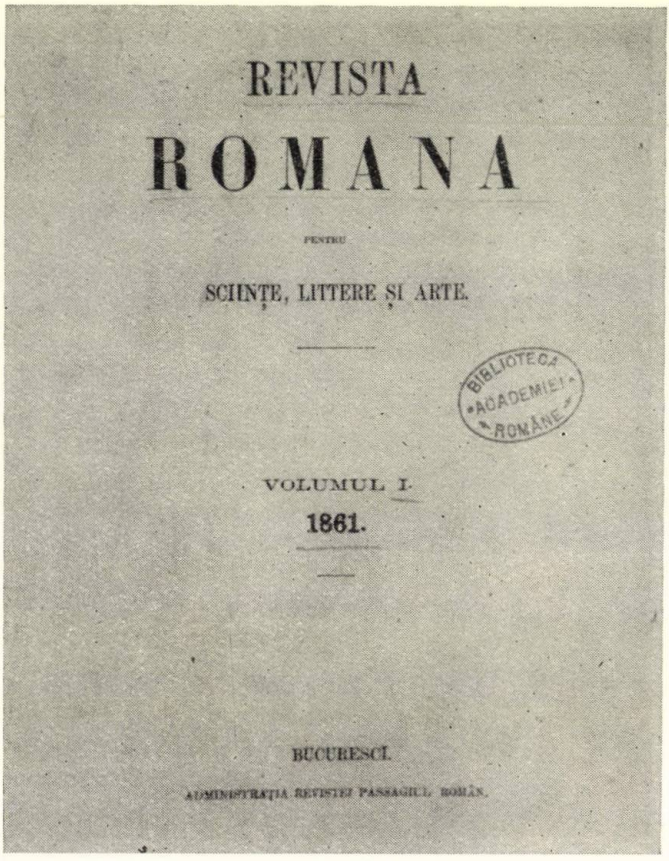
REVISTA

ROMANA

PENTRU

SCIINȚE, LITTERE ȘI ARTE.

BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

VOLUMUL I.

1861.

BUCUREȘCI.

ADMINISTRAȚIA REVISTEI PASSAGIUL ROMÂN.

Fig. 123. — *Revista romînă*, București, pagina de titlu a nr. 1.

În Țara Romînească, revistele literare propriu-zise nu au reapărut decît tîrziu, după Unire. Pînă în 1859, singura revistă mai de seamă a fost *Albumul literar*, care a apărut cam o jumătate de an (decembrie 1856—mai 1857), lunar, ca supliment al ziarului *Timpul*. Colaboratorii nu erau dintre personalitățile fruntașe ale literaturii, dar reprezentau pozițiile generațiilor unite în jurul steagului lui 1848, de la Aricescu la Crețeanu. Activitatea literară a scriitorilor munteni înainte de Unire, cînd nu se oglindea în paginile revistelor moldovene, era evidentă din ce în ce mai mult în ziarele politice înmulțite în ultimii ani, ca: *Patria* (1855), la care colabora G. Crețeanu; *Concordia* (1857), care grupa

pe scriitorii mai vîrstnici (Gr. Alexandrescu, G. A. Baronzi, C. D. Aricescu, alături de G. Crețeanu și Al. Sihleanu); *Buciumul* (1857); *Romînul* (1857), tribuna lui C. A. Rosetti și oficiosul liberalilor-radicali; *Național* (1857—1861); *Dîmbovița*, ziarul lui D. Bolintineanu (1858), care a continuat să apară, cu întreruperi și cu schimbări de titluri, pînă în 1865. În acesta din urmă au început să se

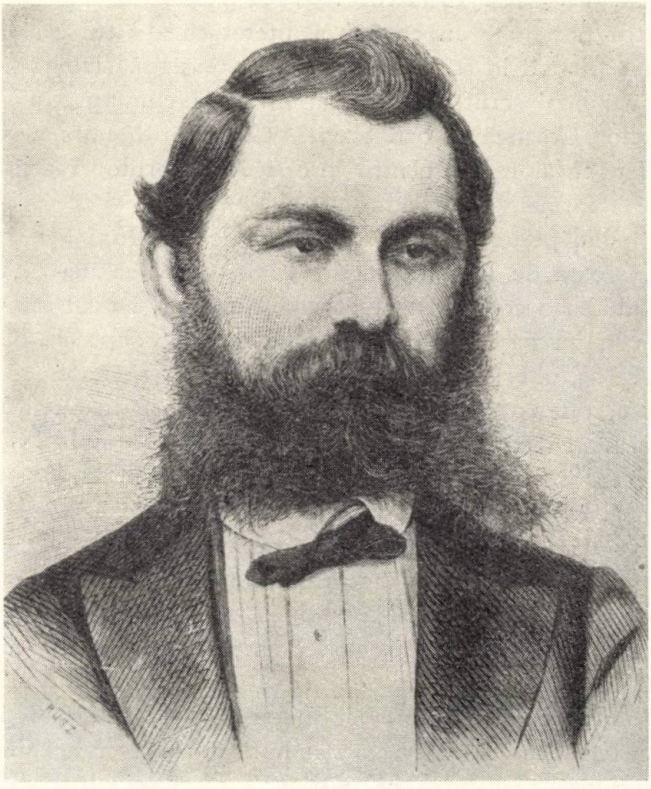

Fig. 124. — Iosif Vulcan (1841—1907).

afirme pe plan literar debutanți ca Pantazi Ghica, Mihail Zamfirescu sau, mai vîrstnic, N. Filimon.

Revistele anilor 1860—1864 s-au situat pe pozițiile progresiste ale *Romîniei literare*, străduindu-se să ridice pe o treaptă superioară literatura națională. Astfel era concepută *Revista Carpaților* (literatură-știință-istorie-artă-politică) (1860—1861). Hebdomadarul *Țăranul romîn*, jurnal politic, economic, literar și comercial, editat de Ion Ionescu de la Brad în 1861, exprima aceeași platformă progresistă, la fel noua ediție a *Buciumului* lui Bolliac, scoasă în 1862, sau revistele lui B. P. Hasdeu, în frunte cu *Din Moldova*, *Lumina* (1862—1863). Solidară cu această platformă avea să fie și revista literară a romînilor transilvăneni, *Familia*, pe care o va întemeia în 1865 Iosif Vulcan.

Cea mai importantă şi mai semnificativă revistă a acestor ani a fost *Revista romînă* (1861—1863), redactată, între alţii, de Al. Odobescu, publicaţie care continua tradiţia *Romîniei literare* la cel mai înalt nivel al culturii europene contemporane.

Ca organ neoficial al asociaţiei Junimea, revista *Convorbiri literare*, care a început să apară la Iaşi la 1/13 martie 1867, prin campania dusă contra latinizării limbii şi pentru o calitate superioară a literaturii — Titu Maiorescu dînd o contribuţie importantă în această acţiune — a reuşit să strîngă în jurul său pe unii din cei mai buni scriitori romîni ai timpului, cum au fost V. Alecsandri, M. Eminescu, Ion Creangă şi Ioan Slavici. *Convorbiri literare* a servit însă şi ca tribună lui Titu Maiorescu pentru propagarea teoriilor reacţionare a artei pentru artă şi a formei fără fond.

Către sfîrşitul perioadei a apărut revista *Transacţiuni literare şi ştiinţifice* (1872—1873), scoasă de D. A. Laurian şi Şt. C. Michăilescu. Primul dintre redactori nu aducea o contribuţie esenţială, fiind, ca şi tatăl său, autorul unui dicţionar latinist, un paşoptist inconsecvent, mai aproape de Eliade decît de Bolliac. Avea să fie, ulterior, un ziarist conservator. Orientarea revistei o dădea Şt. Michăilescu, om cu pregătire ştiinţifică şi filozof materialist, capabil să lovească însuşi fundamentul ideologic al maiorescianismului. În 1873, publicaţia a fuzionat cu *Revista contemporană*, condusă de V. A. Urechia. Din 1876 a apărut *Timpul*, organ al conservatorilor, la care au colaborat şi Eminescu şi Slavici.

Acum au apărut şi cele dintîi ziare muncitoreşti. În 1869—1872 a apărut la Bucureşti gazeta *Analele tipografice*. Este cunoscut *Lucrătorul romîn* (1872—1874), organul *Asociaţiei generale a tuturor lucrătorilor din Romînia*, al cărei statut prevedea « să înfrăţească muncitorimea în politica pe care hotărăşte, să o ducă contra a tot ce e rău şi vătămător muncitorimei ». Mai puţin cunoscut, *Tipograful romîn*, apărut la Bucureşti în 1865—1866 şi 1870—1871, ar putea fi considerat ca cel mai vechi ziar muncitoresc romîn. La 26 mai/7 iunie 1877, doi ani după organizarea celor dintîi cercuri socialiste din Romînia, a apărut la Bucureşti gazeta *Socialistul*, care a propagat idei democrat-revoluţionare, socialismul utopic, a combătut războaiele de cucerire şi a justificat războaiele de eliberare a popoarelor, inclusiv acela al poporului romîn din 1877.

O situaţie aparte o prezintă în anii de după revoluţie presa transilvăneană. În 1848—1849, publicistica romînească se bucurase, pentru puţin timp, de oarecare libertate. Epoca absolutismului austriac de după 1849 a adus apoi acestei publicistici grele încercări. G. Bariţiu a fost constrîns să părăsească direcţia foilor romîneşti din Braşov şi în locul lui a venit Iacob Mureşanu, spirit mai conciliant. În perioada de început a dualismului, publicistica progresistă transilvăneană a avut apoi de făcut faţă numeroaselor opresiuni, ca şi numeroaselor confuzii şi tendinţe diversioniste.

Dintre noile publicaţii apărute s-au remarcat în primul rînd *Telegraful romîn*, scos la Sibiu, începînd din 1853, sub redacţia lui Aron Florian, urmat

imediat de dr. Pavel Vasici ca redactor-responsabil. Acesta a fost înlocuit din 1856; alţi redactori s-au succedat la destul de scurte intervale, remarcîndu-se, printre mulţi alţii, Visarion Roman, apoi Zaharia Boiu. În primii ani de apariţie, gazeta a avut o orientare fundamental progresistă, tutela bisericii nefăcîndu-se încă simţită. În paginile *Telegrafului romîn* şi-au făcut loc şi *Cugetările* lui Alecu Russo împotriva latinismului. În 1876—1877, gazeta scotea şi suplimentul *Foişoara Telegrafului Romîn*, cu preocupări literare şi cu o energică poziţie antietimologistă.

În 1861 (pînă la sfîrşitul anului 1870) a apărut *Concordia*, ziar politic şi literar, la Pesta, sub redacţia lui Sigismund Pop, urmat de Alexandru Roman, apoi de Sigismund Victor Pop. Din 1866 pînă la sfîrşitul anului 1876 a apărut, la Viena, apoi la Pesta, trisăptămînalul *Albina* al lui Georgiu Pop, urmat peste cîţiva ani, ca editor, de Vincenţiu Babeş. În programul publicat în fruntea primului număr se arăta că gazeta trebuia să fie un « organ naţionale nedependinte şi liberale, pentru toate interesele întregului popor romîn, adecă *o foaie naţionale generale...* », care doreşte « un organ naţionale generale », « să fie ridicată preste veri ce partite şi provincialism ». Publicaţia continua însă scrierea etimologică şi a avut o atitudine conciliantă chiar în problema naţională, pe care o trata « între marginile legei şi ale loialităţei ». În 1868, Alexandru Roman a scos, la Pesta, gazeta *Federaţiunea*, « jurnal politic, literar, comercial şi economic », care a izbutit să se menţină pînă în 1876, reducîndu-şi însă treptat periodicitatea de la patru ori la o singură dată pe săptămînă. În paginile *Federaţiunii*, cum se ştie, a publicat şi M. Eminescu. *Concordia*, *Albina* şi *Federaţiunea* se situau pe poziţii progresiste, militînd pentru revendicări burghezo-democratice.

Din ianuarie 1868 a apărut la Braşov, apoi la Sibiu, revista *Transilvania*, organ al *Asociaţiunei transilvane pentru literatura romînă şi cultura poporului romîn* sub redacţia lui G. Bariţiu, *Transilvania* a publicat, articole de istorie şi documente privind istoria Transilvaniei.

Un rol important în toată această perioadă şi în cea următoare l-au jucat, în publicistică, calendarele pentru popor, lectura cea mai răspîndită a ţăranilor, cu articole variate, inclusiv literare. Şi în această privinţă, se reliefează, îndeosebi, *Calendarele* scoase de G. Bariţiu între 1852 şi 1865.

O dată remarcabilă în literatura economică a Transilvaniei a constituit-o apariţia, în 1873, a bilunarului *Economul*, « organ periodic pentru toţi ramii de economie, industrie şi comerciu », scos la Blaj de către agronomul Ştefan Pop. Aici s-au dezbătut importante probleme privitoare la ridicarea materială a ţărănimii. A apărut pînă în 1880, dar din 1874 nu şi-a mai putut asigura o apariţie regulată. Mai poate fi menţionat *Orientul latin*, « ziar politic, literar, social şi economic », care a apărut la Braşov în anii 1874—1875, ca bisăptămînal, editat de Aron Densuşianu, cu Teofil Francu redactor responsabil şi I. A. Lapedatu « colaborator primar ».

★

În presa romînească a vremii au pătruns ecouri ale mişcărilor revoluţionare de peste graniţe; uneori ziarele le priveau cu simpatie, dovedind un spirit progresist.

Mişcările ţărăneşti, frămîntările din jurul reformei agrare, lupta tineretului revoluţionar şi a grupelor « nihiliste » din Rusia preocupau mai toate ziarele,

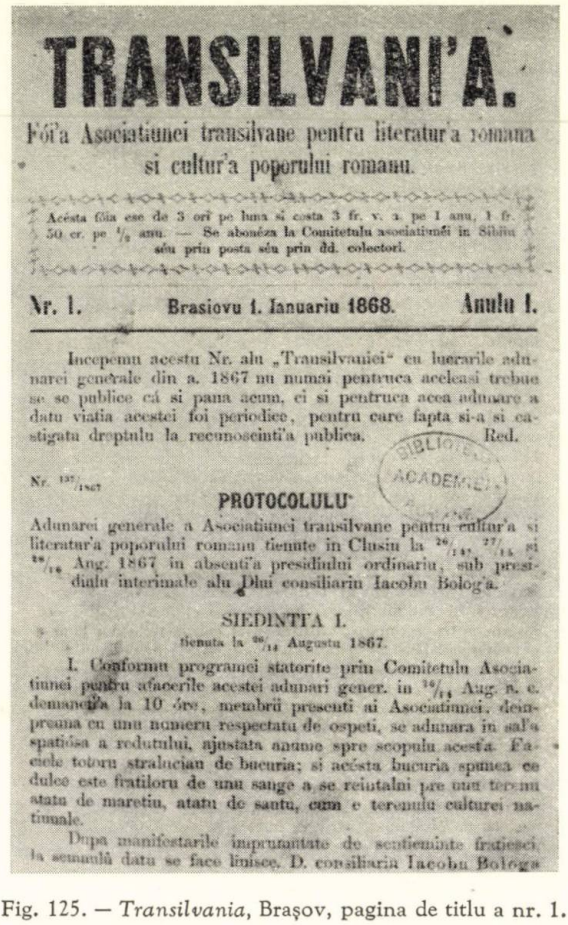

TRANSILVANI'A.

Fói'a Asociatiunei transilvane pentru literatur'a romana si cultur'a poporului romanu.

Acésta fói'a ese de 3 ori pe luna si costa 3 fr. v. a. pe 1 anu, 1 fr. 50 cr. pe ½ anu. — Se abonéza la Comitetulu asociatiunei in Sibiiu séu prin posta séu prin dd. colectori.

Nr. 1. Brasiovu 1. Ianuariu 1868. Anulu I.

Incepemu acestu Nr. alu „Transilvaniei" cu lucrarile adunarei generale din a. 1867 nu numai pentruca acelasi trebue se se publice cá si pana acuma, ci si pentruca acea adunare a datu viatia acestei foi periodice, pentru care fapta si-a si castigatu dreptulu la recunoscinti'a publica. Red.

Nr. 137/1867

PROTOCOLULU

Adunarei generale a Asociatiunei transilvane pentru cultur'a si literatur'a poporului romanu tienute in Clusiu la 26/14, 27/15 si 28/16 Aug. 1867 in absenti'a presidiului ordinariu, sub presidiulu interimale alu Dlui consiliariu Iacobu Bologa.

SIEDINTI'A I.

tienuta la 26/14 Augustu 1867.

I. Conformu programei statorite prin Comitetulu Asociatiunei pentru afacerile acestei adunari gener. in 14/2 Aug. a. c. demanéti'a la 10 óre, membrii presenti ai Asociatiunei, dimpreuna cu unu numeru respectatu de ospeti, se adunara in sal'a spatiósa a redutului, ajustata anume spre scopulu acest'a. Facielе totoru stralucian de bucuria; si acésta bucuria spumea ce dulce este fratiloru de unu sange a se reintalni pre unu terenu statu de maretiu, atatu de santu, cum e terenulu culturei nationale.

Dupa manifestarile impreunatate de sentieminte fratiesci, la semnulu datu se face linisce. D. consiliariu Iacobu Bologa

Fig. 125. — *Transilvania*, Braşov, pagina de titlu a nr. 1.

sub formă de informaţii în genere. Mai frecvent au publicat asemenea informaţii *Romînul* în tot lungul apariţiei sale din această perioadă, *Naţionalul*, *Anunţătorul romîn*, *Dîmboviţa*, *Viitorul*, *Ţăranul romîn*, *Unirea*, *Independenţa romînă*, *Téra*, *Opiniunea constituţională*, *Pressa* în apariţie mai îndelungată, *Telegraful* cu vădit interes, *Trompeta Carpaţilor*, *Curierul de Bucureşti*, *Romînia liberă*, *Uniunea democratică* din Bucureşti; *Gazeta de Moldavia*, *Steaua Dunării*, *Zimbrul şi Vulturul*, *Patria*, *Săptămîna*, *Tribuna romînă* din Iaşi.

Publicațiile românești din Transilvania au avut o atitudine și mai înțelegătoare față de mișcările sociale și politice din Rusia: *Gazeta Transilvaniei*, în tot lungul apariției sale; *Telegraful român*, *Familia*, care a redat și chipuri de revoluționari; *Albina*, care a reprodus unele din proclamațiile lui Bakunin, *Concordia*, *Federațiunea*.

Mișcarea muncitorească din Apus și organizațiile sale, în frunte cu Internaționala I, se bucurau de aceeași atenție. Ziarul *Federațiunea* a publicat cîteva date cu privire la acțiunea *Societății internaționale* din Paris, despre activitatea « Consiliului Asociațiunii lucrătorilor internaționali » de la Londra, despre « Carolu Marx », fundatorul *Societății internaționale*, și despre scopurile Internaționalei în cîteva numere din 1872. « Internaționala, cu toate persecuțiile și calomniile ce i se fac, are multă dreptate și rațiune de-a exista în Occident, la acea clasă demnă de considerațiune...; la noi, în lipsă de industrie, dacă ar trebui să fie această societate, am dori-o pentru bietul țăran » (7 aprilie 1872). Asemenea informații publica și *Albina* în cîteva numere din 1870—1871: « De aceea noi vom informa pe lectorii noștri despre pașii ce va face această asociație pentru ajungerea scopurilor și realizarea dorințelor ei; cu atît mai vîrtos cu cît în viitor lumea are să se aștepte la multe și mari lucruri din partea lucrătorilor așa-numiți socialiști » (7 octombrie 1871). O dare de seamă amănunțită și entuziastă despre congresul Internaționalei de la Haga a publicat ziarul la 3 septembrie 1872. Cunoscuta revistă *Familia* dădea biografia lui Karl Marx, cu reproducerea chipului său în prima pagină în numărul 51 din 19/31 decembrie 1871.

Ziarele din București, în marea lor majoritate, ignorau sau erau ostile Internaționalei, cu excepția cîtorva care dădeau scurte informații. Atitudine favorabilă avea *Telegraful*, ziar progresist, care urmărea activitatea Internaționalei, polemizînd chiar cu criticile aduse acesteia de către ziarul conservator *Pressa*. În numerele de la 5 și 6 martie 1872 se reproducea în întregime cuvîntarea deputatului socialist Louis Blanc în Camera franceză. Simpatia *Telegrafului* pentru mișcarea socialistă s-a remarcat și în aprecierea pe care o făcea *Internaționalei* la 21 martie 1874: « Societatea numită « Internaționala » a devenit o putere, care a început să zguduie statele cele mai mari prin ideile sale ».

Comuna din Paris s-a bucurat de o atenție deosebită din partea presei românești, comentariile reflectînd pozițiile diferitelor cercuri care aveau la bază interesele lor social-politice. Răzbătea în cîteva foi și un ecou de simpatie pentru comunarzi, ceea ce arăta că participanții români la luptele de pe baricadele Comunei nu erau izolați în țară.

Încă înaintea apariției Comunei, mișcările populare din toamna și iarna 1870—1871 erau semnalate în presa românească. Astfel *Federațiunea* scria în numărul său de la 11 septembrie: « Franța avea nevoie de revoluție pentru a fi salvată », în timp ce *Pressa*, gazetă conservatoare, primea cu ostilitate știrea întronării Comunei. La început, mai multe ziare din vechea țară, în frunte cu *Românul*, au dat numeroase informații de relativă obiectivitate; pe măsură ce

Comuna își evidenția caracterul unei revoluții proletare, ziarele și-au întețit criticile, fără a slăbi însă atenția față de evenimentele de la Paris.

Și în această perioadă, cînd furia guvernului lui Thiers împroșca, pe lîngă teroare, cu injurii Comuna și pe adepții ei în presa franceză sau în cea străină, simpatia față de Comună persista în acele cîteva foi românești care s-au situat consecvent în favoarea mișcării comunarde. Erau ziare bucureștene, ca *Orientul*, care regreta că « Uniunea Republicană » n-a reușit în sarcina de a împăca Comuna cu guvernul lui Thiers, în dorința sa de a se aduce liniște poporului francez, sau *Telegraful*, apărut tocmai în timpul acestor evenimente, care a păstrat o atitudine mai binevoitoare, uneori de fățișă simpatie. *Telegraful* a reprodus regulat acte și documente emanate de Comună, deseori justificîndu-le rațiunea: « Nimeni, prin urmare, nu se poate îndoi că Thiers este inamicul Republicei... La Paris se decide soarta lumii liberale. Și deci românii trebuie să fie interesați de aceste evenimente » (16 aprilie 1871).

Foile transilvănene *Gazeta Transilvaniei*, *Albina*, *Federațiunea* priveau și cu mai multă simpatie cele mai multe dintre acțiunile Comunei, cu atitudine de totală și consecventă ostilitate față de « versaillezi ». Încă de la început, *Gazeta Transilvaniei*, în genere mai moderată, afirma despre Comună că « e organizată pe baza cea mai largă a republicei democratice » și despre Thiers că « poartă toată vina vărsării de sînge » (3 aprilie). *Albina* urmărea cu cea mai mare atenție evenimentele, căutînd să lămurească adevăratul înțeles al insurecției populare. Sub semnătura lui Vincențiu Babeș, editorul foii de atunci, se scria: « Ea amintește emanciparea muncii, ridicarea ei de factor egal îndreptățit în societate și în stat... ». În alte articole, *Albina* justifica « *dreptul poporului de a face revoluție pentru dărîmarea nedreptății* »; chiar dacă Comuna va fi învinsă, cum este posibil, rezolvarea problemelor ridicate de ea « *rămîne în sarcina viitorului* »[1]. În ziua de 30 mai, cînd soarta Comunei era pecetluită, revista *Familia* publica două pagini întregi de gravuri intitulate « Capii Comunei din Paris ». Ca un ecou mai îndepărtat, la finele anului 1871, *Telegraful*, *Albina* și *Familia* au anunțat apariția lucrării despre Comună a lui Lissagaray.

Mișcarea revoluționară bulgară cunoscută sub numele de « Văzrajdane » (Renașterea) s-a desfășurat în deceniile al șaptelea și al optulea ale secolului al XIX-lea în Romînia, cu sprijinul multor oameni politici progresiști. Printre diferite forme de manifestare ale acestei mișcări a fost și o bogată activitate publicistică. Numeroase ziare au apărut la București, Brăila, Giurgiu și alte orașe conduse de fruntașii revoluționari și cărturari bulgari: Gh. Sava-Rakovski, Liuben Karaveloff, Hristo Botev printre cei mai importanți. Dintre acestea, ziarul *Bădăștnost* (Viitorul) a apărut în limbile bulgară și română, sub direcția lui Gh. S. Rakovski și cu colaborarea lui B. P. Hasdeu (1864); după zece numere a dispărut, în locul său apărînd însă tot în ambele limbi *Branitel* (Apărătorul).

[1] P. Constantinescu-Iași, *Comuna din Paris și ecoul ei în presa contemporană din Romînia (1871—1880)*, București, 1951, p. 12.

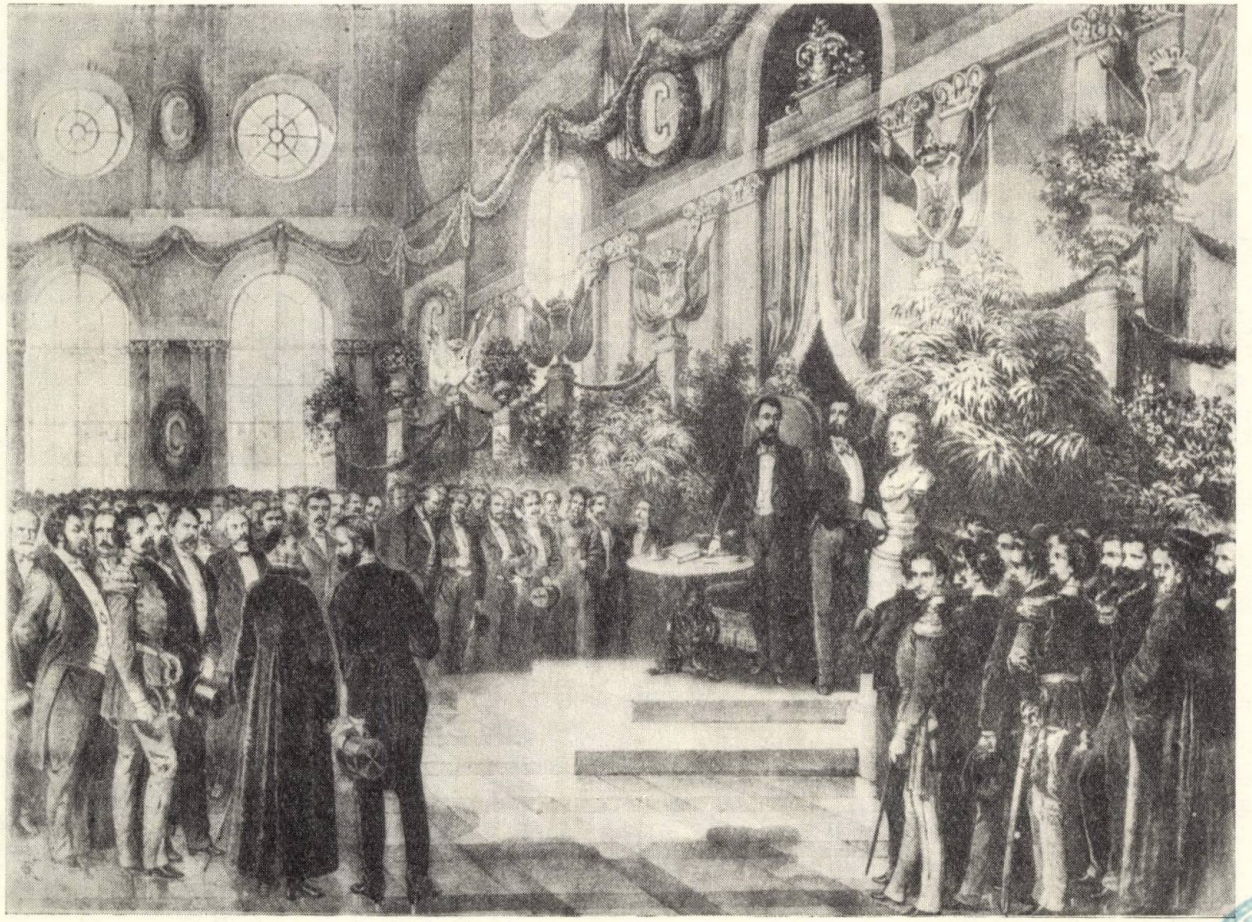

Fig. 126. — Inaugurarea Societății Academice Romîne, litografie de R. Deutsch.

BIBLIOTECA „GHEORGHE LAZĂR"

Ştiinţa

Noile relaţii de producţie ce se dezvoltau înlesneau cercetarea ştiinţifică în domeniul cunoaşterii naturii, iar dezvoltarea luptelor politice da un cadru nou ştiinţelor umanistice.

Pentru crearea bazei materiale a cercetării ştiinţifice era nevoie nu numai de impulsul creat de dezvoltarea economiei Romîniei, ci şi de un sprijin din partea statului, care trebuia să susţină întreaga aparatură necesară dezvoltării ştiinţifice. Cercetarea în domeniul ştiinţelor naturii presupune laboratoare, muzee, biblioteci de specialitate, şcoli necesare pregătirii cadrelor, între altele tot ce reclama bani. Sprijinul din partea statului, în care puterea la începutul perioadei era încă în mîna moşierimii, era foarte slab; numai pe măsura întăririi burgheziei, sprijinul material a crescut, spre înflorirea acelor ramuri de ştiinţe care contribuiau la sporirea profiturilor burgheziei.

Introducerea treptată a maşinilor în industrie şi în agricultură a creat condiţiile necesare dezvoltării mai vii a cercetărilor ştiinţifice originale. Din aceeaşi necesitate au apărut societăţile de specialişti, în frunte cu *Societatea literară*, înfiinţată în 1866 şi transformată în *Academia Romînă* în 1879.

Societatea literară, aşa cum era formulat numele ei chiar în decretul de înfiinţare din 1866, transformată în 1867, la prima sesiune, în *Societatea Academică Romînă*, avea drept scop să grupeze forţele culturale, risipite pînă atunci, consolidînd bazele culturii naţionale unitare, neţinînd seama de separarea politică dintre romînii de atunci, printre fondatorii ei fiind şi intelectuali romîni din afara Romîniei. La început, *Societatea Academică Romînă* şi-a dezvoltat activitatea mai mult în domeniul filologiei şi istoriei, mai apoi şi în alte ramuri ştiinţifice. Spiritul călăuzitor era la început de nuanţă progresistă; cu timpul s-a manifestat şi s-a accentuat orientarea burghezo-moşierească a instituţiei.

Dacă *Societatea medicilor şi naturaliştilor din Iaşi* stagna, s-a înfiinţat la Bucureşti în 1865 *Societatea de ştiinţe naturale*, « în scop de a conlucra la înaintarea ştiinţelor, şi în special a face să se cunoască producţiunile solului Romîniei în sine însuşi şi în raporturile sale cu artele, industria şi agricultura ». Tot în 1865 s-a înfiinţat la Bucureşti, din iniţiativa lui C. Exarcu, societatea *Ateneul romîn*, menită să popularizeze ştiinţele, inclusiv istoria, prin conferinţe publice ţinute în Bucureşti şi în celelalte centre urbane importante ale ţării, precum şi prin publicaţii ştiinţifice. Ceva mai tîrziu, în 1875, s-a înfiinţat la Bucureşti *Societatea romînă de geografie*, cu scopul de a face cunoscută Romînia în ţară şi în străinătate, dar şi pentru necesităţile armatei. Această societate a publicat ceva mai tîrziu, în cinci volume, *Marele dicţionar geografic al Romîniei*, lucrare valoroasă şi utilă şi astăzi prin bogatele informaţii pe care le conţine.

În Transilvania funcţiona din 1861 asociaţia *Astra* (Asociaţiunea Transilvană pentru literatura romînă şi cultura poporului romîn), care a jucat un rol foarte important pentru dezvoltarea culturii romîneşti în Transilvania, păstrînd legături şi cu vechea ţară; la a doua adunare a Astrei la Braşov, în 1862, au participat

mai mulți oameni de cultură din Principatele Unite, iar Al. Odobescu a fost ales cu acest prilej membru onorific. Avînd sediul la Sibiu, centru romînesc important, și-a putut dezvolta larga sa activitate culturală; din 1868 a creat « dispărțăminte » în centrele importante din Transilvania; a publicat și un periodic, *Transilvania*, care conținea importante studii istorice. *Astra* avea în această perioadă o orientare burghezo-democratică.

Cultura maghiară s-a manifestat și în cadrul mai multor societăți, pe specialități; cea mai importantă este *Asociația muzeului ardelean* (« Erdélyi Múzeum Egylet »), înființată la Cluj în 1859, cu revista sa *Erdélyi Múzeum*; în cadrul ei au apărut mai multe publicații din diferite domenii științifice.

În domeniul *matematicilor*, *fizicii* și *chimiei*, eforturile s-au depus pentru a organiza viața universitară și a pregăti cadrele viitoare. Șt. Micle a pus bazele laboratorului de chimie al Universității de la Iași. Printre primii cercetători cu publicații originale, unele apărînd și în revistele din străinătate, a fost Emanuel Bacaloglu, profesor de fizică la Universitatea din București. Lucrările lui, care au apărut în Germania începînd din 1859, tratează problema curburii suprafețelor; în 1868 el a înființat o *Societate de științe fizico-naturale*. În afara lucrărilor din domeniul matematicii, fizicii și chimiei, Bacaloglu a scris articole de popularizare a științei, unele publicate în *Revista științifică*, în care combătea superstițiile, propunînd culturalizarea maselor. Un alt cercetător a fost N. Șt. Botez, a cărui lucrare despre seria armonică a fost remarcată în cercurile matematice din străinătate.

Martin Lajos și Alt Antal, profesori la Universitatea maghiară din Cluj, au adus contribuții în domeniul fizicii și matematicilor. Martin s-a ocupat de zborul păsărilor și a elaborat o teorie proprie; de numele său este legată « roata lui Martin »; este autorul și al altor invenții care au rămas în stadiul de încercări, nebucurîndu-se de sprijinul statului. Alt Antal, care a pus bazele laboratorului de fizică de la Universitatea din Cluj, a obținut rezultate interesante în cercetările sale asupra proprietăților magnetice ale oțelurilor fabricate la Reșița, ca și asupra folosirii celui mai bun material la fabricarea magneților permanenți și a electromagneților.

În această perioadă se desfășurau în străinătate ultimii ani ai vieții matematicianului transilvănean Bolyai János (1802—1860), de reputație mondială. Printre romînii care au studiat la Cluj și Viena s-au distins Ioan Papu, profesor de matematică și geometrie, și Ștefan Micle, profesor de chimie, ambii la Iași.

Științele *geografiei* și *geologiei*, ca și *paleontologia* și *mineralogia* legate de ele, capătă atenție prin ridicări topografice, analize de minerale și ape minerale, cerute de nevoi militare, de necesitățile producției și ale sănătății publice.

Preocupările științifice în domeniul geologiei au început în jurul noilor universități, cu studiile profesorilor Grigore Cobălcescu de la Iași și Grigore Ștefănescu de la București, a căror activitate s-a desfășurat mai mult în perioada

următoare. Sînt de menţionat aportul lui V. Buţureanu, primul profesor de mineralogie la Universitatea din Iaşi, şi studiile lui M. Drăghiceanu asupra salinelor şi a geologiei judeţului Mehedinţi. S-au elaborat lucrări în domeniul geomorfologiei şi hidrografiei, unele dintre ele valabile şi azi; s-au pus

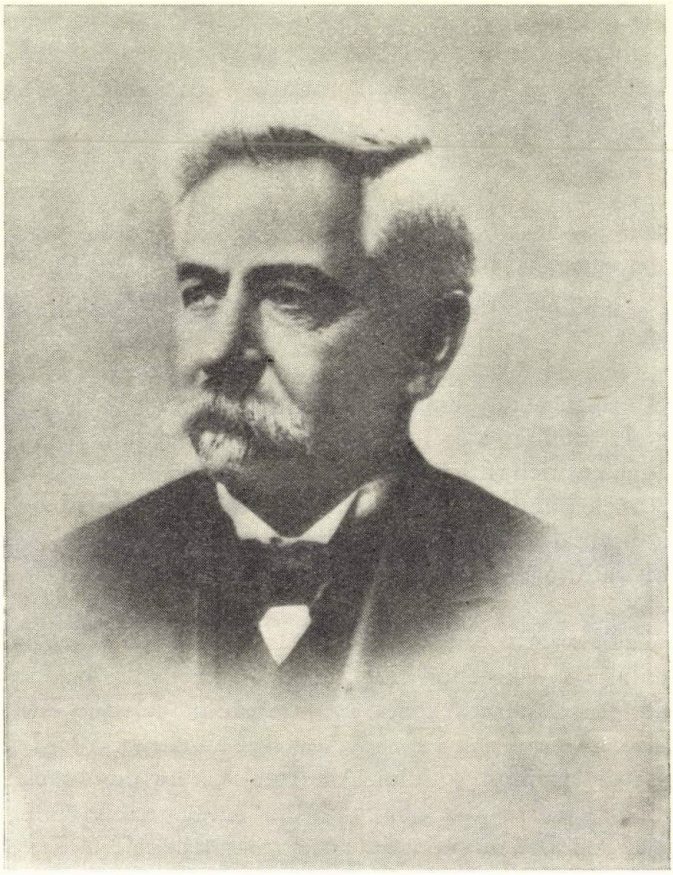

Fig. 127. — Grigore Cobălcescu (1831—1892), fotografie.

bazele paleontologiei romîneşti. În Transilvania s-a evidenţiat Eduard A. Bielz, care a prezentat date interesante asupra Transilvaniei într-o lucrare tipărită la Sibiu.

În domeniul ştiinţelor biologice s-a dat un impuls cercetării florei Romîniei, legată de cerinţele producţiei capitaliste în agricultură. Precumpăneau cercetările de sistematică cu caracter descriptiv, prima etapă a ştiinţei, trecîndu-se apoi şi la generalizări teoretice pe baza dezbaterilor asupra darvinismului.

Dezvoltarea mai amplă a ştiinţelor biologice s-a datorat interesului depus de burghezie pentru valorificarea produselor solului. Aceste ştiinţe aveau oarecare

tradiție. Încă înainte de revoluția din 1848, *Societatea medicilor și naturaliștilor din Iași* crease o viață științifică în capitala Moldovei; la București, medicul C. Caracaș înființase un *Muzeu de zoologie și mineralogie*. În Transilvania, aceste științe căpătaseră o dezvoltare mai mare și mai timpurie, datorită dezvoltării mai devreme aici a relațiilor capitaliste. Se afirmase o mișcare naturalistă, cu centrul la Sibiu, unde problemele științelor naturii își găseau loc în periodicul *Siebenbürgische Quartalschrift*.

S-au publicat acum cîteva lucrări: una de etnobotanică, elaborată de I. Cihac și I. Szabó. La Colegiul Sf. Sava s-a organizat un început de muzeu, îmbogățit cu o colecție donată de guvernul Sardiniei, de unde Carol Davila a adus pe specialistul Ferrerati. Activitatea de popularizare a științelor naturii datorează mult doctorului Iuliu Baraș, care se remarca prin ideile sale înaintate în problemele teoretice ale biologiei. El a publicat la Craiova, în 1850, *Minunile naturii*, iar la București a editat revista *Isis, sau Natura*, cu începere din 1856, de mare însemnătate pentru răspîndirea științelor naturii; după o mică întrerupere revista a reapărut în 1862 sub titlul *Natura* și cu colaborarea lui D. Ananescu. Acum au apărut și primele lucrări ale botanistului D. Brândză, a cărui activitate se va desfășura și în perioada următoare. Medicul Anastasie Fătu din Iași a publicat primul tratat de botanică generală în limba romînă. Activitatea în domeniul zoologiei se limita mai mult la completarea muzeelor din Iași și București și la elaborarea de manuale.

Înființarea în 1872 a secției științifice a Societății Academice Romîne a dat un nou impuls activității științifice în Romînia, deși accentul s-a pus mai ales pe aspectele descriptive ale științelor biologice. Primul volum al publicației *Memoriile secțiunii științifice*, cuprinzînd comunicările din anii 1872—1878, a avut oarecare influență asupra formației științifice a naturaliștilor noștri. În 1856 s-au înființat primele grădini botanice din Principate.

Numeroase studii apăreau și în alte publicații ale timpului, mai ales în *Revista științifică* a lui Gr. Ștefănescu și P. S. Aurelian, cărora li se poate atribui meritul de a fi introdus concepțiile materialiste și de a fi popularizat darvinismul. Timp de 12 ani, Gr. Ștefănescu, în fruntea *Revistei științifice*, a dus o luptă consecventă pentru apărarea și răspîndirea darvinismului, fiind deseori alături de Haeckel în combaterea teoriilor neștiințifice ale lui Virchow. El a combătut creaționismul, susținînd că locul omului este în fruntea animalelor superioare, acolo unde natura l-a pus; a dezvoltat o bogată activitate și în perioada următoare, prezentînd lucrări de seamă pînă către sfîrșitul vieții sale *(Cînd a apărut omul pe pămînt* și *Cînd a început viața pe pămînt)*, în care a adus dovezi noi în favoarea darvinismului prin argumente din domeniul paleontologiei.

În Transilvania, cercetările naturaliștilor romîni erau în strînsă legătură cu ale acelora din Romînia; ele au capătat un avînt deosebit prin sprijinul *Astrei*, în sînul căreia s-a organizat o secție științifică, preconizată în 1862 și pusă în practică în 1877. Cel mai de seamă naturalist transilvănean din această perioadă

a fost Pavel Vasici (1806—1881), care a evoluat mai mult spre o poziție materialistă în biologie; activitatea sa s-a desfășurat mai ales în cadrul *Astrei*, devenind președintele secției de științe naturale, ca și în revista *Higiena și școala* de la Gherla, redactată de el. Mai pot fi amintiți naturaliștii Daniil Popovici-Barcianu de la Sibiu, primul doctor romîn în botanică; Artemiu Publiu Alexi, cu o activitate mai largă în perioada următoare; Constantin Nica și Simeon Mihali, care au publicat articole în foile lui G. Barițiu.

Naturaliștii maghiari erau organizați în *Asociația muzeului ardelean*, care publica un *Anuar* încă din 1859. Printre cei mai importanți amintim pe ornitologii Csató I., Kálmán Lázár și Otto Herman, care au contribuit la cunoașterea păsărilor din diferite regiuni ale Transilvaniei. Către finele perioadei (1875) s-a înființat la Cluj *Societatea medico-naturalistă maghiară*, cu o largă activitate.

O dată cu înființarea Universității maghiare de la Cluj, centrul cercetărilor științifice în acest domeniu s-a fixat aici. Profesorul Augustin Känitz a înființat revista botanică *Magyar Növénytani Lapok* important mijloc de a cunoaște flora transilvană și mișcarea botanică internațională. Spirit larg, a creat o atmosferă de lucru comun între botaniștii ardeleni de toate naționalitățile; a fost în strînse legături cu colegii săi din Romînia, de a cărei floră s-a și ocupat. Profesorul Entz Géza a creat o școală zoologică, în special cu studii de protohistologie, din care au făcut parte, printre alții, profesorii de liceu Pradi Coloman din Cluj și I. Pungur din Zalău, toți darviniști.

La sașii din Transilvania, un moment important l-a constituit înființarea în 1849 a societății naturaliste *Siebenbürgischer Verein für Naturwissenschaften*. Aceasta a publicat un organ periodic, *Verhandlungen und Mitteilungen des Siebenbürgischen Vereins für Naturwissenschaften*, care a strîns în rîndul său pe toți naturaliștii sași. Printre membrii societății citäm pe Schur, Reissenberger, Capesius, frații M. și K. Fuss. Eduard Bielz a fost mult timp personalitatea principală a acestei societăți sibiene; el a publicat cărți valoroase despre fauna Transilvaniei. Ornitologul L. Kuhn a întemeiat la Timișoara, în 1877, *Muzeul de științe naturale al Banatului*. Merite deosebite pentru popularizarea științelor naturii le-a avut Josef Haltrich, care, schițînd sarcina și scopul cercetării naturii, urmărea combaterea superstițiilor și a analfabetismului.

Deși la început aspectul teoretic a apărut timid, după Unire însă el a luat forme precise și cuprindea știința biologică din toate ținuturile romînești. La baza discuțiilor teoretice a stat darvinismul, care a înlesnit trecerea de la materialismul empirist la un « materialism conștient ».

Darvinismul a fost propagat la noi de către oamenii de știință grupați în jurul *Revistei științifice* și al *Revistei contemporane*. Printre cei dintîi, I. Ghica a menționat darvinismul în lucrarea sa *Omul fizic și intelectualul* (1866), deși păstra convingeri fideiste; G. Barițiu a ținut o comunicare la *Societatea Academică Romînă*, intitulată *Teoriile lui Darwin*, care, cu toate rezervele sale, a dus la

popularizarea darvinismului în Romînia (1872). Peste puţin timp, Pavel Vasici trimitea aceleiaşi societăţi un important studiu în care lua atitudine hotărîtă pentru darvinism. Şi în sînul *Junimei* de la Iaşi, asociaţie culturală fără statute, darvinismul a găsit susţinători, fiind acceptat de Vasile Conta, care l-a apărat împotriva atacurilor creaţioniştilor.

În Transilvania, concepţia darvinistă a avut şi alţi adepţi, deşi atmosfera tradiţionalistă şi confesională din societăţile culturale romîne, maghiare şi săseşti nu era prielnică acestei concepţii. În cercurile ştiinţifice maghiare, darvinismul a fost adoptat de universitarii de la Cluj, naturaliştii Török A. şi Entz Géza şi filozoful Fr. Mentovich. Printre saşi, medicul Friedrich Krasser, în operele sale literare, dezvăluia păreri ateiste despre lume sub influenţa darvinismului. O largă răspîndire a teoriilor darviniste se făcea şi prin revistele de specialitate amintite, din Romînia şi din Transilvania, la care trebuie adăugată *Higiena şi şcoala*, apărută către finele perioadei la Timişoara.

Dintre ştiinţele aplicate ale biologiei generale s-au dezvoltat acum *ştiinţele agricole*. Încă înainte de 1848 se poate constata un interes pentru răspîndirea cunoştinţelor agricole. Astfel au apărut broşuri, în mare majoritate traduceri, au fost publicate numeroase articole de popularizare în diferite reviste şi calendare, s-au înfiinţat societăţi menite să aducă la cunoştinţă practicile moderne ale agriculturii, au fost trimişi bursieri să studieze în străinătate ştiinţa agriculturii. Acest interes, susţinut continuu şi accentuat, s-a mărit pe măsura dezvoltării capitalismului. Agronomul şi profesorul Ion Ionescu de la Brad, cunoscut ca revoluţionar în activitatea sa politică, este înaintaş şi în acest domeniu. Întors din emigraţie (1857), el a desfăşurat o bogată activitate publicistică prin reviste, calendare şi cărţi, susţinînd metodele experimentale în agricultură. După ce a condus Şcoala de agricultură de la San-Stefano, în emigraţie, a întemeiat la Brad, jud. Roman, o şcoală particulară de agricultură pentru fiii de ţărani. În anii 1866—1869 el a publicat trei mari monografii despre agricultura din judeţele Dorohoi, Mehedinţi şi Putna, care conţin date informative foarte interesante şi mai ales îndrumări preţioase pentru cultivarea pămîntului, precum şi observaţii critice cu privire la aplicarea reformei agrare din 1864. Pe cînd se găsea la Constantinopol ca exilat, Ionescu de la Brad a publicat lucrarea *Excursion agricole dans la plaine de la Dobroudja* (1850), în care vorbeşte, între altele, şi despre exploatarea pădurilor şi a lacurilor, despre agricultura pastorală. A fost membru corespondent şi apoi membru onorar al Academiei Romîne.

P. S. Aurelian (1833—1909), agronom şi economist, a avut de asemenea o activitate organizatorică şi publicistică bogată în domeniul agronomiei. Lui i s-a datorat organizarea Şcolii superioare de agronomie de la Herăstrău, al cărei director a fost în primii ani. A fost autorul unui manual de agricultură.

Ştiinţele medicale s-au dezvoltat tot ca urmare a noilor condiţii materiale create: dezvoltarea centrelor urbane cu populaţie deasă, aglomerări de oameni

în întreprinderile industriale, situația sanitară creată prin intensificarea schimbului. Acum s-a urmărit aplicarea principiilor de organizare sanitară modernă, răspîndirea cunoștințelor științifice și organizarea învățămîntului superior, dezvoltarea activității științifice medicale. Și în acest domeniu exista o tradiție

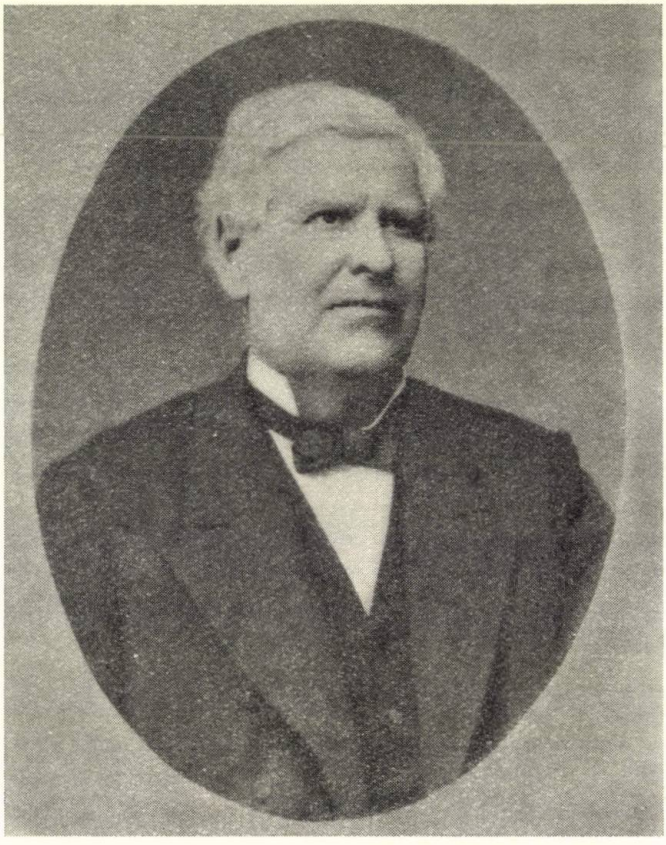

Fig. 128. — Ion Ionescu de la Brad (1818—1891), fotografie.

prin încercările anterioare anului 1848, îndeosebi ale celor grupați la *Societatea medicilor și naturaliștilor din Iași.*

În timpul revoluției din 1848 împrejurările n-au fost favorabile unei organizări a sănătății publice așa cum se dorea; în epoca Unirii însă s-au făcut realizări importante prin înființarea de noi spitale și prin reorganizarea celor vechi, un rol de seamă jucîndu-l medicul Carol Davila (1828—1884). S-a înființat *Școala ostășească de mică chirurgie* de la Mihai Vodă, prin unificarea a două școli de medicină elementară (1855), și *Școala națională de medicină și farmacie* (1857), la București. La Iași, prin stăruințele dr. Negură, s-a deschis un curs elementar de medicină (1859).

În aceeaşi perioadă s-a înfiinţat Facultatea de medicină de la Bucureşti, prin transformarea vechii *Şcoli naţionale de medicină şi farmacie* (1869). Numeroşi profesori s-au distins prin lucrări ştiinţifice: chirurgii Nicolae Turnescu şi C. Dumitrescu Severeanu, psihiatrul Al. Suţu, igienistul Iacob Felix, interniştii Zaharia

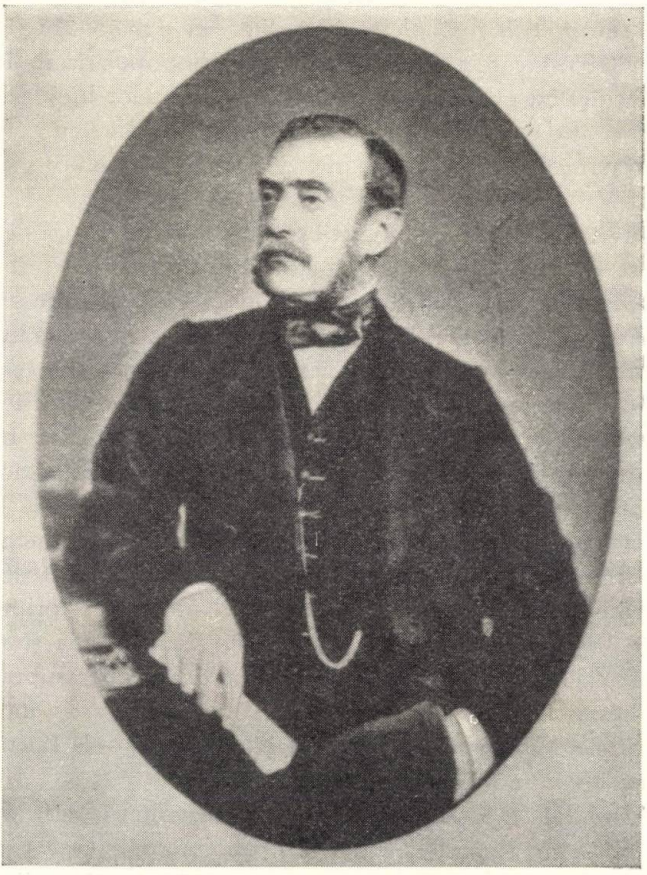

Fig. 129. — Dr. Nicolae Creţulescu.

Petrescu şi Alexandru Marcovici şi alţii. Dr. Nicolae Negură a fost primul om de ştiinţă romîn care s-a manifestat ca un materialist conştient, susţinînd că în lume nu există decît materia în mişcare; deşi concepţia sa materialistă are limite, fiind de caracter mecanicist, ea cuprinde totuşi şi unele elemente dialectice. Dr. Al. Suţu a dezvoltat o bogată activitate publicistică, militînd pentru depăşirea dogmatismului spritualist în medicina romînească; el condamna speculaţiile spiritualiste care explicau fenomenele biologice inventînd forţe misterioase vitale. Susţinător al dezvoltării ştiinţei medicale, dr. N. Creţulescu s-a distins prin organizarea de societăţi cu rostul popularizării ştiinţei. Din iniţiativa sa a luat naştere

Societatea de ştiinţe naturale şi tot el a sprijinit înfiinţarea societăţii ştiinţifice *Ateneul Romîn*, fiind şi unul dintre membrii Societăţii Academice Romîne.

Pe lîngă societăţile medicale au apărut revistele *Foaia Societăţii de medici şi naturalişti din Principatul Moldovei*, scoasă de C. Vîrnav, *Monitorul medical*, *Gazeta medico-chirurgicală a spitalelor*. Una dintre cele mai vechi publicaţii a fost *Medicul romîn* (1859), care a depăşit publicaţiile de popularizare de pînă atunci. Mulţi dintre medici au contribuit la dezvoltarea ştiinţelor biologice, fiind entuziaşti propagatori ai darvinismului. În domeniul medicinii s-au ocupat mai mult de studiul şi tratamentul bolilor interne, de tratamentul chirurgical al traumatismelor etc.

În Transilvania s-au format asociaţii ştiinţifice ale medicilor şi farmaciştilor, în cadrul cărora se ducea o luptă ideologică între concepţiile reacţionare, idealiste, şi cele progresiste, materialiste; cea mai însemnată asociaţie a fost *Asociaţia medicală din Transilvania* (« Erdélyi orvosi egyesület »), înfiinţată înainte de 1848. S-a dezvoltat şi activitatea medico-organizatorică, dar condiţiile create de burghezie nu erau dintre cele mai bune; numărul medicilor şi spitalelor în mediul rural era cu totul insuficient; un medic revenea la 21 000 de locuitori. În 1872 vechea şcoală de chirurgie de la Cluj s-a transformat în facultate de medicină, cu limbă de predare maghiară.

Printre medicii romîni de seamă s-au numărat Simion Ramonţai, Anastasie Sandor şi chirurgul Martin Vrajdu, participant la revoluţia din 1848; Ion Sebeni-Sibineanu şi Dimitrie Culcer au trecut în Ţara Romînească, primul participînd la revoluţia din 1848. Participanţi la revoluţia din Transilvania şi medici cunoscuţi au fost şi maghiarii Szilágyi Miklós, autor de lucrări asupra balneologiei, stomatologul Lészai Dániel; chirurgul B. A. Pattantyus, care a introdus narcoza cu eter în chirurgie, şi Oroszhegyi Jozsa, care a trecut apoi la Bucureşti, militînd pentru apropierea romîno-maghiară.

O largă activitate medicală şi culturală au dezvoltat o serie de medici saşi, printre care Wilhelm Knöpfler, chirurg şi oftalmolog, Josef Greissing de la Braşov, Ludwig Sigmund, membru a numeroase societăţi ştiinţifice străine, Eduard Gurstbeth, medic istoriograf; Frantz Rissdörfer, care împreună cu Georg Gross şi Robert Karl Hintz au trecut în Romînia, ultimii doi participînd la războiul de independenţă [1].

Ştiinţele umanistice s-au dezvoltat într-o măsură corespunzătoare noilor prefaceri ale societăţii, fără a ajunge la interpretarea materialistă a fenomenelor la care se ridicau ştiinţele naturii; totuşi deseori luau un aspect progresist, prin faptul că ajutau la lupta împotriva feudalismului şi a resturilor acestuia. Numai în ajunul războiului pentru independenţă au început să fie cunoscute în Romînia unele din lucrările marxiste.

---

[1] *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Ed. Acad. R.P.R. (Bucureşti), 1961, p. 413—416.

În domeniul *științelor economice* s-a reflectat lupta dintre cele două forțe sociale dominante: moșierimea și burghezia comercială, pe de o parte, interesate în menținerea caracterului agrar al țării, și burghezia industrială, pe de altă parte, interesată în dezvoltarea industriei. Economiștii care militau pentru a perpetua o Românie « eminamente agricolă » îmbrățișau concepția liber-schimbismului, în timp ce exponenții burgheziei industriale, care luptau pentru dezvoltarea unei industrii naționale proprii, se declarau partizani ai protecționismului.

O caracteristică a perioadei stă și în colaborarea apropiată a economiștilor români din toate provinciile, colaborare determinată de lupta împotriva orînduirii feudale și pentru formarea statului național independent necesar dezvoltării mai intense a capitalismului. Ea s-a manifestat sub diferite forme, exprimîndu-se prin circulația de idei, prin schimb de persoane dintr-o provincie în alta, tipărituri în altă provincie, răspîndirea reciprocă de cărți. Ion Ghica din Țara Românească ținuse încă înainte de 1848 cel dintîi curs de economie politică la Academia Mihăileană din Iași; moldoveanul Ion Ionescu de la Brad a venit la București în 1848 și a publicat numeroase articole cu conținut social-economic în presa revoluționară. Presa din Transilvania, în special cea condusă de G. Barițiu, publica articole cu cuprins social-economic ale lui N. Bălcescu, M. Kogălniceanu, Dionisie Pop Marțian — transilvănean stabilit la București —, ca și P. S. Aurelian.

Concepții asemănătoare cu acelea ale unora sau altora dintre economiștii români aveau și economiștii maghiari și sași din Transilvania, angajați în lupta împotriva feudalismului.

Cele mai înaintate opinii din această epocă s-au datorat istoricului N. Bălcescu, care a făcut în lucrările sale o profundă analiză a relațiilor de producție din trecutul poporului român, ajungînd la concluzii revoluționare. Studiind originea proprietății și a rentei feudale în Principatele Române, el a dezvăluit contradicțiile societății iobăgiste și a cerut desființarea relațiilor de producție feudale. El și-a dat seama de necesitatea dispariției orînduirii feudale, așa cum a dispărut și orînduirea sclavagistă. Dar această schimbare, arăta el, nu se putea face spontan, ci trebuia înfăptuită prin acțiunea revoluționară a țărănimii. Cu aceeași profunzime de gîndire, Bălcescu a constatat că renta feudală era rezultatul muncii neplătite: « prisosul de valoare » smuls prin nedreptate de către boieri de la țărani.

Considerațiile lui N. Bălcescu asupra valorii, prețului, banilor, creditului și altor categorii economice deși limitate de interesele de clasă ale țărănimii, pe care el le promova, constituie, un aport prețios la îmbogățirea elementelor științifice din gîndirea economică premarxistă din România.

De pe aceleași poziții progresiste a scris Ion Ionescu de la Brad în cele mai variate domenii: economie agrară, finanțe, statistică. El a luat poziție împotriva legilor antițărănești aduse de guvernele burghezo-moșierești, între care și legea învoielilor agricole, pe care a atacat-o în *Dările de seamă către alegătorii colegiului IV*, în calitatea sa de deputat ales al țărănimii, considerînd-o drept mai reacționară decît prevederile Regulamentului organic.

Ion Ionescu de la Brad a fost un partizan înflăcărat al îmbinării teoriei cu practica, al folosirii metodelor agrotehnice înaintate în agricultură. În domeniul financiar, el a susținut modernizarea aparatului fiscal și așezarea întregului sistem de credit și financiar pe baze mai înaintate. S-a situat însă pe o poziție moderată

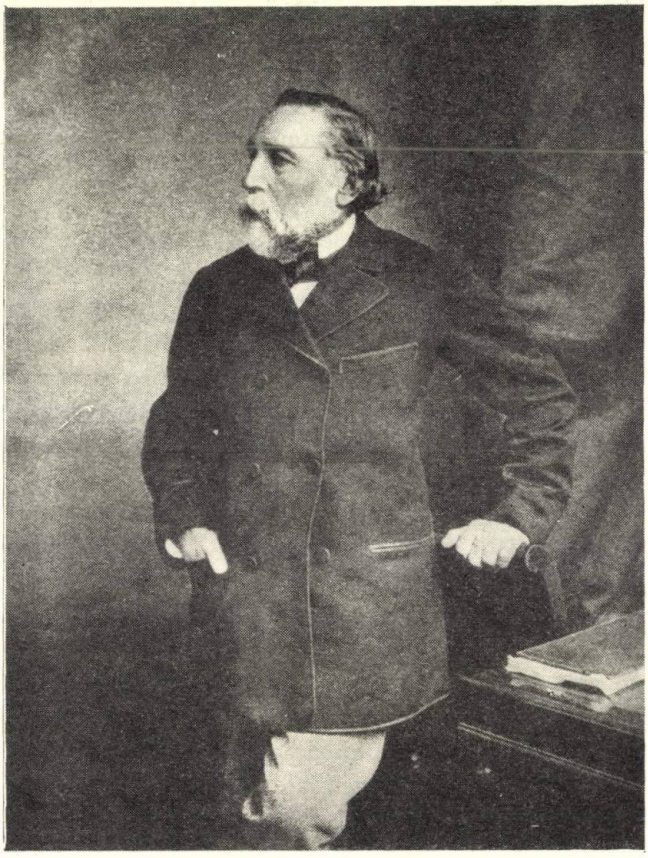

Fig. 130. — Ion Ghica (1817—1897).

în soluțiile date și în atitudinea luată față de unele probleme ale vremii sale. De pildă, a manifestat neîncrederea în dezvoltarea industrială a țării, idealizarea proprietății mici țărănești etc.

Convingeri înaintate în domeniul economiei politice a avut și G. Barițiu. El a arătat că proprietatea feudală genera exploatarea unei clase de către alta, asigurînd aristocrației monopolul puterii. După înfăptuirea reformei agrare în Transilvania, care s-a datorat luptei maselor, confundînd orînduirea feudală cu resturile feudale, el credea că nu s-a lichidat în fond feudalismul, deoarece reforma s-a făcut prin despăgubirea nobililor și nu fără « dezdăunare ». Anunțînd pe Gherea, el a pus cel dintîi în circulație ideea neoiobăgiei. Ca exponent al

gîndirii economice burgheze înaintate pe vremea aceea, Bariţiu susţinea necesitatea dezvoltării industriei, a comerţului, a creditului etc. şi revendica pentru aceasta o politică economică corespunzătoare.

Studii de economie politică a scris şi Ion Ghica. Idealist, el concepea societatea ca rezultat al unui factor spiritual înnăscut, sociabilitatea, proprie tuturor oamenilor; solidaritatea dintre membri şi grupurile societăţii ar fi condiţia propăşirii sociale, guvernată de « legea perfectibilităţii », adică îmbunătăţirea treptată a vieţii sociale prin acordul tuturor membrilor societăţii, convinşi pe calea ştiinţei. În asemenea condiţii, el justifica exploatarea capitalistă, deoarece găsea o legătură strînsă între bogat şi sărac, « unul este munca şi celălalt capitalul... Cele mai multe din lucrările şi din industriile de azi nu ar fi existat dacă nu ar fi fost bogatul »[1]. Mai tîrziu, Ghica a fost adeptul liberului-schimb în ţara noastră.

Un merit printre economiştii vremii l-a avut Enric Winterhalder, participant la revoluţia din 1848 şi colaborator al lui C. A. Rosetti. Cîtăva vreme partizan al liberului-schimb, interesele burgheziei pe care le reprezenta l-au făcut să se pronunţe şi pentru dezvoltarea industriei.

Dionisie Pop Marţian (1829—1865), exponent al burgheziei interesate în dezvoltarea industriei, a publicat numeroase lucrări economice cu largă circulaţie în epocă, apreciate şi astăzi pentru valoarea lor documentară, printre care periodicele *Anale economice* (1860—1864) şi *Anale statistice* (1860—1869). A desfăşurat o prodigioasă activitate, cu toată scurta sa viaţă. Alături de Ion Ionescu de la Brad, activează pe linia întemeierii şi organizării unei statistici economice sistematice în ţara noastră. El a luat atitudine împotriva rînduielilor feudale, combătînd clasa moşierilor şi situîndu-se între partizanii împroprietăririi ţăranilor. Dionisie Pop Marţian a fost un susţinător pasionat al dezvoltării industriei naţionale, pentru care, în lucrările sale, solicita insistent stimularea şi apărarea ei de concurenţa străină prin măsuri protectoare.

În aceeaşi ordine de idei a independenţei naţionale economice, el se declara pentru adoptarea unei monede proprii romîneşti, înfiinţarea de instituţii de credite romîne. Una dintre lucrările sale, *Economia socială*, influenţată de concepţiile economiştilor germani, poate fi considerată printre primele lucrări din literatura romînă de economie politică teoretică. D. Pop Marţian a înfiinţat statistica în Ţara Romînească, fiind numit şef al Biroului statistic permanent printr-un decret al domnitorului Cuza, o dată cu Ion Ionescu de la Brad pentru Moldova.

Petre S. Aurelian este mai cunoscut ca economist decît ca agronom. În lucrările sale, printre care se pot cita mai importante *Catechismul economiei politice* şi monografia economică a Romîniei intitulată *Terra nostra*, el s-a situat pe poziţii progresiste, fără să poată ajunge la o înţelegere a esenţei societăţii capitaliste. Dorind, în primul rînd, binele ţărănimii şi ridicîndu-se împotriva concentrării producţiei industriale, care după el n-ar corespunde « tendinţelor

[1] I. Ghica, *Opere complete*, 1914, vol. I, p. 58 şi 60.

democratice ale societății moderne », P. S. Aurelian cerea, în prima parte a activității sale, descentralizarea industriei la sate, muncitorii din fabrici ocupîndu-se și cu agricultura. Teza privind importanța introducerii tehnicii în agricultură a constituit în acel moment o afirmație curajoasă; el credea că prin introducerea acesteia nu se va mai oprima muncitorul și, în același timp, nici solul nu se va epuiza.

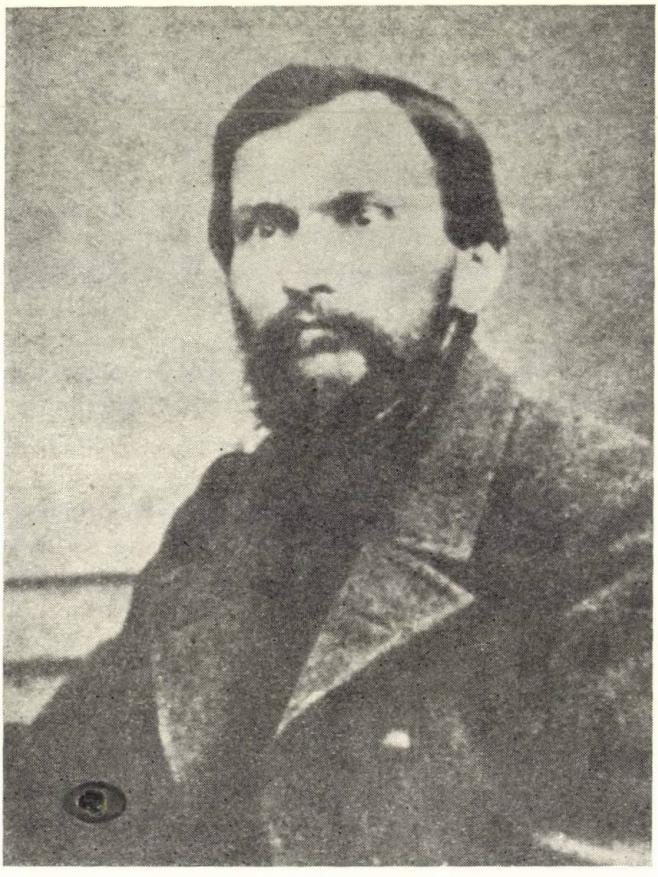

Fig. 131. — Dionisie Pop Marțian (1829—1865), fotografie.

P. S. Aurelian a desfășurat o largă activitate politică; în sînul Partidului Liberal s-a situat la aripa stîngă, ajungînd ministru și chiar prim-ministru către finele veacului. Spre deosebire de alți economiști romîni, care nu studiau decît problemele economice ce se puneau în Occident, el a studiat și problemele economice din Rusia, țară pe care a vizitat-o și despre care a scris lucrarea *Cîteva pagini din economia rurală a Rusiei*. Mai mult ca oricare alt economist, după 1878 el a militat intens pentru dezvoltarea unei industrii naționale, în folosul burgheziei în creștere.

B. P. Hasdeu a fost şi un economist militant în studiile şi articolele publicate mai ales în gazeta *Traian* (1869—1870) şi în revista *Columna lui Traian* (1870—1877), al căror redactor era. Partizan al protecţionismului, el s-a pronunţat contra formulei puse în circulaţie de liber-schimbiştii exponenţi ai moşierimii, «Romînia, ţară eminamente agricolă », cerînd dezvoltarea industriei ca mijloc al eliberării naţionale în domeniul economiei.

Mergînd pe o cale asemănătoare, A. D. Xenopol, într-o serie de articole şi studii publicate separat în anii 1876—1878, strînse în 1879 în volumul *Studii economice*, s-a declarat partizan al dezvoltării industriei naţionale cu ajutorul statului.

În opoziţie cu literatura economică progresistă a apărut şi o literatură potrivnică, reprezentată de ideologii marii proprietăţi funciare. Economiştii moşierimii susţineau teoria ţării « eminamente agricole », mult dezbătută mai ales în epoca reformei agrare; ei pretindeau că numai proprietatea mare era capabilă să practice cu succes cultura cerealieră. În acelaşi timp ei se împotriveau industrializării ţării şi politicii protecţioniste. Teoretician mai cunoscut al moşierimii, profesorul Ion Strat pretindea că industria se va putea dezvolta numai atunci cînd populaţia din Romînia va creşte atît de mult, încît întinderea pămîntului ar deveni insuficientă pentru hrănirea locuitorilor.

Ştiinţele filozofice. În această perioadă s-au constituit în gîndirea romînească curentele filozofice ale materialismului şi unele forme de pozitivism. Caracteristica pozitivismului acestei perioade era îmbinarea unor teze materialiste inspirate de ştiinţele în dezvoltare cu o concepţie generală idealistă. Influenţa pozitivismului s-a remarcat prin punerea de probleme gnoseologice în lucrările unor naturalişti.

Răspîndirea ideilor ştiinţifice a avut ca rezultat victoria concepţiei laice asupra celei teologice şi pregătirea unei concepţii materialiste asupra lumii. Un rol important l-au jucat universităţile nou create şi societăţile ştiinţifice.

Lupta dintre tabăra progresistă şi cea retrogradă din timpul domniei lui Cuza a ridicat pe primul plan problema religiei în legătură cu problema secularizării averilor mănăstireşti. Evenimentul politic al venirii la tron a dinastiei Hohenzollern a provocat o schimbare şi în viaţa ideologică a ţării. Coaliţiei burghezo-moşiereşti îi corespundea teoria idealistă, reacţionară. Acum s-au distins clar două tendinţe fundamentale: idealismul şi materialismul, angajate într-o vie luptă teoretică.

Idealismul se afirma sub două forme: idealismul teologic precum şi idealismul eclectic patronat de Maiorescu şi de şcoala sa. Materialismul se distingea prin două faze evolutive: materialismul naturaliştilor şi materialismul metafizic al lui Conta. Idealismul corespundea intereselor de clasă ale coaliţiei burghezo-moşiereşti care se instalase la putere: deci va susţine regimul şi va combate teoriile materialiste. Materialismul exprima poziţia aripii de stînga a burgheziei

și a maselor muncitoare de la orașe și sate, interesate în răsturnarea oligarhiei burghezo-moșierești și în dezvoltarea științei.

Expresia organizată a idealiștilor reacționari a constituit-o asociația *Junimea* din Iași, grupare literară-culturală conservatoare, al cărei conducător a fost profesorul și politicianul Titu Maiorescu, cu organul publicistic *Convorbiri literare*. Sub aspect doctrinar, curentul junimist se limita la cîteva idei generale, iar sub aspect filozofic la un eclectism bazat pe formalism. Aceasta cu privire la linia generală a Junimii, determinată de conducerea reacționară. Trebuie remarcat că în sînul Junimii, au activat cîtva timp și elemente progresiste, gînditori materialiști ca Vasile Conta, sau cu elemente materialiste în gîndirea lor filozofică ca A. D. Xenopol, Gh. Panu; dar nu ei au dat caracteristica societății.

Junimiștii susțineau că formele burghezo-democratice din viața socială a țării nu aveau o bază proprie, ci reprezentau forme importate din Apus, care trebuiau supuse criticii pentru a se corecta nepotrivirea dintre forma și fondul vieții sociale românești. Așa-zisa lor imparțialitate acoperea atitudinea reacționară împotriva inovațiilor democratice pe care le cerea însuși progresul economic.

Titu Maiorescu (1840—1917), profesor de filozofie, unul dintre conducătorii politici ai Junimii, ministru și apoi șef de guvern conservator, și-a impus concepțiile sale pe baza autorității înaltelor funcții pe care le-a deținut, ajutîndu-se de un bagaj destul de larg de cunoștințe filozofice. Cerea drept îndatorire oamenilor de gîndire supunere față de ordinea existentă, devotament față de dinastie; a urît socialismul și a susținut necesitatea reprimării răscoalelor țărănești din 1907.

El proclama ideea cosmopolită a unei culturi de oameni « superiori », cărora le-ar fi dat să se bucure de toate roadele inteligenței și să introducă formele noi în viața reală. În domeniul esteticii, Maiorescu considera că arta prezintă reflexul unei lumi închipuite. Activitatea lui culturală are însă și o latură pozitivă, exprimată prin recomandarea ca literații și artiștii să aibă și o cultură generală corespunzătoare, iar oamenii de știință să-și însușească metodele de cercetare europene ale timpului său. Combătînd latinizarea artificială a limbii T. Maiorescu a contribuit la dezvoltarea limbii literare române.

Teoriile filozofice și politice ale lui T. Maiorescu au fost combătute de la enunțarea lor de vechii și noii gînditori progresiști; Bolliac a demascat semnificația reacționară a doctrinei estetice maioresciene chiar de la apariția revistei *Convorbiri literare*. El a acuzat revista junimistă că urmărea « să adoarmă o societate întreagă » printr-o literatură necorespunzătoare. « Amar acelora —.scria el — care deturnă poezia din calea ei și vor s-o facă instrument al moliciunii sufletelor! ». La rîndul său, Hasdeu scria că Maiorescu întruchipează « tot ce-i mai antinațional într-o păcătoasă unire cu tot ce-i antidemocratic »; însuși Xenopol va înfiera cosmopolitismul ideologic al lui Titu Maiorescu. Marii scriitori ai epocii — Eminescu, Caragiale, Creangă, Slavici —,

chiar dacă au fost membri ai Junimii, n-au fost adepți ai ideologiei maioresciene și au luptat pentru o literatură vie, realist-critică.

Curentul materialist s-a fundamentat prin sistemul de gîndire filozofic al lui Conta, luînd o formă superioară. Vasile Conta (1845—1882), profesor la facultatea de drept a Universității din Iași, apoi ministru, cu oarecare

Fig. 132. — Vasile Conta (1845—1882).

scăderi în activitatea sa politică, a fost un profund gînditor. În operele sale principale — *Teoria fatalismului* (1875—1876), *Teoria ondulațiunii universale* (1876—1877), *Originea speciilor* (1877) și *Încercări de metafizică* (1879) — Conta a generalizat teoriile științifice cunoscute pînă la el, ajungînd la vederi filozofice originale, expuse cu o mare claritate și putere de convingere. El afirmă existența obiectivă a lumii sub forma ei materială, stabilind o unitate indestructibilă între materie și mișcare. În lume nu există decît materie, care se mișcă și se schimbă în spațiu și în timp, ascultînd de legi « fatale » (termen

prin care Conta înțelegea caracterul imuabil al legilor). În procesul metamorfozei materiei se manifestă forțe cu acțiune divergentă, a căror interacțiune dă naștere formelor evolutive, adică fenomenelor; aceasta este teoria ondulației universale. Originalitatea lui Conta față de concepțiile materialiste anterioare a stat în faptul că, pe lîngă afirmarea că constituirea echilibrului între forțele principale nu înseamnă o oprire a mișcării materiei, el a elaborat teoria întipăririlor, în sinteza materialistă, a descoperirilor științifice din vremea sa.

Conform teoriei ondulației universale, fenomenele parcurg o curbă cu două laturi: una suitoare și alta coborîtoare, asigurînd perpetua mișcare. Teza sa principală, enunțată în afirmația că « undele » sînt trepte ale evoluției, denotă caracterul progresiv al evoluției. Conta a considerat că legea generală de mișcare are valabilitate universală, în natură cît și în societate. El recunoaște existența unui substrat material al vieții psihice: sufletul este o funcțiune a materiei, conștiința o expresie intelectuală a existenței; cunoașterea umană este inepuizabilă, la fel ca lumea pe care o reflectă.

Vasile Conta a jucat un rol important în clarificarea gîndirii contemporanilor săi; el a contribuit la eliberarea conștiinței maselor de idealism și teism. Prin aceasta el a pregătit terenul pentru pătrunderea gîndirii filozofice marxiste. În domeniul social, Conta susținea existența cauzalității. Pe cînd era la studii în străinătate a cunoscut mișcarea socialistă. Conta a creat un curent materialist, de luptă împotriva misticismului, îndeosebi printre tineri, dintre care unii vor păși spre mișcarea socialistă. A fost adept al teoriei organiciste a societății. Concepția sa asupra vieții sociale a evoluat însă spre reacționarism, mai ales după ce politicește s-a încadrat regimului, fiind și ministru al Învățămîntului.

Pe poziții materialiste combative s-a situat naturalistul Ștefan C. Michăilescu (1846—1899), ignorat complet de istoricii burghezi. El s-a ridicat la concepția materialismului filozofic, depășind pe ceilalți oameni de știință romîni contemporani; ateist și republican, el s-a situat la aripa stîngă a gînditorilor burghezi din a doua jumătate a secolului trecut. Deși activitatea sa didactică și științifică s-a desfășurat mai mult în cea de-a doua perioadă a istoriei moderne, chiar din primele sale studii, publicate în revista *Societatea pentru învățătura poporului romîn* (1869—1875), s-au distins părerile sale prin explicarea materialistă a fenomenelor naturii. În alte articole și în numeroase conferințe, el a popularizat știința, arătîndu-i importanța în dezvoltarea societății, luînd atitudine critică împotriva idealismului. Aceste articole — vreo 40 la număr — constituie o adevărată enciclopedie, după expresia unui contemporan, cuprinzînd domenii variate de la fizica cosmică la știința aplicată.

Trecînd la aprecieri filozofice, Michăilescu a combătut agnosticismul; deși la început a fost adept al pozitivismului, al cărui caracter idealist nu l-a putut distinge, el a evoluat către poziții materialiste, afirmînd posibilitatea științei și filozofiei de a cunoaște lumea. S-a ridicat împotriva obscurantismului. « Nu există nici o ființă supranaturală capabilă a lucra asupra naturii » — afirma el

într-un articol din *Revista contemporană* (1873). A criticat pe biologii care puneau forțe misterioase la baza fenomenelor naturii. « Astăzi nu mai căutăm rațiunea fenomenelor în afară de materie », afirma Michăilescu într-una din lucrările sale cele mai importante [1]. Michăilescu a fost un militant, demascînd idealismul drept ideologia exploatatorilor; el a combătut deopotrivă pe Paul Janet, unul dintre șefii școlii spiritualiste franceze, ca și pe traducătorul acestuia în limba romînă. Michăilescu admitea războaiele de eliberare a popoarelor și a susținut cu entuziasm războiul pentru independență. În studiile sale cu caracter sociologic și-a arătat admirația față de revoluția franceză din 1789; a justificat Comuna din Paris (într-un articol din *Revista contemporană*).

Lupta dintre materialism și idealism s-a desfășurat și printre gînditorii germani și maghiari din Transilvania. Filozofii sași Friedrich Geltch, Heinrich Neugeboren și Ludwig Korodi au luat poziție împotriva « ideilor înnăscute », cerînd înlăturarea speculațiilor cu noțiuni fără reprezentări clare. Geltch îndeosebi a arătat necesitatea de a se construi un sistem filozofic pe baza solidă a senzațiilor și percepțiilor umane ale lumii materiale. Cel mai de seamă reprezentant transilvănean maghiar al materialismului premarxist a fost Mentovich Ferenc (1819-1879).

Mult răspîndite au fost ideile moniste, care încercau să facă o legătură între idealism și materialism și să lase, după concepția greșită a filozofilor burghezi, să dispară antagonismele dintre aceste două concepții filozofice. Dar și acest monism n-a fost pe placul reprezentanților ideologiei reacționare dualiste în frunte cu Karl Capesius, susținut de marea burghezie germană — evanghelică și catolică — din Transilvania și Banat.

Științele pedagogice. Mișcarea pedagogică, care luase un avînt încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea, a continuat cu succes și în perioada de după 1848. Orientarea progresistă, democrată și națională, ilustrată de Eliade-Rădulescu, P. Poenaru, Gr. Pleșoianu, a fost continuată și dezvoltată de N. Bălcescu, exponentul pedagogiei progresiste a generației de la 1848. Literatura pedagogică s-a îmbogățit cu lucrări influențate de literatura pedagogică franceză și germană și cu primele lucrări originale (A. Velini, S. Bărnuțiu, G. Costaforu).

Costaforu, directorul școlilor publice, după o călătorie în străinătate, a scos în 1860 lucrarea sa menționată *Studii asupra instrucțiunii publice în unele din statele cele mai înaintate ale Europei*, în care arăta necesitatea de a se împrumuta sisteme pedagogice din Apus, fără a copia aidoma. « Să imităm cu recunoștință, dar fără servilism », spunea el.

Cu cît însă noul stat romîn se încadra în sistemul capitalist, în pedagogie pătrundeau din ce în ce mai pronunțat idei și practici din Apus. Sistemul pedagogic influent în Romînia a devenit acela al pedagogului german I. F. Herbart, care promova ideea că ordinea existentă în stat trebuia menținută cu strictețe. Herbartianismul a pătruns mai întîi în Transilvania și de acolo a fost introdus

---

[1] Ștefan C. Michăilescu, *Influența lumii asupra vieții*, București, 1871, p. 38.

și în vechea țară. Herbartianismul a putut pătrunde ușor, pentru că a fost susținut de regimul burghezo-moșieresc, pe care îl servea prin formarea omului ascultător; caracteristicile sale sînt dogmatismul, gîndirea schematică, formalismul în predare.

Împotriva herbartianismului s-au ridicat de pe poziții diferite, profesori și oameni de cultură progresiști, pătrunși de luminismul raționaliștilor: M. Eminescu, Al. Odobescu, I. Creangă, V. Conta, I. Ionescu de la Brad. Cunoscători ai vieții sociale de la noi, ei se inspirau din principiile pedagogice clasice, urmărind să le aplice fie în profesiunea lor (M. Eminescu cîtva timp revizor școlar, I. Creangă ca învățător și autor de manuale, I. Ionescu de la Brad ca director al unei școli de agricultură), fie prin studii și articole.

În privința metodei de predare a limbii se folosea metoda fonetică, răspîndită mai întîi în Muntenia și, după 1850, în Moldova prin stăruințele lui V. A. Urechia. I. P. Eliade, în lucrarea sa *Elemente de pedagogie și metodologie* (București, 1868), susținea metoda fonetică, superioară acelei prin silabisire, care nu putea să dezvolte spiritul creator al copilului. I. Creangă a întocmit cel dintîi abecedar bazat pe metoda fonetică; în 1868 a scos lucrarea *Metodă nouă de scriere și citire pentru uzul clasei I-a primare*, cerînd ca citirea să se învețe împreună cu scrierea, în mod intuitiv și după sistemul fonetic. O nouă lucrare a sa din 1876 a fost elogios apreciată de M. Eminescu, care socotea metoda « fonetară » ca un mijloc de realizare a unui învățămînt viu, atractiv, opus sistemului vechi ce se baza pe mecanismul memorizării. Noua metodă a fost susținută și de *Societatea pentru învățătura poporului romîn*. În Transilvania, această metodă a fost introdusă de V. Petri, autorul unui abecedar.

Științele juridice. Primele noțiuni științifice în domeniul juridic au fost expuse la catedrele celor două facultăți de drept: Iași (1856) și București (1859), unde profesau juriști legați de viața politică a țării. Realizările legislative impuse de dezvoltarea economică n-ar fi fost posibile dacă cultura juridică nu s-ar fi găsit la un anumit nivel de dezvoltare. În lupta antifeudală, în lupta pentru Unire și pentru organizarea statului național, cultura juridică a ocupat un loc de seamă, luînd forme noi, caracteristice orînduirii burgheze: regimul de egalitate formală, înlocuirea justificării religioase a ordinii existente printr-una de factură naționalist-juridică, ceea ce constituia un progres față de formele juridice anterioare. N. Bălcescu și M. Kogălniceanu au pus problema cunoașterii vechilor instituții juridice la romîni, pentru a ajuta la lămurirea problemelor juridice ale epocii lor în spirit progresist. Astfel, în combaterea tezelor boierimii reacționare cu privire la chestiunea țărănească, reformatorii au trebuit să recurgă la toate resursele culturii juridice.

Școala juridică formată de S. Bărnuțiu, la facultatea de drept a Universității din Iași și caracterizată prin propagarea instituțiilor republicane romane și a naționalismului, a continuat să dăinuiască și după moartea întemeietorului ei, dispărînd complet abia în cursul celei de-a doua perioade a istoriei moderne a Romîniei.

Cultura juridică oficială se desfăşura în cîteva publicaţii: *Gazeta tribunalelor* (1860—1864), *Curierul judiciar*, *Dreptul*, organul *Asociaţiei juridice*; apoi în discursurile de deschidere a anului judecătoresc la Curtea de Casaţie, printre care se pot menţiona răsunătoarele expuneri ale lui A. Papiu-Ilarian; în

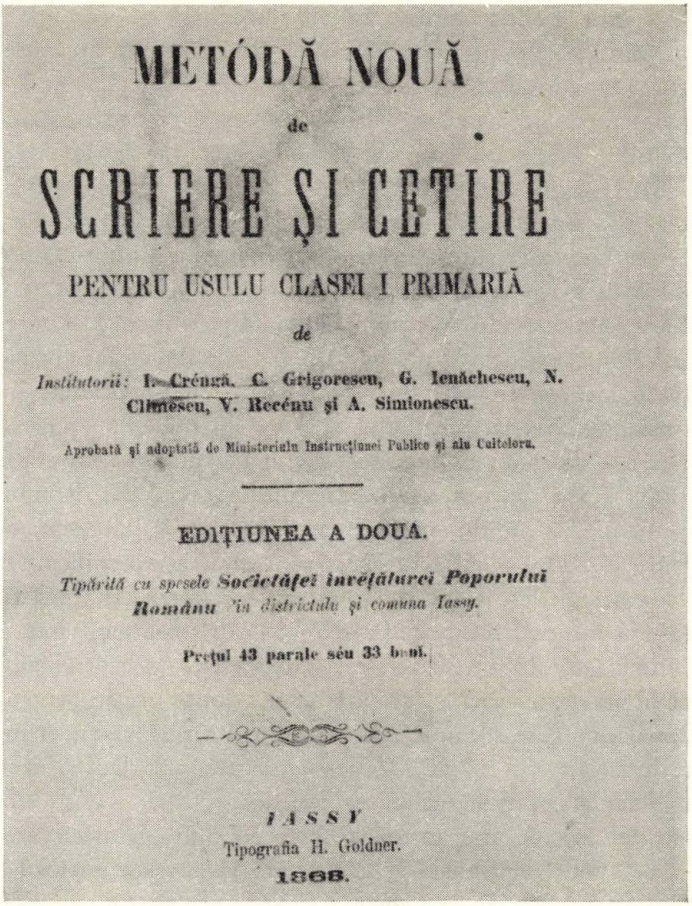

METÓDĂ NOUĂ

de

SCRIERE ŞI CETIRE

PENTRU USULU CLASEI I PRIMARIĂ

de

Institutorii: I. Creńgă. C. Grigorescu, G. Ienăchescu, N. Climescu, V. Recénu şi A. Simionescu.

Aprobată şi adoptată de Ministeriulu Instrucţiunei Publice şi alu Cultelora.

EDIŢIUNEA A DOUA.

Tipărită cu spesele ***Societăţei înveţăturei Poporului Românu*** *'in districtulu şi comuna Iassy.*

Preţul 43 parale séu 33 bani.

IASSY

Tipografia H. Goldner.

1868.

Fig. 133. — Foaie de titlu a unuia dintre abecedarele întocmite de Ion Creangă.

unele lucrări de istoria dreptului (printre cele mai vechi studiul lui Vasile Conta, profesor de drept civil, asupra izvoarelor Codului Calimah). Între anii 1867 şi 1870 au apărut lucrările lui S. Bărnuţiu: *Dreptul public al romînilor*, *Dreptul naturale privat* şi *Dreptul naturale public*; lucrări în care se afirma dreptul poporului romîn de a-şi alege conducători din rîndurile sale, se combătea ideea aducerii unui prinţ străin şi se milita pentru crearea unor instituţii republicane şi democratice. Puţin mai înainte Vasile Boerescu publica *Explicarea*

condicei comerciale romîne, Alexandru Aman, *Logica judecătorească*, G. Costaforu, *Magazinul judecătoresc.*

Istoriografia s-a dezvoltat în această perioadă, adepții ei urmărind ca din studiul trecutului să găsească căile pentru orientarea luptei de eliberare națională. Istoricii democrați și revoluționari de la 1848 au adus o nouă concepție asupra istoriei, care, pentru întîia oară în istoriografia romînă, se apropia de concepția științifică asupra istoriei; în același timp ei au inițiat publicarea izvoarelor istoriei naționale.

Opera istorică a lui Nicolae Bălcescu, de care ne-am ocupat și în prima parte a capitolului, este mai avansată. În lucrarea sa de analiză economică, dar de cuprins istoric, *Question économique des Principautés danubiennes* (1850) și în așa-zisa introducere la marea sa lucrare *Istoria romînilor sub Mihai Vodă Viteazul*, publicată postum de Al. Odobescu, el a schițat o sinteză a istoriei Romîniei. Bălcescu a fost primul istoric romîn care, întemeiat pe documente, a arătat evoluția feudalismului la romîni de la obștea liberă la legarea de pămînt a țăranilor, zdrobind justificarea proprietății feudale. Bălcescu afirma că poporul romîn a trăit la început o viață de țărani liberi, cu proprietate individuală și obștească, domnul și boierii formîndu-și, după întemeierea voievodatelor, proprietăți mari prin despuierea țăranilor moșneni, prin robirea lor. Înrobirea țărănimii a slăbit forța de rezistență a Moldovei și Țării Romînești în fața pericolului otoman. Domniile fanariote au adus, după Bălcescu, o îngrădire a puterii boierești, o slăbire a șerbiei, deși exploatarea se intensifica. După răscoala lui Tudor Vladimirescu, lupta contra boierimii s-a accentuat, pregătind revoluția din 1848, care a încercat democratizarea statului, reorganizarea proprietății.

Cu privire la istoria lui Mihai Viteazul, Bălcescu a indicat chiar de la început scopul politic al acestei lucrări: « Voi arăta acele lupte uriașe pentru libertatea și unitatea națională, cu care romînii, sub povața celui mai vestit și mai mare din voevozii lor, încheiară veacul al XVI-lea ». Cartea era deci o armă de luptă pentru independența națională și unirea politică.

Bălcescu și Kogălniceanu au fost printre cei dintîi istorici care au publicat izvoare istorice, operă continuată și dezvoltată în această perioadă. A. Papiu-Ilarian a publicat *Tezaur de monumente istorice pentru Romînia* (1862—1864), cu o tehnică asemănătoare colecțiilor similare din străinătate; episcopul Melhisedec a publicat primele ediții de izvoare slavonești, iar August Treboniu Laurian ultimul volum al *Magazinului istoric pentru Dacia.*

Bogdan-Petriceicu Hasdeu (1838—1907) este figura dominantă a epocii prin erudiția și profunzimea bogatei sale activități științifice. El rămîne în istoriografia romînă cu un prim mare merit: este cel dintîi istoric care a publicat, în *Archiva istorică a Romîniei*, documente slave și izvoare rusești, poloneze și sîrbești privitoare la istoria noastră.

În 1865 el a tipărit *Ion Vodă cel Cumplit*, iar în 1873—1874 *Istoria critică a romînilor*; prima e o monografie în care se scoate în relief caracterul popular

şi naţional al domniei lui Ion Vodă; a doua se referă la problemele de bază ale întemeierii Principatelor, în care a combătut mitul descălecatului. Foarte documentat în analiza izvoarelor naţionale şi străine, cu o bogată putere de reconstituire a trecutului istoric, Hasdeu a continuat în parte concepţia democratică

Fig. 134. — A. Papiu-Ilarian (1828—1878).

a predecesorilor săi paşoptişti. El a urmărit lupta poporului pentru eliberarea naţională şi în acelaşi timp încercările ţăranilor de a scăpa de şerbie, dar într-un chip mai puţin insistent şi mai puţin ştiinţific decît N. Bălcescu, deşi cu mai multă erudiţie.

O contribuţie meritorie, ca istoric şi editor de documente, a adus C. D. Aricescu, care s-a ocupat de evenimentele epocii contemporane cu el. Participant la revoluţia din 1848, el a păstrat dragostea pentru popor şi devotament pentru ideile înaintate. Ca istoric, fără a aprofunda cercetarea faptelor, a avut meritul de a fi cel dintîi istoric al răscoalei din 1821; în monografia *Istoria Cîmpu-*

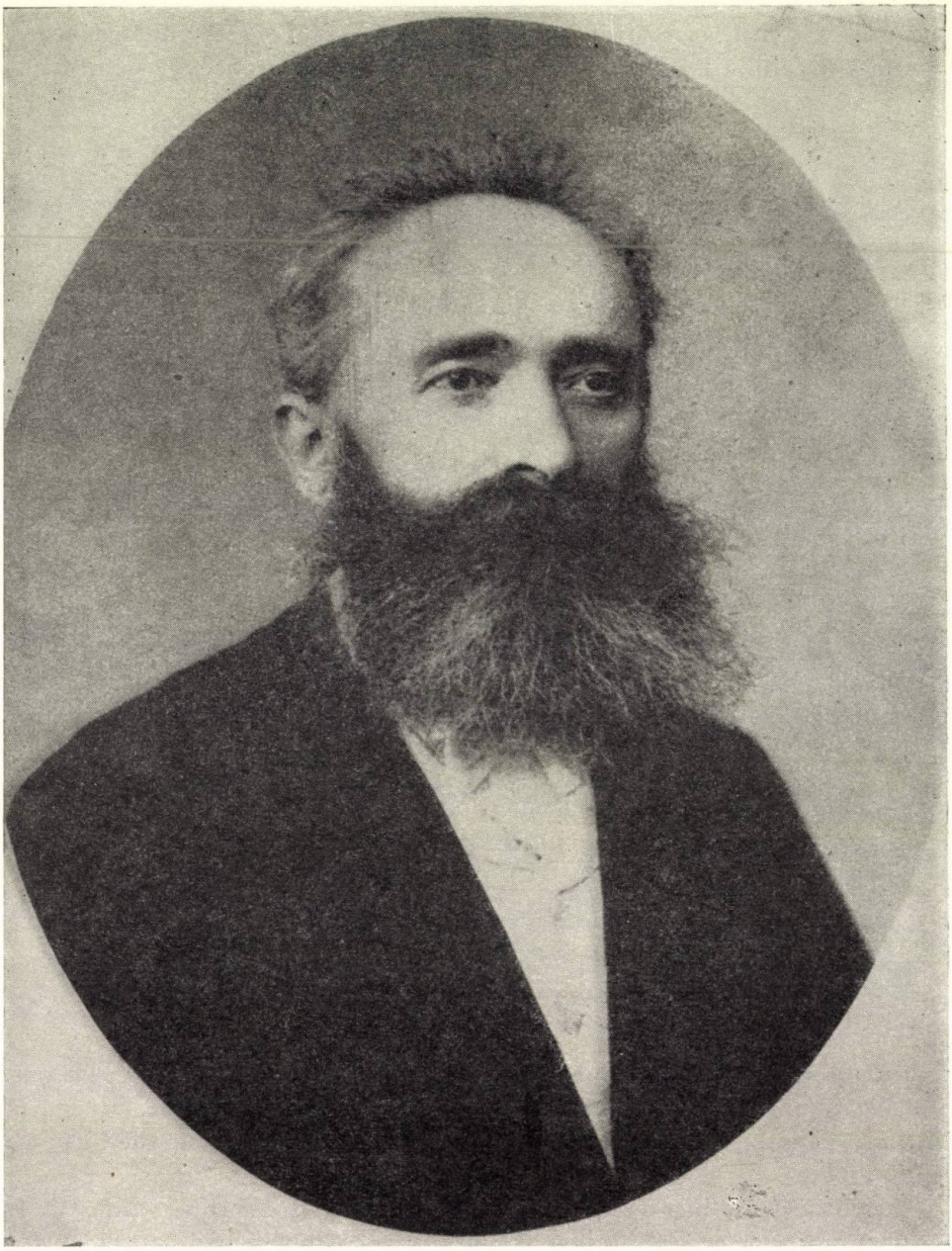

Fig. 135. — Bogdan Petriceicu Hasdeu (1838—1907).

lungului s-a călăuzit după concepţia lui Bălcescu asupra istoriei, cum însuşi arăta. Ca şi Bălcescu, el caracteriza mişcarea revoluţionară condusă de Tudor Vladimirescu drept « naţională şi democrată ».

Tot în domeniul istoriei s-au publicat în această perioadă *Cronica romînilor şi a mai multor neamuri* a lui Gh. Şincai (Iaşi, 1853) şi *Istoria generală*

B. PETRICEICU-HĂJDĂŬ.

ARCHIVA ISTORICĂ A ROMÂNIEI.

SUB AUSPICIELE MINISTERIULUI JUSTIŢIEI, CULTELORŬ ŞI ALLŬ INSTRUCŢIUNII PUBLICE.

Collecţiune critică de documente asupra trecutului românŭ, începêndŭ dela timpii cei mai depărtaţi şi pône la annulŭ 1800.

Tomŭ 1. Partea 1.

PREŢUL UNUI VOLUM 1 SFANŢI

BUCURESCI.

IMPRIMERIA STATULUI

1865.

Fig. 136. — *Archiva istorică a Romîniei*, Bucureşti, pagina de titlu a nr. 1.

a Daciei a lui Dionisie Fotino tradusă de G. Sion. Izvoare istorice au apărut şi în unele periodice, ca *Buciumul*, *Romînul* etc. În 1872 s-a început, din iniţiativa Societăţii Academice Romîne, publicarea operei complete a lui D. Cantemir după manuscrisele originale.

În domeniul arheologiei s-au pus bazele primelor cercetări la nivelul arheologiei europene din acea vreme şi a primelor colecţii muzeistice, care s-au adunat în *Muzeul de antichităţi*, înfiinţat în 1864. Cezar Bolliac a dat cîteva studii de

Fig. 137. — Al. Odobescu (1834—1895), portret pictat de George D. Mirea.

caracter mai mult diletant. Întemeietorul disciplinei arheologice a fost însă Al. Odobescu, cel dintîi profesor de arheologie la Universitatea din Bucureşti şi cel dintîi director al Muzeului de antichităţi.

Istoriografia transilvăneană a înregistrat în această perioadă progrese deosebite, prin cercetarea şi publicarea izvoarelor, ca şi prin publicarea unor lucrări de sinteză. Dezvoltînd ideile lui Gh. Şincai, Samuel Micu Clain şi Petru Maior, istoricii romîni foloseau dezvăluirile trecutului, cei mai mulţi dintre ei, ca o armă în lupta împotriva asupririi sociale şi naţionale; partizani ai istoriei combatante, ei au fost printre cei dintîi luptători ai revoluţiei din 1848. Cei mai însemnaţi istorici sînt: August Treboniu Laurian, A. Papiu-Ilarian, Timotei Cipariu, G. Bariţiu, Ioan Russu. A. T. Laurian a publicat la Viena trei dintre cele opt volume concepute asupra istoriei romînilor; tot acolo a publicat primele două volume A. Papiu-Ilarian din *Istoria romînilor din Dacia superioară*; I. Russu, pentru a întări ideea autonomiei ţării, a publicat *Compendiu de istoria Transilvaniei*; T. Cipariu a scos la Blaj revista *Arhivu pentru filologie şi istorie*.

G. Bariţiu a dezvoltat o bogată activitate istorică; revista *Transilvania*, condusă de el, a devenit un adevărat magazin istoric; este primul istoric care a emis părerea că istoria Transilvaniei trebuia să cuprindă « istoria romînilor, a maghiaro-secuilor şi a saşilor la un loc ». El considera că « datoria istoricului este a studia... dezvoltarea din veac în veac, din epocă în epocă, a tuturor relaţiilor sociale, în clasele în care s-au despărţit popoarele în straturi şi a influenţelor reciproce » [1]. În articolele sale a demascat caracterul asupritor al monarhiei habsburgice; într-o lucrare despre răscoala de la Bobîlna, dezvăluia forţele sociale ale acesteia.

În Transilvania, în afara istoriografiei romîneşti s-a dezvoltat istoriografia maghiară şi germană. După înfrîngerea revoluţiei din 1848 şi prin instaurarea dualismului austro-maghiar, tradiţiile progresiste ale istoriografiei maghiare s-au estompat treptat, mulţi istorici ajungînd pe poziţii reacţionare. O dată cu recunoaşterea dualismului, istoricii maghiari au acceptat rolul conducător al forţelor feudalo-clericale, renunţînd la studierea şi susţinerea revendicărilor democratice. Cu tot spiritul naţionalist, unii istorici maghiari — Kővári László, Orbán Balázs, Szabó Károly şi alţii — au adus contribuţii interesante în istoriografia vremii. Szilágyi Sándor a publicat o sinteză istorică asupra Transilvaniei (1865), în care a evidenţiat lupta antihabsburgică a transilvănenilor. Márki Sándor a fost autorul unei monografii asupra răscoalei din 1514. Lucrările istoricilor maghiari au apărut în organul societăţii maghiare *Történelmi Szemle* sau în publicaţiile Muzeului ardelean.

Pe poziţii mai avansate au fost cele două lucrări asupra revoluţiei din 1848 scrise de Kővári László şi Jakab Elek, deşi în amîndouă rolul maselor

[1] *Transilvania*, Sibiu, 1884, nr. 9—10, p. 66.

romînești a fost desconsiderat. Szabó Károly a început publicarea unei importante colecții de documente secuiești.

Istoricii sași M. Ackner, J. K. Schuller și G. D. Teutsch și-au publicat lucrările lor în *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*. Teutsch, cel mai important dintre ei, înfățișa în lucrarea sa *Geschichte der siebenbürger Sachsen* istoria sașilor fără să țină seama de diferențierea lor socială.

Filologia avea o veche tradiție încă de pe vremea Școlii ardelene din secolul al XVIII-lea, continuîndu-se și în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Curentul latinist a persistat și în perioada 1848—1878, avînd drept cel mai de seamă reprezentant pe Timotei Cipariu (1805—1887). Participant la revoluția din 1848, acesta identifica apărarea limbii romîne cu lupta națională. În continuarea credincioasă a Școlii ardelene, al cărei cel din urmă reprezentant era, a adus unele elemente noi, originale, dar și mari exagerări. El a căzut în greșeala de a elimina cuvintele de origine nelatină din limba romînească, înlocuindu-le cu cuvinte de origine latină găsite în textele vechi, dar nemaifolosite; aceeași încercare a făcut-o și pentru unele forme gramaticale. El a introdus principiul istoric în studiul limbii, dovedind strînsa legătură dintre istoria poporului și istoria limbii, și a subliniat necesitatea unificării limbii din toate ținuturile locuite de romîni pentru formarea limbii naționale. Această concepție era justă și reclamată de noile condiții, dar Cipariu își închipuia greșit că unificarea se putea face prin simpla adoptare a unei ortografii unitare.

Cipariu a mai avut meritul de a fi publicat cel dintîi documente și monumente vechi de limbă, precum și prima revistă de filologie, *Arhivu pentru filologie și istorie*. El a fost întemeietorul foneticii descriptive și tot el a folosit tiparul cu caractere latine în tipografia de la Blaj, începînd încă din 1833. Exagerările latiniste ale lui Timotei Cipariu, care au dus la ortografia etimologică, au fost adoptate și de lingviștii de la *Societatea Academică Romînă*; în 1869 s-a publicat de către Laurian și Massim *Dicționarul limbii romîne*, « monumentul cel mai impozant, dar și cel mai absurd al concepției naționaliste » [1]. Societatea Academică Romînă și-a însușit și importanta lucrare a lui Cipariu *Gramatica limbii romîne*, cu intenția de a o pune la baza normării noi a limbii romîne.

Împotriva exagerărilor latinizanților s-au ridicat o serie de filologi, avînd loc o polemică vie care a ținut peste 30 de ani, denumită de Barițiu « războiul limbilor ». S-a dus lupta împotriva tuturor exagerărilor, de pildă italienismele lui Eliade Rădulescu sau « franțuzomania », apărîndu-se limba vorbită de popor ca singurul izvor pentru o limbă literară și unică. Scriitorii Alecu Russo și Vasile Alecsandri au stat în fruntea curentului sănătos al folosirii limbii vorbite de popor, o contribuție dînd mai tîrziu și Junimea. Greșeala vechilor latiniști, ca și

[1] Iorgu Iordan, *Lingvistica romînească. Discurs de recepție*, Ed. Academiei Romîne, București, 1946, p. 20.

a lui Cipariu, Laurian şi Massim, consta în neconsiderarea legilor vieţii. Introducerea de cuvinte noi, luate din dicţionare, dintr-o limbă moartă sau din texte vechi, n-a putut da roade, căci numai pătrunderea noţiunilor noi, cărora să le corespundă expresii adecvate, dă viabilitate cuvintelor. În aceeaşi perioadă de timp şi-a început activitatea de filolog şi Hasdeu.

La maghiarii din Transilvania, cercetările de lingvistică au căpătat un caracter organizat şi permanent prin înfiinţarea *Asociaţiei muzeului ardelean* şi a Universităţii maghiare de la Cluj; aici s-au distins profesorii Sándor Imre, primul profesor de limba şi literatura maghiară, şi Brassai Sámuel. Acum a luat avînt studiul graiurilor şi dialectelor maghiare; Kriza János a făcut o prezentare de ansamblu a graiului secuiesc, Lőrincz Károly s-a ocupat de graiurile locale din sud-estul Transilvaniei. Interesante sînt studiile filologilor maghiari privitoare la influenţele reciproce de limbă romîno-maghiară, cum au fost cele ale lui Wass József privitoare la cuvintele din limba maghiară împrumutate din limba romînă din regiunea Băii de Arieş.

Filologii saşi au scos primele încercări de dicţionare dialectale, care au studiat în primul rînd particularităţile diferitelor graiuri, punînd astfel baza pentru o lucrare mai amplă care va lua naştere abia în secolul al XX-lea. Autorii acestor lucrări preliminare au fost: J. K. Schuller, J. Haltrich şi Fr. Kramer. În domeniul folclorului avem de semnalat culegerea basmelor şi legendelor de către Fr. Müller şi J. Haltrich şi a cîntecelor populare de către Fr. W. Schuster. Aceşti folclorişti au acordat o deosebită atenţie şi strîngerii folclorului romîn.

Literatura

Scriitorii perioadei 1848—1878 au fost angajaţi efectiv în lupta pentru progres, punîndu-şi în slujba ei operele artistice, ca şi publicaţiile pe care le editau sau pe care le susţineau. Strîns legată de viaţa social-politică a ţării, mişcarea literară reflecta tendinţele şi curentele în luptă, cu caracteristicile fiecărei epoci. În acelaşi timp, această perioadă de trei decenii înfăţişa un tablou variat al generaţiilor scriitoriceşti, reprezentative pentru stadiul luptelor social-politice şi definite în raport cu acestea.

În 1848 se aflau în viaţă exponenţii cîtorva generaţii succesive de scriitori, de la generaţia întemeietorilor literaturii romîne moderne şi a presei pînă la luptătorii revoluţionari din 1848. Cel mai bătrîn dintre scriitorii vremii, Costache Conachi (1777—1849), reprezentînd o epocă depăşită istoric, a fost în anii din preajma lui 1848 absent din mişcarea literară curentă. Generaţia următoare, ilustrată mai ales de Gh. Asaki (1788—1869), a fost aceea a primei mişcări pentru o literatură naţională, legată de lupta antifeudală a burgheziei, dar rezervată faţă de adevărata luptă a poporului. În 1848 Gh. Asaki n-a fost în tabăra revoluţionarilor. Iancu Văcărescu (1792—1863), ultimul descendent al Văcăreştilor, a luat însă parte la primele pregătiri ale revoluţiei, fiind preşedintele *Asociaţiei literare*, paravan al societăţii secrete *Frăţia*. Poetul era astfel alături de luptători ca Bălcescu şi Ion Voinescu II, secretarii *Asociaţiei*. Din aceeaşi generaţie,

moldoveanul Costachi Stamati (circa 1799 — circa 1869), fără să fie direct angajat în conducerea mişcării revoluţionare, n-a rămas străin de aspiraţiile ei. Relativ izolat, în epocă, de contemporanii săi literaţi, Anton Pann (1794—1854), de origine socială modestă, reflecta ofensiva gustului popular în literatura romînă.

Generaţia născută în primii ani după 1800 oglindea evident diferenţierea socială a scriitorimii romîne, ridicarea primilor literaţi burghezi. În faţa revoluţiei, boiernaşul moldovean Costache Negruzzi (1808—1868), manifesta atitudini şovăielnice, oscilînd între clasa sa şi aceea a burgheziei în ascensiune. I. Eliade-Rădulescu (1802—1872) din Ţara Romînească, pionier al culturii noastre moderne pe toate planurile, se definea în raport cu revoluţia ca exponent al compromisului burghezo-moşieresc. De la o acţiune militantă progresistă, ataşată prin unele aspecte socialismului utopic mic-burghez, Eliade a ajuns la poziţii conciliatoare faţă de moşierime, pentru a se face ideologul liberalismului moderat. G. Barițiu (1812—1893), care a jucat în Transilvania un rol echivalent cu cel al lui Gh. Asaki în Moldova şi al lui Eliade în Ţara Romînească în ceea ce priveşte pionieratul culturii naţionale, reflecta poziţia unei tinere generaţii a burgheziei ardelene, legate de lupta poporului pentru eliberarea socială şi naţională totodată.

Generaţia de la 1848 a fost generaţia celor născuţi în al doilea deceniu al secolului. Scriitorii acestei generaţii au fost, de cele mai multe ori, înşişi capii revoluţiei: moldovenii Mihail Kogălniceanu (1817—1891), Alecu Russo (1819—1859), Vasile Alecsandri (1821—1890); muntenii Grigore Alexandrescu (1810—1885), Cezar Bolliac (1813—1881), C. A. Rosetti (1816—1885), Dimitrie Bolintineanu (1819—1872); transilvănenii Ioan Codru Drăguşanu, Andrei Mureşanu (1816—1863) ş.a. Conducătorii mişcării de la 1848 s-au manifestat în genere şi pe tărîmul artelor şi ziaristicii, mai devreme sau mai tîrziu, ca C. Negri (1812—1876), Ion Ghica (1816—1897) ş.a. Din aceeaşi generaţie a făcut parte Aron Pumnul (1818—1866), legat de năzuinţele comune ale epocii. Nicolae Filimon (1819—1865) a împărtăşit aspiraţiile cele mai înaintate ale generaţiei sale. La această generaţie a revoluţiei s-au ataşat curînd reprezentanţii lor mai tineri, afirmaţi ceva mai tîrziu, ca G. Sion (1822—1892) în Moldova sau G. Creţeanu (1829—1887) şi G. A. Baronzi (1828—1896) în Muntenia.

Întreaga literatură a epocii a fost concentrată în jurul publicaţiilor, fie al celor cu preocupări multiple, fie al celor mai noi, cu preocupări literare în primul rînd.

În timpul revoluţiei, scriitorii s-au manifestat ca militanţi politici, din care cauză, după înăbuşirea mişcării, mulţi dintre ei au luat calea străinătăţii.

După întoarcerea din emigraţie, cei mai de seamă scriitori ai generaţiei revoluţionare au alcătuit, atît în Moldova cît şi în Muntenia, frontul luptei pentru Unire. Bătrînul Gh. Asaki reprezenta din ce în ce mai mult vechiul, lăsat în urmă de istorie. În nici un domeniu literatura sa n-a mai adus elemente inedite. Poeziile sale, apărute în ediţia a doua şi a treia, cu o tematică ori critică, ori didacticist-patriotică, în stilul clasicismului întîrziat şi cu multă mitologie, erau produse livreşti şi palide, cu totul învinse de noul val poetic al tinerei

generații, în frunte cu Alecsandri. Cîte un « idil cu cîntece », editat în preajma Unirii, indica desuetudinea lui Asaki în noua perioadă, atît din punct de vedere artistic, cît și din cel ideologic. C. Negruzzi — în 1848 în polemică, la un moment dat, cu capii revoluției — înfățișa o perioadă de tranziție, împărtășind de mult programul *Daciei literare*. După 1848, scrierile sale, adunate sub titlul *Păcatele tinereților* (1857), indicau orientarea literară spre realismul critic. Din aceeași generație, munteanul Eliade Rădulescu înscria acum faza declinului său literar. În preajma Unirii, el edita la Paris (1856—1857) ziarul *Conservatorul*. Opera lui literară din emigrație a fost aceea a autobiografiei, în care încerca să se justifice înălțîndu-se pe sine și ponegrindu-i pe contemporani, sau a unor elucubrații mistice.

Adevăratul front al Unirii a fost reprezentat de aceeași generație care se ridicase, tînără, în 1848, în frunte cu Bălcescu, Russo și Kogălniceanu. Primul n-a mai apucat să-și desăvîrșească opera, murind în exil. Al doilea a murit chiar în anul Unirii. Kogălniceanu avea să străbată, abia de aici încolo, cîteva alte perioade istorice, cu biruințe și înfrîngeri.

Alecu Russo a aparținut, prin opera sa, în mare parte perioadei 1848—1859. După întoarcerea din exil, el și-a desfășurat colaborarea la *Zimbrul*, *Steaua Dunării* și, mai ales, la *Romînia literară*, unde au apărut *Amintiri*, *Cugetări* etc.

Poeții munteni ai epocii și-au desfășurat creația ca și pînă atunci, fără să aducă o înnoire artistică. Cezar Bolliac a contribuit mai mult pe plan publicistic decît prin *Colecția de poezii vechi și noi*, apărută în 1858. C. A. Rosetti nu mai era aproape de loc poet, consacrîndu-se exclusiv politicii. Cel care și-a menținut și și-a amplificat gloria în această perioadă a fost Dimitrie Bolintineanu: *Cîntece și plîngeri* (1852), *Poezii vechi și noi* (1855). Deși consecvent legat de idealurile înaintate ale epocii, prieten al grupării ieșene înflorite la *Romînia literară*, Bolintineanu începea să exprime totuși tendințele divergente ale unei lirici exotice, evazioniste, în contrast cu militantismul și cu propria sa atitudine politică. Volumul său din 1855 era semnalat tocmai ca un nou romantism, menit să aducă uitarea și mîngîierea, nu să îndemne la luptă. Romanele sale *Manoil*, publicat în același an în *Romînia literară*, și *Elena*, apărînd în 1862 — rămîn însă documente istorice ale contemporanilor Unirii. După 1857 D. Bolintineanu, redactor al gazetei *Dîmbovița* și sprijinitor al lui Cuza, a militat în presă și în lucrări cu caracter memorialistic — *Viața lui Cuza Vodă*, ș. a. împotriva coaliției burghezo-moșierești.

Figura dominantă a perioadei în literatură a devenit moldoveanul Vasile Alecsandri, poetul cetățean prin excelență, înregistrînd fiecare eveniment istoric al patriei sale. După întoarcerea din exil, Alecsandri și-a adunat în volume producția din perioada 1840—1848 și aceea a noii perioade. Astfel a început publicarea repertoriului său dramatic (1852), a *Baladelor adunate și îndreptate* (1852—1853), precum și a primei sale culegeri lirice: *Doine și lăcrămioare* (Paris, 1853). În preajma Unirii, volumul *Salba literară* (1857) a fost o antologie reprezentativă a poetului, dramaturgului și luptătorului care a întrunit valorile contemporane

în jurul *Romîniei literare*. Poezia lui era un cîntec nou, limpede şi luminos, izvorît din contacte cu poporul şi cu versul lui, opus liricii neoclasicizante a lui Asaki, ca şi suspinelor orientale pe care le mai continua Bolintineanu. Naţional şi popular, Alecsandri a rămas cel mai mare poet al romînilor vreme de cîteva decenii, făurindu-şi o glorie trainică. El a avut un rol deosebit de important ca popularizator al folclorului, îndeosebi în *Baladele* din 1852, reti-

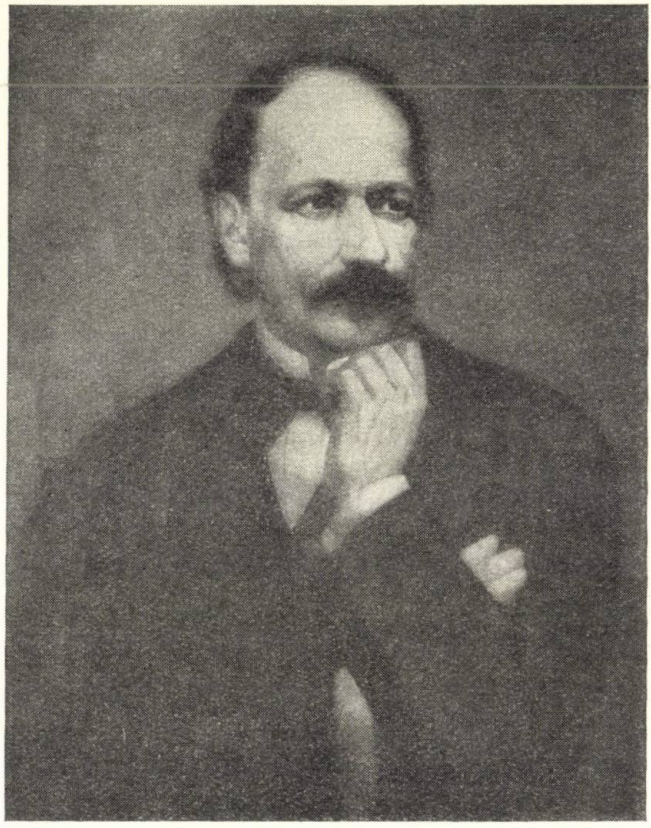

Fig. 138. — Dimitrie Bolintineanu (1819—1872).

părite în 1856 într-o ediţie mai bogată, intitulată *Poezii populare*. Folclorul în proză a fost, în schimb, valorificat de Petre Ispirescu, care a publicat în anii 1872—1876 cele două volume intitulate *Legende sau basmele romînilor*.

Generaţia mai tînără a început să se afirme în poezie cu tendinţe contradictorii. Deşi precumpăneau încă orientările paşoptiste ale liricii militante mobilizate în slujba Unirii, se dezvolta poezia melancoliei romantice pe linia Bolintineanu. Se remarcă G. Creţeanu, tînăr participant la presa revoluţiei şi a emigraţiei (*Melodii intime*, 1855); apoi şi mai tinerii Nicolae Nicoleanu, Radu Ionescu

Fig. 139. — Vasile Alecsandri (1821—1890).

(*Cînturi intime*, 1854); Al. Sihleanu (*Armonii intime*, 1857), Al. Depărățeanu (*Doruri și amoruri*, 1851), Mihail Zamfirescu (*Aurora*, 1858). Titlurile acestor volume lirice editate în anii premergători Unirii reliefau de la sine ponderea pe care o recăpăta tema erotică în dauna celei sociale, combatante, în generația care își trăia adolescența după înăbușirea revoluției.

Din aceeași generație, Al. Odobescu se afirma cu tărie ca un continuator al generației pașoptiste, ca și B. P. Hasdeu, care își începea prodigioasa și multilaterala activitate.

Anii 1859—1864 au reflectat pe planul literaturii și publicisticii lupta dintre forțele progresiste, care au realizat Unirea și reformele burgheze, pe de o parte, și forțele conservatoare, pe de altă parte, care aveau să ducă la răsturnarea lui Cuza și la aducerea unui prinț străin.

Pînă acum mișcarea literară evolua ascendent, pe baza programului *Daciei literare* și a succeselor ei, oricît de multe diferențieri s-ar fi putut constata în orientarea artistică ideologică a scriitorilor. Caracterul social-educativ al artei era recunoscut de toți scriitorii înaintați, literatura fiind înțeleasă ca armă decisivă în lupta patriotică și socială.

În acest spirit se manifestau și după 1859 scriitorii reprezentativi ai generației de la 1848, ca și cei mai tineri. Acum se remarca, tîrziu, dar puternic, Nicolae Filimon cu proza sa realistă, mai ales cu romanul său social și documentar, *Ciocoii vechi și noi*, publicat în 1862 în *Revista romînă* și în 1863 în volum. Acum au apărut *Scenele istorice*, *Mihnea Vodă cel rău* și *Doamna Chiajna* ale lui Odobescu (1860), continuînd opera în care realismul cîștiga asupra romantismului lui Negruzzi și evidențiind desuetudinea « dramelor istorice » pe care le publica în același timp bătrînul Asaki: *Petru Rareș*, *Voichița de Romînia*, *Elena Dragoș* (1863).

În același timp, între 1860 și 1864 a început să se afirme ideologia estetică idealistă și reacționară. Împotriva curentului unic de pînă acum al literaturii militante, se ridicau primele glasuri ale discipolilor neohegelieni, care declarau incompatibilitatea poeziei cu politica și cereau ruperea artei de realitatea socială. Încă în 1861, Radu Ionescu, tînăr cu bune studii în străinătate și colaboratorul principal al *Revistei romîne*, începea în paginile acestei reviste să propage hegelianismul. Studiul său *Principiile criticei*, expunere rezumativă a esteticii hegeliene aducea o sumă de idei pozitive și încerca să păstreze contactul cu ideologia pașoptistă, dar în același timp marca cel dintîi pas spre trădarea acestei ideologii pe tărîm literar, cum o trădase Eliade și burghezia pe tărîm politic. Nu întîmplător Radu Ionescu avea să fie și unul dintre executorii răsturnării lui Cuza Vodă.

Cea mai puternică ofensivă a reacțiunii estetice o aduce însă în ultimul an al domniei lui Cuza Vodă, exprimînd însăși ofensiva moșierimii conservatoare împotriva reformelor domnitorului, societatea *Junimea*. Aceasta a luat ființă la Iași în 1863, ca o asociație culturală sub conducerea lui Titu Maiorescu, care

avea să domine perioada următoare ca îndrumător al literaturii romîne, ponegrind literatura patriotică și socială, încercînd să anuleze arbitrar moștenirea generației de la 1848 și să promoveze o artă « apolitică ».

Între 1867 și 1878, Titu Maiorescu și-a desfășurat o bogată activitate pe tărîm literar, încercînd să cîștige adepți și să promoveze *Direcția nouă*, antipașoptistă. Ofensiva sa, sistematic organizată, a început prin studiul *O cercetare critică asupra poeziei romîne de la 1867*, atacînd în cea mai mare parte moștenirea generației de la 1848 ; a continuat prin filipice în același sens în articolul *În contra direcției de astăzi* și a culminat cu studiul *Direcția nouă în poezia și proza romînă*, proclamată sentențios în 1872. Aceasta era sprijinită pe recunoașterea autorității incontestabile a lui Alecsandri, de fapt cel mai reprezentativ scriitor al așa-numitei *direcții vechi*, dar pe care Maiorescu nu-l putea dărîma și încerca să și-l apropie.

În ceea ce privește mesagerii « noii direcții », Maiorescu încerca să promoveze poezia minoră, erotică și ieftin filozofantă a unui Samson Bodnărescu, Matilda Cugler sau Th. Șerbănescu, alăturînd-o geniului în formare Mihail Eminescu. Acesta debutase în revista de tradiție progresistă *Familia* a lui Vulcan și, într-o poezie ca *Epigonii*, își afirma respectul pentru înaintașii pașoptiști, în spiritul în care Aron Pumnul îl educase ca profesor. Maiorescu a știut să exploateze meritul de a-l fi relevat pe Eminescu, ca și unele campanii pozitive duse prin *Convorbiri literare* pe tărîmul limbii artistice (*Beția de cuvinte*) și lupta împotriva latinismului sau valorificarea folclorului (*Asupra poeziei noastre poporane*, 1867). Astfel, Maiorescu a lansat o *direcție nouă*, reacționară, folosindu-se tactic, de un reprezentant al generației de la 1848, de campaniile progresiste ale acestei generații și de luceafărul poeziei tinere.

Riposta antimaioresciană s-a manifestat însă prompt și energic din partea reprezentanților celor mai de seamă ai vechii generații, credincioasă idealurilor pașoptiste, în frunte cu Barițiu și Bolliac. De asemenea s-a aliniat un puternic front antimaiorescian, în frunte cu B. P. Hasdeu. Cea mai semnificativă opoziție a adus-o însă revista *Transacțiuni literare și științifice* (1872—1873), prin materialismul militant al lui Șt. C. Michăilescu. În ciuda *Direcției noi...*, operele de valoare autentică apărute între 1864 și 1878 continuau filonul progresist al literaturii naționale și populare, legate de năzuințele înaintate ale epocii.

Nici unul dintre marii scriitori ai generațiilor anterioare n-a cedat maiorescianismului. Vasile Alecsandri, cultivat la *Junimea*, nu ezita să colaboreze în același timp la revistele dușmanilor ei celor mai înverșunați. Teoretic, singur C. Negruzzi s-a alăturat în ultimii săi ani de viață esteticii « convorbiriste », prin care fiul său, Iacob Negruzzi, redactor-șef al revistei, declara arta drept « un liman de adăpost » în mijlocul marilor frămîntări social-politice.

Generația lui Odobescu și Hasdeu a fost în cea mai mare măsură ostilă, prin creația ei, orientării maioresciene. Acum a apărut strălucita scriere *Pseudokineghetikos* a lui Odobescu (1874), Hasdeu continua tradiția literaturii istorice, cu mesaj protestatar și critic, prin *Răzvan și Vidra* (1867). În 1869 el a tipărit

Odă la boieri. Publicațiile sale, *Traian* (1869), *Columna lui Traian* (1870—1877), erau direct și consecvent antijunimiste. Poeziile sale, strînse în volumul din 1873, lăsau în urmă toată producția Bodnăreștilor și Șerbăneștilor, lansați cu zgomot de Maiorescu.

De o vîrstă cu Odobescu, V. A. Urechia (1834—1901), fără a fi un scriitor în adevăratul înțeles al cuvîntului, desfășura și pe plan literar o activitate enciclopedică, opusă *Convorbirilor literare*. Din aceeași generație, Pantazi Ghica, fratele mai mic al lui Ion Ghica, s-a manifestat ca un polemist redutabil al taberei antimaioresciene, interesant, pe de altă parte, prin tentativele pe care le-a făcut în domenii încă puțin desțelenite în epocă, cum erau romanul romînesc realist sau cronica dramatică. N. Gane (1835—1916), cel mai apropiat de junimiști dintre scriitorii talentați ai generației, și-a irosit valorile artistice în povestiri bătrînești, cel mai adesea lipsite de un înalt mesaj uman. Cunoscut colaborator al *Convorbirilor literare* poetul Anton Naum (1835—1917) a fost răsplătit, pentru atașamentul său, cu un fotoliu la Academie.

Chiar colegii de generație ai lui T. Maiorescu, cei născuți în deceniul al cincilea, au fost foarte rar junimiști credincioși cînd s-au ocupat de literatură. A. D. Xenopol (1847—1920) sau Gh. Panu (1848—1910), care au făcut parte din prima formație junimistă, aveau să devină, ulterior, acuzatorii ei.

Cea mai tînără generație, cea a lui Eminescu, avea să se afirme, în mare măsură, în *Convorbiri literare*, revista cea mai autoritară a epocii, fără a deveni slujitorii ei politico-literari decît în rare cazuri. Marele Eminescu era definitiv consacrat în preajma războiului pentru independență, deși numeroase glasuri mergeau pînă la a-i contesta orice valoare. I. L. Caragiale debuta în acești ani, pentru a se afirma în perioada ulterioară postbelică. La îndemnul lui Eminescu a debutat acum Ion Creangă, aducîndu-și revelația artistică inegalabilă. În aceiași ani a început să publice Ioan Slavici, remarcabil însă abia după 1878.

Alături de Eminescu și foarte curînd împotriva lui se afirma capricios și nerecunoscut poetul Al. Macedonski (1854—1920), al cărui prim volum *Prima verba* a apărut în 1872. Mai în vîrstă decît Eminescu, Nicolae Beldiceanu (1846—1896) a debutat, din 1872, la *Convorbiri literare*, dar își va găsi adevăratul drum abia mult mai tîrziu în *Contemporanul*, pe pozițiile mișcării socialiste.

În anii 1848—1878 s-a dezvoltat în Transilvania literatura romînă. Deși nu se întîlneau opere de valoare deosebită, prin caracterul și idealurile pe care le propaga, literatura romînă a ajutat la formarea unei intelectualități cu vederi înaintate și a contribuit la ridicarea culturală a maselor. Activitatea literară poate fi urmărită în coloanele publicațiilor periodice, în societățile literare și de lectură, în almanahuri și calendare. S-au dezvoltat treptat toate genurile literare, de la poezie și pînă la începuturile romanului.

Un rol deosebit de însemnat l-a jucat poezia lui Andrei Mureșanu, socotit pe drept cuvînt poet al întregului popor romîn, evidențiat mai ales în anul revoluționar 1848. La rîndul său, Justin Popfiu a scris versuri de proslăvire

a marilor figuri ale istoriei poporului romîn, ca Ştefan cel Mare sau Mihai Viteazul, ori a evenimentelor de seamă — Unirea Principatelor. O limbă bogată în imagini a caracterizat opera poetică şi povestirile sibianului Ion Lepădatu (1817—1880), care a ştiut, totodată, să înfăţişeze suferinţele poporului şi să prezinte naraţiuni istorice reuşite, eliberate de povara latinismelor. Vasile Ranta-Buticescu a scris nuvele inspirate din obiceiurile şi viaţa poporului, fiind cel mai de seamă povestitor al *Familiei*; iar Ion Pop-Reteganul (1853—1905), important culegător de folclor, a strîns vreo 4 000 de poezii şi a publicat lucrarea *De la moară, povestiri şi snoave*, care s-a bucurat de o largă răspîndire. De altfel, creaţia populară a fost slujită cu hărnicie, între alţii, de Iosif Vulcan, animator al literaturii transilvănene prin revista *Familia*, de Iulian Grozescu, de Miron Pompiliu. Acesta din urmă a publicat în 1870 importanta culegere *Balade populare romîneşti*. Mai merită să fie amintită cea dintîi prezentare istorică a folclorului romînesc, publicată de Gr. Silaşi în revista *Transilvania* sub titlul *Romînul şi poezia sa populară*. Spre sfîrşitul perioadei analizate şi-a început activitatea scriitorul transilvănean Ioan Slavici, care în 1874 a trecut munţii şi s-a stabilit în Romînia, desfăşurîndu-şi îndeosebi aici activitatea literară.

Paralel cu literatura romînă a continuat să se dezvolte în Transilvania literatura maghiară. Frămîntările culturale maghiare, în special viaţa literară, se concentrau în primul rînd la Cluj, îndeosebi după înfiinţarea universităţii; un rol important a început să-l joace oraşul Tîrgu-Mureş.

Năzuinţele culturale nu au avut totdeauna condiţiile cele mai prielnice de dezvoltare, îngrădiri de clasă făcînd să nu se depăşească nivelul mijlociu şi talentele cu adevărat mari părăsind locul de baştină pentru Budapesta. În timpul absolutismului, înflorirea a fost împiedicată de asuprirea habsburgică; după 1867, clasele dominante au făcut tot posibilul pentru a împiedica tendinţele progresiste. De altfel, şi în Transilvania resturile feudale erau puternice, împiedicînd creşterea burgheziei şi a rolului ei.

Asociaţia muzeului ardelean înfiinţată în 1859 la Cluj, a desfăşurat o activitate multilaterală, la început mai ales în domeniul istoriei şi al literaturii; din 1874 a început să publice periodicul *Erdélyi Múzeum*. În 1872 luînd fiinţă Universitatea din Cluj, care a devenit cel mai important centru al ştiinţei maghiare din Transilvania, unele dintre publicaţiile ei periodice au dat la iveală numeroase materiale, dintre care unele cu subiect romînesc.

În opoziţie cu politica de asuprire naţională a claselor dominante, mulţi dintre scriitorii şi oamenii de ştiinţă maghiari din Transilvania au activat pentru apropierea dintre maghiari şi romîni. Între reprezentanţii acestei tendinţe merită să fie amintiţi Zilahy Károly, tînărul şef al opoziţiei literare ce-şi fixase drept program cultivarea lui Petőfi, şi Bruz Lajos, prin relatările sale despre mişcarea literară şi ştiinţifică romînească. Interesul pentru literatura populară romînă s-a văzut prin ecoul culegerii de poezii populare a lui V. Alecsandri sau în locul pe care l-a ocupat această literatură într-o mare antologie a *Societăţii Kisfaludy* (1877).

Prima gazetă maghiară din București, unde se găsea o puternică emigrație maghiară, a apărut în 1860 sub titlul *Bukuresti Magyar Közlöny* (Buletinul maghiar din București); cei grupați în jurul foii, portdrapel al prieteniei romîno-maghiare, au organizat un turneu al teatrului din Cluj, la ale cărui spectacole a asistat și Alexandru Ioan Cuza. În 1876 a apărut o altă gazetă, *Bukuresti Hiradó* (Informația Bucureștilor). În București a studiat Feniche Sámuel, care s-a făcut cunoscut prin studiile sale de etnografie și zoologie. Un mijloc de apropiere l-a reprezentat și muzica; însuși Liszt a încurajat manifestările tineretului romîn de la Budapesta.

Un rol important pentru cunoașterea culturii românești în Ungaria l-a avut înființarea unei catedre de limba și literatura română la Universitatea din Budapesta, cel dintîi profesor fiind Al. Roman, transferat de la Oradea.

Familia, condusă de Iosif Vulcan, avea printre colaboratori și maghiari, toți însuflețiți de tendințe progresiste. Ioan Bădescu (Bágyai János), prietenul lui Eminescu, a tradus în românește pe Petőfi și în ungurește primele poezii ale lui V. Alecsandri. Transilvăneanul Ioan Slavici publica în anii 1871—1872, în *Convorbiri literare*, un studiu despre dezvoltarea literaturii maghiare.

Între 1850 și 1870 au scris despre romîni cu adîncă simpatie mai mulți scriitori unguri. Ács Károly publica prima culegere de poezii populare românești, intitulată *Flori din cîmpul poeziei populare românești*; el participase la revoluția din 1848, fiind condamnat apoi la închisoare, unde a învățat românește. Kedgyes Lajos, de asemenea participant la revoluție, a fost printre cei dintîi care au făcut auzită în literatura maghiară prietenia romîno-maghiară. Tolnai Lajos, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai realismului critic în literatura maghiară, a criticat viu societatea moșierească-burgheză din Transilvania prin romanele sale, scrise în anii petrecuți de el la Tîrgu-Mureș. E de menționat și scriitorul Arany János, care și-a început activitatea la Salonta, în Crișana.

În această perioadă, intelectualitatea progresistă germană a luptat și pe tărîm literar împotriva absolutismului austriac. De o mare circulație s-a bucurat satira *Scrisoarea retrogrăzilor* a lui Fr. Fronius, în care biciuia abuzurile administrației austriece. Mult răspîndite au fost *Cîntecele unui dispărut* ale lui Frantz Obert (1826—1908); în nuvele el lua poziție împotriva izolării naționaliste. Soarta comună a romînilor și sașilor din Transilvania și-a găsit expresia literară în nuvelele istorice ale lui Daniel Roth (1801—1859) și în poeziile în dialect ale lui Viktor Kästner (1826—1857). Medicul Friedrich Krasser (1818—1893) a luptat în poeziile sale nu numai împotriva izolării naționaliste, împotriva misticismului și obscurantismului, ci și împotriva claselor exploatatoare care le propagau; poeziile sale poartă amprenta socialismului utopic. Poezia sa *Antisyllabus* a fost difuzată în milioane de exemplare în Europa și în America.

Vie era și activitatea literară la Timișoara, unde Gottfried Feldinger publica în revista *Euphrosyne*, editată de el, multe poezii caustice la adresa reacțiunii

habsburgice. Nepomuk Preyer a devenit, prin drama sa *Die Sulioten* şi prin poeziile din volumul *Ver sacrum*, un militant pentru libertate şi progres. Din cauza cenzurii austriece, acţiunea pieselor sale nu avea loc în Austria, ci în alte state despotice, ca Spania, Turcia etc.

Artele

Arta revoluţiei din 1848. Arta, sub diferitele sale aspecte, a reflectat noile idealuri şi realităţi revoluţionare; în sculptură, în pictură, în stampe sau în piese de teatru, revoluţia din 1848 poate fi urmărită în aspectele ei mai importante. Astfel se explică de ce, într-un timp atît de scurt cît a ţinut regimul revoluţionar în Muntenia, au fost cultivate toate genurile şi au apărut realizări la care arta din epocile anterioare n-a ajuns. Au apărut acum artiştii-cetăţeni, care şi-au pus talentele lor în slujba poporului, a noii patrii; arta a căpătat o înaltă funcţie socială.

Însemnătatea operelor artiştilor revoluţionari se poate vedea şi din desconsiderarea cu care ele au fost privite de clasele dominante, cînd, după înăbuşirea revoluţiei, multe dintre aceste opere au fost distruse sau au dispărut. Prima încercare de sculptură, statuia reprezentînd Romînia eliberată a lui Constantin Daniel Rosenthal, aflată în curtea Vorniciei, a fost distrusă de forţele contrarevoluţionare chiar în timpul revoluţiei. Din cele 328 de lucrări ale lui Barbu Iscovescu, amintite de unele documente, n-au mai rămas pînă azi decît un număr foarte restrîns, fiind împrăştiate în diferite locuri din ţară; lucrările lui Negulici nu s-au bucurat de nici o atenţie după moartea sa, fiind preţuite de-abia în zilele noastre.

Artiştii de la 1848 au folosit experienţa artistică din primele decade ale secolului al XIX-lea, cînd mulţi artişti occidentali au venit în ţara noastră, aducînd cu ei folosinţa portretului — genul favorit al pictorilor de la 1848 — şi, în oarecare măsură, compoziţia istorică. Portretul fusese cultivat şi de artiştii ruşi care trecuseră prin Bucureşti şi Iaşi pe timpul domniilor regulamentare.

Tinerele talente de la 1848 au studiat şi în străinătate — Paris, Roma, Viena — , unde şi-au însuşit mai toţi ideile progresiste, care i-au împins pe unii să dea uneori opere mult mai vii, mai realiste decît modelele din şcolile academice pe unde trecuseră.

Trei sînt figurile proeminente de artişti revoluţionari, toţi trei pictori: Ioan Negulici, Constantin Daniel Rosenthal şi Barbu Iscovescu. Cei trei pictori, părtaşi ai revoluţiei din 1848, cu toate lipsurile inerente, s-au ridicat deasupra contemporanilor prin devotamentul nemărginit faţă de marea cauză căreia s-au jertfit.

Ioan Negulici (1812—1851) era originar din pitorescul oraş de munte Cîmpulung, unde a primit cele dintîi învăţături, iar la Iaşi a luat primele lecţii de desen de la artistul progresist N. Livaditti. În 1839 a făcut o călătorie de studii la Atena. După trei ani a plecat la Paris, unde a luat lecţii de pictură istorică. S-a reîntors apoi la Bucureşti, unde a frecventat cercurile luptătorilor

progresiști, lucrînd portretele unora dintre ei: C. A. Rosetti, Cezar Bolliac, Nicolae Bălcescu.

În țară a participat la redactarea gazetei *Curierul romînesc*, desfășurînd o bogată activitate, pînă cînd a fost numit profesor de desen la colegiul Sf. Sava. În strînse legături cu conducătorii revoluției, a fost numit administrator al județului Prahova, post de care s-a achitat cu multă hotărîre și pricepere. Refugiat la

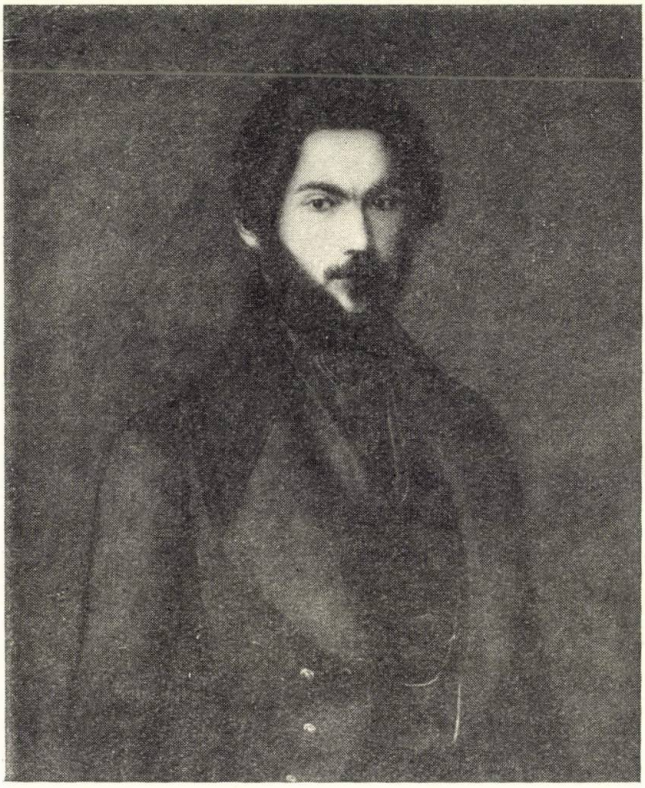

Fig. 140. — Ioan Negulici (1812—1851), autoportret.

Brașov, și-a terminat viața la Brusa, în exil. Portretist cu tendințe revoluționare, viața frămîntată l-a împiedicat să dea opere de o valoare deosebită. Merită totuși amintite portretele lui Nicolae Bălcescu, Alexandru Slătineanu, aga Iancu Manu, toate în ulei, sau acuarela « Femeia în albastru ». El s-a ocupat și de peisaj și de natură moartă, lucru neobișnuit pe vremea sa.

Barbu Iscovescu (1815—1854) a luat primele lecții de la tatăl său, Haim Iscovitz, zugrav. Obținînd o bursă, a plecat la Viena, unde a lucrat din greu, deoarece bursa a încetat după doi ani. Reîntors în țară în preajma anului 1848, a luat parte la tumultuoasele evenimente ale revoluției. El a pictat steagul revoluției, purtat de masele bucureștene la 11 iunie 1848, așa cum apare acesta și în

opera puțin cunoscutului pictor Costache Petrescu, *Constituția*. Pentru servirea aceluiași ideal a plănuit editarea unui album cu figuri de revoluționari, pentru care a intrat în legătură cu Ioan Negulici pe cînd se găseau amîndoi în exil la Brașov. Dintre portretele sale, în ulei sau desen, mai cunoscute sînt ale lui N. Golescu, Avram Iancu, Simion Balint, D. Bolintineanu, ca și acelea ale cîtorva căpetenii de revoluționari sîrbi.

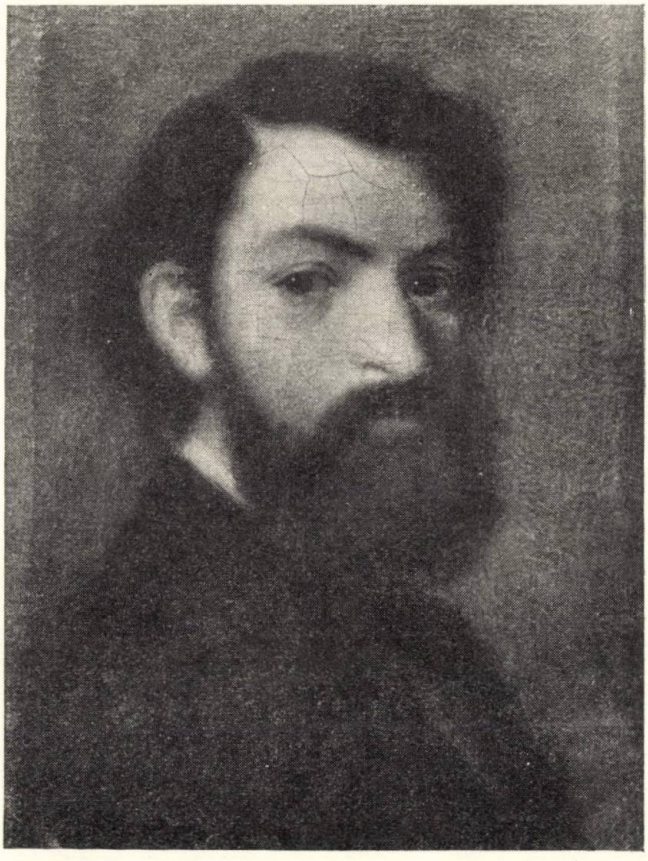

Fig. 141. — Barbu Iscovescu (1815—1854), autoportret.

Refugiat la Paris, a luat parte la formarea asociației romînilor exilați. S-a stabilit la Constantinopol, împreună cu alți romîni, împărtășind cu ei aceeași viață trudnică și neprielnică lucrului artistic și murind la Brusa la 14/26 octombrie 1854.

Constantin Daniel Rosenthal a fost cel mai talentat din generația de artiști de la 1848. Străin de origine, s-a alăturat cu înflăcărare luptătorilor din patria adoptivă și, după trei ani petrecuți la Paris, a revenit la București, unde a participat efectiv la acțiunile revoluționare, devenind foarte cunoscut prin opera sa

Romînia rupîndu-şi cătuşele pe Cîmpia Libertăţii, lucrare cu subiect alegoric. De o valoare deosebită este pictura *Romînia revoluţionară*, opera sa capitală, creată în 1850, în exil, şi lucrată într-o tehnică superioară.

Pe cînd era în ţară lucrase cîteva tablouri în ulei, printre care portretele *Elena Negri* (Steluţa), *Anica Manu* şi altele, realizate cu multă măiestrie. După înfrîngerea revoluţiei a reuşit să aducă servicii capilor revoluţiei arestaţi, liberînd

Fig. 142. — Constantin Daniel Rosenthal, desen de I. Negulici.

pe unii cu ajutorul populaţiei. Refugiat la Paris, el a continuat lupta revoluţionară. Trimis într-o misiune secretă în Imperiul habsburgic, a fost arestat şi a pierit în torturi groaznice la 11/23 iulie 1851 în beciurile poliţiei din Budapesta.

Din aceeaşi generaţie a făcut parte pictorul Gh. Tattarescu, portretistul lui N. Bălcescu. Deşi în 1848 se găsea în Italia, prin convingerile sale a fost alături de revoluţionari. Astfel, a lucrat tabloul *Deşteptarea* sau *Renaşterea Romîniei*, folosind o alegorie, dar cu personaje din viaţa reală a ţării. În Italia a întîlnit

Pictura. Artistul care şi-a legat numele de aspiraţiile poporului pentru epoca de după 1848 a fost Theodor Aman, pictor şi organizator destoinic (1831—1891).

Aman şi-a petrecut copilăria la Craiova, unde a urmat cursurile Colegiului local; aici a avut ca profesor pe pictorul Constantin Lecca. A urmat apoi la Sf. Sava din Bucureşti, de unde s-a întors la Craiova pentru a participa la revoluţia din 1848. În 1851 a plecat la Paris, unde a avut buni profesori, de la care şi-a însuşit desenul şi studiul compoziţiei istorice.

Printre primele opere expuse la Paris, se află un autoportret la care se vede influenţa lui Courbet. Puţin mai înainte executase *Cea din urmă noapte a lui Mihai Viteazul*, care a deschis seria unor creaţii artistice legate de evenimentele istorice. După o călătorie la Constantinopol, s-a întors în 1858 în ţară cu un renume cîştigat. El a realizat tablourile *Unirea Principatelor*, *Hora Unirii la Craiova*, opere în care-şi manifesta credinţele sale patriotice. În timpul domniei lui Cuza a executat alte tablouri istorice, cu scene din trecutul de luptă al poporului romîn împotriva turcilor, ecou al dorinţei de libertate. O interesantă compoziţie este tabloul care prezintă alegerea lui Cuza, document veridic; de asemenea este viu portretul lui Tudor Vladimirescu.

Cum pe acea vreme ţăranii preocupau pe artiştii înaintaţi, Aman i-a înfăţişat în mai multe figuri şi compoziţii; mai aproape de realitate a tratat acest subiect în cîteva gravuri de după epoca lui Cuza. Anii din urmă ai vieţii lui Aman au fost plini de amărăciuni; el a criticat poziţia regelui, care adusese pe arhitectul francez Lecomte de Noüy, care, în nepriceperea sa, distrugea monumentele naţionale. Atitudinea sa protestatară faţă de mai marii zilei a revărsat-o într-un tablou neterminat, *Boierii surprinşi la ospăţ de trimişii lui Vlad Ţepeş.*

Iniţiatorul Şcolii de belle-arte şi al Pinacotecii de la Iaşi, Gh. Panaiteanu-Bardasare, înfocat unionist, a fost un pictor influenţat de academismul însuşit pe vremea studiilor sale la Paris. Cunoscute sînt cîteva tablouri reprezentînd figuri pline de sentimentalism şi cîteva portrete de contemporani.

Bogat în activitatea sa artistică a fost Gheorghe Tattarescu (1818—1894). S-a făcut cunoscut ca pictor religios, decorînd numeroase biserici din diferite colţuri ale ţării şi contribuind la procesul de laicizare a acestei arte arhaizante. Pentru cunoaşterea mai justă a acestui gen, Tattarescu a întreprins în 1884 o călătorie în Rusia, care a avut un rezultat fericit: decorarea Mitropoliei din Iaşi. A lăsat un bun manual de pictură, valoros pentru vremea sa.

Unirea a fost slujită cu devotament de toţi artiştii vremii, subiectul alegoric al Unirii este foarte frecvent. Printre cele mai importante lucrări sînt: *Unirea Principatelor*, de Szathmary; *Unirea Principatelor*, dedicată *Naţiunii moldo-romîne*, de Gh. Tattarescu; cîteva litografii ale lui Wenrich. Se fac şi scene istorice cu aluzii la actualitate sau luate direct din actualitate: *Întîlnirea stindardului lui Ştefan cel Mare cu al lui Mihai Bravu la Socola* de Al. Asaki; *La legi noi, oameni noi* de Szathmary. Unirea a trezit sentimente artistice şi la oameni din popor, cum e

cazul cu acel meşter necunoscut care a realizat steagul breslei bărbierilor în 1859.

Dintre artele aplicate, grafica ilustrării de cărţi sau de foi volante a jucat un rol important, popularizînd ideile şi acţiunile de seamă din perioada Unirii şi reformele lui Cuza. Între litografi, un prim loc l-a ocupat Carol Popp de

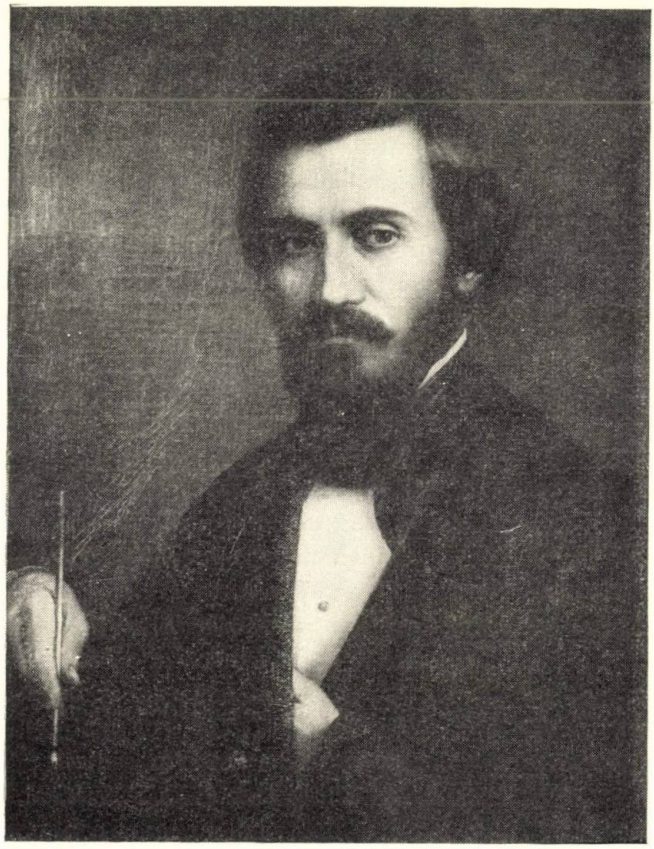

Fig. 146. — Gh. Tattarescu (1818—1894), autoportret.

Szathmary, care a făcut portretul domnitorului în picioare şi cel al Doamnei Elena într-un somptuos costum de gală. Szathmary, originar din Cluj, şi cu studii la Budapesta şi Viena, a fost cel mai asiduu gravor şi desenator, fără să ajungă însă la o artă superioară, aşa cum s-a întîmplat cu acuarelele sale de deosebit talent. S-a integrat idealurilor politice ale vremii, cum se vede şi dintr-o serie de alegorii privind Unirea.

Cunoscută a fost şi activitatea de litograf a lui D. Papazoglu; lui se datoresc un portret al lui Cuza, editat de Lemercier din Paris, şi trei litografii reprezentînd

scene importante din domnia lui Cuza, lucrate academic şi fără viaţă, dar importante documente istorice.

Un gen nou, caricatura, şi-a făcut apariţia în toate cele trei provincii româneşti, cu tema comună a combaterii boierimii retrograde sau a duşmanilor Unirii. Caricaturiştii — printre care polonezul Dembiţki — lucrau la ziare, cum au fost *Nichipercea* al lui N. T. Orăşanu şi *Bondarul*, situate pe poziţii înaintate în anii Unirii; *Umoristul* la Arad şi apoi la Gherla; *Aghiuţă*, ziarul lui Hasdeu; *Ghimpele*, în care se ataca dinastia sau paşoptiştii trădători ai cauzei revoluţionare.

S-a trecut acum la realizarea unui vechi deziderat: înfiinţarea de şcoli superioare de învăţământ artistic. Mai întîi la Iaşi, în 1860, a fost inaugurată *Şcoala de belle-arte* de însuşi domnitorul; la Bucureşti, datorită lui Aman şi Tattarescu, o şcoală similară s-a deschis în 1864. Paralel cu înfiinţarea şcolilor s-au organizat pinacoteci, în care s-au expus tablouri din vechi colecţii sau din operele pictorilor în viaţă.

Încă un fapt nou, devenit caracteristic pentru artele plastice, l-a constituit apariţia expoziţiilor artiştilor în viaţă, dintre care cea dintîi a avut loc în 1864; ele au jucat un rol important în educarea artistică a maselor. Acum perioada de dibuire a încetat; operele care oglindeau năzuinţele maselor erau tot mai mult iubite de popor. Artistul îşi avea locul său bine precizat în societate, dar trebuia să lupte din răsputeri ca să şi-l menţină.

Cel de-al treilea mare eveniment politic al acestei perioade, independenţa naţională de stat, legată de războiul din 1877—1878, în care romînii şi ruşii au luptat împotriva Imperiului otoman, a dat prilej strălucit artiştilor romîni să-şi exprime adeziunea şi contribuţia lor. A fost indirect şi un prilej de înfrăţire, pentru întîia oară, cu colegii lor ruşi. Legătura indisolubilă cu idealurile patriotice, cu soldatul din popor, a creat arta adevărată a războiului pentru independenţă. Acelaşi spirit a insuflat penelul lui Nicolae Grigorescu şi pe al celor ce l-au urmat, ca şi al marelui Vereşceaghin sau al celorlalţi pictori ruşi: M. N. Karaşin, A. Baldinger, S. Samota sau N. Ganen. Astfel s-a ridicat pe o treaptă superioară şi la noi compoziţia istorică realistă.

Nicolae Grigorescu (1838—1907), născut din părinţi ţărani, a venit de copil la Bucureşti, unde a prins gust pentru pictură. După sumare pregătiri artistice la pictorul portretist Anton Chladek, Grigorescu adolescent a zugrăvit biserici — la Căldăruşani şi Zamfira — într-un stil cu totul nou, umanizînd sfinţii. Tot acum pictează şi primele tablouri istorice, printre care *Mihai scăpînd stindardul*. După ce a încercat, fără rezultat, să plece la studii în străinătate, a mers la Agapia, pe care a împodobit-o cu picturi de vădită valoare artistică, deşi n-avea decît 20 de ani.

A reuşit în 1861, cu o bursă obţinută prin M. Kogălniceanu, să plece la Paris, visul său, unde aproape singur s-a format, copiind tablouri celebre de la

Luvru, la şcoala naturii de la Barbizon şi a pictorilor cu care a intrat acolo în contact; dovadă, între altele, *Peisaj cu stînci*, *Apus de soare la Barbizon*.

Întorcîndu-se în ţară prin Galiţia, a făcut schiţe de evrei bătrîni şi expresivi; colindînd ţara, a înfăţişat peisaje vii, ca *Bărăţia din Cîmpulung* şi altele. Neutilizat, s-a dus pentru a treia oară la Paris, unde a lucrat într-o tehnică superioară în stil realist şi sobru şi a expus 26 de lucrări în 1870; la Expoziţia de la Bucureşti din 1873 a prezentat masiv 140 lucrări, care l-au impus definitiv, reuşind să determine un curent înnoitor prin calitatea neobişnuită a operei sale şi îndemnînd pe tinerii pictori ai generaţiei noi să se îndrepte către scenele din viaţa poporului.

După numeroase alte călătorii în Apus, războiul din 1877 aducîndu-l în ţară, a participat efectiv la campanie ca pictor pe front. În note şi desene, « el vede soldaţii şi nu ofiţerii », spune Delavrancea; « acolo pe front s-a dovedit ce popor avem noi », spune însuşi Grigorescu. Măiestria artistului în compunerea maselor este neîntrecută; scenele luptelor la baionetă sînt un exemplu de mare artă şi de patriotism (*Atacul de la Smîrdan*). Acelaşi suflu se remarcă în scenele sumbre sau în potrete vii (*Spionul*, *Cazacul*, *Ofiţer rus călare*, *Sentinela*, *Capete de prizonieri turci*). Cu toată strălucirea operei sale, şi după război s-a lovit de greutăţi şi a plecat din nou din ţară, continuîndu-şi activitatea în Franţa; a revenit apoi în ţară, unde a rămas pînă la moartea sa în 1907.

Din grupul de artişti care au plecat pe front, mai amintim pe Szathmary, care a lucrat schiţe pentru publicaţii străine; pe transilvăneanul Sava Henţia, pictor cu mare putere de muncă şi reuşite tablouri (*Întîlnirea*, în care se arată prietenia romîno-rusă) şi pe G. Mirea, care a avut schiţe nu prea importante de război, mai reuşite fiind însă tablourile cu alte subiecte: *Vîrful cu dor* şi *Mihai Viteazul privind capul lui Andrei Báthory*; el a ajuns un pictor cosmopolit, pe placul burgheziei, în a doua perioadă a istoriei moderne.

În Transilvania s-a dezvoltat o bogată artă legată de aceleaşi idealuri: dezrobirea socială şi naţională; poate în nici un domeniu nu s-a remarcat colaborarea dintre artiştii luptători de dincoace şi dincolo de munţi ca în pictură. C. Lecca, Mişu Popp, Carol Popp de Szathmary au participat la revoluţia din 1848 din Ţara Romînească sau au sprijinit Unirea şi războiul de independenţă. Braşovul a fost locul unde s-au refugiat Negulici şi Iscovescu, care au desenat portretele revoluţionarilor în vederea alcătuirii unui album pentru a fi răspîndit în mase. Mişu Popp a încercat realizarea unui « Panteon » al istoriei naţionale romîneşti, pictînd o serie de figuri istorice: Mihai Viteazul, Al. I. Cuza, Andrei Mureşanu, Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu şi alţii.

În Banat exista mai de mult o mişcare artistică cu tendinţe realiste. Cel mai proeminent reprezentant a fost pictorul Nicolae Popescu (1835—1877), care s-a inspirat din viaţa zilnică a bănăţenilor. El a proiectat o compoziţie avînd ca temă unirea Transilvaniei cu celelalte ţări romîne şi a întreprins copierea basoreliefurilor de pe columna lui Traian pentru a fi litografiate şi răspîndite

în popor. A realizat un număr de portrete, tratate în stil neoclasic, după învățăturile primite în Italia. Mai puțin valoros a activat în Banat pictorul Constantin Daniel, autor și de scene religioase.

Se mai remarca la mijlocul secolului al XIX-lea, pe lîngă pictura cultă, zugrăvitul pe sticlă și gravura pe lemn, specifice Transilvaniei. Pictura pe sticlă avea un conținut religios, dar cu numeroase elemente laice, luate din viața țărănească. Centrele importante de pictură pe sticlă și lemn au fost satele Nicula și apoi Hăsdate din apropierea Clujului, această artă răspîndindu-se în Făgăraș și Brașov.

Printre pictorii transilvăneni ai perioadei, trebuie amintit Barabás Miklós, care a reușit să se debaraseze de convenționalismul școlii de la Viena, unde și-a făcut studiile. A lucrat la începutul carierii și la București; compoziția lui *Mocanii sălișteni* arată dragostea sa față de poporul romîn. Sikó Miklós, după studii la München, s-a fixat la Cluj, ajungînd un bun portretist. August Strixner, condamnat la moarte pentru participarea sa la revoluția din 1848, s-a refugiat la București, unde a lucrat valoroase litografii, între care marea stampă alegorică *Unirea Principatelor*.

O nouă epocă a început pentru pictura germanilor din Transilvania o dată cu stabilirea aici a doi artiști veniți din străinătate: Ludwig Schuller și Carol Dörschlag, ultimul inițiatorul unei școli de pictori. O orientare democratică prin tematica compozițiilor se observa acum la o serie de pictori sași și șvabi.

Între artiștii din Transilvania merită să fie amintit arhitectul Wiegand Ede din Tîrgu-Mureș.

Teatrul. În preajma anului 1848, teatrul romînesc și-a cîștigat pe deplin o bază ideologică estetică legată de idealurile sociale ale epocii, o bază artistică creatoare prin înmulțirea artiștilor profesioniști și configurarea primei școli de teatru romînesc. Ca în întregul domeniu artistic, și în teatru s-a simțit nevoia de a răsfrînge faptele istorice naționale și realitățile contemporane. Lapidar, Cezar Bolliac arătase rolul teatrului: « Scena formează din zi în zi gustul publicului și gustul publicului formează scena »[1].

O trăsătură caracteristică a acestor ani a fost dezvoltarea mișcării teatrale în toate provinciile romînești; în afara Bucureștilor și Iașilor s-au deschis teatre în provincie: teatrul lui Aricescu la Cîmpulung (1847), trupa lui C. Halepliu la Pitești (1848), teatrul condus de C. Caragiale la Craiova (1849); la Brașov, Arad, Cluj și Blaj au activat trupe de diletanți, conduse de G. Barițiu, Foti sau I. Farkaș. Cu atît mai meritorie era activitatea acestor teatre, cu cît oficialitatea lua uneori măsuri de stingherire prin încurajarea trupelor de teatru străine, acordîndu-le concesii care puneau în condiții inferioare trupele romînești.

Realizarea unui repertoriu original era problema cea mai importantă pentru conducătorii teatrelor din Moldova și din Țara Romînească. S-au scris acum pri-

[1] Cezar Bolliac, *Teatrul din București*, în *Curierul romînesc* din 2 februarie 1845, p. 40.

mele piese în care apare lumea țăranilor; s-au reprezentat comediile satirice ale lui V. Alecsandri, C. Bălăcescu, C. Caragiale, care criticau moravurile boierilor și ciocoilor, politicianismul, teama de revoluție a păturilor conducătoare.

Actorii s-au legat ei înșiși mai strîns de mișcarea revoluționară. C. Aristia și C. Caragiale au luat parte la revoluție și au fost nevoiți să se refugieze din București după înăbușirea revoluției. Actorii Neculai Luchian, T. Theodorini, Al. Evolski de la Iași au fost surghiuniți pentru actele lor de curaj de pe scena teatrului moldovenesc. Trupele romînești de teatru și-au reluat activitatea în anii 1850—1851, dar funcționarea lor a fost supusă cenzurii și pe baza unui regulament care acorda, în spiritul contrarevoluționar de după 1848, drepturi nelimitate cîrmuitorilor de județe.

În cel de-al treilea sfert al secolului al XIX-lea, teatrul a fost strîns legat de aspirațiile și evenimentele mari ale epocii, reflectînd lupta poporului romîn pentru Unire, pentru abolirea privilegiilor feudale și pentru independență națională. Susținătorii teatrului au avut de luptat cu mari greutăți ridicate de politica oficială, nu totdeauna înțelegătoare, și de spiritul comercialismului, care degrada arta scenică prin repertorii superficiale.

Alături de cei trei mari actori, animatori ai teatrului romînesc încă dinainte de 1848: C. Aristia, C. Caragiale și M. Millo, s-a format o falangă de actori combatanți: Mihail Pascaly, Ștefan Vellescu, Ion Gestian, Maria Flechtenmacher, C. Dimitriade și alții, care erau deseori prezenți în presa protestatară a vremii.

În fața politicii oficialității, actorii au hotărît soluția asocierii: « închegarea unui tot unitar ». Marele actor Pascaly a combătut întreprinderile speculative de teatru, după cum se menționa într-un articol din *Telegraful* intitulat *Arta speculată* [1]. Pascaly a înființat prima *Uniune artistică*, Matei Millo a întemeiat *Societatea dramatică romînă* și mai apoi *Societatea dramatică*. S-au mai înființat și alte asociații, în cadrul cărora a activat majoritatea actorilor romîni în deceniul al optulea al secolului al XIX-lea.

În aceeași vreme s-au organizat de către trupele centrale turnee în provinciile romînești, stimulînd viața artistică romînească și dincolo de munți.

Dramaturgia națională a cunoscut o și mai pronunțată afirmare a celor două genuri folosite anterior: comedia satirică și drama istorică. Sub formă de mici cîntece comice, scenetele au căpătat o mare circulație în public, îndeosebi prin interpretarea talentată a marelui actor M. Millo, el însuși autor. În 1849 acesta a creat prima operetă romînească, *Baba Hîrca*, urmată de o serie de comedii și reviste care cuprindeau accente de sarcasm la adresa burgheziei și moșierimii, ca și la adresa monarhiei. Acum a luat naștere cupletul politic-satiric, al cărui răspînditor era, alături de M. Millo, popularul actor I. D. Ionescu, elevul lui Millo.

---

[1] *Telegraful*, București, nr. din 30 septembrie 1871.

Dramaturgia romînească politică-umoristică s-a dezvoltat cu largă cuprindere. Genul comediei satirice a evoluat prin Hasdeu (*Trei crai de la răsărit* etc.), spre comedia care dezvăluia racilele burgheziei.

Drama istorică a avut o evoluție asemănătoare. În preajma Unirii s-au scris lucrări în sprijinul ideii unioniste: de la V. Alecsandri cu *Cinel-Cinel* la

Fig. 147. — Matei Millo (1814—1896).

Trîmbița Unirii a lui C. D. Aricescu, multe de valoare artistică relativă. Se resimțea uneori influența romantismului pușkinian și a democraților revoluționari ruși, în opere cum este *Răzvan și Vidra* a lui Hasdeu, care scoate în evidență rolul poporului în făurirea istoriei, constituind un moment important în ansamblul dramaturgiei naționale.

Repertoriul a influențat îndeaproape arta actorilor romîni, deosebindu-se două curente: stilul romantic în școala lui Pascaly și stilul realist în școala lui Millo.

M. Pascaly (1830—1882) a fost un partizan al interpretării înflăcărate, al marilor eroi patetici din dramele lui Schiller şi Victor Hugo; totuşi, el a reprezentat pentru prima oară şi *Revizorul* lui Gogol. Matei Millo (1814—1896), numit « Molière al romînilor », reprezintă tendinţa nouă în teatru. Personajele jucate de el aduceau pe scenă tipuri de viaţă contemporană; realismul artei sale

Fig. 148. — M. Pascaly (1830—1882), sculptură de I. Georgescu.

provenea din conţinutul satiric combativ al comediilor. Creaţiile lui au fost populare, caracterizînd diferite categorii sau tipuri sociale autohtone. Eminescu numea opera sa « şcoala adevărului ».

Din şcoala lui Pascaly au făcut parte o serie de actori de mare popularitate, ca: Matilda Pascaly, T. Theodorini, Ştefan Vellescu, Maria Theodorini, C. Dimitriade. Din şcoala lui Millo: Frosa Sarandi, I. D. Ionescu, Grigore Manolescu, Ştefan Iulian, Aristizza Romanescu, Ion Petrescu.

Interesul pentru teatru în Transilvania a crescut după 1848, trupele teatrale ambulante înmulţindu-se; în principalele oraşe, burghezia maghiară şi cea germană au întemeiat teatre pentru delectarea lor. Pe scenele teatrelor din Cluj,

Arad, Oradea s-au jucat şi piese cu conţinut progresist, din literatura universală sau literatura socială maghiară. La Braşov, Bariţiu a întemeiat o societate de diletanţi care jucau piese ale scriitorilor din Romînia.

Un rol important l-au jucat turneele trupelor de teatru din vechea Romînie, ca şi acelea ale trupelor maghiare venite la Bucureşti. Cel dintîi, Matei Millo, ca director al Teatrului Naţional din Bucureşti, a dat reprezentaţii la Cluj. Turnee au întreprins M. Pascaly şi Fany Tardini încă din 1863, vizitînd Clujul, Braşovul, Sibiul, Timişoara, Arad, Lugoj. În 1870 şi-a început M. Millo un mare turneu cu spectacole prin toate oraşele importante din Transilvania, vizionate de reprezentanţi ai tuturor păturilor sociale şi de toate naţionalităţile.

Aceste spectacole au trezit un interes deosebit în publicul transilvănean; numeroşi tineri au înfiinţat societăţi de diletanţi, dînd reprezentaţii cu piese ale autorilor din « ţară ». S-a născut ideea înfiinţării unui teatru naţional romînesc, în fruntea acestui curent situîndu-se Iosif Vulcan, care a lansat în 1869 un apel entuziast. La iniţiativa sa s-au pus bazele *Societăţii pentru fond de teatru romîn*; ideea sa avea susţinători şi în Romînia, printre care Eminescu. Dar crearea unui asemenea teatru a fost împiedicată de regimul apăsător al dualismului austro-ungar.

Teatrele germane din Sibiu şi Timişoara aveau un nivel artistic apreciabil. Directorii teatrului din Sibiu, Stahlberger, şi din Timişoara, Raiman şi Stelzer, montau drame clasice germane şi opere din repertoriul universal.

Muzica. În preajma anului 1848, muzica romînească se afla în plină luptă pentru afirmarea trăsăturilor naţionale, descătuşîndu-se treptat de influenţele turceşti şi greceşti, ca şi de dominaţia bisericii. Urmînd idealurile paşoptiste înaintate, muzica s-a legat de realităţile vremii, avînd un conţinut social critic, exprimat într-un limbaj mai apropiat de graiul poporului. N. Filimon, cel dintîi critic muzical şi teatral la noi, a arătat cum inovaţiile în muzică aduse din Apus au lărgit cîmpul de inspiraţie al lăutarilor, masa interpreţilor muzicali de atunci.

Anton Pann, poet şi compozitor, culegător de folclor, a adus o importantă primenire în muzica de largă circulaţie. El a cules şi a tipărit numeroase cîntece, grăbind procesul înlocuirii melodiilor de factură orientală; a publicat *Spitalul amorului*, colecţie de 6 broşuri, cuprinzînd 176 de melodii (1850—1852). Prin « romînizarea » multor melodii greco-turceşti, Anton Pann a contribuit la făurirea unei culturi muzicale populare a oraşului; operele sale se îndreptau către un cerc larg de orăşeni, recrutat din rîndurile burgheziei mijlocii şi mici. A avut numeroşi adepţi, care, alături de cîţiva maeştri de muzică de origine străină (Wachmann, Ruşiţki, Ehrlich), au publicat o serie de culegeri de cîntece populare romîneşti.

Vasile Alecsandri a avut şi meritul de a fi stimulat culegerea melodiilor romîneşti; în primul rînd l-a stimulat pe bucovineanul Carol Miculi, care învăţase de la Chopin să aprecieze caracterele specifice ale folclorului. Primii

compozitori romîni erau sub influența occidentală, și de aceea chiar culegerile lor de folclor sînt imprimate de oarecare occidentalism. Pentru aceasta Alexandru Berdescu, un asiduu folclorist, numește «Hori nemțești» transcrierile făcute de predecesorii săi.

Spectacolul muzical fusese introdus la noi de către trupele străine, îndeosebi italiene, aduse de oficialități la Iași și București; unele veneau prin Transilvania. Spectacolul liric romînesc avea de luptat de la începuturile sale firave cu această tendință cosmopolită. El s-a realizat cu sprijinul revoluționarilor pașoptiști și al unioniștilor.

O dată cu înființarea teatrului național, lirica romînească, susținută de « publicul mărunt », începea să se formeze. Alexandru Flechtenmacher, șef de orchestră la Teatrul Național din Iași, a compus muzica la un număr impresionant de piese, vodeviluri, cantonete și cîntece comice.

O colaborare similară a existat la București între C. Caragiale și compozitorul Johann Wachmann, căruia i s-au datorat numeroase vodeviluri și cantonete. În calitate de colaborator al lui Costache Caragiale, el a dat la iveală peste 50 de vodeviluri și operete, între care *Triumful amorului*, primul vodevil romînesc; fără această muzică, publicul, deprins cu operele străine, n-ar fi urmărit cu interes comediile și melodramele reprezentate. Deși străin de origine, Wachmann s-a apropiat de idealurile burgheziei romînești, fie biciuind moravurile boierimii, fie prezentînd atrăgător vreun personaj popular din operete. Ca profesor la Filarmonică și apoi la școala sa proprie, a ajutat unor talente din popor să se formeze.

Un alt străin identificat cu interesele romînești a fost Ludovic Wiest, născut la Viena în 1819. El a studiat cu atenție arta lăutarilor noștri, pe care a dezvoltat-o într-un mare număr de compoziții atît de reușite, încît este greu de a le distinge de original. A scris cîteva fantezii pentru orchestră, devenind astfel precursorul poemelor simfonice romînești de mai tîrziu; a compus și muzica scenică la cîteva piese istorice.

Merită să fie menționat și D. G. Florescu, participant la revoluția din 1848, primul compozitor de romanțe, membru fondator al Conservatorului din București.

Nu poate fi vorba încă de creație superioară muzicală cu un conținut național caracteristic; intonațiile romînești din creațiile primilor muzicieni au la origine folclorul orășenesc, romanța, repertoriul lăutăresc. Totuși aceste opere pot fi considerate ca sîmburele adevăratei arte muzicale romînești.

În privința instruirii muzicale s-a trecut de la *Așezămîntul horal* din 1845 la *Conservatorul de muzică și declamație*, înființat în 1864, cu două școli, la Iași și București. Între cei mai de seamă profesori merită să fie amintit George Ștephănescu, care s-a luptat o viață întreagă pentru înființarea operei romîne; el este și autorul primei simfonii romînești. Tot acum s-a înfiripat prima formație simfonică romînească, sub conducerea lui Eduard Wachmann, iar în 1866

Filarmonica Română. Un merit deosebit l-a avut Constantin Dimitrescu, prin introducerea muzicii instrumentale şi de cameră la noi. *Societatea pentru învăţătura poporului romîn*, înfiinţată în 1866, a avut ca scop şi promovarea gustului muzicii, în prima serată organizată făcînd să se cînte compoziţii de I. S. Bach, Beethoven, Mendelsohn-Bartoldy şi Weber. În 1870, cu prilejul centenarului naşterii lui Beethoven s-a organizat la Bucureşti un festival.

Acelaşi rol, de popularizare a muzicii, îl aveau în Transilvania corurile şi reuniunile de cîntări, bisericeşti şi apoi laice, care multă vreme au reprezentat singurele forme posibile de activitate artistică în condiţiile asupririi habsburgice. Între primele formaţii pot fi amintite: corul de ţărani din Chizătău (1857), corul din Sălişte (Sibiu) şi reuniunea de cîntări din Oraviţa-Montană (1872).

Este de remarcat că şi pe tărîm muzical a existat o colaborare între naţionalităţi. Prima societate muzicală din Transilvania a fost *Hermannstädter Musikverein*, înfiinţată în 1839, care a devenit centrul vieţii muzicale pentru toate naţionalităţile din Transilvania. S-au înfiinţat între 1843 şi 1859 societăţi corale săseşti la Sighişoara, Mediaş, Sibiu şi Rupea. A urmat înfiinţarea corurilor din Braşov, Bistriţa. Sebeş, Orăştie şi Agnita. O viaţă bogată muzicală se constata în acest timp şi la Timişoara şi Lugoj. Încă din 1870, societăţile corale romîneşti şi germane din Braşov au organizat un festival Beethoven. La Cluj continua să-şi desfăşoare activitatea subsecţia de operă a teatrului maghiar.

*

Cultura romînească, a cărei dezvoltare contribuise la pregătirea revoluţiei din 1848, a luat un şi mai mare avînt în anii 1848—1878, cînd noile condiţii social-economice şi politice create de înlăturarea orînduirii feudale, de înfăptuirea statului naţional şi de avîntul luptei pentru independenţa Romîniei, ca şi de mişcarea de eliberare naţională a romînilor transilvăneni, au permis poporului romîn să dea o expresie tot mai înaltă năzuinţelor sale în domeniul culturii. Este perioada în care s-a dezvoltat învăţămîntul de toate gradele, în frunte cu Universităţile din Iaşi şi Bucureşti, cînd s-au înfiinţat instituţiile menite să strîngă la un loc forţele creatoare ale poporului romîn în domeniul culturii — *Asociaţia Transilvană pentru literatura romînă şi cultura poporului romîn*, la Sibiu, pentru romînii transilvăneni, şi *Societatea Academică Romînă*, la Bucureşti, pentru întregul popor romîn. În aceşti ani s-au înmulţit revistele cu caracter cultural sau specializate numai într-una din ramurile culturii, presa a luat un mare avînt, punînd în circulaţie numeroase idei şi informaţii, s-au dezvoltat artele plastice.

La baza dezvoltării culturale din perioada 1848—1878 a stat ideologia burghezo-democratică, promovată de revoluţia din 1848. După 1864, cînd reacţiunea burghezo-moşierească s-a manifestat şi în domeniul culturii prin teoria artei pentru artă şi cosmopolitism, lupta dintre cultura progresistă a

maselor muncitoare şi cultura reacţionară a claselor dominante s-a ascuţit, în ultimii ani dinainte de 1878 conturîndu-se şi ideologia socialistă.

Luptînd pentru eliberarea sa naţională şi socială, poporul romîn a putut să ajungă în această perioadă la o mare înflorire a culturii sale. Este timpul în care au elaborat unele din lucrările lor cele mai valoroase istoricul şi gînditorul democrat-revoluţionar N. Bălcescu, poetul V. Alecsandri, istoricul şi dramaturgul B. P. Hasdeu, istoricul A. Papiu-Ilarian, pictorul N. Grigorescu şi marele poet M. Eminescu.

BIBLIOGRAFIE

I. *Lucrări teoretice*

V. I. LENIN, *Note critice în problema naţională*, în *Opere*, vol. 20, Ed. politică, Bucureşti, 1959.

II. *Izvoare*

Lucrări contemporane :

BARIŢ, GEORGE, *Scrieri social-politice. Studiu şi antologie* de Victor Cheresteşiu, Camil Mureşan, George Em. Marica, Bucureşti, 1962.

BĂLCESCU, N., *Opere*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R. (Bucureşti), 1953.

BOLLIAC, C., *Opere*, vol. II, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1956.

BROTE, EUGEN, *Cestiunea romînă în Transilvania şi Ungaria*, Bucureşti, 1895.

COSTAFORU, G., *Raport asupra instrucţiunii publice în unele din statele cele mai înaintate ale Europei*, Bucureşti, 1858.

FIRU, N., *Date şi documente cu privire la istoricul şcoalelor romîne din Bihor*, Arad, 1910.

HODOŞ, NERVA şi AL. SADI-IONESCU, *Publicaţiile periodice romîneşti*, vol. I, Bucureşti, 1913.

* * * *Scrierile lui C. A. Rosetti*, Bucureşti, 1887.

* * * *Statistica învăţămîntului pe anul şcolar 1876—1877*, Bucureşti, 1878.

ŞTEFĂNESCU, GR., *Consideraţiuni asupra instrucţiunii publice şi private din Romînia*, Bucureşti, 1873.

* * * *Texte alese din literatura economică din Romînia (sec. XIX)*, Ed. Acad. R.P.R. (Bucureşti), 1960.

XENOPOL, A. D., *Despre învăţămîntul şcolar în genere şi îndeosebi despre acel al istoriei*, Iaşi, 1872.

Periodice :

Concordia, Pesta, 1861.

Instrucţiunea publică, Bucureşti, 1859—1861.

Muzeul naţional, Bucureşti, 1857—1860.

Poporul suveran, Bucureşti, 1848.

Transilvania, Braşov, 1884.

III. *Lucrări generale*

BÎRSĂNESCU, ŞT., *Istoria pedagogiei romîneşti*, Bucureşti, 1941.

BURADA, T. T., *Istoria teatrului în Moldova*, vol. I, Iaşi, 1915.

CĂLINESCU, GEORGE, *Istoria literaturii romîne de la origini pînă în prezent*, Bucureşti, 1941.

CHERESTEȘIU, V., BODEA, C., SURDU, B., MUREȘAN, C., NUȚU, C., EGYED, A., CURTICĂPEANU, V., *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Ed. Acad. R.P.R. (București), 1961.

CORNEA, PAUL, *Studii de literatură romînă modernă*, București, 1962.

DIMA, AL., *Studii de istorie a teoriei literare românești*, București, 1962.

IONESCU, GRIGORE, *Relatare asupra istoriei arhitecturii romîne din cele mai vechi timpuri pînă în ziua de azi*, București, 1954.

IORGA, N., *Istoria învățămîntului romînesc*, București, 1928.

— *Istoria presei românești*, București, 1922.

IORDAN, IORGU, *Lingvistica românească. Discurs de recepție*, Ed. Academiei Romîne, București, 1946.

* * * *Istoria literaturii romîne*, vol. I, E.S.P.L.A., București, 1954.

LOVINESCU, E., *Istoria civilizației romîne moderne*, București, 1924.

MASSOFF, IOAN, *Teatrul romînesc. Privire istorică*, vol. I, București, 1961.

OPRESCU, GH., *Pictura românească în sec. XIX*, București, 1943.

— *Grafica românească în sec. XIX*, vol. I, București, 1945.

POSLUȘNICU, M. GR., *Istoria muzicii la romîni*, București, 1900.

RÎȘCANU, PETRE, *Istoria învățămîntului secundar*, Iași, 1906.

SĂVULESCU, TRAIAN, *90 ani de viață academică în țara noastră*, Ed. Acad. R.P.R. (București), 1959.

* * * *Scurtă istorie a artelor plastice în R.P.R. Secolul XIX*, vol. II, E.S.P.L.A., București, 1958.

URECHIA, V. A., *Istoria școalelor de la 1800—1864, cu o scurtă introducere cuprinzînd note din istoria culturii naționale anterioare secolului al XIX-lea*, vol. I—IV, București, 1892—1901.

VIANU, TUDOR, și colab., *Istoria literaturii romîne moderne*, vol. I, Casa școalelor, București, 1944.

IV. *Lucrări speciale*

BARBU, G., *Carol Davila și timpul său*, București, 1958.

BARBU, G., [G. BRĂTESCU și V. MANOLIU, *Din trecutul medicinei românești*, București, 1957.

BĂDĂRĂU, D., *O sută de ani de naturalism în Romînia*, Iași, 1930.

BERINDEI, DAN, *Înființarea Societății literare (academice) (1866) și sesiunea din 1867*, în *Studii*, IX (1956), nr. 5.

— *Proiecte de înființare a unei societăți academice în vremea lui Alexandru I. Cuza*, în *Studii și articole de istorie*, vol. III, Ed. Societății de științe istorice și filologice din R.P.R., București, 1961.

— *Dezvoltarea presei bucureștene în perioada formării și organizării statului național romîn (1856—1864)*, în *Studii*, XV (1962), nr. 3.

BÎRSEANU, A., *Istoria școalelor centrale romîne gr.-ort. din Brașov*, Brașov, 1902.

BOGDAN-DUICĂ, GH., *Eftimie Murgu*, București, 1937.

— *Viața și ideile lui Simeon Bărnuțiu*, București, 1924.

BOGDAN, RADU, *Theodor Aman*, E.S.P.L.P., București, 1955.

BOTIȘ, T., *Istoria școalei normale și a institutului teologic romîn din Arad*, Arad, 1922.

BRATU, BIANCA, *Învățătorul Ion Creangă*, București, 1958.

BREZIANU, BARBU, *Karol Storck*, București, 1956.

BRUTARU, JACQUES, *C. Lecca*, București, 1956.

CAZIMIR, ȘT., *Pionierii romanului romînesc*, București, 1962.

CĂLINESCU, G., *N. Filimon*, Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1959.
— *Gr. M. Alexandrescu*, Bucureşti, 1962.
CIOFLEC, VIRGIL, *Grigorescu*, Iaşi, 1930.
CONSTANTINESCU-IAŞI, P., *Intelectualii şi revoluţia de la 1848 în Principatele romîne*, Bucureşti, 1948.
— *Trei pictori romîni în revoluţia de la 1848*, Ed. de Stat, Bucureşti, 1948.
— *Influenţa democraţilor revoluţionari ruşi din secolul XIX asupra curentelor ideologice din ţara noastră între 1850—1880*, în *Studii*, III (1950), nr. 3.
— *Unirea Ţărilor Romîne în artele plastice*, în *Studii privind Unirea Principatelor* Bucureşti, 1960.
CONTA-KERNBACH, ANA, *Biografia lui V. Conta*, Iaşi, 1916.
* * * *Contribuţii la istoria medicinii în R.P.R.*, Bucureşti, 1955.
* * * *Contribuţii la istoria dezvoltării Universităţii din Iaşi. 1860—1960*, vol. I—II, Bucureşti, 1960.
CURTICĂPEANU, V., *Întemeierea societăţii «Astra» şi rolul ei în cultura poporului romîn (1861)*, în *Studii*, XIV (1961), nr. 6.
DĂIANU, ILIE, *Timotei Cipariu. La a 50-a aniversare de la moartea lui (3 septembrie 1887)*, Bucureşti, 1937.
DELEANU, N., *Contribuţii la istoria presei romîneşti*, în *Presa noastră*, 1958, nr. 5, 6 şi 7; 1959, nr. 3.
DIMA, AL., *Alecu Russo*, E.S.P.L.A., 1957.
DRACOPOL-ISPIR, LUCIA, *Pictorul Negulici*, Bucureşti, 1939.
* * * *Emanuel Bacaloglu (1830—1891)*, Bucureşti, 1956.
ENESCU, N. C., *Gheorghe Asachi, organizatorul şcolilor naţionale din Moldova*, Bucureşti, 1962.
FRODA, SCARLAT, *Odobescu şi teatrul*, Bucureşti, 1957.
GHIŢĂ, S., *Ştefan Michăilescu — gînditor înaintat*, în *Din istoria filozofiei în Romînia*, vol. I, Bucureşti, 1955.
— *Ideile materialiste ale naturalistului Grigore Ştefănescu*, în *Din istoria filozofiei în Romînia*, vol. II, Bucureşti, 1957.
— *Dezvoltarea naturalismului materialist în Romînia în perioada 1860—1890*, în *Din istoria filozofiei în Romînia*, vol. III, Bucureşti, 1960.
GÎŢZA, LETIŢIA, *Mihail Pascaly*, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1959.
GOGONEAŢĂ, N., *Concepţia lui Vasile Conta asupra evoluţiei*, în *Din istoria filozofiei în Romînia*, vol. III, Bucureşti, 1960.
— *Filozofia lui Vasile Conta*, Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1962.
GOMOIU, Dr. V., *Repertoriu de medici, farmacişti, veterinari, personal sanitar din ţinuturile romîneşti*, Bucureşti, 1938.
GULIAN, C. I., *Gîndirea social-politică a lui N. Bălcescu*, Bucureşti, 1954.
— *Titu Maiorescu — exponent ideologic al regimului burghezo-moşieresc*, în *Din istoria filozofiei în Romînia*, vol. I, Bucureşti, 1955.
IBRĂILEANU, G., *Studii literare*, Bucureşti, 1957.
IONESCU-ŞIŞEŞTI, GH., *Dezvoltarea ştiinţei agricole în Romînia*, în *La vie scientifique en Roumanie*, Bucureşti, 1937.
— *Agronomul Ion Ionescu de la Brad*, Bucureşti, 1955.
IOSIFESCU, S., *Grigore Alexandrescu*, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1960.
ISTRATI, C. I. Dr., *Biografia şi lucrările lui Emanoil Bacaloglu*, Bucureşti, 1896.
* * * *Literatura noastră clasică. Studii literare*, Bucureşti, 1953.
LOVINESCU, E., *Costache Negruzzi*, Bucureşti, 1913.
MACREA, D., *Lingvişti şi filologi romîni*, Bucureşti, 1959.

MACIU, V., *Activitatea istoriografică a lui N. Bălcescu*, în *Studii şi articole de istorie*, vol. I, Ed. Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice din R.P.R., Bucureşti, 1956.
— *Activitatea istoriografică a lui C. D. Aricescu*, Bucureşti, 1957.
MANOLE, ION, *Anton Pann*, Bucureşti, 1954.
MASSOFF, IOAN, *Matei Millo şi timpul său*, Bucureşti, 1939.
MILOIA, IOACHIM, *Date şi documente noi referitoare la viaţa şi opera pictorului bănăţean Nicolae Popescu*, Bucureşti, 1929.
NANU, ADINA, *Gh. Tattarescu*, Colecţia *Maeştrii artei romîneşti*, Bucureşti, 1954.
NICOLAU, MARIN, *Pictorul Barbu Iscovescu*, Bucureşti, 1940.
NICOLESCU, G. C., *Viaţa lui V. Alecsandri* (Bucureşti), 1962.
OLLĂNESCU, D. C., *Teatru la romîni, vol. II, Teatrul în Ţara Romînească*, Bucureşti, 1899.
OPRESCU, GH., *Szathmary*, Bucureşti, 1954.
PĂCURARIU, D., *D. Bolintineanu*, Bucureşti, 1962.
PETRAŞCU, N., *Pictorul Grigorescu*, Bucureşti, f.a.
— *Dimitrie Bolintineanu*, Bucureşti, f.a.
— *Vasile Alecsandri*, Bucureşti, f.a.
RADU, I., *Monografia gimnaziului romîn gr.-ort. din Brad*, Orăştie, 1919.
RÎŞCANU, PETRU, *Istoria învăţămîntului secundar*, Iaşi, 1906.
ROMAN ION, *Dimitrie Bolintineanu*, Bucureşti, 1962.
SĂVULESCU, TRAIAN, *Biologia vegetală*, în *La vie scientifique en Roumanie*, Bucureşti, 1937.
ŞOIMARU, TUDOR, *Cezar Bolliac* (Bucureşti), 1962.
ŞOTROPA, V. şi NIC. DRĂGANU, *Istoria şcoalelor năsăudene*, Năsăud, 1913.
STANCIU, STOIAN, *Ideile pedagogice şi şcolare ale generaţiei de la 1848*, Bucureşti, 1948.
URSU, N. A., *Formarea terminologiei ştiinţifice romîneşti*, Bucureşti, 1962.
VIANU, TUDOR, *Anton Pann*, Bucureşti, 1955.
— *Alexandru Odobescu*, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1960.
WERTHEIMER-GHIKA, JACQUES, *Gheorghe M. Tattarescu. Un pictor romîn şi veacul său*, Bucureşti, 1958.

INDICI

Indicii au fost întocmiţi de un colectiv alcătuit din: Al. I. Gonţa (responsabil), Maria Bălan, I. Chiper, Gr. Chiriţă, Olimpia Diaconescu, Coralia Fotino, M. Rusenescu şi Georgeta Totoiu.

1. INDICE DE PERSOANE ŞI LOCURI

Abdul-Aziz, sultan, delegaţie romînească la ~, 333; detronarea şi asasinarea lui ~, 589.

Abdul-Hamid al II-lea, sultan, numit de junii turci, 589.

Abrud, oraş <r. Cîmpeni>, adunări, 120; lupte, 158, 159.

Ackner M., istoric sas, 740.

Ács Károly, scriitor ungur, revoluţionar, 750.

Ada-Kaleh, cetate <r. T. Severin>, garnizoană turcească, 592.

Adjud, oraş, 467, 567, 568.

Adrian Gheorghe, revoluţionar, colonel, ministru de război, 160, 356, 547.

Adrianopol, oraş <Turcia>, 614, 631; tratatul de la ~, 17, 79, 255; ocupat de trupele ruseşti, 633.

Afif-bey, comisar turc la Iaşi, 297, 298.

Afumaţi, sat <or. Bucureşti>, ţărani răsculaţi, 328.

Agapia, mănăstire <r. Tg. Neamţ>, pictată, de N. Grigorescu, 761.

Agnita, oraş, cor, 769.

Agrij, sat <r. Zalău>, conflicte sociale, 428.

Aita Mare, sat <r. Sfîntu Gheorghe>, curtea nemeşului prădată de secui şi romîni, 153.

Aiud, oraş, revoluţionari unguri, 121; incendiere, 158.

Alba (Alba Inferioară), comitat, numărul jelerilor, 404; sate de saşi, 126; administraţie romînească, 150; mişcări ţărăneşti, 122, 126, 143.

Alba-Iulia, oraş, 429, 613; centru militar, 401; revoluţionari întemniţaţi, 425; întrunire politică, 677.

Albeşti, sat <r. Sighişoara>, luptă, 160.

Albota, sat <Jud. Romanaţi, azi dispărut>, ţărani din ~ însoţesc guvernul provizoriu de la Islaz, 71.

Albrich Carl, profesor german progresist din Transilvania, 700.

Alcaz E., proprietar de fabrică de postav, 610.

Aldasaro Basilio, proprietar al fabricii de var şi ciment din Comarnic, 456.

Alecsandri Vasile, scriitor (1819—1890), participant la revoluţia de la 1848, 23, 24, 37, 44, 49, 58, 140, 742; unionist, 265; propune înfiinţare de bănci, 213; activitatea politică, 225, 270, 297, 303, 331—333, 337, 360, 434; în corespondenţă cu N. Bălcescu şi Ion Ghica, 10, 25, 78, 92; cu G. Sion, 305; activitate culturală, 32, 39, 140, 249, 262, 613, 704—706, 708, 740, 742—744, 747, 749, 750, 764, 765, 767, 770; pictat de Mişu Popp, 762; tabloul lui, 745.

Alecse Gheorghe din Pristolu v. Scurtulescu Gheorghe.

Aleşd, sat <r. Aleşd>, ţăranii nu se prezintă la încorporare, 428.

Alexandrescu Grigore, scriitor (1810—1885), participant la revoluţia din 1848, 742; funcţionar superior în 1854, 246; activitatea literară, 32, 249, 320, 701, 705—707.

Alexandri Ion (~ Iancu), participă la revoluţia din 1848, colaborator al lui N. Bălcescu, 42, 47; trimis pe lîngă Comitetul revoluţionar muntean, 56; agent diplomatic la Paris, 336, 352.

Alexandru al II-lea, împărat al Rusiei, 580, 592; primeşte delegaţia romînă la Livadia, 594.

Alexi, Artemiu Publiu, naturalist din Transilvania, 718.

Ali-paşa, reprezentantul Turciei la Congresul de la Paris, 254, 255; ministru de externe anulează alegerile din Moldova, 276, 277; mare vizir, relaţiile lui cu Al. I. Cuza şi cu Carol I, 362, 574.

Alison, observator englez în Principate, 247.

Alt Antal, profesor de fizică la Universitatea maghiară din Cluj, 715.

Aman Alexandru, magistrat, scrie *Logica judecătorească*, 734.

Aman Theodor, pictor (1831—1891), înfiinţează şcoala de Belle-Arte din Bucureşti, 761; opera lui, 90, 362, 755, 759; autoportret, 758.

Ambronn, şambelan al lui Carol Anton de Hohenzollern, comisar al guvernului romîn la Berlin pe lîngă consorţiul Strousberg, 465, 546, 549, 551; numirea lui considerată nelegală în Adunare, 552; refuză să-şi dea demisia, 553; fraudator, 555; propunere de urmărire judiciară a lui, 557.

America, 6, 331, 655; poezia lui Friedrich Krasser cunoscută în ~, 750; ~ de Nord, 532.

Ananescu D., colaborator la revista *Natura*, 717.

Andrássy <Gyula>, conte, ministru maghiar, 578; ministru de Externe al Austro-Ungariei, 592, 599; încheie convenţie comercială cu Romînia, 581; politica sa faţă de romînii din Transilvania, 549, 671, 672; adversar al independenţei Romîniei, 580, 582, 607.

Andronic C., redactor al gazetei *Amicul comercianţilor*, 701.

Anglia, 223, 279, 573, 579; relaţii economice, 192, 199, 210, 211, 255—257, 265, 479, 580, 581, 652; relaţii politice cu Principatele, 22, 104, 275, 299, 334, 358; cu Romînia, 542, 577, 598; împotriva revoluţiei muntene din 1848, 100; adversară a Unirii, 251—254, 266, 273, 276, 277, 291, 292; atitudinea faţă de Al. I. Cuza, 372, 390, 393; atitudinea faţă de independenţa Romîniei, 576, 595, 597, 601, 606, 609, 637, 638; passim.

Anina, oraş, numărul muncitorilor din ~, 423; bazinul carbonifer, 409; fabrică de materiale de construcţie, 413; furnale, 649; asociaţie muncitorească, 430, 665, 667.

Aninoşanu C., deputat în Adunarea Electivă, 387, 394.

Antivari, localitate <R. S. F. Iugoslavia>, garnizoană turcească, 633.

Apolonie Nicolae, participă la revoluţia din 1848, reintră în ţară, 241.

Apor Károly, baron, alungă ţărani de pe moşia lui, 669, 670.

Apostoleanu G., liberal moderat, adept al împroprietăririi ţăranilor, 345; activitate politică, 355.

Apuseni, munţi, 159, 423, 433, 575, 682, 698; centru industrial, 423; mine de fier, de metale neferoase, 409, 410, 647, 648; industria casnică textilă, 417; mişcări ţărăneşti şi muncitoreşti, 34, 113, 120, 125, 144, 158—160, 168, 426—428, 431, 433; Bălcescu în ~, 165; Al. Candiano Popescu în ~, 575.

Arad, comitat, numărul jelerilor, 403; dependenţa de Ungaria, 401; mori cu aburi, 413; întreprinderi industriale, 650; mişcări ţărăneşti, 152, 426, 430, 670; lupte, 160.

Arad, oraş, 575; numărul locuitorilor, 418; calea ferată, 659, 660; întreprinderi industriale, 407, 409, 415; firme comerciale, 656; casă de economie, 26, 27; revoluţia de la 1848, 115, 141, 399; organizaţii ale calfelor, 430; asociaţii muncitoreşti, 665—669; acţiuni ale muncitorilor, 432; episcopie, 438; şcoala normală, 697; teatru 767; trupe artistice la ~, 763, 767; ziar, 761.

Arany János, scriitor, 750.

Arbure Zamfir C., revoluţionar din Rusia emigrat în Romînia, 495, 502, 690.

Arbut <Hiotul> Ch., manufactura lui ~, 16.

Arcer-Palanca, localitate <R. P. Bulgaria>, lupte, 628; ocupat de trupele romîne, 632.
Argeş, judeţ, 300; tribunalul ~, 246; frămîntări ţărăneşti, 230, 509.
Argeş, rîu, 538.
Arghiropol Grigore, cere reforma legii electorale, 349.
Aricescu C. D., istoric, 735; participă la revoluţia din 1848, 735; exilat şi închis, 232, 349; activitatea politică, 353, 387, 393; activitatea literară şi publicistică, 349, 701, 706, 707, 765; teatrul de la Cîmpulung, 763.
Arieş, rîu, pod peste ~, 132.
Aristia C., actor, revoluţionar la 1848, 764.
Arkadaski, fraţi, refugiaţi politici din Rusia, 690.
Armatu Iuniu, revoluţionar la 1848, 132.
Arpaş (~ de Jos), sat <r. Făgăraş>, moară de hîrtie, 415; prospect pentru fabrică de sticlă, 419.
Arsache Apostol, delegat al Ţării Romîneşti la Viena, 253; om politic, conservator, 309, 352; împotriva împroprietăririi ţăranilor, 345; prim-ministru, 346, 349.
Asaki Al., litografii, 319, 759.
Asaki Gheorghe, inginer, scriitor; proprietar de fabrică de hîrtie, 15, 195; activitate literară şi publicistică, 703, 741—744, 746; litografie de ~, 189.
Asia Mică, revoluţionari romîni în ~, 236.
Aslan Alecu, boier liberal, 39, 55.
Assan G., proprietar de moară cu aburi în Bucureşti, 194, 454.
Aştileu, sat <Aşchileu r. Gherla>, mişcări ţărăneşti, 669.
Atanasiu Miron, construcţii ridicate la Tecuci de ~, 328.
Atena, oraş <Grecia>, Ioan Negulici la ~, 751.
Atîrnaţi, sat <r. Alexandria>, frămîntări ţărăneşti, 513.
Auerbach, scrisoare adresată de Carol I lui ~, 556, 557.
Aurelian Petre S., agronom şi economist; iniţiator al cooperativelor de credit, 472, 494; susţine protecţionismul vamal, 460, 478; activitatea politică, 726; conduce Şcoala centrală de agricultură, 440; organizează Şcoala superioară de agronomie, 719; scrierile lui, 512, 695, 719, 723, 725, 726; redactor, 717.
Austria (casa de Habsburg, Curtea de la Viena, Imperiul habsburgic), convenţie telegrafică cu Principatele Unite, 389; problema navigaţiei pe Dunăre, 199, 256—258;
dominaţia în Transilvania, 24, 26, 27, 115, 117, 127—129, 135, 138, 141, 142, 146, 147, 149, 153, 156, 159, 161, 165, 168, 170—174, 210, 245, 254, 255, 275, 335, 398, 399, 409, 416—418, 420, 422, 425, 432—434, 437, 438;
relaţii cu Principatele, 99, 194, 195, 199, 263, 266, 267, 274, 297, 298, 343, 372, 428, 434; împotriva Unirii Principatelor, 172, 250, 254—256, 266, 273, 291, 292, 310, 332, 337, 434; atitudine faţă de Al. I. Cuza, 305, 309, 331, 363, 390;
politica externă, 104, 245, 250, 251, 253, 276, 334, 357, 363; passim.
Austro-Ungaria, serviciile de poştă internaţionale preluate de la consulatul ~, 468; convenţia comercială şi de navigaţie din 1875, 450, 460, 478, 479, 566—568, 570;
dominaţia în Transilvania, 439, 652, 655, 671, 676, 678, 682, 702, 708, 754; atitudine faţă de Romînia, 468—470, 479, 483, 536, 542, 549, 550, 580, 587, 592, 596, 607—609;
politica externă, 572, 576—579, 594, 599, 606, 637, 638; passim.
Avram Iancu v. Iancu Avram.
Axente Sever (Ioan Axente), participă la revoluţia din 1848, 132, 147, 158; prefect, 158.
d'Azeglio Victor Emanuel T., ambasador al Sardiniei la Londra, 254.

Babeş Vincenţiu, deputat romîn în parlamentul de la Budapesta, ideile lui politice, activitatea culturală, redactor al ziarului *Albina*, 675, 678, 689, 709, 712; fotografia 674.
Bacaloglu Emanuel, profesor de fizică la Universitatea din Bucureşti; activitatea lui ştiinţifică, 715.

Bacău, județ, 58; ocne de sare și puțuri de păcură, 196, 456, 458, 527; mișcări țărănești, 21, 58, 242, 365.
Bacău, oraș; numărul locuitorilor, 206, 452; bîlciuri și drumuri, 198, 200, 476; mișcări, 39, 262, 270.
Bach Alexander von, ministru austro-ungar, 400, 434, 438.
Bach I. S., compozitor, 769.
Bahnari, sat <inclus în Vaslui>, mișcare țărănească, 506.
Baia, sat <r. Fălticeni>, 56.
Baia de Arieș, comună <r. Cîmpeni>, 741.
Baia de Criș, comună <r. Brad>, exploatarea aurului și argintului, 647.
Baia de Fier, comună <r. Gilort>, mișcare țărănească, 325.
Baia Mare, oraș, 122; mașină cu aburi, 25; muncitori, 423; acțiuni muncitorești, 432.
Baia Mare, regiune; mine de fier și metale neferoase, 409, 410; extragere de aur și argint, 647; mișcări muncitorești și țărănești, 154, 428, 431.
Baia Sprie, oraș, extragere de aur și argint, 647.
Bakunin M. A., revoluționar rus anarhist, 495; proclamațiile lui, 711.
Balcani, peninsulă și munți; marile puteri în ~, 256; răscoale și lupte ale popoarelor, 113, 255, 573, 576, 581, 588, 592, 607, 614—616, 631, 633, 634, 637, 644.
Baldinger A., pictor rus, 761.
Baligot de Beyne Al., șeful cabinetului lui Cuza, 352.
Balint Simion, revoluționar, prefect în Munții Apuseni, 120, 158, 159; vizitat de Al. Candiano-Popescu, 575; portretul lui, 753.
Bally I. I., proprietar al unei fabrici de cherestea, 456.
Balș Alexandru (~Alecu), latifundiar separatist, ministru de Interne în Moldova, 181, 223, 282, 291.
Balș Ana, moșier, 208.
Balș Grigore, moșier conservator, activitatea lui politică, 303, 539, 542, 548, 550.
Balș Panait, moșier antiunionist, 354, 372, 374.
Balș Th., general, mare moșier conservator, 386.
Balș Toderiță, caimacam separatist în Moldova, 262, 263, 264, 268, 270, 297; moartea lui, 270.
Balta-Liman, <localitate în U.R.S.S.>, convenția de la ~, 223, 224, 226, 231, 245.
Banat, provincie; căi de comunicație, 418, 647, 659, 660; împărțirea administrativă și anexarea la Ungaria, 26, 34, 121, 123, 401, 433, 437; dezvoltarea agriculturii și relații agrare, 26, 122, 129, 652, 655, 660; mișcări țărănești, 151; exploatări miniere și industrii, 409, 413, 417, 418, 420, 647—650; componența burgheziei, 27; organizații și mișcări muncitorești, 407, 423, 431, 663, 667; mișcarea revoluționară din 1848 și consecințele ei, 107, 108, 117, 120, 128, 133, 144, 145, 151, 152, 154, 158, 363, 404, 437, 675, 677, 679—682, 688, 696; cultură și artă, 129, 141, 438, 700, 702, 731, 762, 763.
Bánffy, familie aristocrată din Transilvania, 422.
Bánffy D., baron, reprimă mișcarea țărănească, 143.
Banov Al., colonel, 71.
Bantăș Simion, progresist, 39.
Barabás Miklós, pictor transilvănean, 763.
Barabino, înființează o fabrică de paste făinoase, 191.
Baraș Iuliu, medic, biolog, 717.
Barbizon, sat <Franța>, influența școlii de la ~ asupra lui N. Grigorescu, 762.
Barboși, sat] <inclus în Galați>, 601, 602.
Barclay John Trevor, capitalist englez, convenția pentru construire de cale ferată și poduri, 460, 463.
Bardasare, v. Panaiteanu-Bardasare.
Barițiu George, liberal democrat; activitate economică, 199, 418, 419, 660; rolul lui în revoluția din 1848, 33, 38, 62, 128, 135, 144; concepțiile politice 31, 145, 681, 725; antișoviniste, 117, 134, 144, 172, 173, 689; susținător al țărănimii, 29, 30, 122, 143, 147, 402, 405, 724; activitate politică după 1848, 437, 438, 575, 613, 673, 677, 686; activitate culturală și publicistică, 28,

32, 115, 127, 144, 145, 169, 400, 575, 701, 702, 708, 709, 718, 723, 739, 740, 742, 747, 763, 767; arestarea lui, 155; gravură prezentînd pe ~, 116.
Barmen, oraş <inclus în oraşul Wuppendorf-R.F.Germană>, F. Engels născut la ~, 5.
Baronzi G. A., scriitor revoluţionar, publicist în Muntenia, 88, 701, 707, 742.
Basarabia, 257, 637.
Basily C., comisar al Rusiei în Principate; atitudinea lui, 274, 276.
Bassereau, medic francez, 247.
Başotă Anastasie, moşier în Moldova, 182, 511; solicită concesiunea unei căi ferate, 198.
Bataillard Paul, publicist francez filo-romîn, 250, 266, 579.
Batthyány C., conte, ministru de Externe al Ungariei, 164.
Batthyány L., conte, guvernul condus de ~, 129, 131, 144, 145.
Bavaria, 257, 550.
Baziaş, sat <r. Moldova Nouă>, prima cale ferată a Transilvaniei ~—Oraviţa, 25, 417; numărul muncitorilor pe şantierul căii ferate ~, 424.
Băbeanu I., deputat în Adunarea Electivă, 387.
Bădescu Ioan (Bágyai János), literat, 750.
Băicoi, oraş, puţuri de petrol, 456; manevrele armatei Principatelor Unite, 321.
Băileşti, comună în judeţul Dolj <oraşul Băileşti>, 610; mişcări ţărăneşti, 326, 365, 376.
Băişoara, sat <r. Turda>, mişcări ţărăneşti, 426.
Băiţa, sat <r. Brad>, greva minerilor, 30.
Băjeşti, sat <r. Muscel>, ţărani alungaţi de moşier, 376.
Bălan, sat <r. Ciuc>, salarii neplătite la mina de aramă, 646, 663.
Bălăceanu Ioan, exilat, 233; unionist, 269; activitatea lui politică, 331, 355; prefect al poliţiei Capitalei, 571; ministru, 522, 571, 593.
Bălăcescu C., autor de comedii satirice, 764.
Bălănescu P., v. Roset-Bălănescu P.
Bălăşeanu Dincă, sublocotenent participant la revoluţia de la 1848, 109.
Bălăşescu Nicolae, participă la Adunarea naţională de la Blaj, 132; membru în Comitetul naţional de la Sibiu, 138; arestarea lui, 146.
Bălcescu Costache, participant la revoluţia din 1848, 64.
Bălcescu Nicolae, istoric şi gînditor democrat-revoluţionar, 78, 106, 166, 170, 225, 433, 731, 734, 737;
activitatea revoluţionară a lui înainte de 1848, 10, 22—24, 42, 62, 64, 741; conducător al revoluţiei din 1848, 10, 24, 42, 62—65, 67, 69, 71, 75, 77—80, 82—85, 90, 92, 93, 98, 104, 105, 107, 108, 109, 112, 113, 144, 145, 150, 152, 155, 159, 225, 234, 483, 697; activitatea revoluţionară a lui ~ în emigraţie, 165, 232, 233, 236; susţinător al intereselor ţărănimii, 23, 66, 77, 82, 92, 95, 96, 98, 99; concepţiile lui în problema naţională, 63, 100, 127, 132, 134, 145, 161, 162, 164—168, 231, 233, 433; ideea Unirii celor trei ţări romîne la ~, 138, 162, 743;
istoric democrat, ideile sale în operele istorice şi în publicistică, 18, 23, 24, 32, 88, 164, 166, 170, 213, 233, 234, 482, 547, 687, 691, 692, 701—703, 705, 723, 732, 734, 743, 770; colaboratori apropiaţi ai lui ~, 25, 92, 93, 160, 165, 167, 290, 686;
arestat, 109, 231; moartea lui, 238; portrete, portretişti ai lui ~, 752, 754, 755.
Băleanu Emanoil, mare boier conservator; caimacam în Ţara Romînească, 83, 295, 296, 301, 508.
Băleanu Nicolae, proprietar de fabrici şi manufacturi, 76, 194, 195, 454; ministru de finanţe în Ţara Romînească, 245.
Bălţăteşti, sat <r. Tîrgu Neamţ>, 57; mişcări ţărăneşti, 58.
Bărăgan, cîmpie, păşuni, 448.
Bărnuţiu Simion, revoluţionar, exponent al burgheziei; student la Sibiu, 119; profesor universitar la Iaşi, 227, 695; concepţii şi activitate politică, 31, 115, 119, 120, 125—127, 132—135, 138, 141, 143, 144, 147, 149, 539, 686, 688; rolul lui în revoluţie văzut de istoriografia

burgheză, 123; susţinător al ţărănimii, 122, 126; activitate ştiinţifică, 731—733; refugiu, arestare, 146, 155, 168, 433; portretul lui ~, 118.
Beaconsfield <Beniamin Disraeli>, prim-ministru al Angliei, 597.
Bechet, sat <r. Corabia>, răscoale ale grănicerilor, 326, 508; bombardat de turci, 601.
Béclard Louis, consul francez la Bucureşti, susţinător al lui Ştirbei; relaţii despre Adunarea electivă, 301, 306, 307.
Beethoven Ludwig van, festival ~ la Braşov, 769.
Beiuş, sat <oraş>, reprimarea mişcărilor ţărăneşti, 427; gimnaziu confesional la ~, 698.
Bela, sat <inclus în Pucioasa>, răscoală ţărănească, 509.
Beldiceanu Nicolae, scriitor, 748.
Beldiman Alexandru, prefect al poliţiei Capitalei, 521, 522.
Belgia, 1, 525, 598; relaţii economice, comerciale cu ~, 469, 470, 479, 609, 652; atitudinea ei faţă de Principatele Unite, 389; Marx în ~, 5.
Belgrad, cetate, cedată sîrbilor de Poartă, 576.
Belin, sat <r. Sfîntu-Gheorghe>, răscoală ţărănească, 153.
Belinski V. G., democrat-revoluţionar rus, influenţa lui în Romînia, 691.
Belitori, sat <r. Roşiori de Vede>, ţigani fugiţi, 325.
Belogragic, sat <R. P. Bulgaria>, lupte, 631—633.
Belu Barbu, mare moşier, conservator moderat, 269, 353; izgoneşte clăcaşi, 376; răscoală ţărănească pe moşia lui, 509.
Bem Iosif, general polonez revoluţionar, comandant al trupelor revoluţionare din Transilvania, 58, 154, 155, 157, 702; trupele conduse de ~ în Moldova, 166, 231; concepţii şi activitate revoluţionară, 154, 157, 158, 160, 161, 165, 166; organizarea armatei sale, 154; despre vitejia ostaşilor romîni, 152.
Benzi Rafaelo, comisar al Sardiniei, sprijinitor al Unirii, 270, 274.
Berdescu Alexandru, folclorist, 768.
Berlin, oraş, 1, 7, 265, 465, 552, 755; atitudine faţă de Romînia, 575, 578, 606; trimis diplomatic la ~, 578; întrunirea celor trei împăraţi şi Congresul de la ~, 580, 637, 638.
Berzenczey L., revoluţionar maghiar emigrat, 241, 246.
Bessemer H., aplicarea în producţia oţelului a procedeului ~, 649.
Bezdead, sat <r. Tîrgovişte>, ţărani răsculaţi, 325, 326, 365, 509.
Beust Fr. Ferdinand, cancelar al Austriei, 574—576, 580.
Biala, sat <R. P. Bulgaria>, 615.
Bibescu Gheorghe, domn al Ţării Romîneşti; atitudinea lui faţă de revoluţie, 61, 64, 71, 73, 75, 76, 78, 79, 84; conservator, 223, 264, 271, 280, 295, 300, 306, 307, 309, 692.
Bibescu I., cîrmuitor la Craiova, contrarevoluţionar, 71.
Bibescu Nicolae, 392; acţionar principal la fabrica de zahăr din Chitila, 454.
Bielz Eduard A., naturalist din Transilvania, 716, 718.
Bihor, comitat, 401; mori cu aburi în ~, 413; numărul şi revendicările jelerilor din ~, 122, 403; mişcări ţărăneşti în ~, 152, 428, 430.
Birmingham, oraş <Anglia>, turnarea monetelor de aramă, 469, 470; mitinguri organizate de exilaţii unionişti, 266.
Bismarck Otto von, cancelar al Germaniei, 575, 578, 683; atitudinea faţă de Romînia, influenţa asupra lui Carol I, 526 549, 562, 577, 580, 596; susţinător al capitalului german investit în Romînia, 465, 563, 565, 581.
Bistra, sat <r. Cîmpeni>, adunări populare, 120.
Bistriţa, mănăstire <r. Horezu>, ţărani răsculaţi în satele ei, 95.
Bistriţa, oraş; maşini de tăiat furnir în împrejurimi, 416; asociaţii de ajutorare şi de economii, 420; organizaţii profesionale, 669; corul din ~, 769.
Bistriţa de Jos, ocol <r. Piatra Neamţ>, catarge şi trincheturi de corăbii lucrate în ~, 192.

Bistrița de Sus, ocol <r. Piatra Neamț>, catarge și trincheturi de corăbii lucrate în ~, 192.
Bîrlad, oraș, 206; numărul locuitorilor, 206; cale ferată concesionată lui Strousberg, 463; acțiunea opoziției din ~, 39; revoluția din 1848 la ~, 92; mișcare unionistă, 273.
Bîrzeiul de Gilort, sat <r. Gilort>, frămîntări țărănești, 230.
Bîrzești, sat <r. Muscel>, frămîntări țărănești, 230.
Blahnița, comună în jud. Mehedinți, țărani răsculați, 503.
Blahnița, plasă, jud. Mehedinți, 229.
Blaj, oraș și cîmpie; revoluția din 1848 și adunările de la ~, 28, 51, 55, 115, 120, 125—128, 132—144, 146, 147, 149, 171, 575, 677, 686, 688, 696, 698; programul revoluționar, memoriul, pronunciamentul de la ~, 51, 52, 438, 672, 698; manifestații pentru războiul din 1877, 682; școli, biblioteci, ziare, 31, 34, 115, 119, 125, 127, 438, 673, 698, 699, 702, 709, 739, 740, 763.
Blanc L. P., capitalist francez, înființează fabrică de lumînări stearice și săpun, 195, 456.
Blanc Louis, socialist mic-burghez francez, 690, 711.
Blaremberg N., om politic, unul din liderii organizației Juna dreaptă, 541; activitate politică, 556, 557; redactor al gazetei *Térra*, 544.
Bleichröder Gerson, bancher german, preia drepturile consorțiului Strousberg, 465, 563; constituie Societatea drumurilor de fier din Romînia, 465, 565, 581.
Bobîlna, sat <r. Dej>, lucrare despre răscoala de la ~, 739.
Bocșa, oraș, furnale, 649; organizație muncitorească, 430.
Bocșa Montană, mine de metale neferoase, 410; exploatarea fierului în jurul ~, 409.
Bodnărescu Samson, poet, 747.
Bodnărești, poeți de genul ~, 748.
Boemia, 1, 26, 592.
Boerescu C., om politic, deputat în Adunarea electivă, 386, 387, 393.
Boerescu V., om politic, activitate economică, 337, 472, 473, 570; idei și activitate politică, 268, 301, 310, 355, 364, 366, 369, 551, 557, 565, 570, 571, 580; vicepreședinte al Consiliului de stat, 388, 393; ministru de Externe, 565, 570, 580; sprijinitor al lui Carol, 565, 580; colaborator la elaborarea legii instrucțiunii publice, 694; lucrări scrise de ~, 266, 733, 734.
Boerescu Zaharia, profesor, 693.
Bogdán Jakab, senator maghiar, 437.
Bohățel Alexandru, deputat romîn în Dieta de la Cluj și în Camera maghiară, 142, 151.
Boiagi-Kioi, localitate <Turcia>, convenția de la ~, 239, 244.
Boiu Zaharia, redactor la *Telegraful romîn*, 709.
Bolboaca, sat <Măicănești, r. Brăila>, frămîntări în rîndurile grănicerilor, 326; nemulțumiri ale țăranilor, 504.
Bolgrad, județ, aplicarea reformei agrare din 1864, 380.
Bolintineanu Dimitrie, scriitor, 742; idei și activitate politică, 42, 242, 305, 347, 349, 359, 361, 371, 372, 374, 393, 530; susținător al Comisiei proprietății, 99; sprijinitor al învățămîntului, 359; activitate publicistică, 32, 88, 242, 249, 701, 702, 704, 705, 707; opera poetică, 743, 744; portretul lui, 744, 753.
Bölöni Farkas Sándor, autor al unei lucrări despre America de Nord, 28.
Bolliac Cezar, scriitor democrat-revoluționar apropiat de N. Bălcescu; activitate politică, 21, 64, 75, 89, 104, 156, 164, 228, 301, 336, 349, 353, 390, 522, 539, 564, 571; susținător al conservatorilor, 505, 686; scriitor revoluționar, concepții estetice progresiste, 687, 688, 708, 728, 737, 742, 747, 763; activitate publicistică, 32, 156, 363, 691, 701, 703, 707, 743; gravură, 362; portretul lui, 752.
Bolyai János, matematician, 715.
Bonaparte Ludovic Napoleon (Napoleon III), 222, 237, 252, 360, 434, 572, 579, 690; atitudinea față de Principate, 250, 253, 277, 337, 357, 358, 390, 392; ~ față de Romînia, 542, 574, 577.

Borcea, plasă, țărani nesupuși, 95.
Borghetti, coproprietar de moară, 454.
Bornemisza, familie aristocrată din Transilvania, despăgubită pentru emanciparea iobagilor, 422.
Borșian C. I., muncitor; membru în comitetul de conducere al Asociației generale a tuturor lucrătorilor din Romînia, 492.
Bosie N., mic proprietar; deputat în Adunarea ad-hoc,susținător al împroprietăririi țăranilor, 290.
Bosnia, provincie <R. S. F. Iugoslavia>, 571, 581, 587, 592, 597, 599, 637.
Bosueceanu R. V., redactor al ziarului *Timpul*, 246.
Boșneagu, sat <r. Călărași>, țărani răsculați, 95.
Botev Hristo, democrat revoluționar bulgar luptă împotriva jugului otoman, 588, 712.
Botez N. Șt., matematician, 715.
Botoșani, județ, frămîntări țărănești în ~, 325, 504.
Botoșani, oraș, 227; numărul locuitorilor, 206; drumuri, căi ferate, 198, 463, 546; centru al industriei morăritului, 454; creșterea veniturilor ~, 208.
Bouquet, industriaș francez, înființează o brutărie mecanică la Iași, 194.
Bourquenay Fr. A., baron, delegat al Franței la Conferința de la Viena; susține Unirea Principatelor, 252.
Bozianca, pîrîu <sat Bozieni, r. Negrești>, țărani răsculați, 511.
Bosianu C., jurist, liberal moderat; activitate politică, 269, 388, 394, 560, 572, 599; colaborează la elaborarea legii instrucțiunii publice, 694.
Bozieni, sat <r. Roman>, țărani nesupuși, 57.
Bozienii Fundăcescului, sat <contopit sat Bozieni, r. Negrești>, frămîntări țărănești, 510, 511.
Brad, oraș, centru industrial, 423; școală confesională, 698, 699; atac maghiar pornit de la ~ și cordon militar ungar la ~, 159; mișcări țărănești, 426.
Brad, sat, comuna Negri <r. Bacău>, școală particulară de agricultură la ~, 719.
Bradu Iovian, unul din conducătorii celei de a treia adunări de la Blaj, 147.
Bragadiru, sat <r. Zimnicea>, rezistența țăranilor din ~ după revoluția din 1848, 230.
Bran Ioan, avocat, revoluționar de la Brașov, 117.
Bran, comună <inclus în Brașov>, industrie casnică textilă, 651.
Brandza D., botanist, 717.
Brassai Sámuel, profesor și gazetar la Cluj, 32, 741.
Brașov, oraș, 78, 154, 575, 681, 714, 722; numărul locuitorilor, 418; industrii, 25, 407, 409, 415—417, 423, 647—651; drumuri, căi ferate, telegraf, 199, 201, 246, 418, 437, 659, 660; comerț, burghezie comercială, 25, 210, 419, 425, 656, 660; case de economii, instituții de credit, 25, 27, 420, 657; numărul calfelor și meseriașilor, 26, 651; organizații muncitorești, 430, 665, 667, 669; revoluția din 1848 în ~ programul de la ~, 50—52, 55, 59, 92, 115, 117, 120, 140, 160, 170; revoluționari moldoveni la ~, 50—52; ecoul războiului de independență la ~, 613, 681, 682; școli, 335, 698, 699; ziare, 28, 32, 33, 88, 115, 127, 156, 172, 678, 702, 708, 709; viață artistică-culturală, 669, 752, 753, 762, 763, 767, 769; fotografie, 672.
Bratislava <Pojon>, oraș, dieta maghiară din ~, 34, 119, 121, 123.
Brăila, district, răscoală a dorobanților, 326.
Brăila, județ, 612; țărani răsculați la 1848, 95, 96; sprijină războiul de independență, 610.
Brăila, oraș, 46, 208, 238, 334, 363, 612, 693; numărul locuitorilor, 206; port, activitatea din ~, 210, 460, 468; drumuri, șosele, căi ferate, 198—201, 463, 465; centru comercial și industrial, bănci, 187, 191, 194, 203, 214, 454, 456, 458, 472, 476; muncitori, greve, 452, 476, 485, 486; cercuri revoluționare secrete la ~, 495; revolte și centru al răscoalei grănicerilor, 329, 486, 508, 528; operațiuni militare în 1877, 596, 601, 614, 615.
Brăiloiu C., conservator, conducătorul grupării Vechea dreaptă, 345, 565.
Brănești, sat <r. Filiași>, agitații țărănești, 326.
Brătianu C., ofițer, 622.

Brătianu D. C., liberal-radical participant la revoluția din 1848, 63, 64, 99, 104, 145; activitatea și misiunile lui în emigrație, 233, 236, 238, 241; unionist, atitudinea față de Cuza, 280, 310; activitate politică după 1860, 350, 354, 590; contribuie la scoaterea revistei *Republica romînă*, 703; istoricii burghezi despre ~, 78.

Brătianu I. C., om politic, 313; liberal-radical, participant la revoluția din 1848, 63, 64, 69, 75, 79, 80, 83—85, 104, 689; poziția lui în problema Unirii, 250, 279; atitudinea lui față de țărănime și reforma agrară, 98, 287, 367, 368, 378, 512, 541; adversar al lui Cuza, fruntaș al monstruoasei coaliții, 310, 352, 354, 355, 392, 521, 524; rolul lui în alegerea lui Carol I, 525—528; funcțiile și politica lui în timpul guvernării liberale 1867—1868, 532, 538, 540, 542—545, 548; participant la conspirația din august 1870, 554; atitudinea domnitorului Carol față de ~, 549, 572, 593; legături cu capitalul industrial și bancar, 564, 568; președinte al Adunării deputaților, senator, 550, 564; poziția lui față de războiul de independență, participant la Congresul de la Berlin, 595, 596, 637; activitate publicistică, 394, 703; istoriografia burgheză despre ~, 78.

Breaza de Jos, ~ de Sus, sate <incluse în orașul Breaza>, mișcări țărănești, 503.

Brebi, sat <r. Zalău>, ciocnire între țărani și oamenii moșierului, 429.

Bresnița, sat <Brezniţa-Motru, r. Strehaia>, țărani nesupuși, 375.

Brîncoveanu-Bibescu Gr., om politic, obține concesionarea construirii de cale ferată, 199; membru al monstruoasei coaliții, 358.

Broscăuți, sat <r. Dorohoi>, mișcări țărănești, 265.

Brusa, oraș <în Turcia>, emigrați din țările romîne la ~, 225, 233, 236, 752, 753.

Bruz Lajos, om de litere maghiar, militează pentru apropierea dintre maghiari și romîni, 749.

oraș Bruxelles, <Belgia>, 5; confecționarea monedelor de argint la ~, 470; publicații romînești apărute la ~, 266, 703.

Bucium, sat <r. Cîmpeni>, femeile participă la luptele din 1849, 159.

Bucova, localitate <R. P. Bulgaria>, lupte, 630.

Bucova, sat <r. Caransebeș>, tulburări țărănești, 670.

Bucovina, 363, 434, 698; sub stăpînire habsburgică, 401, 433; mașini-unelte aduse din ~, 194; muncitori agricoli sezonieri aduși din ~, 446, 512; frămîntări revoluționare în 1848, revoluționari moldoveni și transilvăneni refugiați în ~, 46, 51, 56, 92, 155, 228, 696; programul Partidului Național Romîn din Transilvania cu privire la romînii din ~, 677.

Bucovița, localitate <R. P. Bulgaria>, ocuparea ei de trupele romîne în 1877, 632.

București, oraș, numărul locuitorilor, 206, 476; Cîmpia libertății, cartiere, străzi, 67, 73, 76, 79, 80, 87, 89, 103, 104, 107, 109, 110, 194, 307, 309, 310, 330, 346, 457, 521, 559, 597; piețe, grădini publice, 228, 486, 528, 756; case, palate, săli, hoteluri, edificii, 87, 208, 309, 317, 328, 455, 461, 491, 523, 557, 559, 563, 566, 577, 587, 589, 755, 756;

drumuri, căi ferate, poștă, telegraf, 197—201, 246, 392, 461, 463, 465, 540, 543, 546, 555;

industrie, 15, 67, 191, 192, 194, 195, 451, 454, 456, 457, 458, 459, 613, 755; comerț, comercianți, societăți comerciale, 203, 214, 476; bănci, bancheri, 213, 470—472, 476, 480;

muncitori, asociații, întruniri, greve, cerc socialist, 20, 218, 451, 452, 476, 483, 485, 486, 488, 489, 491, 492, 499;

revoluția din 1848 în ~, 1, 10, 21, 24, 62—64, 69, 71, 73, 77, 79, 80, 82—84, 87—89, 92, 94, 96, 103, 104, 106, 107, 109, 111, 145, 225, 230, 231, 722, 723; lupta pentru Unire în ~, 217, 242, 243, 264, 265, 267, 268, 270, 274, 280, 304—313; frămîntări, mișcări în ~, 246, 327—330, 390, 391, 496, 539, 550, 552, 554, 556, 566;

şcoli, învăţămînt, societăţi ştiinţifice, 19, 188, 194, 347, 374, 449, 498, 692—696, 714, 715, 717, 720, 721, 732, 739, 752, 755, 756, 759, 760, 768, 769; ziare reviste, 33, 246, 489, 495, 499, 538, 539, 542, 578, 681, 691, 703, 708, 710, 711, 714, 717, 750; librării, 502; teatru, artişti, muzee, expoziţii, 228, 717, 751, 753, 755—757, 761—764, 767—769; convenţie romîno-rusă încheiată la ~, 600; edilitate ~, 195, 208; passim.

Buda Alexandru, intelectual, participant la revoluţia din 1848 în Transilvania, 129, 144, 161.

Budapesta, oraş, 231, 599, 686, 749, 760; bănci, 420, 472, 564, 659; politica guvernului din ~ faţă de romînii din Transilvania, 671; revoluţionari arestaţi la ~, 667, 754; studenţi romîni la ~, 575; catedră de limba şi literatura romînă la ~, 699, 750; ziar romînesc apărut la ~, 691.

Budberg A., general rus, preşedinte al Divanelor celor două ţări romîneşti, 238, 239.

Buescu Pană, profesor, deputat, 374, 545.

Bühl Eduard, proprietar al unei fabrici de postav, 195.

Buia, sat <r. Mediaş>, mişcări ţărăneşti, 140.

Bülow B. E. von, ministru de Externe al Germaniei, atitudinea faţă de problema independenţei, 606.

Bulgaria, 572, 588, 592, 597, 611, 612, 637; acţiuni ale armatei romîne în ~, 618, 628, 631.

Bulwer H. W., ambasador englez la Constantinopol, 298, 305.

Bunescu Ion, participant la revoluţia din 1848, subcîrmuitor, 230.

Buol-Schauenstein K. F., ministru de Externe al Austriei, adversar al Unirii, 254, 255, 305.

Buteanu Ioan, avocat; participant la revoluţia din 1848 în Transilvania, 120, 123, 125, 131, 132, 157—159.

Buteni, sat <r. Gurahonţ>, mişcări ţărăneşti, 427.

Buţureanu B., profesor de mineralogie, 716.

Buzău, judeţ, 84, 231, 300, 348, 539; fierăstraie, puţuri de petrol, 192, 456; ţărani răsculaţi, 95, 510.

Buzău, oraş, 85, 246; numărul locuitorilor 206; comerţ, 476; drumuri, căi ferate, 198, 463; profesori participanţi la revoluţia din 1848, 692; demonstraţii antihabsburgice, 246; strîngere de fonduri pentru războiul de independenţă, 609.

Buzd, sat <r. Mediaş>, ţărani răsculaţi, 429.

Cahul, judeţ, 380.

Calafat, oraş, moară, 194; centru revoluţionar, 229, 241, 242, 326, 508, 528; lupte, ocupat de turci, 238; războiul de independenţă şi ~, 596, 599, 600—602, 614, 615, 617, 619, 631, 633.

Calea, sat <Calea Mare, r. Oradea>, ciocniri între ţărani şi jandarmi, 428.

Calimachi, boieri apropiaţi de Cuza, 369.

Calimah <Scarlat>, domn al Moldovei, cod de legi, 733.

Calimaki-Catargi, 559.

Candiano-Popescu Al., participant la conspiraţia contra lui Cuza, 520, 521, 523; conducător al mişcării antidinastice de la Ploieşti, 550, 553, 554; editează gazete, 553, 575; luptă la Griviţa, 622; călătoria lui în Transilvania, 575.

Canela, profesor la Buzău, 246.

Canning Stratford <~ de Redcliffe>, v. Stratford Canning.

Canta V., participă la revoluţia din 1848, 56.

Cantacuzin M., colonel rus la Bucureşti, 595.

Cantacuzino, boieri apropiaţi de Cuza, 369.

Cantacuzino Alexandru, ministru de Finanţe, 350.

Cantacuzino Constantin, moşier în Măgureni-Stolniceşti, 506; caimacam în Ţara Romînească, 109, 111, 223, 245.

Cantacuzino Dimitrie, participă la mişcarea revoluţionară din Moldova din 1848, 58; adept al Unirii, 56.

Cantacuzino Gh., participă la mişcarea revoluţionară din Moldova din 1848, 58.

Cantacuzino Gh. Gr., moşier conservator, 564; mişcări ţărăneşti pe moşiile sale, 509, 514; ministru de Justiţie, 565; ministru de Finanţe, 566, 571.

Cantacuzino Gr., participă la revoluţia din 1848, 58.

Cantacuzino Ioan A., unionist moldovean, la Paris, 266; ministru şi caimacam, 297, 299.
Cantacuzino Ioan C., candidat la domnia Ţării Romîneşti, 306; conservator, 357; ministru, 523, 532.
Cantacuzino-Paşcanu Mihail, unionist, colaborator la *Steaua Dunării*, 262.
Cantemir Dimitrie, publicarea operelor lui, 737.
Capesius Karl, naturalist sas, 718, 731.
Capitanovca, sat <R. P. Bulgaria>, redute turceşti, 632.
Caracal, oraş, 693; depozite de provizii, 610; guvernul provizoriu la ~, 71, 77; revoltă, 229, 329.
Caracaş C., medic în Bucureşti, înfiinţează muzeu, 717.
Carada Eugeniu, liberal radical, activitatea lui politică, 360, 385, 545, 554, 570; redactor, 392, 539, 554.
Caragea, colonel, prefectul poliţiei din Bucureşti, 310.
Caragiale Costache, actor, participă la revoluţia din 1848, conduce teatrul din Craiova, scrierile lui, 763, 764, 768.
Caragiale I. L., scriitor, 748; membru al Junimii, 728.
Caransebeş, oraş, episcopie, 438; seminar teologic, 698; lupte, 158.
Caraş, comitat, 141; extracţia cărbunelui de piatră, 25; numărul jelerilor şi al iobagilor, 404; mişcări ţărăneşti, 34, 122.
Caraula, sat <r. Băileşti>, ţărani răsculaţi, 229.
Carcalechi Zaharia, ziarist, 228, 703.
Cariagdi D., conservator moderat, ministru, 389.
Carloviţ, oraş <R. S. F. Iugoslavia>, Şaguna hirotonit la ~, 128.
Carol I (~ de Hohenzollern-Sigmaringen), domnitor al Romîniei, 507, 508, 525 — 529, 538, 551, 574, 580, 603, 605; sosirea lui în ţară, 528; monarh ereditar, 530, 574;
concesionarea construirii căilor ferate, 463, 465, 546, 549, 557, 563; convenţie comercială sancţionată de ~, 568;
politica internă, 513, 532, 542, 549, 550, 552, 556, 562, 563, 565, 572, 593;
politica externă, 562, 574, 576—581, 596;
armata în timpul lui ~, 549, 550, 552, 563; în războiul de independenţă, 616, 618;
manifestări, mişcări ostile, conspiraţie, articole şi broşuri împotriva lui ~, 507, 527, 545, 552—557, 559, 560, 570, 571;
învăţămîntul în vremea lui ~, 694; istoriografia burgheză despre ~, 633, 634.
Carol Anton v. Hohenzollern.
Carp, maior, reprimă mişcarea bivolarilor, 487.
Carp Petre P., junimist, conservator, activitatea politică, 520, 544—548; ministru de Externe, 554; ministru la Culte şi Instrucţiune Publică, 571; agent diplomatic la Viena şi Berlin, 580; redactor, 544.
Carpaţi, munţi, 114, 145, 231, 241, 243, 276, 335, 421, 423, 575, 646, 678; vămile din ~, 657.
Catargiu, fraţi, moşieri, ţărani răsculaţi pe moşia lor Uricani, 58; apropiaţi lui Cuza, 369.
Catargiu A. Şt., mare boier, face parte din Corpul Ponderator, 386.
Catargiu Barbu, conservator, activitatea politică, prim-ministru, 309, 317, 342, 343; împotriva împroprietăririi ţăranilor, 344, 345; moartea lui, 346, 347, 349, 350, 352.
Catargiu Costin, separatist, ministru de Justiţie, 223; ministru de Interne, 270; membru al Corpului Ponderator, 386.
Catargiu Lascăr, conservator, candidat la domnie, 303; membru al Locotenenţei domneşti, 522; activitatea politică, 313, 344, 347, 355, 559, 563, 565, 570, 571, 582; preşedinte al Adunării deputaţilor, 539; prim-ministru şi ministru de Interne, 460, 478, 511, 528, 532, 538, 560, 561, 566, 568, 571, 593, 599; acţiunile guvernului condus de ~, 448, 487, 492, 508; împotriva împroprietăririi ţăranilor, 303.
Catargiu Nicu, moşier, conservator moderat, 305, 353.

Catargiu Ştefan, mare boier conservator, 301; caimacam, 297—299; face parte din Corpul Ponderator, 386.
Catina C., substitut de procuror, arestează ţărani răsculaţi, 509.
Catina I., poet, 75, 701.
Caucaz, regiune <U.R.S.S.>, 614.
Caudella <Eduard>, conduce şcoală de muzică la Iaşi, 695.
Cavaignac L. E., general, conduce acţiunea de înăbuşire a revoluţiei franceze, 100.
Cavour C. B. di, primul ministru al Sardiniei, 331, 335; apără cauza Unirii Principatelor, 254.
Cazimir P., revoluţionar moldovean, 56.
Căiuţ, sat <r. Tg. Ocna>, moşia lui Răducanu-Rosetti, 216; mişcări ţărăneşti, 527.
Călan <în or. Hunedoara>, întreprinderi, 409.
Călăraşi, oraş, port, 468; simptome de revoltă, 329; lupte, 238, 601, 613, 631.
Călăţea, sat <Călăţele r. Gherla>, mişcare ţărănească, 669.
Căldăruşani, mănăstire <r. Urziceni>, zugrăvită de N. Grigorescu, 761.
Căliman G., adept al lui Cuza, 393.
Călineşti, sat <r. Alexandria>, mişcări ţărăneşti, 514.
Cehia, 8, 402, 425, 431, 652.
Ceizec, sat <R. P. Bulgaria>, redute turceşti, 632.
Celei, sat <r. Corabia>, 21, 69.
Cepleniţa, sat <r. Hîrlău>, mişcări ţărăneşti, 242.
Cerchez <Christodol>, colonel, în războiul de independenţă, 592, 630.
Cernat Al., general, ministru de război, 599, 618, 619, 628, 631.
Cernavoda, oraş, 615.
Cernătescu dr. P., participă la luptele Comunei din Paris, 496.
Cernătescu P., redactor, 88; ziarist, 246.
Cernăuţi, oraş <R.S.S.U.>, cale ferată la ~, 463; revoluţionari moldoveni, 51, 52, 55, 56, 58.
Cerneţi, oraş <r. Turnu-Severin>, 206, 271; răzvrătiţi prinşi la ~, 21.
Cernîşevski N. G., democrat revoluţionar rus, 1, 690; despre Tudor Vladimirescu, 691; despre Unirea Principatelor, 311; împotriva anexării Transilvaniei de către Ungaria, 439.
Cerveni, sat <Cervenia r. Zimnicea>, moşie a Ştirbeilor, mişcare ţărănească, 514.
Cetate, sat <r. Calafat>, ţărani răsculaţi, 96, 229; conflict cu moşierul D. Haralambie, 506, 507; luptă, 238.
Cetatea de Baltă, comitat, introducerea administraţiei romîneşti, 150.
Cherumbeck, sat <R. P. Bulgaria>, redute turceşti, 632.
Chichineţul, sat <Ştefan Gheorghiu r. Făurei>, ţărani răsculaţi, 96.
Chilia, braţ al Dunării, hotar, 336.
China, 331.
Chinezu Emanoil, liberal-radical; magistrat, 388.
Chinezu N., participă la revoluţia din 1848, 47.
Chioar, district în Transilvania, alipit la Ungaria, 123; mişcări ale jelerilor, 122.
Chirca, sat <or. Bucureşti>, răscoala ţăranilor din ~, 513.
Chiselet, sat <r. Oltenita>, ţărani răsculaţi, 230.
Chişinău, judeţ, 498.
Chitila, sat <or. Bucureşti>, fabrică de zahăr, 454; fotografia fabricii de zahăr, 453.
Chizătău, sat <r. Lugoj>, cor, 769.
Chladek Anton, pictor portretist, 761.
Chopin Frédéric-François, pianist şi compozitor polonez, 767.
Churchill Henry A., consul britanic la Iaşi, 304.
Cibru-Palanca, localitate <R. P. Bulgaria>, ocupată de trupele romîne, 632.
Cihac I., botanist, 717.
Ciocan C., proprietar de remorcher şi şlepuri, 199.
Ciocăneşti, sat <r. Caracal>, frămîntări ţărăneşti, 326.
Ciocîrlan Constantin, prefect al poliţiei din Bucureşti; participă la detronarea lui Cuza, 523; conspiră împotriva lui Carol I, 554.
Ciomăgeşti, sat <r. Vedea>, ţărani adepţi ai Unirii, 324.
Cipariu Timotei, participă la revoluţia din 1848, 31, 120, 127, 132, 135, 155, 172, 173; cere desfiinţarea iobăgiei, 122;

activitatea istorică şi filologică, 739, 741; participă la sesiunea Societăţii Academice Romîne, 575; profesor, 698; redactor, 115, 702.
Cipru, insulă, 637.
Cisnădie, sat <oraş r. Sibiu>, centru al industriei textile, 25, 416, 650.
Ciubarov Nicolai, refugiat politic rus în Romînia, 690.
Ciuc, oraş, mine de aramă, 646, 663; secuii din ~, 153.
Ciucea, sat <r. Huedin>, armata maghiară la ~, 158.
Ciurila, sat <r. Turda>, mişcări ţărăneşti, 426.
Cîmpeni, oraş, 144; adunări populare, 120; lupte, 158.
Cîmpina, oraş, 198.
Cîmpineanu Ion, mişcarea antifeudală condusă de ~, 22; participă la revoluţia din 1848, 64, 79, 83, 84, 90; activitatea politică, ministru, 223, 245.
Cîmpineanu Ion, [I] ministru în 1877, 600.
Cîmpul Libertăţii <Cîmpia Blajului>, 51, 134.
Cîmpul lui Traian, tabără militară la Rîureni <r. R. Vîlcea>, 108, 111, 229.
Cîmpulung, oraş <r. Muscel>, 751; bîlciul de la ~, 476; frămîntări, 230, 329; teatru, 763.
Cîrmani, sat, frămîntări ţărăneşti, 230.
Clarendon G. W. F., ministru de Externe al Angliei, 250; împotriva Unirii Principatelor, 253, 254.
Clejani, sat <r. Videle>, frămîntări ţărăneşti, 506.
Cloşani, plai <r. Baia de Aramă>, încercare de răzvrătire, 21.
Cloşca <Ioan Oargă>, schingiuirea lui ~, 425.
Cluj, oraş, 426, 427, 429, 760, 763; numărul locuitorilor, 418; numărul muncitorilor, 423; căi ferate, 199, 418, 659, 660; centru comercial, 656; atelier de maşini agricole, 407; fabrici de spirt, de zahăr şi de tutun, 415; casă de economii la ~, 25, 27; asociaţii de ajutorare şi economii la ~, 420; organizaţii ale calfelor, 430, 669; asociaţii muncitoreşti, 665, 666, 669; dieta din ~, 34, 136, 138, 142, 143, 145, 438. revoluţia din 1848 la ~, 115, 120, 121, 125, 150, 157, 167;
Bălcescu la ~, 165; sediu militar, 158, 401; proteste, manifestaţii, grevă, 613, 666, 682;
universitatea din ~, 677, 699, 719, 741; studenţi la ~, 28, 131, 715; şcoala de chirurgie, 722; Societatea medico-naturalistă maghiară la ~, 718; Asociaţia Muzeului ardelean, 715, 718, 749; teatru, turnee teatrale la ~, 750, 763, 766, 767, 769; publicaţii la ~, 32, 121, 156, 702; inaugurarea gării din ~ litografie, 659; desen, 661.
Cneaja, localitate <R. P. Bulgaria>, lupte cu turcii în 1877, 626.
Cobiceni, sat <r. Botoşani>, ţărani pribegi, 325.
Cobîlcescu Grigore, profesor la Iaşi, liberal-democrat, 353; studii de geologie, 715.
Codrea Ion (Codru Drăguşanu I.), profesor la Ploieşti, participă la revoluţia din 1848, scriitor, 742.
Codreanu N. v. Zubcu Codreanu N.
Codrescu Th., publicist, 703.
Cojocna, comitat, numărul jelerilor şi al iobagilor, 404; mişcări ţărăneşti, 122.
Cojocna, sat <or. Cluj>, ciocnire între ţărani şi armată, 427.
Colibaşi, sat <r. Cîmpina>, puţuri de petrol, 456.
Colonia, oraş <Köln, R. F. Germană>, N. Bălcescu la ~, 63.
Colquhoun R. G., consul englez la Bucureşti, 104.
Comarnic, sat <r. Cîmpina>, fabrică de var şi ciment, 456; frămîntări ţărăneşti, 230.
Comăneşti, sat <oraş r. Moineşti>, exploatare de cărbune, 197; acţiuni de rezistenţă ale ţărănimii, 365.
Conachi Costachi, scriitor, 741.
Confederaţia germanică, 173, 223, 572.
Confederaţia Germaniei de Nord, 572.
Constantin Tănase, ţăran deputat în Adunarea ad-hoc, 265, 277, 287.
Constantinescu <I.> subprefect, raport despre răscoala grănicerilor, 507.
Constantinopol, oraş, 10, 65, 100, 106, 203, 225, 247, 252, 254, 266, 267,

274, 276, 298, 305, 337, 355, 358, 372—374, 388, 576, 581, 582, 595, 614, 633; conferinţe ale ambasadorilor de la ~, 247, 249, 253, 299, 334, 597—599; exilaţi, emigraţi romîni la ~, 155, 162, 228, 233, 236, 241, 242, 251, 719; domni romîni investiţi la ~, 225; scrisori, adrese, memoriu, delegaţi romîni la ~, 48, 92, 104, 106, 108, 223, 247, 261, 331, 333, 358; agenţi diplomatici romîni la ~, 64, 100, 359, 387, 575, 578, 594, 595, 604; Al. I. Cuza la ~, 336, 372, 373; pictori romîni la ~, 753, 759.

Constanţa, oraş, 615.

Conta Vasile, filozof materialist; profesor de drept civil la Iaşi, 733; ideile lui, 690, 719, 727, 728, 732; activitatea şi opera lui, 729, 730; portretul lui, 729.

Copou, cartier v. Iaşi, oraş.

Cor, diplomat francez la Constantinopol, 106.

Corabia, oraş, consiliu de război la ~, 618, 619.

Corbeşti, sat <r. Oradea>, ciocniri între ţărani şi jandarmi, 430.

Corbii Mari, sat <r. Titu>, frămîntări ţărăneşti, 508.

Cornăţel, sat <r. Titu>, răscoală, 230.

Cornetu din Vale, sat <or. Bucureşti>, 376.

Cornul Luncii, sat <r. Fălticeni>, drum la ~, 198.

Coronini Cromberg I.B.A., general austriac, 245—247.

Cosludui, sat <R. P. Bulgaria>, lupte, 588, 631.

Costache Chioru, căpitan, fost sbir al agiei, 84.

Costache Iancu, 57.

Costache Epureanu Emanoil, v. Epureanu Emanoil Costachi.

Costaforu <Vasile>, colonel, reprimă mişcarea republicană, 559.

Costaforu Gh., conservator, activitatea politică, 269, 355, 364, 393, 394; ministru de Externe, 561, 563—565; agent diplomatic la Viena, 581, 582; directorul şcolilor din Muntenia, 692; lucrările lui, 692, 731; redactor, 734.

Costande Ioan, gravor, 116.

Costangalia, sat <R.S.S.Moldovenească>, incidentul de la ~, 357.

Costeşti, sat <r. Costeşti>, medic la ~, 499.

Cotruţ L., locotenent colonel, conduce atacurile de la Griviţa şi Smîrdan, 629, 632.

Courbet Gustave, pictor francez, influenţa lui asupra lui Th. Aman, 759.

Covaciţa, localitate <R. P. Bulgaria>, ocupată de trupele romîne, 632.

Covăsinţ, sat <r. Arad>, mişcări ţărăneşti, 426.

Covurlui, ţinut, 56, 229; grădini irigate, 188; frămîntări ţărăneşti, 327; pîrcălab de ~, 274, 304.

Cozadini Gr., participă la revoluţia din 1848, 47.

Cracovia, oraş <R. P. Polonă>, 1.

Craiova, oraş, 132, 495, 611, 692, 759; numărul locuitorilor, 206; muncitori la ~, 452; negustori la ~, 203; drumuri şi căi ferate, 198, 200, 206, 463; centru industrial şi comercial, 458, 476; industria morăritului, moară la ~, 194, 454; hala din ~, 577; ateliere de cuţite, 192; guvernul provizoriu la ~, 71, 76, 77, 94, 242; frămîntări, demonstraţii şi conspiraţie la ~, 229, 246, 328, 329, 550, 554; garda civică din ~, 564; sediu militar, 596, 610; profesori, 692, 755; înfiinţarea şcolii de agricultură, 449; teatru, 763; cărţi şi ziare apărute la ~, 88, 246, 717; monument, 757.

Crasna, comitat, alipit Ungariei, 123.

Crawley, G.B., capitalist englez, 467; întreprinderea lui, 567; ia concesiunea construirii de căi ferate în Romînia, 567, 568.

Creangă Ion, scriitor, 733; colaborator la *Convorbiri literare*, 708; membru al Junimii, 729; activitatea lui, 732, 748.

Cremenea, sat <r. Strehaia>, ţărani răsculaţi la 1848, 96.

Crenneville, Ludovic de, preşedinte al guvernului din Transilvania, 436.

Creta, 540, 573, 576.

Creţeanu G., scriitor, 742; ziarist, redactor, 246, 703; poet, scrierile lui, 249, 701, 703, 705—707, 744.

Creţescu Alexandru I., membru al Curţii de Casaţie, preşedinte al Asociaţiei lucrătorilor tipografi din Romînia, 489; redactor, 88.
Creţulescu C.A., boier liberal, membru al guvernului interimar, 84; unionist, secretar al Adunării ad-hoc, 263, 280, 282; prim-ministru, 317, 540, 541, 543, 544, 575; redactor, 269.
Creţulescu Dimitrie, colonel, trimis în Italia, 357; participă la conspiraţia contra lui Cuza, 521.
Creţulescu Nicolae, doctor în medicină, participă la revoluţia din 1848, 225; liberal moderat, activitatea politică, ministru, prim-ministru, 246, 317, 323, 328, 347, 349, 351, 353—356, 358—360, 374, 378, 385—390, 394, 447, 519; conservator, ministru Justiţiei şi Lucrărilor Publice, 561, 565; activitatea culturală, 721—722; caricatura lui, 318.
Creţulescu Scarlat, colonel, comandant al gărzii naţionale din Bucureşti în 1848, 88.
Creţuleştii, boieri apropiaţi de Al. I. Cuza, 369.
Crimeia, peninsulă <U.R.S.S.>, 333, 573, 594; războiul ~, 208, 238, 239, 256, 326, 408, 421.
Cristofi Al., căpitan, participă la revoluţia din 1848, 71.
Criş <Crişuri>, rîu, valea ~, 429; transportul pe ~, 418, 424.
Crişan <Marcu Gheorghe>, schingiuirea lui ~, 425.
Crişana, regiune, 433, 675, 679, 750; inclusă în regatul Ungariei, 123, 128; emanciparea iobagilor, împroprietărirea din 1854 în ~, 121, 122, 404, 652; folosirea muncii salariate în ~, 407; revoluţia din 1848 în ~, 128, 129, 133, 141, 142, 144, 145, 151.
Crişin, localitate <R. P. Bulgaria>, redută turcească la ~, 626, 629.
Croaţia, 124, 151, 672; romîni din ~, 698.
Crowe, J.A., ziarist englez, în Principate, 266.
Crustatarselo, localitate <R. P. Bulgaria>, ocupată de trupele romîne, 631, 632.
Csány L., comisar gubernial pentru Transilvania, 157, 159.
Csató I., ornitolog maghiar din Transilvania, 718.
Csutak, comandant maghiar din 1848, 158.
Cuca Macăi, sat <r. Vedea>, răscoala ţăranilor, 509.
Cugler Matilda, poetă, 747.
Cujmir, sat <r. Calafat>, revoltă ţărănească, 241.
Culcer Dimitrie, medic, stabilit în Ţara Romînească, 722.
Curius Ioan T., participă la revoluţia din 1848, 42, 133.
Curtea de Argeş, oraş, 502; medic la ~, 499.
Curtea de la Viena, v. Austria.
Cuvin, sat <r. Lipova>, mişcări ţărăneşti, 426.
Cuza Alexandru Ioan, domnitor al Principatelor Unite; participant la revoluţia din 1848, 43, 44, 46, 55, 56, 743; director de departament, 225; pîrcălab al Galaţilor, 274; locţiitor de hatman ş.a., 297; deputat, 277, 290, 302;
alegerea lui ca domn, 39, 215, 301—313, 330, 331, 342; înfiinţează Casa de Depuneri, 470; concesionează dreptul de a înfiinţa bancă de scont şi emisiune, 471; încercări de a bate monedă, 212, 213, 337; reformele din timpul domniei lui ~, 346, 358, 361, 362, 368, 376, 389, 394, 395, 450, 504, 685, 689, 727. politica internă, 315, 317, 318, 320, 327, 330, 343, 347, 349, 350, 352—357, 359, 363, 369, 378, 388, 390, 447, 463, 504, 519, 520, 525, 529, 550, 561, 693; politica externă, 332—336, 337, 350, 357, 360, 371;
dezvoltarea artei, înfiinţează universităţi, şcoli ş.a., 692, 695, 725, 750, 755, 756, 759, 761;
vizita lui la Constantinopol, 336, 372, 373; călătoria lui în Apus, 390;
pamflete, coaliţie, răsturnarea lui ~, 390—394, 447, 507, 518—526, 528, 538, 543, 746; rămas în memoria ţăranilor, 527, 528; ales deputat, 551—553;
bust, portrete, litografii ale lui ~, 314, 330, 377, 757, 759—762;
istoriografia burgheză despre ~, 375, 384, 385.
Cuza Elena, doamna, 760.

Cuza Grigore, participă la revoluţia din 1848, 43; activitatea politică, 225, 345, 386.
Czajkowski Mihail v. Sadyk paşa.
Czartoryski Adam, şeful emigraţiei poloneze monarhiste, 63, 357.
Czetz I., general, participă la conspiraţie în Transilvania, 433.

Dabija N., colonel, ministru de război, 549.
Dacia (~ superioară), 22, 114; hartă, 548.
Dacoromînia, 172.
Damé Frédéric, istoric, despre Romînia, 560, 570, 598.
Daniel Constantin (Danielis), pictor, 110, 314, 316, 763.
Danielopolu, medic, voluntar în războiul de independenţă, 612.
Darasz Albert, emigrat polonez, 236.
Davila Carol, doctor în medicină, activitatea lui, 319, 610, 717, 720.
Dăbuleni, sat <r. Corabia>, grăniceri răsculaţi, 508.
Dănescu, ofiţer, mort în lupta de la Dealul Spirii, 109.
Deák Francisc, ministru maghiar, 671, 673.
Decazes L. Charles-Elie, ministru de Externe al Franţei, 592, 606.
Debreţin (Dobriţin), oraş <R. P. Ungară>, 10, 160; Bălcescu la ~, 231.
Decăneşti, sat <Dicăneşti, r. Oradea>, ciocniri cu jandarmii, 429.
Deivos Ioan, locotenent, revoluţionar, comandant al gărzilor naţionale din Bucureşti, 88, 109.
Dej, oraş, ocnă de sare, 647.
Delavrancea B., scriitor — despre pictorul N. Grigorescu, 762.
Deleni, sat <r. Hîrlău>, extragere de piatră de moară, 197.
Dembiţki Enrik, caricaturist polonez, 761.
Densuşianu Aron, redactor, 678, 709; în 1877 semnează un apel pentru ajutorarea ostaşilor romîni, 681.
Depărăţeanu Al., poet; opera lui, 746.
Derviş paşa, comisar turc în Principate, 246.
Desprez H., istoric francez, 250.
Deutsch R., litograf, 713.
Deva, oraş, 158; şcoală normală, 698.
Dezna, sat <r. Gurahonţ>, mişcări ţărăneşti, 427.
Diamandi Manole, preşedintele Comitetului romînilor din Braşov, sprijină războiul de independenţă, 681.
Diamant Teodor, socialist utopist, 494, 690.
Dimităr Hagi, revoluţionar bulgar, 577.
Dimitrescu Constantin, muzician, 769.
Dimitriade C., actor, 764, 766.
Diosig, sat <r. Oradea>, răscoale, 428.
Dîmboviţa, judeţ, muncitori agricoli salariaţi, 189; puţuri de petrol, 456; manufactură de lumînări, fabrică de postav, 194; prefect de ~, 386; mişcări ţărăneşti, 325, 326, 365, 375, 506, 509; revoluţionari în ~, 76.
Dîmboviţa, desenul canalizării, 477.
Dobîca, comitat, mişcări ţărăneşti, 122.
Dobra, participă la revoluţia din 1848, prefect, uciderea lui, 158, 159.
Dobra, sat <r. Tîrgovişte>, mişcări ţărăneşti, 506.
Dobreni, sat <r. P. Neamţ>, mişcări ţărăneşti, 326.
Dobrogea, 637, 638; trecerea armatei ruse prin ~, 615.
Dobrogeanu-Gherea C., fruntaş socialist, arestat de poliţia ţaristă, 502; refugiat politic din Rusia, 690, 724; activitatea şi ideile lui, 385, 498, 502.
Dobroliubov, N.A., democrat revoluţionar rus, 690; despre alegerea lui Cuza, 311.
Docan Ion, moşier, 512; activitatea politică, 364, 385.
Docani, boieri apropiaţi de Al. I. Cuza, 369.
Doda Traian, general, 682.
Dognecea, sat <or. Reşiţa>, mine de metale, 410, 647; furnale, 649.
Doja Gh., 140.
Dolgorukov Petre, scriitor rus, 691.
Dolj, judeţ, terenuri arabile, 186; numărul moşiilor, 181; numărul zilerilor, 189; administrator (prefect), 84, 365, 692; subcîrmuitor, 231; mişcări ţărăneşti, 96, 229, 241, 326, 365, 376, 506, 513, 514, 528.
Dolni-Dubnic, localitate <R. P. Bulgaria>, lupta de la ~, 626.
Dolni-Etropol, localitate <R. P. Bulgaria>, 626.
Doman, sat <or. Reşiţa>, centru al industriei extractive, 647.

Donici Al., poet, 32; unionist, 262, 705.
Donici Panait, ministru al Lucrărilor Publice, 297.
Dorobanţu, sat <r. Drăgăneşti-Vlaşca>, mişcări ţărăneşti, 514.
Dorohoi, judeţ (ţinut), 56, 206; moşii, 181, 182; agricultura, aplicarea reformei agrare, 381, 506, 511, 719; ateliere mecanice, 193; fabrică de rachiu, 454; deputat de ~, 288; mişcări ţărăneşti, 242.
Dörschlag Carol, pictor german stabilit în Transilvania, 763.
Drag, sat în comitatul Dobîca <r. Huedin>, mişcări ţărăneşti, 122.
Dragomireşti, sat <r. Tîrgovişte>, fabrică de postav, 76, 195.
Dragoş Ioan, participă la revoluţia din 1848, deputat, 129, 151, 158, 161, 167; moartea lui, 157, 159.
Dragoş N. v. Zubcu Codreanu N.
Drăghiceanu M., geolog, lucrările lui, 716.
Drău, sat <r. Arad>, ciocniri între ţărani şi jandarmi, 430.
Drencova, <r. Moldova Nouă>, exploatarea cărbunelui şi a minereurilor metalifere, 647.
Drînceni, sat <r. Huşi>, moară mecanică, 194.
Dubaşev F. V., locotenent rus, 614.
Duhamel A. O., general rus, trimis în Ţara Romînească, 48, 64, 79, 101.
Dumitrescu-Severeanu C., medic chirurg, profesor, lucrările lui, 721.
Dunărea (~ de Jos), fluviu, delta, 638; insule, 591; pescuit, 449; navigaţia, flota comercială, 114, 199, 251, 256, 257, 425, 460, 468, 592; pod peste ~, 611; oraşe-porturi la ~, 14; *passim*.
Dunin, agentul emigraţiei polone, expulzat, 551.
Duţulescu Damian, profesor, comisar de propagandă, 692.

Eder Karl von, baron, consul austro-ungar la Bucureşti, 307, 310, 391, 576.
Ehrlich, maestru de muzică, 767.
Eliade J. P., pedagog, 732.
Eliade-Rădulescu Ion, scriitor şi om politic, 605, 689; participant la revoluţia din 1848, 62—64, 66, 67, 69, 71, 75, 77—79, 82, 88, 90, 94, 97, 98, 102—104, 111, 112, 701;
în emigraţie după 1848, 233, 241, 242; activitate culturală, 708, 731, 740, 742, 743, 746.
Elisabeta, soţia regelui Carol I, 551.
Elveţia, 6, 214, 469, 479, 498, 500, 502, 515, 550, 598, 652.
Elliot H., ambasador englez la Constantinopol, 581.
Eminescu Mihail, poet şi publicist, ideile lui, 484, 708, 709, 728, 732, 747, 748, 750, 766, 767, 770.
Emirgian, palat în Constantinopol, 336.
Ems, oraş <R. F. Germană>, Cuza-Vodă la ~, 390, 391, 392.
Engels Friederich, împreună cu K. Marx întemeietor al socialismului ştiinţific, 238, 499, 666;
viaţa lui, 5;
concepţia şi lucrările lui, 5, 126, 488;
despre revoluţia de la 1848, 1—3, 6—10, 76, 146, 155, 158, 161, 225;
despre clasa muncitoare şi burghezie după 1848, 237, 278, 342, 399, 489, 514, 532, 535.
despre istoria Romîniei, 174, 239, 402, 576, 636.
Entz Géza, naturalist, profesor la Cluj, 718, 719.
Eötvös <Iózsef>, reorganizează învăţămîntul în Transilvania, 700.
Epureanu Emanoil (Manolachi) Costache —, liberal-moderat, devenit conservator, ministru, 42, 313, 317, 318, 323, 329, 364, 394, 462, 540, 543, 552, 557, 559, 564, 565, 566, 567, 572, 587, 588, 589, 593, 594, 599.
Epureni, boieri apropiaţi de Cuza-Vodă, 369.
Epureni, sat <r. Huşi>, moară mecanică, 194.
Erdmann von Hahn, pseudonimul lui D. A. Sturdza, 570; v. D. A. Sturdza.
Erzerum, oraş <în Asia Mică>, 633.
Esztergom v. Strigoniu.
Eszterházy <Coloman>, grof, cotropeşte fînaţul ţăranilor, 143.
Europa (~ centrală, ~ occidentală, ~ răsăriteană)
situaţia economică a ~ şi repercusiunile asupra Moldovei şi Ţării Romîneşti,

37, 204; asupra Transilvaniei, 410, 434, 442, 450, 644, 645, 649, 655, 656, 659; asupra Romîniei, 452, 458, 467, 470, 478, 480;
mişcările revoluţionare în Europa şi influenţa lor asupra ţărilor romîne, 1, 3—6, 8, 9, 24, 41, 59, 115, 151, 348; ~ asupra Romîniei, 496, 554.
Ţările Romîne dunărene în faţa ~, 63, 100, 113, 250, 291, 302, 311, 331, 332, 359, 374, 410; Romînia şi ~, 587; *passim*.
Evolski Al., actor, surghiunit din Moldova la 1848, 764.
Exarcu C., înfiinţează societatea Ateneul romîn, 714.

Faraoani, sat <r. Bacău>, mişcări ţărăneşti, 242.
Farçy, ziarist francez la Bucureşti, 602.
Farkaş Carol, muncitor, preşedinte al Asociaţiei generale a muncitorilor din Timişoara, 666—668.
Farkaş I., conduce trupe de teatru, 763.
Farochon E., sculptor, 312.
Fava, consul italian la Bucureşti, 486.
Favre Jules, ministrul Afacerilor Externe al Franţei, 579.
Făgăraş, comitat, fabrică de hîrtie, 150, 415; proiect de răscoală, 682.
Făgăraş, oraş, 122; centru militar, 401; comitet pentru ajutorarea răniţilor din războiul pentru independenţă, 613; pictură pe sticlă, 763.
Fălciu, ţinut (judeţ), 39, 40, 528; mişcări ţărăneşti, 57, 229, 325.
Fălcoianu I., profesor, 374.
Fălticeni, oraş, drumuri, 198; bîlciuri, 202, 476.
Fătu Anastasie, medic la Iaşi, publică tratatul de botanică, 717; preşedinte al Adunării deputaţilor, 545, 548.
Feldinger Gottfried, poet, 750.
Feleac, sat <r. Sighişoara>, mişcări ţărăneşti, 140.
Felix Iacob, medic, 721; voluntar în războiul de independenţă, 612.
Feniche Sámuel, etnograf şi zoolog, 750.
Feraldi, cere să construiască o fabrică de zahăr, 16.
Ferdinand de Habsburg, împărat al Austriei, 155.
Ferdinand (Oţelul roşu), uzinele de fier din ~, 409.
Ferrerati Carol, organizează muzeul la Colegiul Sf. Sava, 717.
Feuerbach Ludwig, filozof materialist, 5.
Fialla Ludovic, medic, voluntar în războiul de independenţă, 612.
Filanowicz Faustin, emigrat polon în Moldova, 47.
Fildul de Sus, sat <r. Huedin>, mişcări ţărăneşti, 428.
Filea, turnătorie, fotografie, 649.
Filimon Nicolae, scriitor, 707, 742, 746; critic muzical, 767.
Filip de Flandra (Filip I), propus ca domnitor al Romîniei, 525, 526.
Filipescu C. N., participant la revoluţia de la 1848, ministru al Finanţelor, 79.
Filipescu Dimitrie (Mitică), conducător al mişcării din 1840, 22, 231.
Filipescu Ion C. (Buzatu), ministru, 223.
Filipescu I. Al. (Vulpache), caimacam, conduce Ministerul de Justiţie, 295, 296, 301.
Filipescu I. I. (Curcanache), emigrat în Franţa, luptător pentru Unire, 241, 263, 265, 269; senator, 387, 393, 394.
Filipopol, cetate <R. P. Bulgaria>, cucerirea ei, 633.
Fîntîna Banului, sat <r. Băileşti>, mişcare ţărănească, 229.
Fîntînele, sat <r. Arad>, legiune vieneză înfrîntă la ~, 159.
Flămînda, sat <r. Turnu-Măgurele>, 615.
Flămînzi, sat <r. Hîrlău>, 181.
Flechtenmacher Alexandru, compozitor, 768.
Flechtenmacher Maria, actriţă, 764.
Fleva N., deputat liberal radical, 593, 604.
Floreasca, sat <or. Bucureşti>, 376.
Florescu, A. Em., conservator, preşedintele Adunării Elective, 346, 355, 386, 387.
Florescu I. Em., general, conservator-moderat, 319, 352, 353, 359, 386, 389, 394, 507, 557; ministru de Război, 561; prim-ministru, 572, 582, 599.
Florescu D. G., compozitor, 768.
Floreşti, sat <r. Cîmpina>, tabăra militară de la ~, 319, 326, 328, 332.

Floreştii, boieri apropiaţi ai domnitorului Cuza, 369.
Florian Aron, participant la revoluţia de la 1848, 62, 84, 132, 335, 692, 708.
Focşani (Munteniei şi Moldovei), oraş, 79, 206, 693; căi de comunicaţie, 197, 198, 200, 543; unificarea municipalităţii, 318, 347; acţiuni politice la ~, 39, 82, 92, 246, 292, 319, 326, 343.
Focşăneanu Paul, sculptor, 757.
Folteşti, sat <r. Galaţi>, mişcare ţărănească, 229.
Foti I., conduce trupe de teatru, 763.
Fotiade I., agentul Moldovei la Poartă, 298.
Fotino Dionisie, istoric, 737.
Foulcquier, capitalist francez, înfiinţează fabrica de lumînări la Galaţi, 195, 456.
Fourier Charles, socialist utopist francez, 4, 494, 690.
Francisc Iosif I, împărat al Austriei, 155, 426; încoronat rege al Ungariei, 439; împărat-rege, 572, 578, 580, 592, 594.
Francu Teofil, ziarist, 709.
Frankfurt pe Main, oraş <R. F. Germană>, 8; trimisul guvernului provizoriu la ~, 100, 692.
Franţa, 1, 2, 25, 60, 101, 173, 182, 434, 536, 542, 572, 578, 580, 680, 694, 755; legături economice, 195, 210, 211, 255, 256, 265, 469, 479, 652; mişcarea revoluţionară din ~ şi influenţa ei asupra Principatelor Romîne, 4—6, 8, 9, 41, 77, 100, 114, 222, 237; asupra Romîniei, 557, 690;
politica orientală şi atitudinea ei faţă de Principatele Romîne, 22, 41, 60, 197, 238, 247, 250—254, 256, 257, 264, 270, 273, 276, 277, 291, 292, 307, 337, 352, 358—360, 369, 390, 392, 393; ~ faţă de Romînia, 523, 530, 554, 555, 573, 574, 576, 577, 579, 580, 581, 592, 595, 598, 601, 609; romîni în ~, 46, 77, 165, 266, 495, 554, 570, 702, 762.
Frăteşti, sat <r. Giurgiu>, muncitori în grevă, 486.
Friederich Wilhelm al IV-lea, regele Prusiei, 223.
Fronius Fr., autor de satire, 750.
Frumoasa, cartier în Iaşi, 327.
Fuad efendi, înăbuşă revoluţia de la 1848, 106—109; paşă 111; ministru de Externe turc, 298, 299, 391.
Fulga, sat <r. Mizil>, mişcări ţărăneşti, 230.
Fundescu I. C., poet, adversar al lui Cuza, 349.
Furceni, sat <r. Tecuci>, tabăra la ~, 551, 554.
Fuss K., membru al societăţii naturaliştilor saşi, 718.
Fuss M., membru al societăţii naturaliştilor saşi, 718.

Gablenz L., general austriac, 263.
Gábor Áron, organizează rezistenţa împotriva trupelor imperiale la 1848, 153.
Gál A., general în armata ungară, 433.
Galaţi, oraş, 206, 208, 257, 258, 703; centru economic şi comercial, 187, 192, 194, 195, 197—201, 203, 209, 212—214, 452, 454, 456, 458, 460, 463, 465, 468, 471, 476, 543, 546, 555;
evenimente politice la ~, 42, 46, 275, 529; grevă, 486; cerc revoluţionar, 495; răscoala grănicerilor, 508, 602, 615.
Galaţi, ţinut, v. Covurlui.
Galicea Mare, sat <r. Băileşti>, ţăranii resping o învoială falsă, 514.
Galiţia, provincie, 402, 433, 762; influenţa mişcărilor ţărăneşti din ~, 4, 57.
Gane C., 633.
Gane I., deputat unionist, 302.
Gane N., scriitor, 304, 748.
Ganen N., pictor rus, 761.
Ganeţki I. St., general rus, participant la războiul din 1877—1878, 628, 630.
Garibaldi <Giuseppe>, democrat revoluţionar italian, 222, 348.
Găiceana, tîrg <r. Adjud>, 205.
Geltch Friederich, filozof materialist sas, 731.
Geneva, oraş <Elveţia>, 624, 666.
Genova, oraş <Italia>, 203.
Geranu [Ţeranu] Sotir, participant la mişcarea de la 1840, 231.
Gerbolini, capitalist, moară la Brăila, 454.
Germania (~ de vest, ~ de est), 1, 8, 43, 112, 161, 222, 399, 557, 570, 580, 683; relaţii economice între ~ şi Transil-

vania, 420, 652; — şi Romînia, 479, 483, 596, 606, 609, 638;
mişcarea revoluţionară din ~ şi influenţa ei asupra ţărilor romîne, 4, 6—9, 114, 430;
politica externă a ~ şi influenţa ei asupra Romîniei, 563, 579, 580, 581, 599, 637, 638;
romîni în ~, 63, 715, 755, 757.
Georgescu I., sculptor, 757, 766.
Gerstenzweig, general rus, 101.
Gestian Ioan, actor combatant, 764.
Ghalib-paşa, ministru de Externe turc, 276.
Gheorghiu-Dej, Gh., despre caracterul specific al dezvoltării capitalismului în Romînia, 483; despre înţelegerea dintre burghezie şi moşierime şi regimul burghezo-moşieresc, 518.
Gheorghiu Toma, participant la revoluţia de la 1848, 80.
Gheorghieff Hristo, bancher bulgar, 576.
Gheorghieni, oraş, asociaţie culturală muncitorească, 669.
Ghermăneşti, sat <r. Bîrlad>, tîrg la ~, 206.
Gherea, v. Dobrogeanu-Gherea C.
Gherla, oraş, 682; manifestări culturale în ~, 438, 698, 718, 761.
Ghica, fraţii, boieri apropiaţi de Cuza-Vodă, 369.
Ghica Alexandru, fost domn în Ţara Romînească, caimacam, 21, 247, 263, 264, 271, 278, 285, 295, 296, 306, 309, 336.
Ghica C. Gr., deputat unionist în Adunarea electivă, 302.
Ghica Dimitrie, moşier, conservator, ministru; activitatea economică, 472, 473, 557, 564, 565, 570; activitatea politică, 285, 287, 306, 310, 317, 329, 342—343, 345—347, 352, 355, 368, 369, 372, 507, 523, 538, 540, 543, 549, 551, 552, 557, 559, 560, 561, 563, 565, 570, 571, 578, 599.
Ghica Emil, reprezentant diplomatic la Petersburg, 588.
Ghica Eugeniu, adversar al lui Carol I, 559.
Ghica Grigore Al., domn al Moldovei; politica lui internă şi atitudinea faţă de Unire, 47, 55, 198, 214, 224—227, 247, 249, 256, 261, 262, 297, 695; politica lui externă, 224, 245, 247, 249.
Ghica Ion, luptător pentru progres, ministru, scriitor, 748; concepţia şi activitatea lui economică, 366, 380, 458, 460, 463, 471, 472, 564, 695, 723, 724, 725; activitatea politică anterioară anului 1848, 23, 24, 32, 62; participant la revoluţia de la 1848, 62—64, 66, 78, 100, 132, 155, 233; activitatea lui politică după 1848, 242, 313, 317, 318, 352, 355, 390, 392, 507, 521—522, 523, 525, 538—540, 544, 547, 555, 556, 559, 563, 571, 572, 574—575, 576, 588, 594, 595, 598, 599; scriitor şi publicist, 23, 394, 718, 742; portretul lui, 724.
Ghica I. Gr., general, ministru de Externe, 357; ministru de Război, 532.
Ghica Nicu, participant la mişcarea revoluţionară din 1848 din Moldova, 56; latifundiar, 181; exploatează cărbuni la Comăneşti, 197.
Ghica Pantazi, publicist, 707, 748.
Ghica Vasile, participant la mişcarea revoluţionară din Moldova din 1848, 43, 45; separatist, 270, 271, 273, 277.
Ghioroc, sat <r. Lipova>, mişcări ţărăneşti, 426.
Giers N., colaborator al cancelarului rus Gorceakov, 588, 594.
Girardin, v. Saint-Marc Girardin.
Giurgiu, oraş, 206, 693; centru economic şi comercial, 198, 199, 201, 203, 214, 392, 460, 463, 465, 468; evenimente politice la ~, 63, 101, 102, 104, 107, 108, 244, 550, 596, 601, 602, 614, 631; răscoala muncitorilor căruţaşi (bivolari) din ~, 486—487; Comitet revoluţionar bulgar la ~, 588; ziar bulgar, 589.
Gîrbău, sat <r. Huedin>, fabrică de zahăr, 415.
Gîrla Mare, sat <r. Calafat>, în 1854 exilaţii intră în ţară pe la ~, 241.
Glavacioc, sat <r. Găeşti>, revoltă, 325.
Glodeanu, arendaş, înfiinţează o zalhana la Huşi, 193.
Glodeanu M., muncitor, conducător al unei asociaţii muncitoreşti, 492.
Glodeanu, sat <r. Mizil>, răscoală, 95.
Glück Th., medic, 357.

Godillot, capitalist francez, 577.
Gödel Lannoy, Oskar von, consul austriac la Iaşi, adversar al Unirii Principatelor, 263, 273, 276, 297.
Goetz C., capitalist, 456.
Goetz S., capitalist, 456.
Gogol N., scriitor, 766.
Gojdu Emanuil, burghez democrat, 129.
Goldner, capitalist englez, 195.
Golescu, fraţii, participanţi la revoluţia de la 1848, 63, 64, 78; în exil, 233, 240, 241.
Golescu Alexandru (Albu) C., participant la revoluţia de la 1848, 64, 99, 104, 160; portretul său, 240.
Golescu Alexandru (Negru) G., unul din conducătorii revoluţiei din 1848, luptător pentru Unire, deputat, ministru, 182; participant la revoluţia de la 1848, 42, 63, 64, 66, 67, 79, 80, 85, 93, 99, 100; în emigraţie, 233, 266; luptător pentru Unire, 269, 277, 305, 318; activitatea politică în anii de după Unire, 549, 552, 578, 599; portretul lui, 86.
Golescu Nicolae C., liberal, luptător pentru Unire, ministru, participant la revoluţia de la 1848, 62, 63, 64, 75, 79, 80, 85, 90, 92, 93, 104; în emigraţie, 233, 250; activitatea politică înainte de Unire, 277, 280, 305—307, 309; activitatea politică după Unire, 317, 323, 356, 522, 548, 549, 554, 559, 561, 578; portret, 240, 753.
Golescu Radu C., participant la revoluţia de la 1848, 64; portret, 240.
Golescu Ştefan C., liberal, deputat, ministru, participant la revoluţia de la 1848, 63, 64, 69, 75, 94, 104; luptător pentru Unire, 277, 280, 285; activitatea politică după Unire, 317, 322, 331, 348, 352, 540, 543, 544, 548, 575; portret, 240.
Golia, mănăstire în Iaşi, întreţine un spital, 323.
Goluchovski A., ministru de Interne austriac, 434.
Gorceakov A., delegatul Rusiei la conferinţa de la Viena, cancelar al Rusiei, 581, 588, 592; atitudinea lui faţă de Unire, 252, 276, 355; atitudinea faţă de războiul de independenţă, 594, 596, 597, 598, 607, 616, 682.
Görgey <Arthur>, general în armata revoluţionară maghiară la 1848—1849, capitulează la Şiria, 165.
Gorj, judeţ, 375, 503; frămîntări ţărăneşti, 96, 230, 325, 326.
Gorjan <August>, maior, înăbuşă mişcarea antidinastică de la Ploieşti, 554.
Gorni, localitate <R. P. Bulgaria>, ocuparea ei, 626.
Gorni-Dubnic, localitate <R. P. Bulgaria> cucerirea ei, 626.
Gorni-Etropol, localitate <R. P. Bulgaria>, lupte, 619.
Gorni-Studen, localitate <R. P. Bulgaria>, tratative romîno-ruse, 618.
Grant E., secretarul consulatului englez din Bucureşti, 111; obţine concesiunea unei şcoli, 188.
Grădeanu Vasile, profesor, 692.
Grădişteanu Grigore, membru al delegaţiei trimise la Poartă în 1848, 104; ministru de Justiţie, 223.
Greceanu N., vornic, 205, 206.
Grecia, 349, 540, 573, 576; tratat de alianţă romîno-sîrbo-grec, 578.
Grenier Edouard, secretarul domnului Grigore Ghica, 247.
Greissing Iosef, medic sas, 722.
Grigore Ioan, soldat, capturează un steag turcesc în luptele de la Griviţa, 622, 623.
Grigorescu Nicolae, pictor; biografia, 761, 762; opera, 628, 636, 638, 762, 770.
Grind, sat <r. Ilia>, pod peste Mureş la ~, 417.
Griviţa, redută turcească, <R. P. Bulgaria>, atacul şi cucerirea, 609, 619, 620, 623, 624.
Griviţa 1, redută, <R. P. Bulgaria>, atacul şi cucerirea, 621—624, 628.
Griviţa 2, redută, <R. P. Bulgaria>, asaltul, 620—623, 625, 629.
Groiss Gusztáv, jude prim al oraşului Cluj, 150.
Gross Georg, medic sas, participă la războiul de independenţă, 722.
Grosu, sat <r. Alexandria>, frămîntări ţărăneşti, 514.
Grozea Moise, căpitan, luptă la Griviţa şi Plevna, 622, 682.

Grozescu Iulian, profesor participant la revoluţia de la 1848, 693; culegător de folclor, 749.
Grozeşti, sat <r. Tg. Ocna>, fabrică de sticlă, 195; exploatarea fierului, 197; drum, 198; mişcări ţărăneşti, 47, 58.
Gruia, sat <r. Vînju Mare>, corp de observaţie la ~, 592.
Guéroult, consulul Franţei la Iaşi, 41.
Guilloux, capitalist francez, concesiune de căi ferate, 467.
Gura Sărăţii, sat <r. Buzău>, puţuri de petrol, 456.
Gurko I. Vl., general rus, 615, 626.
Gurstbeth Eduard, medic istoriograf, 722.
Gusti D., ziarist, 703.

Haeckel A., naturalist, 717.
Haga, oraş, congres internaţional, 711.
Haica Dimitrie, participant la revoluţia de la 1848, 129.
Halcinski F. L., consul general rus, 238.
Halepliu C., trupa de teatru a lui, 763.
Halfon S., bancher, 470.
Halim paşa, avangardă otomană condusă de ~, 244.
Haltrich Josef, filolog sas, 718, 741.
Hamburg, oraş <R. F. Germană>, 195.
Hangu, moşie <r. P. Neamţ>, 181; mişcări ţărăneşti, 58.
Hansemann, bancher german, constituie împreună cu Bleichröder Societatea drumurilor de fier din Romînia, 465; concesiune de căi ferate, 563, 565.
Haralambie Constantin, medic, participant la luptele Comunei din Paris, 496.
Haralambie Dimitrie, moşier, 506.
Haralambie N., colonel, apoi general, participă la conspiraţia contra lui Cuza-Vodă, 520—522; membru al Locotenenţei domneşti, 522, 523, 559; participant la războiul de independenţă, 619, 631.
Haret Spiru, despre legea instrucţiunii publice din 1864, 694.
Harghita, munţi, mine de fier, 409.
Hasdeu Bogdan Petriceicu, istoric progresist şi filolog, 746, 770; ideile lui economice şi politice, 353, 460, 478, 545, 554, 727; literat şi critic literar, 728, 747, 765; filolog, 691, 741; istoric, 691, 734, 735; redactor, 374, 705, 706, 712, 761; portretul ~, 736.
Hatvani Em., maior maghiar, luptă împotriva romînilor răsculaţi la 1848, 158.
Haţeg, district, 142.
Haynau I. I., general austriac, luptă împotriva răsculaţilor la 1849, 426.
Hăsdate, sat <r. Turda>, centru de pictură pe sticlă, 763.
Heft Josef, arhitect vienez, construieşte Teatrul Naţional din Bucureşti, 756.
Hegel G., filozof idealist german, 5.
Heliad Grigore, constructor de căi ferate, 465, 568; deputat, 545.
Henţia Sava, pictor, 636, 762.
Herăscu-Năsturel Constantin, v. Năsturel Herăscu Constantin.
Herăstrău, sat <or. Bucureşti>, Şcoala superioară de agricultură, 449, 719.
Herbart I. F., pedagog german, influenţează pedagogia romînească, 731.
Herendeşti, sat <r. Lugoj>, ciocnire între jeleri şi gărzile maghiare, 122.
Hereşti, sat <r. Snagov>, răscoala, 230.
Herman Otto, ornitolog, 718.
Hermeziu Nectarie, locţiitor de episcop, separatist, 282.
Herţegovina, provincie <R. S. F. Iugoslavia>, 592, 597, 599, 637; răscoala din ~, 571, 581, 587.
Herz Adolphe de, baron, 471.
Herzen A. I., democrat revoluţionar rus, 1, 160; răspîndirea ideilor lui în Romînia, 356, 495, 690, 691.
Hess Heinrich von, general austriac, 245.
Hideşelul de Jos, sat <r. Oradea>, ciocnire a ţăranilor cu jandarmii, 429.
Hideşelul de Sus, sat <r. Oradea>, ciocnire a ţăranilor cu jandarmii, 429.
Hintz Robert Karl, medic sas, participă la războiul de independenţă, 722.
Hitov Panaiot, conducător al unei cete bulgare, 576.
Hîrlău, sat <r. Hîrlău>, se extrag pietre pentru mori, 197.
Hîrşova, oraş, cucerirea de către armata rusă, 615.
Hoceni, sat <r. Huşi>, numărul locuitorilor, 205.
Hodivoaia, sat <r. Giurgiu>, răzvrătire, 230.

Hodoczyn Mihalik P., introduce procedee mecanice în fabrica sa de silitră, 195, 198.
Hodoş Iosif, deputat în parlamentul din Pesta, redactor, 672, 678.
Holban A. D., raportor la Comisia de anchetă privind afacerea Strousberg, 557.
Hohenlohe, prinţ, consorţiu prusian pentru construirea de căi ferate condus de ~, 463.
Hohenzollern Carol Anton de, prinţ, tatăl lui Carol I, implicat în afacerea Strousberg, 465, 542, 543, 546.
Hohenzollern, dinastia, consecinţele urcării ei pe tron, 727.
Horea <Ursu Nicola>, conducător al răscoalei din 1784, 114; schingiuit la Alba-Iulia, 425.
Hotarul, sat <r. Corabia>, mişcări ţărăneşti, 95, 375.
Hudeştii Mari, moşie <r. Dorohoi>, 511.
Huedin, oraş, lupte între romîni şi armatele maghiare la 1849, 158.
Hugo Victor, scriitor francez, 690, 766.
Hunedoara, comitat, asuprirea romînilor din ~, 136; administraţia romînească, 150; tulburări ţărăneşti, 670; proiect de revoltă, 682.
Hunedoara, oraş, export de fier şi cărbune, 420; exploatarea fierului, 647, 649.
Hunia, sat <r. Calafat>, ţărani răsculaţi, 229.
Hurmuzaki C., participant la mişcarea revoluţionară de la 1848, 56; unionist, deputat în Adunarea ad-hoc, 155, 262, 280, 282, 288, 303; senator, 387.
Huşi, oraş, 39; zalhana, 193.

Iacobeni, sat <r. Vatra Dornei>, maşini aduse de la ~, 194.
Iacobini, sat <r. Turda>, mişcări ţărăneşti, 427.
Iacovache A., general, 359.
Iacovachi C., unionist, deputat, 302.
Iacovenco Paul, construieşte o ambarcaţiune de cauciuc, 199.
Ialomiţa, judeţ, 181, 186; ţărani răsculaţi la 1848 în ~, 95, 96; rezistenţă postrevoluţionară, 229.
Ianca, sat <r. Corabia>, ţărani răsculaţi, 95.
Iancu Avram, democrat revoluţionar romîn din Transilvania, 109, 126, 160, 165, 167; concepţiile lui social-politice, 114, 126, 127, 168, 688, 699; conducător al revoluţiei de la 1848, 122, 123, 125, 131, 134, 138, 140, 144, 147, 149, 158, 159, 167; despre alianţa romîno-maghiară, 127, 164, 165, 167; activitatea lui după revoluţie, 168, 425, 426, 433, 575; portretul lui, 753.
Iarca D., profesor, participant la revoluţia de la 1848, 692.
Iaşi, judeţ, ateliere mecanice, 193; mişcare ţărănească, 242, 326.
Iaşi, oraş, 17, 48, 182, 206, 208, 209, 238, 245, 262, 319, 334, 343, 359, 476, 539, 542, 563, 570, 596, 611, 613, 751, 755; edilitare 227; Copou cazarmă, 226; ~ cartier, 45; ~ grădină, 227, 756; Socola, 262; ~ adunare, 46; Mitropolia şi restaurarea ei, 756, 759; hotel Petersburg din ~, 43, 44; drumuri şi construcţii de căi ferate, 197, 198, 200, 201, 463, 465, 540, 543, 546, 568; ateliere, fabrici, muncitori, 191, 192, 194, 195, 197, 452, 458; bănci, 471, 472; tulburări în 1846, 20; gruparea liberal-democrată înainte de 1848, 25; mişcarea revoluţionară de la 1848, 39—47, 55, 92; centru unionist, 33, 92, 264, 265, 267, 268, 270, 274, 276, 280, 282, 285—287, 297, 298, 304, 305, 311, 327; tendinţe separatiste, 526, 539; situaţia muncitorilor, 485; asociaţii de lucrători, 492; cercuri şi cluburi socialiste, 495, 498; şcoli şi universităţi, 22, 323, 347, 449, 692, 694, 695, 696, 715, 716, 723, 729, 732, 759, 761, 769; activitate culturală, 714, 717, 719, 720, 728, 746, 757, 763, 768; reviste şi ziare apărute la ~, 22, 246, 249, 335, 544, 691, 703, 704, 708, 710; gara 755, construirea halei, 577; iluminarea lui, 195, 208.
Iena, oraş <R. D. Germană>, 38.
Ienik-Bair, <R. P. Bulgaria>, redută turcească, 619.
Ignatiev N. P., ambasadorul Rusiei la Constantinopol, 576, 581, 595.
Ilfov, judeţ, 84, 300, 505, 692; numărul moşiilor, 181; suprafaţa arată, 186; muncitori agricoli, 189; ţărani alungaţi,

376; mişcări ţărăneşti, 96, 229, 230, 307, 325, 327, 375, 376, 513, 514.

Ilia, sat <r. Ilia>, lupte între romîni şi armata ungară, 158.

Imperiul habsburgic, v. Austria.

Imperiul otoman (Curte suzerană, Poartă, Turcia), 3, 13, 247, 250, 252, 257, 266, 373, 513, 545, 566, 581, 589, 751; relaţii cu marile puteri, 223, 238, 239, 244, 245, 247, 251, 252, 254, 256, 334, 573, 577, 580, 581, 592, 596, 600, 601, 606, 607;

politica faţă de popoarele supuse, 572, 576, 581, 582, 591, 592, 637, 638; relaţii economice cu Principatele, 263; — cu Romînia, 442, 471, 536, 580, 592; sistemul vamal, 211, 478, 479; tratative monetare, bănci, 212, 468, 469, 470, 471; comerţ 193, 195, 210, 211, 479, 573;

atitudinea faţă de mişcarea revoluţionară de la 1848 din Moldova, 24, 46, 48, 49, 60; atitudinea faţă de revoluţia de la 1848 din Ţara Romînească, 24, 64, 78, 79, 100, 101—103, 105—107, 224; atitudinea faţă de exilaţi, 232, 241, 242, 250; adversar al Unirii, 91, 172, 249, 252—255, 263, 267, 271, 273—277, 285, 291, 292, 295, 297—299; recunoaşterea dublei alegeri a lui Al. I. Cuza şi desăvîrşirea Unirii, 305, 310; relaţii cu regimul lui Cuza, 331—337, 348, 358, 359, 371—373, 388, 391; atitudinea faţă de domnia şi politica lui Carol I, 527, 538, 550, 554, 555, 573, 574, 577, 578, 579, 580; tratative şi acţiuni premergătoare şi în timpul războiului din 1877, 582, 591—598, 600—605, 607, 617, 633, 634, 761; recunoaşte independenţa Romîniei, 637, 638.

Imre Sándor, filolog, profesor la Cluj, 741.

Inceşti, sat <r. Cîmpeni>, revoltă, 429.

India, 252, 277, 595.

Innsbruck, oraş <Austria>, deputaţi romîni la ~, 696.

Inova, sat <R. P. Bulgaria>, ocuparea lui, 632, 633.

Ion vodă, domnul Moldovei, caracterizarea domniei lui făcută de Hasdeu, 735.

Ionăşeni, sat <r. Botoşani>, ţăranii renunţă la loturile lor, 504.

Ionăşeşti, sat <r. Tecuci>, frămîntări ţărăneşti, 325, 365, 375.

Ionescu, I. D., actor, 764, 766.

Ionescu Nicolae, unionist, 133, 261, 266; conducătorul Fracţiunii liberale şi independente, 539, 540, 548, 565; ministrul Afacerilor Externe, atitudinea lui faţă de războiul de independenţă, 593—595, 597—599, 605.

Ionescu Radu, poet 744, colaborator la *Revista romînă*, 746.

Ionescu [de la Brad] Ion, democrat revoluţionar; agronom şi economist, 225, 280, 353; concepţiile şi activitatea lui economică, 24, 213, 328, 449, 472, 494, 590, 688, 695, 723, 724, 725, 732; participant la revoluţia de la 1848, 96, 97, 98, 99, 160, 688, 723; despre relaţiile agrare şi împroprietărirea din 1864, 365, 381, 505, 506, 511, 512, 590, 691; preşedinte al Casei de ajutorare a lucrătorilor tipografi, 488; despre alegerea lui Cuza ca deputat de Mehedinţi, 551; activitatea ştiinţifică, didactică şi publicistică, 701, 707, 719; portretul lui, 720.

Ioneşti, sat <r. Filiaşi>, revoltă, 326.

Ioranu Grigore, luptător progresist, în exil, 241; unionist, 246, 251, 263, 287.

Iordache Vulpescu, pseudonim al lui Gh. Mîrzescu, 570; v. şi Gh. Mîrzescu.

Iorga Nicolae, istoric, 391, 560; despre ţărani, reforma agrară din 1864, 141, 148, 385; despre Unirea Principatelor şi atitudinea Rusiei, 252, 286, 290, 311; despre războiul de independenţă, 605, 634; despre Transilvania, 400, 671.

Iosăşel, sat <r. Gurahonţ>, ciocniri între ţărani şi armata imperială, 426, 427.

Ipătescu Ana, participantă la revoluţia de la 1848, salvează Guvernul provizoriu, 80.

Ipsilanty, prinţ, emisar al guvernului Greciei, 540, 576.

Irányi Dániel, conducător al Partidului Independenţei în Ungaria, sprijinitor al romînilor, 676.

Isaccea, oraş, 257, 615.

Iscovescu Barbu, pictor, 762; viaţa sa, 752, 753; participant la revoluţia de la 1848, 160; opera, 751, 753; autoportret, 753;

Iscovitz Haim, zugrav, tatăl pictorului Iscovescu Barbu, 752.
Isker, rîu <R. P. Bulgaria>, 616.
Islaz, sat <or. Brăila>, locuitorii din ~ sprijină răscoala grănicerilor, 486.
Islaz (cîmpia de la Islaz), sat <r. Turnu-Măgurele>; răzvrătirea din 1845, 21; proclamaţia de la ~, 51, 55, 73, 87, 94, 97, 99, 170, 241, 692, 701; evenimente politice la ~ în 1848, 63, 64, 69, 71, 73, 76, 77; rezistenţă postrevoluţionară la ~, 229, 230; baterii de artilerie, 615.
Ismail, judeţ, împroprietărirea ţăranilor la 1864, în ~, 380.
Ismail, port, 468; luptă între ruşi şi turci, 238.
Ismail paşa, ciocnire între trupele conduse de ~, 238.
Ispirescu Petru, scriitor, 744.
Issy, fort, romîn comandant la ~ în timpul Comunei din Paris, 496.
Istrati, C. I., student în medicină, 498.
Istrati Nicolae, despre spolierea ţărănimii libere, 18, 48; separatist, 262.
Istria, peninsulă, liceul din Blaj centru pentru romînii din ~, 698.
Italia, 1, 222, 223, 399, 402, 433, 549, 572, 579; revoluţia de la 1848 şi influenţa ei, 3, 6, 8, 9, 114; unificarea ei, 331, 332, 335, 434; relaţii economice cu Transilvania şi Romînia, 420, 469, 479; poziţie faţă de războiul de independenţă, 607, 638; romîni în ~, 348, 357, 754, 755, 763.
Iţcani, oraş, concesiune de căi ferate, 463, 546.
Iulian Ştefan, actor, 766.
Izvoarele, sat <r. Tîrgovişte>, frămîntări ţărăneşti, 230.

Jacques, bancher, implicat în afacerea Strousberg, 557.
Jakab Elek, istoric şi memorialist maghiar, 35, 115, 132, 135, 739.
Janet Paul, filozof francez, 731.
Jeansaulé Ferdinand, comandant în timpul Comunei din Paris, 496.
Jelačić Fr. <de Buzim>, conducător contrarevoluţionar croat, 151.
Jibou, sat <r. Zalău> 415; mişcări ţărăneşti, 426.
Jósika, familia aristocrată din Transilvania, 422.

Känitz Augustin, profesor, 718.
Karagea Ştefan, organizează o ceată revoluţionară bulgară, 577.
Karasin M. N., pictor rus, 761.
Karaveloff Liuben, revoluţionar bulgar, 578, 712.
Kastner Viktor, poet sas, 750.
Kataley, general rus participant la luptele de la Plevna, 628.
Kedgyes Lajos, participant la revoluţia din 1848, 750.
Kemény Dénes, baron maghiar, adversar romînilor, 34, 159.
Kernbach, medic voluntar la 1877, 612.
Keyserling, <Herman> von, consulul Prusiei la Bucureşti, 546, 549, 578.
Kiamil-bey, trimis turc la Bucureşti, 295.
Kiselev Pavel, general şi diplomat rus, contribuţia lui la organizarea Principatelor romîne, 18, 61, 62; ambasador la Paris, sprijină Unirea, 277, 292.
Klapka G., general revoluţionar maghiar, 434.
Knöpfler Wilhelm, chirurg şi oftalmolog sas, 722.
Kogălniceanu Mihail, istoric şi om politic, 544, 660, 673, 761; proprietar de fabrică, 195, 454, 610;
revoluţionar la 1848, 21, 24, 37, 38, 44, 47, 51, 52, 54, 55, 57, 58, 170, 686, 689; luptător pentru Unire, 23, 37, 246, 249, 251, 261, 262, 264, 270, 273, 277, 279, 280, 282, 284, 288—290, 302, 303, 689, 743; militant pentru înfăptuirea reformelor burgheze, 213, 225, 227, 312, 313, 317, 318, 322, 334, 343, 344, 345, 346, 350, 353, 355, 358—361, 362, 363—369, 371, 376, 382, 385—387, 389, 394, 510, 689; activitatea sa politică între 1866—1876, 510, 519, 528, 529, 539, 543, 544, 545, 546, 548—552, 556, 560, 561, 563, 578, 587, 588, 593, 598, 600, 686, 689; luptător pentru independenţă, 591—593, 599, 600, 601—604, 605—606, 609, 637;
activitatea sa culturală şi publicistică, 22, 23, 32, 47, 51, 55, 57, 228, 246,

249, 261, 695, 703, 705, 723, 732, 734, 742, 743; bust şi portret, 283, 757, 762.
Komorn, oraş <în R. S. Cehoslovacă>, 223.
Korodi Ludwig, filozof materialist sas, 731.
Kossuth Lajos, revoluţionar maghiar, 147, 151, 157, 158, 159, 160, 161, 164—167, 236, 241, 311, 439.
Kotzebue Wilhelm, consul general rus la Bucureşti, 78, 209.
Kővári László, istoric maghiar, 115, 119, 419, 739.
Kramer Fr., filozof sas, 741.
Krasser Friedrich, medic, poet sas, 719, 750.
Krenski, ofiţer prusac în Romînia, 549.
Kriza János, profesor, 741.
Krüdner, general rus, 615, 616, 628.
Kuhn L., ornitolog, 718.
Kulasko, emigrat rus în Romînia, 690.
Kurz Anton, publicist revoluţionar sas, 120, 156, 160, 161.
Kutahia, localitate <Asia Mică>, 236.

Lahovary Al., ministru, 565.
Lahovary Elena, moşia sa, 376.
Lahovary Iacob, ofiţer, 622.
Lahovary N., deputat, 386.
Lakeman Stephen Bartlett (Mazar paşa), englez în slujba turcilor la Bucureşti, 244; rolul său în formarea coaliţiei Mazar paşa, 514, 566, 571, 587, 589, 590; misiunea lui la Constantinopol, 595.
Lalande Olivier de, concesionar francez în Romînia, 196.
Lamartine, A. M. L., poet, 40, 60, 63.
Lambrino G. <Iordache>, participant la acţiunea opoziţionistă din Bîrlad faţă de M. Sturdza, 39.
Lapedatu, I. A. dr., membru al Comitetului romînilor din Braşov în 1877, 681; colaborator la *Orientul latin*, 709; poet 749.
Laskarev, general rus, 626.
Lassale Ferdinand, socialist oportunist german, 209, 666.
Laurian, August Treboniu, revoluţionar în 1848; ideile şi activitatea culturală, 23, 32, 132, 135, 144, 146, 147, 155, 168, 170, 227, 433, 734, 739, 741.
Laurian A. D., publicist, 708.
Lázár Kálmán, ornitolog, 718.
Lazăr Gheorghe, cărturar romîn, 31.
Lăpuşeşti, sat <r. Huedin>, mişcare ţărănească, 427.
Lăţescu, moşier, 511.
Lăzărescu Dimitrie, subcîrmuitor în Romanaţi, 230.
Lecca C., pictor, participant la revoluţia din 1848, 755, 759, 762.
Lecca <Dimitrie>, maior, rolul său în răsturnarea lui Cuza, 520, 521, 522, 523.
Lecca I., revoluţionar romîn la Paris, 42.
Lechinţa, comună <r. Luduş>, mişcări ţărăneşti, 140.
Lecomte de Noüy, E. A., arhitect francez, 759.
Ledru-Rollin A. A., radical francez, 236, 250.
Lehliu G., deputat în Adunarea electivă din 1864—1866, 387.
Lehndorf, membru al consorţiului Strousberg, 463.
Leithner, capitalist austriac, 564.
Lemberg (Lwow), oraş <R.S.S.Ucraineană>, 463.
Lemeni Ioan, episcop greco-catolic, atitudinea lui în 1848, 119, 120, 125, 128, 132—136, 142.
Lemercier, reproduce portretul lui Cuza, 760.
Lemnea Dumitru, căzut la Plevna, portretul lui, 623.
Lenin V. I., despre mişcarea muncitorească, 502; despre burghezie şi revoluţia burgheză, 4, 13, 37, 112, 169, 173, 376, 475, 519, 538; despre agricultură, 188, 202, 345, 375, 381, 406, 444, 518; despre problema naţională şi formarea statului naţional, 2, 243, 586; despre cultură, 685.
Lenş Ioan, senator, 386.
Leopold I, rege al Belgiei, 525.
Lészai Dániel, stomatolog, participant la revoluţia din 1848 din Transilvania, 722.
Leuchtenberg, M. J., duce, 354.
Levski Vasile, revoluţionar bulgar la Bucureşti, 578.
Leyvraz Louis, elveţian, şef grădinar al Capitalei, 756.
Lewandowski Iohan, construieşte o rafinărie, 195.

Librecht <Cezar>, director al poştelor şi telegrafului, apropiat al lui Cuza, 385, 390, 520, 543.
Lichtenstein Friederich, guvernator al Transilvaniei, 432.
Liebknecht W., socialist german, 560.
Liesecke Alexandru, muncitor, organizează o asociaţie muncitorească de ajutor la Timişoara, 430.
Lipova, oraş <r. Lipova>, 129, 141.
Liprandi I. P., general rus, 238.
Lisa, comună <r. Zimnicea>, 229.
Lissagaray, scrie o lucrare despre Comuna din Paris, 712.
Liszt Franz, compozitor maghiar, sprijină tineretul romîn la Budapesta, 750.
Lişna, moşie <r. Dorohoi>, 511.
Livadia, localitate <R.S.S.U.>, 333, 594, 595.
Livaditi N., artist progresist, 751.
Locusteanu Gr., ofiţer potrivnic revoluţiei din 1848, 76, 80.
Locusteanu, N. B., om politic devotat lui Eliade, 605.
Lom, rîu <R. P. Bulgaria>, 615.
Lom-Dolni, rîu <R. P. Bulgaria>, 632.
Lom-Palanca, sat <R. P. Bulgaria>, 588, 627, 632.
Lombardia, provincie <Italia>, 7, 253.
Londra, mişcarea revoluţionară de la ~, 5, 236, 241, 495, 711; romîni la ~, 233, 236, 251, 266, 433, 595; conferinţa de la ~, 592; atitudinea faţă de Unire, 253, 254, 355; faţă de independenţa Romîniei, 592, împrumuturi, societăţi şi expoziţii, 227, 474, 567, v. şi Anglia.
Lonyai <Nagylónya>, politician maghiar, 671.
Lőrincz Károly, profesor din Cluj, 741.
Luchian Neculai, actor exilat, 764.
Lüders A. N., general rus, 111.
Ludovic al XVI-lea, rege al Franţei, 352.
Ludovic-Filip, rege al Franţei, detronarea lui, 6, 40, 41.
Lugoj, oraş, mişcare revoluţionară, 141, 144, 151, 158, 432; organizaţie profesională muncitorească, 669; construirea liniei telegrafice, 418; centru cultural, 438, 767, 769.
Luica, sat <r. Oltenita>, răscoală ţărănească, 230.
Luna, sat <r. Turda>, răscoală ţărănească, 147.
Lupeni, oraş, înfiinţarea unei fabrici de cocsificare a cărbunelui, 409.
Lupescu Gheorghe, deputat ţăran în Adunarea ad-hoc, 277, 287, 387.
Lupu Gh., general, 619, 626, 627.
Lupu Eugen, socialist utopist, 495, 498.
Lutiţa (Agyagfalva), sat <r. Odorhei> adunare, 153.
Lyon, oraş, 2, 4, 195.

Maager Karl, reprezentant al saşilor în senatul habsburgic, 434.
Macedonski A. D., general, 550.
Macedonski Al., poet, 748.
Macovei Tănase, propagandist post-revoluţionar în jud. Teleorman, 230.
Magheru Gh., general, revoluţionar la 1848, 69, 71, 75, 82, 85, 89, 107, 108, 109, 111, 229, 230, 692; luptător pentru Unire, 251, 277; activitatea lui politică după 1859, 506, 507; portretul lui, 755.
Magheru Ioniţă, participant la revoluţia din 1848, 241.
Maglavit, <r. Calafat>, mişcări ţărăneşti, 229, 241.
Maior Petru, cărturar romîn din Transilvania, 31, 739.
Maiorescu Ioan, profesor, revoluţionar la 1848, 71, 75, 100, 132, 692.
Maiorescu Titu, profesor, critic literar şi filozof, om politic conservator; activitate politică, 544, 561, 565, 570, 571, 598; poziţia sa faţă de Unire şi faţă de Cuza, 286, 524; despre mişcarea republicană din 1871, 560; despre proclamarea independenţei, 605, 633, 634; conduce Junimea, redactor la *Timpul*, 602, 708, 746, 747; teoriile şi influenţa lui, 548, 570, 690, 691, 694, 727, 728, 747, 748.
Maiorescu Vasile, participant la Adunarea de la Blaj, 132.
Makk, emigrat maghiar la Bucureşti, 433.
Maltezi, sat <r. Feteşti>, răscoală ţărănească, 96.
Manchester, oraş <Anglia>, exilaţii romîni organizează mitinguri, 266.
Manega Costache, revoluţionar în jud. Romanaţi, 230.
Manicea Gh., student socialist, 498.

Manoël Ernest, proprietar de fabrică, 456.
Manolescu Grigore, actor, 766.
Manu Gh., general, 616.
Manu Iancu <Ion>, boier reacţionar, agă şi caimacam, 295, 296, 752.
Manu Savel, general, om politic, 386, 389, 394.
Many Iosef, editează revista *Organul luminării*, 702.
Maramureş, provincie, 129, 401, 433, 647, 652, 679; revoluţia de la 1848 în ~, 128, 151; problema agrară şi mişcări ţărăneşti, 151, 403, 404, 427, 652.
Marcovici Alexandru, medic, 612, 721.
Marea Adriatică, 644.
Marea Egee, 637.
Marea Mediterană, 256.
Marea Neagră, 256, 257, 276, 573, 614, 637; lupte şi flotă, 238, 267, 268; comerţ, 114, 418.
Marginea, plasă în jud. Vlaşca, 230.
Marin A., profesor, 693.
Márki Sándor, istoric, 739.
Marsilia, oraş <Franţa>, 197.
Martalogi, sat <r. Costeşti>, frămîntări ţărăneşti, 230.
Martin Lajos, profesor, 715.
Marţian D. P., v. Pop Dionisie Marţian.
Marx Karl, întemeietor al socialismului ştiinţific, 5, 488; viaţa şi activitatea lui, 5, 495, 711; despre clasele sociale, 60, 76, 112, 113, 173, 322, 535, 536, 568; despre revoluţie şi mişcările revoluţionare din Europa de la 1848, 7, 8, 112, 113, 158, 161, 237, 239; despre instaurarea republicii franceze, 222, 435, 530; despre Comuna din Paris, 496; despre mişcarea republicană din 1871, 560; despre Rusia ţaristă, 9; despre problema orientală, 238; despre revoluţia industrială, 194, 412; despre naţiune, 7; despre romîni, 19, 109, 120, 174, 239, 261, 276, 311, 324, 636; răspîndirea lucrărilor lui în Romînia, 126, 499, 666, 711.
Massim, I. C., profesor, 95, publică *Dicţionarul limbii romîne*, 740; filolog latinist, 741.
Mateescu P., pictor, 755.
Matiţa, com. <r. Teleajen>, petrol la ~, 196.
Mátrai Ernő, profesor maghiar, 700.
Mavrichi N., colonel unionist moldovean, 305.
Mavrocordat Alecu, revoluţionar moldovean, 45, 55, 206.
Mavrodin C., revoluţionar romîn la Paris, 42.
Mavrogheni Petre, 570; concesionar de căi ferate, 199, 546; economist şi om politic, 280, 505, 523, 532, 544, 561, 563—566, 571.
Mazar paşa v. Lakeman.
Mazzini Giuseppe, revoluţionar italian, 236, 433, 690.
Măcelariu Ilie, preşedinte al Partidului Naţional Romîn din Transilvania, deputat în parlamentul maghiar, 672, 675, 677.
Măcescu G., cere înfiinţarea unui ziar la Craiova, 246.
Măcin, oraş <r. Măcin>, lupte, 238, 615.
Măcin, braţ al Dunării, 614.
Măgurele, sat <or. Tr.Măgurele>, mişcări ţărăneşti, 514.
Măgureni, (Măgureni-Stolniceşti, sat <r.Cîmpina>), frămîntări ţărăneşti, 506, 509.
Mălăeru Mircea, deputat ţăran în Adunarea ad-hoc, 277, 307; conducător al mişcării ţărăneşti din 1862, 327, 328, 344, 349.
Mălăeşti, sat <r. Huşi>, 57.
Mălinescu Vasile, liberal democrat, 348; activitate revoluţionară la 1848, 24, 42, 47, 59, 233, 241; luptător pentru Unire, 273, 277, 290; editor al ziarului *Steaua Dunării*, 261.
Mănărade, sat <r. Mediaş>, 126.
Mănăstirea, sat <r. Oltenita>, răscoale ţărăneşti, 230.
Măneciu, comuna <r. Teleajen> frămîntări ţărăneşti, 325.
Mărăcineanu Walter, căpitan, 620, 621.
Mărăşeşti, oraş <r. Panciu>, 198.
Mărgineni, mănăstire, închisoare <com. Caragiale r. Tîrgovişte>, 22.
Mărişel, sat <r. Huedin>, 427.
Medgyes Lajos, revoluţionar maghiar la 1848, 121.
Mediaş, oraş, programul burgheziei săseşti de la ~, 680; societate corală săsească la ~, 769.
Mehedinţeanu Marin, înfiinţează o rafinărie, 195.

Mehedinţeanu Th., capitalist romîn, 458, 470.
Mehedinţi, judeţ, 241, 379, 512, 551, 552, 592, 716, 719; mişcări ţărăneşti, 21, 96, 229, 241, 375, 503, 506, 513.
Melchisedec, arhimandrit, unionist, 262.
Mendelsohn-Bartholdy, compozitor, 769.
Menşicov A. S., general rus, 238.
Mentovich Fr., profesor de filosofie, 719, 731.
Miercurea, sat <r. Sebeş>, 675, 676.
Merişescu C., căpitan, 625, 627.
Mester Miklós, istoric maghiar, 398.
Metternich Cl. W. N. L., cancelar al Austriei, 6.
Meyendorf E. F., general rus, 626, 627.
Micaş Francisc, luptător revoluţionar la 1848, 120, 123, 125, 131.
Michăescu Grigore, profesor, 692.
Michăilescu Şt. C., filozof materialist, 708, 730, 731, 747.
Michelet Jules, istoric progresist francez, susţinător al Unirii Principatelor, 291, 690.
Micle Ştefan, profesor la Iaşi, 715.
Miclescu Calinic, mitropolit, politica sa, 527.
Miclescu Dimitrie, deputat unionist, 302, 344.
Miclescu S., informator al lui Al. I. Cuza, 504, 505.
Micloşoara, sat <r. Sf. Gheorghe>, 153.
Micu-Clain Samuel, istoric şi filolog transilvănean, 739.
Micu-Moldovan Ioan, profesor din Blaj, 673, 678.
Miculi Carol, folclorist, 767.
Micuş, sat <r. Turda>, mişcări ţărăneşti, 428.
Mihai Viteazul, 24, 749; portret, 762.
Mihali Gabriel, proprietar în Maramureş, 129.
Mihali Simeon, naturalist, 718.
Mihalic de Hodocin v. Hodoczyn.
Mihalţ, sat <r. Alba>, mişcări ţărăneşti, 143.
Mihăileni, com. <r. Dorohoi>, drum de la ~, 198, 200.
Mihălescu Simion, prefect al poliţiei Capitalei, 556, 560.
Mikó, familie aristocrată din Transilvania, 422.
Mikó Imre, conte maghiar, 150, 436.
Milcov, rîu 91, 111, 196, 228.
Milicescu C., general, 319.
Milkowski Sigmund, colonel polonez, 357.
Miller Gh., construieşte o rafinărie, 195.
Millo Matei, actor, 764—767; portret, 765.
Mincu N., ministru la 1848, 84.
Miniş, sat <r. Lipova>, mişcări ţărăneşti, 426.
Mirea G., pictor, 738, 762.
Mîrşa, sat <r. Videle>, frămîntări ţărăneşti, 325.
Mîrzescu Gh., om politic, 524, 525, 570.
Mocioni, familie în Banat, 658, 675.
Mocioni Alexandru, moşier, preşedintele Partidului Naţional al Romînilor din Banat şi Ungaria, 155, 434, 675.
Mocioni de Foen Andrei, moşier din Banat, 129.
Mocioni de Foen Petru, moşier din Banat, 129.
Moglan Costache, deputat ţăran în Adunarea ad-hoc, 539.
Mohács, localitate <R. P. Ungaria>, 124.
Mohor Vasile, călăraş, 626.
Moineşti, oraş, centru petrolier, 196, 456; drum de la ~, 198.
Moldova, passim.
Moldovanu Zaharia, participă la revoluţia din 1848, 39, 44, 45, 47, 88, 133.
Moldoveanu Vasile, revoluţionar din 1848 în Transilvania, prefect, 158.
Molok A. I., istoric sovietic, 151.
Moltke Maximilian, revoluţionar sas la 1848, 120, 156.
Montmartre, cartier în Paris; romîn luptător în timpul Comunei la ~, 496.
Montpellier, oraş <Franţa>, 456.
Moreni, sat <r. Calafat>, mişcări ţărăneşti, 229.
Moruzi, familie de boieri, 369.
Moruzi Alex. C. (Zvorişteanu), boier 181; prim ministru conservator, 317.
Moruzi Alex. D. (Pecheanu), deputat, 345, 346.
Moruzi Const. (Costache), participă la revoluţia din 1848, 42, 45, 47, 526.
Mosoarele, sat <or. Tg. Ocna>, exploatare de petrol, 196.
Moţăţei, comună <r. Calafat>, ţărani revoltaţi, 229.

Muhlis Paşa v. Sturdza Grigore.
Müller Fr., folclorist sas, 741.
München, oraş <R.F.Germană>, 755, 757, 763.
Muntenegru, provincie <R. S. F. Iugoslavia>, luptă pentru independenţă, 348, 573, 576, 587, 589, 591, 592, 637, 638.
Muntenia, passim.
Munţii Verzi <R. P. Bulgaria>, 623.
Murad, sultan, 589.
Mureş, rîu, 132, 417, 418, 424, 658.
Mureşanu Andrei, scriitor, revoluţionar, 742, 748; portretul ~, 148, 762.
Mureşanu Iacob, redactor al *Gazetei Transilvaniei*, 673, 708.
Mureşianu Aurel, 681.
Murgescu Ioan, maior, 614.
Murgu Eftimie, conducător al mişcării revoluţionare din 1848 a romînilor din Banat, 22, 28, 31, 34, 129, 131, 133, 141, 144, 145, 161, 172, 173, 399, 688; concepţiile lui, 129, 134, 145, 688; legătura lui cu Bălcescu, 107, 108, 145; deputat, 144, 151, 161; arestarea şi condamnarea lui, 22, 28, 168, 399; portretul lui, 130.
Musca, sat <Mîsca r. Arad>, mişcări ţărăneşti, 426.
Muscel, judeţ, frămîntări ţărăneşti, 230, 376.

Napoleon al III-lea, v. Bonaparte Ludovic-Napoleon.
Napoleon, prinţ, 250, 354, 369, 549.
Narociniţki A. L., istoric sovietic, 149.
Naum Anton, poet, 748.
Nazir Mahala, localitate <R. P. Bulgaria>, 632.
Năsăud, oraş, şosele, 418; industria pielăriei, 417; regiment grăniceresc, 147; sprijină războiul din 1877, 613, 682; centru cultural, 698, 699.
Năstăseanu Gh. pictor, 755.
Năsturel-Herăscu, Constantin, preşedinte al comisiei proprietăţii, 96.
Neajlov, rîu, 508.
Neamţ, ţinut, 47, 181, 511; dîrste şi pive, 192; mişcări ţărăneşti, 57, 58, 326.
Neamţ, mănăstire, 47, 195.
Neceaev S., emigrant revoluţionar rus, 495, 690.
Nefliu, sat <or. Bucureşti>, răscoală ţărănească, 513.
Negreni, sat <r. Piteşti>, 376.
Negri Costache, 543; revoluţionar la 1848, 24, 38, 42, 47, 49, 55, 56, 58, 59, 225, 233; luptător pentru Unire şi împroprietărirea ţăranilor, 24, 37, 51, 247, 262, 277, 280, 290, 303, 305, 347, 352, 357; activitate diplomatică, 247, 253, 331, 332, 334, 336, 361, 387; scriitor, 249, 742; portret, 373.
Negrişoara, pîrîu, 197.
Negruzzi Costache, scriitor 32, 228, 704, 705, 706, 742, 743, 746, 747.
Negruzzi Iacob, redactor şef la *Convorbiri literare*, 747.
Negureşti, sat <r. Adjud>, frămîntări ţărăneşti, 375.
Negulici Ioan, pictor, biografia lui, 751, 754; revoluţionar la 1848, 71, 84; în exil, 753, 762; opera lui, 751—752, 753, 754; portret, 752.
Negură Iancu, unionist, 262.
Negură Nicolae, medic, 720, 721.
Nelidov A. I., diplomat rus, 595, 596.
Nenovici N.. ziarist, 246.
Neofit, mitropolit, contrarevoluţionar, 79, 80, 83, 84, 102.
Nepokoiciţki A. D., general rus, 596.
Nesselrode C. R., cancelar rus, 41.
Neugeboren Heinrich, filozof sas, 731.
Nica Constantin, naturalist, 718.
Nica Vasile, caporal în războiul din 1877, 623.
Nicolae, mare duce, 596, 616, 618, 619.
Nicolae I, ţarul Rusiei, 8, 101, 222.
Nicoleanu Nicolae, revoluţionar la 1848, 744.
Nicopole, oraş <R. P. Bulgaria>, bătălia de la ~, 614, 615, 616, 618, 631, 635.
Nicula, sat <r. Gherla>, centru de pictură pe sticlă, 763.
Nion, consul francez la Bucureşti, 60.
Nisporeni, sat <R. S. S. Moldovenească>, 498.
Niş, oraş <R. S. F. Iugoslavia>, 633.
Noptsa, comite, 136.
Novikov E. P., ambasador rus la Viena, 599.
Novoselce, comună <R. P. Bulgaria>, 632.
Nulandt Fr. L., bancher german, 213, 214.

Obedenaru M. G., medic [dr.]; economist, 483, 570.
Obert Franz, poet, 750.
Obileşti, sat <r. Lehliu>, 230.
Obrenovici, moşier, 507.
Ocna Dejului, sat <or. Dej>, mină de sare, 413; mişcare a muncitorilor, 431.
Ocna Mureşului, oraş, extragere de sare, 413, 647, 658.
Ocna Sibiului, comună <r. Sibiu>, mine de sare, 413, 431, 647; mişcare a muncitorilor 431; mişcări ţărăneşti, 670.
Ocnele Mari, oraş, extragere de sare, 196, 458; centru revoluţionar la 1848, 20, 64, 69.
Odesa, oraş <R.S.S. Ucraineană>, 195.
Odobescu Al., 715, 732, 734, 746; scriitor, 703, 705, 708, 746, 747, 748; arheolog, 739; portret, 738.
Odobescu Ion, colonel, contrarevoluţionar la 1848, 75, 79, 80, 82, 83.
Odorhei, oraş, 153, 401, 647, 649.
Offenberg, consul rus la Bucureşti, 554, 556, 557.
Offenheim, concesionar de căi ferate, 463, 546, 548, 565.
Ogost, rîu <R. P. Bulgaria>, 625, 627.
Oituz, sat <r. Tg. Ocna>, drumuri, 198.
Oituz, pas, 47.
Olanda, comerţ cu ~, 479, 652.
Olmütz, oraş <R. S. Cehoslovacă>, Engels despre camarila de la ~, 155.
Olpret, sat <r. Dej>, frămîntări ţărăneşti, 428.
Olt, judeţ, 84; frămîntări şi mişcări ţărăneşti, 230, 324, 504.
Olt (valea ~), rîu, 198, 199, 418, 424, 614, 615; tabără de dorobanţi, 89.
Oltenia, 238, 242, 246, 449, 537, 550; revoluţia din 1848, 64, 69, 71, 73, 75, 85, 87, 94, 107; mişcări ţărăneşti şi împroprietărirea din 1864, 242, 385, 445, 446; războiul din 1877, 612, 614, 618, 619.
Oltenita 238; navigaţie, 468; războiul din 1877—1878, 601, 602, 617; Societate de agricultură şi comerţ, 187.
Omer paşa, general turc, 101, 238, 242, 244.
Ongley, funcţionar al consulatului englez din Iaşi, 305.
Opanez, localitate <R. P. Bulgaria>, 626, 628, 629, 630.
Oppenheim, bancher francez, 474.
Oradea, 158; creşterea populaţiei, 418; centru industrial şi comercial, 407, 415, 418, 423, 437, 656; linie ferată, 199, 659, 660; instituţii de credit, 26, 27; revoluţia din 1848, 115, 141; organizaţii şi mişcări muncitoreşti, 430, 432, 665, 669; mişcări ţărăneşti în jurul ~, 428; centru cultural, 438. 698, 750, 767.
Oraviţa (Montană), centru industrial, 423; exploatare de fier şi aramă, 409, 410, 647; căi ferate şi muncitori, 25, 417, 424; mişcare muncitorească, 432, 665, 667; reuniune de cîntări, 769.
Orăscu Alexandru, om politic, 571; arhitect, 755, 757.
Orăşanu N. T., luptător pentru Unire, publicist, 306—308, 310, 374, 761.
Orăştie, voluntari în armata romînă, 682; corul din ~, 769.
Orbán Balázs, istoric maghiar, 739.
Orbescu P., om politic, 359, 374.
Orlat, localitate <r. Sibiu>, fabrica de hîrtie, 415; regiment grăniceresc, 147; şcoală normală, 698.
Orlov Alexis, diplomat rus la congresul de la Paris, 254.
Oroszhegyi Jozsa, medic, participant la revoluţia din 1848, 722.
Orsini <Felice de>, revoluţionar italian, 246.
Orşova, linie ferată şi telegrafică, 199, 257, 418.
Ortiteag, sat <r. Aleşd>, mişcări ţărăneşti, 669.
Osborne, oraş <Anglia>, înţelegerea de la ~, 277, 291, 292.
Osicova, localitate <R. P. Bulgaria>, 626.
Osman Bazar, localitate <R. P. Bulgaria>, 615.
Osman paşa, general turc, 616, 626, 629, 630.
Osten-Sacken D. E., general rus la Iaşi, 238.
Otăsău, plasă <r. Rm. Vîlcea>, 504.
Oteteleşanu I., om politic, 245, 364.
Othon, regele Greciei, 349.
Owen R., socialist utopist, 4, 5.

Paar A., general austriac, despre Grigore Ghica, 249.

Palermo, oraş <Italia>, 1, 6, 238.
Palmerston H. J. T., prim-ministru al Angliei, 276; susţine dreptul de suzeranitate al Turciei în Principate, 253; memorii romîneşti către ~, 238, 250.
Panaitescu-Bardasare Gh., pictor, partizan al Unirii, iniţiatorul Şcolii de Belle-Arte şi al Pinacotecii din Iaşi, 759.
Pann Anton, scriitor şi compozitor, 742, 767.
Pantelimon, şcoala de la ~ v. Bucureşti.
Panu Anastase, unionist; conducător al agitaţiei împotriva boierimii conservatoare în 1847 la Huşi, 39; deputat în Adunarea ad-hoc, 247, 262, 266, 277, 280, 290; caimacam, 297, 299; ministru şi susţinător al lui Cuza, 297, 299, 305, 313, 317, 351, 352; activitatea în cadrul monstruoasei coaliţii, 355, 358, 364, 372, 385.
Panu G., membru al Junimii apoi acuzatorul ei, 728, 748.
Papazoglu D. A., desen şi litografii editate de ~, 181, 183, 185, 314, 316, 383, 477, 760.
Papfalvi Constantin, deputat romîn în Camera maghiară, 151.
Papiu-Ilarian Alexandru, istoric şi jurist democrat revoluţionar din Transilvania, 114, 311, 770; exponent al ţărănimii, participă la întruniri şi conferinţe, 119, 120, 122, 123, 125, 126, 131, 132, 138, 147; refugiat în Moldova, profesor şi ministru, 168, 227, 359, 433; apărător al răsculaţilor în procesul bivolarilor, 487; preşedintele soc. Transilvania, lucrările sale, 575, 733, 734, 739; portret, 735.
Papu Ioan, profesor la Iaşi, 715.
Paris, oraş, 1, 2, 5, 6, 8, 146, 197, 199, 277, 305, 390, 482; romîni participanţi la revoluţia din 1848, ecoul ei, 10, 35, 40, 62; revoluţionari şi exilaţi romîni, asociaţii şi ziare apărute la ~, 24, 42, 47, 50, 59, 62—64, 233, 236, 239, 241, 242, 246, 249, 251, 263, 265, 266, 753, 754;
relaţii diplomatice, 100, 275, 333, 336, 337, 352, 359, 360, 363, 521, 570, 575, 578, 592, 595, 601, 606;
studenţi romîni la ~, 743, 751, 753, 755, 759, 760, 761, 762; participarea Romîniei la expoziţia universală din 1867, 478;
Congresul şi tratatul de la ~, 199, 249, 253, 255—258, 261, 266, 267, 573, 574, 579, 581, 582, 599, 606, 638; Conferinţa de la ~ şi elaborarea Convenţiei, 291, 295, 296, 302, 305, 322, 334, 371, 395, 527, 536, 573, 574; alte conferinţe, 268, 276, 299, 331, 526; Comuna din ~, 496, 562, 579, 667, 688, 711, 712, 731.
Partium, teritoriu în Transilvania, alipit Ungariei, 123.
Pascal Aristide, conservator, raportor la proiectul de Constituţie şi de lege electorală, 529, 532; unul din redactorii gazetei *Térra*, 544.
Pascaly Matilda, actriţă, 766.
Pascaly Mihail, actor, şcoala lui, 764, 765, 766, 767; bustul lui ~, 766.
Paschievici I. F., general rus luptă la Silistra-Măcin-Tulcea, 238.
Paşcani, oraş, zalhana, 193; construirea căii ferate, 463, 546.
Pattantyus, chirurg, participant la revoluţia din 1848 în Transilvania, 722.
Paţac, înfiinţează o fabrică de conserve, 195.
Păcureţi, sat <r. Teleajen>, puţuri de petrol, 456.
Pănatul Nou, sat <r. Arad>, mişcări ţărăneşti, 426.
Păuliş, sat <r. Lipova>, mişcări ţărăneşti, 670.
Péchy Emanuel, comisar guvernamental provizoriu pentru Transilvania, dizolvă Partidul Naţional Romîn, 676.
Pelişat, localitate <R. P. Bulgaria>, luptă, 619.
Pepoli I. N., marchiz, unchiul lui Carol I, 549.
Pesta, oraş, 1, 7, 35, 122, 135, 676; legături ale revoluţionarilor din Ţara Romînească şi Transilvania cu revoluţionarii din ~, 99, 108, 128, 141, 145, 146, 149, 167; deputaţi romîni în Camera şi parlamentul maghiar, 144, 672, 673; romîni închişi la ~, 28, 117;
studenţi romîni la ~, 28; ziare romîneşti apărute la ~, 164, 495, 670, 678, 702, 709. v. şi Budapesta.

Pestel P. I., revoluţionar rus, 691.
Peştere, sat <r. Aleşd>, mişcări ţărăneşti, 669.
Péterfi Károly, luminist, 688.
Petersburg, oraş, 498; legături politice cu ~, 223, 232, 578, 595, 607.
Petőfi Alexandru (~ Sándor), poet revoluţionar maghiar, 28, 749, 750; participă la revoluţia din 1848 în Transilvania, 131, 144, 160.
Petrescu Alecu, comisar de propagandă condamnat după revoluţia din 1848, 230, 231; ziarist, 246; deputat în Adunarea ad-hoc, 287.
Petrescu Costache, pictor, 753.
Petrescu Ion, actor, 766.
Petrescu Zaharia, medic profesor, 721.
Petreşti, sat <r. Gherla>, ţărani răsculaţi, 427.
Petreşti, sat <r. Sebeş>, fabrică de hîrtie, 415.
Petreştii-de-Jos, sat <r. Turda>, ţărani răsculaţi, 426.
Petri V., scrie abecedar, 732.
Petrino N., participă la Senatul imperial din 1860, 434.
Petroşani, sat <r. Zimnicea>, 577.
Petroşeni, oraş, 659; centru industrial, grevă, 423, 666.
Petrovici C., profesor la şcoala de la m-rea Radu-Vodă, 693.
Pherekide M., ministru, 593.
Piatra-Neamţ, oraş, 15; monopol feudal, 208; cooperativă de credit, 472; comitet unionist, 273.
Piatra, sat <r. Zimnicea>, rezistenţă postrevoluţionară, 229, 230.
Piatra Olt, oraş, construcţia şoselei, 488; depozit de provizii, spital de răniţi, 610, 616.
Pielea, sat <r. Alexandria>, rezistenţă postrevoluţionară, ţărani revoltaţi, 230, 514.
« Piemontul de la Dunăre », Principatele Unite numite ~, 392.
Pilat <Vasiliu C.>, maior, ginerele lui C. A. Rosetti, participă la conspiraţia contra lui Carol I, 554.
Pilat N. V., mare arendaş, proprietar de fabrică, 454.
Pisoschi N., susţinător al lui Cuza, 303, 385.
Piteşti, oraş, diligenţă, drumuri, cale ferată, 198, 200, 463, 465, 563; dezordini, frămîntări, 550, 552; depozit de provizii, spital, 499, 502, 610; teatru, 763.
Pizu Dumitru, profesor, 693.
Pîcleanu N. N., deputat în Adunarea electivă, 393.
Pîncota, sat <r. Arad>, asociaţie culturală, 669.
Pîrîul Pîntii, sat <r. Piatra-Neamţ>, ţărani răzvrătiţi, 58.
Pîrvulescu Pîrvu (Pîrvulete), conducător al ţăranilor răsculaţi din Mehedinţi şi Dolj, 241.
Place Victor, consulul Franţei la Iaşi, despre falsificarea alegerilor din 1857 şi alegerea lui Cuza, 273, 275, 301, 304.
Plagino Al., liberal-moderat, ministru, 245, 364.
Plée Léon, scrie despre Principate, 250.
Pleşoianu Gr., pedagog progresist, 731.
Pleşoianu N., ofiţer, conducător al revoluţiei din Ţara Romînească, 63, 69, 82.
Plevna, localitate <R. P. Bulgaria>, luptă, participarea armatei romîne, 612, 614, 616, 618—619, 623—626, 628—631, 636; ecoul ei, 636, 682.
Ploieşti, oraş, 332, 755; numărul locuitorilor, 206; rafinării, centru industrial, 195, 456, 458; muncitori, 452, 488; negustori, 203; drumuri, construirea căii ferate, 198, 463, 465, 467, 488, 566, 567, 568, 571, 608;
activitate revoluţionară şi socialistă, 71, 502, 692; frămîntări ale orăşenilor, agitaţia muncitorilor de la calea ferată, 328, 329, 488; mişcare antidinastică, 550, 552—555; comandament militar rus, 616.
Poarta, v. Imperiul otoman.
Podul Grosului, sat <r. Vînju Mare>, ţărani nesupuşi, 513.
Poenaru Petrache, pedagog şi publicist, 692, 694, 701, 731; în comisia pentru eliberarea ţiganilor, 89.
Poiana, sat <r. Calafat>, răscoală a grănicerilor şi ţăranilor, 507, 528.
Poiana Sibiului, sat <r. Sebeş>, ţărani răzvrătiţi, 428.
Pojon, v. Bratislava.

Polizu <Micşuneşti M.>, maior din Ploieşti, refuză să se supună răsculaţilor în 1870, 554.
Polonia, 7, 8, 43, 161, 355, 357, 399; emigraţi poloni în Principate, 89.
Pomîrla, moşie <r. Dorohoi>, activitate agricolă şi comercială, 182.
Pompiliu Miron, colaborator la revista *Familia*, 749.
Pop Georgiu, redactorul gazetei *Albina*, 709.
Pop Sigismund, deputat romîn în 1848 şi 1849 în dieta maghiară, 144, 161, 164; publicist, 164, 702, 709.
Pop Sigismund Victor, redactorul ziarului *Concordia*, 709.
Pop Ştefan, agronom, redactorul gazetei *Economul*, 709.
Pop Vasile, vicepreşedinte al guvernului transilvănean, 436.
Pop-Marţian Dionisie, economist, concepţiile şi lucrările sale, 14, 15, 188, 212, 218, 695, 723, 725.
Pop-Reteganul Ion, folclorist, 749.
Popp Mişu, pictor, participant la revoluţia de la 1848, 755, 762.
Popp de Szathmary, Carol, pictor şi litograf, 207, 281, 377, 636, 661, 697, 756, 759, 760, 762.
Popescu Nicolae, pictor realist, 762.
Popfiu Iustin, poet, 748.
Popovici-Barcianu Daniil, naturalist, 718.
Porcius Florian, botanist, 699.
Porumbacul-de-Sus, sat <r. Sibiu>, prospectul fabricii de sticlă din ~, 419.
Poruţiu Ioan, redactorul gazetei *Federaţiunea*, apărător al ţăranilor din Totfalău, 670
Poruţiu Samuil, participant la revoluţia de la 1848 în Transilvania, 125.
Posen, ducat, 546.
Potelul, sat <r. Corabia>, ţărani răsculaţi, 95.
Potemkin V. P., istoric sovietic, 151.
Pradi Coloman, profesor, 718.
Praga, oraş, 1, 4, 570, 572.
Prahova, judeţ, 509; puţuri de petrol, extragerea sării, 20, 196, 456, 458; numărul moşiilor şi al muncitorilor agricoli salariaţi, 181, 189; administrator, prefect, 84, 752; comisar de propagandă, 692; revoluţia de la 1848 în ~, 20, 64, 69, 71, 76; frămîntări ţărăneşti, 230, 325, 327, 372, 503, 506, 509, 513; alegerile pentru Adunarea electivă în ~, 300.
Prahova <valea Prahovei>, rîu, 198, 456.
Praid, sat <r. Tg. Mureş>, mină de sare, 413, 647; grevă, 431.
Prăjeni, sat <r. Hîrlău>, ţărani răzvrătiţi, 325.
Predeal, pas, 523; şosea, cale ferată, 198, 437, 465, 467, 488, 566–568, 571, 608, 660; agitaţie a muncitorilor, 488.
Pretorian Andrei, comisar de propagandă la 1848, 692.
Preziosi D., pictor, 202, 204.
Preyer Nepomuk, scriitor progresist, 751.
Principatele dunărene, ~ Romîne, ~ Unite: passim.
Pristolu, sat <r. Vînju Mare>, ţărani răsculaţi, 229, 241.
Prokesch-Osten <Anton>, ambasadorul Austriei la Constantinopol, 373.
Proudhon, P. J., socialist mic-burghez francez, 495, 690.
Proviţa-de-Sus, sat <r. Cîmpina>, ţărani răsculaţi, 509.
Pruncu G. (Iordachi), director al Departamentului din Lăuntru, 297.
Prusia, regat, 2, 3, 5, 7–9, 38, 173, 223, 238, 352, 390, 439, 549, 557, 572, 573, 575, 579; pătrunderea capitalului prusian în Romînia, 463, 526, 546, 552, 578; sprijină mişcarea revoluţionară, 48; atitudine favorabilă faţă de Unire, 266, 274, 292, 331; influenţează politica Romîniei, 545, 550, 551, 552, 574, 576, 577, 578; membră a comisiei europene a Dunării, 257.
Prut, rîu, 226, 327, 495; încercări de navigaţie, 199, 263, 540.
Prut, ţinut, mişcări unioniste în ~, 275.
Puchner A., general, comandant austriac din Transilvania, 150.
Puieşti, sat <r. Bîrlad>, N. Zubcu Codreanu, medic la ~, 499, 502, 514, 612.
Puianu Ion, profesor, 692.
Pumnul Aron, profesor, 742, 747; participant la revoluţia de la 1848 în Transilvania, 125, 138; publicist, 702.
Punghina, sat <r. Vînju Mare>, ţărani răsculaţi, 96.

Pungur I., profesor, darvinist, 718.
Puşcariu Ioan, istoric, 398, 421.
Putineiu, sat <r. Giurgiu>, ţărani răsculaţi, 230.
Putna, judeţ şi ţinut; agricultură, irigaţii, 188, 719; pive şi dîrste, 192; ţărani răzvrătiţi, 21, 229; ţăran deputat, 275.
Puţeni, sat <r. Tecuci>, ţărani răzvrătiţi, 325.

Quinet Edgar, istoric şi filozof progresist francez, susţinător al Unirii, 250, 291, 690.

Racliş C., participant la mişcarea revoluţionară din 1848 din Moldova, 45.
Racliş Şt., conducător al unei grupări politice la Bîrlad, 39.
Racoviţă Alecu, preşedinte al Comisiei proprietăţii, 96.
Racoviţă C., prefect, cu vederi progresiste, 386, 499, 504.
Radetzky I. W., mareşal austriac, contrarevoluţionar, 151.
Radian Boicea, liberal radical, 388, 545.
Radowitz, Joseph Maria von, consul general al Prusiei la Bucureşti, sfătuitorul lui Carol I, 552, 556, 557, 559.
Radu Iorgu, luptător unionist în Moldova, 303.
Rahova, cetate <R. P. Bulgaria>, lupta de la ~, 588, 614, 616, 625, 626, 627, 628, 631.
Raiačič, mitropolit sîrb, 128.
Raianovcea, sat <R. P. Bulgaria>, 632.
Raiman, directorul teatrului german din Timişoara, 767.
Rakovski, Gheorghe Sava, revoluţionar bulgar, activitatea lui în Romînia, 576, 712.
Ralet, căpitan, reprimă răscoala bivolarilor, 487.
Ralet Dimitrie, luptător pentru Unire, 247, 270, 280.
Ramonţai Simion, medic, 722.
Ranta-Buticescu Vasile, scriitor, 749.
Rasidescu Ştefan, patron tipograf, 489.
Rast, sat <r. Băileşti>, mişcări ţărăneşti, 513.
Ratibor, duce de ~, participant la consorţiul Strousberg, 463.
Raţiu Ion, unul din conducătorii Partidului Naţional Romîn din Transilvania, pasivist, 438, 677.
Rădoeşti, sat <r. Roşiori de Vede>, mişcări ţărăneşti, 514.
Rădulescu Eliade Ioan v. *Eliade*.
Rădulescu N. D., muncitor tipograf, 491, 492.
Rădulescu N. S., membru în comitetul de conducere al Asociaţiei generale a tuturor lucrătorilor din Romînia, 492.
Răşinari, sat <r. Sibiu>, Societatea de păstrare şi împrumut din ~, 658.
Răţescu Daniel, casier al comitetului de conducere a Asociaţiei generale a tuturor lucrătorilor din Romînia, 492.
Reclus Elisée, redactorul revistei *Le Travailleur*, 500.
Rediu, sat <r. Turda>, frămîntări ţărăneşti, 428.
Reghin, oraş, luptă, 153.
Regnault Elias, autor al unei istorii a Principatelor dunărene, 250.
Reichstadt, oraş <Zakupy, R. S. Cehoslovacă>, discuţiile de la ~, urmări pentru Romînia, 592, 594.
Reissenberger L., naturalist sas, 718.
Reni, oraş 614.
Reşid paşa, mare vizir, atitudinea lui faţă de Unire, 250, 252, 276.
Reşiţa, oraş; centru industrial, 409, 413, 649, 715; centru muncitoresc, 423, 663; asociaţii muncitoreşti, 25, 423, 430, 665—667, 669; muncitori participanţi la revoluţie, 154.
Reteag, sat <r. Dej>, sediul unui district militar, 401.
Reuseni, sat <r. Botoşani>, 182.
Richthoffen Emil von, consulul Prusiei la Iaşi, membru în Comisia de informare, susţinător al mişcării revoluţionare şi al Unirii, 48, 274.
Riker, T. W., istoric, autorul unei lucrări despre Romînia, 252, 391.
Rimetea, sat <r. Turda>, mişcări ţărăneşti, 426.
Rissdörfer Frantz, medic sas, 722.
Rîmnicu-Sărat, judeţ, 84, 231, 326, 504.
Rîmnicu-Sărat, oraş; reşedinţă, numărul locuitorilor, 206, 343; drumuri, 198; cooperativă de credit, 472; moldoveni unionişti la ~, 92.
Rîmnicu-Vîlcea, oraş, 89; bîlci, 476; agitaţii muncitoreşti, 488.

Rînzeşti, sat <r. Bîrlad>, luptă, 357.
Rîşcanu Teodor, revoluţionar moldovean, exilat, 24, 42, 47, 59.
Rîşnov, sat <oraşul Braşov>, industrie casnică, 651.
Rîureni, sat <r. R. Vîlcea>, bîlciuri 476; tabără, 89, 108, 109, 692.
Roată Ioan, deputat ţăran în Adunarea ad-hoc, 275, 277, 290.
Rogova, sat <r. Vînju-Mare>, tulburări ţărăneşti, 503.
Rolla Constantin, unionist, membru al Adunării ad-hoc, 45, 280.
Roma, oraş, 6, 222; romîn participă la revoluţia de la 1848 la ~, 755; relaţii diplomatice, 601; studenţi romîni la ~, 751, 755.
Romalo A., liberal moderat, 355.
Roman, judeţ, 719; mişcări ţărăneşti, 58, 510; lupta pentru Unire, 270; grădini irigate, 188.
Roman, oraş, numărul locuitorilor, 206; drumuri, căi ferate, 198, 200, 463, 465, 546, 555; acţiuni politice, întrunire, 39, 542.
Roman Alexandru, profesor la Universitatea din Budapesta, 750; condamnat în procesul Pronunciamentului, 673; se solidarizează cu Comuna din Paris, 689; redactor la *Federaţiunea*, 678; la *Concordia*, 709.
Roman Constantin, profesor, participă la conferinţa de la Sibiu, 132.
Roman Visarion, redactor la *Telegraful romîn*, 709.
Romanaţi, judeţ; zileri folosiţi în agricultură, 189; izbucnirea revoluţiei de la 1848, 21, 69, 95; mişcări ţărăneşti, 229—231, 326, 504, 508, 514.
Romanescu Aristizza, actriţă, 766.
Romanul Miron, mitropolit al Sibiului, 682.
Römer Julius, profesor progresist din Transilvania, 700.
Romîneşti, sat <r. Titu>, ţărani răsculaţi, 375.
Romînia: passim.
Rosenthal, Constantin Daniel, pictor, participant la revoluţia de la 1848, 751, 753, 754.
Roset-Bălănescu Petrache, deputat şi ministru, 225, 301.
Rosetti, C. A., om politic, conducătorul grupării liberal-radicale, 689, 743; participant la revoluţia de la 1848, 24, 62—64, 66, 69, 75, 79, 80, 82, 90, 104, 742; partizan al unora din ideile lui Proudhon, exilat, luptător pentru Unire, 233, 236, 249, 251, 263, 264, 277, 279, 280, 289, 301, 310, 690; activitate după Unire şi la detronarea lui Cuza, 313, 348, 352, 356, 359, 360, 364, 371, 372, 392, 394, 507, 521—523, 525; politica sa în timpul lui Carol I, 532, 538, 540, 545, 549, 550, 560, 577, 590, 595, 599; contra lui Carol I, 554, 570; partizan al revoluţiei burghezo-democrate în Europa, 579; pentru independenţa Romîniei, 600, 604, 682; atitudine în problema ţărănească, 98, 327, 366—368; publicist, 87, 99, 272, 335, 374, 538, 604, 701, 703, 707; librar, 24, 75, 725; preşedintele Casei de ajutorare şi prevedere a lucrătorilor tipografi, 488, 489; fotografie, 91; portret, 752; bust, 757.
Rosetti Dimitrie, cumnatul lui Cuza, 524.
Rosetti Lascăr, participant la revoluţia de la 1848, luptător pentru Unire, 39, 43, 133, 303.
Rosetti Maria C. A., activitatea ei în timpul războiului pentru independenţă, 613.
Rosetti Radu, istoric şi memorialist, 216, 372, 375, 527.
Rosetti Răducanu, boier liberal, participant la revoluţia de la 1848, 39, 56, 216.
Rosetti Teodor, ministru, cumnatul lui Cuza, 524, 566.
Rosetti V., ispravnic de Neamţ, simpatizant al mişcării revoluţionare, 48.
Rosetti-Bălănescu N., ministru, 359, 386, 389.
Rosetti-Roznovanu N., pretendent la domnie, 526.
Roth Daniel, scriitor sas progresist, 750.
Roth Ludwig Stephan, profesor şi pastor sas, participant la revoluţia de la 1848, 120, 121, 140, 156, 157.
Roşca Codreanu, constructor de vapoare pe Siret şi Prut, 199.
Roşcovschi Mihail, inginer, socialist utopist romîn, 495.
Roşia-Montană, sat <r. Cîmpeni>, 159; centru minier, 411, 647.

Roşiorii-de-Vede, oraş; rezistenţă post-revoluţionară, 230, 231; negustori cer drept de vot, 271.
Rucăr, sat <r. Făgăraş>, mişcare ţărănească, 140.
Rucăr, sat <r. Muscel>, guvernul provizoriu refugiat la ~, 83.
Ruge Arnold, membru al Comitetului Central democratic european, 236.
Ruginoasa, sat <r. Paşcani>, 385.
Rumelia, provincie autonomă creată după Congresul de la Berlin, 637.
Rumpelmeier Iosif, conducător al grevei pantofarilor din Sibiu, 431.
Runcu, sat <r. R. Vîlcea>, frămîntări ţărăneşti, 230.
Rupcea, sat <R. P. Bulgaria>, 632.
Rupea, oraş, societate corală săsească, 769.
Rusăneşti, sat <r. Corabia>, ţărani răsculaţi, 95.
Rusciuc, oraş <Russe, R. P. Bulgaria>, 101, 336, 614, 615, 633.
Rusia (Curte protectoare, Curtea din Petersburg, Imperiul ţarist), 1, 3, 7, 9, 166, 244, 253, 254, 345, 365, 375, 376, 444, 573, 575—579, 655; relaţii comerciale, convenţii, 192, 194, 210, 211, 337, 479; căi de transport şi comunicaţie, 465, 468; înăbuşe revoluţia de la 1848, 21, 41, 48, 49, 60, 64, 78, 91, 101—103, 165, 172, 173, 222, 232; atitudine favorabilă Principatelor la Conferinţa de la Viena şi Congresul de la Paris, 251, 252, 254, 256; membră a Comisiei europene a Dunării, 257; susţinătoare a cauzei Unirii, 251, 252, 254, 266—268, 274, 276, 277, 291, 292, 299, 331, 333; ostilă lui Cuza, 363, 372; relaţii cu ~ pînă la războiul de independenţă, 545, 546, 555, 578, 579, 580; politica faţă de popoarele din Balcani, pregătirea războiului împotriva Turciei, 581, 582, 587, 589, 592, 595, 596, 597; Convenţia cu ~, 594, 595, 596—601; războiul ruso-turc din 1877, colaborare militară cu ~, 601—602, 605, 607—609, 616, 625, 626, 634; recunoaşte independenţa Romîniei, 637, 638, 639; emigraţi revoluţionari din ~, 495, 498, 690; ecoul mişcărilor social-politice ruseşti în presa romînească, 690, 691, 710, 711; studenţi şi călători romîni în ~, 495; lucrări despre ~, 690, 691, 726.
Russel Nicolae Constantin (Sudzilovski), doctor în medicină, emigrat politic din Rusia, contribuie la întărirea mişcării socialiste, 498, 499, 502, 690.
Russel J., ministru de Externe englez, 355.
Russo Alecu, scriitor democrat revoluţionar, 688, 742; participant la mişcarea revoluţionară de la 1848 din Moldova, 37, 47, 50, 58, 59, 92, 133; activitate politică sub Grigore Ghica, 225; scriitor şi publicist, 688, 702, 704, 705, 709, 740, 743; fotografia, 50.
Russu Ioan, profesor progresist din Transilvania, 698, 739.
Ruşchiţa, sat <r. Caransebeş> uzine de fier, 409.
Ruşiţki, autorul unei culegeri de cîntece populare romîneşti, 767.

Sabar, rîu, tabără militară, 507.
Sabasa, sat <r. Piatra Neamţ>, răzvrătire, 58.
Sadova, localitate <R. S. Cehoslovacă>, 572.
Sadu, sat <r. Sibiu>, fabrică textilă, 416.
Sadyk paşa, <Czajkowski Mihail>, revoluţionar polon înrolat în armata turcă, 244, 246.
Saint-Marc Girardin, ziarist francez favorabil Unirii, 250.
Saint-Simon Cl. H., socialist utopist, concepţia lui, 4.
Salcia, sat <r. Calafat>, mişcări ţărăneşti, 241.
Salcia, sat <r. Teleajen>, răscoală, 513.
Salcia, sat <r. Turnu-Măgurele>, răscoală, 95.
Salisbury Robert, marchiz de ~, ministru englez, 595.
Salonta, oraş, 750.
Saltîkov-Şcedrin M. Ef., scriitor rus progresist, 1.
Salzburg, oraş <Austria>, 572.
Sámi László, profesor maghiar, 700.
Samota S., pictor rus, 761.
San-Stefano <inclus în oraşul Constantinopol>, tratatul de la ~, 637, 638; Şcoala de agricultură de la ~, 719.
Sapieha L., prinţ polon, obţine concesiune de căi ferate în Moldova, 199.
Sarandi Frosa, actriţă, 766.

Sardinia, regat, 253, 254, 257, 335; atitudinea față de Unire, 254, 266, 270, 292; guvernul din ~, donează o colecție muzeistică Colegiului de la Sf. Sava, 717.
Sascut, sat <r. Adjud>, răzvrătire, 229.
Sascut, tîrg <r. Adjud>, fabrică de zahăr, 454.
Satu-Mare <Sătmar>, comitat, 401, 403, 698; mori cu aburi, 413.
Satu-Mare, oraș, centru muncitoresc, 423; casă de economii, 26, 27.
Săcărîmb, sat <r. Ilia>, centru minier, 647; școală de minerit, 25.
Săcele, sat <or. Brașov>, 155; industrie casnică textilă, 651.
Sălaj, comitat, 147; intelectuali romîni în sprijinul războiului pentru independența Romîniei, 681.
Săliște, comună <r. Sibiu>, comitet de femei sprijină războiul pentru independența Romîniei, 613; cor, 769; asociație muncitorească, 665.
Săriței u, sat <Sireței, r. Pașcani>, mișcări țărănești, 242.
Săulescu Gh., căminar, 229.
Săveni, comună <r. Săveni>, învoială agricolă, 206.
Schiller Anton, proprietarul unui atelier de unelte agricole din Iași, 192.
Schiller <Friederich>, dramaturg german, 766.
Schmerling Anton von, cancelar austriac, 436.
Schuller J. K., istoric și filolog sas, 740, 741.
Schuller-Libloy, jurist sas, 437.
Schuller Ludwig, pictor, 763.
Schur, naturalist sas, 718.
Schuster Fr. W., folclorist sas, 741.
Schwarzenberg Felix von, prinț, prim ministru al Austriei, 400.
Schwarzenberg Karl von, prinț, guvernator al Transilvaniei, 400, 422, 432.
Scorțeanu Paul, student membru al cercului revoluționar secret din București, 498.
Scriban Neofit, unionist moldovean, 262.
Scurtulescu Gheorghe <Gheorghe Alecse din Pristolu>, deputat în Comisia proprietății, 229; conducător al răzvrătirii clăcașilor și grănicerilor olteni, 230, 241.
Sebeni-Sibineanu Ion, medic transilvănean, participant la revoluția de la 1848, 722.
Sebeș, oraș, 769; fabrică de hîrtie lîngă ~, 415.
Secul, comună <or. Reșița>, exploatarea fierului la ~, 647.
Seghedin, oraș <Szeged, R. P. Ungară>, înțelegere romîno-maghiară la ~, 164.
Serb Teodor, intelectual democrat, 129.
Serbia, principat autonom, 257, 350, 573, 576, 577, 587, 589, 591, 592, 594, 595, 596, 637, 638; încheierea unei convenții de extrădare cu ~, 337; tratative cu ~, 357.
Serghiescu Național Marin, activează la Constantinopol în favoarea Unirii, 251.
Sergiu D., medic, în conspirația contra lui Carol I, 554; voluntar în războiul de independență, 612.
Sebastopol, oraș <U.R.S.S.>, cetate în timpul războiului Crimeii, 239, 253, 625.
Severeanu C. D., medic memorialist, 390.
Sever Axente, revoluționar la 1848, 73, 399.
Severin, oraș v. Tr. Severin.
Sibiu, district, 418, 650, 651, 682, 769.
Sibiu, oraș, 132, 335, 594, 662, 681, 682; industrie la ~ și în împrejurimi, 25, 407, 416, 417, 651; centru muncitoresc, 423; comerț, case de economii, bănci, 25—27, 656, 657, 658; meseriași, muncitori, organizații ale lor, greve, 431, 651, 665, 667, 668, 669; revoluția de la 1848 la ~, 131—134, 138, 141, 143, 146, 150, 153, 155, 173; revoluționari munteni refugiați la ~, 92, 111; conferințe politice ale romînilor la ~, 436, 437, 677, 678; ecoul războiului de independență la ~, 613, 682; centru administrativ, militar, 401, 437; dieta de la ~, 437, 672; centru cultural, 32, 119, 121, 401, 682, 698, 699, 702, 708, 709, 715, 716, 717, 767, 769.
Sieger R., litograf, 118, 283.
Siéyès E. J., participant la revoluția franceză din 1789, 49, 60.
Sighet, școală normală, 698.
Sighișoara, oraș; industria textilă în regiunea ~, 650; liceu real, 700; societate corală, 769; lupte, 160.
Sigmund Ludwig, medic sas, 722.
Sihleanu Al., poet, activitatea culturală și politică, 368, 703, 707, 746.

Sikó Miklós, pictor transilvănean, 763.
Silaşi Gr., folclorist, 749.
Silezia, provincie <R. P. Polonă>, 4.
Silistra, oraş <R. P. Bulgaria>, operaţiuni militare în 1877, 238, 614, 631, 633.
Siliştioara, comună <or. Corabia>, pod de vase la ~, 619.
Simeria, oraş; construcţie de căi ferate, 659; asociaţie muncitorească, 668; grevă, 666.
Simu D., proprietar de fabrică, 454.
Singurov N., arhitect, 756.
Sinope, port <Turcia>, luptă navală, 238.
Sion G., scriitor, revoluţionar, 40, 133, 305, 737, 742.
Siret, rîu, 226, 449, 601; cale de comunicaţie, navigaţie, 198, 199, 263.
Siria, 331.
Sîngeru, comună <r. Teleajen>, răscoală, 513.
Sîn-Mihaiul de Jos, sat <comuna Mihai Viteazu, or. Turda>, mişcare ţărănească, 426.
Sîn-Mihaiul de Sus, sat <comuna Mihai Viteazu, or. Turda>, mişcare ţărănească, 426.
Sîntana, sat <r. Tg. Mureş>, răzvrătire, 428.
Sîrbu Nicolae, conducător al ţăranilor răzvrătiţi, 429.
Sîrca, moşie, sat <r. Paşcani>, crescătorie de vite, 182.
Skobelev M. D., general rus, 620, 623, 628.
Slănic, oraş, exploatarea sării la ~, 196, 458; revoltă la ocnele de sare, 20.
Slănic, rîu, fierăstrău pe ~, 192.
Slăniceanu Gh., colonel, activitatea politică, 587, 594, 599; participă la războiul de independenţă, 626, 627.
Slatina <r. Sighet>, extragerea sării, 647.
Slatina, oraş, 198, 200, 271.
Slavici Ioan, scriitor, 728, 748, 749, 750.
Slavonia, provincie <R. F. S. Iugoslavia>, 672.
Slătineanu Alexandru, 752.
Slobozia, sat <r. Găeşti>, frămîntări ţărăneşti, 230.
Slovacia <R. S. Cehoslovacă>, 124.
Smeeni, sat <r. Buzău>, răscoală, 510, 514.
Smîrdan, sat <R. P. Bulgaria>, lupte, 632, 633.
Snagov, mănăstire <r. Răcari>, loc de exil, 232.
Snagoveanu Ioasaf, membru al comisiei pentru eliberarea robilor ţigani, 89.
Sofia, oraş, 626, 629, 631, 633.
Sofronie, mitropolit, 301.
Solomon Alexandru, general, ordonă reprimarea mişcării republicane din 1871, 559.
Solomon Ioan, colonel reacţionar, 80, 82—84, 241, 386.
Solnoc-Dobîca, comitat, numărul jelerilor în ~, 404.
Solnocul de Mijloc, comitat, mişcări ale jelerilor, 122; alipit la Ungaria, 123.
Solonţ, comună <r. Moineşti>, exploatarea petrolului şi rafinărie la ~, 195, 456.
Someş, rîu, 132; navigaţie şi transport pe ~, 418, 424.
Soveja, mănăstire <r. Panciu>, loc de exil, 47.
Spîrcoceni, sat <r. Huşi>, frămîntări ţărăneşti, 229.
Spiroiu Alexandru, student socialist, membru al Societăţii studenţilor medicinişti romîni din Bucureşti, 498.
Stahlberger, director al teatrului din Sibiu, 767.
Stamati Costachi, scriitor, 742.
Stan Gheorghe, sergent, luptă la Griviţa, 623.
Staniforth John, capitalist englez, încheie convenţii pentru construirea de poduri metalice şi căi ferate, 460, 463.
Stara Zagora, localitate <R. P. Bulgaria>, 615.
Starostescu, ofiţer, mort în luptele de la Dealul Spirii, 109.
Statele Unite, 204; v. şi America.
Stăneşti, sat <r. Giurgiu>, frămîntări ţărăneşti, 230, 325.
Stăuceanu Constantin, student socialist, membru al cercului revoluţionar secret din Bucureşti, 498.
Steege Ludovic, liberal, ministru, 331, 359, 386, 387, 543; agent diplomatic, 578.
Steierdorf-Anina <oraşul Anina inclus în Reşiţa>, exploatarea cărbunelui, 647.
Stejarul, sat <r. P. Neamţ>, răzvrătire, 58.
Stelzer, director al teatrului din Timişoara, 767.
Stoichescu Dimitrie, luptă alături de E. Murgu, 129.
Stoiseşti, sat <r. Bîrlad>, frămîntări ţărăneşti, 325.
Stolniceşti, sat v. Măgureni.

Storck Karl, sculptor, portretist, 757.
Storobăneasa, sat <r. Alexandria>, rezistenţă postrevoluţionară în 1848, 230; răzvrătire, 514.
Stowe Harriett Beecher, scriitoare americană, 228.
Strat Ion, liberal moderat, susţinător al liber schimbismului, 460, 727; ministru, 388, 571, 593; adversar al lui Cuza, 394; agent diplomatic, 578.
Stratford Canning de Redcliffe, ambasador englez la Constantinopol, adversar al revoluţiei de la 1848 şi al Unirii, 100, 247, 252, 253, 274.
Străini-Dobreni, sat <r. Vidra>, răscoală, 514.
Strigoniu <Esztergom, R. P. Ungară>, arhiepiscopie catolică, 438.
Strixner August, pictor, 763.
Strîmbeanu T., redactor, 88.
Strousberg B. H., capitalist prusian, ia în concesie construirea şi exploatarea unor căi ferate în Romînia, 463, 465, 543, 546, 548, 549, 551—557, 559, 563, 578, 579.
Stuart Dimitrie, baron, agent diplomatic rus la Bucureşti, semnatar al convenţiei romîno-ruse, 596, 599, 600.
Sturdza Alecu, participant la mişcarea revoluţionară din 1848, 56; om politic, 225.
Sturdza Costache, participant la mişcarea revoluţionară din 1848, 44, 45.
Sturdza D. A. <Erdman von Hahn>, liberal moderat; subdirector şi director al Creditului Funciar Rural, 472, 564; solicită concesiunea construirii unei căi ferate, 568; activitatea politică, 305, 392, 522—524, 532, 538, 539, 555, 559, 560, 570, 572, 578, 597, 598; istoric, 286, 605, 633; publicist, 392, 394.
Sturdza Dimitrie, fiul lui M. Sturdza, 46, 223.
Sturdza Grigore <Muhlis paşa>, fiul lui M. Sturdza, conservator, 41, 47; activitatea politică, 46, 300, 302, 303, 305, 345, 352, 355, 357, 538, 563.
Sturdza Mihail, domn al Moldovei, 21, 224, 256, 692; latifundiar, fruntaş al conservatorilor, 39, 46, 181, 223; frămîntări ţărăneşti pe moşiile lui ~, 57; forţe sociale potrivnice lui ~, 38, 40, 43, 44, 47, 57; atitudine faţă de mişcarea revoluţionară, 24, 25, 40, 41, 45, 46, 56, 57, 228; activitate în perioada Unirii, 300, 302—304.
Sturdza Vasile, reprezentant al partidei naţionale, caimacam în Moldova, 297, 299; prim ministru, 313, 317, 323.
Suceagu, comună <r. Cluj>, răzvrătire, 429.
Suceava, oraş, 612; instalarea unei linii telegrafice la ~, 201; construcţii de căi ferate, 463, 540, 543, 546.
Suceava, ţinut, 242; pive şi dîrste în ~, 192; mişcări ţărăneşti în 1848, 58.
Suciu-Mureşanu Petre (Suciu Petre), participant la Adunarea de la Blaj, 132; profesor la Buzău, participant la revoluţie, 692.
Sudzilovski v. Russel.
Suhaia, comună <r. Zimnicea>, rezistenţă postrevoluţionară în 1848, 230.
Suleiman paşa, comisar otoman, conduce prima intervenţie otomană împotriva revoluţiei din Ţara Romînească în 1848, 101—106.
Sulina, braţ al gurii Dunării, lucrări de dragare a ~, 199.
Surlari, sat <r. Olteniţa>, răscoală, 230.
Susurlu, localitate <R. P. Bulgaria>, 628.
Suţu Alexandru, medic, activitatea sa ştiinţifică, 721.
Suţu Constantin, om politic reacţionar, 372, 374.
Suţu Gheorghe, boier moldovean, om politic, 225.
Suţu Nicolae, boier liberal moderat, participant la mişcarea revoluţionară din Moldova, om politic, 40, 44, 198, 225, 380.
Szabó Ervin, scriitor progresist, despre Avram Iancu şi alţi revoluţionari, 126.
Szabó I., botanist, 717.
Szabó Károly, istoric maghiar, 739, 740.
Szilágyi Miklós, medic, participant la revoluţia din Transilvania, 722.
Szilágyi Sándor, istoric, 739.

Şaguna Andrei, episcop apoi mitropolit, 34, 438; activitate în revoluţia din 1848, 128, 132—136, 141, 155; activitate politică după 1848, 434, 437, 676, 677.
Şandor Anastasie, medic, 722.

Şapcă Radu (popa Şapcă), participant la revoluţia din 1848, 21, 69.
Şerbănescu Th., poet, 747, 748.
Şerbăneşti, sat <r. Tîrgovişte>, răscoală, 509.
Şincai Gh., istoric, 31, 737, 739.
Şipca, trecătoare în munţii Balcani, 614, 615.
Şiria <Világos>, sat <r. Arad>, capitularea de la ~ şi consecinţele ei, 160, 165, 223.
Şiştov, localitate <R. P. Bulgaria>, 614, 615.
Şoimu, moşie <r. Zimnicea>, răzvrătire, 514.
Şonţu George, maior, mort în luptele de la Griviţa, 621; portretul lui ~, 620.
Ştefan cel Mare, proiect de statuie a lui ~, 264, 749.
Ştefănescu Grigore, profesor cu concepţii materialiste, popularizator al darvinismului, conducător al *Revistei ştiinţifice*, 715, 717.
Ştefănescu Mihăiţă, conducător al unei grupări politice la Bîrlad, 39.
Ştephănescu George, profesor la Conservatorul din Bucureşti, militant pentru înfiinţarea operei romîne, 768.
Ştirbei, familia, moşieri, 514.
Ştirbei Barbu, domn al Ţării Romîneşti, 224, 262; politica internă a lui ~, 212, 214, 224—227, 231, 246, 247, 693, 756; atitudine faţă de revoluţionarii emigraţi, 224, 232; relaţiile lui ~ cu Austria, 245, 247; activitate în perioada luptei pentru Unire, 261, 264, 271, 280, 300, 306, 307, 309.
Ştirbei Gheorghe, moşier, om politic, activitatea lui, 352, 354, 376, 575.
Ştiubeeni, comună <Ştiubieni, r. Săveni>, revoltă ţărănească, 265.
Şugatag, ocne <r. Sighet>, extragerea sării, 647.
Şuluţiu Alexandru, militează pentru învăţămîntul în limba romînă în Transilvania, 699.
Şumla localitate <Kolarovgrad R. P. Bulgaria>, exilaţi romîni la ~, 241, 242; operaţiuni militare în timpul războiului de independenţă la ~, 614, 633.

Talaat-efendi, comisar turc în Principate în 1848, 48, 61, 64.
Talia, sat <Talea, r. Cîmpina>, mişcări ţărăneşti, 503.
Talleyrand-Périgord Ch. An., comisar al Franţei la Bucureşti, 270, 274.
Talpa-Ioneşti, sat <r. Videle>, frămîntări ţărăneşti, 325.
Táncsics Mihai <~ Mihály>, revoluţionar maghiar de origine iobagă, activitatea sa, 28, 122, 144.
Tardini Fany, actriţă, 767.
Tatargic, localitate <R. P. Bulgaria>, fortificaţii militare în războiul de independenţă la ~, 632.
Tattarescu Gheorghe, pictor, activitatea sa artistică, 754, 759, 760, 761.
Tălagiu, sat <r. Gurahonţ>, mişcări ţărăneşti, 426.
Tănăsescu G., membru al conducerii Asociaţiei generale a tuturor lucrătorilor din Romînia, 492.
Tăşnad, sat <r. Huedin>, răscoală, 429.
Tecuci, oraş, 92, 328, 348, 551; comunicaţii, 198, 463, 465.
Tecuci, ţinut, mişcări ţărăneşti în ~, 325, 365, 375; lupta pentru Unire în ~, 275.
Teiuş, comună <r. Alba>, nod de cale ferată, 659, 660.
Telega, comună <r. Cîmpina>, exploatarea sării, 20, 196, 458; centru revoluţionar, 64; închisoare, 71.
Telegescu C., revoluţionar muntean, 71.
Teleki Iosif, conte, guvernator al Transilvaniei în timpul revoluţiei de la 1848, 125, 131, 132.
Teleki Ladislau <~ László >, conte, trimis al guvernului ungar la Paris, 161.
Teleorman, judeţ, mişcări ţărăneşti, 95, 229, 230, 231, 325, 513.
Telişul, localitate <R. P. Bulgaria>, operaţii militare în războiul de independenţă la ~, 626.
Tell Christian, liberal moderat, liberal democrat în timpul lui Cuza, liberal moderat, apoi conservator; participant la întemeierea societăţii Frăţia, 23, 62; activitate în timpul revoluţiei, 63, 69, 71, 75, 82, 93, 94; membru al Locotenenţei domneşti, 104; activitate în emigraţie, 111, 233, 241; deputat în Adunarea ad-hoc, 277, 287; activitate politică după Unire, 351, 352, 353, 355, 357, 386, 387, 390, 393, 529, 541, 544, 553, 561, 565.

Teodosie, profesor, participant la revoluţia din 1848, 693.
Teologu N., maior, comandant al gărzii naţionale din Bucureşti, 88.
Teriachiu Alecu, deputat, ministru, 297, 386, 544.
Testakov, locotenent rus, participant la războiul din 1877—1878, 614.
Teulescu Petre, publicist, 246.
Teutsch Friederich, istoric sas, 398.
Teutsch G. D., istoric sas, director al liceului real din Sighişoara, 700, 740.
Theodorini Maria, actriţă, 766.
Theodorini T., actor, 764, 766.
Thibault Lefebre, progresist francez, prieten al romînilor, 250.
Thiers L.A., istoric şi preşedinte al Republicii Franceze, 712.
Thouvenel E. A., ambasador al Franţei la Constantinopol, 253, 276.
Thun, general, reprimă mişcările ţărăneşti din 1849 în Transilvania, 427.
Thun Leo, ministrul instrucţiunii în Austria, 698.
Tilecuş, sat <r. Aleşd>, mişcare ţărănească, 429.
Tillos, consul al Franţei la Bucureşti, 391, 392, 523.
Timiş, comitat, mori cu aburi în ~, 413.
Timişoara, oraş, 613, 675; populaţie, 418; industrie, 407, 409, 415, 416, 417; credit, comerţ, 420, 656, 657; mijloace de comunicaţie şi telecomunicaţii, 418; asociaţii muncitoreşti, 30, 430, 665, 666, 667, 668, 669; centru administrativ şi politic, 401, 681; revoluţia de la 1848 la ~, 30, 115, 120, 141, 158, 160; centru cultural-ştiinţific, 702, 718, 719, 750, 767, 769.
Timoc, rîu, 592.
Timoni Casimir von, consul al Austriei la Bucureşti, 104.
Tinca, sat <r. Salonta>, nesupuneri la încorporare, 428.
Tisa, cîmpie ~, 660.
Tisza Coloman <~Kálmán>, prim-ministru al Ungariei, şef de partid, 671, 682, 683.
Tiţa, comună <r. Tîrgovişte>, răscoală, 509.
Tînganu, comună <or. Bucureşti>, frămîntări ţărăneşti, 325.
Tînghir-efendi, secretar al lui Suleiman-paşa, 102.
Tîrgovişte, oraş, 550, 554, 555.
Tîrgu-Frumos, comună <r. Paşcani>, 198.
Tîrgu-Jiu, oraş, manufactură de porţelan, 194.
Tîrgu-Mureş, oraş, 28, 669; revoluţia din 1848 la ~, 115, 119, 121, 123, 125, 153; procesul Pronunciamentului la ~, 673; centru cultural, 749, 750, 763; gravură, 664.
Tîrgu-Neamţ, oraş, industria de postav la ~, 191, 195; şcoală de silvicultură la ~, 695.
Tîrgu-Ocna, oraş, 196; extragerea sării la ~, 458; construcţii de căi ferate, 198, 463, 467, 567, 568; revolta « şavgăilor » de la ocnele din ~, 21; proclamaţia generalului Bem la ~, 166.
Tîrgu-Secuiesc, oraş, răscoală, 153.
Tîrnauca, sat în jud. Dorohoi, fabrică de rachiu la ~, 454.
Tîrnave, rîuri, 132, 682.
Tîrnova, localitate <R. P. Bulgaria>, lupte, 614, 615.
Todleben E. I., general rus, participă la asediul cetăţii Plevna, 625.
Tolnai Lajos, scriitor maghiar, 750.
Tonolla Max, proprietar al unei fabrici de cărămidă în Bucureşti, 456.
Torino, oraş, 266.
Totfalău, sat <r. Tg. Mureş>, 669, 670.
Totiu Filip, revoluţionar bulgar, 576.
Tours, oraş <Franţa> C. A. Rosetti la ~, 554, 579.
Török A., naturalist, profesor universitar la Cluj, 719.
Tóth Zoltán I., istoric marxist maghiar, 145.
Transilvania, passim.
Trei Scaune, comitat, revoluţia din 1848 în ~, 122, 150, 153.
Trexler, proprietar al unui atelier de maşini agricole, 192.
Trier, oraş <R. F. Germană>, 5.
Triest, oraş liber <Italia>, societate de asigurări în Principate, 214; romîni în ~, 233.
Tulcea, oraş, operaţiuni militare, 238, 615.
Tunari, comună <or. Bucureşti>, fabrică de postav la ~, 15.

Turcia v. Imperiul otoman.
Turda, comitat, mişcări ţărăneşti în ~, 122, 147.
Turda, oraş, exploatarea sării la ~, 413, 647; organizaţii muncitoreşti, 665, 669; greve, 431; mişcări ţărăneşti lîngă ~, 426; operaţii militare ~, 158; conferinţa conducătorilor pasivişti în 1870 la ~, 677.
Turnavitu Scarlat, liberal radical, secretar al Adunării ad-hoc, 231, 246, 280.
Turnescu Nicolae, medic, profesor, 386, 387, 720.
Turnu-Măgurele, oraş, rezistenţa post-revoluţionară în 1848 la ~, 229; frămîntări ale grănicerilor din ~, 326; trupe romîneşti în 1877 la ~, 610, 615, 618.
Turnu-Severin, port, 208, 460, 613; şantier naval la ~, 194, 456; comerţ, 214; drumuri şi construcţii de căi ferate, 198, 418, 463; numărul locuitorilor, 206; activitate politică a orăşenilor, 271, 553; răscoală a grănicerilor, 508.
Turnu-Roşu sat <Boiţa, r. Sibiu>, proiect de cale ferată la ~, 660.
Türr, Ştefan, general, revoluţionar maghiar emigrat, 246, 357.
Tutova, ţinut, 499, 514, 612; mişcări ţărăneşti, 58; pregătirea Unirii, 275.

Ţara Romînească (Muntenia), passim.
Ţigăneşti, sat <r. Aleşd>, mişcări ţărăneşti, 426.
Ţiglina, sat <or. Galaţi>, fabrică de conserve la ~, 195.
Ţintea, comună <r. Cîmpina>, exploatarea petrolului, 456.

Ubicini J. A. H., progresist francez, prieten al cauzei revoluţiei romîne, 250.
Ucraina, 573.
Ugron Gábor, moşier, 682.
Ulbach L., ziarist francez, filoromîn, 250.
Ulm, oraş <R. F. Germană>, 257.
Ulmeni, comună <r. Alexandria>, răscoală, 96.
Ulmeni-Pămînteni, sat <Ulmeni, r. Oltenita>, răscoală, 230.
Ulmeni-Ungureni, sat <Ulmeni, r. Oltenita>, răscoală, 230.
Ulmu, comună <r. Băileşti>, răscoală, 229.
Ulmu, comună <r. Călăraşi>, răscoală, 95.
Ungaria, 7, 30, 33, 124, 126, 152, 223, 232, 401, 431, 433, 478, 578, 644, 657, 678, 679, 680, 681, 750; revoluţia în ~, 8, 59, 115, 117, 161, 163, 165, 174; legături între revoluţionarii romîni şi cei din, ~ ,99, 161, 162, 164, 236; problema anexării Transilvaniei, 27, 33, 119, 121, 123, 126—128, 131, 142, 146, 147, 151, 171, 438, 439, 549, 575, 643, 670, 671, 672, 676, 678, 688; anexarea Banatului, 437; politica de asuprire naţională dusă de clasele dominante din ~, 34, 671, 673, 675, 679, 680, 683; lupta romînilor împotriva asupririi naţionale, 115, 123, 129, 138, 674, 675, 696.
Ungheni, sat <Ungheni-Prut, r. Iaşi>, cale ferată, 465, 568.
Ungureanu Gheorghe, secretar al Asociaţiei generale a muncitorilor din Timişoara, 666, 667.
Urban Carol, locotenent-colonel austriac, 153, 427.
Urdeşti, sat <r. Bîrlad>, 206.
Urechia V. A., istoric şi publicist, 548, 613, 694, 695, 703, 708, 732, 748.
Uricani, sat < or. Iaşi >, răzvrătire, 57.
Uricani, comună < or. Petroşeni >, fabrică pentru cocsificarea cărbunelui la ~, 409.
Ursu David, colonel, 682.
Uruzov P. A., general rus la Iaşi, 238.

Vaillant J. A., profesor şi publicist francez, sprijină Unirea Principatelor, 250.
Valea Jiului, exploatarea cărbunelui, 647, 655; centru muncitoresc, 423; mişcare grevistă în ~, 668; societăţi străine, 409, 648.
Valea lui Mihai, sat <r. Săcuieni>, 428.
Valea plîngerii, (~ sîngelui), <R. P. Bulgaria>, denumire dată de ostaşii romîni Văii de la Griviţa, 621, 624.
Valea lui Soare, sat <r. Oltenita>, 230.
Valentineanu I. G., luptător unionist, 310, 349.
Vancea Ioan, mitropolit unit, membru al grupării activiste, 677.
Varga Ecaterina, conduce mişcarea ţărănească din Munţii Apuseni în ajunul anului 1848, 34; închisă la Alba Iulia, 425.
Varna, localitate <R. P. Bulgaria>, lupte, 614.
Varşovia, oraş, 10.

Vasici, Pavel, medic, naturalist, 709, 718, 719.
Vasiliade N., negustor, membru în delegaţia trimisă la Constantinopol în 1848, 104.
Vaslui, ţinut, 326; judeţ, 506.
Vaslui, oraş, mişcări unioniste, 273, 275; eliberarea unor arestaţi, 506.
Vasvári P., partizan al lui Kossuth, 159.
Vaşcău, oraş <r. Lunca Vaşcăului), 158.
Vay, baron, comisar în Transilvania al guvernului maghiar în 1848, 146.
Văcărescu Iancu, poet progresist, 741.
Văcărescu Teodor C. R. <Furtună>, om politic, membru al căimăcămiei, 83.
Văcărescu Teodor C. T., memorialist, 520.
Văcăreşti, familie boierească, 741.
Văcăreşti, mănăstirea ~, <or. Bucureşti>, transformată în închisoare, 231, 328.
Vădeni, sat <r. Brăila>, frământări grănicereşti la ~, 326.
Vărădia, sat <r. Oraviţa>, mişcări ţărăneşti, 426.
Vărăşti, sat <r. Olteniţa>, ţărani răsculaţi, 95.
Vecchj A., aghiotantul lui Garibaldi, 348.
Velini A., scrie lucrări de pedagogie, 731.
Vellescu Ştefan, actor progresist, 764, 766.
Veneţia, oraş, 7, 223, 357, 363, 392, 572.
Vereşceaghin V., pictor rus, 761.
Vereşti, sat <r. Botoşani>, cale ferată la ~, 463, 546.
Vericeanu A., intelectual progresist, 349, 386.
Vernescu Gh., moşier, 510; om politic liberal moderat, 368, 388, 514, 563, 572, 587, 589.
Victoria, regina Angliei, 277.
Vid, riu <R. P. Bulgaria>, trupe romîneşti, 619, 629, 630.
Vidbol, localitate <R. P. Bulgaria>, ocupată de trupele romîne în războiul pentru independenţă, 632.
Vidin, oraş <R. P. Bulgaria>, 242, 336, 582, 632; clăcaşi şi grăniceri romîni la ~, 241; exilaţi romîni la ~, 229, 241; lupte la ~, 602, 614, 616, 626, 628, 629, 631, 632, 633.
Viena, oraş, 1, 4, 6, 9, 27, 35, 42, 127, 129, 160, 167, 399, 401, 437, 549, 599, 681, 768; relaţiile cu ţările romîne, 40, 128, 135, 136, 147, 150, 153—156, 168, 173, 244—247, 251—253, 256, 418, 420, 425, 432, 433, 436, 437, 438, 659, 671, 676; relaţii cu Romînia, 565, 574, 578, 580, 582, 601, 659, 671, 676; problema Dunării şi ~, 199, 256, 258; oameni politici romîni la ~, 93, 228, 233, 358, 696; politica lui Barbu Ştirbei faţă de ~, 246, 247; cultura romînească şi ~, 709, 715, 739, 751, 752, 760, 763; Romînia la expoziţia universală de la ~, 478, 580; v. şi Austria.
Viişoara, sat <r. Zimnicea>, 230.
Viişoreanu C., negustor, editează gazeta *Konstituţionalul*, 701.
Virchow R., antropolog german, 717.
Vizirul, sat <r. Viziru>, 95.
Vîlcea, judeţ, 20, 64, 69, 71, 108, 504; extragerea sării, 458; subscripţii ţărăneşti, 610.
Vînătorii Mari, sat <r. Titu>, frământări ţărăneşti, 508.
Vîrciorova, comună <r. Turnu-Severin>, 592; cale ferată, 463, 465, 467.
Vîrnav Const., medic progresist, 228, 722.
Vîrnav Scarlat, membru al Societăţii studenţilor romîni din Paris, 24.
Vîrteju, sat <or. Bucureşti>, răscoală ţărănească, 513.
Vîrtina-Baldovineşti, sat <r. Balş>, răscoale ţărăneşti, 514.
Vlad Aloisiu, luptător pentru drepturile romînilor din Transilvania, 129, 131, 161.
Vladimirescu Tudor, conducătorul mişcării din 1821, 21, 734; caracterizarea lui de către N. Cernişevski, 691; portret şi monument ~, 757, 759.
Vlahiţa <r. Odorhei> mine, 410.
Vlaşca, judeţ, mişcări ţărăneşti, 229, 230, 488, 503, 508, 577; comisar de propagandă, 692.
Vlăduţiu Ioan, participant la revoluţia din 1848, prefect, 158, 159.
Vlăsineşti, sat <r. Săveni>, aplicarea reformei agrare în ~, 506.
Vogoride (Conachi) Nicolae, caimacam al Moldovei adversar al Unirii, 270, 273—275, 277, 291, 295, 304; încheie convenţia telegrafică austro-turcă, 337.
Voinescu I., Ion, colonel, şeful poliţiei Capitalei, 223.
Voinescu II, Ion, revoluţionar în 1848, 79, 233, 741.

Voinescu Scarlat, participant la revoluţia din 1848, apoi om politic, 84, 231, 386, 539.
Voinescu Scarlat, locotenent colonel; participă la cucerirea Griviţei, 1, 622.
Voineşti, sat <r. Iaşi>, 193.
Voivodina sîrbească, provincie, 401.
Volcedromo, localitate <R. P. Bulgaria>, 632.
Vrajdu Martin, medic participant la revoluţia de la 1848, 722.
Vraţa, oraş <R. P. Bulgaria>, 626.
Vulcan Iosif, intelectual progresist, înfiinţează revista *Familia*, 707, 747, 749, 750; preocupări pentru înfiinţarea unui teatru romînesc în Transilvania, 767; fotografia lui, 707.

Wachmann Eduard, compozitor, dirijor, 768.
Wachmann Johann, compozitor, folclorist, 767, 768.
Walewski Alexandru, ministru de Externe al Franţei, sprijinitor al Unirii Principatelor, 249, 250, 254, 291, 292, 304.
Wass József, filolog maghiar, 741.
Weber Carl Friedrich, profesor progresist german, 700.
Weber K. M., compozitor german, 769.
Wenrich G., litograf, 321, 759.
Westmoreland John Fane, ambasador englez, 252.
Wiegand Ede, arhitect din Transilvania, 763.
Wiest Ludovic, compozitor, 768.
Wilhelm I, împăratul Germaniei, 580; sărbătorirea lui la Bucureşti, 557.
Winkler A., participă la mişcarea revoluţionară din 1848 din Moldova, 43.
Winkler L., revoluţionar maghiar, 246.
Winterhalder Enric, economist şi publicist progresist, 87, 88, 99, 197, 214, 344, 374; director al Casei de Depuneri şi Consemnaţiuni, 471, 488; preşedinte al Casei de ajutorare şi prevedere a lucrătorilor tipografi, 695; colaborator al lui C. A. Rosetti, 725.
Wohlgemuth Ludwig, guvernator al Transilvaniei, 232, 399, 400, 432.
Wolf Daniel, fabricant, 192.
Wüllner, litograf, 203.
Würtemberg, stat german, 257.

Xenopol, A. D., istoric, despre revoluţia de la 1848, 115, 166; despre rolul maselor în Unire, 290, 311, 398; concepţiile lui, 384, 727, 728, 748.

Zablocki, colonel polonez trimis în Ţara Romînească, 89.
Zalău, oraş 429; liceu la ~, 718.
Zaman Constantin, subadministrator revoluţionar în jud. Dolj, 229, 231.
Zamfira, mănăstire <r. Ploieşti>, zugrăvită de N. Grigorescu, 761.
Zamfirescu Mihail, poet, 707, 746.
Zamostea, sat <r. Rădăuţi>, mişcări ţărăneşti, 242.
Zamoyski L., revoluţionar polonez în Ţara Romînească, 246.
Zane Al., ziarist revoluţionar, 701.
Zăgănescu Pavel, porucic, comandă pompierii în lupta din Dealul Spirii, 129.
Zărand, comitat, alipit Ungariei, 123; administraţie romînească 150; lupte, 158.
Zărneşti, sat <or. Braşov>, fabrică de hîrtie, litografie, 414, 415.
Zefcari A., colonel, comandantul garnizoanei din Bucureşti, 522.
Zgalniţa, localitate <R. P. Bulgaria>, lupte, 619.
Zilahy Károly, scriitor maghiar din Transilvania, 749.
Zimbru, sat <r. Gurahonţ>, mişcări ţărăneşti, 427.
Zimnicea, oraş, cale ferată, 486; trupe ruseşti la ~, 614, 615.
Zinoviev I. A., agent diplomatic rus la Bucureşti, 582.
Zlatna, sat <r. Alba>, 144; maşină cu aburi, 25; numărul muncitorilor, 423; accidente de muncă, 424; grevă, 431; adunări, 120; romîni răsculaţi, 158.
Zolnay Gheorghe Iuliu, sculptor, monumentul lui Tudor Vladimirescu făcut de ~, 757.
Zotov P. D., general rus, 618, 628.
Zubcu Codreanu Nicolae (Dragoş N.), socialist, refugiat politic din Rusia, 690; medic de plasă, 499, 502, 514; activitatea politică şi publicistică, 498, 500, 502, 515, 636; voluntar în războiul de independenţă, 499, 612; moartea sa, 502.
Zvoriştea, sat <r. Dorohoi>, atelier mecanic la ~, 193.

2. INDICE DE MATERII

Academia de chirurgie medicală din Petersburg, 498.

Academia germană de drept (Facultatea de drept) din Sibiu, v. învăţământ.

Academia Mihăileană, din Iaşi, v. învăţământ.

Academia Romînă, 719, 748.

activismul, curent politic al burgheziei romîne din Transilvania, 675—677.

Actualitatea, ziar, 393.

Actul adiţional la Convenţiunea din 1858, 373.

Actul dezvoltător (memorandum), adoptarea lui în Adunarea ad-hoc a Ţării Romîneşti, 282, 287.

Adevărul despre Rusia, lucrare de Petre Dolgorukov, 691.

Adunarea ad-hoc (Divanuri ad-hoc din 1857) în Moldova şi Ţara Romînească, 216, 217, 223, 386, 539; convocarea lor şi problemele dezbătute, 255, 264, 265, 267, 268, 270, 271, 273, 274, 276—278, 280, 281, 282, 284, 285—289, 295, 299, 302, 305—307, 307, 327, 342, 344, 354, 364; falsificarea alegerilor 273—276, 298; închiderea lor, 291; istoriografia despre dezbaterile lor, 290.

Adunarea constituantă de la 1848 în Ţara Romînească, 65, 87, 89, 90, 93, 94, 96.

Adunarea constituantă de la 1866, 529, 530, 532, 533; v. şi Adunarea legiuitoare din 1866.

Adunările de la Blaj (~ naţională de la Blaj; ~ romînilor de la Blaj; ~ de pe Cîmpul Libertăţii); deschiderea, componenţa, desfăşurarea ei şi revendicările, 55, 125—128, 132—141, 143, 146—148, 171, 672, 696; aniversarea ei, 575.

Adunarea de la hotelul Petersburg din Iaşi în 1848, 43, 44.

Adunarea de la Islaz în 1848, componenţa şi programul dezbătut, 69—71, 76, 77, v. şi Islaz.

Adunările de la Lugoj în 1848, revendicările romînilor, 141, 144, 151.

Adunarea de la Lutiţa (Agyagfalva) în 1848, revendicările secuilor, 153.

Adunarea Deputaţilor, v. Adunarea Legiuitoare.

Adunarea Electivă a Moldovei la 1859, componenţa ei, dezbaterile şi alegerea lui Cuza, 295, 298—305; activitatea ei între 1860—1861, 315, 318, 320, 322, 324.

Adunarea Electivă a Romîniei, 327, 329, 330, 342, 519, 542; revendicarea ~, 169, 282, 285;

între 1862—1864; dezbateri, votează legi, secularizează averile mănăstireşti, 199, 209, 343, 344, 346—348, 350—352, 354—364, 366, 368, 369; amînă dezbaterile în problema agrară; dizolvarea ei, 366, 369.

Adunarea Electivă a Ţării Romîneşti la 1859, deschiderea ei şi dubla alegere a

lui Cuza, 295, 296, 299—301, 306, 307, 309, 310; activitatea ei între 1860—1861, 199, 314—316, 320, 322—324, 328, 335, 337.

Adunarea Legiuitoare, Adunarea Electivă şi Senatul Romîniei, corpuri legiuitoare create de Cuza; activitatea şi dizolvarea lor 1864—1866, 370, 386—388, 390, 392—393, 394, 447, 520, 523, 525, 526.

Adunarea Legiuitoare (Adunarea deputaţilor şi Senatul) după 1866; dezbate proiecte, votează legi şi ia atitudine faţă de guverne, 458, 504, 505, 528, 531, 532, 536, 539—557, 562—567, 571, 588—590, 596; votează legea pentru concesionarea căilor ferate, 463, 546, 568, 571; se declară împotriva afacerii Strousberg, 552, 555, 557, 563; asaltată de ţărani, 541, 547, 560—562; atitudinea ei faţă de palat, 555, 556, 559, 590; dizolvări ale ~, 544, 550, 562, 566, 588; votează credite pentru înarmare şi proclamă independenţa, 596—598, 601—606, 608 v. şi Senatul.

Adunarea naţională, revendicată în Ţara Romînească, 61.

Adunarea naţională ungară din 1848—1849 (Adunarea ţării, Dieta de la Pesta, Camera maghiară), 7, 133, 144, 146, 147, 152, 153, 160, 165; deputaţi germani, 144, 147, 153; deputaţi maghiari, 144—147; deputaţi romîni, 129, 142, 144, 147, 151, 152, 160, 161, 164, v. şi Dieta de la Pesta.

Adunarea obştească, în Moldova (Obişnuita ~; ~ extraordinare; Obştescul Divan) atribuţiile ei sub Regulamentul organic, 17, 37, 39, 41, 43—46, 224, 227; suspendarea, 224.

Adunarea Obştească, în Ţara Romînească; atribuţiile ei sub Regulamentul organic, 17, 21, 61; suspendarea, 224.

agenţi diplomatici romîni, 298, 331, 333, 336, 337, 352, 356, 360, 578, 580, 582, 591—595, 603, 606.

Aghiuţă, ziar, 370, 374, 761.

agitaţii v. lupta de clasă.

agricultura 17—20, 180—189, 374—385, 402—408, 443—450, 652—655; suprafaţa arabilă, venit 18, 29, 129, 178, 180—183, 186, 188, 380, 408, 422, 448, 585, 647, 652—656, 727; numărul agricultorilor, 180, 181, 217, 218; tehnică, unelte şi maşini, 19, 26, 187, 188, 192, 194, 211, 407, 408, 410, 444, 449, 450, 479, 512, 649, 653—656, 726; vite 28, 29, 182—186, 188, 193, 195, 210, 211, 323, 407, 408, 448, 449, 611, 636, 655; cereale 6, 26, 28, 38, 181, 182, 184—186, 194, 210, 408, 448, 449, 511, 611, 613, 650, 652—655; legume, 6, 182, 186, 188, 449, 613; plante industriale, 6, 28, 182, 186, 187, 194, 408, 415, 449, 564; viticultură, pomicultură, 34, 182, 186, 187, 210, 408, 448, 449, 511, 644, 655; sericicultură, 187, 210, 211, 323, 443, 653;

legislaţia agrară, 96—98, 183, 184, 213, 216, 217, 225, 226, 290, 292, 315, 320, 322—324, 326, 327, 343—347, 349, 353, 358, 360, 361, 364—368, 371, 372, 374—376, 378—382, 384, 385, 389, 395, 402, 403, 408, 409, 421—423, 442—450, 460, 463, 482, 503—508, 510—513, 518, 519, 525, 526, 529, 537, 540, 541, 545, 551, 564, 568, 586, 594 v. şi patente (în Transilvania); criza agrară, 565, 566, 568, 651, 654, 655, 665.

Albina, bancă în Sibiu, 658, 659, 662.

Albina, imprimerie, 319.

Albina, gazetă romînească apare la Viena apoi la Pesta, 678, 709, 711, 712.

Albina romînească, gazetă, 17, 46, 703; v. şi *Gazeta de Moldavia*.

Albumul literar, revistă, 706.

Albumul pelerinilor romîni, revistă, 702.

Alegătorul liber, ziar al grupărilor liberale, 566.

alfabetul latin, introducerea lui, 695.

Amicii Constituţiunii, societate a liberalilor radicali, 538, 544.

Amicul comercianţilor, gazetă, 88, 701.

Amicul poporului, ziar romînesc la Pesta, 702.

Amintiri, scrise de Alecu Russo, 743.

Analele economice, revistă sub redacţia lui Dionisie Pop Marţian, 725.

Analele statistice, revistă condusă de Dionisie Pop Marţian, 725.

Analele tipografice, gazetă muncitorească, 484, 489, 491, 708, v. şi *Uvrierul*.

Ancheta industrială, 454.
Anica Manu, pictură de C. D. Rosenthal, 754.
Antisyllabus, poezie de Fr. Krasser, 750.
Anuar al Asociației muzeului ardelean, 718.
Anunțătorul romîn, ziar, 691, 710.
Apus de Soare la Barbizon, tablou de N. Grigorescu, 762.
Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, revistă a istoricilor sași, 740.
arhitectură și arhitecți, 755—757.
arheologie, dezvoltarea ei, 737, 739.
Archiva istorică a Romîniei, revistă, 734, 737.
Arhiva românească, revistă de istorie, 22.
Arhivu pentru filologie și istorie, revistă, 739, 740.
arhondologie, condică de ranguri boierești, arsă la 6 septembrie 1848 în București, 108.
armament, v. armata română.
armata română (miliția; armata națională; trupele române), organizare, legi, regulamente, 41, 45, 56, 57, 65, 73, 82, 85, 88, 89, 129, 149, 150, 214, 224, 226, 238, 252, 255, 285, 292, 319, 322, 323, 327, 350, 360, 363, 366, 388, 399, 401, 543, 545, 547—549, 551, 564, 576, 596, 598, 611; armata în 1848, 41, 42, 45, 46, 63, 64, 69, 71, 73, 75, 80, 82, 83, 84, 88, 89, 107, 108, 109, 110, 111, 136, 144, 149, 150, 152—155, 158, 165; armata în perioada Unirii, 296, 307, 319, 321; tabere militare, 89, 108, 109, 111, 319, 321, 326, 328, 332, 366, 551, 554; armata în 1866, 520, 522; folosită la reprimări, 21, 69, 83, 229, 230, 296, 307, 326, 328, 329, 391, 447, 448, 486—488, 503, 504, 506, 508—511, 513, 541, 547, 552—554, 559, 561, 668, 670; armament, arsenal, pirotehnie, 88, 158, 194, 359, 372, 456, 587, 589, 607—610, 613, 623; grăniceri și dorobanți răsculați, 230, 239, 241, 242, 326, 365, 486, 507, 508, 528; serviciul auxiliar, 610—612; luptă în războiul pentru independența Romîniei, 587, 592, 593, 594, 599—602, 607—609, 612—633, 636, 681—682.
Armonii intime, poezii de Al. Sihleanu, 746.
arsenalul armatei v. armata română.
Arta speculată, articol de Mihail Pascaly, 764.
Asociația agricolă română, înființată la Brăila, 187.
Asociația de binefacere bulgară, 576, 577.
Asociația generală a muncitorilor din Arad, înființarea ei, 666.
Asociația Generală a Muncitorilor din Bruxelles, Marx militează în ~, 5.
Asociația generală a muncitorilor din Timișoara, activitatea ei, 665, 667.
Asociația generală a tuturor lucrătorilor din Romînia, 491, 492, 494, 496, 708.
Asociația Internațională a Muncitorilor, influența ei în Romînia, 495, 496.
Asociația juridică, 733.
Asociația literară, 24.
Asociația medicală din Transilvania, 722; v. și Erdélyi orvosi egyesület.
Asociația muzeului ardelean, v. Erdélyi Múzeum Egylet.
Asociația Patriotică, organizație secretă în Moldova, 24, 39.
Asociația română pentru conducerea emigrației din Paris, 233.
asociație a românilor exilați, 753.
asociații de ajutor, 218, 420, 430, 488, 489, 613, 668.
asociații de arendași, 183.
asociații de autoeducare, 669.
asociații muncitorești, 5, 218, 430, 431, 488, 489, 491, 492, 494, 496, 536, 665—669, 708, 711.
asociații profesionale, 668, 669, 694.
asociații științifice ale medicilor și farmaciștilor, 722.
Asociațiunea lucrătorilor tipografi din Romînia, 489 v. și Casa de ajutorare și prevedere a lucrătorilor tipografi.
Asociațiunea Transilvană pentru literatura română și cultura poporului romîn (Astra), 436, 437, 686, 709, 714, 715, 717, 718, 769.
Aspecte ale vieții rurale în preajma reformei agrare din 1864, litografie de D. A. Papazoglu, 383.
Asupra broșurii: Germania, Romînia și Principele Carol de Hohenzollern, pamflet de Titu Maiorescu, 570.
Asupra poeziei noastre poporane, articol de Titu Maiorescu, 747.
Așezămîntul horal, 768.

Aşezămîntul pentru reorganizarea învăţăturilor publice în Principatul Moldovei, 227, 693.
Atacul de la Smîrdan, tablou de N. Grigorescu, 762.
Ateneul Romîn, societate ştiinţifică, 714, 722.
Augsburger Allgemeine Zeitung, ziar, 556.
Aurora, poezii de Mihail Zamfirescu, 746.
Azienda Assicuratrice, din Triest, societate comercială, 214.

Baba Hîrca, operetă de Matei Millo, 764.
Balade adunate şi îndreptate de V. Alecsandri, 743, 744.
Balade populare romîneşti, adunate de Miron Pompiliu, 749.
bancheri şi bănci (capital bancar şi instituţii de credit), 38, 44, 54, 199, 205, 212, 213, 214, 263, 323, 392, 393, 420, 443, 465, 470—476, 480, 520, 537, 563, 564, 570, 573, 576, 581, 657—659, 661, 662, 725; legi pentru bilete ipotecare şi bănci, 475, 608, 657; v. şi capital şi capitalişti; v. şi cămătă şi cămătari.
Banca agrară de credit, din Budapesta, 420.
Banca Brăilei, 472, 476.
Banca de Bucureşti, 472, 476, 480, 570.
Banca de credit, 420.
Banca franco-ungară din Budapesta, 473, 564.
Banca Imperiului otoman (Banca Otomană), 213, 471.
Banca Naţională a Austriei, 420, 657.
Banca Naţională a Moldovei (Banca Moldovei), 214, 263, 471, 476.
Banca Romîniei (Bank of Roumania), 471, 473, 476.
Banca sătenească, proiect de înfiinţare, 472.
Bădăştnost (Viitorul), ziar în limba romînă şi bulgară, 712.
Băgări de seamă asupra legii rurale, broşură de M. Roşcovschi, 495.
Bărăţia din Cîmpulung, tablou de N. Grigorescu, 762.
La Baloise, societate comercială din Elveţia, 214.
beilicuri, 61, 288.
Belle-Arte v. Învăţămînt.
Beţia de cuvinte, articol de Titu Maiorescu, 747.
bilete ipotecare, v. bancheri şi bănci.
Biroul statistic permanent, 725.
birul (capitaţia), 19, 40, 214, 288.
bivolari, răscoala lor, 486—487.
Blank et Co. bancă, 470.
Bleichröder-Hansemann, consorţiu german, 606.
bîlciuri, v. comerţ.
Boierii surprinşi la ospăţ de trimişii lui Vlad Ţepeş, tablou de Th. Aman, 759.
boieri, v. clase sociale.
Bondarul, ziar, 761.
Das Blutgericht (Tribunalul sîngelui) cîntec muncitoresc din Silezia, 4.
Branitel (Apărătorul) ziar în limba bulgară, 712.
bresle, v. meşteşuguri.
Brown et C-ie, societate comercială, 214.
Buciumul, ziar, 363, 691, 707, 737.
buget, 215, 247, 350, 356, 366, 374, 442, 473—475, 540, 552, 565, 571, 587—589, 598, 607—609, 692, 694.
Bukuresti Híradó, ziar maghiar, 750.
Bukuresti Magyar Közlöny, ziar maghiar, 750.
Buletin, foaie oficială a Prinţipatului Moldovei, 703.
Buletin oficial, 228, 232, 701, 703. v. şi *Monitorul oficial* şi *Foaia satului*.
burghezie v. clase sociale.

Cabinet de lectură, deschis de C. A. Rosetti, 24.
Cabinetul de istorie naturală, adunare a deputaţilor partidei naţionale, 303.
Cail Halot et C-nie, societate franceză, 454.
calea ferată (căi ferate), 1, 198, 199, 450, 456, 476, 586, 601, 602, 611, 644, 649, 652, 655, 660; legi şi proiecte de legi, 198, 364, 366, 467, 545, 546, 567, 579; concesiuni şi convenţii, 198, 388, 392, 460, 462, 463, 465, 467, 543, 545, 546, 549, 551, 552, 565, 566—568, 578; construcţii de ~, 25, 410, 417, 418, 424, 437, 462, 463, 465, 467, 475, 486, 488, 555, 563, 571, 645, 647, 659, 660, 666; ateliere, 456, 666; fotografie, 464. v. şi transporturi.
calendare romîneşti, interzicerea difuzării lor, 39; scoase de Bariţiu, 709.
Calendarul literar al Zimbrului, supliment literar al periodicului *Zimbrul*, 704.

camătă şi cămătari, 40, 94, 112, 205, 212, 217, 445, 472, 504, 536, 537; v. şi bancheri şi bănci.
Camera de comerţ şi industrie v. comerţ.
Camera maghiară, v. Adunarea naţională ungară.
Camondo, bancă pariziană, 472, 570.
Campania romînilor în contra turcilor la anul 1595, lucrare a lui N. Bălcescu, publicarea ei, 24.
Capete de prizonieri turci, pictură de N. Grigorescu, 762.
capital, 245, 247, 258, 263, 265, 351, 360, 409, 420, 442, 486, 552, 564, 644, 650, 657, 658, 661, 667; acumularea primitivă, 184, 452, 645, 646; în industrie, 413, 417, 425, 443, 454, 458, 600, 644, 647, 648, 650, 652; în construcţia de căi ferate, 463, 465, 475, 552, 659, 660; v. şi bancheri şi bănci.
capitalişti (autohtoni şi străini), 238, 452, 458, 460, 463, 467, 471, 543, 546, 552, 555, 560, 561, 563, 565, 567, 574, 577, 579, 580, 587; passim. v. şi clase sociale.
capital bancar v. bancheri şi bănci.
capital cămătăresc, 212, 213, 473, 474.
capital comercial, 650, 657.
Capitalul, lucrarea lui K. Marx, cunoscută de N. Zubcu-Codreanu, 499.
capitulaţii, desfiinţarea lor, 358.
caricatura, apariţia ei în ţările romîne, 761.
Cartea Roşie, editată de guvernul austro-ungar, 549, 576.
Casa de ajutor a lucrătorilor tipografiei Thiel şi Weiss, asociaţie muncitorească, 494.
Casa de ajutorare şi prevedere a lucrătorilor tipografi, înfiinţarea şi activitatea ei, 218, 488, 489; v. şi Societatea generală de ajutor reciproc a lucrătorilor tipografi Gutenberg.
Casa comună de ajutor de boală şi călătorie a tipografilor, constituirea ei, 430.
Casa de Depuneri şi Consemnaţiuni (~ de depuneri, ~ de economii, ~ de păstrare), în diferite oraşe, 374, 470—472, 474.
Casa generală muncitorească de invaliditate şi boală, înfiinţarea ei, 668.
Casa Pensiilor, deficitul ei, 227.
case « frăţeşti », ale muncitorilor din Transilvania, organizarea şi activitatea lor, 663, 668.
case de muncă, în Transilvania, rolul lor, 29.
case de schimb, capitalul şi atribuţiile lor, 443, 470.
case muncitoreşti, 667, 668.
Catechismul economiei politice, lucrare a lui P. S. Aurelian, 725.
Cazacul, pictură de N. Grigorescu, 762.
Căinţa încrederii în boierii aristocraţi şi sfînta hotărîre de a nu-i mai crede, pamflet, 48.
Călătorie în America de Nord, carte a lui Bölöni Farkas Sándor, 28.
căpitanat, cerut de romînii din Banat, 144, 437.
Către romîni, poezie de V. Alecsandri, 140.
Către toţi locuitorii satelor acestui prinţipat, manifest lansat de Gh. Bibescu, 62.
Ce sînt meseriaşii?, broşură anonimă, conţinutul ei, 49, 60, 61.
Cea din urmă noapte a lui Mihai Viteazul, pictură de Th. Aman, 759.
cens electoral v. drept de vot.
Centrul, grupare conservatoare, 565, 571.
cenzura, introducerea şi rolul ei, 23, 31, 39, 46, 131, 236, 246, 249, 271, 296, 299, 398, 751, 764; cereri de desfiinţare a ~, 7, 45—46, 60, 87, 136.
cercuri revoluţionare secrete, înfiinţarea lor, 495, 498.
cercuri socialiste, înfiinţarea lor, 495, 536; militanţi din ~, 495, 499, 708; sprijină războiul de independenţă, 610, 635.
cete revoluţionare bulgare şi detaşamente de voluntari bulgari, 542, 545, 549, 551, 573, 576—578, 589, 615.
chartismul, mişcare revoluţionară în Anglia, 4.
chestiunea orientală (criza orientală), 546, 571, 580, 581, 582, 587, 589, 592.
Chrissoveloni, bancă, 470.
Cicală, ziar, 394.
Cinel-cinel, piesă de V. Alecsandri, 765.
Ciocoii vechi şi noi, roman de N. Filimon, 746.
Cînd a apărut omul pe pămînt, lucrare de Gr. Ştefănescu, 717.
Cînd a început viaţa pe pămînt, lucrare de Gr. Ştefănescu, 717.

Cîntarea Romîniei, operă literară de Alecu Russo, publicarea ei, 688, 702.
Cîntecele unui dispărut, poezii de Frantz Obert, 750.
Cîntece şi plîngeri, poezii de D. Bolintineanu, 743.
Cînturi intime, poezii de Radu Ionescu, 746.
Clase şi păturui sociale, 420—425, 443—447, 535—538, 634—637, 660—665; muncitorimea, 14—17, 20—21, 29—30, 45, 76, 194—195, 218, 423 — 424, 483 — 484, 662—663; ţărănimea, 17—22, 28—30, 34—35, 38, 114, 170—171, 217, 420—422, 443—447, 503—504, 664—665; burghezia, 20—25, 27—30, 31—32, 37—38, 47, 59—60, 114, 169—176, 216—217, 280, 424—425, 518—519, 535—538, 660—661, 675—676, 679—680; moşierimea, 280, 422, 443—447, 518—519, 535—538, 664, 679—680; feudalitatea (boierimea, nobilimea, aristocraţia), 18—22, 26—30, 33—34, 38, 46—47, 59—60, 124, 172, 174—175, 215—216; passim.
cler, 425.
Clopotul, foaie clandestină, 392.
Clopotul, revistă a lui Herzen, 356, 691.
Club studenţesc, la Iaşi, propagă socialismul, 498.
cluburi unioniste, organizarea şi activitatea, 269, 271.
coaliţia burghezo-moşierească, formarea şi activitatea ei, 507, 512, 519, 538, 689, 690, 727 passim v. şi monstruoasa coaliţie.
coaliţia de la Mazar-paşa, formarea şi activitatea ei, 514, 566—568, 570—572, 589, 590.
Codul Calimah, studiu asupra izvoarelor lui, 733.
Codul civil, prevederile, caracterul şi promulgarea, 247, 382, 386, 389, 483, 484.
cod penal (condica penală), elaborarea şi aplicarea lui, 247, 364.
Colecţia de poezii vechi şi noi, poezii de C. Bolliac, 743.
colegii electorale, componenţa lor, 267, 268, 299, 531, 588; v. şi drept de vot.
Coliba lui moş Toma, de Harriett Beecher Stowe, tradusă în l. romînă, 228.
Columna lui Traian, monument, 762.
Columna lui Traian, revistă scoasă de B. P. Hasdeu, 727, 748.
comerţ, 14, 25, 201—205, 209—212, 418—420, 475—480, 656—657;
interior, 14, 418, 475—476, 542, 656; monopol boieresc, 183; monopolul statului, 458; bîlciuri, 205, 476, 651, 656; iarmaroace, 202, 205;
exterior, export, 210, 255, 656; dezvoltarea lui, 17, 187, 209—212, 213, 418, 476—480, 586, 656, 660; valoarea lui, 14, 181, 187, 210, 450, 479;
exterior, import, 205, 210, 211; dezvoltarea lui, 209, 210; valoarea lui, 210, 211, 479;
libertatea comerţului, 135, 204, 255, 285; liber-schimbism, 209, 452, 460, 478, 536, 723, 725; protecţionism vamal, 460, 478, 536; legislaţie comercială, 16, 17, 136, 247, 450; legislaţie vamală, 44, 200, 211, 478; convenţii comerciale (~ de navigaţie, ~ vamale), 14, 256, 292, 450, 458, 460, 478, 479, 566—568, 570, 580, 581, 595, 657; crize comerciale, 59, 315, 586, 589, 655; preţuri, 205, 210, 479; camere de comerţ, 193, 374, 386, 420, 450; case de comerţ, 203, 204, 596; firme comerciale, 656; societăţi comerciale, 187, 214.
comerţul de tranzit, rolul lui, 425, 657.
comisar al Moldovei, semnează actul de navigaţie din 1857, 257, 258.
comisar al statului romîn pentru supravegherea emisiunii obligaţiilor şi a fondului de rezervă, 551.
comisar al Ţării Romîneşti, semnează actul de navigaţie din 1857, 257, 258.
comisari de propagandă, în revoluţia de la 1848, rolul lor, 85, 92, 93, 692; ~ după 1848, 329.
Comisia centrală (de la Focşani), înfiinţarea şi activitatea ei, 292, 315, 317—320, 324, 337, 343, 344.
Comisia de anchetă, privind afacerea Strousberg, 557.
Comisia de informare, creată prin tratatul de la Paris, activitatea ei, 255, 264, 267, 274, 276, 291.
Comisia de înfrumuseţare şi însănătoşire a oraşului Bucureşti, 208.

Comisia europeană a Dunării (~ riveranilor etc.) înființarea și activitatea ei, 256—258, 336.
Comisia executivă, înființarea și rolul ei în revoluția de la 1848, 64, 69; v. și revoluția de la 1848.
Comisia proprietății la 1848, înființarea și activitatea ei, 96—99, 225, 229, 241; v. și Revoluția de la 1848.
comisii de supraveghere, aplică regulamentul de rechiziții la 1877, 611.
comisii speciale, pentru revizuirea Regulamentului organic, 224, 226.
comitate, passim.
comitete pentru sprijinirea războiului de independență, 609, 612—613, 681.
comitete județene, 505, 510.
comitete revoluționare bulgărești, activitatea lor, 542, 588, 591.
comitete unioniste (~ electorale unioniste), înființarea și activitatea lor, 251, 264, 269, 273, 274, 287.
Comitetul central democratic european, înființat la Londra de G. Mazzini, 236, 433.
Comitetul central revoluționar bulgar, înființarea lui, 578.
Comitetul central al Unirii (~ de acțiune, ~ unionist), activitatea lui, 264, 270, 271, 274, 280, 287.
Comitetul de apărare a patriei, creat de revoluționari maghiari la 1848, 147.
Comitetul de mari proprietari creat în 1872, 564.
Comitetul democratic romîn, constituit în 1849 la Paris, 233.
comitet electoral al Unirii în Moldova, 268, 269.
Comitetul național din Sibiu, rolul lui în revoluția de la 1848, 146, 148—150, 153, 156.
Comitetul ordinii, format de moșierimea conservatoare, 538.
Comitetul revoluționar bulgar din Giurgiu, 588, 591.
Comitetul revoluționar din Moldova (~ moldovean), înființarea și activitatea, 48, 51, 55, 56, 58, 59, 170, 171.
Comitetul revoluționar din Țara Românească (~ din București), componența, curentele și activitatea, 64, 66, 67, 69, 78, 87, 99, 104, 145; v. și revoluția de la 1848.
Comitetul revoluționar de la 1848, reînființat de exilați în 1851, 236.
compania română pentru exploatarea și comerciul de păcură, înființarea ei, 458.
companii de navigație, 199, 206, 478.
Compendiu de istoria Transilvaniei, lucrare de Ioan Russu, 739.
Comuna din Paris, români participanți la luptele ~, ecoul ei în România, 496, 562, 579, 667, 689, 711, 714, 731.
comune rurale; ~ urbane, legea pentru instituirea lor, 209.
concesiuni și concesionari, 196, 213, 214, 247, 263, 392, 471, 473, 565, 587; v. și calea ferată.
Concordia, ziar, apare la București, 269, 272, 387, 706 v. și *Românul*.
Concordia, ziar, apare la Pesta, 691, 709, 711.
Concordia, societate comercială, 214.
Condica criminalicească și procedura ei, aplicarea ei, 228.
conferința ambasadorilor de la Constantinopol, din 1856, 249, 253.
conferința conducătorilor români din Banat în 1860, 437.
conferința de la Constantinopol din 1876—1877, 597—599.
conferințe electorale la Sibiu ale Partidului Național Român, 677.
conferința de la Londra (1871), 592.
conferința de la Mediaș, 680.
conferința de la Miercurea, 675, 676.
conferința neoficială (electorală), la Sibiu, în 1872, a Partidului Național Român, 677.
conferința neoficială, de la Turda, în 1870, a unor conducători pasiviști, 677.
Conferința de la Paris din 1858, 258, 291, 292, 302, 304—305.
Conferința puterilor garante din 1859 (Paris), 331, 332.
Conferința puterilor garante din 1866 (Paris), 526.
Conferința reprezentanților puterilor garante din 1858 la Constantinopol, 298.
Conferința de la Sibiu, 132, 133.
Conferința de la Timișoara, în 1869, constituie Partidul Național al Românilor din Banat și Ungaria, 675.

Conferinţa de la Viena (1855), 247, 251—253, 256.
congres, al Internaţionalei I-a la Haga, 711.
congres, al tipografilor din Transilvania, 669.
Congresul de la Berlin, 637, 638.
Congresul bisericesc de la Timişoara, 142.
Congresul de la Paris (1856), 199, 249, 253, 254, 255, 256, 261, 266; v. şi Paris.
Le conservateur de France, societate de asigurare, 214.
conservatori, 44, 223, 244, 247, 278, 280, 285, 286, 288, 300—302, 304, 306, 309, 310, 313, 320, 322, 328, 333, 349, 364—366, 368, 369, 372, 375, 519, 522, 530—532, 538, 539, 541—546, 549, 550, 557, 560, 561, 563, 564, 565—568, 572, 587, 588, 590, 593, 598, 599, 602, 607; passim.
Conservatorul, ziar editat de Eliade Rădulescu, 743.
Conservatorul de muzică, v. învăţământ.
Conservatorul progresist, ziar, 320.
Consiliul Asociaţiunii Internaţionale a Muncitorilor, de la Londra, ziarul *Federaţiunea* despre ~, 711.
Consiliul legislativ central din Viena (Reichsrat), romîni în ~, 437.
Consiliul de stat (1864), înfiinţarea şi activitatea lui, 185, 356, 358, 364, 370, 374, 378, 386, 520, 529, 532.
Consiliul superior al Instrucţiunii Publice, constituirea lui, 348.
consilii de administraţie, componenţa lor, 472, 563, 565.
consilii comunale, rolul lor 209, 447.
consilii judeţene, 370, 588.
consilii municipale v. sfaturi administrative.
consorţiu, 463, 465, 546, 606.
conspiraţii, 47, 433, 521, 522, 553.
consistoriul din Sibiu, 699.
constituţia:
~ de la 1848, proiecte de ~, 55, 62, 73, 78, 80, 85, 87, 92, 104, 107; v. şi revoluţia de la 1848;
proiecte de ~ în timpul lui Cuza, 315, 358, 359;
~ de la 1866, elaborarea şi prevederile ei, 529—532, 535; aplicarea, 590, 593; încercări de modificare, 563, 579.
Constituţia, pictură de Costache Petrescu, 753.
constituţia austriacă (imperială), prevederile ei, 133, 155, 160.
constituţia belgiană din 1831, 55, 530.
Constituţionalul, ziar, 701.
Le Constitutionnel, ziar francez, 250, 602.
constrîngere extraeconomică, v. relaţii de producţie feudale.
Conştiinţa naţională, ziar, 388.
Contemporanul, revistă, 748.
contract colectiv, 669.
Convenţia Crucii Roşii de la Geneva, respectarea ei de turci la 1877, 624.
Convenţia de la Balta-Liman, prevederile şi aplicarea ei, 223, 224, 226, 231, 245.
Convenţia de la Boiagi-Kioi, prevederile ei, 239, 244.
Convenţia de la Paris (august 1858), prevederile şi aplicarea ei, 292, 293, 295—298, 300, 301, 313, 315, 317, 320, 322, 332, 334, 341, 344, 356, 358, 359, 368, 370, 371, 373, 395, 527, 536, 573, 574.
Convenţia romîno-rusă (1877); tratative, semnarea, ratificarea, prevederile şi urmările ei, 595, 596, 598, 599, 600, 601, 603.
Convenţia secretă de la Budapesta (1877), prevederile ei, 599.
Convenţia telegrafică austro-turco-romîno-sîrbă, 350.
Convenţia telegrafică romîno-austriacă, 337, 350, 389.
Convenţia telegrafică romîno-rusă, 337, 350.
Convenţii comerciale, v. comerţ.
Convenţii de extrădare cu Austria, Rusia, Serbia, 337, 389.
convenţii pentru concesiuni de căi ferate, v. calea ferată.
Convorbiri literare, revistă, organul Junimii, 544, 548, 708, 728, 747, 748, 750.
copii, numărul şi exploatarea muncii lor, 218, 424, 648, 654, 663.
corporaţii, v. meşteşuguri.
Corpul ponderator, v. Senat.
Corpuri legislative (legiuitoare), v. Adunarea legiuitoare.
Crawley G. B. et. C-nie, întreprindere londoneză de căi ferate, 567, 568.
Chrissoveloni, bancă, 470.
credit, v. bancheri şi bănci.
Crédit Mobilier din Paris, 199.
Creditul funciar rural (Prima societate de

credit funciar romîn din Bucureşti) înfiinţarea şi activitatea lui, 471, 472, 564, 565, 566; ~ urban, însemnătatea lui, 471.
criza orientală, v. chestiunea orientală.
crize comerciale, v. comerţ.
crize agrare, v. agricultura.
criza economică din 1857, 204, 209, 315, 324, 410, 434; din 1873—1877, 472, 480, 565, 566, 651, 655, 659.
criză financiară, consecinţe, 570, 586, 587, 589, 608, 635.
Cronica romînilor şi a mai multor neamuri, de Gh. Şincai, publicarea ei, 737.
Crucea Roşie, 499, 610, 612, 613, 624.
Cugetarea, foaie, 393.
Cugetări, studiu de A. Russo, 709, 743.
Cugetătorul romîn, organ de presă al comercianţilor, 703.
curente ideologice, 687, 688, 689, 690.
curente politice, 65, 66, 67, 278—280, 687, 688, 689, 690.
Curierul de Bucureşti, ziar, 710.
Curierul de Iaşi, revistă, 511.
Curierul judiciar, revistă, 733.
Curierul romînesc, ziar, 701, 752.
Curtea criminalicească, membrii ei, 231.
Curtea cu juraţi (din Craiova, Tîrgovişte, Sibiu), 543, 554, 555, 681.
Curtea de apel, 679.
Curtea de casaţie, înfiinţarea, activitatea, 292, 317, 323, 370, 386, 489, 510, 542, 593, 733.
Curtea imperială, v. Austria.
Curtea din Petersburg, v. Rusia.
Curtea protectoare, v. Rusia.
Curtea suzerană, v. Imperiul otoman.
Curtea de la Viena, v. Austria.
Curţile Unite, instanţă judecătorească, 328.
Cuvîntul, periodic socialist, 499; v. şi *Socialistul*.

Dacia, revistă la Iaşi, 335.
Dacia, societate de asigurare, 473.
Dacia literară, revistă, 22, 24, 704, 743, 746.
The Daily News, ziar, 251.
Danubiul, societate comercială, 214.
darvinism, 716—719, 722.
Dările de seamă către alegătorii colegiului IV de Ion Ionescu de la Brad, 723.
decrete: ~ ale guvernului provizoriu de la 1848, 82, 84; ~ al caimăcămiei din 1848, 229; ~ ale lui Al. I. Cuza, 200, 369, 370, 374, 388, 470, 588, 725, v. şi legi.
De la moară, povestiri şi snoave, poezii de Ion Pop Reteganul, 749.
democraţi revoluţionari ruşi, influenţa lor în Romînia, 495, 498, 690, 691, 765.
Democraţia, gazetă editată de Al. Candiano Popescu, 553.
Democraţia, ziar romînesc la Pesta, 164, 702.
Deroussi, bancă, 470.
Despre chestia zilei în Moldova, broşură de N. Istrati, 262.
Despre lucru şi lucrători, articol în *Lucrătorul romîn*, 486.
Despre starea soţială a muncitorilor plugari în Principatele Romîne în deosebite timpuri, lucrare de N. Bălcescu, 23.
Despre stat, proprietate, familie, studiu de N. Zubcu-Codreanu, 499.
Deşteptarea sau *Renaşterea Romîniei*, tablou de Gh. Tattarescu, 754.
detaşamente de voluntari bulgari, v. cete revoluţionare bulgare.
Dezrobirea ţiganilor, tablou de Th. Aman, 755.
Dezvoltarea socialismului de la utopie la ştiinţă, lucrare de F. Engels, 489.
Dicţionarul limbii romîne, lucrare de A. T. Laurian şi I. C. Massim, 740.
Dieta de la Pesta (de la 1867 înainte), 670, 672, 673, 675, 676, 682. V. şi Adunarea naţională ungară.
Dieta de la Pojon (Bratislava), 34, 119, 121—124.
Dieta de la Viena, 7.
Dieta Transilvaniei (de la Cluj, apoi Sibiu), 26, 30, 34, 136, 138, 142, 143, 144, 145, 147, 404, 435, 436, 437, 438, 670, 672.
dijma v. relaţii de producţie feudale.
Din Moldova, revistă, 706, 707.
Diploma din octombrie 1860, proclamă încetarea sistemului absolutist, 434.
Direcţia C.F.R., 635.
Direcţia centrală a poştelor, 347.
Direcţia de statistică în Moldova, 322, 347.
Direcţia generală a Arhivelor Statului, 348.

Direcţia Lucrărilor publice din Ţara Romînească, 322, 755.
Direcţia nouă în poezia şi proza romînă, studiu de Titu Maiorescu, 747.
Divanuri ad-hoc, vezi Adunarea ad-hoc.
Divanuri generale (ad-hoc 1849—1856), 222, 261.
Dîmboviţa, ziar, 707, 710, 743.
Doamna Chiajna, nuvelă de Alexandru Odobescu, 746.
Doine şi lăcrămioare, poezii de V. Alecsandri, 743.
Dorinţele partidei naţionale în Moldova, 44, 51, 52, 54, 170, 689; fotografia, 54.
Dorobanţul, ziar, 635.
Doruri şi amoruri, poezii de Al. Depărăţeanu, 746.
dramaturgia, 764, 765.
Dreptatea, foaia intereselor poporului, gazetă, 544.
Dreptul, revistă, 733.
dreptul de vot, 65, 89, 90, 124, 268, 271, 358, 437, 438, 483, 665.
Dreptul naturale privat, lucrare de S. Bărnuţiu, 733.
Dreptul natural public, lucrare de S. Bărnuţiu, 733.
Dreptul public al romînilor, lucrare de S. Bărnuţiu, 733.
Dreptul public al romînilor şi şcoala lui Bărnuţiu, studiu de Titu Maiorescu, 548.
Drepturile romînilor către Înalta Poartă, articol de N. Bălcescu, 105.
drumuri, şosele, 14, 19, 198, 200, 206, 214, 227, 246, 322, 418, 460, 462, 488, 546. v. şi transporturi.
dualismul austro-ungar v. Austria şi Austro-Ungaria.

Economia, cooperative de credit, 472, 473.
Economia socială, lucrare de D. Pop Marţian, 725.
Economul, revistă, 709.
Eforia Şcolilor, 693.
Elefant, sală în Iaşi, 303.
Elemente de pedagogie şi metodologie, lucrare de I. P. Eliade, 732.
Elena, roman de D. Bolintineanu, 743.
Elena Dragoş, dramă de Gh. Asaki, 746.
Elena Negri (Steluţa), tablou de C. D. Rosenthal, 754.
Eliberarea robilor ţigani, desen de Th. Aman, 90.
Ellenőr, ziar maghiar, 121.
Epigonii, poezie de M. Eminescu, 747.
episcopi; participare la Corpul Ponderator, 370; legea numirii, 370.
Epoca, ziar, 389.
Erdélyi orvosi egyesület, 722; v. şi Asociaţia medicală din Transilvania.
Erdélyi Híradó, ziar, 32, 702.
Erdélyi Múzeum, revistă din Cluj, 715, 749.
Erdélyi Múzeum Egylet, societate ştiinţifică din Transilvania, 715, 718, 739, 741, 749.
Espatriatul, ziar, 156, 702.
L'État roumain et la paix d'Orient, broşură de N. Ionescu, 598.
L'Étoile du Danube, versiune franceză a ziarului *Steaua Dunării*, 266.
Euphrosyne, revistă, 750.
Excursion agricole dans la plaine de la Dobroudja, lucrare de I. Ionescu de la Brad, 719.
Explicarea condicei comerciale romîne, lucrare de V. Boerescu, 733—734.
export, v. comerţ.
Expoziţia din Bucureşti (din 1873), tablouri expuse de N. Grigorescu la ~, 762.
Expoziţia Internaţională de la Londra, 227.
Expoziţia Universală de la Paris (1867), 478.
Expoziţia Universală din Viena (1873), 478, 580.
expoziţii agricole, 188, 204.
expoziţii de arte plastice, 761.
expoziţii industriale, 204.

Fabrici v. industrie.
Familia, revistă literară condusă de I. Vulcan apare la Pesta şi Oradea, 707, 747, 750; despre Karl Marx şi Internaţionala I, 495, 711; despre mişcarea revoluţionară din Rusia, 691; despre Comuna din Paris, 712; colaboratori la ~, 749.
Federaţiunea, gazetă romînească, apare la Pesta (1868—1876), redactori, 670, 673, 678, 709; despre mişcările sociale şi politice din Rusia, Franţa ş.a., 711, 714; colaborator la ~, 709.
femei, numărul muncitoarelor din fabrica de lumînări de la Galaţi, 195; de pe domeniul Zlatna, 424; salariul, 218, 663; în revoluţia de la 1848, 159.

Femeia în albastru, tablou de I. Negulici, 752.
feudali v. clase sociale.
Filarmonica v. învăţămînt.
filologia, dezvoltarea, 740.
firmane, 232, 333; pentru convocarea şi închiderea Adunărilor ad-hoc, 266—268, 270, 274, 287, 291; de numire a caimacamilor din 1858, 295, 297, 298; de recunoaştere a Unirii administrative, 333; pentru recunoaşterea lui Carol I, 538, 574.
firme comerciale, v. comerţ.
fiscalitate, v. impozite.
fizica, activitatea în domeniul ~, 715.
fîneţe, suprafaţa în Ţara Romînească, Moldova şi Transilvania, 182, 655; primită în folosinţă de ţărani în Moldova, 184; v. şi păşuni.
flora Romîniei, cercetarea ~, 716.
Flori din cîmpul poeziei populare romîneşti, culegere de poezii publicate de Ács Károly, 750.
flotă comercială de pe Dunăre, 468; v. şi navigaţia.
flotă engleză, retragerea din Marea Neagră, 267, 268.
flotă maritimă a Principatelor Unite, 468.
flotilă turcească, pe Dunăre, în războiul de independenţă, 614.
Foaie ştiinţifică şi literară, publicaţie condusă de M. Kogălniceanu (1844), 23.
Foaia satului (Foaie sătească), supliment la *Buletinul oficial*, 228, 703.
Foaia sătească, v. *Învăţătorul satului*.
Foaia Societăţii de medici şi naturalişti din principatul Moldovei, revista condusă de dr. C. Vîrnav, 228, 722.
Foaie de publicaţiuni oficiale, 343.
Foaie de storia romînă, publicaţie a lui B. P. Hasdeu (1859), 705, 706.
Foae pentru minte, inimă şi literatură, publicaţie din Braşov (1838), 31, 88; condusă de G. Bariţiu, 701; revendicări democratice la 1848 dezbătute în ~, 115, 117; cere emanciparea iobagilor fără despăgubiri, 119; colaboratori la ~, 32 140; fotografie, 72, 139.
foamete, 540, 545; în Europa, 6; în Moldova şi Transilvania, 35, 40.
Foiletonul Zimbrului, supliment al gazetei *Zimbrul* (1855—1856), 704.
Foişoara Telegrafului romîn, supliment al gazetei *Telegraful romîn* (1876—1877), 709.
Foiţa de istorie şi literatură, 705, 706.
folclor, popularizarea ~, 744, 768; culegători de ~, 741, 749; ~ muzical, culegeri de ~, 767, 768.
Foulcquier, Blanc et C-ie societate franceză industrială, 195.
Fould, bancă pariziană, 472, 570.
Fracţiunea liberală şi independentă (fracţionişti, liberali ~), grupare politică condusă de N. Ionescu, componenţa şi activitatea ei, 539, 540, 542—546, 548, 550, 551, 555, 561—563, 567, 588, 593, 603.
La France, ziar, despre Al. I. Cuza, 356.
Frăţia, societate secretă (1843), întemeiată de N. Bălcescu ş.a., 24, 741; componenţa, 62; programul, 23; activitatea, 62; legături cu Moldova şi Transilvania, 23, 33, 38, 39.
fuga v. lupta de clasă.
Fulgerul, vas romînesc, 614.

Gardă naţională (~ cetăţenească; ~ civică), revendicată în revoluţia din 1848, 44, 46—47, 54, 60, 61, 65, 88, 136, 701; înfiinţarea ~, 45, 85, 88, 89, 138, 164, 363, 525; folosită împotriva ţăranilor, 504, 541, 547; împotriva lui Carol I, 552; înlocuirea cadrelor, dezarmarea ~, 550, 553, 564; încorporarea ~, 601, 602, 609.
Gazeta de Iaşi, ziar conservator, 542, 544.
Gazeta medico-chirurgicală a spitalelor, revistă, 722.
Gazeta de Moldavia, ziar, noul titlu al gazetei *Albina romînească* (1850), 703; orientarea ~, 703; despre situaţia din Rusia, 710; colaboratori la ~, 228, 703.
Gazeta de Transilvania (~ *Transilvaniei*), ziar din Braşov (1838), condus de G. Bariţiu, 31, 673, 701; despre revoluţia din 1848, 61, 88, 115, 145, 242, 335; despre deposedarea ţăranilor de pămînt, 403, 404; despre războiul de independenţă, 613, 681; atitudinea faţă de mişcarea

revoluționară din Rusia, 691, 711; atitudinea față de Comuna din Paris, 712; redactori, 673, 681; colaboratori, 32; fotografie, 137.
Gazeta satelor, publicație a lui I. Ionescu de la Brad, 551.
Gazeta tribunalelor, publicație juridică, 733.
gărzi naționale maghiare, la 1848, constituirea ~, 121; reprimă mișcări țărănești, 122, 143, 150, 153, 167; dezarmarea ~, 150, 167.
geografie, activitate în domeniul ~, 715.
geologie, activitate în domeniul ~, 715, 716.
geomorfologie, lucrări în domeniul ~, 716.
Germania, Romînia și principele Carol de Hohenzollern, broșură de D. A. Sturdza, 570.
Geschichte der siebenbürger Sachsen, lucrare de G. D. Teutsch, 740.
Gheorghieff Evloghie, bancă, 470.
Ghimpele, ziar, desene publicate în ~, 487; caricaturi publicate în ~, 553, 558, 562, 569, 761.
gimnazii v. învățămînt.
Gramatica limbii romîne, lucrare de T. Cipariu, acceptată de Societatea Academică Romînă, 740.
gravura, dezvoltarea ei, 755, 760, 763.
grădini, suprafața ~ în Moldova și Țara Romînească, 182, 184, 186; irigarea ~, 188.
grădini botanice, înființarea lor în Principate, 717; la școlile secundare din Transilvania, 699.
grădini publice, înfrumusețarea orașelor cu ~, 228, 756.
grăniceri v. armata și lupta de clasă.
greve v. lupta de clasă.
gruparea activistă a Partidului Național Romîn din Transilvania, 677; v. și activism.
gruparea boierilor liberali moderați din Moldova, 43, 44.
gruparea junimistă (junimiști), 544, 571.
gruparea liberală, condusă de Ion Cîmpineanu, 22.
gruparea liberal-democrată din Moldova, 23, 25, 43—46.
gruparea radical-liberală din Romînia, 703; v. și liberal-radicali.
guberniul (~ din Cluj, guvernul Transilvaniei), 117, 122, 125, 143, 167.
guvernul provizoriu de la 1848 din Țara Romînească (de la Islaz și București), 10, 69, 71, 73, 76, 79, 80, 82—84, 94—96, 99, 101—103, 231; fotografia, 70.
guvernul revoluționar maghiar de la 1848—1849 (~ din Pesta), 115, 146, 164, 167.

Haiduci v. lupta de clasă.
hale în București, Iași și Craiova, construirea ~, 577.
Halfon S. și fiii, bancă, 470.
hanuri, 455; venitul ~, 182; înlocuirea ~, 755.
havalele, desființarea ~, 288.
Heaton, fabrică engleză de turnare a monedelor, 469, 470.
Hermannstädter Musikverein, societate muzicală din Transilvania, 769.
hidrografie, lucrări în domeniul ~, 716.
Higiena și școala, revistă din Timișoara, 718, 719.
Histoire politique et sociale des Principautés danubiennes, lucrare de Elias Regnault, 250.
Honvéd, gazetă din Cluj, 156, 161, 702.
Hora Ardealului, poezie de V. Alecsandri, 140.
Hora Unirii, poezie de V. Alecsandri, 262; cîntată la București și Bîrlad, 273, 311.
Hora Unirii la Craiova, tablou de Th. Aman, 759.

Iarmaroace v. comerț.
L'Illustration, revistă franceză, 250.
import v. comerț.
impozite, 16, 60, 61, 136, 214, 215, 285, 323, 350, 374, 404, 421, 450, 473—474, 503, 665, 666; v. și fiscalitate.
Imprimeriile statului, 195, 455, 492.
Independența, societate pentru strîngerea de fonduri în timpul războiului 1877—1878, 613.
Independența romînă (Independența), gazetă, 542, 691, 710.
industrie, 1, 3, 14—16, 25—26, 30, 135, 190—197, 250, 408—417, 431, 450—460, 480, 483, 484, 587, 589, 644—652, 661, 662—663, 723, 725;
ateliere 14, 30, 38, 187, 218, 456, 458, 484, 485, 645, 651; manufacturi, 14,

16, 30, 190, 193, 195, 218, 416, 423, 425, 454, 456, 458, 484, 660; fabrici 30, 190, 218, 423, 425, 454, 456, 458, 610, 613, 726; întreprinderi stabilimente 14—16, 190, 191, 218, 452, 454, 456, 650; maşini cu aburi 25, 193—195, 412, 413, 416, 454, 456, 458, 648, 649;

extractivă, dezvoltare 25, 196, 409, 412, 413, 417, 423, 456, 644—648, 651; unelte 412, 648; cărbuni 25, 196, 197, 409, 410, 418, 646, 647, 648, 651, 656, 660; petrol 452; exploatare 196, 456, 458; rafinării, 195, 456, 472; fier 197, 409, 413, 646—648; metale neferoase 410, 412, 646, 647; metale preţioase 410—412, 646—648, 652; sare şi saline 196, 218, 413, 431, 456, 458, 646—648, 651; maşini 648, 649; producţia 413, 456, 458, 647—649, 651;

metalurgică şi siderurgică 154, 192, 413, 417, 418, 423, 456, 644, 646, 648, 649, 651, 652, 660; cuptoare 25, 649; topitorii şi turnătorii 25, 409, 412, 649; fabrici de armament 194, 195, 456; furnale 413, 649; laminoare 25; şantiere navale 194, 206, 456;

materialelor de construcţie 15, 197, 218, 413, 423, 456; cărămidării 25, 192, 195, 456, 650, 660; var, ciment, bazalt 456;

chimică 192, 195, 416, 650; lumînări şi săpunuri 15, 25, 191, 194, 195, 416, 454, 456;

lemnului şi celulozei 15, 25, 192, 194, 195, 218, 407, 409, 415, 416, 424, 456, 650, 660;

uşoară: pielărie 15, 25, 191, 192, 416, 417, 423, 452, 454; sticlă şi porţelan 192, 194, 195, 211, 416, 419, 650; textilă 15, 16, 25, 76, 192, 195, 218, 409, 416, 417, 423, 650, 651;

alimentară 191, 193—196, 218, 413, 454, 649, 650; alcoolului şi berei 15, 25, 190, 191, 192, 194, 415, 449, 454, 650, 652, 657; morăritului 15, 182, 190, 192, 194, 197, 218, 413, 416, 454, 650, 657; tutunului 415, 473, 486; zahărului 16, 25, 409, 415, 454, 650;

legislaţie industrială, 415, 454, 484; passim.

inginer hotarnic, 323, 506, 508, 510.

instituţii de credit, v. bancheri şi bănci.

instituţii de învăţămînt v. învăţămînt.

instrucţiunea publică v. învăţămînt.

Internaţionala I, creată de K. Marx şi F. Engels, influenţa ei în Romînia, 491, 665—667, 711.

Ion Vodă cel Cumplit, monografie istorică de B. P. Hasdeu, 691, 734.

Isis, revistă, 717.

Istoria Cîmpulungului, monografie de C. D. Aricescu, 735, 737.

Istoria critică a romînilor, lucrare de B. P. Hasdeu, 734.

Istoria generală a Daciei, lucrare de Dionisie Fotino, tradusă de G. Sion, 737.

Istoria romînilor, lucrare de N. Iorga, 311.

Istoria romînilor din Dacia Superioară, lucrare de A. Papiu-Ilarian, 433, 739.

Istoria romînilor sub Mihai Vodă Viteazul, lucrare de N. Bălcescu, 166, 236, 734.

istoriografie, 10, 29, 77, 78, 114, 115, 123, 141, 166, 167, 286, 290, 311, 384—385, 560, 605, 633, 730, 739.

În contra direcţiei de astăzi, articol de Titu Maiorescu, 747.

În numele Moldovei, a omenirii şi a lui Dumnezeu, broşură de V. Alecsandri, 49.

Încercări de metafizică, lucrare de V. Conta, 729.

închisori (penitenciare), 65, 359.

împrumuturi, 581; ~ ipotecare, 658; ~ interne, 215, 363, 474, 475, 520; ~ externe, 215, 474, 608.

însurăţei, 443, 445, 504, 505, 564; drept de strămutare, 380; proiect de împroprietărire, 594.

Întîlnirea, pictură de Sava Henţia, 762.

Întîlnirea stindardului lui Ştefan cel Mare cu al lui Mihai Bravu la Socola, pictură de Al. Asaki, 759.

învăţămînt, 691—700;

dezvoltarea învăţămîntului în Principate în diferite perioade, 691, 693, 769; numărul elevilor, 691, 695, 697; numărul şcolilor, 694, 697; şcoala în Transilvania, 32, 34, 129, 335, 696, 697, 698—700; reforme, proiecte, legi, 226, 227, 285, 291, 323, 360, 364, 388, 571, 673—675,

693—694, 698—700; în programul revoluţionar de la 1848, 44, 54, 65, 129, 136, 142, 164, 692, 696, 697, 699;
învăţămîntul elementar, 21, 226, 359, 675, 692, 694; învăţămîntul profesional: ciclu seral pentru ucenici şi calfe de prăvălii, 699; ~ agricultură, 188, 194, 227, 449, 695, 732; şcoli de meserii, 194, 226, 227, 694, 695; şcoală de minerit, 25; ~ de sericicultură, 188; ~ de silvicultură, 188, 348, 695; ~ speciale, şcoli practice, numărul lor, 694;
învăţămîntul mediu: gimnazii, 675, 694, 698, 699; licee, colegii, şcoli reale, 694, 695, 698—700, 759; Colegiul Sf. Sava, 752, 755, 759; Şcoala Colţii 693; Colegiul de la Craiova, 759; şcoli comerciale, 204, 695; Şcoala comercială superioară, 699; şcoli confesionale, seminarii teologice, 34, 675, 677, 695, 697, 698, 700; Şcoala de arte şi meserii, 695; şcoală de farmacie, 695; şcoli militare, 226, 347; şcoală grănicerească, 699; şcoli normale preparandii, 694, 697, 698;
învăţămîntul superior: universităţile din Bucureşti, Iaşi şi Cluj înfiinţare, facultăţile lor, 323, 359, 374, 438, 539, 565, 674, 675, 677, 692, 694, 695, 696, 699, 700, 715, 716, 718, 722, 727, 729, 732, 739, 741, 749, 755—757, 769; Academia Mihăileană, 22, 23, 39, 723; Academia germană de drept din Sibiu, 32, 119; Şcoala centrală de agricultură, ~ şi silvicultură, 449, 695, 719; Şcoala de arhitectură, 756; şcoli de Belle-Arte, 695, 757, 759, 761; şcoli de medicină, Facultatea de ~, 498, 695, 696, 721; şcoli de muzică, Conservator, Filarmonică, 695, 768, 769; Şcoala de Poduri şi Şosele, Şcoala de ingineri constructori, 386, 695, 755; numărul profesorilor şi al studenţilor, 696; învăţămîntul în limba romînă la universităţi străine, 699, 750;
manuale, 227, 694, 759; asociaţii studenţeşti, cluburi, 498, 499.
Învăţătorul poporului, ziar, 702.
Învăţătorul satului, gazetă, 88, 230, 692, 701.
Jackson et Co, întreprindere de extragerea şi rafinarea petrolului, 458.
Jertfă pentru Unirea Principatelor, scriere semnată de Melchisedec, 262.
Journal de Constantinople, ziar turcesc, 267.
Journal des Débats, ziar francez, 250.
judecătorii, 29, 39, 122, 150, 322, 404, 405, 447.
Juna dreaptă, grupare conservatoare, 541, 544, 545, 552, 565.
junii turci, mişcarea şi programul lor, 589.
Junimea, societate literară, 366, 571, 691, 708, 719, 728, 729, 740, 746, 747.
Junimea romînă, revistă romînească, apare la Paris, 236, 246, 703.
jurisdicţia consulară, 285, 292, 333, 334, 578.
Jurnal de Bucureşti, ziar, 703; v. şi *Patria*.
Jurnal de Galatz v. *Patria*.
Jurnalu Craiovei, ziar, 242.

Kostroma, regiment de cazaci, 618.
Közlöny, ziar unguresc, 165.
Kronstädter Zeitung, gazetă, 156.
Krupp, uzine de armament, 609.

La legi noi, oameni noi, tablou de Carol Popp de Szathmary 759.
Lealitatea, societate comercială 214.
Legende sau basmele romînilor de P. Ispirescu, 744.
Legea rurală din 1864, v. agricultură şi relaţii de producţie capitaliste.
legi (legislaţie) 255, 672; ~, agrare, v. agricultură; ~ autocefaliei bisericii romîne, 388; ~ biletelor ipotecare, v. bancheri şi bănci; ~ judeţene, comunale, 209, 360, 364, 589; ~ comercială, v. comerţ; ~ concesiunii de căi ferate, v. căi ferate; contabilitate, 364; ~ contribuţiunii personale, 350; ~ cumulului, 366; ~ Curţii de conturi, 363; ~ electorale, 315, 317, 320, 322, 344, 349, 358, 360, 369, 370, 371, 373, 438, 529, 532, 677, 678, 679; ~ financiare, 343, 559, 571; ~ industriale, v. industrie; ~ învăţămîntului v. învăţămînt; ~ naţionalităţilor, 124, 437, 670, 672, 673, 675, 676, 677, 680; ~ organizării judecătoreşti, 322, 366, 388, 389; ~ patentelor, 193, 328, 350; ~ pensiilor şi salariilor, 350, 363, 388, 546; ~ construirii de şosele naţionale, judeţene şi comunale, 460, 546, 589, 590; ~ gărzi civice,

525; ~ incompatibilității mandatului de deputat, 355; ~ sistem monetar, v. monede; ~ împrumut de bani, 388; organizarea armatei, v. armată; ~ serviciul sanitar, 484; ~ scăzămînt acordat arendașilor, 388; ~ păstori străini, 388; ~ presei, 261, 263, 296, 344, 679; ~ procurorilor, 343; ~ recrutării, v. armată; ~ urbarială, 30, 114; ~ vamală, v. comerț.

legiunea romînă de la 1848 în Transilvania, 149, 150, 164, 165, 168.

legiunea vieneză, 154, 159.

Leipziger Allgemeine Zeitung, ziar german 247.

liber schimbism v. comerț.

liberali democrați, rolul și activitatea lor, 47, 48, 127, 129, 278, 279, 286, 300, 325, 341, 343, 344, 345, 350, 353, 354, 371, 390, 519.

liberali fracționiști, v. Fracțiunea liberală și independentă.

liberali moderați, rolul și activitatea lor 47, 48, 79, 112, 245, 278, 288, 300, 315, 324, 345, 347, 353, 364, 390, 519, 521, 538—541, 543, 544, 545, 550, 555, 561, 562, 566, 567, 587, 588, 590, 593, 595, 597, 598, 603.

liberali radicali, rolul și activitatea lor, 278, 279, 282, 285—287, 296, 300, 306, 310, 313, 317, 320, 324, 325, 327, 328, 341, 343, 344, 345, 346, 349, 350, 352, 353, 354, 355, 357, 360, 363, 364, 366, 367, 369, 372, 374, 376, 385, 390, 519, 521, 530, 538, 539, 543—545, 550, 552—555, 560, 561, 562, 563, 567, 587, 590, 593, 595, 597, 598, 602, 604, 607, 707.

Libertatea, ziar, 374.

libertatea comerțului v. comerț.

Liga celor drepți, organizație politică, 5.

Liga comuniștilor, organizație politică, 5.

Liga democratică, organizație politică, 5.

Liga egalității, organizație politică, 131.

literatură: economică, 495, 499, 570, 725—727, 734; istorică, 22—24, 49, 250, 489, 499, 547, 591, 702, 734, 735, 737, 739, 740; filologică, 740—741; juridică, 228, 382, 386, 389, 484, 499, 548, 733, 734; pedagogică, 731, 732; politică (lucrări, broșuri, pamflete etc.), 5, 23, 39, 44, 47—49, 51, 52, 54, 60—62, 76, 170, 486, 489, 499, 514, 548, 549, 550, 570, 579, 586, 589, 666, 689, 691, 724; populară, 744, 749, 750; beletristică, 4, 28, 32, 39, 57, 76, 140, 228, 233, 262, 273, 311, 343, 496, 691, 702—706, 707, 708, 709, 740, 741, 743, 744, 746—751, 764—768; științe ale naturii, 19, 712—722.

Locotenența domnească (1848) alcătuirea și componența, 103; activitatea ei, 96, 100, 104—106, 108, 109; sigiliul, 105.

Locotenența domnească (1866), alcătuirea și componența, 522; activitatea, 526—529.

Logica judecătorească lucrare de Alex. Aman, 734.

lovitura de stat din 2/14 mai 1864, 352, 357, 358, 361, 363, 368, 369; consecințele ei, 370—372, 374, 378, 529.

Lucrătorul romîn, apoi *Lucrătorul* (1872—1873), organ al Asociațiunei generale a tuturor lucrătorilor din Romînia, 485, 486, 492, 494, 496, 708.

Lumina, revistă, 706, 707; v. *Din Moldova*.

lupta de clasă: Marx și Engels despre ~, 5—8; Bălcescu despre ~, 687, 691;

mișcarea muncitorească, 4, 430—432, 485—494, 665—669, 711; frămîntări, proteste și mișcări, 20, 431, 432, 486—488, 561, 669; greve, 30, 431, 485—486, 666, 668; mișcarea socialistă, 494—503, 665—666, 668;

mișcarea țărănească-petiții, 324, 325, 365, 425—430, 503—515, 541, 669—670; incendieri, 21, 325, 365, 514, 589; nesupunere la recrutare, 21, 428; refuz de muncă, 21, 40, 57, 229, 324—327, 365, 589; refuz de a plăti impozitele, 21, 58, 428; strămutare și emigrare, 324, 325; fugă, 21, 324, 325, 421, 513; haiducia, 21, 29; agitații și răzvrătiri, 2, 34, 35, 37, 40, 57, 58, 122, 129, 150, 152, 229—231, 242, 246, 325, 326, 327, 343, 365, 405, 425, 427—430, 503, 506, 507, 508, 509, 510—511, 513, 541, 589, 591, 669, 670; răscoale 21, 34, 38, 56, 95, 159, 229—231, 241, 324, 325, 365, 426, 427, 486, 506, 508, 509, 511, 513, 514, 568, 670, 682, 691; răscoala grănicerilor, 241, 326, 486, 507, 508, 524, 528, 550, 568.

Lupta din Dealul Spirii, litografie 110.

Magazinu istoric pentru Dacia, revistă, 23, 24, 734.

Magazinul judecătoresc, revistă, 734.

Magyar Növénytani Lapok, revistă, 718.

Manifestul Partidului Comunist de K. Marx şi F. Engels, 5, 488; răspîndirea lui în Romînia, 499, 666.

Manoil, roman de D. Bolintineanu, 743.

Márczius Tizenötödike, revistă, 142.

Marele dicţionar geografic al Romîniei, 714.

Marmorosch, bancă, 470.

Marş revoluţionar, scris de I. Catina, 76.

maşini agricole v. agricultura.

maşini cu aburi, v. industria.

materialism, curent filozofic, 690, 718, 721, 722, 727—731.

Matei Basarab, asociaţie muncitorească, 492.

Mathias-Magnan-Parcot, societate franceză, încearcă să obţină monopolul de navigaţie pe Prut şi Siret, 199, 263.

mănăstirile închinate, 247, 351, 361—362, 388.

mărci poştale, introducerea lor, 200, 201.

medalii, bătute cu prilejul alegerii lui Al. I. Cuza, 312.

medici, 658; numărul lor, 722; în războiul pentru independenţă, 610, 612; medici saşi, 722.

Medicul romîn, revistă, 722.

Mehedinţeanu Th., bancă, 470.

Melodii intime, poezii de G. Creţeanu, 744.

memorii adresate de romîni marilor puteri, 49, 61, 62, 247, 266, 332, 333, 591.

Memoriul de la Blaj, 677, 698.

Memoriile secţiunii ştiinţifice ale Societăţii Academice Romîne, 717.

Mersul revoluţiei în istoria romînilor, studiu de N. Bălcescu, 10, 233, 482, 702.

meşteşuguri, 14, 20, 73, 76, 80, 88, 188, 191, 192, 193, 328, 452, 486, 651; bresle şi corporaţii, 17, 26, 27, 136, 192, 193, 413, 430, 450, 651, 661, 760.

Metodă nouă de scriere şi citire pentru uzul clasei I-a primare, abecedar de I. Creangă, 732.

Mica bancă pentru neguţătorii romîni, 544.

Mihai scăpînd stindardul, pictură de N. Grigorescu, 761.

Mihail Sturdza, partida naţională şi comisia, broşură, 48.

Mihai Viteazul privind capul lui Andrei Báthory, pictură de G. Mirea, 762.

Mihnea Vodă cel Rău, nuvelă de Al. Odobescu, 746.

mineralogie, 715, 716.

Minerva încununînd artele şi ştiinţele, fronton al Universităţii din Bucureşti, 757.

Minunile naturii, revistă, 717.

mişcarea mazziniană, 237.

mişcarea antimonarhică din 1870 din Ploieşti, 554.

mişcarea republicană din Bucureşti din 1871, 496, 556—560.

Mişcarea revoluţionară, articol de K. Marx, 113.

Mişcarea revoluţionară de la 1840, 20, 22, 23.

Mişcarea romînilor din Ardeal la 1848, lucrare de N. Bălcescu, 170.

mişcarea sindicală, începuturile ei, 668.

mişcarea socialistă din Romînia, apariţia şi dezvoltarea, 494—503; v. lupta de clasă.

mişcări naţionale, 2, 3, 30—32, 173, 252, 335, 432.

mitropoliţi, rolul lor în viaţa politică, 45, 79, 80, 83, 102, 264, 301, 370, 388, 682.

Mocanii sălişteni, pictură de Barabás Miklós, 763.

Moldavia, articol apărut în gazeta *Pruncul romîn*, 92.

monede, 475, 608, 725;

carboave, 326; creiţari, 424, 655, 663; florini, 202, 407, 420, 437, 648, 650, 655, 657, 658, 662, 663, 679; franci, 211, 448, 463, 465, 468, 471, 474; galbeni, 181, 182, 190, 214, 217, 292, 299—301, 335, 448, 468, 511; icosari, 468; lei, monedă nominală, 468, 520; lira sterlină, 581; lira turcească, 468; napoleoni, 468; romanatul, 337; ruble, 468; sfanţi, 468; echivalenţe, 468;

încercări de a bate monedă, 212, 337; unificarea cursului monedelor, 318; proiect de reformă monetară, 539; lege, sistem monetar bimetalist, înfiinţarea Monetăriei Statului, 468, 470; circulaţia monetară, 212; aderarea la Uniunea monetară latină, 468, 469.

Monitorul oficial (Monitorul), 364, 365, 373, 522, 542, 549, 589, 590; v. şi *Buletinul Oficial*.

Monitorul Oficial al Moldovei, 343.
Monitorul medical, revistă, 722.
Monitorul romîn, oficiosul guvernului provizoriu de la 1848, 94, 701.
monopoluri de stat, 196, 389, 391, 415, 458, 473, 564, 565.
monopoluri feudale v. relaţii de producţie feudale.
monstruoasa coaliţie, înfiinţare, obiective, 351, 353, 354; rolul ei în înlăturarea lui Cuza şi întronarea lui Carol I, 357, 358, 360, 363, 369, 372, 389, 391, 392, 519, 520, 521, 524, 689.
Morse, aparatul ~ folosit în Romînia, fotografia lui, 467.
mortasipia, dare pe vite, 208.
moţi, locuitori din Munţii Apuseni, 159, 426.
Munkások Újsága, ziar apare la Pesta, 122.
Muzeul Naţional, foaie, 693.
muzee, 699, 717, 718, 737, 739.
Muzeul de antichităţi, 737, 739.
Muzeul de ştiinţe naturale al Banatului, 718.
Muzeul de zoologie şi mineralogie, 717.
muzica, 750, 767—769.

Nart v. relaţii de producţie feudale.
La Nation, ziar francez, 359.
Natura, revistă v. *Isis*.
Naţionalul, ziar, 88, 707, 710.
navigaţie, 199, 200, 210, 418, 425, 460, 467, 468, 647; problema navigaţiei pe Dunăre, 251, 255—258, 592; regulament de ~, 200, 348; convenţie de ~, 450, 478; v. comerţ, transporturi şi industrie.
Negropontes, bancă, 470.
Nepărtinitorul, gazetă, 264.
Neue Freie Presse, revistă vieneză, 681.
Neue Rheinische Zeitung, gazetă, K. Marx şi F. Engels colaboratori la ~, 7, 76, 161.
Neue Temesvarer Zeitung, publicaţie, 702.
New-York Daily Tribune, ziar, K. Marx colaborator la ~, 238.
Nichipercea, revistă, 318, 328, 356, 374, 761.
notari, falsifică învoielile agricole, 448; alungaţi de ţărani, 513.
Note critice în problema naţională, lucrare de V. I. Lenin, 586.
Nova Bălgariia, ziar al revoluţionarilor bulgari, apare la Giurgiu, 589.

O cercetare critică asupra poeziei romîne de la 1867, studiu de Titu Maiorescu, 747.
O cugetare politică, broşură a lui Ion Ghica, 598.
Obişnuita obştească adunare v. Adunarea obştească.
Obşcee Delo, gazetă rusă, circulă în Romînia, 502.
Obşcina, revistă revoluţionară rusă, publică un articol al lui N. Zubcu-Codreanu, 500, 502, 515, 636.
Odă la boieri, poezie de B. P. Hasdeu, 748.
Oficiu de plasare, crearea lui de către asociaţia profesională a chelnerilor din Cluj, 669.
Oficiu statistic, crearea lui în Ţara Romînească, 322.
Ofiţer rus călare, tablou de N. Grigorescu, 762.
Omul fizic şi intelectual, lucrare de I. Ghica, 718.
O pagină din socialismul romîn, broşură apărută la Bucureşti, 499.
Opera romînă, încercări de înfiinţare, 768.
Opiniunea constituţională, ziar, informaţii despre evenimentele revoluţionare din Rusia în ~, 710.
Opiniunea naţională, ziar, suprimarea lui, 389.
oraşe, 3, 87, 201, 249, 264, 268, 273, 651, 657, 767; numărul şi dezvoltarea lor, 14, 202—209, 212, 656, 755, 756; creşterea bugetelor orăşeneşti, 208; numărul şi ocupaţia locuitorilor din ~, 181, 206, 418, 476; lucrări urbanistice şi edilitare în ~, 208—209, 227, 756.
Ordinea, gazetă a moşierimii conservatoare, 538.
Ordinul jerbei de aur, propunere de a se înfiinţa o decoraţie naţională numită ~, 337.
Organul luminării, publicaţie din Blaj a romînilor din Transilvania, 115, 119, 702; v. şi *Organul naţional*.
Organul naţional, publicaţie a romînilor din Transilvania în 1848, 127, 702; v. şi *Organul luminării*.
Orientul, ziar din Bucureşti, 712.
Orientul latin, ziar apărut la Braşov, 678, 709.

Originea speciilor, lucrare a lui V. Conta, 729.
Ospiciul Independenţa, muncitorii strîng bani pentru sprijinirea războiului din 1877 prin ~, 613.
Der Osten, revistă vieneză, ecoul războiului pentru independenţă în ~, 681.

Paleontologie, activitatea în domeniul ~, 715, 716.
parlamentul maghiar, 672, 673, 675; v. şi Dieta de la Pesta.
Partida naţională, 250, 296; componenţa ei, 278, 280, 282, 286, 287, 300; activitatea ~ din Moldova, 48, 54, 249, 275, 297, 300—304; activitatea ~ din Ţara Romînească, 269, 271, 295, 301, 304—307, 309, 310.
Partidul Conservator v. conservatori.
Partidul Liberal (Naţional Liberal), 524, 530—532, 543, 567, 607; reprezentarea ~ în locotenenţa domnească, 522; activitatea lui P. S. Aurelian în ~, 726; v. şi liberali (~ democraţi, ~ moderaţi, ~ radicali).
Partidul Naţional Romîn din Transilvania, constituirea lui, 676—678.
Partidul Naţional al Romînilor din Banat şi Ungaria, 675.
Partidul Popular Săsesc, înfiinţarea lui, 680.
pasivism, curent politic al burgheziei romîne din Transilvania, 675—678.
patente, legi din 1853 şi 1854 în Transilvania, prevederile, aplicare, 403—405, 421, 423, 428, 645, 652; din 1859 şi 1860, prevederile lor, 413, 434, 436.
Patria, ziar politic din 1855, 246, 706, 710; v. şi *Jurnal de Bucureşti*.
Patria, organ de presă al comercianţilor, fost *Jurnal de Galatz*, 703.
patriciatul săsesc, atitudinea ~ faţă de revoluţie, situaţia lui după 1848, 117, 169, 425.
Le Pays, ziar francez, 359.
Păcatele tinereţelor, scrierile lui C. Negruzzi, 743.
păduri, suprafaţă, exploatare, venit, 28, 29, 416, 424, 655; defrişarea lor înainte de 1848, 18; lupta ţărănimii pentru stăpînirea ~, 121, 122, 144, 159, 404, 408, 425—427, 429, 430; prevederile legii rurale din 1864 cu privire la ~, 380.
pămînturi alodiale, prin legea din 1848, 143, 147.
pămînturi urbariale, trecerea lor în proprietatea ţărănimii după 1848, 143, 151, 402, 403.
păşuni, întinderea ~ în Transilvania la 1869, 655; drepturile ţărănimii asupra ~ înainte şi după 1848, 28, 29, 182, 184, 404, 405; lupta ţărănimii pentru ~, 121, 122, 144, 147, 159, 425, 427, 429, 430; v. şi fîneţe.
Peisaj cu stînci, tablou de N. Grigorescu, 762.
Perseverenţa, ziar al liberalilor radicali (1867—1869), 548, 575, 576.
« Petiţia-proclamaţiune » din Iaşi din 28 martie/9 aprilie 1848; programul de revendicări cuprins în ~, răspîndirea ei, 44, 45, 57.
petiţia din 11/23 iunie 1861, cuprinsul, agitaţii în jurul ~, 317, 326, 327, 329.
petiţii, revendicări ale revoluţionarilor transilvăneni la 1848, prin ~, 119, 120, 432, 696.
Petiţia de la Iaşi, alcătuită de grupările conservatoare în 1871, cuprinsul ei, 563.
petiţiunea naţională, cuprinsul noului program al Adunării de la Blaj în ~, 135, 136.
Petru Rareş, dramă istorică a lui Gh. Asaki, 746.
Piatra din casă, comedie de V. Alecsandri, 39.
piaţa internă, formarea şi dezvoltarea ei, 14, 20, 201, 202, 204, 205, 216, 244, 442, 475, 476, 586, 587, 634; dezvoltarea ~ în Transilvania, 645, 652, 655, 656.
pictori, 71, 636, 755, 761.
pictura, 751—755, 759—763; ~ istorică, 751; ~ pe sticlă în Transilvania, 763; ~ germană în Transilvania, 763.
pinacoteci, înfiinţarea de ~, 759, 761.
pirotehnia armatei v. armata romînă şi industrie.
Platformă-program — electorală, publicată de conducătorii Partidei naţionale, 296.
plebiscit, rezultatul ~ la 1864, 370, 372, 378; ~ pentru alegerea lui Carol ca domn, 507, 526—529.
poduri, 619, 627, 629; obligaţia ţăranilor dependenţi de a face ~, 19; construirea de ~, 198, 460, 649.

podvezi, v. relaţii de producţie feudale.
Poezii populare, volum publicat de V. Alecsandri 744.
Poezii vechi şi noi, scrise de D. Bolintineanu, 743.
Politik, ziar al nobilimii boeme apărut la Praga, 570.
poliţie, 43, 56, 75, 215, 399, 754; prefecţi ai ~ Capitalei, 43, 75, 85, 98, 223, 521, 554, 556, 560, 571; intervenţia ~ în reprimarea grevelor, 485, 486; ~ fluvială pe Dunăre, 257; ~ rurală, proiect de lege referitor la ~, 539, 543, 545, 547, 551.
pompieri, luptă în revoluţia de la 1848, 109; sporirea unităţilor de ~ 226; v. şi armata romînă.
Poporul romîn, apel adresat de N. Bălcescu, 232, 233.
Poporul suveran, organ de presă revoluţionar la 1848, orientare, conducători, 88, 91, 92, 99, 105, 701; fotografie, 81.
populaţie, cifra totală a ~ Romîniei în 1864 şi 1878, 448; rurală şi urbană, 448, 476; numărul ~ din Transilvania, 418, 653, 656.
porturi, 644; venituri, 200; mişcarea de vase din ~, 210; v. şi oraşe.
poşta, organizare în Moldova şi Ţara Romînească, 200, 201, 227, 347, 388, 468.
Premier point de la question d'Orient. Les Principautés de Valachie et de Moldavie devant le Congrès, broşură de Paul Bataillard, 266.
presa, 246, 250, 261, 263, 670, 678, 679, 681, 682, 700—712; întemeietori, 741; libertatea ~, 20, 40—41, 61, 65, 119, 169, 295, 296, 299, 394, 437, 665; activitatea propagandistică pentru Unire prin ~, 250, 263; situaţia ~ în Transilvania după 1848, 708; legi privitoare la ~, 261, 263, 296, 344, 679; v. şi reviste.
Pressa, ziar, 710, 711.
prefecţi, 386, 499, 507, 513, 591, 612, 682; ~ faţă de mişcările ţărăneşti, 326, 365, 486, 487, 504, 505, 506, 508—511; atribuţiile ~, 448, 462, 488, 512, 541—543; rolul ~ în falsificarea alegerilor, 539, 563.
Prima verba, volum de poezii al lui Al. Macedonski, 748.
primari, 591; ~ răsculaţi, 506, 508; înlăturaţi de ţăranii răsculaţi, 513, 514; rolul lor în executarea tocmelilor agricole, 447, 513, 541; atitudinea lor faţă de familiile ostaşilor în timpul războiului din 1877, 636.
Principiile criticei, studiu al lui Radu Ionescu, 746.
Procesul comuniştilor de la Colonia, lucrare de K. Marx, 666.
proclamaţii, 433, 542; ~ de la Islaz, 51, 55, 73, 97, 692; ~ pentru adunarea romînilor la Blaj, 125; ~ lui S. Bărnuţiu, 119, 120; ~ dată de generalul Bem, 160; ~ a căimăcămiei Ţării Romîneşti în 1858, 295; ~ domnească către ţărănime în 1864, 378; ~ guvernului « Către locuitorii săteni » în 1866, 507, 526.
program, ~ revoluţionar burghezo-democratic, redactarea lui la Paris, 42; ~ de la Islaz, 64—65, 67, 68, 76, 94, 99, 169, 174, 268; ~ de la Iaşi, 55; ~ revoluţionar moldovean de la Braşov, 50—52, 55; ~ revoluţionar de la Blaj, 51, 55, 171; ~ coaliţiei liberale, 540, 566; ~ al Partidului Naţional al Romînilor din Banat şi Ungaria, 675; ~ al Partidului Naţional Romîn din Transilvania, 677; ~ de la Mediaş al burgheziei săseşti, 680; ~ al Asociaţiei generale a muncitorilor din Timişoara, 665, 666.
Progresul, societate organizată în 1864 de tinerii conservatori, rolul ei politic, 366.
Proiect de lege cu privire la garda civilă, articol scris de K. Marx şi Fr. Engels, 76.
Pronunciamentul de la Blaj, cuprinsul său, 672; publicarea şi procesul intentat de guvernul maghiar, 673.
Propăşirea, publicaţie a lui M. Kogălniceanu apărută în 1844, 23, 704.
Pruncul romîn, gazetă revoluţionară sub conducerea lui C. A. Rosetti, 87, 88, 91, 92, 98, 99, 701; fotografia 74.
Prospect, articol program al gazetei *Lucrătorul romîn*, 492.
Prospect, program pentru literatură de B. P. Hasdeu, 691.

Providenţă, societate de asigurări şi comerţ, 214.
Pseudokineghetikos, operă literară a lui Al. Odobescu, 747.
Puterea armată şi arta militară de la întemeierea Principatului Valahiei pînă acum, lucrare de N. Bălcescu, 23, 547.
Puterile garante, politica lor faţă de Principate, 199, 371, 373, 555, 582, 589, 591, 592, 595, 597, 598, 605; passim.

Question économique des Principautés danubiennes, lucrare de N. Bălcescu, 734.

Radetzki, vas austriac, 588.
răscoala bulgarilor din 1876, 582, 587—589.
răscoala grecilor din Creta, influenţa ei, 540, 573, 576.
răscoala ţăranilor din Galiţia, în 1846, influenţa ei, 4.
răscoala ţăranilor din Herţegovina şi Bosnia, izbucnirea şi influenţa ei, 571, 581, 587.
Războiul, ziar, poziţia moşierimii faţă de războiul de independenţă în ~, 634; gravuri în ~, 620—625.
războiul Crimeei, 208, 209, 252, 253, 573; Principatele şi ~, 238, 256, 326, 421.
războiul franco-austro-sard din 1859, 332.
războiul franco-prusian din 1870—1871, izbucnire, influenţa ~ în Romînia, 554, 579.
războiul pentru independenţa Romîniei, 634, 636, 731, 755; proclamarea independenţei, 602—606; armata romînă în preajma ~, 596, 598, 602, 603, 607, 634; urmările ~ asupra situaţiei ţărănimii, 515; pictori romîni şi ruşi în timpul ~, 636, 761, 762; adeziunea şi contribuţia artiştilor romîni la ~, 761; ecoul ~ în Transilvania, 644, 681, 682, 722, 752; v. şi armata romînă.
războiul de secesiune din Statele Unite ale Americii de Nord, 331.
Răzvan şi Vidra, dramă de B. P. Hasdeu, 691, 747, 765.
realism critic, lupta pentru ~ în literatură şi artă, 690, 743, 750.
recensămînt din 1859—1860, numărul oraşelor, tîrgurilor, lucrătorilor după ~, 205, 218, 452.
rechiziţii în timpul războiului de independenţă, 601, 608, 611—612, 634, 636.
Reforma, gazetă, 88, 356, 701.
reforma agrară din 1864 v. agricultura şi relaţiile de producţie capitaliste.
reforma electorală, lupta pentru ~ în timpul domniei lui Cuza, 317, 353, 359; din 1866, 531—532; în Transilvania, 678, 679; v. şi dreptul de vot.
reforme administrative în Transilvania, 678, 680.
refuz de muncă v. lupta de clasă.
Regia monopolului de tutun, grevă a muncitorilor bucureşteni de la ~, 486.
regim burghezo-moşieresc 280, 286, 313, 351, 518—533, 594, 732; passim.
regimul capitulaţiilor, lupta împotriva ~ în Principatele Unite 333, 334.
Regulamentul Organic 102, 103, 108, 184, 723; K. Marx despre ~ 19; prevederi economice, sociale, administrative 14, 17—19, 182, 193, 215, 239, 385, 450; lupta împotriva ~ 45, 49, 52, 60, 61, 79, 83, 97, 98, 108, 230, 231, 241, 288, 322; aplicare după 1848, revizuirea unor prevederi ale ~ 109, 111, 223, 224, 292.
regulament pentru vătăşeii săteşti, elaborat în timpul lui Cuza 359.
relaţii de producţie feudale, rămăşiţe feudale, lupta pentru desfiinţarea lor 1, 3, 4, 16, 27, 30, 54, 121, 161, 280, 313, 324, 326, 374, 375, 398, 406, 428, 444, 448, 450, 476, 503, 507, 511, 586, 645, 646, 653, 656, 670, 723, 724, 764; nart, 184; privilegii şi monopoluri feudale, 9, 16, 19, 20, 50, 54, 60, 65, 129, 134, 136, 140, 169, 183, 204—206, 208, 209, 324, 378, 424, 764; renta în produse (dijmă), 19, 136, 143, 168, 184, 324, 378, 384, 402, 406, 422, 426, 445, 446, 448, 653—655; clacă, boieresc, robotă, podvezi ş.a., 19, 26, 29, 57, 61, 94, 119, 121, 122, 126, 127, 140, 143, 146, 147, 164, 168, 183, 185, 189, 286, 288, 290, 324, 325, 344, 364, 375, 378, 402, 406, 426, 427, 443, 444, 507, 688, 689; v. şi agricultura, constrîngere extraeconomică, 324, 447, 448, 512.
relaţii de producţie capitaliste, dezvoltarea lor, 24, 29, 34, 128, 180, 182, 188, 189,

201, 206, 384, 418, 420, 423, 444, 446, 449, 450, 452, 475, 476, 511, 512, 586, 645, 653, 654, 755; emanciparea țăranilor dependenți și împroprietărirea lor, 4, 23, 24, 27, 42, 49, 50, 51, 54, 61, 65, 66, 69, 94, 97, 98, 113, 119, 120, 122, 126—129, 134, 135, 140, 168, 169, 225, 278, 280, 286—288, 317, 321, 325—327, 345—347, 351, 354, 359, 364—366, 369, 374, 375, 380, 392, 402—404, 406, 423, 426, 645, 652, 670, 688; împroprietărirea însurăților ș.a, 590, 594; tocmeli sau învoieli agricole, 184, 446, 448, 504, 511—513, 537, 541, 564, 636;

muncă salariată în agricultură, 19, 29, 182, 188—190, 217, 406, 407, 421, 444—446, 511, 537, 653—655; ~ în industrie, 424, 430, 431, 485, 486, 488, 654, 655, 663, 665, 666; passim.

Renașterea Romîniei v. *Deșteptarea.*

Republica romînă, revistă apărută la Paris (1851) și Bruxelles (1853), 236, 237, 703.

Revista Carpaților, revistă (1860—1861), 329, 707.

Revista contemporană, condusă de V. A. Urechia, 708, 718, 731.

Revista Dunării, organ reprezentînd interesele monstruoasei coaliții, 394.

Revista romînă, periodic din anii 1861—1863, colaboratorii, 708, 746.

Revista științifică, condusă de Gr. Ștefănescu și P. S. Aurelian, 695, 715, 717, 718.

reviste, gazete, ziare:

romînești, 17, 22—24, 31, 32, 46, 61, 72, 74, 87, 88, 91, 92, 98, 99, 105, 115, 117, 119, 137, 139, 140, 145, 156, 164, 228, 230, 233, 236, 237, 242, 246, 248—251, 261, 263, 264, 266, 269, 271—273, 296, 297, 304, 305, 320, 328, 335, 343, 344, 348, 349, 353, 356, 357, 363, 374, 387—389, 392—394, 401, 403, 404, 484—486, 489—492, 494—496, 499, 511, 514, 523, 524, 538, 539, 542, 544, 545, 548, 550—554, 566, 570, 575, 576, 598, 602, 604, 613, 622, 634, 636, 673, 678, 681, 691—693, 695, 701—711, 715, 717, 718, 722, 725, 727—731, 733, 737, 739, 740, 743, 746—750, 752, 761, 764; v. și presa.

străine: bulgărești, 578, 712; cehe, 570; englezești, 251; franceze, 250, 266, 356, 359, 500, 515, 602, 636; germane și austriece, 5, 7, 76, 121, 156, 161, 242, 247, 556, 681, 702, 717, 718, 740; maghiare, 32, 121, 156, 161, 165, 702, 715, 718, 722, 739, 749, 750; rusești, 291, 311, 500, 502, 515, 636, 691; turcești, 267.

Revizorul, comedie de N. Gogol, 766.

revoluția de la 1848; ~ în Europa, 3, 4, 8, 10, 222; ~ în Austria, 6, 7, 8, 9, 40, 42; ~ în Franța, 6, 9, 40; ~ în Germania, 7, 9; ~ în Italia, 6, 9; ~ în Polonia, 355; ~ în Ungaria, 7, 8, 108, 117, 124, 688;

~ în țările romîne, 67, 483, 692, 693, 720, 742—744, 751; raporturile ~ cu revoluția din Europa, 1, 11; programul, 43; caracterul, 169; cauzele înfrîngerii, 9, 10, 170, 171, 173; consecințe, 174, 175, 342, 351, 424, 518;

~ în Moldova, 37—59; caracterul și obiectivele, 46—47, 58; desfășurare și etape, 40, 41, 48; poziția diferitelor grupări sociale, participanți la ~, 40, 41—46; importanța, 59; cauzele înfrîngerii, 46—48, 59;

~ în Țara Romînească, 10, 59—113; 687, 688; K. Marx despre ~, 113; pregătirea și izbucnirea ~, 64, 69, 92, 734; participanți, 73, 692, 722, 725, 735, 741, 759; influența ~ în Moldova, 56, 57; înăbușirea și consecințe, 8, 58, 59, 108—113;

~ în Transilvania, 113—169; obiective, 113, 169; forțe motrice, participanți, 126—128, 722, 739, 740, 748, 750, 763; izbucnirea și desfășurarea, 115, 119—121, 126; legături cu revoluționarii din Moldova și Țara Romînească, 108, 132, 133; legături cu revoluționarii maghiari, 108, 167, 231; înfrîngere și urmări, 8, 59, 167—175, 402, 645; istorici despre ~, 123, 132, 739.

Revue des deux Mondes, periodic francez, 250.

Revue de Paris, periodic francez, 250.

Rîndunica, vas romînesc, 614.

Rodocanachi v. Sechiari și Rodocanachi, bancă.

Romînia, gazetă de la 1848, condusă de G. A. Baronzi, 88, 701; v. şi *Constituţionalul*.
Romînia, articol de N. Zubcu-Codreanu în *Obşcina* şi în *Le Travailleur*, 515.
Romînia, publicaţie condusă de B. P. Hasdeu, 705.
Romînia, societate de asigurare, 473.
Romînia, vas, 614.
Romînia liberă, ziar, 710.
Romînia literară, revistă, apare la Iaşi în 1855, 246, 249, 704, 705, 707, 708, 743, 744.
Romînia şi politica germană în Orient, broşură de C. A. Rosetti şi E. Carada, 570.
Romînia revoluţionară, pictură de C. D. Rosenthal, 754.
Romînia rupîndu-şi cătuşele pe Cîmpia Libertăţii, pictură de C. D. Rosenthal, 754.
Romînia viitoare, revistă editată de N. Bălcescu în 1850, la Paris, 233, 234, 702.
Romînul, ziar politic, oficios al liberal-radicalilor, apare din 1857 sub conducerea lui C. A. Rosetti, 343, 348, 349, 357, 538, 554, 570, 707, 711, 737; sprijină lupta pentru Unire, 272, 296, 304, 305; în timpul domniei lui Cuza, 320, 328, 335, 344, 348, 352, 356, 358, 364, 369, 374, 523, 524; susţine lupta pentru împroprietărire, 346, 366, 368, 374; luptă pentru independenţa Romîniei, 595, 597, 602, 604, 617; informaţii despre mişcările sociale din Rusia, 356, 495, 691, 710.
Romînul şi poezia populară, articol de Gr. Silaşi, apărut în revista *Transilvania*, 749.
roşii, denumire dată liberalilor radicali v. liberali-radicali.
La Roumanie après le Traité de Paris du 30 Mars 1856, broşură de V. Boerescu, 266.
La Roumanie économique d'après les données les plus récentes, lucrare de M. G. Obedenaru, 570.

Salba literară, antologie din lucrările lui V. Alecsandri, 743.
satire, scrise de M. Kogălniceanu împotriva lui M. Sturdza, 48, 57.
Satul fără ciini, fabulă, 343.
Săptămîna, ziar, 710.
Scene istorice de Al. Odobescu, 746.
Scrisoarea retrogrăzilor, satiră de Fr. Fronius, 750.
sculptura, 87, 751, 757, 766.
secetă, 35, 40, 324, 512, 538.
Sechiari şi Rodocanachi, bancă, 470.
secularizarea averilor mănăstireşti, 54—55, 65, 349, 351, 356, 361, 362, 375, 392.
Senatul (Corpul ponderator) alegeri, convocarea, atitudinea lui faţă de afacerea Strousberg şi proclamarea independenţei, 353, 358, 370, 386—388, 393, 394, 447, 519, 526, 531, 532, 539, 542, 544—549, 553, 567, 568, 571, 572, 578, 588, 597—601, 603, 605, 606; v. şi Adunarea Legiuitoare.
Sentinela, tablou de N. Grigorescu, 762.
Sentinela romînă, ziar, 388.
serviciul sanitar, 226, 347; v. şi spitale.
Sfatul administrativ extraordinar, 39, 238, 249.
Sfaturi administrative, 223, 239.
Sfaturi municipale, 208, 209.
Siebenbürger Bote, gazetă din Sibiu, 242, 702.
Siebenbürgischer Verein für Naturwissenschaften, societate a naturaliştilor, 718.
Siebenbürgisches Wochenblatt, gazetă din Braşov, 121, 702.
Siebenbürgische Quartalschrift, ziar din Sibiu, 717.
Le Siècle, ziar francez, 250.
Sistema în armată, articol de generalul A. D. Macedonski, 550.
Situaţia clasei muncitoare din Anglia, lucrare de F. Engels, 5, 514.
socialism ştiinţific, 5, 503, 666; ~ utopic, 4, 32, 494, 495, 498, 499, 597, 690, 708, 742, 750.
Socialistul, ziar, 499, 604, 636, 708 v. şi *Cuvîntul*.
Societatea Academică Romînă, 575, 686, 713, 714, 718, 722, 737, 740, 769.
Societatea de agricultură, 19.
Societatea de agricultură şi comerţ din Oltenita, 187.
Societatea anonimă de mine şi furnale din Braşov, 648, 649.
Societatea bulgară, 577.
Societatea de credit urban Bucureşti, 472.

Societatea de cultură şi solidaritate între studenţi, 498, 499.
Societatea dramatică, 764.
Societatea drumurilor de fier din Romînia, 465, 563, 565, 570, 571, 580, 581.
Societatea economică a Uzinelor de fier din Transilvania şi Banat, 409.
Societatea pentru exploatarea minelor şi topitoriilor din Braşov, 409.
Societatea pentru exploatarea de păduri şi ferăstrae cu vapori P. şi C. Goetz et C-nie, 456.
Societatea financiară a Romîniei, 465, 471, 476, 480.
Societatea generală de ajutor reciproc a lucrătorilor tipografi Gutenberg, 489; v. şi Casa de ajutorare şi prevedere a lucrătorilor tipografi.
Societatea izraelită, 613.
Societatea pentru învăţătura poporului romîn, asociaţia ~, 694, 732, 769; revista ~, 730.
Societatea Kisfaludy, 749.
Societatea de lectură, 699.
Societatea literară, 714.
Societatea medicilor şi naturaliştilor din Iaşi, 714, 717, 720.
Societatea medico-naturalistă maghiară, 718.
Societatea de păstrare şi împrumut din Răşinari, 658.
Societatea pentru fond de teatru romîn, 767.
Societatea romînă de arme, gimnastică şi dare la ţintă, 548.
Societatea romînă de geografie, 714.
Societatea social-democratică, 502—503.
Societatea de stearinărie şi săpunărie romînă, 456.
Societatea studenţilor medicinişti romîni din Bucureşti, 498.
Societatea studenţilor romîni, 24.
Societatea de ştiinţe fizico-naturale, 715.
Societatea de ştiinţe naturale, 714, 722.
Societatea « Unirea », 262.
societăţi: de agricultură, 19, 183, 187, 719; industriale, 196, 409, 456; asigurare, 214, 420, 473; comerciale v. comerţ; credit, 471, 472, 658; drumurile de fier, 465, 563, 565, 570, 571, 580, 581; navigaţie, 199; financiare, 465, 471, 480; culturale, 24, 32, 366, 498, 499, 575, 667, 669, 686, 694, 699, 708—709, 713, 714—715, 717—719, 722, 727—729, 733, 740, 741, 746, 749, 764, 767, 769; v. şi asociaţii.
sodali, reuniuni ale ~, 665.
Sovremennik, revistă condusă de N. Cernîşevski, 291, 311, 691.
Spionul, tablou de N. Grigorescu, 762.
Spionul prusian, broşură de Gh. Mîrzescu, 570.
spitale, 323, 612, 613, 636, 720; v. şi serviciul sanitar.
Spitalul amorului, colecţie de broşuri de Anton Pann, 767.
Staatseisenbahngesellschaft (STEG), societate austriacă 409, 412, 431, 563, 580, 648, 649, 668.
statistica, înfiinţarea ei în Ţara Romînească, 726.
Statuia libertăţii, ridicată la 1848, 87.
statul naţional romîn, formarea şi organizarea ~, 243, 251, 252, 254, 265, 279, 285, 313, 315, 320, 322—325, 328, 331, 333, 334—336, 341, 395, 586, 723, 755; v. şi Unirea.
Statutul dezvoltător al Convenţiei din 1858, 370, 373.
Statutul Internaţionalei I, de K. Marx şi F. Engels, 666.
steag naţional, 88, 134, 138, 241, 270, 292.
Steaua Dunării, ziar unionist din Moldova, 246, 248, 249, 251, 261, 262, 266, 297, 705, 710, 743; v. şi *Zimbrul şi Vulturul*.
STEG v. Staatseisenbahnegesellschaft.
Stern Brothers, bancă londoneză, 474.
Studii economice, lucrarea lui A. D. Xenopol, 727.
Studii asupra instrucţiunii publice în unele din statele cele mai înaintate ale Europei, lucrare de G. Costaforu, 692, 731.
subscripţii, pentru războiul de independenţă, 609—611, 613.
Suceava, escadron de călăraşi care participă la asaltul de la Smîrdan, 632.
Die Sulioten, dramă de Nepomuk Preyer, 751.
Supplex Libellus Valachorum, revendicările romîneşti din ~, 135.
Svoboda, gazetă bulgară apărută la Bucureşti, 578.

Şarivari-Romîn, ziar, 388.
Şcoala ardeleană, 702.
şomeri, numărul lor, 663.
Ştefan cel Mare, vas, 614.
Ştiinţe, dezvoltarea lor, 228, 714—741; matematici, fizică, chimie, 715; geografie şi geologie, 715—716; biologie, 717—719; agricole, 19, 719; medicale, 719—721; economice-sociale, 723—727; filozofice, 727—731; istorice, 734—740; juridice, 732—733; pedagogice, 731—732; filologice, 740—741.

Tabere militare v. armata română.
Tainele inimii, roman de M. Kogălniceanu, 703.
teatru, 763—767; ~ Naţional din Bucureşti, 221, 756, 767; ~ Naţional din Iaşi, 757, 768; ~ din Transilvania, 32, 766, 767.
telegraf, 201, 246, 298, 318, 418, 468; directorul telegrafului, 385.
Telegraful, ziar din Bucureşti, 495, 691, 710, 711, 712, 764.
Telegraful romîn, gazetă din Sibiu, 242, 401, 673, 708, 709, 711.
Teoria fatalismului, lucrare a lui V. Conta, 729.
Teoria ondulaţiunii universale, lucrare a lui V. Conta, 729.
Teoriile lui Darwin, comunicare ţinută de G. Bariţiu, 718.
Térra, gazetă a Junei drepte, 544, 545, 552, 710.
Térra nostra, monografie economică de P. S. Aurelian, 725.
Tezaur de monumente istorice pentru Romînia, publicat de A. Papiu-Ilarian, 734.
Timpul, ziar unionist, 246, 269.
Timpul, ziar conservator, 514, 598, 602, 634, 708.
Tipograful romîn, gazetă muncitorească, 489.
Történelmi Szemle, revista societăţii de istorie maghiară, 739.
Traian, gazetă politică şi economică, 727, 748.
Transacţiuni literare şi ştiinţifice, revistă, 708, 747; v. şi *Revista contemporană*.
Transilvania, revistă a societăţii Astra, 709, 715, 749.
Transilvania, societate de asigurare, 420.
Transilvania, societate din Bucureşti, 575.
transporturi, 197—200, 255, 484, 611, 612, 648, 659, 663; navale 1—2, 199—200, 210; rutiere, 201; v. şi calea ferată, navigaţie şi drumuri.
tratat de alianţă romîno-sîrbo-grec, propuneri pentru încheierea unui ~, 578.
tratat comercial încheiat între Poartă şi puterile garante, 336.
Tratatul de la Adrianopol, creşterea exportului după ~, 17; Regulamentul organic bazat pe ~, 79; libertatea comerţului prin ~, 255.
Tratatul de la Berlin, 637.
Tratatul de la Paris, 253—255; puterile semnatare ale ~, 291; consecinţele ~ pentru Principate, 255—258, 261, 266, 267, 268, 573, 574, 579, 581, 582, 599, 606, 638.
Tratatul de pace de la San-Stefano, prevederile ~, 637, 638.
Tratatul de la Viena din 1814, 252.
Le Travailleur, revistă muncitorească, 500, 515, 636.
Trăiască Romînia Liberă, articol-program apărut la 1848, 88.
Trei crai de la răsărit, comedie satirică de B. P. Hasdeu, 765.
Tribuna romînă, ziar progresist din Iaşi, 344, 539, 544, 691, 710.
tribunale, 87, 348, 508, 510; de comerţ, 17; militare, « tribunale de sînge » în Transilvania, 157, 399.
tribuni romîni, conduc Adunarea de la Blaj, 125, 138, 149, 150; plănuiesc o răscoală în 1877, 682.
tribut, datorit Porţii, 442.
Triumful amorului, primul vodevil romînesc, 768.
Trompeta Carpaţilor, gazetă, 388, 539, 550, 710.
Trîmbiţa Unirii, lucrare de C. D. Aricescu, 765.

Ţeranul romîn, ziar, 344, 353, 707, 710.

Umoristul, ziar din Arad, 761.
Unirea, lupta pentru ~, 51—52, 54, 56, 62, 88, 91, 92, 114, 149, 170, 242—245, 247, 249—254, 258, 261—271, 272, 280, 289—300, 302—307, 310—313, 351, 364, 432, 482; dezbaterea ~ în Adunările

ad-hoc, 282, 285—287; marile puteri şi ~, 250—255, 291—292, 295, 296, 434; desăvîrşirea ~, 315, 317, 318—320, 322, 324, 327, 329, 331—333, 341, 392; consecinţele ~, 312, 428, 442; reflectarea ~ în cultură, 172, 693, 700, 703—705, 718, 720, 732, 742—744, 746, 749, 755, 756, 759—765; passim.
Unirea, ziar, 327, 710.
Unirea, societate comercială la Brăila, 214.
Unirea, societate comercială la Giurgiu, 214.
Unirea lucrătorilor constructori romîni, 493; v. şi asociaţii.
Unirea Principatelor, tablou de Th. Aman, 759.
Unirea Principatelor, tablou de Szathmary, 759.
Unirea Principatelor, tablou de Gh. Tattarescu, 759.
Unirea Principatelor, stampă de A. Strixner, 763.
Unirea sau neunirea Principatelor, scriere unionistă de Neofit Scriban, 262.
unităţi de măsură, concesionarea fabricării lor, 392.
uniune artistică, asociaţie a actorilor, 764.
uniune vamală, 3; în ţările romîne, 37; unirea ~, 442.
Uniunea democratică, gazetă din Bucureşti, 710.
Uniunea monetară latină v. monede.
uniuni de calfe în Transilvania, 430, 669.
uniuni (asociaţii) profesionale din Transilvania, organizaţii muncitoreşti pe profesiuni, 667—669.
Universitatea (Bucureşti, Iaşi, Cluj), v. învăţămînt.
Uvrierul, gazetă muncitorească, continuă *Analele tipografice*, 489, 491, 492.
Valachian Petroleum Company Ltd, întreprindere cu capital englez, 196, 458.
vamă, 14, 26, 44, 136, 200, 210—212, 318, 644, 657; v. şi Uniunea vamală şi comerţ.
Vaporul şi calul, fabulă de Al. Donici, 262.
Vasárnapi Újság, gazetă maghiară apărută la Cluj, 32.
Văzrajdane (Renaşterea), mişcare revoluţionară bulgară, 712.
Vechea dreaptă, grupare politică condusă de C. Brăiloiu, 565.
Velicorus, ziar revoluţionar clandestin rus, 691.
Ver sacrum, volum de poezii de Nepomuk Preyer, 751.
Verhandlungen und Mitteilungen des Siebenbürgischen Vereins für Naturwissenschaften, publicaţie a naturaliştilor saşi, 718.
Vestitorul romînesc, foaie din Bucureşti, 228, 703.
Viaţa lui Cuza Vodă de D. Bolintineanu, 743.
Viitorul, ziar, 710.
Vîrful cu dor, tablou de G. Mirea, 762.
Vocea muncitorului, poezie revoluţionară, 496.
Vocea poporului, ziar, 691.
Voichiţa de Romînia, dramă istorică de Gh. Asaki, 746.
Vorbote, ziar, 666.

Ward, concesiune de căi ferate, 388.
Watt et Co. fabrică engleză de turnare a monedelor, 469.

Zimbrul, ziar unionist din Iaşi, 228, 297, 703—705, 743.
Zimbrul şi Vulturul, fuzionează în 1859 cu gazeta *Steaua Dunării*, 297, 705, 710.
zoologie, studii de ~, 717, 750.

LISTA FIGURILOR

Fig. 1. — Alecu Russo (1817—1859), fotografie *(Col. Comb. Casa Scînteii)*.

Fig. 2. — *Prinţipiile noastre pentru reformarea patriei (Orig. Bibl. Centrală Universitară din Cluj)*.

Fig. 3. — *Dorinţele partidei naţionale în Moldova*, pagina de titlu *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 4. — *Programul revoluţionar de la Islaz*, foaie volantă *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 5. — Guvernul revoluţionar provizoriu de la Islaz, fotografie *(Orig. Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 6. — Pagină de titlu din *Foaie pentru minte, inimă şi literatură* cu articolul *Manifestul Ţărei Romîne (Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 7. — *Pruncul romîn* (Bucureşti), pagina de titlu a nr. 1 din 1848 *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 8. — *Poporul suveran* (Bucureşti), pagina de titlu a nr. 1 din 1848 *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 9. — A. G. Golescu (1819—1881), fotografie *(Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 10. — *Eliberarea robilor ţigani*, desen de Th. Aman *(Orig. Muzeul de Artă R.P.R.)*.

Fig. 11. — C. A. Rosetti (1816—1885), fotografie *(Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 12. — Sigiliul locotenenţei domneşti din 1848 a Ţării Romîneşti *(Orig. Arh. Ist. Centr. a Statului)*.

Fig. 13. — Spînzurarea Regulamentului organic şi a arhondologiei *(Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 14. — *Lupta din Dealul Spirii*, litografie de D. A. Papazoglu după un desen de C. Danielis *(Orig. Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 15. — G. Bariţiu (1812—1893), gravură de Ioan Costande *(Orig. Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 16. — Simion Bărnuţiu (1808—1864), litografie de E. Sieger *(Orig. Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 17. — Eftimie Murgu (1805—1870) *(Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 18. — *Gazeta de Transilvania* despre Adunarea naţională romînă de la Blaj *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 19. — *Foaie pentru minte, inimă şi literatură* despre programul de la Blaj *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 20. — Andrei Mureşanu (1816—1863) *(Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 21. — Stephan Ludwig Roth (reproducere *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, ed. a III-a, Ed. Acad. R.P.R., p. 333).

Fig. 22. — Generalul Iosif Bem (1794—1850), gravură de Nordheim *(Orig. Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 23. — *Projet de pacification*, reproducere parţială.

Fig. 24. — Ţăran la arat, reproducere dintr-o litografie de D. A. Papazoglu *(Orig. Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 25. — Prăşitul porumbului, reproducere dintr-o litografie de D. A. Papazoglu *(Orig. Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 26. — Curtea şi animalele domestice ale unui ţăran, reproducere dintr-o litografie de D. A. Papazoglu *(Orig. Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 27. — *Plutaş de pe Bistriţa*, litografie de Gh. Asaki (1855) *(Orig. Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 28. — Primele emisiuni de mărci poştale ale Moldovei (1858) *(Orig. Colecţia Poştei Centrale)*.

Fig. 29. — Piaţă la Bucureşti, pictură de Preziosi (1869) *(Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 30. — Precupeţ bucureştean, litografie de Wüllner *(Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 31. — Tîrgul moşilor la Bucureşti, pictură de Preziosi (1869) *(Orig. Muzeul de istorie a oraşului Bucureşti)*.

Fig. 32. — Piaţa Bărăţiei din Cîmpulung, pictură de Carol Popp de Szathmary *(Orig. Muzeul de Artă R.P.R.)*.

Fig. 33. — *Romanatul*, moneda proiectată să fie pusă în circulaţie în timpul lui Alexandru Ioan Cuza *(Cab. Numismatic al Acad. R.P.R.)*.

Fig. 34. — *Romînia viitoare* (1850), pagina de titlu *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 35. — *Junimea romînă* (1851), pagina de titlu a nr. 1 *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 36. — *Republica romînă* (1851), pagina de titlu a nr. 1 *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 37. — Fraţii Goleşti, fotografie a fraţilor Ştefan, Nicolae, Alexandru şi Radu C. Golescu *(Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 38. — *Steaua Dunării* (Iaşi), pagina de titlu a nr. 1 *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 39. — *Romînul* (Bucureşti), pagina de titlu a nr. 1 *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 40. — Solemnitatea deschiderii Adunării ad-hoc a Ţării Romîneşti, litografie de Carol Popp de Szathmary *(Orig. Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 41. — Mihail Kogălniceanu (1817—1891), litografie de Sieger *(Orig. Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 42. — Ultima pagină a propunerii pentru Unirea Moldovei şi Ţării Romîneşti citită de M. Kogălniceanu în Adunarea ad-hoc a Moldovei la 7/19 octombrie 1857 *(Orig. Arhivele Statului din Iaşi)*.

Fig. 43. — Deputaţii din Adunarea ad-hoc a Moldovei, fotografie dăruită de M. Kogălniceanu lui C. A. Rosetti cu dedicaţia: « Temelia casei. Kogălniceanu lui Rosetti » *(Orig. Cab. Stampe al Acad. R.P.R.)*.

Fig. 44. — *O pagină a vieţii mele sau 22, 23 şi 24 ianuarie 1859*, pagina de titlu a broşurii lui N. T. Orăşanu, publicată la Bucureşti în 1861 *(Orig. Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 45. — Complexul de clădiri de pe dealul Mitropoliei din Bucureşti în 1859, văzut dinspre sud-vest *(Arh. fotografică a Muzeului de Artă R.P.R.)*.

Fig. 46. — Medalie din 1859 consacrată Unirii şi alegerii lui Alexandru Ioan Cuza *(Cab. Numismatic al Acad. R.P.R.)*.

Fig. 47. — *Uniunea romînă*, medalie lucrată de sculptorul E. Farochon şi bătută în amintirea votului de la 24 ianuarie 1859 *(Cab. Numismatic al Acad. R.P.R.)*.

Fig. 48. — Sosirea domnitorului Alexandru Ioan Cuza la solemnitatea deschiderii Adunării Ţării Romîneşti în ziua de 29 februarie/12 martie 1860, litografie de C. Danielis, edit. de D. A. Papazoglu *(Orig. Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 49. — Solemnitatea deschiderii Adunării Ţării Romîneşti la 29 februarie/12 martie 1860, litografie de C. Danielis, edit. de D. A. Papazoglu *(Orig. Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 50. — Caricatură reprezentînd pe doctorul N. Creţulescu, ministru de Interne, reprodusă din foaia *Nichipercea*, nr. 2 din 30 iulie 1859 *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 51. — Întîlnirea la Iaşi a unităţilor militare muntene cu cele moldovene, litografie de A. Asaki, edit. de imprimeria « Albina » *(Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 52. — Manevra generală din 23 august 1859 la Băicoi, litografie de G. Wenrich *(Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 53. — Trecerea lui Alexandru Ioan Cuza pe Calea Mogoşoaiei în Bucureşti cu prilejul deschiderii primei Adunări Legislative a Romîniei

(24 ianuarie/5 februarie 1862), gravură contemporană *(Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 54. — *Ţeranul romîn* (Bucureşti, 1861—1863), pagina de titlu a anului II din 1863 a gazetei redactate de Ion Ionescu de la Brad *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 55. — Legea secularizării averilor mănăstireşti (1863), reproducere fotografică din *Monitorul. Jurnal oficial al Principatelor Unite Romîne*, nr. 251 din 17 decembrie 1863 *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 56. — Cezar Bolliac (1813—1881), gravură de Th. Aman *(Orig. Muzeul de Artă R.P.R.)*.

Fig. 57. — Caricatură ironizînd înfrîngerea reacţiunii la 2/14 mai 1864, publicată de foaia *Aghiuţă*, nr. 5 din 1 decembrie 1864 *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 58. — Costache Negri (1812—1876) *(Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 59. — Alexandru Ioan Cuza, litografie de Carol Popp de Szathmary *(Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 60. — Proclamaţia lui Alexandru Ioan Cuza către sătenii clăcaşi şi prima parte a legii rurale (14/26 august 1864).

Fig. 61. — Aspecte ale vieţii rurale în preajma reformei agrare din 1864, litografie de D. A. Papazoglu din 1864 *(Cab. Stampe al Bibl Acad. R.P.R.)*.

Fig. 62. — *Călindariu pentru poporul romînesc*, întocmit de G. Bariţiu (1854), pagina de titlu *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 63. — *Telegraful romîn* (Sibiu), an. I, nr. 9, pagină de titlu *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 64. — Minele de lîngă Vlăhiţa în a doua jumătate a sec. al XIX-lea (în Orbán Balázs, *A Székelyföld leirása*, vol. I, Pesta, 1868, p. 80).

Fig. 65. — Steampuri aurifere la Roşia Montană în a doua jumătate a sec. al XIX-lea (în *Az osztrák-magyar monarchia irásban és képekben*, vol. XX, p. 531).

Fig. 66. — Turnătoria de la Vlăhiţa în a doua jumătate a sec. al XIX-lea (în Edvi Illés Aladár, *A magyar vasköbányászat ismertetése*, Budapesta, 1900, p. 124).

Fig. 67. — Fabrica de hîrtie de la Zărneşti (în Orbán Balázs, *A Székelyföld leirása*, vol. I, p. 80).

Fig. 68. — Manufactura de sticlă din Crasna (în Orbán Balázs, *A Székelyföld leirása*, vol. IV, p. 78).

Fig. 69. — Izvoarele minerale de la Borsec în a doua jumătate a sec. al XIX-lea (în Orbán Balázs, *A Székelyföld leirása*, vol. I, p. 122).

Fig. 70. — Pod umblător peste Mureş la Grind (în *Magyarország és Erdély*, vol. III, p. 30).

Fig. 71. — Prospect al fabricilor de sticlă din Arpaşul de Jos şi Porumbacul de Sus (1864) *(Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei R.P.R.)*.

Fig. 72. — Timotei Cipariu (1805—1887), fotografie *(Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 73. — Statutele « Astrei » *(Bibl. Acad. R.P.R., Filiala Cluj)*.

Fig. 74. — Vechea turnătorie a fabricii Lemaître din Bucureşti, fotografie *(Muzeul de istorie a oraşului Bucureşti)*.

Fig. 75. — Fabrica de zahăr de la Chitila, fotografie *(Muzeul de istorie a oraşului Bucureşti)*.

Fig. 76. — Hanul Şerban-Vodă în care a funcţionat Imprimeria Statului în anii 1869—1883, fotografie *(Muzeul de istorie a oraşului Bucureşti)*.

Fig. 77. — Fabrica de bazalt artificial de la Cotroceni (1865), fotografie *(Muzeul de istorie a oraşului Bucureşti)*.

Fig. 78. — Vedere panoramică spre Uzina de gaz de la Filaret (1872), fotografie *(Muzeul de istorie a oraşului Bucureşti)*.

Fig. 79. — Gara Filaret din Bucureşti, fotografie *(Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 80. — Prima locomotivă din Romînia, fotografie *(Muzeul tehnic C.F.R.)*.

Fig. 81. — *Atelierul căilor ferate din gara Paşcani*, fotografie *(Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 82. — Tren de persoane *(Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 83. — Cel mai vechi aparat Morse utilizat în Romînia *(Muzeul tehnic din Bucureşti)*.

Fig. 84. — Monede romîneşti din anii 1867—1876, fotografie *(Cab. Numismatic al Acad. R.P.R.)*.

Fig. 85. — Canalizarea rîului Dîmboviţa în Bucureşti, desen de D. A. Papazoglu *(Orig. Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 86. — Ciocnirea bivolarilor din Giurgiu cu armata, desen din gazeta *Ghimpele* (Bucureşti) XIV, (1873), nr. 6 din 25 martie *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 87. — *Analele tipografice*, (Bucureşti), pagina de titlu a nr. 8 din an. II *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 88. — *Lucrătorul romîn*, (Bucureşti), pagina de titlu a nr. 1 din 5 noiembrie 1872 *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 89. — Revista *Familia* despre Internaţionala I *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 90. — *O pagină din socialismul romîn*, pagina de titlu a broşurii privind viaţa lui Nicolae Zubcu-Codreanu *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 91. — *Socialistul* (Bucureşti), pagina de titlu a nr. 1 din 26 mai 1877 *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 92. — Monarhii vor să distrugă republica, — caricatură din gazeta *Ghimpele* (Bucureşti) XI (1870), 13 septembrie *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 93. — Naţiunile înfrăţite în lupta pentru răsturnarea asupritorilor, desen reprodus fotografic din gazeta *Ghimpele* (Bucureşti), XI (1870), 13 octombrie *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 94. — Înlăturarea guvernului Ion Ghica şi formarea guvernului Lascăr Catargiu în martie 1871, caricatură din gazeta *Ghimpele* (Bucureşti) XII (1871), 21 martie *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 95. — Conservatorii « luptă » pentru a obţine victoria în alegerile parlamentare, caricatură apărută în gazeta *Ghimpele* (Bucureşti), XVI (1875), nr. 16 din 13 aprilie *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 96. — Licitarea pentru obţinerea concesiunii construirii căilor ferate Ploieşti—Predeal şi Adjud—Tg. Ocna, caricatură apărută în gazeta *Ghimpele*, (Bucureşti), XVI, (1875), 29 iunie *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 97 — Vînători romîni din Divizia a IV-a sosesc la Islaz pentru a trece Dunărea, — după o litografie contemporană.

Fig. 98. — Căpitanul Nicolae Walter Mărăcineanu căzut eroic în fruntea batalionului 1 de miliţie la asaltul redutei Griviţa 2 în ziua de 30 august/11 septembrie 1877, — gravură din *Războiul*, (Bucureşti), nr. 55 din 15 septembrie 1877 *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 99. — Maiorul George Şonţu, căzut eroic în fruntea batalionului 10 de dorobanţi la asaltul redutei Griviţa 2 la 30 august/11 septembrie 1877, — gravură din *Războiul* (Bucureşti), nr. 60 din 20 septembrie 1877 *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 100. — Moartea eroică a căpitanului Nicolae Walter Mărăcineanu la Griviţa 2, — gravură din *Războiul* (Bucureşti), nr. 51 din 11 septembrie 1878 *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 101. — Soldatul Grigore Ioan împreună cu alţi doi soldaţi cucereşte un drapel otoman la asaltul redutei Griviţa 1, — gravură din *Războiul* (Bucureşti), nr. 91 din 21 octombrie 1877 *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 102. — Sublocotenentul Dumitru Lemnea mort vitejeşte la asaltul redutei Griviţa 2 la 7/19 octombrie 1877, — gravură din *Războiul* (Bucureşti), nr. 166 din 5 ianuarie 1878 *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 103. — Romîni şi ruşi iau cu asalt o fortificaţie din jurul Plevnei, gravură din *Războiul* (Bucureşti), nr. 219 din 27 februarie 1878 *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 104. — Apărarea podului peste Ogost la vest de Rahova de către batalionul de dorobanţi comandat de căpitanul Merişescu, — gravură din *Războiul* (Bucureşti), nr. 132 din 1 decembrie 1877 *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 105. — Atacul Rahovei de către romînii veniţi din nordul Dunării, după o litografie germană contemporană care confundă Rahova cu Plevna *(Orig. Muzeul Militar Central)*.

Fig. 106. — Asaltul Opanezului de către romîni la 28 noiembrie/10 decembrie 1877, — după N. Grigorescu *(Muzeul Militar Central)*.

Fig. 107. — Capitularea Plevnei la 28 noiembrie/10 decembrie 1877, cromolitografie contemporană *(Orig. Muzeul Militar Central)*.

Fig. 108. — Transport de muniţii şi provizii la Nicopol, gravură din *Dorobanţul* (Bucureşti), nr. 39 din 24 decembrie 1877 *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 109. — *Sentinela*, desen de N. Grigorescu *(Orig. Muzeul de Artă R.P.R.)*.

Fig. 110. — Mina de aramă de la Bălan (Ciuc) la 1870 (în Orbán Balázs, *Szekélyföld leirása*, vol. II, p. 96—97).

Fig. 111. — Turnătoria de la Filea (Odorhei) (în Orbán Balázs, *A Székelyföld leirása*, vol. I, Pesta, 1868, p. 225).

Fig. 112. — Ocna Mureşului cu portul de la Mureş pentru încărcatul sării pe vase (în Orbán Balázs, *A Székelyföld leirása*, vol. V, p. 106).

Fig. 113. — Inaugurarea gării Cluj la 26 august/7 septembrie 1870, litografie în fotocopie *(Bibl. Centrală Universitară din Cluj)*.

Fig. 114. — Clujul în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, desen de Carol Popp de Szathmary *(Erdély Képekben, caietul I, planşa 3)*.

Fig. 115. — Centrul Sibiului pe la 1870 *(Hazánk és külföld*, Pesta, 1871).

Fig. 116. — Centrul Tîrgu-Mureşului pe la 1870 *(gravură* în Orbán Balázs, *A Szekélyföld leirása*, vol. IV, p. 144—145).

Fig. 117. — Liceul romînesc din Braşov în jurul anului 1867 (în Orbán Balázs, *A Szekélyföld leirása*, vol. VI, p. 302).

Fig. 118. — Vincenţiu Babeş (1821—1907), fotografie *(Col. Sion a Bibl. Centrale Univ. din Cluj)*.

Fig. 119. — Vechea clădire a Universităţii din Iaşi *(Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 120. — Vechea clădire a Universităţii din Bucureşti, fotografie din 1860 de Carol Popp de Szathmary *(Muzeul de Artă R.P.R.)*.

Fig. 121. — *Romînia literară* (Iaşi), pagina de titlu a nr. 1 din 1855 *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 122. — *Familia* (Pesta), pagina de titlu a nr. 1 din 1865 *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 123. — *Revista romînă*, (Bucureşti), pagina de titlu a nr. 1 din 1861 *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 124. — Iosif Vulcan (1841—1907) *(Hazánk és a külföld*, Pesta, 1871, III).

Fig. 125. — *Transilvania*, (Braşov), pagina de titlu a nr. 1 din 1868 *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 126. — Inaugurarea Societăţii Academice Romîne, litografie de R. Deutsch *(Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 127. — Grigore Cobălcescu (1831—1892), fotografie *(Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 128. — Ion Ionescu de la Brad (1818—1891), fotografie *(Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Fig. 129. — Dr. Nicolae Creţulescu *(Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.
Fig. 130. — Ion Ghica (1817—1897) *(Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.
Fig. 131. — Dionisie Pop Marţian (1829—1865), fotografie *(Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.
Fig. 132. — Vasile Conta (1845—1882) *(Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.
Fig. 133. — Foaie de titlu a unuia dintre abecedarele întocmite de Ion Creangă *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.
Fig. 134. — Al. Papiu-Ilarian (1828—1878) *(Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.
Fig. 135. — Bogdan Petriceicu Hasdeu (1838—1907) *(Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.
Fig. 136. — *Arhiva istorică a Romîniei* (Bucureşti), pagina de titlu a nr. 1 din 1865 *(Bibl. Acad. R.P.R.)*.
Fig. 137. — Al. Odobescu (1834—1895), portret pictat de George D. Mirea *(Orig. Muzeul de Artă R.P.R.)*.
Fig. 138. — Dimitrie Bolintineanu (1819—1872) *(Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.
Fig. 139. — Vasile Alecsandri (1821—1890) *(Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.
Fig. 140. — Ioan Negulici (1812—1851), autoportret *(Orig. Muzeul de Artă R.P.R.)*.
Fig. 141. — Barbu Iscovescu (1815—1854), autoportret *(Orig. Muzeul de Artă R.P.R.)*.
Fig. 142. — Constantin Daniel Rosenthal, desen de I. Negulici *(Orig. Muzeul de Artă R.P.R.)*.
Fig. 143. — Teatrul Naţional din Bucureşti, fotografie de Carol Popp de Szathmary *(Muzeul de Artă R.P.R.)*.
Fig. 144. — Teatrul Naţional din Iaşi *(Clişeu Dir. Mon. Ist.)*.
Fig. 145. — Th. Aman (1831—1891), autoportret *(Orig. Muzeul de Artă R.P.R.)*.
Fig. 146. — Gh. Tattarescu (1818—1894), autoportret *(Orig. Muzeul de Artă R.P.R.)*.
Fig. 147. — Matei Millo (1814—1896) *(Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.
Fig. 148. — M. Pascaly (1830—1882), sculptură de I. Georgescu *(Orig. Muzeul de Artă R.P.R.)*.

LISTA PLANŞELOR

Pl. I. — N. Bălcescu (1819—1852), pictură de Gh. N. Tattarescu (1851) *(Orig. Muzeul de Artă R.P.R.)*.
Pl. II. — Grup de revoluţionari romîni manifestînd la Bucureşti, acuarelă de Kostake Petrescu *(Orig. Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Pl. III. — *Romînia revoluționară*, pictură alegorică de C. D. Rosenthal *(Orig. Muzeul de Artă R.P.R.)*.

Pl. IV. — Generalul Gh. Magheru (1804—1880), litografie contemporană de Matheescu *(Orig. Cab. Stampe al Bibl. Acad. R.P.R.)*.

Pl. V. — Adunarea Națională ținută la 3—5/15—17 mai 1848 pe Cîmpia Libertății de la Blaj, cromolitografie contemporană *(Orig. Muzeul Alba Iulia)*.

Pl. VI. — Avram Iancu (1824—1872), pictură de Barbu Iscovescu *(Orig. Muzeul de Artă R.P.R.)*.

Pl. VII. — Revoluția de la 1848 în țările romîne (schiță).

Pl. VIII. — *Hora Unirii la Craiova*, pictură de Theodor Aman *(Orig. Muzeul de Artă R.P.R.)*.

Pl. IX. — Mișcările armatei romîne în 1877 (schiță).

Pl. X. — Planul de război al Comandamentului rus de la Dunăre în 1877 (schiță).

Pl. XI. — Bătălia a 3-a de la Plevna (schiță).

Pl. XII. — Asediul Plevnei (schiță).

Pl. XIII. — Luptele de la Rahova (schiță).

Pl. XIV. — Luptele de la Vidin (schiță).

Pl. XV. — *Atacul de la Smîrdan*, pictură de N. Grigorescu *(Orig. Muzeul de Artă R.P.R.)*.

Pl. XVI. — Pictorul N. Grigorescu (1838—1907), autoportret *(Orig. Muzeul de Artă R.P.R.)*.

BIBLIOTECA „GHEORGHE LAZĂR"

TABLA DE MATERII

Pag.

Prefață V

Izvoare XIX

1. Izvoare inedite XX
2. Izvoare edite XXII

Documente, p. XXIII. Memorii, p. XXVII. Cărți—Broșuri, p. XXIX. Publicațiile periodice, p. XXXII.

3. Materiale ilustrative — Dan Berindei (p. XIX—XXXVII) XXXV

Lista abreviațiunilor XXXIX

Cap. I. Lupta revoluționară din 1848 în Europa — Victor Cheresteșiu (p. 1—12) .. 1

Bibliografie 11

Cap. II. Situația economică, socială și politică din țările române în ajunul revoluției de la 1848 13

1. Moldova și Țara Românească 13

Dezvoltarea economică. Contradicția dintre formația capitalistă care se năștea și orînduirea feudală, p. 13. Agravarea exploatării țărănimii și ascuțirea contradicției dintre țărănimea dependentă și feudali, p. 17. Intensificarea luptei revoluționare antifeudale, p. 20.

2. Transilvania 25

Situația economică, p. 25. Clasele și păturile sociale. Creșterea forțelor antifeudale, p. 27. Mișcarea națională, p. 30. Ascuțirea contradicțiilor naționale, p. 33. Mișcările țărănești, p. 34. — Gh. Georgescu-Buzău (p. 13—25); Victor Cheresteșiu (p. 25—36).

Bibliografie 35

Cap. III. Revoluția din 1848 în țările române 37

1. Mișcarea revoluționară din Moldova 37

Forțele revoluționare, p. 37. Situația revoluționară, p. 39. Mișcarea revoluționară din martie 1848, p. 41. Programul și tactica revoluționară, p. 43. Acțiunile revoluționare de la 28—29 martie/9—10 aprilie și reprimarea lor, p. 45. Caracterul mișcării revoluționare din martie 1848 și cauzele

Pag.

înfrîngerii ei, p. 46. Continuarea mişcării revoluţionare, p. 48. Programul revoluţionar de la Braşov, p. 50. Dorinţele partidei naţionale în Moldova, p. 51. Reorganizarea mişcării revoluţionare moldovene, p. 55. Mişcări ţărăneşti, p. 56. Lichidarea mişcării, p. 58.

2. Revoluţia din Ţara Romînească 59
Situaţia revoluţionară, p. 59. Organizarea luptei revoluţionare, p. 62. Programul revoluţionar, p. 64. Izbucnirea şi întinderea revoluţiei, p. 69. Formarea guvernului provizoriu, p. 78. Acţiunile contrarevoluţionare din 19 iunie/1 iulie şi 29 iunie/11 iulie, p. 80. Aplicarea programului revoluţiei, p. 87. Eliberarea robilor ţigani şi pregătirea convocării Adunării Constituante, p. 89. Revendicarea Unirii cu Moldova. Comisarii de propagandă, p. 91. Problema agrară şi mişcarea ţărănimii, p. 94. Comisia proprietăţii, p. 96. Lupta pentru consolidarea revoluţiei pe plan extern, p. 99. Prima intervenţie otomană, p. 101. A doua intervenţie pentru înăbuşirea revoluţiei, p. 106. Cauzele interne şi externe ale înfrîngerii revoluţiei, p. 112.

3 Revoluţia din 1848 în Transilvania 113
Începutul luptei revoluţionare în Transilvania, p. 115. Mişcarea ţărănească din aprilie şi mai, p. 121. Agravarea contradicţiilor naţionale, p. 123. Adunarea pregătitoare de la Blaj. Frămîntări în vederea alcătuirii unui program social şi naţional al romînilor, p. 125. Adunarea naţională de la Blaj din 3—5/15—17 mai. Adunarea de la Lugoj p. 132. Dezvoltarea luptei antifeudale şi naţionale a maselor romîneşti după încorporarea principatului Transilvaniei la Ungaria, p. 142. Desfăşurarea revoluţiei din Transilvania în a doua jumătate a anului 1848, p. 146. Luptele de la sfîrşitul anului 1848 şi din anul 1849. Apărarea teritoriului Munţilor Apuseni ca ţară romînească în primăvara şi vara anului 1849, p. 154. Străduinţele pentru crearea unui front comun revoluţionar. Acţiunea lui Bălcescu. Atitudinea lui Iancu, p. 161. Însemnătatea şi urmările revoluţiei din 1848 din Transilvania, p. 168.

4. Caracterul şi urmările revoluţiei 169
VALERIAN POPOVICI (p. 37—59); GH. GEORGESCU-BUZĂU (p. 59—113); VICTOR CHERESTEŞIU (p. 113—169, 172—173); VASILE MACIU (p. 169—178).

Bibliografie 175

Cap. IV. Dezvoltarea economică şi socială a Principatelor în anii 1848—1864 180
Agricultura, p. 180. Industria, p. 190. Transporturile, p. 197. Comerţul interior. Piaţa internă, p. 201. Oraşele, p. 205. Comerţul exterior, p. 209. Circulaţia monetară, creditul şi finanţele publice, p. 212. Clasele şi păturile sociale, p. 215. — DAN BERINDEI şi VALERIAN POPOVICI (p. 180—221).

Bibliografie 219

Cap. V. Perioada de reacţiune de după 1848. Continuarea luptei pentru înlăturarea puterii politice şi economice feudale din Moldova şi Ţara Romînească 222
Ocupaţia turco-ţaristă în Principate. Convenţia de la Balta-Liman, p. 223. Domniile lui Barbu Ştirbei şi Grigore Ghica în perioada 1849—1853, p. 224. Continuarea luptei revoluţionare în ţară şi în emigraţie între 1848 şi 1853, p. 228. Moldova şi Ţara Romînească în timpul războiului Crimeii, p. 238. Situaţia revoluţionară din Principate; încercarea de insurecţie a Olteniei, p. 239. Dezvoltarea luptei pentru Unirea Moldovei cu Ţara Romînească, p. 243. Ocupaţia turco-austriacă. Lărgirea

Pag

mişcării unioniste de mase, p. 244. Intensificarea activităţii propagandistice a exilaţilor romîni. Unirea Principatelor, problemă europeană, p. 251. Problema statului romîn în dezbaterea Congresului de la Paris, p. 253. Dunărea — problemă internaţională p. 255. — CORNELIA BODEA (p. 222—247, 251—253); VALERIAN POPOVICI (p. 247—251, 253—260).
Bibliografie 258

Cap. VI. Adunările ad-hoc. Lupta pentru Unire în anii 1856—1858 261
Dezvoltarea mişcării unioniste după Congresul de la Paris (aprilie—iunie 1856), p. 261. Lupta pentru Unire şi uneltirile separatiste în a doua jumătate a anului 1856, p. 263. Elaborarea firmanului electoral, p. 266. Reorganizarea mişcării unioniste de mase şi pregătirea alegerilor pentru Adunările ad-hoc în prima jumătate a anului 1857, p. 268. Falsificarea alegerilor în Moldova, p. 273. Anularea alegerilor din Moldova, p. 276. Alegerea şi constituirea Adunărilor ad-hoc, p. 277. Votul pentru Unire şi dezbaterile Adunărilor ad-hoc, p. 282. Problema agrară şi Adunările ad-hoc, p. 286. Închiderea Adunărilor ad-hoc. Conferinţa de la Paris şi elaborarea Convenţiei, p. 291. — DAN BERINDEI (p. 261—291).
Bibliografie 293

Cap. VII. Unirea Moldovei cu Ţara Romînească. Formarea statului naţional romîn (1859—1862) 295
Căimăcămiile de trei, p. 295. Alegerea lui Alexandru Ioan Cuza în Moldova, p. 301. Îndoita alegere a lui Al. I. Cuza în Ţara Romînească, p. 304. Politica internă, p. 313. Frămîntări sociale, p. 324. Politica externă a Principatelor Unite (1859—1861), p. 331. — VALERIAN POPOVICI (p. 295—313); DAN BERINDEI (p. 313—340).
Bibliografie 338

Cap. VIII. Înfăptuirea reformelor burgheze. Lovitura de stat şi legea rurală (1862—1865) 341
Primul guvern al Principatelor Unite, p. 342. Dezbaterea chestiunii rurale în Adunare, p. 344. Guvernul « căii de mijloc » Nicolae Creţulescu, p. 347. Conflictul dintre Alexandru Ioan Cuza şi Adunare, p. 350. Preluarea guvernului de către M. Kogălniceanu. Secularizarea, p. 358. Lovitura de stat de la 2/14 mai 1864, p. 369. Reforma agrară de la 14/26 august 1864, p. 374. Ultimii ani de domnie ai lui Alexandru Ioan Cuza, p. 385. — DAN BERINDEI (p. 341—397).
Bibliografie 395

Cap. IX. Transilvania între 1849 şi 1867 398
Reinstaurarea absolutismului în Transilvania, p. 398.
1. Economia Transilvaniei în perioada 1849—1867 402
Dezvoltarea capitalismului în agricultură, p. 402. Dezvoltarea industriei şi a mineritului, p. 408. Mijloacele de transport, p. 417. Comerţul, p. 418. Creditul, p. 420.
2. Clasele şi păturile sociale 420
Ţărănimea, p. 420. Moşierimea, p. 422. Începutul formării proletariatului industrial, p. 423. Burghezia, p. 424. Lupta socială a ţărănimii şi muncitorimii, p. 425.
3. Viaţa politică sub regimul absolutist 432
« Regimul liberal » (1860—1867), p. 434. Desfiinţarea autonomiei principa-

Pag.

tului Transilvaniei în urma politicii de împăcare a Habsburgilor cu clasele stăpînitoare maghiare, p. 438. — Victor Cherestețiu și Iosif Kovács (p. 398—441).
Bibliografie 440

Cap. X. *Dezvoltarea capitalismului în Romînia între 1864 și 1878* 442
Condițiile social-economice și politice, p. 442. Dezvoltarea capitalismului în agricultură, p. 443. Industria, p. 450. Mijloacele de transport, p. 460. Circulația monetară și finanțele, p. 468. Piața internă, p. 475. Comerțul exterior, p. 476. — Vasile Maciu (p. 442—481).
Bibliografie 480

Cap. XI. *Începutul mișcării muncitorești și al celei socialiste. Mișcări țărănești în anii 1864—1878* 482
Începutul formării clasei muncitoare. Acțiuni și greve muncitorești. Crearea primelor asociații, p. 483. Apariția mișcării socialiste în Romînia, p. 494. Mișcarea țărănească, p. 503. — Vasile Maciu (p. 482—517).
Bibliografie 516

Cap. XII. *Instaurarea și organizarea regimului burghezo-moșieresc (1866)* 518
Gh. Georgescu-Buzău (p. 518—534).
Bibliografie 533

Cap. XIII. *Politica internă și externă a Romîniei în anii 1866—1876* 535
1. Lupta dintre burghezie și moșierime pentru conducere (1866—1871) 535
Baza social-economică a luptei dintre burghezie și moșierime, p. 535. Primul guvern Ion Ghica, p. 538. Guvernarea liberală (1867—1868), p. 540. Guvernele conservatoare-liberale Dim. Ghica — M. Kogălniceanu și A. G. Golescu, p. 549. Mișcarea antidinastică de la Ploiești și campania contra lui Strousberg, p. 552. Mișcarea republicană din martie 1871, p. 556.
2. Guvernarea autoritară conservatoare cu sprijinul capitalului străin (1871—1876) 560
Legiferarea conservatoare reacționară, p. 560. Criza guvernării conservatoare, p. 565. Coaliția de la Mazar-paşa, p. 566.
3. Politica externă în anii 1866—1876 572
Situația internațională. Sud-estul Europei în anii 1866—1868, p. 572. Firmanul de recunoaștere a lui Carol I. Pierderea autonomiei Transilvaniei. Mișcările de eliberare din Balcani, p. 573. Creșterea influenței Prusiei și Austro-Ungariei (1868—1871), p. 578. Romînia, alianța celor trei împărați și redeschiderea chestiunii orientale (1872—1876), p. 580.—Vasile Maciu (p. 535—585).
Bibliografie 583

Cap. XIV. *Războiul pentru cucerirea independenței Romîniei* 586
Guvernul coaliției de la Mazar-paşa, p. 587. Cele şapte revendicări, p. 591. Crearea condițiilor politice ale independenței, p. 593. Convenția romîno-rusă din 4 aprilie 1877, p. 598. Proclamarea independenței (9 mai 1877), p. 602.

Pag

Atitudinea puterilor garante față de proclamarea independenței Romîniei, p. 606. Finanțarea, înzestrarea și aprovizionarea armatei în timpul războiului, p. 607. Pregătirea și desfășurarea acțiunilor militare la sudul Dunării, p. 613. Clasele sociale și purtarea războiului, p. 634. Tratatele de la San-Stefano și Berlin, p. 637. — VASILE MACIU (p. 586—605); NICHITA ADĂNILOAIE (p. 606—642).

Bibliografie 639

Cap. XV. *Transilvania în vremea dualismului austro-ungar, perioada 1867—1878* ... 643

Cadrul general al dezvoltării economice, p. 644. Dezvoltarea capitalismului în industrie, p. 646. Dezvoltarea capitalismului în agricultură, p. 652. Comerțul. Creditul, p. 656. Transporturile, p. 659. Clasele sociale, p. 660. Mișcarea muncitorească și țărănească pînă în 1878, p. 665. Situația politică a Transilvaniei în primii ani după dualism, p. 670. Ecoul războiului de independență în Transilvania, p. 681. — CAMIL MUREȘAN (p. 643—684).

Bibliografie 683

Cap. XVI. *Cultura* 685

Învățămîntul, p. 691. Presa, p. 700. Știința, p. 714. Literatura, p. 741. Artele, p. 751. — Acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI (p. 685—700, 713—741, 751—774); SAVIN BRATU (p. 700—712, 741—751).

Bibliografie 770

Indici 775

1. Indice de persoane și locuri 777
2. Indice de materie 822

Lista figurilor 847

Lista planșelor 854

ERATĂ

Pagina	Rîndul	În loc de:	Se va citi:
47	17 de sus	şi au împiedicat	au împiedicat
71	10 ,,	Prefectul	Ocîrmuitorul
82	8 ,,	să se facă foc asupra	să se tragă asupra
259	5 de jos	*Romînia liberă*	*Romînia literară*
259	7 ,,	1885	1855
484	4 ,,	prima	a doua
485	nota 4	Mociniu	Mocioiu
584	4 de sus	Radowitz, Joseph, Maria von	Radowitz, Joseph Maria von
584	7 de jos	Kozev	Kosev
588	nota 2	dos.	doc.
606	10 de sus	aplicare	aprobare
696	1 de jos	maghiat	maghiar
767	14—15 ,,	inovaţiile	creaţiile
780	6 de sus, col. II	localitate în U.R.S.S.	cartier din Constantinopol
784	col. I	Bourquenay	Bourqueney
793	col. I	Eder Karl von, consul austro-ungar	Eder Karl von, consul austriac şi austro-ungar
818	col. I	Thibault Lefebre	Thibault Lefebvre
825	col. I	La Baloise	La Bâloise
849	Fig. 43	Deputaţii	Deputaţii pontaşi

Redactor responsabil: DEMÉNY LUDOVIC
Tehnoredactor: NEGRU ELENA

Dat la cules: 21.06.1963. Bun de tipar: 20.02.1964. Apărut 1964. Tiraj 31.500 ex. legate. Hîrtie velină satinată de 80 g/m². 700×1000/16. Coli editoriale 77,80. Coli de tipar 56,50. Planşe tipar offset 9+7 planşe tipar tifdruck. A. 17779/1963 C.Z. pentru bibliotecile mari 9 (498) (021) C.Z. pentru bibliotecile mici 9 (R) (021).

Intreprinderea poligrafică „Arta Grafică",
Calea Şerban Vodă nr. 133—135, Bucureşti, R.P.R comanda nr. 760.